XIII. ULUSLARARASI SİNAN SEMPOZYUMU
INTERNATIONAL SINAN SYMPOSIUM

27 - 28 Nisan 2023 / April 27th - 28th 2023

MİMARLIK VE SORUMLULUK
ARCHITECTURE AND RESPONSIBILITY

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ / MİMARLIK FAKÜLTESİ/ EDİRNE
Makedonya Yerleşkesi, Edirne, 22100
+90 284 225 69 92 - 93
+90 284 225 69 95

TRAKYA UNIVERSITY/ FACULTY OF ARCHITECTURE/ EDIRNE
Macedonian Campus, Edirne, 22100
sinansymposium2023@gmail.com
sinansymposium@trakya.edu.tr

XIII. ULUSLARARASI SİNAN SEMPOZYUMU

XIII. INTERNATIONAL SINAN SYMPOSIUM

27 - 28 NİSAN 2022

APRIL 27 - 28, 2022

"MİMARLIK ve SORUMLULUK"

ARCHITECTURE AND RESPONSIBILTY

BİLDİRİLER KİTABI

Trakya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi
EDİRNE / TÜRKİYE
Trakya University, Faculty of Architecture
EDIRNE / TURKEY
http://mimarlik.trakya.edu.tr

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK FAKÜLTESİ

Bütün hakları saklıdır. © 2023. Trakya Üniversitesi

Bu eserin bir kısmı veya tamamı Trakya Üniversitesi Rektörlüğü'nün izni olmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz, kopya edilemez.

Eserde yer alan tüm bildirilerin sorumluluğu tamamıyla yazarlarına aittir. İlgili bildirilerin içerik ve biçimine atfedilecek eksiklikler ya da yanlışlıklardan, Uluslararası Sinan Sempozyumu sekretaryası, editörleri veya düzenleme kurulu sorumlu tutulamaz.

"XIII. ULUSLARARASI SİNAN SEMPOZYUMU BİLDİRİ KİTABI"

Sempozyum Başkanı / *Symposium Chair*

Prof. Dr. H. Burcu ÖZGÜVEN

Editörler / *Editorial Board*

Assoc. Prof. Dr. Emel BAYLAN
Assoc. Prof. Dr. Pınar KISA OVALI
Assist. Prof. Dr. Bülent AYBERK

Kapak Tasarımı / *Cover Design*

Res. Assist. Saygın ALKAN

Basım Tarihi ve Yeri: 2023, Trakya Üniversitesi Matbaası, Edirne / TÜRKİYE *Printed in:* Ekim 2023 Trakya University, Edirne / TURKEY

ISBN: 978-975-374-359-4
Trakya Üniversitesi Yayın No: 309

Bilim Kurulu

Scientific Comitee

Assoc. Prof. Dr. Esma MIHLAYANLAR
(Chair)

Prof. Dr. Abdullah ATİYYE
Prof. Dr. Abdullah KELKİT
Prof. Dr. Aliye Senem DEVİREN
Prof. Dr. Aslı KORKUT
Prof. Dr. Ayfer AYTUĞ
Prof. Dr. Ayşe Nilay EVCİL
Prof. Dr. Cengiz ACAR
Prof. Dr. Didem BAŞ
Prof. Dr. Emel ARDAMAN
Prof. Dr. Filiz ŞENKAL SEZER
Prof. Dr. Gül KOÇLAR ORAL
Prof. Dr. Gülçin KÜÇÜKKAYA
Prof. Dr. H. Burcu ÖZGÜVEN
Prof. Dr. Hasan Fırat DİKER
Prof. Dr. İlter BÜYÜKDIGAN
Prof. Dr. Kamuran ÖZTEKİN
Prof. Dr. Khalid TADMOURİ
Prof. Dr. Mahmut GÜLER
Prof. Dr. Marcello SCALZO
Prof. Dr. Murat ÖZYAVUZ
Prof. Dr. Muzaffer YÜCEL
Prof. Dr. Nadide SEÇKİN
Prof. Dr. Nazlı Ferah AKINCI
Prof. Dr. Neslihan DOSTOĞLU
Prof. Dr. Nevnihal ERDOĞAN
Prof. Dr. Nikolas LIANOS
Prof. Dr. Nilüfer AKINCITÜRK
Prof. Dr. Özgür EDİZ
Prof. Dr. Sabit OYMAEL
Prof. Dr. Semiha KARTAL
Prof. Dr. Sennur AKANSEL
Prof. Dr. Türkan Göksal ÖZBALTA
Prof. Dr. Umut TUĞLU KARSLI
Prof. Dr. Veli ORTAÇEŞME
Assoc. Prof. Dr. Amir CAUSEVIC
Assoc. Prof. Dr. R. Duygu ÇAY
Assoc. Prof. Dr. Emel BAYHAN
Assoc. Prof. Dr. Filiz UMAROĞULLARI
Assoc. Prof. Dr. Funda ÖZTÜRK KERESTECİOĞLU
Assoc. Prof. Dr. Hatice KIRAN ÇAKIR
Assoc. Prof. Dr. Pınar KISA OVALI
Assoc. Prof. Dr. Serpil ÖZKER
Assoc. Prof. Dr. Timur KAPROL
Assist. Prof. Dr. Esin BENİAN
Assist. Prof. Dr. Tülay CANITEZ
Dr. Bekim ÇEKO

Düzenleme Kurulu
Organisation Comitee

Prof. Dr. H. Burcu ÖZGÜVEN
(Chair)

Prof. Dr. Adnan ÇOLAK
Prof. Dr. Semiha KARTAL
Prof. Dr. Sennur AKANSEL
Assoc. Prof. Dr. Beste KARAKAYA AYTİN
Assoc. Prof. Dr. Emel BAYLAN
Assoc. Prof. Dr. Damla ATİK
Assoc. Prof. Dr. Esma MIHLAYANLAR
Assoc. Prof. Dr. Filiz UMAROĞULLARI
Assoc. Prof. Dr. Gökhan BALIK
Assoc. Prof. Dr. Hasan Faik KARA
Assoc. Prof. Dr. Hatice KIRAN ÇAKIR
Assoc. Prof. Dr. Pınar KISA OVALI
Assoc. Prof. Dr. R. Duygu ÇAY
Assist. Prof. Dr. Arif MISIRLI
Assist. Prof. Dr. Aslı AKYILDIZ
Assist. Prof. Dr. Berk MİNEZ
Assist. Prof. Dr. Bülent AYBERK
Assist. Prof. Dr. Ertan VARLI
Assist. Prof. Dr. Esin BENİAN
Assist. Prof. Dr. Eylül MALKOÇ
Assist. Prof. Dr. Gildis TACHİR
Assist. Prof. Dr. Gökçen BAYRAK
Assist. Prof. Dr. İnci ALKAN
Assist. Prof. Dr. İsmet OSMANOĞLU
Assist. Prof. Dr. Selin ARABULAN
Assist. Prof. Dr. Sergun DAYAN
Assist. Prof. Dr. Şule YILMAZ ERTEN
Assist. Prof. Dr. Tülay CANITEZ
Inst. Dr. Banu GÖKMEN ERDOĞAN
Inst. Dr. Bilge ATAÇ ÖZSOY
Inst. Dr. Emine KELEŞ
Inst. Dr. Gülay DALGIÇ
Inst. Dr. M. Kemal BOZACI
Inst. Dr. M. Seçkin PUYAN
Inst. Dr. Onur ŞUTA
Res. Assist. Dr. Aslı MERAL ZENCİRKIRAN
Res. Assist. Dr. Bilge UYSAL
Res. Assist. Dr. Çağın TANRIVERDİ ÇETİN
Res. Assist. Dr. Dinçer AYDIN
Res. Assist. Dr. Emine ÇOBAN ŞAHİN Res.
Assist. Dr. Gencay ÇUBUK
Res. Assist. Dr. Melek ÖZDAMAR
Res. Assist. Dr. Nilay MISIRLI
Res. Assist. Dr. Saygın ALKAN
Res. Assist. Dr. Tuba HATİPLER ÇİBİK Res.
Assist. Barış KARA
Res. Assist. Didem KAVURAN
Res. Assist. Doğukan KARATAŞ
Res. Assist. M.Ali BAŞARAN
Res. Assist. Sena SOLAKOĞLU

Sempozyum Sekreteryası
Symposium Secretariat

Assist. Prof. Dr. Aslı AKYILDIZ
(Chair)

Assoc. Prof. Dr. Beste KARAKAYA AYTİN
Assist. Prof. Dr. İnci ALKAN
Res. Assist. Dr. Gencay ÇUBUK
Res. Assist. Dr. Tuba HATİPLER ÇİBİK

Adres / Address: Trakya Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi Makedonya Yerleşkesi
22100 EDİRNE

Trakya University Faculty of Architecture
Campus of Macedonia 22100 EDIRNE

Fax : +90 284 225 69 95
Phone: +90 284 225 69 92-93
E-mail: sinansymposium2023@gmail.com

XIII. SİNAN SEMPOZYUMU

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ AÇILIŞ KONUŞMASI

Sayın Dekanım, Değerli Hocalarım, Sevgili katılımcılar,

Hepinizi sevgiyle, saygıyla selamlıyorum. Trakya Üniversitesi tarafından 13.sü düzenlenen Uluslararası Sinan Sempozyumu'na hoş geldiniz, şeref verdiniz.

Trakya Üniversitesi'ne belki de en çok yakışan bölümlerden biri tanesi de Mimarlık Fakültesi. Çünkü Edirne'de, Selimiye'de, Selimiye'nin gölgesi altında bir Mimarlık Fakültemiz var. Selimiye bizim medeniyetimizin en büyük, en güçlü eseri ki Mimar Sinan hemen akla geliyor. Bu sene 13.cüsü düzenlenen, 2005 yılından beri tertip edilen Sinan Sempozyumu'nda "Mimarlık ve Sorumluluk" başlığını irdeleyeceğiz.

Başta Dekanımı, emeği geçen hocalarımı, hepsini kutluyorum. Bütün katılımcılara, bilgi ve tecrübelerini paylaşacak hocalarıma şükranlarımı sunuyorum. Başarılı bir organizasyon olsun istiyorum.

Saygı ve sevgilerimle,

Prof. Dr. Erkan TABAKOĞLU

Rektör
Trakya Üniversitesi

THE 13TH SINAN SYMPOSIUM

OPENING SPEECH OF RECTOR OF TRAKYA UNIVERSITY

Dear Dean, Dear collegues, Dear Participants,

I greet you all with love and respect. Welcome…and you are honored to the 13th International Sinan Symposium, which has been organized by Trakya University.

Perhaps one of the departments that suits Trakya Unversity the best is Faculty of Architecture. Because in Edirne, in Selimiye and under the shadow of Selimiye, we have a Faculty of Architecture. Selimiye Mosque is one of the strongest and greatest works of civilization and immediately reminds us of Great Architect Sinan. This year, the Symposium that will be held for the 13th time and has been continuing since 2005, will be held under the title of “Architecture and Responsibility”.

I congratulate my dear Dean first and all of the professors who contributed to the Dean’s effort. I give my thanks to my professors who will share their knowledge and experience and to all participants. I hope it will be a successful organization.

With sincere regards,

Prof. Dr. Erkan TABAKOĞLU

Rector
Trakya Üniversity

MİMARLIK FAKÜLTESİ DEKANI AÇILIŞ KONUŞMASI

Sayın Rektörüm, Rektör Yardımcılarım, Değerli Katılımcılar, Değerli Hocalar, Sevgili Öğrenciler,

Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi tarafından düzenlenen 13. Uluslararası Sinan Sempozyumuna hoş geldiniz. Sempozyumda bu kez 'Mimarlık ve Sorumluluk' teması çeşitli yönleriyle ele alınıyor. 'Uzaktan' gerçekleştirilen on iki oturumda, mimarlık ve tasarımda farklı alanlardan 89 katılımcı ile çeşitli ülkelerden toplam 50 adet değerli bildiriyi konuk ediyoruz.

6 Şubat 2023 tarihinde on binlerce vatandaşımızın canına mal olan, şehirlerimizi yıkan büyük bir afetin ve artçı felaketlerin acısını taşıyoruz. Kayıplarımızı saygıyla anıyor, yakınlarına başsağlığı diliyorum. Afet bölgesindeki yaşam alanlarının, kentlerin yeniden inşa edilmesi, yeniden yaşanılır yerler haline getirilmesi gerekiyor. Bu aşamada biz mimarlara, tasarımcılara büyük görev düşüyor. Uluslararası Sinan Sempozyumu yaşam alanlarının yenilenmesi ve korunmasına ilişkin araştırmalar için de bir platform oluşturmakta, bilginin paylaşımına vesile olmaktadır.

2023 yılı aynı zamanda çok özel bir yıl. Türkiye Cumhuriyeti'nin 100 üncü kuruluş yıldönümünü gururla, coşkuyla kutlarken, kurucumuz Mustafa Kemal Atatürk'ün temel değerlere dair sözlerini bir kez daha anımsayalım. Atamız, *"Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür"* sözüyle kültür kurum ve politikalarının önemine değinmiştir. O, sanatçılara dair şunu söyler: "*Sanatkâr, toplumda uzun uğraş ve çabalardan sonra alnında ışığı ilk hisseden insandır"*. Büyük Atatürk sanatçının öncü konumuna değinirken, sanatçı olmanın getirdiği çok yönlü sorumluluğa işaret etmektedir. Atamız'ın aziz hatırası önünde bir kez daha eğiliyorum. O'nun gösterdiği yolda, bilim ve sanatta ilerlemek, biz akademisyenlerin en önemli gayesi olmalıdır.

Geçen yıl Trakya Üniversitesinin 40. kuruluş yıldönümünü, fakültemiz hocalarının katılımıyla hazırlanan 'Trakya Araştırmaları' kitabımızla kutladık. 2023 yılı ise Mimarlık Fakültesinin kuruluşunun 10. Yılı. 2013'te kurulan Fakültemiz, 10 yıl içinde 3 bölümde 53 öğretim elemanı, binlerce öğrenci ve mezunuyla büyük, güçlü bir aile oldu. O yıl akademik kadroya katılan araştırma görevlileri artık birer öğretim üyesi. Doçent ve profesör kadromuz gün geçtikçe gelişmekte. Fakültenin kurucu dekanı olarak ben, bölüm başkanlarımız, emek veren tüm akademisyen ve idari personel, bu gururu sizlerle paylaşıyoruz.

13. Uluslararası Sinan Sempozyumunun hazırlanmasında emeği geçenlere, başta Rektör Hocamız Prof. Dr. Erhan Tabakoğlu'na ve Rektörlük Bilgi İşlem Daire Başkanlığımıza, ayrıca Sinan Sempozyumunun sürekliliğine her zaman katkıda bulunan kurumlar olarak, Edirne Valiliğine, UNESCO Ofisine, Edirne Belediyesi ve Mimarlar Odası Edirne Temsilciliğine teşekkür eder, bu platformun mimarlık ve tasarım araştırmalarına katkıda bulunmasını dilerim.

Sempozyumun verimli geçmesi ümidiyle saygı ve sevgilerimle...

Prof. Dr. H. Burcu ÖZGÜVEN

Dekan,
Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi

OPENING SPEECH OF DEAN OF THE FACULTY OF ARCHITECTURE

Dear Rector, Vice-Rectors, Esteemed Participants, Respected Professors, and Students,

Welcome to the 13th International Sinan Symposium organized by the Faculty of Architecture at Trakya University. This year's theme is "Architecture and Responsibility," which will be discussed in various aspects throughout twelve remote sessions. We will host a total of 89 participants from different fields of architecture and design, presenting 50 valuable papers from various countries.

We carry the pain of a great disaster and aftershocks that claimed the lives of tens of thousands of our citizens and destroyed our cities on February 6, 2023. We respectfully commemorate our losses and offer our condolences to their loved ones. The reconstruction of living areas and cities in the disaster zone, turning them into livable places, is necessary. At this stage, architects and designers have a significant role to play. The International Sinan Symposium also provides a platform for research on the renewal and preservation of living spaces, contributing to knowledge sharing.

2023 is also a special year for us. We celebrate the 100th anniversary of the founding of the Republic of Turkey with pride and enthusiasm, reminding ourselves of the fundamental values of our founder, Mustafa Kemal Atatürk. He emphasized the importance of cultural institutions and policies with his words, *"The foundation of the Republic of Turkey is culture."* Atatürk stated, *"The artist is the first person to feel the light on his forehead after long struggles and efforts in society."* When Atatürk referred to the artist's pioneering position, he also pointed out the multifaceted responsibility that comes with being an artist. I bow once again to the dear memory of Atatürk. Following his path, progress in science and art should be the most important goal for us academicians.

Last year, we celebrated the 40th anniversary of Trakya University with our book "Trakya Studies," prepared with the participation of our faculty members. In 2023, it is also the 10th anniversary of the establishment of the Faculty of Architecture. Our faculty was founded in 2013 and has become a big and strong family with 53 faculty members and thousands of students and graduates in three departments over the past 10 years. Research assistants who joined the academic staff in that year are now assistant/associate professors. Our associate and full professors continue to develop every day. As the founding dean of the faculty, along with our department heads and all the dedicated academic and administrative staff, we share this pride with you.

I would like to express my gratitude to all those who contributed to the preparation of the 13th International Sinan Symposium, particularly our Rector, Prof. Dr. Erhan Tabakoğlu, and the Information Technology Department of the Rectorate. I also thank the Edirne Governorship, UNESCO Office, Edirne Municipality, and the Edirne Chamber of Architects, who have always contributed to the continuity of the Sinan Symposium, and wish this platform to contribute to architecture and design research.

In the hope of the symposium being productive, with my respects and love...

Prof. Dr. H. Burcu ÖZGÜVEN

Dean
Trakya University Faculty of Architecture

TMMOB MİMARLAR ODASI GENEL BAŞKANI KONUŞMASI

Sayın Trakya Üniversitesi Rektörümüz, Mimarlık Fakültesi Dekanımız, Değerli katılımcılar

XIII. Uluslararası Sinan Sempozyumu açılış konuşması kapsamında sizleri sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

Öncelikle; mimarlığı, çağdaş dünya tarafından da "üstün evrensel değer" olarak tanınan, eşsiz yapıtlarıyla dünya mimarlığına esin kaynağı olan büyük usta Mimar Sinan anısına bu değerli Sempozyumu düzenleyen Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dekanı ve değerli öğretim kadrosunu kutluyorum.

Mimar Sinan'ın; Anadolu'nun yanı sıra, Balkanlar'dan Yakın Doğu'ya geniş bir coğrafyada verdiği özgün eserlerle olgunlaştırdığı, toplumsal bir kültür öğesi olan yapı sanatı ve fikirleri; ülkemizde mimarlık kültürünün temel taşlarını oluşturmuştur. Sinan'ın eserleri; "insanın yaratıcı dehasının başyapıtları" ve "insanlık tarihinde dikkat çekici bir aşamanın seçkin örnekleri" olarak UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girmiştir.

Tarih boyunca uygarlıkların kesiştiği bir coğrafyada yer alan, eşsiz mimarlık ve sanat eserlerine sahip, doğal ve kültürel zenginliklerin beşiği olan ülkemizde; Mimar Sinan'ın eserleri, mimarlık mirası ve bellek değerleri, Cumhuriyet devrimi kazanımlarıyla birlikte mimarlık ve uygarlık birikimlerimizi oluşturmaktadır.

Evrensel düzeyde kültür mirası değeri taşıyan bu eserlerin bütünlüğünün korunarak sahip olduğu estetik ve sanatsal özelliklerinin yaşatılması, özgün nitelikleriyle gelecek nesillere aktarılması için; mimarlık, koruma, arkeoloji, tarih ve mühendislik gibi mesleki uzmanlık gerektiren pek çok alanda çalışmalar yürütülmesi gerekmektedir.

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme ile Venedik Tüzüğü gibi ülkemizin de kabul ettiği uluslararası sözleşmelerde belirtildiği üzere devletler; kültürel varlıkların gelecek nesillere aktarılması için gerekli önlemleri almakla, anıtların korunmaları ve bakımları için tüm bilimsel gelişmelerden, birikimlerden ve tekniklerden yararlanmakla yükümlü kılınmışlardır. Bu yükümlülükler çerçevesinde merkezi / yerel yönetimlerin ve ilgili bütün kesimlerin aldıkları tüm kararlarda hukuki ve tarihi sorumluluklar taşıdıklarını önemle vurgulamak isterim.

6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler sonrası yaşanan büyük yıkımlar ve 100 bine yakın yurttaşımızın yaşamını kaybetmesi mesleki ve kamusal sorumlulukların yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Bu kapsamda; nitelikli mimarlık hizmetlerine ve sağlıklı / güvenli yaşam çevreleri oluşturulmasına ne kadar katkı sağlandığı, mimar, mühendis ve plancı olarak üstlenilen mesleki yetki ve sorumlulukların neden yerine getirilemediği konuları sorgulanmaya muhtaçtır.

Ülkemizin konumu, içinde bulunduğu depremsellik koşulları ve sık aralıklarla büyük şiddette depremler yaşandığı dikkate alındığında; bir doğa olayı olan ve öngörülebilen deprem olgusuna, afet riskleri ve verileri çerçevesinde bilime, tekniğe ve şehircilik ilkelerine uygun yapılı çevrenin, yerleşim alanlarının oluşturulması zorunludur.

Depremin afete dönüşmesinde ve oluşan zararlarda bilimsel verilerden uzak planlama ve yapılaşmanın rolünün büyük olduğu bilinmektedir. İmar planlarının hazırlanmasından iskân aşamasına kadar ve hatta kullanım sürecinde pek çok aktör yer almaktadır. Bu süreçte yer alan ve asli görevlerini yerine getirmeyen kamu yönetimlerinin ve kamuda çalışan mimar,

mühendis, plancı ve teknik kadroların yaşanan kayıplarda kusur derecelerine göre sorumlulukları bulunmaktadır.

Yapı inşasında görev alan yapı yüklenicileri, proje müellifleri, teknik uygulama sorumluları, şantiye şefleri, yapı denetim firmaları ortakları ve proje ve uygulama denetçileri ile denetim görevi olan idare elemanlarının görev ve yetkilerine bağlı olarak mesleki ve hukuki sorumlulukları vardır.

Sağlıklı ve güvenli kentler ve yaşam çevreleri oluşturulması amacıyla; eğitimden başlayarak bütün kentleşme, yapı üretim ve denetim süreçlerinin bilimi ve kamu yararını esas alan bir yaklaşımla yeniden düzenlenmesi gerektiği açıktır.

Bu bağlamda; Mimar Sinan'ı kültürümüze ve uygarlık tarihine yapmış olduğu katkıları nedeniyle saygıyla anarken; mimarlık ve sanatın kültürel ve tarihi zenginliklerin beşiği olan ülkemizde insanlığın ortak mirası olan kültür varlıklarının korunması; sağlıklı ve güvenli yaşam çevreleri oluşturulması için çaba gösterilmesi gerektiği hususunu değerlendirmelerinize sunuyorum.

XIII. Uluslararası Sinan Sempozyumunun nitelikli bir mimarlığa ve sağlıklı / güvenli bir kentleşmeye katkı sunacağı inancıyla sizleri selamlıyorum.

Eyüp MUHCU
TMMOB Mimarlar Odası Genel Başkanı

SPEECH OF PRESIDENT OF CHAMBER OF ARCHITECTS OF TURKEY

Honorable Trakya University Rector Distinguished Dean of the Faculty of Architecture, Esteemed colleagues and participants,

I would like to greet you giving opening speech of the XII. International Sinan Symposium.

Firstly; I congratulate the Dean of the Faculty of Architecture of Trakya University and his valuable faculty members, organizing this valuable Symposium in memory of the great master Architect Sinan, whose architecture is recognized as "outstanding universal value" by the contemporary world and who inspired world architecture with his unique works.

Architect Sinan's art and ideas in construction, whichis a social cultural element, whichhe developed with his exceptional works throughout an expansive terrain from the Balkans to Near East as well as Anatolia; formed the cornerstones of architectural culture in our country. Sinan's works; have been inscribed on the UNESCO World Heritage List as "masterpieces of man's creative genius" and "exclusive examples of a remarkable stage in human history". The works of Architect Sinan, his architectural heritage and retrospective recollections; collectively with the accomplishments of the Republican revolution; constitute our accumulation of architecture and civilization in our country where civilizations intersect throughout history, has exceptional architectural and art works and natural and cultural values

In order to preserve the integrity of these works, which have a universal cultural heritage value, and to keep their aesthetic and artistic characteristics alive, and to transfer them to future generations with their original qualities; it is essential to carry out studies in many fields that require professional expertise such as architecture, conservation, archeology, history and engineering.

As stated in the international conventions accepted by our country, such as the Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage and the Venice Charter; states are obliged to take the necessary measures for the transfer of cultural assets to future generations and to benefit from all scientific developments, knowledge and techniques for the protection and maintenance of monuments. Within the framework of these obligations, I would like to emphasize that central / local governments and all relevant parties bear legal and historical responsibilities in all decisions they take.

The great destruction after the Kahramanmaraş-centered earthquakes on February 6th 2023; and the fatality around one hundred thousand citizens necessitate the re-assessment of professional and public responsibilities.

In this context; the extent of contribution to qualified architectural services and the establishment of safe and healthy living environments; the issue why the professional authorities and responsibilities undertaken as architects, engineers and planners cannot be fulfilled need to be questioned.

Considering the location of our country, the seismicity conditions it is in, and the frequent high-intensity earthquakes; it is obligatory to constitute built environment and settlement areas in accordance with science, technique and urbanism principles within the framework of disaster risks and data.

It is known that the role of planning and construction devoid of scientific data is immense in the destruction and the transformation of earthquake, a natural phenomenon, into a disaster. There are many actors starting from the preparation of the zoning plans to the settlement

stage and even in the usage process. The public administrations that take part in this process and do not fulfill their essential duties; the architects, engineers, planners and technical staff working in the public sector have responsibilities according to the degree of fault in the losses experienced.

Construction contractors, project authors, technical implementation officers, site supervisors, partners of building inspection companies, project and implementation auditors, and administrative staff involved in the construction of buildings have professional and legal responsibilities depending on their duties and authorities.

In order to create healthy and safe cities and living environments; it is obvious that all urbanization, building production and inspection processes, starting from education, should be reorganized with an approach based on science and public interest.

Within this framework; while commemorating Architect Sinan with respect for his contributions to our culture and the history of civilization; I submit for your consideration, that efforts should be made to protect cultural properties, which are the common heritage of humanity and to create healthy and safe living environments.

I greet you with the belief that the XIII. International Sinan Symposium will contribute to qualified architecture and healthy / safe urbanization.

Eyüp MUHCU
TEMMOB President of Chamber of Architects of Turkey

BİLDİRİLER
PAPERS

DEPREM VE YAPI / EARTHQUAKE AND STRUCTURE

Emine Banu BURKUT	**Sorumluluğun Mimarisi: Shigeru Ban Ve Mimari Tasarımlarının Odağı** Architecture of Responsibility: Shigeru Ban and the Focus of Architectural Designs	1-16
Mehmet ÇETİNTAŞ Fatih YAZICIOĞLU	**Türkiye'de Dönüşen Yapı Stoğu Kapsamında Konut Mimarisinde Taşıyıcı Sistemler Ve Çevresel Sürdürülebilirlik** Structural Systems in Housing Architecture and Their Environmental Sustainability Within the Conversion of Building Stock	17-26
Sabit OYMAEL Selda KABULOĞLU KARAOSMAN	**İnşaat Sektöründe Kalitede Sürdürülebilirlik** Sustainability in Quality in the Construction Industry	27-37
Selenay GÜMÜŞ Çiğdem Ela ÜZÜM Nihan ENGİN	**Pasif tasarım yöntemleri ile enerji korunumuna yönelik bir iyileştirme önerisi 'trabzon faroz örneği'** An Improvement Proposal for Energy Conservation by Passive Design Methods 'Trabzon Faroz Example'	38-47

TASARIM, TARİHİ ÇEVRE / DESIGN, HISTORICAL ENVIRONMENT

Hasan Tahsin SELÇUK Süheyla KOÇ	**Mimarın Yöresel Konut Tipolojisinin Korunmasındaki Sorumluluğu: Dağkızılca Köyü Örneği** Architect's Responsibility for the Conservation of Vernacular Housing Typology a Key Study of Dagkizilca Village	48-61
Tuba TERECE Neşe Başak YURTTAŞ Mekselina GECECİ	**İç Mimarlık Eğitiminde Mesleki Sorumluluk Bilincinde Bir Tasarım Stüdyosu Örneği: Küçük Yaşam Alanları** A Design Studio Example With Responsibility Awareness in Interior Architecture Education: Tiny Living Spaces	62-72
Filiz AYAZ Zeynep ERES	**Tarımda Modernleşme Sürecinde Devlet Çiftliklerinin Rolü: Trakya Bölgesi'nden Örnekler** The Role of State Farms in the Modernization Process of Agriculture: Examples From the Thrace Region	73-84
Havva AKSEL ÇİÇEKÇİ	**Döngüsel Yapılar: Döngüsel Yapılar Üzerine Öğrencı Pratikleri Üzerinden Bır Değerlendirme** Circular Buildings: An Assessment of Circular Buildings on Student's Practices	85-96

DEPREM VE YAPI, TASARIM / EARTHQUAKE AND STRUCTURE, DESIGN

Mekselina GECECİ	**Türkiye'de Mimarlık Dergilerinde II. Dünya Savaşı Sonrası Ekolojik Söylem** Ecological Discourse in Architectural Journals in Turkey After World War II	97-109
Doğukan KARATAŞ Filiz UMAROĞLU	**Türkiye'de Yapılan Stadyum Yapılarının Kullanıcı Sayısı, Kullanım Süresi Ve Yapım Maliyetleri Açısından Değerlendirilmesi** Evaluation of Stadium Buildings Constructed in Turkey in Terms of the Number of Users, Time of Use and Construction Costs	110-126
Dilara KARABULUT Esma MIHLAYANLAR	**Avrupa Yeşil Mutabakatı Yapı Sektörü ve Türkiye Etkileri** European Green Agreement, Impacts to the Building Sector and Türkiye	127-139
Melek SEYİT Eskender SEYİT	**Afet Sonrası Yeniden Yapılaşma Sürecinde Ahşap Prefabrikasyon** Wood Prefabrication in the Reconstruction Process After Disasters	140-150

TARİHİ ÇEVRE / HISTORICAL ENVIRONMENT

Almera MUKOVİÇ H. Burcu ÖZGÜVEN	**Tarihsel Dokunun Korunması Bağlamında Ülgün Kalesi** Ulcinj Castle Within the Context of Conservation of Historical Texture	151-165
Mahmut Zeyn EL ABİDİN	**Kırsal Alanda Geleneksel Köylerin Korunması: "Ünye'deki Güzelkale Köyümüz Yaşasın Projesi" Örneği** Protection of Traditional Villages in the Rural Area: The Example of "Long Live Our Village Güzelkale in Ünye"	166-177
İsmail SERVETBAŞ Aydanur YENEL	**Şanlıurfa Göbeklitepe Kentsel Arkeolojik Sit Alanı ve Örencik Mahallesi Arkeopark Model Önerisi** Şanlıurfa Göbeklitepe Urban Archeologİcal Site Area and the Proposal of Örencik Neighborhood Archeaopic Model	178-187
Gülçin KAHRAMAN Banu BODUROĞLU	**Karamürsel Ereğli Kentsel Sitinin Koruma Sorunları** Conservation Problems of Karamürsel Ereğli Urban Site	188-198

SOSYAL KATILIM, TASARIM / SOCIAL PARTICIPATION, DESIGN

Neşe Başak YURTTAŞ Cansu AKYOL	**Tüketim Toplumunda Sorumluluğu Hatırlamak: "Yıldız Mimar" ve "Aktivist Mimar" Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme** Remembering Responsibility in the Consumer Society: An Assessment on the Concepts of "Star Architect" and "Activist Architect"	200-211
Burcu Gülay TAŞÇI	**Toplum-Mimarlık Diyaloğunun İyileştirilmesinde Oyun Tabanlı Çalışmaların Kullanılması** Using Game-based Studies in Improvement of Society-Architecture Dialogue	212-225

Damla ALTUNCU	**Toplumsal Stratejiye Karşı Mimari Taktik: Haydar Bey Havuzu Örneği** Architectural Tactic Against Social Strategy: The Example of Haydar Bey Pool	226-237
Ahmet GÜN	**İmar Yoluyla İşgal Karşıtı "Kurucu Mekansal Pratikler": Filistin Örneği** Through Zoning With Anti Occupation "Founding Spatial Practices": The Case of Palestine	238-253

TARİHİ ÇEVRE / HISTORICAL ENVIRONMENT

Melis BİLGİÇ ELMAS Can Şakir BİNAN	**Trakya'daki 19.Yüzyıl Mimari Mirası, Dönüşüm Süreci, Sonuçları Ve Güncel Sorumluluklarımız Üzerine Bir Değerlendirme** An Evaluation on 19th Century Architectural Heritage in Thrace, Its Transformation Process, Results and Current Responsibilities	254-263
Ebru ERDOĞAN Büşra ÖZTÜRK	**Kentsel Bellek Ve Kültürel Mirasa Karşı Sorumluluk: Konya Alaaddin Köşkü** Responsibility to Urban Memory and Cultural Heritage: Konya Alaaddin Kiosk	264-275
Ece VAROL Ahmet Melih ÖKSÜZ	**Kent ve Kültürün Korunumu Üzerine Bir Değerlendirme: Floransa Örneği** An Evaluation on the Conservation of City and Culture: The Case of Florence	276-285
Neriman Gül ÇELEBİ Ümit ARPACIOĞLU	**Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerine Ait Camilerin Enerji Performanslarının Değerlendirilmesi: Konya Örneği** Evaluation of the Energy Performances of Mosques Built in Anatolian Seljuk and Ottoman Periods: The Case Of Konya	286-295

KENTLEŞME / URBANIZATION

Hale GÖNÜL	**Public Responsibilities of Private Buildings: The Soft Building Edge As a New Design Approach** Özel Yapılarda Kamusal Sorumluluk: Yeni Bir Tasarım Yaklaşımı Olarak Yumuşak Yapı Eşikleri	296-307
İmran GÜMÜŞ Çiğdem POLATOĞLU	**Modern Mimarlıkta Çevresel Duyarlılık: Bir Refleks ve Eleştirel Sorgulama Aracı Olarak Habitat Kavramı** Environmental Sensitivity in Modern Architecture: The Concept of Habitat as a Reflex and Critical Inquiry Tool	308-319
Nilay MISIRLI Elif Ebru ŞİŞMAN	**Tarihi Süreçte Selimiye Cami Çevresinin Kentsel Peyzaj Tasarım Bağlamında Değerlendirilmesi** The Evaluation of the Selimiye Mosque Environment in the Context of Urban Landscape Design From the Historical Perspective	320-333

S. Duygu KOLBAY	**Su Yönetim Etkinliğinin Çağdaş Yapı Teknolojileri ile Sağlanması** Providing the Water Management Activity with Contemporary Building Technologies	334-343

SOSYAL KATILIM, KENTLEŞME / SOCIAL PARTICIPATION, URBANIZATION

Hidaye ÇAKMAKÇI Ferhat HACIALİBEYOĞLU	**Mekan Üretim Süreçlerinde Kolektif Pratikler** The Collective Practices in Production Processes of Place	344-353
Kübra SAĞLAM Kübra BIYUK ÖKSÜZ	**Kentte Zamanın Kuşatmasına Güncel Bir Yaklaşım: 'Rehber Harita' Kapsamında Üsküdar Haritası** A Current Approach to the Time Siege in the City: The Map of Üsküdar in the Context of Travel Guide	354-363
Büşra Nur BARDAKÇI Fatih EREN	**Dijital Çağın Gereklilikleri Ve Şehrin Sorumlulukları Üzerine: Mahalle Medeniyeti** On the Requirements of Digital Age and Responsibility Towards the City: Neighbourhood Civilization	364-373
Eleni OUREILIDOU Konstantinos IOANNIDIS	**City As a Knot Towards a Scenarıo-Building for Displaced Communities** Yerinden Edilmiş Toplumlar İçin Düğüm Olarak Şehir Senaryosu Oluşturma	374-383

TARİHİ ÇEVRE, KENTLEŞME, TASARIM / HISTORICAL ENVIRONMENT, URBANIZATION, DESIGN

Vanja SPASENOVİĆ	**User-Perception of Living Heritage in Contemporary City: Social, Contextual and Historical Responsibility** Çağdaş Kentte Yaşayan Mirasın Kullanıcı Algısı: Sosyal, Bağlamsal ve Tarihsel Sorumluluk	384-392
Fauzi WIBOWO Alper ÜNLÜ Nevşet Gül ÇANAKÇIOĞLU	**Examining the Pedestrian Movements in a Commercial Passageway Building: Grand Beşiktaş Bazaar** Pasajı Olan Bir Ticari Binadaki Yaya Hareketlerinin İncelenmesi: Büyük Beşiktaş Çarşısı	393-406
Murat Seçkin PUYAN Gertrud OLSSON Kutalmış Samet BAYRAKTAR	**Reuse of Edirne Balloon Hangar Building in the Light of Other Similar Practices of the Period** Dönemin Diğer Benzer Uygulamaları Işığında Edirne Balon Hangar Binasının Yeniden Kullanımı	407-420
Beyza ZİHAR Alper ÜNLÜ Nevşet Gül ÇANAKÇIOĞLU	**An Evaluation on the Spatial Change of Çorum Binevler Housing Cooperative** Çorum Binevler Konut Kooperatifinin Mekânsal Değişimine İlişkin Bir Değerlendirme	421-431

TASARIM, SOSYAL KATILIM / DESIGN, SOCIAL PARTICIPATION

Elif Sena KARAASLAN Ferhat HACIALİBEYOĞLU	**Kullanıcı Mekan Diyaloğunda Olasılıklar ve Taktikler** Possibilities and Tactics in User Space Dialogue	432-442
Çağla Yağmur BİNGÖL Ferhat HACİALİBEYOĞLU	**Sosyal Konut Olgusunun Özne Temelli Deneyimler Üzerinden İrdelenmesi: Mexıcalı Ve İzmit Yenilikçi Yerleşkeler Örneği** Examining the Social Housing Phenomenon Through Subject-Based Experiences: The Case of Mexicali and İzmit Innovative Settlements	443-453
Gülce Güleycan Okyay BAYAZİT	**Kültürel Mirasın Korunmasında Ortak Sorumluluk Düşüncesine Genç Profesyonellerin Gözünden Bakmak** The Idea of Joint Responsibility Through the Eyes of Young Professionals for the Conservation of Cultural Heritage	454-463
Hajrije POPOVA İrem NUR TAŞ Filiz ŞENKAL SEZER	**Z Kuşağı Mimarlık Öğrencilerinin Barındıkları Yurtlarda Konfor Koşullarına İlişkin İhtiyaçları Ve Çözüm Önerileri** Needs and Solution Suggestions of Generation Z Architecture Students Regarding the Comfort Conditions in the Dormitories They Are Accommodated	464-474

TARİHİ ÇEVRE, KENTLEŞME / HISTORICAL ENVIRONMENT, URBANIZATION

Yeşim ERDAL Deniz MAZLUM	**The Role of the Golden Horn and Its Surroundings in the Production of Masonry Building Materials in Istanbul From the Late Ottoman to the Early Republic** İstanbul'da Geç Osmanlıdan Erken Cumhuriyet Yıllarına Kadar Haliç ve Çevresinin Kağıt Yapı Malzemeleri Üretimindeki Rolü	475-485
Gizem GÜVENBAŞ Mukaddes POLAY	**Designer's Responsibilities for Inclusive Urban Squares: Ramadan Cemil Square, Kyrenianorth Cyprus** Kapsayıcı Kent Meydanları için Tasarımcının Sorumlulukları: Ramadan Cemil Meydanı, Girne-Kuzey Kıbrıs	486-495
Doğa ÜZÜMCÜOĞLU Mukaddes POLAY	**Environmental Responsibilities in Urban Waterfront Development, Through the Lens of Kyrenia Ancient Harbor Case Study** Girne Antik Limanı Örneği Üzerinden Kentsel Kıyı Gelişiminde Çevresel Sorumluluklar	496-507
Gildis TACHİR Ena RADONÇIQ	**Responsibility to the Environment in the Use of the Historical Coastal City: Prizren** Tarihi Kıyı Kent Alan Kullanımında Çevreye Karşı Sorumluluk: Kıyı Kent Prizren	508-520

Emine ÇOBAN ŞAHİN Selinay KAYHAN	**Responsibility for the Sokullu Mehmed Pasha Complex As a Cultural Heritage** Kültürel Miras Sorumluluğu Olarak Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi	521-531

TASARIM / DESIGN

Merve Tutkun	**Tarihi Çevrede Tasarım Olgusunun Mekan-Kullanıcı-Kalite Bağlamında Değerlendirilmesi; Trabzon Pazarkapı Örneği** Evaluation of the Design Fact in the Historical Environment in Context of Space-UserQuality; Example of Trabzon Pazarkapı	532-544
Ahmet GÜN Atakan ÇAVUŞ	**Cami Tasarımında Esneklik Kurgusuna Yönelik Bir Yaklaşım Önerisi** A Recommendation for Approach to the Flexibility in Mosque Design	545-563
Ece ÜNÜBOL GENÇER	**Tarihi, Kültürel Ve Doğal Mirasın Arasına Yerleşen Anonim Bir Spor Kompleksi: TBF Basketbol Gelişim Merkezi Projesi** An Anonymous Sport Complex That Settles in Between Historical, Cultural and Natural Heritage: TBF Basketball Development Center Project (BDC)	564-573
Saygın ALKAN	**Examining the Transformation of the Historical Layer of Ağaçpazarı Avenue In Edirne** Edirne Ağaçpazarı Caddesi'nin Tarihi Katmanındaki Dönüşümün İncelenmesi	574-587

SORUMLULUĞUN MİMARİSİ: SHIGERU BAN VE MİMARİ TASARIMLARININ ODAĞI

ARCHITECTURE of RESPONSIBILITY: SHIGERU BAN and the FOCUS of ARCHITECTURAL DESIGNS

Emine Banu BURKUT[1]

[1] Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Konya, Türkiye
[1] burkutbanu@gmail.com

ÖZET

Mimarlık, bireylerin barınma gibi temel eylemlerini sürdürebilmek amacıyla binalar tasarlama ve inşa etme sanatıdır. Doğal afetler sonrasında oluşan barınma ihtiyacının karşılanma sürecinde, mimarın rol ve sorumluluğu daha belirgin bir biçimde öne çıkarmaktadır. Deprem, sel, tsunami gibi zorlu çevresel koşullar sonrasında, bireylerin barınma ihtiyacını karşılarken, mimar ve tasarımcıların çevreye duyarlı yapılar tasarlamaları kaçınılmaz hale gelmektedir. Shigeru Ban, mimari tasarımlarını sosyal sorumluluk olarak ele almış ve çevreye duyarlı, ekolojik tasarım yaklaşımıyla yenilenebilen malzemelerden strüktürler oluşturmuştur. Shigeru Ban, "VAN: Voluntary Architects' Network" (Gönüllü Mimarlar Ağı) adlı sivil toplum örgütünü 1995 yılında kurmuş ve afetzedeler, öğrenciler ve gönüllülerle birlikte deprem, savaş, tsunami ve fırtına gibi doğal afetlerden sonra ihtiyaç sahibi bölgelere tasarımlar yapmıştır. Yaptığı bu tasarımlarla sosyal, toplumsal ve çevresel sorumluluk bilincinin artmasında mimarlara örnek olmuştur. Pritzker Mimarlık Ödülü (Pritzker Architecture Prize) 1979 yılından bu yana her sene, sorumluluk bilinciyle topluma ve mimarlığa katkı sağlayan mimarlara verilmektedir. Pritzker Mimarlık Ödülü'ne 2014 ödülüne layık görülen Shigeru Ban, sorumluluk bilinciyle mülteciler ve doğal afet mağdurları gibi en çok ihtiyacı olanlara düşük maliyetli, yüksek kaliteli tasarımlar ürettiği ve geliştirdiği yapılarda yapıya ve malzemeye yenilikçi bir yaklaşım geliştirmiştir. Sosyal ve ekolojik olarak sorumluluk bilinciyle yapılarında yenilikçi bir kağıt kullanmış ve farklı coğrafyalarda bulunan afet bölgelerindeki aktivist çalışmalarıyla uluslararası projelere öncülük etmiştir. Kâğıtla, özellikle geri dönüştürülmüş karton kâğıt tüplerle yaptığı yenilikçi çalışması afet sonrası bireylerin barınması için sıradan malzemelerin yeni kullanımlarını ortaya koymaktadır. Çevre bilinci ve çevreye karşı sorumluluk sahibi yaklaşımların en önemli temsilcilerinden biri olan Shigeru Ban, tasarımlarını hem insan hem de çevresel faktörleri göz önünde bulundurarak oluşturmaktadır. Yapılarında iklimsel koşulları dikkate alarak ve malzemeleri iyi analiz ederek, insan sağlığına zararı olmayan malzemeleri kullanarak çevreye ve insana karşı duyarlılığını göstermektedir.. Tasarımlarının doğayla bütünleştik, geçmişle bağlantı kuran, doğal ışık kullanımının en üst düzeyde olduğu, enerji tasarrufu sağlayan, kullanıcı faktörünü ön plana çıkaran, geri dönüştürülmüş veya geri dönüştürülebilir malzemelerin kullanıldığı ve bunların tümünün sürdürülebilir bir tasarımda bulunduğu yeni bir yaklaşıma katkıda bulunmaktadır. İnsani yardım projelerinde yerel malzeme kullanımını teşvik etmesi, mimaride kâğıt kullanımını geliştirmesiyle geçici yapı tasarımlarına, geleceğin mimari tasarımlarına yön verebilecek potansiyele sahiptir. Bu araştırmada, Shigeru Ban'ın mimarlık anlayışı, tasarladığı yapılar ve bu yapıların özellikleri örnekler üzerinden incelenerek, mimari tasarımlarının odağı olan çevreye ve topluma karşı sorumluluk bilincine sağladığı yenilikçi katkı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Shigeru Ban, Mimarlık, Tasarım, Sorumluluk, Pritzker Mimarlık Ödülü

ABSTRACT

Architecture is the art of designing and constructing buildings in order to sustain the basic actions of individuals such as housing. In the process of meeting the need for shelter after natural disasters, the

role and responsibility of the architect are more prominent. After harsh environmental conditions such as earthquakes, floods, and tsunamis, it becomes inevitable for architects and designers to design environmentally sensitive structures while meeting the shelter needs of individuals Shigeru Ban has taken his architectural designs as social responsibility and created structures from renewable materials with an environmentally sensitive and ecological design approach. Shigeru Ban founded the non governmental organization "VAN: Voluntary Architects' Network" in 1995, and together with the survivors, students and volunteers, he made designs for areas in need after natural disasters such as earthquakes, wars, tsunamis, and storms. With these designs he made, he set an example for architects in increasing their social, social, and environmental responsibility awareness. The Pritzker Architecture Prize has been given every year since 1979 to architects who contribute to society and architecture with a sense of responsibility. Shigeru Ban, who was awarded the Pritzker Architecture Prize in 2014, has developed an innovative approach to structure and materials in buildings, where he produces and develops low-cost, high-quality designs for those who need it most, such as refugees and natural disaster victims, a sense of responsibility. It has used innovative paper in its structures with a sense of social and ecological responsibility and has pioneered international projects with its activist works in disaster areas in different geographies His innovative work with paper, especially recycled cardboard paper tubes, reveals new uses of ordinary materials for post-disaster sheltering. Shigeru Ban, one of the most important representatives of environmental awareness and responsible approaches to the environment, creates his designs by considering both human and environmental factors. It shows its sensitivity towards the environment and people by taking into account the climatic conditions and analyzing the materials well, by using materials that are not harmful to human health.. He contributes to a new approach where his designs are integrated with nature, connect with the past, use natural light at the highest level, save energy, emphasize the user factor, and use recycled or recyclable materials, all in a sustainable design. It has the potential to shape temporary building designs and future architectural designs by encouraging the use of local materials in humanitarian aid projects and improving the use of paper in architecture. In this research, Shigeru Ban's understanding of architecture, the structures he designed, and the features of these structures will be examined through examples, and his innovative contribution to the awareness of responsibility towards the environment and society, which is the focus of his architectural designs, will be evaluated.

Keywords: Shigeru Ban, Architecture, Design, Responsibility, Pritzker Architecture Prize

1. GİRİŞ

Mimarlık, bireylerin barınma gibi temel eylemlerini sürdürebilmek amacıyla binalar tasarlama ve inşa etme sanatıdır. Doğal afetler sonrasında oluşan barınma ihtiyacının karşılanma sürecinde, mimarın rol ve sorumluluğu daha belirgin bir biçimde öne çıkarmaktadır. Deprem, sel, tsunami gibi zorlu çevresel koşullar sonrasında, bireylerin barınma ihtiyacını karşılarken, mimar ve tasarımcıların çevreye duyarlı yapılar tasarlamaları kaçınılmaz hale gelmektedir. Mimar Shigeru Ban'ın tasarımları gösteriyor ki, afet sonrası barınma ihtiyacını karşılarken aynı zamanda insanların yaşam kalitesini artıran mekânlar tasarlamaktadır. Shigeru Ban, mimari tasarımlarını sosyal sorumluluk olarak ele almış ve çevreye duyarlı, ekolojik tasarım yaklaşımıyla yenilenebilen malzemelerden strüktürler oluşturmuştur. Bu çalışma kapsamında Shigeru Ban'ın sorumluluk bilinci çerçevesinde gerçekleştirdiği mimari tasarımları, afet sonrası farklı ülkelerde kurduğu geçici barınma mekânları ve kâğıtla, özellikle geri dönüştürülmüş karton kâğıt tüplerle yaptığı barınma mekânlarına yer verilmiştir. Shigeru Ban'ın tasarım felsefesinin anlaşılması mimarların sadece günlük yaşam içeresinde barınma ihtiyacına çözüm üretmediği, afetler sonrasında en çok barınma ihtiyacının olduğu zorlu yaşama şartlarında sorumluluk alarak yaşama alanları oluşturması ve bunu en pratik malzemelerle, modüler, hızlı, ekonomik ve çevreci malzemeler kullanarak uygulaması açısından örnek teşkil etmektedir. Bu çalışma kapsamında üzerinde durulan araştırma soruları;

- Afet sonrasında mimarların sorumlulukları nelerdir? Afet sonrası barınma sorununun çözümü için pratik, ekolojik, modüler bir tasarım nasıl olabilir?
- Japon Mimar Shigeru Ban tasarımlarını hangi sorumluluk bilinciyle üretmektedir?
- Shigeru Ban'ın tasarımlarında çoğunlukla hangi malzemeyi neden tercih etmektedir?
- Afet sonrası barınma ihtiyacının karşılanması pratik, doğal, modüler ve uygulanabilir olarak nasıl çözülebilir?

2. SHIGERU BAN

Shigeru Ban, Japonya-Tokyo'da (1957) doğmuştur. Ban'ın babası iş adamı ve annesi kadın giyim moda tasarımcıdır. Shigeru Ban'ın babası klasik müziğe düşkün olması nedeniyle Ban'a küçük yaşta keman öğrenmeyi teşvik etmiş ve annesinin modacı olması sebebiyle her yıl düzenlenen moda haftaları nedeniyle Avrupa seyahatleri çocuk yaşında seyahat etme özlemini uyandırmıştır. Ban'ın ahşap tutkusu çocukluk döneminde, ahşap aile evini yenilerken marangozların geleneksel ahşap işçiliklerinden etkilenmesi sonucudur. Ban çocukluk döneminde oyun oynarken bir şeyler inşa etmek amacıyla tahta parçalarını toplama ve bunlarla inşa etmek zevk almıştır. İlerleyen yıllarda Shigeru Ban, Güney Kaliforniya Mimarlık Enstitüsü'ne ve Cooper Union Mimarlık Okulu'na gitmiştir. 1982'de Arata Isozaki & Associates için çalışmaya başlamıştır. 1985'te Shigeru Ban Architects'i kurmuştur 1995'te Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne (UNHCR) danışman olmuştur. 1995 yılında Gönüllü Mimarlar Ağı'nı (VAN) kurmuştur. Afet yardımı için seçilen eserler arasında; Centre Pompidou-Metz, Oita Prefecture Sanat Müzesi, Mt. Fuji Dünya Mirası Merkezi, Shizuoka, Musical Complex of La Seine Musicale ve Swatch Omega Genel Merkezi bulunmaktadır. Beş yıl boyunca Yokohama Ulusal Üniversitesi'nde Yardımcı Mimarlık Profesörü ve dört yıl boyunca Nihon Üniversitesi'nde Yardımcı Mimarlık Profesörü olarak görev yapmıştır. Mimarlık Bölümü ve Kanada Kraliyet Mimarlık Enstitüsü'nde, 2011'den beri Kyoto Sanat ve Tasarım Üniversitesi'nde ders vermektedir (URL 1). Mimar Shigeru Ban'ın pek çok eseri bulunmaktadır. Fakat en dikkat çekici özelliği afet sonrasında barınma ihtiyacının en çok olduğu zamanda kullanılmak üzere tasarladığı pratik, doğal ve dayanıklı acil durum konut ünitelerdir. Bu üniteler 1 metre çapında birkaç düzine karton borudan yapılmıştır ve temelleri, kum torbaları ile doldurulmuş kasalarından oluşmaktadır. Bina, kolayca yapılıp demonte edilebilecek ve daha sonra tekrar kullanılabilecek şekilde tasarlanmıştır. Shigeru Ban (Şekil 1), yapılarının inşaatında için bir malzeme olarak kâğıt ve karton borularla yaptığı yenilikçi çalışmalarıyla ön plana çıkmıştır. Japonya'da kâğıttan bir bina inşa eden ilk mimardır. Kağıt kullanımı, düşük maliyetli, geri dönüştürülebilir, düşük teknolojili ve değiştirilebilir olması Ban'a cazip gelmiştir. Shigeru Ban insani yardım çalışmaları ve ekolojik mimariye olan ilgisiyle dikkat çekmektedir. Ban'ın kâğıt ve diğer malzemelerle yaptığı çalışmalar, büyük ölçüde sürdürülebilirliğine ve çok az atık üretmesine dayanmaktadır. Bunun bir sonucu olarak, Ban'ın mülteci sığınakları (Japonya'da Kobe Depremi'nden sonra, Türkiye'de, Ruanda'da ve tüm dünyada kullanılan) çok popüler ve düşük maliyetli afet barınakları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 1: Shigeru BAN (URL 1)

Shigeru Ban, “VAN: Voluntary Architects’ Network” (Gönüllü Mimarlar Ağı) adlı sivil toplum örgütünü 1995 yılında kurmuş ve afetzedeler, öğrenciler ve gönüllülerle birlikte deprem, savaş, tsunami ve fırtına gibi doğal afetlerden sonra ihtiyaç sahibi bölgelere tasarımlar yapmıştır. Yaptığı bu tasarımlarla **sosyal, toplumsal ve çevresel sorumluluk bilincinin artmasında mimarlara örnek** olmuştur (Şekil 2). Gönüllü öğrencilerden oluşan bir ekiple Ban, son yirmi yılda neredeyse her büyük doğal afet bölgesine gitmiştir. Bunlardan bazıları; Şekil 3’te Kobe Depremi (1995); Türkiye'de 7.4 büyüklüğündeki Marmara (Gölcük) Depremi (1999); Gujarat Depremi (2001); Hint Okyanusu Tsunamisi (2004); Katrina Kasırgası (2005); Sichuan Depremi (2008); L'Aquila Depremi (2009); Haiti Depremi (2010), Tohoku Depremi (2011), Kahramanmaraş Depremidir (2023). Pritzker Mimarlık Ödülü (Pritzker Architecture Prize) 1979 yılından bu yana her sene, sorumluluk bilinciyle topluma ve mimarlığa katkı sağlayan mimarlara verilmektedir. Pritzker Mimarlık Ödülü'ne 2014 ödülüne layık görülen Shigeru Ban, sorumluluk bilinciyle mülteciler ve doğal afet mağdurları gibi en çok ihtiyacı olanlara düşük maliyetli, yüksek kaliteli tasarımlar ürettiği ve geliştirdiği yapılarda yapıya ve malzemeye yenilikçi bir yaklaşım geliştirmiştir (Şekil 4).

Şekil 2. VAN. Voluntary Architects’ Network” (Gönüllü Mimarlar Ağı) (URL 2)

Pritzker Mimarlık Ödülü, **renk, dil, din, ırk, köken, ulus, cinsiyet, yaş ve engellilik temelinde ayrım yapmadan inanç ve ideolojiden bağımsız olarak inşa edilmiş bir mimari tipine veya belirli bir binaya bağlı olmadan** yapıyla bağlantılı olarak verilmektedir. Ayrıca mimarlık firmalarına değil, yaşayan mimarlara verilmektedir. Buradaki amaç **mimarlık aracılığıyla yapılı çevreye ve insanlığa önemli katkılar sağlayan vizyon, yetenek ve nitelikleri sergileyen mimarları onurlandırmaktır**. Her yıl yaşayan bir mimara/mimarlara önemli başarılarından dolayı verilen uluslararası ödül, 1979 yılında Chicago'daki Pritzker ailesi tarafından Hyatt Vakfı aracılığıyla kurulmuştur. Her yıl verilir ve genellikle “mimarlığın Nobel'i” ve “mesleğin en yüksek onuru şeklinde nitelendirilmektedir (URL 1). Pritzker Mimarlık Ödülü'ne 2014 ödülüne layık görülen Shigeru Ban, afet yardım barınaklarını inşa etmek için genellikle yerel olarak mevcut oldukları için kolon, kiriş ve duvarlar için geri dönüştürülebilir karton kâğıt tüpler kullanmaktadır.

Bu malzemeler ucuz; taşınması, takılması ve sökülmesi kolay, suya ve yangına dayanıklı olabilir ve geri dönüştürülebilir özelliktedir. Ban bunu Japon yetiştirilme tarzının, “hiçbir malzemeyi boşa harcamama isteği” olarak açıklamaktadır. Pritzker Ödülü jürisi, Ban'ın kâğıt tüpler ve nakliye konteynırları gibi yaygın malzemelere deneysel yaklaşımı, yapısal yenilikleri, kâğıt, bambu, kumaş kullanımı, geri dönüştürülmüş kâğıt elyafı ve plastik kompozitleri gibi geleneksel olmayan malzemelerin yaratıcı kullanımının altını çizerek ödülü pek çok kategori değerlendirilerek verildiğinin altını çizmektedir. Ayrıca Ban’ın mimarisi

genellikle **"sürdürülebilir"** ve **"çevre dostu"** olarak adlandırılmaktadır. Ancak Shigeru Ban **"Bu şekilde çalışmaya başladığımda, neredeyse otuz yıl önce, kimse çevre hakkında konuşmuyordu. Ama bu çalışma şekli bana doğal geldi. Düşük maliyetli, yerel, yeniden kullanılabilir malzemeler her zaman ilgimi çekmiştir"** şeklinde açıklamaktadır.

Şekil 3. Hualin Geçici İlköğretim Okulu, Chengdu, Çin, 2008. (Li Jun'un fotoğrafı, URL 3)

Şekil 4. Shigeru BAN (URL 1)

Özetle, Shigeru Ban'ın tasarım felsefesi sade, doğal, ulaşılabilir malzemeyi birleştirerek yalın ve basit mekânlar yaratmaktadır. Ban'ın tasarımlarında konuma ve ihtiyaca göre şekillenen, çevreye duyarlı inşaat malzemesi kullanımı ve tasarımlarında strüktürü, inovatif ve yaratıcı yaklaşım sergilemektedir. Shigeru Ban'a göre, bir tasarım, dayanıklı olduğu kadar uygun maliyetli ve kullanımı kolay olmalıdır. Bu nedenle doğayı mimariyle birleştiriyor. Geleneksel Japon mimarisinin en belirgin özellikleri bu kombinasyona dayanmaktadır.

3. SHIGERU BAN'IN TASARIMLARI

3.1. Shigeru Ban'ın Tasarımları

Shigeru Ban'ın öne çıkan tasarımları arasında kâğıt tüplerle yapılan tasarımlar, ahşap ve bambu yapılar, ev ve lojmanlar, sergi tasarımlar, yarışma projeleri, endüstriyel tasarımlar ve afet yardım projeleri gelmektedir (URL 4). Shigeru Ban'ın Yamanakako'da bulunan kağıt kır evi, çok işlevli iç ve dış ortamları tanımlayan "S" şeklinde bir kat planına sahiptir. Evin geniş, birleşik alanı, geleneksel olarak birçok Japon evinde olduğu gibi, alt bölümlere ayrılabilir ve gündüz veya gece farklı şekillerde kullanılabilmektedir. Bunun için sürgülü kapı, paneller ve hareketli dolaplara sahiptir. Yaz aylarında, bu kapılar açılabilir, iç ve dış mekânları tamamen

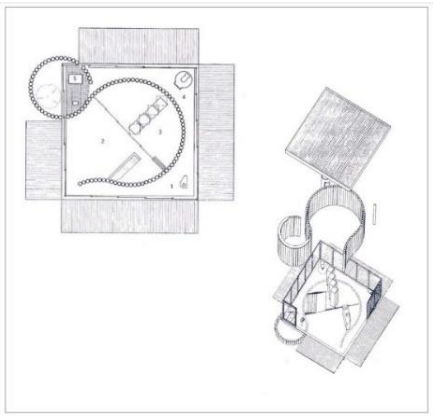
bütünleştirir, evin genliğini arttırır ve yapısal saflığını vurgulamaktadır. (Şekil 5). Daha geniş olan "S" eğrisi, oturma odası, mutfak ve uyku alanları ile evin ana alanını çevrelemektedir. Daha küçük olanı banyoyu ve iç bahçeyi çevrelemektedir. Bazı yerlerde tüpler birbirinden biraz aralıklıdır; bu, aynı zamanda Japon mimarisinin bir özelliği olan iç mekânda dağınık aydınlatmaya izin vermektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Kâğıt evim dış görünüşü ve iç mekân görseli (URL 5)

Shigeru Ban tarafından test edilen ilk yapısal sistem tipi, 1989 yılında bir çardak inşa ettiği bir taşıyıcı panelden oluşmaktadır. İnşasından altı ay sonra yapı sökülerek ve tüpler test edilmiştir. Yağmura, rüzgâra ve güneş ışığına maruz kalınması halinde dahi yapımında kullanılan yapıştırıcının sertleşmesi sayesinde boruların basınç dayanımı artmaktadır. Bu ilk testten sonra, 1995'te Japonya'daki Yamanaka Gölü'nün çöp sahasına aynı konstrüksiyon sistemini kullanarak kendi kır evini inşa etmiştir. Bu, yapısal olarak karton tüpler kullanmak için Japon hükümetinden resmi izin ve onay alan ilk kalıcı inşaatıdır.

Yapıyı yağmur ve kardan korumak için hareketli cam levhalarla kaplanmıştır. Shigeru Ban, 1991 yılında Japonya'da inşa edilen Poet's Library gibi boru şekilli karton elemanlardan yapılmış kafes kirişler ve küçük kemerlerden oluşan projeler geliştirmiştir (URL 6). Kalıcı bir eser olarak tasarlanan bu yapı aynı zamanda bir cam kutu ile çevrelenmiştir. Ban, kitapları desteklemenin yanı sıra, belirli ihtiyaçları karşılamak için özel olarak üretilmiş ahşap raflar kullanmıştır.

Şekil 6. Kağıt evin kat planı ve perspektif çizimi (McQuaid, 2003)

Nine Bridge kulüp binasının atrium alanı, şeffaf ve açık bir alan sağlayan şeffaf cam kaplamalı ahşap kolonlar ve çatıdan oluşmaktadır. Radyal olarak dikey olarak tırmanan lamine ahşap kolonlar, çatı düzleminde altıgen bir ızgara oluşturan yatay elemanlar haline gelecek şekilde kıvrılırmaktadır (Şekil 7). Güney Kore'nin geleneksel taş düzeni gibi inşa edilmiş büyük yerel taştan bir duvar olarak inşa edilmiştir ve kademeli olarak yukarı doğru içe doğru eğimlidir. Üç katlı yüksek ahşap yapı, iç kaplama malzemesi olarak açığa çıkarılmıştır ve yangına dayanıklı malzeme olarak işlev görmesi için ahşap elemanların aşırı boyutlandırılması yoluyla itfaiye onayları almıştır (Şekil 11). Ahşabın sıcaklığı ve dokusu yapıda açıkça hissedilmektedir. (URL-7).

Şekil 7. Nine Bridge Golf Kulübü iç mekân görseli (URL 7)

3.2. Sorumluluğun Mimarisi: Shigeru Ban'ın Afet Sonrası Barınakları

Shigeru Ban ve Gönüllü Mimarlar Ağı'nın (VAN) Türkiye'de Bolu Kaynaşlı'da acil durum konutlarını 1999 yılında meydana gelen büyük depremlerin ardından inşa etmiştir. Ban evsiz kalan ailelere yardım bağış, para ve inşaat malzemeleri almak için yardım kampanyası başlatmıştır. Birçok malzeme Türkiye ve Japonya hükümeti tarafından bağışlanmış ve acil durum konutları mimarlık öğrencileri ve sakinleri sorumluluk bilinciyle inşa edilmiştir (Şekil 8-9).

Şekil 8. Türkiye'de yapım aşamasında olan acil durum konutları.
(McQuaid, 2003)

Shigeru Ban'ın tasarladığı kâğıt evler doğal afetlerden kurtulanlar için acil bir sığınak olarak kullanılmıştır. Bu evler, 2001'de yıkıcı bir depremden etkilenen Hindistan'ın Bhuj kentinde bulunmaktadır (Şekil 14). 1995'te Kobe Depremi, Türkiye'deki 1999 Marmara Depremi ve Haiyan Tayfunu da dâhil olmak üzere diğer birçok felaketten sonra farklı ihtiyaç ve kullanımlara göre yorumlanarak uygulanmıştır (Şekil 10-11-12-13).

Kumamoto Depremi, 14 ve 16 Nisan 2016 tarihlerinde meydana gelen ve Kumamoto ve Oita illerinde büyük hasara yol açan 7 şiddetinde bir depremdir. Gönüllü Mimarlar Ağı + Keio Üniversitesi SFC Shigeru Ban Laboratuvarı + Kumamoto Üniversitesi Tomoyuki Tanaka Laboratuvarı, 23 Nisan - 23 Haziran tarihleri arasında tahliye barınağında kağıt tüpler ve bez kullanarak basit bir bölme sistemi kurmuştur (Şekil 14 – URL 4).

Şekil 9. Shigeru BAN, 2000 Türkiye (Anonim, 2002)

Şekil 10. Hindistan afet sonrası barınaklar (URL 4)

Şekil 11. Kâğıttan yapılan afetzede sığınakları, Ruanda, 1999 (URL 8)

Şekil 12. Gönüllü Mimarlar Ağı, Kâğıt Bölme Sistemi, Japonya, 2011 (URL 9)

Şekil 13. Yapım aşamasında olan Log House" ve tamamlandıktan sonra iç mekân (URL 10)

Şekil 14. Geçici barınaklar (URL 4)

2001 Gujarat Depremi'nde evlerini kaybedenler için Kağıt Kütük Ev yerel koşullara göre yeniden tasarlanmıştır. Yıkılan binanın molozları, geleneksel çamur zeminle kaplı temel için kullanılmıştır. Çatı için, nervür tonozlarına bölünmüş bambu ve mahya kirişlerine bütün bambu uygulanmıştır. Ayrıca iki hasır dokuma bambu sandviç bir plastik muşamba ile kaplanmıştır (Şekil 15).

2005 yılında Fukuoka Depremi'nde, Hanshin-Awaji Depremi'nin üzerinden on yıl sonra 6'nın üzerinde bir sismik yoğunluk kaydedilmiştir. Tahliye alanlarındaki ilk aşamadaki ana konu, yüksek mülteci yoğunluğu olmuştur. Günlük yaşamda komşular arasında yakın ilişkilerin olmaması nedeniyle mahremiyete ihtiyaç duyulmaktadır. Yalıtım ve aileler arasında bir sınır oluşturmak için basit karton levhalar sunulmuştur (Şekil 16). Karton sadece kalabalık zamanlarda zemini kaplamak için kullanılıyordu; nüfus azaldıktan sonra karton, gece mahremiyeti için bölmeler oluşturmak için kullanılmıştır.

Şekil 15. Geçici barınak tasarımı için uygulamaları (URL 11)

Şekil 16. Geçici barınak tasarımı hazırlıkları (URL 12)

Niigata'da (2004) yapılan ilk girişimden bu yana, Japonya'da büyük depremler meydana geldiğinde, tahliye alanlarının ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan sürekli revizyon yapılmıştır. Fukuoka'daki projeden sonra, petek levhalardan oluşan duvar yapıları, her yerde daha hızlı ve rahat bir şekilde döşenebilen kağıt borular ve bölmeler için beyaz kumaş kullanılarak dikme kirişli bir yapıya dönüştürülmüştür (Şekil 17). Birleşim yerleri kontrplaktan, dikmelerde halat kullanılmıştır. Aile büyüklüğüne göre esnek bölmeler için modüler birim ölçüleri 180cm olarak standardize edilmiştir. Yönetim için, bölme ihtiyaçlarını tahmin etmek imkânsızdır, bu nedenle bu bölme sistemini geliştirirken öncelikler düşük maliyet ve yüksek hız olmuştur.

Kağıt kütük ev projelerinin (Kobe, Türkiye ve Hindistan'da) yapım yöntemleri çok karmaşık, yüksek hacimlerde inşa etmek zaman alıcı olması nedeniyle bu tasarımda, tahliye merkezlerinde bölme yapmak için geliştirilen Kağıt Bölme Sistemi'nin bağlantı sistemini kullanarak inşaatı basitleştirerek inşaat süresi kısaltılmıştır. Temeller, kum torbalarıyla dolu kasalardan, zemin panelleri ise hindistancevizi ağacından ve kontrplaktan yapılmıştır. Kağıt boru çerçevesi üzerine hali hazırda kullanılan dokuma bir bambu levha uygulanmıştır. Çatı, plastik levhaların üzerine serilen Nypa palmiyelerinden oluşan bir sazlardan oluşmuştur. Shigeru Ban, Cebu'daki San Carlos Üniversitesi'nden öğrencilerle işbirliği içinde gerçekleştirilmiştir (Şekil 18).

Ayrıca Shigeru Ban, liderliğini üstlendiği Gönüllü Mimarlar Ağı (VAN+) ile birlikte Ukraynalı mültecilerin bulunduğu şehirlere acil durum sığınakları kurmuştur. Rus işgalinin doğu sınırının hemen dışında patlak vermesinin ardından Polonya, ülkeye sığınan 2 milyondan fazla Ukraynalı mülteciye için yardım organize etmek üzere harekete geçmiştir. İlk olarak eski bir yapıya 319 karton barınak hazırlanmıştır (Şekil 19). Bu barınakların kurulumu, Wroclaw Bilim ve Teknoloji Üniversitesi (Wrocław University of Science and Technology)

öğrencileri tarafından, tek bir ünitenin boyutunu 2,3mx 2m'ye uyarlayan bir prototiplerin montajını test ettikten sonra gerçekleştirilmiştir (URL 13).

Şekil 17.Tohoku Bölgesi Geçici barınaklar (URL 4)

Ban'ın son çalışmaları Eylül 2022 yılında Ukraynalı mülteciler için Worclaw Teknoloji Üniversitesi işbirliğiyle üretilen strafor konut sistemidir (Şekil 20). Gönüllü Mimarlar Ağı (VAN) + Shigeru Ban Architects, kolayca inşa edilebilen panel tipi bir konut olan SHS'yi (Styrofoam Konut Sistemi) yerel olarak üretilerek tasarlanmıştır (Şekil 21). Strafor adı verilen ekstrüde polistiren köpük yalıtım malzemesinin etrafına sarılmış fiber takviyeli plastik (FRP) içeren hafif panellerdir (URL 14). Son dönemde yapı malzemeleri fiyatlarındaki hızlı artıştan daha az etkilenen malzemeleri kullanarak bu sistemi uygun fiyatlara sunmayı hedeflenmektedir. Ayrıca panel üretimi, Ukraynalı mültecileri yerel bir fabrikada istihdam ederek istihdam yaratılması amaçlanmaktadır.

6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye'de Kahramanmaraş'ın Elbistan ve Pazarcık ilçelerinde 7.6 ve 7.7 şiddetindeki deprem meydana gelmiştir (URL 15). Depremden etkilenen iller arasında Kahramanmaraş, Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Adana, Adıyaman, Osmaniye, Hatay, Kilis, Malatya ve son olarak Elazığ bulunmaktadır. Bu deprem sonrasında pek çok resmi ve gönüllü kurum ve kuruluşlar (AFAD, AKUT, UMKE, JAK, Belediyeler, gönüllü STK'lar vb... gibi) afet sonrası barınma ve acil ihtiyaçların giderilmesi için seferber olmuştur.

Şekil 18. Cebu, Filipinler 2014 geçici barınak (URL 4)

Şekil 19. Gönüllü Mimarlar Ağı (Voluntary Architects' Network -VAN) (URL 17)

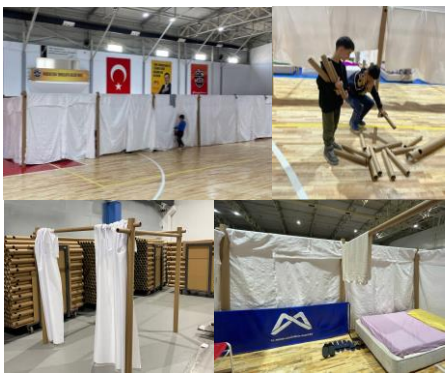
Şekil 20. Ukraynalı mülteciler için hazırlanan barınma alanları (URL 14)

Bu araştırmanın konusu olan Mimar Shigeru Ban'da dünyanın dört bir yanındaki ekiplerle mimarlar, akademisyenler, kâğıt tüp fabrikası, kumaş üreticisi ve gönüllülerden oluşan bir ekiple, deprem bölgesinde Kağıt Bölme Sistemi (Paper Partition System / PPS) tekstil

bölmeleri tutan bir yapı işlevi gören karton borular kullanılarak barınma alanları oluşturulmuştur (URL 16). Deprem sonrasında birkaç kişinin çok kısa bir zaman içinde inşa edebileceği pratik, hafif ve depolanması kolay deprem barınakları oluşturulmuştur (URL-17).

Şekil 21. Ukraynalı mülteciler için tasarlanan strafor konut ve iç mekânı. Wroclaw Teknoloji Üniversitesi işbirliğiyle tasarlanarak inşa edilmiştir (URL 3)

Şekil 22. Kahramanmaraş Depremi (2023) sonrası VAN tarafından kurulan barınma alanları (URL 17)

18 Mart 2023 tarihinde "VAN: Voluntary Architects' Network" (Gönüllü Mimarlar Ağı) tarafından Türkiye'deki afetzedeler için Shibaura Teknoloji Enstitüsü'nde üretilen "Kâğıt Kütük Ev" projesi hazırlanmış ve üretilmiştir (Şekil 23- URL-17).

Gönüllü Mimarlar Ağı ve Shigeru Ban tasarından yoğunlaştırılmış bir şekilde devam edilen çalışmalar 3 Mayıs 2023 tarihinde ODTÜ Mimarlık bölümünde portatif olarak yapılan "Kâğıt Kütük Ev" 6 Mayıs 2023 öğrencilerinin de katılımıyla Hatay'da derslik olarak kullanılabilecek şekilde tasarımı ve kurulumu tamamlanmıştır (Şekil 24).

Şekil 23. Türkiye'de 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen depremzedeler için Shibaura Teknoloji Enstitüsü'nde üretilen "Kâğıt Kütük Ev" projesi (URL 17)

Şekil 24. ODTÜ Mimarlık öğrencileri, Shigeru Ban ve Gönüllü Mimarlar Ağı "Kâğıt Kütük Ev" projesinin 6 Mayıs 2023 tarihinde Hatay'da kurulumu (URL 17)

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Shigeru Ban, mimarlık bilgisini çevreye duyarlı ve sorumluk bilinciyle afet yönetimi ve afet sonrası projelerde geniş çapta yer almıştır ve binalarının çoğu, mülteciler için sökülüp yeniden kullanılabilecek geçici yapılar tasarlamıştır. Ban, bu afet yardım projelerini inşa etmek için yerel mağdurlar, öğrenciler ve diğer gönüllülerle birlikte çalışmalar yapmaktadır. 1995 yılında "VAN: Voluntary Architects' Network" (Gönüllü Mimarlar Ağı) adlı bir sivil toplum kuruluşu (STK) kurmuştur. VAN ile deprem, tsunami, kasırga ve savaşın ardından Japonya, Türkiye, Hindistan, Sri Lanka, Çin, Haiti, İtalya, Yeni Zelanda ve şu anda Filipinler'de bu çalışmaları yürütmüştür. Ban, inşaat malzemesi olarak kâğıt ve karton borularla yaptığı çığır açan çalışmalarıyla tanınmaktadır. Kâğıt, düşük maliyetli, çevre dostu, düşük teknolojili ve değiştirilebilir olduğu için tercih sebebi olmuştur. Çevre dostu, doğal, uzun ömürlü, tehlikesiz ve biyolojik olarak parçalanabilir adımların tasarım yaklaşımı en pratik şekilde değerlendirilmektedir. Bu araştırmada, Shigeru Ban'ın mimarlık anlayışı, tasarladığı yapılar ve bu yapıların özellikleri örnekler üzerinden incelenerek, mimari tasarımlarının odağı olan çevreye ve topluma karşı sorumluluk bilincine sağladığı yenilikçi katkı değerlendirilmiştir. Bu çalışmada insani yardım projeleri ile yerel malzeme kullanımını teşvik etmesi ve mimaride kâğıt kullanımını geliştirmesiyle geçici yapı tasarımlarına ve geleceğin mimari tasarımlarına yön verebilecek potansiyele sahiptir. Shigeru Ban'ın tasarımları ve afet sonrasında geçici barınaklarla uygulamaları ortaya koyulmuştur. Bu

araştırmayla mimarların sorumluk bilinci kazanması, mimarlık öğrencileri ve gönüllülerle oluşturulabilecek bir grupla acil durum ve ihtiyaç sahiplerine barınma alanları oluşturulabilmesine örnek teşkil etmektedir. Ban'ın tasarımlarının daha da geliştirilerek atölye, çalıştay ve seminerle anlatılması ve anlaşılması, malzeme kullanımının etraflıca değerlendirerek hızlı ve modüler barınma alanları oluşturulması açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

Anonim, 2002, Shigeru Ban'ın Kağıt Evleri: Türkiye İçin Acil Konutlar, Mimarlık Dergisi, Sayı 307, sy.24-25.

Ban, S., 2014,"Shigeru Ban", Humanitarian Architecture, pp. 19-30, Routledge.

Ban, S., 2014, "Paper Architecture". Responding to Chaos, pp. 122-134,Taylor & Francis.

Bulut, D. M. & Gürani, F. Y., 2018, A study of Shigeru Ban's environmentally sensitive architectural design approach. Gazi University Journal of Science Part B: Art Humanities Design and Planning, 6(3), 147-157.

McQuaid, 2003, M. Shigeru Ban. Nova Iorque: Phaidon Press.

Şenkeçeci, B., 2019, Mimarlık ve kültür: bir tasarım stratejisi olarak Shigeru Ban. (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Bina Bilgisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

URL 1: https://www.pritzkerprize.com/laureates/2014 (Erişim Tarihi: 10.12.2022)

URL 2: https://www.archdaily.com/tag/voluntary-architects-network (Erişim Tarihi: 12.12.2022)

URL 3: https://www.newyorker.com/magazine/2014/08/11/paper-palaces (Erişim Tarihi: 10.12.2022)

URL 4: http://www.shigerubanarchitects.com/ (Erişim Tarihi: 10.05.2023)

URL 5: http://www.archilab.org/public/1999/artistes/shig01en.htm# (Erişim Tarihi: 8.12.2022)

URL 6: http://www.shigerubanarchitects.com/works/1991_library-of-a-poet/index.html (Erişim Tarihi: 8.12.2022)

URL 7: https://www.archdaily.com/490241/nine-bridges-country-club-shigeru-ban-architects (Erişim Tarihi: 5.12.2022)

URL 8: https://www.archdaily.com/489255/the-humanitarian-works-of-shigeru-ban/532b165ec07a80b50b000022-the-humanitarian-works-of-shigeru-ban-image (Erişim Tarihi: 20.05.2023)

URL 9: https://www.archdaily.com/489255/the-humanitarian-works-of-shigeru-ban/532b23f9c07a803a1c00001d-the-humanitarian-works-of-shigeru-ban-photo?next_project=no (Erişim Tarihi: 20.05.2023)

URL 10: http://www.shigerubanarchitects.com/works/1995_paper-log-house-kobe/index.html (Erişim Tarihi: 20.05.2023)

URL 11: https://www.mimarizm.com/haberler/shigeru-ban-dan-japonya-ya-anlamli-bagis_116881 (Erişim Tarihi: 20.05.2023)

URL 12: https://www.mimarizm.com/haberler/shigeru-ban-dan-japonya-ya-anlamli-bagis_116881 (Erişim Tarihi: 20.05.2023)

URL 13: https://www.domusweb.it/en/news/gallery/2022/04/05/shigeru-bans-shelters-to-help-the-ukrainian-people.html (Erişim Tarihi: 7.12.2022)

URL 14: https://www.archdaily.com/980533/shigeru-ban-and-van-install-paper-partition-systems-in-emergency-shelters-for-ukrainian-refugees (Erişim Tarihi: 5.12.2022)

URL 15: https://deprem.afad.gov.tr/assets/pdf/Kahramanmaras%20%20Depremleri_%20On%20Degerlendirme%20Raporu.pdf (Erişim Tarihi: 16.03.2023)

URL 16: https://www.dezeen.com/2023/03/13/shigeru-ban-architects-modular-shelters-victims-turkey-syria-earthquake/ (Erişim Tarihi: 16.03.2023)

URL 17: https://www.facebook.com/VoluntaryArchitectsNetwork/ (Erişim Tarihi: 15.05.2023)

TÜRKİYE'DE DÖNÜŞEN YAPI STOĞU KAPSAMINDA KONUT MİMARİSİNDE TAŞIYICI SİSTEMLER VE ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

STRUCTURAL SYSTEMS in HOUSING ARCHITECTURE and THEIR ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY WITHIN the CONVERSION of BUILDING STOCK

Mehmet Çetintaş[1], Fatih Yazıcıoğlu[2]

[1] İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çevre Kontrolü ve Yapı Teknolojisi, İstanbul, Türkiye
[1] mmehmetcetintas@gmail.com
[2] İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakultesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye
[2] yazicioglu f@itu.edu.tr

ÖZET

Günümüzde çevre kirliliği, küresel ısınma ve buna bağlı iklim değişikliği bulunduğumuz çağın göz ardı edilemeyecek, en büyük sorunlarından biridir. Küresel kaynaklar, günümüz modern yaşamının büyük enerji ve kaynak ihtiyacını karşılarken, bilinçsiz kullanım sebebi ile çevre kirliliğinde ve küresel ısınmada büyük paya sahiptirler. Yapı ve inşaat sektörü de çevre kirliliğine ve küresel ısınmaya sebep olan bu emisyonlarda büyük bir paya sahiptir. İçerisinde yaşadığımız binaların bütün malzemeleri, bileşenleri, yapı elemanları ve sistemleri yaşam süreçlerinin tümünde günümüz küresel kaynaklarının önemli bir tüketicisi konumundadır. Bu sistemler arasında taşıyıcı sistemler bir binayı ayakta tutma görevine sahip, en önemli yapı elemanlarından ve sistemlerden birisi konumundadır. Taşıyıcı sistemler tasarlanırken ve seçilirken yapının fonksiyonu, kullanım süresi, zemin durumu, bütçe gibi her projeye özel taşıyıcı sistem seçimini etkileyen birtakım faktörler vardır. Türkiye'de geçmişten günümüze dönüşen yapı stoğu incelendiğinde konut amaçlı kullanılan binalarda tercih edilen taşıyıcı sistemler birçok farklı kritere göre seçilirken, taşıyıcı sistemlerin çevresel performansları göz ardı edilmektedir. Ülkemizde inşaat sektörünün son yıllarda gelişmesiyle artan inşaat faaliyetleri ve bina stoğunun istatiki verileri incelendiğinde özellikle büyük şehirlerde ciddi bir yapılaşma olduğu görülmektedir. İstatistikler incelendiğinde üretilen yapıların büyük bir kısmı konut amaçlı binalardan oluşmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'de dönüşen yapı stoğu ve konut mimarisinde taşıyıcı sistemler istatistikler ışığında incelenmiş olup, sistem seçiminde, sürdürülebilir mimarlık bağlamında, çevresel performansın da bir seçim kriteri olarak ele alınabileceği araştırılmış ve incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Performans, Konut Mimarisi, Taşıyıcı Sistem, Yapı Stoğu, Sorumluluk

ABSTRACT

Today, environmental pollution, global warming and related climate change are one of the biggest problems of our age that cannot be ignored. While global resources meet the great energy and resource needs of today's modern life, they have a large share in environmental pollution and global warming due to unconscious use. The building and construction industry also has a large share in these emissions, which cause environmental pollution and global warming. All materials, components, building elements and systems of the buildings we live in are an important consumer of today's global resources in all their life processes. Among these systems, structural systems are one of the most important building elements and systems that have the task of keeping a building standing. While designing and selecting the structural systems, there are some factors that affect the selection off the

structural system specific to each project, such as the function of the building, the duration of use, the ground condition, and the budget. When the building stock in Turkey is examined, the preferred structural systems in the buildings used for residential purposes are selected according to many different criteria, while the environmental performances of the structural systems are ignored. When the statistical data of the construction activities and building stock, which have increased with the development of the construction sector in our country in recent years, are examined, it is seen that there is a serious construction activity especially in the big cities. When the statistics are examined, most of the buildings produced consist of residential buildings. In this study, the transformed building stock and structural systems in Turkey have been examined in the light of statistics, and it has been researched that environmental performance can also be considered as a selection criterion in the context of sustainable architecture system selection.

Keywords: Environmental Performance, Residential Buildings, Structural System, Building Stock, Responsibility

1. GİRİŞ

Günümüzde çevre kirliliği, küresel ısınma ve buna bağlı iklim değişikliği bulunduğumuz çağın göz ardı edilemeyecek, en büyük sorunlarından biridir. Küresel kaynaklar, günümüz modern yaşamının büyük enerji ve kaynak ihtiyacını karşılarken, bilinçsiz kullanım sebebi ile çevre kirliliğinde ve küresel ısınmada büyük paya sahiptirler. Bu bilinçsiz kullanım sonucunda doğaya salınan zararlı sera gazları ekolojik dengeye zarar verecek ve hatta bozacak boyutlara ulaşmıştır. Yapı ve inşaat sektörü de çevre kirliliğine ve küresel ısınmaya sebep olan bu emisyonlarda büyük bir paya sahiptir.

Barınmak insanlar için geçmişten beri en temel ihtiyaç olup, bu ihtiyacı karşılamak üzere yüzyıllardır binalar inşa edilmektedir. Günümüzde inşaat sektörünün ülkeler ve dünya ekonomisinde ne kadar büyük bir paya sahip olduğunu düşünürsek, inşa faaliyetlerinin ve dolayısı ile bu inşa faaliyetlerinde kullanılan küresel kaynakların ne miktarda fazla olduğunu tahayyül edebiliriz. Yapılı çevre yalnızca yapım süreçlerinde değil, yapımından yıkımına kadar geçen bütün yaşam süreçlerinde küresel kaynakların sürekli bir tüketicisi konumundadır. 2019 yılı verilerine göre sera gazı emisyonlarında binalar elektrik ve ısıtma gibi operasyonel emisyonlar hariç olmak üzere, 3.07 milyar ton ile sera gazı emisyonlarında 6.sırada yer almıştır. Buna binaların elektrik ve ısınma ihtiyacı sonucu ortaya çıkan emisyonlar da eklendiğinde günümüzde binalar bu sera gazı emisyonlarının en büyük pay sahiplerinden biridir (Ritchie ve diğerleri, 2020). Bu bağlamda içerisinde yaşadığımız binalar daha tasarım süreçlerinde iken tasarımcılar tarafından doğru ve sürdürülebilir stratejiler ile kurgulanmalı ve gelecek nesillere yaşanabilir bir yapılı çevre bırakmak hedeflenmelidir.

Ülkemizde son yıllarda oluşturulan yapırı çevre göz ardı edilemeyecek kadar büyük bir alana sahiptir. Özellikle 2002 yılından sonraki dönem incelendiğinde yapı stoğunda ciddi bir artış gözlenmektedir. Üretilen yapıların ne kadar çevreci yaklaşımlar ile tasarlandığı ve inşa edildiği bir soru işareti olup tasarımcıların ve inşaat sektörünün paydaşlarının sürdürülebilir ve çevreci stratejiler izlemesi ve bu anlamda sorumluluk alması önemli bir husustur. Ülkemizdeki inşaat faaliyetleri her geçen gün artmakta ve kentsel dönüşüm kapsamında yapı stoğu her geçen gün yenilenmektedir. Bu inşaat faaliyetleri esnasında çevreci yaklaşımlar izlenmelidir.

Erken tasarım evresinde binaların yaşam süreçlerinin tümünde çevresel etkilerini ölçmek üzere yaşam döngüsü değerlendirmesi yapmak, çevresel etkileri en aza indirgemek ve

tasarım evresinde sürdürülebilir bir yaklaşımla yaşam alanlarını kurgulamak, ekolojik dengeyi koruyarak gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakmak noktasında büyük önem taşımaktadır. Bir yapının veya binanın bileşenleri, elemanları ve sistemleri bir bütün halinde bu değerlendirmeye tabi tutulabileceği gibi, ayrı ayrı da değerlendirmeye tabi tutularak farklı sistemler arasında çevresel etkiler kapsamında karşılaştırma yapılabilir.

Taşıyıcı sistemler, belirli yükler altında direnç göstermek ve bir yapıyı veya binayı ayakta tutmak için kolon, kiriş, döşeme ve temel gibi elemanlardan oluşan sistemlerdir. Her yapının ve binanın kendine özgü taşıyıcı sistem tasarım gereklilikleri vardır. Yapının fonksiyonu, kullanım süresi, zemin durumu, bütçe gibi her projeye özel taşıyıcı sistem seçimini etkileyen birtakım faktörler vardır. Ancak günümüzde kısıtlı kaynakların tükenmesi, çevre kirliliğinin artışı gibi etkenler bizi çevreci yapılara yöneltmiştir ve taşıyıcı sistem seçiminde yalnızca bu hususlara dikkat etmek yetersiz kalmaktadır. Bir yapının veya binanın tasarım evresinde, taşıyıcı sistem seçiminde çevresel performans da tasarımcılar, mimarlar ve mühendisler tarafından göz önünde bulundurulması gereken önemli bir husustur.

Bu çalışmada Türkiye'deki yapı stoğu incelenmiş olup 2002 yılından günümüze binalar ve kullanım amaçları ile taşıyıcı sistemler araştırılmıştır. Konut mimarisi kapsamında incelenen taşıyıcı sistem istatistikleri ve bu bağlamda karbon emisyonları kapsamında çevresel etkiler araştırılmıştır. İnşaat sektörü paydaşları ve mimarların erken tasarım evresinde konut mimarisinde taşıyıcı sistemlerin çevresel etkilerinin ve çevresel sürdürülebilirlik kavramının farkındalığında olması ve bu konuda sorumluluk alması önemli bir husustur.

2. TÜRKİYE'DE YAPI STOĞU VE KONUTLAR

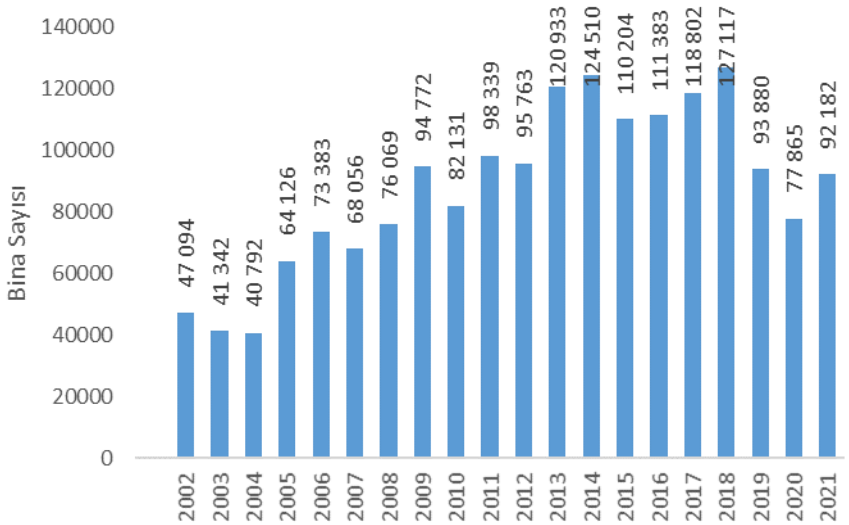
Türkiye'de kentsel dönüşüm çalışmaları 1970'lerde kentlerin sağlıklı gelişimi için özellikle gecekondu bölgelerine müdahale edilmesinin planlanması ile başlamıştır. 1980'li yıllarda gecekondu bölgelerinin tasfiye ve iyileştirilmesi ile yeniden kazanıma yönelik olarak dönüşüm projeleri gerçekleştirilmiştir. 1990'lı yıllarda ise atıl durumda olan sanayi bölgelerinin, işlevini kaybetmiş limanların, tarihi ve kültürel yapıların, gecekondu bölgelerinin dönüştürülmesine yönelik politikalar ortaya çıkmaya başlamıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise 1999 Marmara depremi sonrası oluşan büyük yankı ile risk altındaki binaların ve yapı stoğunun dönüştürülmesine yönelik kentsel dönüşüm Türkiye'de artık büyük bir zorunluluk haline gelmiş ve önem kazanmıştır.

Türkiye'de son yıllardaki nüfus artışı ile birlikte konut amaçlı kullanılan bina ihtiyacı ortaya çıkmış ve yapılaşma da artmıştır. Ülkemizde inşaat sektörü son yıllarda bu ihtiyaca cevap vermek amacı ile hızlı bir şekilde gelişme göstermiştir. Türk inşaat sektörü son 30 yılda hızlı bir gelişim göstermiş olup, özellikle 2001 krizinden sonra sağlanan ekonomik dengeden en çok yararlanan sektörlerden biri olmuştur. Ülkemizde inşaat sektörünün çok önemli bir kısmını konut ve buna bağlı donatılar oluşturmakta olup, konut talebinde görülen canlanmalar ve durgunluklar sektörün gelişme hızını etkilemektedir (Dalkılıç ve Aşkın, 2017).

Ülkemizdeki yapı stoğunun tamamı hakkında bilgi sahibi olunabilecek en önemli kaynak, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanan bina verileridir. 2000 yılına kadar Türkiye'deki binalar belirli aralıklarla TÜİK tarafından sayılmış ve birtakım özelliklerine göre kategorize edilmiştir. En son sayım 2000 yılında yapılmış olup ayrıca 1992 yılından itibaren

yapı izni almış tüm binalara ait bilgilerin derlendiği Yapı İzin İstatistikleri bina stoğuna ilişkin bir diğer veri kaynağıdır. 2000 yılında TÜİK tarafından yapılan bina sayımında Türkiye genelinde toplam 7.838.675 bina sayılmıştır. "Yapı Kullanım İzin Belgesi" formunun yapı ruhsatı sahipleri tarafından düzenlenmesi 2001 yılından itibaren zorunlu hale getirilmiştir (Ay ve Azak, 2021).

Bu doğrultuda 2002 yılından itibaren "Yapı Kullanma İzin Belgesi" almış binaların istatistikleri, üretilen yapı stoğu hakkında bilgi edinmek için doğru bir kaynaktır. TÜİK (2022) verilerine göre, 2002-2021 yılları arasında "Yapı Kullanım İzin Belgesi" almış binaların sayısı toplam 1.758.743 olarak ölçülmüştür. "Yapı Kullanım İzin Belgesi" istatistiği yıllara göre Şekil 1'de gösterilmiştir. Yıllar içerisinde artan bir grafik izleyen yapı stoğu, istatistiklerde görüldüğü gibi ülkemizde inşaat sektörünün gelişimini doğrular niteliktedir.

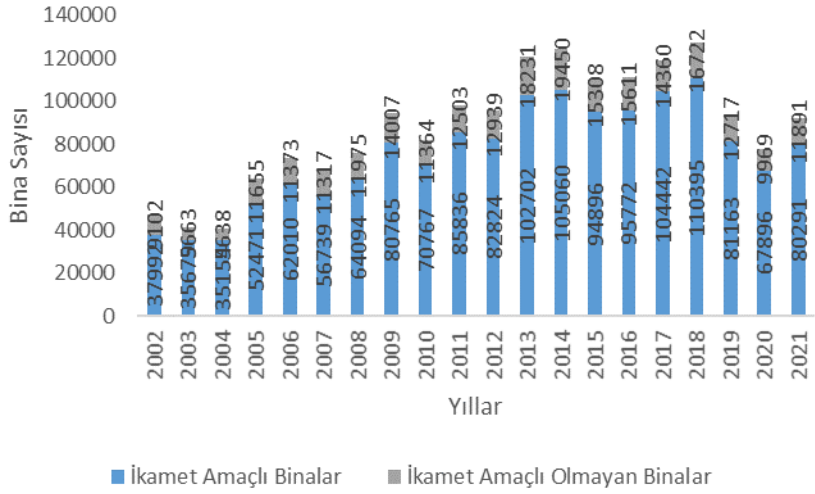

Şekil 1. Yapı Kullanım İzin Belgesi İstatistikleri, 2002-2021 (TÜİK, 2022)

2002-2021 yılları arası veriler incelendiğinde inşa edilen binaların ikamet amaçlı binalar ve ikamet amaçlı olmayan binalar olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. Konutların yapı stoğu içerisindeki payı incelendiğinde, 2002-2021 yılları arasında "Yapı Kullanım İzin Belgesi" alan ikamet amaçlı binaların sayısı 1.506.948 adet olarak ölçülmüştür. İkamet amaçlı olmayan binaların sayısı ise 251.795 adettir. Şekil 2'de yıllara göre üretilen yapı stoğu ve kullanım amacına göre "Yapı Kullanım İzin Belgesi" alan binaların istatistiği görülmektedir. Bu rakamları yüzdelerle ifade etmek gerekirse bu yıllar arasında üretilen ve "Yapı Kullanım İzin Belgesi" alan yapı stoğunun %86'sı ikamet amaçlı binalardan, %14'ü ise ikamet amaçlı olmayan binalardan oluşmaktadır (Şekil 3) (TÜİK, 2022).

Ülkemizde mevcut yapı stoğu taşıyıcı sistem bazında incelendiğinde 2002-2021 yılları arasında inşa edilen binaların çok büyük bir kısmının betonarme çerçeve taşıyıcı sisteme sahip olduğu görülmektedir. TÜİK verilerinde çerçeve taşıyıcı sistemler iskelet olarak adlandırılmıştır. Şekil 4'te görüldüğü üzere 2002-2021 yılları arasında inşa edilen binaların

%91,56'sı iskelet betonarme taşıyıcı sisteme, %4,51'i yığma taşıyıcı sisteme, %1,35'i iskelet çelik taşıyıcı sisteme, %0.23'ü ise iskelet ahşap taşıyıcı sisteme sahiptir (TÜİK, 2022).

Şekil 2. Kullanım Amacına Göre Yapı Kullanım İzin Belgesi İstatistikleri, 2002-2021 (TÜİK, 2022)

Yapı Kullanım İzin Belgesi Alan Binaların Taşıyıcı Sistem ve Kullanım Amacı İstatistikleri, 2002-2022

	Toplam Bina Sayısı	İkamet Amaçlı Binalar	İkamet Amaçlı Olmayan Binalar
Yığma	4,51%	4,04%	0,47%
İskelet - Çelik	1,35%	0,21%	1,13%
İskelet - Ahşap	0,23%	0,17%	0,06%
İskelet - Betonarme	91,56%	80,41%	11,16%
Kompozit	0,81%	0,41%	0,39%
Prefabrik	1,55%	0,38%	1,2%
TOPLAM	**100%**	**85,62%**	**14,38%**

Şekil 3. Yapı Kullanım İzin Belgesi Alan Binaların Taşıyıcı Sistem ve Kullanım Amacı İstatistikleri, 2002-2021 (TÜİK, 2022)

Ülkemizdeki yapı stoğunun dağılımı incelendiğinde üç büyük şehir ön plana çıkmaktadır. 2002-2021 yılları arasında ülkemizde inşa edilen ve "Yapı Kullanım İzin Belgesi" alan binaların %25,39'u İstanbul, Ankara ve İzmir'de yer almaktadır. Tek başına İstanbul, bu yıllar arasında ülkemizde üretilen toplam yapı stoğunun %10,07'sine ve toplam ikamet amaçlı binaların %10,72'sine sahip olup, ülkemizde en çok inşaat faaliyetlerinin olduğu ve en çok konut üretilen şehir olmuştur. İstanbul'da inşa edilen binaların %93,94'ü iskelet

betonarme taşıyıcı sisteme, %1,83'ü yığma taşıyıcı sisteme, %1,18'i iskelet çelik taşıyıcı sisteme ve %0,27'si iskelet ahşap taşıyıcı sisteme sahiptir. İstatistiklerden de görüldüğü üzere hem ülkemizde hem de en çok inşaat faaliyetinin gerçekleştiği şehir olan İstanbul'da üretilen binalarda betonarme taşıyıcı sistemler en çok tercih edilen sistem olmuştur. Aynı zamanda İstanbul'da inşa edilen konut yapılarının %96,55'i iskelet betonarme taşıyıcı sisteme sahiptir (TÜİK, 2022).

Yapı Kullanım İzin Belgesi Alan Binaların Taşıyıcı Sistem ve Kullanım Amacı İstatistikleri, İstanbul, 2002-2022

	Toplam Bina Sayısı	İkamet Amaçlı Binalar	İkamet Amaçlı Olmayan Binalar
Yığma	0,11%	0,07%	0,55%
İskelet - Çelik	0,41%	0,11%	3,49%
İskelet - Ahşap	0,27%	0,27%	0,31%
İskelet - Betonarme	97,21%	97,89%	90,16%
Kompozit	1,65%	1,50%	3,16%
Prefabrik	0,35%	0,15%	2,3%

Şekil 4. Yapı Kullanım İzin Belgesi Alan Binaların Taşıyıcı Sistem ve Kullanım Amacı İstatistikleri, İstanbul, 2002-2021 (TÜİK, 2022)

TÜİK verilerinin incelenmesi neticesinde görüldüğü üzere ülkemizde üretilen yapıların büyük çoğunluğu konut kullanımı amacıyla ve betonarme taşıyıcı sistem tercih edilerek üretilmiştir (Şekil 4). Konut mimarisinde en çok tercih edilen taşıyıcı sistemin betonarme taşıyıcı sistem olması, tasarımcıların ve inşaat sektörü paydaşlarının betonarme konusunda bir hayli yüksek bilgi birikimine sahip olduğunun bir göstergesidir. Taşıyıcı sistem seçiminde yapının fonksiyonu, kullanım süresi, zemin durumu ve bütçe gibi birtakım kriterler de bu seçimi etkileyen unsurlardır. Konut mimarisinde, tasarım evresinde betonarme taşıyıcı sistemlerin tercih edilmesi esnasında bu sistemlerin çevresel performansları da ölçülmeli ve seçim kriterlerine çevresel performans kriteri de eklenmelidir.

3. ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE TAŞIYICI SİSTEMLER

Sürdürülebilirlik, ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç farklı boyuta sahip bir kavramdır. Sürdürülebilir kalkınma, 1987'de Brundtland Komisyonunca hazırlanan raporda, "Gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılama olanaklarını tehlikeye atmaksızın bugünün ihtiyaçlarını karşılamak" şeklinde tanımlanmıştır (Şenel, 2010). Günümüzde dünya kaynaklarını bilinçli bir şekilde kullanmak ve gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmak önemli bir husustur. Bu bağlamda sürdürülebilirliğin çevresel boyutu, biyolojik ve fiziksel sistemlerin birbiriyle dengeli olmasını istemek olarak tanımlanabilir.

Günümüzde yaşadığımız fiziksel çevreyi oluşturan unsurlardan biri olan yapılar geçmişten günümüze süregelen barınma, korunma, konfor, prestij gibi içgüdülerle inşa edilmektedir. Ancak binalar inşa edilirken aynı zamanda çevresel dengeyi bozabilmektedir. Bu bağlamda binalar tasarlanırken ve inşa edilirken çevresel sürdürülebilirlik kriterleri göz önünde bulundurulmalı ve gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakmak konusunda tasarımcılar ve sektör paydaşları sorumluluk almalıdır.

3. 1. İnşaat Sektörü ve Çevresel Sürdürülebilirlik

İnşaat sektörü günümüzde çevre kirliliğine sebep olacak birçok faaliyet içerisinde olup küresel kaynakların tüketimi ve sera gazı emisyonlarında önemli bir paya sahiptir. Küresel kaynakların neredeyse %30 ila %40'ı içerisinde yaşadığımız binaların üretim ve kullanım aşamalarında tüketilmektedir. Küresel ısınmaya ve iklim değişikliklerine yol açan karbon emisyonları başta olmak üzere sera gazı emisyonlarının sınırlanması çevresel sürdürülebilirlik için büyük önem taşımaktadır. Sera gazı emisyonlarında inşaat sektörü büyük bir paya sahiptir. Bu sera gazları içerisinde inşaat sektöründeki emisyonlarda CO2 emisyonları en büyük paya sahiptir (Clark, 2013).

Binalar, hammadde üretimi ile başlayan ve binanın yıkımına kadar süren yaşam döngülerinin tümünde küresel kaynakların tüketicisi olup CO2 emisyonları ile atmosfere zarar vermektedirler. 2016 verilerine göre dünyada inşaat sektörü ve binalara bağlı CO2 emisyonları 8.83 milyar ton olarak ölçülmüştür. (Ritchie ve diğerleri, 2020) TÜİK istatistiklerine göre 1990-2020 yılları arasında ülkemizde 8.64 milyar ton CO2 emisyonları gerçekleşmiştir. Karbon emisyonlarını değerlendirmek için karbon ayak izi ve gömülü karbon kavramları önemli olup, binaların beşikten kapıya yani bina inşası için gerekli hammadde üretiminde olan yaşam süreçlerinde gömülü karbon analizi metodu ile çevresel etkilerinin ölçülmesi sağlanabilir.

Taşıyıcı sistemler bir binanın en önemli yapı elemanı olup, binayı ayakta tutma görevine sahiptirler. Binalar birçok farklı taşıyıcı sistem alternatifi ile tasarlanabilir. Bir önceki bölümde görüldüğü üzere ülkemizde en çok tercih edilen taşıyıcı sistem betonarme iskelet taşıyıcı sistemlerdir. Betonun demir çubuk elemanlarla güçlendirilmesi ile oluşturulan malzemeye betonarme denir. Yatay ve düşey taşıyıcı sistemi betonarme yapı elemanlarından oluşturulmuş iskelet sistemine betonarme iskelet taşıyıcı sistemler denilmektedir. Konut mimarisinde de ülkemizde en çok tercih edilen sistem betonarme iskelet taşıyıcı sistemlerdir. Türkiye'de 2002-2021 yılları arasında üretilen binaların %91,56'sı betonarme iskelet taşıyıcı sistemler ile inşa edilmiştir.

Bu bağlamda betonarme iskelet taşıyıcı sistemlerin çevresel performansları ve etkileri de önem taşımaktadır. Betonarme iskelet taşıyıcı sistemlerin karbon analizleri bağlamında çevresel etkileri ölçülebilir ve tasarım evresinde sistemin çevresel etkilerini en aza indirgemek amaçlanabilir. Bu çalışmada, bir önceki bölümde ortaya konulduğu üzere yapı stoğunun ve konut binalarının, ayrıca betonarme taşıyıcı sistemli konut binalarının en fazla olduğu İstanbul ilinde inşa edilmiş betonarme taşıyıcı sisteme sahip bir binanın gömülü karbon analizi yapılmış ve çevresel etkileri ölçülmüştür.

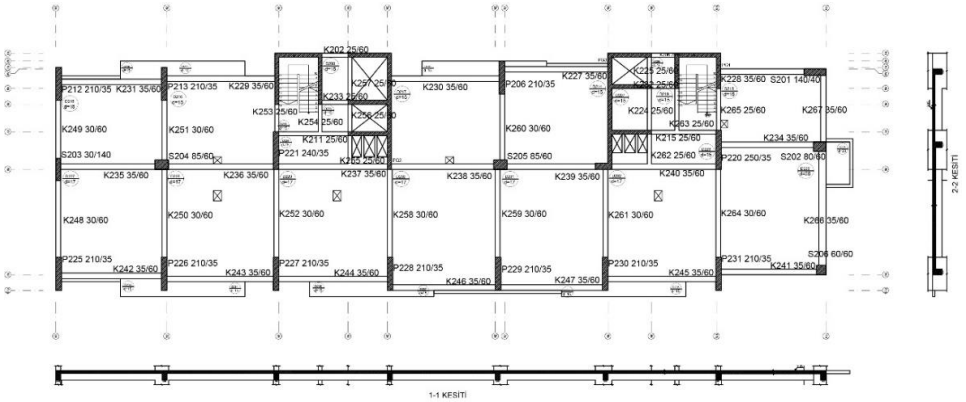
3. 2. Vaka Çalışması

Bu vaka çalışmasında Türkiye'de incelenen bina stoğu verilerine göre en çok bina inşa edilen İstanbul ili seçilmiştir. İstanbul ili Tuzla ilçesinde bulunan ve betonarme iskelet taşıyıcı sistem ile inşa edilmiş bir binanın taşıyıcı sisteminin çevresel etkileri karbon emisyonları bağlamında incelenmiştir. İncelenen bina zemin kat ve 9 normal kat olmak üzere toplam 10 kattan oluşmakta olup ayrıca zemin altında 2 bodrum kata da sahiptir. İmcelenen binanın zemin kat yani taban oturum alanı 2325 m2 olup bina yüksekliği 40.35 metredir. Şekil 5'te incelenen binanın tip kat mimari planı görülmektedir.

Şekil 5. İncelenen binanın tip kat mimari planı

İncelenen taşıyıcı sistemi betonarme iskelet taşıyıcı sistem olup statik projeden alınan tip kat döşeme kalıp planı Şekil 6'da görülmektedir. Projede kullanılan döşeme tipi kirişli döşeme olup döşeme kalınlığı 17 cm olarak seçilmiştir.

Şekil 6. İncelenen binanın tip kat statik döşeme kalıp planı

Öncelikle seçilen bu projede, statik proje üzerinden taşıyıcı sisteme ait malzeme miktarları tespit edilmiş ve hesaplanmıştır. Taşıyıcı sisteme ait donatı ve beton miktarı, yapılacak olan gömülü karbon hesaplamasında, her bir malzemenin birim ağırlığında ne kadar miktarda gömülü karbona sahip olduğunu tespit etmek için ICE (The Inventory of Carbon and Energy) veri tabanı verileri kullanılarak hesaplanmıştır. Toplam gömülü karbon (CO_2); malzemenin birim miktarında bulunan gömülü CO_2 ağırlığı ile toplam malzeme miktarının çarpılması ile hesaplanır. ICE (The Inventory of Carbon and Energy) veri tabanı kullanılarak malzeme miktarına bağlı gömülü karbon hesabı şu şekilde yapılmıştır;

$$\sum ECO_2\ (kg) = ECO_2(kgCO_2/kg)\ x\ M_{malzeme}(kg)$$

Projeye kullanılan toplam C35 sınıfı beton ve B429C tip donatı miktarları kilogram cinsinden hesaplanmıştır. ICE (The Inventory of Carbon and Energy) veritabanı verileri yardımı ile bu malzemelerin birim kilogramlarında açığa çıkan CO_2 değeri ile toplam malzeme miktarları

çarpılarak bu projenin taşıyıcı sistemine ait toplam gömülü karbon değerleri hesaplanmıştır. Şekil 7'de malzeme miktarlarına bağlı karbon emisyonları hesaplaması tablo şeklinde görülebilir.

Malzeme	Toplam Malzeme Miktarı (kg)	ECO2 (kg CO2/kg)	Toplam ECO2 (kg)
C35 Beton	9830502,00	0,149	1464744,80
B420C Donatı	451020,44	1,310	590836,78
Toplam			2055581,57

Şekil 7. İncelenen binanın taşıyıcı sistemine ait malzeme miktarları ve gömülü karbon hesaplaması

Projede döşemeler, kirişler, perdeler, kolonlar ve radye temellerde kullanılan toplam 9 kiloton 830 ton 502 kilogram C35 sınıfı beton ile 451 ton 020 kilogram B420C tipi donatı karbon emisyonları bağlamında incelendiğinde toplam 2 kiloton 55 ton 581 kilogram CO_2 açığa çıktığı görülmüştür.

4. SONUÇ

Ülkemizde inşaat sektörünün gelişmesi ile yapı stoğunun her geçen gün hızla arttığı görülmektedir. Üretilen binaların büyük bir çoğunluğunun konut amaçlı binalar olduğu görülmektedir. İçerisinde yaşadığımız yapılı çevre ve konutlar dünya küresel kaynaklarının büyük bir tüketicisi ve çevre kirliliği ile buna bağlı iklim değişikliğinin sorumlusudur. Doğaya salınan sera gazları ekolojik dengeye zarar verecek hatta bozacak boyutlara ulaşmıştır. Yapı ve inşaat sektörü görüldüğü üzere bu emisyonlarda büyük bir paya sahip olup, bu konuda tasarım evresinden itibaren sorumluluk almak zorundadır.

Ülkemizde üretilen binaların büyük bir çoğunluğunun konut olması ve konut binalarında taşıyıcı sistemlerden en çok betonarme iskelet taşıyıcı sistem seçilmesi, konut mimarisinde taşıyıcı sistemlerin çevresel etkilerinin erken tasarım evresinde incelenmesi hususunda önemli bir konudur. Betonarme iskelet taşıyıcı sistemin çevresel performansı, İstanbul ilinde inşa edilmiş bir binanın taşıyıcı sisteminin gömülü karbon hesaplama metoduyla hesaplanması sonucu ortaya konmuştur. Ancak yapılan hesaplama farklı deprem bölgelerinde farklı sonuçlar vereceği için bu çalışmayı İstanbul ilinin bulunduğu deprem kuşağı doğrultusunda değerlendirmek doğru olacaktır.

Birçok farklı kriter doğrultusunda, konut mimarisinde en çok tercih edilen sistemin betonarme iskelet sistem olması ve bu sistemin kullanımı sonucu karbon emisyonları bağlamında çevreye verdiği zarar bu çalışmanın konusu olmuş ve ortaya konulmuştur. Bu çalışma araştırmacılara ilham olarak ilerleyen çalışmalarda farklı taşıyıcı sistem alternatiflerinin çevresel etkilerinin kıyaslaması yapılabilir.

KAYNAKLAR

Ay, B.Ö., Azak, T.E., 2021, Türkiye'de Değişen Yapı Özelliklerinin Karşılaştırmalı İncelemesi. Çukurova Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi Dergisi, 36(4), 1111-1126.

Clark, D., 2013, What Colour Is Your Building?, RIBA Publishinig, London

Crawford, R., 2011, Life Cycle Assessment in the Built Environment. London and New York: Spon Press

Dalkılıç B,, Aşkın M., 2017, Gayrimenkul ve Konut Sektörüne Bakış (Mart 2017), Emlakkonut GYO A.Ş., İstanbul

Hammond, G., Jones, C., 2011, The Inventory of Carbon and Energy (ICE), University of Bath BSRIA BG, UK

Ritchie, H., Roser, M., Rosado, P., 2020, CO_2 and Greenhouse Gas Emissions, Published online at OurWorldInData.org.

Şenel, A., 2010, Sürdürülebilir Bina Yapım İlkelerinin ve Yeni Yaklaşımların İncelenmesi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

TÜİK, 2022, Yapı Kullanım İzin Belgesi İstatistikleri

İNŞAAT SEKTÖRÜNDE KALİTEDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

SUSTAINABILITY of QUALITY in the CONSTRUCTION INDUSTRY

Prof.Dr. Sabit Oymael[1], Dr.Öğr.Üyesi Selda Kabuloğlu Karaosman[2]

[1] İstanbul Arel Üniversitesi, Müh.Mim.Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye
[1] sabitoymael@arel.edu.tr
[2] İstanbul Arel Üniversitesi, Müh.Mim.Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye
[2] seldakabuloglu@arel.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, inşaat sektöründeki toplam kaliteye etki eden faktörlerle, uygulamalarda karşılaşılan sorunları bilmek, etki derecelerini incelemek ve çözümler sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda konunun üniversitelerin inşaat bölümünde görev yapan akademisyenler, kamu ve özel sektörde görev yapan inşaat mühendisi ve mimarlar, deneyimli şantiye şefleri ve müteahhitler açısından ele alınması da önemlidir. Şantiye şefliği yönetiminde yaşanan sorunların giderilebilmesi için teorik ve pratikte inşaat sektörüne uygulanabilecek çözüm önerileri belirlenmiştir. Çalışma sonucunda; öncelikle şantiyelerde deneyimli ve istenilen niteliklere sahip şantiye şeflerinin görev yapması, ilgili yasaların ve süreçlerin çok iyi bilinerek uygulanabilmesi için üniversite ve kamu kurumlarında sürekli eğitim ve seminerlerin düzenlenmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Kalite, İnşaat Sektörü

ABSTRACT

The aim of this study is to know the factors affecting the total quality in the construction sector and the problems encountered in applications, to examine the degree of impact and to offer solutions. For this purpose, it is also important to consider the subject in terms of academics working in the construction departments of universities, civil engineers and architects working in the public and private sectors, experienced site supervisors and contractors. In order to eliminate the problems experienced in the management of the construction site, solution proposals that can be applied to the construction sector in theory and practice have been determined. In the results of working; First of all, it is necessary to organize continuous training and seminars in universities and public institutions in order for the construction site chiefs who are experienced and with the desired qualifications to work in the construction sites and to apply the relevant laws and processes with a very good knowledge.

Keywords: Sustainability, Quality, Construction Industry

1. GİRİŞ

İnşaat sektörü, Türkiye'de SGK'ya kayıtlı 4 milyondan fazla işçisi ile en büyük iş kolu olma özelliğini taşımaktadır. "GSYH olarak inşaat sektörü 2021 yılında ortalama %11; 2022'nin ilk çeyreğinde %7,6 büyüme kaydetmiştir (URL 1). Öyle ki, 7,5 trilyon dolarla bugün dünya üretiminin %13,4'ünü oluşturmaktadır. Öngörüler inşaat sektörünün Türkiye'de daha da büyüyeceği, dünya inşaat sektörüne katkılarının artarak devam edeceği şeklindedir (Candemir, 2012). "Bu büyümede, Türkiye'deki nüfus artışının, hanelerdeki nüfus sayısında azalmanın, iç göç ve devam etmekte olan pozitif büyümenin etkili olacağı düşünülmektedir

(YEM, 2010)". Bugün gelinen noktada değerlerin değişmeyeceği düşünülmektedir. Bilgiyle yeterli derecede donanımlı olmayan elemanların, inşaat sektörü gibi çok yönlü bir sektörü sağlıklı yönetmesi, geliştirilmesi zordur ve sektörün ekonomik, sosyal ve psikolojik yapısı da bozulabilmektedir. İnşaat sektörünün kendine özgü koşulları olup, imalata giren bileşenlerinin sayısı oldukça fazla, karmaşık ve dış etkenlere bağlıdır (Göktürk, 2007).

Büyük kentlerde farklı sosyo-kültürel yapıdaki nüfus hareketleri nedeniyle insanların kentlileşememesi bir takım sorunları beraberinde getirmektedir Bina ömürlerinin azlığı bunlardan sadece birisidir. İnşaat sektöründeki herhangi bir aksaklık, siyaset kurumu dahil toplumun tüm katmanlarını hızla etkisi altına almaktadır. Her geçen gün kentin geleneksel dokusu, yeşil alanlar ve orman alanları, okul arazileri, askeri alanlar, kentsel dönüşüm adı altında doku değişimine zorlanmaktadır. Eskiyen, yıpranan binalarla gecekondu alanları, kentsel dönüşüm çalışmaları ile hem ekonomi çarkının hızla döndürülmesi, hem de işçilere iş çıkması, kentlerin yenilenmesi iyi bir düşünce olmakla beraber, eski sahiplerinin "kent merkezlerinden (mahallelerinden) kovulması, kentin insanların elinden çalınması olarak addedilmelidir (Şimşek, 2014). "Kalkınmada, kentsel dönüşüm adıyla yoksul göçerler şehirden atılarak yerlerine zengin nüfus yerleştirilmesi yapılmamalıdır (Özdemir, 2014). Kent merkezlerinde arsa yaratıldığı, yüksek yoğun yapılaşma yaklaşımlarından dolayı bazı endüstriyel alanların, okul gibi kamu binalarının kent dışına taşındığı görülmektedir.

"Mevzuat değişiklikleriyle Türkiye'de çok katlı yapılaşmanın artırılması (Resim:1), ranta dönük uygulamalar şehirleri çirkinleştirmektedir ki, bunun "gayrimenkul piyasasında oluşturulan cazibeyle sürdürülebilir bir büyüme sağlamasının mümkün değildir (Bali, 2014).

Resim 1. Kentsel görünüş

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE KALİTE İLİŞKİSİ

Türkiye'de inşaat sektöründeki müşteri beklentileri ve taleplerin hızla artması kalite unsurunu da gündeme getirmektedir. İnşaat malzemelerindeki ve işgücündeki maliyet artışları bazı kimselerin kaliteyi düşürmesine neden olabilmektedir. Bu durum çevrede sağlıklı yapılı çevreyi ve sürdürülebilirliği riske etmektedir. "Brundtland Komisyonu raporuna göre sürdürülebilirlik; "bugünün gereksinim ve beklentilerini, gelecek nesillerin kendi gereksinim ve beklentilerini karşılayabilme olanaklarından ödün vermeksizin karşılayabilmek anlamına gelmektedir (WCED, 1987). Kentsel sosyal sürdürülebilirlik ise; bir kentin insan etkileşimi, iletişim ve kültürel gelişim için uzun vadeli, uygulanabilir bir ortam olarak işlev görme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Gedik, 2020). İnşaat sektörünün sosyo-

kültürel yönüyle zayıf insanlar eliyle icra edilmesinden dolayı giderek değersizleşmesi, maliyetin artması dolayısıyla inşa edilen binaların kalitesizleşerek sürdürülebilirlikte ömrünün kısalması dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu değersizleşme faktörünü inşaat mühendisliği bölümlerine öğrenci yerleşme sıralamalarına bakarak bile görülebilir. 2002'de başarı sıralaması 7366; (2019 yılında ODTÜ'nün İngilizce inşaat mühendisliğinde taban sıralaması kadro dolmamışken (URL 2). 2022 yılına gelindiğinde başarı sıralaması 49572 olmuştur. Diğer üniversitelerde de benzer sonuçlar bulunmaktadır. Bu demektir ki, mimarlık dünyasında tabana yayılmış sürdürülebilirlik tam sağlanamamaktadır. Çünkü sektör her haliyle ekonomik maliyet artışlarının baskısı altındadır. Çevre etki değerlendirme raporları yapılmadan ya da dikkate alınmadan yapılaşma ve mega projelerin inşası afet riskini de artırmaktadır. Bu durum yeni bölgelerde doğal kaynakların hızla tüketilmesini de beraberinde getirmektedir ki, asıl sorumlusu insanı merkeze almayan yanlış politikalardır.

Teknik uygulamaları bir tarafa bırakırsak, sadece insanların sosyo-ekonomik yapısının bir kentte nasıl bir değişim yaratabileceğine Kopenhag örnek verilebilir. 60'lı yıllarda araba sayısı ve trafik açısından diğer modern kentlerden farkı olmadığı bilinen Kopenhag her yıl dünyada en yaşanabilir (bisiklet ve yaya dostu) kent olarak bilinmektedir. Bugünkü başarısı, karar vericilerin, sivil toplum tarafından etkilenmesi sayesinde, değişen politikalarıyla olmuştur.

3. ŞANTİYE ŞEFLİĞİ İLE KALİTEDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLİŞKİSİ

3194 sayılı İmar Kanunu'na göre yapım işlerinde şantiye şefi bulundurulması zorunludur. Şantiye şefliği kimileri için sorumluluktan kurtulma/sorumluluklarını devretme kimileri için emek vermeden maddi kazanç elde etme olarak addedilmektedir. Birçok şantiye şefinin sağlıklı görev yapmadığı, yapanların ise genellikle genç ve deneyimsiz olduğu görüşü hakimdir.

4708 sayılı Yapı Denetim Uygulama Yönetmeliği'ne göre şantiye şefleri inşaatlarda iş güvenliğinden de sorumludur. İş kazalarının yaralanma ve ölümlere yol açması şantiye şefleri için sorun teşkil etmektedir (Cumhur, 2018). Türkiye, ölümlü iş kazaları sayısı bakımından Avrupa Birliği ülkeleri arasında birinci sırada olup bu kazalar oran olarak daha çok yapı sektöründe gerçekleşmektedir. İş kazalarının %98'lik kısmını sistemli bir şekilde çalışarak önleyebileceğimiz halde, bu kavram yapı sektöründe büyük çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Çalışanların karşılaştığı tehlike ve riskleri görmezden gelmede en büyük sebep, kişinin işsiz kalma korkusu eğitim ve sahada alınacak önlemler için ayrılacak sürenin, zaman kaybı olarak görülmesi, güvenlik ekipmanları işverenler için ekstra maliyet kabul edilmesidir. İki tarafın da iş sağlığı ve güvenliği politikasını büyük ölçüde uygulamaması maalesef hayatlarını kaybetmelerine neden olmaktadır. Sektörde incelenen 5239 iş kazasında ölüm ve yaralanma ile neticelenen kaza tipleri oldukça önemli veriler sunmaktadır. Önemli bir paya sahip olan insan düşmesi şeklindeki iş kazalarının oranı %37 olup, bunun da %42,9'unun ölüm ile sonuçlanması dikkat edilmesi gereken bir konudur.

4. MİMARLIK EĞİTİMİNİN KALİTEDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞE ETKİLERİ

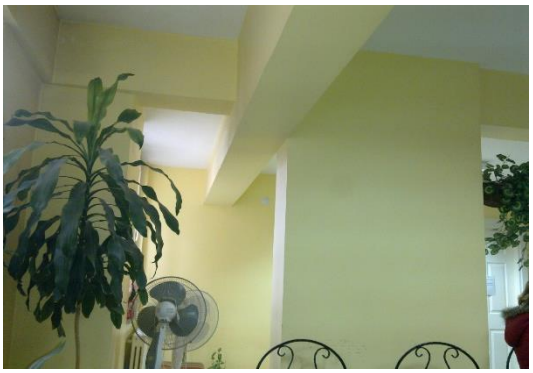
Mimar ve mühendislerin mesleki, teknik yeterliklerinin olması önemlidir. Bu husus alana uygun seçilmiş kişilerin iyi bir eğitim almasıyla ve tecrübe edinmesiyle sağlanabilir. Örneğin, beton içinde gözüken demir donatısının üzerine alçı sıva uygulanmasından dolayı donatı kesitinin düşürebileceği; hızlı kalıp alarak binayı kısa sürede bitirmek düşüncesinden

hareketle süper akışkanlaştırıcı kullanmanın (içinde klorür vardır) donatı korozyonunu teşvik edebileceği, bağ telleri çürümüş bir demir donatısının (Resim 2**)** yük aktarma kabiliyetini yitirebileceği bilinmelidir.

Resim 2. Korozyona uğrayan kolon örneği

Tasarlanan bir yapının kalitesi, malzeme seçimi, uygulama yöntem ve teknikteki isabetlilik, hava koşullarının dikkate alınması, mühendisin hesaplarındaki yeterliği, işçilikteki azami özen ve teknik eğitim sayesinde sağlanabilmektedir. Resim 3'te yanlış bir tasarımın ileride ne gibi sorunlara neden olabileceğini yansıtılmaktadır.

Resim 3. İnşaat sektöründe tasarım hatası örneği

Kaliteyi yakalamada, sorumlular dahil sisteme giren herkesin eğitim düzeyi yanında ahlaki, sosyolojik, psikolojik, ekonomik ve mesleki sorumluluk taşıması önemlidir. Konu, halkın bilinç düzeyinin yükseltilmesi ile de yakından ilgilidir. Kanun, tüzük, yönetmelik ve teknik şartnameler konusunda duyarlı toplumların, üretilen mal ve hizmetlerde kaliteyi arayacağı muhakkaktır. Proje ve teknik hizmetler için Batı'da %15, Türkiye'de %1'lerde pay ayrılır. Bu konu ekonomik güçle de ilgilidir. Proje yapmanın lüks olmadığı halka benimsetilerek, mühendislik ve mimarlık mesleğinin onur ve prestiji korunmalıdır.

Günümüzde geçerliliğini koruyan 4708 sayılı Yapı Denetimi Kanunu'na göre uygulanan yapı denetim sisteminde karşılaşılan sorunların belirlenebilmesi amacıyla çeşitli anket soruları hazırlanmış, uygulama olarak Afyonkarahisar ilinde faaliyet gösteren yapı denetim kuruluşlarının sorunlara bakış açıları incelenerek sorunların giderilmesi için çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışmada ortaya çıkan sonuç, yürürlüğe girdiği tarihten günümüze 13 yıl geçmesine rağmen, 4708 sayılı Yapı Denetim Kanuna dayalı olarak uygulanan yapı denetim sisteminde hala sorunların ve aksaklıkların olmasıdır (Kural,2015).

Çalışanlar arasında iletişimin sağlıklı olması önemlidir. Eğitimden yoksun inşaat çalışanlarına mesajlar tam iletilememekte diyaloglarda farklı anlamlar çıkarılabilmektedir. Mesajların gönderilmesinde ve alınmasında 5 duyu organı kanal olarak kabul edilir. Duyu organları ne kadar çok kullanılırsa, iletişimin etkinliği ve başarısı o derece artar (Yüksel, 1989).

Mesleki ve teknik eğitim okullarının ihmal edilmesi sonucu vasıflı işgücü yetiştirilememesi, sosyal ve kültürel eğitime ağırlık verilmesi, sektörde işgücü açığının artmasına, çarkın nitelikli döndürülmemesine neden olunduğu görülmektedir. Tekniker, teknisyen, sürveyan, usta, kalfa, düz işçi sıfatıyla yetişenlerin 3308 Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu'nca korunması oldukça iyidir. Ancak, söz konusu kanuna esas, iş yerlerinde öğrencilerin ne derece verimli staj yaptırıldıkları da muammadır.

Sektöre nitelikli eleman kazandırmanın yolu, meslek liselerinin usta yetiştiren programları, teknik liselerin ise üniversiteye hazırlayıcı programları içermesidir. Ayrıca yaygın eğitim faaliyetlerinden olmak üzere, kısa dönem usta yetiştirme kursları da açılmalıdır. İnşaat sektörünün faaliyet gösterenler de ustalık belgesi olmayanlar çalışamamalıdır.

Mimarlık Fakülteleri kendi aralarında, Türkiye'nin mimarlık hizmetlerinin örgütlenmesine ve dışa açılmasına ilişkin, bir strateji geliştirmeyi başarabilirse, eğitimlerinde önemli değişiklikler yapılması gerektiğini daha kolay fark edeceklerdir. Mimarlık eğitiminin, hayat boyu öğrenme formasyonu kazanmaya yönelik, eğitimde sürdürülebilirlik ve esneklik ilkesine vurgu yapan, öğrenme odaklı bir yaklaşımın gereği unutulmamalıdır. Mezunlar mevcut bilgileri ile ömür boyu mesleği icra edememeli, Belirlenecek bir periyotta yetkinlik sınavlarına tabi tutulmalı veya yetkinlikleri değerlendirilmelidir.

Mimarlık alanında öğretim elemanı sayısı 20 ve üzerinde olan bölüm sayısı 17'dir. Öğretim üyesi ile öğrenci oranına bakıldığında söz konusu iki kriterin paralellik yansıtmadığı görülmektedir. Öğretim üyesi sayısı 10 ve üzerindeki mimarlık bölümlerinde kontenjana göre öğretim üyesi açısından en iyi durumda olan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde oran 1,66 olup bunu 2,1 ile İstanbul Teknik Üniversitesi; 2,47 ile İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü: 2,48 ile Dokuz Eylül Üniversitesi; 2,6 ile Mardin Artuklu Üniversitesi izlemektedir. Bugün Türkiye'de ciddi bir mimarlık bölümü enflasyonu vardır. YÖK sistemi içindeki mimarlık bölümü sayısı 127 kadardır. Mimarlık bölümlerindeki toplam öğretim üyesi sayı SI (Prof., Doç., Dr. Öğr. Gör.) 794, öğretim elemanı sayısı (Prof., Doç., Yrd. Doç., Öğr. Gör., Uzman, Arş. Gör.) 1475'dir. Fransa'da bu sayı yalnızca 22 dir. Öte yandan, ABD'de ve AB ülkelerinde mimarlık eğitimi 5 yıldır (5 yıllık eğitim ve diploma sonrasında, zorunlu stajlar ve meslekî yetkinlik sınavları söz konusu.). Türkiye'de ise 4 yıl olup, eğitimi tamamlayanlar bütün mesleki yetkilerle donatılmış olarak mimarlık yapabilecekleri varsayılarak mezun edilmektedir. Mimarlık bölümlerinin çoğundaki yetersiz eğitim düzeyi, eğitim süreleri ve mesleğe kabül sürecinde de tutarsızlıklar mevcuttur. YÖK sistemi içinde 4 yıllık mimarlık eğitimi, süre ve içerik bakımından Avrupa ve ABD

standartlarından farklıdır. 2018 gelirlerine göre, dünya sıralamasında en iyisi 33'ncü, en düşüğü 248'inci sırada olmak üzere 44 adet Türk firması vardır. Bu firmalarda mevcut personel kalitesi de tabana yayılmış değildir.

5. MÜTEAHHİTLERİN KALİTEDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞE ETKİLERİ

Müteahhitlik donanım, bilgi ve birikimini hiçe sayarak, üstlenilen ağır sorumluluk, genel gider ve risklerin karşılığı olan bedeli ödemeden, kendilerini müteahhit konumuna koyarak, tasarımcılarından, sonradan yapacakları revizyonların karşılığı olan bedeli ödememek için telif hakkını özel bir sözleşme ile satın almasıyla; a. Tasarımcıyı uygulama sürecinde mesleki kontrollük görev ve sorumluluklarından dışladığı; b. Yapı Denetiminin zorunlu bedel ve kurallarını illegal özel anlaşmalarla hafifletildiği; c. Bünyelerinde oluşturdukları ya da dış kaynak olarak kullandıkları "proje yönetimi" kavramının içini boşaltarak, proje yönetimine müteahhitlerle müteselsil sorumluluk ve yatırımcı nam ve hesabına iş güvenliği sorumluluğu yüklendiği; ç. Kayıtsız finansman girişine bağlı çifte defter tutulduğu görülmektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca Yapı Müteahhitlerinin Sınıflandırılması ve Kayıtlarının Tutulması Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (Resmi Gazete, 2022) hükümlerine göre sekiz grupta yetkilendirilen müteahhitler, teknik ve finansal kapasitelerine göre iş üstlenebilmektedirler. Bakanlık verilerine göre, Ocak 2020 sonu itibariyle yaklaşık 20000 müteahhit yetki belgesi numarası almıştır (URL 3).

Türkiye'de müteahhitlik sektörüne girişte bir bariyer olmaması nedeniyle, hemen her yatırımcının ya bir inşaat şirketi ya da şirketinin ana sözleşmesinde "inşaat yapma ve yaptırma" maddesi vardır. Yani bir spor kuruluşunun dahi inşaat müteahhidi sıfatıyla kendi stadyumunu kendisinin inşa etme hakkı vardır. Firmalar ya da kuruluşlar, yönetmeliklerdeki "müteahhit firmalarda yeterlilik belgeleri ve yetkili mühendislik iş bitirme belgeleri" aranmasına ilişkin kurallarına tam uyulmalıdır. Böylece müteahhitlik ehliyeti, becerisi, kapasitesi, insan kaynağı ile ekipmanı sorgulanmış olacaktır. Bu maddeye dayanarak, Sosyal Güvenlik Kurumu'nda doğrudan inşaatın ana müteahhidi sıfatıyla hesap açtırabilmeliler.

Sektör içinde çalışan müteahhitlerin çalışma ve denetim koşullarını belirten, sektörel gereksinimlere cevap veren çağdaş, hukuki bir alt yapının bulunmamasından dolayı; Türkiye'de müteahhitlik yapabilmek, yeterli maddi birikimi olan herkes için mümkün olabilmektedir. Bu nedenle, inşaat sektörü ve dolayısıyla da konut piyasası, oldukça çeşitlilik arzeden bir sektördür.

Yasal mevzuatlara uygunluğu takip edilmeyen yapıların sağlam ve güvenilir olması beklenemez. Yapılarda zamanla oluşabilecek hasarların meydana gelmesinde, yeterli bilgi ve donanıma sahip olmayan müteahhitlerin yanı sıra mesleki yeterlilik belgelerine sahip olmayan işçiler de büyük rol oynamaktadır.

6. ETİK SORUNLARIN SEKTÖRE ETKİLERİ

Etik, insanların bireysel ve toplumsal ilişkilerinin temelini oluşturan kuralları ve değerleri, doğru veya yanlış; iyi veya kötü gibi ahlaki açıdan araştıran bir felsefe disiplinidir. İnşaat sektöründeki sosyo-ekonomik yapının (insan hareketliliği ile) giderek bozulması sonucu, bir eylemin ahlaki olup olmadığının tespiti giderek zorlaşmada, davranış normlarının kültürel farklılıktan dolayı kişiden kişiye değişiklik göstermesi büyük problem teşkil etmektedir. Bu noktada insan kaynağının empati yeteneğinin olması, kişinin kendini başkasının yerine

koyabilmesi önemlidir (Gayle, 1995). Ancak zekanın ve beynin kapasitesi de son derece önemlidir.

Etik kurallar içinde ihaleler konusu ile görev ve yetkilerin kötüye kullanılması problemi de vardır. İMO'ya göre, diş hekimliği ve eczacılarda olduğu gibi diplomaların kiraya verilmesi, firmaların işlerini daha ucuza mal edebilmek için mühendis yerine bir teknikere yaptırarak, mühendisin diplomasını ibraz etmesi, şantiye şeflerinin %60'ının bu görevi uzaktan yaptığı kanısının yaygınlaşması (İhale Kanunu'nda sık değişmeler-187 ayda 186 defa değişiklik yapılmış) problem olarak durmaktadır (Uğurlu, 2020).

Emekli bir mühendisin diplomasını kiraya verdiği durumlarda kontrol memuru şantiyede mühendisi göremeyince yazılabilen ceza, çok düşük miktarlarda olabiliyor. Fenni sorumluluk görevinde alınan inşaat sayısı da önemlidir. Çok sayıda inşaatın sorumluluğunu alan bir mühendisin görevini tam yapması beklenemez.

Hak ve adalet kavramları içinde mütalaa edilmesi gereken hususlardan bir diğeri de imar afları/imar barışıdır. Yasaların öngördüğü teknik şartnamelere ve kurallara göre uygun yapılmayan, bir başkası için hayati tehlike arz edecek bir yapının imar affı yoluyla yasal zırha büründürülmesi kabul edilebilir bir şey değildir. Bu kapsamda 811.000 yapının "İmar Barışı" içine girdirildiği bilinmektedir.

İnsanlar hukukun hızlı, etkin, herkese eşit uygulandığından, işlerliğinden emin olmalıdır. Konu, belediyelerin kaçak yapılarla ilgili denetimini tam yapmaması görev ve yetkileri kötüye kullanması sınıfına girer. "Arazi açmalar, gecekondular, 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu ile yasa koyucu tarafından getirilen en temel ilkeler; ihalelerde saydamlığın, rekabetin, eşit muamelenin, güvenirliğin, gizliliğin, kamuoyu denetiminin, ihtiyaçların, uygun şartlarla ve zamanında karşılanmasının ve kaynakların verimli kullanılmasının en kapsamlı şekilde uygulanmasıyla sağlanabilir. Mezkûr Kanun özellikle inşaat sektörü açısından birçok yenilikler getirmesinin yanında, AB mevzuatına uyum süreci açısından da büyük önem arz etmektedir. Çalışma kapsamında öncelikle 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu'nun gelişim süreci irdelenmiş, yapım ihalelerindeki sorunlar ve çözüm yolları araştırılmıştır. Çalışma sonucunda, ihale öncesi yaklaşık maliyetin gerçekçi ve doğru olarak belirlenmesi gerektiği, ihale aşamasında ise ihaleye katılan isteklilerin tekliflerinin değerlendirilmesi, iş deneyim belgeleri ve aşırı düşük teklif değerlendirmelerinde yönetmelikler ve standart formların yoruma açık olmaması ayrıca KİK'in yapısının gözden geçirilerek meslek temsilcilerinin sayısının artırılması gerektiği değerlendirilmiştir. 2011-2012 yılları arasında aktif ve iptal edilen ihalelerin sayılarına global olarak bakılırsa, 2011 yılında aktifler 12.000-14.000 aralığında olurken iptal edilenler 2000-4000 aralığında olmuştur. 012 yılına gelince; iptaller 14.000-16.000 aralığına yükselmiştir. Öyle ki, aktiflerden (10.000-14.00 aralığı) oldukça fazla duruma geçmiştir. Şikayete bağlı incelenen dosya sayısı 5282 adettir (Solak, 2013). İptal edilen ihaleler %28'lere yükselmiştir. Bu husus etik değerlerdeki yozlaşmayla izah edilebilir.

Türkiye'de Deprem Yönetmeliği sekiz defa değişmiştir. 2001'de başlayan 'Yapı Denetim Şirketleri' uygulamalarında çalışan mimar ve mühendislerin yetkinlikleri konusunda şüpheler vardır. İş bulamayan genç mimarların Yapı Denetim Şirketlerinde çalıştığı bilinmektedir. Müteahhit sayıları bakımından incelemelerde, tüm Avrupa'da 20-30 bin, Türkiye'de 10 katı=453.497 müteahhit olduğu; sadece İstanbul Ticaret Odası kayıtlı 60 bin

kişinin bulunduğu görülmektedir. Almanya'da ise bu sayı 3.800 kişidir (Balbay, 2020) ve bu müteahhitler sosyal ve psikolojik değerlendirmeden geçirilmemiştir.

7. YENİ ÜRÜN ve TEKNOLOJİLERİN KALİTEDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞE ETKİLERİ

Doğrudan yatırımcıyla çalışılan projelerde mimarlar organizasyon yapısı içinde kilit bir noktada yer almakta, dolayısıyla yenilik konusunda daha etkin olabilmektedirler. Yeniliklerin gerçekleşmesi, yeniliklerin getireceği risklerin paylaşılmasını gerektirmektedir. Bu noktada müşterilerin maliyet riskini üstlenmeyi kabül etmeleri gerekir. Mimarlık ofisleri-müşteri profili yeniliklerin gerçekleştirilmesinde belirleyici olmaktadır. Müteahhit kökenli müşteriler, sahip olduğu teknik altyapıyı kullanmak istemekte ve yenilikleri denemekten kaçınmaktadırlar.

8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada, inşaat sektöründeki toplam kaliteye etki eden faktörlerle, uygulamalarda karşılaşılan sorunlar ve etki dereceleri incelenerek, çözüm önerileri ortaya konmuştur. İnşaat sektöründe kalitede sürdürülebilirlik, çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan sürdürülebilir yapı ve altyapı inşa etme sürecini ifade etmektedir. Kalitede sürdürülebilirliğin mimari eksenlerine uygun hareket edilmelidir (Şekil 1). Ekosisteme zarar verilmeyen, doğayı ve yeşili koruyan, kazaların olmadığı, işçi güvenliğinin sağlandığı, aynı zamanda ekonomik gelişimin de parçası olacak şekilde bir inşaat sektörüne dönüşüm sağlanması faydalı olacaktır.

İnşaat sektöründe kalitenin sürekliliğinin sağlanmasında şantiye yönetimi çok önemli bir rol oynamaktadır. Etkili saha yönetimi sağlanmalıdır. Özellikle geçici istihdamdan kaynaklı hakların sağlanmaması ve iş güvenliğinden yoksun bırakılması, birçok olumsuz durumlara yol açacağı anlaşılmaktadır. Önlem olarak inşaat ve mimarlık alanında sektördeki tüm paydaşların bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır. Bu durumda, inşaat üzerinden rant elde etmenin ve doğaya düşman yapılaşmanın gücü kırılacaktır.

Yıllar itibariyle üniversite sayısının çok arttığı, her şehre bir üniversite kurulmasının amaçlandığı görülmektedir. Bu girişimlerden mimarlık mesleği de belirgin şekilde etkilenmiş ve mimarlık bölümlerinde kontenjanların artması sonucunu beraberinde getirmiştir. Söz konusu gelişmeler, olumlu olarak görülebilirse de, çok farklı güncel ve ileriye dönük sorunları yansıtması açısından düşündürücüdür. Mekânsal altyapı ve eğitim kadroları açısından yeterli düzeye gelmeden üniversitelerde mimarlık bölümleri açıldığı sayısal verilerden anlaşılmaktadır. Bu konu ile ilgili yapılmış bir çalışma Mimarlık Dergisi'nin 374'üncü sayısında "Mimarlık Bölümü Açılması ve Sürdürülmesinde Aranacak Asgari Koşullar Üzerine Bir Araştırma" başlığı ile yer almıştır. Araştırmanın olumlu bir göstergesi, mezun sayısındaki artışın öğrenci sayısındaki artıştan daha az olduğu, yani okulların duyarlı davrandığı, eğitimin süzgeç görevi gördüğüdür. Mimar sayısındaki artış, Mimarlar Odası'na kayıtlı mimar sayısından da anlaşılmaktadır. Odanın üye sayısı 2022 yılında 44862 olup; sayı 1991-2000 arasında % 44, 2000- 2014 arasında ise % 68 artmıştır. Tüm bu sayısal artışlar, on yıl sonra durumun ne olacağı sorusunu akıllara getirmektedir.

Mega yapıların üretimleri sonrası (makineleşme ve otomasyonun da artması ile) işçiler yeniden işlerini kaybedecek (yani vasıfsız ve örgütsüz inşaat sektörü işçileri) tümüyle marjinalleşmeye terk edileceklerdir. Üstelik de artık bu çark döndürülemeyeceği için, daha da derin bir ekonomik kriz ortamına yol açılacaktır. Sonuçlar sektörel çıktılarla altyapı yatırımları arasında sıkı bir bağ olduğuna işaret etmektedir (Bayrak & Telatar, 2021).

Şekil 1. Sürdürülebilir mimarlığın eksenleri (Kabuloğlu & Yavuz - 2022)

Mimarın, mimari hakkında müşterilerini bilgilendirmesi, ortaya çıkacak yapıların kalitesinin ve yenilikçilik seviyelerinin arttırılmasında en etkili çözüm yoludur. Bu noktada bilinçli işveren kategorisindeki müşterilerin işi yabancı mimarlara verme eğiliminde olmaları sorunun bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Bunun dışında konu ile ilgili değerlendirmeler aşağıda yer almaktadır:

- Gerekli uzmanlığın sağlanması amacı ile hizmet içi eğitimlerin yapılması uygun olacaktır.
- Kaliteli mal ve hizmet üretimlerinde kamera ve uyarı sistemlerinden etkin yararlanılmalıdır. Sürdürülebilir kent yapılaşmalarına ve çevrenin korunmasına özen gösterilmelidir. Çevrenin korunması için yeşil bina tasarımlarına gidilmelidir. Sektörün yeni fikirler, ticari ve sosyal değerler yaratabilmesine (inovasyona) önem verilmelidir.
- Saha yöneticileri, malzemelerin sürdürülebilir kaynaklardan tedarik edilmesini ve tedarikçilerin çevresel uygulamalardan sorumlu tutulmasını sağlayabilir. İnşaat sektöründe CO2 salınımının, enerji tüketiminin ve atıkların azaltılması dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Özellikle çimento üretiminde ortaya çıkan CO2 salınımı insan sağlığını tehdit edebilmektedir.
- Enerji tasarruflu malzeme ve tasarım çözümlerine ağırlık verilmelidir İnşaat malzemelerinin insan sağlığına olan etkilerinin azaltılması için araştırmalar yapılmalıdır.
- İnşaat malzemelerinde işlevsellik adına pek çok gelişmeler olmaktadır. Artan maliyetler dikkate alındığında yeni teknolojilerin devreye sokulması ve tabana yayılması sağlanmasıdır.
- Malzemeler nano teknolojik boyutu ortaya çıkan yeni fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerinin kullanılarak yeni ürünler, uygulamalar, araçlar ve sistemler geliştirilmesine yarayan teknolojilere yönelinmelidir (TUSIAD, 2008).
- Adalet, hukuk, şeffaflık, rekabet koşullarında eşitlik gibi faktörler sürdürülebilirlik için önemlidir. Tüm bu faktörler dikkate alındığında, inşaat sektörü, çevre ve toplum üzerindeki uzun vadeli etkiyi dikkate alan, daha sürdürülebilir ve kalite odaklı bir bina yaklaşımına doğru ilerleyebilir.

KAYNAKLAR

Balbay, 28 Ocak 2020, Cumhuriyet Gazetesi

Bali, A.,10 Eylül 2014, Cumhuriyet Gazetesi.

Candemir, B., Beyhan, B., Karaata S., 2012, "İnşaat Sektöründe Sürdürülebilirlik: Yeşil Binalar ve Nanoteknoloji Stratejileri", TÜSİAD Yayın No: TÜSİAD_T/2012-10/533, İstanbul

Cumhur, A., 2018, İnşaat sektöründe şantiye şefliği uygulamalarında karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Başkent University Journal of Education, Special Issue, 62-70.

Gayle, M.P., 1995, Public Relation, Kendall Hund Publishing Company Lowa, 1995.

Gedik, Y., 2020, Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma. International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences, 3 (3), 2636-8137.

Göktürk, İ., 2007, "İnşaat Sektöründe Fizibilite Aşamasında Maliyet Tahmini Yapmakta Karşılaşılan Zorluklar Ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Değerlendirme", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Bayrak İ. C., Telatar O. M., 2021, İnşaat sektörü ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ekonomisi üzerine ampirik bir analiz. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 12 (3),1287-1297.

Kabuloğlu K., S., Yavuz P., B., 2022, "Mimarlık Eğitiminde Sürdürülebilirlik; Daha Derine İnmek, Mimarlık ve Disiplinlerarası Yaklaşımlar", Arel Yayınları: 11, ss.163-181, İstanbul.

Kural, O., Ünal, O., 2015 "İnşaat Sektöründe Yapı Denetimi ve Afyonkarahisar İlindeki Uygulamaların Araştırılması". AKÜ Femübid, 15(2015), 035601, (1-10). doi: 10.5578/fmbd.10675

Özdemir, S., 09 Eylül 2014, Arkitera.

Resmi Gazete, 2022, Yapı Müteahhitlerinin Sınıflandırılması ve Kayıtlarının Tutulması Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, T.C. Resmi Gazete (31739, 3.2.2022)

Solak, A., 2013, Yapım İhalelerinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Journal of Engineering KSU Mühendislik Bilimleri Dergisi, 16(2), 13-21.

Şimşek, A., 08 Eylül 2014, Yön Haber.

TUSİAD-T/2008-10, Uluslararası Rekabet Stratejileri: Nanoteknoloji ve Türkiye, TUSİAD Rekabet Stratejileri Dizisi-11, TUSİAD-T/2008-10/473.

Türk Yapı Sektörü, 2010 Yapı Endüstri Merkezi, YEM, İstanbul.

Uğurlu, O., 3.11.2020, Yeniçağ Gazetesi

WCED/87/6, 1987, World Commission on Environment and Development Special Working Session, Jauar-20-31, Berlin

Yüksel, A.,H., 1989, İletişim Süreci ve Sistem Yaklaşımı Açısından İletişim Sürecinin İncelenmesi. Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Dergisi, 6 (2), 15-63.

URL 1 : https://www.sbb.gov.tr/2022-yili-2-ceyrek-buyume-verileri/ (Erişim tarihi: 06.12.2022)

URL 2: https://ogrencigundemi.com/odtu-orta-dogu-teknik-universitesi-2019-taban-puanlari başarı sıralaması (Erişim tarihi: 06.12.2022)

URL 3: www.tokihaber.com.tr, Tokihaber, Yapı Müteahhitlerinin Sınıflandırılması ve Kayıtlarının Tutulası Hakkında Yönetmelik (Erişim tarihi: Mart 202

PASİF TASARIM YÖNTEMLERİ İLE ENERJİ KORUNUMUNA YÖNELİK BİR İYİLEŞTİRME ÖNERİSİ: TRABZON FAROZ ÖRNEĞİ

AN IMPROVEMENT PROPOSAL for ENERGY CONSERVATION by PASSIVE DESIGN METHODS: A CASE STUDY of FAROZ in TRABZON

Selenay Gülmüş[1], Çiğdem Ela Üzüm[2], Nihan Engin[3]

[1] Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Trabzon, Türkiye
[1] selenaygulmus@gmail.com
[2] Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Trabzon, Türkiye
[2] cigdemmelaa@gmail.com
[3] Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Trabzon, Türkiye
[3] nengin@ktu.edu.tr

ÖZET

Ülkemizde enerji kaynağı olarak genellikle kullanılan fosil yakıt tüketiminden kaynaklanan sera gazlarının, atmosferdeki birikimleri sonucunda oluşan hava kirliliği; kuvvetlenen sera etkisinin neden olduğu küresel ısınma ve iklim değişikliği günümüzde önemli bir problem olup, gelecek nesiller için de bir tehdit oluşturmaktadır. Tüketilen enerji miktarının büyük bir çoğunluğu yapı sektöründen ve özellikle sayıca yoğun bir grubu oluşturan konutlardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle enerji verimliliğinin dikkate alındığı yeni konutlar kadar mevcut konutların da enerjiyi en verimli şekilde yenilenebilen kaynaklardan kullanabilmesi önemli bir gerekliliktir. Bu bağlamda çalışmada, Trabzon kentinin geçmişinden günümüze konut dokusuna sahip olan Faroz mahallesinin Faroz liman bölgesi sahil hattında yer alan 5 kat ve üstü günümüz konutları arasından ele alınan 5 yapı, yapma çevre parametreleri (bina konumu, bina formu, bina yönü, bina aralıkları ve yapı kabuğu) üzerinden analiz edilerek, güneş enerjisi ve rüzgârın kullanımları değerlendirilmiştir. Çalışma sonunda, bu yapıların cepheleri için güneş enerjisinin ve rüzgârın pasif kullanımını artırarak mevcut enerji tüketimini azaltacak ve enerji korunumu sağlayacak çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Yapılan alan çalışmasında; fotoğraf çekimi, gözlem ve Ortahisar belediyesinden alınan halihazır harita, incelenen yapılara ilişkin kat planları ve kesitlerden yararlanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda seçilen yapıların, genellikle güney cephelerindeki doluluk oranının kuzey cephelerine göre daha fazla olduğu, bina formu ve bina yönü açısından güneş enerjisinden ve rüzgardan yararlanmak için optimum koşulları sağlayamadıkları, yapıların güney cepheleri genellikle güneşe doğrudan maruz kaldığı için yazın iç mekan konforu açısından olumsuz koşullar oluşturduğu tespit edilmiştir. Yapıların tasarımları, yapma çevre parametreleri dikkate alınarak tasarlanmadığından, yapıların işletim süreleri boyunca ısıtma ve soğutma amaçlı kullanıcılar tarafından çeşitli pasif sistem çözümlerinin uygulandığı belirlenmiştir. Çalışmada önerilen pasif sistem iyileştirmeleri ile bölgedeki mevcut konutların fosil enerji tüketiminin minimum seviyeye indirilebileceği ve yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının değerlendirilerek enerji korunumuna katkı sağlanabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Faroz, İklim Değişikliği, Enerji Etkin Tasarım, Pasif İklimlendirme Sistemleri

ABSTRACT

Air pollution resulting from the accumulation of greenhouse gases in the atmosphere resulting from fossil fuel consumption, which is used as one of the energy sources in our country; global warming and climate change caused by the strengthening greenhouse effect is an important problem today and poses a threat to future generations. The majority of the consumed energy comes from the building

sector and especially from the residences, which constitute a numerically superior group. Therefore, it is an important requirement that new houses where energy efficiency is taken into account ,as well as existing houses can use energy from renewable sources in the most efficient way designing. In this context, 5 buildings, which are considered among the existing residences of 5 floors and above, located on the coast line of the Faroz harbor area of Faroz neighborhood, which has a residential texture from the past to the present in the city of Trabzon are examined in terms of their built environment parameters (building location, building form, building direction, building intervals and building envelope) and the uses of solar energy and wind were evaluated. At the end of the study, solutions were presented for the facades of these buildings, which would increase the passive use of solar energy and wind and reduce the current energy consumption and conserve energy. In the field study; photographing, observation and the current map, floor plans and sections of the structures studied taken from Ortahisar municipality were used. In consequence of the analysis, it has been determined that the occupancy rate of the selected buildings is generally higher on the southern facades than the northern facades, regarding building form and building direction, they cannot provide optimum conditions for benefiting from solar energy and wind, and because the southern facades of the buildings are usually directly exposed to the sun, they create negative conditions in terms of indoor comfort in summer. Since the designs of the buildings are not designed considering the built environment parameters, it has been determined that various passive system solutions for heating and cooling are applied by the users during the operational periods of the buildings. It is thought that with the passive system improvements proposed in the study, the fossil energy consumption of the existing houses in the region can be reduced to a minimum and the use of renewable energy sources can be evaluated to contribute to conservation of energy.

Keywords: Faroz, Climate Change, Energy Efficient Design, Passive Air Conditioning Systems

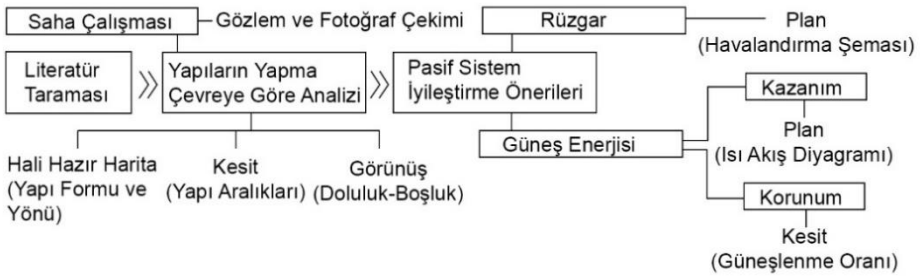
1. GİRİŞ

Mevcut konutlarda enerji etkin iyileşmeye yönelik pek çok yaklaşımdan biri de, bölgedeki güneş enerji potansiyeline bağlı olarak bina dış kabuğunda pasif sistem iyileştirmeleri uygulanmasıdır. Yürütülen çalışma Şekil 1'de gösterildiği gibi 3 aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak ılımlı nemli iklim bölgesinde yer alan Trabzon kentinde yapıların güneş enerjisinden ve rüzgardan etkin olarak yararlanabilmesi için gerekli olan yapma çevreye ilişkin parametrelerin (bina konumu, bina formu, bina yönü, bina aralıkları ve yapı kabuğu) özellikleri incelenmiştir. Daha sonra çalışma kapsamında Trabzon kenti Faroz mahallesinin Faroz liman bölgesi sahil hattını oluşturan mevcut konutlar içinden 5 kat ve üstü yapılar arasından 5 adet yapı yapma çevreye ilişkin parametreler üzerinden yapılan analizler sonucunda bölgedeki mevcut enerji potansiyelini neden kullanamadığı değerlendirilmiştir. Son aşamada, belirlenen konutların havalandırma şemaları incelenerek yazın rüzgardan daha iyi yararlanmak için doğrama iyileştirmeleri ve havalandırmaya yön verecek güneş kırıcı elemanlar, kışın güneş enerjisinden yararlanmak için güneş odası sistemleri ve yazın güneş ışınlarından korunmak için güneş kırıcı elemanlar ve peyzaj gibi pasif sistem iyileştirmeleri önerilmiştir. Çalışma kapsamında seçilen yapıların analizi için, fotoğraf çekimi ve gözlem yapılmış; Ortahisar belediyesinden elde edilen halihazır harita, incelenen yapılara ilişkin kat planları ve kesitlerden yararlanarak yapma çevreye ilişkin parametreler, güneş enerjisi ve hakim rüzgar bağlamında incelenmiştir.

2. YAPMA ÇEVREYE İLİŞKİN PARAMETRELER

Yapının konumu, yapı aralıkları, yapı yönü, yapı formu ve yapı kabuğu yapıdaki enerji kazanımını ya da kaybını etkileyecek olan yapma çevreye ilişkin parametrelerdir. Ilımlı iklim bölgelerinde; bina konumu yazın nemliliğin yarattığı iç mekân konforsuzluğunu önlemek için termal kuşağın üst noktalarında olmalı (Balcıoğlu, 2013, s.11), bina yönü kışın istenen

güneş ışığından yararlanılabilmesi için yapının güneyden doğuya maksimum 10°'lik bir açı oluşturulacak şekilde yerleştirilmeli (Zeren, 1990, aktaran Özdemir, 2005, s.45), bina formu kompakt ama soğuk iklim bölgesine göre daha esnek olmalı (Yılmaz, 2006, s.9), bina aralıkları binaların verdiği en uzun gölgeli alan derinliğine eşit ya da bu gölge derinliğinden daha fazla olmalı (Özdemir, 2005, s.47), istenmeyen kuzeybatı rüzgârına karşı binalar güney ve güneydoğuya açık, batıya kapalı olmalı (Kısa Ovalı, 2019, s.59) ve binanın dış duvarları, iç mekanda gerekli konfor koşullarını sağlayan yalıtım değerlerine sahip olmalı, iyi izole edilmiş eğimli çatı formu tercih edilmeli ve ısı kontrolü ve havalandırma sağlayacak büyüklükte açıklıklar yapı kabuğunda tasarlanmalıdır (Özdemir, 2005, s.54-55).

Şekil 1. Çalışma yöntemi akış diyagramı

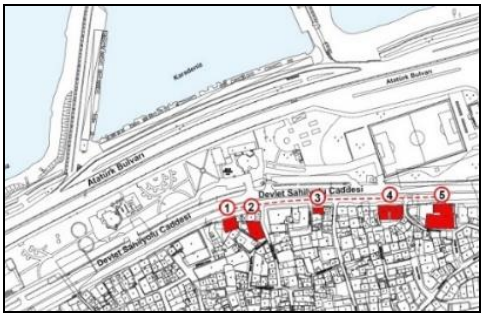
3. BÖLGEDEKİ KONUTLARIN İNCELENMESİ

Şekil 2'de gösterilen Trabzon kenti, Faroz bölgesinin sahil hattındaki mevcut konutlar, yapma çevreye ilişkin parametreler dikkate alınarak incelenmiştir. İncelemeler sonucunda 5 kat ve üstü yapılar arasından seçilen Şekil 3'te gösterilen 5 adet yapı, Tablo 1'de gösterildiği gibi, yapma çevre parametreleri üzerinden analiz edilmiştir.

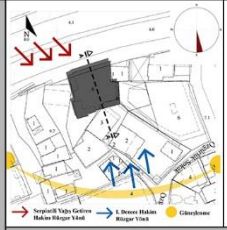
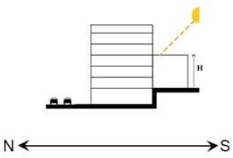
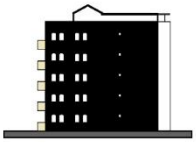
Şekil 2. Trabzon-Faroz mahallesi ve çalışma alanı sınırları (URL-1)

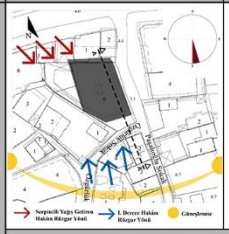
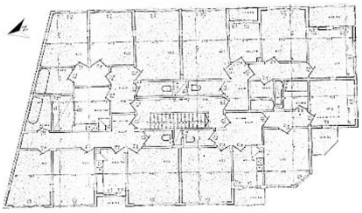
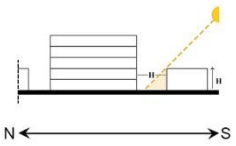
İncelenen yapılar, tümüyle kuzey güney hattında çalışmaktadır fakat çoğunlukla bitişik nizam imar durumuna sahip oldukları için sadece kuzey ve güney cepheye sahiptir. Yapılar, istenmeyen hâkim rüzgâr yönü olan kuzeybatı yönüyle ilişkili olarak kuzey cepheleri ve gün ışığından yararlanma ve güneyden esen hâkim rüzgâr ilişkisi bakımından güney cepheleri ile ele alındığından yapılan analiz tablosunda kuzey ve güney cephe üzerinde çalışılmıştır.

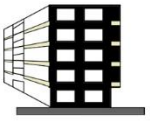

Şekil 3. Çalışma alanı vaziyet planı (Ortahisar Belediyesi, 2023)

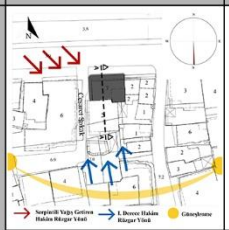
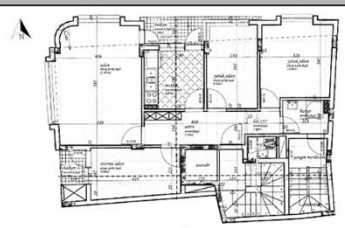
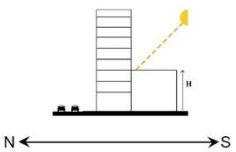
Tablo 1. Yapıların yapma çevreye göre analizi

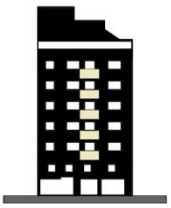
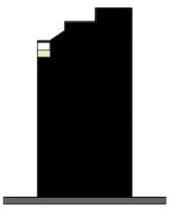
No	Vaziyet Planı	Kat Planı	Yapı Aralıkları
1			
	Kuzey Cephe Kabuğu		**Güney Cephe Kabuğu**
		 ~ %67 dolu	 ~ %83 dolu
	Bu yapıda, banyo gibi kapalı mekanlara sahip hacimlerin güney cephede yer alması ve kuzey cephesine göre daha az açıklığa sahip olması nedeniyle, iç mekanın kış aylarındaki istenen güneşten faydalanamayacağından olumsuz yönde etkileneceği düşünülmektedir.		

No	Vaziyet Planı	Kat Planı	Yapı Aralıkları
2			

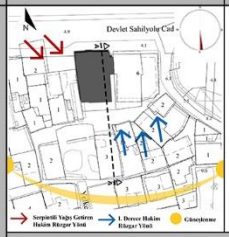
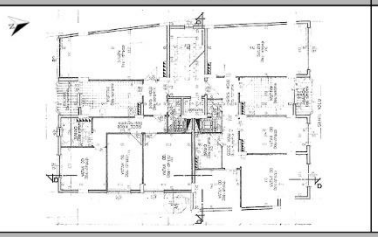
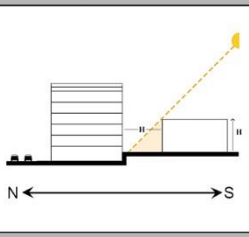
Kuzey Cephe Kabuğu		Güney Cephe Kabuğu	
	 ~ %99 dolu		 ~ %65 dolu

Bu yapıda, kuzey cephesinin sağır olması ve balkon ve pencere açıklıklarının güneybatı ve güneydoğu cephelerinde bulunması nedeniyle iç mekanın kışın istenen güneşten faydalanması yönünden olumlu bulunmuştur. Fakat yazın istenmeyen güneşe karşı güney cephede herhangi bir önlem bulunmamaktadır.

No	Vaziyet Planı	Kat Planı	Yapı Aralıkları
3			

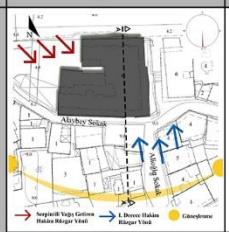
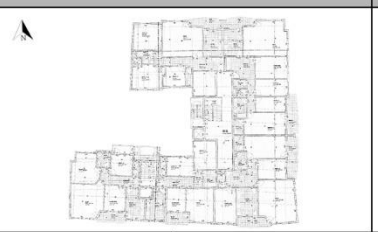
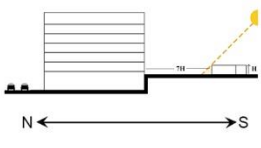
Kuzey Cephe Kabuğu		Güney Cephe Kabuğu	
	 ~ %73 dolu		 ~ %99 dolu

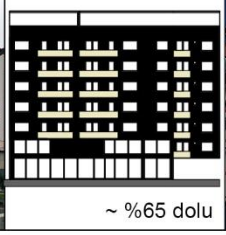
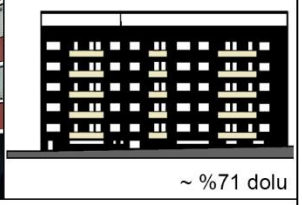
Bu yapıda, tüm açıklıkların kuzey cephesinde bulunması ve yapının güney cephesinin bitişik nizam ve sağır olması nedeniyle iç mekanın kışın istenen güneşten yararlanamaması yönünden olumsuz bulunmuştur.

No	Vaziyet Planı	Kat Planı	Yapı Aralıkları
4			

Kuzey Cephe Kabuğu		Güney Cephe Kabuğu	
	 ~ %65 dolu		 ~ %73 dolu

Bu yapıda, kuzey ve güney cephede kışın istenmeyen rüzgarı, yazın da istenmeyen güneşi engellemek amacıyla kullanıldığı düşünülen panjur gölgeleme elemanı kullanılması yönünden olumlu bulunmuştur. Fakat güney cephede kapatılan balkonlarda yazın aşırı ısınmaya karşı bu önlemlerin alınmadığı göz önünde bulundurulduğunda olumsuz bulunmuştur.

No	Vaziyet Planı	Kat Planı	Yapı Aralıkları
5			

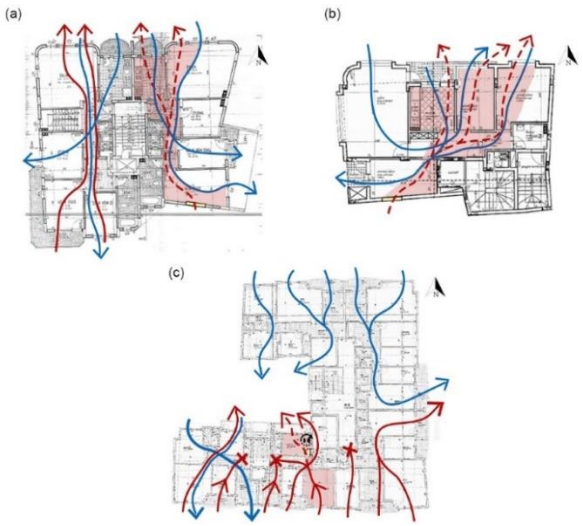
Kuzey Cephe Kabuğu		Güney Cephe Kabuğu	
	 ~ %65 dolu		 ~ %71 dolu

Bu yapıda, güney cephesinin kuzey cephesine göre daha geniş olması ve yapı aralığının geniş olması nedeniyle kışın güneşten faydalanabilmesine rağmen yazın istenmeyen güneşe karşı güney cephede herhangi bir önlem olmaması yönünden iç mekan konforunu olumsuz etkileyebileceği düşünülmektedir.

4. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

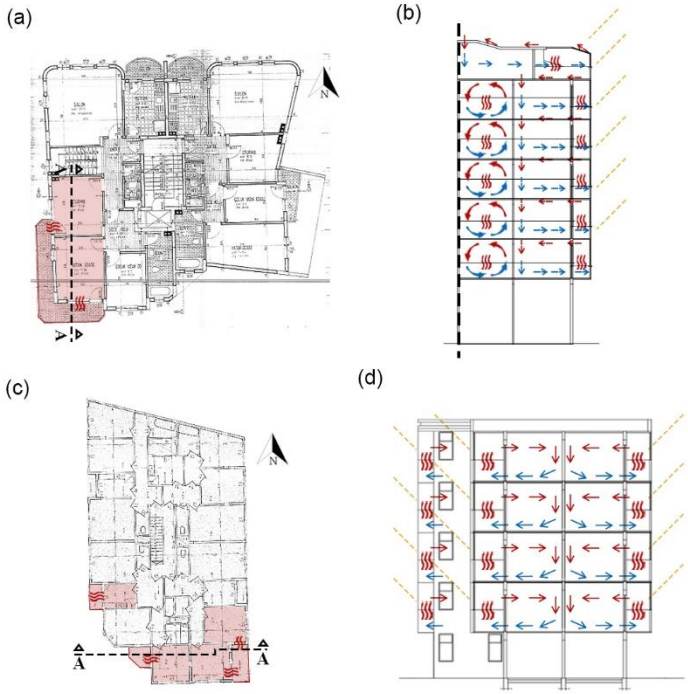
İncelenen yapıların mevcut kullanıcıları olumsuz koşullara karşı çözüm önerileri üretmiş ve uygulamıştır. Bu çözüm önerilerinden bazıları; halihazırda bulunan balkon ve teras mekanlarının cam balkon ve türevi tasarımlarla kapalı mekan haline getirilmesi, kuzey cephede hakim rüzgar yönünde açılan pencerelerin ve güney cephede güneşe doğrudan maruz kalan pencerelerin panjurlar ile kapatılarak istenmeyen rüzgarın ve yazın istenmeyen güneşin önlenmesi olmuştur. İncelenen yapıların güneş enerjisinden ve doğal havalandırmadan daha iyi yararlanmaları için güney cephelerine aşağıdaki pasif sistem iyileştirmeleri önerilmektedir. İncelenen yapıların dış duvarlarının, çatılarının ve pencere doğramalarının yalıtımlı olup olmadığı tespit edilemediğinden çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

- **Doğrama:** İncelenen yapıların kuzey ve güney cephelerinin pencere açıklıklarının aynı boyutta tasarlandığı gözlemlenmiştir. Şekil 4a ve 4b'de 1 ve 3 numaralı yapılarda gösterildiği gibi; güney cephelerinin güneş ışınımından optimum seviyede yararlanabilmesi için bu cephelerdeki pencere açıklıklarının kuzey cephesine göre daha büyük boyutlarda olması ve güneyden gelen hakim rüzgardan faydalanamayan mekanlarda ise pencere açıklıkları oluşturularak doğal havalandırmadan yararlanılması, Şekil 4c'de gösterilen 5 numaralı yapıda olduğu gibi mekan içindeki bazı doğramaların doğal havalandırmaya izin verecek şekilde konumlandırılmadığı takdirde doğrama yönlerinin değiştirilmesi önerilmektedir.

Şekil 4. Sırasıyla 1,3 ve 5 numaralı yapıların havalandırma şemaları; (a) 1 numaralı yapının güney cephesinde pencere açıklığı oluşturularak mevcut durumda girmesi engellenen rüzgarın iç mekana alınmasıyla doğal havalandırmanın sağlanması, (b) 3 numaralı yapının güney cephesinde pencere açıklığı oluşturularak mevcut durumda girmesi engellenen rüzgarın iç mekana alınmasıyla doğal havalandırmanın sağlanması, (c) 5 numaralı yapının kuzey cephesindeki mekanın kapı doğramasının yeri ve yönü değiştirilerek mevcut durumda girmesi engellenen rüzgarın iç mekana alınmasıyla doğal havalandırmanın sağlanması

- **Güneş Odaları:** İncelenen yapıların genel olarak teras katlarının ve 4 ve 5 numaralı yapıların güney cephesindeki balkonların kullanıcılar tarafından cam ile kapatılarak kış bahçesi görevi gören güneş odalarının oluşturulduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle kışın istenen güneş ışınlarını doğrudan iç mekana alarak ısı kazancını arttıran güneş odası sistemlerinin Şekil 5'te, 1 ve 2 numaralı yapılarda gösterildiği gibi yapıların güney cephelerindeki açık balkonlara entegre edilmesi önerilmektedir. Fakat bu önerinin sadece tampon görevi görmemesi için ısıl direnci sağlayacak camlar seçilmeli ve yazın aşırı ısınmadan kaçınmak için açılır kanatların bulunması gerekmektedir.

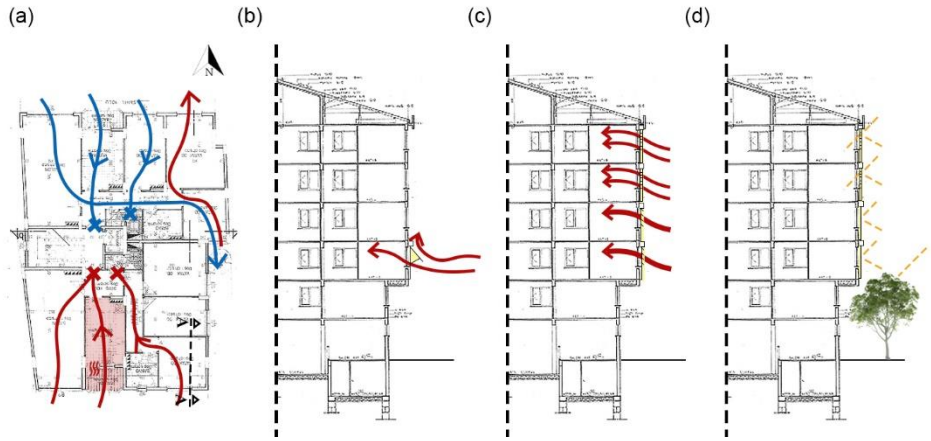

Şekil 5. Güneş odası sistemlerinin 1 ve 2 numaralı yapıya entegre edilmesi; (a) 1 numaralı yapının normal kat planı, (b) 1 numaralı yapının A-A kesiti, (c) 2 numaralı yapının normal kat planı, (b) 2 numaralı yapının A-A kesiti

- **Güneş Kırıcı Elemanlar:** Çalışma alanında kullanıcılardan bazılarının panjur vb. gölgeleme elemanlarıyla iç mekan konforunu sağlamaya çalıştıkları gözlemlenmiştir. Fakat Şekil 6b ve 6d'de gösterildiği gibi, 4 numaralı yapının güney cephesinde kullanılan panjurun açılış yönü yazın istenmeyen güneşi tamamen engellerken aynı zamanda istenen hakim rüzgarın bir kısmını da engellemektedir. Bunun yerine Şekil 6c ve 6d'de 4 ve 5. katlarda gösterildiği gibi yatay gölgeleme elemanları kullanılırsa doğal havalandırma kontrollü bir şekilde iç mekana alınırken istenmeyen güneş kısıtlı bir şekilde engellenebilmektedir. Şekil 6c ve 6d'de 2 ve 3. katlarda gösterildiği gibi yatay panjur kullanılırsa hem doğal havalandırmadan daha verimli şekilde yararlanılmakta hem de yazın istenmeyen güneş tam olarak

engellenebilmektedir. Bu nedenle bina cephelerinde yazın istenmeyen güneş ışınımını engelleyerek iç mekan konforunu sağlayan uygun gölgeleme elemanlarının hava akımına yön verecek şekilde yapıların güney cephelerine entegre edilmesi önerilmektedir.

- **Peyzaj:** Yapıların güney cephelerine yazın istenmeyen güneş ışınımının engellenmesi amacıyla Şekil 6d'de gösterildiği gibi kışın yaprak döken peyzaj ögelerinin uygulanması önerilmektedir.

Şekil 6. 4 numaralı yapıya güneş kontrolü amacıyla gölgelendirme elemanlarının entegre edilmesi; (a) Havalandırma şeması, (b) Mevcut durumdaki doğal havalandırma, (c) Önerilen gölgelendirme elemanlarının hakim rüzgar karşısındaki davranışı, (d) Önerilen gölgelendirme elemanlarının güneş kontrolü

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yapı sektöründe enerji tüketiminin büyük çoğunluğunu kapsayan mevcut konutlarda enerji etkin iyileşmeye yönelik pek çok yaklaşımdan biri, bölgedeki güneş enerji potansiyeline bağlı olarak bina dış kabuğunda pasif sistem iyileştirmeleri uygulanmasıdır.

Çalışma kapsamında incelenen yapıların genellikle;

- Güney cephelerindeki doluluk oranının kuzey cephelerine göre daha fazla olduğu,
- Güney cephesindeki pencere açıklık boyutlarının kuzey cephesiyle aynı olduğu,
- Bina formu açısından bazı yapılarda dairelerin kuzey-güney aksı yerine doğu-batı aksı boyunca ayrıldığı ve bu nedenle kuzeyde kalan dairelerin güneşten ve doğal havalandırmadan yararlanamadığı,
- Yapıların planları incelendiğinde yaşam mekanlarının kuzey cephede kalması nedeniyle kışın güneşten yararlanamadıkları,
- Bina yönü açısından ılıman nemli iklim bölgeleri için güneyden doğuya maksimum 10°'lik optimum açı değerini sağlayamadıklarından güneşten en verimli şekilde faydalanamadığı,

- Yapıların güney cepheleri herhangi bir yapı ya da peyzaj unsuru ile engellenmeden genellikle güneşe doğrudan maruz kaldığı için yazın iç mekanın aşırı ısınmasına neden olduğu tespit edilmiştir.

Mevcut kullanıcıların ise bu olumsuz koşullara karşı; halihazırda bulunan balkon ve teras mekanlarının cam balkon vb. tasarımlarla kapatılması ve kuzey ve güney cephedeki pencerelerin panjur ile kapatılması gibi çeşitli çözüm önerileri ürettikleri tespit edilmiştir. Fakat yapılan analizler sonucunda bu çözüm önerilerinin yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen yapıların ılıman nemli iklim bölgesinde yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda kışın güneşten yazın da hakim rüzgardan verimli şekilde yararlanarak iç mekan konforunu en iyi düzeyde sağlaması gerekmektedir. Bu nedenle çalışmada, yazın doğal havalandırmadan yararlanmak ve istenmeyen güneşten korunmak, kışın da güneşten yararlanmak amacıyla önerilen pasif sistemler aracılığıyla mevcut konutların fosil enerji tüketiminin minimum seviyeye indirilebilmesi ve yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının değerlendirilebilmesi beklenmektedir.

KAYNAKLAR

Balcıoğlu, A., 2013, Geleneksel ve Modern Bağ Evi Örneklerinin Soğutma Enerjisi Korunumunda Etkili Olan Tasarım Değişkenleri Açısından Değerlendirilmesi (Basılmamış Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kısa Ovalı, P., 2019, Biyoklimatik tasarım matrisi (Türkiye). Trakya Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 20(2), 51- 66.

Özdemir, B.B., 2005, Sürdürülebilir Çevre İçin Binaların Enerji Etkin Pasif Sistemler Olarak Tasarlanması (Basılmamış Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz, Z., 2006, Akıllı binalar ve yenilenebilir enerji. Tesisat Mühendisliği Dergisi, 91, 7-15.

URL-1: Google Earth (Son Erişim: 14.12.2022)

MİMARIN YÖRESEL KONUT TİPOLOJİSİNİN KORUNMASINDAKİ SORUMLULUĞU: DAĞKIZILCA KÖYÜ ÖRNEĞİ

ARCHITECT'S RESPONSIBILITY for the CONSERVATION of VERNACULAR HOUSING TYPOLOGY: A KEY STUDY of DAGKIZILCA VILLAGE

Hasan Tahsin Selçuk[1], Süheyla Koç[2]

[1] Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Samsun, Türkiye
[1] htselcuk@gmail.com hasan.selcuk@omu.edu.tr
[2] Mimar Dr., Koruma Restorasyon Uzmanı, suheylakoc@gmail.com

ÖZET

Kırsal yerleşimlerde, geleneksel yapım teknikleriyle inşa edilmiş eski konutlar yerellik ve aidiyeti duyumsatan öncelikli fenomenolojik unsurlardır. Kırsal yerleşimlerde bu yapıların sayısı günden güne azalmakta ve modern inşa sanayisinin sunduğu araçlarla, farklı tipolojilerde; yerin sunduğu imkân ve araçlardan bağımsız yeni yapılar inşa edilmektedir. Bu durum fiziki çevrenin göstergesi niteliğindeki yapılı çevrenin bu nitelikten sıyrılarak sonsuz bir her-yerde olanın tekrarı olarak; 'yer'i ona ruhunu veren unsurlardan biri olan mimari gerçekliğinden koparmaktadır. Bu çalışma, İzmir ili Torbalı ilçesi, Dağkızılca köyünde bulunan, yerel mimarlık ürünü konut yapılarını konu edinmektedir. Dağkızılca köyü, son on yılda, hem köyden göç etmiş olan eski sakinlerinin çeşitli gerekçelerle dönmesi hem de bu köyün kent merkezine yakın olması dolayısı ile yeni yerleşimcilerce tercih edilmektedir.

Günümüzde ihtiyaçların çeşitlenmesiyle eski geleneksel konut mekanlarının sağladığı konfor donanımları (beslenme ve kişisel hijyen mekanları başta olmak üzere) değişmiş ve çeşitlenmiştir. Süreçte, yöresel – geleneksel malzeme ve yapım teknikleri ile inşa edilmiş eski konutlara ilişkin üç tutum gelişmiştir. İlki konutların basit bakım ve onarımlarının yapılarak iç mekânlarında güncel konfor koşullarına uygun tadilatlar yapılarak korunması. Diğeri, binaların bakım onarımlarına ek olarak konfor koşullarına uygun mekânsal ekler (mutfak, banyo, teras) yapılması. Son olarak ise binalar kısmen yıkılarak konfor koşullarını içerecek mekânlar eklenerek, yapıların plan, cephe ve çatılarının yeniden inşa edilmesi, güncel malzemeler ile yenilenmesidir. Çevre, herhangi bir gezgin (flanör) için ilk-elden niteliğine ilişkin bir farkındalık oluştursa da içerisinde itinalı bir çalışma yapılmaksızın o nitelik anlaşılamaz.

Bu bağlamda çalışmamızın hipotezi; Mimar içerisinde çalıştığı çevreyi tanımalı ve tarihi, geleneği göz-ardı etmeden tasarımlarında yerin ruhunu yorumlama çabasında olmalıdır. Bunun için mimar çalışma alanını fiziksel olarak deneyimlemeli, sosyal çevre ile diyalog geliştirerek mekânı ve yaşantıyı kavramaya çalışmalıdır. Çalışmamızda, içerisinde çalıştığımız Dağkızılca köyünde öncelikle köylü elimizde haritalar ile tekraren gezdik, fotoğraflayıp eskiz çizdik. Köydeki yapıları gözlemlerimiz üzerinden sınıflandırdık. Bu süreçte köylüler ile tanışıklık geliştirdik. Köy, konutlar ve konut sahipleri hakkında bilgi edinerek ilk gözlemlerimizdeki tespitlerimizi güncelledik ve köyde ilk inşa edilen yapı tipleri ile köye kimlik veren karakteristik yapı tipolojisinin özgün örneklerini belirledik. Belirlediğimiz yapıların rölevelerini çizdik. Mimarın sorumluluğu, Birleşmiş Milletlerin "Gündem'30" sürdürülebilirlik hedefleri bağlamında, içerisinde bulunduğu çevrenin niteliklerini gözlemleyerek literatüre kazandırmak ve deneyimleri yanında literatür verilerini de kullanarak eylemde bulunmaktır. Bu çalışma, "yer" kimliğinin korunması ve sürdürülebilirliği için Dağkızılca köyü örneğinde, koruma ve yaşatmada güncel yaklaşımlar ile röleve çalışması yapılan yapılarda gözlemlenen plan ve cephe tiplerini birer örnek ile tanıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yöresel Mimari, Dağkızılca Evleri, BM Gündem'30, Mimarın Sorumluluğu.

ABSTRACT

In rural settlements, old houses built with traditional construction techniques are the primary phenomenological elements that make sense of locality and belonging. These structures in rural settlements are decreasing day by day and new structures - in different typologies - are being built without considering the possibilities and tools provided by the place. This situation is the indicator of the physical environment as a repetition of what is happening in an infinite everywhere by stripping this quality of the built environment; it detaches the 'place' from its architectural reality, which is one of the elements that give it its soul. This study focuses on the local architectural residential buildings in Dağkızılca village, Torbalı district of İzmir province.

Today, with the diversification of needs, the comfort equipment (especially nutrition and personal hygiene places) provided by the old traditional residences has changed and diversified. In the process, three attitudes have developed regarding old dwellings built with local-traditional materials and construction techniques. The first is the simple maintenance and repair of the houses and the protection of the interiors by making renovations following the current comfort conditions. The other is to make spatial additions (kitchen, bathroom, terrace) suitable for comfort conditions in addition to the maintenance and repairs of the buildings. Lastly, the plans, facades, and roofs are reconstructed and renewed with up-to-date materials by partially demolishing the buildings and adding spaces that will contain the comfort conditions. Although the environment creates a first-hand awareness of its quality for any traveller (flaner), that quality cannot be understood without careful study.

In this context, the hypothesis of our study is; the architect should know the environment in which he works and should try to interpret the spirit of the place in his designs without ignoring the history and tradition. For this, the architect should experience the working area physically and try to grasp the space and life by developing a dialogue with the social environment.

The responsibility of the architect, in the context of the United Nations' "Agenda'30" sustainability goals, is to observe the qualities of the environment it is in and to bring it to the literature and to take action by using the literature data as well as his experiences. This study introduces the current approaches in conservation and survival, and the plan and facade types observed in the buildings surveyed, in the example of Dağkızılca village, for the preservation and sustainability of the identity of the "place".

Keywords: Vernacular Architecture, Dağkızılca Houses, United Nations Agenda'30, Architect's Responsibility.

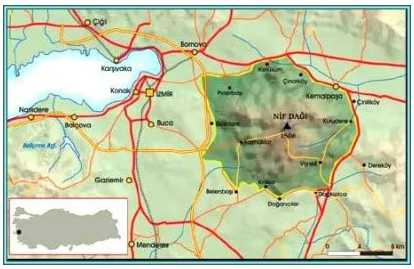
1. DAĞKIZILCA KÖYÜ VE KONUTLARI

Dağkızılca köyü, İzmir Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde, idari olarak Torbalı ilçesine bağlı mahalle statüsünde bir yerleşim alanıdır. Köy, konum itibariyle Kemalpaşa, Buca ve Torbalı ilçe sınırlarının kesişim noktasında, Torbalı ovasından Batıda Buca'ya, Kuzeyde Karabel geçidi ile Kemal Paşa ovasına erişim yolları üzerinde, Nif Dağı'nın güney yamacında Torbalı ovasına hâkim bir konumda bulunmaktadır (Fotoğraf 1).

Köy, batısında bulunan ormanlık yamaç üzerinden Buca ilçesi ve İzmir kent merkezi ile bağlantılıdır. Köyde yapmış olduğumuz görüşmelerde, köyün eski yerleşim alanının Torbalı-Kemalpaşa yol güzergahı üzerinde olduğunu, Geç Osmanlı döneminde günümüzdeki yerleşim alanına taşındığını ve köyün aynı dönemde 'nahiye' statüsünde, çevre köylerin merkezi olduğu ifade edilmiştir. Köyde önceleri kooperatif, belediye, sinema binası olarak kullanıldığı belirtilen binalar bu niteliğin Cumhuriyet döneminde de devam ettiğinin göstergeleridir (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 1. Nif dağı güney yamacından dağkızılca köyü ve güneye bakış (URL 1)

Harita 1. Nif dağı ve Dağkızılca köyünün İzmir kent merkezine göre konumu (URL 2)
Fotoğraf 2. Köyün kuzey yamaçlarından genel görünümü (2012) (H.T.Selçuk arşivi)

Mevcut Dağkızılca köyündeki yerleşimin tarihi eski değildir. Köy Kurtuluş Savaşı döneminde Yunan işgali yaşamıştır. Yunan askerleri köyden çekilirken tüm köyü yakmış ve bu yangından yalnızca üç konut sağlam kalmıştır. Bu nedenle köyde mevcut yapıların en eskisi Cumhuriyet ile yaşıttır. Yunan işgali öncesinde ise mevcut konumdaki yerleşim, Kemalpaşa-Torbalı yol güzergahı üzerinde bulunmaktaydı. Doğancılar – Kaynaklar köyleri üzerinden Buca ilçesine bağlanan yolun açılması ile köy günümüzdeki yerleşim alanına taşınmıştır.

Köydeki yapıların erken Cumhuriyet dönemi ve sonrasında inşa edilmiş olduğu tüm görüşmelerimizde köylülerce ifade edilmiştir. Köyde bulunan yapı tipolojisi Karaot, Çakırbeyli gibi çevre köylerde de görülmektedir. Çünkü köydeki yapıların çevre köyler (Karaot ve Yazıbaşı) ile Dağkızılca köyündeki ustalar tarafından inşa edildiği, köylülerce yaptığımız görüşmelerde ifade edilmiştir.

Köye özgü ve en eski yapıların dış cephe duvarları taş malzemeden, iç iskeleti ve çatısı ahşap malzeme ile inşa edilmiştir. Yapılardaki bütüncül kimlik unsurları olarak, taş, kerpiç malzeme kullanımı ve kiremit çatılar, kepenkler, saçaklar, bacalar, ahşap hatıllar, köydeki mimari dokunun bütüncül unsurlarıdır. Erken dönemde inşa edilmiş olan yapıların ana yapı malzemesi yöreye özgü beyaz ve kızıl renkli taşlardır. Bu malzeme köyün kuzeyi, Nif Dağının güney yamaçlarından çıkmaktadır. Yöreye özgü Kızıl taş (oldukça sert ve ağırdır), kayaların dinamitle patlatılması ile elde edildiği, beyaz kireç taşının ise Başpınar mevkiinden çıkarıldığı köylülerce ifade edilmiştir. Ayrıca köyde bulunan orman işletme şefliği ve marangoz atölyeleri dolayısıyla kolaylıkla yapılar için kereste temin edilmektedir.

Köydeki taş konutların genelinin 1960 öncesi inşa edildiği bilgisi; görüşmelerimizde kimi evlerin ev sahibelerinin yeni inşa edilmiş eve gelin olarak geldiği, kimilerinin ev inşa edildiği dönemde çocuk olduğu şeklindeki beyanlarına dayanmaktadır. Bu dönemde köydeki yapılar dış duvarları taş, iç duvarları kerpiç ya da tuğla, döşemeleri ve çatısı ahşap olarak inşa edilmiş kâgir yapılardır. Bu evler yerel işçilik ve malzeme kullanılarak inşa edilmişlerdir. Dışarıdan getirtilen ustalara da köydeki konut tipolojisi inşa ettirilmiştir.

Dağkızılca köyünde bulunan yapılar, yapı malzemesi ve yapım teknikleri bakımından yüzyılın başından günümüze geçen süreçte, yapı malzemesindeki gelişimlere paralel olarak değişim göstermiştir. Tarihsel süreçteki değişimine göre köydeki en eski yapılar çok az sayıdaki terkedilmiş ve yıkılmış durumdaki çamur harçlı taş duvar örgülü tek katlı ve toprak damlı evlerdir (Fotoğraf 3 ve 4).

Fotoğraf 3. Köy güney-doğu yamacı terkedilmiş toprak damlı konut (10.08.2022) (H.T.Selçuk arşivi)
Fotoğraf 4. Köy güney-batı yamacında terkedilmiş toprak damlı konut (06.09.2012) (H.T.Selçuk arşivi)

Köyü gezdiğinizde, köy evlerinin bir tipolojinin varyasyonları şeklinde tarihsel süreçte çeşitlendiği görülür. Çünkü yapı cepheleri ve saçaklarının pek çok yapıda ilk yapıldığı tarihteki biçim ve görünümde olması, diğerlerinde ise kimi çamur kimi çimento harç ile sıvalı ve boyanmış olmasıyla çeşitlilik içindeki birlik algılanır.

Fotoğraf 5, 6 ve 7. Köy sokak ve konutlarından görünüm (H.T.Selçuk arşivi)

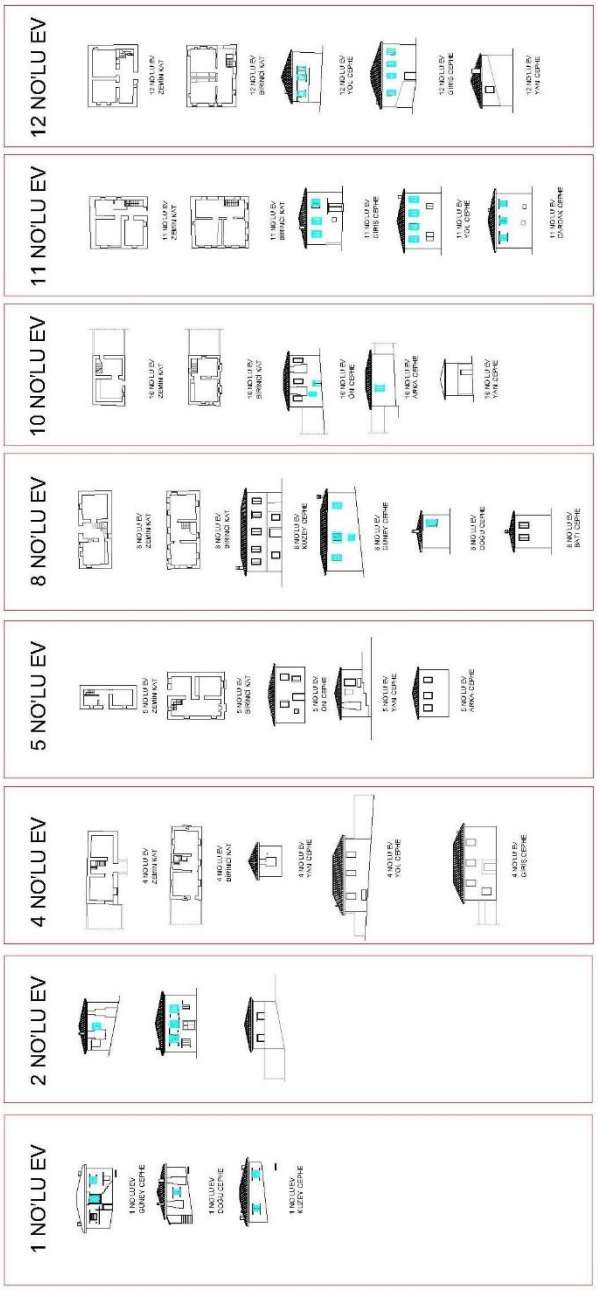
Birçok yapının bahçe duvarı arkasında kalması; içerisinde yaşanan konutlarda yapısal güçlendirme, ısı ve mekân konforu bakımından yapı cephelerinin sıvanması, pencere, mutfak, banyo, balkon ve teras mekânlarının eklenmesi; bu eklemelerin farklı dönem ve malzemelerle yapılmış olması nedenleriyle biçim olarak ana kütle görünmez hale gelmişler ve yeni bir bina gibi görünüm kazanmış olmaları nedeniyle benzer yapılar farklı görünümleri dolayısı ile yeni olarak algılanabilmektedir. Fakat boyutları ile saçak ve bacaları köyün tüm geleneksel ve yerel malzeme ile inşa edilmiş yapılarında benzerdir. Bu yapılar tadilat görmüş, eklemeler yapılmış olsalar da özgün karakteristik unsurları nitelik kaybına uğramış olsa da karakteristik ve bütüncül niteliktedirler.

2. DAĞKIZILCA KÖYÜ KONUT TIPOLOJILERI

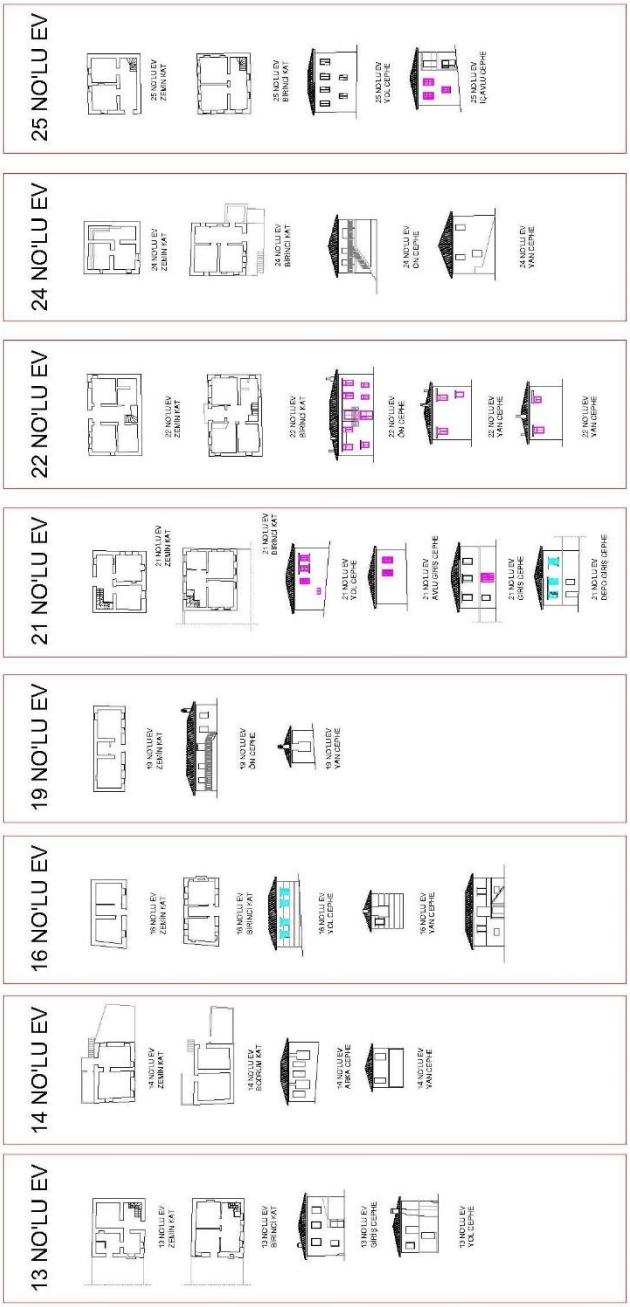
Süreç içerisinde Türkiye genelindeki mekânsal donatı ve yapı malzemesi alanındaki değişim köydeki yapılarda da gözlenir. 1950 sonrası inşa edilen yapılarda gerek maliyet gerekse inşa süresinin kısalması dolayısıyla tuğla, betonarme ve erişilebilen her tür yeni malzeme yapılarda kullanılmıştır. Bu tutum köyde varlığı gözlemlenen tipolojik benzerliğin algılanmasını zorlaştırsa da yapı bütünlüğüne, çevre doku ile uyumuna etkisi sınırlı olan müdahaleler olarak gerçekleşmiştir. Bunlar kullanılmakta olan konutlarda ihtiyaç haline gelen yapı içindeki ıslak mekanların yapılara eklenmesi ya da yapı içerisinde düzenlenmesi; yapı statiği ve izolasyon için gerekli sıva ve statik güçlendirme şeklinde olmuştur.

Köyde yenilenen, tadilat gören konutların büyük çoğunluğu günümüzde de kullanılmaktadır. Bu yapıların çoğunlukla toprak damı sökülen yapılara betonarme döşeme ve harman tuğla duvarlı şekilde inşa edilen ikinci kat eklemeleri ve planlarında iç donatı olarak mutfak, tuvalet mekanları düzenlenerek dış cepheleri çimento harç ile sıvanıp, doğramaları demir ve pvc doğramalarla değiştirilen yapılardır. (Fotoğraf 5, 6 ve 7) Bütün yapılar bir avluda konumlanmaktadır. Avlu içerisinde büyük dış kapının girişişinin yanında, içerisinde ocak olan tek odalı barınak yer almaktadır. Köyde bütüncül kimlikteki yapılar iki katlıdır.

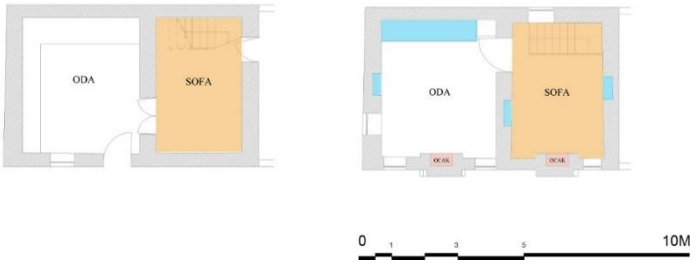
Çalışma kapsamında, bölgede yer alan yapılardan özgünlüğünü koruduğu düşünülen 15 yapı belgelenmiştir. Yapı tipolojisine ilişkin yapılan tespit ve gözlemler bu belgelendirme çalışmalarına dayanmaktadır. Plan olarak; yan sofalı, ön sofalı ve orta sofalı olarak üç tiptir. Şekil 1 ve 2'de incelenen yapıların tipolojik olarak dağılımı, Şekil 3,4 ve 5'te plan tipleri gösterilmektedir.

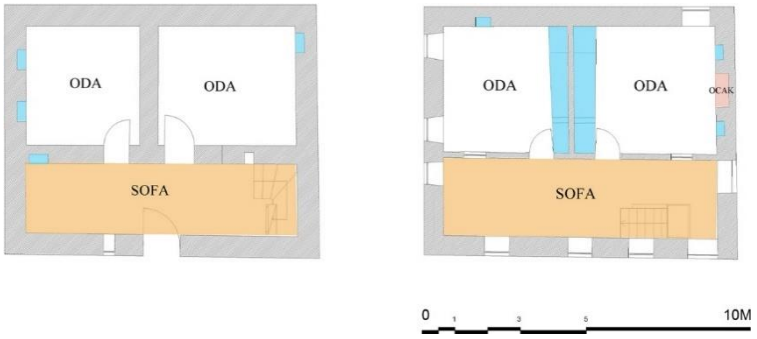
Şekil 1. Dağkızılca köyünde belgelenen konut yapıları-1 (Hasan Tahsin Selçuk, 2022)

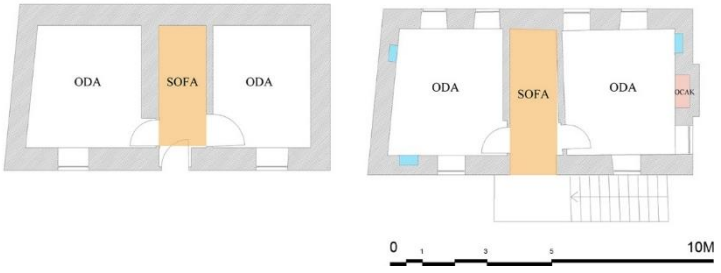
Şekil 2. Dağkızılca köyünde belgelenen konut yapıları-2 (Hasan Tahsin Selçuk, 2022)

Şekil 3. Yan sofalı plan tipi, 5 nolu ev; yapının zemin ve birinci kat planları (H. Tahsin Selçuk, 2022)

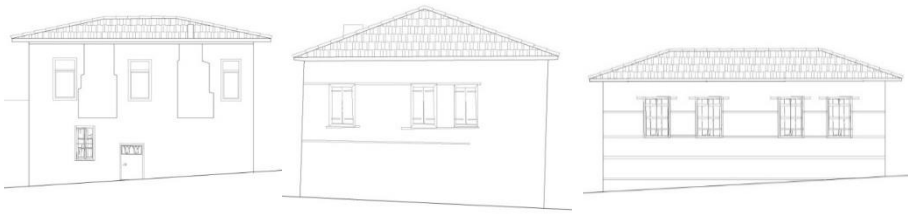
Şekil 4. Ön sofalı plan tipi, 12 nolu ev; yapının zemin ve birinci kat planları (H. Tahsin Selçuk, 2022)

Şekil 5. Orta sofalı plan tipi, 16 nolu ev; yapının zemin ve birinci kat planları (H. Tahsin Selçuk, 2022)

Cepheler, yapıların topografik konumuna göre farklılık göstermektedir. Köy evleri genellikle eğimli yamaçlarda, köy merkezi ve köyün içerisinde ise (genellikle bahar mevsimlerinde canlanan dere çevresindeki konutlar) görece düz bahçe içinde konumlanmaktadır. Konutların zemin kat odaları ile üst kat odaları ve üst kat sofalarında pencere bulunmaktadır. Alt kat ve üst katta bulunan odalardan birinde ocak/şömine ve üst kat odaların birinde yüklük bulunmaktadır. Yapıların büyük bir kısmı içten merdivenli olmasına karşı alt ve üst katları ayrı olanlar da mevcuttur. Bu yapılarda alt ve üst katlara giriş çoğunlukla güney cephedendir. Yapılar boyut olarak çeşitlilik göstermektedir. Yapı tadilatları sırasında

yapılarda balkon açıldığı gözlenmiştir. Cephe duvarı kızıl Dağkızılca taşından iç donatısı ve çatısı ahşap olarak inşa edilmişlerdir.

Şekil 6. Sofasız (5 nolu ev), ön sofalı (12 nolu ev) ve orta sofalı (16 nolu ev) plan tiplerine ait cephe görünümleri (Hasan Tahsin Selçuk, 2022)

Ayrıca bu yapıların en karakteristik özellikleri saçak, baca ve pencereleridir.

Fotoğraf 8, 9,10, 11. Dağkızılca köy evlerine özgü karakteristik yapı elemanları; baca, saçak, taş duvar, panjur ve tutaçları ile pencereler (H.T.Selçuk Arşivi)

3. KORUMA VE YAŞATMADA GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

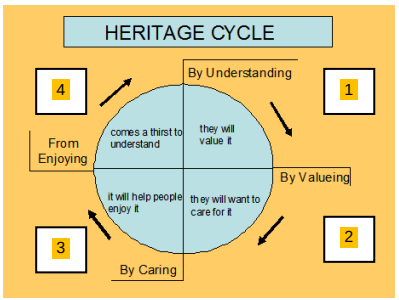
Kültürü var eden unsurlar çok boyutludur. Birleşmiş Milletler bünyesindeki UNESCO organizasyonu "Dünya Kültür Mirası" programı, taşınır-taşınmaz kültür varlıkları yanında, peyzaj (1992) ve somut olmayan kültür değerlerinin (2003)[1] belgelenmesi ve korunmaları için çok boyutlu planlamalar yapılarak, eylemsel kılınmasını teşvik etmektedir. Kültür varlıklarının gündelik yaşantının bir parçası olması halinde korunabileceği ve bu amaca yönelik politikalar geliştirilmesi gerekliliği sıklıkla belirtilmektedir.

ICOMOS Türkiye, 2013 yılında yayınladığı "Mimari Mirası Koruma Bildirgesi"nde, Mimari mirasın, kültürel mirasın en önemli bileşenleri olduğu; özgünlük ve kimliği oluşturan niteliklerin, estetik ve kültürel değerlerin ve bunları ortaya çıkarmanın önemli olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda, 'mimari yapı'nın içinde varlık kazandığı çevre ve diğer miras unsurları ile birlikte süreklilik göstermesi halinde mimari mirasın bütünlüğünün sağlanabileceği belirtilmiştir. (ICOMOS, 2022) Mimari mirasın, toplumun kültürel

[1] UNESCO'nun Paris'te 29 Eylül-17 Ekim 2003 tarihleri arasında toplanan 32. Genel Konferansı'nda "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ni" kabul edilmiştir.

değerlerinin üretimi olduğu ve korunmasında kültürel, sanatsal ve teknik özelliklerin sosyal ve kültürel bağlamla birlikte irdelenerek, farklı disiplinlerin iş birliğinde incelenmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Kültür mirası, yerel kimliğe ve ekonomiye katkı sağlayan bir kaynaktır. 1970'lerden itibaren kültür mirasının devlete yük olmadan yönetimi, ekonomiye ve toplumsal yaşama kazandırılması konusunda sivil toplum ve yerel yönetimlerin sorumluluk üstlenmesi prensip olarak kabul edilmiş ve kültür varlıkları bulundukları bölgede bütüncül bir planlama içinde ele alınmaya başlanmıştır. 1990'lardan itibaren Avrupa Konseyi ve UNESCO, kültür mirasının ekonomiye katkısını desteklemeye başladılar.

Şekil 7. Miras döngüsü 1-anlamak, 2-değer vermek, 3- ilgilenmek, 4-keyif almak[2] (URL 3)

Kültür varlıkları, miras değerleri[3] bağlamında koruma kapsamına alınmakta ve miras döngüsü sürecine alınarak ulusal politikalar ve programlarla gündelik yaşamımıza dahil olmaktadırlar. Miras değerlerinin toplum yaşamının merkezinde konumlandırılmaları gerekir. Buna göre süreç, kültür mirasının tanınması ve anlaşılması ile başlar. Tanınan miras değerlerine ilgi artar. Artan ilgiden dolayı miras alanlarına ziyaretler gerçekleşir. Bu da kültürel mirasın bulunduğu konum ve çevresine erişim ile alandaki servis imkânlarında iyileşmeler gerçekleştirilmesine neden olur. Artan ilgi ve yatırım ile bu alanlar vakit geçirmek için cazip hale gelir.

Bu bağlamda, 'kırsal mimari ve korunması' ile ilgili sorunlar, kırsal alanla ilgili çok boyutlu sorunlarla bağlantılıdır. Kırsal alanda yaşayan halk ve kırsal mimari ekonomik ve sosyal dönüşümlerden doğrudan etkilenmektedir. Avrupa Köy ve Küçük Ölçekli Kentler Birliği (ECOVAST), 2006 yılında Avrupa Konseyi'ne sunduğu "Kırsal Avrupa için Strateji" başlıklı raporda; kırsal mimarinin tanımlanması, korunması, onarımı ve bakımının yapılmasının öncelikli hedef olduğu ifade edilmiştir (ECOVAST 2006)[4] (Muşkara, 2017).

[2] ICOMOS, International Cultural Tourism Charter. Principles And Guidelines For Managing Tourism At Places Of Cultural And Heritage Significance. ICOMOS International Cultural Tourism Committee. 2002.
[3] ICOMOS Türkiye'nin, 2013 yılında yayınladığı "Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi"nde, "Kültür varlıklarının tescillenmesinde; özgünlük, bütünlük, tarihsel değer, belge değeri, estetik-sanatsal değer, ender olma, grup olma, kullanım değeri, folklorik değer" bakımından nitelik tanımlaması yapılarak tescil işlemleri yapılmaktadır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda bu konudaki değerlendirme daha kapsamlı bir içerikte ele alınmaktadır.
[4] ECOVAST (European Council for the Village and Small Town) (2006). Landscape Identification. A Guide to Good Practice. http://www.ecovast.org/english/publicationse.htm. [10.12.2016].

2015 yılında BM Genel Kurulu tarafından, "BM 2030 Gündemi" kapsamında benimsenen "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri"nin (SKA), kültürel mirasın korunması ile yakın ilişkili olduğu görülür. Sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel alanda 'Sürdürülebilir Kalkınma' için tanımlanan 17 hedefin 13'ü, "dünyanın kültürel ve doğal mirasını korumayı ve koruma çabalarını güçlendirme"[5] (11.4) amacıyla doğrudan ilişkilidir. Kültürel mirasın korunması ve yönetimi, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının %22'si ile ilişkili olduğu görülmüştür (Şekil 8).

SKA'ları	1	2	3	4	5	6	7	8
#Gayeler & #Hedefler	(5+2) 7	(5+3) 8	(9+4) 11	(7+3) 10	(6+3) 9	(6+2) 8	(3+2) 5	(10+2) 12
Kültürel Miras Koruma ve Yönetimi ile ilgili gayeler ve hedefler	X	2.1 2.3 2.4 2.5 2.a	X	4.7	X	6.2 6.3 6.4 6.6 6.b	7.2 7.3 7.b	8.3 8.8 8.9
Kültürel Miras Koruma ve Yönetimine atıf oranı (%)		63%		10%		63%	60%	25%

SKA'ları	9	10	11	12	13	14	15	16	17
#Gayeler & #Hedefler	(5+3) 8	(7+3) 10	(7+3) 10	(8+3) 11	(3+2) 5	(7+3) 10	(9+3) 12	(10+2) 12	(19+0) 19
Kültürel Miras Koruma ve Yönetimi ile ilgili gayeler ve hedefler	9.2 9.3 9.5 9.a 9.b 9.c	X	11.4 11.c	12.b	13.1 13.2 13.3	14.7	15.b	16.3 16.4	17.7 17.8 17.17 17.18
Kültürel Miras Koruma ve Yönetimine atıf oranı (%)	75%		20%	9%	60%	10%	8%	17%	21%

Şekil 8. Kültürel mirası koruma ve yönetim (KMK&Y) ile sürdürülebilir kalkınma amaçları (SKA) ilişkisi (Hoşkara ve diğerleri, 2021)

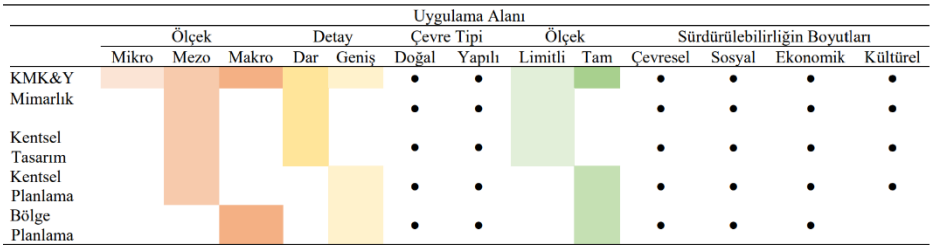
4. KIRSAL MİMARİ MİRASIN KORUNMASINDA MİMARIN SORUMLULUĞU

Heidegger'in ifadesiyle, "yapı inşa etmenin esası bir yeri mesken tutmaktır (iskân etmektir). Bir yerde bulunmamızı gerekli kılan şey orada inşa edilmiş bir yapının var olması değildir. O yer bizim tarafımızdan mesken tutulduğu için orada yapı inşa eder, inşa edilmiş bir yapıya yerleşiriz. Mesken tutma (iskân), daima 'şeylerin yanında ikamet'tir. İnşa etmek, hiçbir zaman ne doğrudan ne de dolaylı olarak, "Mekânı" biçimlendirmez. …İnşa etmek, yer'in "şeyler üretimi" olması bakımından, mekânların özüne ve "mekân"ın kendi özkaynağına herhangi bir geometri ya da matematikten daha yakındır" (Heidegger, 2008).

Koruma, kapsamlı ele alınıp, kültür odaklı sürdürülmesi gereken bir çalışmadır. Sürdürülebilirlik yalnızca evlerin fiziksel olarak varlığını sürdürmesi değil, yerleşimlere ait somut olmayan kültür mirasının korunmasına ilişkin planlamayı da içermektedir.

[5] 11 numaralı hedef: Sürdürüleblir şehirler ve topluluklar; 11.4 numaralı alt hedef: Dünyanın kültürel ve doğal mirasının korunması ve gözetilmesi çabalarının artırılması, tüm kültürel ve doğal mirasın korunması ve muhafazası.

Şekil 9'da tanımlanan mimarın görev ölçeği bağlamında kırsal alanda kültür mirasının tespit edilmesi, belgelenerek görünür kılınması, yerel mimari değerlere ilişkin farkındalık oluşturulması ve koruma girişimlerinin başlatılması, uğraş ve eğitimi dolayısıyla mimarın sorumluluk alanına girer.

Şekil 9. Sürdürülebilir kalkınma amaçları için disiplinlerin eylem alan ve ölçekleri (Hoşkara ve diğerleri, 2021)

Dağkızılca köyüne özgü bütüncül nitelikteki yapı geleneği, gözlem sonrası incelemelerle tespit edilebilmiştir. Köyde bulunan konutlarda yapılan onarımlar ve köy çevresinde yapılan yeni yapılar, köyün kendine özgü dokusu ve köy atmosferinin kaybolmasına neden olacak biçimde, topoğrafya, insan ölçeği ve çevre dokusu ile ilişkisiz, kimliksiz ve ayrıksı niteliktedir. Bu durum korumayı ve sürdürülebilirliği tehdit etmektedir. Mimar burada, kendi uzmanlık yetileri bağlamında, kültür varlığını tespit ederek belgeleyip, bu varlığın güncel kullanıma hizmet edecek şekilde projelendirilmesini sağlayabilir. Ayrıca görsel ve üçboyutlu modelleme, maket çalışmaları ile kültür varlığının tanıtımı ile eserin görünürlüğünü arttırabilir. Bunun ötesindeki, projelerin uygulanması ve bütüncül koruma çalışmalarının gerçekleşebilmesi, finansman ve sürdürülebilirlik sağlanması için çok yönlü siyaset geliştirilmesi gereklidir. Böyle bir girişim mimarın bireysel sorumluluğunun çok ötesinde, fakat korumanın gerçekleşebilmesi için de olmazsa olmazdır.

Ülke olarak, "kırsal mimarinin korunması" konusunda uluslararası sözleşmeler ve koruma ile ilgili anlaşmalarda taraf olmamıza karşı, yasal düzenlemelerde "kırsal alan" ya da "kırsal sit alanı" tanımları yer almamakta, "kentler ve sosyal yaşama konu olmuş yerler" kapsamına giren yerleşimler koruma kapsamına alınabilmektedir (Eres, 2013: 466). Ancak, Cumalıkızık'ın UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alması, kırsal sit alanlarının bütüncül olarak özgünlüğü ile korunabildiğini gösteren çarpıcı bir örnektir. Fakat yine de kırsal mimarinin korunmasına yönelik sürdürülebilirlik temelli pek çok akademik çalışma ve projeler (MARKA, 2013; Eres, 2016; Ovalı & Delibaş, 2016; Güler, 2016) yürütülmektedir. Zaten Birleşmiş Milletler, "2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" (Gündem'30) kapsamında belirlenen on yedi hedefin on üçü kültürel ve doğal mirasın korunması ve yönetimi ile ilişkilidir. Sürdürülebilir kalkınma amaçlarının sağlanabilmesi için farklı disiplinlerin iş birliği içinde çalışması gerekmektedir. Bu kapsamda Hoşkara, Lombari ve Doğaner (2021) tarafından yapılan çalışmaya göre (Şekil 9) mimarın faaliyet ölçeği bağlamında; kırsal alanda kültür mirasının tespit edilmesi, belgelenerek görünür kılınması, yerel mimari değerlere ilişkin farkındalık oluşturulması ve koruma girişimlerinin başlatılması mimarın sorumluluk alanıdır.

Dağkızılca köyüne özgü bütüncül nitelikteki yapı geleneği, gözlem sonrası incelemelerle tespit edilebilmiştir. Dağkızılca köyü yerel kimliğinin korunması- yaşatılmasına ilişkin olarak;

köyde belgeleyebildiğimiz konutlar, iletişim kurabildiğimiz köy sakinleri ile köyde olmayan fakat yapılarını belgeleme izni alabildiğimiz konut sahiplerine aittir.

Yerel ve sivil inisiyatifle gerçekleşen kültürel mirasın korunması ve sürdürülmesi çalışmaları tüm tarafların bilinçli tutumu, ilgi ve çabası ile gerçekleşmektedir. Bu süreçte mimar "varlığı" tespit eden, "belgeleyen" ve "sunan" kişi olarak taraflar arasında iletişimi sağlayan ilk hareketi tetikleyen öznedir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Dağkızılca bölgesinde yer alan konutlar, erken Cumhuriyet'ten günümüzü geleneksel bağlamda, usta-malzeme, yaşam biçimi-mekân özellikleri ilişkilerini koruyarak inşa edilmiş, kendine has bir yerleşim dokusu oluşturmuştur. Tescilli olmayan bu yapılar, modernleşme, çağdaş ihtiyaçlar ve popüler yapı kültürünün etkisinde, her geçen gün özelliklerini yitirmeye ve kaybolmaya yüz tutmaktadır. Hem sürdürülebilirlik kriterlerini hem de kültürel mirasın korunmasını sağlama açısından mimara düşen görevler irdelenmeye çalışılmıştır. Önceki çalışmalarda mimarın sorumluluğu orta ve sınırlı ölçek olarak tespit edilmiştir.

Bu verileri Dağkızılca 'da yer-alan yapılar bazında değerlendirdiğimizde, mimara düşen üç temel görev dikkat çekmektedir; bilinçlendirme, koruma ve yaşatma. İlk olarak belgeleme çalışmalarıyla önemi tespit edilen bu yapıların ve kasaba dokusunun, kullanıcıları olan yerel halk ve göç ile gelen yerleşimciler tarafından benimsenmesi ve önceliklendirilmesi konusunda bilinçlendirme çalışmaları yürütmelidir. Bu kapsamda gerek yerel yönetimler gerek sivil toplum kuruluşları gibi farklı paydaşları sürece dahil ederek taraflar arasında iş birliği sağlanabilir. Bu da uzun vadede bölgenin mevcut değerleri ile korunmasına katkı sağlayacaktır. Bu noktada özgünlüğünü koruyan yapıların tescil sürecinin başlatılması da yapı kültürünün gelecek nesillere aktarılması noktasında büyük önem taşımaktadır.

Sürdürülebilirliği sağlama açısından, sadece özgün değeri olan yapılar değil, bölgenin gelenekleri, komşu köyler ve yakın çevredeki yerleşim özellikleri, somut ve somut olmayan değerler bir bütün olarak incelenmeli ve sürece entegre edilmelidir. Bir diğer önemli görev, tasarımcı kimliği ile kullanıcıların ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bölgedeki mevcut yapılaşmanın korunarak, geçmişten gelen yapım kültürünün devamlılığının sağlanması gerekmektedir. Bu konuda, mevcut yapılar ve yeni inşa edilecek yapılar için farklı yaklaşımlar geliştirilmelidir. Yerelde tasarım ve uygulama yapan mimarların yanı sıra bu konuda akademik çalışma yürüten mimarlar da bölgenin tipolojik değerlerini öne çıkaran hem mevcut yapıların rehabilitasyonu hem de tarihi çevrede yeni yapı tasarımına ilişkin çalışmalarla bölgede görev alan mimarları destekleyebilirler. Sürdürülebilirliğin temel bileşenlerden biri olan enerji verimliliği de geleneksel yapılardaki veriler baz alınılarak yeni yapı tasarımına entegre edilebilecek unsurlardandır.

Mevcut yapılardan, onarıma ihtiyaç duyan eskimiş ve terkedilmiş yapıların yıkılarak betonarme olarak yenisinin inşa edilmesi yaygın bir tutum olarak karşımıza çıkmıştır. Bu tutumun terkedilmeli ve bunun yerine sağlamlaştırma ve koruma teşvik edilmelidir. Mekânsal kurguda, yapının özgün değerlerine zarar vermeden, ıslak mekanların yapı içinde ne şekilde çözümlenebileceği konusunda kullanıcıyı ikna edecek farklı alternatifler geliştirilmelidir. Yapılara herhangi bir ek yapılma ihtiyacına karşın, bölgenin tipolojik ögelerini dikkate almalıdır. Yeni inşa edilecek yapılarda ise, bölgenin topografik yapısı, kent dokusu, gabarisi gibi özellikler baz alınarak bir planlamaya gidilmelidir. Pencereler, kapılar,

kepenkler, bacalar, cephe dokusu gibi elemanlar tasarımda veri olarak kullanılmalı, yerel değerler dikkate alınmalıdır.

Günümüz yapı üretim ortamında kullanıcı ihtiyacından yasal düzenlemelere pek çok farklı boyut yer almaktadır. Bunun yanı sıra, sadece mimar değil, inşaat mühendisi, elektrik mühendisi, makine mühendisi, sanat tarihçisi gibi uzmanlar da bu sürecin bir parçasıdır. Bu noktada farklı disiplinleri bir araya getirip sürece dahil etme, koordinasyonu sağlama da yine mimara düşen önemli görevlerdendir.

Teşekkür: Dağkızılca köyü saha çalışmasında gönüllü destekleri ile bu çalışmanın ortaya çıkmasına katkı sunan 19 Mayıs Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğrencilerimiz **Batuhan Çelik, Can Altınordu, Ecem Atsız, Usame Burak Böğü, Yavuz Selim Doğanyiğit** 'e teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

Eres, Z., 2013, "Türkiye'de Geleneksel Kırsal Mimarinin Korunması: Tarihsel Süreç, Yasal Boyut", Mimari ve Kentsel Koruma, 457-469, Yem Yay, İstanbul

Eres, Z., 2016, "Türkiye'de Geleneksel Köy Mimarisini Koruma Olasılıkları", Ege Mimarlık, Ocak, 8-13.

Güler, K., 2016, Türkiye'de Nüfusunu Yitiren Kırsal Yerleşimlerin Korunması için bir Yöntem Önerisi: Ödemiş - Lübbey Köyü Örneği. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Selçuk, H. S., Koç, S., 2022, Dağkızılca köyü Geleneksel Konut Yapıları Rölöve Çalışması. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Mimarlık Bölümü Toplumsal Sorumluluk Çalışmaları, İzmir, Torbalı, Türkiye.

Heidegger, M, 2008, "İnşa Etmek İskan Etmek Düşünmek", Düşüncenin Çağırdığı, ss, 71-97, çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul.

Hoskara, S., Lombardi, A., Doğaner, S., 2021, "Sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşmada kültürel mirasın korunması ve yönetiminin rolü: Disiplinlerarası bir yaklaşım", Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 36 (4) , 1963-1976.

ICOMOS, 2022, https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/INTERNATIONAL_ CULTURAL_TOURISM_ CHARTER.pdf

MARKA, 2013, Güney Marmara Kırsal Strateji Planı. İstanbul: Kalkınma Bakanlığı.

Muşkara, Ü., 2017, "Kırsal Ölçekte Geleneksel Konut Mimarisinin Korunmasi: Özgünlük", Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 37, 437-448.

Ovalı, P., Delibaş, N., 2016, "Yerel Mimarinin Sürdürebilirliği Kapsamında Karaköy'ün Çözümlenmesi", Megaron, 4 , s. 515-529.

URL 1: (https://www.nifolympos.com/gorsel?lightbox=i0160k. (Erişim: 10.12.2022)

URL 2: (https://www.nifolympos.com/tarihe?lightbox=i06sd (Erişim: 10.12.2022)

URL 3: (https://makerfairerome.eu/en/cultural-heritage-what-is-it-and-why-at-mfr19/ Erişim: 8.12.2022

İÇ MİMARLIK EĞİTİMİNDE MESLEKİ SORUMLULUK BİLİNCİNDE BİR TASARIM STÜDYOSU ÖRNEĞİ: KÜÇÜK YAŞAM ALANLARI

A DESIGN STUDIO EXAMPLE WITH RESPONSIBILITY AWARENESS in INTERIOR ARCHITECTURE EDUCATION: TINY LIVING SPACES

Tuba Terece[1], Neşe Başak Yurttaş[2], Mekselina Gececi[3]

[1] Biruni Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı, İstanbul, Türkiye
[1] tterece@biruni.edu.tr

[2] Biruni Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı, İstanbul, Türkiye
[1] nyurttas@biruni.edu.tr

[3] Biruni Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı, İstanbul, Türkiye
[1] mgececi@biruni.edu.tr

ÖZET

2019 yılında ortaya çıkan ve tüm dünyayı hızlı bir şekilde etkisi altına alan Covid-19 salgınıyla beraber, küçük yaşam alanları (tiny house) olarak adlandırılan yapıların kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu küçük yaşam alanları; salgınla beraber değişen yaşam biçimlerine esnek bir yaşam alanı alternatifi sunan, uzun süren karantina süreçlerinden sonra kapalı alanlardan uzaklaşıp doğayı deneyimlemeyi sağlayan, saat/zaman ayrımı olmaksızın iç-dış mekân kullanımına imkân tanıyan çok amaçlı mekanlar olarak düşünebilir. Covid-19 süreci, barınma sorunu üzerine yeniden düşünülmesi gerektiğini akla getirmiştir. Bu nedenle farklı koşullar altında (doğal felaketler, göç, turizm faaliyetleri vd.) ortaya çıkabilen barınma sorununa karşı bir çözüm oluşturma potansiyeline sahip küçük yaşam alanları (tiny house), Biruni Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, 2021-2022 akademik yılı güz dönemi "İç Mimari Proje I" ders konusu olarak, verilmiştir. Bu doğrultuda etkinlik alanında geçici konaklama, turistik alanlarda geçici konaklama, afet durumlarında barınma alanı, mevsimlik işçiler için barınma alanı, arkeolojik kazı alanında kazı evi, öğrenciler için geçici konaklama ve atölye çalışmalarında geçici konaklama gibi konu başlıkları öğrencilerin seçimine sunulmuştur. Öğrencilerden bu konulardan birini tasarım sorunu olarak ele almaları ve konuya uygun olarak ihtiyaç programını belirleyerek mekânların, yapıların ve yerleşkenin tasarımını gerçekleştirmeleri istenmiştir. Öğrencilerden kısıtlı alanda kullanıcı ihtiyaçlarının karşılandığı, dar alanların verimli bir şekilde kullanıldığı (asgari alanda azami faydanın sağlandığı), mekanın coğrafi özelliklerinin göz önünde bulundurulduğu, yerel malzeme kullanımının ön planda olduğu, çevreyle uyumlu, sürdürülebilir, işlevsel çözümler üretmeleri beklenmiştir.

Tasarımcıların, her şeyden önce insanlığa, doğaya ve çevreye karşı olmak üzere; mekan-donatı-ürün-alan tasarımında, mekan üretiminde, malzeme seçiminde bireysel ve kolektif sorumlulukları vardır. Bu çalışmada, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü öğrencilerinin, lisans eğitimleri sürecinde mesleki sorumluluk bilincini kazanmalarını, kullanıcıya, topluma, doğaya, çevreye karşı sorumluluklarını yerine getirmelerinin önemini kavramalarını ve bu doğrultuda nitelikli projeler üretmelerini sağlamak amaçlanmıştır. "Küçük yaşam alanları" konulu öğrenci projelerinin gelişim süreci aşamalarla detaylı olarak aktarılmıştır. Konum ve senaryo seçiminde serbest bırakılan öğrenciler, proje sürecinde; güncel ve farkındalık yaratan bir konu üzerinde çalışma, sosyal sorumluluk projelerine de konu olan farklı senaryoları deneyimleme olanağı elde etmiş, küçük bir alanı azami verimlilikle kullanma becerisi kazanmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Sorumluluk, Tasarım, Küçük Mekan, Geçici Konaklama, COVID-19.

ABSTRACT

With the COVID-19 epidemic that emerged in 2019 and rapidly affected the whole world, the use of structures called tiny houses has become widespread. These small living spaces can be thought of as multi-purpose spaces that offer a flexible living space alternative to lifestyles that have changed with the epidemic, allow one to get away from closed spaces and experience nature after long quarantine processes, and deliver indoor and outdoor use without time separation. The Covid-19 process has brought to mind the need to rethink the housing problem. For this reason, small living spaces (tiny houses) that have the potential to create a solution to the housing problem that may arise under different conditions (natural disasters, migration, tourism activities, etc.), was given as a subject in the "Interior Architecture Studio I" course in Biruni University Department of Interior Architecture and Environmental Design, 2021-2022 academic year fall semester. In this direction, topics such as temporary accommodation in the activity area, temporary accommodation in touristic areas, shelter in case of disaster, shelter for seasonal workers, excavation house at the archaeological excavation site, temporary accommodation for students, and temporary accommodation in workshops were presented to the students. The students were asked to consider one of these issues as a design problem and to design the spaces, structures, and campus by determining the needs program in accordance with the subject. The students were expected to produce environmentally friendly, sustainable, and functional solutions where user needs are met in limited space, narrow spaces are used efficiently (maximum benefit is achieved in minimum space), geographical features of the space are taken into consideration, local materials are at the forefront.

Designers have individual and collective responsibilities in equipment-product-space design, and material selection for humanity, nature, and the environment. In this study, it is aimed to enable the students of the Department of Interior Architecture and Environmental Design to gain awareness of professional responsibility during their undergraduate education, to understand the importance of fulfilling their responsibilities towards the user, society, nature, and the environment, and to produce qualified projects in this direction. The development process of the student projects on "small living spaces" has been explained in detail in stages. The students, who were left free to choose the location and scenario, had the opportunity to work on a current and awareness-raising issue, to experience different scenarios that are also the subject of social responsibility projects, and gained the ability to use a small area with maximum efficiency.

Keywords: Responsibility, Design, Small Space, Temporary Accommodation, COVID-19.

1. GİRİŞ

Küresel ölçekte etkili olan, Türkiye'de 2020 yılının Mart ayında ortaya çıkan COVID-19 salgını ve beraberinde gelen karantina uygulamalarıyla birlikte eve bağımlı, izole bir yaşam biçimi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu süreçte yaklaşık iki yıl boyunca, bireysel yaşam alternatifleri ön plana çıkarken kamusal alanlar, bireylerin bulunmaktan kaçındıkları ortamlar haline gelmiştir. Özellikle metropollerde, evde geçirilen karantina süreçlerinin etkisiyle gündelik hayat düzeni içerisinde evin konumu yeniden üretilmeye başlanmıştır. Ev yalnızca uyunan, dinlenilen bir aylaklık mekanı olarak değil, bir iş/üretim mekanı olarak da yeniden gündeme gelmiştir. 2019 yılından itibaren salgının ev tanımına getirdiği yeni problemlere çözüm olarak görülen ve kökenleri 20. yüzyıl ortalarına dayanan küçük ev hareketi (tiny house movement), uluslararası ölçekte hem popüler kültürün hem de mimarlık pratiğinin gündemini yeniden meşgul etmeye başlamıştır. 2021 yılına kadar "#tinyhouse" etiketiyle tam 2.5 milyon instagram gönderisi paylaşılmıştır (URL 1). Geleceğin tasarımcılarına seslerini duyurabilecekleri bir platform sunmayı amaçlayan "Volume Zero Competitions" topluluğu, gündelik hayatın giderek hız kazandığı dünyada, çok işlevli ve verimli barınma alanlarının gerekliliğine vurgu yaparak, 2022 yılının yarışma konusunu "Küçük Ev" (Tiny

House) olarak belirlemiştir (URL 2). Küçük ev hareketinden ilham alarak 2014 yılında yayın hayatına başlayan "Tiny House Nation" televizyon programı 2019 yılından itibaren dijital izleme platformu Netflix'te yayımlanmaya başlanmıştır (URL 3).

Günümüzde halen barınma sorunlarına karşı bir çözüm sunabileceği savunulan "Tiny House Movement" yani "Küçük Ev Hareketi" Biruni Üniversitesi 2021-2022 Güz Yarıyılı İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü İç Mimari Proje I konusu olarak seçilmiş olup aynı zamanda çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde küçük yaşam alanlarının ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, çalışma, sempozyumun konusu olan sorumluluk kavramı ile birlikte ele alınarak, İç Mimari Proje I dersi kapsamında yürütülen "küçük yaşam alanları" konulu öğrenci çalışmalarının proje geliştirme süreci ve aşamaları detaylı olarak aktarılmıştır. Bulgular bölümünde ise çalışmanın bulguları olarak kabul edilen öğrenci projeleri, tablo üzerinde sorumluluk kavramı üzerinden analiz edilmiştir. Öğrenci çalışmaları; "küçük yaşam alanları" konusunda öne çıkan başlıklardan malzeme, bağlam, sürdürülebilirlik, sosyo-kültürel uyumluluk gibi konular ile ilişkilendirilerek; çevreye ve doğaya karşı sorumluluk, topluma karşı sorumluluk, sosyal sorumluluk (evsizler, gezginler, afet durumları vd.), kültürel sorumluluk, kente karşı sorumluluk ve tasarımda sorumluluk başlıkları altında ele alınmıştır. Hazırlanan iki tablo ile analiz edilen öğrenci proje verileri, sonuç bölümünde sorumluluk kavramı ile ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Özellikle salgın dönemi ve sonrasında bireylerin alternatif bir yaşam alanı arayışı olarak popülerlik kazanan "küçük yaşam alanları" hareketinin, tasarımcıların mekanları ve çevreyi daha duyarlı bir şekilde kullanmasının gerekliliğini ve önemini ön plana çıkarmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın hipotezi; "son yıllarda giderek önem kazanan küçük yaşam alanları, mesleki sorumluluk bilinciyle tasarlanmalıdır" olarak belirlenmiştir. Tasarımcı; insanlığa, doğaya ve çevreye karşı sorumluluk bilinciyle geliştirdiği tasarım kararlarıyla mekân üretimini, çevresel ve toplumsal sorunlara yaklaşımda bir araç olarak kullanır. Tasarımcının bu eğilimi, ortaya çıkan tasarım nesnesinin benzer sorunlarla karşılaşan toplumlara yol gösterici olmasını ve tasarımın geniş bir kitleye ulaşmasını sağlar. Tasarımcının mesleki sorumluluğunun bilincinde olarak ortaya çıkaracağı tasarım nesnesinin; işlevsel, çözüm odaklı ve çevreye karşı duyarlı olması önemlidir. Betimsel araştırma yöntemiyle ele alınan bu çalışmada, küçük yaşam alanları konusu ile ilgili literatürde yer alan mevcut örnekler ve kavramlar incelenmiştir. Bu noktada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli araştırma yöntemi olarak tercih edilmiştir.

2. KÜÇÜK YAŞAM ALANLARI

Küçük boyutları, nispeten düşük inşaat ve bakım maliyetleri ve (çoğu durumda) taşınabilir olmaları nedeniyle, küçük evler, farklı çevrelerde bir dizi barınma sorununa çözüm olarak önerilmiştir. Küçük ev (tiny house) hareketinin temel varsayımı, bir evin mekansal ayak izinin azaltılması yoluyla hem çevreye olan olumsuz etkisinin kontrol edilebileceği hem de maliyetinin düşürülerek satın alma gücünün arttırılabileceğidir. Bu hareketin savunucuları küçük evlerin sınırlı alanda büyük nüfus barındıran kentsel alanlarda dar gelir grupları, gezginler, evsizler için barınma alanı sağlayarak küçük evlerin barınma sorununa bir çözüm getirme potansiyeli olduğunu ortaya koymaktadır (Ford ve Lanier, 2017, s.394). Türkiye'de II. Dünya Savaşı sonrasında kentlerde endüstriyel üretimin yaygınlaşması, kırsal yerleşim alanlarından kente olan göçü arttırmış ve buna bağlı olarak kentlerdeki barınma alanları yetersiz gelmeye başlamıştır. 20. yüzyılın ortalarında ivme kazanan ve "mesken buhranı" olarak kaynaklarda anılan barınma sorununu çözmek için Türkiye Emlak Kredi Bankası örneğinde olduğu gibi devlet eliyle desteklenen toplu konut inşaatları için çeşitli girişimler

olmuştur. Dünyanın farklı yerlerinde endüstriyel bir kimlik kazanma eğilimindeki kentlerde barınma sorunu ortaya çıkmıştır. Küçük evler ise 1930'lu yıllardan itibaren Türkiye'de gündeme gelmeye başlamıştır. Apartman yaşamının düşük gelir grubuna hitap etmesi herkesin kendine ait bir arsası ve evi olması hakkının olduğu düşüncesiyle Sedad Hakkı Eldem'in tasarladığı 4 farklı tipteki düşük maliyetli küçük ev projesi bu bakımdan ilgi çekici bir örnektir (Anon, 1931, s.156-159). Rahmi Bediz'in 1947 yılında tasarladığı "Küçücük Villa" projesi ise herkesi bir ev sahibi yapmak amacıyla ortaya çıkmış olsa da Sedad Hakkı Eldem'den farklı olarak endüstrileşme kaynaklı bir arka planı vardır (Oktay, 1947, s.210).

Covid-19 salgının bir sonucu olan karantina sürecinde, kentteki sosyal düzende meydana gelen değişimin olumsuz etkileriyle birlikte küçük evlerde doğa ile iç içe yaşama eğilimi dünya genelinde yaygınlık kazanmıştır. Dijital teknolojinin desteğiyle tasarım ve üretim süreçlerinin kısa olması, modüler tasarıma olanak sağlaması, coğrafi konum seçiminde tasarımcıya ve kullanıcıya esneklik sunması gibi bir çok öne çıkan özelliği ile küçük yaşam alanları 21. yüzyılda yoğun bir şekilde hayatımıza girmiştir. Amerika kökenli tasarım ofisi Hannah, 2021 yılında "Ashen Cabin" adlı projesini, 3 boyutlu yazıcı teknolojisi desteğiyle tasarlayarak üretmiştir (Resim 1). Sürdürülebilir malzemelerin kullanımı ile ön plana çıkan küçük yaşam alanı; işlevsel, çevre dostu, doğa ile bütünleşik bir tasarım çizgisine sahiptir.

Resim 1. Ashen Cabin (URL 4)

Türkiye'de ise Soİstanbul tarafından disiplinlerarası bir araştırma projesi olarak geliştirilen "Fold&Fload" projesi, İstanbul'da olası bir deprem yaşanması durumunda, toplanma alanlarının yetersiz kalma problemine bir çözüm oluşturmak üzere, 2018 yılında "afet durumu barınma alanı" olarak tasarlanmıştır (Resim 2). Yine aynı mimarlık firması tarafından tasarlanan "Cabin on the border"; iklim şartlarına göre kullanıcıları tarafından dönüştürülebilen, yağmur suyu toplayıcıları ve güneş panelleri sayesinde enerji ihtiyacını doğal kaynaklardan elde eden, hafif, taşınabilir, ahşap prefabrike bir yapıdır (Resim 2). 29 Mayıs Üniversitesi erkek öğrencilerinin barınma ihtiyacının karşılanmasına yönelik, Az-Uz Mimarlık tarafından konteynerler kullanılarak tasarlanan öğrenci yurdu projesi, konteynerlerin çoklu kullanımı ile farklı mekan çözümleri sağlayan esnek, taşınabilir ve sürdürülebilir bir barınma alanı örneğidir (Resim 2).

Resim 2. Fold&Float, Cabin On The Border (URL 5); 29 Mayıs Üniversitesi Elmalı kent Erkek Öğrenci Yurdu (URL 6)

3. BİR TASARIM STÜDYOSU ÖRNEĞİ OLARAK KÜÇÜK YAŞAM ALANI DENEMELERİ

Sağlam bir taşıyıcı sisteme sahip olan konteynerler; kolay taşınabilen, kurulum kolaylığı sebebiyle kısa sürede kapalı mekan ihtiyacını gideren, tekli veya çoklu kullanıma olanak sağlayan hatta çoklu kullanımda üst üste, yan yana gibi çeşitli şekillerde bir araya getirilerek birimden bütüne geçişte farklı tasarım olanakları sağlayan, basit, prefabrik sistemlerdir. 2021-2022 akademik yılı güz dönemi İç Mimari Proje I dersi proje konusu olan küçük yaşam alanları için strüktürel yapı olarak "konteyner" verilmiş olmasının nedeni; konteyner yapılarının geçici, taşınabilir, konumlandığı coğrafi bölgenin şartlarına uygun olarak dönüştürülebilir olmasıdır. Öğrencilere süreç başlangıcında proje verisi olarak 5,8 x 2,35 x 2,39 (h) m ölçülerinde 6 adet konteyner verilmiş ve proje kapsamında belirtilen bir konu başlığına karar vererek konuyla ilişkili bir coğrafyaya konumlandırmaları istenmiştir. Konteyner yapılarını; açık/yarı-açık/kapalı alanlar oluşturacak şekilde seçtikleri konumun topografik yapısına uygun olarak, yan yana veya üst üste yerleştirmeleri ayrıca yapıların cephe ve iç mekanlarında iklim koşullarına uygun malzemeleri kullanmaları beklenmiştir.

Taşınabilirlik ve geçiciliğin esas alındığı küçük yaşam alanı tasarımlarının her ne kadar topografya ve iklim koşullarıyla ilişki kurması beklense de, tasarımların benzer koşulların görüldüğü farklı "yer"lere entegre olabilen bir tipoloji önerisi geliştirmesi önemlidir. Buna bağlı olarak da, geçicicilik başlığı vurgulandığından, tarihsel, kültürel ve sosyal bağlamın kurulması bir tasarım kriteri olarak değerlendirilmemiştir. Proje konusu olarak seçilen üst başlıklar, özellikle Türkiye gündeminin başlıca konularından biri olan barınma sorununa neden olan farklı koşullar dikkate alınarak belirlenmiştir. Uluslararası etkinliklere ev sahipliği yapması ve yerli/yabancı turizmin milli gelirde önemli bir payı olması nedeniyle "**etkinlik alanları ve turistik alanlar**", doğal afetlerin özellikle de depremlerin sıklıkla görülmesi nedeniyle "**afet sonrası barınma alanları**", köyden kente göç ile birlikte doğan tarım işçisi ihtiyacı nedeniyle "**mevsimlik işçiler için barınma alanı**", Anadolu'nun farklı kültür katmanlarını bir arada barındırması nedeniyle "**arkeolojik kazı ekibi için barınma alanı**", üniversite sayısına bağlı olarak başta İstanbul olmak üzere nüfus yoğunluğunun giderek artması nedeniyle de "**öğrenciler için barınma alanı**" proje konuları olarak belirlenmiştir. Ülkemizde ve tüm dünyada bahsi geçen sorunlara dikkat çekmek, özellikle salgın sonrası rağbet gören "küçük yaşam alanı" kavramının önemini vurgulamak ve geleceğin tasarımcıları olan öğrencilere sorumluluk bilinci kazandırmak için küçük yaşam alanları tasarımı İç Mimari Proje I dersi konusu olarak seçilmiş ve literatüre katkı sağlaması amacıyla bildiriye konu olmuştur.

Proje sürecinin aşamaları aşağıda belirtildiği gibidir:

- **Öğretim elemanları tarafından küçük yaşam alanları hakkında sunum yapılması ve proje konusunun verilmesi:** Proje sürecinin başlangıcında, "Küçük Yaşam Alanları Hareketi"nin (Tiny House Movement) kavramsal boyutu, ortaya çıkışı ve pratiğe yansıyan örnekleri detaylı bir sunum ile öğrencilerle paylaşılmıştır. Öğrencilerden seçtikleri farklı coğrafi konum ve iklim koşullarında yer alan küçük yaşam alanı örneklerini incelemeleri istenerek çevre ve doğa ile uyumlu, sürdürülebilir, yenilikçi yaklaşımlarla tasarım sürecine başlamaları beklenmiştir.

- **Öğrencilerin konu ve alan seçimlerini yapması:** Sürecin başında, öğrencilerden aşağıda verilen senaryolardan birini seçmeleri, seçilen senaryo gereği istenilen ihtiyaç programını karşılayacak şekilde konteyner yapılarının ve yerleşkelerinin ilk

planlamalarını yapmaları ve sunmaları beklenmiştir; *etkinlik alanında geçici konaklama, turistik alanlarda geçici konaklama, afet durumlarında barınma alanı, mevsimlik işçiler için barınma alanı, arkeolojik kazı alanında kazı evi, öğrenciler için geçici konaklama, atölye çalışmaları için geçici konaklama.*

- **Öğrenci sunumları (proje konusu senaryo, konum vd. hakkında):** Öğrencilerden bahsedilen 7 konu başlığını bir problem olarak kabul edip, bu başlıklardan birini kendi gözlemleri doğrultusunda proje alanı olarak belirlemeleri ve proje senaryolarını oluşturmaları istenmiştir. Öğrenciler, seçmiş oldukları konu başlığı çerçevesinde uydu görüntülerinden yararlanarak belirledikleri 3 farklı yer alternatifi ile senaryolarını içeren bir sunum hazırlamışlardır. Öğrenciler sunumlarının ardından ders yürütücüleri ile birlikte karar verdikleri alan üzerinden ilerlemişlerdir.

- **Gereksinimler ve ihtiyaç programının belirlenmesi:** Öğrenciler, konteyner yapılarında 8-10 kişinin yaşam gereksinimlerini karşılayacak şekilde bir ihtiyaç programı hazırlamışlardır. Bu aşamada, yeme-içme, uyuma, dinlenme, ıslak hacimler, depolama, çalışma, sosyalleşme gibi temel ihtiyaçların karşılanmasının gerekliliği öne çıkmıştır. Ayrıca seçilen konu başlığının gerektirdiği ek ihtiyaçlar her öğrencinin tasarım sorunu özelinde değerlendirilerek ihtiyaç programına eklenmiştir.

- **Tasarım geliştirme süreci:** Proje sürecinde haftalık yapılan görüşmelerle tasarımın ders yürütücüsü ile birlikte gelişmesi sağlanmıştır. Dönem içerisinde ders kapsamında proje konusuyla ilgili çeşitli konferanslar düzenlenmiştir. Yapılan öğrenci sunumları, ara jüri, dönem içi uygulamaları (eskiz+maket) ve ders yürütücüleri ve mimarlık-iç mimarlık mesleğini icra eden profesyonellerin katılımıyla gerçekleşen final jürisi ile birlikte proje süreci tamamlanarak sonuç ürünlere ulaşılmıştır.

4. BULGULAR

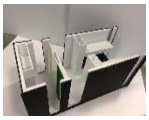
Biruni Üniversitesi 2021-2022 Güz Yarıyılı İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü İç Mimari Proje I sonuç ürünleri, çalışmanın bulguları olarak kabul edilmiş ve elde edilen bulgular tablo üzerinde değerlendirilmiştir (Tablo 1-2). Süreç sonunda teslim alınan 18 adet projeden, eksiksiz olarak teslim edilen 12 proje, her konu başlığından 2'şer adet olmasına dikkat edilerek değerlendirilmeye alınmıştır. Öğrencilerin verilen 7 konu başlığından birini seçerek oluşturdukları tasarım doğrultusunda; "*Çevreye ve Doğaya Karşı Sorumluluk*", "*Kente Karşı Sorumluluk*", "*Topluma Karşı Sorumluluk",* "*Sosyo-Kültürel Sorumluluk", "Tasarımda Sorumluluk"* olarak belirlenen başlıklar tablo üzerinde öğrenci çalışmaları verilerine göre değerlendirilmiştir. Öğrencilerin tasarımları, tabloda yer alan başlıklardan hangisi ile ilişkili ise, o sütun (✓) işareti ile belirtilmiştir (Tablo 1). Tablo üzerinden öğrencilerin hangi konu başlıklarına yöneldikleri ve bu doğrultuda, çıkan sonuç ürünlerin sorumluluk kavramı ile hangi yönlerden ilişkilendiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Tablo 2'de ise, çalışma bulguları olarak değerlendirilen öğrenci projelerinin; "*konum*", "*işlev*", "*ihtiyaçlar/ekipmanlar*", "*çözüm önerileri*", "*çevre maketi*", konteyner birimi maketi" başlıkları üzerinden detayları belirtilmiş ve seçilen senaryolar doğrultusunda tasarım süreci tamamlanan projeler açıklanmıştır.

Tablo 1. Tasarım ve Sorumluluk İlişkisi

Öğrenci Çalışmaları	Tasarımlar ve Sorumluluk İlişkisi				
	Çevreye ve Doğaya Karşı Sorumluluk	Kente Karşı Sorumluluk	Topluma Karşı Sorumluluk	Sosyo-Kültürel Sorumluluk	Tasarımda Sorumluluk
Proje 1	✓	✓			✓
Proje 2	✓	✓	✓	✓	✓
Proje 3		✓		✓	✓
Proje 4	✓			✓	✓
Proje 5	✓	✓		✓	✓
Proje 6	✓	✓	✓	✓	✓
Proje 7	✓	✓		✓	✓
Proje 8	✓		✓	✓	✓
Proje 9	✓	✓		✓	✓
Proje 10	✓		✓	✓	✓
Proje 11		✓		✓	✓
Proje 12	✓	✓		✓	✓

Tablo 2. Bulgular ile İlgili Detaylar

Öğrenci Projeleri	Konum	İşlev	İhtiyaçlar/ ekipmanlar	Çözüm Önerileri	Çevre Maketi (Ö:1/100)	Konteyner Birimi Maketi (Ö:1/20)
Proje 1	Galapagos Adaları/ Ekvador	Turistik Alanda Geçici Konaklama (Yüzen barınma alanı)	Yüzer sistem çözümleri, ortak mutfak, toplanma alanları	Müşterek kullanım alanları için avlu oluşturulması, Mahremiyet alanı için ayrıştırma		

Proje 2	Giresun/ Türkiye	Mevsimlik işçiler için geçici konaklama	Müşterek ıslak hacimler, Yağmur suyu depolama alanları	Eğimli bir araziye yerleşerek depolama ve servis alanlarını toprak altına yerleştirme		
Proje 3	Kaliforniya/ Amerika	Etkinlik Alanında Geçici Konaklama (Festival alanı)	2-3-4 kişilik özel birimler oluşturulması ,toplanma ve Etkinlik alanları	Kütlelerin birleşimiyle açık, yarı açık toplanma alanlarının oluşturulması		
Proje 4	Çeşme/ Türkiye	Etkinlik Alanında Geçici Konaklama (Öğrenciler için motivasyon kampı)	Yönetici birimi, çamaşırhane, topluluk için açık ve kapalı yeme-içme alanları	Modüller arası açık/yarı açık toplanma alanlarının (avlu) oluşturulması, Üst örtü gölgelik sistem çözümleri		
Proje 5	Fethiye/ Türkiye	Turistik Alanda Geçici Konaklama	2-3-4 kişilik özel birimler oluşturulması , yeme-içme modülü ve oturma alanları oluşturulması	Modülleri üst üste ve yan yana birleştirerek ortak alanlar oluşturulması		
Proje 6	Alaska/ Amerika	Mevsimlik işçiler için geçici konaklama (maden işçileri)	Hava koşullarına uygun kapalı ve konforlu, özel ve ortak alanlar-ıslak hacimler oluşturmak	Modüllerin tamamını bir bütün olarak kabul ederek esnek çözümler oluşturması		
Proje 7	Sinop/ Türkiye	Arkeolojik kazı ekibi için barınma alanı (Sinop deniz arkeolojik kazı çalışmaları)	Deniz üzerine kurulan platform ile 2-3-4 kişilik yalıtımlı özel birimler, ortak verandalar ve ekipman depoları oluşturulması	Yüzer bir platform üzerine yerleştirilen modüller ile özel birimler ve ortak kullanım alanları, seyir terasları oluşturulması		

Proje 8	Manavgat-Antalya/ Türkiye	Afet sonrası barınma alanları	Özel barınma modülleri, Revir, ihtiyaç mlz. için depomala birimi, ortak yeme-içme alanları	Modüller yangın bölgesinde olması ve mahremiyet ihtiyacı için tekil olarak kullanılması, gölgelik sistemi ve açık toplanma alanları oluşturulması		
Proje 9	İstanbul/ Türkiye	Öğrenciler için barınma alanı	2 ve 4 kişilik çalışma alanlarına sahip özel birimler oluşturulması kütüphane, açık toplanma alanları	Üst üste kullanılan modüllerin araları platform ile birleştirilerek ortak teras/ toplanma/ çalışma /yeme-içme alanları oluşturulması		
Proje 10	Muğla/ Türkiye	Afet sonrası barınma alanları	3-4 kişilik, özel barınma, yeme-içme toplanma alanları oluşturulması	Yangın sonrası afet barınma alanını, modülleri üçgen bir form oluşturacak şekilde üst üste kullanılarak özel ve ortak alanlar-teraslar oluşturulması		
Proje 11	Şanlıurfa/ Türkiye	Arkeolojik kazı ekibi için barınma alanı(Göbek litepe arkeolojik kazı alanı)	Kazı ekibi için barınma, ortak çalışma, yeme-içme, kazı ekipmanları depolama, arkeolojik bulgular için sergileme birimi, çamaşırhane	Barınma birimlerini üst üste konumlandıra-rak, ortak alanlar tekil birimler olarak, ortalarında toplanma alanı oluşturacak şekilde araziye yerleştirilmiş		

Proje 12	Stockholm/ İsveç	Öğrenciler için barınma alanı (Erasmus öğrencileri için)	2-3-4 kişilik özel barınma alanları, etüt salonu,açık toplanma alanları, çamaşırhane	Ortak alanların zemin katta, barınma birimlerinin 1. katta konumlandırılması, üst üste ve yan yana kullanılan modüllerin araları platform ile birleştirilerek ortak teras/ toplanma/ çalışma /yeme-içme /çamaşırhane alanların oluşturulması		

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bulgular kısmında ele alınan "tasarım ve sorumluluk ilişkisi" tablosuna bakıldığında; öğrenciler güncel ve farkındalık yaratan küçük yaşam alanları konulu projelerinde, en çok "tasarımda sorumluluk" olmak üzere, sırasıyla "sosyo-kültürel sorumluluk", "çevreye ve doğaya karşı sorumluluk", "kente karşı sorumluluk" ve "topluma karşı sorumluluk" konu başlıklarının ön plana çıktığı bir süreç deneyimlemişlerdir.

Çalışma kapsamında, tablolarda analizi yapılan 12 projeden 10 adedinin; topografyaya uyumlu şekilde araziye yerleşme, sürdürülebilir malzeme kullanımı, güneş enerjisi ve yağmur suyu toplama gibi konuların odağında projeler geliştirdikleri görülmüş olup, bu açıdan "çevreye ve doğaya karşı sorumluluk" konusunun ön plana çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Verilen konu başlıklarından "turistik alanda geçici konaklama", "mevsimlik işçiler için geçici konaklama", etkinlik alanında geçici konaklama, "arkeolojik kazı ekibi için barınma alanı", "öğrenciler için barınma alanı" konularını seçen öğrenciler, oluşturdukları senaryolar doğrultusunda seçtikleri kente ekonomik yönden gelir oluşturan, turizm yönünden katkı sağlayan ancak bu süreçte de kentin mevcut dokusuna ve silüetine aykırı bir tavır geliştirmeyen yerleşkeler tasarlamışlardır. Tasarımcıların mimarlık pratiğini geliştirdikleri kentin bağlamına ve genel dokusuna uyum sağlama potansiyeli olan üretimler yapmasının gerekliliği, bu ders kapsamında önemli tartışma konularından birisi olmuştur. Bu yaklaşımla tasarım süreçlerini tamamlayan öğrencilerin projeleri, "kente karşı sorumluluk" konusu ile ilişkilendirilerek tabloda belirtilmiştir.

Doğal afetlerde bir barınma alternatifi oluşturmak üzere geliştirilen projeler, festival ve etkinlik alanları için önerilen barınma alanı çözümleri, öğrenci yurdu işlevi ile tasarlanan yerleşkeler, arkeolojik alanlar için kazı evi önerileri, mevsimlik işçiler için konforlu yaşam alanları öneren çözümler, öğrencilerin ilgi duyduğu ve sosyal-kültürel problemlere çözüm oluşturmayı hedefledikleri konu başlıkları olarak öne çıkmıştır. Örneğin, deniz ile ilişkisi olan

arazilerde, yüzer platformlar tasarlayarak deniz üzerinde yerleşke oluşturan projeler ise farklı tasarım yaklaşımları ile öne çıkmıştır.

Öğrenciler verilen 6 adet konteyneri araziyi, manzarayı ve coğrafi konumu göz önünde bulundurarak tekil veya çoklu kütleler oluşturmak üzere modülleri üst üste, yan yana olacak şekilde bir araya getirerek kullanmışlardır. Bu doğrultuda konteyner birimlerini tekil veya bütüncül bir şekilde ele alan öğrencilerin, tasarımlarına esnek çözümler getirdikleri görülmüştür. Aynı zamanda konteyner içinde de dönüşebilir, birden fazla işleve sahip mobilya/donatılarla asgari alanda azami kullanım elde etmişlerdir. Çalışmalarda genel olarak 3 konteyner; yaşama-barınma alanı, 3 konteyner ise toplanma, sosyalleşme, çalışma, ortak yeme-içme, çamaşırhane, depo, sergileme alanı gibi proje konusu bazında ortak kullanımlara hizmet eden farklı birimler şeklinde planlanmıştır. Bu durum bazı projelerde, iç mekânın dış mekânla iç içe geçmesi ile oluşan verandalar, teraslar açık-yarı açık mekânlar ile ortaya çıkmıştır. Ayrıca çalışmada ele alınan 12 projenin tamamında öğrencilerin, senaryo doğrultusunda ihtiyaç ve gereksinimleri karşılayacak çeşitli özelleşmiş (mekân ve donatı bazında) detaylar ile farklı tasarım yaklaşımlarında bulundukları gözlenmiştir. Bu durum, öğrencilerin lisans eğitimleri devam ederken "tasarımda sorumluluk" konusuna odaklandıklarını göstermiştir.

KAYNAKLAR

Anonim, 1931, Küçük Ev Projeleri, Arkitekt, 1931(5), 156-159.

Ford, J., Gomez-Lanier, L, 2017, "Are tiny homes here to stay? A review of literature on the tiny house movement", Family and Consumer Sciences Research Journal, 45(4), 394-405.

Oktay, S., 1947, Küçük Bir Ev Yaratmak, Arkitekt, 1947(189), 210-220.

URL1: D'Silva, B., 2022, Why the tiny house is perfect for now, bbc.com, https://www.bbc.com/culture/article/20211215-why-the-tiny-house-movement-is-big, (Erişim tarihi: 15.12.2022)

URL 2: https://volumezerocompetitions.com/tiny-house-2022 (Last Accessed: 15.12.2022)

URL 3: Tiny House Nation, https://www.netflix.com/title/81016914 (Erişim tarihi: 19.12.2022)

URL 4: https://www.archdaily.com/962631/ashen-cabin-hannah-office (Erişim tarihi: 16.12.2022)

URL5:https://www.soistanbul.com/fold-float-1, https://www.soistanbul.com/cabin-on-the-border (Erişim tarihi: 16.12.2022)

URL 6: https://www.arkitera.com/proje/29-mayis-universitesi-elmalikent-erkek-ogrenci-yurdu/ (Erişim tarihi: 16.12.2022)

TARIMDA MODERNLEŞME SÜRECİNDE DEVLET ÇİFTLİKLERİNİN ROLÜ: TRAKYA BÖLGESİ'NDEN ÖRNEKLER*

THE ROLE of STATE FARMS in the MODERNIZATION PROCESS of AGRICULTURE: EXAMPLES FROM the THRACE REGION

Filiz Ayaz[1], Zeynep Eres[2]

[1, 2] İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye
[1] ayazf15@itu.edu.tr, [2]eresze@itu.edu.tr

ÖZET

Türkiye'de uygun topografya koşulları ve iklim çeşitliliği sayesinde geçmişten günümüze kadar tarım, önemli ekonomik gelir kaynaklarından biri olmuştur. Osmanlı Devleti Batılılaşma sürecinde ihracata yönelik tarımsal üretimi artırmak ve tarımda modernleşmeyi sağlamak amacıyla hem mesleki eğitim okulları hem de endüstriyel üretim yapılabilen çiftliklerin kurulmasını hedeflemiştir. Arşiv belgelerine göre Osmanlı İmparatorluğu'nda yaklaşık 100 adet çiftlik kurulduğu bilinmektedir. Bu çiftliklerden Cumhuriyet Dönemi'ne ulaşan az sayıda yerleşke bulunmaktadır. Cumhuriyet'in ilanından sonra da tarımı geliştirmek amacıyla devlet eliyle pek çok yeni yapı ve çiftlik yerleşkesi inşa edilmiş, çeşitli kurumlar oluşturulmuştur. Tarımın kalkınmasına yönelik kurulan başlıca kurumlar sırayla Zirai Kombinalar Kurumu (1937), Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu (1938), Devlet Üretme Çiftlikleri (1950) ve Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (1984)'dür. Bu kurumlar birbirinin devamı niteliğinde olup temel amaçları, kurum bünyesinde kurulan çiftlikler yoluyla çiftçiye yüksek verimli tohum sağlamak, fide ve damızlık temin etmektir. Çiftlikler genelde kent merkezlerinden uzakta su ve ulaşım olanaklarının kolay erişilebilir olduğu alanlarda kurulmuşlardır. Yerleşimlerde, idare binası, hayvancılık tesisleri, ambarlar, atölyeler, yem fabrikası gibi birimlerin yanında çalışanların barınma ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere lojman, lokal, misafirhane vb. yapılar yer almaktadır. Tarım arazileri ile birlikte söz konusu yerleşkeler, belli bir dönemin üretim süreçlerini, mekânsal organizasyonunu, toplumsal ilişkileri ve yaşayış biçimlerini sergilemesi açısından modernleşme sürecinin başarılı örnekleridir.

ICOMOS, 2023 yılı 18 Nisan Uluslararası Anıtlar ve Sitler günü kapsamında "Geleneksel bilgi, iklim eylemi ve yenilikçi dönüşüm" temasını belirlemiştir. Temanın içeriği, geleceğin yenilikçi yapı ve yerleşimlerine dönüşüm sürecinde geleneksel bilgiyi temel alarak teknolojiyi geliştirmek ve küresel iklim krizinin çözüm sürecine uyum sağlamak amacıyla geleneksel yapıların enerji etkin özelliklerinden yararlanmak şeklinde özetlenebilir. Bu bağlamda çiftlikler, döngüsel üretim ve tüketim süreçleri ile kendi kendine yetebilen sürdürülebilir yaşam alanları olması ve içinde bulunduğumuz iklim krizi ortamında enerji verimliliği sağlaması sebebiyle yeni yapılar için örnek teşkil etmektedir ve mimarlık disiplini sorumluluğunda değerlendirilerek korunmalıdır. Bu çalışmada Trakya Bölgesi'ndeki Sarımsaklı, Türkgeldi ve İnanlı Çiftlikleri'nde tarım faaliyetlerinin gerçekleştiği yapılar incelenmiştir. Çiftliklerin mimari kurgusu İnanlı ve Türkgeldi Çiftlikleri üzerinden aktarılarak koruma sorunları ve sürdürülebilirliği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Çiftlik, Modernleşme, Koruma, Trakya

* Bu çalışma İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık ABD, Restorasyon Programı'nda Doç Dr. Zeynep Eres danışmanlığında yürütülen doktora tezinden üretilmiştir.

ABSTRACT

Due to the suitable topographic conditions and climate diversity in the geography we live in, agriculture has been one of the important economic income sources from past to present. In the westernization process, the Ottoman Empire aimed to establish vocational schools and farms where industrial production could be made in order to modernize agriculture and increase agricultural production for export. According to archival records, it is known that about 100 farms were established in the Ottoman Empire. There are few settlements from these farms reaching the Republic Period. After the proclamation of the Republic, many new buildings and settlements were built by the state and various institutions were established in order to develop agriculture. The main institutions established for the development of agriculture are Agricultural Combines Institution (1937), State Agricultural Enterprises Institution (1938), State Production Farms (1950) and General Directorate of Agricultural Enterprises (1984). These institutions are the continuation of each other. Their main purpose is to provide high-yielding seeds to the farmer in established farms, and to supply seedlings and animal for breeding. Farms are generally located far from the city centers in areas where water and transportation facilities are easily accessible. In the settlements, there are units such as cattle and sheep breeding facilities, horse barns, poultry buildings, warehouses, ateliers and feed factory. In addition, there are buildings such as house, administration building, clubhouse, guesthouse etc. to provide the dwelling and social needs of officers and workers working in the farm. Together with agricultural lands, these settlements are successful examples of the modernization period in terms of introducing the production processes, space organization, social relations and lifestyles of a certain period.

ICOMOS has determined the theme of "Heritage, climate action and innovative transformations" as part of the International Day of Monuments and Sites on April 18, 2023. The content of the theme can be summarized as using technology based on traditional knowledge in the process of transformation into innovative buildings and settlements of the future, and benefiting from the energy efficient features of traditional buildings in order to adapt to the solution process of the global climate crisis. In this context, farms are example for new buildings to be built, as they are self-sufficient sustainable settlements with cyclical production and consumption activities and provide energy efficiency in the current climate crisis environment. And they should be protected by being evaluated under the responsibility of the architecture discipline. This study examines the buildings that the agricultural activities are carried out in Sarımsaklı, Türkgeldi and İnanlı Farms in the Thrace Region. The architectural design of the farms is explained through Türkgeldi and İnanlı Farm. Their conservation problems and sustainability are discussed in the context of conservation.

Keywords: Agriculture, Farm, Modernization, Conservation, Thrace

1. GİRİŞ

Türkiye'nin tarıma elverişli coğrafyası ve iklim koşullarının uygunluğu sayesinde halkın temel geçim kaynağı, tarım[1] olmuştur. Tarihsel süreç içinde göçler, savaşlar, ulaşımda yaşanan gelişmeler, ülkelerin birbirleriyle ilişkileri, ekonomik kriz dönemleri ve Sanayi Devrimi tarımsal üretim biçimlerinde değişikliklere yol açmıştır. Uygarlık tarihinin gelişim sürecinde Avrupa'nın hammadde ve pazar bulma talebi ile askeri gereksinimler, 1838 yılında Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında Baltalimanı Anlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece Osmanlı Devleti dünya ticaretine açılmış ve gıda maddesi ile hammadde tedarikçisi olarak görev almaya başlamıştır (Quataert, 2008). Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin tamamen geleneksel yöntemlerle devam eden üretim biçimini, tarımsal

[1] "Tarım/ziraat" sözcüğü kavramsal olarak çoğunlukla yanlış kullanılmaktadır. Tarım, bitkisel ve hayvansal her türlü üretimi ve ürünlerin uygun koşullarda saklanması, işletilmesi ve pazarlanması süreçlerini kapsamaktadır (Suiçmez, 2019). Çalışmada tarım sözcüğü bu bağlamda kullanılmıştır.

üretimi artırmak için bilimsel yöntemlerin öğrenilmesi, uygulanması ve yeni aletlerin temin edilmesi ile sistemli bir hale getirmesi gerekliliği doğmuştur. Bu noktada ilk adımlardan biri de eğitim sisteminde tarımın yer almaya başlamasıdır. Tarımda kurumsal çeşitlenmenin temelleri 1860 - 70'li yıllara dayansa da bu yıllarda eğitimin sadece büyük vilayet merkezleri ile sınırlı kaldığı 1876 - 1908 arasında ise devlet okullarının hem sayıca hem de nitelik olarak ilerleme gösterdiği bilinmektedir (Somel, 2014). Tarım eğitimini her seviyedeki okullara yaymak amacıyla 24 Şubat 1912'de çıkarılan nizamname ile tarım okulları dört sınıfa ayrılmıştır. Bunlar sırasıyla; amele mektepleri, çiftlik mektepleri, ziraat ameliyat mektepleri ve mıntıka yüksek ziraat mektepleridir (Sakaoğlu, 2003).

1800'lü yılların sonundan başlayarak 1933 yılında Ankara' da "Yüksek Ziraat Enstitüsü" ve ardından 1948' de bu okulun Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'ne dönüştürülmesine kadar geçen süreçte arşiv belgelerine göre Anadolu topraklarında 14 adet, Anadolu dışında ise 10 adet olmak üzere toplam 24 ziraat mektebinin kurulduğu tespit edilmiştir.[2] Bunların yanı sıra bağcılık, bahçıvanlık, sütçülük okulları ile makinist mektebinin de tarımsal üretime katkı vermek amacıyla kuruldukları bilinmektedir (Tekeli ve İlkin, 2004). 1884 yılında Büyük Halkalı Ameliyat-ı Ziraat Mektebi Nizamnamesi ile kurulmasına karar verilen ve 1891'de inşaatı tamamlanıp resmi olarak 1892 yılında açılan İstanbul Halkalı Ziraat Mektebi Alisi, Anadolu'daki ziraat okullarının en büyüğü olup yükseköğretim kurumları seviyesinde eğitim vermiştir (Soydan ve diğ., 2011). Okuldaki eğitimle, öğrencilerin sebze-meyve ağacı ve bağ yetiştirme, bunların budanması, aşılanması vb. ile bitkisel üretimde yararlanılacak hayvanların bakımı konularında bilgilendirilmesi amaçlanmıştır (Büyük Halkalı Ameliyat-ı Ziraat Mektebi Nizamnamesi, 1301/1884). Takip eden süreçte başka illerde de okullar açılarak tüm Anadolu'da modern çiftçilik yöntemlerinin benimsetilmesine çalışılmıştır.

Eğitim alanında kapsamlı yenilik ve gelişmeler sağlanırken öte yandan öncelikli hedefi askeriye için at yetiştirmek olan üretim amaçlı çiftlikler kurulmuştur. Söz konusu çiftlikler devlet tarafından 19. yy'ın ilk yarısından itibaren kurulmaya başlanmıştır. Osmanlı Dönemi'nde hara olarak kurulan ve günümüzde tarımsal üretim yapılmaya devam eden üç çiftlik bulunmaktadır. Bunlar, Eskişehir'de Çifteler Hara-yı Hümayunu, Bursa'da Mihaliç Çiftlikat-ı Hümayunu, Malatya'da Sultansuyu Çiftlikat-ı Hümayunu'dur. Bu çiftliklerde at yetiştirilmesinin yanı sıra öncelikle İstanbul ve Anadolu'nun gıda ihtiyacını karşılamak ve yurt dışına ihracat yaparak geliri artırmak hedeflenmiştir. Nitekim 19. yy sonundan 20. yy başına kadar olan süreçte tarımdan elde edilen yüksek ihracat gelirleri (Quataert, 2008) hedeflenen sürecin olumlu ilerlediğini göstermektedir.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte hem eğitimde tarımın yeri hem de çiftliklerdeki üretim biçimleri gelişmeye devam etmiştir. Eğitimde ziraat mekteplerinin ardından 1930'lu yıllardan itibaren bölge ziraat okulları, teknik ziraat okulları, teknik bahçıvanlık okulları, makinist okulu (Anonim, tarihsiz), köy enstitüleri ile ziraat fakülteleri kurulmuştur. Çiftlikler ise yeni kurulan farklı kurumların bünyesinde sayıları artırılarak işletilmeye devam etmiştir. 1937 yılında 3130 sayılı kanun ile Zirai Kombinalar Kurumu oluşturulmuştur. Bu kurum ile çiftçinin her türlü alet ve aracın temini, zirai hastalıklarla mücadele ve makineli tarımın ülkeye yayılması hedeflenmiştir. Kuruma köylünün kalkınması için tesisler kurma yetkisi verilmiştir (Anonim, 1949). Ardından Atatürk'ün tarımda örnek ve çiftçiye öğretici olmak amacıyla kurmuş olduğu

[2] Türkiye'de, Edirne, Halkalı (İstanbul), Bursa, Konya, Adana, Ankara, Kastamonu, Bartın, Kepsut (Balıkesir), Çorum, İzmir, Erzurum, Yalova, Sivas; Türkiye dışında ise Selanik, Üsküp, Ruscuk (Bulgaristan), Viyana (Avusturya), Avlonya (Arnavutluk), Halep (Suriye), Tunus, Sadova (Romanya), Birüsseba (İsrail), Yafa (İsrail).

çiftliklerini[3] hazineye devretmesi ile 3308 sayılı kanunla 1938 yılında *Devlet Ziraat İşletmeleri (DZİK*) kurulmuştur. İlerleyen zamanlarda söz konusu kurum bünyesine yeni çiftlik ve fabrikalar eklenmiştir (Tuncer, 1957). Ayrıca 1944 yılında yayımlanan 4604 sayılı kanun ile *Türkiye Zirai Donatım Kurum*u, ziraatte kullanılan her türlü alet ve makine, ilaç, suni gübre, tohumluk, damızlık vb. yurt içi veya yurt dışından temin etmek, tamirhaneler açmak ve ziraat, sanat ve ticaretle ilgili tesisler kurarak işletmekle yetkilendirilmiştir (R.G. 01.07.1944, sayı:5745).

Tarımda bitkisel, hayvansal, alet-araç temini gibi çeşitli üretim ihtiyaçları için farklı amaçlarla oluşturulan, her biri farklı kurumlar tarafından işletilen ve sayıları giderek artan çiftlik ve tesislerin tek kurum bünyesinde toplanması gerekliliği doğmuştur. Bu sebeple 1949 yılında 5433 sayılı kanunla Zirai Kombinalar ile Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu birleştirilerek *Devlet Üretme Çiftiği Genel Müdürlüğü* kurulmuştur. Birleştirilme sürecinde Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu'na bağlı Riza Çay Fabrikası, Tekel Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir (R.G. 13.06.1949, sayı:7231). Gazi Orman Çiftliği (Atatürk Orman Çiftliği) tekil bir kurum haline getirilmiştir. Türkgeldi (Kırklareli), Dalaman (Muğla), Hatay çiftlikleri ve Turunçgiller İşletmeleri haricindeki Midilliçoğlu Çiftliği (Yerköy/Yozgat), Pazar Elma Kurutma Fabrikası (Rize), Nevşehir Şarap Fabrikası tasfiye edilmiştir (Tuncer,1957).

1984 yılında Osmanlı Dönemi'nden kalan ve sonraki süreçte hara ve inekhane olarak kurulan işletmeler ile Devlet Üretme Çiftliklerinin birleştirilmesi amacıyla 95 sayılı KHK ile *Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü* (TİGEM) ismiyle yeni bir kurum oluşturulmuştur. Bu kurum faaliyetlerini Tarım ve Orman Bakanlığı'nın ilgili kuruluşları bünyesinde devam ettirmektedir. Günümüzde 37 çiftlik ve 1 merkez yerleşke olmak üzere toplam 38 yerleşimi olan kurum, 17 işletmede aktif olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Çalışma kapsamında devlet çiftliklerinin kurgusu anlatılacak ve Trakya Bölgesi'ndeki *Türkgeldi ve İnanlı Tarım İşlet*meleri ele alınacaktır. Çiftliklerde, yapıların yerleşimdeki dağılımları, mimari özellikleri ve tarımsal döngünün işleyişi açıklanarak yapıların ve yerleşkenin genel düzeninin incelenerek iklim krizi ve sürdürülebilirliğe yönelik edinilecek bilgi birikimine katkısına dikkat çekilmesi hedeflenmektedir.

2. TÜRKİYE'DE DEVLET ÇİFTLİKLERİNİN YAPISI

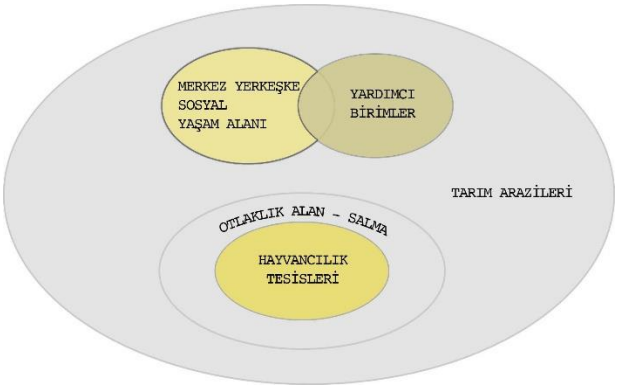
Modernleşme sürecinde kurulmaya başlanan ve kırsal kalkınmanın önemli bir basamağını oluşturan çiftliklerde farklı işlevli yapılar bulunmaktadır. Kendi kendine yetebilecek şekilde planlanan bu yerleşkeler çoğunlukla kent merkezinden uzaktaki kırsal alanlarda kurulmuşlardır. Aşağıda çiftliklerin yapısıyla ilgili genel bilgilere yer verilmiştir.

İşlevsel yapı: Çiftliklerde hem yaşayan kişilerin hem de arazilerin güvenliğini sağlamak amacıyla yerleşimlerin sınır bölgeleri ve yaşam alanı girişinde güvenlik birimleri bulunmaktadır. Ana girişin olduğu bölgede yaşam alanları ile idari birimler birlikte yer almaktadır. Bu kısım çiftlik merkezini oluşturur. Yaşam alanı içinde çiftlikte görevli personellerin barınma ihtiyacını karşılayan konut birimleri belli bir düzende sıralanmıştır. Çeşitli ihtiyaçların karşılanabileceği kantin, fırın, revir, park alanları, sinema salonu, lokal ve

[3] Atatürk'e ait çiftlikler; Gazi Orman Çiftliği (Ankara), Tekir Çiftliği (Silifke/Mersin), Piloğlu Çiftliği (Tarsus/Mersin), Baltacı Çiftliği (Yalova), Karabasmak Çiftliği (Dörtyol/Hatay). Ayrıca Ankara'da Bira Fabrikası da bulunmaktadır (Tuncer, 1957).

idari birim/daire, konutlara yakın konumdadır. Söz konusu birimlerle iç içe ya da yakınında atölye, misafirhane, kalorifer dairesi, tarımda kullanılan araç ve ekipmanların yer aldığı yarı açık alanlar, depo ve ambarlar, iaşe ambarı, harman yeri ve yem fabrikası/selektör yer almaktadır. Çiftliklerde çoğunlukla ilk ve ortaokul bulunmaktadır. Taşımalı eğitime geçilmesiyle bazı çiftliklerde okullar kapatılmış olsa da özellikle kent merkezine çok uzak olan yerleşimlerde eğitim hala devam etmektedir.

Çiftlik merkezindeki yapılı alan, tarım arazileri ile çevrelenmiştir (Şekil 1). Çiftliğin bulunduğu coğrafi bölgeye göre üretilen bitkisel ve hayvansal ürün türü farklılık göstermektedir. Hayvancılık faaliyetleri türlerine göre yerleşke merkezine yakın veya uzak konumda olabilmektedir. Koyunculuk ve sığırcılık tesisleri, yaşam alanında hijyeni sağlamak, kokuya maruz kalmamak amacıyla çiftlik merkezinden uzakta inşa edilir. Ayrıca hayvancılık tesislerinin otlaklık alanların geniş olduğu yerlere yakın olması da önemlidir. Ağırlıklı olarak birçok çiftlikte koyunculuk ve sığırcılık yapılmaktaysa da TİGEM, Türkiye'de at yetiştiriciliği konusunda da önemli çalışmalar sürdüren bir kurumdur. Bunların yanı sıra köpek yetiştiriciliği ve arıcılık da yürütülmektedir. Tavukçuluk üzerine geçmişte çalışmalar yapılmasına rağmen zamanla sonlandırılmıştır. Bitkisel ürün olarak kimi işletmelerde ağırlıklı olarak arpa, buğday, mısır gibi tahıl türleri üretilirken bazı çiftliklerde de fındık, fıstık, badem, şeftali gibi meyve üretimi yapılmaktadır.

Şekil 1. Çiftlik kurgusu- şematik gösterim (Ayaz, 2022)

Topografyaya yerleşim: Çiftlikler bulundukları bölgeye göre engebeli veya düz arazilere konumlandırılmışlardır. Alan içinde çiftlik merkezinin daha düz bir araziye konumlandırıldığı söylenebilir. Çiftliklerin kuruluşu sırasında tüm yapılar, tek katlı (bodrum katlı veya bodrumsuz) ikiz veya tekil olarak inşa edilmişlerdir. Konutlar her zaman belli bir sıra ve düzen içinde birbirlerinin ışığını kesmeyecek şekilde bahçeli olarak planlanmıştır. Sayıları çok olmamakla beraber bazı çiftliklerde geç tarihlerde apartman da yapılmıştır.

Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık tesislerinin genelde otlaklık alanlara yakın ve hâkim rüzgâr yönüne göre merkezdeki yerleşkeyi etkilemeyecek şekilde konumlandırıldığı görülmektedir. Yapılarda gerekli olan doğal ışıklandırma ve havalandırmanın sağlanabilmesi, hayvanların sağlıklı yetiştirilmesi için önemli bir etkendir. Bu sebeple hayvan barınakları, doğu-batı yönünde konumlandırılmış ve çatılara yüksekçe havalandırma bacası yapılmıştır. Tarım faaliyetlerinde su gereksinimi olması sebebiyle

genellikle çiftliklerin su kaynaklarına yakın alanlara yerleştirilmesine dikkat edilmiştir. Ayrıca tarım haricindeki su ihtiyacı su depoları, çoğunlukla çiftlik merkezinin dışında arazi durumuna göre mümkün ise tepede bir yere inşa edilmektedir. Böylece fiziki olarak suyun depolanması ve evlere aktarılması daha kolay sağlanmaktadır. Topografyaya yerleşilirken dikkat edilen hususlardan biri de hayvancılık tesislerindeki alt yapı sistemlerinin belli bir eğimle oluşturulmasıdır. Ahırlardan temizlenen atıkların, gübre seperatöründe toplanması amacıyla yer altında düşük eğimli kanallar oluşturulmaktadır. Böylece atıkların ayrıştırılarak bitkiler için kullanımı gerçekleştirilmektedir.

2. 1. Trakya Bölgesi'ndeki Çiftlikler

Trakya Bölgesi' nde TİGEM mülkiyetinde Türkgeldi ve İnanlı Tarım İşletmeleri olmak üzere iki çiftlik bulunmaktadır. Kuruluşundan 2006 yılına kadar devlet mülkiyetinde olan diğer bir çiftlik ise Sarımsaklı (Sarmısaklı) Çiftliği'dir. Arazi sınırları Türkgeldi İşletmesi ile bitişik olup çiftlik merkezleri birbirine yaklaşık 20 km uzaklıktadır. Günümüzde üç işletmede de tarım faaliyetleri sürdürülmektedir. Aşağıda bu çiftliklerden İnanlı ve Türkgeldi Tarım İşletmeleri'nin tarihsel süreci ve mimari yapısı aktarılacaktır.

İnanlı Tarım İşletmesi (Tekirdağ)

İnanlı Çiftliği, Tekirdağ İli Muratlı İlçesi İnanlı Mahallesi'nde[4] bulunmaktadır. Çiftlik, İnanlı merkezine 1,4 km uzaklıkta ve Hayrabolu-Muratlı yolu üzerindedir. Çiftlik arazileri, Çorlu Çayı, Uluöz Deresi ve İncalı 100.yıl Göleti etrafında konumlanmıştır. Cumhuriyet Arşivleri'nde bulunan 08.10.1930 tarihli belgeye göre, Tekirdağ'da at ve sığır yetiştirilmeye uygun ve terk edilmiş olan İnanlı Çiftliği'nin dört hissesinin iki hissesi muhacirlere dağıtılmış ve bunun haricindeki kısmın, Dahiliye Vekaleti'nin uygun bulması koşuluyla Islahı Hayvanat Kanunu'na uygun olarak aygır deposu ve inekhane kurulmak amacıyla İktisat Vekaleti'ne devrine karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-2/14-67-9). 1930 yılındaki bir başka belgeden Karacabey, Konya, Çifteler ve İnanlı inekhaneleri ve o sıra inşa edilmekte olan aygır depoları için hayvan satın alınacağı belirtilmiştir (BCA, 30-18-1-2/13-59-8). Buradan İnanlı Çiftliği'nin 1930 yılında hemen faaliyete geçirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. İnanlı Tarım İşletmesi, 1983 yılında TİGEM'e bağlanmıştır. TİGEM tarafından 21 yıl boyunca işletilmiştir. 2004'te 30 yıllık süre ile kiraya verilmiştir (EKVKBK, 2022).[5] 1930 yılında inşa edilen aygır deposu idare binası 2012 yılında alınan kararla 2. Grup yapı olarak tescillenmiştir. 2016 yılında da 2 adet konut, 2 adet at ahırı, 2 adet büyükbaş hayvan ahırı, 1 adet inek doğum ahırı olmak üzere toplam 7 bina tescil edilmiştir (EKVKBK, 2022). 1930'lu yıllarda inşa edilen söz konusu yapılar, özgün plan şemasını ve yapım özelliklerini büyük oranda korumaktadırlar.

Yerleşke: Çiftliğin merkezine doğu yönünden Hayrabolu-Muratlı karayolu üzerinden girilir. Birden fazla yapının yer aldığı yerleşimde idare binası, konutlar, cami ve park alanının hemen yakınında tavukçuluk tesisleri ve ahırlar, aygır deposunun idare binası ve tavla yapıları, atölyeler, silolar ve yem fabrikası yer almaktadır (Şekil 2).

[4] 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı "On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile Tekirdağ'ın büyükşehir olmasından dolayı İnanlı Köyü, mahalle statüsüne dönüştürülmüştür.
[5] Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi'ndeki ilgili belgeden yararlanılmıştır.

Müdüriyet binası 1 bodrum ve 1 zemin kattan oluşmaktadır (Şekil 3). Bodrum kat yığma taş, üst kat ise tuğla ile inşa edilmiş olup yapı ahşap tavanlıdır. Konutlar benzer yapım tekniği ve malzeme ile yapılmıştır, çalışanların konaklaması amacıyla kullanılmaya devam etmektedir (Şekil 4).

Hayvancılık Tesisleri: Çiftlikte tavukçuluk, sığırcılık, at ahırı (tavla) ve ağıl yapıları bulunmaktadır. Tavukçuluk yapısı, tek katlı ve betonarme karkas sistemde inşa edilmiş olup tuğla duvar örgüsüne sahiptir (Şekil 5). Tavla yapıları ise 1937 yılında yapılmıştır (Şekil 6). Orta aksı 2 katlı olup betonarme karkas sistemle inşa edilmiştir. İdari ya da depolama görevi olduğu düşünülen bu bölümün doğu ve batı yönlerinde tek katlı hayvan barınakları yer almaktadır. İçerisinde yemlik, suluk, hayvanları bağlamak için kullanılan demir halkalar ve özgün zemin döşemesi bulunmaktadır. Günümüzde depo işleviyle kullanılmaktadır. Yapılarda zaman ve kullanıma bağlı bazı hasarlar meydana gelmiş olsa da mekânsal özelliklerini ve özgünlüğünü korumaktadırlar.

Şekil 2. Çiftlik merkezinin genel görünümü, 2021 (Fotoğraf: Ayşegül Ağan)

Şekil 3. Aygır Deposu İdare Binası, 2021[6]

Şekil 4. Konut Yapısı, 2022

Şekil 5. Tavukçuluk yapısı, 2022

Şekil 6. Tavla Binası, 2021 (Fotoğraf: Ayşegül Ağan)

[6] Kaynak belirtilmeyen tüm görseller yazara aittir.

Hayvancılık yapılarının bulunduğu diğer yerleşimler, merkeze yaklaşık 2 km uzaklıktadır. Toplam 5 tane taş ağıl bulunmaktadır. 1 tanesi L, diğerleri U plan tipindedir. L tipi ağıl, çevresel koşullara bağlı olarak büyük oranda yıkılmıştır. İncelenebilen U formlu ağıl yığma taş olup (Şekil 7) ahşap makaslı çatı konstrüksiyonuna sahiptir (Şekil 8).

Şekil 7. Taş ağıl, 2022

Şekil 8. Ağıl iç mekanı, 2022

1 tane karantina ahırı bulunmaktadır ve yakın çevresinde yapı yoktur. Tek katlı, moloz taş inek doğum ahırı 1939 yılında inşa edilen tescilli bir yapıdır. Bu binanın güneyinde 1937 yılında yapılan birbiriyle aynı tasarıma sahip 2 ahır binası yer almaktadır (Şekil 9). Ahır binaları kagir olup yığma teknikle taş malzeme ile örülmüştür. Yapılar tamamen sıvalıdır. Üst örtüsü ahşap çatı makasları ve metal gergilerden oluşturulan bir sistemle taşınmaktadır (Şekil 10).

Şekil 9. Ahır genel görünüşü, 2021

Şekil 10. Ahırın iç mekânı, 2021

Türkgeldi Tarım İşletmesi (Kırklareli)

Çiftlik, Kırklareli İli Lüleburgaz İlçesi Durak Mahallesi'nde yer almaktadır. Çiftlik arazisi Ergene Nehri çevresindeki ovada konumlanmaktadır. 24.07.1936 tarihinde Ziraat Vekaleti tarafından, Türkgeldi Çiftliği'nin Devlet Örnek ve Tohum Üretme Çiftliği olarak kamulaştırılması uygun bulunmuştur (BCA, 30-10-0-0/185-276-6). Çiftlik, 1936 yılında Hacı Sadık ve İzzet Bey isimlerindeki mülk sahiplerinden satın alınarak 1938 yılının sonbaharına kadar işletilmiştir (Ülkü ve diğ., 1969). 14.07.1938 tarihinde Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu'na devredilmesi kararlaştırılmıştır (BCA, 30-18-1-2/84-65-16). Çiftlik, 1950 Mart ayından itibaren Devlet Üretme Çiftlikleri Umum Müdürlüğü'ne devredilmiştir (Tuncer, 1957). 1951 yılında, Tarım Bakanlığı'nın talebi üzerine Türkgeldi Devlet Üretme Çiftliği'nin

29 parseldeki arazisinden 253 dekar ve 30 parselden 90 dekar olmak üzere toplamda 343 dekar arazinin göçmenlere tahsis edilmek üzere boşaltılmasına karar verilmiştir (BCA, 30-18-1-2/127-84-8). Son olarak 1983 yılında TİGEM'e bağlanmıştır. Tarım faaliyetlerine ilgili kurumun bünyesinde devam edilmektedir.

Yerleşke: Çiftliğin merkezi Durak ve Düğüncübaşı Mahallelerini bağlayan karayolu ile Edirne demiryolu arasındadır. Bu alanda lojmanlar, idare binası, misafirhane ve yemekhane, işçi koğuşu, lokal, kalorifer dairesi, eski marangozhane, enerji santrali, su deposu yer almaktadır. Ayrıca çocuk parkı ve yetişkinler için oturma birimlerini içeren kamusal alanlar bulunmaktadır. Atölye binaları karayolunun güneyinde, ambarlar, kantar birimi, yem fabrikası ise yolun kuzeyinde karşılıklı olarak yer almaktadır (Şekil 11). Konut yerleşiminin güneyinde cami ile eskiden bahçede çalışanların kullandıkları ve bahçe malzemelerinin depolandığı bir bahçe binası ve günümüzde kullanılmayan eski memur lokali yer almaktadır. İşletme merkezinin yaklaşık 1 km yakınında, eski hayvancılık yapıları bulunmaktadır (Şekil 11).

Sözü geçen yerleşimlere Durak-Düğüncübaşı Karayolu'ndan giriş yapılmaktadır. Çiftlik merkezinde giriş aksı takip edildiğinde tek katlı ve bahçeli müdür lojmanına ulaşılır. Buranın kuzeyinde 2 katlı betonarme idare binası ile 4 katlı betonarme misafirhane ve yemekhane bulunmaktadır. Giriş aksının doğu yönünde, doğrusal bir düzende 2 sıra halinde müstakil konutlar bulunmaktadır. Lojmanların 20 tanesi tek katlı olup ikiz yapı şeklinde inşa edilmiştir. 3 adet 2 katlı apartman bulunmaktadır. Tüm konutların kendine ait bahçesi vardır ve park alanları konut yerleşimiyle iç içedir. İkiz müstakil lojmanların bazılarında giriş bölümü 4 basamakla yükseltilerek veranda olarak tasarlanmıştır. Simetrik tasarlanan bu konutların girişleri zıt yönlere bakmaktadır. İşletmede ısıtma sistemi kaloriferdir. Yakıt olarak kömür kullanılmaktadır. Kalorifer kazan dairesi, idare binasının batısında yer almaktadır.

Merkezin doğusunda farklı kapasitede yedi adet ambar binası, bir adet yem fabrikası ve bir adet kantar ve kontrol birimi, zirai ilaç hazırlama ünitesi bulunmaktadır. Ambar yapıları tahıl ve zirai ilaçların depolanması amacıyla kullanılmaktadır. Moloz taş kullanılarak yığma yapım tekniğiyle inşa edilen 2 ambar bulunmaktadır. Birinin üst örtüsü, ahşap çatı makaslarının üzerinde sac levhadan oluşmaktadır. Diğerinde ise sac levha yarım daire şeklinde bükülerek çatı oluşturulmuştur (Şekil 12). Atölye alanında tarım aletleri ve araçları ile bunların parçalarının yer aldığı bölümler yarı açık mekân olarak düzenlenmiştir. 1 adet atölye binası, 1 depo ve 1 akaryakıt birimi bulunmaktadır.

Şekil 11. Çiftliğin genel görünümü, 2022

Şekil 12**.** Ambar yapısı, 2022

Hayvancılık Tesisleri: Eski hayvancılık tesisleri karayolunun güneyindedir. Çiftliğin kuruluş yıllarında inşa edilen ahır yapıları günümüzde uzun süreli faaliyetler yerine yeni alınan hayvanların tedbir amaçlı karantina süreçlerini geçirmeleri amacıyla kullanılmaktadır. Hayvancılık tesisleri kapalı, yarı açık ve açık mekanlardan oluşmaktadır. Kapalı ve açık ahırlar, revir, silaj çukuru, ot sundurmaları ve yardımcı birimler bulunmaktadır. Ahır yapıları taş ve tuğla malzemelerle yığma yapım tekniğiyle inşa edilmiştir (Şekil 13-14). Yığma duvarların üzerinde betonarme hatıl dönülmüş ve geniş açıklıkları geçebilmek, çatıyı taşıyabilmek amacıyla çelik ve ahşap dikmeler kullanılmıştır. Üst örtü olarak özgün malzemenin kiremit olduğu düşünülmektedir. Ancak günümüzde sac levhaların kullanıldığı birimler de vardır. Geçmişte hayvanların açık alanı olarak kullanılan bazı alanlar membran örtülerle kapatılarak günümüzde tarım aracı parçalarının depolanması amacıyla kullanılmaktadır.

Şekil 13. Eski hayvancılık binaları, 2022

Şekil 14. Hayvancılık binası iç mekânı, 2022

3. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE ÇİFTLİKLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sürdürülebilirlik kavramı dünya çapında uzun yıllardır süregelen bir değerlendirme ve tartışma konusudur. Birçok farklı bilim dalından uzmanlar mevcut kaynakların daha verimli ve kontrollü kullanımı, çevreye duyarlı malzeme ve yöntemlerin tercih edilmesi ve gelecek nesillere yaşanabilir çevreler bırakılabilmesi konularına dikkat çekmektedir. Söz konusu çalışmalar koruma alanının da kapsamındadır. Kültür varlıklarının ve çevrelerinin, sosyal yaşam kültürü ile birlikte korunabilmesi hedeflenmekte ve bunun gerekliliklerinin üzerinde durulmaktadır.

Son 25-30 yıldır Birleşmiş Milletler, UNESCO, ICOMOS,[7] gibi kuruluşlar kültür varlıklarının korunmasına yönelik çalışmalar yapmaktadır ve endüstri, inşaat, çevre vb. alanlarda sürdürülebilirliği sağlamak adına geleceğe yönelik planlar belirlemişlerdir (Gençer, 2022). ICOMOS 2022 yılında "İklim ve Miras", 2023 yılında ise "Geleneksel bilgi, iklim eylemi ve yenilikçi dönüşüm" temalarını belirleyerek iklim ile kültür mirası etkileşimini inceleyen araştırmaları teşvik etmektedir. Bu temalardan yola çıkarak geleneksel bilginin kültürel birikimin bir parçası olması sebebiyle nesilden nesile aktarılmasının önemli olduğu söylenebilir. Ayrıca yıllardır öğrenilmiş ve deneyimlenmiş olan bilgilerin yeni teknolojilerle bir araya getirilerek daha verimli tekniklerin ve malzemelerin üretilmesi hem koruma hem de yenilikçi tasarımların oluşturulabilmesi için fayda sağlayacaktır.

[7] **UNESCO**-United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization/ Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü; **ICOMOS**-International Council on Monuments and Sites/ Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi

Günümüzde daha fazla tercih edilen yapay malzeme ve inşaat tekniklerinin yerine geri dönüşebilir, doğa ve insan sağlığı ile uyumlu malzemelerin kullanımını desteklemek, doğal yapı malzemelerinin kaynaklarına zarar vermeden devamlılığını sağlamak gerekmektedir. Yapılarda doğal malzemelerin kullanımı, gerektiğinde malzemelerin yeniden doğaya karışıp doğanın bir parçası haline dönüşebilecek olması ve doğal iklimlendirmeyi sağlaması açısından yapıda kullanımı sürdürülmesi gereken bir uygulamadır. Geleneksel yapılardan öğrendiğimiz çatı biçimlenişleri, açıklıkların boyutu ve yönü, yapıların yönlere, peyzaja göre biçimlendirilmesi ve zemin ile ilişkisi gibi unsurlar yapıların doğru ve doğal yollarla hava almasını ve ısı dengesini sağlamaktadır.

Tarım süreçleri, bitkisel ve hayvansal üretimlerin birbirini takip eden bir dönüşüm halinde ilerlemesiyle mümkündür. Örneğin ahırlardan toplanan hayvansal atıklar gübre seperatöründe toplanarak mekanik bir alet ile katı ve sıvı olarak ayrıştırılmaktadır. Katı ve sıvı gübre, yetiştirilmekte olan ürünler için farklı zamanlarda ihtiyaca göre kullanılmaktadır. Yetiştirilen bitkiler, insanlar için gıda olarak hazırlanmasının yanında hayvanlar için de besin kaynağı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bunların yenmeyecek kısımları da zemine serilmek üzere ayrılmaktadır. Özet olarak, atıkların doğal bir kullanımla yeniden üretim sürecine katılması sağlanmaktadır. Öte yandan çiftlik yapılarında kullanılan taşlar çiftliklerin yakın çevresinden ya da arazi içindeki taş ocaklarından alınmaktadır. Böylece hem ekonomik maliyetler düşürülmekte hem de doğayla uyumlu malzeme kullanılarak karbon salınımı engellenmektedir.

Çiftliklerdeki tüm yapıların doğal peyzaj alanları ve topografya ile uyumlu olacak şekilde düşeyde yükselen değil az katlı ve çevreye saygılı bir planlamanın ürünü oldukları görülmektedir. Mimaride dikkat edilmesi gereken temel çevresel etkenler ölçüt alınarak düzenlenmiş bu yaşam alanı günümüze bir örnek oluşturmaktadır. Yapıların barınma ve üretim gibi ihtiyaçları karşılamasının yanında farklı coğrafyalardan gelen insanların birbiriyle etkileşimi ile kültürel bir çeşitlilik ortaya çıkmaktadır. Güçlü toplumsal bağların ve gelenekselleşen yaşam biçimlerinin oluşmasına katkı sağlayan bu ilişkiler, çiftliklerde aktif bir sosyal yaşamın şekillendiğini de göstermektedir.

Kentleşme, göç, iklim değişikliği gibi etkenler tarım faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla tarımla ilgili tüm kültürel ve yapısal birikimler de giderek kaybolmaktadır. Bir yandan mevcut yapı stoğunun belgelemesi yapılırken öte yandan yapıların onarılarak günümüz teknolojisi ile uyumlu halde kullanılabilmesi sağlanmalıdır. Aksi takdirde yok olma sürecinin devam etmesi kaçınılmazdır. Bu noktada ilgili meslek insanlarının geleceğe ve doğaya karşı sorumluluk bilinciyle yaklaşması, konuyla ilgili daha ayrıntılı çalışmalar yapıp halkı bilinçlendirme yönünde çaba harcaması tarımsal yapı ve yaşamların devamlılığını sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Anonim, Ziraat Okulları. Tarım Bakanlığı Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü. Ankara

Anonim, 1949, 1950 Yılı Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü Bütçesi,Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü, Tetkik Müdürlüğü, Ankara

Büyük Halkalı Ameliyat-ı Ziraat Mektebi Nizamnamesi, 21 Recep 1301 (17 Mayıs 1884).

Gençer, C.İ., 2022, "İklim Krizi ve Kültürel Mirasın Korunması Konusunda Uluslararası Yaklaşımlar", Mimar.ist, 75, 36-40.

Sakaoğlu, N., 2003, Osmanlı' dan Günümüze Eğitim Tarihi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Somel, S. A., 2014, "II. Abdülhamid Devri Eğitimine Genel Bir Bakış*",* Sultanbeyli Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları, s.239-249, İstanbul

Soydan, H., 2011, 120 Yıllık Eğitim Çınarı: Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Suiçmez, B. R., 2019, "Kalmayan Köylü ve Yok Olan Küçük Çiftçi ile Ülkemizde Tarımsal Üretim Artırılarak Kırsal Kalkınma Başarılabilir mi?", Mimar.ist, 66, 50-62.

Tekeli, İ., İlkin, S., 2004, "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları: Modernleşme Çabaları", Cumhuriyetin Harcı: Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi, s.281-356, İstanbul Bilgi Yayınları, İstanbu

Tuncer, H,1957, Devlet Üretme Çiftlikleri, Ankara.

Ülkü ve diğ., 1969, Türkgeldi Devlet Üretme Çiftliği (Lüleburgaz-Kırklareli) Master Planı, Ankara.

Quataert, D., 2008, Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım (1876-1908), (N.Özok Gündoğan ve A.Z.Gündoğan,Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

95 sayılı Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (1983). T.C. Resmi Gazete,18205, 28 Ekim 1983 (Mükerrer).

3130 sayılı 1936 Mali Yılı Muvazenei Umumiye Kanununa Dahil Bazı Daire Bütçelerine Munzam ve Fevkalade Tahsisat Verilmesine ve Bazı Bütçelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (1937). T.C. Resmi Gazete, 3538, 19 Şubat 1937.

3308 sayılı Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu Hakkında Kanun, T.C. Resmi Gazete, 3807, 13 Kanunusani 1938.

4604 sayılı Türkiye Zirai Donatım Kurumu Kanunu. (1944). T.C. Resmi Gazete,5745,1 Temmuz 1944.
5433 sayılı Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü Görev ve Kuruluş Kanunu (1949), T.C. Resmi Gazete, 7231, 13 Haziran 1949.

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivleri

30-10-0-0 (Muamelat Genel Müdürlüğü),185-276-6 (09.11.1936).
30-18-1-2 (Kararlar Daire Başkanlığı), 14-67-9 (08.10.1930).
30-18-1-2 (Kararlar Daire Başkanlığı), 13-59-8 (03.09.1930).
30-18-1-2 (Kararlar Daire Başkanlığı), 84-65-16 (14.07.1938).
30-18-1-2 (Kararlar Daire Başkanlığı), 127-84-8 (15.11.1951).

Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi (EKVKBK

DÖNGÜSEL YAPILAR: DÖNGÜSEL YAPILAR ÜZERINE ÖĞRENCI PRATIKLERI ÜZERINDEN BIR DEĞERLENDIRME

CIRCULAR BUILDINGS: AN ASSESSMENT of CIRCULAR BUILDINGS on STUDENT'S PRACTİCES

Havva Aksel Çiçekçi

[1] Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Tekirdağ, Türkiye
[1] hakselcicekci@nku.edu.tr

ÖZET

Yapı endüstrisi ve bu endüstrinin fiziksel çıktılarından olan yapılar yaşam döngüsünün farklı aşamalarında doğal kaynak tüketimi, yenilenemeyen enerji tüketimi, atık oluşumu, hava kirliliği vb. pek çok çevresel etkiye neden olmaktadır. Tüm bu çevresel etkilerle beraber yapı endüstrisi paydaşlarının çevre ile ilgili sorumluluğunun gün geçtikçe artığı görülmektedir. Mimarlık pratiği içinde çevresel konular ile ilgili günümüze kadar pek çok konsept kendine yer bulmuş olup, bunlardan bazıları "enerji etkin binalar", "yeşil binalar", "sürdürülebilir yapılar", "pasif evler", "sıfır enerji yapılar" vb. olarak özetlenebilir. Günümüzde tüm bu konseptleri kapsayan bir yaklaşım olarak döngüsel yapı konsepti ön plana çıkmaktadır. Döngüsel yapılar 1970.li yıllarda oraya atılan döngüsel ekonomi yaklaşımından temellenmekte olup, üretim süreci içerisinde doğrusal işleyen tüm sistemlerin döngüselleştirilmesi prensibine dayanmaktadır. Doğrusal ekonomiler diğer bir deyişle uygulanagelen klasik ekonomiler, edin- üret- at (take-make- waste) ilkesine dayanmaktadır. Burada edinmek, hammaddenin elde edilmesi; üretmek hammaddeden ürün üretimi, atmak ise; ürünlerin kullanım ömrünü tamamlanması ve/veya kullanıcının o ürüne gereksinim duymaması vb. gerekçelerle atık olarak elden çıkarılmasını ifade etmektedir. Doğrusal ekonomi, tek yönlü bir sistem olup, doğal kaynakları üretim ve tüketim yoluyla atık haline getiren bir ekonomik modeli tariflemektedir. Döngüsel ekonomiler ise; malzeme ve enerji döngülerinin yavaşlatıldığı, kapatıldığı ve daraltıldığı; kaynak/malzeme girişinin, atık oluşumunun ve emisyonlar ile enerji kaybının en aza indirildiği yenilenebilir bir sistemi tanımlanmaktadır. Döngüsel ekonominin yapı endüstrisinde uygulanmasına yönelik literatürde çeşitli yaklaşımlar yer almaktadır. Ancak döngüsellik konusu özellikle yapı endüstrisinde henüz güncellik kazanan bir konu olup, pek çok belirsizliği bünyesinde barındırmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı; mimarlık disiplini içerisinde "döngüsel yapı" konsepti konusunda farkındalığın arttırılarak, konuyla ilgili uygulamaların yaygınlaştırılmasıdır. Çalışma kapsamında Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Mimarlık Bölümde, lisans seçmeli ders statüsünde yürütülen "Yapısal Atık Yönetimi ve Döngüsellik" başlıklı ders kapsamında, yapı üretiminde çevresel etkilerin azaltılmasına yönelik yaklaşımların benimsenmesi ve uygulanabilmesi amacıyla, döngüsel yapı konseptine ilişkin gerçekleştirilen atölye çalışmasına ait çıktılar üzerinden bir değerlendirme ortaya konulmuştur. Atölye çalışması kapsamında yirmi üç adet çalışma teslim edilmiş, uygun olan yirmi adeti değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler; mekânsal kullanım açısından irdeleme, konstrüksiyon yöntemi ve malzeme seçimi açısından irdeleme, döngüsel yapı kriter seçimi açısında irdeleme şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: Döngüsel Yapılar, Döngüsel Yapı Tasarımı, Döngüsel Binalar

ABSTRACT

Building industry and buildings cause various environmental impacts at different stages of their life cycles such as natural resource and non-renewable energy consumption, waste generation, air

pollution etc. Along with all these environmental effects, it is seen that the environmental responsibility of the construction industry stakeholders is increasing day by day. Many concepts have found their place in architectural practice until today, some of them are "energy efficient buildings", "green buildings", "sustainable buildings", "passive houses", "zero energy buildings" and so on. The circular building is an approach based on the circular economy approach that was introduced in the 1970s and is based on the principle of circularization of all linear systems in the production process. Linear economies, in other words, classical economies, are based on the take-make-waste principle in which "take" here means the extraction of the raw material. The "make refers to the production processes of products from raw materials, while waste refers to the products to be disposed of as waste at the end of the life cycle or when the user does not need that product anymore etc. The linear economy is a one-way system and describes an economic model that turns natural resources into waste through production and consumption processes. Contrarily, a Circular economy refers to an economic model where material and energy cycles are slowed, shut down, and narrowed and it is a regenerative system in which resource/material input, waste generation, emissions, and energy loss are minimized. There are various approaches in the literature for the application of the circular economy in the building industry. However, the circular buildings issue is a topic that has recently gained importance, especially in the building industry, and it contains many uncertainties.

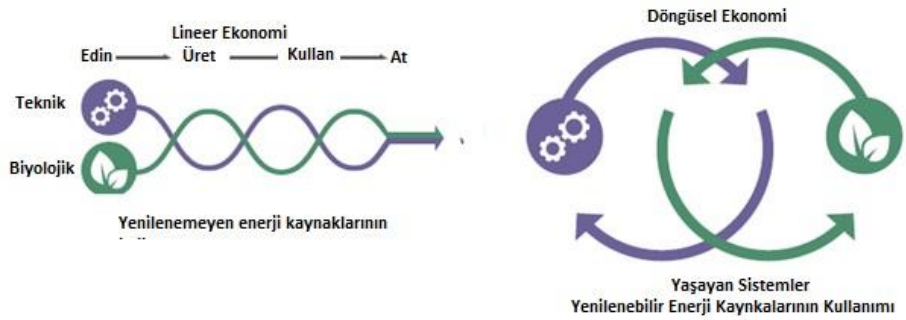
In this context, the aim of the study is to raise awareness about the concepts of "circular buildings", within the discipline of architecture, and also to increase the applicability of circular buildings. Within the scope of the study, the circular buildings that are designed by the students involved in the course entitled "Construction and Demolition Waste Management and Circularity" which is conducted as an elective course for 4th-year undergraduate students at Tekirdağ Namık Kemal University will be evaluated within the context of circular building criteria. Twenty-three works were submitted within the scope of the workshop, and twenty of the (suitable ones) were evaluated. These evaluations cover; spatial use; construction method and material selection and circular buildings criterion selection.

Keywords: Circular Building, Circular Building Design, Circular Construction

1. GİRİŞ

Yapı endüstrisi ve bu endüstrinin fiziksel çıktılarında olan yapılar; doğal kaynak tüketimi, yenilenemeyen enerji tüketimi, atık oluşumu, hava kirliliği vb. pek çok çevresel etkiye neden olmaktadır. Yapı endüstrisi küresel enerji tüketiminin %30'unu oluşturmakta olup, yıllık küresel CO_2 emisyonlarının da %40'ından sorumludur. Özellikle fosil yakıtlar kullanılarak üretilen demir, çelik vb. yapı malzemelerinin üretiminin küresel anlamda hava kirliliği ve sera gazı emisyonlarını önemli oranda arttırdığı bilinmektedir (Url-1, Url-3, Url-3). Yapı endüstrisi ayrıca kaynak yoğun bir endüstri olup, yeryüzündeki doğal kaynak tüketiminden önemli oranda sorumludur. OECD verilerine göre 2018 yılında 90 milyar ton olan dünya hammadde tüketiminin, 2060 yılı itibariyle yaklaşık 2 katına (167 milyar ton) çıkacağı, kaynak tüketimindeki en büyük artışların özellikle gelişmekte olan ülkelerde yapı malzemeleri ve metaller de dahil olmak üzere minerallerde olacağı öngörülmektedir (OECD, 2018). Yapı endüstrisi aynı zamanda Avrupa Birliği ülkeleri arasında toplam atıkların %37,1'ini oluşturmaktadır (Eurostat, 2020). Tüm bu çevresel etkilere paralel olarak yapılı çevrenin üretiminde rol oynayan yapı endüstrisi paydaşlarının çevre ile ilgili sorumluluğunun gün geçtikçe artığı görülmektedir. Bu bağlamda yapı endüstrisinin en önemli paydaşlarından biri olan yapıları tasarlayan ve üretiminde aktif rol alan meslek insanları olarak mimarların konuyla ilgili bilinçlenme ve eylemde bulunması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Günümüze kadar çevresel sorumluluk gereği mimarlık pratiği içinde pek çok konsept kendine yer bulmuş olup, bunlardan bazıları "enerji etkin binalar", "yeşil binalar", "sürdürülebilir yapılar", "pasif evler", "sıfır enerji yapılar" vb. olarak özetlenebilir. Son zamanlarda hammaddenin çıkarılması, üretim, yapım, kullanım ve yapıların kullanım ömrü sonu süreçleri olmak üzere bütüncül bir

yaklaşımla yaşam döngüsünün tüm aşamalarını kapsayan ve bu bütüncül yaklaşımın yapı üretim sisteminin tamamında uygulanmasına yönelik olarak "döngüsel yapı" konsepti mimarlık pratiği içerisinde kendine yer bulmuştur. Döngüsel yapılar, döngüsel ekonomi ilkelerine göre tasarlanan, planlanan, inşa edilen, işletilen, bakılan-onarılan ve yıkımı yapılan binaları ifade etmektedir (Pomponi ve Moncaster, 2017). Döngüsel ekonomi ise mevcut malzeme ve ürünlerin paylaşılmasını, kiralanmasını, yeniden kullanılmasını, onarılmasını, yenilenmesini ve geri dönüştürülmesini içeren, tüm bu ürün ve malzemeleri mümkün olduğunca uzun süre kullanımda tutmayı amaçlayan bir üretim ve tüketim modelidir (Url-4). Klasik ekonomiler tek yönlü doğrusal bir üretim ve tüketim modelini ifade etmekte olup, edin-üret-at prensibine dayanmaktadır. Döngüsel bir ekonomik model ise doğrusal işleyen tüm sistemlerin döngüselleştirilmesi prensibine dayanmaktadır (Şekil 1). Döngüsel ekonomiler üretim ve tüketim faaliyetlerinde doğal döngüyü taklit eden bir yaklaşım geliştirmeyi hedefler.

Şekil 1. Doğrusal ve Döngüsel Ekonomi (ARUP, 2016)

Bu bağlamda, geleceğin mimarları olacak olan mimarlık öğrencileri tarafından yapı üretiminde çevresel etkilerin azaltılmasına yönelik yaklaşımların benimsenmesi amacıyla bir çevrimiçi atölye çalışması gerçekleştirilmiştir. Atölye kapsamında çevresel sorumluluk konusunda farkındalık yaratılarak, öğrencilerin ileride meslek pratikleri içerisinde konuyla ilgili uygulama yapabilmelerini sağlamak amaçlanmıştır. Atölye kapsamında elde edilen veriler ilgili başlıklar altında sunulmuştur.

2. YÖNTEM

Atölye çalışması Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Mimarlık Bölümü 4. Sınıf lisans öğrencilerine yönelik seçmeli ders olarak yürütülen "Yapısal Atık Yönetimi ve Döngüsellik" dersi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Atölye çalışması öncesi ders kapsamında, yapısal atık ve oluşum nedenleri, atık azaltma stratejileri, döngüsel ekonomi ve döngüsel yapı kavramlarına ilişkin teorik bilgiler aktarılmıştır. Elde edilen bu teorik bilgiler çerçevesinde katılımcılardan döngüsel yapı kriterlerine uygun olarak, Üniversitemiz Değirmenaltı yerleşkesinde kullanılmak üzere 40-60 m^2 arasında olarak bir hacim tasarlamaları istenmiştir. Hacmin işlevsel kullanımının kampüs içerisindeki öğrenci gereksinimleri doğrultusunda öğrenci tarafından belirlenmesi talep edilmiştir. Bu bağlamda öğrencilerden öncelikle bir kullanım senaryosu oluşturmaları beklenmiştir. Atölye çalışması kapsamında; ARUP ve Ellen MacArthur Vakfı tarafından oluşturulan döngüsel bina aracına (Circular

Buildings Toolkit) dayalı olarak hazırlanan on adet döngüsel yapı kriteri öğrencilerle paylaşılmıştır (Çizelge 1). Öğrencilerin çalışmalarında bu kriterlerden DYK4 ve DYK5 kriterlerini sağlamları ve bu kriterlere ek olarak da senaryolarına uygun olarak belirleyecekleri döngüsel yapı kriterlerini kullanmaları talep edilmiştir.

Çizelge 1. Döngüsel Yapı Kriterleri (Ellen MacArthur Vakfı ve ARUP, 2022; Aksel Çiçekçi, 2022)

DÖNGÜSEL YAPI KRİTERİ KODLARI VE DÖNGÜSEL YAPI KRİTERLERİNE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR	
DYK1.	Yeni yapı üretiminden kaçınarak var olan yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi, onarımı ve yeniden kullanımının sağlanması
DYK2.	Yapıların kullanım, farklı işlevlerin, günün farklı saatlerinde kullanımına olanak verecek şekilde, esnek tasarımı ile yapıların kullanım/işletme ömrünün uzatılması/yapıların kullanımda tutulması,
DYK3.	Yapıların dayanıklı malzeme, eleman ve sistemler ile tasarlanması
DYK4.*	Yapıların uyarlanabilir nitelikte böylelikle, yapıların fonksiyonel yaşam ömürleri sonunda yeniden işlevlendirilmesine olanak sağlanması
DYK5.*	Yapıların sökülebilir nitelikte tasarlanması, yapıların yaşam ömürleri sonunda yapı malzemesi, bileşeni vb. düzeylerde yeniden kullanımın sağlanması,
DYK6.	Gerekli performans koşullarında ödün vermeden, malzeme kullanımının azaltacak yaklaşımların benimsenmesi
DYK7.	Tasarımda, mekân boyutları, açıklıklar, konsol genişlikleri, kat yükseklileri vb. optimumda tutarak malzeme verimliliğinin sağlanması
DYK8.	Doğal kaynaklar ile yenilenemeyen kaynak kullanımının azaltılması, geri kazanılmış ürün kullanımının sağlanması
DYK9.	Karbon ayak izinin azaltılarak, Düşük gömülü enerjili ve biyo-temelli malzemelerin kullanımının yaygınlaştırılması
DYK10.	İnsan sağlığına ve çevreye zararlı malzemelerin kullanımının önlenmesi

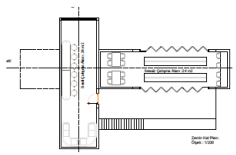
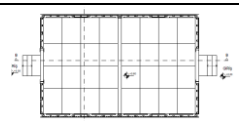
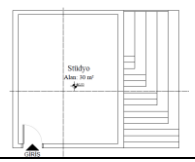
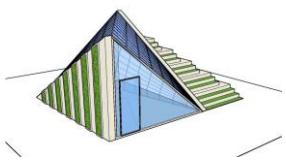
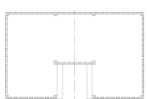
Açıklama: *** Sağlanması talep edilen temel kriterler.**

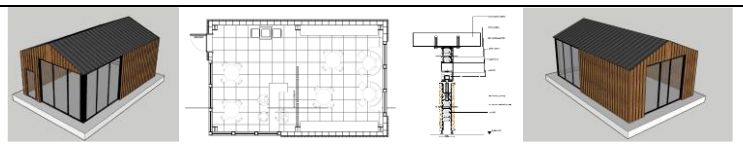
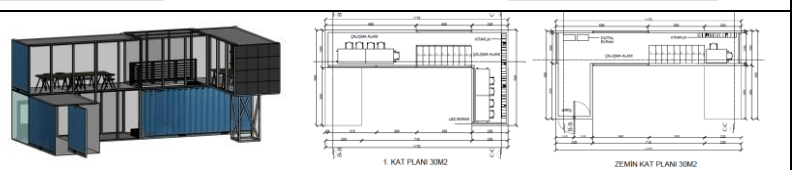
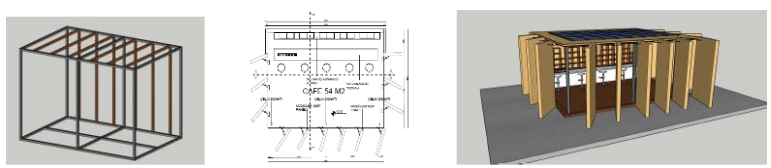
Atölye çalışması kapsamında katılımcılar tarafından yirmi üç adet çalışma teslim edilmiş olup, bu çalışmalardan yirmi adeti analiz edilmiş, üç tanesi iki adet çalışmanın döngüsel yapı kriterlerinden hiçbirini sağlamamaları diğeri ise çalışmaya ait açıklayıcı bilgilerin yer almaması nedeniyle bu çalışmaya dahil edilememiştir.

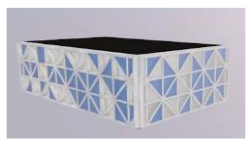
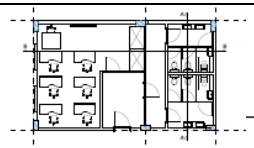
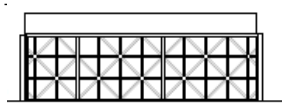
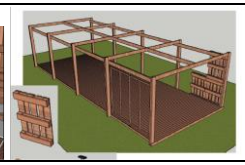
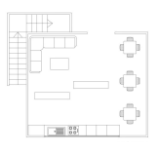
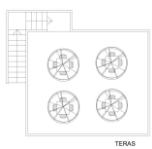
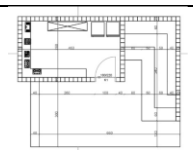
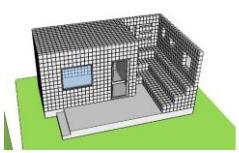
3. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

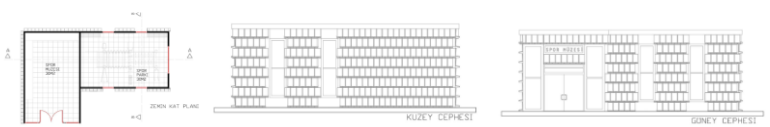
Çalışma kapsamında değerlendirilmeye alınan projelere (atölye çıktısı) ait görseller ile kısa açıklamalar Çizelge 2'de sunulmuştur. Atölye çıktılarının incelemesi sonucu elde edilen bulgular bu başlık altında ele alınmıştır. Atölye çıktıları mekânsal kullanım açısından irdelendiğinde, yapıların atölye ve çalışma alanları, dinlenme alanları, sergi salonu, kafe, öğrenci kulüp etkinlik alanı, spor salonu vb. şekilde işlevlendirilmiş olduğu görülmektedir. Bu bağlamda öğrencilerin kampus içerisinde gereksinim duydukları mekanların sözü geçen işlevlerin karşılanmasına yönelik mekanlar olduğu söylenebilir. Öğrenci çalışmaları konstrüksiyon yöntemi ve malzeme seçimi açısından irdelendiğinde ise yeniden kullanılan ve geri dönüştürülen ahşap ve çelik kullanımının öne çıktığı, cam, plastik (pvc, polikarbonat vb.) ve pişmiş toprak (tuğla) malzemelerin de tercih edildiği görülmüştür. Cam elyaf, ayçiçeği atıkları, mantar, suni deri kullanılan diğer malzemelerdir.

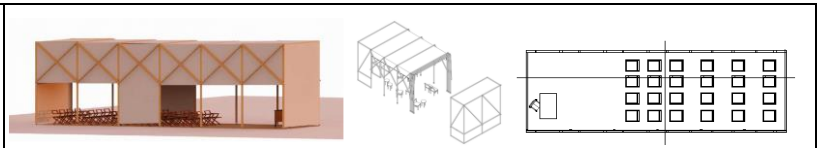
Çizelge 2. Atölye Çalışması Çıktıları

YAPI NUMARASI VE YAPIYA AİT KISA BİLGİLER		YAPIYA AİT GÖRSELLER
Y1	Zemin katlar sesli ve sessiz çalışma ve okuma salonları, birinci kat ise yataklı dinlenme kabinleri yer almaktadır Yapıda metal konteynerlerin üst üste yığılması tekniğine dayalı olarak tasarlanmış olup, yapıda geri dönüştürülmüş malzemelerin (mantar, alüminyum, ahşap vb.) öngörülmüştür.	
Y2	Yapı sergi salonu ile çalışma ve dinlenme işlevli olarak kullanılan karma fonksiyonlu bir birim olarak kurgulanmıştır. Yapıda çelik iskelet taşıyıcılı, atık ahşap paletlerle oluşturulmuş duvar örgülüdür. Ahşap paletlerle oluşturulan duvar yüzeylerinde yer alan boşluklar ışık ve hava geçişine olanak sağlamaktadır.	
Y3	Yapı grup çalışmaları ile bireysel çalışmalara olanak sağlayan, dinlenme bölümü barındıran bir atölye yapısı olarak tasarlanmıştır. Yapının sağ cephesinde, taşınabilir oturma alanları bulunmaktadır. Yapı ahşap konstrüksiyonlu ve cam cephelidir. Ahşap elemanlar sökülebilir şekilde tasarlanmıştır. Yapıda yeşil bir duvar ile kinetik enerji (hareket enerjisi) ile aktive olan şarj ünitelerinin yer almaktadır.	
Y4	Yapı konsept olarak öğrencilerin yoğun ders ortamından, gürültüden uzaklaşıp dinlenebileceği bir meditasyon ve dinlenme kabini olarak düşünülmüştür. Yapı prefabrike ahşap konstrüksiyonlu ve delikli prese tuğla duvarlıdır. Tüm elemanlar sökülebilir şekilde tasarlanmıştır. Tuğlaların birbiriyle ilişkisi metal çubuklar yardımıyla kurulmuştur. Kolon ve kiriş birleşimleri geçmelidir.	

Y5	Yapı, hareketli iç duvar sistemi ile farklı kullanım biçimlerine da olanak sağlayan bir kitap kafe olarak tasarlanmıştır. Yapı çelik konstrüksiyonlu olup cephede cam ve ahşap kaplama kullanılmıştır	
Y6	Yapı 24 saat hizmet veren içerisinde kitaplık ve çalışma masalarının yer aldığı bir birim tasarlanmıştır. Yapıda metal konteynerlerin üst üste yerleştirilmesi tekniğine dayalı olarak tasarlanmış olup, konteynerler yer yer kesilerek cam malzeme kullanımı ile saydam yüzeyler elde edilmiştir	
Y7	Yapı mimarlık öğrencilerine günün farklı saatlerinde sergi salonu, workshop alanı, öğrenci kulüp etkinlikleri vb. çeşitli işlevlerde kullanılabilecek bir birim olarak tasarlanmıştır. Yapı CLT (çapraz lamine ahşap) kullanılarak tasarlanmış olup, yapının çatısında fotovoltaik paneller kullanılmıştır.	
Y8	Yapı kafe işlevi ve çalışma ile ders çalışma amaçlı kullanılabilecek bir mekân olarak tasarlanmıştır. Çelik iskelet sistemli yapının cephesinde hareketli modüler paneller yer almakta olup yapıya esneklik ve uyarlanabilirlik sağlamaktadır. Yapı çelik çerçeve üzeri modüler ahşap paneller şeklinde tasarlanmıştır.	

Y9	Yapı mimarlık öğrencilerinin yazılım eğitimi alabileceği bir kurs merkezi olarak tasarlanmıştır. Cephede alüminyum ve cam paneller kullanılmış olup, bu paneller sökülüp takılabilir olarak tasarlanmıştır. İç duvarlar Tuğladır.	
Y10	Yapı resim atölyesi ve sergi salonu işlevlidir. Yapı ahşap strüktürlü olup, duvar gövdesi olarak atık ahşap paletler kullanılmıştır. Çatı kaplaması ise polikarbonat levhadır. Tüm yapı elemanları sökülebilir nitelikte (vidalı birleşim) tasarlanmış olup, yapıda gereksiz bileşenler reddedilmiştir. Yapıda kullanılan ahşap, çelik vidalar ile polikarbonat malzemeler geri dönüştürülebilir niteliktedir.	
Y11	Yapı, butik kafe, satış birimi ve okuma bölümü işlevlerini karşılamakta olup, kampüs girişinde bulunan ve mevcutta kullanılmayan ikram kabininin yeniden işlevlendirilmesi projesidir. Mevcutta tek katlı olan yapıya üzerinde gezilebilir bir teras eklenmiştir. Yapının geceleri özellikle sınav haftalarında çalışan öğrenciler için ikram kabini olarak özgün işlevinde de kullanılabilmesi planlanmıştır.	
Y12	Yapı cam elyaf küplerden tasarlanmış bir pavilyon ve sosyal alan olarak tasarlanmıştır. Cam elyaf geri dönüştürülebilir nitelikli ve çevreci bir malzeme olması nedeniyle tercih edilmiştir.	

Y13	Yapı farklı atölye olarak tasarlanmış olup, ahşap iskelet üzeri geri dönüştürülmüş ahşap malzemeden tasarlanmıştır. Yapının cephesi farklı ebatlardaki ahşap parçalarının bir araya getirilmesi ile oluşturulmuş panellerden oluşmaktadır. Geri dönüşümlü ahşap atık malzemenin kullanımı yapının işletme maliyeti açısından olumlu etki göstereceği varsayılmaktadır.	
Y14	Yapı içerisinde bir spor müzesini barındıran bir spor salonu olarak tasarlanmıştır. Yapı çelik iskeletli olup, duvarlarda stadyumlarda kullanılan zaman içerisinde kırılarak atık haline dönüşen plastik koltuklar kullanılmıştır. Yapının çelik iskeletinde ise işlevini tamamlamış çelik bir stadyum yapısından elde edilen geri kazanılmış çelik malzeme kullanılacağı varsayılmıştır.	
Y15	Yapı 24 saat kullanılabilen mimari atölye olarak tasarlanmıştır. Yapı ahşap iskeletli olup, duvarlar konteynerlerden elde edilen atık metal panellere ısı yalıtımı eklenerek oluşturulmuştur. Yapı sökülebilir bir şeklide nitelikte olup, tasarımında geri kazanılmış malzeme ve elemanlar kullanılmıştır.	
Y16	Yapı içerisinde dinlenme alanı, çalışma alanı, banyo ve küçük bir mutfak ünitesi barındıran, ev ortamını andıran, ders çalışma, dinlenme vb. işlevleri barındıran açık plan düzenine sahip bir yapıdır. Yapı prefabrike ahşap (GLT) kolon ve kirişlerden oluşmaktadır. Sökülebilir nitelikte tasarlanmıştır.	

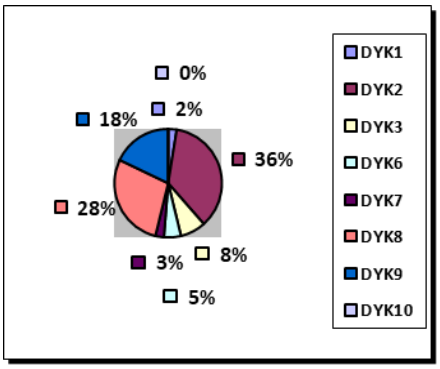
Y17	Yapı, tekerlekler yardımıyla raylar üzerinde hareket edebilir ahşap iskeletlidir. İskelet sisteminin açıklıkları geri dönüştürülmüş suni deri ile örtülüdür. Yapı öğrenciler ve öğrenci kulüplerinin kullanımına yönelik olarak açık ve yarı açık pavilyon olarak tasarlanmıştır.	
Y18	Yapı dönemsel olarak sergileme, atölye, dinlenme, aktivite alanı İşlevlerini barındırmaktadır. Yapı katlanabilir ve hareketli olarak düşünülmüştür. Taşıyıcı sistemi geri kazanılmış tren raylarından üretilmiş olup, yapıda geri dönüştürülmüş pvc paneller ile ayçiçek atığından üretilen ısı yalıtım levhaları kullanılmıştır.	
Y19	Yapı geri dönüştürülmüş çelik konstrüksiyonlu olarak tasarlanmıştır. Yapı, atölye (çalışma mekânı), Dilenme alanları ile Aktivite alanlarını içermektedir.	
Y20	Yapı öğrenci kulüpleri tarafından kullanılması planlanan bir mekân olarak tasarlanmış olup, çelik iskeletli olarak düşünülmüştür. Duvarlar geri dönüştürülmüş metal levhalardan oluşturulmuş olup, cephede ahşap ve plastik atıklardan üretilen kompozit bir malzeme kullanılmıştır.	

Bazı katılımcılar literatürde yer alan çeşitli projelerden de yararlandıklarını belirmişler ve esinlendikleri projeleri çalışmalarında kaynak olarak göstermişlerdir.

Çalışmalarda kullanımı tercih edilen yapı malzemeleri genellikle atık ürünlerden elde edilmiş olup, bu malzemeler atık ahşap paletler, atık metal konteynerler, atık plastik koltuklar vb. şeklindedir. Atıktan elde edilmeyenlerin ise geri dönüştürebilir nitelikteki (cam elyaf, prefabrike ahşap paneller) malzeme ve ürünler olarak kullanıldığı görülmektedir. Ahşap, prefabrike ahşap ve çelik malzemeler yapılarda strüktürel olarak kullanılırken, ahşap paletler (Y2 ve Y10), tuğla (Y4), plastik koltuklar (Y14), metal paneller (Y15-koyteynerlerden kesilen), suni deri (Y17), cam elyaf (Y12) vb. ürün ve malzemeler duvar elemanı katmanlarında (gövde, iç ve dış kaplama) kullanıldığı görülmüştür. Bazı yapılarda plan düzlemi veya cephede hareketli elemanlar tercih edildiği görülmüştür. Bu çözümler hareketli oturma birimleri (Y3), hareketli iç duvar sistemi (Y5), hareketli cephe panelleri (Y8), yapının bütüncül şekilde plan düzleminde hareket edebildiği çözümler (Y17, Y18) olarak özetlenebilir. Atölye çıktıları döngüsel yapı kriter seçimi açısında irdelendiğinde ise %35 oranında olmak üzere en çok DYK2, ikinci olarak da %28 oranında olmak üzere DYK8 kriterinin tercih edildiği görülmektedir (Şekil 2). Katılımcılar tarafından üçüncü olarak tercih edilen kriter ise %18 oranla DYK9'dur. DYK1 ve DY7'nin birer çalışma tarafından sağlandığı görülürken DYK10'un katılımcılar tarafından tercih edilmediği görülmüştür (Çizelge 3). Bu bağlamda katılımcılar arasında yapı malzemelerinin İnsan sağlığına ve çevreye zararı konusunda yeterince farkındalığın oluşmadığı söylenebilir.

Çizelge 3. Yapılar ve Göre Kriterler

YAPI NO	DÖNGÜSEL YAPI KRİTERLERİ								
	DYK1	DYK2	DYK3	DYK6	DYK7	DYK8	DYK9	DYK10	SAYI
Y1			■			■	■		3
Y2		■	■			■			3
Y3						■	■		2
Y4		■		■					2
Y5		■			■				2
Y6		■				■			2
Y7		■				■	■		3
Y8		■				■	■		3
Y9							■		1
Y10		■		■		■	■		4
Y11	■	■							2
Y12			■			■	■		3
Y13						■			1
Y14						■			1
Y15		■				■			2
Y16		■							1
Y17		■							1
Y18		■							1
Y19		■							1
Y20		■							1
Tpl.	1	14	3	2	1	11	7	0	39

Şekil 2. Döngüsel Yapı Kriterleri ve Kullanım Oranları

Atölye çıktılarının seçilen döngüsel yapı kriterleri bağlamında çevresel açıdan faydaları birçok değişkene göre farklılaşabileceğinden, çalışmalar için çevresel açıdan bir önceliklendirilme yapılamamaktadır. Ancak yeni yapı yapma gereksinimini, dolayısıyla kaynak tüketimi vb. etkileri azaltacağından, mevcut yapıların yeniden işlevlendirilmesine (DYK1) yönelik yaklaşımların geliştirilmesine gerektiğinden söz edilebilir. Ayrıca malzeme verimliliğini arttıracak yöntemlere ilişkin farkındalığın ve bilgi düzeyinin arttırılması gerekmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, yapı üretiminde çevresel etkilerin azaltılmasına yönelik yaklaşımların benimsenmesi ve uygulanabilmesi amacıyla, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Mimarlık Bölümünde çevrimiçi yürütülen "Yapısal Atık Yönetimi ve Döngüsellik" başlıklı lisans seçmeli dersinde döngüsel yapılar üzerine gerçekleştirilen bir atölyeye ait çıktılar üzerinden bir değerlendirme ortaya konulmuştur. Atölye çalışması öncesi ders kapsamında, öğrencilere konuyla ilgili teorik bilgiler aktarılmış ve bu teorik bilgiler çerçevesinde katılımcılardan, Üniversitemiz Değirmenaltı yerleşkesinde kullanılmak üzere döngüsel yapı kriterlerine uygun olarak 40-60 m2 arasında olarak bir hacim tasarlamaları istenmiştir. Hacimlerin işlevsel kullanım katılımcı öğrenciler tarafından belirlenmiştir. Çalışma kapsamında; on adet döngüsel yapı kriteri öğrencilerle paylaşılmış, öğrencilerin çalışmalarında bu kriterlerden belirlenen iki kriteri sağlamaları ve bu kriterlere ek olarak belirleyecekleri döngüsel yapı kriterlerini kullanmaları istenmiştir. Atölye çalışması kapsamında yirmi üç adet çalışma teslim edilmiş, uygun olan yirmi adeti değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler; **mekânsal kullanım açısından irdeleme**, **konstrüksiyon yöntemi ve malzeme seçimi açısından irdeleme**, **döngüsel yapı kriter seçimi açısında irdeleme** şeklindedir. Atölye çıktılarında mekânsal kullanımların, atölye, çalışma ve dinlenme alanları, sergileme, kafe, kulüp etkinlik alanı, spor salonu vb. şeklinde olduğu görülmüştür. Konstrüksiyon yöntemi ve malzeme seçimi açısından ise ahşap ve çelik kullanımının öne çıkmakla beraber, cam, plastik (PVC, polikarbonat vb.), pişmiş toprak (tuğla), cam elyaf, ayçiçeği atıkları, mantar, suni deri gibi malzemelerin tercih edilmiştir. Bu malzemeler geri dönüştürülmüş veya geri dönüştürülebilir niteliktedir. Genellikle ahşap, prefabrike ahşap ve çelik malzemeler yapılarda strüktürel amaçla kullanılmıştır. Bazı yapılarda hareketli elemanlar tercih edildiği görülmüş olup, bunlar hareketli oturma birimleri, hareketli iç duvar

sistemi, hareketli cephe panelleri, hareketli yapılar olarak özetlenebilir. Döngüsel yapı kriter seçimi açısında ele alındığında ise ilk olarak DYK2, ikinci DYK8, üçüncü olarak ise DYK9 kriterinin tercih edilmiştir. DYK1 ve DY7'nin birer çalışma tarafından sağlanmıştır. DYK10 ise tercih edilmemiştir. Katılımcılar arasında yapı malzemelerinin İnsan sağlığı ve çevreye zararı konusunda yeterince farkındalığın oluşmadığı düşünülmektedir. Bu bağlamda konuyla ilgili farkındalık sağlayacak yaklaşımlar geliştirilmelidir. Ayrıca yeni yapı yapma gereksinimini, dolayısıyla kaynak tüketimi vb. etkileri azaltacağından, mevcut yapıların yeniden işlevlendirilmesine ve malzeme verimliliğine yönelik yaklaşımlar geliştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Aksel Çiçekçi, H., 2022, "Döngüsel Toprak Yapılar: Toprak Yapıların "Döngüsel Tasarım" Konsepti Bağlamında İrdelenmesi", Ege Mimarlık Dergisi. 2022/3 115

ARUP, 2016, "The Circular Economy in the Built Environment", Erişim Adresi: https://www.arup.com/perspectives/publications/research/section/circular-economy-in-the-built-environment

Eurostat, 2020, "Atık İstatistikleri (Waste statistics)", Erişim Adresi: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Waste_statistics#Total_waste_generation

OECD, 2018, "Global Material Resources Outlook to 2060: Economic Drivers and Environmental Consequences", Erişim Adresi: https://www.oecd.org/environment/waste/highlights-global-material-resources-outlook-to-2060.pdf

Pomponi, F., Moncaster, 2017, "A. Circular economy for the built environment: A research framework", Journal of cleaner production, 143, 710-718

URL 1: https://www.iea.org/topics/buildings (Erişim Tarihi: 18.11.2022)

URL 2: https://www.oecd.org/newsroom/raw-materials-use-to-double-by-2060-with-severe-environmental-consequences.htm (Erişim Tarihi: 18.11.2022)

URL 3: https://architecture2030.org/why-the-building-sector/ (Erişim Tarihi: 02.12.2022)

URL 4: https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/economy/20151201STO05603/circular-economy-definition-importance-and-benefits (Erişim Tarihi: 22.11.2022)

TÜRKİYE'DE MİMARLIK DERGİLERİNDE II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI EKOLOJİK SÖYLEM

ECOLOGICAL DISCOURSE in ARCHITECTURAL JOURNALS in TURKEY AFTER WORLD WAR II

Arş. Gör. Mekselina Gececi[1]

[1]Biruni Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, İstanbul, Türkiye
[1]mgececi@biruni.edu.tr

ÖZET

II. Dünya Savaşı'nın (1939-1945) ardından sanayileşmenin ivme kazanmasıyla birlikte, doğa tahribatı, iklim kontrolü gibi konular Türkiye'nin de aralarında bulunduğu birçok ülkede gündeme gelmeye başladı. Sanayileşmeye bağlı olarak nüfusun hızla artması ve kentlerin kırsala doğru yayılması başta tarım alanlarında olmak üzere doğa tahribatının görünür hale gelmesine yol açtı. Aldo Leopold'ın yazdığı "Bir Kum Yöresi Almanağı" (1949) ve ileride dünyada çevre hareketinin öncülerinden sayılacak Rachel Carson'ın yazdığı "Sessiz Bahar" (1962) eserleri ekolojik söylemin temel taşlarını oluşturdu. Tüm bu gelişmelerin yansımaları dönemin mimarlık tartışmalarında da yerini alacak, 20. yüzyıl mimarlığının kuramsal yapısında mimarlık pratiğinin doğa ile kurduğu ilişki üzerine söz söyleyen yeni seslerin ortaya çıkmasına neden olacaktı. İklim değişikliği, doğa tahribatı, insan-doğa ilişkisi gibi konular mimarın sorumluluk alanı olarak ele alınmaya başlanacak, Yona Friedman'ın "Mekân-Kent"i (Spatial City), Constant'ın "Yeni Babil"i (New Babylon), James Fitzgibbon'ın "Köprü Kent"i (Bridge City), Archigram'dan David Greene'nin "Yaşayan Bölme"si (Living Pod) gibi kent ütopyaları, kendilerinden sonra oluşacak farklı duyarlılıklara da öncülük edecekti.

Türkiye Cumhuriyeti'nde çevre sorunlarının mimarların sorumluluk alanına girmesi dünya ile eş zamanlı olarak gerçekleşti. II. Dünya Savaşı'nın ardından alınan Marshall Yardımı, Türkiye'nin sanayileşme politikalarını destekleyen yatırımlara kaynaklık etti. Başta İstanbul olmak üzere birçok kentte açılan fabrikalar, mevcut kentlerin üretim biçimini, potansiyelini ve buna bağlı olarak kentsel yapısını değiştirdi. Türkiye'deki belli başlı kentlerin bir sanayi kentine dönüşmesiyle dünyadaki örneklerine benzer bir biçimde köyden kente göçe, nüfus artışına, kentlerin yayılma alanının hızla genişlemesine ve buna bağlı olarak mimarlık pratiğinin doğa üzerindeki etkisi üzerine tartışmaların gündeme gelmesine neden oldu. Bu tartışmalar 1950 yılından itibaren Mimarlık, Arkitekt, Çevre gibi dönemin önde gelen mimarlık dergilerine konu olmaya başladı. Bu çalışmada günümüze dek birçok kez yeniden üretilen insan-doğa ilişkisinde mimarlığın konumu üzerine yapılan tartışmanın ilk örneklerinin Türkiye'de kaleme alınan mimarlık yazılarında nasıl ve ne biçimde ortaya çıktığının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda 1950-1970 yılları arasında yayın yapan mimarlık dergilerinde, mimarlığın "doğal" çevre ile olan ilişkisini konu edinen yazılar ve bu yazıların mimarlık pratiğine etkileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ekolojik Söylem, Mimarlik Dergileri, Mimarlik-Doğa İlişkisi

ABSTRACT

After World War II (1939-1945) with the acceleration of industrialization issues such as nature destruction and climate crisis began to come to the fore in many countries, including Turkey. The rapid increase in population due to industrialization and the spread of cities to rural areas caused the destruction of nature, especially in agricultural areas, to become visible. "A Sand County Almanac"

(1949) written by Aldo Leopold and "Silent Spring" (1962) written by Rachel Carson, who would later be considered one of the pioneers of the environmental movement in the world, formed the cornerstones of ecological discourse. The reflections of all these developments would take their place in the architectural debates of the period, and the relationship between architectural practice and nature would lead to the emergence of new voices in 20th century architectural theory. Issues such as climate change, destruction of nature, human-nature relationship started to be handled as the responsibility of the architect, urban utopias such as "Spatial City" by Yona Friedman, "New Babylon" by Constant, Bridge City by James Fitzgibbon and Living Pod by Archigram's David Greene pioneered different sensibilities that would emerge after them.

In the Republic of Turkey, environmental problems came into the responsibility of architects simultaneously with the rest of the world. Marshall Aid, which was received after World War II, was the source of investments that supported Turkey's industrialization policies. After the transformation of major cities in Turkey into an industrial city, similar to the examples in the world, the migration from village to city, population growth, the rapid expansion of the urban sprawl, and accordingly the impact of architectural practice on nature came to the fore. Since 1950, these discussions began to be the subject of leading architectural magazines such as Yapı, Arkitekt and Akademi with articles such as "Climate Control Begins with a Tree", "Nature, Tree, Human". In this research, it is aimed to determine how the first examples of the debate on the position of architecture in the human-nature relationship, which has been reproduced many times, emerged in the architectural articles written in Turkey. In this context, the articles on the relationship between architecture and the "natural" environment in the architectural journals published between 1950-1970 and the effects of these articles on architectural practice will be examined.

Keywords: Ecological Discourse, Architectural Journals, Architecture-Nature Relationship

1. GİRİŞ

II. Dünya Savaşı'nın ardından sanayileşmenin ivme kazanması ve beraberinde doğa tahribatının görünür olmasıyla birlikte ekonomik gücü sanayi üretimine dayanan ülkelerde çevre sorunları gündeme gelmeye başladı. 1949 yılında yayımlanan ve modernleşme sonrası ekolojik söylemin temel taşlarından olan "Bir Kum Yöresi Almanağı" kitabının yazarı Aldo Leopold, makineleşme sonrasında "üstünleşmiş toplumumuzun" ekonomik kalkınma girişimlerinden kaynaklanan tahribatın, ancak toprağı bir topluluk olarak görerek, doğayı severek ve saygı duyarak durdurulabileceği fikrini ortaya attı (Leopold, 1989, s.25-27). Leopold'tan tam 13 yıl sonra ileride dünyada çevre hareketinin öncülerinden biri olarak anılacak olan Rachel Carson, "Sessiz Bahar" (Silent Spring, 1962) kitabında modern öncesi dünyada doğanın insan için var olduğu ve insan tarafından kontrolünün gururla karşılandığı insan-doğa kavrayışını eleştirerek insanın doğa üzerinde müdahalesinin en aza indirilmesiyle doğanın kendi yolunu bulacağını savundu (Carson, 2004: s.293-297). 1970'li yıllara yaklaşırken dünyada çevre hareketi kurumsal bir nitelik kazanmaya başladı. 1968 yılında farklı ülkeden katılımcıların bir araya gelmesiyle küresel sorunları ekonomik ve toplumsal boyutlarıyla ele almayı amaçlayan Roma Kulübü kuruldu. Kulüp önderliğinde Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden (MIT) araştırmacılar, 1972 yılında hazırladığı "Büyümenin Sınırları" (Limits of Growth) adlı raporla dizginlenemeyen ekonomik büyüme nedeniyle gezegende meydana gelen değişimleri dünyaya duyurdu (URL 1). 5-16 Haziran 1972'de Stockholm'de Birleşmiş Milletler tarafından ilk kez çevre sorunlarını bir dünya sorunu olarak ele alan "Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı" (United Nations Conference on the Human Environment) düzenlendi (URL 2). Petrol ihraç eden Arap

Ülkeleri Birliği'nin (OAPEC)[1] Arap-İsrail savaşında İsrail ordusuna destek veren ülkelere karşı uyguladığı ambargo sonucunda 1973'te başlayan petrol krizi ve buna bağlı olarak üretim gücü endüstri kaynaklı olan ülkelerin darboğaza girmesi, bu ülkelerin çevre politikalarını da etkiledi (Öztürk & Saygın, 2017, s.2). Böylelikle 1970'li yıllarda çevre hareketinin etki alanın uluslararası boyutlara ulaşmış, insan-doğa ikiliği üzerine yeni düşünceler üretilmeye başlanmıştı.

Tüm bu gelişmelerin yankıları mimarlık kuram ve pratiğinde de karşılık buldu. Endüstrileşen ve giderek büyüyen kentlerde mimarlığın çevre ile kurduğu ilişkiyi yeniden ele alan kent planlama yaklaşımları ortaya atıldı. Constantinos Apostolou Doxiadis (1968) kentlerin hızla büyüyüp bir araya gelerek birer "Ekümenopolis"e dönüşeceğini ve bunun sonucunda oluşan "basıncın" kent ekolojisine zarar vereceği düşüncesini ortaya attı. Paolo Soleri (1969) "yeni bir kent için hazır bir tasarım değil, başka bir kentsel mekân üretmek için belirlenmiş prensipler" olarak tanımladığı "Arkoloji" kavramı üzerinden Arizona Çölü'nde 1970 yılından itibaren yapımına devam edilen Arcosanti projesini tasarladı. Sim Van der Ryn (1979), 1973 petrol krizinin ardından enerji tüketimini en aza indirmek amacıyla ortaya koyduğu tasarım ilkelerine dayanarak "Ekotopya" kent kuramını geliştirdi (Boyacıoğlu, 2017, s.57-62).

Eş zamanlı olarak Türkiye'ye baktığımızda, mimarlık ortamında çevre sorunlarına kuramsal bir altyapı oluşturmaya yönelik büyük anlatılar ortaya çıkmamış olsa da konu hakkında yükselen farklı seslerin görülebileceği ana kaynaklardan biri mimarlık dergileridir. Bu çalışmada 1950-1980 yılları arasında dönemin öncü mimarlık dergilerinden Arkitekt (1931-1980), Mimarlık (1963-Halen), Yapı (1973-Halen), Çevre (1979-1981) vd. incelenerek meslek odalarının, yerel yönetimlerin ve akademilerin çevre sorunlarına karşı yürüttükleri faaliyetler, dönemin öne çıkan çevre söylemleri ve bu söylemlerin Türkiye mimarlık pratiğine nasıl yansıdığı hakkında fikir sahibi olunması amaçlanmaktadır. Ayrıca bu çalışmada mimarlık dergilerinde konu üzerine kaleme alınan yazılarda çevre sorunlarının sorumlusu olarak neye/kime işaret edildiği özelinde bir arayış içinde olunacaktır.

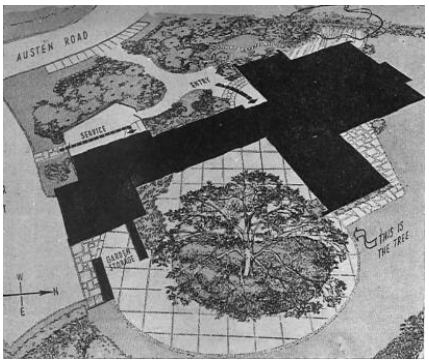
2. TÜRKİYE'DE MİMARLIK DERGİLERİNDE EKOLOJİK SÖYLEM (1950-1980)

II. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'nin siyasi yapısı esaslı bir değişime uğradı. Türkiye'nin çok partili sisteme doğru adım atmasının ardından 1950 seçimlerinde Cumhuriyet'in ilanından beri iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi yerine Demokrat Parti iktidara geldi. Mart 1947'de Truman doktrini ortaya kondu ve devamında dört yılı kapsayan (1947-1951) Avrupa Kalkınma Projesi, yani Marshall Yardımı başlatıldı. Marshall yardımının Türkiye'nin sanayileşme politikalarında kullanılması, Anadolu'nun birçok şehrinde fabrikaların açılmasına ve bu şehirlerin bir endüstri şehri kimliği kazanmasına yol açtı. Tarımda makineleşmeyle birlikte tarım alanındaki işgücü şehirlere aktı. Köyden kente göçe bağlı olarak kentlerin nüfusu arttı ve bunun sonucunda barınma sorunu ortaya çıktı. Barınma sorununun gerekliliği olarak ortaya çıkan yeni yapılaşmalarla birlilte şehirlerin yayılım alanları genişledi ve doğanın tahrip edildiği düşüncesi yaygınlık kazanmaya başladı. Bu gelişmelere bağlı olarak çevre sorunları Türkiye'nin mimarlık gündeminde yerini almaya başladı.

[1] Dünyaya petrol sağlayan başlıca ülkelerden İran, Irak, Suudi Arabistani Kuveyt ve Venezuela'nın 16 Eylül 1960'ta bir araya gelmesiyle Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries) kurulmuştur (Demir, 2008, s.232). 1968 yılında OPEC üyesi Arap ülkelerine Mısır ve Suriye'nin dahil olmasıyla Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği OAPEC (Organization of Arab Petroleum Exporting Countries) meydana gelmiştir (Öztürk ve Saygın, 2017, s.2).

Türkiye'de mimarlık dergilerinde 1950-1980 yılları arasında kaleme alınan yazıları çevre konusunu ele alış biçimlerine göre 1950-1970 ve 1970-1980 arası olmak üzere iki ayrı dönemde incelemek mümkündür. 1950-1970 yılları arasında Türkiye mimarlık gündeminde ağaç, güneş, rüzgar gibi doğal etmenler, mimari tasarıma yön veren bir öğe olarak ele alınmaktaydı. Amerika'da "House Beautiful" dergisi tarafından inşa edilen "Örnek ev" projesi üzerine aynı dergide yayımlanan "İklim Kontrolü Bir Ağaçla Başlar" başlıklı yazının, 1950 yılında Arkitekt dergisinde yayımlanması, doğa-mimarlık ilişkisinin Türkiye'de yankı bulmaya başladığını göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Bu yazıda bahsedilen "Örnek ev" projesinde halihazırda bulunan bir ağacın evin tasarımını etkileyen ana unsur olarak ele alınmasından övgüyle söz edilir (Şekil 1). Ağacın yazın yapraklarını açmasıyla 30 metre çapında bir gölgelik oluşturarak serinlik, kışın ise yapraklarını dökmesiyle evin daha çok güneş almasını sağlayarak sıcaklık ortamı oluşturduğundan söz edilen bu yazıda; söz konusu ağaç, yapının sıcaklık değişimlerine kolaylıkla uyum sağlamasına imkân veren bir araç olarak ele alınır (Anonim, 1950, s.65).

"...Bu nasıl yapılabiliyor? Rüzgârların, güneşin istikametlerini doğru olarak tâyin etmek, büyük bir ağacı maharetle havaya karşı silâh olarak kullanmak suretiyle. Gerçekte de bu ağaç evin iki tarafa doğru uzayan plânında bir anahtar noktasıdır… Kısacası bu ağaç kış ve yaz tersine vazifeler görerek evin rahatlığını temine hizmet eder. Üstelik de tesadüfen orada bulunan bu ağacın gördüğü hizmetler bedavadır (Anonim, 1950, s.65)."

Şekil 1. "Örnek ev" projesinin vaziyet planı (Anonim, 1950, s.66)

Benzer bir yaklaşımla İlhan Turan, 1960 yılında Arkitekt dergisinde yayımladığı "Mimaride Güneş" adlı yazıda güneşi, tasarıma yön veren temel unsurlardan biri olarak ele alır. Güneşin bitmek bilmeyen bir enerji kaynağı olduğunu vurgulayan Turan, mimari planlama aşamasında güneşi; yer yer yapıdan uzak tutulması, yer yer de yapıda en yüksek düzeyde faydalanılması gereken birbirine zıt iki problem olarak ele alır. Örneğin çalışma alanlarında güneş göz fizyolojisine iyi gelmezken, şehir planlamasında gün ışığından en üst düzeyde yararlanılması önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar (Turan, 1960, 188).

1970'li yıllarda çevre sorunları üzerine Türkiye mimarlık dergilerine yansıyan tartışmaların siyasi, toplumsal ve ekonomik bir içerik kazandığı görülmekteydi. Ekonomik gücü endüstriyel üretim kaynaklı olan ülkelerde yaşanan petrol krizinin ve buna bağlı olarak gelişen çevre hareketi örgütlenmelerinin Türkiye mimarlık ortamındaki çevre söyleminin

değişmesindeki payı büyüktü. Stockholm'de gerçekleşen "Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı" öncesinde, dönemin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Brezilya Delegesi Miguel Ozorio de Almeida'nın 29 Kasım 1971 tarihinde yaptığı "Stockholm Çevre Sorunları Konferansı ve Gelişmekte Olan Ülkeler" başlıklı konuşma metninin 1973 yılında Mimarlık dergisinde yayımlanması bunun bir göstergesidir (Ozorio de Almeida, 1973, s.22-25).

1970'li yıllara gelindiğinde Türkiye'de hem mimarlık alanındaki meslek örgütlenmelerinin hem de yerel yönetimlerin gündeminde çevre sorunları hızla yerini almaya başladı. 1974'te çevre sorunlarına çözüm geliştirme amacıyla Marmara, Boğazlar ve Belediyeler Birliği kuruldu. Ardından Marmara, Boğazlar ve Belediyeler Birliği; Birleşmiş Milletler, Mimarlar Odası İstanbul Şubesi, İnşaat Mühendisleri Odası, diğer meslek odaları ve derneklerle birlikte çevre hareketine kamuoyu oluşturmak adına İstanbul Bakırköy'de Marmara Çevre Günü etkinliği düzenledi (Yıldırım, 1977, s.53-54). TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası ile Mimarlar Odasının "Yerel Yöneticiler Konut, Çevre ve Kıyı Yağması Sorunlarını Tartışıyor" başlıklı bir toplantı düzenlendiği, dönemin İzmit Belediye Başkanı Erol Köse'nin (1972-1977) Mimarlık dergisinde yayımlanan 1977 tarihli yazısından öğrenilmektedir (Köse, 1977, s.59). Meslek örgütlerinin yanı sıra akademiler de çevre sorunlarına karşı gelişen ulusal çaplı hareketin başını çekti. İstanbul Teknik Üniversitesi Fiziksel Çevre Kontrolü Kürsüsü 12-14 Eylül 1978'de "Güneş Enerjisi ve Çevre Dizaynı" adlı bir sempozyum düzenlendi (Yücel, 1979, s.5). Hemen ardından İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öncülüğünde 25-27 Kasım 1978'de "Büyük İstanbul'un Yeşil Alan Sorunları Ulusal Sempozyumu" gerçekleşti (Şekil 2). Bu sempozyumda sunulan bildiriler arazi kullanım özellikleri; nüfus, sanayi ve kentleşme ile yeşil alan ilişkileri, İstanbul'un yeşil alan ve rekreasyon alanı gereksinimleri, İstanbul ve çevresinin doğal bitki örtüsü ve potansiyeli, kırsal ve kentsel yeşil alanların İstanbul halkının beslenme sorunları açısından değerlendirilmesi vb. konular üzerine yoğunlaşmaktaydı (Gürsel, 1979, s.5). Tüm bu gelişmeler, dönemin mimarlık dergileri arasında kısa ömürlü olsa da yeni bir sesin yükselmesini tetikledi. 1979 Mart ayında insan yapımı çevrenin doğal çevreyle uyumlanmasını temel amaçlarından biri olarak ilk sayısında açıklayan "Çevre: Mimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi" yayın hayatına başladı (Anonim, 1979, s. 2-3). Ne yazık ki dergi mali sebeplerle 1981 yılında kapatıldı (Evirgen, 2018, s.22-23).

1966 yılında kurulan ve günümüzdeki Peyzaj Mimarları Odasının temelini oluşturan "Peyzaj Mimarisi Derneği"nin 20-21 Mayıs 1975 tarihlerinde Ankara'da düzenlediği "Ülkemizde Endüstriyel Yerleşmelerin Yarattığı Çevre Sorunları ve Alınması Zorunlu Önlemler" konulu sempozyum çevre sorunlarına karşı farklı yaklaşımları bir arada görebilmek bakımından önemlidir. Sempozyumda yer alan bildiriler incelendiğinde iki ana söylem dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki çevre sorunlarını sermayeden, üretim-tüketim düzeninden, sosyo-ekonomik yapıdan bağımsız olarak ele alan, sorumluluğu tüm insanlıkta arayan küresel bir çevre sorunu tanımıdır. Diğeri ise çevre sorunlarının nedeni, sonucu ve görünür olma biçimlerindeki farklılığı gelişmiş-az gelişmiş veya kapitalist-sosyalist ülkeler ayrımında arayarak konuyu siyasi, toplumsal ve ekonomik bağlamda ele alan çevre yaklaşımıdır. Ulusal ölçeğe inen tartışmalarda Türkiye az gelişmiş ülkeler arasında ele alınarak geleneksel ve modern üretim biçiminin bir arada görüldüğü ikili bir ekonomik yapısı olduğundan söz edilmiştir. Türkiye'de endüstrileşmiş bölgelerde kapitalist ülkelere benzer çevre sorunlarıyla karşılaşıyor olsa da üretimde ileri teknolojinin kullanılmaması nedeniyle bu sorunların tehlikeli boyutlara ulaşmadığından söz edilmektedir (Anonim, 1975, s.18-20; Peyzaj Mimarlığı Dergisi, 1975).

Şekil 2. "Büyük İstanbul'un Yeşil Alan Sorunları Ulusal Sempozyumu" için düzenlenen afiş yarışması kazananı Emir Sarıer'in çalışması (Çevre, 1979, s.5)

1970'lerde Türkiye'de kurumsallaşma eğilimi gösteren çevre hareketi, mimarlık tartışmalarına da eş zamanlı olarak yansıdı. 1970'li yıllarda başkent Ankara'da sanayileşme ve hızlı kentleşme nedeniyle nüfusun artması, motorlu araç sayısı ve ısınma için kullanılan yakıt kaynaklı hava kirliliği sorunun gündeme gelmesine neden oldu.1970 sonrasında Mimarlık dergisinin odağında Ankara'daki hava kirliliği meselesi vardı. Mimarlık dergisindeki tartışmaların Ankara üzerine yoğunlaşmış olmasında derginin Mimarlar Odasının yayını olmasının payı da büyüktü. Bu konudaki ilk örgütlenme 1969 yılında kurulan "Ankara Hava Kirleticisi ile Savaş Derneği"ydi. Bu yıllarda Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu (TÜBİTAK) çeşitli dayanışma toplantıları organize etmiş, Ankara pilot bölge seçilmiş ve bir komisyon kurulmuştu. Komisyonun sunduğu raporda şehirlerdeki hava kirliliğinin başlıca nedenlerinin motorlu taşıtların artıkları ile yakıt artıkları olduğu sonucuna varıldı (Öztürkcan & Tunçel, 1977, s.65). Hava kirliliği, enerji krizi vd. felaketlerle görünür hale gelen çevre sorunlarının kaynağı, sorumlusu ve çözümü üzerine bir arayış dönemin mimarlık söyleminde belirgin hale geldi. 1970 yılı sonrasında Türkiye mimarlık dergilerinde çevre sorunlarını konu edinen yazılar, bu sorunların sorumlusu olarak işaret ettiği olgular üzerinden ele alındığında başlıca üç yaklaşım öne çıkar. Bunlardan ilki çevre sorunlarının tüm insanlığın ortak sorunu olduğu ve bu sorunların tüm insanlığın topyekün seferberliğiyle çözüme ulaşılabileceği düşüncesinden temellenen yaklaşımdır. Mimar Remin Biler'in 1970 tarihli "Şehrimizdeki Hava Kirlenmesi ve Ankara" yazısında Ankara'daki hava kirliliğinin sorumlusu olarak "bize" yani tüm insanlığa işaret etmektedir:

"Kirlenme, kısaca özetlersek, esasta kendi hareketlerimiz tarafından çevremizin zararlı bir değişime uğratılması olayıdır. Yani, kirletenler, hareketlerimizin istenmeyen bir yan ürünü veya yaptığımız, kullandığımız şeylerin çirkin artıklarıdır. Bu hava kirleticileri, kendilerine özgü bir iklim yaratma eğilimindedirler (Biler,1970, s.11-13)."

Konuyu benzer bir yaklaşımla ele alan İlhan Arguvanlıgil'in 1979 yılında Mimarlık dergisinde yayımladığı "Çevre sorunu ve Türkiye" adlı yazısında bu yaklaşımın izleri görülebilmektedir.

İnsanı her ne kadar doğanın bir parçası olarak görse de doğadan üstün bir varlık olarak ele alır. Çevre sorunlarının sorumlusu olarak merkeze "insanoğlunu" oturtan Arguvanlıgil, insanın topluma saygı bilincini kazanmasıyla, kentlere yeterli altyapının sağlanmasıyla, kentlerin gelişerek metropoliten planlamaya yönelmesiyle çevre sorunlarının çözüleceğini varsaymaktadır:

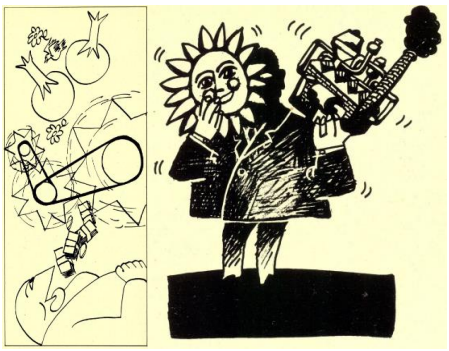
"Doğada mevcut herşey güzeldir. Doğa içinde bitkisel ve hayvansal öyle bir üretim tüketim dengesi mevcuttur ki, doğa hiçbir zaman kendi kendini kirletmez. Doğanın kirlenmesi üstün yaratıkların, üstün nitelikli hayvanların, yani insanoğlunun doğuşuyla başlar. İlkel devirlerde yaşama şartlarının sadece içgüdüsel duygulara bağlı olması ve insanların çok az sayıda olmaları Ortaçağ insanlarının, misalin Orta Avrupa'da Büyük/Yaygın Hastalık Salgınlarının başlamasıyla patlak vermiştir. Çevre toplum elinde gelişecektir… gelişebilir ve bir ikinci alternatifi yoktur ve olamaz (Arguvanlıgil, 1979, s.152-153)."

İkinci yaklaşım çevre sorunlarının siyasi, toplumsal ve ekonomik bir içerik kazandığı, sorumluları iktidar mekanizmalarında arayan yaklaşımdır (Şekil 3). İlhan Tekeli, 1973 yılında Mimarlık dergisinde yayımladığı "Çevre Sorunları ile İlgili Uluslararası Politika Önerileri ve Geri Kalmış Ülkelerin Kalkınmasına Olabilecek Etkileri" yazısında çevre sorunlarına siyasi, ekonomik ve toplumsal bir çerçeveden yaklaşarak çevre sorunlarının gündeme gelme biçimlerini gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler ayrımında arar. Endüstrileşmiş ülkelerin bir sorunu olan çevre sorunlarının Stockholm konferansında çevre kavramının ve kapsamının tanımsız bırakılmasıyla birlikte konunun geri kalmış ülkeleri de kapsayacak şekilde genişletilmiş olmasını eleştirir (Tekeli, 1973, s.12-17).

Çevre konusuna benzer bir çerçeveden bakan bir diğer görüş, 1977 yılında Mimarlık dergisinde Nahit Öztürkcan ve Abdullah Tunçel'in "Ankara'da Hava Kirlenmesi" başlıklı yazısında görülür. Öztürkcan ve Tunçel'e göre gelişmiş ülkeler; dünyanın bütüncül bir ekolojik sistem olduğu tezinden yola çıkarak çevre sorunlarını uluslararası düzeye getirmiş, sorumluluğu vatandaşlarına ve az gelişmiş ülkelere yükler.

"Çevre kirliliği sorunu günümüzde, kitlelerin üzerine eğildiği geniş tartışmalara yol açan uluslararası boyutlara gelmiştir. Daha açık bir söyleyiş ile çevre kirliliği sorununu insanlığın üzerine çöktüren ekonomik sistem, bu kez sanki bir kurtarıcı imiş gibi insanlığın karşısına çıkmakta ve yeni kârlar için yeni yıkımlar hazırlamaktadır. Üretim ve tüketimin uluslararası nitelik kazandığı bu sistemde ülkelerin alacağı her önlem, sanayicinin ya kirlenmenin maliyetini ürüne katarak rekabet olanaklarını kaybetmesine ve pazarlarının daralmasına yol açacak veya bu maliyeti kendi cebinden karşılayarak kârının azalmasına yol açacaktır. Gelişmiş ülkeler çevre sorunlarının çözümünün maliyetini, sorunu uluslararası düzeye getirerek az gelişmiş ülkelere ve kendi halklarına yüklemek istemektedirler (Öztürkcan & Tunçel, 1977, s.60)."

Öztürkcan ve Tunçel, Ankara özelinde bakıldığında hava kirlenmesinin gelişmiş endüstriyel üretim kaynaklı olmayıp kış aylarında geleneksel ısınma yöntemleri ve kullanılan yakıt cinsi kaynaklı olduğunu savunur. Çevre sorununu tetikleyen faaliyetlerin başında yapı üretiminin geldiğini söyleyen Öztürkcan ve Tunçel, kârını arttırmak amacı güden yapı üreticilerinin ısı kaybını azaltmak için önlem almadığını ileri sürerek iktidarları sorunu propaganda aracı olarak ele aldığı için eleştirir (Öztürkcan & Tunçel, 1977, s.60).

Şekil 3. Mimarlık dergisinde kapitalist iktidar mekanizmalarını çevre sorunlarına karşı sorumlu tutan karikatürler (Ünalın, 1975, s.17; Anonim,1980a, s.14)

Üçüncü yaklaşım ise doğa tahribatının yapılaşma kaynaklı olduğu düşüncesi etrafında şekillenmişti. Kentleşme, doğal çevreyi tahrip eden başlıca sorunlardan biri olarak dönemin mimarlık tartışmalarında yerini aldı. Kentteki binalarda ısınma için tüketilen enerjinin bir fabrikanın tükettiği enerjiye eşit olduğu düşüncesinin yayılmasıyla birlikte çevre sorunlarını önlemeye yönelik çözüm önerisi getirecek aktörler olarak mimarlar sahneye çıktı. 1977 yılında Arkitekt dergisinde yayımlanan "Boğaziçi Yitirdiğimiz Doğa" başlıklı yazıda mevzii imar planına aykırı yapılaşma nedeniyle Boğaziçi'ndeki doğal değerlerin tahrip olduğu söylenmekteydi (Anonim, 1977, s 167). Arkitekt dergisinde 1978 yılında yayımlanan "Doğa, Ağaç ve İnsan" yazısında hızlı kentleşme nedeniyle doğanın tahrip edilmesi, vandalizm olarak değerlendirilerek İstanbul'un yazlık yerlerindeki bitki örtüsünün Boğaziçi'ndeki korulukların, Anadolu yakasındaki köşklerin bahçelerinin yapılaşma nedeniyle yok olması örnek olarak gösterildi (Anonim, 1978, s.15). Zeki Sayar, Arkitekt dergisinin 50. yılında yayımladığı "Arkitekt ile 50. Yıl" yazısında kentleşme kaynaklı çevre sorunlarını dünya mimarlığının ortak sorunu olarak ele alarak çözümün mimarlarda olduğuna işaret etti.

"Bugün dünya mimarlığı eskiye nisbeten bir çok yeni sorunlarla karşılaşmaktadır. Kentleşmeden doğan konut ve çevre sorunları, anormal büyüyen kentlerde mimarlık mirasının korunması, petrol krizinden doğan güneş enerjisinden faydalanılma gibi çapraşık ve zor meselelere teknik ve bilimsel açıdan çözüm getirmeğe mecburdur (Sayar, 1980, s.122-123) ."

Çevre sorunlarının yapılaşma kaynaklı olduğu düşüncesine bir itiraz Y. Mimar Orhan Şahinler'den geldi. 1977 yılında Mimarlık dergisinde yayımlanan "Yozlaşan Kentlerimiz ve Mimarlar" yazısında kentlerdeki çevre kirliliği sorununda mimarlar ve inşaatçıların önemli bir payı olduğu görüşünü mimarın iktidar mekanizmalarına karşı itiraz gücü olmadığı gerekçesiyle eleştirir (Şahinler, 1977, s.78). Tüm bu çevre söylemlerinin izi mimarlık pratiğinde de takip edilebilir.

3. TÜRKİYE'DE EKOLOJİK SÖYLEMİN MİMARLIK PRATİĞİNE YANSIMALARI

II. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'de ayak sesleri duyulmaya başlayan çevre söylemi mimarlık pratiğine oldukça sınırlı alanda yansıdı. 1973 petrol krizinin ardından Türkiye'deki petrol fiyatlarının yükselmesinin etkisiyle ortaya çıkan enerji sorunu, mimarlık alanında

yapıların ısıtılması için kullanılan enerji miktarını azatlmaya ve alternatif enerji kaynakları aramaya yöneltti. Yapılarda ısı yalıtımı sağlamak amacıyla yeni yapı malzemeleri mimarlık uygulamalarında yerini almaya başladı (Şekil 4).

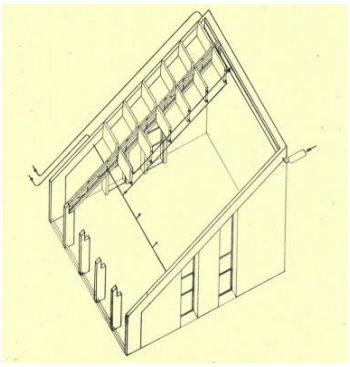
Şekil 4. Isı yalıtımı sağlayan yapı malzemelerinin Arkitekt dergisinde çıkan reklamları (Arkitekt, 1980)

Enerji sorunu özellikle yapıların ısınması için alternatif enerji kaynakları arayışına yönlendirdi. Bu arayışların yöneldiği ana enerji kaynağı ise güneş enerjisi oldu. 1976 yılında Arkitekt dergisinde Almanya'da güneş enerjisinin yapılarda kullanımı üzerine yapılan araştırmalara dayanarak güneş enerjisi ile ısınmanın artık "hayal olmadığının" haberi verildi (Anonim, 1976, s.141). Ardından Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Derneği tarafından güneş enerjisinin ülkemizde yaygınlaşmasını sağlamak ve konu hakkında bilinç uyandırmak amacıyla yazı işleri müdürlüğünü Y. Makine Mühendisi Neşe Deriş'in yaptığı "Güneş" dergisi 1980 yılında yayın hayatına başladı (Anonim, 1980b, s.117).

Güneş enerjisinin halihazırda kullanmakta olduğumuz yapılara nasıl uygulanabileceği konusu da bir soru işaretiydi. Makine Mühendisi Celal Okutan (1932-2020) günümüzdeki kentlerin güneş enerjisi teknolojisine uygun olmadığını söylemekte, güneş enerjisi ve beraberinde keşfedilecek yeni enerji kaynaklarının kentlere uyarlanması için geleceğin kent ve yapı tasarımında dikkat edilmesi gereken yeni planlama ilkelerden Çevre dergisinde yayımlanan yazısında bahsetmekteydi. Geleceğin kentlerini "Güneş Kenti", bu kentlerde yer alan yapıları da "güneş yapıları" olarak adlandıran Okutan, günümüz kentlerinin, güneş enerjisi gibi alternatif enerji kaynaklarının uygulanamaması nedeniyle terk edileceğini öngörerek, geleceğin güneş yapılarında; ısı ve ışık dağıtımının uygun bir şekilde yapılması, güneşin hem ısıtma hem de aydınlatma amacıyla kullanılması, güneş ışınlarının istenmeyen etkilerinin önlenmesi, açıklıkların iklim koşullarına uygun olarak planlanması ve yapıların ısı ve ışık yönünden yararlı olacak şekilde tasarlanması ilkelerinin önemine değindi (Okutan, 1979, s.15).

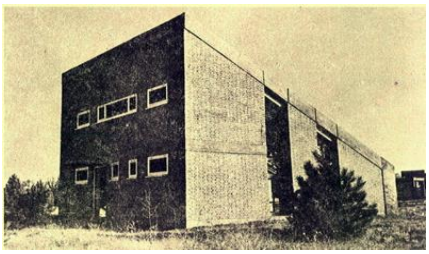
Güneş enerjisinin yapılarda ısıtma amaçlı kullanımını sağlamak ve verimliliğini arttırmak üzere Türkiye'de yapılan araştırmalar da vardı. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi tarafından güneş enerjisinin yapılarda etkin kullanımı üzerine deneysel veriler elde etmek amacıyla İbrahim Canpolat ve Mete Turan tarafından tasarlanan "Güneş Evi" projesi hayata geçirildi. 100 m² büyüklüğünde bir konut olarak tasarlanan bu yapının inşaatına 1976 yılında öğrenci stajları sırasında başlamış, ardından üniversite tarafından tamamlanmıştı.

Tasarım güneş panellerinin yerleşeceği geniş yüzeyler oluşturmak amacıyla tek yönde güneye eğimli geniş bir üst örtü ile sonlandırılmıştı. Ayrıca yapının en geniş yüzeye sahip cephesi güneş ışığından en yüksek verimlilikle yararlanılması için güneye doğru yönlendirilmişti. Güneş ışığının ısınma amaçlı kullanımını test etmek amacıyla tasarlanmış olmasından dolayı yapıda başka bir ısıtma sistemi düşünülmedi. Yapının ısınmasına katkıda bulunması amacıyla ana mekânda iç bahçe görevi gören bir sera tasarlandı. Tüm mekanik malzemeler ODTÜ atölyelerinde üretildi (Şekil 5) (Ilgıt, 1980, s.41-42).

Şekil 5. ODTÜ Güneş Evi Projesi aksonometrik görünüşü (Ilgıt, 1980, s.43)

Türkiye'de kurulan ilk güneş evi olma özelliği taşıyan bu yapı, deneyler tamamlandıktan sonra uzun yıllar atıl bir halde bekledi (Şekil 6). 90'lı yılların ortasında yeniden güneş evi olarak faaliyet göstermesi amacıyla onarılan yapı yeniden kullanılmaya başlandı ve güneş toplayıcı paneller yerine "hava ısıtmalı güneş çatısı" kuruldu, ancak bu sistemler çalışır hale getirilemedi. 2008 yılında ODTÜ öğretim elemanları tarafından ofis olarak kullanıldığı bilinen bu yapının aynı yıl kaynak bulunduğu takdirde müze haline dönüştürülmesi düşünüldüğü bilinmektedir (URL 3).

Şekil 6. ODTÜ Güneş Evi Projesi genel görünümü (Ilgıt, 1980, s.42)

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1962 yılında Rachel Carson'ın Sessiz Bahar (Silent Spring) kitabı her ne kadar dünyada çevre hareketini ateşleyen bir adım olarak görülse de bu hareketin iktidar mekanizmaları tarafında karşılık bulması ve uluslararası bir çevre kültürünün oluşması 1970'li yıllara rastlamaktadır. Bu gelişmeler çok geçmeden Doxiadis, Soleri ve Van der Ryn gibi isimlerle

mimarlık söylemine de yansımıştır. II. Dünya Savaşı'nın ardından tüm dünya olduğu gibi Türkiye mimarlık ortamında mimarlığın doğa ile kurduğu ilişki üzerine çeşitli söylemler ortaya çıkmıştır. 1970'li yıllara kadar Türkiye mimarlık ortamında doğa, yapı tasarımında faydalanılması ya da yapıyı hava değişiminden, güneş radyasyonundan korumak için uzak tutulması gereken bir öğe olarak kavranmıştır. 1970'li yıllar ise çevre sorunlarına karşı başlayan ulusal çaplı çevre hareketinin kurumsallaştığı bir dönemdir. Meslek odaları, yerel yönetimler ve akademiler öncülüğünde çevre hareketi üzerine sempozyumlar, toplantılar, kamuoyu oluşturmak adına çevre günleri düzenlenmiştir. 1970 sonrasında mimarlık dergilerinde çevre sorunları üzerine bir külliyat oluştuğunu söylemek iddialı olsa da bu sorunların göz ardı edilmesi mümkün olmayan bir gündem maddesi haline geldiği açıktır. 1970-1980 yılları arasında Arkitekt, Mimarlık, Yapı ve Çevre dergilerinde çevre sorunları üzerine kaleme alınan yazılarda öne çıkan üç yaklaşım dikkat çeker. İlki doğaya mükemmel bir dengeye sahip olan bütüncül bir ekosistem olarak küresel ölçekten bakan ve çevre sorunlarının tüm insanlığın ortak sorunu olduğu düşüncesini savunan yaklaşımdır. İkincisi yaklaşım ise hava kirliliği, doğanın tahrip edilmesi gibi çevre sorunlarının tanımsız bir "çevre" başlığı altında ele alınmış olmasını eleştirir ve çevre sorunlarını siyasi, toplumsal ve ekonomik bir bağlamda ele alır. Üçüncüsü ise hızlı kentleşmeye bağlı olarak yapılaşmanın doğayı tahrip etmesinden kaynaklı olduğunu düşünülen ve sorumluluğu mimarlar ve inşaatçılarda gören yaklaşımdır. Tüm bu yaklaşımların mimarlık pratiğine yansımaları ise 1980'li yıllara kadar oldukça sınırlıdır. 1980'li yıllara kadar çevre söylemi, Türkiye'nin ana akım mimarlık pratiğinde pek fazla ses getirmemiş olsa da 1973 petrol krizinin etkisiyle birlikte binaların ısıtılması için harcanan enerjinin azaltılmasına alternatif arayışlar ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak yapılarda ısı kaybını azaltan yapı malzemeleri, mimarlık dergilerine verilen reklamlarda öne çıkmaya başlamıştır. Güneş enerjisi ise Amerika ve Almanya'da yapılan çalışmalara dayanarak yapıyı ısıtmak için kullanılabilecek alternatif bir enerji kaynağı olarak görülmüştür. ODTÜ Güneş Evi projesi yapılardaki ısıtma sorunlarına karşı güneş enerjisini en verimli şekilde kullanmaya yönelik yeni arayışların bir uzantısıdır. 2000'li yılların başından itibaren insanlığın gezegen üzerinde jeolojik ve morfolojik bir güç haline geldiği fikrine dayanan Antroposen (İnsan Çağı), Avrupalı sermaye sahiplerinin fosil yakıtlara ulaşmak için doğayı tahrip ettiğine dikkat çeken Kapitalosen (Kapital Çağı), "insana" değil "beyaz erkeklerin" doğa üzerindeki egemenliğine işaret eden Mentroposen (Erkekler Çağı) gibi tanımlamalar, doğa" üzerindeki egemen gücü ve doğa tahribatının sorumlularını bulmaya yönelik arayışların sonunun henüz gelmediğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

Anonim, 1950, İklim Kontrolü Bir Ağaçla Başlar. Arkitekt, 1950 (219-220), 65-67.

Anonim, 1975, Ülkemizde Endüstriyel Yerleşmelerin Yarattığı Çevre Sorunları ve Alınması Zorunlu Önlemler. Mimarlık, 1975 (140), 18-20.

Anonim, 1976, Enerji Sorunları: Güneş enerjisinden en ucuz sekilde faydalanma artık hayal değil. Arkitekt, 1976 (363), 141.

Anonim, 1977, Boğaziçi Yitirdiğimiz Doğa. Arkitekt, 368, 165-169.

Anonim, 1978, Doğa, Ağaç ve İnsan. Arkitekt, 369, 15-16.

Anonim, 1979, Çevreden. Çevre: Mimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi, 1, 2-3.
Anonim, 1980a, Enerji Sorunu, Teknolojik Hegamonya ve Toplumsal Boyutlar. Mimarlık, 162, 14-15.

Anonim, 1980b, Bibliyografya: Yeni bir dergi Güneş. Arkitekt, 379, 117.

Arguvanlıgil, İ., 1979, Çevre Sorunu ve Türkiye. Arkitekt, 376, 153-153.

Biler, R, 1970, Şehrimizdeki Hava Kirlenmesi Olayı ve Ankara, Mimarlık, 77, 11-13.

Boyacıoğlu, C., 2017, Mimarlıkta çevreci yaklaşımların antroposen kavramı bağlamında tartışılması, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.

Carson, R., 2004, Sessiz Bahar, (Çev. Ç. Güler), Palme Yayıncılık, Ankara

Demir, İ., 2008, "PEC: Güçlü Bir Kartel?. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18, 231-246.

Evirgen, Ö., 2018, Süreli yayınlarda mimarlık eleştirisi: Mimarlık dergisi örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Gürsel, E., 1979, Büyük İstanbul'un Yeşil Alan Sorunları Ulusal Sempozyumu. Çevre: Mimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi, 1, 5.

Ilgıt, F., 1980, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Güneş Evi. Mimarlık,162, 41-42.

Köse, E., 1977, Yerel Yönetimde Yeni Örgütlenmelere Doğru. Mimarlık, 151, 57-59.

Leopold, A., 1989, A Sand County Almanac, and sketches here and there, Oxford University Press, USA.

Okutan, C., 1979, Güneşsel Çevre ve Mimarlık. Çevre: Mimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi, 5, 15.

Stockholm Çevre Sorunları Konferansı ve Gelişmekte Olan Ülkeler.Çev. A, Damalı, Mimarlık, 113, 22-25.

Öztürk, S., Saygın, S., 2017, 1973 Petrol krizinin ekonomiye etkileri ve stagflasyon olgusu. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (12), 1-12.

Öztürkcan, N., Tunçel, A., 1977, Ankara'da Hava Kirlenmesi. Mimarlık, 152, 60-66.

Sayar, Z., 1980, Arkitekt ile 50. Yıl. Arkitekt, 380, 122-123.

Şahinler, O., 1977, Yozlaşan Kentlerimiz ve Mimarlar. Mimarlık, 153, 78.

Tekeli, İ., 1973, Çevre Sorunları ile İlgili Uluslararası Politika Önerileri Ve Geri Kalmış Ülkelerin Kalkınmasına Olabilecek Etkileri. Mimarlık, 115, 12-17.

Turan, İ., 1960, Mimaride Güneş. Arkitekt, 301, 186-189.

Ülkemizde Endüstriyel Yerleşmelerin Yarattığı Çevre Sorunları ve Alınması Zorunlu Önlemler, Peyzaj Mimarlığı Dergisi, 1975 (1) Özel Sayı.

Ünalın, Ç., 1975, Ülkemizde Endüstriyel Yerleşmeler ve Çevre Sorunu. Mimarlık, 140, 15-17.
Yıldırım, S., 1977, Marmara ve Boğazları Belediyeleri Birliğinin Kuruluşu. Mimarlık, 151, 53-54.

Yücel, A., 1979, Güneş Enerjisi ve Dizaynı Ulusal Sempozyumu. Çevre: Mimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi, 1, 5.

URL 1: https://www.clubofrome.org/publication/the-limits-to-growth/ (Son Erişim: 10.12.2022)

URL 2: https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972 (Son Erişim: 10.12.2022).

URL 3:https://www.mimarizm.com/makale/turkiye-deki-ilk-surdurulebilir-uygulama-odtu-gunes-ev-projesi_113587 (Son Erişim: 05.12.2022

TÜRKİYE'DE YAPILAN STADYUM YAPILARININ KULLANICI SAYISI, KULLANIM SÜRESİ VE YAPIM MALİYETLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION of STADIUM BUILDINGS CONSTRUCTED in TURKEY in TERMS of THE NUMBER of USERS, TIME of USE and CONSTRUCTION COSTS

Doğukan Karataş[1], Filiz Umaroğulları[2]

[1,2] Trakya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Edirne, Türkiye
[1] dogukankaratas@trakya.edu.tr
[2] filizu@trakya.edu.tr

ÖZET

Stadyumlar yapıldıkları kent kapsamında büyük kitlelere hitap eden, geniş alan kaplayan, büyük ölçekli ve yüksek maliyetli spor yapılarıdır. Genellikle günümüz spor endüstrisinin ön plana çıkan dalı futbol için tasarlanmakta olan stadyumlar tahsis edilen spor kulübünün etkinlik takvimi doğrultusunda kullanılmakta, bazı durumlarda ise uluslararası organizasyonlar için de kısa süreli olmak üzere kullanılabilmektedir. Kullanım amaçlarının uygulanmadığı zamanlarda yapının herhangi bir fonksiyonu devam etmezken işletme maliyetlerinin devam etmesi önemli bir problemdir. Ayrıca kent içerisindeki yerleri göz önüne alındığında yüksek maliyetli ve büyük ölçekli bu yapılar ülke ekonomisini olumsuz anlamda etkilemekte, büyük enerji tüketimlerine yol açmaktadır. Bu yapıların sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda sosyal, çevresel ve ekonomik bağlamdaki etkisinin değerlendirilerek tasarım aşamasından başlanarak önlemler alınması gerekmektedir. Bu konuda yapılacak çalışmalar enerji ve doğal kaynakların korunması ve dolayısıyla hem çevresel sorumluluk açısından hem de ekonomik açıdan büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de de 2010 yılından itibaren çok sayıda stadyum tasarımı ve inşası görülmektedir. Bu çalışma kapsamında stadyumların kullanıcı sayısı, kullanım süresi ve işletme maliyetleri değerlendirilerek bu konunun önemi vurgulanmak istenmiştir. Bu amaçla 2010 yılından bu yana yapılan ve kullanımda olan stadyumlardan örnekler seçilerek her biri için yapı künyesi oluşturulmuştur. Bu yapıların son beş yıl içerisindeki yıllık ortalama seyirci verileri ve toplam kapasiteleri doğrultusunda doluluk oranları belirlenerek yapım maliyetleri bağlamında yorumlanmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda düşük doluluk oranlarının yanı sıra hem kapasite hem de yapım ve işletim maliyetlerinin yüksekliği bu konuda öncelikli önlemler alınması gerekliliğini göstermektedir. Bu amaçla çalışma kapsamında bu yapıların kullanımlarını artıracak, ülke ekonomisi üzerinde oluşturdukları etkiyi azaltacak ve çevresel açıdan enerji etkin olmalarını sağlayacak çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Stadyum, Maliyet, Seyirci Kullanımı, Çevresel Sorumluluk, Ekonomik Sorumluluk.

ABSTRACT

Stadiums are large-scale and high-cost sports buildings that appeal to large masses and cover a large area within the scope of the city where they are built. Stadiums, which are generally designed for football, the prominent branch of today's sports industry, are used in line with the event calendar of the sports club allocated. Sometimes, they can be used for international organizations for a short time. When the building is not in use, it is an important problem that the operating costs continue while the building does not function. In addition, considering their location in the city, these high-cost, large-scale

buildings negatively affect the country's economy and cause large energy consumption. It is necessary to take measures starting from the design stage by the social, environmental and economic impact of these buildings in line with the sustainable development goals. Studies on this subject are of great importance both in terms of environmental responsibility and in economic terms about protection of energy and natural resources. A large number of stadium designs and constructions have been seen in Turkey since 2010. Within the scope of this study, the importance of this issue was emphasized by evaluating the number of users, duration of use and operating costs of the stadiums. For this purpose, samples were selected from the stadiums built and used since 2010, and a building tag was created for each. The occupancy rates of these buildings have been determined in line with the annual average audience data and the total capacity of these buildings in the last five years and interpreted in the context of their construction costs. In line with the data obtained, the fact that both the capacity and the construction and operating costs are high opposing low occupancy rates indicate the necessity of taking priority measures in this regard. For this purpose, within the scope of the study, solution proposals have been developed that will increase the use of these buildings, reduce their impact on the country's economy and make them environmentally energy efficient.

Keywords: Stadium, Cost, Audience Usage, Environmental Responsibility, Economic Responsibility.

1. GİRİŞ

Stadyumlar büyük ölçekli ve sınırlı bir zaman içerisinde sayıca çok kullanıcıya hizmet veren spor yapılarıdır. Günümüz çağında sporun bireysel veya takım halinde yapılan birçok çeşidi bulunmasına karşın, futbol bu dallardan ön plana çıkan ve dünya üzerinde neredeyse her ülkede etkinliği sürdürülen bir spordur. Öyle ki futbol, özellikle Avrupa'nın ekonomik açıdan önde gelen birçok ülkesinde bir endüstri haline gelmiş, etrafında oluşan reklam, yayın, itibar vb. birçok açıdan gündem maddesi konumundadır. Stadyumlar ise geçmişten bu yana birden çok uygarlığın kent yerleşiminde önemli bir bileşen olan yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Stadyumlar, Antik Yunan ve Roma dönemlerinde çok çeşitli etkinlikler için kullanılmaktadır ve bu işlevlerinin yanı sıra idari ve dini perspektiften kutsal bir yansımayı da içermektedir (Gürer & Arslan, 2020). 19. yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi'nden bu yana ise gelişen endüstri ve teknolojiye bağlı olarak kapitalist bir görünüme sahip hale gelmişlerdir (Bulgurcuoğlu, 2014). 20. yüzyılın son dönemlerine doğru ise küresel ölçekteki ekonomik gelişmeler, stadyumların ticari açıdan ele alınmasının yolunu açmış ve yeni stadyumları daha anıtsal ve gösterişli hale getirerek prestijini artırmıştır (Orhon & Altın, 2014). Bu dönemde stadyumlarda seyircilere ayrılan tribün kısımları çok katlı ve geniş alanı kapsayacak biçimde yapılmış bu sayede etkinliklerden elde edilecek kazancın artırılması hedeflenmiştir (Gürel & Akkoç, 2011).

Stadyumlar, yapıldıkları bölgelerin veya şehirlerin gelişimine olumlu katkı sağlama ve yeni yatırımları teşvik etme konusunda önemli yapılar olmalarına karşın; yatırım maliyetleri ve alınan karşılık noktasında ülke ekonomisine büyük yük getirmektedir. Yeni bir stadyum inşa etmek için, yapıların tasarımdan başlamak üzere malzemelerin üretimi ve taşınımı, yapım/inşaat, işletme, bakım/onarım ve gerektiğinde yıkım ve atık işletme süreçlerini içeren tüm yaşam döngüleri boyunca ortaya çıkan maliyetleri karşılama noktasında birincil ve en önemli kaynak kamu finansmanı tarafından sağlanmaktadır (Zinganel, 2010). Siegfried ve Zimbalist (2000), kamu tarafından üstlenilen bu büyük projelerin sahip olduğu yüksek maliyetlerden ötürü oluşturduğu ekonomik sorumlulukları yerine getirme ve yapıldıkları bölgeler için ekonomik açıdan bir gelişim sağlama özelliklerinin nadiren görüldüğünü belirtmektedir. Bu durumun aksine uluslararası spor organizasyonları ve bu organizasyonlar

için yapılan stadyumlar ülke ekonomilerine kısa vadeli de olsa olumlu anlamda destek oluşturmaktadır.

Türkiye'de de durum benzer biçimde seyretmektedir. Futbol ülke çapında en fazla takip edilen spor dalıdır ve gündemdeki yeri çok etkindir. Buna ek olarak uluslararası ölçekte düzenlenen turnuvaların Türkiye'de düzenlenmesi için gerekli olan kriterlerin karşılanmasına yönelik çalışmalar yapılmakta ve bunun sonucu olarak ülkenin farklı şehirlerinde yüksek kapasiteye sahip yeni stadyumlar inşa edilmektedir. Türkiye'de yerel futbol organizasyonlarının en üst seviyesinde bulunan Süper Lig'de normal şartlar altında 18 takım bulunmaktadır. COVİD-19 pandemisinin etkisiyle bu sayı 2021-2022 sezonunda 20, içinde bulunduğumuz 2022-2023 sezonunda 19 takıma artış gösterse de 2023-2024 sezonundan itibaren 18 takım ile oynanmaya devam edecektir (URL 1). Sezon organizasyonu iki devreden oluşan bir takvim doğrultusunda gerçekleştirilmektedir (TFF, t.y.). Süper Lig'de futbol maçları her hafta düzenlenmekte olup her takım bir hafta kendisine tahsis edilen stadyumda maçlarını oynarken bir hafta rakip takımın stadyumunda oynamaktadır. Dolayısıyla 34 haftalık bir lig maratonunda her stadyum 17 kez kullanılmaktadır.

Büyük ölçekli stadyum yapılarının kapasiteleri ile yıllık kullanım süreleri ve kullanıcı sayıları göz önüne alındığında yapım maliyetleri ile kullanım faaliyetleri arasındaki ilişkinin araştırılması ve ülke ekonomisi üzerinde oluşturdukları etki çerçevesinde değerlendirilmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

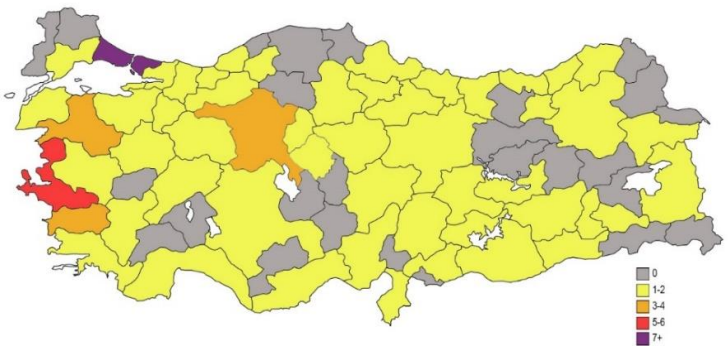
2. MATERYAL VE METOT

Çalışma kapsamında Türkiye'de bulunan ve 2010 yılı sonrasında inşa edilmiş beş stadyum yapısı örneklem olarak seçilmiştir. Seçilen stadyum yapıları, Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinde yer almaktadır ve Türkiye'nin, UEFA bünyesinde her dört yılda bir gerçekleştirilen Avrupa Futbol Şampiyonası'nın 2024 yılında yapılacak olan organizasyonunu düzenlemek için önerdiği stadyumlardır. Ek olarak seçilen stadyumlar 2010 yılından sonra yapılmış minimum 25.000 kişilik kapasiteye sahip yapılardır. Bu stadyum yapıları; Ali Sami Yen Spor Kompleksi Nef Stadyumu (İstanbul), Medaş Konya Büyükşehir Stadyumu, Corendon Airlines Park Antalya Stadyumu, Şenol Güneş Spor Kompleksi Akyazı Stadyumu (Trabzon) ve Sivas 4 Eylül Stadyumu'dur. Tüm stadyumlar için yapı künyeleri oluşturulmuştur. Seçilen stadyumların seyirci kapasitesi bilgilerine TFF resmi internet sitesinden ulaşılmıştır. Bu stadyumların kullanıcı sayısı ve kullanım süresi verileri; oyuncular, kulüpler, müsabakalar vb. içerikler hakkında bilgileri içeren bir futbol veri tabanı olan Transfermarkt sitesinden elde edilmiştir. Çalışma kapsamında son beş yılı içerecek şekilde 2016-2017 sezonundan itibaren 2017-2018, 2018-2019, 2019-2020 ve 2021-2022 sezonları incelenmiştir. Ardından her stadyum için toplam ve ortalama seyirci sayıları ile kullanım süreleri doğrultusunda grafikler oluşturularak kapasitelerine kıyasla doluluk oranları belirlenmiştir. 2020-2021 sezonunda küresel ölçekte etkili olan COVİD-19 pandemisinden dolayı stadyumlara seyirci kısıtlaması getirildiği ve etkinlikler seyircisiz olarak gerçekleştirildiği için bu sezon dikkate alınmamıştır. 2019-2020 sezonunun 26. haftasından itibaren maçlara seyirci alınmadığı için dokuz haftalık veriye ulaşılamamıştır. 2021-2022 sezonunda ise stadyumlara ilk 12 hafta %50 kapasite ile seyirci alınmış, organizasyonun 13. haftasından bu yana stadyumlar tam kapasite işlevlerine devam etmiştir. Bu sebeple 2021-2022 sezonundaki kullanım sıklığı ve doluluk oranları diğer

sezonlardan ayrı olarak hesaplanmıştır. Bu sezon, 1-12. Hafta ve 13-38. Hafta olmak üzere iki bölümde ele alınmış, ilk 12 haftalık süreçteki kapasite ve doluluk oranları belirtilen kısıtlamaya göre hesaplanmıştır. Stadyumların bu veriler doğrultusunda oluşturulan doluluk oranları ve kullanım süreleri, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) resmi internet sitesinde Projeler sekmesi altında Proje Tipine Göre Uygulamalar başlığından Stadyum yapıları seçilerek elde edilen ve Elektronik Kamu Alımları Platformu (EKAP) - Kamu İhale Kurumu'ndan ulaşılan ihale bedelleri üzerinden maliyet verileri bağlamında yorumlanmıştır. Yapım sırasında ortaya çıkan ek maliyetler çalışma kapsamında göz ardı edilmiştir.

3. BULGULAR

Türkiye'de TFF sistemi üzerinde kapasite verisi kayıtlı olan toplam 214 stadyum yapısı bulunmaktadır. Minimum kapasiteye sahip stadyum Bursa'da yer alan 250 kişilik Kestel İlçe Stadyumu iken en yüksek kapasiteye sahip stadyum ise İstanbul'da bulunan 74.753 kişilik Atatürk Olimpiyat Stadyumu'dur (URL 2). TFF sisteminde kayıtlı bir stadyum yapısı bulunmayan yedi şehir bulunmaktadır. En çok stadyum yapısı 25 stadyum ile İstanbul'da yer alırken İstanbul'u 10 stadyum ile İzmir ve Ankara illeri takip etmektedir. Bu stadyum sayıları her ne kadar sistemde kayıtlı olsa dahi belirli bir sayının altında kapasiteye sahip yapılar genelde Türkiye'deki futbol organizasyonlarının alt seviye liglerinde yer alan takımlar tarafından veya futbol kulüplerinin alt yaş kategorileri tarafından kullanılmaktadır. Çoğu doğal/suni çim veya sentetikten oluşan bir oyun sahası ve bu sahanın uzun kenarında yer alan sınırlı sayıda oturma alanlarından oluşmaktadır. Ek olarak, her ne kadar sistemde stadyumlar başlığı altında yer alıyor olsalar da oturma alanlarına sahip olmayan, yalnızca oyun sahasından oluşan ve genellikle kulüp takımlarının antrenman için kullandıkları sahalar da bulunmaktadır. Bu sebeple belirli bir kapasitenin üstündeki stadyumları bu incelemeye tabi tutmak ve ona göre yorumlamak daha sağlıklı sonuçlara ulaşma noktasında önem kazanmaktadır. Şekil 1, TFF sisteminde yer alan ve kapasitesi en az 5.000 kişi olan stadyumların Türkiye'deki dağılımını göstermektedir. Bu değerler açısından Türkiye'de 26 şehirde en az 5.000 kişilik kapasiteye sahip olan bir stadyum yapısı bulunmamaktadır. En çok stadyum Şekil 1'de görüldüğü gibi 11 stadyum ile İstanbul'da yer alırken, İzmir'de altı, Ankara'da ise dört stadyum bulunmaktadır.

Şekil 1. Türkiye'de yer alan en az 5.000 kişilik kapasiteye sahip stadyumların sayısının illere göre dağılımı (URL 2'den elde edilen veriler doğrultusunda oluşturulmuştur)

TFF gibi ülkelerin yerel ölçekli futbol organizasyonlarının düzenlenmesi ve sürdürülmesi noktasında yetkili olan kurumlara ek olarak küresel ve kıtasal ölçekli benzer kurumlar da bulunmaktadır. Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği (FIFA), futbol müsabakalarının uluslararası ölçekte yönetim ve yürütme birimi iken Avrupa Futbol Federasyonları Birliği (UEFA) ise aynı görevi Avrupa ölçekli yürütmektedir (URL 4; URL 5). Özellikle uluslararası spor organizasyonlarını düzenlemek için FIFA, UEFA vb. kurumlara yapılan başvurularda stadyumlar gerekli koşulların karşılanması noktasında değerlendirilmektedir (FIFA, 2017; URL 6). Tablo 1, FIFA ve UEFA'ya organizasyonları düzenlemek için başvuracak ülkelerin sahip olması gereken minimum stadyum kapasitelerini göstermektedir.

Türkiye, UEFA tarafından düzenlenen, UEFA üyesi ülkelerin milli takımlarının katılım sağladığı ve 4 yılda bir düzenlenen Avrupa Futbol Şampiyonası'nın 2008 yılında gerçekleştirilen organizasyonuna Yunanistan ile ortak düzenlenecek şekilde başvurmuş fakat UEFA Yönetim Kurulu üyeleri tarafından gerçekleştirilen final oylamasında elenerek etkinliği düzenlemeye hak kazanamamıştır. Türkiye; 2012, 2016, 2020 yıllarında yapılan ve 2024, 2028 ve 2032 yıllarında yapılacak organizasyonlar için de başvuruda bulunmuş, 2020 yılındaki başvurusunu daha sonradan geri çekmiştir (Batuhan, 2019). 2012, 2016, 2020 ve 2024 yıllarında düzenlenecek organizasyona yaptığı başvurularında organizasyonu düzenlemeye hak kazanamamış, 2028 ve 2032 yıllarındaki başvuruları için UEFA'nın açıklamasını beklemektedir (URL 7; URL 8).

Tablo 1. FIFA ve UEFA'ya yapılacak başvurularda karşılanması gereken stadyum kriterleri (FIFA, 2017; URL 6)

FIFA			**UEFA**		
Sayı	Kapasite	İşlev	Sayı*	Kapasite	İşlev
Herhangi bir sayı kriteri belirtilmemiştir.	≥80.000	Açılış ve final maçları	≥1	≥60.000	Çeyrek final, yarı final ve final maçları
	≥60.000	Yarı finaller	≥1 (tercihen 2)	≥50.000	
	≥40.000	Çeyrek final, üçüncülük maçı, son 16 turu, son 32 turu ve grup maçları	≥4	≥40.000	
			≥3	≥30.000	Herhangi bir işlev kriteri belirtilmemiştir.
*:Toplam stadyum sayısı 10 adet olarak belirtilmektedir.					

Uluslararası spor organizasyonlarını düzenlemek, ülkeler için avantajlı yanları olduğu kadar dezavantaj yaratan durumlara da sahiptir. Organizasyonun düzenlendiği ülkenin ve/veya şehirlerin tanınırlığının artması, ülkeye giren turist artışı ve buna bağlı olarak döviz dolaşımının etkisiyle oluşan ekonomik gelişmeler, kısa süreli de olsa istihdam artışı, kentsel ve sportif altyapı gelişimi gibi durumlar avantaj olarak sayılabilmektedir. Dezavantajlı durumlar ise, organizasyonun genellikle 1 ay gibi kısa süreli olması, UEFA veya FIFA gibi organizasyon sahibi kurumun getirdiği karşılanması gereken güvenlik, konaklama gibi kriterlerin etkin işleyişinin sağlanması ve ek maliyeti, organizasyon sırası ve sonrasında oluşabilecek aksilikler karşısında ülkelerin küresel profilinde yaşanabilecek olumsuz etkiler ve belki de en önemlisi bu çalışmanın da konusunu oluşturan, gerekli stadyum kriterlerini sağlamak için yeni stadyumların yapımı veya mevcut stadyumların iyileştirilmesi için ortaya çıkan maliyetlerdir.

2024 Avrupa Futbol Şampiyonası'nın düzenlenmesi için UEFA'ya yapılan başvuru ile ilgili TFF tarafından paylaşılan tanıtım broşüründe, 2011 yılından itibaren Türkiye'de toplam 37 stadyum inşa edildiği ve 3.000.000.000 € yatırımda bulunulduğu ifade edilmektedir (URL 25). Güncel durumda TFF başkanı olan Mehmet Büyükekşi, gerçekleştirdiği bir röportaj sırasında Türkiye'de yapılan stadyum kapasitelerinin UEFA kriterlerini karşıladığını ve UEFA bünyesindeki herhangi bir organizasyonu düzenleyebilmek için gerekli minimum stadyum kapasitesinin 30.000 kişi olması sebebiyle çoğu stadyumun sırf bu sebeple 33.000 kişilik yapıldığını ifade etmektedir (URL 3). Bu göstergeler Türkiye'nin Avrupa Futbol Şampiyonası'nı düzenlemek için uzun yıllardan beri istekli olduğunu ve bu yönde yatırımlarda bulunduğunu gözler önüne sermektedir. Stadyumlar için yapılan harcamalar her ne kadar organizasyon kapsamında gerekli kriterleri sağlamak için gerekiyor olsa da, organizasyon sonrasında kullanımlarının yüksek oranda azalması ve büyük ölçekli bu yapıların bulunduğu kent içerisinde atıl duruma gelmesi riskiyle karşı karşıya kalınmaktadır. Bu durum hem ülke ekonomisi üzerinde önemli bir yük oluştururken hem de mimari ve kentsel açıdan büyük bir sorumluluğu beraberinde getirmektedir.

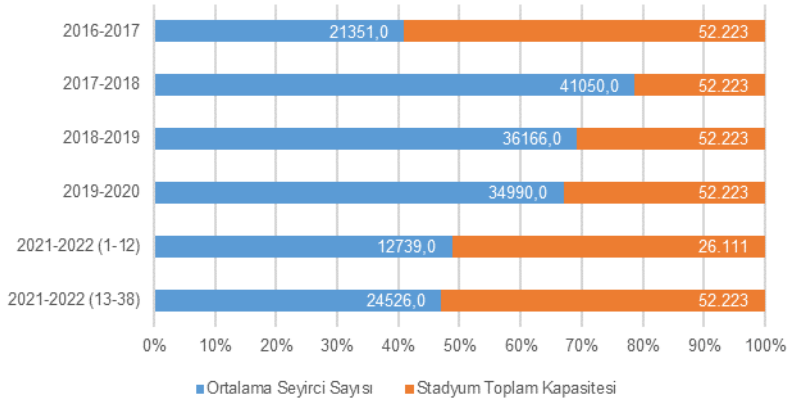
Çalışma kapsamında incelenen beş stadyum yapısı, Süper Lig 2016-2017 sezonundan başlamak üzere son beş yıllık kullanım süresi, her sezondaki toplam ve ortalama seyirci sayıları ile bu veriler doğrultusunda yüzde olarak hesaplanan doluluk oranları bağlamında ele alınmıştır.

3.1 Ali Sami Yen Spor Kompleksi Nef Stadyumu, İstanbul (2011)

Ali Sami Yen Spor Kompleksi Nef Stadyumu, 2011 yılında İstanbul'un Sarıyer ilçesinde yapılmış bir spor yapısıdır. Mimari tasarımı ASP (Arat-Siegel + Partner) Stuttgart' a ait olan yapının yüklenici firması Varyap Varlıbaşlar Yapı San. ve Turz. Yat. Tic. A.Ş. & Uzunlar İnş. San ve Tic. A.Ş. İş Ortaklığı olarak belirtilmektedir. Stadyumun toplam ihale bedeli Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na bağlı olan TOKİ tarafından 179.661.553,00 TL olarak ifade edilmektedir (URL 9). Ali Sami Yen Spor Kompleksi Nef Stadyumu, Süper Lig takımlarından Galatasaray kulübüne hizmet vermektedir. Süper Lig etkinlik takvimi doğrultusunda stadyumda iki haftada bir organizasyon gerçekleştirilmektedir. Stadyumun toplam kapasitesi 52.223 kişiliktir (URL 10).

Elde edilen verilere göre, Süper Lig 2016-2017 sezonunda stadyumda toplam 15 maç oynanmış, sezonluk 320.265 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı 21.351 kişidir. 2016-2017 sezonunda stadyum doluluk oranı %40,88 olarak hesaplanmıştır. 2017-2018 sezonunda stadyumda toplam 17 maç oynanmış, sezonluk 697.858 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı 41.050 kişidir. 2017-2018 sezonunda stadyum doluluk oranı %78,60 olarak hesaplanmıştır. 2018-2019 sezonunda stadyumda toplam 17 maç oynanmış, sezonluk 614.818 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı 36.166 kişidir. 2018-2019 sezonunda stadyum doluluk oranı %69,25 olarak hesaplanmıştır. 2019-2020 sezonunda küresel ölçekte etkili olan Covid-19 pandemisinden dolayı stadyumlara seyirci kısıtlaması getirilmiş, 34 haftalık etkinlik takviminin 26. haftasından itibaren maçlara seyirci alınmamıştır. Bu sebeple bu sezon stadyumda toplam 13 maç oynanmış, sezonluk 454.864 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı 34.990 kişidir. 2019-2020 sezonunda stadyum doluluk oranı %67 olarak hesaplanmıştır. 2020-2021 sezonunda pandemi etkisinin devam ettiği ve stadyumlarda etkinlikler seyircisiz olarak gerçekleştirildiği için bu sezon herhangi bir veriye

ulaşılamamıştır. 2021-2022 sezonunda pandemi kaynaklı seyirci kısıtlamaları devam etmiş, 38 haftalık etkinlik takviminin ilk 12 haftası stadyum toplam kapasitesinin yarısı ile sınırlandırılmış, 13-38. haftalarda normal düzenleme ile tam kapasite devam edilmiştir. Bu sebeple bu sezon stadyumda 5'i yarı kapasiteli 14'ü tam kapasiteli olmak üzere 19 maç oynanmış, ilk 12 hafta için 63.695, sonraki 26 hafta için 343.373 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı ilk 12 hafta için 12.739, sonraki 26 hafta için 24.526 kişidir. 2021-2022 sezonunda stadyum doluluk oranı sayısı ilk 12 hafta için %48,78, sonraki 26 hafta için %46,96, ortalama olarak ise %47,87 olarak hesaplanmıştır. 2016-2017, 2017-2018, 2018-2019, 2019-2020, 2021-2022 dönemlerini kapsamak üzere stadyumun son beş yıllık ortalama doluluk oranı %60,72 olarak hesaplanmıştır. Bu orana göre 52.223 kişilik Ali Sami Yen Spor Kompleksi Nef Stadyumu'nun veriler doğrultusunda ≦31.710 kişilik kapasite ile çalıştığı görülmektedir (Şekil 2).

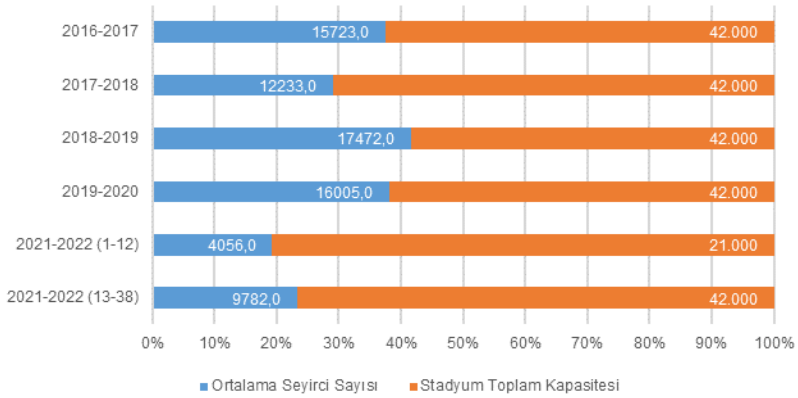
Şekil 2. Ali Sami Yen Spor Kompleksi Nef Stadyumu son beş sezonluk kullanım/kapasite ve doluluk oranları (URL 11'den elde edilen veriler doğrultusunda oluşturulmuştur)

3.2 Medaş Konya Büyükşehir Stadyumu, Konya (2014)

Medaş Konya Büyükşehir Stadyumu, 2014 yılında Konya'nın Selçuk ilçesinde yapılmış bir stadyum yapısıdır. Mimari tasarımı Bahadır Kul Architects'e ait olan yapının yüklenici firması Sarıdağlar İnş. Tic. A.Ş. olarak belirtilmektedir. Stadyumun toplam ihale bedeli Konya Büyükşehir Belediyesi Fen İşleri Daire Başkanlığı tarafından 126.450.000,00 TL olarak ifade edilmektedir (URL 12). Medaş Konya Büyükşehir Stadyumu, Süper Lig takımlarından Konyaspor kulübüne hizmet vermektedir. Süper Lig etkinlik takvimi doğrultusunda stadyumda iki haftada bir organizasyon gerçekleştirilmektedir. Stadyumun toplam kapasitesi 42.000 kişiliktir (URL 13).

Elde edilen verilere göre, Süper Lig 2016-2017 sezonunda stadyumda toplam 14 maç oynanmış, sezonluk 220.117 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı 15.723 kişidir. 2016-2017 sezonunda stadyum doluluk oranı %37,43 olarak hesaplanmıştır. 2017-2018 sezonunda stadyumda toplam 4 maç oynanmış, sezonluk 48.933 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı 12.233 kişidir. 2017-2018 sezonunda stadyum doluluk oranı %29,12 olarak hesaplanmıştır. 2018-2019 sezonunda stadyumda

toplam 10 maç oynanmış, sezonluk 174.719 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı 17.472 kişidir. 2018-2019 sezonunda stadyum doluluk oranı %41,6 olarak hesaplanmıştır. 2019-2020 sezonunda stadyumda toplam 12 maç oynanmış, sezonluk 192.065 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı 16.005 kişidir. 2019-2020 sezonunda stadyum doluluk oranı %38,10 olarak hesaplanmıştır. 2020-2021 sezonunda pandemi etkisinin devam ettiği ve stadyumlarda etkinlikler seyircisiz olarak gerçekleştirildiği için bu sezon herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. 2021-2022 sezonunda stadyumda 6'sı yarı kapasiteli 12'si tam kapasiteli olmak üzere 18 maç oynanmış, ilk 12 hafta için 24.335, sonraki 26 hafta için 127.170 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı ilk 12 hafta için 4.056, sonraki 26 hafta için 9.782 kişidir. 2021-2022 sezonunda stadyum doluluk oranı sayısı ilk 12 hafta için %19,31, sonraki 26 hafta için %23,29, ortalama olarak ise %21,30 olarak hesaplanmıştır. 2016-2017, 2017-2018, 2018-2019, 2019-2020, 2021-2022 dönemlerini kapsamak üzere stadyumun son beş yıllık doluluk oranı %33,51 olarak hesaplanmıştır. Bu orana göre 42.000 kişilik Medaş Konya Büyükşehir Stadyumu'nun veriler doğrultusunda ≅14.074 kişilik kapasite ile çalıştığı görülmektedir (Şekil 3).

Şekil 3. Medaş Konya Büyükşehir Stadyumu son beş sezonluk seyirci sayıları ve doluluk oranları (URL-11'den elde edilen veriler doğrultusunda oluşturulmuştur)

3.3 Corendon Airlines Park Antalya Stadyumu, Antalya (2015)

Corendon Airlines Park Antalya Stadyumu, 2015 yılında Antalya'nın Muratpaşa ilçesinde yapılmış bir stadyum yapısıdır. Mimari tasarımı AZ Aksu Mimarlık'a ait olan yapının yüklenici firması Akay İnş. A.Ş. olarak belirtilmektedir. Stadyumun toplam ihale bedeli TOKİ tarafından 79.440.000,00 TL olarak ifade edilmektedir (URL 9). Corendon Airlines Park Antalya Stadyumu, Süper Lig takımlarından Antalyaspor kulübüne hizmet vermektedir. Süper Lig etkinlik takvimi doğrultusunda stadyumda iki haftada bir organizasyon gerçekleştirilmektedir. Stadyumun toplam kapasitesi 32.537 kişiliktir (URL 14).

Elde edilen verilere göre, Süper Lig 2016-2017 sezonunda stadyumda toplam 16 maç oynanmış, sezonluk 194.874 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı 12.180 kişidir. 2016-2017 sezonunda stadyum doluluk oranı %37,43 olarak hesaplanmıştır.

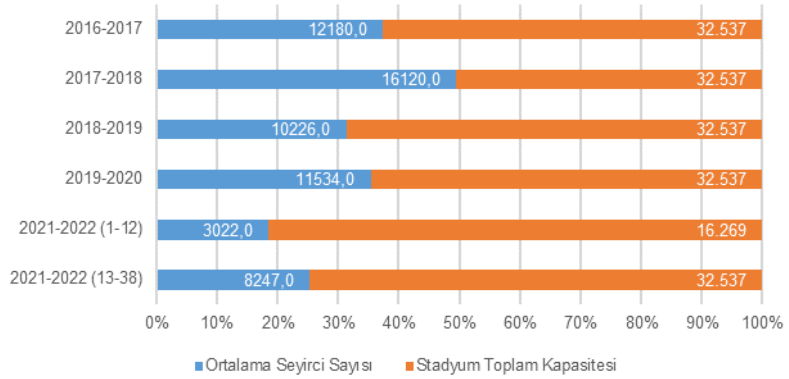
2017-2018 sezonunda stadyumda toplam 6 maç oynanmış, sezonluk 96.720 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı 16.120 kişidir. 2017-2018 sezonunda stadyum doluluk oranı %49,54 olarak hesaplanmıştır. 2018-2019 sezonunda stadyumda toplam 17 maç oynanmış, sezonluk 173.743 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı 10.226 kişidir. 2018-2019 sezonunda stadyum doluluk oranı %31,42 olarak hesaplanmıştır. 2019-2020 sezonunda stadyumda toplam 12 maç oynanmış, sezonluk 138.410 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı 11.534 kişidir. 2019-2020 sezonunda stadyum doluluk oranı %35,44 olarak hesaplanmıştır. 2020-2021 sezonunda pandemi etkisinin devam ettiği ve stadyumlarda etkinlikler seyircisiz olarak gerçekleştirildiği için bu sezon herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. 2021-2022 sezonunda stadyumda 7'si yarı kapasiteli 12'si tam kapasiteli olmak üzere 19 maç oynanmış, ilk 12 hafta için 21.154, sonraki 26 hafta için 98.965 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı ilk 12 hafta için 3.022, sonraki 26 hafta için 8.247 kişidir. 2021-2022 sezonunda stadyum doluluk oranı sayısı ilk 12 hafta için %18,57, sonraki 26 hafta için %25,34, ortalama olarak ise %21,96 olarak hesaplanmıştır. 2016-2017, 2017-2018, 2018-2019, 2019-2020, 2021-2022 dönemlerini kapsamak üzere stadyumun son beş yıllık doluluk oranı %35,16 olarak hesaplanmıştır. Bu orana göre 32.537 kişilik Corendon Airlines Park Antalya Stadyumu'nun veriler doğrultusunda ≅11.439 kişilik kapasite ile çalıştığı görülmektedir (Şekil 4).

3.5 Sivas 4 Eylül Stadyumu, Sivas (2016)

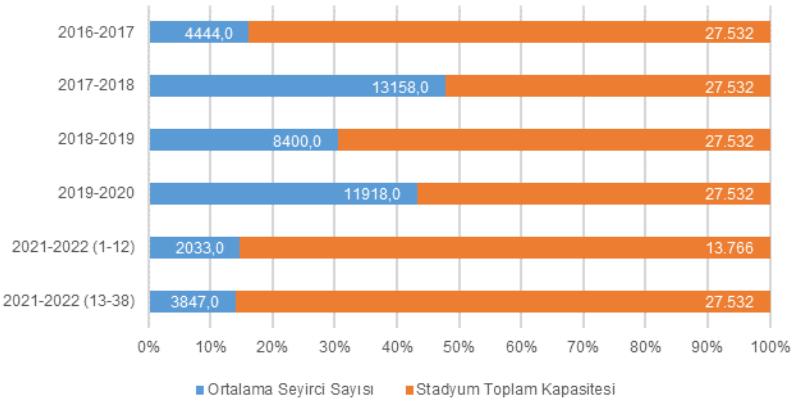
Sivas 4 Eylül Stadyumu, 2016 yılında Sivas'ın Merkez ilçesinde yapılmış bir stadyum yapısıdır. Mimari tasarımı Bahadır Kul Architects'e ait olan yapının yüklenici firması Can İnş. San. Ve Tic. A.Ş. & Kahraman İnş. Ve Tic. Ltd. Şti. İş Ortaklığı olarak belirtilmektedir. Stadyumun toplam ihale bedeli TOKİ tarafından 82.138.000,00 TL olarak ifade edilmektedir (URL 9). Sivas 4 Eylül Stadyumu, Süper Lig takımlarından Sivasspor kulübüne hizmet vermektedir. Süper Lig etkinlik takvimi doğrultusunda stadyumda iki haftada bir organizasyon gerçekleştirilmektedir. Stadyumun toplam kapasitesi 27.532 kişiliktir (URL 15).

Elde edilen verilere göre, Süper Lig 2016-2017 sezonunda stadyumda toplam 8 maç oynanmış, sezonluk 35.555 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı 4.444 kişidir. 2016-2017 sezonunda stadyum doluluk oranı %16,14 olarak hesaplanmıştır. 2017-2018 sezonunda stadyumda toplam 3 maç oynanmış, sezonluk 39.475 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı 13.158 kişidir. 2017-2018 sezonunda stadyum doluluk oranı %47,79 olarak hesaplanmıştır. 2018-2019 sezonunda stadyumda toplam 8 maç oynanmış, sezonluk 67.199 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı 8.400 kişidir. 2018-2019 sezonunda stadyum doluluk oranı %30,5 olarak hesaplanmıştır. 2019-2020 sezonunda stadyumda toplam 13 maç oynanmış, sezonluk 154.929 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı 11.918 kişidir. 2019-2020 sezonunda stadyum doluluk oranı %43,28 olarak hesaplanmıştır. 2020-2021 sezonunda pandemi etkisinin devam ettiği ve stadyumlarda etkinlikler seyircisiz olarak gerçekleştirildiği için bu sezon herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. 2021-2022 sezonunda stadyumda 6'sı yarı kapasiteli 12'si tam kapasiteli olmak üzere 18 maç oynanmış, ilk 12 hafta için 13.766, sonraki 26 hafta için 27.532 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı ilk 12 hafta için 2.033, sonraki 26 hafta için 3.847 kişidir. 2021-2022 sezonunda stadyum doluluk oranı sayısı ilk 12 hafta için %14,76 sonraki 26 hafta için %13,97, ortalama olarak ise %14,37 olarak hesaplanmıştır. 2016-2017, 2017-2018, 2018-2019, 2019-2020, 2021-2022

dönemlerini kapsamak üzere stadyumun son beş yıllık doluluk oranı %30,42 olarak hesaplanmıştır. Bu orana göre 27.532 kişilik Sivas 4 Eylül Stadyumu'nun veriler doğrultusunda ≅8.374 kişilik kapasite ile çalıştığı görülmektedir (Şekil 5).

Şekil 4. Corendon Airlines Park Antalya Stadyumu son beş sezonluk seyirci sayıları ve doluluk oranları (URL 11'den elde edilen veriler doğrultusunda oluşturulmuştur)

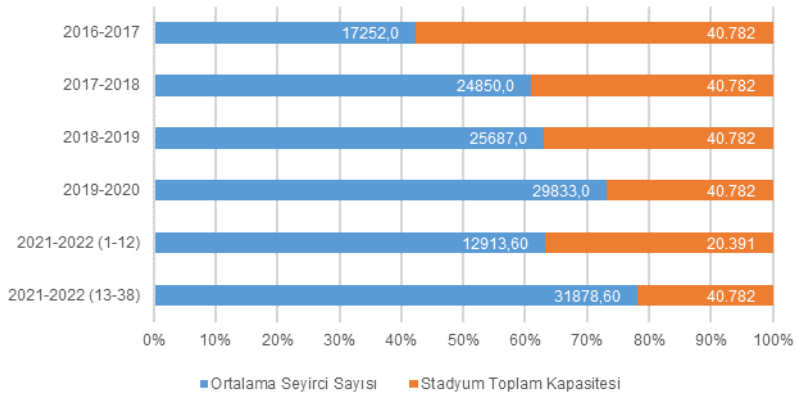
Şekil 5. Sivas 4 Eylül Stadyumu son beş sezonluk seyirci sayıları ve doluluk oranları (URL 11'den elde edilen veriler doğrultusunda oluşturulmuştur)

3.4 Şenol Güneş Spor Kompleksi Akyazı Stadyumu, Trabzon (2016)

Şenol Güneş Spor Kompleksi Akyazı Stadyumu, 2016 yılında Trabzon'un Akyazı ilçesinde yapılmış bir stadyum yapısıdır. Mimari tasarımı ASP (Arat-Siegel + Partner) Stuttgart ve AZ Aksu Mimarlık'a ait olan yapının yüklenici firması Sarıdağlar İnş. A.Ş. & STY İnş. Tur. Tic. Ltd. Şti. & Yertaş İnş. Tur. San. Tic. Ltd. İş Ortaklığı olarak belirtilmektedir. Stadyumun

toplam ihale bedeli TOKİ tarafından 193.061.000,00 TL olarak ifade edilmektedir (URL 9). Şenol Güneş Spor Kompleksi Akyazı Stadyumu, Süper Lig takımlarından Trabzonspor kulübüne hizmet vermektedir. Süper Lig etkinlik takvimi doğrultusunda stadyumda iki haftada bir organizasyon gerçekleştirilmektedir. Stadyumun toplam kapasitesi 40.782 kişiliktir (URL16).

Elde edilen verilere göre, Süper Lig 2016-2017 sezonunda stadyumda toplam 15 maç oynanmış, sezonluk 258.779 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı 17.252 kişidir. 2016-2017 sezonunda stadyum doluluk oranı %42,3 olarak hesaplanmıştır. 2017-2018 sezonunda stadyumda toplam 17 maç oynanmış, sezonluk 422.442 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı 24.850 kişidir. 2017-2018 sezonunda stadyum doluluk oranı %60,93 olarak hesaplanmıştır. 2018-2019 sezonunda stadyumda toplam 17 maç oynanmış, sezonluk 436.677 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı 25.687 kişidir. 2018-2019 sezonunda stadyum doluluk oranı %62,98 olarak hesaplanmıştır. 2019-2020 sezonunda stadyumda toplam 13 maç oynanmış, sezonluk 387.833 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı 29.833 kişidir. 2019-2020 sezonunda stadyum doluluk oranı %73,15 olarak hesaplanmıştır. 2020-2021 sezonunda pandemi etkisinin devam ettiği ve stadyumlarda etkinlikler seyircisiz olarak gerçekleştirildiği için bu sezon herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. 2021-2022 sezonunda stadyumda 5'i yarı kapasiteli 14'ü tam kapasiteli olmak üzere 19 maç oynanmış, ilk 12 hafta için 64.568, sonraki 26 hafta için 446.301 seyirciye ulaşılmıştır. Sezondaki ortalama seyirci sayısı ilk 12 hafta için 12.914, sonraki 26 hafta için 31.879 kişidir. 2021-2022 sezonunda stadyum doluluk oranı sayısı ilk 12 hafta için %63,32, sonraki 26 hafta için %78,16, ortalama olarak ise %70,74 olarak hesaplanmıştır. 2016-2017, 2017-2018, 2018-2019, 2019-2020, 2021-2022 dönemlerini kapsamak üzere stadyumun son beş yıllık doluluk oranı %62,02 olarak hesaplanmıştır. Bu orana göre 40.782 kişilik Şenol Güneş Spor Kompleksi Akyazı Stadyumu'nun veriler doğrultusunda ≅25.293 kişilik kapasite ile çalıştığı görülmektedir (Şekil 6).

Şekil 6. Şenol Güneş Spor Kompleksi Akyazı Stadyumu son beş sezonluk seyirci sayıları ve doluluk oranları (URL 11'den elde edilen veriler doğrultusunda oluşturulmuştur)

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkiye'de çoğu stadyum yapısı ilgili bakanlık aracılığıyla kamu tarafından finanse edilmekte, işletme hakları ise kullanıcısı olan kulübe devredilmektedir. İncelenen stadyumlar Türkiye'nin farklı bölgelerinde ve şehirlerinde bulunan yapılardır. Bu stadyumlar bulundukları şehirlerin futbol kulüpleri tarafından kullanılmaktadır. Genel çerçevede bakıldığında incelenen tüm yapılarda son beş yıllık süreçte seyirci sayılarının stadyumların kapasiteleri karşısında yetersiz kaldığı ve yapıların dikkate değer oranda kısımlarının kullanılmadığı görülmektedir (Tablo 2). 2024 Avrupa Futbol Şampiyonası'nın düzenlenmesi için Türkiye tarafından UEFA'ya yapılan başvuruda önerilen 10 adet stadyum yapısı bulunmaktadır (URL 25). İncelenen beş stadyumdan Ali Sami Yen Spor Kompleksi Nef Stadyumu, Şenol Güneş Spor Kompleksi Akyazı Stadyumu, Medaş Konya Büyükşehir Stadyumu ve Corendon Airlines Park Antalya Stadyumu bu 10 stadyum içerisinde yer almaktadır. Sivas 4 Eylül Stadyumu ise kriterler doğrultusunda kapasitesi artırılarak kullanılabilecektir.

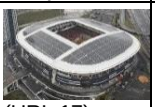
Türkiye'deki futbol sektörü içerisinde Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş ve Trabzonspor gibi takımların etkin rolleri ve toplam seyirci sayıları diğer futbol kulüplerinden çok fazla olsa da incelemeye alınan Galatasaray kulübünün kullandığı Ali Sami Yen Spor Kompleksi Nef Stadyumu'nun son beş yıllık süreçteki doluluk oranının %60,72, Trabzonspor kulübünün kullandığı Şenol Güneş Spor Kompleksi Akyazı Stadyumu'nun doluluk oranının %62,02 olması büyük kitlelere hitap eden bu kulüp takımlarının dahi stadyumların kullanımı noktasında eksik kaldığını göstermektedir.

Tablo 2'de incelenen stadyumların kapasite, maliyet, kullanım süresi ve doluluk oranları karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Özellikle maliyet açısından yapılan karşılaştırmada stadyumların yapıldıkları dönemler ve bu dönemlerdeki Türkiye'nin ekonomik koşulları farklılık gösterdiğinden tüketici fiyat endeksi (TÜFE)'ne göre bir dönüşüm hesabı yapılmıştır. Ekonomi literatüründe enflasyonun fiyat seviyesi karşılığının tanımı olan TÜFE, belirli dönemler arasında mal ve hizmet fiyatlarında oluşan değişimi ifade etmektedir (Saraç & Karagöz, 2010). Eşdeğer bir karşılaştırma yapabilmek adına stadyumların ihale bedelleri üzerinden belirlenen toplam maliyetleri, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) tarafından oluşturulan ve en güncel TÜFE verileri üzerinden günümüz ekonomik koşulları ile karşılaştırma yapan enflasyon hesaplayıcısı aracılığıyla belirlenmiştir (URL 22). Hesaplayıcı üzerinden 100 TL'lik mal üzerinden oranlama yapılarak sonuç verilmektedir. Stadyumların yapıldıkları tarihler ay ve yıl olarak girilmiş, karşılaştırma için 2022 yılı Kasım ayının verileri kullanılarak yapıldıkları tarihteki maliyetlerinin günümüz ekonomik koşullarındaki karşılıkları elde edilmiştir (Tablo 2).

Yapım maliyetleri üzerinden yorumlandığında 52.223 kişilik Ali Sami Yen Spor Kompleksi Nef Stadyumu'nun 179.661.553,00 TL değerindeki yapım maliyeti stadyum kapasitesine oranlandığında koltuk başına maliyet 3.440,27 TL olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapının, son beş yıllık kullanım yüzdesi doğrultusunda ≅31.710 kişilik hizmet sağladığı hesaplanmıştır. Bu değerler doğrultusunda stadyumda son beş yılda ortalama 20.513 koltuğun boş kaldığı görülmektedir. Koltuk başına 3.440,27 TL'lik maliyetinden hareketle stadyumda 70.570.258,51 TL oranında bir maliyet fazlası görünmektedir. 40.782 kişilik kapasiteye ve 193.061.000,00 TL yapım maliyetine sahip Şenol Güneş Spor Kompleksi Akyazı Stadyumu'nun koltuk başına maliyeti ise 4.733,97 TL'dir. Yapının, son beş yıllık

kullanım yüzdesi doğrultusunda ≅25.293 kişilik hizmet sağladığı düşünüldüğünde, yıllık ortalama 15.489 koltuk boş kalmaktadır. Bu değerler doğrultusunda stadyumda, Ali Sami Yen Spor Kompleksi Nef Stadyumu'ndakine benzer oranda 73.324.461,33 TL fazladan maliyet yükü oluşmaktadır. Medaş Konya Büyükşehir Stadyumu, son beş yıllık süreçte

Tablo 2. Stadyumların maliyet, kullanım süresi, ortalama seyirci sayısı ve doluluk oranı verileri

		Ali Sami Yen Spor Kompleksi Nef Stadyumu	Medaş Konya Büyükşehir Stadyumu	Corendon Airlines Park Antalya Stadyumu	Sivas 4 Eylül Stadyumu	Şenol Güneş Spor Kompleksi Akyazı Stadyumu
		 (URL 17)	 (URL 18)	 (URL 19)	 (URL 20)	 (URL 21)
Genel Bilgiler	**Yapım Yeri ve Yılı**	İstanbul 2011	Konya 2014	Antalya 2015	Sivas 2016	Trabzon 2016
	Toplam Kapasite	52.223	42.000	32.537	27.532	40.782
	Toplam Maliyet (İhale Bedeli) (TL)	179.661.553,00	126.450.000,00	79.440.000,00	82.138.000,00	193.061.000,00
	2022-Kasım TÜFE'ye Göre Maliyet (TL)	1.097.318.867,2	579.393.900,00	331.574.616,00	325.118.631,6	736.006.450,3
2016-2022	**Kullanım Süresi (Gün)**	81	58	70	50	81
	Ortalama Seyirci Sayısı	≅31.710	≅14.074	≅11.440	≅8.375	≅25.293
	Doluluk Oranı (%)	60,72	33,51	35,16	30,42	62,02

%33,51'lik bir doluluk oranına ulaşmıştır. Diğer bir ifade ile 42.000 kişilik bu yapı ≅14.074 kişilik bir talebi karşılarken, 27.926 koltuk kullanılmamaktadır. Toplam 126.450.000,00 TL maliyet ile yapılan bu stadyumun maliyeti kapasitesine oranlandığında koltuk başına maliyeti 3.010,71 TL olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sayılar ve son beş yıllık veriler doğrultusunda yorumlandığında, stadyumun mevcut ihtiyacı karşılaması için gereken maliyet 42.372.792,85 TL'dir. Stadyumda, 84.077.207,15 TL değerinde bir maliyet fazlası olduğu görülmektedir. Corendon Airlines Park Antalya Stadyumu'nun, son beş yıllık süreçteki doluluk oranı %35,16'dır. 32.537 kapasiteye sahip yapının seyirci sayısının son beş yılda ortalama olarak ≅11.440 kişi ile sınırlı kaldığı, 21.097 koltuğun ise boş kaldığı

görülmektedir. 79.440.000,00 TL yapım maliyeti olan bu stadyumun, koltuk başına maliyeti ise 2.441,52 TL'dir. Yapının yapıldığı dönemdeki koltuk başına maliyeti ve kullanılmayan yıllık ortalama koltuk sayısı göz önüne alındığında yapım maliyeti üzerinden 51.508.747,44 TL'lik bir maddi zarar ortaya çıkmıştır. Buna karşın incelenen beş stadyum arasında en az maliyet fazlası oluşan yapı Corendon Airlines Park Antalya Stadyumu'dur. İncelenen stadyumlar arasında yapı kullanımı en az olan yapı ise Sivas 4 Eylül Stadyumu'dur. Yapıda, son beş yıl içerisinde ortalama olarak her on koltuktan yedisi boş kalmaktadır. Stadyumun yapımında 82.138.000,00 TL harcanmıştır. Bu değer koltuk başına 2.983,36 TL'ye karşılık gelmektedir. Yapı, 27.532 kişilik toplam kapasitesi karşısında ≅8.375 kişiye hizmet sağlarken, 19.157 kişilik alan ise kullanılmamaktadır. Bu değerler, stadyum için 57.152.227,52 TL fazladan masraf yapıldığını göstermektedir.

14 Nisan 2011 tarihinde yürürlüğe giren 6222 sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun ile birlikte Süper Lig ve bir alt ligde oynanacak maçlarda biletler elektronik ortamda oluşturulmaktadır (Resmi Gazete, 2011). 14 Nisan 2014 tarihinden itibaren stadyumlara her seyirciye özel tahsis edilmiş *Passolig Kart* adı verilen kartlar ile giriş yapılmaktadır (URL 23). İki ligde toplam 46 futbol takımının 5.771.779 adet karta sahip seyircisi bulunmaktadır (URL 24). Bu sayının 4.136.239 kişilik kısmını ise Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş ve Trabzonspor takımları oluşturmaktadır. Ülke çapında büyük kitlelere ulaşabilen bu dört takımın kullandığı yapıların dışında son on yıllık süreçte Mersin, Samsun, Diyarbakır, Eskişehir, Adana, Malatya, Kocaeli gibi Türkiye'nin farklı şehirlerinde büyük kapasitelere sahip yeni stadyumlar yapılmaktadır. Her ne kadar uluslararası spor organizasyonlarını düzenlemek için stadyum kapasiteleri bu seviyelerde olsa da organizasyon düzenlemeye hak kazanıldığı takdirde dahi organizasyon takvimi bir ay gibi kısa süreli olacağından yüksek kapasiteli bu stadyumların atıl kalacağı, yapım maliyetlerinin çok yüksek olmasının yanında bakım-onarım masrafları ile birlikte ülke ekonomisi üzerindeki oluşturdukları yükün daha da artacağı düşünülmektedir.

İncelenen stadyumlar iki haftada bir kullanılan ve yalnızca futbol maçlarının düzenlendiği yapılardır. Günümüz toplumunun istekleri ve sosyalleşme gereksinimleri doğrultusunda futbol her ne kadar bu ihtiyacı bir miktar karşılayabiliyor olsa da futbol maçlarına ek olarak stadyumlarda kutlama, gösteri, konser vb. farklı işlevlere sahip etkinliklerin düzenlenmesi hem maddi açıdan ek bir gelir oluştururken hem de yapı kullanımlarının artmasını sağlayacaktır. Diğer bir öneri olarak, yapılacak yeni stadyumların şehir merkezinde veya şehir merkezine ulaşımı kolay olan bölgelerde inşa edilmesi; mevcut stadyumlara ise ulaşım noktasında toplu ulaşım, araç/yaya yolu vb. düzenlemeleri içeren altyapı desteklerinin sağlanması ile seyircilerin yapılara ulaşımlarının daha kolay hale getirilmesi, kullanıcı sayılarında bir artış potansiyeli oluşturacaktır. Gelişen teknolojinin etkisiyle yapıların çatı strüktürleri, tribün koltuk alanları ve oyun sahaları gibi bölümleri hareketli olarak tasarlanabilmekte bu sayede stadyumlar birden çok işleve sahip olabilmektedir. Hareketli çatı strüktürleri sayesinde, futbol maçının oynandığı stadyum, kapalı mekâna sahip bir etkinliğe de elverişli konuma gelmektedir. Farklı sporların oyun sahası ölçülerinin de farklılık göstermesi sebebiyle, hareketli oyun alanı futbol dışındaki spor dallarının da gerçekleşmesine olanak tanıyarak yapı kullanımlarını artıracak potansiyele sahiptir.

Stadyumlar için dikkate alınması gereken bir başka nokta ise ekolojik ve ekonomik açıdan sürdürülebilirlik özellikleridir. İşlevleri dolayısıyla büyük alan kaplayan bu yapıların çevresel etkileri de benzer oranda yüksektir. Stadyumların, çatı ve cephelerinde fotovoltaik panellerin

kullanımı ile bu yapılar kendi enerji ihtiyacını karşılarken ek olarak fazla elektriği şehir şebekesine aktararak ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır. İncelenen stadyumlar arasında Ali Sami Yen Spor Kompleksi Nef Stadyumu ve Corendon Airlines Park Antalya Stadyumu'nun çatılarında fotovoltaik panellerin yer alması olumlu bir nokta olarak değerlendirilmiştir. Çok büyük çatı alanlarına sahip bu yapıların çatılarından toplanacak yağmur suyunun çim saha, peyzaj ve yeşil alan sulaması ile yapı içerisinde tuvalet vb. birimlerde yeniden kullanılması, sürdürülebilir bir işleyiş sağlayacaktır. Bu sayede yapıların su kullanımları da doğal yollardan karşılanırken, su tüketiminin oluşturduğu maddi yük de azalabilecektir.

Bu çalışma kapsamında stadyumların kullanım süresi ve kapasitesi ile maliyet ilişkisi arasındaki problem örnek olarak seçilen beş stadyum özelinde değerlendirilmiştir. Ülke ekonomisine büyük bir yük getiren bu yapıların bu bilinçle ele alınması konusunda bir farkındalık oluşturmak amaçlanmıştır. Tüm bu veriler doğrultusunda kentsel ölçekte önemli bir yere sahip olan stadyum yapılarının tasarımında ekonomik ve çevresel sorumluluk bilinci ile hareket etmek kaçınılmazdır. Planlama sürecinde bu yapıların farklı işlevleri barındırmasına imkân tanıyacak detayların geliştirilmesi ve uygulanmasına yönelik kararlar alınmalıdır.

KAYNAKLAR

Batuhan, T., 2019, 2024 Avrupa Futbol Şampiyonası Ev Sahipliği Adaylıklarının Değerlendirilmesi: Almanya Ve Türkiye Karşılaştırması, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 10 (25), 555-569

Bulgurcuoğlu, A. N., 2014, Stadyum pazarlaması ve stadyumlarda müşteri memnuniyeti. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul

FIFA, 2017, "Guide to the Bidding Process for the 2026 FIFA World Cup". Erişim Adresi: https://digitalhub.fifa.com/m/5730ee56c15eeddb/original/hgopypqftviladnm7q90-pdf.pdf

Gürel, E., Akkoç, U., 2011, Stadyum: Benzerlikler, koşutluklar ve izdüşümler, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(19), 346-370.

Gürer, T. K., Arslan, N., 2020, Stadyum çanağının yapısı üzerine notlar, Modular Journal, 3(1), 76-88.

Orhon, V. A., Altın, M., 2014. "Spor yapılarında sürdürülebilir çatı ve cepheler", 7. Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu, Yıldız Teknik Üniversitesi Beşiktaş - İstanbul

Saraç, T. B., Karagöz, K., 2010, Türkiye'de tüketici ve üretici fiyatları arasındaki ilişki: Yapısal kırılma ve sınır testi, Maliye Dergisi, 159, 220-232.

Siegfried, J. J., Zimbalist, A., 2000, The economics of sports facilities and their communities, Journal of Economic Perspectives, 14(3), 95-114.

Resmi Gazete, 2011, Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun, 2011, T. C. Resmi Gazete Sayı no: 27905, Kanun no:62222

Türkiye Futbol Federasyonu, (t.y). 2022 – 2023 Sezonu Süper Lig Müsabakaları Statüsü. Erişim Adresi: https://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/STATULER/2022-2023/2022-2023-SL-STATU.pdf

Zinganel, M., 2010, "The stadium as cash machine". Frank, S., Steets, S. (Ed.), Stadium worlds: Football, space and the built environment, s.77-97, Routledge.

URL 1: https://www.tff.org/default.aspx?pageID=687&ftxtID=35278 (Son Erişim: 08.12.2022)

URL2: https://www.tff.org/Default.aspx?pageID=324 (Son Erişim: 08.12.2022)

URL 3: https://beinsports.com.tr/haber/ (Son Erişim: 08.12.2022)

URL 4: https://www.fifa.com/about-fifa (Son Erişim: 10.12.2022)

URL 5: https://www.uefa.com/insideuefa/about-uefa/what-uefa-does/ (Son Erişim: 10.12.2022)

URL 6: https://www.uefa.com/insideuefa/news/026e-1375f6486ffc-184f03226503-1000--uefa-announces-bidding-process-for-potential-uefa-euro-2028-hos/ (Son Erişim: 10.12 2022)

URL 7: https://www.uefa.com/insideuefa/mediaservices/mediareleases/news/0273-14bc33f7da5d-6b636cc7fc20-1000/ (Son Erişim: 11.12. 2022)

URL 8: https://www.ntvspor.net/futbol/turkiye-icin-euro-2028-ve-euro-2032-ev-sahipligi-aciklamasi-6390d06766db2298f4b25745 (Son Erişim: 11.12.2022)

URL 9: https://a.toki.gov.tr/proje-tipine-gore-uygulamalar#16 (Son Erişim: 12.12.2022)

URL 10: https://www.tff.org/Default.aspx?pageID=394&stadID=5018 (Son Erişim: 12.12.2022)

URL 11: https://www.transfermarkt.com.tr/super-lig/besucherzahlen/wettbewerb/TR1/plus/ (Son Erişim: 12.12.2022)

URL 12: https://ekap.kik.gov.tr/EKAP/ (Son Erişim: 12.12.2022)

URL 13: https://www.tff.org/Default.aspx?pageID=394&stadID=5754 (Son Erişim: 12.12.2022)

URL 14: https://www.tff.org/Default.aspx?pageID=394&stadID=6018 (Son Erişim: 12.12.2022)

URL 15: https://www.tff.org/Default.aspx?pageID=394&stadID=6140 (Son Erişim : 12.12.2022)

URL 16: https://www.tff.org/Default.aspx?pageID=394&stadID=6219 (Son Erişim: 12.12.2022)

URL 17: https://www.aa.com.tr/tr/futbol/nef-stadina-inovasyon-odulu-verildi/2752180 (Son Erişim: 13.12.2022)

URL 18: https://www.arkitera.com/proje/konya-sehir-stadyumu/ (Son Erişim: 13.12.2022)

URL 19: https://bigumigu.com/haber/turkiye-nin-ilk-gunes-enerjili-stadyumu-antalya-arena/ (Son Erişim: 13.12.2022)

URL 20: https://www.tff.org/Default.aspx?pageId=530&stadId=6140 (Son Erişim: 13.12.2022)

URL 21: https://www.trthaber.com/haber/spor/ktuden-medical-park-stadyumu-aciklamasi-655114.html (Son Erişim: 13.12.2022)

URL 22: https://herkesicin.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/ekonomi/hie/icerik/enflasyon+hesaplayici (Son Erişim: 14.12.2022)

URL 23: https://www.passolig.com.tr/nedir (Son Erişim: 14.12.2022)

URL 24: https://www.passolig.com.tr/taraftar-ligi (Son Erişim: 14.12.2022)

URL 25: https://www.tff.org/Resources/Tamsaha/UEFA_EURO24_BROSUR_TR5/files/assets/common/downloads/ publication.pdf?uni=6a1a91cd4b486b4a6f56e3bac9f5e303 (Son Erişim: 14.12.2022)

AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI, YAPI SEKTÖRÜ VE TÜRKİYE ETKİLERİ

THE EUROPEAN GREEN DEAL, CONSTRUCTION SECTOR and IMPACTS on TÜRKİYE

Dilara Karabulut[1], Esma Mıhlayanlar[2]

[1]Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık ABD
[1]dilarakarabulut41@gmail.com
[2]Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
[2]emihlayanlar@trakya.edu.tr

ÖZET

Küresel iklim değişikliği ve çevre sorunları tüm alanlarda etkisini gösterirken, nüfus artışıyla birlikte enerjiye olan ihtiyaç da giderek artmaktadır. Artan bu enerji gereksinimleri daha fazla kaynak tüketimi ve karbon emisyonlarına neden olmaktadır. Sınırlı kaynakların dengesiz kullanımı, atmosferde biriken emisyonlar zamanla dünyayı ısıtarak küresel ölçekteki iklim krizini tetiklemiştir. Dünya genelinde ülkeler veya topluluklar iklim değişikli ve çevre sorunları ile mücadele konusunda hedefler belirleyerek, sorumluluk üstlenmişlerdir. Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) Avrupa Birliği (AB) Komisyonu tarafından 2050 yılına kadar karbon nötr olabilmek amacıyla oluşturulan bir uygulamadır. Avrupa Yeşil Mutabakatıyla iklim ve çevrenin korunmasıyla yeni bir ekonomik kalkınma stratejisi de hedeflenmektedir. Bu kapsamda yeşil ve döngüsel bir ekonomi için yeşil, ulaşılabilir ve güvenli enerji sağlayacak politikalara yer verilmektedir. Mutabakat kapsamında enerji ve yapı sektöründeki kapsamlı ve dönüştürücü politikaların AB'ye aday ve gümrük alışverişi olan bir ülke olarak Türkiye'ye etkileri araştırılmıştır. Bu çalışmada Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın etkilediği sektörlerden biri olan yapı sektörü ile ilgili araştırma sonuçları ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Yeşil Mutabakati, Yapı Sektörü, Karbon Emisyonu, İklim Değişikliği, Bina Enerji Verimliliği.

ABSTRACT

While global climate change affects all areas with the increase in population, the need for energy also increases over time. These increased energy requirements cause more resource consumption and carbon emissions. The unbalanced use of limited resources has led to carbon accumulating in the atmosphere has heated the earth over time, causing a climate crisis on a spherical scale. Worldwide, countries have put forward their sanctions against this climate change and have taken responsibility for this issue. The European Green Deal is an application created by the European Union (EU) Commission with the aim of becoming carbon neutral by 2050. With the European Green Agreement, a new economic development strategy is also aimed at protecting the climate and the environment. In this context, policies that will provide green, accessible, and secure energy for a green and circular economy are included. Within the scope of the agreement, the effects of comprehensive and transformative policies in the energy and construction sector on Turkey as a candidate country for the EU and a country with customs exchange were investigated. In this study, the research results related to the construction sector, which is one of the sectors affected by the European Green Deal have been revealed.

Keywords: The European Green Deal, Building Sector, Carbon Emission, Climate Change, Building Energy Efficiency.

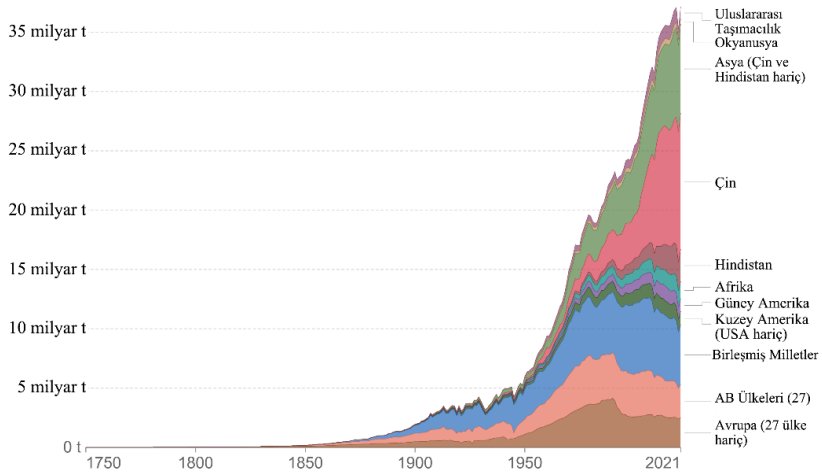
1. GİRİŞ

Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)'na göre 2035 yılına kadar dünya enerji talebinde %90' lık bir artış beklenmektedir. Artan enerji talebi, enerji yönetimi ve enerjinin kullanımının sınırlandırılması alanlarında büyük yatırımlar gerektirmektedir. Artan enerji tüketimi atmosferde sera gazlarının birikmesine ve çeşitli çevresel sorunlara neden olmuştur (Şekil 1). Bu etkilerle küresel ölçekte meydana gelen iklim krizine karşı ülkeler farklı yaklaşımlarda adımlar atmaktadır. Çalışmalardan bazıları; *Viyana Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS), Kyoto Protokolü* ve *Paris Anlaşması*'dır (URL 1). Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kapsamında 1976 yılında ilk kez, ozon tabakasının incelmesi gündeme gelmiştir. Ozon tabakasının incelmesine sebep olan maddelerin incelenmesi amacıyla uluslararası ilişkiler 1981 yılında başlamış ve 1985 yılında ozon tabakasının korunması için Viyana Sözleşmesi kabul edilmiştir (URL-2). Bu sözleşmede ozon tabakasını incelten maddeler tespit edilip, gözlemlenerek ve ülkelerin birbirleriyle iletişim halinde bulunacağı belirtilmiştir. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi küresel iklim krizine karşı bir tepki olarak 194 ülkenin katılımıyla 1992 yılında kabul edilmiş, 21 Mart 1994 tarihinde de uygulamaya konulmuştur. Kyoto Protokolü ise, iklim değişikliğine karşı, atmosferde birikmiş sera gazlarının artmadan, sabit kalmasını amaçlayan bir anlaşma olup, 1997'de Kyoto'da onaylanmış, 2005 yılında da uygulanmaya başlanmıştır. Paris Anlaşması 12 Aralık 2015 tarihinde, 195 ülke tarafından kabul edilmiş, küresel ısınmanın mümkün olduğunca 2°C'nin altında tutulup, 1,5°C'nin üstüne çıkmamasını hedeflemektedir (URL-3). Küresel ölçekteki bu çalışmaların yanı sıra Avrupa Birliği Komisyonu 2019 yılında "Yeşil Ekonomik Düzen" kapsamında Avrupa Yeşil Mutabakatını açıklamıştır. Mutabakat, Paris anlaşmasında 2030 yılı için hedeflenen %40'lık karbon emisyonu miktarındaki azalışı, %55'lere çıkarmayı hedeflemiştir. 2050 yılına kadar da tamamen karbon nötr olmayı amaçlamaktadır. Bunun için üretim sektörlerinde meydana gelen karbon emisyonlarını azaltım planlanırken, bir yandan da sınırlarda karbon düzenlemesine gidilerek karbon kaçağının engellenmesi hedeflemektedir. Sınırda karbon vergisi uygulaması; sınırlardaki alışverişler için adil geçişin sağlanması adına önemli bir adım olarak görülmektedir. Ayrıca Komisyonun, adil geçiş ile birlikte, geçişlerin finanse edilerek küresel bir kalkınma planı öngörüsü bulunmaktadır. Enerji yoğun üretim sektörlerinde de önemli bir emisyon yayılımı söz konusudur (Acar vd., 2020). Mutabakat kapsamında, enerji yoğun endüstrilerin, Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) olmayan ülkelere doğru geçmesinin önüne geçilmesi ve sürdürülebilir bir kalkınma amaçlanmaktadır.

2. YEŞİL MUTABAKAT VE KARBON VERGİLERİ

AB Konseyi, 2019-2024 Stratejik Gündeminde *"Herkes İçin Temiz Bir Gezegen"* stratejik vizyonunu sunarak (URL-5) bu kapsamda; iklim açısından nötr, yeşil, adil ve sosyal bir Avrupa kıtası inşa etmeyi hedeflemiştir. AB Konseyi; 12 Aralık 2019 tarihinde açıkladığı "Yeşil Mutabakat" ile karbon nötr bir AB'ye ulaşma hedefine onay vermiştir. Konsey tarafından iklim hedeflerini etkinleştirici bir çerçevede, uygulamaya koyma ihtiyacı önemli kamu ve özel yatırımlarını gerektireceği kabul edilmiştir. 2020 Avrupa İklim Yasası ile Avrupa Yeşil Mutabakatı'nda belirlenen hedefler yasal hale gelmiştir. AB Konseyinde ayrıca, tüm ilgili AB mevzuatının ve politikalarının, eşit şartlar altında iklim nötr hedefinin yerine getirilmesiyle tutarlı olması ve bunun için teşviklerde bulunulmasına karar verilmiştir (European Comission, 2020). Hızla gelişen ekonomisini sürdüren Avrupa'nın, iklim değişikliğiyle mücadele ve sera gazı emisyonlarının azaltılması konularında güçlü bir

geçmişe sahip olduğu bilinmektedir. AB'de yapılan çalışmalarda GSYİH'si 2018'de %61 oranında artış gösterirken, aynı dönemde sera gazı ve CO_2 emisyonlarının, 1990 yılındaki meydana gelmiş olan emisyon miktarından %23 daha düşük olduğu tespit edilmiştir (URL-6).

Şekil 1. 1751-2018 arası Dünya geneli yıllık karbon emisyonları (URL 4)

Avrupa Yeşil Mutabakatı, anlaşmada yer alan hedefleri yerine getirebilmek amacıyla belirli stratejiler geliştirmiştir. AB Yeşil Mutabakatı, AB ile siyasi, coğrafi ve ekonomik olarak ilişkisi olan tüm devletler, ulusal ve uluslararası tüm kuruluşlar ile özel sektör aktörleri açısından önemli bir etki oluşturmuştur. Çünkü AB'nin bu mutabakat ile birlikte getirdiği belirli standartlar, ilgili devletleri, kurum ve kuruluşlar ile özel sektör aktörlerini doğrudan etkileme gücüne sahiptir. Avrupa Yeşil Mutabakatı kapsamında; sınırlardaki ticari geçişlerin finanse edilmesi ve Komisyonunun temel ilkesi adil geçişin sağlanması ile kimseyi arkada bırakmama hedefleri üzerine kurulan stratejilerden oluşmaktadır. Bu stratejiler; mutabakatta belirlenen iklim hedefleri doğrultusunda kapsamlı ve dönüştürücü politikaları içermektedir.

Aşağıda bu stratejiler sıralanmıştır:

- ✓ 2030 ve 2050 için AB'nin iklim hedeflerini artırmak
- ✓ Temiz, uygun maliyetli ve güvenli enerji sağlamak
- ✓ Temiz ve döngüsel bir ekonomi için endüstriyi harekete geçirmek
- ✓ İnşaat ve yenilemede enerji ve kaynak verimli bir yol
- ✓ Sürdürülebilir ve akıllı hareketliliğe geçişin hızlandırılması
- ✓ "Tarladan Sofraya": Adil, çevre dostu ve sağlıklı bir gıda sistemi tasarlamak
- ✓ Ekosistemleri ve biyoçeşitliliği korumak ve iyileştirmek
- ✓ Toksik içermeyen bir çevre için sıfır kirlilik

Politikaların özellikle enerjiyi yoğun olarak tüketen üretim sektörleri üzerinde düzenleyici yaptırımları bulunmaktadır. Çeşitli nedenlerle ortaya çıkan karbon ayakizinin azaltılması

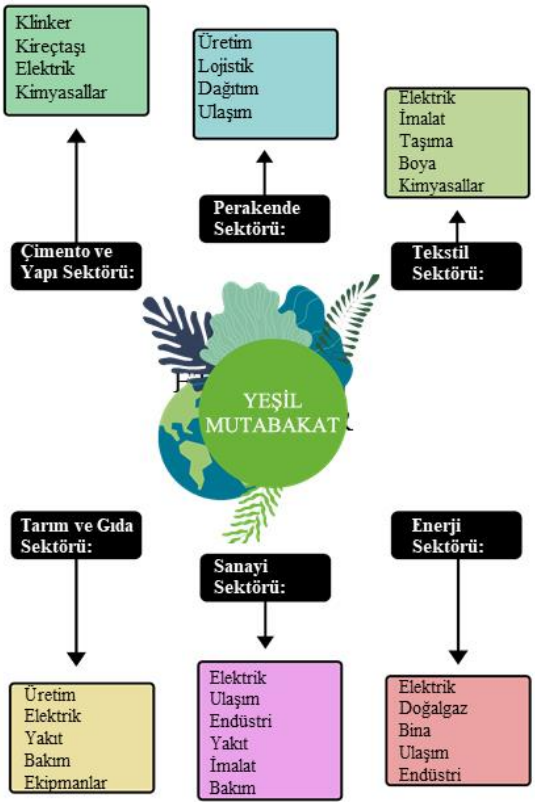
öncelikli konular arasındadır. İnsan faaliyetleri sonucunda çevreye salınan sera gazı emisyonlarının, CO_2 birimi cinsinden ölçülmesi karbon ayak izini belirtmektedir. Bununla birlikte ulaşım, soğutma ve ısıtma ihtiyaçları gibi faaliyetlerin sonucunda, enerji tüketimi ya da satın alınan her ürünün servis bedeli olarak atmosfere salınan CO_2 ve sera gazları da o ürünün karbon ayak izi değerlerini belirtmektedir. Çevreye salınan CO_2 ve sera gazı emisyonlarının hesaplanmasıyla, karbon ayak izi miktarları da belirlenmektedir. Karbon ayak izi aynı zamanda küresel ısınmadaki payı da göstermektedir. Karbon ayak izi hesabı; doğrudan (birincil) ve dolaylı (ikincil) karbon ayak izi olmak üzere 2 ana bölümden oluşmaktadır. Birincil karbon ayak izi, ulaşım (araba ve uçak vb) ve evsel enerji tüketimi dahil olmak üzere fosil yakıtlarının yanmasından ortaya çıkan doğrudan sera gazı salınımlarının ölçüsünü; İkincil karbon ayak izi ise kullandığımız ürünlerin tüm yaşam döngüsünden bu ürünlerin üretimi ve en sonunda yok edilmeleriyle ilgili olan dolaylı sera gazı emisyonlarının ölçüsünü göstermektedir (Tatar, 2016). Yine aynı şekilde yapı üretim aşamalarında ve yapı malzemeleri üretiminde ortaya çıkan karbon ayak izi de hesaplanmaktadır. Karbon ayak izinin hesaplanmasıyla birlikte, her bir yapı malzemesinin de yaklaşık karbon emisyon maliyetine de ulaşılmaktadır.

Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın önemli unsurlarından biri olan *"Sınırda Karbon Düzenlemesi"*; AB ye ihraç edilecek ürünlerin içerdiği karbon yoğunluğuna göre vergilendirilmesini öngörmektedir. Bu sisteme, 2023 yılına kadar kademeli olarak geçilip, 2026 yılı Ocak ayında da tümüyle yürürlüğe girmesi beklenmektedir. Öncelikli olarak bunun çimento,demir çelik, aliminyum ve gübre gibi sektörlerde uygulanacağı belirtilmektedir. Her bir ton karbon salım fazlası için ortalama 55-60 Euro seviyesinde ek gümrük vergisi uygulanacağı, çevre dostu üretim yapılmazsa AB ülkelerine ihracat yapılamayacağı veya belirlenen verginin ödeneceği ifade edilmektedir (Yılmaz, 2022). Yapı malzemelerinin üretimlerinde, taşınmaları, kullanılacalak ham maddenin çıkarılması ve işletimleri aşamalarında yayılacak karbon salınımına göre yaptırım uygulanırken, ihracat yapıldığı zaman ortaya çıkacak karbon ayak izi analizlerine bakılarak, karbon maliyetleri hesaplanabilmektedir.

AB Yeşil Mutabakatının tüm sektörlere doğrudan veya dolaylı etkileri bulunmaktadır (Şekil 2). Bunların başlıcaları aşağıda açıklanmaktadır:

- ✓ *Çimento ve Yapı Sektörü:* En fazla karbon emisyonuna sahip sektör olarak en yüksek ekonomik sorumluluklarla karşılaşabilecek sektörlerdendir.
- ✓ *Perakende Sektörü:* Mal ve hizmet ihracatı kaynaklı sera gazı emisyonları baz alındığında çimento sektörünün hemen ardından gelir.
- ✓ *Tekstil Sektörü:* Üretim aşamasında elektriğin yoğun kullanımına bağlı olarak yüksek karbon emisyonlarına sebep olmaktadır.
- ✓ *Tarım ve Gıda Sektörü:* Bu sözleşme kapsamında, 2030 yılına kadar tarım ilacı (pestisit) kullanımlarını %50, gübre kullanımını ise %20 azaltmak amaçlanırken organik tarıma ağırlık verilmesi beklenmektedir.
- ✓ *Sanayi Sektörü:* En çok sera ve CO_2 gazı salınımlarına sebebiyet vermesi nedeniyle, Avrupa Yeşil Mutabakatı kapsamında küresel ölçekteki rekabeti korumak için endüstrinin daha çevreci, yeşil, döngüsel ve dijital bir sanayi stratejisi izlenmesi beklenmektedir (URL 7).
- ✓ *Enerji Sektörü:* Avrupa Yeşil Mutabakatının belirlemiş olduğu 8 ana strateji arasında en çok öneme sahip sektörüdür.

AB ile yapılan ihracatlarda, üretimden kaynaklı CO_2 emisyonu için ton başına ek karbon vergisi ödemesi ile en fazla çimento ve dolayısıyla yapı sektörünün etkileneceği görülmektedir. Yapı sektörünü birinci dereceden etkileyen sektörler: Çimento ve Yapı Sektörü, Sanayi Sektörü ve Enerji Sektörü'dür. Bu sektörler enerji yoğun sektörler olmaları sebebiyle Sınırda Karbon Düzenlemesinden en çok etkilenecek sektörlerdir. Karbon emisyonlarının azaltılması, enerji üretiminde yenilenebilir kaynakların kullanımının artırılması ve atık yönetimi gibi yaptırımlar sağlanmadığı takdirde, AB ile olan ihracatlarda büyük bir vergi yükü getireceği açıktır.

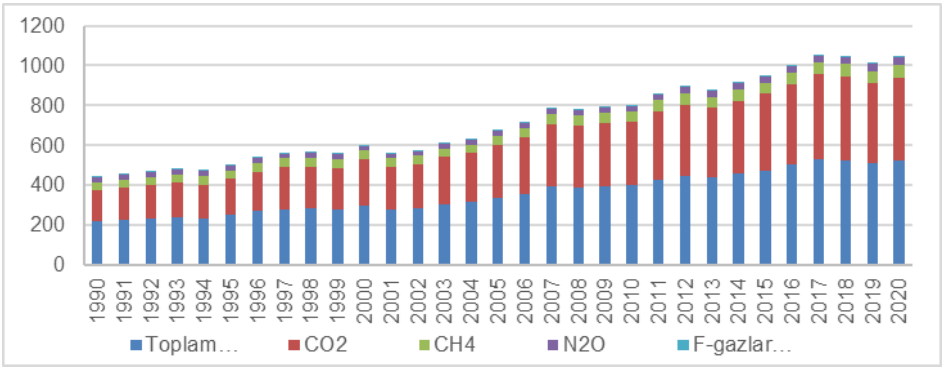

Şekil 2. Yeşil Mutabakatın etkilediği sektörler ve Sınırda Karbon Düzenlemesinin (SKD) uygulanacağı birincil ürünler

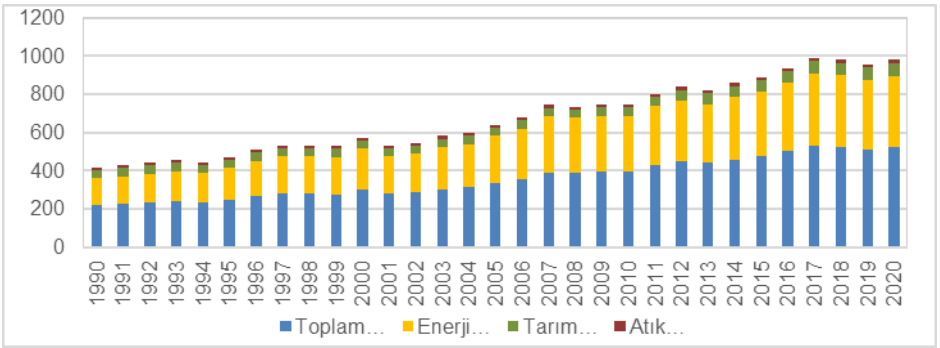
3. YEŞİL MUTABAKATIN YAPI SEKTÖRÜ VE TÜRKİYE ETKİLERİ

Dünya karbon salınımında Türkiye 413,4 milyon ton ile yaklaşık yüzde 1'lik bir paya sahiptir. Karbondioksit eşdeğeri olarak toplam sera gazı salınımında 524 milyon ton değerindeki karbondioksitin payı 2020 yılında yüzde 79 iken, bunu yüzde 12 ile metan, yüzde 8 ile nitroz oksit ve yüzde 1 ile F-gazları izlemektedir (Şekil 3). Türkiye'de sektörlere göre toplam sera

gazı karbon salınımında öncelikli olarak enerji sektörünün geldiği bunu tarım ve atığın takip ettiği görülmektedir (Şekil 4) (TÜİK, 2022B). Türkiye'de özellikle enerji sektöründe karbon emisyonlarını azaltmaya yönelik etkili ve ivedi çalışmalar yapılması ve bunların uygulamaya konulması gerektiği açıktır. Bunlarla birlikte iklim değişikliği ile mücadele, çevrenin korunması ve Avrupa Yeşil Mutabakatı kapsamında çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Çalışmalardan bazıları şunlardır: 2004 yılında imzalanan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, benzer amaçla 2009 yılında imzalanan Kyoto Protokolü ve bu protokolün devamı niteliğinde olan 2016 yılında birçok ülkenin imzasıyla yürürlüğe giren Paris Anlaşması, 2015 yılında onaylanan Ulusal Katkı Beyanı, 15 Temmuz 2021 tarihinde hazırlanmış olan Yeşil Mutabakat Eylem Planı. Ayrıca, 6 Ekim 2021'de Türkiye'nin Paris Anlaşması'nı meclis onayından geçirmesi, 29 Ekim 2021 tarihinde Çevre Şehircilik Bakanlığı'nın ismi değiştirilerek Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı yapılması, 2030 Hedefi olarak %21 artıştan azaltım ve 2053 Hedefi Net Sıfır Karbon olarak belirtilmesi bu çalışmalara örnek oluşturmaktadır.

Şekil 3. Türkiye toplam sera gazı emisyonları (CO_2 eşdeğeri) 1990-2020

Şekil 4. Türkiye sektörlere göre toplam sera gazı emisyonları (CO_2 eşdeğeri) 1990-2020

Avrupa Komisyonu Yeşil Mutabakat ile AB ülkeleri ile ticaret yapan diğer ülkelerin de sera gazı salımlarını azaltmasını amaçlamaktadır. Türkiye'nin AB ülkeleri ile ticaret açısından

alışverişi yüksek olan ülkelerden biri olması, karbon emisyonları konusuna gereken değerin verilmesini zorunlu hale getirmiştir. Ticaretinin yarısına yakınını AB ülkeleri ile gerçekleştiren Türkiye'nin, enerji yönetimi konusunda politika ve stratejilerine yön verirken, AB'nin alacağı aksiyonları yakından izlemesi gerekmektedir (Yılmaz, 2022).

2020 yılı itibari ile Türkiye, AB ile 69 milyar dolar ile %41.3 oranında ihracat hacmine sahiptir (Ticaret Bakanlığı, 2021). Toplam ihracatının % 55'ini AB ve AB-dışı ülkelere ve %41'ini AB-27 yapan Türkiye için sözleşmenin şartları tüm hizmet ve üretim sektörlerinde karbon-bazlı bir dönüşümün gerçekleşmesini gerekli kılmaktadır. Dünyada çelik imalatında yedinci sırada yer alan Türkiye, çelik ihracatında AB'ye rekabet gücünü kaybetmemesi için acilen üretimde karbon emisyonlarını düşürücü önlemler almalıdır. Aksi takdirde, sınırda karbon mekanizması ile mevcut şartlardaki duruma göre % 8 ile %19 arasında ek vergilerle karşılaşacaktır (Uçak vd, 2021).

Sınırda karbon düzenlemesi uygulamasından etkilenecek diğer bir üretim çimento sektörüdür. Türkiye'deki çimento üretim ve tüketim miktarı milyon ton olarak 2000-2020 yılları arasında tam olarak iki katına ulaşmıştır. Küresel boyutlarda ise 2020 yılında Türkiye çimento üretiminde dünya üreticileri arasında ilk 10 içerisinde yer alırken, ihracatta ise 2. Sırada yer almıştır. 2020 yılı itibariyle çimento üretimi 76,5 milyon tona ulaşmıştır (Çağatay, 2021).

Yapı ve enerji sektörlerinin iklim, çevre ve insan sağlığı üzerinde kapsayıcı önemli etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri doğrultusunda belirlenen 17 ana hedef içinde birbiriyle entegre olmuş tüm sektörlerin enerji ihtiyaçlarını fosil kaynaklı yakıtlar yerine, yenilenebilir doğal enerji kaynaklarından karşılaması beklenmektedir. Belirlenen hedefler genel anlamda sürdürülebilir, yenilikçi, akılcı ve çevre dostu planlamayı amaçlamaktadır. Avrupa ülkelerindeki mevcut yapıların 2050 yılına kadar toplam enerji tüketimindeki yerinin yaklaşık 2/3' ünü oluşturacağı ön görülmektedir (Henderson vd., 2001).

Yeşil mutabakatın hedefine ulaşması konusunda yapı üretimi ile birlikte mevcut yapıların kullanımı, oldukça fazla emisyona sahip olması sebebiyle önemli bir yere sahiptir. Yapı üretimi için sağlanan yapı malzemeleri, hammaddelerinin çıkarılması, işlenmesi, taşınması ve inşa edilme aşamalarında CO_2 yayarlar. Bu aşamaların karbonsuz teknolojilerle yerine getirilebilmesi için sürdürülebilir teknolojilerin, yapı üretimi safhalarına entegre edilmesi gerekmektedir. Mevcut yapıların enerjinin korunması açısından büyük bir potansiyele sahip olduğu söylenebilir. Bundan dolayı sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin, ana odak noktalarından biri de enerjiyi yoğun tüketen yapı sektörüdür. Günümüz dünyasında bina stokunun yıllık yenilenme oranı %0,4 ila %1,2 arasında değişmektedir. AB'nin iklim ve enerji verimliliği amaçlarına erişebilmesi için bu oranın en az ikiye katlanması gerekecektir.

Mevcut binalarda da enerji verimliliği konusunda önemli iyileştirme işlemlerinin sağlanması gereklidir. Tablo 2'de Türkiye' deki yıllara göre mevcut bina sayıları verilmiştir. 1965 yılında 1,7 milyondan fazla bina stoku bulunurken, 2000 yılına kadar nüfusun hızla artması sebebiyle, yaklaşık 8 milyon bina bulunmaktadır. Türkiye'de enerji yönetmeliklere göre mevcut (eski) bina tanımı değişse de genel kabul olarak 2011 yılından önce yapı ruhsatı almış binalara eski, bu tarihten sonra yapılmış binalara ise yeni bina denilmektedir. Bu nedenle, 2010 yılındaki bina stokunun yaklaşık 10 milyon olduğu görülmektedir. Yani

yaklaşık 10 milyon eski binanın enerji verimli hale getirilmesi için gerekli iyileştirme ve güçlendirme çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Mevcut binalarda öncelikle, ısı kayıplarının önlenmesi sağlanmalı, soğutma ve havalandırma sistemlerinin gereğinden fazla enerji tüketmesi önlenmelidir. Ayrıca 2050 yılına kadar 14 milyondan fazla bina stokunun olması beklenmektedir. AB'nin 2050 hedefleri doğrultusunda, mevcut ve yeni inşa edilecek binalar, iklim nötr olma hedefine ulaşılması noktasında kritik aktörlerdir.

Tablo 1. Yıllara göre Türkiye' deki bina sayısı (Tunç, 2021)

Yıllar	Toplam Bina Sayısı	Konut Türü Bina Sayısı	Konut Türü Bina Sayısının Toplam Bina Sayısına Oranı (%)	Toplam Nüfus	Toplam Nüfusun Konut Türü Bina Sayısına Oranı
1960 (1)	1 721 240	1 348 096	%78,3	27 506 000	20,4
1965 (1)	2 130 635	1 671 263	%78,4	31 149 000	18,6
1970 (2)	2 820 492	2 365 567	%83,9	35 321 000	14,9
1984 (3)	4 387 971	3 841 609	%87,6	49 070 000	12,8
2000 (3)	7 838 675	6 735 813	%85,9	64 729 501	9,6
2010	9 811 493	8 339 769 (4,5)	%85,0	73 722 988	8,8
2020 (6)	11598446	9 858 679 (4)	%85,0	83 614 362	8,5
2050	14171703 (8)	12 045 948 (4,8)	%85,0	104 749 423 (7)	8,7
2080	14318303 (8)	12 170 557 (4,8)	%85,0	107 100 904 (7)	8,8

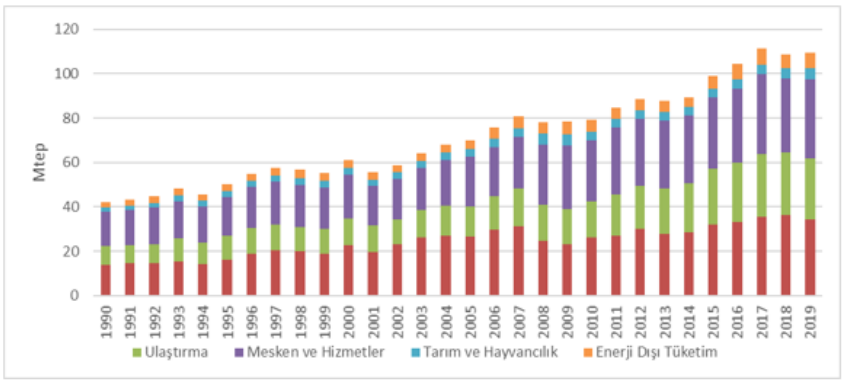
(1) Devlet İstatistik Enstitüsü, 1965 il ve ilçe merkezleri ile nüfusu 5.000 ve daha fazla olan bucak ve köylerde binalar sayımı
(2) Devlet İstatistik Enstitüsü, 1970 binalar sayımı
(3) Devlet İstatistik Enstitüsü, Bina Sayımı 2000
(4) Verili yıla ait toplam bina sayısının ortalama %85'i toplam konut sayısı olarak kabul edilmiştir.
(5) Verili yıla ait toplam konut türü bina sayısı önceki yıllar ile 2020 yılına ait sayı kullanılarak hesaplanmıştır.
(6) TÜİK kaynaklı veri, https://www.milliyet.com.tr/gundem/turkiyede-11-milyon-598-bin-bina-var-6413119
(7) Veriler TÜİK sayfasından alınmıştır.
(8) Veriler 2020 ve öncesindeki bina sayıları esas alınarak hesaplanmıştır

Bununla birlikte yeni binalar da enerji verimli olarak üretilmelidir. Bu binalar; su ve enerji verimli, kullanıcı konforunun sağlandığı, sıfır karbon teknolojilerine sahip malzemelerin seçildiği, atıkların geri dönüşümünün sağlandığı binalar olmalıdır.

Enerji verimliliği, binalarda kullanıcı yaşam konforu ve hizmet kalitesinin, sanayi işletmelerinde ise üretimin kalitesi ve nicelik düşüşüne yol açmadan, birim veya ürün miktarı başına enerji kullanımının azaltılmasıdır. Enerji verimliliği stratejileri, hem ekonomik ve sosyal büyüme ile sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle doğrudan ilişkili olması, hem de toplam sera gazı emisyonlarının azaltılmasında önemli rol oynamaktadır. Türkiye Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı (2017-2023) ile 2023 yılına kadar 10,9 milyar ABD Doları yatırım ile kümülatif olarak 23,9 milyon ton eşdeğer petrol (MTEP) enerji tasarrufu sağlamayı beklemektedir. Bu da 2023 yılında Türkiye'nin birincil enerji tüketiminde %14 oranında bir azalmaya denk gelmektedir. 2033 yılına kadar yapılması gereken tasarruf karşılığı ise 30,2 milyar dolardır (URL 8).

Türkiye' de bina ve hizmetler sektörü, enerji tüketimi açısından birçok farklı sektörün önüne geçmiştir (Şekil 5). Enerji verimliliğin ilk adımı olan enerji üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının payının artırılması gerekmektedir. Türkiye'de bina sektörü son yıllarda hızla

gelişmekte olup sektörün nihai enerji tüketimi 2000 yılında 19,5 MTEP iken %66 artarak 2015 yılında 32,4 MTEP değerine ulaşmıştır. Yıllık ortalama %4,4 enerji talep artışı gerçekleşen bina sektörünün nihai enerji tüketimindeki payı ise %32,8 değerine ulaşarak sanayi sektörünün de önüne geçmiştir. Türkiye'nin hızla büyüyen ve dönüşen yapı stoku bulunmaktadır. Bu bağlamda, anlaşmadaki enerji verimliliği hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla yapılan, hem mevcut binaların iyileştirilmesi ile önemli miktarda enerji tasarrufu sağlanacağı hem de yeni yapılacak binaların daha verimli olacağı düşünülmektedir (URL 9).

Şekil 5. Türkiye'de sektörlere göre nihai enerji tüketimi (URL 10)

Türkiye' de enerji verimliliği üzerine yapılan yasal düzenlemeler göre mevcut bina ile yeni bina kavramları Tablo 3 de özetlenmiştir (URL 11). Genel kabul olarak 01.01.2011 Enerji Kimlik Belgesi baz alınarak mevcut-yeni bina stokları hesaplanmaktadır. Ayrıca, enerji kimlik belgesi yeni inşa edilmesi planlanan yapılarda, bina inşa edilmeden alınması zorunlu kılınmıştır. Mevcut binalarda enerji kimlik belgesi zorunluluğu 2021 yılına kadar ertelenmiş ve bu süre zaman içinde güncellenmektedir.

Tablo 2. Türkiye yasa/yönetmelik/kanun'a göre eski (mevcut) ve yeni yapı kavramları

	Yasa/Yönetmelik/Kanun		
Tanım	Enerji Verimliliği Kanunu	Enerji Performans Yönetmeliği	Enerji Kimlik Belgesi
Eski bina	(2 Mayıs 2007) yapı kullanım izni alan	(5 Aralık 2009) öncesi ruhsatlı	(01.01.2011) öncesi inşa edilmiş
Yeni bina	(2 Mayıs 2007) sonrası ruhsatlı	(5 Aralık 2009) sonrası ruhsatlı	(01.01.2011) sonrası inşa edilmiş

Mevcut binaların yapım yılı, zamana bağlı müdahaleleri ve enerji iyileştirmesi açısından duyarlılıklarına göre enerji verimli iyileştirme müdahale yöntemleri değişebilmektedir. Enerji verimliliği açısında eski binaların yenilenmesi ve iyileştirilmesi; tüketilen enerjinin sınırlandırılması, gelecek nesiller için sürdürülebilirliğin sağlanması ve binaların sınırlı yaşam döngülerinin uzamasına yardımcı olmaktadır. Mevcut binaların yenilenmesi açısından renovasyon, retrofit ve refurbishment kavramları birbiri yerine kullanılsa bile içerdikleri aşamalar ve işlemler açısından farklılık göstermektedir.

✓ *Renovasyon (Yenileme):* Renovasyon binaların enerji verimliliği açısından sistemlerin iyileştirmeleri için yenilikçi bir yaklaşım sağlamaktadır (Şahin, 2016).

✓ *Retrofit (Güçlendirme):* Renovasyona oranla daha etkili yöntemlerin kullanıldığı enerji güçlendirme yöntemidir. Retrofit işlemleri yapılan işlemlerin detayı ve özelliklerine göre 3 ana ölçekte incelenebilmektedir. Bu üç ölçek: Küçük (minor), büyük (major) ve derin (deep) retrofit olarak sınıflandırılmaktadır (URL 12). Mevcut binalarda retrofit sonrası enerji verimliliği %10 ila %50 arasında değişiklik gösterirken, %50 enerji etkin tasarıma sahip bir yapının retrofit işlemleri sonucunda aynı oranlarda bir enerji tüketimi azalımı görülmesi mümkün olmayabilir (Aydın, Mıhlayanlar, 2017).

✓ *Refurbishment (Tadilat/ Yenileştirme):* Tadilat ve yenileştirme anlamlarına gelen refurbishment, bir binanın "dönüşümü" ve "modernleşmesi" olarak tanımlanabilmektedir. Binanın dönüşümü ve tadilatının boyutlarına göre; düzeltici yenileme, değiştirici yenileme, optimize eden yenileme, talebe yönelik yenileme ve elverişli yenileme olarak tanımlanabilmektedir (Mansfield, 2002).

Tablo 3. Binalarda enerji verimliliği ile ilgili AB ve Türkiye'nin genel ve özel hedefler kapsamında karşılaştırılması (Acuner, 2012)

		Avrupa Birliği (AB)	**Türkiye (TR)**
Genel Hedef	Enerji	1990-2020 EV'nin %20 arttırılması 1990-2050 EV'nin binalarda %40-50 arttırılması	2011-2023 Enerji Yoğunluğunun %20 azaltılması
	İklim	1990-2020 Sera gazı salınımlarının %20 azaltılması 1990-2050 Sera gazı salınımlarının %90 azaltılması	Binalarda karbon salınımlarının azaltılması
Diğer Hedefler		2050 yılında AB'de binaların büyük bir bölümünün sıfır enerji tüketen ve sıfır CO_2 salınımlı olması	2017 yılından itibaren, salım miktarları asgari değerlerin üzerinde olan binalara idari yaptırım uygulanması
		Enerji pozitif binaların yerel/ ulusal bazlı yaygınlaştırılması	Enerji pozitif bina
		Talep tarafında kamu-özel sektör ortaklıklarının EVD projeleri, üçüncü taraf finansmanı, vb. finansman mekanizmaları ile desteklenmesi	2013'te ilgili yasal düzenlemelerin yapılması beklenmekte
		Kentsel dönüşümde, enerjinin de yönetilebildiği ve binaların yerel / ulusal şebekelere kolaylıkla bağlanabildiği akıllı şehirlerin oluşturulması	2023 yılında belirli konutlar ile ticari ve hizmet binalarında, yürürlükteki standartları sağlayan ısı yalıtımı ve enerji verimli ısıtma sistemlerinin bulunması

Türkiye ve AB'nin binalarda enerji verimliliği ile ilgili hedefleri kapsamında karşılaştırılması Tablo 4'te verilmektedir (Acuner, 2012). AB Komisyonunda, Binaların Enerji Performansı

Direktifi (EPBD) 2002 yılında yürürlüğe girmiştir. Enerji performansı dayalı olan EPBD hem ticari hem de konut tipi yapıları kapsayan bir yönetmeliktir. 2010 yılında, Binaların Enerji Performansı Direktifi yerini Tadil Edilmiş EPBD'ye bırakmıştır. Tadil edilmiş haliyle EPBD, kamu alanlarının kullandığı ve mülkiyetini elinde bulundurduğu yeni binaların 2018 yılına kadar neredeyse sıfır enerji tüketen binalar (nSETB) haline gelmesini ve 2020 yılından itibaren nSETB'nin kural haline gelmesini şart koşmaktadır. Neredeyse sıfır enerji tüketen binalarda (nSETB) işletim maliyetleri düşürülerek enerji verimliliği sağlanırken, yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji ihtiyacının karşılamasıyla da sağlanabilmektedir (URL 13).

4. SONUÇ

Yeşil Mutabakat pek çok disiplini ilgilendiren disiplinler arası ele alınması gereken bir konudur (Aydınoğlu ve Özdemir, 2022). Çimento ve demir-çelik ve gibi enerji yoğun sanayi sektörleri, diğer üretim sektörlerine ürün tedarik ettikleri için Avrupa ekonomisinin ayrılmaz parçalarıdır. Bu sektörlerin karbondan arındırılması ve modernleşmesi koyulan hedeflere ulaşılması için kilit rolündedir (URL14). Avrupa ekonomisinin sürdürülebilir bir şekilde kakınması için enerji, çimento ve yapı ürünleri sektöründe enerji verimliliğinin sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, sürdürülebilir ürün çözümleri sağlanmalı, verimli binalar inşa edilmeli ve mevcut binalar enerji etkin şekilde yenilenmelidir. Enerjiyi yoğun kullanan sektörlerin enerji ihtiyacını karşılayan fosil tabanlı enerji kaynaklarının yerine yenilebilir, doğa dostu ve sürdürülebilir enerji kaynaklarına yönelimlerin sağlanmasına öncelik verilmelidir. Bu sistem Türkiye için de yeşil enerjiye dönüşüm için fırsat oluşturabilecektir. Yapı sektörü enerji tüketimindeki yeri açısından, ülkelerin iklim değişikliği ve çevre problemlerinin çözümü için ortaya koydukları taahhütlerinde yer alan kritik bir öneme sahiptir. Yapı üretim aşamalarından, malzeme üretimi ve dağıtımları sırasında da çevreye önemli ölçüde karbon emisyonu salınmaktadır. Yapı yaşam döngüsü içerisinde kullanım aşamalarında da gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Çevreci malzemelerin üretilmesi noktasında sınırlarda karbon vergilendirme yaptırımlarıyla teşvik edilmektedir. SKD (Sınırda Karbon Vergisi) ve ETS (Emisyon Ticaret Sistemi) leri ile, AB pazarı ile ithalat ve ihracat yapılırken yapı malzemelerinin üretimleri ve kullanımları sırasında doğaya yapacakları karbon emisyonuna bağlı vergilendirmeler olacaktır. Bu nedenle özellikle enerji yoğun sektörlerde, enerji verimliliğinin artırılması amacıyla sektörlerde kullanılacak malzemelerin hafif ve enerji etkin bir şekilde üretilmesi gerekmektedir. Avrupa Yeşil Mutabakatı, politik bir yeşil dönüşüm çerçevesinde, sera gazı emisyonlarının azaltımını, ayrılan fonların şirketlerin yeşil dönüşümü amacıyla kullanılmasını ve yenilenebilir enerji ile enerji verimliliğini merkeze alan alternatif bir Yeşil Ekonomik Dönüşüm senaryosu sayesinde gerek milli gelirde gerekse sera gazı emisyonlarında anlamlı iyileştirmelerin sağlanabileceğini ön görmektedir. Yeşil mutabakat stratejileriyle, sera gazı ve karbon emisyonları azaltım hedefleri gerçekleştirebilir. Bu uygulamalar Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma stratejisi arayışlarına iyi bir seçenek oluşturmaktadır. Tüm sektörlerde, ham maddenin çıkarılmasından, atık yönetimine kadar ki olan döngüde karbon yoğunluğunun azaltılması esastır. Burada yapı malzemelerinin üretimleri ile birlikte mevcut binaların ve yeni yapılacak binaların etkisi de görülmektedir. Mevcut binaların enerji etkin iyileştirme ve güçlendirme işlemlerinin yapılması sağlanarak enerjiyi gereksiz kullanmanın önüne geçilmelidir. Yeni binaların yaklaşık sıfır enerjili, pasif binalar olarak üretilmeleri yeşil döngüsel süreçlere büyük katkı sağlayacaktır. Avrupa Yeşil Mutabakatı, Türkiye için zorlayıcı bazı yaptırımlar getirmesine rağmen, sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen bir dönüşümün aracı olabilecek bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Türkiye açısından Avrupa

Yeşil Mutabakatında belirtilen uygulamalara ve hedeflere ulaşılabilmesi için tüm paydaşların katılımı ve kararlılığı önemlidir. Yapı malzemesi üreticileri, malzeme tedarikçileri, mimari tasarımcı, şehir plancısı, uygulayıcı vb gibi sektör bileşenlerinin yanında enerji verimliliği açısından yapı kullanıcılarının da bilinçlendirilmesi gerekmektedir. İklim değişikliği ve çevresel bozulmanın yarattığı tehdit ile zorluklarla ve bunlara nasıl karşı konulacağı konusunda tüm paydaşların gerekli sorumluluklarını yerine getirmesi gerekmektedir. Tüm Dünya Ülkeleri, CO_2 emisyonu azaltmaya yönelik politikaları benimseyerek yatırımlarını bu alanlara finanse ederek bu konudaki yenilikleri teşvik etmeli ve desteklemelidir.

KAYNAKLAR

Acar S., Aşıcı A. A., Yeldan E, 2020, Yeni İklim Rejimi Raporu, TÜSİAD, Ankara

Acuner E., 2012, “4. Uluslararası İnşaatta Kalite Zirvesi Sunumları”, 07.01.2023 tarihinde www.imsad.org, adresinden erişim sağlanmıştır.

Aydın, D., Mıhlayanlar, E., 2017, "Mevcut Yüksek Yapıların Enerji Verimliliği İçin Bir Çözüm: Retrofit" UHMFD, ISSN 2017.07830,(9),1-25.

Aydınoğlu, A.U., Özdemir, B.E., 2022, Yeşil Mutabakat: Tarihçe ve akademik araştırmaların incelenmesi. Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi e-Dergi, 11(2), 107-121, https://doi.org/10.47934/tife.11.02.02

Çağatay, B., 2021, Türkiye’de Çimento Sektörüne İlişkin Gelecek Tahminleri; Küresel Ticaret Ve Makroekonomik Değişkenler Işiğinda Yeni Politikalar. Dumlupinar Üniversitesi İIBF Dergisi, 4(8):95-115.

Henderson, G., Tıllerson, K., Blaustеın, E., 2001, Building Energy Labelling in Existing Buildings, European Council for an Energy-Efficient Economy, Summer Study Proceedings, 97-106.

European Comission, 2020, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en.

Yılmaz F., 2022, Enerji Yönetimi ve Türkiye: Avrupa Yeşil Mutabakatı Çerçevesinde Bir Değerlendirme, Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi, 8(1), 2022: 19-37.

Mansfield, J. R., 2002, What’s in a name? Complexities in the definition of “refurbishment. Property Management, 20(1), 23 - 30.

Şahin C., 2016, Ofis Binalarının Enerji-Etkin Yenilenmesi (Retrofit) Sürecinde Kullanıcı Memnuniyetinin Değerlendirilmesi,(Yüksek Lisans Tez) İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Tatar, O., 2016, Uluslar Arası Karbon Ticareti Ve İzmir’in “Karbon Ayak İzi” nin Belirlenmesi. https://haliccevre.com/images/PDF/karbon_ayakizi.pdf adresinden erişim sağlanmıştır. (Son Erişim: 07.01.2023)

Ticaret Bakanlığı, 2021

Tunç, G. (2021, Mart). Türkiye'deki Bina Sayilari (Türkiye'deki Bina Sayisi).

TUİK, 2023, https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=cevre-ve-enerji-103&dil=1 https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=cevre-ve-enerji-103&dil=1

Uçak, S., Villi, B., 2021, Avrupa Yeşil Mutabakatinin Çelik Sektörüne Olasi Etkileri, Uygulamalı Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi, 3, 94-113.

URL 1: https://iklim.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-i-33 (Son Erişim: 07.01.2023)

URL 2: https://iklim.gov.tr/viyana-sozlesmesi-i-36 (Son Erişim: 07.01.2023)

URL 3: https://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi.tr.mfa (Son Erişim: 07.01.2023)

URL 4:https://ourworldindata.org/grapher/annual-co-emissions-by-region?tab=chart&stackMode=absolute&time=earliest..latest&country=~OWID_WRL&region=World (Son Erişim: 08.01.2023)

URL5:https://ec.europa.eu/docsroom/documents/38403/attachments/1/translations/en/renditions/native (Son Erişim: 07.01.2023)

URL 6: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_6691 (Son Erişim: 07.01.2023)

URL 7:https://www.s360.com.tr/S360MagDetail?postid=8a36852a-a4d1-493e-aca5-3901a04447ba (Son Erişim: 07.01.2023)

URL 8: https://enerji.gov.tr/enerji-verimliligi (Son Erişim: 07.01.2023)

URL9:https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TEN00124/default/table?lang=en&category=nrg.nrg_quant.nrg_quanta.nrg_bal (Son Erişim: 08.01.2023)

URL 10:https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/sektorlere-gore-nihai-enerji-tuketimi-i-85804

URL 11:http://www.eitasarim.com/2018/06/binalarda-enerji-performansi-sikca-sorulan-sorular-ve-cevaplari/ (Son Erişim: 07.01.2023)

URL 12:https://www.nrcan.gc.ca/energy-efficiency/buildings/existing-buildings/retrofitting/20707 (Son Erişim: 07.01.2023)

URL 13:https://wrisehirler.org/sites/default/files/BinaVerimliligiRapor.25.10.17.web_.pdf (Son Erişim: 07.01.2023)

URL 14: https://www.s360.com.tr/S360MagDetail?postid=5340ab48-3199-4c50-95f4-330d682f7230 (Son Erişim: 07.01.2023

AFET SONRASI YENİDEN YAPILAŞMA SÜRECİNDE AHŞAP PREFABRİKASYON

TIMBER PREFABRICATION in the POST-DISASTER RECONSTRUCTION PROCESS

Melek Seyit[1], Eskender Seyit[2]

[1] Trakya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Edirne, Türkiye
[1] melekseyit@trakya.edu.tr
[2] Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Mimar, Edirne, Türkiye
[2] eskenderseyit@gmail.com

ÖZET

Afet sonrası yeniden yapılaşma, karmaşık bir süreç olup yaşanan afetin türü, büyüklüğü, yeniden inşa sürecinden beklenenler, geçici konut üretimi ve afetzedelerin beklentileri vb. faktörlerden etkilenir. Afetzedelerin acil barınma ve konut ihtiyacına yönelik hızlı, konforlu, güvenli ve aynı zamanda ekonomik çözümlerin üretilmesi afet sonrası yapılaşmada büyük bir önem arz eder. Prefabrikasyon ve modüler yapım teknikleri, afet sonrası yapılaşma sürecinde kısıtlı bir zamanda daha sağlıklı, güvenli ve konforlu konutların üretilmesine olacak sağlar. Yeniden yapılaşma sürecinde geçici konut ihtiyacının karşılanmasına yönelik ahşap prefabrike sistemlerin kullanımı ile daha sürdürülebilir çözümler sunulabilmektedir.

Türkiye gibi deprem riski olan birçok ülkede ahşap yapım sistemlerinin sismik özellikleri teorik ve deneysel çalışmalarda ele alınmıştır. Çalışmalarda deprem bölgelerinde ahşap prefabrike yapıların daha az hasar gördüğü ve daha güvenli olduğu savunulmaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmada, literatür çalışmaları incelenerek ahşap yapım sistemlerinin afet sonrası yapılaşma sürecinde kullanımı ele alınmış, sistemin özellikleri ve avantajları değerlendirilmiştir. Çalışmada, afet sonrası yeniden yapılaşma süreci için yapım sistemi seçiminde sürecinin daha iyi organize edilmesi, deprem sonrası yapı üretiminde ahşap yapım sistemlerin kullanımının desteklenmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonunda düşük enerji kullanımı, karbon depolaması ve karbon emisyonlarının azalması ve benzeri sürdürülebilir özellikleri ile birlikte hızlı ve güvenli inşaat kabiliyeti sunan ahşap prefabrikasyonun afet sonrası geçici konut üretiminde tercih edilebilirliğinin artırılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Afet Sonrasi Yeniden Yapilaşma, Geçici Barinma, Geçici Konut Üretimi, Ahşap Prefabrike Sistemler

ABSTRACT

Post-disaster reconstruction is a complex process and is affected by factors such as the type and size of the disaster, what is expected from the reconstruction process, temporary housing production, and the expectations of the disasters victims. Producing fast, comfortable, safe and economical solutions for the emergency shelter and housing needs of disaster victims is very important in post-disaster construction. Prefabrication and modular construction techniques allow the production of healthier, safer and more comfortable houses in a limited time during the post-disaster construction process. More sustainable solutions should be offered with the use of timber prefabricated systems to meet the need for temporary housing in the post-disaster reconstruction process.

The seismic properties of timber prefabricated systems in many countries with earthquake risk such as Turkey have been discussed in theoretical and experimental studies. In the literature studies, it has been emphasized that timber prefabricated structures are less damaged and safer in earthquake regions. In this context, in this theoretical study, the use of timber construction systems in the post-disaster construction process is discussed and the system features and advantages are evaluated based on the literature. In the study, it was aimed to better organize the process of choosing the construction system for the post-disaster reconstruction process and to support the use of timber construction systems in post-earthquake building production. At the end of the study, it was aimed to increase the preferability of timber prefabrication, which offers fast and safe construction capability, in temporary housing production after a disaster, with its low energy use, carbon storage, reduction of carbon emissions and similar sustainable features.

Keywords: Earthquake, Post-Disaster Reconstruction, Temporary Shelter, Temporary Housing Production, Timber Prefabricated Systems

1. GİRİŞ

Son yüzyılda, binaların tasarlanma ve inşa edilme şekillerinde birçok değişiklik meydana gelmiştir. Endüstrileşmenin inşaat sektörüne girmesi, bilgisayar destekli tasarım (CAD), bina bilgi yönetimi (BIM), modüler konstrüksiyon ve prefabrikasyon, gelişen şantiye yönetim uygulamaları vb. bir dizi gelişme ortaya çıkmıştır. İnşaat sektörü de bu yeni teknolojilere ve yeniliklere ayak uydurmuştur. Yaşanan gelişmeler, çalışmaların daha da ileri gitmesine ve bir afet durumunda yıkılma olasılığı daha düşük, daha akıllı ve daha güvenilir binaların inşa edilmesine yardımcı olmaktadır. Binaların bir afet durumuna karşı koyabilecek kadar dayanıklı olmasına yönelik yerel yasalara uygunluğu, en yenilikçi inşa tekniklerinden yararlanılması, ek maliyet karşısında bile yüksek kaliteli yapı malzemelerinin tercih edilmesi vb. nitelikler ise tasarımcılara, yapı malzemeleri üreticilerine ve inşaatçılara kalmaktadır. Bu durum afet ile birleştiğinde ortaya başka faktörler de çıkmaktadır. Yeniden inşa süreçlerini organize etmedeki sorunların ve zorlukların giderek daha fazla bilinmesine rağmen, literatürde afet alanlarındaki yeniden inşadan ne beklendiği ve hangi tür beklentilerin karşılanmasına yönelik yeniden inşanın nasıl organize edileceği hakkında kısıtlı çalışma bulunmaktadır (Arefian, 2018; Shahzad vd., 2022; Lu vd., 2020; Walker vd., 2017; Aliakbarlou vd., 2018). Afet sonrası geçici yapılaşma sürecinde yaşam alanlarının fiziksel, sosyo-kültürel ve sürdürülebilir özelliklerinin dikkatli bir şekilde analiz edilmesi ve geçici konut üretiminde hızlı, güvenli, konforlu ve ekonomik çözümlerin üretilmesi gerekmektedir.

Son yarım yüzyılda doğal afetlerin sıklığı ve yoğunluğu önemli ölçüde artmıştır. 1960-2023 yılları arasında yıkıcı orman yangınları (2010 Bolivya, 2019 Avustrulya, 2021 Kalifornia, 2021 Türkiye/Antalya), kasırgalar ve tropik fırtınalar (2005 Katrina, 2015 Patricia, 2017 Irma, Körfez ve Atlantık Kıyılarını vuran diğer kasırgalar), seller (1971 Kızıl Nehir, 1999 Vargas) ve depremler (1960 Şili, Kobe, 1999 Marmara, 2004 Hint Okyanusu, 2010 Haiti, 2011 Japonya, 2023, Türkiye/Kahramanmaraş) afetlerinde büyük can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Bu afetlerde rekor düzeyde maddi kayıplar meydana gelmiş, ülkelerin ekonomileri derinden etkilenmiştir. Afetlerden sonra hem devletler hem de bireyler, doğal afetin ardından birçok maliyeti kendileri karşılamak zorunda kalmıştır. Devlet bu esnada yol, köprü, kamusal binaları tekrar inşa etmek ya da onarmak için çalışırken aynı zamanda bir sonraki afet durumuna hazırlanmak için önlemler almaya başlamıştır. Afetzedelerin eski konutlarında yaşayamadıkları ve yeni kalıcı konut ediniminin henüz sağlanamadığı durumlarda geçici konut ihtiyacı acil hale gelmektedir. Artan finansal ve insani maliyetlerin

yanı sıra afetlerin sebep olduğu sosyal ve çevresel etkiler de bir araya geldiğinde afetlerle mücadele etmek güç bir durum haline gelmektedir. Bu durumda afet sonrası yapılaşma süreci detaylı bir şekilde ele alınarak afet türü, bölgelerin özellikleri, hızlı yapım sistemleri vb. etkenler göz önünde bulundurularak rasyonel çözümler üretilmelidir.

Sunulacak çözümlerde afetin türüne bağlı olarak karşılanması gereken beklentiler farklılık gösterecektir. Bu çalışmada afet kavramı deprem özelinde değerlendirilmiştir. Deprem sonrasında kalıcı yapılaşmaya yönelik uzun bir süreç söz konusudur. Ancak afetten sonra afetzedelerin barınma ihtiyacını ve beklentilerini hızlı ve konforlu bir şekilde sağlayacak yapısal çözümler sunulmalıdır. Bu doğrultuda çalışmada, deprem özelinde geçici yapılaşma sürecine yönelik geçici konut üretimi ele alınmıştır. Bu kapsamda çalışmada afet sonrası yeniden yapılaşma süreci için alternatif yapım sistemlerinden biri olarak ahşap prefabrike yapım sistemleri, çevresel, sosyo-ekonomik ve sürdürülebilir bir çerçevede hızlı yapılaşma süreci içerisinde değerlendirilmiştir. Prefabrikasyon kullanımı ile hızlı ve standart yapı üretimi, ahşap gibi hammaddesi doğal, hafif, sökülüp tekrar kullanılabilir ve geridönüştürülebilir bir yapı malzemesi seçimi ile daha sürdürülebilir çözümler sunmaktadır. Ahşap prefabrikasyon kullanımı ile geçici konut üretiminde, afetzedelerin barınma ihtiyaçlarına en kısa sürede yanıt verilebilmektedir. Çalışmada, afet sonrası yeniden yapılaşma sürecinde yapım sistemi seçiminde ahşap prefabrike sistemin avantajlarının literatür ışığında ortaya konulması ve deprem sonrası tercih edilebilirliğinin artırılması hedeflenmiştir.

2. AFET SONRASI YENİDEN YAPILAŞMA SÜRECİ

Afet sonrasında kısa vadeli geçici barınma hizmetleri sağlamak, yıkılan ya da hasarlı binaların yeniden inşası gibi barınma sorunları için hızlı ve acil bir çözüme ihtiyaç duyulmaktadır. Barınma ihtiyacı, yeni ve kalıcı yapılaşma yapılana kadarki en uzun faaliyetlerden biridir. Ancak zarar gören binaların yeniden inşası için gereken zaman en aza indirilmesi gereken hayati bir husustur. Çünkü afet sonrası yeniden yapılaşma süreçlerinde afetten etkilenen alanlarda sonradan oluşabilecek olumsuz sosyal ve ekonomik etkilerden ve gecikmelerden kaçınmak çok önemlidir (Shahzad vd., 2022; Hany Abulnour, 2014; Schittich, 2012). Afet sonrası yapılaşmaya yönelik inşa projelerinde özellikle karşılaşından sorunlar kısıtlı süre, kaynak sıkıntısı ve yüksek paydaş beklentileridir (Shahzad vd., 2022; Lu vd., 2020; Walker vd., 2017; Aliakbarlou vd., 2018).

Afet sonrası kurtarma ve yeniden inşanın önemli bir adımını “geçici barınaklar” ve “geçici konutlar” oluşturmaktadır. Geçici barınaklar genellikle acil konut olarak da bilinen, afetzedelerin daha kaliteli çözümler sağlanana kadar günlerce veya haftalarca kaldıkları, kamusal bir barınak, çadır, sığınak vb. alanladır. Geçici konut ise, geçici barınaklara kıyasla insanları daha uzun süre kalınan kiralık bir daire veya prefabrik bir ev gibi insanların günlük hayatlarına devam edebildikleri yapılardır. Bununla birlikte geçici konutlar, yüksek bir yaşam standardı sağlanırsa, kalıcı çözümlere de dönüşebilmektedir (Hany Abulnour, 2014). Geçici konutlar, bir afetin sonuçlarının değerlendirilmesi ve ardından düzeltilmesi sırasında insanları barınma ihtiyaçlarını karşılama ve yaşanabilir bir ortam sağlama açısından afet sonrası yapılaşma sürecinde önemli bir rol oynar (Shahzad vd., 2022; Hany Abulnour, 2014). Bu doğrultuda geçici konutların sağlaması gereken birkaç özellik bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki çizelgede verilmektedir (Hany Abulnour, 2014).

Tablo 1. Yeniden yapılaşma sürecinde geçici konutlardan beklenen özellikler (Hany Abulnour, 2014; Shahzad vd., 2022)

Geçici Konut Özellikleri	Açıklamalar
Yeniden yapılanma desteği	Yeniden yapılanma süreci afet sonrasında en kısa sürede başlamalı ve daha sonraki aşamalara ertelenmemeli
Kullanıcılar için hızlı bir şekilde hazır olması	Etkilenen nüfus için geçici konutlar hızla temin edilmeli, bunun gerçekleşmesi için, geçici barınma programını hızla başlatmak için mali ve örgütsel kaynaklar afet meydana gelmeden önce hazır olmalı
Yerinde mevcut veya üretilmiş malzemelerin kullanılması	Yerinde mevcut veya üretilmiş malzemelerin kullanılması, ürünlerin ve malzemelerin uzak yerlerden nakliye süresinden tasarruf edilmeli
Yerel tedarikçilere ve/veya yerel kaynaklara bağımlılık	Geçici konut sağlama programı, yurt içinde üretilen ürünleri, hizmetleri ve işgücünü kullanarak ekonominin yanı sıra ulusal veya yerel üreticileri ve tedarikçileri de teşvik edebilmeli
Kullanıcılar arasında çatışmayı engellemek	Kullanıcılar arasında çatışmayı engellemek için benzer ya da yakın standartlardaki birimlerden oluşması
Şantiyelerde montaj/dağıtım kolaylığı	Şantiyelerde montajı basit (dolayısıyla kısa sürede) gerektiren prefabrik yapı ve yapı elemanlarının kullanılması
Toplumsal katılımın hedeflenmesi	Toplumsal katılım, inşaat süreci boyunca bina sakinleri ve yeni konutları arasında güçlü bir kimlik ilişkisi kurulmalı
Her afetin kendine özgü durumu	Geçici konutların temini, tasarımı ve inşasının nasıl yönetileceğine ilişkin kararlar, afetin doğası, çeşitli cephelerdeki ülke durumu, yerel koşullar ve koşullar, kentleşme düzeyi ve her bir afet durumunda mevcut olan kültürel değerlerin etkisi düşünülmeli
Karşılanabilirlik	Geçici meskenler en uygun şekilde karşılanabilir olmaya çalışmalıdır. Afetten etkilenen bir topluluğu afetten önceki durumuna geri döndürmek ve aynı zamanda gelecekteki felaketlere karşı savunmasızlığı azaltılmalı
Verimli koordinasyon	Paydaşlar tarafından geçici konutların temini, tasarımı ve inşasında sarf edilen tüm çabalar, yönetim stratejilerinin uygulanmasına ilişkin metodolojiler ve teknik ayrıntılar üzerinde anlaşmaya varılması genel amacı içinde iyi bir şekilde koordine edilmeli

Afet sonrası yeniden inşanın zorluklarından biri gerekli insan gücü ve inşaat malzemesinin ihtiyaç duyulduğu anda ve yerde olmamasıdır. Yeniden inşa çalışmaları için sınırlı kaynaklar, gecikmelere ve artan maliyetlere neden olabilmektedir. Ayrıca sınırlı kaynakları elde etmek için yoğun rekabet, yolsuzluk ve kaynakların yanlış kullanımı söz konusu olabilmektedir. Bu tür gecikmeler, devam eden yeniden yapılaşma faaliyetlerini olumsuz etkileyecektir (Amaratunga & Haigh, 2011). Bu noktada seçilen yapım sistemi ve tekniklerinin özellikleri büyük bir önem taşır. Tüm yeni teknolojiler arasında prefabrikasyon ve modüler saha dışı inşaat teknikleri afet sonrası yapılaşma sürecinde zaman sıkıntısının üstesinden gelme yöntemi olarak gittikçe daha popüler bir hale gelmektedir (Ghannad, 2020; Gunawardena vd., 2014; Smolova & Smolova, 2021).

3. AFETE HAZIRLIK KAPSAMINDA ALTERNATİF YAPIM TEKNİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Afet sonrası yapılaşma sorunlarına bir alternatif olarak afete karşı alınacak acil durum müdahalesi kapsamında standart nitelikte ve kullanıma hazır bina modülleri tasarlanarak üretimin yapılması sunulabilir. Modüllerin elektrik ve tesisat donanımları da fabrikada tamamlanabilir. Bu modüller, gerekli olduğu durumlarda demonte bir şekilde alana getirilip kurulmak üzere depolanmalıdır. Modüller konut dışında birçok işlev içinde kullanılabilir.

Demonte olarak kurgulanan modüller, geleneksel bir prefabrike binaya göre çok daha az depolama ve nakliye alanı gerektirmektedir. Bu modüller hızlı bir şekilde ve kısa bir süre içerisinde kurularak kullanıma hazır hale getirilebilir. Modüllerin depolanması, stratejik olarak gerektiğinde geçici konut ihtiyacı doğduğunda depodan alınıp şantiyelere taşınarak uzun süreler yerine birkaç gün içerisinde konut ihtiyacı karşılanmış olacaktır.

Yapımda endüstrileşmenin bir sonucu olarak prefabrik yapım sistemleri, hammaddelerden bitmiş ürüne geçiş sürecinde malzeme, zaman, işçilik ve sermayenin rasyonel kullanımı gibi birçok avantajı beraberinde getirmiştir. Prefabrikasyon ve modüler saha dışı inşaat teknolojisi, kendine özgü zaman verimliliği özelliklerinden dolayı afet sonrası yeniden konut inşa sürecini geliştirme potansiyeline sahiptir. Yerinde işçiliğe olan ihtiyacın azalması, felaketten etkilenen yerel işgücü kaynağı kısıtlamalarının üstesinden gelinmesi ve kontrollü bir ortam sayesinde artan üretkenlik, bu araştırmada ele alınan modüler tesis dışı teknolojinin avantajlarıdır (Shahzad vd., 2022). Zaman açısından oldukça verimli ve bütünsel bir yaklaşım olarak prefabrike ve modüler yapı, geçici konutların mevcut afet sonrası yeniden inşa stratejilerinin birkaç ortak sorununu çözebilmektedir (Gunawardena vd., 2014).

Afet sonrası geçici konutların sağlanması için kapalı prefabrikasyon yerine açık prefabrikasyon sistemleri genellikle kullanılır. Kapalı prefabrikasyon sistemlerinde konutların endüstriyel olarak bir bütün şeklinde üretilip şantiye alanına getirilir. Bu sistemlerde değiştirilemeyen yani sabit konfigürasyonlar ve formlar söz konusudur. Bu sistemlerde genellikle yerel halkın inşaat sürecine katılımını içermez. Kapalı prefabrikasyon sistemlerinin önemli bir dezavantajı, afetzedelerin değişen ihtiyaçlarını karşılamak için esnek olmamasıdır. Ayrıca pahalı çözümlerle sonuçlanabilmektedir. Bunun yerine standartlaştırılmış bileşenlerin fabrikalarda sağlandığı ve geçici konutların şantiyelerine taşındığı açık prefabrikasyon sistemlerinin uygulanması daha başarılı bir yaklaşım olarak görülmektedir. Açık prefabrikasyon sistemleri, farklı konut formları ve konfigürasyonlarında çeşitli montaj olasılıklarına izin verir. Hafif prefabrike bileşenlerin afetten etkilenen topluluk tarafından yerel girişimlerle birleştirilmesi, ekonomik açıdan avantajlı olmakla birlikte sosyal ve kültürel olarak kabul edilebilir olduğu savunulmaktadır. Kapalı prefabrike sistemlere atfedilen eksikliklerin aksine, açık prefabrike sistemlerin kullanımı ucuz, yapımı kolay, değiştirilebilir ve toplumun katılımını içeren konut çözümleriyle sonuçlanabilir (Hany Abulnour, 2014).

Hafif prefabrike yapım teknikleri arasında ahşap yapım teknikleri, geometri ve malzemeler açısından yerel olarak değişen belirli özelliklere sahip birçok ülkede yapısal (taşıyıcı) bir eleman olarak benimsenmektedir (Poletti vd., 2015). Türkiye gibi deprem kuşağında yer alan pek çok ülkede nüfusun büyük çoğunluğu ahşap yapılarda yaşamaktadır. Bu ülkelerde meydana gelen depremlerde yapı davranışı ve oluşan hasar durumları incelendiğinde ahşap yapıların daha güvenilir olduğu ortaya konulmuştur. Ancak Türkiye'de inşaat sektörü genellikle betonarme üzerinde yoğunlaşmış, ahşap kullanım oranı çok düşük seviyelerde kalmıştır. Türkiye'de yaşanan depremler sonucunda betonarme sistemin özelliklerini geliştirmeye yönelik sınır ve standartlar ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Ancak betonarme sistemde karşılaşılan olumsuzluklara rağmen alternatif oluşturabilecek ahşap prefabrike sistemlere yönelimle ilgili herhangi bir yasal düzenleme getirilmemiştir. Türkiye'de ahşap yapı malzemesi ve ahşap yapılar hakkında çeşitli önyargılar bulunmaktadır. Standart ve yasal düzenlemelerde ahşap yapım yöntemleri ile ilgili bölümler eksik ya da yetersiz kalmış, modern teknikler yeterince ele alınmamıştır (TS 647, 1979; TS EN 1995-1-1, 2005; TBDY,

2018). Ahşabın betonarme ve çeliğe kıyasla sahip olduğu avantajlar literatürde çeşitli araştırmaların konusu olmuştur. Ahşap ürünler, üretiminde ve kullanımında diğer malzemelere oranla daha az enerjiye ihtiyaç duyduğu için fosil enerji kaynaklarının kullanımının ve dolayısıyla çevre kirliliğinin azaltılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca ön üretime ve seri üretime elverişli olan bu yapı ürünleri, ömürlerinin sonunda yeniden kullanılabilir, biyolojik yolla yok edilebilir, enerji veya hammadde olarak değerlendirilebilirler.

4. AHŞAP PREFABRİKE YAPIM SİSTEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ahşap prefabrike sistemler, çağdaş inşaat yöntemleri arasında yer almakta olup sürdürülebilir yapım sistemlerinden biridir. Hammaddesi ekolojik ve sürdürülebilir olduğu için kaynak temininde ve enerji tüketiminde geleneksel yapım sistemlerine kıyasla daha olumlu sonuçlar ortaya koymaktadır. 20. yüzyılda ahşap teknolojisinde meydana gelen gelişmeler, işlenmiş ahşap ürünlerin (tutkalla, lif yönleri değiştirilerek, çivilerler vb. lamine edilmiş kereste), eşdeğer güç/ağırlık oranıyla özellikle geniş açıklıklı binalarda çelik ve betonarme malzemeye bir alternatif olarak kullanılmasına olanak sağlamıştır. Özellikle az katlı ahşap yapılar, Avustralya, Kanada, Norveç, İsveç ve ABD'de de oldukça yaygın bir kullanıma sahiptir. Son yıllarda, mühendislik ürünü ahşap ürünlerin tercihi, deprem riskli bölgelerdeki orta katlı ve hatta yüksek binalar için de dikkate değer bir önem kazanmıştır. Günümüzde çok katlı ahşap/ahşap-hibrit yapılar için yanal kuvvete dayanıklı bazı yenilikçi sistemler bulunmaktadır. Bu sistemlerde ahşap elemanlar ve çelik bağlantılar, yanal yüklere karşı koyabilen tasarım ve birleşim detayları ile üretilmektedir (Palermo vd., 2014).

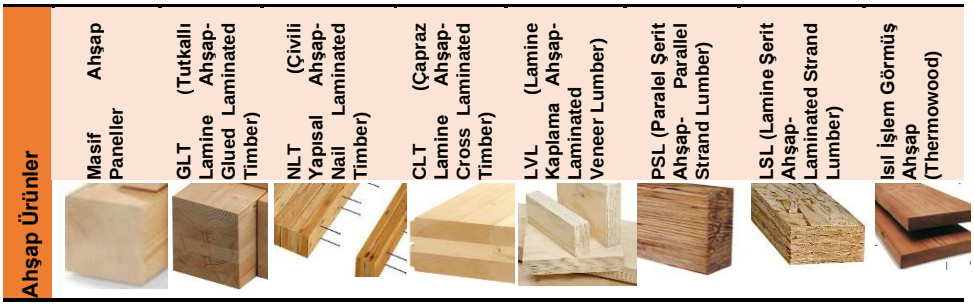

Quebec City, 13 katlı Origine binası
Tipik balon tipi CLT yapısı (Nordic Structures)

Vancouver, 18 katlı UBC Tallwood House
CLT paneller ile prefabrike çelik saplama

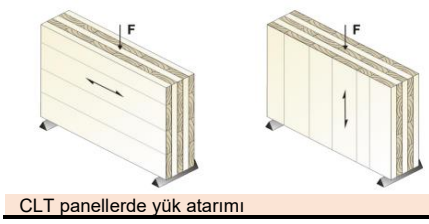
Şekil 1. Ahşap prefabrike yapı örnekleri
(FPInnovations and Binational Softwood Lumber Council, 2013)

1990'larda Avusturya, Almanya ve İsviçre tarafından CLT (Çapraz lamine ahşap), GLT (Tutkallı lamine ahşap), LVL (Lamine kaplama ahşap) ve LSL (Lamine şerit ahşap) gibi panellerin geliştirilmesi ve uygun bağlantıların tasarlanması ile ahşap yapım sistemleri daha yaygın kullanılmaya başlanmıştır. Çapraz laminasyon, nispeten yüksek düzlem içi ve düzlem dışı sağlamlık getirmiştir. Ayrıca, iyi ısı ve ses yalıtımı, yangına dayanıklılık, hızlı ve ekonomik inşaat potansiyeli, CLT panellerini sürdürülebilir çok katlı konut, ticari ve kurumsal binalar için popüler hale getirmiştir (Şekil 1). Son zamanlardaki yenilikçi çok katlı mühendislik ürünü ahşap yapılarda, 60 yıl ömür önerilmektedir. Deprem eğilimli bölgelerdeki eşdeğer betonarme yapılar ile karşılaştırılan maliyet analizleri, yenilikçi ahşap yapıların rekabetçi ve uygun fiyatlı olduğunu ortaya çıkarmıştır (Ceylan & Girgin, 2014). Şekil 2'de üretilmekte olan endüstriyel ahşap yapı elemanları gösterilmiştir.

Şekil 2. Endüstriyel yapısal ahşap ürünler

Ülkelerde özellikle deprem açısından ahşap prefabrike sistemlerin sismik özellikleri üzerine yapılan birçok çalışma yürütülmüştür (Gülkan & Langenbach, 2004; Hany Abulnour, 2014; Poletti vd., 2015; Smolova & Smolova, 2021; Iwata vd., 2023). Bileşen ve yapısal düzeylerde sismik kuvvete dirençli sistemler açısından CLT üzerine ilk araştırmalar, ağırlıklı olarak Avrupa'da yürütülmüştür. Avrupa'da bu alanda önemli araştırmalar devam etmesine rağmen, Kanada, ABD, Japonya ve Yeni Zelanda'daki araştırmacılar CLT yapılarının sismik davranışını netleştirmek için değerli katkılarda bulunmuştur (Şekil 3) (FPInnovations and Binational Softwood Lumber Council, 2013). Modern ahşap karkaslı binalarda kontrplak veya fiber levhalar kullanılmış, ahşap çerçeveye çivilenen bu levhalar çerçevenin stabil hale gelmesini sağlamıştır. Bu sistemlerde yatay kuvvetlere dayanma gücü; levhaların sağlamlığına, kalınlığına ve bağlantı elemanlarının sıklığına bağlı olduğu tespit edilmiştir. Bu teknik özellikle Amerika'nın deprem bölgelerinde sağlamlılığı kanıtlanmıştır (Ma vd., 2022). Kanada, Yeni Zelanda, İtalya gibi depreme eğilimli bölgelerdeki ülkeler yeni esnek birleşimlerin ve inşaat tekniklerinin analiz ve deneyleri üzerinde çalışmaktadır. Düşük enerji yutma kapasitesine sahip klasik bağlantılar deneylerle değerlendirilerek yenilikçi bağlantılar geliştirilmiştir. Sürdürülebilirlik açısından, düşük enerji kullanımı, hızlı inşaat kabiliyeti, karbon depolaması ve karbon emisyonlarının azalması gibi olumlu özellikler ile ahşap prefabrikasyon geçici yapılaşmada genellikle tercih edilen bir sistem olmuştur (Ceylan & Girgin, 2014).

Şekil 3. CLT panellerin iki yönlü yük aktarımı
(FPInnovations and Binational Softwood Lumber Council, 2013)

Ülkemizde de yaşanan depremlerden sonra açığa çıkan acil konut ihtiyacı, ilk olarak acil yardım barınakları ile sağlanmaktadır. Deprem sonrası bölgede enkazlar kaldırılarak hasar durumlarına göre yapıların yıkılıp/yıkılmaması ve onarım/güçlendirme vb. kararların verilmesi gerekir. Bu süreçte afetzedeler içinde bulundukları acil yardım barınaklarının

konfor koşullarının daha da iyileştirildiği geçici konutlara yerleştirilmeye başlanır. Daha sonraki süreçte ise afet sonrası kalıcı yapılaşmanın gerçekleştirilerek bölgenin rehabilite edilmesi amaçlanır. Bu nedenle bu sürecin sağlıklı bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir (Uzuner & Akıncıtürk, 2020).

Türkiye'de 1999 yılında Kocaeli ve Düzce'yi etkileyen büyük depremlerden sonra raporlar, birçok bölgede iyi korunmuş geleneksel ahşap karkas evlerin betonarme ve yığma yapılara göre daha az hasar gördüğünü göstermektedir (Gülhan & Langenbach, 2000). Bu durumun tespitinde yapıların deprem dayanımını tek başına yapı malzemesinin belirleyemeyeceği unutulmamalıdır. Yapı malzemesi ne olursa olsun sadece deprem yükünün ve etkilerinin dikkate alınmadığı yapılarda deprem esnasında ağır hasarların olduğu tespit edilmiştir. Aynı deprem sırasında aynı malzeme ile yapılıp yıkılan ya da yıkılmayan binalar vardır. Burada önemli olan tasarım ve uygulama esnasında deprem yüklerinin hesaba katılıp katılmama durumudur (Bayülke, 2001, s:14-15).

Literatür araştırmaları diğer yapım sistemleri ile inşa edilen yapılara kıyasla ahşap yapıların deprem karşısından daha avantajlı olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle ahşabın hafifliği, deprem sırasında binanın ölü yük ağırlığından kaynaklanan can ve mal kaybını daha aza indirmektedir. Bina ne kadar ağırsa, yer hareket ettiğinde binanın içinden aktarılması gereken kuvvetler de o derece büyük olmaktadır. Dolayısıyla, bina ne kadar hafifse, bina içinde iletilen kuvvetler de o derece küçük olacaktır. Ahşap çok daha hafif bir malzeme olduğundan sağlamlık-ağırlık oranı çok daha yüksektir. Deprem esnasında ortaya çıkabilecek diğer bir olumsuz durum ise yangın riskidir. Ahşap yapı elemanları yavaş bir kömürleşme hızına sahiptir. Kömürleşme, ahşaba özgü bir özelliktir. Bu davranış, yangına maruz kaldığında tam mukavemetli ahşabın azaltılmış kalınlığının tahmin edilmesinde ele alınır. Tablo 2'de ahşabın sismik tasarım özellikleri açıklanmıştır (Buchanan, 1983).

Tablo 2. Ahşabın sismik tasarım özellikleri (Buchanan, 1983)

Ahşabın Özellikleri	Açıklamalar
Ağırlık	Ahşap hafiftir ve diğer malzemelere göre mukavemet/ağırlık oranı yüksektir.
Süneklik	Depreme dayanıklı tasarımın temel amacı, gevrek kırılmaların önlenmesidir. Ahşap yapılarda bunlar çekme, eğilme veya kesme sırasında oluşabilir. Ahşap, sıkıştırmada sünek davranış sergiler, ancak çekme karşısından mutlaka ahşap elemanları çelikle güçlendirilmelidir.
Boyut Etkileri	Ahşap büyük elemanlar benzer şekilde yüklenmiş daha küçük elemanlardan daha düşük mukavemet gösterir. Bu boyut etkisi eğilme, kesme, taneye dik çekme ve bağlantılarla incelenmektedir.
Yük Süresi	Uzun süreli yükleme altında ahşap elemanların mukavemetindeki azalma görülmektedir. Yük etkilerinin süresini tahmin etmek için kullanılan geleneksel eğri, kısa süreli veya darbe yüklemesi için dayanımda çok yüksek artışları göstermektedir.
Nem içeriği	Ahşap kurudukça, gerilimin basınç dayanımına oranı azalır. Ayrıca ahşabın damara dik olarak tutulduğu bağlantılarda enine çekme ve şişme görülebilmektedir.
Yangın Dayanımı	Masif ahşap ürünlerinin genellikle, düşük yoğunluklu yalıtkan kömürden kalın bir tabaka oluşturan ve böylece alttaki ahşabı yüksek ısı etkilerinden koruyan yavaş kömürleşme hızlarından dolayı yangın koşulları altında iyi performans gösterdiği bilinmektedir.

Çalışmada, ahşap yapı malzemesinin ve ahşap prefabrike yapım sistemlerinin özellikleri literatür çalışmalarına dayanarak değerlendirilmiştir. Çalışmalar, ahşap prefabrike sistemlerin gelişmiş bir teknolojiye dayanan, güvenli bir inşaat yöntemi olduğunu ortaya koymuştur. Ahşap çok daha hafif bir malzeme olduğundan sağlamlık-ağırlık oranı çok daha yüksektir ve hem de inşa işlemleri daha hızlı ve kolaydır. Ahşap prefabrike yapım sistemleri, afet sonrası yeniden yapılaşma sürecinde geçici konut inşasında göz önünde bulundurulması gereken bir hafif prefabrike sistemdir. Hammadesi sürdürülebilir ve ekololjk bir malzeme olduğu için afetzedelerin acil barınaklardaki konfor koşulları iyileştirilmesinde önemlidir. Aynı zamanda bölgedeki geçici konutların taşınması, geridönüşü ya da bertarafı sırasında oluşabilecek çevresel zararların azaltılması açısından da önemli avatajlar sağlamaktadır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Prefabrikasyon ve modüler tasarım teknolojilerinin zaman verimliliği, kaynak ve işgücü tasarrufu vb. belirli avantajları sayesinde mevcut geleneksel yöntemlerden kaynaklanan zorlukların üstesinden gelinebilmektedir. Bu yöntemler, acil durumlarda veya afet sonrası yeniden yapılanma sırasında geçici konut ihtiyacının karşılanmasında uygun bir çözümlerden biri olduğunu göstermektedir. Türk yapı sektöründe betonarme prefabrike yapıların kullanım oranı önemli bir üstünlüğe sahiptir. Çalışmada, betonarme yapım sistemlerinin çevresel ve sürdürülebilir olumsuz etkilerini azaltmak için, betonarme sisteme alternatif ahşap prefabrike sistem kullanımı değerlendirilmiştir. Günümüz koşulları ile üretilen modern ahşap yapılar daha önceden ortaya konulan ahşap yapı malzemesi ve ahşap yapı sorunlarına çözüm getirebilecek şekilde üretilebilmekte ve çeşitli tasarlama imkânlarıyla birçok ihtiyacı karşılayabilmektedir. Ahşap yapılar, dünya çapındaki son olaylarda iyi bir sismik tepki göstermiş ve afet sonrası yeniden yapılaşma sürecinde sıklıkla tercih edilmiştir. Hammadde yönünden sürdürülebilir, yeniden kullanılabilir, üretiminde enerji tüketimi daha az ve yüksek enerji tasarruflu ahşap yapılar, deprem gibi afet durumunda hızlı ve geçici yapılaşma sürecinde sürdürülebilir yapım tekniklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

6 Şubat 2023'de ülkemizde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli 11 ili etkileyen ve büyük bir yıkıma mal olan depremde ve sonrasında yaşanan sel ve fırtına gibi afetlerde maalesef acil barınak ihtiyacının çok kısa bir sürede geçici konut ihtiyacına dönüştüğü görülmüştür. Deprem gibi afet durumlarında ihtiyaç duyulan acil, hızlı ve sağlam konut ihtiyacı; ahşap gibi sürdürülebilir bir malzeme ile prefabrikasyonun getirileriyle karşılanabilmektedir. Hızlı bir şekilde inşa edilen ahşap geçici konutlar, afetzedelerin ev gibi bir ortama daha çabuk kavuşmasını sağlayacak ve aynı zamanda ağır yapı malzemelerine kıyasla daha güvenli ortamlar sunacaktır. Sağlıklı, sürdürülebilir ve ekolojik bir malzeme olan ahşap prefabrike sistemler, endüstrileşmenin getirileri seri ve standart üretimle beraber, afet sonrası yeniden yapılaşma sürecinde afetzedelerin acil konut ihtiyacının karşılanmasında güvenli, sağlıklı ve hızlı bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Afet sonrası yeniden yapılaşma sürecinde geçici yapıların tekrar kullanımı, dönüşümü ya da bertarafı süreçlerinde de ahşap prefabrike sistemlerin avantajları göz önünde bulundurulmalıdır.

Çalışmada, afet sonrası yeniden yapılaşma sürecinde yapı üretimine ve yapım sistemi seçimine yönelik literatürdeki teorik ve deneysel çalışmalar ele alınmıştır. Yeniden yapılaşma sürecini daha iyi organize etmek ve deprem sonrası tercih edilebilirliğini artırmak

için ahşap yapım sistemlerinin kullanımı değerlendirilmiştir. Bu tür çalışmalar, dünyada afet sonrası geçici yapılaşma sürecinde yaygın kullanılan ahşap prefabrike sistemlerin ülkemizde de yaygınlaştırılarak ekonomiye ve sektöre kazandırılmasında tasarımcı olarak mimarların hem insani hem de mesleki sorumluluğunda olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

Aliakbarlou, S., Wilkinson, S., Costello, S. B., Jang, H., 2018, Achieving postdisaster reconstruction success based on satisfactory delivery of client values within contractors' services. Journal of Management in Engineering, 34(2). 04017058.

Buchanan, A. H., 1983, Developments in design of wood structures for earthquake resistance. Bulletin of the New Zealand Society for Earthquake Engineering, 16 (2), 156-161.

Bayülke, N., 2001, Ahşap Yapılar Ve Deprem, Türkiye Mühendislik Haberleri, 414 (4).

Ceylan, A., Girgin, Z. C., 2014, Earthquake Resistant Design and Sustainability Through Wooden Composites in Multi-Storey Structures. 2nd European Conference on Earthquake Engineering and Seismology. pp. 25-29. DOI:10.13140/2.1.4924.3528.

FPInnovations and Binational Softwood Lumber Council., 2013, CLT Handbook. (Edit: Erol Karacabeyli, Brad Dougles). Handbook: Cross Laminated Timber. U.S Edition, Leesburg.

Ghannad, P., Lee, Y. C., 2020, Prioritization of post-disaster reconstruction of transportation network using an integrated AHP and genetic algorithm. Construction research congress: Project management and controls, materials, and contracts. pp. 464-474. Reston.

Gunawardena, T., Ngo, T., Mendis, P., Aye, L., Crawford, R., 2014, Time-efficient post-disaster housing reconstruction with prefabricated modular structures. Open house international, 39 (3), 59-69.

Gülkan, P., Langenbach, R., 2004, The earthquake resistance of traditional timber and masonry dwellings in Turkey. In 13th World Conference on Earthquake Engineering, August 1-6, Vancouver, Canada, Paper No:2297

Hany Abulnour, A., 2014, The post-disaster temporary dwelling: Fundamentals of provision, design and construction. Hbrc Journal, 10(1), 10-24.

Iwata, T., Harada, E., Maly, E., 2023, Towards improving provision of wooden temporary housing: Analysis of repairs of temporary housing built by local contractors after the great East Japan earthquake. International Journal of Disaster Risk Reduction, 103537.

Lu, Q., Zhong, D., Zhang, Q., 2020, The evolving pattern of NGOs' participating in post-disaster community reconstruction in China: Cases study on the 2008 Wenchuan earthquake and the 2013 Lushan earthquake. Natural Hazards, 104, 167-184.

Ma, Z., Li, M., Liu, A., Wang, J., Zhou, L., Dong, W., 2022, Seismic performance of single-storey light timber-framed buildings braced by gypsum plasterboards considering rigidity of ceiling diaphragms. Structures, 41, 1207-1219.

Palermo, A., Pampanin, S., Fragiacomo, M., Buchanan, A. H., Deam, B. L., 2006, Innovative seismic solutions for multi-storey LVL timber buildings. Proceedings of 9th World Conference on Timber Engineering WCTE, August 6-10, Portland, U.S.A

Poletti, E., Vasconcelos, G., Lourenço, P. B., 2015, Timber frames as an earthquake resisting system in Portugal. Correia, Lourenco & Varum (eds.), Seisimic Retrofitting: Learning from Vernacular Architecture, pp: 161-166, London, Taylor & Francis Group. ISBN 978-1-138-02892-0

Schittich, C. (Ed.), 2012, In Detail, Small Structures: Compact Dwellings, Temporary Structures, Room Modules. Walter de Gruyter.

Shahzad, W. M., Rajakannu, G., Kordestani Ghalenoei, N., 2022, Potential of Modular Offsite Construction for Emergency Situations: A New Zealand Study. Buildings, 12 (11), 1970.

Smolova, M., Smolova, D., 2021, Emergency architecture. Modular construction of healthcare facilities as a response to pandemic outbreak. E3S Web of Conferences, 274, 01013.

Uzuner, E., Akıncıtürk, N., 2020, Deprem Sonrası Kentsel Yayılma Sürecine Dair Bir Değerlendirme: Kocaeli/ Gölcük Örneği. Dirençlilik Dergisi, 4 (1), 65-75. ISSN: 2602-4667.

Walker, B., de Vries, H. P., Nilakant, V., 2017, Managing legitimacy: The Christchurch post-disaster reconstruction. International Journal of Project Management, 35 (5), 853-863.

TARİHSEL DOKUNUN KORUNMASI BAĞLAMINDA ULGÜN KALESİ

ULCINJ CASTLE WITHIN the CONTEXT of CONSERVATION of HISTORICAL TEXTURE

Y. Mim. Almera Mukoviç[1], Prof. Dr. H. Burcu Özgüven[2]

[1]Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Edirne, Türkiye
[1]almeramukovic44@trakya.edu.tr
[2]Trakya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Edirne, Türkiye
[2]hburcuozguven@trakya.edu.tr

ÖZET

Tarihi kentsel alanlar; kentlerin belirli bir tarihsel dönemde oluşturdukları yapısal, sosyal ve kültürel çevresi ile, o kentlerin belleğidir. 21. yüzyılda önem kazanan çevre sorunları tarihi kentsel alanları da etkilemiş ve mimarlık disiplinin de üstlenmesi gereken sorumlulukları beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada, Karadağ'ın Adriyatik Denizinde yer alan Ülgün Kalesinin tarihsel dokusunun korunması kapsamında, alanın analiz edilmesi ve bu analizler sonucunda koruma önerisinin sunulması amaçlanmıştır. Yapılı çevreye karşı sorumluluklarının belirlenmesi, tarihsel sürecin anlaşılması ve kültürel mirasın korunarak aktarılması hususunda etkili bir örnek olacağı düşüncesinden yola çıkılarak Ülgün Kalesi bu araştırmanın alan çalışması olarak seçilmiştir. Ülgün Kalesi üzerinden mimarlık disiplinin sorumluluk kavramı ile ilişkisinin ve çevre bilincine yansımalarının aktarılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Alan, Koruma, Sorumluluk, Karadağ, Adriyatik Denizi

ABSTRACT

Historic urban areas; It is the memory of cities with its urban, structural, social and cultural environment that cities have created in a certain historical period. Environmental problems, which have gained importance in the 21st century, have also affected historical urban areas and brought about responsibilities that the discipline of architecture should also undertake. In this study, within the scope of the preservation of the historical texture of Ülgün Castle in the Adriatic Sea of Montenegro, it is aimed to analyze the area and to present the conservation proposal as a result of these analyzes. Based on the idea that it will be an effective example in determining the responsibilities towards the built environment, understanding the historical process and protecting and transferring the cultural heritage, Ülgün Castle was chosen as the field study of this research. Through Ülgün Castle, it is aimed to convey the relationship of the discipline of architecture with the concept of responsibility and its reflections on environmental awareness.

Keywords: Urban Area, Conservation, Responsibility, Montenegro, Adriatic Sea

1. GİRİŞ

Kentler; kültürel ve ekonomik bilgi birikimlerinden oluşan ve o kente ait toplumları oluşturan bireylerin tüm sosyal ilişkiler ağını çevreleyen yerleşim birimleridir. Antik dönemden günümüze ulaşan katmanlarıyla varlığını sürdüren kentler, geçmişe referans vermek

konusunda büyük önem taşımaktadır. Karadağ'ın Adriyatik Denizi kıyısında yer alan Ülgün Kalesinin, tarihi kentsel alanı olarak çağlar boyunca birçok fethe sahne olmuştur. Yıkımlar sonucu kent farklı kültürlerin mimari değerler ile yeniden inşa edilmiştir. Kültürlerin izlerini taşıyan Ülgün Kalesi, günümüzdeki gelişim ve değişimler ile, kentte yaşamını sürdüren insanlar ile varlığını korumaktadır. Ancak, birçok tarihi kentte olduğu gibi, Ülgün Kalesi de tarihsel dokusunu kaybetme riskini taşımaktadır. Bu nedenle bildiride, kentte var olmuş tüm kültürlerin bir arada yaşatılması için gerekli bakım ve koruma çalışmalarının yapılması önerilmektedir.

1.1. Materyal, Yöntem ve Amaç

Ülgün Kalesi tarihsel dokusu üzerinde yapılmış olan çalışma, 'Karadağ'da Osmanlı Kıyı Kentleri' başlığıyla Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda 2022 yılında tamamlanmış olan yüksek lisans tezi kapsamında etraflıca incelenmiştir (Mukoviç, 2022). Ülgün Kalesinin kentsel gelişiminin araştırılması için literatür taraması yapılmış ve Osmanlı arşiv belgeleri incelenmiştir. Bu bildirinin konusuna ilişkin kitaplar, bilimsel yayınlar, arkeolojik raporlar ve ikincil kaynaklar taranmış, ayrıca seyyahlara ait notlar, haritalar, gravür ve çizimler analiz edilmiştir. Araştırmayı desteklemek amacıyla Ülgün Kalesi saha çalışması olarak belirlenmiş ve kalenin mevcut durumuna dair inceleme, fotoğraflama, tespit ve analizlerle elde edilen bilgilerden yararlanılmıştır. Literatür taraması ve saha çalışmasında toplanan bilgiler karşılaştırıldığında; kentsel yerleşimin tarihsel dokusuna ilişkin bulgular ortaya konmuş ve korunmasına ilişkin öneriler geliştirilmiştir. Tezde belirtilmemiş olan günümüz müdahaleleri ve koruma programı altlığı bu bildirimin çerçevesini oluşturmaktadır. Yöntem olarak, çeşitli kültürlerden kalan izler ile tarihi haritalar çakıştırılmış ve günümüzdeki fiziki durumu ile karşılaştırılmıştır. Kale içerisinde 1930 sonrası yapılan ekler arasında önceliğe ve kentsel kimlikle ilişkisine dair bir koruma programı altlığı hazırlanarak, kentsel koruma önerileri geliştirilmiştir.

Bu bildirinin amacı Ülgün Kalesindeki tarihsel katmanlar ile üzerindeki müdahalelerin tespitini yapmak, tespitler sonucu belirlenen yapıları kentin özgün kimliği ile ilişkisini belirlemek ve bir koruma stratejisi ortaya koymaktır. Bu strateji ile; kentte özgünleşmiş ve sürdürülebilir olan ile kente yabancı ögeler arasında korumaya yönelik bir seçim ortaya konulmaktadır.

2. ÜLGÜN KALESİ TARİHSEL GELİŞİMİ VE KATMANLAŞMA

Ülgün kenti Karadağ'ın Adriyatik Denizinin güneyinde, doğudan Arnavutluk, batısından ise Bar kenti ile sınırlanmıştır (Şekil 1). Bulunduğu konumdan dolayı tarihi boyunca önemli bir liman kenti olarak varlığını sürdürmektedir. Ülgün Kalesinin, kentin tarihi çevre alanı olarak, Antik çağlara dayanan yerleşim bölgesidir. Yunan halkın tarafından kurulduğu ve adı Colchinium olduğu düşünülmektedir. MÖ 160'lı yıllarda Romalılar tarafından fethedilmiş ve Roma'nın bölünmesine kadar küçük bir kıyı yerleşimi, Olcinium adıyla varlığını sürdürürmüştür (Stipčević, 1989). Tarihi kentsel alanı içerisinde ilk yapılaşma, Bizans döneminde Justinianus tarafından inşa edilen küçük ölçekli bir iç kale olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülgün Kalesi 8. yüzyılda Karadağ Balşiç Hanedanı hakimiyetine girmiştir. Ö dönem içerisinde iç kalenin çevresinde daha kapsamlı kentsel alanın oluşturulduğunu ve surların bir kısmı inşa edildiğini düşünülmektedir (Ljubić, 1874). 15. yüzylda Ülgün Kalesi Venedik tarafından fethedildi ve 150 sene boyunca onun yönetimin altındaydı. Venedik yönetimi sırasında kalenin durumu Rosacio'nun gravüründe yansıtmaktadır (Şekil 3).

Kalenin surları daha da güçlendirilmiş olup, kentsel alanı da daha geliştirilmiştir (Mijović Kovačević, 1975). Sur duvarların içinde, yoğun konut birimleri ile askeri ve dini yapıların tasvir edilmiştir. 16. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin Adriyatık kıyılarında hakimiyetini başladığı dönemidir. Ülgün Kalesi 1571 yılında Osmanlı Devleti hakimiyeti altında girmiştir (Karatay, 2017). Kentin yönetimi değişmesi, sadece diplomatik açısından değil, aynı zamanda kültürel ve yapısal birikimin değişmesine neden olmuştur.

Şekil 1. Ülgün kenti coğrafi konumu (Stešević, 2017)

Şekil 2. Ülgün Kalesi kent içinde konumu (URL-1)

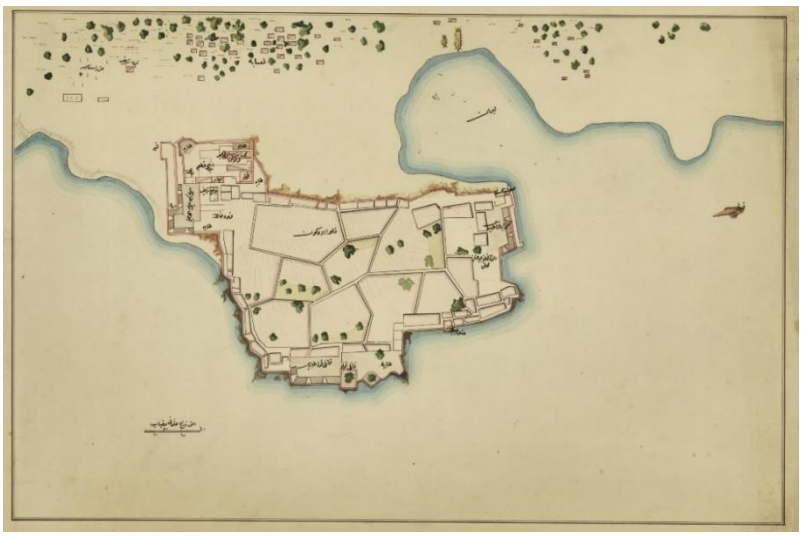
Şekil 3. Ülgün Kalesi 1598 yılında (Rosacio)

3. KENTSEL MÜDAHALELERİN TESPİTİ

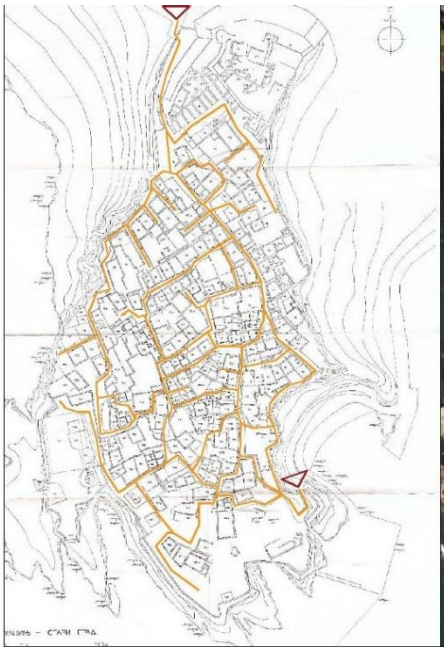
Ülgün Kalesi, çağlar boyunca katmanlaşan yapısıyla 19. Yüzyıla kadar varlığını korumuştur. 1930'lardan itibaren turizm amaçlı alanlar oluşturmak amacıyla çeşitli dönemlerde kale içerisinde ve dışında inşaat müdahaleleri yapılmıştır. 1979 yılında meydana gelen depremden sonra kale içinde yapılar büyük ölçüde yıkıma uğramış ve önemini yitirmiştir. Bu nedenle kale içinde harap durumda olan yapıların birçoğu özeleştirilmiştir. 1985 yılından sonra hem özel hem kamusal yapıların restorasyon çalışmaları başlaması ile birlikte kale tekrardan turistik bölge olarak kullanıma uygun hale gelmiştir (Hadžibrahimović, 2012).

3.1. Konut Alanı

Ülgün Kalesi bugün Karadağ'ın önemli turizm bölgesi olarak bilinmektedir. Bu sebeple kale içinde yer alan sivil mimari örneği yapıların; otel, restoran vb. kullanımlarla turistlere hizmet edecek şekilde işlevlendirildiği tespit edilmiştir. Turistlere hizmet veren mekanların yoğun olduğu bölge, orta ve güney bölgesi olduğundan, bölgede yer alan konutlar üzerinde oldukça fazla müdahale yapılmıştır. 17. Yüzyılda Evliya Çelebi'nin Ülgün Kalesi yazısında bu konutlardan "küçük askeri konutlar" olarak bahsetmiştir. (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 1966). Aynı döneme ait haritayı incelendiğinde, sokak akslarını ve surlara yakın yapıları görmek mümkündür (Şekil 4). Tarihi 17 yüzyıl ve öncesine dayanan bu konutlar, 1979 yılında meydana gelen deprem sırasında büyük ölçüde yıkıma uğramıştır (Richard, 1979). 1980 yılında, depremde zarar gören kalenin durumunu tespit etmek amacıyla kalenin Mevcut durumlarına ilişkin çizimler yapılmış ve haritalar hazırlanmıştır (Bošković, 1981). Bu haritanın günümüzdeki durum ile kıyaslandığında, yapı izlerinin dikkate alınmayarak yeni konutların inşa edildiği gözlemlenmiştir. Yeni yapılar ile oluşan bu yapılaşmanın bazı sokakların kapatılmasına sebep olmuştur (Şekil 5, 6).

Şekil 4. Ülgün Kalesi (BOA. plk.p. 867).

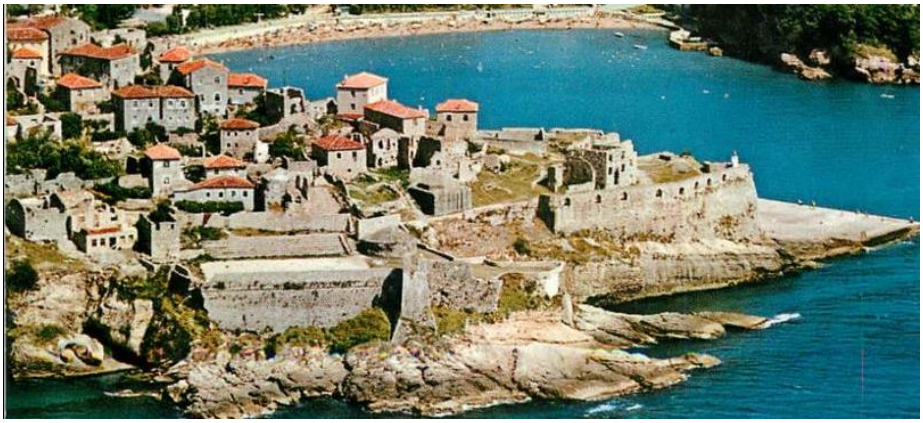

Şekil 5. Sokak aksı 1980 yılında (Bošković, 1981 haritasından uyarlanmıştır)

Şekil 6. Kapatılmış özgün sokaklar kırmızı çizgi ile işaret edilmiştir (URL 2 uydu görüntüsünden uyarlanmıştır)

1995 yılını gösteren Ülgün Kalesi'nin fotoğrafına bakıldığında konut yoğunluğunun günümüze kıyasla daha az olduğunu söylemek mümkündür, aynı zamanda dikkat çekici doku bozulmasına neden olacak bir durum olmadığı ortaya konmuştur (Görsel 1).

Görsel 1. 1995 yılında Ülgün Kalesi (URL 3)

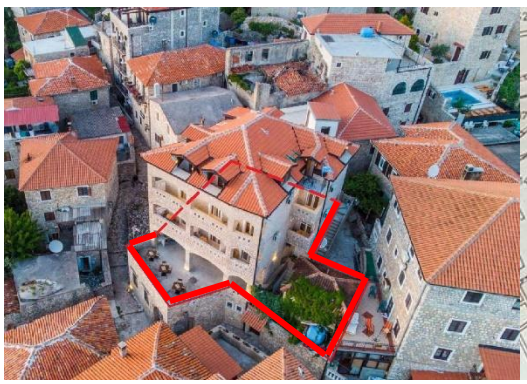
1999'lu yıllarda atıl durumdaki konutların mülkiyet değişimi ve özelleştirilmesi sonucunda bu bölgede doku değişimi yaşanmıştır (Hadžibrahimović, 2012). Konutların mevcut izlerine aykırı şekilde inşa edildiği, özgün halinden farklı olarak fazla kat yapıldığı tespit edilmiştir (Görsel 2,3, 4., Şekil 7).

Görsel 2. Tespit edilen özgün olmayan yapılar ve dolgu işlemleri (URL 4 fotoğraftan uyarlanmıştır)

Görsel 3. Tespit edilen özgün kat sayısından fazla inşa edilen kat eklentileri (URL 4 fotoğraftan uyarlanmıştır)

Görsel 4. Konutların özgün izlerini ihlal ederek inşa edilen konut örneği (URL 4 fotoğraftan uyarlanmıştır)

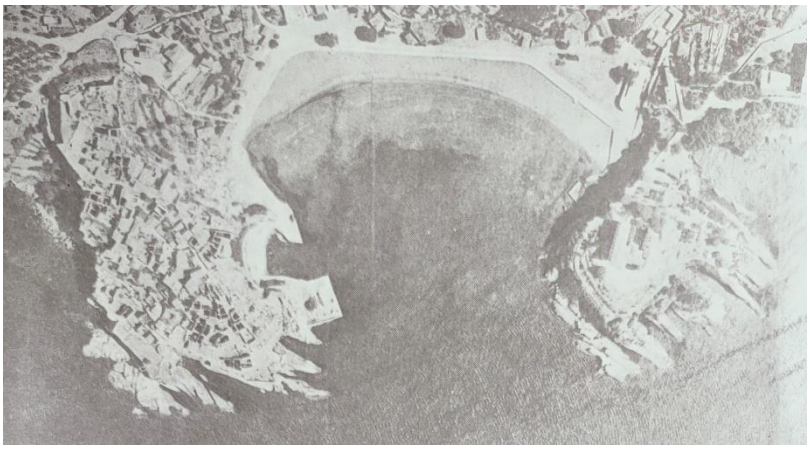

Şekil 7. Görsel 4' te yer alan konunutun özgün izleri (Bošković, 1981 haritasından uyarlanmıştır)

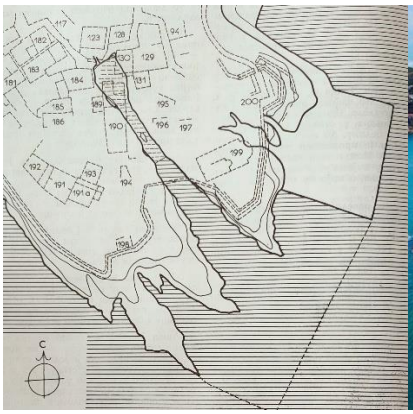
3.2. Yol ve Dolgu Alanı

Ülgün Kalesine giriş kuzey ve güney surlarından sağlanmaktadır. Kuzey girişine yakın yer alan otopark kaleye gelen misafir ve personele hizmet etmektedir. Güneyden kaleye giriş ise 1930'lu yıllara kadar dar yaya yolu ile sağlanmaktaydı. Tarihi boyunca liman kenti olarak bilinen Ülgün kenti, büyük gemilerin ortaya çıkmasıyla liman kenti olarak önemini yitirmişti. Bu nedenle Ülgün kentine küçük bir limanı kazandırmak amacıyla 1930'lu yıllarda Ülgün Kalesinin liman olarak kullanılan koy kısmında dolgu yapılarak taşıt yolu ve yolun sonunda kayalıklara bitişik platform inşa edilmişti (Canka, 2012) (Şekil 8.). Ülgün Kalesinin altında yer alan mağara koyu bulunmaktadır (Şekil 9.). İlk inşa edilen platform bu mağara girişine

engel olmayacak şekilde inşa edilmişti. Ancak, 1980 yılında genişletilen platform, mağara koyu girişini kapatacak şekilde inşa edilmişti. Günümüzde platform limana hizmet eden otopark olarak kullanılmaktadır (Görsel 5).

Şekil 2. Ülgün Kalesi 1951 yılına ait hava fotografı (Bošković, 1981)

Şekil 3. Kale altında yer alan dar mağara koyu (Bošković, 1981),

Görsel 5. 1980 yılında genişletilmiş platform (Gal, 2017 kaynaktan uyarlanmıştır)

3.3. 21. Yüzyılda İnşa Edilen Turizm Tesisleri

Ülgün Kalesi'nin turistik bölgesi olarak gelişmesi, kale içindeki tarihsel dokusunun bozulmasına neden olmuştur. Otel olarak işletilen konutların çevresindeki boş alanları havuz ve benzer rekreasyon alanları kullanmak için doldurulmuştu. Bu nedenle, bazı sokaklar kapatılmış olup, kale içerisinde sirkülasyon alanları engellenmiştir. Bununla birlikte konutların özgün izleri kaybedilmiştir. Kale surların dışında yer alan kayalıklar kalenin aynı zamanda üzerinde inşa edildiği temelleri olarak nitelendirmek mümkündür. Bu doğal

kayalıklar özel plaj olarak kullanıma açılmış olup, üzerinde beton dolgu düzeltilmiştir ve doğal değerinin yitirmiştir (Görsel 6,7).

Görsel 6. Konut temelleri üzerinde havuz ve rekreasyon alanı (Mukoviç, 2022)

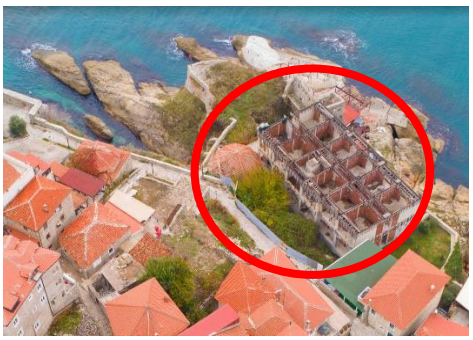

Görsel 7. Doğal kayalıklar üzerinde yapılan beton dolgu işlemleri (Mukoviç, 2022)

Kalenin güney kesiminde; deprem sırasında yıkılmış olan yapılar yeniden aslında uygun inşa edilmemiş ve alan 2021 yılına kadar boş kalmıştı. Bu alan üzerinde; 1980 yılına ait çizimleri ve yapıların özgün izlerini hiçe sayarak, tarihi baruthanenin bitişinde, betonarme otel inşası tespit edilmiştir (Görsel 8, Şekil 10). İnşaat sırasında yapılan yeni temeller ile birlikte özgün yapıların izleri silinmiş durumda.

Görsel 8. 2000 yılında Ülgün Kalesi (URL 3 fotoğaftan uyarlanmıştır)

Şekil 10. 2022 yılında Ülgün Kalesi (URL 2 uydu görüntüsünden uyarlanmıştır)

Kalenin kuzey tarafında yer alan yerleşim alanında Arkeoloji ve Etnografya müzesi ile açık müze yer almaktadır. Yakın çevresinde harap, bakımsız durumda olan birçok yapı tespit edilmiştir (Görsel 9, 10). Yıkım nedeniyle bazı sokakların kapatılmasına neden olan bu yapılar, atıl durumda bulunduğundan dolayı çevresel tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle, Ülgün Kalesi'nin kuzey alanında yer alan, tarihi Bizans dönemine kadar uzanan kalıntıları, çevresinde Arkeoloji ve Etnografya müzesi ile birlikte göz ardı edilmektedir. Aynı zamanda kalenin kentsel bütünlüğünün sürdürülebilmesine engel oluşturmaktadır.

Ülgün Kalesi'nin merkezi olarak nitelendirilen kuzey kesiminde yer alan önemli yapılardan, kilise olarak inşa edilmiş sonradan camiye dönüştürülen dini yapıdır. Cami, kentin kuzey

giriş kapısına yakın ve meydanın yanında bulunan çarşının karşısında yer almaktadır. Osmanlı Döneminde kilisenin duvarları güçlendirilmiş olup, giriş cephesinde son cemaat yeri eklenmiştir. Bununla birlikte, yan ve ön duvarlarda yeni pencere açıklıkları eklenmiştir (Görsel 11). Ancak, son restorasyon çalışmaları sırasında son cemaat yeri yıkılıp, pencere açıklıkları kapatılmıştır (Görsel 12). Depremde yıkılan minare üzerinde herhangi çalışma yapılmamıştır. Hem kilisenin hem de caminin izleri taşıyan bu yapı günümüzde Arkeoloji Müzesi olarak kullanılmaktadır (Görsel 13).

Görsel 9. Bakımsız durumda olan yapılardan örnek (Mukoviç, 2022)

Görsel 10. Bakımsız durumda olan sokaklardan örnek (Mukoviç,2022)

Görsel 11. Cami 1935 (Bošković, 1981)

Görsel 12. Kilise 1958 (Bošković, 1981)

Görsel 13. Arkeoloji Müzesi 2022 (Mukoviç, 2022)

4. ÜLGÜN KALESİNE DAİR KORUMA STRATEJİSİ

Ülgün Kalesinin tarihi değerlerinin sürdürülebilmesi için doğal ve tarihi yapılı çevreye karşı sorumlu bir koruma stratejisi geliştirilmelidir. Bu bildirinin kapsamında çalışma alanı olarak seçilmiş Ülgün Kalesinin tarihsel dokusunun korunmasına ilişkin öneriler sunulmuştur. Korumada benimsenen başlıca ilke, kale içindeki kültürel katmanlardan oluşan kimliğin ve bu kimlik sonucu şekillenen dokunun korunması ve görünür hale getirilmesidir. Öneriler üç başlık altında ele alınmıştır.

Konut alanı için öneriler;

- Özgün olmayan konutların yıkılması,
- Orijinal kat sayısını tespit ederek, ona uygun olmayan katların yıkılması,
- Özgün izlerine uygun konutların inşa edilmesi ve tarihi değerini koruyacak şekilde yeniden işlevlendirilmesi,
- Orijinal sokak aksların yeniden açılması.

Yol ve Dolgu alanı için öneriler;

- Mağara koyunun girişini engelleyen platformun yıkılması, liman ve marina için kentin daha uygun yerinin belirlenmesi,
- Mağara önünde kalan platformun kafe, restoran ve benzeri olarak kullanılması.

21. yüzyılda yapılan müdahaleler için öneriler;

- Doğal kayalıkların üzerinde bulunan plajların kaldırılması ve betonların temizlenmesi,
- Sokakları kapatan havuz, kafe ve restoranların kaldırılması,
- Yeni yapılan inşaatın durdurulması ve yıkılması,
- Mülkiyet sorununa yol açmamak adına âtıl durumda olan yapıların bakımının yapılması ve aslına uygun şekilde yeniden işlevlendirilmesi,
- Arkeoloji Müzesinde cami özelliklerini taşıyan ögelerin şeffaf konstrüksiyon elemanları ile gösterilmesi.

5. SONUÇ

Ülgün Kalesi, doğal ve kültürel mirası ile bugün Karadağ'ın önemli turistik alanlardan biridir. Gelişen turizm ticareti ile kalede yapılan müdahaleler sonucu kültürel mirası ve tarihsel dokusu tahribata uğramıştır. Birçok farklı kültür ve medeniyetlerin izlerini taşıyan Ülgün Kalesi'nin turizm faaliyetlerini sürdürülebilir kılması için, özgün kimliğinin yanında, doğal ve kültürel mirasının korunması gerekmektedir. Sonuç olarak, Ülgün Kalesi'nin tarihsel dokusuna ilişkin olumlu ve olumsuz yönler tespit edilmiş ve koruma stratejisi programı ortaya konmuştur. Konut alanlar özgün olmakla birlikte izlerinin değiştiği tespit edilmiştir. Bu izlerin ve konut özgün durumlarının korunması sağlanmalıdır. 1930'lu yıllarda yapılan yol ve platform çalışmaları ile kenti kaleye fiziki olarak bağlamış olup, ulaşıma imkân vermiştir. Ancak, ilerleyen yıllarda buna ek olarak yapılan, kentin tarihi ve doğal kimliğine zarar veren müdahaleler gözden geçirilmeli ve kale özgün kimliğine kavuşturulmalıdır. Müdahalelerin, kimi olumlu olmakla birlikte, kentin bütünlüğünü ve kimliğini bozan eklerin ortadan kaldırılarak turizm faaliyetlerini sürdürebilir kapsamda yürütülmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Plan-Proje (PLK.p) No: 867

Bošković, 1981. Ulcinj. GRO"Kultura". Beograd.

Canka, M., 2012, Brodogradnja u Ulcinju od 16. do 19.vijeka. Ulinfo, 86-91.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 1966, Cilt 6. Üçdal Neşriyat, İstanbul.

Gal, R. M., 2017, Case Studies On Two Fortified Cities: Kotor and Ulcinj. International Journal of Heritage Architecture, 153-162. doi:10.2495/HA-V1-N2-153-162

Hadžibrahimović, M. D., 2012, Kulturno nasljeđe Ulcinja. Almanah, (53-54), 101-114.

Hadžibrahimović, M. D., 2014, Islamsko-orijentalna baština Ulcinja. "Almanah"(61-62), 267-288.

Karatay, O., 2017, Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ. "Balkanlar El Kitabı", s. 355-363, Akçağ Yayınları, Ankara.

Ljubić, Š.,1874, Starine, Cilt: 4, Zagreb.

Mukoviç, A., 2022). "Karadağ'da Osmanlı Kıyı Kentleri.(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. Edirne.

Mijović, P., Kovačević, M.,1975, "Gradovi i utvrđenja u Crnoj Gori", Arheoloski İnstitut, Beograd

Richard, P.,1979, "Restoration of the cultural heritage of Montenegro after the earthquake of 15 April 1979:Yugoslavia. Technical Report RP/1979/80/4/7.6/05, UNESCO, Paris

Rosacio, G. "Viaggio da Venetia, a Costantinopoli: per mare, e per terra & insieme quello di Terra Santa (Venezia 1598)", Laskaridis Foundation. http://www.laskaridisfoundation.org/wp-content/uploads/2020/07/Rosaccio-G.-Viaggio-da-Venetia-a-Costantinopoli_-1598_IAL.pdf (Son Erişim: 06.12.2021)

Stešević, D., 2017, Alien species in sand dune plant communities on Velika plaža in Ulcinj (Montenegro). Periodicum Biologorum 119 (4), 239-249.

URL 1: https://geoportal.co.me/Geoportal01/ (Son Erişim: 10.12.2022)

URL 2: https://earth.google.com/web/search/Ulcinj+Stari+Grad (Son Erişim: 09.11.2022)

URL 3: https://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/dokumenti/ulcinj_istorija_starog_grada (Son Erişim: 08.02.2022)

URL 4: https://waytomonte.com/rs/p-959-the-old-town-ulcinj (Son Erişim: 08.10.2022)

KIRSAL ALANDA GELENEKSEL KÖYLERİN KORUNMASI: "ÜNYE'DEKİ GÜZELKALE KÖYÜMÜZ YAŞASIN PROJESİ" ÖRNEĞİ

INVESTIGATION of FUNCTIONAL TRANSFORMATION in TRADITIONAL HOUSING in SPATIAL CONTEXT: THE EXAMPLE of GÜZELKALE VILLAGE in ÜNYE

Mahmut Zeyn El Abidin

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye
mahmoud68@gmail.com

ÖZET

Ünye, tarih boyunca birçok kavmin egemenliği altına girmiştir. Ünye antik çağlardan bu yana önemli bir ticaret merkezidir. Tarihi ipek yolunun Karadeniz'le bağlantısını sağlayan Ünye ayrıca önemli bir liman kentidir. Güzelkale köyü, Ünye kent merkezinin 7 kilometre güneybatısında yer almaktadır. Kırsal alanlar, ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerin doğayla ilişki içinde gerçekleştiği alanlardır.

Bu çalışmada kırsal alanda yer alan Güzelkale Köyü'nde incelenen yapılar yeniden işlevlendirilmesini ve de öneri projelerin hazırlanması, projeler üzerinden koruma/ işlevlendirme ilkelerinin ortaya konması bu doğrultuda çalışmanın ana hedefidir.

Konu kapsamında, Güzelkale Köyü'nde yer alan bazı geleneksel evlerin rölövesi, mimari yapı analizi, yıpranma düzeyleri saptanacak ve özgün nitelikler açığa çıkarılıp korunarak yeniden işlev kazandırılacaktır. Bu kapsamda köydeki pek çok geleneksel sivil mimari örneği irdelenecektir.

Çalışmanın önemi ise; belirlenen bu köydeki atıl vaziyette olan bazı geleneksel yapıların restorasyon ve onarım çalışmaları sonucunda yeniden işlevlendirilip yerel halkın ticari bir gelir elde ederek kırsaldaki yaşam biçimini sürdürmesini sağlamaktır.

Bu çalışma, Ünye Belediyesi, Ünye Kalesi eteklerinde bulunan Güzelkale Mahallesi'nde bulunan tarihi niteliğe sahip yapıların rölöve çalışmasını gerçekleştirildi. Proje Ünye Beldiyesi deteğiyle, Yıldız Teknik Üniversitesi ile birlikte tamamlanmıştır. Yıldız Teknik Üniversitesi Öğretim Görevlisi Dr. Mahmoud Zeyn El Abidin ve öğrencileri, Güzelkale Mahallesi'nde saha çalışması yaparak Güzelkale köyünde bulunan tarihi niteliğe sahip ev, çeşme ve bu gibi yapıların rölövesini gerçekleştirdiler.

Anahtar kelimeler:

ABSTRACT

Unye has been under the rule of many tribes throughout history. Unye has been an important trade center since ancient times. Unye, which provides the connection of the historical silk road with the Black Sea, is also an important port city. Güzelkale village is located 7 kilometers southwest of Ünye city center. Rural areas are areas where economic, social and cultural activities take place in relation to nature. In this paper, the main objective of the study is to prepare proposal projects, which include the re-functioning of the structures examined in Güzelkale Village, which is the subject of the project, and to reveal the principles of protection / function through the projects.

Within the scope of the subject, the survey, architectural structure analysis, wear levels of some traditional houses in Güzelkale Village will be determined and their original qualities will be revealed and preserved and re-functioned. In this context, many examples of traditional civil architecture in the village will be examined.

The importance of the study is; The aim is to re-function some of the traditional buildings that are idle in this village as a result of restoration and repair works, and to ensure that the local people maintain their lifestyle in the countryside by earning a commercial income.

This study carried out the survey work of the historical buildings in the Güzelkale Neighborhood, located on the skirts of Ünye Castle, by Ünye Municipality. In the project carried out by the Planning and Project Directorate of the Municipality, Yıldız Technical University worked together. Yıldız Technical University Lecturer Dr. Mahmoud Zeyn El Abidin and his students carried out fieldwork in the Güzelkale District and surveyed the historical house, fountain and similar structures in the village of Güzelkale.

Keywords:

1. GİRİŞ

Ünye, tarih boyunca birçok kavmin egemenliği altına girmiştir. Ünye antik çağlardan bu yana önemli bir ticaret merkezidir. Tarihi ipek yolunun Karadeniz'le bağlantısını sağlayan Ünye ayrıca önemli bir liman kentidir (Şekil 1). Güzelkale köyü, Ünye kent merkezinin 7 kilometre güneybatısında yer almaktadır.

Kırsal alanlar, ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerin doğayla ilişki içinde gerçekleştiği alanlardır. Projenin konusu Güzelkale Köyü'nde incelenen yapılar yeniden işlevlendirilmesini içeren öneri projelerin hazırlanması, projeler üzerinden koruma/ işlevlendirme ilkelerinin ortaya konması bu doğrultuda çalışmanın ana hedefidir.

Şekil 1. Eski Ünye Kent Dokusu

2. KIRSAL ALANDA GELENEKSEL KÖYLERIN KORUNMASI

Kırsal alan planlamasının genel hedefi, kalkınma planları ve bölgesel planlama çalışmalarının hedef ve ilkelerini kırsal alanda fiziki, ekonomik ve sosyal yönlerden gerçekleşmesini sağlamaktır (Beşir & Aykut, 2004). Türkiye genelinde kırsal yerleşimlerin büyük çoğunluğunun, mimari kimliğini büyük ölçüde yitirmiş olduğunu söylemek yanlış

olmaz. Ki geleneksel köylerin korunmasında karşılaşılan temel sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlar altta gösterilmektedir:

Toplumsal Sorunlar

Türkiye'de köylerin geleneksel mimari çevrelerinin korunmasında en temel sorun toplumsal beğeninin değişmiş olmasıdır. Köylüler içinde yaşadığı geleneksel çevreyi korunması gerekli bir değer olarak görmemektedir. Basit bir köy evinin korunabilmesi/yaşatılabilmesi için öncelikle onu yaratmış ve ona sahip olan toplumun bunu gönülden istemesi gerekmektedir.

Ekonomik Sorunlar

Bir köyün korunabilmesinin ilk şartı kuşkusuz orada yaşamın devam etmesi, evlere ve mimari çevreye gerekli bakımın yapılabilmesidir. Türkiye'nin 1980 sonrası değişen tarım-hayvancılık politikası nedeniyle köyler üretken kimliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Ülkenin batısından doğusuna köylerin birçoğunda yalnız yaşlı nüfus kalmıştır. Ekonomik yetersizlik ve emek gücünün olmaması nedeniyle bakımsızlık ardından haraplaşma ve yaşlıların ölümünden sonra yıkılma süreci yaşanmaktadır.

Yasal Sorunlar

Turkiye'de bilimsel koruma süreci ancak tescillenerek "**kültür varlığı**" olarak tanımlanan yapılar için geçerlidir. Dolayısıyla tescilli olmayan basit bir köy evinin yıkılması ya da keyfi şekilde onarılması, mülk sahibi için yasal bir sorun oluşturmaz. Bu durum basit bir şekilde "o zaman tarihi köy evlerini bir an önce tescilleyerek koruma altına alabiliriz" biçiminde yorumlanabilir, ancak bu da uygulama gerçekliği pek olmayan bir yaklaşım olacaktır (Eres, 2016).

3. ÜNYE KENTİNİN TARIHÇESİ

Ünye antik çağlardan bu yana önemli bir ticaret merkezidir. Tarihi ipek yolunun Karadeniz'le bağlantısını sağlayan Ünye ayrıca önemli bir liman kentidir (Şekil 2). Ünye Tersanelerinde Osmanlı donanmasının ihtiyaçları karşılanmış, savaş ve ticaret gemileri inşa edilmiştir. Donanmanın ip ihtiyacı uzun dönem Ünye'den sağlanmıştır. Osmanlı döneminde önemli bir yönetim merkezi konumuna gelmiştir. 19 yy. başlarında Canik Bölgesi idarecisi Hazinedarzade Süleyman Paşa'dır. Ünye'de yaptırdığı saray 19 yüzyılın ortalarında tamamen yanmış, günümüze sadece surları ve hamamı kalmıştır (Anonim, 2019).

Ünye kentinin konumu ve önemi

Ünye 41 derece kuzey paraleli ve 37 derece doğu meridyenleri arasında, Karadeniz Bölgesinin Orta Karadeniz bölümünde Altın Ordu ilinin kuzeybatısında yer alır. Ordu ilinin en büyük ilçesidir. Doğusunda Fatsa, batısında Terme, güneyinde Çaybaşı, Akkuş ve Kumru ilçeleriyle komşudur. Kuzey sınırını Karadeniz kıyıları çizer. Bu sınırlar içinde Ünye ilçesinin yüzölçümü yaklaşık 440 km², nüfusu ise 2019 yılında yaklaşık 126.702'dir. Alan tespiti sırasında yapılan röportaj ve mülakatlar sonucunda Güzelkale Köyü'nde kışın yaşayan nüfusun 380 kişi olduğu, yazın fındık toplama aylarında (özellikle Ağustos ayında) nüfusun 2000 kişiye ulaştığı öğrenilmiştir.

Özellikle son yıllarda köydeki genç nüfus iş bulmak ve eğitim için büyük şehirlere göç etmektedir. Güzelkale Köyü sakinleri ve muhtardan edinilen bilgiler doğrultusunda Güzelkale Köyü, gelen ziyaretçilerin çoğunluğunun kaleyi görmek, karavan konaklaması ve kamp yapmak, fotoğraf tutkunlarının belirli aralıklarla çekim yapma amacı ile geldiği bir odak noktasıdır.

Şekil 2. Eski İskele Genel Görünüm

Ünye Kalesi

Ünye Kalesi, ilçe merkezinin 7 km güneybatısında Güzelkale köyünün sınırları içerisinde bulunan yaklaşık 180-200 metre yükseklikte, karstik bir kaya kütlesinin üzerine kurulmuştur (Şekil 3). Çeşitli fikirler olsa da kalenin Helenistik dönemde Pontus hükümdarı II. Mithrades tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir. Bu dönemde kaleye iki adet dehliz, su sarnıçları, kaya basamakları, zemine açılmış ahşap dikme yuvaları, yine kaya zeminine oyulmuş lahit şeklindeki khamasorion tipi mezarlar vb. arkeolojik unsurlar ile güney yöne gösterişli bir kaya mezarı yapılmıştır (Demir Osman, Ünye Kalesi Tarihi).

1983 yılında ise Ünye Kalesi ve kaya mezarlar, Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından sit alanı ilan edilip tescillenmiştir. Kale içerisinde define olduğuna inanıldığı için define avcıları tarafından zaman içerisinde kale duvarları zarar görmüştür. Ünye Kalesinin girişindeki surlar üç kez restore edilmiş olup günümüzde restorasyon çalışmaları halen devam etmektedir. Günümüzdeki restorasyon çalışmalarında ise dehlizleri boşaltmak amacıyla teleferik hatları bağlanmıştır.

Şekil 3. Ünye Kalesi

4. GÜZELKALE KÖYÜMÜZ YAŞASIN PROJESİ

Bu proje, Ünye Belediyesi desteğiyle Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümünden oluşan 10 öğrenciden ekiple gerçekleştirildi. Ünye'nin tarihi ve kültürel miraslarının korunması, turizme kazandırılması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla projeler üretmeye devam ediyor. Bu kapsamda Ünye Kalesi eteklerinde bulunan Güzelkale Mahallesi'ndeki tarihi niteliğe sahip yapıların rölöve çalışması gerçekleştirildi.

Belediyenin Plan ve Proje Müdürlüğü tarafından yürütülen projede Yıldız Teknik Üniversitesi ile birlikte çalışıldı. Güzelkale Mahallesi'nde saha çalışması yaparak burada bulunan tarihi niteliğe sahip ev, çeşme ve bu gibi yapıların rölövesini gerçekleştirdiler.

Proje kapsamında 12 yapı ve eserin mimari çizimlerinin, modellemesinin ve ölçülerinin hazırlandı. Ünye için Ünye Kalesi son derece anlamlı ve kale ile beraber etrafında bulunan Güzelkale Mahallesi de bir o derece önemlidir.

Bu proje oldukça önemlidir, çünkü tarihi eserlerin rölöve çalışmalarının kayıt altına alınması, gelecekte o eserler hakkında bilgi edinmek için son derece önemli bir bilgi hazinesi niteliği taşımaktadır.

Ayrıca Ünye Kalesi'nin UNESCO Dünya Miras listesine girmesi ile ilgili Ünye Belediyesi tarafından bir çalıştay gerçekleştirildi. Ünye Kalesi'nin turizme kazandırmanın yanında, etrafında bulunan Güzelkale Mahallesinin de koruma altına alınması ve içinde bulunan tarihi değere sahip eserlerin de bu çalışmanın içinde yer almasını hedeflenmektedir. Kentin tüm tarihi ve kültürel değerlerinin korunması ve turizme kazandırılması noktasında çalışmalar belediye tarafından yürütülmektedir. Bu kapsamda bu rölöve çalışmasının önemli bir katkı ve değer katacağını düşünülmektedir.

Güzelkale Köyündeki Geleneksel Evlerin Günümüzdeki Durumu

Bugüne kadar kırsal kalkınma anlayışı, kırsal alanda yaşayanların gelirlerini ve refahını artırmak, sosyal ve kültürel gelişmelerine katkıda bulunmak, kır-kent arasındaki farklılığı azaltarak kırsal kesimde kendi kendine yaşanabilir birimler oluşturmak ve kentlileşme olgusunu kıra yayarak yaşam düzeyini çağdaşlaştırmak gibi gerekçelerle yapılmış ve yapılmaktadır (Çolakoğlu, 2007).

Projenin Rota Önerisi

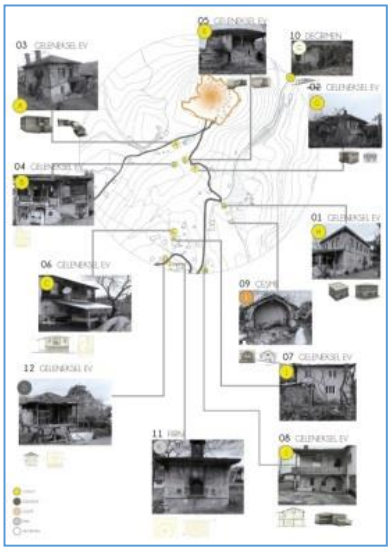
Proje kapsamında birlikte bir rota önerisi de hazrılanmıştır, Köy içinde meydancıklar yaratılarak hem yöre halkına hem de tursitlere buluşma mekanı yaratılacaktır. Camii, çeşme ve köyün ana girişinde konumlanan geleneksel eve yöresel restaurant işlevi verilecektir. Artık nadir görülen yöreye özgün 'Serender' yapısı korunarak yöresel ürünlerin satıldığı bir yer olarak ön plana çıkarılacaktır. Köyün girişindeki değirmen bir karşılama kapısı olarakdüşünülmüştür. Yöresel ürünlerinve hediyelik eşyaların satılacağı bir işlevlendirme yapılabilir.

Tarihi çeşmenin önünde inşaa edilmiş tuvalet yapısı camiinin arkatarafına taşınarak çeşmenin öne çıkarılması sağlanacaktır. Köyde bulunan okul ve lojman atıl vaziyette bulunmaktadır. Burada artık eğitim verilmediği için farklı bir işlevle yeniden kullanıma

açılması önerilmiştir. Lojman butik otel, okul ilse halk eğitim merkezi, kadın kooperatifi olarak kullanılabilir.

5. RÖLÖVESI ALINAN YAPILAR

Bu projede rölövesi alınan yapıları geleneksel evler ağırlıklı olarak, bütün bu yapıların detaylı bir şekilde mimar çizimleri hazırlandı. Toplam 8 gelenksel, bir çeşme, bir fırın ve bir serender rölövesi hazırlanmıştır. Her yapının bir Numara vererk, hem mimari çizimleri, hem de yapıların malzemeleri tespit edilmiştir.

Şekil 4. Rölövesi alınan yapılar

Rölöve 1

01 Numaralı yapı Aşağı sokakta konumlanmıştır. Güneydoğu yönünde kare planlı olarak yerleşmektedir. Zemin ve 1 kattan oluşan yapının; Zemin katında yığma moloz taş kullanılmış, 1. Katı ise taş dolgulu ahşap karkas malzemeden yapılmıştır. Çatısında shingle çatı kaplaması kullanılmıştır. Güneydoğu cephesinde; konuta giriş yapılan sonradan eklenmiş shingle çatı kaplaması ile yapılmış veranda bulunur. Pencereler giyotin ahşap penceredir kapılar ise tablalı ahşap kapıdır. Her ikisine de sonradan metal parmaklık eklenmiştir. Zemin katta iki adet, birinci katta dört adet pencere bulunmaktadır. Kuzeybatı cephesinde; zemin katta önceden dükkân olarak kullanıldığı için kapı bulunan kısım yine zemin katta kullanılan aynı taş malzemeden örülerek kapatılmıştır.

Bunun yanı sıra zemin katında iki adet birinci katta da dört adet ahşap doğrama pencere bulunmaktadır. Kuzeydoğu cephesinde; zemin katta bir adet birinci katta ise dört adet ahşap doğrama pencere vardır. Malzemeler diğer cephelerle aynıdır. Birinci katta ahşap karkaslar arasındaki taş dolgunun üzerleri bazı kısımları sıvalarla kaplanmıştır.

Şekil 5. **01** Numaralı yapı konumu ve görünümü

Rölöve 2

02 Numaralı yapı önündeki yola paralel olarak konumlanmaktadır. Kuzeybatı yönünde kare planlı olarak yerleşmektedir. Odunluk ve 1. kattan oluşan yapının; odunluk olarak kullanılan katı, taş malzemeden yapılmıştır. 1. Katı, taş dolgulu ahşap karkas malzemeden yapılmıştır. Çatısı alaturka kiremitten yapılmıştır. Kiremitlerin bir kısmı dökülmüş ve dökülen yerler metal levha ile kaplanmıştır.

Güneydoğu cephesinde; taşların bir kısmı dökülmüş yeri tuğla malzeme ile doldurulmuştur. Ahşap karkas içerisindeki dolgu taşların bir kısmı dökülmüş ve pencere doğramaları yok olmuştur. Çatı saçağındaki ahşap kaplamaların bir kısmı yok olmuştur. Güneybatı cephesinde; yapıya giriş bu cepheden taş merdiven ve ahşap sahanlık ile sağlanmaktadır. Ahşap karkas içerisindeki dolgu taşların bir kısmı dökülmüş tuğla malzeme ile doldurulmuştur. Cephede bazı yerlerde sonradan eklenen köpük ile kaplamalar bulunmaktadır.

Rölöve 3

03 Numaralı yapı önündeki Kaledibi sokağına paralel olarak konumlanmaktadır. Kuzeybatı yönünde kare planlı olarak yerleşmektedir. 2 katlı olan yapının; ilk katı, moloz taş malzemeden yapılmıştır. 2. Katı, taş dolgulu ahşap karkas malzemeden yapılan yapının çatısı alaturka kiremitten yapılmıştır. Yapı kullanıcı ihtiyacı doğrultusunda içeriden duvar ile örülüp iki kısma ayrılmıştır. İki ailenin bulunduğu konutta iki ayrı giriş kapısı vardır.

Kuzeybatı cephesinde; ilk kat moloz taş ikinci katın bir kısmı ahşap karkas iken bir kısmı moloz taş örülmüştür. Ahşap karkas sistemde bulunan ahşap payandalar zamanla deformasyona uğramıştır. Kuzeydoğu cephesinde; Yapının bu cephesinde tuğla malzemeden yapılmış alan, yapıya sonradan eklenmiştir. İlk katı taş ve ikinci katı kesme taş olan bu alandan yapı içine giriş sağlanmıştır.

İlk kattaki pencere doğramaları özgün değilken ikinci kattaki pencereler özgünlüğünü korumaktadır. Sağ tarafta kalan pencerenin taş malzemeden ince uzun dikdörtgen formda cepheden taşan denizliğe sahiptir. Güneydoğu cephesinde; ilk katın pencere üstlerinde beton lentolar bulunmaktadır. ikinci katta iki adet pencere bulunmaktadır. Yapının cephesinde önceden sıva kaplamalı olduğu anlaşılan sıva kalıntıları vardır. Güneybatı

cephesinde; yapıya diğer girişi bu cephede bulunmaktadır. İlk katta yapıya tuğla malzemeden tuvalet olarak kullanılan alan eklenmiştir. İkinci katta iki adet pencere ve balkon bulunmaktadır.

Serender

03 Numaralı yapı önündeki Kaledibi sokağına paralel olarak konumlanmaktadır. Kuzeybatı yönünde kare planlı olarak yerleşmektedir. 2 katlı olan yapının; ilk katı, moloz taş malzemeden yapılmıştır. 2. Katı, taş dolgulu ahşap karkas malzemeden yapılan yapının çatısı alaturka kiremitten yapılmıştır. Yapı kullanıcı ihtiyacı doğrultusunda içeriden duvar ile örülüp iki kısma ayrılmıştır. İki ailenin bulunduğu konutta iki ayrı giriş kapısı vardır.

Şekil 6. **01** Senderin görünümü ve modellemesi

Ahır

03 Numaralı yapıya ait olan ahır, yapının güneybatısında bulunmaktadır. Kare planlı olan ahır iki odadan oluşmaktadır. Ahır, moloz taş duvar üzerine taş dolgulu ahşap karkas sistem ile yapılmıştır. Yapının çatısı beşik çatıdır ve kaplama malzemesi olarak alaturka kiremit kullanılmıştır. Kuzeybatı yönünden ahıra ve çatısına giriş bulunmaktadır. Dolgu taş malzemelerin birçoğu dökülmüştür. Çatıya giriş merdiven ile sağlanmaktadır ve bu kısım da ahşap kaplama kullanılmıştır. Kuzeydoğu ve güneydoğu cephelerinde birer adet pencere bulunmaktadır. Cephelerdeki moloz taşların bir kısmı harabiyete bağlı dökülmüştür.

Rölöve 4

04 Numaralı yapıya kale dibi sokağından patika yol ile ulaşılan alana konumlanmıştır. Kuzeybatı yönünde kare planlı olarak yerleşmektedir. Odunluk ve 1 kattan oluşan yapının; odunluk olarak kullanılan zemin katı ve 1. katı, ahşap çantı sistemi ile yapılmıştır Çatısı alaturka kiremitten yapılmıştır. Güneybatı cephesinde; iki adet ahşap doğramalı giyotin pencere bulunmaktadır. Cephenin sağ tarafında yapıya ek ahşap malzemeden mekan bulunmaktadır. Kuzeybatı cephesi, moloz taş duvar üzerine ahşap çantı sistemden oluşmaktadır.

Rölöve 5

05 Numaralı yapı Kale dibi sokakta konumlanmıştır. Kuzeydoğu yönünde kare planlı, güneybatı cephesinde ek yapılmıştır. Odunluk ve 1 kattan oluşan yapının; iki katında da

ahşap kaplama kullanılmıştır ve kötü hava koşulları, bakımsızlık gibi sebeplerle ahşap kaplamada bozulmalar gözlenmiştir.

Şekil 7. **04** numaralı yapının diş ve iç görünümü

SERENDER: Serenderler, genellikle Orta ve Doğu Karadeniz'e özgü, kırsal yörelerde görülen mimari bir yapıdır. Yapı, 6 direk üzerine oturtulmuştur. Yapının yerden yüksekliği yaklaşık 5 metredir. Direkler ile kirişlerin arasında kalan yere farelerden, haşerelerden ve yaban hayvanlarından korunmak korunmak için metal levha yerleştirilmiştir. Yapıya seyyar bir merdiven ile çıkılır ve inilir. Genellikle yiyeceklerin saklanması ve mısır kurutma işleminin gerçekleştirilmesi için kullanılmak maksadıyla yapılmış serender tek odadan oluşmaktadır. Yatay ahşap kaplamalarla mekanın 4 tarafı kapatılmıştır. Kaplamalar 1 cm boşluklu yerleştirilerek hava döngüsü oluşturmak amaçlanmıştır. Çatısı alaturka kiremitten oluşmaktadır. Çeşme kale dibi sokağı üzerinde bulunmakta ve taş duvar setleri arasında konumlanmaktadır. Beşik tonozdan oluşan üs örtü taş malzemeden yapılmıştır. Tonuzu oluşturan taşların bir kısmı zamanla kaybolmuştur. Taşların yüzeylerinde yosunlanma ve bitkilenme görülmektedir.

Rölöve 6

6 numaralı yapı Aşağı sokakta konumlanmıştır. Kuzeybatı yönünde dikdörtgen planlı olarak yerleşmekte olan yapı konut olarak kullanılmaktadır. Yapının çatısı kırma çatıdır ve kaplama malzemesi olarak alaturka kiremit kullanılmıştır. Birinci kat duvarları ahşap kaplamadır. Bu cephedeki tüm pencereler giyotin ahşap penceredir. Batı cephesinde, zemin kat taş duvardır.

Rölöve 7

07 numaralı evin giriş cephesi Güney yönünde ve önündeki yola paralel olarak konumlanmaktadır. Kare planlı olan yapı 2 kattan oluşmaktadır. Evin dört bir yanı sıva ile kaplanmıştır. İlk katının moloz taş duvar olduğu dökülen sıvalardan anlaşılmaktadır. Çatı kaplaması alaturka kiremitten yapılmıştır. Yapının doğu cephesine çok yakın konumlanan bir konut daha bulunmaktadır. Güney cephesinde yapıya giriş kapısı bulunmaktadır. 3 adet pencere bulunan cephede pencerelerin doğramaları muhdestir. Ahşap korkuluğu ve ahşap döşeme kaplamaları bulunan balkonun 3 yanı branda ile kapatılmıştır. Batı cephesi tamamen sıvalı olan konutun çatı saçaklarında pvc malzeme ile yağmur oluğu eklenmiştir. Kuzey cephesinde yapıya eklenti yapılmış ve bu alan tuvalet olarak kullanılmıştır. 3 adet penceresi bulanan cephenin pencere doğramaları muhdestir.

Rölöve 8

08 numaralı yapı Aşağı sokakta konumlanmıştır. Güney yönünde kare planlı olarak yerleşmekte olan yapı konut olarak kullanılmaktadır. Zemin ve 1 kattan oluşan yapının; Zemin katı taş duvar ile örülmüştür. 1. Katın duvarları ise sıva ile kaplanmıştır. Yapının çatısı kırma çatıdır ve kaplama malzemesi olarak alaturka kiremit kullanılmıştır. Konuta güney cephesinde bulunan bir bahçeden giriş yapılmaktadır. Bu cephede ahşap taşıyıcı sistem ile yapılmış balkon bulunmaktadır. Balkon yapı girişinde saçak görevini üstlenmiştir. Balkonun pergola dikmeleri ahşaptan yapılmıştır. Pergola çatısı trapez malzemeden yapılmış olup muhdestir. Bu cephenin zemin katındaki pencerelerinde demir parmaklık bulunmaktadır. Zemin katında yedi adet pencere bulunmakta olup pencereler giyotin ahşap penceredir. Kapılar ise ahşap kapıdır. Yapının birinci katında ise pencereler PVC malzemeden yapılmış ve muhdestir.

Rölöve 9 (Çeşme)

Dere yolu üzerinde bulunan çeşme iki moloz taş duvar arasında kare planlı olarak konumlanmaktadır. Çeşmenin teknesi kum ve taş ile dolup bir kısmı gözükmemektedir. Çeşmenin sağ kısmı derenin içinde kalırken sağ kısmı toprak ve taş ile dolup yüzey kapanmıştır. Çeşme musluğun bulunduğu yerde ve aynı kotun sağında simetrik iki bezeme bulunmaktadır. Dere yolu üzerinde bulunan çeşme iki moloz taş duvar arasında kare planlı olarak konumlanmaktadır. Çeşmenin teknesi kum ve taş ile dolup bir kısmı gözükmemektedir. Çeşmenin sağ kısmı derenin içinde kalırken sağ kısmı toprak ve taş ile dolup yüzey kapanmıştır. Çeşme musluğun bulunduğu yerde ve aynı kotun sağında simetrik iki bezeme bulunmaktadır.

Rölöve 10 (Değirmen)

10 numaralı değirmen Merkez Sokağı üzerinde dikdörtgen plan olarak konumlanmaktadır. Moloz taş duvardan oluşan değirmen derenin hemen kıyısında bulunmaktadır. Değirmenin çatısı beşik çatıdan oluşmaktadır ve kaplaması alaturka kiremittir. Değirmenin çatısı ve bacasında bitkilenmeler mevcuttur. Değirmene doğu cephesinden giriş sağlanmaktadır ve çatıdan sarkan saçağı iki ahşap direk desteklemektedir. Giriş Değirmenin Kuzey Güney ve Batı cephesi toprağın altına gömülü vaziyettedir.

Rölöve 11 (Fırın)

Bir ev halkına sahip olan fırın köydeki herkes tarafından kullanılmaktadır Bu sebeple köyde yaşayan insanlar için kamusal bir değere sahiptir. Kare planlı plan fırın bulunduğu yola paralel olarak konumlanmıştır. Taş duvar ile örülen fırın düz çatı ile tamamlanıp iki yandan payandalar ile desteklenmiştir. Ön görünüşte; iki adet niş ve ortada fırın kapısı bulunmaktadır. Üst kotlarda is oluşmuş ve yüzeyde kirlenmeler meydana gelmiştir. Arka görünüşte; öncesinde eğimli olan zeminin daha sonra düzleştirilmesinden kaynaklı olarak taşların bir kısmı dökülmüştür. Sol yan görünüşte; cephede sarmaşıklar bulunmaktadır.

Rölöve 12 (Serender)

Serenderler, genellikle Orta ve Doğu Karadeniz'e özgü, kırsal yörelerde görülen mimari bir yapıdır. Yapı, 6 direk üzerine oturtulmuştur. Yapının yerden yüksekliği yaklaşık 2 metredir.

Direkler ile kirişlerin arasında kalan yere farelerden, haşerelerden ve yaban hayvanlarından korunmak korunmak için metal levha yerleştirilmiştir. Yapıya seyyar bir merdiven ile çıkılır ve inilir. Genellikle yiyeceklerin saklanması ve mısır kurutma işleminin gerçekleştirilmesi için kullanılmak maksadıyla yapılmış serender iki odadan oluşmaktadır. Ahşap balık sırtı düzende çıtalar ile mekanın 4 tarafı kapatılmıştır. Çıtalar 1.5 cm boşluklu yerleştirilerek hava döngüsü oluşturmak amaçlanmıştır. Çatısı alaturka kiremitten oluşmaktadır.

RESTİTÜSYON

Yapının şıngıl (shingle) kaplama olan çatısı aslına uygun şekilde alaturka kiremitlerle restitüe edilmiştir. Kullanıcıların ihtiyacı olan dışarıdan ek yapılan tuvalet yapı içerisinde çözümlenip ek kaldırılmıştır ve sol yan görünüş özgün yapım teknikleri olan zemin katta yığma taş ve birinci katta taş dolgulu ahşap karkas kullanılarak yeniden yapılmıştır.

Eve giriş cephesinde bulunan verandaya sonradan dökülen şap ve pergola kaldırılıp yerine kaldırılabilir ahşap platform yerleştirilmiştir. Dört cephenin sonradan örülen taşları kaldırılmıştır. Tahribata uğramış olan pencere söveleri restorasyona uygun şekilde düzeltilmiştir. Cephelerde bulunan ahşap karkas taş dolgusunda parça kaybı olan ve üzerlerinde sıva olan yerler mekanik temizlik yapılarak kaldırılıp, özgün malzemeyle tekrar taş dolgusu yapılmıştır.

Şekil 08: **01** Röleve 07 restitüsyonu

Zemin katta bulunan pencerelerde olan metal parmaklıklar kaldırılmıştır. Önceden dükkân olarak kullanılan mekanın özgün kapısı yerine yerleştirilip kullanıma açılması hedeflenmiştir. Z02 numaralı odadan tuvalete açılan kapı kapatılmıştır. Yapının içerisinde kullanılan niteliksiz ahşap kaplamalar kaldırılıp özgün malzemeyle tekrar yapılmıştır. Yapının iç ve dış mekanların da kullanılan ahşap malzemelerde kimyasal temizlik yapılıp gerekli görülen yerlerde parça değişimi yapılmıştır.

6. SONUÇ

Türkiye'de kırsal mimari mirasın korunmasında kavramsal yaklaşımları ve uygulama yöntemlerini değerlendirdiğimizde, uluslararası ilkelere ve standartlara uygun ortak bir anlayıştan bahsetmek mümkündür. Son yıllarda sivil ve kırsal mimari konularında yapılan akademik çalışmalar artış göstermektedir (Muşkara, 2017).

Bu proje çalışmaları uygulama aşamasındayken, Güzelkale Köyü'nde yer alan bazı geleneksel evlerin rölövesi çıkarılmış, mimari yapı analizi yapılmış ve yıpranma düzeyleri saptanmıştır.

Ayrıca öğrencilerle birlikte ve bu evlerde yaşayan kullanıcıların fikirlerini alıp, bazı evlerin sadece zemin katlarının yeniden işlev kazandırılasına yönelik önerilerde bulunmuştur. Bununla birlikte yeni bir kültür rotası hazırlanmıştır. Güzelkale köyünü ziyaret eden turistlere yönelik olarak köy ve yakın çevresinde daha fazla zaman geçirebilmeleri için bu rota önerilmiştir.

Dolayısıyla kırsal mimarlık mirasının yaşatılarak korunması bağlamında mimarların da, akademisyenlerin de çok yolu vardır. Ancak şu aşamada mimar ve akademisyenlere düşen ve hızla gerçekleştirilebilir en önemli ödev, kırsal mirasımız bütünüyle yok olup gitmeden onu ayrıntılı belgeleyerek, yayımlamak ve hiç değilse kağıt üstünde bu zengin kültür mirasını toplumla paylaşmak, dikkat çekmektir (Eres, 2016).

Sonuç olarak yapıların plan ve malzeme analizler yapılmalı, bozulmuşluk durumları da bu çalışmada yapıldığı gibi tespit edilmelidir. Ayrıca kırsal yerleşimin korunması için öneriler geliştirilmelidir. Böylelikle, kırsal alan yeni bir aktör olarak biçimlenebilecek ve kentsel nüfus yoğunluğunun azaltılması için kente dayalı yaşam biçimine alternatifler üretilebilecektir. Kırsal mimari mirasın özellikle konut bağlamında özgün olarak korunması ve yaşatılması (Muşkara, 2017).

KAYNAKÇA

Argan, F. Ü. A., 2018, Ordu–Ünye kentsel sit alanı koruma sorunları, önerileri ve Rasim Sırmabıyık evi koruma önerisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen Bilimleri Ensititüsü, İstanbul.

Argan, Y., 2004, "İpekyolu ve Ünye", Ünye Kent Araştırmaları, 175 syf, İstanbul.

Çolakoğlu, E., 2007, Kırsal kalkınma problemine bir çözüm arayışı olarak köy- kent projesi. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (6), 187–202.

Eres, Z., 2016, Türkiye'de Geleneksel Köy Mimarisini Koruma Olasılıkları. Ege Mimarlık, 1 (9), 8-13.

Koç, B., Gül, A.,2004, Türkiye'de Kırsal Kalkınmada Köykent Yaklaşımı ve Bazı Ülkelerde Uygulanan Benzeri Modeller, Türkiye VI Tarım Ekonomisi Kongresi 16-18 Eylül 2004, Tokat, syf:116-124.

Muşkara, Ü., 2017, Kırsal Ölçekte Geleneksel Konut Mimarisinin Korunması: Özgünlük. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 37, 437 – 448.

Anonim, 2019, Ünye Belediyesi Kent Rehberi, syf: 6-7.

ÜNYE KALESİ, Arkeolog Osman DEMİR.

ŞANLIURFA GÖBEKLİTEPE KENTSEL ARKEOLOJİK SİT ALANI VE ÖRENCİK MAHALLESİ ARKEOPARK MODEL ÖNERİSİ*

SANLIURFA GÖBEKLİTEPE URBAN ARCHAEOLOGICAL SITE and ÖRENCIK NEIGHBORHOOD ARCHAEOPARK MODEL PROPOSAL

İsmail Servetbaş[1], Dr. Öğr. Üyesi Aydanur Yenel[2]

[1] Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Gaziantep, Türkiye
[1] byservetbas@hotmail.com
[2] Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Gaziantep, Türkiye
[2] aydanur.yenel@hku.edu.tr

ÖZET

Koruma kültürü ve koruma bilinci kentsel dokunun ve kültürel belleğin canlı tutulmasında en önemli etkenler arasında yer almaktadır. Arkeolojik mimari miras alanlarının korunması, geçmiş medeniyetlerin yaşam şekli, sosyo-kültürel yapısı, ekonomik, sanat ve mimari gibi birçok bilgiyi hem günümüze kadar taşıması, hem de kentsel dokunun gelecek kuşaklara aktarılması açısından önem taşımaktadır. Fiziksel koruma tek başına yeterlilik sağlayamamaktadır. Bu nedenle toplumun bilinçlenme düzeyinin arttırılması, arkeolojik buluntuların korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için arkeoparklara ihtiyaç duyulmaktadır.

Özellikle teknolojinin gelişmesiyle birlikte toplumsal yapıda yaşanan sosyal ve kültürel değişmeler, kent içindeki arkeolojik buluntuların işlevlerini kaybetmesine neden olmuştur. Bu arkeolojik alanların yeniden işlevselleştirilmesi alternatif bir üretim süreci olarak düşünülebilir. Mimari değeri olan, geçmişten günümüze ışık tutan, insani, sosyal ve çevresel değerleri içeren arkeolojik alanların, zarar vermeden korunması gerekmektedir. Özellikle kültürel kent belleğinin canlı tutulabilmesi için tarihi dokuları çeşitli mimari düzenlemeler ile topluma açmak ve bu arkeolojik alanlardaki tarihsel ve bilimsel verileri modern sunum teknikleri kullanarak sunmak, toplumun geçmiş medeniyetlere karşı olan farkındalığını arttıracaktır. Tüm dünyada arkeolojik alanlarda yapılan koruma ve araştırma çalışmaları incelendiğinde, tarihi alanları sergilemek ve toplumsal farkındalığı arttırmak tercih olmaktan çıkıp büyük bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu nedenle bilginin aktarım şeklini belirlemek, araştırmaların anlaşılabilir bir veriye dönüştürülmesini sağlamak için arkeolojik alanlardaki mimari düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ile önemli mekânlara dönüşecektir.

Bu çalışmada; arkeolojik mirasın mimari olarak bize sunduğu tarihi bilgi birikiminin modern aktarım şekli olan "arkeopark" kavramı ile ilgili araştırma yapılmış, yurt dışı ve yurt içi örnekleri karşılaştırılarak incelenmiş, etki eden faktörler, tarihi ve coğrafi değişkenler içerisinde ele alınmıştır. Kaynak taraması ile elde edilen bilgiler ışığında, geçmiş medeniyetlerin gündelik yaşantılarını aktarabilmeyi amaçlayan deneysel arkeolojik alan, Şanlıurfa Göbeklitepe Kentsel Arkeolojik Sit Alanı ve Örencik Köyü'nün mimari özellikleri ve atıl kalma nedenleri detaylandırılarak aktarılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda elde edilen veriler, betimsel olarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgularla "Şanlıurfa Göbeklitepe Kentsel

* Bu çalışma Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Aydanur YENEL danışmanlığında yürütülen İsmail SERVETBAŞ'ın "Şanlıurfa Göbeklitepe Kentsel Arkeolojik Sit Alanı ve Örencik Köyü Arkeopark Proje Önerisi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Arkeolojik Sit Alanı ve Örencik Mahallesi Arkeopark Model Önerisi" yapılarak, kullanımı, korunarak gelecek kuşaklara aktarımı ve teknolojik gelişmelerle dönüşümü irdelenerek yapılacak yeni arkeopark çalışmalarına katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Arkeolojik Sit, Şanlıurfa Göbeklitepe-Örencik Mahallesi, Koruma, Sürdürülebilirlik, Arkeopark, Turizm

ABSTRACT

Conservation culture and conservation awareness are among the most important factors in keeping the urban texture and cultural memory alive. The preservation of archaeological and architectural heritage sites is important both in terms of carrying much information such as the lifestyle, socio-cultural structure, economic, art and architecture of past civilizations to the present day and transferring the urban texture to future generations. Physical protection alone is not sufficient. For this reason, archaeoparks are needed in order to increase the awareness of the society, to protect the archaeological finds and to ensure their sustainability.

Especially with the development of technology, social and cultural changes in the social structure caused the archaeological finds in the city to lose their functions. The re-functionalization of these archaeological sites can be considered as an alternative production process. Archaeological sites, which have architectural value, shed light from the past to the present, and contain human, social and environmental values, should be protected without damaging them. In particular, in order to keep the cultural urban memory alive, opening the historical textures to the society with various architectural arrangements and presenting the historical and scientific data in these archaeological sites using modern presentation techniques will increase the awareness of the society towards past civilizations. When conservation and research studies in archaeological sites all over the world are examined, it has become a great need to exhibit historical sites and increase social awareness. For this reason, it will turn into important places with the realization of architectural arrangements in archaeological areas in order to determine the way of transferring information and to transform researches into understandable data.

Within the scope of the thesis; a research has been carried out on the concept of "archeopark", which is the modern way of transferring the historical knowledge that the archaeological heritage offers us architecturally, the foreign and domestic examples have been compared and the influencing factors have been discussed within historical and geographical variables. In the light of the information obtained through the literature review, the experimental archaeological site, which aims to convey the daily lives of the past civilizations, the architectural features of Şanlıurfa Göbeklitepe Urban Archaeological Site and Örencik Village and the reasons for being idle; tried to be conveyed in detail. The data obtained in this context were analyzed descriptively. With the findings obtained, it is aimed to contribute to the new archaeopark studies to be made by examining the use, preservation and transfer to future generations and its transformation with technological developments by making "Şanlıurfa Göbeklitepe Urban Archaeological Site and Örencik Mahallesi Archeopark Model Proposal".

Keywords: Urban Archaeological Site, Şanlıurfa Göbeklitepe-Örencik District, Conservation, Sustainability, Archeopark, Tourism

1. GİRİŞ

Tarım devrimi ve endüstri ile başlayan üretim biçimindeki değişimler sosyo-ekonomik yapıda ve en önemlisi de mekânsal organizasyonlarda ciddi işlevsel yeniliklere sebep olmuştur. Modern yüzyılın getirmiş olduğu mimari ve kentsel değişim süreci, kültürel miras alanlarının da değerlerini doğru biçimde yansıtan ve somutlaştıran özelliklerin sürdürülebilir

kullanımı ve gelişimi güvence altına almak, kamuda farkındalık yaratma amacına hız kazandırmıştır. Aktif olarak işlevini yitirmiş mimari veya arkeolojik değeri ve buna bağlı olarak taşıdıkları kültürel miras nitelikleri, kültürel miras alanlarının, arkeopark proje önerisi bağlamında korunmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını mecburi hale getirmiştir.

Arkeoloji, geçmişe ve somut verilere dayanarak, medeniyetlerin gelişim sürecini bir sonraki kuşağa aktararak geleceğe katkıda bulunmak amacıyla, yorumlama ve anlamaya çalışan bilim dalıdır (Özdoğan, 2006). Arkeolojik buluntular, bireyin kültürel olarak gelişimini sağlayan, bulundurdukları tarihi ve mimari doku ile dünya medeniyeti ve kültür tarihi için önemli konuma sahip toplumsal mirastır. Arkeolojik kazılarda bulunan yapılar, eserler ve kalıntıları topluma sergilemek için koruma ve sahiplenme örneği olarak müzecilik kavramı gelişmiştir. Dünyada müzecilik kavramı günümüzden binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Eski sanat eserleri ile doğa objelerine sahip olma, bunları sergileme ve koruma anlayışı paleolitik çağa kadar uzanmak ile birlikte müzecilik kavramı, ilk olarak 18.yy.da ortaya çıkmış, 20.yy. birçok alanda olduğu gibi gelişen teknoloji ve araştırmalar, müze kavramına bilimsel alanda önem kazandırmıştır. Tarihin önceki dönemlerinde, tanrı ve tanrıçalara hediye edilen nesnelerin çoğalmasıyla ilk doğal müzeler oluşturulduğu söylenilebilir. Çağdaş müzeler her geçen zaman gelişmekte olan teknoloji ile birlikte müze kavramına farklı bir boyut kazandırmış olup, modern sunum şekillerinden olan arkeoparkların önemi artmıştır. Arkeoparklar, arkeolojik kalıntıların yerlerinde, toplumun anlayabileceği şekilde sergilendiği ve kent parkı ya da doğal peyzaj olarak kullanılan alanlardır. Kültür turizmine de önemli katkı sağlayan tarihi alanlar "açıkhava müzesi" (arkeopark) olarak değerlendirerek tekrardan hayata geçirilebilir (Yenel, 2018).

Bu bilgiler ışığında, "Şanlıurfa Göbeklitepe Kentsel Arkeolojik Sit Alanı ve Örencik Mahallesi Arkeopark Model Önerisi" arkeolojinin kültürel mirası olarak önemli bir noktada yer almaktadır. Yapılan kaynak araştırmasıyla Şanlıurfa Göbeklitepe ve Örencik Mahallesi'ni bu açıdan inceleyen akademik çalışmaların ve arkeolojik sit alanlarının arkeopark öneri konusunda hazırlanan yayın sayısının az olduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak çalışmanın amacı, ''Şanlıurfa Göbeklitepe Kentsel Arkeolojik Sit Alanı ve Örencik Mahallesi" nin incelenmesi ve derinlemesine yapılacak olan nitel ve görsel saha araştırması süreci sonucunda kazandırılacak dönüşümünün ne gibi bir çözüm önerisi sunulacağı üzerine belirlenerek, çalışmanın özgünlüğünü ve nedenselliğini ortaya koymaktadır.

2. TÜRKİYE'DE ARKEOLOJİK ALANLAR İLE İLGİLİ KURAMSAL ÇERÇEVE

Tarihi eserleri korumada başarıya ulaşmak için doğru yasal düzenlemelere ve güçlü bir örgütlenmeye ihtiyaç vardır. Korumaların dayandığı önemli üç unsur; kurumsallaşma, eğitim ve yasalardır (Ahunbay, 2016, s.135-136). Arkeolojik kazılar sonucu bulunan, kent kimliğini yansıtan yapı gruplarının korunması ve sürdürülebilirliklerinin sağlanabilmesi için yasalar önem taşımaktadır.

2.1. Kültürel Miras ve Kültürel Varlık Tanımı

Günümüzde korunması gereken kültürel değerler 'kültürel miras' ve 'kültürel varlık' kavramları ile açıklanmaktadır. 'Kültür' kelimesi Türk Dil Kurumu tarafından *"Tarihsel, toplumsal gelişme sürecinin içinde oluşan tüm maddi ve manevi değerler ile bunları sonucunda, bir sonraki nesillere aktarmada kullanılan, insanın toplumsal çevresine ve doğal egemenliğinin ölçüsünde gösteren araçların bütünü''* olarak açıklanmıştır (URL 1).

Taşınmaz kültür mirası örneklerinden bazıları şunlardır; akropoller, ören yerleri, kaya mezarları, kaleler, metropoller, çeşmeler, sebiller, dini yapılar, imaretler, bedestenler, hanlar, harabeler, kervansaraylar, namazgâhlar, külliyeler, peri bacaları, kabartmalar, freskler, arkeolojik kalıntılar ve bazı mozaikler (Şimşek, 2015, s.3-4).

2.1.1. Arkeolojik miras tanımı

Arkeoloji, tarihten önceki çağlardan itibaren insanlığın sosyal ve kültürel gelişimi, teknolojileri, inançları, gelenekleri hakkında bilgilendirilmesini sağlayan ve bilgilerin gelecekteki nesillere aktaran bilim dalıdır. İnsanlığın geçmişi arkeolojik çalışmalar neticesinde öğrenilmekte ve bu bilgiler günümüz çağına ulaşmaktadır (Sevin, 1999). Arkeolojiyi Mehmet Özdoğan, geçmiş çağlarda yaşamış medeniyetlerin toplumsal ve kültürel gelenekleri, günümüze kadar gelebilmesini ve maddi buluntulara dayanarak araştıran, yorumlayan ve belgelemeye çalışan bir bilim dalı olarak tanımlamaktadır (Özdoğan, 2011, s.19).

2.1.2. Arkeolojik sit tanımı

Zeynep Ahunbay ‘sit’ kavramını, korunacak özellikleri bulunan insan yapısı veya doğal ya da ikisinin ortak ürünü olan alan olarak açıklanmıştır. Sit alanlarının özelliklerine göre; tarihi, doğal, tarihi, kentsel, arkeolojik, karmaşık ve kırsal sitler olarak sınıflandırılmaktadır. Kısaca sitler, ait oldukları çağın yaşantısını, kültürünü, teknolojisini yansıtan kent ya da kentin kalıntılarıdır. Önemli tarihi olayların yaşandığı yerler ya da tabiat özellikleriyle korunması gerektiği alanlar da sit kavramına girmektedir (Şimşek, 2015, s.4; Ahunbay, 2016, s.23).

2.1.3. Arkeolojik mirası korumaya yönelik uluslararası kurumlar

Tüm insanlığın ortak mirası sayılan kültürel mirasların korunması son yıllarda yapılan çalışmalar ile çok önemsenen, evrensel ve güncel bir konu haline gelmiştir. Birçok uluslararası kurumlar arkeolojik mirası da kapsayan kültür mirasının korunması konusunda çalışmalar yapmaktadır. Bu uluslararası kurumlardan başlıcaları aşağıdadır:

- Avrupa Tarihi Kentler ve Bölgeler Birliği
- UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim, Kültür Kurumu)
- OWCH (Dünya Miras Kentleri Organizasyonu)
- ICCROM (Kültür Varlıklarının Korunması ve Onarım Çalışmaları Uluslararası Merkezi)
- Avrupa Konseyi
- ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)
- Avrupa Birliği
- Europa Nostra (Bizim Avrupa’mız).

2.1.4. Arkeolojik mirası korumaya yönelik ulusal kurumlar

Kültürel varlık ya da kültürel miras korum yükümlülüğü olan her kurum arkeolojik miras alanlarını da korumakla yükümlüdür. Ülkemizde kültürel varlıkları koruma amacı taşıyan birçok sivil toplum ya da kamu kurumu örgütü vardır. Bir kültürel miras ögesi olan arkeolojik mirası korumakla yükümlü kamu kurumları şu şekilde sıralanabilir:

- Kültür ve Turizm Bakanlığı

- Rölöve ve Anıtlar Teknik Müdürlükleri
- Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Bölge Kurulları
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

2.2. Arkeopark Kavramı

Arkeolojik mirasların kentlerde korunarak kamuya sergilenmesine ve kentsel düzenleme ve yenileme ile bütünleşik olarak temel alan arkeoparklar ulusal ve yerel ölçekte sürdürülebilirliğine destek vermektedir. Günümüzde, kentsel arkeolojik bulguların ve kalıntıların korunmasında gerçekleştirilen çalışmalar yetersiz kalmakta, kamunun arkeolojik ve kültürel miras hakkında bilinçlendirilmesine imkân sağlayamamaktadır. Bu neden ile arkeopark uygulamaları çok büyük önem arz etmektedir. Arkeopark çalışmalarında buluntu ve kalıntıların sunumu ve korunmasının yanı sıra kent ile bütünleştirilmesi gerekmektedir (Tuna, 2014).

2.3. Dünya'da Arkeopark Alanların Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Örnekleri

Sanayinin gelişmesiyle, 19.yy'da modernın hayat hız kazanması gibi nedenlerin etkisi ile kırsal bölgelerdeki kültürler unutulmaya başlanmıştır. Bu etkenler sonucu toplum arası kentli ve yeni işçi sınıfları ortaya çıkmıştır. Zamanla ulusların bilinç ve eğitim durumları artması sonucu kendi öz geçmişini ve kimliklerini tanıma ve tanıtma kaygıları başlamıştır. Yaşanmış kültürlerini unutulmaması ve gelecek nesillere aktarılabilmesi için uluslar çözümler aramaya başlamıştır. En etkili çözümlerden biride toplumun geçmiş kültürü anlatmak ve sergilemek olduğunu ortaya çıkmış ve ilk arkeopark Avrupa'da 19.yüzyılda oluşturulmuştur (Eres, 2001, s.19);

- Stonehenge Arkeoparkı
- Boario Arkeoparkı
- Pavlov Arkeoparkı
- Atina Arkeoparkı.

2.4. Türkiye' de Arkeopark Alanların Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Örnekleri

Türkiye'de tarihi eserlerin arkeopark, 'Açık Hava Müzesi' şeklinde sergilenmesi ilk kez 1945 yıllarında ortaya atılmıştır. 'Açık Hava Müzesi' yöntemini Hamit Zübeyir Koşar, 1950'li yıllında bu konu üzerinde çeşitli çalışmalar başlatmıştır. Bu çalışmalar neticesinde Türkiye'de en önemli kültürel ve ekonomiye destek veren tarımın ön plana çıkarılacağı bir proje çalışması geliştirmiştir. Ancak çeşitli nedenlerden proje uygulanamamıştır. 1950'li yıllarda Halet Çambel tarafından arkeolojik değerin yerinde koruma altına alınarak kamuoyuna sergilenmesi fikrini üretmiştir. Bu neticede başlatılan Türkiye'de ilk uygulama olan 'Karatepe Aslantaş Açık Hava Müzesi' projesi olmasının yanında, ekonomik ve koruma anlamında sürdürülebilir olması nedeniyle de örnek teşkil etmektedir (Eres, 2016c, s.104). Arkeopark kapsamında nitelikli sergileme ve sunum örneği 21.yüzyıl başlarında Türkiye'de görülmeye başlanmıştır (Tüzün, 2010, s.20);

- Konya Çatalhöyük
- Bursa Aktopraklık Arkeoparkı
- İzmir Yeşilova Höyüğü.

3. ŞANLIURFA'DAKİ KENTSEL ARKEOLOJİK SİT ALANI GÖBEKLİTEPE/ÖRENCİK MAHALLESİ

Göbeklitepe

İnsanlığın en eski tarihine şahitliği, yapılan yüzey araştırmalar sonucunda Paleolitik (Yontma Taş) dönemlerine kadar uzanan Urfa ve çevresinin Neolitik döneme ait oldukça önemli bilgiler edinilmektedir. Bu bilgiler sadece Mezopotamya ve Anadolu tarihini ifade edilerek anlama olarak değil, dünya tarihini yeni baştan değiştirebilecek konumdadır. Şanlıurfa'yı içine alarak Harran ve daha sonraları önemli bir ticaret güzergâhı olan İpek Yolu üzerindedir. Geçmişten günümüze inanç ve düşünce noktasında öne çıkan şehirlerin aynı zamanda önemli ticaret yolları ve merkezlerin üzerinde olmalarıdır (Şahinalp, 2005).

Coğrafi Konumu

Göbekli Tepe ise çevredeki tepelere ve Harran ovasına hâkim yüksekliğe sahip oldukça önemli bir yere sahiptir. Şanlıurfa'nıın kuzeydoğusunda yer alan Göbekli Tepe İl merkezine 18 km, doğusunda Karacadağ, Kuzeyinde Güneydoğu Torosları ve güneyinde Germuş sıradağlarının en yüksek tepesinin 800 metre yüksek tepede yer almaktadır. Eski ismi ile Karaharabe olan Örencik köyüne yaklaşık 2,5 km. mesafede bulunmaktadır (Özdoğan & Başgelen, 2007).

Tarihçesi

Türkiye'nin güneydoğusundaki Şanlurfa yakınlarındaki Göbekli Tepe, dünyanın en büyüleyici Neolitik alanlarından biridir. 1963'ten beri seramik Neolitik yerleşim yeri olarak biliniyor, ancak önemli bir kaynak olarak gösterilen Göbeklitepe, keşfedildiği dönem hakkında tüm bilinen gerçekliğin üzerine yeni bir gerçeklik eklemiştir. Bilgilerini ve Yerleşik tarihini değiştirerek yeniden açıklanmasını sağlayan Örencik yerinde bulunan Göbeklitepe tarihin karanlık tarafını aydınlatmaktadır. Göbeklitepe inşası Milattan Önce 10.000 yıllarına kadar uzanan yakın geçmişin tarihteki en büyük ve en eski kült merkezi olarak bilinmektedir. Mısır piramitlerinden 7500 yıl, İngiltere'de yer alan Stonehengeden 7000 yıl, daha eski tarihi geçmişi bulunmaktadır (Aydoğdu, 2018).

4. GÖBEKLİTEPE ARKEOLOJİK SİT ALANI

4.1. Göbeklitepe Alanının Günümüzdeki Durumu

Son yıllarda yapılan en önemli arkeolojik tarih öncesinden günümüze gelen Üstün Evrensel Değer Göbeklitepe'nin anıtsal yapılarının günümüzde birçok buluntusu gün yüzüne çıkarılmamış, kazı çalışmaları halen devam etmektedir. Bunun yanı sıra bulunan A,B,C,D ve E yapılarının çevresel düzenlemeleri yapılarak ziyaretçilere yönelik olarak kamuya sergilenmektedir. Bu bölümde kentsel arkeolojik sit alanı kalıntıların günümüzdeki durumları, Göbeklitepe kazı alanında yapılmış olan çağdaş uygulamalar ve potansiyelleri incelenecektir.

4.2. Göbeklitepede Yer Alan Yapılar

Göbeklitepe, son 25 yıldır, yeni bir örneğin gelişiminin merkezinde bulunmaktadır. Bu, özelliği ile karşımıza çıkan "dünyanın ilk tapınakları" söylemi ile kendini tanıtmaktadır. Göbeklitepe'nin anıtsal mimarisinin "tapınak" teriminin kullanımı, Klaus Schmidt'in ilk yayınlarında ve Harald Hauptmann'a dek takip edilebilmekte, Göbeklitepe'nin yalnız ibadet için kullanıldığına dair değerlendirmeler, son yıllarda yapılan kazılar sonuçları ve önceki yıllarda kazılmış alana dair kayıtların tekrardan incelenmesi sonucunda sorgulanmaktadır (Mimarlık Dergisi, 2019).

Göbeklitepe farklı ana özellikleri T şeklindeki monolitik sütundur. Bir daire içinde dururlar ve merkezdeki bir çift sütuna bakarlar. Genellikle hayvanları gösteren kalıntılarla bolca süslenirler. Sütunların 1-formu kolaylıkla antropomorfik olarak yorumlanabilir. Sütunlardan bazıları kuşkusuz insanların kollarını ve ellerini gösteriyor. 2010 yılı itibarıyla III. tabakada A, B, C ve D olmak üzere 4 anıtsal yapıya ait olan 51 sütunlu dört anıtsal yapı ortaya çıkarılmıştır (Özdoğan & Başgelen, 2007);

• A Yapısı/ Tilki Yapısı
• B Yapısı/ Tilki Yapısı
• C Yapısı/ Erkek Yaban Domuzu Yapısı
• D Yapısı/ Turna Yapısı
• Doğum Sahnesininde Yer Aldığı H Yapısı

5. ŞANLIURFA GÖBEKLİTEPE/ÖRENCİK MAHALLESİ'NE YÖNELİK ARKEOPARK MODEL ÖNERİSİ

Arkeoloji, tarih öncesi ve sonrasındaki çağların politik yaşamları ve sosyal ekonominin kavramayı ve süreç içinde yaşanan hadiselerin stratigrafik ve kronolojik dizisinin yeniden öğrenilmesi için bir araçtır. Kazılar neticesinde elde edilen bilgi yalnız arkeoloji bilimi yanısıra zamanda daha geniş kamuoyunu ilgilendirmektedir. Arkeolojinin kamu ile paylaşılması Binford(1992) tarafından *"arkeolojik kazının iyi sunumu kazı çalışmalarının devamı için önemli gelir ve destek demektir… ziyaretçiler kazı alanlarını izleyerek arkeologların bugünkü rollerini idrak edebilirler... Kültürel miras bu yüzyılın önemli bir pazar aracıdır."* şeklinde ifade edilmiştir (Tuna, 2016).

Anadolu kentlerinin ören yeri lokalizasyonunun oluşumu ile kültürel sürekliliğin varlığının; geçmiş birikimlerin geleceğin tasarlanmasında çok önemli veriler olarak değerlendirilmesi yaşamsal zorunluluktur. Kentsel sürdürülebilirlikte kentliler için yeni mekânlar yeniden kavramsal rekreasyonel alanların yorumlanması, tasarlanması kente değer kazandırması arasında sıkı ilişki söz konusudur (Yenel, 2018).

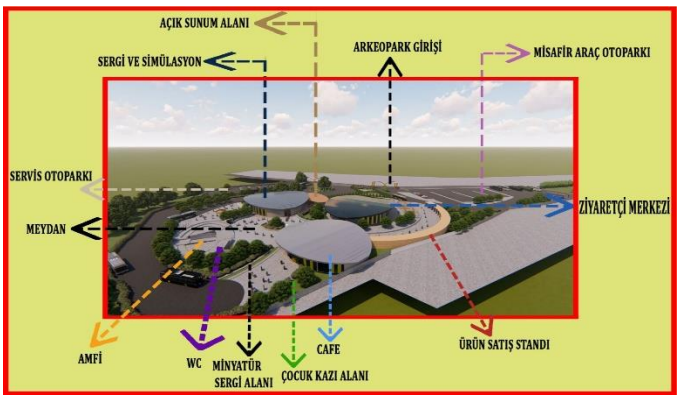
5.1. Göbeklitepe ve Örencik Mahallesi Arkeoloji Alanı Öneri Modeli

Tez kapsamında, Öneri Modeli'nde yapılacak tasarımlar için, Göbeklitepe çevre düzenleme uygulamaları kapsamında gezi platformları ve gezi güzergâhı, bilgilendirme ve yönlendirme tabelaları, sunumda teknoloji, donatı elemanları kullanımı ve güvenlik önlemlerine de yönelik elemanlar bulunmaktadır. Göbeklitepe Arkeolojik Alanı'nın özgün niteliklerini koruyarak günümüze ulaşan, güncel durumu ve potansiyelleri doğrultusunda alanın koruma ve yöntemine uygun olarak düzenlemeler uygun görülmüştür.

Bu amaçla, Göbeklitepe'nin potansiyelleri, ihtiyaçları düşünülerek; ekonomik, sosyo – kültürelliğine katkı sunması ve arkeolojik kent kimliğini sürdürmesi gerekinimlerine uygun olarak işlevler seçilmiştir.

Öngörülen 'Arkeoloji Sergileme ve Uygulama Alanı''nda yerleşim kararı olarak parselin tümünün kullanılması, Göbeklitepe Arkeolojik Alanı'na öneri model kapsamında uygulanacak alan için giriş çıkış ve otopark düzeninin 102/7 Numaralı parselin güneybatı bölümüne ve 102/6 Numaralı parselin güneydoğu bölümüne yerleştirilmesi uygun görülmüştür (Şekil 1).

Önerilen Arkeopark Alan girişinin Göbeklitepe Arkeolojik Alanı'na ulaşımdan önce (Şekil 1) olması ziyaretçilerin bu alandaki gezileri sayesinde elde edecekleri bilgiler ışığında Göbeklitepe Arkeolojik Alanı'nı daha iyi kavrayabilmeleri ve aynı zamanda Göbeklitepe Arkeolojik Alan çıkışından sonra tekrar Arkeopark Alanı'na uğrayıp önerilen hizmet yapılarından faydalanıp gezintilerinin sonrasında ise alandan çıkarak otoparka erişecektir. Ziyaretçiler, önerilen Göbeklitepe / Örencik Mahallesi'ne Yönelik Öneri Model kapsamında bütüncül ve devamlı tasarlanmış gezi güzergahına entegre olacaktır.

Şekil 1. Önerilen Modeldeki Yapıların İlişkisi (Kişisel İllüstrasyon, 2022)

6. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRMELER

Arkeolojik alanlarının fiziksel koruma tedbirlerinin yanında; bu alanların kamuya açılarak sunum, sergileme, eğitim ve tanıtım faaliyetlerinin de mimari düzenlemelerin ve sürdürülmesinin yapılması yönünde maddeleri veya kararları yer alan yasal düzenlemeler, 'arkeopark' kavramını destekler niteliktedir. Arkeolojik miras alanlarının korunarak gelecek nesillere aktarılması, yasal sürecin başarılı bir şekilde uygulanmasının yanı sıra toplumun ve devletin koruma konusundaki sorumluluk bilincinin artması ile mümkündür. 'Koruma' olgusu gerekli yasal düzenlemeler ile ülkenin uyguladığı genel politikanın en önemli parçalarından biri haline gelmelidir. Arkeolojik alanlarda uygulanan alan yönetimi yaklaşımlarından biri olan arkeoparklar gelişmiş ülkelerde son zamanlarda çok tercih edilen uygulama haline gelmiştir. Bu uygulamanın tercih edildiği coğrafyalarda toplumların, arkeolojik buluntulara ve arkeolojiye olan bakış açısı değişmiş, arkeolojik miras alanlarının

korunması konusunda toplumun bilinç düzeyi yükselmiştir. Anadolu coğrafyası da arkeolojik miras olarak zengin bir bölgedir.

Türkiye'de arkeolojik kazı alanı zenginliği ön plandadır fakat değişen ve gelişen yaşam koşulları nedeniyle çevresinde bulunan mekânlar ile bir bütünlük sağlanamadığında arkeolojik alanları anlama ve anlamlaştırma güçlüğü yaşanabilmektedir. Arkeolojik kazı alanlarının, yapılan yetersiz düzenlemeler sonucunda etrafında bulunan mekânsal ve çevresel alanlar ile bir bütünlük oluşturulamadığı gözlemlenmektedir. Tarihi çağlara ışık tutan toplumların kültürel yaşantısı hakkında bizlere bilgi veren arkeolojik kazı alanlarının öneminin anlaşılması ve sahip çıkılması gerekmektedir. Arkeolojik kazı alanları ve kalıntıları ile güçlü bağların kurulması toplumsal bilincin yükseltip yeniden yapılanması ile sağlanabilir.

Bu kapsamda Türkiye'de yer alan arkeolojik alanlar için yapılması tavsiye edilen çalışmalar aşağıda sıralanmıştır;

- Detaylı analizler yapılmalı, potansiyelleri değerlendirilmeli ve arkeopark tasarımına uygun şekilde dönüştürülmelidir.

- Koruma konusunda toplumsal bilincin oluşturulabilmesi için gerekli koruma önlemleri ile beraberinde, buluntuların kamuya doğruca aktarımı ve sunumunu içeren eğitim, seminer vb. etkinlikler yapılmalıdır.

- Arkeolojik sit alanlarının yaşayan mekânlara dönüşebilmesi için alana hizmet edecek ve alanı daha iyi anlamayı sağlayacak çevresel ve yapısal düzenlemeler yapılmalıdır.
- Yapılacak bu düzenlemeler ile arkeoparklar kentsel ilişkiyi sağlama ve gelecek nesillere miras olarak aktarma görevinin yanısıra ekonomik açıdan da katkı sağlayacaktır.

Tez kapsamında çalışılan Şanlıurfa Göbeklitepe Kentsel Arkeolojik Sit Alanı ve Örencik Mahallesi Arkeopark Model Önerisi ise;

- Arkeolojik alanın ihtiyacı olan Ziyaretçi Merkezi Mekânı, Açık Minyatür Müzesi, Sergi ve Simülasyon Merkezi, Açık Sunum Alanı, Cafe, Çocuk Kazı Alanı, Hediyelik Eşya Satış Standından oluşan hizmet yapılarının yanında alana hizmet edecek otopark ihtiyacı da karşılanmıştır.

- Yapılan bu çevresel ve mekânsal düzenlemeler neticesinde Göbeklitepe Arkeolojik Sit Alanına giden güzergâhın tekrardan Örencik Mahallesi üzerinden verilmesi gerekmektedir.

- Arkeopark olarak tasarlanması önerilen Örencik Mahallesinde uygulanacak donatı elemanları, bilgilendirme ve yönlendirme tabelaları, güvenlik önlemleri ile sunumda kullanılacak teknoloji ve gezi güzergâhı ile gezi platformunun uygulanması mekânsal anlamda bir bütünlük oluşturacaktır.

Bu öneriler sayesinde Göbeklitepe Arkeolojik Sit Alanının çevresi ile bütünleşen bir yapıya dönüşmesi ve alana gelen ziyaretçiler için arkeolojik alanı daha kolay anlama ve yorumlama imkânı sağlanması hedeflenmektedir.

KAYNAKLAR

Ahunbay. Z., 2016, Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. 8 Baskı. İstanbul: Yem Kitap Yayınevi.

Aydoğdu, H., 2018, Göbekli Tepe, T.C. Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Konya. 1.

Eres, Z., 2001, Tarihöncesi kazı yerlerinin kültür sektörüne kazandırılması için deneysel bir proje önerisi: Kırklareli- Aşağı Pınar Açık Hava Müzesi. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 23, 101-102, İstanbul.

Eres, Z., 2016c, Tarihöncesi kazı alanlarında koruma ve sergileme kavramının gelişimine kısa bir bakış, Z. Eres (Ed.), Mimari ve Arkeolojik Koruma Kültürü Üzerine Yazılar (93-113). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 257s.

Özdoğan, M.,& Başgelen, N., (2007). "Göbekli Tepe", Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular, ed. İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları. 1 Baskı. 115.

Özdoğan, M., 2011, 50 Soruda Arkeoloji. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.

Şahinalp M., 2005, Şanlıurfa Şehri'nin Kuruluş ve Gelişmesi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Ankara.

Şimşek, G., 2015, Arkeolojik varlıklarla ilgili yasal düzenlemeler. Aydın: Ege Yayınları.

Özdoğan, M., 2006, Tahribat ve öneriler. N. Başgelen, (Ed.), Toprağın altındaki geçmiş arkeoloji sorunlar, öneriler, kazılar içinde (49-53). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Tuna, A., 2018, Sürdürülebilir Antik Kentler Kapsamında Arkeolojik Parklar: Düzce-Konuralp Örneği, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Tüzün, A.B., 2010, Modern müze işletmeciliği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Yenel, A., 2018, Evaluation of Cultural Architectural Areas as "Archaeopark" Projects, (Chapter 21, page:191). Proceedings for the 6. International Conference kerpic.

URL 1: http://www.tdk.gov.tr. (Son Erişim: 29 08 2020)

KARAMÜRSEL EREĞLİ KENTSEL SİTİNİN KORUMA SORUNLARI

CONSERVATION PROBLEMS of KARAMÜRSEL EREĞLİ URBAN SITE

Gülçin Kahraman[1], Banu Boduroğlu[2]

[1] İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye.
[1] gulcin.kahraman@izu.edu.tr-gulcinkah@hotmail.com
[2] Y.Mimar, İstanbul, Türkiye.
[2] banuuzun@icloud.com

ÖZET

Ereğli tarihten günümüze balıkçı köyü olma özelliğini koruyarak gelmiş bir yerleşimdir. Kocaeli İli, Karamürsel İlçesinin doğusunda yer almaktadır. Eskiçağa uzanan geçmişinde çeşitli isimlerle adlandırılmış olan mahalle Osmanlı fethi ile Ereğli adını almıştır. Kurtuluş Savaşı döneminde büyük bir yıkım yaşamış, köyün tamamı Yunanlılar tarafından yıkılmış ve Cumhuriyetin ilk yıllarında da yeniden inşa edilmiştir. Ancak o dönemde inşa edilen yapıların da büyük çoğunluğu zamanla yok olmuştur. 1970-80'li yıllarda kent dokusunun korunduğu, sahil şeridiyle yapı ilişkilerinin bozulmadığı görülürken, sonraki dönemlerde modern yöntemlerle hızlı yapılaşma ve bölgenin yeteri kadar erken sit alanı ilan edilmemesi nedenleriyle özgün niteliğinin değiştiği görülmektedir. Sit alanında yaklaşık 200 yapı bulunmaktadır ve 15'i tescilli yapıdır; tescilli yapıların da %53'ü ağır hasarlıdır. Bunun sebebi yerleşim nüfusunun çeşitli dönemlerde göç eğilimde bulunması ile yapıların sahipsiz, bakımsız kalmasıdır. İklime bağlı yaz kış esen sert rüzgârlar da özellikle sahil şeridinde bulunan yapıların hasarlar durumunu artırmaktadır. Alandaki geleneksel yapılar iklimsel koşullardan etkilenmekte, bakım ve onarımları yapılmadığı için hasar durumları artmaktadır. Bununla birlikte bölgedeki yeni yapılaşmaların birçoğunun betonarme sistemli olarak inşa edilmesi kent dokusunun korunmasında sorun oluşturmaktadır. Geleneksel mimarimizin korunması için yerli halkın da koruma çalışmalarına katılması kaçınılmaz olup, yerel yönetimlerin yakın zamanda başlatmış olduğu çalışmalar ile Ereğli'nin yerleşim ölçeğinde korunması planlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Sit, Koruma Sorunları, Kent Koruma, Karamürsel Ereğli

ABSTRACT

Ereğli is a neighborhood that has preserved its feature of being a fishing village from history to the present. It is located in the east of the Karamürsel District of Kocaeli Province. The neighborhood, which has been named with various names in its history dating back to antiquity, was named Ereğli after the Ottoman conquest. The years of the War of Independence suffered destruction; the entire village was destroyed by the Greeks and rebuilt in the republic's first years. However, most of the structures built at that time disappeared over time. In the 1970s-80s, the urban fabric was preserved and the building relations with the coastline did not deteriorate. Then the urban fabric deteriorated in the following periods due to the rapid construction with modern methods and the fact that the region was not declared a protected urban area early enough. Approximately 200 buildings are in the protected urban area, and 15 are registered structures. Unfortunately, 53% of registered buildings are heavily damaged. The reason is that the buildings remain unclaimed and neglected after the population migrated over various periods. Strong winds blowing in summer and winter due to the climate intensify the damage to the structures, especially on the coastline. Reinforced concrete structures constitute 64% of the building stock, which creates another major conservation problem in the site area.

Local people's participation in conservation efforts is necessary to protect our traditional architecture. The local governments informed the people of the region about the studies that the local governments have started recently, and it has planned to protect Ereğli with the participation of the local people.

Keywords: Urban Protected Area, Conservation Problems, Urban Conservation, Karamürsel Ereğli

1. GİRİŞ

Ereğli Kocaeli İli, Karamürsel İlçesi'nin bir mahallesidir. Yerleşim İzmit Körfezinin güney kıyısında, Karamürsel'in 4 km. doğusunda yer almaktadır. Osmanlı arşiv belgelerinde Güzelkıyı veya Güzelyalı gibi adlarla da anılan bu beldeye eskiden Ereğli-i Zîr, bundan 1,5 km. kadar içeride ve daha yüksekte bulunan köyüne de Ereğli-i Bâlâ adı verilmiştir. Ereğli-i Zîr günümüzde Ereğli, Ereğli-i Bâlâ ise Tepeköy adıyla anılmaktadır. Eskiçağ'da Herakles adına kurulan ve Herakleia olarak adlandırılmış yerleşim, Osmanlı fethi ile Ereğli adını almıştır (URL 1).

Bir balıkçı kasabası olan Ereğli antik dönemden günümüze kadar bu işlevini sürdürmüştür. Yerleşim Kocaeli Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 16.09.2005 tarihli kararıyla kentsel sit alanı ilan edilmiştir. Kentsel sit alanı günümüzde kuzeyde Hürriyet Caddesi, batıda Yayın Sokak, güneyde D100 karayolu olan Barbaros Hayrettin Paşa Caddesi, doğuda da Firuze ve Hürmet Sokaklar ile fındık bahçeleriyle sınırlıdır (Şekil 1). Sit alanı içerisinde yaklaşık 200 adet yapı bulunmaktadır. Ereğli geleneksel sistemle inşa edilmiş yapıları, sokak dokusu, denizle ilişkisi ile bir kentsel ve doğal sit özelliği taşımaktadır. Bu çalışmada kent dokusuna ilişkin analizler ve sokaklar siluetleri hazırlanarak kentsel sitin özellikleri ve koruma sorunları değerlendirilmiştir. Alanın belgelenmesinde 3d Laser tarayıcı ve HDR fotogrametri kullanılmıştır.

Şekil 1. Günümüz hava fotoğrafında Ereğli (URL 2)

2. KARAMÜRSEL'İN TARİHİ

Karamürsel Ereğli, Antik Çağda Bithynia bölgesinde yer almıştır. M.Ö. 9. ve 7. yüzyıllarda Atina ve Fenikeliler, Karadeniz ve Marmara kıyılarına kadar Prainetos adını verdikleri koloniler oluşturmuşlardır. Bu kolonilerden biri, İzmit körfezinin güney sahilinde, bugünkü Karamürsel ve Yalova Hersek'in bulunduğu yerde kurulmuştur (Kaya & Gecili, 2016). Bizanslı yazarlar tarafından anılan kentin İzmit (Nicomedia) Körfezinde yer aldığı belirtilmiştir (Texier, 1882). Prainetos yerleşiminin kuzeyinde Marmara Denizi'nde İzmit Körfezi, batısında Drepana-Helenopolis (Yalova-Hersek), güneyinde ise Nikaia (İznik) antik kentleri yer almaktadır (Öztürk, 2015). Karamürsel Fenikelilerden başka Eti, Frigya, Lidya, Pers ve Roma uygarlıklarına da ev sahipliği yapmıştır. M.Ö. 279 yılında Perslerin Karamürsel ve çevresine yerleştikleri tarih kaynaklarında belirtilmektedir (Kaya & Gecili, 2016).

Antikçağ ve Ortaçağ kaynaklarında "Pronetios", "Pronesion", "Prenetos", "Prinetos", "Pronektos", "Preietos", "Prainetos" adları ile anılmaktadır (Öztürk, 2015). Kent seyyahlar ve denizciler için önemli bir liman olmuştur (Bayraktar, 1998). Colmar Freiherr von der Golts, XIX. yüzyılın sonlarında, "Preietos" yerleşiminin konumunu belirterek, antik döneme ait sütun ve sütun başlıklarının bulunduğunu ve bazılarının evlerin ahşap verandalarında temel olarak kullanıldığını anlatmaktadır.[1] Ancak yerleşimde günümüzde antik döneme ait herhangi bir yapı izine rastlanılmamıştır.

Preietos'un tarihinin M.Ö. 1200-1100'lere dayandığı Bithyn halkının bu bölgedeki varlığı ile ilişkilendirilebilir. Roma dönemine ait epigrafik kaynaklarda Nikomedeia kenti sınırlarında Bithynia tanrısı Preietos'un varlığından söz edilmektedir. Buna bağlı olarak yerleşimin adının tanrı Preietos'tan geldiği söylenmektedir (Öztürk, 2015). Prainetos M.Ö. 63'te Romalılar tarafından ele geçirilmesi ile Bithynia eyaleti içerisinde yer almıştır (Öztürk, 2015). Karamürsel ve Gölcük'te yapılan yüzey araştırmalarında M.S. 1-3. yüzyıllara tarihlendirilen bir lahit mezar ile burada yaşayanlara ait Helence yazıtlı mezar taşları, yola ait bir miltaşı bulunmuştur (Öztürk, 2015). Kentin M.S. 740 tarihinde meydana gelen bir depremden dolayı Nikaia ve Nikomedeia ile birlikte zarar gördüğü belirtilmektedir (Theophanes, 1839-1841). Finike sömürgesinde yer alan kent Bizans dönemindeki bir depremle yıkılmasından sonra kaynaklarda adını geçmediği görülmektedir (Texier, 1882). Yerleşim Bizans döneminde önem kazanmıştır. Konstantinopolis'den (İstanbul) Nikaia'a (İznik) ulaşmak için deniz yoluyla önce Prainetos'a, oradan da karayoluyla Nikaia'ya geçilmektedir. Bizans dönemi sonuna kadar yerleşimin devam ettiği düşünülmektedir (Öztürk, 2015).

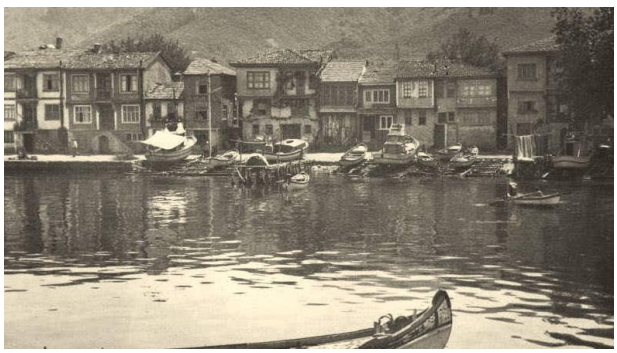
Karamürsel ismi Türkler bölgeye yerleştikten sonra kullanılmaya başlanmıştır (Kaya & Gecili, 2016). Akça Koca'nın silah arkadaşı olan Mürsel Alp, "Kara" lakaplıdır (Texier, 1882). Orhan Gazi'nin isteği üzerine ve Karesioğulları Beyinin de onayıyla Osmanlıların hizmetine girmiştir (Kaya & Gecili, 2016). İzmit Körfezi'nin kuzeyini ele geçirerek körfezde deniz gözetlemesi yapmak için geceleri silahlı devriye sandalları bulundurmak kaydıyla bu bölge 1326'da Kara Mürsel Alp'in yönetimine verilmiştir. Körfezin güneyine yaptırmış olduğu kaleden dolayı, köyün merkezi burası olmuş ve adını Karamürsel'den almıştır (Texier, 1882). Kasaba çevresi kaptanlık sancağı olarak örgütlenmiştir (Özdemir, 1992). Karamürsel Alp bu bölgede tersane kurmuştur ve iki yıl içinde Karesi Beyliğinden ustalar getirerek Venedik kadırgalarına benzer kadırgalardan oluşan ilk hafif tipli donanmayı kurmuştur (Taneri, 1998).

[1] Von der Goltz, Anatolische Auslüge, s. 377–378'den aktaran Öztürk, 2015.

Kara Mürsel Alp Osmanlı'nın ilk kaptanıderyasıdır. Karamürsel'in fethi denizcilikte alanında güçlenmek için önemli olmuştur (Bayraktar, 1995). Karamürsel 1888 yılında Bağımsız Kocaeli Sancağı'na bağlı kaza olarak kurulmuş, 1920'de ise İngilizler tarafından işgal edilmiştir ve harap olmuştur (URL-3; Yüce, 2007). 1924 yılında Kocaeli iline bağlı bir ilçe olmuştur (URL-3). Karamürsel' in doğu kıyısında bulunan balıkçı köyü Ereğli'de işgalde harap olmuştur. Cumhuriyetin ilk döneminde yeniden inşa edilmiş ve sonrasında mahalle statüsü almıştır (URL-4).

3. KENT DOKUSU

Ereğli Bithynia ve Bizans döneminde önemli bir yerleşim ve liman kenti olmuştur. Osmanlı döneminde ise denizciliğin gelişmesi ile bu niteliğini devam ettirmiştir. Günümüzde de yerel halkın yoğunlukla balıkçılık yaptığı görülmektedir. Yerleşim sahille ilişkili bir şekilde düzenlenmiştir. 1970-80 yıllarına ait fotoğraflarda denize cephe veren yapılar sahil şeridiyle bir bütün olarak görülürken (Şekil 2), sonraki dönemde dolgu zemin ile kıyı hattı genişletilmiştir (Şekil 1). Yerleşim dokusu sahile açılan organik formdaki sokaklardan oluşmaktadır. Yapıların yerleşimlerine bağlı olarak çıkmazlar, bahçelerle sınırlandırılmış formu değişen sokaklar görülmektedir (Şekil 3 ve 4). Kentsel sit alanının güneyindeki Barbaros Hayrettin Bulvarı yerleşime ulaşımı sağlayan D-100karayolu ile bağlantılı ana yoldur. Bu yoldan batıdaki Yayın Sokak ile sahile ve yerleşim alanına ulaşılmaktadır. Ayrıca Şekil 4'te turuncu ile gösterilen Bahriye Caddesi'nde de ana yolla ilişki sağlanmaktadır; sarı ile gösterilen yollar ise evlerin arasında kalan dar sokaklardır. Yerli halk evlerine veya bahçelerine ulaşmak amacıyla bu yolları kullanmaktadırlar. Deniz yolundan da bölgeye ulaşım sağlanmaktadır. Ancak Ereğli iskelesi aktif kullanılan bir iskele değildir ve yolcu taşımacılığı yapılmamaktadır.

Şekil 2. Ereğli sahil hattını gösteren 1969-70'lii yıllara ait fotoğraf (Öztürk, 2016)

Bölgenin 1970-1980'lere ait fotoğraflarında yerleşim dokusunun 2-3 katlı ve çoğunlukla konut yapılarından oluştuğu görülmektedir. Günümüzde yerleşimde yapılan analiz çalışmalarında geleneksel sistemle inşa edilmiş az katlı yapıların yanında 6-7 katlı yapıların da mevcut olduğu belgelenmiştir (Şekil 3). Bölgede günümüzde mevcut olan yapılardan tek katlı olanların yerleşimdeki diğer yapı sayısına oranı %15, iki katlı yapıların %41 ve 3 katlı yapıların oranı ise %29'dur. Geleneksel dokuda da görülen bu kat sayılarının büyük oranda korunmuş olması sevindiricidir. Bununla birlikte 4 ve 5 katlı yapı sayısının oranı %13, 6 ve 7 katlı yapılarınki ise %2,5'dur ve çoğu D100 hattı ile Hürriyet Caddesi'nin doğusunda yer almaktadır.

Şekil 3. Kentsel sit alanı ve alan içerisindeki yapıların kat analizi (Boduroğlu & Kahraman, 2020)

Şekil 4. Kentsel sit alanındaki yollar ve trafik yoğunlukları (Yeşil: yoğun, sarı: az yoğun), (Boduroğlu & Kahraman, 2020)

Şekil 5. 1970'lere ait fotoğrafta Ereğli sahil hattı

Şekil 6. Ereğli sahil hattı-1985 (URL-5)

Bölgedeki 2 ve 3 katlı yapıların birçoğu geleneksel sistemle inşa edilmiş olan yapılardır. Tek katlı yapılar da depo olarak kullanılan ve genellikle sonradan inşa edilmiş ek yapılardır (Şekil 5, 6). Şekil 8'de bölgedeki yapıların taşıyıcı sistemini gösteren analizde kagir sistemli yapıların alandaki tüm yapı sayısına oranının %15, kagir ve ahşap taşıyıcı sistemli yapıların % 20, ahşap taşıyıcı sistemli yapıların ise %1 oranında olduğu tespit edilmiştir. Yapı sayısının % 64'lük kısmı ise betonarme sistemli olarak inşa edilmiş yapılara aittir (Şekil 7).

Şekil 7. Taşıyıcı sistem analizi (Boduroğlu & Kahraman, 2020)

Bölgenin geleneksel yapım tekniği ahşap karkas arasına tuğla dolgulu "hımış" tekniğidir. Zemin katları moloz taş örgülü ya da su basman yüksekliğine kadar moloz taş temel duvarı yükseltilmiş ahşap hatıllar üzerinde ahşap karkaslı dolgu sistem yapım tekniği devam ettirilmiştir. Yapıların cepheleri genellikle sıvalıdır, hımış tekniğinde inşa edilmiş olan

yapıların bir kısmı yapım tekniği açıkta kalacak şekilde bırakılmıştır (Şekil 8a). Ahşap dikme ve kuşaklamaların genellikle rendesiz olarak kullanıldığı, kuşaklamaların ara dikmelerle desteklendiği ve ahşap karkas içerisindeki tuğla dolgunun diyagonal örgülü olarak uygulandığı görülmüştür. Yalnızca ahşap karkaslı olan yapıların sayısı oldukça azdır ve bu sistemde de su basman yüksekliğine kadar yükseltilmiş moloz örgü üzerinde ahşap konstrüksiyon kurulmuştur. Şekil 8b'de fotoğrafı görülen yapının zemin katının tümüyle moloz örgülü olduğu birinci katın ise ahşap dolu karkasla inşa edildiği dikkat çekmektedir. Ahşap tomruklar adeta kâgir sistemde bir araya getirilmiştir.

Şekil 8 a ve b. Yerleşimdeki geleneksel sistemli yapılar

3. SOKAK DOKUSU

Hürriyet Caddesi liman kenti olan Ereğli'nin geleneksel yapı dokusunun en iyi korunduğu ve bölge için önemli bir görsel hafıza oluşturan caddesidir (Şekil 2, 5, 6 ve 9). Ayrıca çıkmaz ve dar sokaklar yerleşim dokusuna özgüdür.

Şekil 9. Hürriyet Caddesi'nin günümüzdeki görünümü

Hürriyet Caddesi yaklaşık 312 metre uzunluğundadır; Postane Sokak ile Yayın Sokak ile devam etmektedir. Hürriyet Caddesi ve Yayın Sokak'ta kaldırımlı yol döşemeleri mevcutken, dar sokaklarda kaldırım bulunmamaktadır. Ana cadde olan Hürriyet Caddesi'nde bitişik

nizamda bir yerleşim görülürken caddeye açılan sokaklarda parseller arasında fındık ve meyve bahçeleri yer almaktadır (Şekil 3).

4. KORUMA SORUNLARI

Karamürsel Ereğli 1970-75'lere tarihlendirilen fotoğraflarda cephe düzeninin gözetildiği, cumbaları, saçak seviyeleri, doluluk ve boşluk oranlarıyla birbiriyle uyumlu bir kent siluetine sahip olarak görülmektedir (Şekil 5 ve 6). Ancak alanın kentsel sit ilanı 2005 yılında gerçekleştiği için geçen süre zarfında betonarme çok katlı yapıların inşa edilmesinin önüne geçilememiştir. Barbaros Hayrettin Bulvarında 6-7 katlı yapıların yoğun olduğu tespit edilmiştir (Şekil 3). Geleneksel sistemli yapıların hemen yan parsellerinde yapım tekniği ve kat yüksekliği ile farklılaşan yapıların varlığı silueti değiştirmektedir

Bölgenin geleneksel yapım tekniği hımış ve ahşap karkaslı yapılardan oluşmaktadır. Yeni yapılaşmanın hızlanmasıyla bölgede metruk kalmış ve yıkılmış olan yapıların parsellerine betonarme sistemli yapılar inşa edildiği görülmektedir. Betonarme sistemli yapıların alandaki tüm yapılara oranı %64 olup, yerleşimin dokusunu bozmaktadır (Şekil 7).

Ereğli'nin kentsel sit ilan edilmesi ve tescil çalışmaları 2005 yılına tarihlendirilmektedir. Bölgede yalnızca 15 adet yapı tescillidir ve bu tescilli yapıların %53'ü ağır ve orta hasarlıdır. Tescilli yapıların birçoğu da metruk durumda olup, çevresi için tehlike arz etmektedirler (Şekil 10). Tescilli komşuluğunda çok katlı yapıların inşa edilmiş olması bir başka koruma sorunudur.

Şekil 10. Metruk durumda kalmış olan tescilli yapılar

Yeni yapılaşmalar yapım tekniği ve çok katlı olmalarıyla kent dokusunda olumsuz bir etkiye sahipken; kapı ve pencere doğramalarındaki oranlar, malzeme nitelikleri ve renkleri ile de sit alanı ile uyumlu değildirler (Şekil 11). Yerleşimde Hürriyet Caddesi'ne açılan dar sokaklar araç girişlerine uygun olmadığı halde bir trafik yüküne sahiptir (Şekil 4). Bu sokaklardan araçların geçerken yapılara çarparak zarar verdiği, strüktürel kayıplara neden olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte yapılarda titreşime bağlı deformasyonların meydana gelmektedir (Şekil 11).

Şekil 11. Hürriyet Caddesi'nde geleneksel sistemle inşa edilmiş olan yapılarla yeni yapılaşmalar (Boduroğlu & Kahraman, 2020)

Ara sokaklarda kaldırım döşemeleri ve bordür mevcut değildir. Bu nedenle yol ile direk ilişkili olan yapılar zeminden su almaktadır. Bahçeli olan parsellerin bir kısmı da bordür ve bahçe duvarı ile ayrılmadığı için yol kenarlarında tehlike arz eden düzensizlikler (alçakta kalan arazi kotları, bitkilerin yola doğru büyümesi) ortaya çıkmaktadır. Sokaklara cephe veren yapıların hemen önlerinde yer alan tek katlı odunluk ve depo yapıları hem yapılara ulaşımı engellemekte hem de silueti bozmaktadırlar. Denize doğru açılan sokaklarda Hürriyet Caddesi'nde alt yapı sistemi mevcutken, bazı ara sokaklarda alt yapı ve aydınlatma sisteminin olmaması hem yapılar hem de kullanıcı için sorun oluşturmaktadır. Ayrıca tescilli yapıların büyük kısmının sahipleri bölgeden göç etmiştir.
Bu sebeple yapılar dış etkenlere özellikle denizden gelen rutubet etkisine karşı bakımları yapılmadığından metruk hale dönüşmüştür.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kentsel sitler, mimari geleneğimizle bağ kurmamızı sağlayan mahalli, estetik, kültürel ve tarihi miras alanlarıdır. Sit ve tescil çalışmalarının 20.yy. ile başlaması ve koruma amaçlı imar planı süreçlerinin devam ediyor olması hızlı yapılaşmanın önüne geçememiştir. İnşa faaliyetlerinde yeni yapı malzemelerinin kullanılması, alt yapı eksiklikleri ve sorunları birçok kentsel sitte karşımıza çıkan sorunlardır. Koruma amaçlı imar planlarının hazırlanması birçok yerleşimde devam ettiği için geçiş dönemi koruma esaslarının belirlenmesinde yerel yönetimlerin de katılımı önemlidir.

Karamürsel Ereğli hımış tekniğinde inşa edilmiş yapılarıyla geleneksel yerleşim dokusuna sahip bir balıkçı kasabasıdır. Yerli üretimin devam ettiği, el sanatları ve balıkçılık ile geçimini sağlayan yerleşimde kentsel sit ilanı ve koruma amaçlı imar planlarının uygulanmasına kadar geçen süre zarfında özgün dokusu ile uyumsuz çok katlı ve betonarme sistemli yapıların inşa edildiği görülmüştür. Bu yapıların sayısının alandaki tüm yapı sayısına oranının yüksek olduğu (%64) tespit edilmiştir. Anadolu'nun birçok yerleşim yerinde de karşılaştığımız bu sorunla birlikte; göçle terk edilen kırsal mimari mirasın bakımsız kalması ve kayba uğraması, metruk kalan bu alanlarda özgün yapım tekniğinden farklı ve çok katlı yapıların inşa edilmesi, güncel ihtiyaçlara bağlı olarak bölgenin geleneksel doku ve malzemesine zarar verecek şekilde trafik akışının düzenlenmesi gibi sorunlar Ereğli'de de görülmektedir.

Bölge için hazırlanmış olan koruma amaçlı imar planı ile yerleşim dokusunun korunması amaçlanmaktadır. Yerel idare ile alanın korunması için yapılan proje çalışmasında (Boduroğlu & Kahraman, 2020) özgün niteliğini koruyan 23 adet yapının da tescili

önerilmiştir. Bölgede metruk kalmış ve hasarlı olan yapıların kamulaştırma çalışmaları devam etmektedir. Bu yapıların restorasyonlarının yapılarak sürdürülebilirliğinin sağlanması için yeniden kullanılması önerilmektedir. Kent dokusunun korunması için sokakların özgün malzemesine benzer nitelikte kaldırım ve yol kaplaması yapılması önerilmektedir. Bakım onarımı yapılmayan yapıların kayıpları hızlanmaktadır, bu nedenle yapı ölçeğinde projeler geliştirilmesi önemlidir. Yeni yapılaşmaların ise bölgedeki yapıların malzemesine, doluluk-boşluk oranlarına uygun olarak yenilenmesi, izinsiz yapıların kaldırılması, trafik akışının düzenlenmesi önerilmektedir. Göç eden nüfusun tarihi mirasına sahip çıkması için bölgede yaşamını sürdürebilmesi için coğrafi değerleri, turizm potansiyeli, yerel kaynakları ve limanı için projeler geliştirilebilir.

Geleneksel mimarimizin korunması için yerli halkın da koruma çalışmalarına katılması kaçınılmaz olup, yürütülen çalışmalarda yerli halkın katılımı ile Ereğli'nin korunması planlanmıştır.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleşmesindeki desteklerinden dolayı Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'ne ve Volkan Şenel'e teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKLAR

Bayraktar, D., 1995, "Karamürsel Şehri", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Bayraktar, D., 1998, "Karamürsel Şehrinin Yerleşim Özellikleri", İ.Ü.Coğrafya Dergisi, Sayı 6, İstanbul s. 367.

Boduroğlu, B., & Kahraman, G., 2020, "Karamürsel, Ereğli Kentsel Sit Alanı Sınırları İçinde Cephe Güçlendirme ve Sokak Sağlıklaştırma Projesi", Kocaeli Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı Tarihi Mekânlar ve Kent Estetiği Şube Müdürlüğü.

Kaya, M. & Gecili, D. 2016, "19. Yüzyıl Karamürsel Kazası'nın Sosyal Ve Ekonomik Durumu: Temettuat Defterleri Örneği", Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II, c.1, s.603-654, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli.

Kuban, N., 2017, "Korumanın Yerel Boyutu: Karamürsel-Ereğli", Mimarlık, 396, s. 44-49.

Özdemir, E., 1992, Dünden Bugüne Karamürsel, Kocaeli.

Öztürk, B., 2015, "Karamürsel'de (Bithynia) Bir Antik Kıyı Yerleşimi: Praınetos/Preıetos", Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu I, (1) 61-81, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli.

Öztürk, Ö., 2016, Pontus: Antik Çağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi, Ankara: Nika Yayınları.

Taneri, A., 1998, Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri (Kuruluş Devri), Ankara: Bilge Kültür Yayınları.

Texier, C., 1882, Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, çev. Ali Suat, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002, c.1.

Theophanes, Chronographia 1839-1841,Theophanis chronographia, ex recentione Ioannis Classeni. Accedit Anastasii bibliothecarii Historia Ecclesiastica/ex recensione Immanuelis Bekkeri, Bonnae, Weber.

Yüce, R, 2007, Kocaeli Tarih ve Rehberi, Kocaeli: Demkar Yayınevi.

URL 1: http://www.karamursel.gov.tr/kurumlar/karamursel.gov.tr/Hizmetler/Projeler/1-Derleme/Dokuman/eregli_mah2.pdf (Son Erişim: 16.05.2021)

URL 2: http://www.karamursel.gov.tr/karamursel-tarihcesi (Son Erişim: 04.02.2023)

URL 3: https://www.google.com.tr/maps/place/Ereğli (Son Erişim:: 20.02.2023)

URL 4:http://www.karamursel.gov.tr/kurumlar/karamursel.gov.tr/Hizmetler/Projeler/1-Derleme/Dokuman/eregli_mah2.pdf (Son Erişim: 20.02.2023)

URL 5: https://kulturenvanteri.com/yer/?p=193198. (Son Erişim: 22.08.202

TÜKETİM TOPLUMUNDA SORUMLULUĞU HATIRLAMAK: "YILDIZ MİMAR" ve "AKTİVİST MİMAR" KAVRAMLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

REMEMBERING RESPONSIBILITY in the CONSUMER SOCIETY: AN ASSESSMENT on the CONCEPTS of "STAR ARCHITECT" and "ACTIVIST ARCHITECT"

Neşe Başak Yurttaş[1], Cansu Akyol[2]

[1] Biruni Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi,
İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, İstanbul, Türkiye
[1] nyurttas@biruni.edu.tr
[2] Biruni Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi,
İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, İstanbul, Türkiye
[2] cakyol@biruni.edu.tr

ÖZET

Mimarlık ve tasarım alanındaki dönüşümler, toplumsal yapıda meydana gelen gelişmelere paralel ilerlemektedir. 21. yüzyıla girerken mimarlığın ve mimarların yaşadığı değişim küreselleşme sürecinde yaşanan ekonomik, kültürel, sosyal ve çevresel etkiler doğrultusunda şekillenmiştir. Teknolojide yaşanan gelişmeler ve internet kullanımının artması ile birlikte, toplum dinamikleri değişmiş ve tüketim tabanlı bir toplum yapısı ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süreçte mimarlık eylemi, tüketim toplumunun talepleri ve rekabet ortamının itici gücü doğrultusunda; pazarlanabilir, bilinir, imaj sahibi olan bir ara yüze yönlendirilmiştir. Sadece mimarlık ya da mimarlar değil, kentler dahi, imaj yönünden değerlendirilmeye başlanmış, insan doğasına ve ihtiyaçlarına hizmet eden tasarımlardan uzaklaşılarak, sermayeyi ön plana alan bir düzen oluşmuştur.

90'lı yıllara gelindiğinde mimarlık pratiğinde, belirli bir beğeni düzeyi yakalayan tasarımlara imza atmak, bir kıdem göstergesi ve başarı sayılmıştır. Bu yaklaşımla hareket eden mimarlar, bağlamından kopuk, çevresine hükmeden, yapının estetik yönünün ön planda olduğu tekil mimarlık nesneleri üretmişlerdir. Günümüzde, markaların, kentlerin ve kendi imajlarına yönelik ikonik tasarımlar yapan, tüketim toplumunun ihtiyaçlarına hizmet eden ve bu doğrultuda tanınır olmayı başaran mimarların "yıldız mimar" ya da dünyada bilinen adıyla "starchitect" olduğundan bahsedilebilir. Yıldız mimarların şöhret ve tanınma odaklı yaklaşımları, mimarlığın gündeminde olması beklenen güncel sorunların önüne geçerek, sermaye sahibi küresel yatırımcıların imaj yaratma taleplerini karşılamıştır. Rekabet ortamının yıpratıcı şartlarında, ideolojilerinden vazgeçen mimarlar, mekan tasarımı ve üretimi sürecinde toplumsal ve kültürel etkileri bir kenara bırakarak, cazibe odaklı ve estetik temelli mimarlık nesneleri üretmeye başlamışlardır. 2008 mali krizinde sermaye piyasalarının yönlendirici etkisinin azalmasıyla birlikte farklı toplumsal ve çevresel sorunları dert edinen bir mimari yaklaşım gelişmiştir. Tüketim toplumunun dışında kalan bireylerin iyi bir yapılı çevrede yaşamasını ilke edinen; katılımcı odaklı, mimarlık pratiğinin erişemediği coğrafyalara hizmet sağlamaya çalışan bir grup mimar "aktivist mimar" olarak adlandırılarak ön plana çıkmıştır.

Çalışma kapsamında ilk bölümde "yıldız mimar" kavramının ortaya çıkışı, gelişimi ve yarattığı toplumsal etkilerden bahsedilmektedir. İkinci bölümde "aktivist mimar" kavramı ele alınmış ve sorumluluk esaslı örnekler üzerinden aktivist mimarlık hareketi değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise belirli bir zümreye hitap eden "yıldız mimar" ve "aktivist mimar" kavramları insanlığa ve topluma karşı sorumlulukları yönünden karşılaştırılarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tüketim Kültürü, Kapitalizm, Sorumluluk, İkonik Mimarlık, Küreselleşme

ABSTRACT

Transformations in the field of architecture and design progress in parallel with the developments in the social structure. While entering the 21st century, the change experienced by architecture and architects has been shaped by the economic, cultural, social, and environmental effects experienced in the globalization process. With the developments in technology and the increase in the use of the internet, the dynamics of society have changed and a consumption-based society has begun to emerge. In this process, the act of architecture was directed to a marketable, known, and image-bearing interface in line with the demands of the consumer society and the driving force of the competitive environment. Not only architecture or architects, but also cities have begun to be evaluated in terms of image, and an order that prioritizes capital has emerged by moving away from designs that serve human nature and needs.

In the 90s, in architectural practice, designing designs that achieved a certain level of appreciation was considered a sign of seniority and success. Acting with this approach, architects have produced singular architectural objects that are detached from their context, dominating their surroundings, and in which the aesthetic aspect of the building is at the forefront. Today, it can be said that architects who make iconic designs for brands, cities, and their own images, serve the needs of the consumer society, and succeed in becoming known in this direction, are "star architects" or "starchitect" as it is known in the world. The fame and recognition-oriented approaches of star architects prevented the current problems expected to be on the agenda of architecture and met the image-creation demands of global investors with capital. Architects, who gave up their ideologies in the corrosive conditions of the competitive environment, started to produce attraction-oriented and aesthetic-based architectural objects, leaving aside the social and cultural effects in the process of space design and production. With the decrease of the guiding effect of the capital markets in the 2008 financial crisis, an architectural approach has developed that deals with different social and environmental problems. A group of participatory-oriented architects who adopt the principle of living in a well-built environment for individuals who are outside of the consumer society, and who try to provide services to geographies that architectural practice cannot reach, came to the fore by being called "activist architects".

Within the scope of the study, the emergence, development, and social effects of the concept of "star architect" are mentioned in the first part. In the second part, the concept of "activist architect" is discussed and the activist architecture movement is evaluated through examples based on responsibility. In the conclusion part of the study, the concepts of "star architect" and "activist architect", which appeal to a certain group, are discussed in terms of their responsibilities towards humanity and society.

Keywords: Consumer Culture, Capitalism, Responsibility, Iconic Architecture, Globalization

1. GİRİŞ

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan üretim ve tüketim hareketliliği sonucunda hemen her alanda vazgeçilmez bir unsur haline dönüşen tasarım olgusu, mimarın hakimiyet alanını genişleterek önemini arttırmıştır. Bu süreçte kullanım nesnesi ile estetik nesne arasındaki ayrım kaybolurken, tasarlama ve üretim pratiklerine yönelik değişimler ortaya çıkmıştır. Mimarlık nesnesinin imajı önem kazanırken, kabuğu da işlevi kadar değer görmeye başlamıştır.

Kurumsallaşma ve markalaşma etkisinde yeni açılımlara yönelen mimarlık ortamı, serbest piyasanın ve kapitalist düzenin etkisinde dönüşüme uğrarken, biçim ve işlevin yerini estetik kaygılar almıştır. Küreselleşme ile birlikte ekonomik, sosyal ve kültürel dinamiklerin değişimi etrafında şekillenen mimarlık pratiği, küresel düzene hizmet eden bir araç haline gelerek mimarın kimliğinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Yaratıcılığın ön plana çıktığı bu rekabet

ortamında, mimarların rakipleri arasından sıyrılma içgüdüsüyle tasarladıkları simge yapılar, kente iz bırakan, bilinirliği yüksek mimarlık nesnelerine dönüşmüştür. Mimarları bireysel simgeler tasarlamaya sürükleyen rekabet ortamında ünlü ve bilinir olmak önem kazanmıştır. Medya aracılığıyla dünyaya takdim edilen simge yapı, tasarımcısını da "yıldız mimar" (starchitect) pozisyonuna ulaştırmıştır.

Dikkat çekmenin birincil amaç haline geldiği bu ortamda üretilen simge yapılar, ekonomik değer yaratan bir pazarlama aracı olarak inşa edilirken, turizmde artış ve bölgesel hareketlilik gibi kapitalizmin beklenen sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu ilgi ve dikkat çekme eğilimi; salt kabuk üretme, bağlamdan kopma ve yapının özünden uzaklaşması gibi sorunları beraberinde getirmiştir. Hem mimarlar hem de sermaye sahipleri için, kaynakların sınırlı olduğu dünyamızda mekansal üretim yaparken sorumluluk bilinci ile hareket etmenin gerekliliği bu çalışmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

1997 yılında Frank Gehry'nin İspanya'nın Bilbao şehrinde tasarladığı Guggenheim Müzesi, "yıldız mimar" kavramının ortaya çıkışıyla ilişkilendirilir. Terörle anılan geçmişinin aksine bu tasarımla bir marka haline gelen Bilbao kenti, turist akınına uğramış ve yapı kentin yerel ekonomisine ciddi katkılar sağlamıştır. Yapının neo-barok kıvrımları ve kentin mevcut dokusuna aykırı formu, müzede sergilenen sanat eserlerden daha fazla ilgi çekerek büyük yankı uyandırmış, bu durum literatürde "Bilbao etkisi" olarak tanımlanmıştır. Gehry bu süreçten itibaren yıldız mimar sıfatı ile anılmaya başlanmıştır.

Kapitalizm etkisinde sermaye piyasaları ve politikaların yönlendirmesiyle ilerleyen mimarlık pratiği, mimar ve mimar kimliğinin insan odaklı yapısının manipüle edildiği endişesine sebep olmuştur. Bu doğrultuda, dünyadaki kaynakların kısıtlılığı, iklim krizleri, ekolojik dengenin bozulması, eğitim ve barınma sorunları gibi günümüzün önemli problemlerine çözümler arayan alternatif mimarlık hareketleri gelişmiştir.

Çalışmada, "yıldız" olma durumu ile mimarlık nesnesinin üretiminde mimarın toplumsal rolü ve sorumluluklarının hatırlatılması yönünde karşıt bir görüş olarak gelişen "aktivist" mimarlık, karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Çalışmanın hipotezi; "kapitalizm ortamında etik sorumluluklar ile çelişen 'yıldız mimarlık' kavramının gündeme getirdiği sorunlara karşın, aktivist mimari hareketler bir çözüm ortamı sunacaktır" olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda ilk bölümde, küreselleşme ve mimarlık ilişkisi, farklı yazar ve eleştirmenlerin görüşlerine yer verilerek ele alınmış, tüketim olgusu ve kapitalizmin mimarlık pratiği üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. İkinci bölümde, yıldız mimarlık kavramı ve küresel etkilerinden bahsedilmiştir. Çalışmanın son bölümünde etik sorumluluk, çevre bilinci ve insanlık faydasına üretim yapmak gibi güncel sorunlara çözüm arayan aktivist mimarlar ve projeleri incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise yıldız mimarlık kavramı ile gündeme gelen problemler değerlendirilerek, aktivist mimarlığın bu doğrultuda oluşturduğu düşünülen sorumluluk bilinci ortaya konmuştur.

2. KAPİTALİZM, KÜRESELLEŞME VE MİMARLIK İLİŞKİSİ

Tarihsel süreçte net bir başlangıç dönemi belirtilmese de, kapitalizm bir politika ve ekonomi kavramı olarak Endüstri Devrimi ile ilişkilendirilmektedir. Erken dönemlerinde emek ve üretim odaklı olan bu sistem, gelişmiş kapitalizm sürecinde daha çok tüketim üzerine yoğunlaşmıştır. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren küreselleşme ile birlikte tüketime dayalı bir toplum yapısı oluşmaya başlamıştır.

Medya kanalları, pazarlama yöntemleri ve teknolojide oluşan gelişmeler aracılığıyla tüketimi arttırmaya yönelik olarak geliştirilen stratejiler neticesinde tüketim nesnelerine karşı talep artmış ve kapitalizm daha da belirginleşmiştir. Kapitalizmin, insanlığın ve ekolojik çevrenin zarar görmesi pahasına sürekli büyüme eğiliminde olması ve sermaye sahiplerinin iktidarını koruma içgüdüsü, mimarlıkla olan ilişkisi için de geçerlidir. Akademik ortamlarda ve güncel tartışmalarda, inşaat sektörünün tüketim kültürüne hizmet eden en önemli çarklarından biri olduğu ve bu doğrultuda maddi üretimden fazlasını barındıran mimarlık mesleğinin de bu durumdan etkilendiğinden söz edilmektedir. Önceliği barınma ihtiyaçlarına yönelik mekan üretmek olan mimarlık pratiği, Endüstri Devrimi ile başlayan ve küreselleşme ile devam eden süreçte, kapitalist sistemin etkisinde insan doğası ve gerekliliklerine yönelik yapılar üretmek yerine ekonomi ve sermayeyi destekleyen üretimlerin içinde yer almaya başlamıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren medyanın gelişimi, internetin bulunuşu, sınırların ortadan kalkması gibi küresel boyuttaki gelişmeler sonucunda bilginin dolaşımındaki hız artmış ve bu durum da küreselleşmenin gelişimini sağlamıştır. Toplum kuramcısı Daniel Bell (1999), “The coming of post-industrial society: A venture in social forecasting” (Sanayi sonrası toplum) adlı kitabında, Sanayi Devrimi’nin bittiğini belirterek, ekonomik gelişmelerle paralel olarak ilerleyen ve küreselleşme olarak adlandırılan yeni bir sosyal yapının ortaya çıktığını ifade etmiştir. 90’lı yıllarda internetin yaygınlaşması ve toplumun önemli dinamiklerinden biri haline gelmesi, teknolojik gelişmeler ve uluslararası ölçekteki şirketlerin sermayeyi elinde bulundurması sonucunda küresel çapta değişimlerin yaşandığı bir döneme girilmiştir. Marka kimliği, kültürel, sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmeler çerçevesinde öne çıkmak ve bilinir olmak için önemli bir konuma ulaşmıştır. Bu yeni ekonomik düzenin, tüketim anlayışının oluşturduğu karmaşa ve kalabalık marka kavramı ile birlikte düzene girmiştir (Cestel, 2021).

Duncan Bruce ve David Harvey “Marka Bilmecesi” kitabında, bu dönemi “her şeyin meşhur olma çağı” olarak nitelendirmişlerdir (Bruce & Harvey, 2010). Bu dönem, mimarlık nesnesinin üretiminde de farklı meşrulaşmalar ortaya çıkarmıştır. Mimarlık tarihi boyunca ünlü yapıların mimarları ile anıldığı düşünüldüğünde, ün ve mesleki başarı arasındaki bağlantının geçmişten süregelen bir yaklaşım olduğu ifade edilebilir. Çalışmanın da ana odaklarından birini oluşturan “yıldız mimar” kavramının bu doğrultuda kökleri geçmişe dayanan bir nitelendirme olduğu söylenebilir. Tarihçesi düşünüldüğünde yıldız olma durumunun net bir çıkışı veya yöntemi olmamakla birlikte, küreselleşme ile birlikte mimarların kendi camiaları dışında ün ve popülarite kazanmalarının temelinde medyanın olduğu söylenebilir (Niculae, 2016).

İnternet teknolojilerinin hakim olduğu bu yeni medya çağında, üne kavuşma durumu medya kavramı ile daha da net ilişkilendirilebilir. Son yıllarda mobil teknolojilerin ceplerimize kadar girmesi ile birlikte, bireylerin özgürce paylaşım yaptığı ve ürettikleri içeriklerin aynı zamanda tüketicileri haline geldikleri bir “sosyal medya” kavramı oluşmuştur. Mekan, yeni medya döneminde, popüler olmaya ve çokça etkileşim almaya yönelik bir tasarım anlayışı ile üretilmeye başlanmıştır. İçerik üretimine dolayısıyla da etkileşime elverişli tasarımlar, sosyal ağlarda yer bulmaya başlamıştır. Rekabetçi ortam ve popüler olma çabası gibi yönlendirici güçlerin etkisinde paylaşılmak üzere tasarlanan “Designed to share” (paylaşmak için tasarlamak) olarak da adlandırılan yeni bir mimari yaklaşım dönemine girilmiştir (Akyol & Yurttaş, 2023). 2000’li yıllar sonrası mimarlık nesnesinin üretiminde sosyal medya bilinirlik ve mesleki başarı arasındaki ilişkiyi güçlendiren bir araç haline gelmiştir.

Medyanın gelişimi ile imaj kavramı daha da önem kazanmıştır. Bir tasarım nesnesinin imajı baskın bir şekilde ön plana çıkarken diğer girdileri ikinci planda kalmıştır. Bu durum mimarlık ile ilişkilendirildiğinde ise mimarlık nesnesi ile bağlamı arasındaki ilişkinin zayıflaması; yapıyı olağan bir kullanım nesnesi haline getirir ve yapının neredeyse bir "mobilya" veya "aksesuar" gibi tekil bir nesne olarak herhangi bir mekanda var olabilmesine yol açar. Dolayısıyla yapının imajı; işlevselliğinin, çevresel duyarlılığının ve tasarım odaklı yaklaşımının önüne geçmekte ve tasarım sürecinde belirlenen birçok baskın veriyi ikinci plana itmektedir (Güzer, 2020). Bu bağlamda "Tenin Gözleri" adlı kitabında mimarlık nesnesinin görsel imgeye indirgenmesini eleştiren Juhanni Pallasmaa, mimarlık pratiğinin samimiyet ve özünden kopuk, salt pazarlama odaklı bir imajlar bütünü haline geldiğini anlatır (Pallasmaa, 2016).

3. YILDIZ MİMAR

Tüketim odaklı ekonomilerin bir sonucu olarak ortaya çıkan rekabet ortamında mimarlar ideolojilerinin önüne popülerlik ve bilinirliği koyarken, meta durumuna indirgenen mimarlık ürünü objeleştirme üzerine tasarlanmaya başlanmıştır. Mimari alanda da etkisini gösteren marka kimliği yaratma arzusu doğrultusunda marka konumuna ulaşmayı hedefleyen mimarlar, sürekli yenilik ve farklılık arayışında olup, çarpıcı estetik nitelikler taşıyan yapılarını dikkat çekmek ve medyada yer bulabilmek için kullanır hale gelmişlerdir. Bu bağlamda serbest piyasa ortamının itici gücü ile bireyselliğe dayalı tasarlanan yapılar, biçim ekseninde yüzeyselleşirken, marka kimliği yaratmak, mimarlık ürününün değerini belirleyen bir veriye dönüşmüştür (Cestel, 2021).

Mimarlığın marka yaratma aracı olarak kullanılmasında tasarımcılar belirli biçimler ile kendilerini markalaştırma yolunu tercih etmişlerdir. 1990'lı yıllarda bilgisayar teknolojilerindeki ilerlemeler tasarım ve üretimin önünü açmış, piyasada uygulanmaya başlayan dijital yöntemler ile sıradanlıktan uzak imgeler üretilebilmiştir. Bu imgeler küresel ağ içinde dolaşıma dahil edilerek Guy Debord'un "gösteri" olarak nitelendirdiği bir etkileşim sağlamış, küresel sahnede kentlerin rekabet gücünü arttıracak bir kaldıraç görevi üstlenmiştir (Frampton, 2014). Bu küresel gösteri içinde yapının yanında tasarımcısı da "yıldız mimar" olarak adlandırılmış ve bu unvan pazarlamanın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir (Omacan, 2019).

Bilgisayar teknolojilerindeki bahsedilen bu gelişim, mimarların özgün ve çizgi dışı estetik anlayışları ile birleşerek farklı strüktürel kabuklar ve oluşturdukları bu çizginin farklı yapılara yansımasını doğurmuştur. Foster'a göre marka mimarlığın yönelimi ünlü tasarımcıların marka olmalarını sağlayacak kendilerine has biçimleri sıkça kullandıkları bir sürece girilmiştir. Gehry'nin kullandığı neo-barok kıvrımlar, Zaha Hadid'in fütürist parametrik çizgileri, Koolhaas'ın kübistvari yüzeyleri; üretilen yapının kentin dokusundan sıyrılmasını sağlayan ve odak noktası oluşunu kurgulayan marka mimarlık yaklaşımlarıdır (Foster, 2013).

Aslında bilinen mimarlık pratiğinde, bireysel ve toplumsal ihtiyaç ve arzuların karşılanması beklenirken, küreselleşmenin etkisi ve bireyin ön plana çıkma içgüdüsü ile birlikte yapılar; bağlamdan sıyrılmış, farklı malzeme ve teknolojik olanaklar ile oluşturulmuş, kent simgeleri olmaları için tasarlanmış ikonik figürler olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası şirketlerle ortaklaşa geliştirilen büyük ölçekli projeler, yapıyı tasarlayan mimarlarla özdeşleştirilmiş, böylece mimarın kimliği ve mimarlık pratiği büyük bir değişime uğrayarak iki yönlü bir reklam

objesine dönüştürülmüştür (Sağlam, 2020). Diğer bir deyişle, ikonik yapı ile beraber hem mimar markalaşmış hem de projenin yatırımcısı ismini duyurmuştur.

Bu görüşler doğrultusunda "yıldız mimar" ya da dünya çapında bilinen adıyla "starchitect", küresel ölçekte mimarlık nesneleri üreten, sermaye sahipleri ile iş birlikteliği yapan, kamu önünde bilinirliği olan ve idol haline gelen mimarlar için kullanılan bir unvandır. Ancak dünyanın yüzleştiği çevresel ve sosyal problemlere çözüm olmaktan uzak, salt imajı ve ekonomik yönüyle ön plana çıkan büyük projeler ve "yıldız mimarları" birçok ortamda eleştirilmektedir. Teması sorumluluk olan bu çalışmaya da eleştirel yönü sebebiyle konu olmuştur.

Kent içinde simgesel bir figür olarak ortaya çıkan ve şehrin genel dokusuna aykırı bir duruşla üretilen yapılara verilebilecek en bilinen örneklerden biri bilindiği üzere Gehry'nin Bilbao'da tasarladığı "Guggenheim Müzesi"dir. Literatüre "Bilbao etkisi" olarak giren tanımlamaya göre; ekonomik problemler ve terör eylemleri sebebiyle cazibe merkezi olmanın çok uzağında eski bir liman kenti olan Bilbao'nun, Gehry'nin 1997 yılında ürettiği ikonik müze yapısı sayesinde turist ve ziyaretçi akınına uğrayarak kentle ilişkilendirilen bir figür haline gelmesi ve beraberinde getirdiği etkinin öyküsüdür.

Kentin logosu olarak Guggenheim Müzesi'nin seçilmesi durumu Dovey'in (1999) belirttiği "Logosuz şirketler gibi, ikonsuz kentler de pazarda yer almazlar" ifadesi ile birebir örtüşmektedir. Yapının ikonik görüntüsü sergilediği sanat eserlerinin önüne geçerek büyük bir yankı uyandırmış, aynı zamanda tasarımcısının uluslararası bilinirliği konusunda da bir dönüm noktası olmuştur. Ancak Gehry, bir tasarım dili olarak kullandığı dekonstrüktivist kıvrımları ve yansıtıcı malzemeler ile oluşturduğu yüzey biçimlerini farklı yapılarına da taşıyarak Bilbao Guggenheim'ın, ironik bir ifadeyle, adeta kardeşlerini tasarlamıştır (Görsel 1).

Görsel 1. Bilbao Guggenheim (URL 1), Manhattan Guggenheim Projesi (URL 2), Abu Dhabi Guggenheim Projesi (URL 3)

Bu anlayışla üretilen mimarlık nesneleri çevrelerinden sıyrılan tekil nesneler olarak ön plana çıkarken kentsel morfoloji içerisinde yalıtılmış simge yapılara dönüşmekte, bu durum kentin içinde veya farklı coğrafyalarda benzer yapıların üretilmesini tetiklemektedir. İkonik yapılar bir başka deyişle kentin geri kalan dokusuyla ilişkilerini keserek bağlamına hükmeden bir rol edinirler. En parlak dönemlerini 2000'li yıllarda geçiren "yıldız mimarlık" yapıları, 2000'li yılların sonlarına doğru, küresel ölçekte gelişen ekonomik kriz ve bu büyük bütçeli projelerin üretilebilir olmaktan çıkması ile birlikte, gözden düşmeye başlamış, bir başka deyişle "yıldız mimar" furyası sona ermeye yaklaşmıştır. Bu ortamda toplumsal mimarlığı gözeten, insanlık için sorumluluk yüklenen yeni mimari yaklaşımlar ve üretim pratikleri ön plana çıkmaya başlamıştır.

3. AKTİVİST MİMAR

Mimarlık, eski çağlardan beri insanlık ve evrenin faydası için üretim yapan, kuramsal bir altyapısı olan, duyarlıklarımızı gözeten bir meslek pratiği iken, rekabet ortamı ve küreselleşmenin yol açtığı etkiler altında estetik değerlerin ve biçimsel kaygıların yarıştığı bir platforma dönüşmüştür. Devam eden süreçte toplumun yararını gözeten ve kapitalist yaklaşımlar dışında farklı problemleri de dert edinen tasarım yaklaşımları ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda, disiplinlerarası mesleki faaliyetleri işbirliği bilinciyle yürüten, tasarım ve üretim sürecinin tek bir isim üzerine kurgulanmadığı, ekip olarak çalışmanın önemine inanan, pazarlama güdüsü yerine toplumun gereksinimlerine eğilen bir mimarlık hareketi gelişmeye başlamıştır. Hem Türkiye'de hem de dünya genelinde "yıldız mimarlık" olarak bilinen şöhret odaklı mimarlık eğilimine karşı, işbirliği kavramı üzerine örgütlenen meslek gruplarının ön plana çıktığı bir döneme girilmiştir (Berk & Akbulut, 2022).

Bu ortamda "aktivist mimarlık" olarak adlandırılan; mimarlık mesleğinin mevzuat ve dayatmalarına meydan okuyan, mimarların sorumluluk sahibi ve sosyal sorunlara eğilen bir yaklaşım benimsemeleri gerektiğini savunan, iyi tasarlanmış bir çevrenin tüm toplulukların hizmetinde olması gerektiğine inanan mücadeleci ruhlu bir mimarlık türü belirmiştir. "Aktivist mimar" gelir düzeyi düşük yerleşkelerin gereksinimlerine, dezavantajlı toplulukların ihtiyaçlarına, yerel yönetimlerin düşük bütçeli projelerine çözümler üretmeye çalışır. Aktivist mimarlar, geleneksel malzeme ve yerel kaynakların üretim gücünü kullanarak farklı topluluklarla işbirliği içinde eğitim ve sağlık yapıları, kamusal alanlar ve konut üretimi yaparlar (Niculae, 2016). Bir başka deyişle, aktivist mimarlar "iyi mimarlık" anlayışını savunan ve insanlığın problemlerine çözümler arayan, mimarlığın son yıllarda "yıldız mimarlık" etkisi içinde sadece fiziki yapıya indirgenmiş imajını değiştiren bir sosyal harekettir.

Jeremy Till (2009), Architecture Depends adlı kitabında mimarlığın tekil bir nesne üretmekle ilgili olmadığını belirtirken, mimarlık nesnesinin ortaya çıkışına kadar gelişen tüm süreçleri mimarlığın kapsamına dahil etmeyi benimser. Mimarlığı bir araç ya da temsilci olarak nitelendiren Till, mimarlık pratiğinin tüm süreçlerine birçok aktörün (katılımcının) dahil olduğunu ifade ederken, bu durumu mimarlık pratiğinin bağlı olma hali (dependency) olarak açıklar. Bağlı olma halinin beraberinde getirdiği etik boyut ve sorumluluklara da vurgu yapar. Mimarlığın bağlı olma halini kısıtlayıcı bir kriter olarak değil, tam tersine alternatif bir yöntem olduğunu vurgulayan Till, mimarlık pratiğinde yeni olasılıklar üretmek için farklı yönelimler, hayal gücü, yetenek ve merakın birlikteliğiyle yenilikçi çözümler geliştirilebileceğini savunur (Till, 2009). Mimar ve akademisyen Peggy Deamer da aynı Till gibi artık mimarlığın farklı problemler üzerine odaklanması gerektiğini düşünür. Yeni mimarlık pratiğinin, gösterişli ve estetik yönüyle ön plana çıkan yapılar yerine toplum odaklı, çevre sorunlarına çözüm arayan ve üretilebilir makul bütçelerle tasarlanan yapılara ihtiyaç duyduğunu ifade eder (URL 4).

Toplum yararına yaptığı projelerle ön plan çıkan 2016 Venedik Mimarlık Bienali'nin küratörü ve aynı yılın Pritzker ödülü sahibi Alejandro Aravena ve ofisi Elemental, mekan kullanıcılarını sorun tespiti süreçlerine dahil ederek yaşanabilir çevreler oluşturmayı ilke edinmiştir. Afet sonrası konut yapımı sorunu için geliştirdikleri "artırımlı konut" (incremental housing) projeleriyle açık uçlu tasarım pratiğini vurgulayarak dünya mimarlık ortamında dikkat çekmiştir (Kılıç, 2017). Aravena ve ofisi Elemental mimarlığı sosyal eşitliğin sağlanması için bir araç olarak görürken, aktivizm olarak gelişen hareketin öncülerinden biri olmuştur (Görsel 2). Toplumun her kesimi için mimarlığın alternatif yönlerini arayan,

Alejandro Aravena, halkı dahil ettiği tasarım pratiklerine halk ile birlikte çözümler ararken, mimarlığın farklı kesimlerin sorunlarına eğileceğinin sinyallerini vermiştir (URL-5).

Görsel 2. Bir sosyal konut olarak Villa Verde (URL 6)

Yararlılık, kullanıcı odaklı üretim ve sürdürülebilirlik esaslı bu yaklaşım, 2014 yılı yapımı Rebel Architecture (Asi Mimarlık) adlı belgeselle de gündeme getirilmiştir. Altı bölümden oluşan yapımda, dünyanın kentsel, çevresel ve sosyal sorunları ele alınırken, tasarımı bir direniş ve aktivizm biçimi olarak kullanan mimarlar konu edilmektedir. Tanıtımında ikonik yapılar ve lüks rezidanslar ile seçkin bir kesime hitap eden, belirli bir zümrenin elinde olan "yıldız mimarlığın" yerini çoğunluk için tasarımın (Design for All) alabileceğinin belirtildiği yapımda, Vietnam, Nijerya, İspanya, Pakistan, İsrail/Batı Şeria ve Brezilya'dan örnekler yer almaktadır.

Mimarın rolü ve sorumluluğu üzerine çalışmalar yürüten Pritzker ödüllü Japon mimar Shigeru Ban, sosyal sorunlara karşı radikal yaklaşımı ile tanınmaktadır. Onagawa Geçici Konteyner Konutu, Ahşap Prefabrike Geçici Konut projelerinin yanında; Türkiye'de yaptığı Acil Deprem Konutu gibi projeleri ile mimarlık pratiğinin insana karşı sorumluluğunu da hatırlatmaktadır. Güncel bir örnek olarak Ukrayna için geliştirdiği geçici konut projeleri Voluntary Architects Network ile birlikte yürütülmekte ve bağışlara da açık olarak proje süreci devam etmektedir. Acil barınma ihtiyacı gereksinimlerini karşılarken insanların yaşam kalitesini arttırmayı ilke edinen Ban, aynı zamanda çevreye saygı ve daha temiz dünya arzusu ile yapılarında geri dönüştürülebilen malzemeler kullanmıştır (Görsel 3).

Görsel 3. Shigeru Ban'ın sürdürülebilir projeleri (URL 7)

Toplulukların istikrarına ve gereksinimlerine yönelik çalışmalarına devam eden, 2022 yılı Pritzker ödülü sahibi, mimar, eğitimci ve sosyal aktivist Francis Kéré, çoğunlukla mimarlık pratiğinin ulaşamadığı coğrafyalar için üretimler yapmaktadır. Afrika kökenli olan mimar, çocukluğunda yaşadığı barınma ve eğitim sorunlarını gözeterek, okullar, sağlık tesisleri, parlamento binaları gibi yapıların üretimi ile yerel toplulukların geleceğine hizmet etmeye odaklanmaktadır. Bölgede yaşayan toplulukların yaşam pratiklerini devam ettirirken, sosyal içeriklerini arttıran projelerinde yerel malzeme ve tematik dokular kullanarak yapılarının yer ile bağ kurmasını hedefler. Dolayısıyla, Kéré'nin yapılarının yıldız mimarların bağlamına

hükmeden tekil yapılarının aksine, bağlamıyla örtüşen bir karaktere sahip olduğundan bahsedilebilir (Görsel 4).

Görsel 4. Kéré tasarımı; Gando İlkokulu, Serpentine Pavilyonu, Noomdo Yetimhanesi (URL 8)

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küreselleşme ile güçlenen tüketim kültürü, birçok disipline olduğu gibi mimarlığa da yön vermeye devam etmektedir. Pazar mekanizmalarının kar odaklı yaklaşımları ile birlikte mimarlık da tüketilebilen bir nesneye dönüşmüş, var olan yapıların değerlendirilmesi yerine, yeni mimarlık ürünlerine ihtiyaç duyularak her daim daha gösterişli, daha sağlam, daha teknolojik olanına ulaşmak adına çabuk vazgeçilen bir rekabet aracı haline gelmiştir. Kent dokularının tahrip olması göz ardı edilerek ikonik özellikli tekil nesneler, rekabet ortamının bir parçası olarak farklı aktörler ve sermaye kaynaklarının yardımıyla pazarlanmaktadır. Mimarlık pratiği kar güdüsü çerçevesinde şekillenirken, kentlerin küresel yarıştaki varlığını ispatlayabilmek adına mevcut silüetlerini dünyada marka haline getirecek arayışlara girilmiştir. Bu bağlamda, birçok şehrin çağdaş görünümü yıldız mimarlara veya ünlü tasarımcılara teslim edilmiştir.

Kentlerin marka değerleri sahip oldukları mimari imajlar ile belirlenir hale gelirken, kent silüetleri form ve estetik yorumlar üzerinden değerlendirilmeye başlanmıştır. Yıldız mimarlar tarafından üretilen sermaye piyasası destekli projeler, mimarlık nesnesini dünya çapında bilinen bir esere dönüştürürken, yapının çevreyle kurduğu ilişkiler ve bağlamı sorgulanır hale gelmiştir. Mimari form üzerinden gerçekleştirilen tasarım yaklaşımında, yapının özgün varlık değeri korunurken bağlamına hükmeden bir anıt niteliği taşımamasının önemi vurgulanmalıdır. Mimar bilinir olma arzusu içinde kendi çizgisini oluştururken abartılı biçimsel etkiler yaratan ve benzer özellikte, kent dokusundan tamamen sıyrılan yapılar üretmekten kaçınmalı, topluma karşı sorumluluğunu hatırlamalıdır.

21. yüzyıla gelindiğinde kaynakların kısıtlılığı, ekonomik istikrarsızlıklar, eğitim ve barınma sorunu, doğal afetler, savaşlar, gibi süreçlerin yaşanmasıyla birlikte kentleri yeniden şekillendirme ve herkes için iyi tasarlanmış yapılı çevreler oluşturma kaygısıyla işbirlikçi ve katılım temelli yeni mimarlık hareketleri dikkat çekmeye başlamıştır. 2000'li yıllar yüksek bütçeli küresel piyasanın en parlak dönemi olup bu, sürecin etkisinde gelişen ikonik (anıtsal) yapılara yönelik ilgi, 2008 yılı mali krizi sonrasında aksi yönde gelişmeye başlayarak toplum temelli bir mimarlık anlayışı dikkat çekmiştir.

Günümüzde mimarlık gündeminin toplum temelli bir pratiğe taşınması ile toplumsal, çevresel ve küresel sorunlara, tüketim toplumunun dışında kalan kullanıcıların da gözetildiği, farklı çözümler aranmaktadır. Bu pratikler 90'lı yıllarda büyük etki uyandıran "yıldız mimar" kavramının aksine, mimarlık mesleğinin yaratıcılık becerisini sadece cazibe uyandıran formlara yönelik değil, toplumun iyi bir yapılı çevrede nitelikli bir yaşam sürmesi

yönünde kullanır. Alejandro Aravena, Shigeru Ban, Francis Kéré gibi mimarlar günümüzde ürettikleri toplum yararına ve sorumluluk temelli projeleri ile "aktivist mimar" olarak tanınır hale gelmiştir. Ancak bu mimarlar, "yıldız mimar" ların tam tersi bir bilinçle, ürettikleri pratiklerinde insanlığın ve evrenin yararını gözeten bir bakış açısı ve sorumluluk bilincine sahiptir. Bu değerlendirmeler doğrultusunda, "yıldız mimarlar ve yapıları" ile "aktivist mimarlar ve yapıları" aşağıda yer alan Tablo 1. üzerinde karşılaştırılmıştır.

Tablo 1. Yıldız mimarlar ve yapıları ile aktivist mimarlar ve yapıları

YILDIZ MİMARLAR ve YAPILARI	**AKTİVİST MİMARLAR ve YAPILARI**
Tüketim toplumunun taleplerini karşılar.	Güncel sorunlara çözüm getirir.
Bağlamına hükmeder.	İklim ve coğrafi koşullara uyumlu olma çabası içindedir.
Farklı malzeme ve teknolojik olanakları kullanır.	Yerel malzeme-iş gücünü kullanır.
Form ön plana çıkar.	İşlev ön plandadır.
Gösterişli ve estetik yönüyle ön plana çıkan yapılar üretir.	Toplum odaklı, çevre sorunlarına çözüm arayan yapılar üretir.
İkonik olma arzusu taşır.	Küresel ve toplumsal olaylara duyarlıdır.
Küresel sermayeye hizmet eder.	Katılımcı odaklıdır ve topluma hizmet eder.
Ekonomik değer yaratma odaklıdır.	Sorumluluk bilinci ile hareket eder.
Farklı coğrafyalarda benzer yapılar üretir.	Yerle ilişki kuran özgün yapılar üretir.
Mimarlık nesnesi marka ve reklam objesine dönüşür.	Mimarlık nesnesi yerel halka ve kültüre hizmet eder.
Estetik çözümler üreten mimarlık pratiğidir.	Alternatif çözümler üreten mimarlık pratiğidir. (ekonomik istikrarsızlık, afet, savaş, eğitim ve barınma sorunu gibi temel konulara eğilen)

Sonuç olarak; mimarlığın sadece teknik bir meslek olmadığı göz önünde bulundurularak, toplum temelli ve evrenin karşı karşıya olduğu problemleri tespit eden/çözümler arayan bir bakış açısına ihtiyaç duyulduğu mimarlık ve tasarım eğitimi sürecinde öğrencilere aktarılmalıdır. Sayıları her geçen yıl artan mimar adaylarına, mimarlık pratiğinin sadece kağıt üzerinde tasarlandığı şekliyle kalan bir olgu olmadığı bilinci aşılanmalı, mimarlık nesnesinin üretim sürecinin katılımcılar ve diğer aktörlerle birlikte şekillendiği vurgulanmalıdır.

Estetik ve dikkat çekici yapılar üreterek, tasarım felsefesini baskın bir şekilde ön plana çıkaran mimari yaklaşımlar terk edilerek yapı tasarımının biçimsel boyutundan çok daha fazlasına odaklanılması gerekmektedir. Bunun dışında ekolojik sorunlar, toplum dinamikleri, mekanın bağlamı, yerel malzemelerin korunmasının ve kullanılmasının önemi, katılımcılarla ve üretim sürecine dahil olan diğer aktörlerle uyumlu çalışmalar yürütmek gibi konular mimarlık mesleğinin her zaman gündeminde olmalıdır.

KAYNAKLAR

Akyol, C. & Yurttaş, N. B., 2023, "Designedtoshare: Instagrammable Spaces in Contemporary Architecture", Contemporary Manifests on Design Thinking and Practice, 165-190. Pensilvanya: IGI Global.

Bell, D., 1999, The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. New York: Basic Books.

Berk, M. G., & Akbulut, M. T., 2022, "Dayanışma Mimarlığı: Mimarlık Mesleğinin Dönüşümü ve Mimarlık Kolektiflerine Bakış",. Arredamento Mimarlık, 355, 51-55.

Bruce, D., & Harvey, D., 2010, Marka Bilmecesi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Cestel, T., 2021, Marka Mimarlığın Kökenleri. İstanbul: YEM Yayın.

Dovey, K., 1999, Framing Places: Mediating Power in Built Form. Londra: Routledge.

Foster, H., 2013, Sanat-Mimarlık Kompleksi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Frampton, K., 2014, Modern Architecture: A Critical History. Londra: Thames & Hudson.

Güzer, C.A., 2020, "Bir Mimarlık Eleştirisi Ortamı Olarak Sosyal Medya", Mimari Yansımalar, 29-42. İstanbul: YEM.

Kılıç, Z., 2017," Mimar ve İktidar: Köprü Kurmak mı Dalgalara Karışmak mı?", Dosya, 35-41.

Niculae, R. L., 2016, "Between Responsibility and Starchitecture". Review of Applied Socio-Economic Research, 11(1), 67-73.

Omacan, S., 2019, Neoliberalizmin Mimarlığı: Çağdaş Mimarlığın Denetim ve İtaat Aracına Dönüşme Süreci. Mimarist, 64, 10-11.

Pallasmaa, J., 2016, Tenin Gözleri. İstanbul: YEM Yayın.

Sağlam, H., 2020, "Karizmatik Bir Figür Olarak "Starchitect". YDÜ Mim. Fak. Dergisi, 2(1), 19-25.

Till J., 2009, Architecture Depends. Cambridge: MIT Press.

URL 1: https://www.archdaily.com/990641/25-years-of-the-guggenheim (Son Erişim: 16.12.2022)

URL 2: https://www.archdaily.com/969125/the-long-delayed-guggenheim (Son Erişim: 16.12.2022)

URL 3: https://www.archdaily.com/871752/bring-new-yorks-never-built (Son Erişim: 16.12.2022)

URL 4: https://www.mimarizm.com/haberler/gundem/daha-az-gosteris-daha-fazla-isbirligi_125164 (Son Erişim: 16.12.2022)

URL 5: https://www.labiennale.org/en/architecture/2016/biennale-architettura-2016-reporting-front (Son Erişim: 16.12.2022)
URL 6: https://yapidergisi.com/pritzker-odullu-silili-mimar (Son Erişim: 16.12.2022)

URL 7: http://www.shigerubanarchitects.com/works.html (Son Erişim: 16.12.2022)

URL 8: https://www.archdaily.com/978764/why-francis-kere (Son Erişim: 16.12.2022)

TOPLUM-MIMARLIK DIYALOĞUNUN İYİLEŞTİRİLMESİNDE OYUN TABANLI ÇALIŞMALARIN KULLANILMASI

USING GAME-BASED STUDIES in IMPROVEMENT of SOCIETY-ARCHITECTURE DIALOGUE

Burcu Gülay Taşçı[1]

[1] Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlik Fakültesi Mimarlık Bölümü İzmir, Türkiye
[1] burcu.gulay@deu.edu.tr

ÖZET

Nitelikli bir mimari çevrenin yaratılması ve korunması için, farkındalığı yüksek bir toplumun varlığı çok önemlidir. Farkındalık konusu son dönemde mimarlık alanındaki akademik çalışmalarda sıkça karşımıza çıksa da genel anlamda gelişmekte olan bir ülkede eğitim sisteminden ve eğitim politikalarından bağımsız, sadece mimarlık alanından bir bakışla bu konunun yeterince incelenemeyeceği öngörülmektedir. Bu öngörü Avrupa'da ve diğer gelişmiş dünya ülkelerinde toplum mimarlık diyaloğunu geliştirmeye yönelik yapılan çalışmalar incelenerek edinilmiş ve bu vesile ile bu çalışmada toplum mimarlık diyaloğunun gelişmesinde mimarlığın rolü masaya yatırılmıştır.

Çalışmada literatür taraması ve doküman analizi yapılarak, dünyada toplum mimarlık eğitiminde benimsenen yaklaşımlara bakılmış ve benzer şekilde Türkiye'de toplum mimarlık diyaloğunu iyileştirmeye yönelik yapılabilecek çalışmalar araştırılmıştır. Dünyada toplum mimarlık diyaloğunu geliştirmeye yönelik pek çok çalışma yapıldığı bilinmektedir. Bu çalışmalar ağırlıklı olarak geleneksel strateji, yöntem ve teknikler kullanılarak gerçekleştirilmekte; topluma bilgilendirici seminerler verme, atölye çalışmaları yapma ve benzeri yöntemler ile sürdürülmektedir. Son dönemde bu çalışmaların eğlenceli aktiviteler ile zaman zaman da teknoloji ile birleştirildiği; çağın dinamiklerine uygun şekilde yenilikçi yöntem ve tekniklerle günümüz koşullarına uyarlandığı görülmektedir. Bu bildiri kapsamında, yapılı çevre eğitiminin toplumun tabanına yayılmasında ve bu kültürün gelişmesinde oyun ve oyun tabanlı çalışmaların kullanılması araştırılmaktadır.

Çalışmanın sonuçlarının toplumsal farkındalığı arttırmak konusunda, özellikle toplum eğitimine katkı sağlayacak mimarlar açısından önem taşıdığı ve ayrıca toplumun yapılı çevre farkındalığı geliştirmesi konusunda fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mimarlık, Toplum Eğitimi, Alternatif Yaklaşımlar, Oyun

ABSTRACT

The existence of a society with high awareness is very important for the creation and protection of a qualified architectural environment. Although the issue of awareness has been frequently encountered in academic studies in the field of architecture in recent years, it is foreseen that this issue cannot be adequately examined from a viewpoint only from the field of architecture, independent of the education system and education policies in a developing country. This foresight was obtained by examining the studies on improving the society-architecture dialogue in Europe and other developed world countries, and hereby, in this study, the role of architecture in the development of the society-architecture dialogue was discussed.

In the study, literature review and document analysis were made, the approaches adopted in society-architecture education in the world were examined and similarly, studies that could be done to improve the society-architecture dialogue in Turkey were investigated. It is known that many studies have been carried out in the world to improve the society-architecture dialogue. These studies are mainly carried out using traditional strategies, methods, and techniques; It is carried out by giving informative seminars to the society, holding workshops and similar methods. Recently, these studies have been combined with fun activities and sometimes with technology; It is seen that it has been adapted to today's conditions with innovative methods and techniques in accordance with the dynamics of the age. Within the scope of this paper, the use of games and game-based studies in the spread of built environment education to the society and the development of this culture is investigated.

It is thought that the results of the study are important in terms of increasing social awareness, especially for architects who will contribute to social education, and will also be beneficial for the society to develop awareness of the built environment.

Keywords: Architecture, Society Education, Alternative Approaches, Play&Game

1. GİRİŞ

Nitelikli bir mimari çevrenin yaratılması ve korunması için, çevre farkındalığı yüksek bir toplumun varlığı çok önemlidir. Yapılan pek çok çalışma günümüzde bireylerin çevreleri hakkında yeteri kadar bilinçli olmadığını doğrulamaktadır. Bu bilinç eksikliğinin bir sonucu olarak, özellikle son dönemlerde "nitelikli yapılı çevrelerin anlaşılamadığı, korunamadığı, kültürel mirasın zarar gördüğü, bireylerin çevreleri hakkında alınan kararlarda söz sahibi olamadığı, toplum ile mimarlık arasındaki diyaloğun eksik geliştiği" gözlenmektedir. Gelinen nokta sadece karar veren ya da yapılı çevreyi tasarlayan mimarlara değil, yapılı çevreyi kullanan tüm vatandaşlara sorumluluklarını hatırlatmak konusunda bir mesaj niteliğindedir.

Yapılı çevre farkındalığı konusu, çevre eğitimi odağında yapılan çalışmaların önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Dünyada son dönemde öne çıkan "sürdürülebilir mimarlık hareketi", İnsanların çevrelerini anlayabilmesi, onun devamlılığı ve iyi şekilde muhafaza edilmesini sağlayabilmesi için yapılı çevre eğitiminin önkoşulu haline gelmiştir (Sakai, 2007). Dünya genelinde ülkelere bakıldığında, özellikle gelişmişlik düzeyinin eğitime paralel geliştiği ülkelerde, yapılı çevre farkındalığının çocuk yaşlardan itibaren eğitim politikasında bir sorun olarak ele alındığı görülmektedir (Gülay Taşçı, 2014). Bu farkındalığı gelştirmek için pek çok ülkelde okul öncesi dönemden yetişkinliğe kadar geniş bir perspektifte yapılı çevre eğitimi pragramları uygulanmaktadır.

Yapılı çevre ile ilgili sorunları gidermek sadece mimarların değil, tüm toplumun sorumluluğundadır. Bu bağlamda bakıldığında "yapılı çevre eğitimine kimin ihtiyacı vardır?" sorusuna, Evans ve Griffiths'in söylediği gibi (2000) "herkesin" şeklinde yanıt vermek gerekmektedir. İngiltere devlet sözcüsü yaptığı konuşmasında, "yapılı çevre hem geleneksel müfredat için, hem de vatandaşlık eğitimi için önemli bir kaynaktır ve önemsenmelidir" demekte, tarihi yapılar konseyinde çalışan ve yapılı çevre eğitimi veren Simon Unvin de, "mimarlık ve yapılı çevre eğitimi sadece okullarda öğretilen bir meslek eğitimi olarak değil, yaşamın bir parçası olarak görülmelidir" sözleri ile bu görüşe destek vermektedir (Evans & Griffiths, 2000).

Konuyla ilişkili olarak mimarlık ile ilgili literature bakıldığında, çevre eğitimi kapsaminda sadece doğal çevreden değil, yapılı çevre doğal çevre ilişkisi, tarihi ve kültürel bir değer

olarak mimarlık, koruma bilinci, nitelikli mekanların yaratılmasında katılımcı rol üstlenme, yapılı çevre farkındalığı gibi başlıklardan bahsedildiği görülmektedir (Gülay Taşçı, 2014). Yapılı çevre eğitimi bireylere çevreleri hakkında duyarlı davranmayı, kaynakların geri dönüşümünü, toplumsal konularda karar verebilmeyi, tarihi alanları korumayı ve günlük hayatında işine yarayacak daha pek çok bilgiyi öğretmektedir. Yapılı çevre eğitimi, genellikle mimarlık eğitimi ile karıştırılmaktadır. Aslında bu eğitim mimarlığı kapsadığı gibi, planlama, tasarım, sanat ve eğitim gibi alanlarla da ilişkilidir. Yapılı çevre eğitimi, disiplinler arası çalışmayı ve katılımı gerektiren, planlama ve tasarım süreci ile yakın ilişkili bir eğitim şeklidir (Uttke, 2012) Bu eğitim, mimarlık kültürünü yaygınlaştırmak ve mimarlıktan uzak oluşumların yarattığı mekânsal deformasyonu azaltmak için, mimarlığın sanatsal, kültürel, insancıl boyutlarını toplumla tanıştırmak için bir zorunluluk ve ihtiyaç olarak görülmelidir.

Yapılı çevre eğitimine meslek eğitimi olarak bakmamak gerekmektedir. Yapılı çevre eğitimi programlarında, yapılı çevre eğitiminin tanımı, "önemli tarihi alanların saklanıp yeni nesillere aktarılması, çevre koruma, kent planlama, peyzaj tasarımı, iç mimarlık, mimarlık, gibi konularda bireye bilgi verilmesi" (Kijeong & Cotner, 2010), "kentsel ve kırsal, özel ve kamusal, tarihi ve modern gibi kavramların öğretilmesi (Kendall ve arkadaşları, 2007), "çevreye eleştirel gözle bakabilen, toplumsal konularda karar verebilen ve katılımcı olabilen bireyler yetiştirilmesi" (Graves, 1990), konuları ile ilişkili olarak çeşitli şekillerde yapılabilmektedir.

Dünyada eğitim sisteminde en iyi durumda olan Finlandiya'ya bakıldığında, yapılı çevre farkındalığının öncelikle tamamen bir eğitim problemi olarak ele alındığı görülmektedir. Bu nedenle yapılı çevre eğitimi eğitimin kalitesini arttırmak üzere milli eğitim sistemi içerisine alınmıştır. Başka bir Avrupa ülkesi olan Almanya'da ise "demokrasi ve çocuk katılımı" konuları devlet tarafından öncelikli önemsenen konulardır. Özellikle Almanya'da yapılı çevre eğitimi ve mimarlık etkinlikleri, öncelikle çocuğun tasarım ve planlama süreçlerine katılım hakkını kullanabilmesi bağlamında ele alınmaktadır. Japonya'da da Almanya'dakine benzer bir yaklaşım söz konusudur. Burada da çocuk mimarlık etkinlikleri daha çok "çocuk katılımlı çalışmalar" çerçevesinde ele alınmaktadır Eyaletlerle yönetilen Amerika'da ise daha çok merkezlerin ağırlığının olduğu söylenebilmektedir. Eyaletlerde bulunan mimarlık merkezlerinin desteklediği pek çok program ve yayın çalışmasının olduğu bilinmektedir.

Ülkemizde ise henüz sürdürülebilir kalıcı bir sistem dâhilinde çalışmalar yapılamamaktadır. Ancak toplum mimarlık diyaloğunu geliştirmek içi ve toplumu yapılı çevre konusunda bilinçlendirmek üzere eğitim çalışmalarının arttırılması mimarlık gündeminde yerini almaya başlamıştır. UIA yapılı çevre eğitimi çalışmalarına dahil olunması ile başlayan bu süreçte yapılı çevre eğitimi sadece mimarlık mesleği ile değil, toplumun diğer kesimlerince de sahiplenilmesi gereken bir ulusal sorun olarak tanımlanmıştır.

Yapılı çevre eğitimi ve mimarlık alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde, eğitim ve mimarlık politikalarına ilişkin farklardan dolayı, her ülkede önemsenen konunun da farklılaştığı söylenebilir. Ancak dünyada bu alanda yapılan başarılı çalışmalara bakıldığında, ortak noktanın, sistemli ve kollektif çalışmakla ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Yapılan bu kadar çok çalışmadan en çok, devlet desteği ile yürütülen, okullarla ortaklaşa çalışılan, mimarlık merkezlerince desteklenen, ailelerin katılımının alındığı, bütüncül ve örgütlü çalışmaların başarılı olduğu ve bu çalışmaların yaygın etkisinin sağlandığı söylenebilmektedir.

Yapılan çalışmaların ülkelere göre farklı özellikler göstermesi, sadece o ülkenin mimarlık politikaları ile ilgili değildir. Ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum, eğitim sisteminin özellikleri de öngörülen yapılı çevre eğitimini şekillendirmektedir. Yapılı çevre-çocuk ilişkisinin bölgeden bölgeye farklı olması, buna bağlı olarak tasarlanan eğitimin de değişiklik göstermesine neden olmaktadır.

Öte yandan yapılı çevre eğitiminde kullanılan yöntemler çalışmaya katılan yaş gruplarına ve hedeflenen kazanımlara göre değişiklik göstermektedir. Türkiye de dahil olmak üzere pekçok ülkede yapılı çevre eğitimi süreçlerinde, geleneksel yöntemler kullanılarak öncelikle bilgilendirme sunumları yapılmakta, bazen bu sunumlara parallel olarak ders föyleri üzerinden konu aktarımı yapılmakta, bu süreci tartışma ve beyin fırtınası teknikleri izlemekte ve uygulama yapılmayacak ise çalışma bitirilmektedir. Eğer uygulamalı bir çalışma planlandı ise, tartışma sonrası ise seçilen temaya uygun maket ve çizim çalışmaları ile atölye süreçleri planlanmaktadır.

Bu bildiri kapsamında yapılı çevre eğitiminde hedeflenen kitle ve seçilen yöntem ile ilgili bir araştırmaya yer verilmiştir. Yapılan çalışmaların çoğunluğuna bakıldığında hedef kitlenin ilk ve orta kademede öğrenim gören çocuklar olduğu, yetişkinlerin yapılı çevre farkındalığını geliştirmeye yönelik pek az etkinlik olduğu ve bu etkinliklerin de yine çocuk çalışmalarına eşlik eden ebeveyn ve öğretmen grubu hedef aldığı görülmüştür (Gülay Taşçı, 2014). Sadece milli eğitim programlarına "yapılı çevre" konusunun eklenmesi ile her yaş grubununa ulaşmak mümkün görünmemekte, kapsayıcı ve etkin bir çevre eğitimi içim farklı yaş gruplarını, okul içinde ve okul dışında çevre eğitimi ile bağlayabilecek yaratıcı ve katılımı arttıran yöntemler gerekmektedir. Günümüzde gerekliliği tartışma konusu olmaktan çıkan yapılı çevre eğitiminin, yenilikçi ve herkesin katılımını sağlayacak bir yaklaşım ile organize edilmesi mümkün müdür? Çalışmanın bundan sonraki kısmında bu soruya yanıt aranmaktadır.

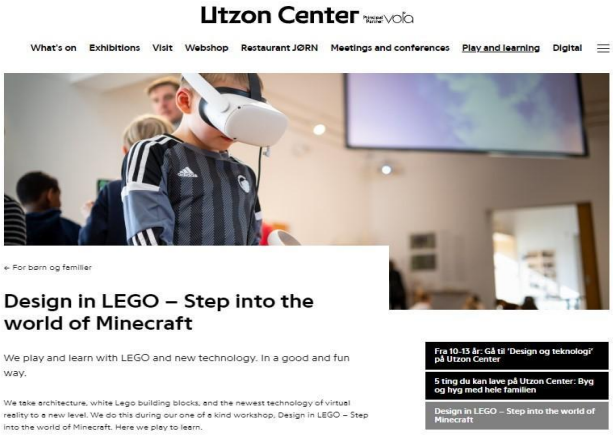
2. YAPILI ÇEVRE EĞİTİMİNDE ALTERNATİF OLARAK OYUN TABANLI ÇALIŞMALAR

Yapılı çevre eğitimi özelinde literatür taraması yapıldığında, bu süreçlerde ağırlıklı olarak geleneksel sözlü sunuş stratejisi ve maket çizim tenkiğinin kullanıldığı görülmekte, bu çalışmaların zaman zaman seminerlerle ve hatta kent içinde ya da müzelere yönelik gezilerle desteklendiği görülmektedir. Ancak azınlıkta da olsa bazı çocuk-mimarlık çalışmalarında oyun yaklaşımına yer verildiği görülmektedir.

Literature bakıldığında öğrenme kazanımlarını arttırmada oyun tabanlı öğrenme yaklaşımının olumlu etkileri olduğunu savunan pek çok çalışma ile karşılaşılmaktadır (Gülay Taşçı, 2016). Oyun yöntemi, yöntem olmaktan çok bir güdüleme etkinliği olarak tanımlanmakta (Gündüz & Kiratli, 2021) ve her yaş grubunu içine çekebilmektedir. Çocukların dışarıda keşfederek öğrendikleri düşüncesi Friedrich Froebel'e dayanmakta, Froebel bu öğrenmeyi küçük yaş çocukları için fiziksel aktivite ve oyun ile ilişkilendirmektedir.

Toplum mimarlık diyaloğunu iyileştirmek için yapılan oyun tabanlı çalışmaları farklı açılardan değerlendirmek mümkündür. Bu çalışmada, oyunun ele alınış şekli, bu sınıflamaya altlık oluşturmaktadır. Bu bağlamda bu bildiride i) hem gerçek hem sanal ortamda yürütülen karma yöntemli çalışmalar, (ii) sivil toplum kuruluşu olarak mimarlık merkezleri tarafından yapılan uygulamalı çalışmalar, iii) ticari dijital oyunlar iv) konum tabanlı mobil oyunlar v)

eğitsel dijital oyunlar, vı) oyunlaştırmalar, vıı) kutu oyunları ve vııı) kentsel alanda oynanan oyunlar özelinde örneklere yer verilmiştir.
Yapılı çevre eğitimine oyunu entegre eden merkezlerin çalışmalarına bir örnek olarak Danimarka'da Mimar Utzon verilebilir. Utzon Center'da "Mimarlık Eğlencelidir" slogan ile yapılan çalışmalar tamamen gerçek ve sanal ortamda ayrı ayrı oyun tabanlı öğrenme yaklaşımına göre kurgulanmış, hem çocukları hem aileleri kapsayan yapılı çevre eğitiminde fiziksel ortamda lego tuğlaları ile ve dijital ortamda minecraft oyunu ile çalışılmıştır (Resim 1). Yapılı çevre eğitiminin eğleceli bir hale getirilmesini amaçlayan bu iş fikri Danimarka'nın tamanında ilgi görmektedir.

Resim 1.Utzon Center'da oyun tabanlı yapılı çevre eğitimi çalışmaları (URL 1)

Atölye çalışmalarını herhangi bir oyuncak ya da program kullanmadan, çalışmak konusunda da örneklerle karşılaşılmaktadır. Yaratıcı drama/rol yapma oyunları en yaygın olarak yapılı çevre eğitimine karşılaşılan yöntemdir. Amerika'da Boston BSA'da, (Boston Society of Architects), "learning by design" programı ile yapılan çalışmalardan köprü çalışması buna örnek olarak gösterilebilir. Çocuklar bu çalışmada köprü gibi davranma oyunu oynayarak, vucutlarını kullanarak köprünün strüktürel özellikleri anlamaya çalışmaktadır (Resim 2).

Resim 2. Learning by design programında oyun (URL 2)

Yapılı çevre eğitiminde oyun kullanılmasına ilişkin araştırma yapıldığında son dönemde dijital örneklerin arttığı gözlenmiştir. Teknolojinin eğitim alanına girmesi ile birlikte yapılı çevre eğitiminde de güncellemeler olmuştur.

Eğitimde dijital oyunların kullanılmasının okuryazarlık becerilerini geliştirmede, görsel okuma becerilerini arttırmada, "zihinsel döndürme ve uzamsal beceriler geliştirmede, görsel farkındalığı önemli ölçüde iyileştirmede; problem çözme becerilerini arrtırıp zor konuların ve içeriğin öğretimine tam motivasyon ve katkı sağladığı bilinmektedir (Gülay Taşçı, 2016). Mimarlık eğitiminde dijital oyun kullanımının faydalarını anlatan pek çok çalışmadan bahsedilebilir. Age Of Empires, Ceaser II, Civilization, Electrocity, Eth Game, Energyville, Greenspace, Halflife, Navigatingnature, Plantitgreen, Restoration, Revolution, Rct3, Sececondlife, Simcity (Resim 3), Sims, Smartgrids, Stopdisasters, Minecraft gibi oyunlar, hem mimarlık eğitiminde kullanılabilmekte, hem de farklı yaş gruplarının eğlenme amacı ile oynadıkları ticari ve dolaylı olarak eğitici oyunlar arasında yer almaktadır. Bu oyunlar dolaylı olarak verdikleri yapılı çevre eğitiminde ve edindirdikleri kazanımlarda farklılık göstermekte, odaklanılan konu bazen sürdürülebilir doğal çevre iken bazılarında tarihi çevre ve kültürel mirasın korunması, ya da katılım veya tasarım gibi başlıklar olabilmektedir.

Resim 3. Yapılı çevre eğitiminde dijital oyun Simcity (URL 3)

Birincil amacı yapılı çevreyi öğretmek ve tanıtmak olsun ya da olmasın, bazı konum tabanlı mobil oyun ve oyunlaştırma uygulamaları da yapılı çevre eğitimi için önemli eğitsel avantajlar taşımaktadırlar. Çoğunlukla antik kentlerin (Avzal ve arkadaşları, 2022) ya da kentlerdeki tarihi dokunun tanıtılması için hazırlanan bu oyunlaştırma uygulamalarında oyuncular kent sokaklarında yürürken, mobil cihazlarında kentin haritasını çevirimiçi olarak izlemekte, oyunun kurgusuna göre fiziksel olarak içinde bulunduğu kenti uygulama eşiliğinde farklı bir bakış açısı ve içerikle yeniden deneyimlemektedir.

Mekanda yeni bir uzam olarak tanımlayabileceğimiz bu deneyimsel boyutun yapılı çevre eğitiminde kullanılması oldukça etkileşimli, yaratıcı ve yenilikçi bir öğrenme ortamı yaratmakta, üstelik farklı yaş gruplarını ve farklı ilgi alanlarından bireyleri oyun aracılığı ile yapılı çevre ile bağlamak konusunda önemi bir potansiyel taşımaktadır. Bu tür uygulamalar toplulukla veya bireysel olarak oyuna dahil olmayı sağlayabilmekte, kente ve yapılı çevreye yönelik eğlenceli bir öğrenme ortamı sağlamaktadır.

Çevreyi deneyimletme hedefi nedeni ile öğrenme kazanımları tartışılabilecek konum tabanlı bir örnek olarak "Pokemon Go" uygulamasından bahsedilebilir (Resim 4). Ios ve Android

tabanlı artırılmış gerçeklik oyunu olarak tanımlanan pokemongo oyununda verilen görevlerin kent içinde yapılı çevre ile birebir llişki kurarak gerçekleştirilmesi gerekmekte, bu görev gerçekleştirme süreci yapılı çevre ile mecburi bir etkileşim kurmayı sağlamaktadır, Günlük yaşam rotasını bu oyuna göre belirleyen kullanıcılar geliştirdikleri kişisel kimlikle birlikte zihinlerinde yeni bir kent ve yapılı çevre imgesi oluşturmakta, bunun kazanımı olarak da farkındalık geliştirmektedir.

Resim 4. Yapılı çevre eğitininde konum bazlı oyun pokemongo (URL 4)

Kentsel çalışmalarda kullanılan oyunlar; kentlinin tasarim ve planlama süreçlerine katılım teşvik etme, katilimcilar arasinda iletişimi sağlama kentle ilgili farkındalığı arttırma ve toplumu eğitme gibi hedeflerle ortaya çıkmaktadır (Tóth, 2014). Oyun, yapılı çevre ile etkileşimi kolaylaştırmakta ve teşvik etmektedir. Oyunlaştırılmış eylemlerin, kullanıcıların kentsel yaşamları ve kentsel alanları kullanma biçimleri üzerine güçlü bir etkisi etkiye sahiptir. Oyunlu faaliyetler şehirlerde yeni etkileşim yolları önermenin bir yoludur (Thibault, 2019). Bu bağlamda farklı ve yerel bir örnek olarak, Taşçı tarafından üretilen “Mimar-Asistan” ve “Cityworm” uygulamalarından bahsedilebilir (Resim 5, Resim 6). Yapılı çevre eğitiminin konum tabanlı dijital oyunlaştırma uygulamaları ile verilmesi yönünde yapılan bu mimarlık odağındaki deneysel çalışmalar aslında hedef kitleleri ve eğitsel amaçları nedeni ile farklılık gösterdiği için iki ayrı uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mimar asistan uygulaması yapılı çevre eğitimini bir oyunlaştırma kurgusunda mimarlık derslerine entegre ve ders kazanımları destekleyecek içerikte kurgulanmış, uygulama içi çeşitli bulmacalar çözülmesi, sorucevap aşamalarının geçilmesi ve bunların ödüllendirilmesi yolu ile kent içindeki binaları öğretmeyi amaçlamıştır.

Resim 5. Mimar asistan uygulaması örnek mobile ekran tasarımları (Burcu Gülay Taşçı arşivi)

Kültür, turizm ve eğlence faaliyetlerinin toplum eğitimi ile kesişiminde de oyun tabanlı çalışmalardan yararlanılabilmektedir. Cityworm uygulaması bu bağlamda mimar asistan uygulamasından farklı olarak kent sakinleri ile yerli ve yabancı turistleri birlikte hedef kitlesi olarak değerlendirmekte, kenti tarihi alanları odağında tasarlanmış rotalar eşliğinde sesli rehber ve arttırılmış gerçeklik desteği ile yerinde tanıtmayı hedeflemektedir. Bu uygulamanın özgünlüğü, günümüzde yerinde olmayan yıkılmış yapıları, orjinal yerlerinde konum bazlı çalışan bir sistem ile 3d model üzerinden öğretmesidir.

Resim 6. Cityworm uygulamasi kullanim eskizleri (Burcu Gülay Taşçı arşivi)

Bu oyunlaştırmada arttırılmış gerçeklik kullanımı ile gerçek ile sanal olan arasındaki sınırın belirsizleştiği, zamansal ve mekânsal olarak oyunun/kentin sınırlarının yeniden çizildiği, oyuna kapılma dürtüsü ve puan toplama motvasyonu ile yapılı çevrenin oyunlaştırılmış ve belirsiz sınırlarında aslında neredeyse ders içeriği düzeyinde içeriklerin kullanıcıya eğlendirerek aktarıldığı bir tasarım hayata geçirilmiştir. Son dönemde yapılı çevre eğitiminde somut materyel olarak kart ya da kutu oyunlarından da faydalanılmaktadır. “Mimari Bloklar”, “3d Akıllı Bloklar”, “Geometrik Yapılar”, “HEY Hayal Edilebilir Tasarım Kılavuzu” bunlardan bazılarıdır.

7 yaş ve üzeri en az 3 oyuncu ile oynanabilen “Hayalindeki şehri tasarla”, oyununu tasarımcısı Alexis Şanal, bu oyun ile kişilerin kendi şehirlerini kollektif bir üretim sürecinde tasarlamasına olanak sağlamış, tasarım aracılığı ve katılım yöntemi ile toplumda yapılı çevre farkındalığını kentsel ölçekte yaratmaya çalışmıştır (Resim 7). Bu oyun projesi katılımcı, eğitimci ve partner kategorisinde tüm işbirliklerine hazır şekille modellenmiş, yapılı çevre eğitiminin oyun ile eğlenceli bir kollektif süreçe dönüştürmeyi başarmıştır. Özellikle İstanbul özelinde yapılan araştırmada kişilerin kentsel sorunların çözümüne ilişkin motivasyonlarının düşük olması, gelen yeni nesilin ise harekete geçmek konusunda yol haritası ve yönteme ihtiyaç duyması bu oyunun çıkış noktası olmuştur. Oyunda kişiler, kendilerini aktör olarak STK’ların, tasarım aktivistlerinin, mahalle derneklerinin belediyelerin yerine koyabilmekte, aktif katılımcı rol üstlenebilmektedir.

Projenin başlangıç noktası olarak belirtilen “kamuya kendi şehir tasarım fikirlerini telaffuz etme ve bu fikirlerin gerçekleştirilebilecek tasarım çözümleri olduğunu fark etme gücünü vermek” fikri yapılı çevre eğitiminin misyonu ile birebir örtüşmektedir. Finlandiya başta olmak üzere çalışma yapılan tüm ülkelerde yapılı çevre eğitiminin öncelikli amaçları arasında farkındalık geliştirmek ve bireylerin yapılı çevre konusundaki karar süreçlerinde katılım dürtüsünü ortaya çıkarmak öncelikli yer almaktadır. Bu anlamda bu ve benzeri oyun gereçlerinin, iyi planlandığı takdirde toplum mimarlık diyaloğunu geliştirmede olumlu yönde katkıları olacağı öngörülmektedir. Henüz ürününü faydalılığı üzerine sayısal bir istatistik olmasa da, çalışmanın iş modeli, oluşum süreci, içeriği, çok paylaşlı yapısı ve hedefleri incelendiğinde bu tahmini yapabilmek mümkün gözükmektedir.

Resim 7. “Hayalindeki şehri tasarla”, oyunu ile katılım (URL 5)

Bina ölçeğinde bir başka benzer örnek ise mimarlık yayınları yapan İspanyol yayınevi a+t tarafından tasarlanan 50 konut kat planı ve 50 şehir bloğu kartlarıdır. Bu kartlar ile kullanıcıda farkındalık ve nosyon kazandırmak ve bu dolaylı eğitim yolu ile gelecekte farkındalığı yüksek bireylerin tercih ettiği ve tasarladığı nitelikli konut stoğu yaratmak hedeflenmiştir. 2000-2017 arasında yapılmış 50 toplu konut projesinin planlarını içeren kartlar, farklı form ve büyüklüklerde konut projelerini içermektedir (Resim 8). Kat sayısı, katlardaki konut sayısı, dolaşımlar, büyüklükler, iç mekan dış mekan kullanımları gibi özelliklerin bulunduğu kartlar hem birbiri ile ilişkili hem de bina tipolojileri ile ilişkili bir bilgi vermektedir. Bu bilgi kartları yerine, basılı bir akademik yayın tercih edilmemesinin nedeni kartların birbiri ile farklı ilişkilenme potansiyeli taşımaları ve oyunlaştırma gibi bir yöntemle bilgiyi karşı tarafa sıkıcı olmayan bir formatta aktarabilmeleri olarak değerlendirilebilir.

Şentürk ve Özgür’ün “Açık kamusal mekân tasariminda çocuk katilim yöntemlerinin etkinlik düzeyi değerlendirmesi” başlıklı çalışmasında özellikle 4 yaş ve üstü olan çocuklar ile oyun/oyunlaştırma yöntemi tercih edilerek oyun parkı tasarımlarına dair katılım alındığından bahsedilmektedir (Şentürk & Özgür, 2020).

Oyun alanı tasarımı konusunda uzmanlaşmış Carve Tasarım Ofisi’nin mimarı Elger Blitz’in açıklaması konu ile ilgil başka bir başlık açmaktadır. Açıklamasında “kamusal alanı küçük parçalara/işlevlere bölmemek gerekir. Benim hayalim, herkesin davetli olduğu, tüm kentsel

peyzajın oyun alanına dönüştüğü bir kamusallık. Bu nedenle parklarımızın yetişkinlere de hitap ediyor olduğunu umuyorum, çünkü hepimiz oyun oynuyoruz" diyen Blitz, oyunun kentsel yaşamın bir parçası olduğu görüşünü benimsemekte ve oyun ile kentsel peyzajı deneyimletmek üzerine bir yaklaşımı savunmaktadır. Oyunun bir eğitim olduğu ve oyun alanının bir okul olduğunu savunan Blitz, oyunun aslında yakın gelecekteki kentsel gelişimin merkezi de olableceğini savunmaktadır (Resim 9).

Resim 8. 50 konut, 50 şehir bloğu kartları (URL 6)

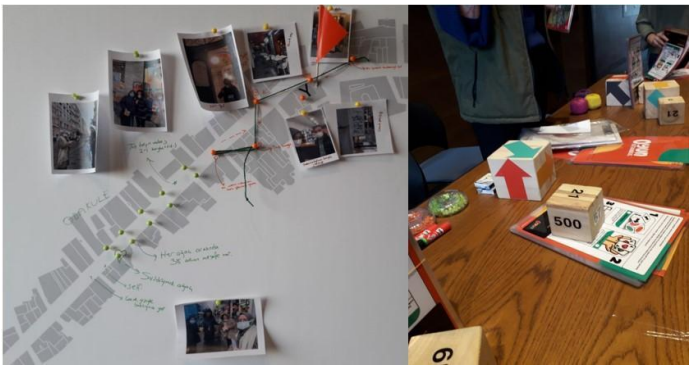
Resim 9. Carve tasarım ofisi, yapılı çevreyi oyun ile deneyimletmek (URL 7)

Ispanya'da Burgos Belediye Binası önünün oyun alanına dönüştürülmesi projesi de benzer bir oyun ile öğrenme deneyimine örnektir (Resim 10). 10-14 yaş arası çocukların oyun ile katılımının alındığı projede, kent hayatına dahil olamayan günümüz çocuklarının oyun oynayarak bu alanı deneyimlemesi ve kendi ihtiyaçları doğrultusunda alanı dönüştürmesi planlanmıştır. Kent merkezinde, meydanda toplanan çocuklar, yaşadıkları yerin özelliklerini, kentin önemli yapılarını, kentte erişimin nasıl sağlandığını, kentin ortasında kalabalık bir grupla oyun oynayarak öğrenmişlerdir.

Kentte oynama ve oynayarak yapılı çevreyi deneyimleme fikri yakın zamanda istanbul'da da proje olarak hayata geçirilmiştir. İstanbul'da "Beyoğlu Senin" etkinlikleri kapsamında gerçekleştirilen Oyun İstanbul Projesi ile "herkesin oyun oynama hakkından yararlanabileceği bir şehir olma" konusu masaya yatırılmış, bu hedefin nasıl gerçekleşeceği sorusuna yanıt ararken yine oyun yönteminden faydalanılmıştır (Resim 11). Bu oyun ile kentin özellikle yetişkin sakinlerinin yapılı ve doğal çevre farkındalığı kazanması, her gün geçtikleri sokakları eğlenceli kentsel oyun ile yeniden keşfetmeleri sağlanmıştır. Her gün farklı yönlerde rotalar belirlenen ve farklı kent katmanlarıyla buluşulan oyunda kentin rutini dışına çıkmak, kentle farklı karşılaşmalar yaşamak amaçlanmıştır. Oyun İstanbul Projesi, her yaştan kentlinin yapılı çevreyi yeniden fark etmesi, görmesi ve anlaması için oyunun aracı edildiği, toplum mimarlık diyaloğunu geliştirmek yönünde atılmış somut bir eylem olarak değerlendirilebilir.

Resim 10. Oyun ile katılım (URL 8)

Resim 11. Oyun İstanbul ile yapılı çevre eğitimi (URL 9)

Sevgi de 2022'de yaptığı çalışmasında Bursa kenti üzerinde çocuklarla işbirliği içinde yapılan bir dizi oyun egzersizi ile oyun çıkışlı katılımcı tasarım metodolojilerini test etmiştir. Oyunu güçlü bir metodoloji olarak yorumlayarak, katılımcı tasarım pratikleri ekseninde çocukları da oyun üretim sürecine dahil eden çalışmada, "oyun anlamsız değil üretken olup,

aynı zamanda çevremizi görme ve kendimizi anlama biçimimizle birlikte dünyada var olmayı öğrenmenin bir yoludur" tanımı yapılmaktadır (Resim 12), (Sevgi, 2022).

Resim 12. Şehir bileşenlerini tanıma ve bileşenlerle oyun oynama etkinliği, (Sevgi, 2022).

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tüm bu örnekler ışığında, yapılı çevre eğitiminin günümüz koşullarında yenilikçi yöntemlerle desteklenmesinin faydalı olduğunu söylemek mümkündür. Yapılı çevre eğitiminde oyun tabanlı yaklaşımın kullanılmasının hem çocuklar hem de yetişkinler için gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Bu gereklilik pedegojik açıdan çocuk bireylerde eğitimde katılımı arttırmak ve öğrenmede kalıcılığı sağlamak ile ilişkilendirilebilirken, yetişkinleri toplum mimarlık çalışmalarına dahil etmek konusunda ise eğlenceli ve davetkar bir seçenektir.

Oyun, eğlenerek öğrenmede/öğretmede önemli bir potansiyel araçtır. Eğitimde oyunun kullanılması çok yeni bir yönelim olmasa da dünyada yapılı çevre eğitimi konusunun yeni yeni yaygınlaşması nedeni ile bu yaklaşımı benimseyen çalışmalar henüz az sayıdadır. Bu çalışmada oyun ve oyunlaştırmanın yapılı çevre eğitimi için kullanılmasının farklı türleri üzerine bir açılım sunmak istenmiştir. Oyun yapılı çevre eğitimi içinde bazen ana unsur olurken bazen araç haline gelmiş ama doğrudan ya da dolaylı yapılı çevre bilinci geliştirmeye katkıda bulunmuştur.

Çocuk mimarlık eğitimi veren merkezlerin çalışmalarında oyun, bazen yaratıcı drama gibi etkinliklerle atölye çalışmalarının bir parçası olup tasarım sürecini örgütlemiş, katılım odaklı çalışmalarda katılım alma yöntemi olmuş, bazen lego vb oyuncaklarla küçük yaş gruplarını motive etme aracı olarak görülmüş, zaman zaman ise oyun kartları ile yetişkinlerin sürece dahil edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Günümüz koşullarında teknolojinin her alana girmesi ile yapılı çevre eğitiminde de karşımıza çıkan bilgisayar oyunları ve mobil uygulamalar hem mimarlık eğitiminde hem de toplum eğitiminde teşvik edici yaratıcı çözümler sunmuştur. Bildiri kapsamında oyunun hangi formlarda yapılı çevre eğitimi ile buluşturulabileceği açıklanmaya çalışılmış, buradaki örneklerin, ülkemizde yapılacak diğer toplum mimarlık çalışmalarına ilham vermesi hedeflenmiştir. Gelecekte yapılacak olan

çalışmalarda teknolojinin daha etkin kullanılmasının, yapılı çevre eğitiminin sürekliliğinin ve yaygın etkisinin sağlanmasında önemli rol oynacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Avzal, A., Özdemir, D., & Erarslan, K. 2022. "Aizanoi Antik Kentinin Artırılmış ve Sanal Gerçeklik Teknolojileri Kullanılarak Turistik Amaçlı Tanıtım Uygulamala Örneklerinin Tasarımı". Eskişehir Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Bilişim Dergisi, 3(2), 66-73.

Evans, S. & Griffiths, M. 2000. Education and the built environment in Wales. A seminar held at Techniquest, 21 Şubat 2021, http://www.civictrustwales.demon.co.uk.

Graves, G. 1990. Teaching about the built environment, 14 Nisan 2022, http://www.ericdigests.org/pre-9217/built.htm.

Gülay Taşçı, B. 2014. Çocuk-mimarlık çalışmalarının değerlendirilmesi ve ilköğretim için yapılı çevre eğitim programı önerisi (Sosyal Bilgiler Dersi İçin). (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Gülay Taşçı, B. 2016. "Utilization of Digital Games in Built Environment Education". Universal Journal of Educational Research, 4(3), 632-637.

Gündüz, C. S., & Kiratli, A. D. 2021. "Görsel sanatlar öğretiminde yeni yaklaşimlar: Açık havada eğitim". Sanat dergisi, (37), 296-316.2021

Kendall, S., Murfield, J., White, R. & Wilkin, A. 2007. Bridging the gap: A synthesis of research into the supply and the demand of built environment education in schools, Engaging Places Research Summary, 23 Ekim 2020, http://files.eric.ed.gov/ fulltext/ED502375 .pdf.

Kijeong, J. & Cotner, T. L. 2010. "Teaching creative thinking through architectural design". The Art Education Magazine for Teachers, 109 (5), 24-25.

Sakai, A. 2007. Global movement ınfluences architecture design education for youth, CAE Net Newsletter Archives,13 Ekim 2022, http://network.aia.org/CommitteeonArchitectureforEducation/Home/caearchives

Sevgi, S. 2022. Bir oyun ve öğrenme laboratuvarı olarak şehir: Bursa örneği, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa

Şentürk, G., & Özgür, E. F. 2020. "Açık Kamusal Mekân Tasarımında Çocuk Katılım Yöntemlerinin Etkinlik Düzeyi Değerlendirmesi". Tasarım+ Kuram, 16(31), 239-256.

Thibault, M. 2019. "Towards a Typology of Urban Gamification". In Proceedings of the 52nd Hawaii International Conference on System Sciences.

Tóth, E. 2014. "Potential of Games in the Field of Urban Planning". New Perspectives in Game Studies, 71.

Uttke, A. 2012. "Towards the future design and development of cities with built". Environment Education. Social and Behavioral Sciences 45 (2012), 3 – 13.

URL 1: https://utzoncenter.dk (Son erişim: 12.10.2022)

URL 2: http://lbdma.org/ (Son erişim: 12.10.2022)

URL 3: https://www.ea.com/games/simcity (Son erişim: 17.08.2022)

URL 4: https://gotour.pokemongolive.com/?hl=tr (Son erişim: 12.08.2022)
URL 5: https://www.imaginableguidelines.org (Son erişim: 01.10.2022)

URL 6: https://www.arkitera.com/haber/mimarlara-oyun-destesi (Son erişim: 19.05.2022)

URL 7: https://m.arkitera.com/soylesi/1048/elger-blitz (Son erişim: 22.11.2022)

URL 8.https://www.icmimarlikdergisi.com/2017/04/12/ispanyada-cocuklar-icin-bir-kent-meydani (Son erişim: 12. 10.2022)

URL 9: https://sehirplanlama.ibb.istanbul/burasi-oyun-yeri-2 (Son erişim: 06.03.2022)

TOPLUMSAL STRATEJİYE KARŞI MİMARİ TAKTİK: HAYDAR BEY HAVUZU ÖRNEĞİ

ARCHITECTURAL TACTIC AGAINST SOCIAL STRATEGY: THE EXAMPLE of HAYDAR BEY POOL

Damla Altuncu

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi
İç Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye
damla.altuncu@msgsu.edu.tr

ÖZET

Strateji, iktidar olan erkin toplumu baskıyla disipline ederek yönetme yöntemlerinden biridir. Taktik ise iktidarın kararlarına bağlı olarak düzenlenen sistemli yaşantıya itiraz edenlerin, yaptırımdan kaçınmak için geliştirdiği yaşamsal pratiklerdir. Strateji ve taktik kavramları çeşitli mimari uygulamalar sayesinde iktidarın ve halkın karşılaşma mekanları olan kamusal alanlarda gözlemlenebilir. Bu durumda mimarı, iktidarın yönetim aracı olabileceği gibi demokratik bir yönetim için mekânsal düzenleme yöntemi olarak da karşımıza çıkabilir. Bu bağlamda tasarımcı, insan-merkezli tasarım yaklaşımını mesleki-etik nedenlerle benimserken; öte yandan iktidarın koyduğu kurallar çerçevesinde hareket etmek zorundadır. Ortaya çıkan bu ikilem sonucunda tasarımcının, yöneten ve yönetilenlere karşı sorumluluklarının sınırlarının sorgulanması gerekir. Bu bakımdan çalışma, tasarımcının sorumluluk ikilemini, erk ve halk ilişkisi dahilinde strateji ve taktik kavramları özelinde mimari bir uygulama üzerinden tartışmaktadır. Bu tartışmada, literatürde yaygın olarak çalışılan kamusal mekanlarda erkin stratejileri ve halkın taktikleri yerine, erkin kamusal alanda disiplin oluşturmak için geliştirdiği mimari taktikleri araştırmak hedeflenmiştir. Araştırmanın hipotezi; 'kamusal alanda erkin baskıcı olmayan taktikleri, mimari tasarım disiplinini mesleki sorumluluk ve etik bağlamında etkiler' olarak belirlenmiştir. Literatürde erkin stratejileri ve halkın taktikleri kamusal mekanlar özelinde incelenmiştir. Ancak demokratik yönetim için kapsayıcı olarak görülen mekânsal düzenlemelerin aynı zamanda iktidarın bir taktiği olabileceği düşüncesine yeterince değinilmemiştir. Bu bakımdan çalışma, diyalektik bir anlayışla kamusal mekânda iktidar-halk ilişkisini sorgularken, tasarımcıyı mesleki sorumlulukları bakımından yeniden değerlendirmesi nedeniyle öncül açıklayıcı bir araştırmadır. Araştırmanın kapsamı, toplumsallaşmanın yaşandığı kamusal mekanlardan 'meydanlar' ile sınırlandırılmıştır. Nitel araştırmanın derinleştirilmesi amacıyla örneklem olarak İstanbul ili Fatih ilçesi sınırları dahilinde yer alan, Beyazıt Meydanı seçilmiştir. Dönemin İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Ali Haydar Yuluğ'un Beyazıt Meydanı'nda 1923-24 yılları arasında Mimar Eyüp Asım Kömürcüoğlu'na yaptırdığı ve 1954 yılına kadar kullanılan 'Haydar Bey Havuzu' çalışmanın araştırma nesnesidir. Bu örnek derinlemesine inceleme yaparak teori geliştirmeye uygun olduğu için tercih edilmiştir. Nitel çalışmada araştırma yöntemi olarak dokümana dayalı içerik analizi seçilmiştir. Bu nedenle çeşitli dijital veri tabanları üzerinden döneme ait görseller sistematik olarak araştırılmıştır. Çalışmanın metodolojisi iki aşamalıdır. Birinci aşamada mevcut kavramlar incelenerek konuyla ilgili kavramsal altyapı oluşturulmuştur. İkinci aşamada ise araştırma nesnesine ait görseller teorik altyapıya uygun biçimde içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Sonuç olarak; bir itiraz mekânında isyanı önlemek için mimari bir engel olarak tasarlanan Haydar Bey Havuzunun, kamusal mekânın asal amaçlarından biri olan toplumsallaşmayı baskısız bir yolla engelleyerek görevini uzun yıllar yerini getirdiği, Mimar Eyüp Asım Kömürcüoğlu'nun ise mesleki ve etik sorumluluğunu kamuya devrettiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Mekân, Mekân Sosyolojisi, Mesleki Sorumluluk, Mekânsal Strateji, Toplumsal Taktik

ABSTRACT

Strategy is one of the methods of ruling power by disciplining the society with oppression. On the other hand, tactics are the vital practices developed by those who object to the systematic life, which is organized depending on the decisions of the government, to avoid sanctions. The concepts of strategy and tactics can be observed in public spaces, which are the meeting places of power and the people, by various architectural applications. In this case, the architect can be a management tool of the power as well as a spatial arrangement method for a democratic administration. In this context, while the designer adopts the human-centered design approach for professional-ethical reasons; On the other hand, he or she must act within the framework of the rules set by the government. As a result of this dilemma, it is necessary to question the limits of the designer's responsibilities towards the ruling power and the rules. In this respect, the study discusses the designer's responsibility dilemma, in terms of strategy and tactics within the power and public relations, through an architectural practice. In this discussion, it is aimed to investigate the architectural tactics developed by the power to create discipline in the public space, instead of the public's strategies and tactics in public spaces, which are widely studied in the literature. The hypothesis of the research is 'the non-oppressive tactics of the power in the public sphere affect the architectural design discipline in the context of professional responsibility and ethics'. In the literature, the strategies of the power and the tactics of the people have been examined in the context of public spaces. However, the idea that spatial arrangements, which are seen as inclusive for democratic administration, can also be a tactic of power, has not been sufficiently addressed. In this respect, the study is preliminary explanatory research because it re-evaluates the designer in terms of professional responsibilities while questioning the power-public relationship in public space with a dialectical understanding. The scope of the research is limited to 'squares', which are public spaces where socialization takes place. To deepen the qualitative research, Beyazıt Square, located within the borders of Fatih district of Istanbul province, was chosen as a sample. The research object of the study is the Haydar Bey Pool, which was built by Architect Eyüp Asım Kömürcüoğlu between 1923-24 in Beyazıt Square for Ali Haydar Yuluğ, the governor and mayor of Istanbul and used until 1954. This example has been chosen because it is suitable for developing theory by in-depth examination. In the qualitative study, document-based content analysis was chosen as the research method. For this reason, images of the period were systematically searched through various digital databases. The methodology of the study has two-stages. In the first stage, the existing concepts were examined, and the conceptual infrastructure related to the subject was created. In the second stage, the images of the research object were analyzed by content analysis method in accordance with the theoretical infrastructure. As a result, It has been concluded that Haydar Bey Pool, which was designed as an architectural barrier to prevent rebellion in an objection space, fulfilled its duty for many years by preventing socialization, which is one of the main purposes of public space, in an unpressured way and Architect Eyüp Asım Kömürcüoğlu transferred his professional and ethical responsibility to the public.

Key Words: Public Space, Sociology of Space, Professional Responsibility, Spatial Strategy, Social Tactics

1. GİRİŞ

Lefebvre, ‘Mekânın Üretimi’ adlı eserinde, kent için üretilen kurumsal politikaların kentin karmaşık ilişkilerin gömülü olduğu toplumsal bir mekân olduğunu gerçeğini göz ardı ettiklerini söyler (Lefebvre, 2014). Marksist yaklaşımı benimsediği bilinen Lefebvre’nin kent mekânında göz ardı edildiğini belirttiği bu karmaşık ilişkilerin, her zaman uyum içinde olmaları beklenemez. Çatışmacı teoriye göre karşıtlıkların, karşılaşmaların, karşı çıkışların, toplumsal itirazların da mekansallaşmaya ihtiyacı vardır (Sezgin, 2008). Karşıtlıklardan doğan bu etkileşimle ilişkili olarak kent mekânın biçimlenmesinde, diyalektik materyalizm anlayışının etkili olduğu söylenebilir (Altuntaş, 2015). Diyalektik materyalizmde pratik, fikirlere göre açıklanmaz, fikirlerin oluşumu maddi pratiklere göre açıklanır (Marx & Engels,

2013). Buna göre kentte meydana gelen maddi pratikler, farklı fikirlerin mekân ve zaman uzamında sürekli değişerek görünür hale gelmesine neden olmaktadır. Bu durumda kent mekanındaki maddi pratiklerin hangi toplumsal gücün fikirleri dahilinde oluşturulduğu sorusu ortaya çıkmıştır.

Farklı fikirlerin mekân ve zaman uzamında değişimi, iktidar tarafından kurumsal politikalarla yönlendirilebildiği müddetçe toplumsal denge sağlanır. Bu dengenin kurulmasında belirleyici olan iktidarın idealize ettiği mekân değil, iktidarın yönlendirdiği bireydir. Bu düşünce, aydınlanma öncesi geleneksel iktidar yapısının olumsuz özelliklerine dikkati çeken ve Weber'in baskıcı iktidar anlayışından farklı olarak iktidar kavramının insanların birbiriyle olan ilişkileri neticesinde ortaya çıktığını söyleyen Foucault'nun söylemlerine dayandırmak mümkündür. Foucault, iktidarı elinde tutan gücün denetim ve yönetim için her zaman baskıcı kontrol unsurlarını açıkça kullanması gerekmediğini, bilginin de toplumsal bir denetim aracı olarak iş görebileceğini söylemektedir (Foucault, 1995). Bu bağlamda Foucaultcu düşünceye göre toplumsal bilgiye sahip olmak, aynı zamanda denetimi elinde bulundurmak anlamına gelmektedir.

Sınırlayıcı, negatif ve yaşama hakkına müdahale eden iktidar tipinin Aydınlanma Dönemi öncesinde kaldığını belirten Foucault; 20. yy ve sonrası için iktidarın modernizmin rasyonel anlayışla bilimsel bilgiye dayanan söylemlerini içeren yeni bir iktidar türü tanımlamıştır. 'Biyo-iktidar' olarak tanımlanan bu yeni tür, tahakküm ve hegemonya getiren toplumsal hiyerarşiyi reddederek bireyi merkeze alan, yaşam alanına saygı duyan, otorite baskısını bireylere her zaman hissettirmeyen ancak hukuk kuralları dahilinde kendi oluşturduğu toplumsal normlara sahip çıkan bir güçtür (Foucault, 1995). Foucault'ya göre klasik anlamda disiplinci olmayan yeni iktidar, denetim-gözetim ve yönetim için toplumu oluşturan bireyleri cezalandırmak yerine dolaylı yöntemleri tercih ederek toplumu yönlendirme anlayışını benimsemiştir. Strateji olarak nitelendirilen bu yönetim biçimi, aydınlanma öncesi iktidarın baskıcı tutumuna karşıt bir anlayışı ortaya koymaktadır. Stratejiye karşı geliştirilen taktik ise iktidarın kararlarına bağlı olarak düzenlenen sistemli yaşantıya itiraz eden bireylerin, yaptırımdan kaçınmak için geliştirdiği yaşamsal pratiklerdir. Gündelik hayat teorisinin önemli isimlerinden biri olan Michel de Certeau'nun kentsel mekân için geliştirdiği 'strateji ve taktik' kavramlarının analitik ayrımı (De Certeau, 2008) biyo-iktidarın normları dahilinde şekillenen kapitalist kentlerin mimari mekanlarında gözlemlenebilir. Bu durumda iktidarın ve halkın karşılaşma mekanları olan kamusal alanlardaki mimari unsurlar, iktidarın yönetim aracı olabileceği gibi bireylerin yönetimi için demokratik mekânsal düzenleme yöntemleri olarak da görülebilmektedir.

Rasyonellik iddiasına dayanan iktidarlar, idealize ettikleri toplumu yaratmak için farklılıkları ortadan kaldırmakla işe başlamışlardır. Bunun için her ölçekte standardize edilmiş mekanlar, mimari sayesinde bir disiplin unsuruna dönüşmüştür. Oldukça detaylı planlar olarak karşımıza çıkan kamusal mekanlar, rasyonel biçimlerde iktidar gücünün taleplerine göre oluşturulmuş dolaylı baskı unsurlarının stratejiye dönüşmüş biçimidir. Bu geometrik biçimler kimi zaman, cadde ve sokaklara dönüşürken, kimi zaman toplumsallaşmanın mekanları olan meydanları oluşturmuşlardır. Ancak rasyonelleştirilmiş düşünce ve bilimsel bilginin üstün kapsayıcılık özelliklerine dayanarak modernizm düşüncesini yücelten geometrik biçimler içinde bireyler, halen mimarinin dayattığı gibi değil; toplumsal ilişkilerin yönlendirdiği ve örgütlediği biçimde gündelik yaşamda kendi geliştirdikleri taktiklere göre yaşamaktadırlar. Bu yaşantı, diyalektik materyalizm özelinde kapitalist düzenin bireyi merkeze alan ve bireyselleşmeyi yücelten gündelik hayatın şartları doğrultusunda oluşan

strateji ve taktik pratiklerinin günden güne başkalaşmasına ve/veya kendini yeniden üretmesine neden olmaktadır.

Bu bağlamda mimari mekânı kurumsal politikalar doğrultusunda yeniden üreten mekanizmaların karşısında, kentlinin haklarını savunduğu alanlar olan meydanlar, strateji ve taktiğin karşı karşıya geldiği itiraz mekanlarıdır. İtiraz mekanları olan meydanların tasarımında belirleyici olan mimarın, strateji ve taktik kavramlarına verdiği önem, aynı zamanda mimarın iktidar ve halk arasındaki yerini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kamusal alanda mimari mekânın unsurlarına karar veren tasarımcı, insan-merkezli tasarım yaklaşımını mesleki-etik nedenlerle benimserken; öte yandan iktidarın koyduğu kurallar çerçevesinde hareket etmek zorundadır. Ortaya çıkan bu ikilem sonucunda tasarımcının, yöneten ve yönetilenlere karşı sorumluluklarının/ sınırlarının sorgulanması gerekmektedir. Bu bakımdan çalışma, tasarımcının sorumluluk ikilemini, iktidar ve halk ilişkisi dahilinde strateji ve taktik kavramları özelinde mimari bir uygulama üzerinden tartışmaktadır. Bu tartışmada, literatürde yaygın olarak çalışılan kamusal mekanlarda erkin stratejileri ve halkın taktikleri yerine, erkin kamusal alanda disiplin oluşturmak için geliştirdiği mimari taktikleri araştırmak hedeflenmiştir.

Araştırmanın hipotezi; 'kamusal alanda erkin baskıcı olmayan taktikleri, mimari tasarım disiplinini mesleki sorumluluk ve etik bağlamında etkiler' olarak belirlenmiştir. Literatürde strateji ve taktik kavramları kamusal mekanlar özelinde farklı disiplinler tarafından detaylı olarak incelenmiştir. Ancak demokratik yönetim için kapsayıcı olarak görülen mekânsal düzenlemelerin aynı zamanda iktidarın bir taktiği olabileceği düşüncesine yeterince değinilmemiştir. Bu bakımdan çalışma, diyalektik bir anlayışla kamusal mekânda iktidar-halk ilişkisini sorgularken, tasarımcıyı mesleki sorumlulukları bakımından yeniden değerlendirmesi nedeniyle öncül açıklayıcı bir araştırmadır. Toplumsal yaşamı anlama ve yorumlamak için gerçekleştirilen araştırmanın kapsamı, toplumsallaşmanın yaşandığı kamusal mekanlardan 'meydanlar' ile sınırlandırılmıştır.

Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasının tercih edildiği çalışmada, araştırmanın derinleştirilmesi amacıyla örneklem olarak İstanbul ili Fatih ilçesi sınırları dahilinde yer alan Beyazıt Meydanı seçilmiştir. 1923-24 yılları arasında Dönemin İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Ali Haydar Yuluğ'un Beyazıt Meydanı'nda Mimar Eyüp Asım Kömürcüoğlu'na yaptırdığı, 1954 yılına kadar kullanılan 'Haydar Bey Havuzu' çalışmanın araştırma nesnesidir. Örnek, derinlemesine inceleme yaparak teori geliştirmeye uygun olduğu için tercih edilmiştir. Nitel veri toplama tekniklerinden doküman incelemenin tercih edildiği araştırmada, 'Haydar Bey Havuzu' hakkında bilgi edinebileceğimiz görseller dijital veri tabanlarından yararlanılarak sistematik olarak taranmış ve analiz edilmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışma için ana araştırma konusu olarak seçilen itiraz mekanları, iktidar tarafından belirlenen sınırların ardındaki ideolojik düşünceye toplumsal bir başkaldırı oluşturabilecek olan mikro yapılanmaların görünür hale geldiği meydanlardır. İktidarın, kamusal mekânda otorite kurmak ve toplumsal kontrolü sağlamak için geliştirdiği dolaylı mimari uygulamaların görünür olduğu Beyazıt Meydan'ı çalışma kolaylığı ve derinlemesine inceleme yapmak bakımından örneklem olarak seçilmiştir. Beyazıt Meydanı'na -rejimle ilişkili olarak- iktidar gücünün müdahalesi zamanla değiştiği için çalışma tarihsel örgütleme yöntemiyle

gerçekleştirilmiştir. Çalışma, zamanla unutulmuş bir mimari unsura dikkati çektiği için literatürdeki benzer çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Araştırma materyali olarak seçilen Beyazıt Meydan'ı ismini, Osmanlı İmparatorluğu'nun 8. Padişahı olan II. Beyazıt'tan (Sultan Bâyezîd-i Velî) almıştır. Fatih Sultan Mehmed'den sonra tahta geçen II. Beyazıt, Yavuz Sultan Selim'in babasıdır. Farklı kaynaklarda Beyazıt, Beyazid, Beyazit ya da Bayezid olarak kullanılan ismin etimolojik olarak incelemesi yapıldığında, Sultan'ın isminin Latin harfli Türkçe metinlerde Beyazıt, Beyazıd, Bayezit, Bayezıd gibi değişik imlâlar ile yazıldığı, Osmanlıca metinlerde ise Bâyezîd olarak ifade edildiği görülmüştür. Bu isimler, özel isim olarak Kabul edildiği için Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde (TDK) yer almamaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, meydanı yaygın ve sık kullanıma uygun şekilde 'Beyazıt Meydanı' olarak nitelendirmektedir. Bu nedenle çalışmada, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin isimlendirmesi tercih edilmiştir.

Araştırmada kullanılan yöntem, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasıdır. Durum çalışması, tekil bir durum ve/veya olayın derinlemesine boylamsal olarak incelendiği, verilerin sistematik bir şekilde toplandığı ve gerçek ortamdaki verilerle karşılaştırıldığı bir yöntemdir. Durum çalışmaları disipline, amaca ve durum sayısına göre sınıflandırmıştır. Disiplin yönelimli durum çalışmalarını çalışmanın yapıldığı disipline göre; etnografik, tarihsel, psikolojik ve toplumsal olarak dört tiptir (Merriam, 2013). Buna göre araştırma, disipline yönelimli toplumsal-tarihsel bir durum çalışmasıdır.

2. 1. Beyazıt Meydanı'nın Tarihi ve Mekânsal Özellikleri

İstanbul tarihi yarımadada merkezi bir konuma sahip olan Beyazıt Meydanı'nın bilinen tarihi, Bizans Dönemi kaynaklarına kadar uzanmaktadır. M.S. 393 yılında İmparator Teodosyus tarafından şehrin en büyük bir araya gelme mekânı olarak inşa edilen meydan, ilk adını meydanın ortasındaki dev boyutlu zafer takının üzerinde yer alan bronz boğa başından alarak, 'Forum Tauri/Theodosıus Forumu' (Boğa Meydanı) olarak adlandırılmıştır (Ayvazoğlu, 2012). Forumlar çoğu zaman ticaret gibi fonksiyonlardan önce sosyal ilişkilerin sağlandığı, fkirlerin konuşulduğu ve tartışıldığı sosyal mekân olma özelliği taşımaktadırlar (Tümer, 2007). Bu dönemde isyan hareketlerine oldukça fazla sahne olduğu bilinen meydanda, aynı zamanda barışçıl protestolarında da yapıldığı bilinmektedir. Bu bakımdan meydanın ilk oluşturulduğu günden beri toplumsallaşmanın yaşandığı bir itiraz mekânı olduğu söylenebilir.

2.1.1. Osmanlı Dönemi (1453-1923)

İstanbul 1453 yılında fethedildikten sonra 1454 yılında yeniden imar çalışmaları dahilinde konut işlevi için yaptırılan saray sayesinde meydan, yeni bir mimari öğeye sahip olmuştur. Divan yolunun sonunda yer alan Saray, böylece Topkapı Sarayı inşa edilmeye başlanmadan önce resmi devlet konutu olarak işlev görmüştür. Topkapı Sarayı'nın 1465'te kullanılmaya başlanmasıyla 'Eski Saray' adını alan yapıdan dolayı bu dönemde meydana, 'Eski Saray Meydanı' denilmiştir (Resim 1). Beyazıt Külliyesini oluşturan yapılardan ana yapı olan Beyazıt Camii'nin, Mimar Kemâleddin tarafından tasarlanan cümle kapısı üstünde hattat Şeyh Hamdullah tarafından celî sülüs ile yazılan Arapça kitabesinde Cami'nin, Temmuz 1501 sonunda yapımına başlanmış ve 1505'te tamamlandığı bildirilmiştir. 1509'da yaşanan deprem sonrası, yapıya Mimar Sinan tarafından güçlendirmek amacıyla kemer eklenerek desteklendiği bilinmektedir. Fatih Sultan Mehmed'den sonra tahta çıkan II.

Beyazıt, meydana Fatih Camii ve Külliyesi'nden sonra kentin ikinci büyük külliyesi olan Beyazıt Külliyesi'ni Hagia Anastasia Kilisesi'nin yerine yaptırmıştır. Simetrik plana sahip olan Fâtih Camii ve Külliyesi'nden farklı olarak şehrin ortasındaki araziye dağınık biçimde yerleştirilen Bayezid Külliyesine ait yapılar, (Osmanlı'daki tüm büyük kompleksler merkeziyetçi bir anlayışa sahipken) farklı bir anlayışla her bir birimi müstakil olacak biçimde inşa edilmiştir. Bu durum, dönemde inşa edilmiş yapılara yeni bir anlayış getirdiği için önemlidir.

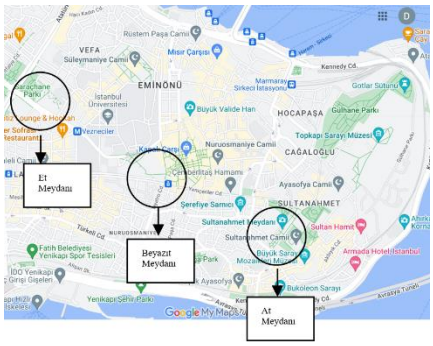
Resim 1. Eski Saray, Beyazıt Cami, Beyazıt Kulesi ve Meydan (URL 1)

Doğan Kuban, Müslüman İstanbul'un toplumsal iletişim mekânlarının, toplumsallaşma yerleri olarak kabul edilen külliyelerin, forumların bulunduğu yerlerde ya da onların çok yakınlarında inşa edildiğini söylemiştir (Kuban, 1998). Mimar Turgut Cansever, Beyazıt Külliyesini oluşturan yapıların araziye dağınık biçimde yerleştirilmesi konusunda, "16. yy.'ın ikinci yarısında ve 17. yy.'da Sinan, daha sonra da takipçileri tarafından inşa edilmiş büyük dini komplekslerin merkeziyetçi şemalarının aksine, Bayezid Meydanı'nda cami, medrese, hamam, imaret, saray duvarı ve kapısı büyük boşluk içinde her biri kendi varlık sebebine göre yerleştirilmiş bağımsız şahsiyetler (tektonikler) olarak tasarlanmıştır" demiştir (Cansever, 1997).

Beyazıt Camii'nin bulunduğu meydan, At Meydanı (Sultanahmet Hipodrom) ve Et Meydanı arasında yer almaktadır (Resim 2). Yapımına 196 yılında İmparator Septimius Severus zamanında başlanan At Meydanı, I. Constantin döneminde tamamlanmış ve Hipodrom olarak uzun süre işlev görmüştür. Kent merkezinde yer alan bu meydan, toplumsallaşmayı sağlarken aynı zamanda iktidarın otoritesini de göstermek için kullandığı bir mekandır. Et Meydanı (Aksaray) olarak nitelendirilen meydan ise sur dışında ve Yedikule'deki mezbahadan gelen etlerin, atlara yüklenerek getirildiği yerdir. Bu meydan 'Yeni Odalar' olarak bilinen Yeniçerilerin kışlasına yakın olduğu için Yeniçeri isyanları genellikle bu meydanda başlamıştır.

Divan yolu güzergâhında yer alan bu üç meydan, Yeniçeriler ve Saray yönetimi arasında fiziksel bir bağlantı oluştururken aynı zamanda iktidar ve halk arasında yaşanan çatışmalarda uzlaşma sağlanması için bir alan açmaktadır. Tarihte iktidar ve halkın karşı karşıya geldiği durumlarda fiziksel mekân olarak bu üç meydanın seçilmesi tesadüf değildir. Öyle ki, isyancıların Et Meydanında (Aksaray) toplanarak Divan yolu güzergâhında Topkapı Sarayı'na doğru yürüdüğü Bayezid Meydanı, isyanın ekonomik sebepleri düşünüldüğünde Kapalıçarşı'ya yakınlığı ve Bayezid Cami ile ilişkisi bakımından oldukça stratejik bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında isyancıların toplandığı alanın, uzaklık

bakımından yönetim merkezi olan Topkapı Sarayı ile Yeniçeri ocaklarının bulunduğu Yeni Odaların tam orta noktasında bulunması da iktidar-halk ilişkisi bakımından dikkat çekici bir özelliktir.

Resim 2. Et Meydanı (Aksaray), Beyazıt Meydanı, At Meydanı (Sultanahmet)

Meydandaki isyanların sistemi değiştirmeye yönelik olmadığı, ancak iktidarı etkilemek amacıyla gerçekleştirildiği söylenebilir. Osmanlı'nın siyasal düzeninde etkili olduğu bilinen Yeniçeri isyanlarının, 1622'de II. Osman'ın öldürülmesiyle sonuçlanması buna örnek olarak verilebilir. Bu durumun ardından 1656 yılında At Meydanı'nda (Aksaray) Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan Yeniçeri Ordusu'nun tekrar toplandığı bilinmektedir. İsyanın iktidar tarafından bastırılması sonucu katledilen isyancıların At Meydanı'ndaki çınar ağaçlarına asılması, olayın 'Çınar Vakası' ya da 'Vaka-i Vakvakiye' olarak anılmasına sebep olmuştur. IV. Mehmet'in yönetimi sırasında ortaya çıkan bu isyan, merkezi iktidarın gücü sayesinde Beyazıt Meydanı'na ulaşmadan bastırılmıştır (Artuk, 1973, s.123-132). Bu bakımdan 17.yy'da İstanbul'da yaşanan ayaklanmaların, yaygın birer politik pratik olmasıyla birlikte, Beyazıt Meydanı'nın aynı zamanda iktidar ve halk arasında bir sınır çizgisi olduğu da söylenebilir. 17.yy itibariyle iktidara karşı isyan hareketlerinin yaygınlaşması, itiraz mekanlarının da kurumsal politikalar dahilinde yeniden düzenlenmesini gerektirmiştir.

1730 yılında Patrona Halil idaresindeki Yeniçeri Askerlerinin merkezi iktidara karşı başkaldırıları neticesinde Osmanlı padişahı III. Ahmet'in tahttan inmesi, halkın iktidara karşı meydandaki siyasi başarısı olarak kabul edilebilir. Bu ayaklanma sonrasında I. Mahmut'un tahta çıkmasıyla Lale Devri sona ermiştir. Bu durumdan da anlaşıldığı üzere 18.yy'da Beyazıt Meydanı, 17.yy'da da olduğu gibi iktidar ve halk arasındaki mücadelenin mekânı haline gelmiştir. İktidarın baskıcı politikalarının siyasi olarak başarı elde etmeye yetmediğinin anlaşılması üzerine, dolaylı baskı unsurları denenmiştir. Bunlardan biri de meydanları yeniçağın çağdaşlaştırılmış bahçelerine dönüştürmektir. Bu nedenle meydanlar da imar faaliyetleri ve yeni uygulamalar yaygınlaşmaya başlamıştır. 1866 yılında Eski Saray yapısı yıkılarak yerine, Fransız Mimar Bourgeas tarafından 'Serasker Binası' (bugünkü İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü) yaptırılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu yıkılıncaya kadar işlevini koruyan bu yapı, 1933'te Darülfünun ismini almıştır. Günümüzde İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nü de içine alan ana binaların giriş kapısı olan Serasker Binası'na ait abidevi kapının, güney (dış) tarafındaki yazıda da belirtildiği üzere bu kapı, Dâire-i Umûr-ı Askeriye girişidir (Eyice, 1960). Bu dönemde meydanın oldukça işlek olduğu ve farklı amaçlarla kullanıldığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Ağaçsız, engelsiz, kesintisiz bir

boşluk sunan meydan Topkapı Sarayı çevresinde yer alan köşklerin de birer devlet dairesi gibi işlemesi nedeniyle abidevi kapıya rağmen bir kentsel bir boşluk sağladığı gibi canlılığını da korumuştur. Ancak meydanda yer alan abidevi kapı, devletin iktidar gücünün halk üzerinde hissedilmesi bakımından önemlidir (Resim 3).

Resim 3. Bayezid Meydanı ve Serasker Kapısı 1870'ler (URL 2)

Beyazıt Camii'nin yanındaki medrese 1884 yılında şehrin ilk genel kitaplığına dönüştürülmüştür. Bu durumda mimari öğelerinden biri yeni bir işlev kazanan meydan, Yeniçerilerin isyanları dışında entelektüellerin de toplanma mekânı haline gelmiştir. Bu bakımdan toplumsal çeşitlilik kazanan meydan, ilk modern kütüphaneyi de barındırmıştır. Bu dönemde Beyazıt Meydanı'nda çeşitli şehircilik faaliyetlerinin de gerçekleştirildiği söylenebilir. Yürüyüş yolları çitlerle belirlenen mekânın belirli bir geometrik forma kavuşturulma çabası aynı zamanda iktidarın sınırlandırıcı etkisini fiziksel ve sosyolojik olarak da somutlaştırmıştır (Resim 4). 19. yy sonlarında siyasi suçluların meydanda idam ve/veya teşhir edilmesi buna kanıt olarak gösterilebilir.

Resim 4. Bayezid Meydanı ve Serasker Kapısı Guillaume Berggren 1880'ler (URL 2)

Meydanın sosyal kamusal mekân haline dönüştürülerek bir mesire yeri haline gelmesi ise Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz dönemlerinde kadınlara sosyal bazı hakların tanınmasıyla gerçekleşmiştir. Meydanın bir gezi mekânı olarak yeniden düzenlenmesinde, Kırım Savaşı sırasında İstanbul'a gelen yabancıların ve Bolşevik Devrimi sonrası İstanbul'a gelen Beyaz Rus'ların Osmanlı'nın günlük yaşantısına katkıları etkili olmuştur. 1914 itibariyle şehirde elektrikli tramvay hatlarının işlemesiyle birlikte Beyazıt Meydanı ve çevresinde yolları tramvaylara uygun hale getirmek için çeşitli yol ve kaldırım çalışmalarının yapıldığı bilinmektedir. Bayezid Meydanı toplumsallaşma bakımından en parlak dönemini II. Meşrutiyet Dönemi'nde yaşamıştır. Bu dönemde batı tarzı kıraathanelerin meydanda yer aldığı bilinmektedir. Bu kıraathaneler, kütüphanede toplanan entelektüellerin iktidarın

kurumsal politikalarını eleştirmek için bir araya geldikleri mekanlara dönüşmüştür. Burada olgunlaşan fikirlerin eyleme dökülmesi ise yine Beyazıt Meydanı'nda gerçekleşmiştir. Örneğin Fransız Devrimi'nin ilkesel propagandasından etkilenen ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çağrısıyla meydana inen Selim Sırrı (Tarcan) ve Filozof Rıza Tevfik 1908 yılında meydanda halkı toplayıp konuşmalar yapmışlardır (Feroz, 1984).

İtirazların arttığı dönemde aynı zamanda toplumsal dayanışma için de kullanılan meydanda yine iktidarı eleştiren tiyatro oyunları sergilenmiştir. İlk kez 1 Nisan 1873'te Gedikpaşa Tiyatrosu'nda sahnelenen 'Vatan' tiyatro oyunu sansür nedeniyle 'Silistre' adıyla oynanmıştır. Aktör Burhanettin Tepsi, 'Vatan ve Silistre' oyununu bu meydanda halka sunarak, merkezi iktidara itirazını göstermiştir. İstanbul'un işgal yıllarında Beyazıt Meydanı, işgal güçlerinin baskısıyla toplumsallaşmanın yaşanmadığı boş bir alana dönüşmüştür. Cezalandırılan devlet adamları ve askerlerin idamına sahne olan meydan, iktidarın el değiştirdiğinin somut olarak görülebildiği bir korku meydanı haline gelmiştir.

2.1.2. Cumhuriyet Dönemi (1923-…)

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra İstanbul'da öncelikli olarak, Beyazıt Meydanı'nı işgal eden yol ve dükkanlar kaldırılmıştır. 1923-1924 yıllarında İstanbul Belediye Başkanı ve İstanbul Valisi olan Ali Haydar Yuluğ tarafından Mimar Eyüp Asım Kömürcüoğlu'nun Beyazıt Meydanı'nı yeniden düzenleyen projesi kapsamında Mimar Kemaleddin Bey'e bir havuz yaptırılmıştır. 'Harbiye Nezâreti binaları ile cami arasında kıble yönüne uyumsuzluktan kaynaklanan yön çatışmasını gidermek amacıyla, Meydan'ı bölen yolu, ağaç dizisini ve dükkanları kaldırarak Meydan'ın ortasına, Barok etkili Osmanlı tezyinat unsurlarının hâkim olduğu oval şekilde' olarak tanımlanan havuz, meydana yeni bir düzen getirdiği gibi üniversite kapısı ile camii akslarının farklarından doğan çelişkiyi de belirli bir ölçüye kadar çözümlenmiştir (Resim 5).

Resim 5. Bayezid Meydanı ve Haydar Bey Havuzu (Bulut, 2017)

Havuz, bölgedeki trafiği düzenleme görevi de görerek, Sultanahmet yönünden gelen tramvay ve araçların havuzun etrafından dönerek Aksaray'a doğru devam etmelerini de sağlamıştır. Altında büyük bir su deposu bulunan ve yangınlarda su çekmek için de kullanılan havuz, aynı zamanda meydanı bir toplanma mekânı olmaktan çıkarıp mesire yeri haline getirmiştir. Bu kadar büyük bütçeli bir meydan düzenlemesinin Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki iktisadi zorluklara rağmen gerçekleştirilmiş olması, Cumhuriyet'e karşı çıkabilecek itirazların bir meydanda bir araya gelmesini engellediği için de aynı zamanda işlevseldir denilebilir (Resim 6).

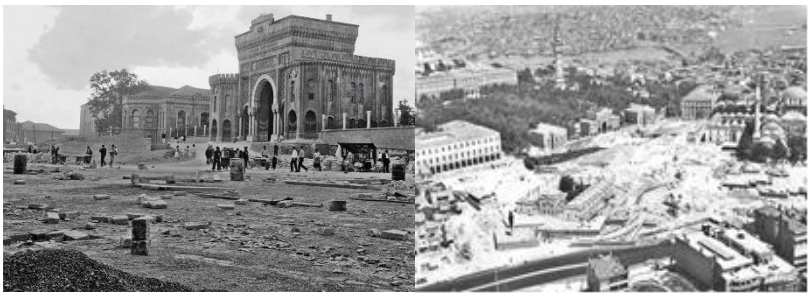
Resim 6. Haydar Bey Havuzu Detay (Bulut, 2017)

Havuz ve tramvay gibi eklemelerin Bayezid Meydanı'nın güzelliğini bozacağı ve halkın meydandan istifade etmesini engelleyeceği yönündeki yoğun eleştiriler, Dönemin belediye meclisinde tartışılmıştır. Özellikle, Osmanlı İmparatorluğu zamanında tramvay işletme imtiyazını alan yabancı sermayeli İstanbul Tramvay Şirketi'nin yürüttüğü ray döşeme projesi hem belediye meclisi hem de yerel basında eleştirilmiştir. Meydanların 'arızasız' boşluklar olması gerektiği, Beyazıt Meydanı'nın ortasında manevra yapacak 'köhne' tramvayların kent estetiğine darbe vuracağı, halkın itirazlarının belediye tramvay şirketi iktidarın dikkate alması gerektiği, meydanların belediye vergisi ödeyen kent sakinlerine ait olduğu yüksek perdeden dile getirilmiştir. Bakanlar Kurulu, halkın itirazlarına rağmen tramvay şirketinin, imparatorluğun son yıllarında söz konusu projeyi onaylatmış olması sayesinde hattı kullanıma sokmuştur (Resim 7).

Resim 7. 1933 yılı Cumhuriyet Kutlamalarında Beyazıt Meydanı (URL-3)

1920'lerin başında yaşanan bu kent direnişi, 1950'lerin sonlarına gelindiğinde ise unutulmuştur. İstanbullular bu kez, yapıldıkları dönemde çok eleştirilen havuz ve tramvay hattından müteşekkil meydan düzeninin, 1950-1960 tarih aralığı arasında yaşanan ve 'Menderes Yıkımları' adıyla bilinen yeni imar düzenlemesiyle ortadan kaldırılmak istenmesine tepki göstermişlerdir. 1957'de karayolu mühendislerinin yönetimi altındaki tarihi şehirde, sayısız mimari eser yıkılıp yeni yollar açılırken Beyazıt Meydanı da tahrip edilip yol ve meydan seviyeleri değiştirilerek bir karayolu kavşağı haline getirilmiştir (Resim 8, Resim 9).

Resim 8. 1957 sonrası Beyazıt Meydanı (URL 4)

Meydanın yeniden düzenleme arayışları içinde Prof. Luigi Piccinato, Prof. Hans Högg ve Mimar Turgut Cansever'e projeler hazırlatılmıştır. 1938 – 1950 yılları arasında Henri Prost' un İstanbul için hazırladığı 'Tarihi Yarımada Master Planı' 1957'de uygulanmaya başlandığında pek çok tarihi yapı kaybedilmiş, meydanlara Avrupa benzeri bir düzen getirilerek parklara dönüştürülmüş ve Amerikan tarzı bir yaşam için kent hazır hale getirilmiştir. Reşad Ekrem Koçu, yaşanan bu değişim karşısında Beyazıt Meydanı için; "İstanbul Belediyesi, büyük bir havuz ve havuzun etrafına çiçek çimen tarhları yaptırarak meydanı öldürmüş, ağaçsız bir park içinden geçen müteaddit yollara halbetmiştir. Unutulmamalıdır ki meydan, olan, şehir içinde, iyi veya kötü, o şehir halkının toplanabileceği arızasız boşluktur […] Meydanlar mitinglerin, büyük siyasi nümayişlerin, ihtilallerin, on binlerce insanı toplayan duvarsız ve tavansız salonlarıdır; onun içindir ki müstebit, despot idareler meydanları hiç sevmemişlerdir, meydanları şenlendirme, güzelleştirme adı altında, havuzlarla, tarhlarla, ağaçlarla arızalandırmaya, mümkün olduğu kadar insan ayağının basacağı sahasını daraltmağa çalışmışlardır." demiştir. (Bulut, 2017; Koçu, 1960). Doğan Kuban'ın tabiriyle Adnan Menderes, İstanbul'un fiziksel çehresini en fazla etkilemiş kişilerden birisidir. Ancak bu fiziksel değişim, tarihi dokunun korunması bakımından maalesef olumlu yönde olmamıştır. İstanbul Valisi Lütfi Kırdar döneminde Beyazıt Meydanı ve çevresi kentsel tasarım yöntemleriyle iyileştirilmeye çalışılmıştır. Bedrettin Dalan'ın belediye başkanlığı döneminde ise Beyazıt Meydanı, Taksim ve Üsküdar Meydanlarının düzenlenmesi için uluslararası ve ulusal yarışmalar düzenlenmiştir; ancak herhangi bir sonuç alınamamıştır.

Resim 9. 1960'larda Beyazıt Meydanı (URL 4)

3. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Beyazıt Meydanı, Bizans'tan günümüze kadar toplumsallaşmanın mekânı olmuştur. Toplumsallaşmanın merkezi iktidar tarafından kontrol edilmesinde mekân tasarımında mimari unsurların kullanılması bakımından farklı stratejiler benimsenmesine rağmen halkın da bu stratejilere karşılık taktikler geliştirdiğinden söz edilebilir. Bu bağlamda meydan, iktidar ve halk arasında sürekli şekil değiştiren bir özellik kazanmakla birlikte toplumsal hafızada da farklı şekillerde iz bırakmıştır. İstanbul'un fethini takip eden yıllarda meydanın ilk işlevini koruduğu görülmüştür. Bu bakımdan meydanın daha barışçıl amaçlarla kullanıldığı söylenebilir. Ancak, siyasi değişimlere paralel olarak meydanda iktidarın gücünü halka kanıtlamak amacıyla önceleri direkt baskı unsurlarını kullanarak, sonraları mimari gibi dolaylı yollara başvurduğu görülmüştür. Osmanlı Döneminde Beyazıt Meydanı'nın adeta bir tampon bölge olarak kullanıldığı ve halk tarafından çıkan isyanları bastırmak için kullanıldığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte halkın iktidara karşı olan isyanlarında amacın rejimi değiştirmek olmadığı açıkça görülmüştür. Osmanlı'nın son dönemlerine gelindiğinde iktidarın otorite kurmakta zorlanmasıyla direkt baskı unsurlarının oldukça arttığı söylenebilir. Bu durumda, dönemin sosyo-politik atmosferinin meydan üzerinden okumak mümkün hale gelmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise Osmanlı'nın aksine direkt baskı unsurları yerine iktidar tarafından yeni bir stratejinin geliştirildiği anlaşılmıştır. Yeni rejime karşı isyan hareketlerinin başlaması için uygun alanlar olan meydanlar, çeşitli mimari öğelerle donatılarak mesire yerlerine dönüştürülmüştür. Böylece 'toplanacak yer', 'itiraz mekânı', 'isyan meydanı' özelliklerini yitirerek toplumsallaşma kontrol altına alınmıştır. Bu durum, dönemde iktidarın kısıtlı kaynakları idareli yönetmesi bakımından fayda sağladığı gibi bir devlet stratejisi olarak da dolaylı yoldan kontrolu sağlamıştır. Devletin isyanları kontrol etmek için meydanları mimari öğelerle adeta doldurması bir iktidar stratejisi olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda Haydar Bey Havuzu için mimari öğe olmanın ötesinde isyanları kontrol etmek ve toplumsallaşmayı azaltmak bakımından bir devlet stratejisidir denilebilir. Bu düşünce, Ali Haydar Yuluğ'un İstanbul'da görevde bulunduğu 14 aylık süre boyunca yaptığı işlerin beğenilerek 1924 Haziran'ında yeni kurulan Ankara'ya imar faaliyetlerini düzenlemek amacıyla Belediye Başkanı ve Vali olarak atanmasında görülebilir. Böylece genç Cumhuriyet kuruluş faaliyetleri sırasında isyanlarla nispeten daha az uğraşmak zorunda kalmıştır denilebilir. Haydar Bey Havuzunu tasarlayan Mimar Eyüp Asım Kömürcüoğlu, havuz incelendiğinde değerli bir mimari öğe tasarlamış olsa da meydanın toplumsallaşmaya uygunluğunu göz ardı etmiştir. Bu örnekte mimarın tasarım yaparken kendini sorumlu görerek gözettiği konularla iktidarın stratejilerinin örtüştüğü söylenebilir.

1950'lere kadar oldukça kabul gören strateji, meydanın mimari mekanına müdahale edilerek Havuzun ortadan kaldırılmasıyla birlikte bozulmuştur. 1960 sonrasında Beyazıt Meydanı yeniden daha çok politik eylemlerin yapıldığı bir toplanma mekânı haline dönüşmüştür. Halkın, Osmanlı Dönemine benzer şekilde toplumsal olaylarda sesini duyurması bakımdan Meydan'ın aynı zamanda itirazın mekânı olması 1960-1980 yıllarını kapsar denilebilir. Bu dönemde yaşanan toplumsal olaylar, meydanın toplumsal bir direnişin ve ideolojik çatışmaların da mekânı olmasına neden olmuştur. Toplumsal çatışmanın kontrol altına alınması için iktidar, Cumhuriyet'in ilk yıllarından çok daha farklı bir yol izleyerek doğrudan toplumsal kontrol sağlamaya çalışmıştır. Bu durum, Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1960'lara kadar geçen sürede ideolojik yaklaşımların değişimine de örnektir.

4. SONUÇ

Bayezid Meydanı, günümüzde tarihi yarımada içindeki en yoğun mekanlardan biridir. Bir buluşma, karşılaşma mekânı olan bu meydan, tarih boyunca iktidarın ideolojik yansımalarını taşımıştır. Buna göre ilk dönemlerinde Bizans İmparatorluğu için alternatif bir toplanma mekânı özelliği gösteren mekân, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde Türk kültürünü yansıtan özellikleriyle bir araya gelme, toplumsal dayanışma, sorunları tartışma ve uzlaşma mekânı olmuştur. Bu bakımdan İstanbul'un fethinden sonra iktidara yakın olmak isteyenlerin kendilerine meydan civarında konutlar yaptırmaları meydanın önemini daha da vurgular niteliktedir. Saraya ve devletin idari binalarına yakın olması nedeniyle meydan, iktidarın kapsayıcı kurumsal politikalarını da fiziksel bakımdan yansıtmasıyla öne çıkmaktadır. Buna göre, iktidar-halk ekseninde siyaset ve kültür hatlarının üzerinde yer alan mekân, toplumsal değişimin sosyolojik olarak incelenmesi bakımından göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir.

2013 yılında Taksim Meydanı yayalaştırma projesiyle birlikte duyurulan Beyazıt Meydanı düzenleme işi 2022 yılında halen devam etmektedir. İstanbul Eski Belediye Başkanı Kadir Topbaş, planlanan projenin düzenli, araç girişine izin verilmeyen, engellerden arındırılmış bir mekân olacağını bildirmiştir. Ancak tarihi yarımadanın önemli kamusal odaklarından biri olan meydan, inşaat faaliyetlerinin bitmemesi sebebiyle işlevselliğini yitirdiği gibi kentlinin hafızasından da silinmektedir. İstanbul Üniversitesi'nin simgesel giriş kapısı ile mekânsal, işlevsel ve algısal bir bağlantı içinde olmayan meydan, bir tür açık hava otoparkı görevi görmektedir. Bu bakımdan mekânın kendi içinde ve yakın çevre yapılarıyla kurduğu mekânsal birliktelik yeniden gözden geçirilmeye muhtaç bir haldedir.

Sonuç olarak; meydanlar toplumsal yaşamda iktidar-halk ilişkisini görünür hale getirmektedir. İktidarın siyasal aktörleri tarafından şekillenen bu mekanlar aynı zamanda toplumsal hafıza mekanlarıdır. Bayezid Meydanı'nın toplumsal hafızamızdaki görüntüsü dönemsel olarak farklı ideolojik yaklaşımlara göre şekillenmiştir. İktidarın oluşturmak istediği toplumsal düzene hizmet edecek nesnel düzenlemelerin tercih edilmesi kısmen de olsa isyan/itirazın önlenmesini sağlamıştır. Bununla birlikte iktidar, kalıcılığını da meydan üzerinden ispatlayabilmiştir. Bu bağlamda bir itiraz mekânında isyanı önlemek için mimari bir engel olarak tasarlanan Haydar Bey Havuzunun, kamusal mekânın asal amaçlarından biri olan toplumsallaşmayı baskısız bir yolla engelleyerek görevini uzun yıllar yerini getirdiği, Mimar Eyüp Asım Kömürcüoğlu'nun ise mesleki ve etik sorumluluğunu kamuya devrettiği anlaşılmıştır. Kent meydanlarının iktidarın propaganda aracı olarak kullanılması, Bayezid Meydanı'nın tarihsel kronolojik yapısına bakıldığında her dönemde gerçekleşmiştir. İktidarın meşru kılınması için gerçekleştirilen bu çaba, düzene aykırı hareket edenler için de bir korku kaynağı olmuştur. Bu bakımdan Bayezid Meydanı özelinde itiraz ile ortaya çıkan direnişin her zaman zaferle sonuçlandığı söylenemez. İktidarın sosyal ve fiziksel müdahalelerinin günümüzde de görülebileceği Bayezid Meydanı, ideolojiler değiştikçe dönüşmeye devam edecektir.

KAYNAKLAR

Altuntaş, E. O. 2015, Aydınlanma Döneminden Günümüze Bilimsel Bilginin Temelindeki Ana Sorunsal: İdealizm-Materyalizm Tartışması ve Diyalektik Yöntem. Uluslararası İlişkiler, s. 27-43.

Artuk, İ. 1973. Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, Sayı. 27, İstanbul, İÜEF Tarih Dergisi, s. 123-132.

Ayvazoğlu, B. 2012., Üçüncü Tepede Hayat; Beyazıt Meydanı'nın Derin Tarihi . İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Bulut, N. 2017., istanbulun-tahrip-edilen-talihsiz-bir-kosesi-beyazit-meydani-.dunyabizim: https://www.dunyabizim.com/gezi-mekan/istanbulun-tahrip-edilen-talihsiz-bir-kosesi-beyazit-meydani-h26875.html adresinden alındı

Cansever, T. 1997., İslamda Şehir ve Mimari. İstanbul: Timaş.

De Certeau, M. 2008. Gündelik Hayatın Keşfi –I: Eylem, Uygulama,. İstanbul: Dost.

Eyice, S. 1960. İstanbul Arkeoloji Müzelerinin İlk Müdürlerinden Dr. Ph. Anton Dethier Hakkında Notlar. İstanbul: İstanbul Arkeoloji Müzeleri .

Feroz, A. 1984. İttihat ve Terakki (1908-1914). İstanbul: Kaynak

Foucault, M. 1995. Dicipline and Punish: The Birthof the Prison. New York: Vintage.

Kuban, D. 1998. İstanbul Yazıları, Kent ve Mimarlık Üzerine. İstanbul: YEM.

Lefebvre, H. 2014. Mekânın Üretimi. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Marx, K., & Engels, F. 2013. Alman İdeolojisi. İstanbul: Evrensel.

Merriam, S. B. 2013. Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber . Ankara: Nobel.

Sezgin, Ö. 2008. Marx, Kapital ve Diyalektik Materyalizm. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Tümer, G. 2007. İnsanlar, Kentler ve Meydanlar. Mimarlık 334.

URL 1: http://www.istanbultarih.com/Makale/gecmisten-gunumuze-beyazid-meydani.html

URL 2: https://www.stinpoli.com/istanbul-universitesi-kapisi-bab-i-seraskeri/

URL 3: http://www.eskiistanbul.net/6508/beyazit-meydani-nda-cumhuriyet-kutlamalari-1933#lg=0&slide=0

URL 4: http://www.eskiistanbul.net/668/1957-yilinda-beyazit-meydani

İMAR YOLUYLA İŞGAL KARŞITI "KURUCU MEKANSAL PRATİKLER": FİLİSTİN ÖRNEĞİ

"CONSTITUTIVE SPATIAL PRACTICES" AGAINST OCCUPATION THROUGH PLANNING: THE CASE of PALESTINE

Ahmet Gün

İstanbul Teknik Universitesi, Mimarlık Fakültesi, Istanbul, Türkiye
ahmetgun@itu.edu.tr

ÖZET

Mimarlığın -ve daha genel anlamda- mekânsal pratiklerin toplum üzerindeki rolü uzun dönemden beri tartışılmaktadır. Filistin'de son yarım yüzyılda mimarlık ve genel "imar faaliyetleri" kolonyal mekânsal pratiklerin bir aracı haline gelmiştir. Bu noktada "imar yoluyla işgal" pratikleri İsrail devletinin yürütmüş olduğu "uzun vadeye yayılan" planlı bir mekânsal üretim stratejisinin başat aktörü olmaktadır. Tamamlandığında bölgeyi dünyanın en büyük açık hava hapishanesi haline getirecek ve hatları yasal olarak tanımlanmış izleri takip etmeyen "Batı Şeria Duvarı"nın inşa edilmesi, her yıl sayıları giderek artan ve Filistinlilerin yerleşim alanları üzerinde gerçekleştirilen imar planları, İsrail'in Kibbutzim politikası çerçevesinde yüzlerce kadim Filistin köyünün yıkıntıları üzerinde inşa ettiği illegal kasabalar ve kentler, bölgenin yerel ve gerçek sahiplerine karşı mülksüzleştirme ve yerinden etme pratikleri olarak sıralanmaktadır. Bu süreçte mimarlar "bilerek veya bilmeyerek" bu sürecin bir parçası haline gelmekte ve bölgedeki imar faaliyetleri ve mesleğin etik kodları toplumsal düzlemde sorgulanmaktadır.

Diğer taraftan bu işgalci imar pratiklerine karşı Filistin'de yaşam alanları işgal edilen yerli toplulukları savunmak ve desteklemek amacıyla toplumsal bir "sorumluluk" faaliyeti olarak bir dizi "kurucu & dekolonyal mekansal pratikler" yürütülmektedir. Mimar ve plancıların oluşturduğu araştırma merkezleri, sivil toplum organizasyonları ve çeşitli insiyatiflerin başını çektiği oluşumlar, imar yoluyla işgal pratiklerini belgeleyerek resmi kurumlarla paylaşmakta ve kamuoyu oluşturmakta, savaşın yaralarını sarmak için bölgede evleri yıkılan insanlarla işbirliğine giderek bu insanların yaşam alanlarının tasarlanması ve yeniden inşa edilmesine yönelik mesleki yardımda bulunmakta ve mimarlık ve planlama araçlarını kullanarak illegal yıkım ve yeni yerleşim pratiklerinin durdurulmasına yönelik faaliyetler yürütmektedir. Bu çalışmada Filistin'deki mekansal pratiklerin izi sürülmekte ve bu kapsamda "imar yoluyla işgal pratiklerinin" analiz edilmesi ve bu işgalci mekan pratiklerine karşı geliştirilen "kurucu/dekolonyal mekansal pratiklerin" incelenmesi hedeflenmektedir. Çalışmada özellikle son 10 yılda uluslararası kamuoyu ile geniş bir ağ kurmaya başlayan Forensic Architecture, DAAR (Decolonizing Architecture Art Residency) ve APJP (Architects and Planners for Justice in Palestine) gibi organizasyonların yürüttüğü faaliyetler sonucunda birçok alanda somut kazanımlar elde edildiği ve alandan yürütülen mimarlık aksiyonlarının planlı toplumsal ayrıştırma ve mülksüzleştirme pratiklerine karşı önemli bir çözüm alanı sunduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Mekansal Pratikler; Dekolonizasyon; Mimarlık; Filistin.

ABSTRACT

The role of architecture—and more generally—spatial practices on society has long been debated. In the last half century, architecture and general "construction activities" have become a tool of colonial spatial practices in cultural basins such as Palestine. At this point, the practices of "occupation through reconstruction" have become the leading actor of a planned spatial production strategy that is

"spreading over the long term" carried out by the Israeli state. The construction of the "West Bank Wall", which will make the area the world's largest open-air prison when completed and whose lines do not follow legally defined traces, the development plans on Palestinian settlements, whose numbers are increasing every year, hundreds of ancient Palestinians within the framework of Israel's Kibbutzim policy. Illegal towns and cities built on the ruins of his village are listed as dispossession and displacement practices against the local and real owners of the region. In this process, architects "knowingly or unknowingly" become a part of this process, and the development activities in the region and the ethical codes of the profession are questioned at the social level.

On the other hand, a series of "constitutive & decolonial spatial practices" are carried out as a social "responsibility" activity in order to defend and support the indigenous communities whose living spaces have been occupied in Palestine against these occupier construction practices. Research centers formed by architects and planners, non-governmental organizations and various initiatives document the occupation practices through zoning, share them with official institutions and create public opinion. provides assistance and carries out activities aimed at stopping illegal demolition and new settlement practices using architectural and planning tools. In this study, the spatial practices in Palestine are traced and in this context, it is aimed to analyze the "occupation practices through reconstruction" and to examine the "constitutive/decolonial" spatial practices developed against these occupying space practices. In the study, concrete gains were obtained in many fields as a result of the activities carried out by organizations such as Forensic Architecture, DAAR (Decolonizing Architecture Art Residency) and APJP (Architects and Planners for Justice in Palestine), which have started to establish a wide network with the international public in the last 10 years, and that the architectural actions carried out in the field have been determined. It has been concluded that it offers an important solution area against planned social segregation and expropriation practices.

Keywords: Critical Spatial Practices; Decolonization; Architecture; Palestine

1. GİRİŞ

Mekansal pratiklerin toplumlar üzerindeki sosyal ve politik rolü uzun dönemden beri süregelmektedir. Bu noktada bir kesim mimarlığın politik ajanda ile doğrudan bir bağının olduğu savını benimserken; diğer bir kesim ise mimarlık pratiklerinin arzu etse bile böyle bir güce muktedir olamayacağını iddia etmektedir. Bu tartışmaların en "somut" hale geldiği coğrafyalardan biri ise yaklaşık 75 yıldır tecrit, abluka ve işgalci mekansal pratiklere sahne olan Filistin topraklarıdır. Özellikle 1967'de gerçekleşen "6 Gün Savaşı" sonrası mimarlık ve daha genel anlamda "imar faaliyetleri" üzerinden Filistin'de kolonyal ve yıkıcı mekansal pratikleri icra edilmektedir. Bu noktada "işgalci güç" İsrail "imar yoluyla işgal" pratiklerini geniş bir "ulus devlet sınırı" kurma ajandası üzerinden bir devlet kimliği inşa etmek için bir araç olarak kullanmaktadır. Tamamlandığında bölgeyi dünyanın en büyük açık hava sahası haline dönüştürecek "Ayırma Duvarı", İsrail'in gerek Yahudi yerleşimlere mekan tahsis etmek gerekse de Filistinlilerin yerleşim alanları arasındaki bağlantıyı kesmek amacıyla kurdukları "yerleşim alanları", Filistinlilerin yaşadıkları bölgeleri birbirinden ayıran ve Filistinlilerin kullanma haklarının bulunmadığı "otoyollar, tüneller ve bağlantı yolları", uluslararası olarak tanınan Ateşkes Hattının (Yeşil Hat) Filistin tarafında kalan ve önce güvenlik ve askeri nedenlerle işgal edilip sonra seyrek yerleşimlere açılan ve bölgenin en hakim tepelerine yayılan "gözetleme yerleşkeleri" ve tüm bunları gerçekleştirmek için gerçekleştirilen yıkımlar, boşaltmalar, kazılar ve zorunlu sürgünler bu "yıkıcı pratiklerin" temel aksiyonlarını oluşturmaktadır. Bu süreçte mimarlar "bilerek veya bilmeyerek" bu sürecin bir parçası haline gelmekte ve bölgedeki imar faaliyetleri ve mesleğin etik kodları toplumsal düzlemde sorgulanmaktadır.

Diğer taraftan -özellikle de son 20 yılda- bu "yıkıcı/işgalci" imar pratiklerine karşı işgal edilen ve hakları ellerinden olan bölge sakinlerinin haklarını savunmak ve mekanda adaleti sağlamak amacıyla bir dizi "kurucu & dekolonyal mekansal pratikler" icra edilmektedir. Özellikle Filistinli, İsrailli ve Batılı mimarların eşgüdümünde yıkım karşıtı kamuoyu oluşturma, işgal pratiklerinin mimarlık araçları kullanılarak belgelendirilmesi ve resmi yetkililere sunulması, mülteci bölgelerinde öğrenme çevrelerinin ve eğitim tesislerinin kurulması, savaşın yaralarını sarmak için bölgede evleri yıkılan insanlarla işbirliğine giderek bu insanların yaşam alanlarının tasarlanması, işgalci gücün koyduğu malzeme tedarik ambargosuna karşı çevreci, sürdürülebilir malzemelerin geliştirilerek mekansal ihtiyaçların karşılanması gibi faaliyetler yürütülmektedir . Bu çalışmada Filistin'deki mekansal pratiklerin izi sürülmekte ve bu kapsamda "imar yoluyla işgal pratiklerinin" analiz edilmesi ve bu işgalci mekan pratiklerine karşı geliştirilen "kurucu/dekolonyal" mekansal pratiklerin incelenmesi hedeflenmektedir. Bu noktada yıkıcı imar faaliyetlerinin belirli tematik kategoriler halinde sınıflandırılması ve bunlara cevap niteliğinde sahada kısıtlı imkanlarla yürütülen "kurucu" mekansal pratiklerin haritalandırılmasına odaklanılmaktadır. Bu hedef doğrultusunda çalışma kapsamında sahadaki pratiklerin incelenmesi amacıyla literatür taraması ve içerik analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın devamı şu şekilde ilerlemektedir: Çalışmanın 2. Bölümünde Filistin bölgesinde yaşanan sorunların tarihsel arkaplanına ilişkin kısa bir inceleme yapılacak ve arkasından işgalci güç tarafından bölgede yürütülmekte olan "yıkıcı imar pratiklerine" dair bir kesit ortaya konulacaktır. Çalışmanın 3. Bölümünde ise bölgedeki mimarların öncülüğünde yürütülmekte olan "kurucu mekansal pratikler" irdelenecektir. Çalışmanın 4. ve son bölümünde ise bölgedeki "yıkıcı" faaliyetlere karşı oalrak yürütülen mekansal pratiklerin sağladığı potansiyeller ve olanaklarına dair genel bir değerlendirme sunulacaktır.

2. TARİHSEL VE KAVRAMSAL ARKA PLAN

2.1 Filistin Meselesine İlişkin Tarihsel Bir Okuma

4 asıra yakın bir dönem Osmanlı İmparatorluğu tarafından yönetilen Filistin toprakları 1. Dünya Savaşı ile birlikte İngiliz güçlerinin eline geçmiştir. Filistin sorunu bu dönemle başlayarak günümüze kadar gelmiştir. İngiliz manda idaresi 1948 yılına kadar devam etmiş ve bu tarihte bölgeden çekilmeye karar vermiştir. 1948'de İsrail Devleti kurulmasının ardından İsrail bu savaşı kazanırken Filistin'deki toprakların çoğunluğunu işgal etmiş, Mısır Gazze Şeridi'ni, Ürdün ise Kudüs Eski Şehri'ni ve Şeria Nehri'nin batısını almıştır (Cleveland, 2008) 1949 yılında taraflar arasında Yeşil Hat olarak bilinen ateşkes hattı oluşturulmuştur (Şekil 1). Bu hat 1967 öncesi İsrail ile şu anda işgal altında bulunan sınırı refere ederken, uluslararası kamuoyu tarafından 1949 sınırları veya "Ateşkes Sınırları" olarak tanınmaktadır (URL-1).

Bölgede 1967 yılında meydana gelen ve "6 Gün Savaşı" olarak adlandırılan savaşta İsrail kendisini çevreleyen Arap devletlerine karşı savaşı kazanmış ve Ürdün'ün elinde bulunan Doğu Kudüs ve Batı Şeria'nın İsrail güçlerinin eline geçmesi sonrası bölgedeki tüm Filistinliler "mülteci" durumuna düşmüştür (Cleveland, 2018). Bu savaş sonrasında bölgedeki Müslümanlara olan baskı artmış ve başta tarihi bölgeler olmak üzere birçok bölgeye saldırılar düzenlenmiştir (Kurşun ve Aydın, 2018). O dönemde başlayan saldırılar günümüze dek devam etmiştir. Bu süreçte imar politikaları yoluyla bölgenin demografik yapısının değiştirilerek çogunlugu sağlama hedefi güdülmüştür. Bu noktada bölgeye yerleşimci aktararak "yerelleştirme" politikası işgalci gücün ana "yıkıcı" pratiğinin temelini

oluşturmaktadır (Weizman, 2016). 2008'de Gazze üzerine gerçekleştirilen hava saldırılarıyla evler, tarım alanları ve kamu yapıları bombalanmış ve zeminde ise tank ve buldozerler ile yıkımlar yapılmıştır (Hayeem, 2009). Benzer durum 2014'te tekrar etmiş ve halihazırda abluka altında bulunan Gazze'ye yapılan saldırılar sonucu yüzlerce sivil hayatını kaybetmiş, 500.000'e yakın Gazzeli göç etmek zorunda kalmış, 190 cami, 143 okul bombalanmış ve 200.000'e yakın insan UNWRA sorumluluğundaki bölgelere taşınarak yaşam mücadelesi vermek zorunda kalmıştır (URL 2). Bölgede yarım asrı geçen saldırı ve işgal pratikleri gündelik yaşamın bir parçası haline gelmektedir.

İşgalci güç bölgedeki nüfusunu arttırmak için resmi kanallar üzerinden yapılan birçok anlaşmayı "imar yoluyla işgal" pratikleri ile çiğnemektedir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde İsrail'in özellikle Batı Şeria ve Doğu Kudüs üzerinde yürütmüş olduğu "kolonyal/yıkıcı" mekansal pratiklere dair bir inceleme yürütülecektir.

Şekil 1. 1949 yılında oluşturulan ateşkes hattı. Haritada yeşil taralı çizgiler içerisinde kalan bölgeler (Batı Şeria ve Gazze Şeridi) Arap toprakları olarak belirlenirken; kalan bölge İsrail tarafına bırakılmıştır (UN OCHA, 2011).

2.2.İmar Yoluyla İşgal Pratikleri

İsrail'de yürütülen mimarlık faaliyetleri üzerinden yürütülen mekansal işgal pratiklerini siyasi ve askeri stratejilerden ayrı düşünmenin zor olduğunu ifade eden Abe Hayeem (2010), bölgenin 1947'de %44'ünün Filistinlilere ait olduğunu günümüzde ise Filistinlilerin bölgenin %10'una karşılık gelen irili ufaklı parçalar haline getirilmiş yaşam alanlarında yaşamak zorunda bırakıldıklarını ifade etmektedir (Şekil 2). Günümüzde Filistindeki mekansal pratikler için meslek etiğini tartışmaya açarak kamuoyu oluşturmayı ve işgalci mekansal pratikleri belgeler toplayarak yetkililerle paylaşarak mekanda adalet sağlama misyonunu üstlenen *Architects and Planners for Justice in Palestine* (APJP) örgütünün kurucusu da olan Hayeem (2009) bölgede yürütülen işgalci pratikleri şu şekilde sıralamaktadır:

- Bölgedeki aşırı dinci grupların Doğu Kudüs, Silwan, Şeyh Jarrah ve Hebron gibi önemli bölgelerde Filistinlilerin evlerini gasp etmesi
- Yahudi Milli Fonu'nun (JNF) bölgede inşa edilmesi planlanan birçok illegal yerleşim bölgesi ve çiftlik alanını fonlaması
- Yeşil Hattın iki ayrı bölgesinde (bir bölgesi illegal olarak inşa edilen alan) bulunan işgalci yerleşimleri yeni kasabalar, tarım alanları ve su akiferleri ile birbirine bağlama politikasının güdülmesi

- Batı Şeria'daki illegal yerleşimlerin stratejik olarak tepeler üzerinde inşa edilmesi sonucu bu yerleşimlerin Filistinli yerleşimlere tepeden bakan domine edici bir varlığa bürünmesi ve ihtiyaç duyulduğunda gözetleme kulelerine dönüşmesi (Şekil 3).
- Tepelerin çeşitli yerleşim alanları kurarak sivil/askeri strateji ülkenin güvenlğinin sivil araçları olarak kullanılması

Şekil 2. 1918'den günümüze Filistin ve İsrail topraklarındaki değişim (turkuaz renkli alanlar Filistin bölgesini, siyah renkli alanlar İsrail tarafını temsil etmektedir (URL 3).

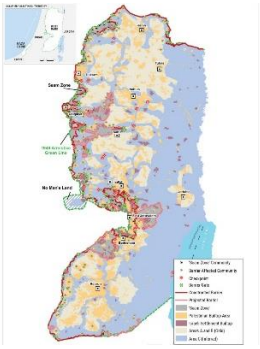

Şekil 3. İsrail tarafının stratejik amaçlar doğrultusunda bölgenin hakim noktalarına konumlandırdığı yerleşimler (Souza, 2014).

Yeşil hat sınırlarının ötesinde illegal olarak inşa edilen yerleşimler yüzölçümü olarak küçük bir bölgeye yayılsa da konumlandıkları alanlar stratejik açıdan büyük öneme sahiptir. İsrail tarafı bu yerleşimlerin formu ve konumlarında yaptıkları manipulasyonlarla Filistinlilerin dolaşım alanlarını bölmekte birçok köyün çevresini kuşatmakta ve stratejik bir denetim mekanizması kurmaktadır (Weizman, 2016). Bunlara ek olarak bölgede kurulacak Filistin Devleti'nin önünü kesecek bir hamle olarak yerleşimlere paralel baypas yolları inşaatları yürütülmektedir. Bu yolların inşası bir taraftan Batı Şeria'daki küçük yerleşimler arası bağın kopmasına neden olurken diğer taraftan Doğu Kudüs'ü Batı Şeria'dan ayırmakta ve işgalci gücün kendi toprak bütünlüğünü de sağlamış olmaktadır (Kişmiroğlu ve Köymen, 2021). 2002 yılında ise İsrail bölgedeki güvenlik gerekçelerini öne sürerek Batı Şeria Duvarının (Ayırma Duvarı) inşasına başlamıştır. Tamamlandığında 713 kilometre uzunluğunda olacak olan bu duvar[16], bölgede yaşayan Filistinlilerin durumunu konaklamanın yanı sıra ticaret, eğitim vb. açılardan olumsuz etkilemektedir. Bu duvar 1949 tarihli Yeşil Hattı kendi toprakları

[16] Birleşmiş Milletlerin Aralık 2022 verilerine göre ilgili duvarın %65'i tamamlanmıştır (UN OCHA, 2022)

boyunca takip etmemiş ve Filistinlilerin yaşadığı Batı Şeria bölgesindeki birçok yerleşim alanını İsrail tarafına geçirmiştir (UN OCHA, 2022) (Şekil 3).

Şekil 4. 1949 yılında Uluslararası Anlaşmalar çerçevesinde belirlenen Ateşkes Hattı (Yeşil Hat) ile İsrail'in bu hattı ihlal ederek inşa ettiği Ayırma Duvarı (Bordo ile gösterilmiştir) (UN OCHA, 2022).

Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi (UN OCHA, 2022), Ayırma Duvarının etkilerini şu şekilde sıralamaktadır:

- Ayırma Duvarı: beton duvarlardan, çitlerden, kum hendeklerden, elektronik gözetleme sisteminden, tampon bölgelerden, karakollardan ve çeşitli askeri kontrol noktalarından oluşmaktadır.
- Yeşil Alan ile Ayırma Duvarı arasında illegal bir şekilde oluşturulan "Dikiş Bölgesi" (*Seam Zone*) adı verilen bir alan oluşturulmuştur. İllegal yerleşimlerin 71 tanesi (işgal yerleşimlerindeki nüfusun %85'i) burada bulunmaktadır. Bu bolgede yasayan 11.000 Filistinli kendi evlerinde yaşamak izin özel izin almaları gerekmektedir.
- Batı Şeria'nın diğer bölgelerinde bulunan 150 Filistinli topluluk Dikiş Bölgesi'nde yer alan tarım alanlarına erişebilmek için özel izin almaları gerekmektedir.
- Çiftçiler 69 tanımlanmış kapıyı kullanarak tarım alanlarına erişebilmektedir. Çogu tarım alanına sadece Ekim ve Kasım aylarında ve günün belirli saatlerinde erişim izni tanınmaktadır.
- Duvarın %85'i Filistinlilerin bölgesi olan Batı Şeria'dan geçmektedir ve Doğu Kudüs de dahil olmak üzere bölgenin %9'unu izole etmektedir.

İsrail'de mimarlık ve askeri pratiklerin yakın ilişkisi dikkat çekmektedir. Konuyla ilişkili araştırmalar yapan Mimar Eyal Weizman, 1968 yılından beri askeri eğitimin okuma listesinin başta Gilles Deleuze, Felix Guattari ve Guy Debord gibi mimarlık kuramcılarının metinlerinin bulunduğunu ifade etmektedir. İlgili araştırma kapsamında mülakat yürüttüğü askeri yetkililer teorilerin var olan paradigmalar ve nereye gitmek istedikleri arasındaki boşluğu tanımlamak için çok önemli olduğunu ve bu kapsamda özellikle mimarlık kuramlarından yararlandıklarını ifade etmektedir (Weizman, 2006). Bütün bunların yanı sıra alanda üretilen tekil mimari pratikler de bölgedeki yıkıcı mekansal pratiklere eklemlenmektedir. Moshe Safdie'nin aşırı dinci Elad gruplarının yerleştirilmesi için planladığı ve hayata geçirildiğinde bölgedeki işgalci yayılmayı ve mekansal parçalanmayı tetikleyecek olan Davut Kenti planı

(Şentek, 2015), Mamila Müslüman mezarlığı üzerine inşa edilen "Hoşgörü Müzesi"[17] alandaki "yıkıcı" mimari pratikler arasında gösterilmektedir.

Bölgede yerin üzerinde yapılan işgalci yıkım ve yeni-imar faaliyetlerine yerin altında eski Yahudi tarihine ait mekansal ögeleri bulma arayışı eklenmektedir. Bölgede yapılan arkeolojik kazılar yerel bir İsrail ulus kimliğini ve hafızasını inşa etmek için araç olarak kullanılmaktadır. Bu noktada arkeolojik kazılarla bir taraftan bölgenin Yahudilere ait olduğuna dair kanıtlar aranırken diğer taraftan yürütülen bu kazılar çoğunlukla Filistinlilerin halihazırda yaşamış oldukları mahallelerin yıkılması sonucunda gerçekleştirilmektedir. Eski müslüman mahallesi olan Davut kentinin arkeolojik sit alanı olarak açılması ve Burak Duvarına (Ağlama Duvarı) komşu olan ve 800 yıllık tarihiyle benzeri olmayan bir vakıf yerleşkesi olan Megaribe mahallesinin arkeolojik kazılar bahane edilerek yıkılıması ve buradaki insanların yerinden edilmesi bir taraftan alandaki Filistinli kimliğini silmeyi amaçlarken diğer taraftan İsrail'in bölgedeki meşruiyetini sağlamaya yönelik propagandaya hizmet etmektedir (Şekil 5), (Kişmiroğlu ve Köymen, 2021).

Şekil 5. 800 yıllık benzeri olmayan bir vakıf yerleşimi olan Megaribe mahallesinin yıkımdan önceki ve sonraki durumu (Hasson, 2017).

3. "İMAR YOLUYLA İŞGAL" KARŞITI "KURUCU MEKANSAL PRATİKLER"

İşgalci gücün Filistin topraklarında yürütmüş olduğu yıkıcı imar pratiklerine karşı Filistin'de yaşam alanları işgal edilen yerli toplulukları savunmak ve desteklemek amacıyla toplumsal bir "sorumluluk" faaliyeti olarak bir dizi "kurucu & dekolonyal mekansal pratik" yürütülmektedir. Mimarların öncülük ettiği ve içerisinde plancı, sanatçı, sosyal bilimci vb.disiplinlerden birçok insanın yer aldığı araştırma merkezleri, sivil toplum organizasyonları ve çeşitli insiyatiflerin olarak teşekkül eden bu girişimler, imar yoluyla işgal pratiklerini belgeleyerek resmi kurumlarla paylaşarak kamuoyu oluşturmaktan, savaş mağdurlarına mesleki yardımda bulunmakta ve mimarlık ve planlama araçlarını kullanarak illegal yıkım ve yeni yerleşim pratiklerinin durdurulmasına uzanan bir dizi faaliyet yürütmektedir. Çalışmanın bu bölümünde işgalci gücün yıkıcı pratiklere cevap arayışında olan kurucu mekansal pratik örnekleri ortaya konulacaktır.

3.1. Filistin'de Adalet için Mimar ve Plancılar

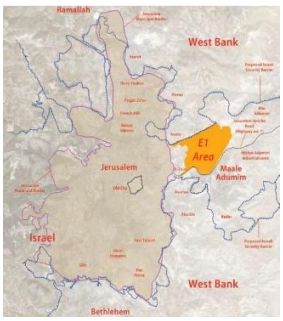
Bir grup İngiliz mimarın öncülüğünde kurulan *Architects and Planners for Justice in Palestine* (APJP) örgütü öncelikli olarak İsrail'deki işgalci imar pratikleri üzerinden İsrailli

[17] Proje başlangıçta Frank Gehry tarafından tasarlanmış fakat APJP örgütünün tepkisi sonrası Gehry projeden çekilmiştir. Sonrasında süreç revise proje ile ilerler ve inşaat tamamlanır (Şentek, 2015)

mimarlar, İsrail Mimarlar Odası (IAUA), plancılar ve inşaat şirketlerine bölgedeki faaliyetlerinin ayrımcı rejime olan hizmetini hatırlatma ve bu faaliyetleri uluslararası hukuk, mimarlık meslek kuralları ve genel etik ilkeleri hatırlatarak uyarma misyonunu üstlenmiştir (URL 4). İngiliz Mimarlar Birliği'nin (RIBA) da desteğini alan örgüt diğer taraftan İsrail Mimarlar Birliği ve bu faaliyetlerde bulunan meslektaşlarına yaptırım uygulanması konusunda çalışmalar yürütmektedir (Muir, 2007).

Bu noktada APJP İsrail Mimarlar Odası'nın Uluslararası Mimarlar Birlği (UIA) tarafından boykot edilmesinden, bölgede faaliyet gösteren mimarların faaliyetlerinin yasalara aykırılığını vurgulayan imza kampanyalarına, bölgedeki ayrım duvarı inşaatı yapan firmalar ve bu firmalara yıkım makineleri satan şirketlere kampanya düzenlemesine uzanan bir dizi farkındalık faaliyeti yürütmektedir (Şentek, 2015).

Örgüt ilk olarak Davut Şehri'nin yeniden keşfedilmesi için araştırmalar yapılması ve bölgeye El Ad isimli aşırı dinci İsrail grubun yerleştirlmesi için Silwan'da bulunan 88 konutun yıkılmasını hedefleyen işgal projesinin durdurulması talebiyle 2006 yılının Şubat ayında The Times'da bir imza kampanyası düzenlemiştir. Düzenlenen bu imza kampanyasına Dünyanın birçok ülkesinden mimarlar destek olmuş ve konu Uluslararası Mimarlar Birliğinde (UIA) düzenlenen 3 konsey toplantısında gündeme getirilmiştir (Hayeem, 2009). Bunun yanı sıra örgüt tamamlandığında Kuzey ve Güney Batı Şeria'yı ayırarak toprak bütünlüğüne sahip bir Filistin devletini parçalanmasına yol açacak olan E1 Master planının hayata geçirilmesine ve bu plan kapsamında Kudüs'te Ma'ale Adumim isimli en büyük illegal yerleşim alanının inşa edilmesine ilişkin yapılan çalışmalara karşı kamuoyu baskısı oluşturmak için faaliyetler yürütmektedir (Şekil 6) (Hayeem, 2009). Projeye karşı kamuoyu oluşturan grubun çalışmaları sayesinde hem Avrupa'dan hem de Amerika'dan E1 Planı'nın uygulanmaması için kınama mesajları yayımlanmıştır (McDewitt, 2012). Buna ek olarak örgüt Filistin Devleti'ne ait hafıza ve aidiyet ilişkisinin kurulmasına dair mekansal ögelerin yok olmasına karşı çabalar göstermekte ve bölgedeki kültürel ve mekansal kodların muhafaza edilmesi için çalışmalar yürütmektedir (Çobanoğlu, 2014).

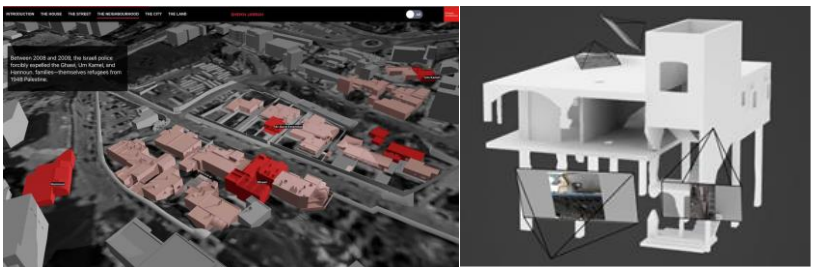

Şekil 6. Batı Şeria'da inşa edilmek istenen tamamlandığında bölgenin kuzeyi ve güneyini koparacak olan ve geniş güvenlik bariyerleri ile çevrelenen E1 geliştirme bölgesi (Shragai, 2013)

3.2. Adli Mimarlık

University of London'a bağlı bir araştırma ajansı olarak faaliyet gösteren *Forensic Architecture* (FA) Filistin ve diğer bölgelerde sivil toplum örgütleri ile birlikte mimarlık

analizlerine dayalı teknikler, dijital modelleme ve kapsayıcı teknolojiler (*immersive technologies*) kullanarak yapılı çevrede işlenen suçları belgelemeyi hedeflemektedir (URL 5). Örgüt mimari yöntemler kullanarak yürüttükleri araştırmalar sonucu elde etmiş oldukları belgeleri düzenleyerek Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu, İnsan Hakları Konseyi ve Batı ülkelerinde yer alan ulusal mahkemelere "kanıt" olarak sunmaktadır (Çaylı, 2018). Filistin üzerine araştırmalar yürüten kolektif, yürüttüğü araştırmalarının birinde Şeyh Jarrah mahallesinde yaşayan Filistinli ailelerin İsrail mahkemeleri ve çeşitli yerleşimci grupların zoruyla nasıl yerlerinden edildiklerini interaktif bir anlatı üreterek ortaya koymuştur. Ekip ayrıca bölgede kültürel mirasa verilen zararları, yapılı çevrede gerçekleştirilen sivil saldırıları da ortaya koymaktadır (Şekil 7).

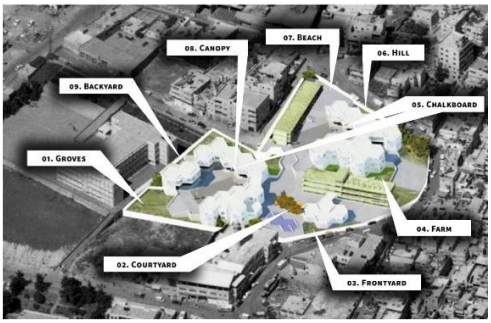

Şekil 7. Forensic Architecture ekibi tarafından bölgedeki işgal pratiklerinin belgelenmesine yönelik anlatılardan kareler (URL 6).

3.3 Mimarlık Sanat Araştırmalarında Bağımsızlık Sağlama

Mimarlık, sanat, pedagoji ve politika arakesitinde pratikler yürüten *Decolonizing Architecture Art Research* (DAAR) eşitlikçi ve adil mekansal pratikler için 20 yılı aşkın bir süredir araştırma projeleri yürütmektedir. Grup eşitlikçi kamusal ortamlar üretmek için mekanlar inşa etmek, eleştirel öğrenme çevreleri geliştirmek, mekanı şekillendiren kavramları yeniden düşünmek gibi araştırma pratikleri yürütmektedir (URL 7). DAAR ekibi 2014 yılında mülteci bölgesinde yaşayan kızlar için bir okul tasarımı geliştirmiş ve inşa etmiştir. Shufat Okulu olarak adlandırılan bu okulda öğrenciler ve öğretmenler için yeni bir öğrenme çerçevesi ve alanla ilişki kurma biçiminin kurulması hedeflenmiştir. Bu öğrenim yaklaşımı toplanma mekanı ve çoklu çevreler oluşturma hedefindedir. Katılımcılar burada gündelik yaşam deneyimlerine dayalı olarak bilginin aktif üretimine dahil edilirler. Katılımcı bir yaklaşım sonucu geliştirilen proje kapsamında okulun olduğu bölgenin içinde bulunduğu gerilim ve çelişki de yansıtılmak istenmiştir. Bu noktada bir taraftan her bir derslik dışındaki açık alanla ilişki kurarken diğer taraftan bölgenin sosyolojik boyutları ile de fiziksel ve kültürel ilişkiler sürdürülmüştür (Petti, 2015a) (Şekil 8).

Ekibin yürütmüş olduğu diğer bir proje olan *Concrete Tent* projesinde ise toplumsal öğrenme için toplanma mekanı inşa edilmiştir. Üniversiteli katılımcılarla yürütülen tartışmalar sonucunda kamptaki hayatın ve mültecilerin temsiliyeti ve bu ögelere dair anlatılar üretebilmek amacıyla somut bir mekan üretme ihtiyacı doğmuştur. Proje kapsamında üretilen mekan kültürel aktivite alanı, çalışma alanı ve açık mekanlara ev sahipliği yapmaktadır (Petti 2015b) (Şekil 9).

Şekil 8. Mülteci kampında eşitlikçi bir kamusal mekan geliştirme ve alternatif öğrenme çevreleri üretmek amacıyla tasarlanan ve inşa edilen Shufat Kız Okulu (Hilal ve diğ., 2016).

Şekil 9. Mülteci kampında kamusal bir öğrenim ve paylaşım alanı olarak inşa edilen *Concrete Tent* yapısının kullanımı (Petti, 2015b).

3.4 Block By Block

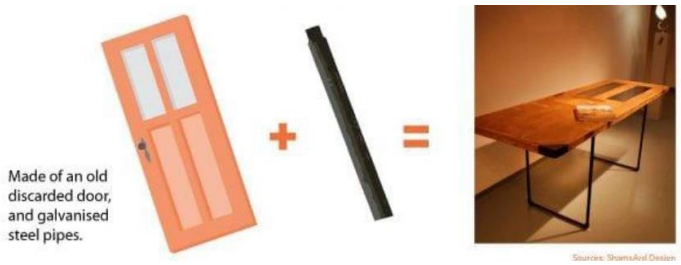
Birleşmiş Milletler Habitat (UN-HABITAT), Microsoft ve Mojang şirketlerinin işbirliğinde geliştirilen *Block By Block* projesi gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk yaşayan veya savaş, afet vb. durumlardan mağdur olan toplulukların mekansal ihtiyaçlarının karşılanması için yürütülen bir sosyal sorumluluk projesidir. Katılımcı tasarım yaklaşımının benimsendiği proje kapsamında bölge sakinleri *Minecraft* oyununun kullanımı ile bölgede ihtiyaç duydukları mekansal unsurları tasarlamakta ve Block By Block yürütücüleri öneri tasarımları hayata geçirebilmek için çözüm olanakları geliştirmektedir (URL 8). Bu projelerden bazıları Filistin'de hayata geçirilmiştir. 2018 yılında çoğunluğu çocuk ve kadın olan 35 katılımcının iştirak ettiği üç günlük bir atölye sürecinde Beit Lahia bölgesindeki Al-Shaima' mahallesinde kamusal bir alanın tasarlanması hedeflenmiştir. Yürütülen süreç sonunda bölgede yaklaşık 100.000 insana hizmet verecek bir topluluk bahçesi tasarlanmış ve bu proje kısa bir süre içerisinde hayata geçirilmiştir (Şekil 10) (URL 9). Bu proje yaklaşık 15 yıllık abluka nedeniyle birçok açıdan büyük zorluk yaşayan Gazze halkının yaşam kalitesine katkı sağlayan "kurucu/dekolonyal" bir mekansal pratik olarak dikkat çekmektedir.

Şekil 10. Abluka altındaki Gazze Şeridi'nde bulunan Beit Lahia şehrinde katılımcı bir yaklaşımla tasarlanıp inşa edilen topluluk bahçesinin inşa öncesi ve sonrasındaki durumu (URL 9).

3.5. Bireysel Pratikler

Filistindeki kurucu mekansal pratikler çoğunlukla yukarıda sıralanan çok-aktörlü bir yapıya sahip olan organizasyonlar tarafından yürütülmektedir. Ayrıca alanda bireysel çabalarla yürütülen çalışmalar çok-aktörlü "kurucu pratiklere" katkı sağlamaktadır. Bu noktada halihazırda abluka altında bulunan ve işgalci gücün çimento vb. inşaat malzemelerinde ciddi kısıtlamalar uyguladığı Gazze Şeridi'nde doğal nüfus artışı gibi nedenlerle yeni konutların inşa edilmesine ihtiyaç duyulduğu gibi gerek 2008-09 saldırıları gerekse de 2014'teki gibi bölgedeki sivil yaşantıya ve yapılı çevreye zarar veren saldırılar sonucunda yıkılan yapıları onarmak/yeniden inşa etmek mümkün olmamaktadır. Bu noktada bölgede alternatif malzeme ve inşa tekniklerine yönelik arayışlara gidilmektedir. Bu hedef doğrultusunda Majd Masharawi adlı genç inşaat mühendisi bir arkadaşı ile üniversite okuduğu dönemde ablukadan dolayı tedarik edilemeyen çimentoya alternatif geliştirmek için bir dizi deney gerçekleştirmiştir. Birçok deneyden başarısız olmasının ardından tahta ve kömür külü ile alternatif bir çimento geliştirmeyi başarmıştır (Aktaş, 2019). Üretmiş oldukları çimentosuz brikete *Green Cake* adını veren Masharawi bölgede tamiri mümkün olmayan 13 bin konutun yeniden yapımı için olanak sağlamıştır (Arel, 2018). Batı Şeria'da faaliyet gösteren bir mimar olan Danna Masad ise bir grup arkadaşıyla kurduğu *ShamsArd* kolektifi ile bölgede sürdürülebilir ve ekonomik ürünler geliştirmeyi ve alternative/yerel inşa yöntemlerini kullanarak bölgede yaşanan konut sorununa çözüm geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda İsrail'in koyduğu malzeme kısıtlamasına karşılık olarak bölgede bulunan atıklardan mobilya üretmeyi denemişlerdir. Bu noktada ekip eski bir kapıyı masaya dönüştürürken; ahşap bir sandık ofis olarak görev görecek bir çalışma mekanına dönüşmektedir (Dana, 2013) (Şekil 11).

Şekil 11. ShamsArd ekibinin buluntu malzeme ile ürettikleri bir yemek masası (Dana, 2013).

ShamsArd ekibi buna ek olarak Filistin'de yıkılan evleri daha uygun maliyetle onarabilmek/yeniden inşa edebilmek için alternatif arayışına girmiştir. Bu doğrultuda yürütülen bir dizi araştırmadan Jericho vadisinde bölgedeki 6.000 yıllık kerpiç yapı geleneğinden aldıkları referansla sonra toprak torbası/çuval ev (*earthbag building*) tekniğini kullanarak uygun fiyatlı evler inşa etmektedir (Şekil 12) (Qandil, 2014). Filistinli mimar Nadia Habash ise İsrail işgalinin atalarının alandaki varlıklarına dair kanıtları yok etmeyi amaçladığını ifade etmektedir. Bu noktada Habash 40 yılı aşkın meslek hayatında bölgedeki Filistinli kimliğinin sürdürülebilmesi için mimari mirası korumaya yönelik çevre-dostu renavosyon pratikleri yürütmektedir. Bölgedeki mimari mirası sürdürebilmenin bir "milli mücadele" meselesi olduğunu belirten Habash, Beytüllahim'deki Eski Pazar ve Batı Şeria'da yer alan Arraba saraylarının rehabilitasyonu, Jericho'daki Qasr Hisham Arkeolojik Park'ının master planının geliştirilmesi ve Samou Vernaküler Miras Geliştirme Projesi gibi mimari mirasın korunmasına ilişkin projeler geliştirmektedir (Nofal, 2020). Habash'ın yürüttüğü projeler bir taraftan Filistinlilerin mimari mirasının korunması ve görünür kılması yoluyla toplumsal hafızanın ve topluluk bağlarını güçlenmesine katkı sağlarken diğer taraftan işgalci gücün arkeolojik araştırmaları gerekçe göstererek yıkımlar yapmasına cevap veren bir "kurucu/dekolonyal" mekan pratiği olarak mekanda adaletin kurulmasına olanak sağlamaktadır.

Şekil 12. Ekibin vernaküler yapım teknikleriyle inşa ettikleri ekonomik ve çevre dostu olan Moon Evi (Qandil, 2014).

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Filistin'deki işgal pratikleri sosyal ve kültürel yaşamı olumsuz onlamda etkilediği gibi Filistinlilerin gündelik yaşam ilişkilerini gün geçtikçe öğütmektedir. Filistin'de yaşanan çatışmalar ana akım medyada sadece büyük savaş operasyonlarında bir politik mücadele olarak yansımakta ve yaşanan sorunların temel kaynağının bir mekansal işgal pratiği olduğu durumu çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Diğer taraftan Weizman (2016)'nın eserini değerlendiren Achille Mbembe'nin de ifade ettiği gibi günümüzde sadece harabelerin ve kampların kaldığı Filistin'in kendisi ve bölgede yaşanılan gerçek sorunlar kahramanlık ve direniş öykülerinin gölgesinde unutulmaktadır. Bu çalışma mekansal işgal pratikleri ve buna yanıt olarak gerçekleştirilen "kurucu/dekolonyal mekansal pratiklerin" bir haritasını ortaya koymaktadır. Çalışma bu sempozyumun konusu olan "Mimarlık ve Sorumluluk" başlığı altında yer alan "Profesyonel Etik", "Topluma Karşı Sorumluluk", "Kente Karşı Sorumluluk", "Kültürel Mirasa ve Milli Kimliğe Sorumluluk" gibi dört ana tema ile doğrudan ilişki kurmaktadır.

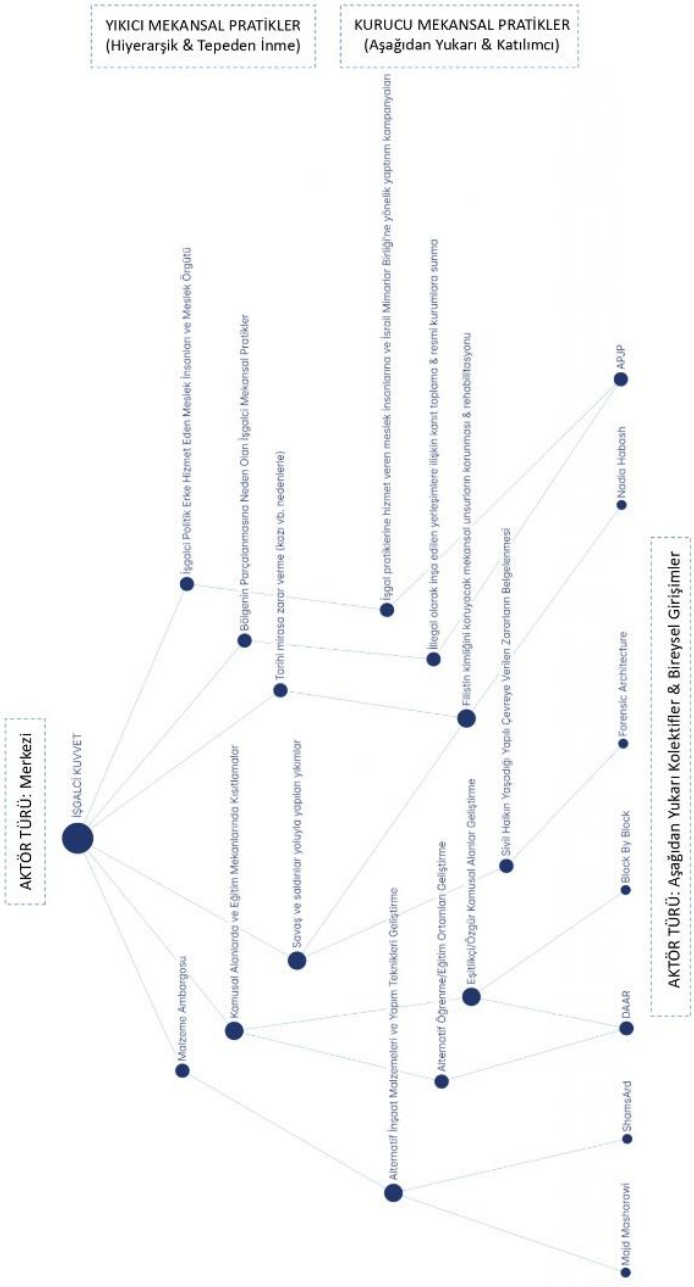
Çalışma kapsamında irdelenen örneklerden yola çıkarak "işgalci imar pratikleri" ile "kurucu mekansal pratiklerin" ana karakterlerini ortaya koymak yararlı olacaktır. İşgalci imar

pratikleri çoğunlukla merkezi bir aktör (İsrail Devleti) eliyle, hiyerarşik ve tek taraflı bir eylem mekanizmasıyla hayata geçirilmektedir. Bu noktada topluma karşı sorumluluğu olan mimarlar ve meslek kuruluşları icra ettikleri mesleki pratiğin İsrail Devleti'nin işgalci politik ajandası ile ilişkisini çoğunlukla reddetmektedir. Bu noktada bölgesel işgale ve bölünmeye hizmet eden projelerinin etik açıdan sorunlu olduğunu kabul etmemek (örn. Moshe Safdie-Davut Kenti tasarımı) (1), mimarlık mesleğinin istense bile bu tür bir toplumsal güce muktedir olamayacağını benimsemek (2), faaliyetlerinin politik işgal ajandasına hizmet etmesi durumunu reddetmek (örn. İsrail Mimarlar Birliği) (3), kamuoyu baskısı oluştuğunda projeden çekilmek (örn. Frank Gehry-Tolerans Müzesi) (4) arasında değişen bir tutum sergilemektedir. Diğer taraftan Filistin'deki "kurucu mekansal pratiklerin" aşağıdan yukarıya (*bottom-up*) ve katılımcı bir yaklaşımla çok aktörlü kolektifler ve bireysel girişimler tarafından icra edildiği tespit edilmiştir.

İşgalci mekansal pratikleri gerçekleştiren erklerin ve bu ajandaya hizmet eden meslek insanlarının aksine "kurucu mekansal pratikleri" icra eden meslek insanları mimarlığın toplumsal açıdan dönüştürücü güce sahip olduğu inancını taşımaktadır. Çalışma kapsamında özellikle son dönemde kısıtlı imkanlarla yürütülen "kurucu mekansal pratiklerin" kısa zamanda somut çıktılar verdiği ve sosyal dönüşümü de beraberinde getirdiği saptanmıştır. Çalışmada alanda yürütülen mekansal aksiyonların planlı toplumsal ayrıştırma ve mülksüzleştirme pratiklerine karşı önemli bir çözüm alanı sunduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum mimarlığın toplumsal bağlamda oynayabileceği etkin rolü ve gerek mimarların gerekse de kurulan kolektiflerin gündelik yaşam içerisinde mesleki olarak icra etmek zorunda oldukları "zorunlu" eylemlerin haricinde insiyatif alarak yürüttükleri "sorumluluk" eylemlerinin toplumu nasıl dönüştürebileceğinin en somut örneklerini ortaya koymaktadır. Aşağıda yer alan görselde işgalci güç tarafından yürütülen "işgal pratikler" ve bunlara yanıt vermek için geliştirilen "kurucu mekansal pratikler" aktörleri ve özellikleri ile haritalandırılmıştır (Şekil 13).

Bu çalışma kapsamında literatürde incelenen kaynaklar çoğunlukla ya işgal pratiklerini tarihsel bir izlek halinde ortaya koymakta, ya da "kurucu mekansal pratikleri" birbirinden bağımsız olarak incelemektedir. Yürütülen araştırmada "işgalci imar pratiklerini" ve "kurucu mekansal pratikleri" faaliyetleri ve nitelikleri üzerinden çarpıştırarak çok-yönlü olarak konuyu tartışan herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma ile literatürdeki bu boşluk tanımlanmış ve boşluğun tamamlanmasına ilişkin ilk adımlar atılmıştır. Yürütülen araştırmanın limitleri de bulunmakta ve ileride yürütülecek diğer araştırmalarla bu kısıtların ve boşlukların da tamamlanması hedeflenmektedir. Bu noktada kurucu mekansal pratiklerin toplumsal dönüştürücüğünün yazılı metinler ve üretilen projeler üzerinden görünür kılınması yararlı olsa da geliştirilen mekansal pratiklerin gündelik yaşamdaki yansımasının ve toplumsal açıdan etkisinin kullanıcıların perspektifinden irdelenmesine yönelik araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bunların yanı sıra başarılı olan pratiklerin yürüttükleri eylem ve araştırma süreci, dahil ettikleri aktörler, toplulukla yürüttükleri iletişim, kullandıkları yöntemler vb. etkenler bakımından irdelenip "kilit başarı kriterlerinin" ortaya konulması yararlı olacaktır. Benzer şekilde başarısız olan denemelerin de incelenmesi ve bu pratiklerden "öğrenilen derslerin" görünür kılması da faydalı olacaktır. Böylelikle Filistin'in yanı sıra benzer işgal pratiklerine maruz kalan alanlarla yürütülecek kurucu mekansal pratiklere yönelik yol haritaları hazırlanabilir ve "kurucu mekansal pratiklerin" icra edilmesi için gösterilecek çabanın verimli bir şekilde kullanılması ile başarılı sonuçların alınması sağlanabilir.

Şekil 13. Filistin'de yürütülen "yıkıcı mekansal pratikler" ile "kurucu mekansal pratiklerin" haritası.

KAYNAKLAR

Aktaş, C., 2001. Röportaj: Majd Masharawi. Şehir Düşünce Dergisi. Sayı:13, Sf: 136-141.

Arel, A., 2018. Majd Mashharawi: "Biz Filistin'de hayatı öğretiyoruz". https://www.cins.com.tr/2018/05/majd-mashharawi-biz-filistinde-hayati-ogretiyoruz/. (Son erişim tarihi: 15.09.2022).

Çaylı, E., 2018. "Mağdur Dostu" Mimarlığın Özneleşme ile İmtihanı". XXI Dergisi, sayı:175.

Cleveland, W. L., 2008. Modern Ortadoğu Tarihi, Agora Kitaplığı, İstanbul.

Çobanoğlu, C., 2014. "Filistin'e Adaleti Mimarlar, Tasarımcılar ve Sanatçılar Getirecek". https://www.arkitera.com/gorus/filistine-adaleti-mimarlar-tasarimcilar-ve-sanatcilar-getirecek/.(Son erişim tarihi: 10.12.2022).

Dana, J., 2013. "The Unlikely Ascent of Palestine's Green Architects". https://nextcity.org/features/the-unlikely-ascent-of-palestines-green-architects. (Son erişim tarihi: 25.11.2022).

Gün, A., 2016. "An Evaluation towards to Potentials of Art and Architecture in Conflict Prevention: The Case of Palestine". ARCHTHEO,*16*, 27-29.

Hasson, N., 2017. "How a Small Group of Israelis Made the Western Wall Jewish Again". https://www.haaretz.com/israel-news/2017-06-03/ty-article-magazine/.premium/how-israel-quietly-demolished-the-western-walls-muslim-neighborhood/0000017f-f5c8-d460-afff-ffee87920000. (Son erişim tarihi: 29.12.2022).

Hayeem, A., 2009. "Architecture as a Tool of Occupation to Serve a Military Agenda", http://www.thisweekinpalestine.com/details.php?id=2745&ed=168&edid=168. (Son erişim tarihi: 10.12.2022)

Hayeem, A., 2010. Hayeem, A., 2010. "APJP and The Ethics of Israeli Architecture", s. 2, http://www.arcpeace.org/en/publications/item/165-apjp-and-the-ethics-of-israeli-architecture?start=27 , (Son erişim tarihi: 09.05.2015).

Hilal, S., Petti, A., Minoja, L., Mufreh, A. Al-Jabali, M.& Segatto, D., 2016. "School in Exile: Education and Architectural form", http://www.campusincamps.ps/wp-content/uploads/2016/02/schoolinexile_web.pdf. (Son erişim tarihi: 21.11.2022).

Kişmiroğlu, E., & Köymen, E. I., 2021. "Dünya Savaşı Sonrasında Kudüs' de Uygulanan İskân Politikalarının Mimari Bağlamda İncelenmesi".Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (52), 367-394.

McDevitt, J., 2012. "Britain and US Condemn Israel's Jewish Settlement Plan", The Guardian, 01.12.2012, http://www.theguardian.com/world/2012/dec/01/britain-us-condemn-israel-settlement?intcmp=239, (Son erişim tarihi: 10.05.2015).

Nofal, A., 2020. "Palestinian architect turns conservation of heritage into resistance". https://www.al-monitor.com/originals/2020/02/palestinian-architect-sees-restoration-as-form-of-resistance.html#ixzz7pGq2dHqE. (Son erişim tarihi: 05.11.2022).

Petti, A., 2015a. **"**School in exile", Archis, Archis N. 3.

Petti, A., 2015b. **"**Decolonizing Knowledge"**,** Archis N. 3.

Qandil, A., 2014. “Palestinians revive earthen architecture”. https://www.aljazeera.com/news/2014/5/10/palestinians-revive-earthen-architecture. (Son erişim tarihi: 04.11.2022).

Şentek, A., 2015. “İsrail’de Mimarlığın Etik Sorunları ve APJP”, Mimarlık Dergisi, sayı: 381, s. 22-26.

Shraga,, N., 2013. “Understanding Israeli Interests in the E1 Area: Contiguity, Security, and Jerusalem”, Strategic Perspectives, No: 12, Jerusalem Center for Public Affairs

Souza, A.N., 2014. “The Architecture of Violence belgeseli”, http://www.aljazeera.com/programmes/rebelarchitecture/2014/06/architecture-violence-2014629113556647744.html, (Son erişim tarihi: 15.09.2022).

UN OCHA, 2022. “Fact Sheet: The Humanitarian Impact of 20 Years of The Barrier”. https://reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/humanitarian-impact-20-years-barrier-december-2022. (Son erişim tarihi. 18.12.2022).

UN-OCHA, 2011. “Barrier Update”. https://www.ochaopt.org/sites/default/files/ocha_opt_barrier_update_july_2011_english.pdf. (Son erişim tarihi: 05.12.2022).

Weizman, E., 2000. The Art of War, Erişim adresi: http://www.frieze.com/issue/article/the_art_of_war/ (Son erişim tarihi: 24.04.2015).

Weizman, E., 2016. Oyuk Topraklar: İsrail’in İşgal Mimarisi. Çev.: Emre Can Ercan: Açılım Kitap, İstanbul.

URL 1: “Yeşil Hat”, http://interactive.aljazeera.com/ajt/PalestineRemix/green_line.html , (Son erişim tarihi: 25.12.2022).

URL 2: https://imemc.org/article/68969/. (Son erişim tarihi:16.12.2022)

URL 3: https://dijitalhafiza.com/infografikler/filistin-daraliyor-israil-genisliyor. (Son erişim tarihi: 04.12.2022)

URL 4: http://apjp.org/aims/. (Son erişim tarihi: 04.09.2022)

URL 5: https://forensic-architecture.org/about/agency. (Son erişim tarihi: 25.09.2022).

URL 6**:** https://forensic-architecture.org/location/palestine-israel. (Son erişim tarihi: 24.09.2022).

URL 7: http://www.decolonizing.ps/site/about/. (Son erişim tarihi: 21.09.2022).

URL 8: https://www.blockbyblock.org/. (Son erişim tarihi: 12.12.2022).

URL 9: https://www.blockbyblock.org/projects/gazastrip. (Son erişim tarihi: 12.12.2022).

TRAKYA'DAKİ 19.YÜZYIL MİMARİ MİRASI, DÖNÜŞÜM SÜRECİ, SONUÇLARI VE GÜNCEL SORUMLULUKLARIMIZ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION on 19th CENTURY ARCHITECTURAL HERITAGE in THRACE, ITS TRANSFORMATION PROCESS, RESULTS and CURRENT RESPONSIBILITIES

Melis Bilgiç Elmas[1], Can Şakir Binan[2]

[1] Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
[1] mbilgic@yildiz.edu.tr
[2] Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
[2] binancb@yildiz.edu.tr

ÖZET

Çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'nda farklı dine mensup cemaatler, belirli bir düzen içerisinde bir arada yaşamışlardır. Söz konusu düzenin değişimi ilk olarak art arda alınan askeri yenilgilerle imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ve Aynalıkavak Antlaşması (1779) sonucu yabancı devletlerin müdahaleleri yanısıra Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin (1776) etkileriyle başlamıştır. Bu doğrultuda, Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın ilk yarısından itibaren devlet otoritesini güçlendirmek ve askeri alanda başarı kazanmak adına gerçekleştirilen reformlarla başlayan modernleşme süreci, 19. yüzyılda hızlanarak kentsel, mimari mekânda ve sosyal yapıda önemli değişikliklere yol açmıştır. Tanzimat Fermanı (1839), Viyana Protokolü (1855) ve Islahat Fermanı (1856), Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslim cemaatlerin de yaşantısını etkilemiştir. Söz konusu reformlar neticesinde 19. yüzyılda cemaatlerin ihtiyaçları doğrultusunda dini ve eğitim hayat bakımdan mimari ve kentsel mekâna yansımaları olmuştur. Bu döneme kadar katı sınırların olduğu bilinen Gayrimüslim cemaatlerinin kilise ve okul gibi yeni yapı inşalarında ayrıcalıkların başladığı ve bu çerçevede 19. yüzyıl mimarlık ortamına zengin katkıların verildiği bilinmektedir.

Balkan Yarımadası'nın doğu ucunda günümüzde Bulgaristan ve Yunanistan ile siyasi kararlarla belirlenmiş ortak sınırlara sahip Doğu Trakya ya da Türkiye Trakyası'nda Osmanlı egemenliğinin başlangıcı 14. yüzyılın ortalarından itibaren farklı kültür gruplarının bir arada yaşadığı ortak bir yaşam alanı oluşmaya başlamıştır. Çok-kültürlü nüfus, bölgede 19. yüzyıl ortamında kabul edilen reformların etkisiyle somut yapılı çevre ürünleri inşa etmiştir. Ancak Balkan Savaşları (1912-1913) ile hızlanan göç hareketleri, Birinci Dünya Savaşı (1914) ile Osmanlı Devleti'nin dağılması ve Lozan Antlaşması'nın (1924) bir sonucu olarak gerçekleşen zorunlu nüfus mübadelesinin ardından kurulan ulus devletler içinde ortadan kalkan çok kültürlülüğün izleri unutulma yolundadır. Bu doğrultuda çalışma kapsamında Türkiye Trakyası'ndaki çok kültürlü 19. yüzyıl mimari mirasına odaklanılmaktadır. Çalışmanın temel dayanaklarını arşiv araştırmaları ve saha çalışmaları oluşturmaktadır. Trakya bölgesinde 19. yüzyıl idari sınırlar esas alınarak Edirne ve Çatalca Vilayetinde üretilmiş dini ve eğitim yapılarına ilişkin değerlendirmeler arşiv belgeleri aracılığıyla sunulurken; günümüze ulaşan yapıların mevcut durum tespitleri üzerinden korunmasına ve toplumsal hafızada sürekliliğinin sağlanmasına yönelik ilkeler belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 19. Yüzyıl, Çok-Kültürlü Miras, Trakya, Arşiv Belgeleri, Koruma Sorumluluklarımız.

ABSTRACT

In a multi-national Ottoman Empire, communities from different religions lived together in a particular order. The change to this order first started with the effects of the American Declaration of Independence (1776), the interventions of foreign states as a result of the Treaty of Küçük Kaynarca (1774) as well as the Treaty of Aynalıkavak (1779), which were signed as a result of successive military defeats. In this regard, the modernization process, which started with the reforms carried out in the Ottoman Empire in the first half of the 18th century to strengthen the state authority and gain success in the military field, accelerated in the 19th century and led significant changes to the urban life, architecture and social sphere. The Tanzimat Edict (1839), the Vienna Protocol (1855), and the Islahat Edict (1856) also affected the lifestyle of non-Muslim communities in the Ottoman Empire. As a result of these 19th-century reforms, in line with the needs of the communities, reflections on the educational and religious space became quite visible. It is known that non-Muslim communities, which had strict boundaries until this period, started to have privileges with the construction of new buildings such as churches and schools, and valuable contributions were made to the 19th-century architectural period.

At the eastern end of the Balkan Peninsula, in Eastern Thrace (Turkish Thrace), which today has common borders with Bulgaria and Greece, determined by political decisions, the common living within different cultural groups lived together began to emerge from the middle of the 14th century. The multi-cultural population built tangible cultural assets in the region under the influence of the reforms adopted in the 19th century. However, the migration movements accelerated by the Balkan Wars (1912-1913), the disintegration of the Ottoman Empire with the First World War (1914), and the forced population exchange that took place as a result of the Treaty of Lausanne (1924) prepared end of the multi-culturalism. As result, after establishing the nation-state, traces of the multi-culturalism went “forgotten”. With this regard, this paper focuses on multi-cultural 19th-century architectural heritage in Turkish Thrace. Archival research and field studies constitute the primary basis of the study. A method, religious and educational buildings built in Edirne and Çatalca Provinces, based on the 19th-century administrative borders of the Thrace, are presented through archival documents, principles for conserving and ensuring continuity in the collective memory with the current state analysis of remaining buildings are determined.

Keywords: 19th Century, Multi-Cultural Heritages, Thrace, Archival Documents, Conservation Responsibilities

1. GİRİŞ

Balkan Yarımadası tarihi boyunca birçok medeniyetin varlığına ve kesintisiz yerleşime sahne olmuştur. Istranca Dağları ile geçmişten bu yana yerleşimlerin çevresinde şekillendiği Meriç Havzası, günümüzde Trakya Bölgesi’ni sınırlayan doğal ve kültürel değerlerdir. 20. yüzyılın başında çeşitli siyasi antlaşmalarla Trakya bölgesi, Doğu, Batı ve Kuzey olarak sırasıyla Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan sınırları içerisinde kalacak şekilde üç bölgeye ayrılmıştır. Günümüzde Doğu Trakya, Osmanlı Devleti’ne başkentlik yapmış iki merkez olan Edirne ve İstanbul arasındaki toprakları kapsamaktadır. Çalışmaya konu olan bu bölge 19. yüzyılda, Edirne Vilayeti’nin bugünki Türkiye sınırları içerisinde kalan kısmı ile yine bu dönemdeki İstanbul Vilayeti’ne bağlı ve sonradan Çatalca Mutasarraflığı olarak özelleşen sınırları kapsamaktadır.

Çalışma kapsamında öncelikle Osmanlı İmparatorluğu’nda önemli değişikliklerle öne çıkan Tanzimat Fermanı’nın (1839) ilan edilmesinden sonra başlayan dönemde Türkiye Trakyası’nın idari, toplumsal ve kültürel yapısı kronolojik bir sıralamada ortaya konmuştur. Bu bölüm kapsamında 19. yüzyıl nüfus sayımları üzerinden bölgenin çok-kültürlü nüfusu ve değişimi, dönemin konjönktürüyle birlikte ele alınmıştır.

Bildirinin ana konusu olarak söz konusu değişimlerin etkisinde, bölgenin mimarlık ortamına zenginlik katan gayrimüslim cemaatlerden Hristiyan grupların ürettiği kültür ve mekan arasındaki ilişkiyi en belirgin şekilde ortaya koyan yapı grubu olarak ibadet yapıları ve çevresinde kurulan eğitim yapıları ele alınmıştır. Bu doğrultuda 19. yüzyıl kiliselerinin arşiv belgeleri ve literatür araştırmaları aracılığıyla incelenerek mimari niteliklerinin belirtilmesi, bugün miras değeri atfedilen günümüze ulaşan yapılardan seçilen örneklerin dönüşüm süreçleri ve günümüz koruma sorumluluklarının ilkeler halinde tanımlanması amaçlanmıştır.

2. TRAKYA'DA İDARİ, KÜLTÜREL VE TOPLUMSAL YAPININ DEĞİŞİMİ

Tanzimat Fermanı (1839), 19. yüzyılda yaşanan değişim hareketinin başlangıcı olmuştur (Küçük, 1985). Bu dönemde Osmanlı toplum yapısının bir parçası olan ve millet sistemi düzeninde yaşayan gayrimüslim cemaatler için önemli değişiklikler yaşanmıştır (Braude, 1982; Ortaylı, 2010; Küçük, 1985). Küçük Kaynarca Antlaşması'yla (1774) başlayan süreçte, Tanzimat Fermanı'nın ardından Viyana Protokolü (1855) ve Islahat Fermanı'nın (1856) etkileriyle Gayrimüslim cemaatler hukuki, sosyal ve ekonomik anlamda önemli ayrıcalıklar elde etmişlerdir (Küçük, 1985). Islahat Fermanı'nın sonuçlarından biri olarak özellikle Balkanlar'da çıkan ayaklanmaların ardından Vilayet Nizamnamesi (1864) düzenlenmiştir ve bu kapsamda nizamnamenin ilk uygulandığı yerlerden biri de Edirne Vilayeti'dir (Davison, 2005). Nizamnameye göre Edirne Vilayeti, Edirne Sancağı ile birlikte Kırklareli (Kırkkilise), Gümülcine, Tekirdağ (Tekfurdağı) ve Gelibolu sancaklarından oluşmaktaydı (Sezen, 2006). 1903 yılında vilayet, merkez konumundaki Edirne Sancağı'na ek olarak Kırklareli, Gümülcine, Dedeağaç, Tekirdağ ve Gelibolu sancaklarından oluşmuştur (Kayıcı, 2013). Çatalca ise nizamnameden sonra Büyükçekmece, Küçükçekmece ve Terkos ile birlikte "Livâ-yı Nevâhî-i Erbaa" adıyla ayrı idari bir birim oluşturmuştur. 1888'den sonra ise Küçükçekmece Şehremaneti'ne bağlanırken, Çatalca bağımsız bir sancak konumuna getirilmiştir (Kayacan, 2008).

19. yüzyılda modern ulaşım altyapılarının inşasıyla Doğu Trakya kentlerinin ulaşılabilirliği ve etkileşimi artmıştır. Avrupa'dan yola çıkarak İstanbul'a ulaşan Orient Express'in durak noktalarından biri olan Edirne'nin batılı seyyahların rehberleri başta olmak üzere tanınırlığı artmıştır. Doğu Trakya kentlerinin söz konusu bağlantılar üzerinde yerleşmiş karakteri, kültürel çeşitliliği üzerinde belirgin bir etkiye sahip olmuştur. Ayrıca bölgenin Avrupa merkezli ekonomik sisteme entegrasyonu, geleneksel karışıma başka bir katman eklemiştir. Böylece Doğu Trakya kentlerinde kentsel yaşam yeniden şekillenirken, Osmanlı şehirlerine özgü kültür, dil, din ve etnisite çeşitliliğini de yaratmıştır (Krawietz ve Riedler, 2020). Toplumun çok-kültürlü yapısı, 1831 tarihli sayımlardan itibaren 19. yüzyılda açık biçimde görülmektedir (Kayıcı 2013). 1831-1914 yılları arasındaki nüfus sayımlarına bakıldığında; Edirne Merkez Sancağı'nda başlangıçta yaklaşık eşit yoğunlukta olan Müslüman ve Gayrimüslim nüfusun, Müslüman nüfusun artışı yönünde değiştiği görülmektedir. Benzer durum Kırklareli ve Tekirdağ sancaklarında da geçerli olmakla birlikte; söz konusu iki sancakta Müslüman nüfusun artışı ve Gayrimüslim nüfusun düşüşü daha çarpıcıdır. Çatalca Vilayeti'nde ise diğer Doğu Trakya kentlerinden farklı bir tablo olarak Gayrimüslim nüfustaki düşüş ve Müslüman nüfus artışının daha az yoğunlukta olduğu görülmüştür (Karpat, 2010). Doğu Trakya'da Edirne Vilayeti genelinde 1881 ve 1914 nüfus sayımları arasında Müslüman nüfusun artışı ve Gayrimüslim nufüsun aynı orandaki düşüşü, Osmanlı-Rus Savaşı (1877-78), Doğu Rumeli Vilayeti ve Bulgaristan'ın kurulması (1878) ile Balkan Savaşları'nın (1912-1913) etkileriyle Balkanlar'da devam etmekte olan toprak kayıpları ile ilişkilendirilebilmektedir.

19. ve 20. yüzyıllarda Osmanlı imparatorluk alanının giderek parçalanması, özerk vilayetler ile Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan gibi ulusal devletlerin kurulması ve homojenleşme çabaları ile özellikle bu devletlerin "kurtarılmamış" yurttaşlarını özgürleştirmeye yönelik dış politikaları, Osmanlı toplumundaki ortak, bir arada yaşam ortamına son vermiştir. Nitekim 19. yüzyılın son çeyreğinde, Osmanlı Trakyası'nda yaşayan çeşitli gruplar yavaş yavaş ulusal topluluklara dönüşmeye başlamıştır. Kentsel çeşitliliğin kesin sonu, 1912-1922 arasında Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nı kapsayan yoğun silahlı çatışmalar döneminde gelmiştir. Doğu Trakya, çatışan taraflardan biri tarafından her fethedildiğinde, nüfusun bir kısmı ayrılmak zorunda kalmış ve sınırın gerisine yerleştirilmiştir. Balkan Savaşları'na (1912-1913) kadar idari, askeri ve ticari merkezler olarak Trakya kentleri, ticari ve ekonomik hinterlandından kopuk sınır kasabaları haline gelmiştir (Levy, 2002; Konortas, 2010). 20. yüzyıldaki çekişmelerle birlikte 1924'te Türkiye-Yunanistan arasındaki Nüfus Mübadelesi'nin de sonucunda bölgenin tarihi birliği bozulmuştur, böylece birçok eski değişim ağları veya durak noktaları işlevsiz hale gelmiştir. Bu eğilim, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'ı da içeren Doğu Bloku'nun Sovyet oluşumuyla devam etmiştir. Demir Perde'nin bir sonucu olarak, Doğu Trakya yoğun bir şekilde askerileştirilmiş ve Türkiye, İstanbul'un batısındaki önemli derecede küçültülmüş hakimiyetlere sırtını daha da dönmüştür (Krawietz ve Riedler, 2020).

3. 19. YÜZYILDA GAYRİMÜSLİM CEMAATLERİN ÜRETİMİ OLARAK İBADET YAPILARI VE GÜNÜMÜZ DURUMLARI

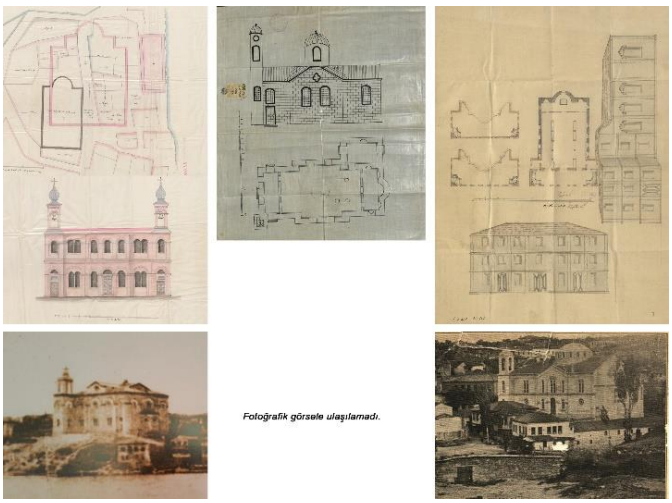
19. yüzyılda Trakya'nın çok-kültürlü toplum yapısının parçası Rumlar, Ermeniler ve Bulgarlardan oluşan Gayrimüslim cemaatlere Tanzimat Fermanı'nın getirdiği ayrıcalıklı ortamı genişleten Islahat Fermanı ile dini ve sosyal yapılarının onarımlarında güçlük çıkartılmayacağı, o güne kadar dini yapıların onarımları için gerekli olan şeyhülislamdan fetva alma uygulamasına son verildiği, sadece yeni kilise inşasında, padişah fermanının gerekliliği bildirilmiştir (Küçük 1985; Bozkurt 1996; Koyuncu 2014) Bu sayede ibadet yapılarının yeniden inşası ve onarımı ile ilgili düzenlemeleri resmileştirerek, uyulması zorunlu şartlar kaldırılmış ve kilise tamirinde kolaylık sağlanmasına ilişkin düzenlemeler getirilmiştir (Koyuncu, 2014). Literatür araştırmasından gelen verilere göre 1885 kayıtlarına göre Edirne Vilayeti genelinde toplam kilise sayısı 629 olarak belirtilmiştir (Kayıcı, 2013, 93). 1902 Salnamesine göre ise Edirne Sancağı'nda 197 (Kayıcı, 2013) Kırkkilise Sancağı'nda 122 (Kanal, 2016, 150-153) ve Tekirdağ Sancağı'nda 57 Kilise (Kanal, 2015, 295) ve dönemde Gelibolu Sancağı'na bağlı çalışma alanı sınırları içinde kalan Enez, Şarköy, Keşan ve Mürefte-Marmara yönü sahil bandı üzerindeki yerleşimlerde de toplamda 76 kilise (Çokona, 2016, 11-20) kaydedilmiştir. Çatalca vilayetinde dönemde 40 kilisenin varlığına ilişkin bilgiye ulaşılmıştır (Çokona, 2016; Valsamidis, 2007). Cumhurbaşkanlığı Osmanlı arşivinde çok sayıda yeniden inşa, yeni inşa, tamir/genişletme, çan kulesi inşaatına ilişkin ruhsat talebi/ruhsat verilmesi gibi konularda bilgi veren arşiv belgeleri tespit edilmiştir. Osmanlı arşiv belgelerinde bu yerleşimlerden Edirne merkezi ve çevresinden 57 farklı yapının, Kırklareli ve çevresinden 41 yapının, Tekirdağ çevresinden 43 yapının ve Çatalca ve çevresinden de 26 yapının arşiv belgesine ulaşılmıştır.

3.1 Trakya'da 19. yüzyıl Kiliseleri Mimari Nitelikleri

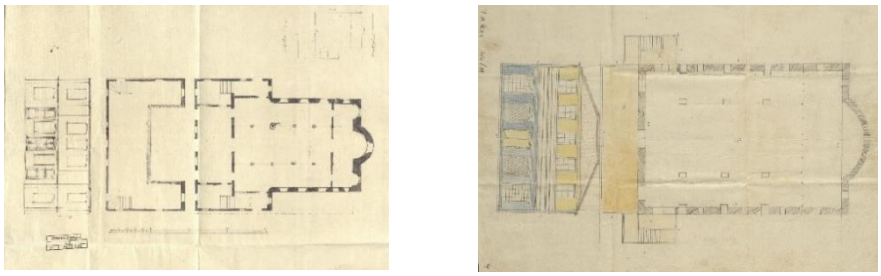
Trakya'da dönemin idari sınırları doğrultusunda yapılan arşiv araştırması aracılığıyla 1830-1914 arasına tarihlenen arşiv belgeleri, Trakya'da inşa faaliyetlerinin yansımalarının daha

çok mevcut kiliselerin yıkılarak; yerinde yeni kiliselerin inşası şeklinde olduğunu göstermektedir.

Söz konusu dönemde inşa edilen kiliselerin Üsküp/Kırklareli, Hayrabolu/Tekirdağ ve Selimpaşa/Çatalca (Resim 1) yerleşimlerindeki dikkat çeken daha büyük boyutlu ve kubbeli örnekler dışında kiliselerin dönemin benzer mimari niteliklere sahip oldukları görülmüştür. Plan şemasına göre büyük çoğunluğu tek nefli ya da üç nefli plan şemasına sahiptir. Üç nefli kiliselerin içinde narteks ve naosu aynı genişlikte ya da narteksin genişleyererek "T-biçimli" ya da "U-narteksli" olarak isimlendirildiği örnekler görülmektedir (Büktel, 2017). Doğu-Batı doğrultusunda yerleştirilen söz konusu kiliselerin sırasıyla batı yönünde giriş mekanı olarak narteks, devamında naos, bema ve doğu yönünde de apsisin yer aldığı görülmektedir. Dönemde çoğunlukla kargir yapım tekniğinde yöresel taş ya da taş ve tuğla malzemenin cephede sıvasız bırakılarak kullanıldığı örneklere rastlanmıştır. İç mekanda nefleri ayıran sütun sıraları ve litürjik ögeler olarak ikonastasis ve vaaz kürsüleri (ambon) gibi elemanlar ahşaptır (Resim 3-Üst). Mütevazı yapılar olarak mimari biçimlenmeleri büyük oranda benzeşen yapıların boyutlarında değişiklikler görülmektedir. Belirli bir yapı tipinin tekrarı şeklinde oluşturulan kiliselerin tasarımında akustik olarak ayin sesinin dışarı yansıtılmaması prensibinin de etkili olduğu belirtilmektedir (Saban-Ergi, 2017). Söz konusu mimari biçimlenmeler, yerel bir geleneksel üretim ve yapı faaliyeti olduğundan günümüz siyasi sınırlarının ötesinde benzerlikler taşıyarak dönemin Osmanlı dönemi kiliselerini tanımlamaktadır (Resim 2). Arşiv belgeleri ve günümüz tespitleri aracılığıyla bu dönemde kilise yanında ya da avlusunda mektep ve/veya yatakhanane inşa edilerek bir bahçe duvarı ile çevrili özgün bir mimari bütünlük oluşturan yapı kompleksleri de tespit edilmiştir. Edirne Kaleiçi'nde Hristos Mahallesi'nde Hristos Kilisesi (yeniden inşası:1913) avlusunda 1885-86'da Zapphion Rum Kız Mektebi kagir yapım tekniğinde neoklasik üslupta inşa edilen dönemin ünlü Rum okullarındadır (Resim 3-alt).

Resiml 1. Sol: Selimpaşa Osia Paraskevi Rum Kilisesi (1884), Orta: Hayrabolu Hasköy Rum Kilisesi(1897), Sağ: Üsküb Aya Dimitri Rum Kilisesi (1898) (Bilgiç Elmas, 2022 tarafından düzenlenmiştir)

Resim 2. Sol: U-narteksli/T plan şemalı Kırkkilise (Kırklareli) Hatice Sultan Mahallesi Bulgar Kilisesi (1892) (BEO / 21 – 1532); Sağ: Cisr-i Mustafapaşa kazasına tabi Mözük karyesinde sakin Bulgar Cemaati'nin Ayatanaş Kilisesi'nin yeniden inşaatı belgeleri (Y..A...RES. / 44 – 11)

Resim 3. Üst sol: Naipköy, Ayios Athanasios Kilisesi (1855)'nin taş beden duvarları ve ahşap sütun ve bölmeler ile ayıran nef sistemi (Michalis E.P., 2017), Üst sağ: Seymen, St.Peter ve Paul Kilisesi''nin taş beden duvarları ve ahşap sütun ve bölmeler ile ayıran nef sistemi, Alt: Edirne, Kaleiçi Hristos Kilisesi ve avlusunda inşa edilen Zapphion Rum Kız Okulu (BOA.İ.DH.979–77360)

3.2 Trakya'da 19. Yüzyıl Kiliselerinin Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulmasının Ardından Dönüşüm süreci ve Günümüz Durumu

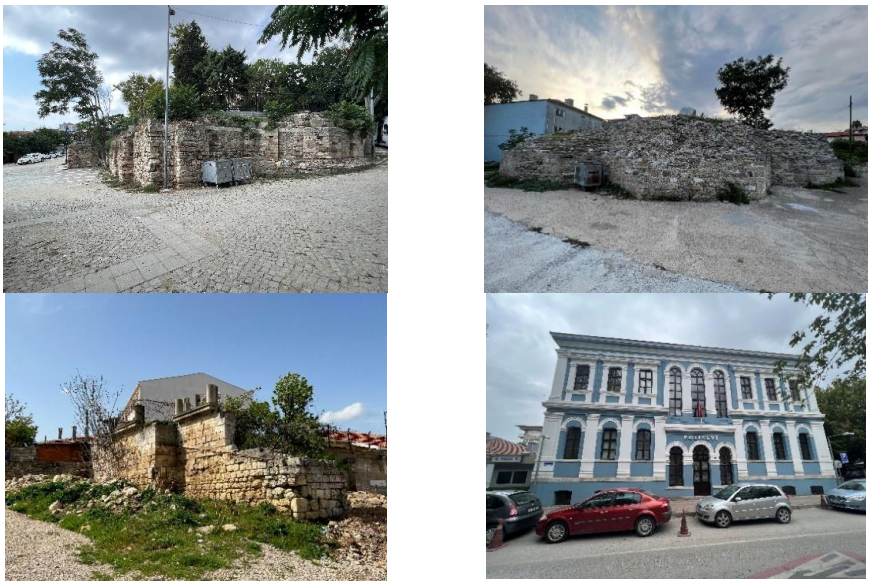
Türkiye Cumhuriyeti'nin (1923) kurulmasının ardından ulus-devletleşme sürecinde nüfus mübadelesi, techir olayları ile kitlesel nüfus değişimleri ve homojenleşme politikaları başta olmak üzere değişen siyasi ve kültürel gelişmelerle birlikte farklı kültür yapısı olarak kiliselere yönelik bakış ve uygulamaların da değiştiği izlenebilmektedir. 1923-1945 aralığında ekonomik kısıtlar nedeniyle kiliselerin yerleşimlerdeki birincil ihtiyaç olan cami ya

da okul işlevlerinde yeniden kullanım süreçleri başlarken, aynı zamanda ulus-devletleşme ve homojenleşme ile gelen milliyetçilik akımıyla yapılar vandalizmle karşılaşmış ya da tümüyle terk edilmiştir. Edirne Kaleiçi'nde yer alan Hristos Kilisesi yıkılırken, avlusunda bulunan Zapphion Rum Kız Mektebi Rum Okulu, emniyet hizmetinde kullanılmak üzere tahsis edilmiştir. Silivri'ye bağlı Seymen'de (Sekban) yer alan St. Peter ve Paul Kilisesi, zorunlu göçlerden sonra köyün ihtiyaçları doğrultusunda camiye dönüştürülmüştür (Resim 3 Üst-sağ).

Benzer şekilde Kırklareli (Kırkkilise) merkezine bağlı Üsküp (Skopos) köyündeki mübadeleden sonra bir süre cami olarak kullanılan Aya Dimitri Rum Kilisesi, sözü edilen dönem aralığında vandalizm nedeniyle yıkılan yapılar arasındadır (Resim 1-sağ). 1939-1945 yılları arasında gerçekleşen II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle Trakya'da göç hareketlerinin tekrar başlaması sonucu bölgede nüfus yeniden düşüşe geçmiştir (Burgaç, 2017). Bu süreçte çatışma ortamının getirdiği atmosfer içinde yapıların vandalizmle karşılaştığı çok sayıda örnekle karşılaşılmıştır. Savaş ortamının sona ermesinin ardından 1970'li yıllarda hız kazanan kentleşme faaliyetleri etkisinde kalan Trakya'da Selimpaşa (Bigados) Osia Paraskevi Kilisesi bu dönemde yol açma faaliyetleri sonucu yıkılmıştır (Resim 4 Üst-sol). 1980'li yıllar sonrasında küreselleşme ve yerelleşme dinamikleri etkisi altında koruma ve kültürel diyalog konularının önem kazanmasıyla farklı kültürlere ait yapı gruplarının üretimi olan yapılara kültürel miras olarak değer atfedilmesi, tescil işlemleri ve koruma-restorasyon müdahaleleri başlamıştır.

Çalışma kapsamında incelenen örnekler arasında; yıkılan üç nefli bazilikal plan şemalı Selimpaşa Osia Paraskevi Kilisesi'nin doğu, batı ve güney yönündeki temel duvarları ile apsis ve çan kulesi izleri varlığını korumuştur. Üzerinde çocuk parkı olan harabe niteliğindeki izleri, İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 10.12.1991 tarihli ve 2773 sayılı kararıyla tescil edilmiştir. Bir diğer örnek olan üç nefli bazilikal plan şemalı Üsküp Aya Dimitri Rum Kilisesi'nin kesme taş kaplı beden duvarları, apsis, prothesis ve diakonikon hücrelerine ait çıkıntılar okunabilmektedir. Kilisenin mevcut izleri, Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 10.05.2016 tarihli ve 3200 sayılı kararla tescil edilmiştir (Resim 4 Üst-sağ). Kırklareli merkezde Hatice Sultan Mahallesi'nde konumlanan özel mülkiyette, sivil insiyatiflerle yıkıldığı düşünülen harabe halindeki özel konuta bitişik Sveti Nikolas (Bulgar) Kilisesi ise güney bölümünde kesme taş kaplı beden duvarı ve doğu yönündeki apsis izleri mevcuttur (Resim 4 Alt-sol).

Söz konusu mevcut izler E.K.V.K.B.K. Müdürlüğü tarafından 24.07.2019 tarihli ve 6150 sayılı karar doğrultusunda tescil edilmiştir. Seymen'de cami olarak kullanılan ancak yeni köy camisinin inşa edilmesiyle terk edilen St. Peter ve Paul Kilisesi, yakın dönemde geçirdiği yangın sonucu harap duruma gelmiştir. Beden duvarları ve nefleri oluşturan ahşap konstrüksiyonun bir bölümü ayakta olan kilise, İstanbul II numaralı K.V.K.B.K. Müdürlüğü tarafından 13.07.2011 tarihli ve 1524 sayılı kararı doğrultusunda tescil edilmiştir. Edirne kent merkezinde bulunan kilisesi yıkılmış kompleksin eğitim yapısı Zapphion Rum Kız Okulu, kent merkezinde olması ve özgün işlevini kaybetmesinin ardından kullanım sürekliliğini kaybetmemesi nedeniyle diğer örneklerden daha erken bir tarihte Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 13.11.1976 tarihli ve 1447 sayılı kararıyla ilk defa tescil edilmiştir. Günümüzde Polis Evi olarak konaklama işlevindeki yapı, 2020 yılında restorasyon geçirmiş ve iyi durumdadır (Resim 4 Alt-sağ).

Resim 4.Üst-sol: Selimpaşa Osia Paraskevi Kilisesi günümüz izleri; Üst-sağ Üsküp Aya Dimitri Kilisesi; Alt-Sol:Kırklareli Sveti Nikolas Bulgar Kilisesi temel duvarı ve beden duvarı kalıntısı, Alt-sağ: Polis evi olarak kullanılan Rum Kız Mektebi'nin günümüz durumu (Bilgiç Elmas, 2022).

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Literatür araştırması, arşiv belgeleri ve saha çalışmaları aracılığıyla tespit edilebilen 1831 – 1912 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu vatandaşları tarafından inşa edilen birçok yapı içinde kiliseler ve eğitim işlevi eklenmesiyle oluşturulan kompleksler, bölgenin ortak geçmişini oluşturan toplum yapısını yansıtırken, yerel mimari ve yapım tekniklerini göstermesi bakımından tarihsel belge değeri taşımaktadır. Trakya coğrafyasının çok kültürlü ve çok katmanlı kültürel birikiminin içinde önemli bir katman olan ve arşiv belgeleriyle açıkça izlenebilen 19. yüzyıl mimari mirasının bir bölümünün somut izleri günümüzde halen okunabilir durumdadır. Ayrıca aradan geçen süreçte dönüşüm geçirerek günümüze ulaşan yapılar üzerinde gerçekleştirilmiş tüm eylemler, Türkiye koruma tarihinin aşamalarını göstermektedir. Söz konusu izlerin günümüzün kültürel zenginliği açısından önemli bir kaynak olarak korunması ve sürekliliğinin sağlanması; Türkiye Cumhuriyeti'nin sorumluluğundadır. Günümüze ulaşan yapılar arasından seçilen örnekler aracılığıyla yapıların unutulmasını engellemek, korunmasını ve toplumsal hafızada sürekliliğini sağlamak için günümüze düşen sorumluluklar başlıklar halinde ele alınmıştır.

- Yasal anlamda: özellikle yakın tarihli tescil kararları görüldüğünden; tescil işlemlerine önem verilmesi, tüm bölgenin bütüncül biçimde ele alınmasıyla günümüze ulaşan tüm yapıların konumları tespit edilerek, yapılarda detaylı envanter ve belgeleme çalışmaları yapılması yanısıra rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmalıdır.
- Örgütsel anlamda: belirlenen sorumlu ulusal ve uluslararası iş birlikleriyle projelerin hazırlanması ve uygulanması için özgün duruma ilişkin arşiv/kaynak paylaşımına

imkan kılacak ve ekonomik anlamda fayda sağlayacak destekler aranmalıdır. Söz konusu yapı gruplarının korunması, uluslararası ortaklıklara konu olarak milletlerarası diyalog ve barış ortamını güçlendirme potansiyeline sahiptir.

- Özgünlük ve koruma: Farklı mimari bütünlüklere sahip yapılardan seçilen örnekler aracılığıyla görülebildiği gibi özgünlüğün korunması temel mimari miras sorumluluğu olmalıdır. Kamuya yararlı ve tüm kesimlerin kullanabileceği işlevlerin tercih edilmesi gerekmektedir. Özgün işlevin dışında yeni kullanımlarda özgün mimari kimliği bozmadan, geçmişe ait tüm katmanların anlaşılması sağlanmalıdır. Özellikle harabe durumda sadece temel duvarları veya beden duvarları kısmen günümüze ulaşabilmiş örneklerde (Selimpaşa/Osia Paraskevi Rum Kilisesi, Üsküp/ Aya Dimitri Rum Kilisesi, Kırklareli/ Sveti Nikolas Bulgar Kilisesi) özgün taşıyıcı sistem ve malzeye sahip duvarlar olduğu gibi yerinde korunarak ve uygunsuz eklerden arındırılarak en az zarar veren sağlamlaştırmayı esas alan müdahalelerle sürekliliğin sağlanması önerilmektedir. Çağdaş koruma anlayışı doğrultusunda harabe niteliğinde günümüze ulaşmış yapıların özel durumlar dışında rekonstrüksiyonu tercih edilmemelidir. Bu yapılar için geri alınabilir, hafif strüktürde ve çağdaş tasarımlarlar ön plana çıkarılarak yeni yaklaşımlar geliştirilmelidir.
- Tanıtım ve Sunum: 19. yüzyılda modernleşme sürecindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun günümüze kalmış mimari mirasının önemli bir parçası olması nedeniyle bu mirasın toplum tarafından bilinmesi önemlidir. Bu mirasın tanıtımı için, ilgili resmi kurum ve sivil toplum örgütlerinin girişimleriyle yapıya ilişkin açıklayıcı broşür, tanıtım afişi, bilgilendirme panosu gibi yerinde sunum olanakları ya da dijital bilgilendirme tekniklerinden yararlanılmalıdır. Özellikle harabe halindeki yapıların unutulma ve yok olma riskiyle karşı karşıya oldukları dikkate alınarak; çevre ve toplum ile kurması gereken bağı güçlendirerek çalışmalar yapılmalıdır. Bu çerçevede bölgenin verdiği imkanlardan yararlanarak yürüyüş ve gezi rotaları içinde yer almaları sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

BOA.İ.DH.979–77360. Edirne'de kaleiçinde Rum cemaatine mahsus Hıristos kilisesi avlusundaki mektebin yeniden inşası (10 Şubat 1886)

BOA.İ.DH.923-73182. Silivri'de Bigados karyesinde Rum cemaatine mahsus bir kilise inşası (7 Temmuz 1884).

BOA.BEO.21–1532. Kırkkilise kasabasında Haticehatun Mahallesi'nde muhterik olup yeniden inşası istenen kilisenin kışlalara yakın olmasından dolayı başka yere yapılması daha münasip olacağından mütalaat-ı mahalliyenin inbası. (Edirne) (19 Haziran 1892)

BOA.Y.A.RES.44–11.Cisr-i Mustafapaşa kazasına tabi Mözük karyesinde sakin Bulgar Cemaati'nin Ayatanoş adındaki kilise harabesi üzerine yeni bir kilise inşasına ruhsat verilmesi talebi. (21 Temmuz 1888)

BOA.İ.AZN. 27–16. Kırkkilise sancağına tabi Üsküb karyesinde bulunan Aya Dimtri Rum Kilisesi'nin tecdiden ve tevsian inşası (7 Eylül 1898).

BOA İ.AZN.27–4. Hayrabolu kazasına tabi Hasköy karyesi dahilinde Ayazma civarında bulunan atik kilise temelleri üzerine kilise ve çan kulesi inşası (3 Ağustos 1897).

Braude, B., 1982, "Foundation Myths of the Millet System". Christians and Jews in the Ottoman Empire, New York: Holmes & Meier Publishers.

Bozkurt, G., 1996, Alman – İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839–1914). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Burgaç, M., 2017. Trakya Raporu (1934) Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey'in Gözünden 1930'lu yıllarda Trakya. Ankara: Analiz Basım Yayın.

Büktel, Y., 2017. "Türk ve Yunan Trakya'sında "U" Narteksli Geç Dönem Kiliseleri", International Journal of Social And Humanities Sciences, 1:2, 140-164.

Çokona, A., 2017, 20. Yüzyıl Başlarında Anadolu ve Trakya'daki Rum Yerleşimleri (ikinci baskı), İstanbul: Literatür Yayınları, 1-47.

Davison R.H., 2005, Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876, İstanbul: Agorakitaplığı.

Kanal, H., 2017, "II. Abdülhamid Döneminde Kırkkilise (Kırklareli) Sancağında Eğitim ve Öğretim", Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 41, 107-144.

Karpat, K.H., 2010, Osmanlı Nüfusu 1830-1914. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kayacan, M.A., 2008, Çatalca Vilayeti, İstanbul : Çatalca Belediyesi.

Kayıcı, H., 2013, Sâlnâmalare Göre İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı, Edirne: Edirne Valiliği Kültür Yayınları.

Krawietz, B., Riedler, F., 2020, "Approaching Edirne. Dis-/Connections and Attractions", The Heritage of Edirne in Ottoman and Turkish Times. Berlin: De Gruyter.

Küçük, C., 1985, "Osmanlılarda "Millet Sistemi" ve Tanzimat", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C.4, s. 1007-1024, İstanbul: İletişim Yayınları.

Koyuncu, N., 2014, Osmanlı Devlet'inde Gayrimüslimlerin Din ve Vicdan Hürriyetleri Bağlamında Mabedlerinin Hukuki Statüsü. Ankara: Adalet Kitabevi.

Mansel, A.M., 1938, Trakya'nın Kültür ve Tarihi, İstanbul: Resimli Ay Matbaası.

Michalis E.P., 2017. Χώροι λατρείας των Ελληνορθόδοξων της Ανατολικής Θράκης, πριν τη μεγάλη Έξοδο (Büyük Çıkış'tan önce Doğu Trakya Rum Ortodoksları'nın İbadet Yerleri), Dedeağaç: Blue Owl.

Ortaylı, İ., 2009, Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Quataert, D., 2004, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, İstanbul: Eren Yayınları.

Saban-Ergi, D., 2017, Osmanlı Dönemi Hıristiyan Dini Mimarisinde Ayvalık (Kidonies) Taksiyarhis Kilisesi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Sezen, T., 2006. Osmanlı Yer Adları. Ankara : T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Valsamidis, I.P., 2007, Η μητρόπολη Μετρών και Αθύρων (Çatalca ve Büyükçekmece Metropolitliği), Selanik: Stamuli Yayınevi.

KENTSEL BELLEK VE KÜLTÜREL MİRASA KARŞI SORUMLULUK: KONYA ALAADDİN KÖŞKÜ

RESPONSIBILITY to URBAN MEMORY and CULTURAL HERITAGE: KONYA ALAADDIN KIOSK

Ebru Erdoğan[1], Büşra Öztürk[2]

[1] Selcuk University, Faculty of Architecture and Design, Konya, Turkey
[1] erdogan@selcuk.edu.tr
[2] Selcuk University, Faculty of Architecture and Design, Konya, Turkey
[2] busra.ozturk@selcuk.edu.tr

ÖZET

Kent kimliğine ve somut ve somut olmayan kültürel miras değerlerine sahip çıkmak, özümsemek ve gelecek kuşaklara mümkün olan en az tahribatla aktarmak tüm ulusun sorumluluğudur. Bu sorumluluğu yerine getirebilmek için öncelikle kültür varlıklarımız konusunda yüksek bilincine sahip olmalı ve aidiyet hissetmeliyiz. 1156-1192 yıllarında inşa edilen, Konya Alaaddin tepesinin kuzeyinde konumlanan ve çeşitli kaynaklarda "Alaaddin Sarayı, Konya Sarayı, Kılıç Arslan Köşkü ve Alaaddin Köşkü" adlarıyla da geçen saray kalıntısı, Selçuklu Devleti'nden kalan önemli bir kültürel mirasımızdır. Alaaddin Tepesi höyüğü ve çevresi, Selçuklu döneminde kentin tek merkezidir. Alaaddin Köşkü'nün höyük üzerine inşa edilmesi, merkezi konumda bulunması ve Selçuklu'nun önemli köşklerinden biri olması sebebiyle Evliya Çelebi, İbrahim Hakkı Konyalı, Friedrich Sarre, Charles Texier gibi birçok seyyah ve araştırmacının gözlemlerine, yazılarına ve çizimlerine konu olmuştur. Ulaşılan çoğu kaynakta yapının çevresel faktörlerden dolayı tahribe uğradığı, yağmalandığı, dönem dönem terk edilip kullanılmadığı görülmektedir. Yapının korunamamasından dolayı da günümüze çok az bir bölümü ulaşabilmiştir. Günümüze ulaşan kısmını koruyarak gelecek nesillere aktarabilme maksadıyla farklı dönemlerde yapı üzerinde restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Tarihi Kentler Birliği'nin 2015 yılında düzenlediği *Tarihi ve Kültürel Mirası Koruma Proje ve Uygulamalarını Özendirme Yarışması'nda*, "II. Kılıçarslan Köşkü Arkeolojik Kazı Alanı ve Kentsel Tasarım" projesi Metin Sözen Büyük Ödülünü kazanmıştır. Bu çalışma kapsamında ise, kente ve kültürel mirasa karşı gösterilmesi gereken sorumluluğu ve tarihi yapıların kentsel bellek üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmaktadır. Selçuklu'ya başkentlik yapmış olan Konya'daki önemli kültür miras yapılarından biri olan Alaaddin Köşkü örneklem alan olarak seçilmiştir. Çalışmada nitel araştırma tekniklerinden belge ve veri toplama, olay yerinde gözlem yapma ve fotoğraflama yöntemleri ile nicel araştırma tekniklerinden anket yöntemi kullanılmıştır. Yapının geçirdiği restorasyonların kent algısını nasıl etkilediğini anlamak için mimarlara ve yerel halka anket çalışması yapılarak, yapının tarih boyunca geçirdiği değişiklikler değerlendirilecektir. Alaaddin Köşkü'nün günümüze ulaşan kısmına yapılan müdahalelerin kent belleğine zarar vermeden yapılabilmesi yöneticilerin ve tasarımcıların sorumluluğudur. Bu sorumluluğu ne derece yerine getirebildiği ve müdahalelerin uygunluğu araştırmalara ve elde edilen analiz sonuçlarına göre değerlendirilerek tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Konya Alaaddin Köşkü, Kültürel Miras, Kent Belleği, Mimari Sorumluluk.

ABSTRACT

It is the responsibility of the nation to protect the urban identity, tangible and intangible cultural heritage values, assimilate and transfer them to future generations with the least possible destruction. In order to fulfil this responsibility, we should firstly have a high awareness of our cultural and natural properties

and feel belonging. The remnants of the palace built between 1156-1192 in the north of Konya Alaaddin Hill and entitled as “Alaaddin Palace, Konya Palace, Kılıç Arslan Kiosk and Alaaddin Kiosk” in various sources, is an important cultural heritage of the Seljuk State. Along with the Alaaddin Hill mound and its surroundings were the only centre in the Seljuk period, it has hosted many civilizations over the years. Because of the Alaaddin Kiosk’s central location that was built on this mound and being one of the important kiosks of the Seljuk Empire, it hAas been the subject of observations, writings and drawings of many travellers and researchers such as Evliya Çelebi, İbrahim Hakkı Konyalı, Friedrich Sarre, and Charles Texier. It is seen in most sources that the structure was destroyed due to environmental factors, plundered, abandoned and not used from time to time. Due to not being able to protect the structure, only a small part of it has survived to the present. Restorations were carried out in different periods in order to preserve the existing part of the structure and transfer it to future generations. In addition, in the Competition to Encourage Historical and Cultural Heritage Conservation Projects and Practices organized by the Historical Cities Union in 2015, “II. Kılıçarslan Kiosk Archaeological Excavation Site and Urban Design” project won the Grand Prize of Metin Sözen. In the scope of this study, it is aimed to examine the responsibility that should be shown towards the city and cultural heritage, and the effects of historical buildings on urban memory. Alaaddin Kiosk, one of the important cultural heritage structures in Konya the capital of the Seljuks, was chosen as the sample area. The document and data collection, on-site observation and photographing from qualitative research methods, and survey from quantitative research methods were used in the study. To understand how the restorations of the structure affect the perception of the city, a survey will be conducted with architects and indigens, in addition the changes that the structure has undergone throughout history will be evaluated. It is the responsibility of state administrators and designers to make interventions to the part of the Alaaddin Mansion that has survived to the present without damaging the memory of the city. The extent to which this responsibility is able to fulfil and the appropriateness of the interventions are discussed based on the results of research and analysis.

Keywords: Konya Alaaddin Kiosk, Cultural Heritage, Urban Memory, Architectural Responsibility.

1. GİRİŞ

Bir kenti diğerlerinden farklı kılan en önemli faktör, kendine özgü bir karakter yapısına sahip olmasıdır. Rossi’ye göre kent; onu deneyimleyen bireylerin kolektif belleğidir ve kolektif belleği de kentin ayrılmaz parçası olarak tanımlamaktadır. Bir kentle ile ilgili her bir parça, kentin belleğini kapsarken, bireyler arasındaki sosyal ve kültürel iletişim mekânsal olarak kente yansır ve o kentin kimliğini oluşturur (Rossi, 2006). Kent kimliği kenti ve mekanı ifade eden işaretler barındırır. Bu işaretler ilk kez gidilen bir kentte algılanan ya da zaman içinde bellekte oluşan, yer edinen izlerdir (İlgar, 2008). Nora (2006), hafızanın mekânsal boyutta kurgulandığını ve kurgulandığı fiziksel ortama eklemlendiğini belirtmektedir. Bu şekilde bellek, içinde bulunduğu coğrafyada hayat bularak hafıza mekanlarını oluşturmaya başlar. Üzerine dayandırıldıkları somut ortamın hafıza mekânları, başka bir döneme şahitlik etmek üzere baştan aşağı yenilenen toplumların oluşturdukları birer aitlik işaretleridir. Özellikle kent merkezleri ve toplanma mekanları en çok uğranan alanlar olduğu ve kente gelen yabancıların ilk uğradığı mekan olması sebebiyle insan yoğunluğu ve hareketliliği kente dair imgeleri güçlendirir (Nacak, 2018). Hatırlama olayı imge oluşturmak ile yakından alakalıdır. İmge ise hatırlanan şeyin, dış çevrenin oluşturduğu değerler çerçevesinde yer edinmiş bir temsiliyet olarak bireyin önüne çıkararak, hatırlamanın ve kavramanın özünü oluşturmaktadır (Halbwachs, 1925).

Mekânsal kimlik hem kullanıcıların mekâna yüklediği algısal ve bilişsel özellikler hem de kişilerin içinde bulunduğu toplumda oluşan tarihsel, kültürel ve sosyo-ekonomik değişimlerle alakalıdır. Kent kimliğinin oluşumu ise kentsel bellekte kesintiye uğramadan

sürdürülebilirliğin sağlanmasını gerektirir (Postalcı vd., 2001). Kentlerin gelişim ve değişim sürecinde mekanlara yapılan müdahalelerin getirdiği mekânsal değişiklikler kenti hem fiziksel olarak etkilerken hem de kentli üzerinde de etkiler oluşturmaktadır.

Halbwachs (2016), geleneğin yok olduğu, toplumsal belleğin kaybolduğu anda tarih ve bellek arasındaki ilişkinin başlayacağını belirtmiştir. Bu yüzden hatıralarda bulunan ve kentsel bellekte yer edinen kentsel mekânların korunması, halkın yaşadığı yere kendini aidiyet hissetmesi için en önemli konudur. Kentsel mekânlara uygulanan müdahalelerde, geçmişle bağlantının korunması, kentin simgesel noktası haline gelmiş mekânların sürekliliğinin sağlanması, halkın geçmiş ve bugün arasında kurduğu bağın kopmamasını sağlayarak kentle olan ilişkisini güçlendirmesine dikkat edilmelidir (Yılmaz, 2019). Alaaddin Höyüğü yıllarca birçok medeniyete ve özellikle Selçuklu Devletine ev sahipliği yapmış ve bir kültür katmanı oluşturmuştur. Bu katman üzerine inşa edilen kültür mirası yapılarından Alaaddin Köşkü, zaman içerisinde kent silüeti içerisinde yer almış, halkın belleğinde önemli yer edinmiş ve kent kimliğinin ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Bu yüzden bu çalışma kapsamında kültürel mirasa karşı sorumluluğumuzu yerine getirebilmek ve kültür varlıklarının kentsel belleğe etkisini incelemek için çalışma alanı olarak Alaaddin Köşkü seçilmiştir.

2. ALAADDİN KÖŞKÜ

Köşk, zaman içerisinde "Konya Sarayı, Kılıç Arslan Köşkü, Alaaddin Köşkü, Alaeddin Sarayı ve Cimcime Köşkü" olarak çeşitli isimlerde adlandırılmıştır. III. Sultan Kılıç Arslan döneminde 1156-1192 tarihleri arasında Konya merkezde Alaaddin Tepesi'nin kuzey doğu yamacında iç kale burçlarının üzerine, Alaaddin Cami ile iç kale surlarının arasına inşa edilmiştir. Alaaddin Köşkü kent merkezinde, Alaaddin Höyüğü'nün üzerine inşa edildiği ve Konya iç kale burçlarından birisinin üzerine konumlandığı için XIII. yüzyıldan beri birçok seyyah ve araştırmacının uğrak yeri olmuştur. Yabancı seyyahlar Türk Sanatını merak ederek Küçük Asya diye adlandırdıkları Anadolu'ya seyahat edip inceleyerek Alaaddin Köşkü'nü gravür ve fotoğraflarla belgelemişlerdir (Resim 1). Literatürde birçok yerli ve yabancı seyyahın Alaaddin Köşkü ile ilgili ifadelerine ulaşılabilmektedir. Bazı seyyahlar Köşkün zengin çini ve alçı süslemelerinden bahsederken, bir kısmı da yapının çok tahrip edilmiş bakımsız ve harabe halde olmasına değinmiştir (Erdemir, 2021). Köşkün eyvan kemeri boyunca dolanan çini yazı kuşağında Kılıç Arslan'ın ismi yazmaktadır. Bu durum Köşkün Alaaddin Keykubad'dan önce III. Sultan Kılıç Arslan döneminde inşa edildiğini ama sonradan Alaaddin Keykubad döneminde restore edilerek onarıldığını ve bu yüzden Alaaddin Sarayı olarak da adlandırıldığını göstermektedir (Önge, 1988).

2.1. Yapının Mimarisi ve Geçirdiği Restorasyonlar

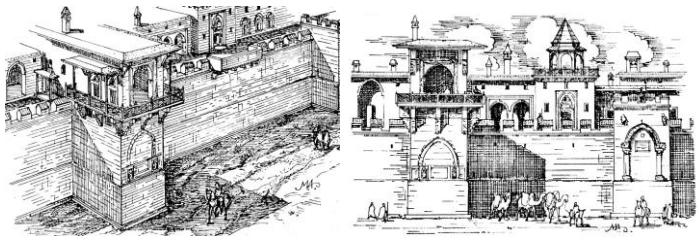
Alaaddin Tepesi Alaaddin Höyüğü'nün üzerinde konumlanan Alaaddin Köşkü'nün günümüze sadece alt kısmı ulaşabilmiştir. Alaaddin Köşkü ile ilgili Charles Texier'in gravürlerinden de anlaşıldığı üzere yapı iç kale burçlarından birisi üzerine yapılmıştır. Alaaddin Köşkü'nün eyvanı yerden yükseltilmiş bir şekilde üç tarafından balkonla çevrili bir seyirgah mekanı inşa edilerek balkon mukarnaslı konsollarla desteklenmiştir. Köşkün eski fotoğraflarından yapının eyvanının devşirme taşlardan inşa edilen burç bedeninin üzerine tuğla malzemeden örüldüğü ve tavanında ahşap kirişleme tekniği kullanıldığı görülmektedir. Eyvanın kuzey cephesi yüksek ve geniş bir kemerle dışarıya açılmıştır, doğu ve batı cephelerinde ikişer büyük pencere mevcuttur. 20. Yüzyılın başlarına kadar ayakta kalabilen

bu eyvanın üç tarafı ahşap saçaklarla gölgelendirilmiş ve dış cepheleri zengin çini işlemeleriyle süslenmiştir (Önge, 1988). Alaaddin Köşkü ile ilgili Şer'iye Sicil kayıtlarındaki bilgilere göre, yapının üst örtüsünün altı adet ayak ile taşınan bir kubbe ile örtülmüş olduğu öğrenilmektedir (Atçeken, 1964).

Resim 1. (a) Alaaddin Köşkü Kalıntısı, Konya, Garabed Solakian (sağ), 1890'lar Eski Türkiye Fotoğrafları Arşivi (URL-1) (b) Alâeddin Köşkü kalıntılarını ve Alâeddin Camii'ni gösteren gravür (sol), Ch. Texier'den, 1835 (URL 2)

Alaaddin Köşkü'nün bulunduğu mahallede doğup büyüyen İbrahim Hakkı Konyalı (1964), yapının asıl surun duvarlarından öne doğru taşmış olduğunu, yapının kuzeyinde hendek, doğu ve batı cephelerinde ise kale duvarları olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda eyvan balkonunun üç taraftan da mukarnaslı konsollarla desteklendiğini ve mukarnas yüzeylerinin çini süslemeleriyle zenginleştirildiğini aktarmıştır (Resim 2). Köşkün iç duvarlarının dört tarafından da gödene taşı ve harçla kaplanarak, duvar içlerinin itinalı bir şekilde bugün kullanılanlardan daha ince kerpiçle doldurulduğunu belirtmiştir. Günümüzde yapılan restorasyonlarla cephesine yerleştirilen iki aslan heykelinin orijinal hallerinden soldakine yetişemediğini ama diğerine yıkılana kadar tanık olduğunu ifade etmiştir. Köşkün alt kısmının bir taş ocağı gibi kullanıldığını, yerden yükseltilmiş üst kısmının da seyirgah ve divanhane olarak işlev gördüğünü belirtmiştir.

Resim 2. Mahmut Akok'un 1941 yılında hazırladığı Alaaddin Köşkü restitüsyon çizimleri (Arık, 2002).

Friedrich Sarre, 1895'te Konya seyahatinde Alaaddin Köşkü'nün yıkılmaya başlayarak tahrip olduğunu, 1907' de ziyaretinde Köşkün eyvan kısmının çökmüş olduğunu,1931 yılındaki ziyaretinde ise yapının üst kısmının yok olduğunu ve yapıdan eser kalmadığını gözlemlenmiştir (Sarre, 1957). Alt kısmı taş ocağı olarak kullanılan yapıdan, yapının tarihi değeri göz ardı edilerek, zaman içinde halihazırda yıpranmış haldeyken taş alınmaya

başlanması ve ticarete dönüştürülmesi ile yıkılması kaçınılmaz hale gelmiştir (Erdemir, 2021). Konya iç kale sur sisteminin bir parçasını oluşturan Alaaddin Köşkü'nün üst bölümündeki eyvan ve divanhane mekânı 19. yüzyılda mevcutken, 20. yüzyıl başlarına ulaşamamış sadece kerpiç beden duvarları ile birlikte köşkü taşıyan iki konsol ayakta kalabilmiştir (Resim 3). Uzun süredir kullanılmayarak işlevsiz bırakılan ve yok olma durumuna gelen yapıya 1961 yılında M.E.B.'e bağlı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından geliştirilen beton malzemeden bir koruma örtüsü eklenmiştir. Böylece, olumsuz hava koşulları ve dış ortamdan kaynaklı yapıda oluşabilecek tahriplerin ve aşınmaların azaltılması amaçlanmıştır (Eres, 2020) (Resim 4).

Resim 3. Alaaddin Köşkü Mukarnas ve süsleme detayları (URL 3)

Resim 4. Alaaddin Tepesi ve Alaaddin Köşkü'nün I. Restorasyon Sonrası Görünüşü (URL 4), Köşk'ün üzerindeki koruma örtüsü (URL-5) ve II. Restorasyon Sonrası Görünümü (Kişisel Arşivden).

Köşkün kalan beden duvarlarını, kerpiç dolgusunu ve konsollarını koruma altına almak amacıyla tasarlanan beton şemsiye örtünün zaman içinde tehlike oluşturması ve aşınmaya başlaması ile Müze Müdürlüğü ile Konya Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü tarafından hazırlanan uzman raporuna göre; beton koruma şemsiye örtünün üst mozaik kaplamasında bazı parça kayıpları olduğu, köşkün kerpiç malzemesindeki erimelerden kaynaklı oluşan boşluklarla yapının statik açıdan tehlike oluşturduğu ve yıkılma riski taşıdığı sonucuna varılmıştır. Bu sorunlara tedbirler alınmak istenmesine rağmen, Konya Müzesi'nin yaptığı araştırmalarda Konya Köşkü'nün mülkiyet durumunun olmadığı ortaya çıktığı için bu sorun uzun yıllar boyunca çözüme kavuşamamıştır. Beton koruma örtünün kendini bile koruyamadığı, örtüde oluşan çatlaklardan yağmur ve kar sularının köşke ulaşarak kerpiç malzemeyi tahrip ettiği, köşkün yıkılma tehlikesinden dolayı can ve mal riski de taşıması gibi birçok şikayet ve yayında çıkan haberlerin üzerine; Milli Emlak Müdürlüğü'nden çıkan kararla Alaaddin Köşkü'nün Konya Müzesine tahsisi istenilmiş ve Konya Müzesi uzmanları bu yapılacak tahsis ile ilgili çalışmalara başlamıştır (Bakırcı, 2003).

Koruma örtüsünün taşıyıcı sisteminin zayıflaması ve yapı malzemesinin tahrip olması sebebiyle artık fonksiyonunu yerine getiremeyen koruma örtüsü 2016 yılında kaldırılarak,

köşk çevresinde inceleme amaçlı kazı çalışmalarına başlanmıştır. Korumakla işlevlendirildiği tarihi yapıdan farklılaşan mimarisi ve malzemesiyle uzun yıllar o yapıyla bütünleşerek bir tarihi değer kazanan arkeolojik varlığın değerinin yok sayılarak kaldırılması ve yerine yapılan kazı çalışmaları sonucu yapıya uygulanan proje birçok tartışmaya yol açmıştır (Resim 4).

Bu uygulanan yeni restorasyon çalışmaları kapsamında yapının günümüze ulaşmayan kısımlarının ve süsleme detaylarının çelik, cam ve beyaz kaplama levhaları kullanılarak yeniden ayağa kaldırılmaya çalışılması ve temsilen yapının eksik kısımlarının tamamlanması yapının tarihi değerine ciddi zararlar vermiştir. Köşke yapılan müdahalenin yapıya zarar vermediği savunularak uygulansa da günümüze ulaşan bu küçük ölçekteki 12. yüzyıl Selçuklu yapı kalıntısı bunca yıllık tarihi ve özgün değerini tamamen yok eden ve kimliksizleştiren bir uygulama olmuştur (Eres, 2020). Fakat II. Kılıçarslan Köşkü için önerilen koruma müdahalesi ve çevre düzenlemesi ile çeşitli fonksiyonlardaki rekreasyon alanlarını da içeren proje, Tarihi Kentler Birliği'nin 2015 yılında gerçekleştirilen *Tarihi ve Kültürel Mirası Koruma Proje ve Uygulamalarını Özendirme Yarışması'nda*, "II. Kılıçarslan Köşkü Arkeolojik Kazı Alanı ve Kentsel Tasarım" projesi Metin Sözen Büyük Ödülünü kazanmıştır. Bu çalışmada ise Alâeddin Köşkünün geçirdiği restorasyonlar sonrasında halkın ve mimarların kent belleğinde nasıl bir algı oluşturduğunu incelemek; tasarımcılara ve yöneticilere düşen bu sorumluluğun önemini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Böylece yapılan restorasyon çalışmalarının kültürel mirasımıza ve kent belleğine etkisi de incelenebilecektir.

3. METOD

Çalışma kapsamında nitel araştırma tekniklerinden belge ve veri toplama, olay yerinde gözlem yapma ve fotoğraflama yöntemlerinden faydalanılmıştır. Ayrıca nicel araştırma tekniklerinden anket yöntemi kullanılmıştır. Alaaddin Tepesi höyüğünde yer alan Alaaddin Köşkü'ne 1961 ve 2015 yılında yapılan restorasyon çalışmalarının kent belleği üzerine etkilerini ve genel estetik değerini ölçebilmek için halka ve mimarlara bir anket çalışması yapılmıştır. Bu anket çalışması ile Alaaddin Köşkü'nü yenileme (restorasyon çalışmalarını 2016-2022) sonrasında kullanıcılar üzerinde oluşan genel estetik değeri ve duyusal algıları sorgulanmıştır. Ayrıca I. (1961) ve II. (2016) Restorasyon sonrası ile ilgili çevresel etkileri incelenmiştir. Anket, tasarım eğitimi almış mimarlar ve Alaaddin köşkü restorasyonlarındaki müdahalelere tanık olan ve uzun süredir Konya'da ikamet eden, tasarım eğitimi almamış lisans düzeyinde olan yerel halka uygulanmıştır. 90 adet halka ve 41 adet mimara olmak üzere toplam 131 adet anket yapılmıştır. Katılımcılar rastgele seçilmiştir. Deneklerin %64.1'i (84 kişi) kadın, %35.9'u (47 kişi) erkektir. Anket uygulanan kişilerden %55'i (72 kişi) 22-30 yaş aralığında, %31.3'ü (41 kişi) 31-45 yaş aralığında, %13.7'si (18 kişi) de 46 yaş ve üzerindedir. Katılımcıların %20.6'i (27 kişi) 5-10 yıl aralığında, %16.8'i (22 kişi) 11-20 yıl aralığında, %62.6'sı (82 kişi) de 21 yıl ve üzerinde Konya'da yaşamaktadırlar. Yapılan anket çalışmasının güvenilirlik oranı %92,4'tür.

Anket soruları üç aşamada hazırlanmıştır. İlk olarak kullanıcıların demografik özellikleri sorulmuş, ikinci olarak köşkün II. Restorasyon geçirdikten sonra kullanıcılar üzerindeki duyusal etkileri ve son olarak da çevresel etkileri sorulmuştur. Çalışma alanının görsel kalitesini belirlerken mekânın duyusal etkileri ile ilgili "genel estetik değeri, beğeni, güzel, çekici, orijinal" kavramları kullanılmıştır. Köşkün I. (1961) ve II. (2016) restorasyon çalışmaları ile ilgili olarak buranın çevresel etkileri ile olarak ise Köşkün kent merkezine

kattığı değer; sosyal ve kültürel değerleri koruyup korumadığı, eklenen eklerin yapının "Tarihselliği" (tarihi zaman katmanlarının görünürlüğü, tarihi devamlılığı olan alanın varlığı), kentin siluetini (genel görünümüne), "Simgesel", "Anıtsallık" ve "Bütünlük" özelliğini nasıl etkilediği, yapının özgün (orijinal) malzemesi ile uyumluluğu sorgulanmıştır. Deneklere Köşkün I. ve II. restorasyon çalışmalarından 2 fotoğraf gösterilmiştir.

4. DEĞERLENDİRME

Kullanıcıların Alâeddin Köşkü'ne tarihi süreç içerisinde farklı zamanlarda uygulanan restorasyon çalışmalarına karşı duyusal algılarını ve görsel estetik değerlendirmelerini ölçebilmek için yapılan anket değerlendirmeleri için SPSS programı kullanılmıştır. İstenilen değerlendirmeleri yapabilmek için descriptive statics, independent t test testi uygulanmıştır. Anketin alpha güvenilirlik katsayısı 0,92 bulunmuştur. Yapılan anket çalışmasında katılımcılara yöneltilen Alaaddin Köşkü'nün II. Restorasyon sonrası müdahaleler sonunda yapının **genel estetik değeri, beğeni, güzellik ve çekicilik** kavramlarında mimar ve mimar olmayanlar arasında anlamlı farklılık olduğu ($p \leq 0,05$), yalnızca **orijinallik** kavramında aralarında anlamlı farklılık olmayıp **sıradan** bularak hemfikir oldukları görülmüştür. Mimarların restorasyon müdahalelerini görsel kalite bağlamında mimar olmayanlara göre daha az değerlendirdikleri görülmektedir. (Tablo 1). Her ne kadar iki grup arasında anlamlı farklılık gözlemlense de her iki grubun genel puan ortalamalarının (mean) X<2.7 (7 li Likert ölçek) olduğu görülmektedir. Yani halkın da yapılan çalışmaları beğenmediği (X=2.63), güzel (X=2.86), çekici (X=2.66) ve estetik (X=2.62) bulmadığı aşikardır. Sadece mimarlar halktan daha az puan vererek ayrışmışlardır.

Tablo 1. Alâeddin Köşkü II. Restorasyon sonrası duyusal kavramların independent t test sonuçları

		N	Mean	F	t	df	Sig. (p)
Genel Estetik Değer	Mimar	41	1,73	23,417	-3,485	127,777	**0,001**
	Mimar Olmayan	90	2,62				
Beğeni	Mimar	41	1,71	22,579	-3,572	125,666	**0,001**
	Mimar Olmayan	90	2,63				
Güzellik	Mimar	41	1,76	27,476	-4,210	127,865	**0,000**
	Mimar Olmayan	90	2,86				
Çekicilik	Mimar	41	1,93	15,796	-2,736	117,646	**0,007**
	Mimar Olmayan	90	2,66				
Orijinallik	Mimar	41	2,32	23,924	-1,831	123,351	0,069
	Mimar Olmayan	90	2,88				

Alâeddin Köşkü'ne I. restorasyon çalışmalarıyla eklenen beton şemsiye kabuğun ve II. restorasyon sonrası cam, çelik ve beyaz kaplama levhalarından oluşan eklentinin oluşturduğu çevresel etkiler ve bu etkilerin halkın ve mimarların belleğinde oluşturduğu algıya bakabilmek için *descriptive analysis ve independent t* test yapılmıştır. Alaaddin Köşkü'nün I. (1961) ve II. (2016) restorasyon çalışmaları ile ilgili olarak köşkün kent merkezine kattığı **değer**, **sosyal ve kültürel değerleri** koruyup korumadığı, eklenen eklerin yapının t**arihselliği** (tarihi zaman katmanlarının görünürlüğü, tarihi devamlılığı olan alanın varlığı), bulunduğu çevrede "simgesel" özelliğini, yapılan müdahalelerle yapının **anıtsallık** özelliğini, çevresi ile uyumlu bir şekilde **bütünlük** özelliğini ve **kentin siluetini** (genel görünümüne) nasıl etkilediği, yapının **özgün (orijinal)** malzemesi ile uyumluluğu

sorgulanmıştır. Analiz sonuçlarına bakıldığında, I. restorasyon sonunda kullanıcılar tarafından oluşan çevresel etki puanlarının II. restorasyon sonrasına göre çok daha yüksek (X>2.95; 5'li Likert ölçek) olduğu görülmektedir. Ayrıca I. restorasyon sonunda mimarların puanlarının da halka göre daha yüksek olduğu, II. restorasyon sonunda halkın puanlarının mimarlara göre yüksek olduğu gözlemlenmiştir (Tablo 2). Köşkün kent merkezine kattığı değer 1, sosyal ve kültürel değerler 1 ve 2, tarihsellik 2, anıtsallık 1, bütünsellik 2, kentin silueti 2 ve özgünlük 2 etkilerinde mimarlar ve halk arasında anlamlı farklılık ($p \leq 0,05$) bulunmuştur. Değer 2, tarihsellik 1, özgünlük 1, kentin silueti 1, simgesellik 1 ve 2, anıtsallık 2, bütünsellik 1 etkilerinde mimarlar ve halk arasında anlamlı farklılık ($p > 0,05$) bulunmamıştır (Tablo 3).

Tablo 2. Alâeddin Köşkü I. ve II. Restorasyon sonrası çevresel etkilerinin değerlendirme sonuçları

I. Restorasyon Sonrası	**Meslek**	**N**	**Mean1**	**Mean2**	**N**	**II. Restorasyon Sonrası**
Değer 1	Mimar	41	4,32	2,59	41	**Değer 2**
	Mimar Olmayan	90	3,36	2,77	90	
Sos. ve Kül. Değ.1	Mimar	41	3,76	1,76	41	**Sos.ve Kül. Değ.2**
	Mimar Olmayan	90	3,19	2,37	90	
Tarihsellik 1	Mimar	41	3,34	1,80	41	**Tarihsellik 2**
	Mimar Olmayan	90	3,16	2,39	90	
Özgünlük 1	Mimar	41	2,95	1,51	41	**Özgünlük 2**
	Mimar Olmayan	90	2,89	2,22	90	
Kent Silüeti 1	Mimar	41	3,51	1,66	41	**Kent Silüeti 2**
	Mimar Olmayan	90	2,96	2,28	90	
Simgesellik 1	Mimar	41	3,80	1,80	41	**Simgesellik 2**
	Mimar Olmayan	90	3,21	2,37	90	
Anıtsallık 1	Mimar	41	3,83	1,93	41	**Anıtsallık 2**
	Mimar Olmayan	90	3,39	2,30	90	
Bütünsellik 1	Mimar	41	3,51	1,56	41	**Bütünsellik 2**
	Mimar Olmayan	90	3,23	2,24	90	

Genel olarak bakıldığında, I. Restorasyon sonunda Köşke eklenen şemsiye kabukla birlikte yapının sosyal ve kültürel değeri, kente kattığı tarihi değer, özgünlük, simgesellik, anıtsallık, bütünsellik ve kent silueti etkileri kapsamında çevresel değerlendirmelerin olumlu olduğu, mimar grubun mimar olmayanlara göre daha yüksek puanlarla olumlu oldukları görülmektedir (Tablo 2). II. Restorasyon sonrası cam, çelik ve beyaz kaplama levhalarından oluşan eklentinin hem mimarlar hem de halk tarafından olumsuz değerlendirildiği, II. restorasyon sonrası eklentilerin Köşkün kente kattığı tarihi değerini ve sosyo-kültürel değerini olumsuz etkilediği aşikardır. Yapının çevresi ile bulunduğu konumda anıtsallık özelliği, simgesel etkisi ve ayrıca kent silueti üzerindeki vurgu azalmıştır.

Tablo 3. Alaaddin Köşkü I. ve II. Restorasyon sonrası çevresel etkilerinin değerlendirmeleri için *independent t* test sonuçları

	F	t	df	P
Değer 1	23,095	5,788	126,662	**0,000**
Değer 2	0,087	-0,639	76,042	0,521
Sos.ve Kül. Değer 1	4,632	2,953	94,812	**0,004**
Sos.ve Kül.Değer 2	16,208	-2,970	108,182	**0,004**
Tarihsellik 1	1,250	0,912	91,836	0,396
Tarihsellik 2	22,578	-2,877	118,123	**0,005**
Özgünlük 1	0,500	0,293	84,663	0,778
Özgünlük 2	27,223	-4,000	125,105	**0,000**
Kent Silüeti 1	5,182	2,808	99,441	0,006
Kent Silüeti 2	16,205	-3,075	119,643	**0,003**
Simgesellik 1	9,908	2,777	98,777	0,007
Simgesellik 2	27,386	-2,745	119,154	0,007
Anıtsallık 1	6,794	2,120	94,263	**0,037**
Anıtsallık 2	13,530	-1,700	107,677	0,092
Bütünsellik 1	2,593	1,368	94,260	0,208
Bütünsellik 2	27,209	-3,452	123,699	**0,001**

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Milletlerin kültürel ve tarihi değerlerini, yaşam biçimlerini, toplumsal ve ekonomik seviyelerini yansıtan anıtsal yapılar, üzerinde taşıdıkları izlerle, geçmiş ile gelecek arasındaki bağı kurarlar. Aynı zamanda insanları geçmişin izleri ile günümüze bağlayarak, ait oldukları coğrafyanın özelliklerinin ve kimliğinin oluşumuna da fayda sağlarlar. Bu sebeple kültür mirası olan anıtsal yapıların korunması ve sahip çıkılması gerekmektedir (Altınoluk, 1998; Madran, 2006; Mitchell, 2003). Tarihi yapıların korunmasına yönelik müdahalelerin amacı kültür varlıklarının sahip olduğu tarihi, estetik, özgünlük ve anıtsallık gibi değerlerini korumak ve gelecek kuşaklara aktarabilmektir (Ahunbay, 2013; Feilden, 1982; Gospodini, 2004). Değişimden kaçmanın mümkün olmadığı bu dünyada, tarihi niteliği bulunan yapıların en az müdahale ile ayakta kalmaları ve sürdürülebilir mekanlar olmaları amaçlanmaktadır. Çünkü bu yapıların bulunduğu mekanlar bireylerin bir araya geldikleri, deneyimler edindikleri ve ortak paydada buluştukları alanlardır. Şehir teorisyenlerine göre bu tarihi mekanlarda gerçekleştirilen faaliyetler, kavramlar ve fiziksel davranışlar o mekânı şekillendirir ve bu olgular kentlinin algısındaki mekan deneyimini etkilemektedir (Montgomery, 1998). Kentlinin belleğinde oluşan bu etki çevresel algı ile ilişkilendirilmektedir. Yani halkın mekânı algılama ve deneyimlemesinde çevresel değişimler insan tepkilerine neden olarak kullanıcıların ortamdaki davranışlarına kadar yansımaktadır (Nasar, 1983). Dolayısıyla bu mekanlar simgesel ve göstergesel kodlar ile kentsel belleğin üretimine ve sürekliliğine katkı sağlarlar (Al, 2011).

Bu çalışma kapsamında da Konya kent merkezi Alaaddin Tepesi'nde bulunan Selçuklu Devleti'nin sosyal ve kültürel değerlerini yansıtan ve günümüze kadar çok az bir kısmı da olsa ulaşabilmeyi başarabilmiş yapılardan biri olan Alâeddin Köşkü'nün tarihi süreç içerisinde geçirdiği restorasyonlar dönemlerine göre incelenerek, bu değişimlerin kentsel bellek ve kent kimliği üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Kent merkezinde bulunan Köşkün Alaaddin Tepesi'nde yer alması hasebiyle mecburi geçilen yaya ve araç ulaşımı aksında olması yapıyı bulunduğu çevrede bir anlatım aracı ve buluşma noktası haline getirmiş, kent

belleğine ve kimliğine ayrı bir değer katmıştır. Bu yüzden merkezi bir konumda olan ve insanların zamanlarını geçirmek için sıklıkla tercih ettiği bölgede yer alan Köşkü'ne uygulanan değişikliklere yerel halk yakından tanık olmaktadır. Yapıya uygulanan tüm değişiklikler halkın zaman içerisinde yer edinmiş kentsel belleklerindeki değişimlere yol açarak kent ile kurduğu ilişkilerini etkilemektedir. Böylesine kent belleğinde yer edinmiş, kent kimliğinin kopmaz parçaları olan ve kent içerisinde simgeselleşen yapıların korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanması oldukça önemlidir.

Bu çalışma koruma sorumluluğunun ne derece bilincinde olarak yerine getirildiği ve aynı zamanda yapının korunduğu düşünülürken kentin kimliğinde ve belleğinde oluşturduğu istenmeyen değişikliklere neden olabileceğine dikkat çekmektedir. Bu kapsamda Alâeddin Köşkü'nün II. Restorasyon geçirdikten sonra kullanıcılar üzerindeki duyusal etkileri (genel estetik değeri, beğeni, güzel, çekici, orijinal) (Tablo 1) ve çevresel etkileri (Tablo 2) üzerine bakabilmek için 131 denek üzerine bir anket çalışması uygulanmıştır. 1961 ve 2015 yıllarındaki çeşitli koruma ve sürdürebilirlik çabalarının yapının kent merkezine kattığı tarihi değer, tarihsellik, sürdürülebilirlik, anıtsallık, simgesellik ve çevresiyle kurduğu bütünlük kavramlarında mimarların ve halkın algısında oluşturduğu değişimler incelenmiştir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre I. Restorasyon sonunda yapının *sosyal ve kültürel değeri, kente kattığı tarihi değer, özgünlük, simgesellik, anıtsallık, bütünsellik ve kent silueti* etkileri kapsamında çevresel değerlendirmelerin olumlu olduğu, mimar grubun mimar olmayanlara göre daha yüksek puanlarla değerlendikleri görülmüştür. Ayrıca, II. Restorasyon sonrası hem mimarlar hem de halk tarafından olumsuz değerlendirildiği, II. Restorasyon sonrası eklentilerin köşkün *kente kattığı tarihi değerini* ve *sosyo-kültürel değerini* olumsuz etkilediği, kullanıcılar üzerinde yapının *anıtsallık, simgesellik* etkisinin azaldığı gözlemlenmiştir (Tablo 3). Köşke I. Restorasyonda eklenen şemsiye kabuk kentin siluetinde yer almış, kentsel bellekte yer edinmiştir. Fakat II. Restorasyon esnasında yapılan değişiklikler ile halkın belleğinde yıllardır oluşmuş algının değiştiği, köşkün kent silueti üzerindeki vurgusunun azaldığı görülmüştür. Halbuki mekânsal kalitenin önemli unsurlarından olan *güzellik, tarihsellik, simgesellik* ve özellikle *anıtsallık* niteliklerine sahip çıkılarak korunması, iyileştirilmesi ve kentin kişilerin hafızalarında bıraktıkları kentsel imajların gelecek kuşaklara aktarılması oldukça önemlidir (Erdoğan, 2016). Bu tür uygulanan müdahaleler her ne kadar uzmanlar tarafından yapılmış olsa da müdahale etmeden önce çok boyutlu araştırılıp kullanıcı katılımlı tasarım modeline göre uygulamaların yapılması gerekir. Kullanıcı katılımlı tasarım yaklaşımı, paydaşlara ek olarak katılımcılarında aktif bir şekilde tasarım sürecine dahil olduğu, kendini ifade edebilme fırsatı sunduğu ve çoklu değerlendirme imkânı sağladığı için önemli bir uygulamadır (Asaro, 2000; Doğan & Bakırlıoğlu, 2020). Çünkü tasarımın odağını kullanım durumları ve kullanıcı deneyimleri oluşturmaktadır. Bu model kullanım durumlarını araştıran, deneyim tasarımına kaynak sağlayan ve kullanıcı ile empati kuran bir tasarım yaklaşımıdır (Sanders, 2002). Tasarım sürecinde bu modelden faydalanılarak daha etkin kararların alınabilmesi önemlidir. Bu konuda sorumluluğun en büyük kısmı tasarımcılara, yöneticilere ve ilgili kurumlara düşmektedir. Kültürel miras yapılarının sahip olduğu kendine özgü kimliği, mimarisi, süslemesi, fonksiyonu, tarihi ve sosyo-kültürel değerlerini kaybetmeden korunarak aktarılabilmesi ve bu amaç doğrultusunda koruma sorumluluğunun bilincinde olan doğru müdahaleler seçilmesi oldukça önemlidir.

KAYNAKLAR

Ahunbay, A., 2013, “2013’ün Tartışmalı Yeniden Kullanım ve İhyaları”, TMMOB Mimarlık Dergisi, 47(374) 49-53.

Al, M., 2011, “Kentte Bellek Yıkımı ve Kimlik İnşası-Palimpsest: Ankara Atatürk Bulvarı Bağlamında Bir İnceleme”, İdeal Kent: Kent Araştırmaları Dergisi, 2(4), 22-36.

Altınoluk, Ü., 1998, “Yapıların Yeniden Kullanımı”, Yapı Endüstri Merkezi (YEM) Yayınları, İstanbul.

Asaro, P. M., 2000, "Transforming Society by Transforming Technology": The Science and Politics of Participatory Design. Accounting Management and Information Technologies, 10, s.257-290.

Atçeken, Z., 1964, Sultan Alaeddin Sarayı ve Köşkü, Selçuklu Belediyesi, Konya.

Arık, R., 2002, “Konya Kılıç Arslan Sarayı (Alaeddin Köşkü)”, Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, Doğan Kuban, YKY Yayınları İstanbul, s: 251-266.
Bakırcı, N., 2003, Konya Müze Müdürlüğü Arşivi, Dr. Naci Bakırcı tarafında hazırlanan uzman raporu.

Doğan, Ç., & Bakırlıoğlu, Y. (2020). "Bakım, Onarım ve Yükseltmeyi Destekleyen ve Kullanıcı Katılımını Güçlendiren Sürdürülebilirlik İçin Tasarım Yaklaşımları".Tasarım Kuram Journal, 16(30), 96.

Erdemir, Y., 2021, Selçuklu Dönemi Saraylar Ve Köşkler (Vol. 1).

Eres, Z., 2020, "Ortaçağ Yapılarını Soysuzlaştırmak: Konya II. Kılıçarslan Köşkü". Mimarlık Dergisi, *57*(411), 40.

Erdogan, E., 2016, "Urban Aesthetics; Visual Quality Evaluation of “Konya Türbeönü” the Historical Urban Square", Open house international. 41(1) 43-50.

Feilden, M. B., 1982, Conservation of Historic Buildings: Techni- cal Studies in the Arts, Archaelogy and Architecture, Butter- word Scientific, London.

Gospodini, A., 2004, "Urban morphology and place identity in European cities: built heritage and innovative design", Journal of Urban Design, 9 (2) 225-48.

Halbwachs, M., 1925, Les Cadres Sociaux le Memoire, İng. Çev. Lewis A Coser, “Maurice Halbwachs on Collective Memory”, 1992, The University of Chicago Press, Chicago and London.

Halbwachs, M., 2016, “Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri“, Çev. Büşra Uçar, Heretik Yayınları, Ankara.

İlgar, E., 2008, Kent Kimliği Ve Kentsel Değişimin Kent Kimliği Boyutu: Eskişehir Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Eskişehir.

Konyalı, İ. H., 1964, “Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi“, Yeni kitap basımevi, s. 180- 181, Konya.

Madran, E., 2006, "Modern Mimarlık Ürünlerinin Belgelenmesi ve Korunması Süreci İçin Bazı Notlar", Mimarlık Dergisi, Sayı 332, s. 20-22.

Mitchell, K., 2003, "Monuments, memorials, and the politics of memory", Urban Geography, 24(5): 442-459.

Montgomery, J. 1998, "Making a City, Urbanity, Vituality and Urban Design", Journal of Urban Design, 3 (1), 96- 99.

Nacak, İ., 2018, "Bir Kentsel Mekân Olarak Konya Alâeddin Tepesinde Gündelik Hayat", Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, *2018*(40), 235–252.

Nasar, J., 1983, "Adult Viewers' Preferences in Residantial Scenes; A Study of the Relationship of Environmental Attributes to Preference", Environment and Behavior, 15, 589-614.

Nora, P., 2006, "Hafıza Mekanları", Çev. M. Emin ÖZCAN, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara.

Önge, Y., 1988, "Alaaddin Keykubad Döneminde Konya'da İnşa Edilmiş Mimarlık Eserleri". Selçuk Dergisi, Alaaddin Keykubad Özel Sayısı, 1(3), 49-60.

Postalcı, I., Ada, A. K., & Eren, İ. Ö., 2001, "The new urban memory", 42nd ISOCARP Congress, 1–5.

Rossi, A., 2006, "Şehrin Mimarisi", Çev. Nurdan Gürbilek, Kanat Kitap, s.121-126, İstanbul.

Sanders, E. B.N., 2002, "From User-centered to Participatory Design Approaches". J. Frascara (Ed.), Design and Social Science içinde (s.1-8). Londra: Taylor &Francis.

Sarre, F., 1957, "Konya Köşkü", (çev. Ş. Uzluk), Ankara.

Yılmaz, Ö., 2019, "Kent Belleği Olgusunun Konya Kenti Örneğinde İncelenmesi", Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,Konya.

URL 1: https://tr.pinterest.com/pin/850898923363912314/

URL 2: https://islamansiklopedisi.org.tr/alaeddin-kosku

URL 3: https://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=29161

URL 4: https://gezicini.com/ii-kilicarslan-kosku/

URL 5: https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/konya/gezilecekyer/selcuklu-kosku

KENT VE KÜLTÜRÜN KORUNUMU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: FLORANSA ÖRNEĞİ

AN EVALUATION on the CONSERVATION of CITY and CULTURE: THE CASE of FLORENCE

Ece Varol[1], Ahmet Melih Öksüz[2],

[1] Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Trabzon, Türkiye
[1] eceseyhanvarol@gmail.com
[2] Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Trabzon, Türkiye
[2] m_oksuz@ktu.edu.tr

ÖZET

Günümüz kentlerinde artan nüfus ve barınma ihtiyacıyla birlikte yapılaşmanın arttığı ve buna bağlı olarak çoğu kentte kentleşme sürecinin kontrol dışı geliştiği gözlemlenmektedir. Ancak kentler, oluşmaya başladığı zamandan beri yaşadığı özgün gelişmeler ile bir hafızaya sahip olarak onun üzerine organik bir büyüme göstermektedir. İnsan eliyle hızlandırılan yapılaşma sonrasında tek tipleşerek bulunduğu bağlamla ilişki kuramayan yapıların varlığı ve bu yapıların kentsel mekandaki okunaklılığı azaltması günümüzdeki mimarlık ve planlamanın önemli sorunlarından biridir. Kent merkezlerinin tarihsel dokuyla olan ilişkisi, sokakların ve meydanların yapı biçimleri, cepheleri kentler ve içinde sürdürülen yaşayış hakkında fikirler vermektedir. Özellikle kent merkezi ve yakın çevresi korunan ve buna bağlı önlemler alınarak günümüze kadar gelen mekanların varlığı kentin kültürü ve yaşayanların aidiyet duygusunu artırması açısından değerlidir. Bu çalışma özellikle kent, kültür ve yaşayışın insanların yaşadıkları kente ait sahip oldukları hafızanın sürdürüldüğü ve kentli olma bilincini geliştirdiği savından yola çıkarak Floransa kentinin seçilen meydanları üzerine bir okuma niteliğindedir. Çalışmanın amacı, günümüzdeki hızlı ve kontrolsüz yapılaşma sonucu kentlerin hafızasını ve kültürünü yok sayarak hızlıca yıkıp yenisini yapma kararlarının kentler ve kültürü için olumsuz sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle kentsel hafızanın sürekliliği açısından kentte toplu olarak kullanılan mekanlardan olan meydanlar ve bağlayıcı sokakların, korunumu ve sürdürülebilirliğinin kentsel kültürü devam ettirme noktasındaki değeri açıktır. Çalışmanın veri kaynaklarını plan okuması için ulaşılan haritalar ve yerinde yapılan gözlemler oluşturmaktadır. Signoria, Duomo ve Repubblica (Cumhuriyet) meydanları ve meydanları birbirlerine bağlayan sokakların üzerindeki yapıların korunumu ve yıllar içindeki değişim durumları hakkında çıkarımlar yapılmıştır. Çalışmanın bulguları kısmını oluşturan gözlemler ile yerinde çekilen fotoğraflar üzerinden Floransa kentinin güncel durumu, tarihsel yapıların korunumu ve bunun kentin okunabilirliğine olan katkısı incelenmiştir. Özellikle kentsel hafızanın en çok korunduğu mekanlardan olan meydanlar ve yakın çevreleriyle olan ilişkisi planlanırken dünya kentlerinin mevcut durumları ve bunun kentin tanıtımındaki öneminin tekrar düşünülmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Floransa, Kent Meydanı, Kültür, Kimlik, Kentsel Koruma

ABSTRACT

In today's cities, it is observed that with the increasing population and the need for housing, the construction has increased and accordingly, the urbanization process in most cities has developed out of control. However, cities, having a memory with the original developments they have experienced since the time they started to form, show an organic growth on it. The existence of structures that are accelerated by human hands and then become uniform and can not relate to the context in which they

are located and that these structures reduce the legibility of the urban space is one of the important problems of today's architecture and planning. The relationship of the city centers with the historical texture, the building styles of the streets and squares, the facades of the cities and the life in them give ideas. Especially the city center and its immediate surroundings are protected, and the places that have survived to the present day by taking measures accordingly are valuable in terms of increasing the culture of the city and the sense of belonging of the inhabitants.

This study is a reading on the selected squares of the city of Florence, especially based on the argument that the city, culture and life preserve the memory of the city people live in and develop the consciousness of being an urbanite. The aim of the study is to reveal that the decisions to destroy the memory and culture of the cities and to make a new one, as a result of the rapid and uncontrolled construction of today, have negative consequences for the cities and their culture. Especially in terms of the continuity of urban memory, the importance of the preservation and sustainability of the squares and connecting streets, which are used collectively in the city, in maintaining the urban culture is obvious. The data sources of the study are the maps reached for the plan reading and on-site observations. A reading was made about the Signoria, Duomo and Republica (Republica) squares and the conservation of the buildings on the streets connecting the squares and their change over the years. The current situation of the city of Florence, the preservation of historical buildings and its contribution to the legibility of the city were examined through the observations and on-site photographs that make up the findings part of the study. It was concluded that the current situation of the world cities and its importance in the promotion of the city should be reconsidered, especially while planning the squares, which are the places where the urban memory is most preserved, and their relationship with their immediate surroundings.

Keywords: Florence, Town Square, Culture, Identity, Urban Preservation

1. GİRİŞ

Kentler, içerisinde pek çok topluluğun beraberce yaşadığı, kurulduğundan itibaren kimi zaman insan eliyle kimi zaman da organik olarak değişen yapılı ve doğal çevrenin bütünü olarak ifade edilebilir. Kimlikli bir kent dokusu, içindeki yapıların tarihsel olarak birikimini günümüze aktarması ve güncel mimari dokuyla bir uyum içinde kalabilmesiyle mümkün olmaktadır. Kentlerdeki genelde eski meydan, tarihi merkez gibi adlandırılan ve çoğunlukla tarihi yapılarla çevrili alanlar o kent dokusu için kimlikli ve korunan yerler olmaktadırlar. Ancak günümüz kentlerine bakıldığında tarihi dokunun ve bağlamla ilişkinin en yoğun kurulduğu ve genelde daha eski yerleşimlere ev sahipliği yapan kent merkezlerinin yoğun bir değişim/dönüşüm halinde olduğu gözlemlenmektedir. Kentsel altyapı, ulaşım, yaya-taşıt ilişkisi hala sorunlu olan kentlerin merkezlerindeki tarihi yapılar değişen mekansal planlama kararlarıyla birlikte mevcut dokudan koparılmaktadırlar. Bu yönüyle özellikle kent merkezlerinin yapılacak müdahalaler açısından oldukça dikkat edilmesi gereken yerler olduğu söylenebilir. Kentlerin yeni gelişim bölgelerinde konut vb. ihtiyaçlardan dolayı yapılan ve kentlerin silüetlerine verdikleri zararları düşünmeden hızlıca üretilen yapılar gibi kent merkezlerinde de benzer biçimde davranmak kentteki kimlik kaybına sebep olmaktadır. Oysaki kentlerin sahip oldukları mimari kimlikleri, kentsel dış mekanların kalitesi ve niteliği o kentin geçmiş tarihi hakkında çıkarımlar sunmakta ve kentin özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Yapılan benzer müdahaleler sonucunda tek tipleşen kent merkezlerinde kimlik kaybı meydana gelmesi kaçınılmazdır. Çalışma kapsamında Arno nehri etrafında kurulan, Roma, Ortaçağ ve Rönesans dönemlerinin tanıklığını mimari kent kimliğiyle sunan Floransa kentinin, kent kimliğine etki eden unsurları ve bunların korunması hakkında okumalar yapılmıştır. Çalışma kapsamında özellikle meydanları, sanatla olan ilişkisi açısından İtalya'nın önemli turistik bölgelerinden biri olan kentin, bu yönünü uzun yıllardır koruması

üzerine çıkarımlar yapılmıştır. Yerinde yapılan gözlemler ve incelemeler sonucunda kent merkezindeki kentsel boşlukların, tarihi yapılarla olan ilişkisinin kent dokusundaki okumayı ve algılanabilirliği de artırdığı görülmektedir. Merkez bölgede yeni bir ticari alan/merkez oluşturmak yerine, tarihe tüm gerçekliğiyle tanıklık etmiş yapıların koruma altına alınması ile kentin kimlikli yapısının sürdürüldüğü görülmektedir. Bu durumun kentlerin tanınırlığını ve turist çekme potansiyelini artırdığı düşünüldüğünde sürekli yeni yapı yapmak yerine mevcudu korumanın önemi anlaşılmaktadır.

2. FLORANSA'NIN MİMARİ KİMLİĞİ VE KENT DOKUSU

Kent kimliği, kent imajını etkileyen; kentte yaşayanların yaşam biçiminin oluşturduğu, sürekli olarak gelişen, her kent için farklı ölçek ve yorumlarla beraber kendine özgü nitelikleri olan, geçmişten geleceğe uzanan bir sürecin ortaya çıkardığı anlam yüklü bütünlüğü ifade etmektedir (Çöl, 1998). Bir kente kimlik veren ögelerin varlıklarını sürdürüp, yeni tasarımlarla birlikte aynı atmosferde bulunabilmesi günümüz şartlarında kentsel kimliğin sürdürülmesine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla kentlerin ayırt ediciliği tarihsel süreç içinde geliştirip korudukları kimlikli yapılarını korumalarıyla yakından ilişkilidir (Birlik, 2006).

Floransa kentinin kuruluşuna ait verilere bakıldığında, Roma dönemine kadar uzandığı görülmektedir. Kentin en eski kısımlarının Sezar'ın kolonilerinden biri olarak ortaya çıktığı bilnmektedir. Kent yaşayan en eski nüfuslarının da bulunduğu Arno ve Mugnore adlı iki akarsuyun birleştiği yerde kurulmuştur. Kentin, İtalya içindeki konumundan ve bölgesel niteliğinden ötürü ekonomik ve ticari gelişmeler ile birlikte hızla büyüdüğü ve buna bağlı olarak kent ve yapılaşmanın arttığı görülmektedir (URL 1).

Floransa'nın Arno nehri kıyısında ancak günümüzde mevcut olmayan 'Mugnore' kolunun doğusuna yerleşmiş olan Florentia adlı koloniden adını alan bölgenin isminin Latince karşılığı olan "flores" kelimesinden geldiği düşünülmektedir. Bunun nedeninin bu bölgenin zirai bir amaçla kurulmuş olabileceği veya daha yaygın bir görüş olan askeri bir kamp olarak kurulmuş olabileceği görüşleri üzerindedir. Bölgenin zamanında tarıma elverişsiz ve bataklık halinin sonrasında drene edilerek nehrin taşıdığı alivyonlar sayesinde tarıma ve yerleşime elverişli hale getirildiği düşünülmektedir. Floransa'nın tarihsel gelişimi Roma dönemi ve öncesi dönem, Ortaçağ dönemi, XV. ve XVIII. Yüzyıl Dönemleri, XIX. ve XX. Yüzyıl Dönemleri olarak sınıflandırılabilir (Tezer, 2013). Yapılan sınıflandırmalar incelendiğinde, kentin gelişme dönemlerinin pek çok çağa tanıklık ederek, kentsel ve kültürel olarak oldukça zengin bir tarihe ev sahipliği yaptığı gözlenebilir.

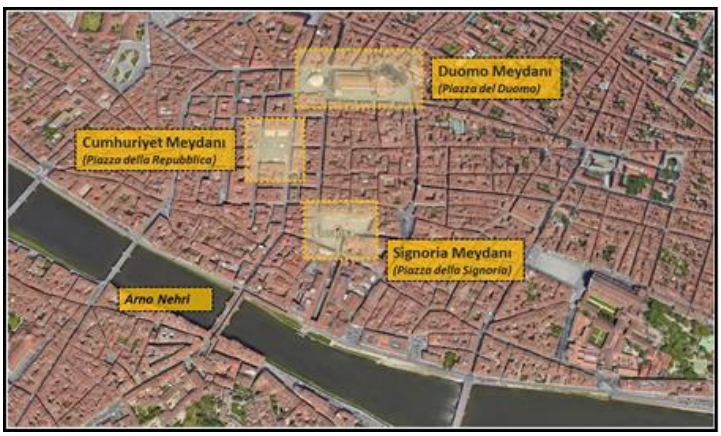
Ortaçağ'da yoğun ticaret aksının üzerinde yer alan Floransa kentinde, sanat, mimarlık ve edebiyat alanlarında düşünsel etkinlikler artmış ileride Rönesans'ın yaşanacağı kentin altyapısı bu şekilde kurulmuştur. Roma dönemindeki istilalar nedeniye korunma amaçlı olarak kentte kent duvarlarının yapımına ağırlık verilmiş, Hristiyanlığın yaygınlaşmasıyla birlikte de dini yapıların kent içinde sayıca arttığı görülmüştür. Floransa kentindeki Ortaçağ anıtları içinde kent dokusu için önemli olanları yönetimdeki ailelerin kendi yaşadıkları konutlar ve yönetim için kullandıkları saraylar gibi Ortaçağ Klasik Mimarisinin tipik özelliklerini sergilemektedir. Kentin simgesel bir yapısı olan Duomo katedrali de Sanra Reperata Kilisesi'nin yıkıntıları üzerine inşa edilmiştir (Tezer, 2013).

Özellikle 15 yüzyıl Floransa kentinde ekonomik refah seviyesinin arttığı ve bu durumun en çok yapı üretim sektöründe kendini hissettirdiği görülmektedir. Kentsel planlama açısından

değil, daha çok yapı ölçeğinde olan bu değişim özellikle Medici, Strozzi, Gondi, Rucellai, Peruzzi, Albizi, Alberti gibi zengin burjuvazi kesimden olan ailelerin saraylarının yer aldığı veya alacağı yerlerde ivme kazanmıştır (Scalzo ve Özel, 2015). Kentin bütününe bakıldığında yaşanılan dönemlerin mimari kimlik yapılarına uygun yapıların kent içinde oldukça simgesel olarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Özellikle Duomo gibi bulunduğu meydanı kendisiyle özdeşleştiren ve meydanın açık alan kullanımına bakıldığında çoğunlukla kilisenin çevresinden bir yürüme aksı oluşturan bu gibi çeşitli yapılara kent içinde rastlamak mümkündür.

Günümüzde Floransa kentinin en göze çarpan ve kentin silüetiyle de özdeşleşmiş olan anıtı Santa Reperata Kilisesi yıkıntılarının üzerine 1285 yılı civarında yapılmaya başlanan Duomo katedralidir. Tamamlanması yüzyıllar süren anıt kentin bir odak noktasındadır. Katedralin algılanması ve daha da tanımlı olması için büyük kentsel boşluklar gerekmektedir. Kentte çevresindeki anıt ve simgesel yapıların algılanmasını artıran büyük kentsel boşluğa sahip meydanlar bulunumaktadır. Bu meydanların başlıcaları Piazza Signoria, Piazza Del Duomo ve Piazza Santa Croce şeklinde sıralanabilir. Kentin merkez noktalarındaki bu kentsel boşlukların açılması sırasında mevcut dokuya zarar verilmiştir. Örneğin Palazzo Vecchio'yu L biçiminde saran Signoria Meydanı oluşturulurken Roma dönemi hamam kalıntıları ve erken dönem kiliselerinin yıkıldığı bilinmektedir (Kılınç, 2010), (Şekil 1).

Günümüzde kentin merkezi, anıtsal ögelerin varlığı ve bulundukları kentsel boşlukla kurduğu ilişki ile birlikte ilk kez kente gelen biri tarafından kentin algılanabilirliğini oldukça etkilemektedir. Floransa kentindeki kentsel boşlukların nitelikleri ve anıtsal ögelerle olan bağlamsal ilişkileri, yapı dış yüzeylerinin tarihsel dokuyla olan ilişkisi, Arno Nehrinin varlığı ve merkezle olan yakınlığı gibi nedenlerden ötürü kentte meydanlar arasındaki bağlantılar ile meydanların kendi içindeki nitelikleri oldukça okunaklıdır. Kentteki Arno Nehri, nehir üzerindeki köprülerin varlığı, anıtsal ögeler, anıtsal ögelerin bağlı olduğu meydanlar ve meydanları bağlayıcı sokaklar kentin kısa sürede algılanmasını ve zihinde okunaklı bir imaj yaratmasını sağlamaktadır.

Şekil 1. Floransa kent merkezindeki bazı meydanlar (Görsel Google Earth Pro'dan alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur, 2022).

Bir kentin oluşum sürecine bakıldığında savunma amaçlı bir kent ise surlarla çevrili olması gibi sahip olduğu topografik yapı, iklimsel verileri, tarihsel süreçte içinde yaşayan toplumların kültürü gibi pek çok faktör kentin, biçimlenişine ve dolayısıyla mimarisine etki etmektedir. Bu yönüyle kentlerin özgün yapısı ve kimlik ögeleri oluşmaktadır. Kentlerdeki artan nüfus, merkezlerin sıkışması ve buna bağlı olan yoğun ve hızlı yapılaşmalar çoğunlukla birbirleriyle ilişkisi olmayan, kentlerin bağlamından kopuk tekil yapı ölçeğinde niteliği düşünülüp, kentin bütünü ve silüetiyle ilişkisi göz ardı edilen yapıların kentlerde artmasına sebep olmuştur.

Günümüz kentlerinin estetik açıdan en önemli sorunlarından biri yapılan tekil yapıların birbirleriyle ve kentin kentsel dokusu ile ilişki kurmamasıdır. Kamusal alan kullanımı açısından ise o anki ihtiyaca yanıt vermek adına hızla üretilen yapılar tarafından çevrelenen kentsel dış mekanlar tanımsız birer boşluktan ibaret olmaktadır. Kentlerde özellikle kent merkezleri ve yakın çevreleri, müdahale açısından oldukça hassas olunması gereken ve kent kültürü ile bağlamdan ayrı düşünülmemesi gereken yerlerdir. Kentin tüm kullanıcıları ve ziyaretçileri tarafından o kent hakkındaki ilk imajı, kültürü, yaşayış hakkındaki fikirleri sunan mimari yapılar ve yapılarla sınırlanan kentsel boşlukların niteliği o kentin kimlikli olup olmamasıyla yakından ilişkilidir.

Floransa kentinin tarihsel süreç içerisinde sahip olduğu mimari kimliğini koruduğu ve sürdürdüğü görülmektedir. Korunan yapılarla birlikte kent zaman içerisinde kontrollü büyüyen bir açık hava müzesi niteliği taşımaktadır (Karakurt, 2010). Meydan kavramının İtalya için önemli olduğu ve kent merkezi ile kentin geneline entegre halde olduğu görülmektedir (Eskidemir, 2016).

Şekil 2. Floransa kent planları, sırayla 1690, 1779, 1731,1937 tarihli (Karakurt, 2010)

Floransa kentinin, edinilen bazı planları ve güncel durumu göz önüne alındığında tarihi kent merkezindeki önemli aksların ve mevcut kent dokusunun korunduğu görülmektedir. Yakın geçmişe bakıldığında kentteki önemli meydanları ve meydanları birbirine bağlayan sokakların ölçü ve oranlarının korunduğu, dolayısıyla kent merkezinde yıllar içerisinde aynı mimari kimliğin sürdüğü görülmektedir (Şekil 2).

3. KENTE KARŞI SORUMLULUK VE MİMARLİK İLİŞKİSİ, FLORANSA ÖRNEĞİ

İtalya'da dünyadaki pek çok kentte olduğu gibi turistlerin en çok zaman geçirdiği mekanlar kent merkezleridir. İtalyanca'da Piazza olarak geçen meydanlar; halkın ve kentin ziyaretçilerinin buluştuğu, yemek, dinlenme, parti, alışveriş, açık hava dersliği gibi kullandığı ve genelde çevresini saran binaların işlevlerine göre dini, siyasi ve ticari veya sanatsal ağırlıklı olarak işlevlerini sürdüren meydanlardan oluşmaktadır (Karakurt, 2010).

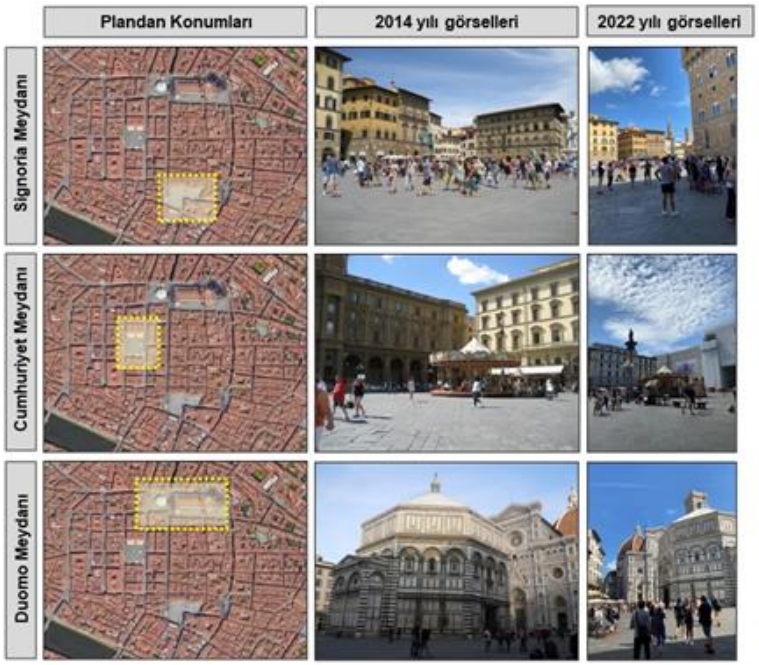
Floransa'da meydanların genelde simgesel yapılarla ilişkili olması, tarihi kent merkezinin korunuyor olmasından dolayı mekan algısının geçen zamanla birlikte korunuyor oluşu kentin bir hafızasının olduğunu ve bunun zaman içerisinde sürdürüldüğünü ifade etmektedir.

Çalışma kapsamında seçilen meydanlar, Floransa kent merkezinde yürüme mesafesi olarak çok yakın konumdadırlar. Signoria Meydanı ve Cumhuriyet meydanı arasındaki mesafe yaklaşık 270 metre, Cumhuriyet meydanı ve Duomo meydanı arasındaki mesafe ise yaklaşık 150 metre kadardır. Her üç meydan da etrafındaki tanımlı kentsel boşluk ile birlikte kentsel dokunun önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Şeliş 3, Şekil 4).

Şekil 3. Çalışma kapsamında seçilen meydanlar ve yakınlıkları, Cumhuriyet, Duomo ve Signoria meydanları (Fotoğraflar yazarın kişisel arşivine aittir, Floransa, 2022)

2014 ve 2022 yıllarında yerinde gözlem ve edinilen haritalar incelendiğinde, Floransa kentinin kültürel bir miras olarak sahip olduğu tarihi yapılar ve yapıların bulunduğu bağlamla olan ilişkilerinin korunduğu gözlemlenmiştir. Meydanları çevreleyen yapıların cephe hatlarındaki süreklilik, meydanların zemin malzemeleri, bina renkleri gibi açılardan değerlendirildiğinde meydanların aynı kimlikli durumunu zaman içerisinde korudukları görülmüştür (Şekil 5, Şekil 6).

Şekil 4. Meydanların merkez içinde konumu ve 2014-2022 yılı görselleri
(Fotoğraflar yazarın kişisel arşivi, Floransa)

Şekil 5. Duomo ve Signoria Meydanının 2014-2022 yılları arasındaki değişimi
(Fotoğraflar yazarın kişisel arşivi, Floransa)

Şekil 6. Cumhuriyet Meydanının 2014-2022 yılları arasındaki değişimi
(Fotoğraflar yazarın kişisel arşivi, Floransa)

Çalışma kapsamında seçilen Cumhuriyet, Signoria ve Duomo meydanlarının 2014-2022 yılı görselleri ve yerinde yapılan gözlemler ile seçilen kent meydanlarında zemin kaplaması, meydanı çevreleyen yapıların renkleri gibi başlıklar açısından meydanların korunduğu görülmektedir. Meydanlarda binaların sağlamlaştırılması gibi sebeplerden olduğu düşünülen durumlarda ise yapılar aslına uygun olarak korunarak ve yenilerek, yıllara bağlı olan yapı bozulmalarının önüne geçildiği düşünülmektedir. 2022 yılında Cumhuriyet meydanında kemerli biçimiyle meydanın içinden geçilmesini sağlayan yapının restorasyonda olduğu görülmektedir. Bunun dışında meydanlardaki ticaret işlevleri açısından yapılan incelemelerde ise, bu süreçte meydanı çevreleyen ticaret yapılarının benzer şekilde korunduğu görülmektedir. Kafe/restorantların meydana bakan cephelerinde yeme-işme işlevlerinin aynı şekilde sürdürüldüğü gözlemlenmiştir. Bu yönüyle meydan hem içinden geçilen hem de içerisinde oturulup, algılanan bir mekan halini korumaktadır. Cumhuriyet meydanın ortasında bulunan ve meydanın simgesel bir ögesi haline gelen kırmızı atlı karıncanın hareketli bir donatı olarak bu yıllar içerisinde yalnızca konumunda değişiklikler olduğu görülmüştür (Şekil 7).

Şekil 7. Floransa Via Dei Calzaiuoli Alışveriş Sokağının 2014-2022 yılları arasındaki değişimi
(Fotoğraflar yazarın kişisel arşivi, Floransa)

Değerlendirme kapsamında Cumhuriyet meydanına bağlanan bir ticaret aksı olan Via Dei Calzaiuoli alışveriş sokağı yerinde yapılan gözlemler ve 2014-2022 benzer açıdan çekilen fotoğraflarına bakıldığında ticaret markalarının pek çoğunun korunduğunun, mağaza tabelası, rengi gibi özelliklerin de bu süreç içerisinde benzer şekile kaldığı gözlemlenmiştir.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İtalya'da Cenova, Verona, Lucca ve Ravenna kentleri üzerinden yapılan bir çalışma sonucunda tarihsel olarak bugüne gelen ana aksların izleri günümüzde ticari işlevler olarak yer almakta ve meydanla bütünleşmektedir sonucu ortaya çıkmıştır. Bu durum İtalya'da sokakların, kentin merkezde bulunan meydanla olan yakın ilişkisini ve kentin geri kalan dokusuyla olan bütünleşik yapısını ortaya koymaktadır (Eskidemir, 2016). Uzun yıllardır İtalya hükümetinin kentteki koruma yaklaşımlarına bakıldığında gerekli tüm önlemleri titizlikle aldığı görülmektedir. Koruma yaklaşımları devam ederken yenileme çalışmalarının da göz ardı edilmeden sürdürüldüğü ve geleneksel milli bilinç ile kültürün sonuç ürünlerin başarısındaki katkısının büyük olduğu açıktır. Benzer durum diğer Avrupa kentlerinde de süregelmektedir (Bindal, 1990).

Floransa kentinin tarihsel olarak eskiden günümüze ulaşan planları incelendiğinde kent dokusunun belirli bir sisteme sahip olduğu görülmektedir. Kentsel planlama açısından yapılan müdahalelerin merkezlerde tanımlılığını artırmak için meydan boşluğunun çeperleri ile ilgili olduğu görülmüştür. İncelenen kentte meydan ve sokak sistemlerinin kentin odakları ve kentin diğer alanlarıyla bütünleşik oldukları görülmektedir. Kentin topoğrafik yapısının da kentin erişilebilir olmasına imkan tanıyan bir kentsel büyüme biçimine uygun olduğu söylenebilir. Bindal (1990), ağırlıkla Roma kentindeki yapıların hacim ve stil analizleri üzerine yapmış olduğu çalışmasının sonucunda tarihsel yapılara olan yaklaşımın uyumlu veya kontras olma durumunun detaylı ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Tek bir yapının korunması veya kent dokusundaki korunması gereken alanlar incelenirken sonucun tatmin edici olması açısından enine boyuna ele alınmasının önemini vurgulamaktadır. Çalışması kapsamında Roma özelinde meydanlar, avlular, sokaklar ve yapılar özelinde mimari akım, stiller, yapı yüksekliği, meydan genişlikleri ve bunlara bağlı olarak kentteki çatı izlerinin dahi planda ve silüetteki görünümü gibi pek çok açıdan detaylı olarak ele alındığı gözlemlenmektedir. Aslında tüm bu birikim ve yapıların birbiri ile olan ilişkisi ile kentin kültürü ve dokusunun biçimlendiği görülmektedir.

Çalışma kapsamında Floransa kentinin mimarlık ve sanat tarihi açısından çok katmanlı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Kentte etki eden, yapı ve kent ölçeğinde etkisi gözlenen akımlar ile kent gelişerek bugünki halini almıştır. Çalışma kapsamında 2014 ve 2022 yıllarına ait görseller ve yerinde yapılan gözlemler sonucunda kentin mimari kimliği ile güçlü bir kentsel imaja sahip olduğu söylenebilir. Özellikle çalışma kapsamında incelenen Signoria, Duomo ve Cumhuriyet meydanlarının sahip oldukları mekansal boyut, insan ölçeğiyle algılanabilirliği, mimari yapıların uyum içerisinde olması, bazı yapıların meydanın odak noktasıyla ilişkilenmesi gibi pek çok sebepten kaynaklı olarak kentin merkezi yaya açısından hızlı kavranabilir durumdadır. Kentin tüm kimlik öğelerini ve kültürel değerlerini koruduğu ve bir kentsel hafızaya sahip olduğu görülmektedir. Bu durumun Türkiye'deki kentler için de kendi özgün kimliğini ortaya koymak adına araştırılabileceği düşünülmektedir. Kentlerde artan nüfus ve buna bağlı genişleyen ticaret hacminin kentin farklı gelişim bölgelerinde kendilerine yer bulmaya çalışmasının kontrollü larak denetlenmesi gerekmektedir. Aksi durumda, birbirlerine benzeyen ve tek tipleşerek büyüyen kentlerin kendi kimliklerinden uzaklaşmaları durumu kaçınılmaz olacaktır. Bu yönüyle tarihsel değerlerine bağlı olmanın, kentin yaşayış ve kültürünün sahip olduğu kentsel dış mekanların kalitesiyle okunabildiği düşünüldüğünde yapılan bu çalışmanın Türkiye özelinde de düşünülüp, çıkarımlar yapılması gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

KAYNAKLAR

Bindal, N. D. 1990, İtalya'da rönesans ve barok devirleri hacim ve stil analizleri, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.

Birlik, S., 2006, Tarihi Çevrelerde Kentsel Kimlik-Değişiminin Eşik Analizi: Trabzon'da Bir Deneme, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Çöl, Ş., 1998, Kentlerimizde Kimlik Sorunu ve Günümüz Kentlerinin Derecesini Ölçmek için Bir Yöntem Denemesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Eskidemir, K., 2016, Kent Morfolojisi ve Kültür: Anadolu ve İtalya Kentleri Karşılaştırmalı Analizleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Karakurt, D., 2010, Floransa ve Istanbul'da sokak cepheleri ve mekanlarının karşılaştırmalı analizi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kılınç, G., 2010, Roma Dönemi floransa kenti ve günümüze gelen izleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Scalzo, M. ve Özel, B., 2015, Floransa Rönesans Saray Mimarisinin Gelişiminde Bazı Sınırlamalar, 9. Uluslararası Sinan Sempozyumu, 21-22 Nisan 2015 Edirne,Türkiye.

Tezer, S. T., 2013, Kent biçiminin köprüler etkisinde değişiminin incelenmesi, Floransa örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

URL 1: http://www.aboutflorence.com/history-of-Florence.html (Son erişim tarihi: 09.11.2022)

ANADOLU SELÇUKLU VE OSMANLI DÖNEMLERİNE AİT CAMİLERİN ENERJİ PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ: KONYA ÖRNEĞİ

EVALUATION of the ENERGY PERFORMANCES of MOSQUES BUILT in ANATOLIAN SELJUK and OTTOMAN PERIODS: THE CASE of KONYA

Neriman Gül Çelebi[1], Ümit Arpacıoğlu[2]

[1] Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
[1] ngcelebi@gmail.com
[2] Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye
[2] umit.arpacioglu@msgsu.edu.tr

ÖZET

Camiler sosyo-kültürel işleve sahip, anıtsal mimari mirasının değerli öğeleridir. Bu açıdan bu çalışmada, Türk-İslam kültürü açısından büyük bir öneme sahip Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait camilerin envanterinin belgelenmesi ve cami yapılarının enerji verimliliği açısından araştırılması amaçlanmaktadır. Çalışma alanı olarak Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde inşa edilen bir çok anıtsal mimari esere sahip, anadoluda Türk-İslam kültür ve sanatının önemli merkezlerinden biri olan Konya ili belirlenmiştir. Geleneksel camilerin plan-kesit, cephe öğeleri ile yapım tekniği ve malzeme özellikleri açıklanarak enerji analizleri yapılmıştır. Camilerin DesignBuilder simülasyon programı aracılığıyla enerji modellemeleri yapılarak enerji yükleri analiz edilmiş ve değerlendirilmiştir. Camilerin, inşa edildikleri dönemler ve tasarım özellikleri ile enerji yükleri arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmaların kısıtlı olması göz önünde bulundurululmalıdır. Bu açıdan, tarihi islam mimarisi ve anıtsal mimaride enerji verimliliği kapsamında yapılan çalışmaların simülasyon programları aracılığıyla daha fazla incelenmesi gerekliliği belirtilebilir. Bu çalışmada belirtilen tasarım krtiterleri ve yapım teknikleri ile yapıların enerji ihtiyaçları arasındaki ilişki, tasarımcılara, kutsal ibadet duygusu ile iç mekanda konfor koşullarının minimum enerji tüketimiyle sağlanacağı ibadethaneler tasarlamaları açısından ilham verecektir.

Anahtar kelimeler: Kültürel Miras, Anıtsal Mimari, Camiler, Enerji Verimliliği

ABSTRACT

Mosques have a socio-cultural function and are valuable elements of the monumental architectural heritage. In this respect, in this study, it is aimed to document the inventory of mosques of the Seljuk and Ottoman periods, which are of great importance in terms of Turkish-Islamic culture, and to investigate the mosque structures in terms of energy efficiency. Konya province has been determined as the study area which is one of the important centers of Turkish-Islamic culture and art in Anatolia, and has many monumental architectural works built in the Seljuk and Ottoman periods. Plan-section, facade components, construction technique, and material properties of traditional mosques are explained and energy analyzes are made. Energy models of the mosques are made using the DesignBuilder simulation program, and their energy loads are analyzed and evaluated. The relationship between the periods in which mosques were built and their design features and energy loads are handled. Studies in this area are limited and this should be taken into account. In this respect, it can be presented that it is necessary to the studies carried out within the scope of energy efficiency in historical Islamic architecture and monumental architecture should be examined more through

simulation programs. In this study, the relationship between the design criterias and construction techniques and the energy needs of the buildings will give inspiration to designers to design prayer halls places that will provide a sacred sence of worshipping and provide comfort conditions in the interior with minimum energy consumption.

Keywords: Cultural Heritage, Monumental Architecture, Mosques, Energy Efficiency

1. GİRİŞ

Anıtsal cami yapıları kültürel ve dini mimari mirasın değerli öğeleridir. Bu açıdan bu yapıların envanterinin oluşturulması kültürel mirasın korunması açısından önem taşımaktadır. Mimari miras açısından sahip oldukları değerin yanı sıra insanların günlük ve haftalık ibadetleri için toplandıkları merkezi bir alanı temsil etmekte ve Müslümanların eğitim, kültür ve sosyal faaliyetleri için bir mekân olarak kabul edilmektedir. Camiler, diğer yapı türleri ile karşılaştırıldığında, belirli bir bölge ve saat diliminde aynı anda kullanılmakta, benzersiz bir aralıklı çalışma planına sahip olmaları ile karakterize edilmektedir. Bu durum, yapının ısıtma ve soğutma istenen dönemlerde iklim bölgelerine bağlı olarak enerji talebi üzerinde etkili olmaktadır (Al-Homoud ve diğ., 2005). Cami yapıları günlük beş vakit olmak üzere cemaat namazı sırasında aralıklı olarak kullanılan büyük bir ibadethane içermektedir. Cuma öğle namazlarında ve günlük vakitlerde camilerin doluluk oranları değişim göstermektedir (Azmi & Kandar, 2019). Beş vakit namazın her biri genellikle 30-45 dakika sürmekte, haftalık Cuma namazı öncesi ve sonrası dahil yaklaşık 2 saat sürmektedir. Bu bağlamda, dini bir yapıda kullanıcının ibadet süresince konfor koşullarında olması son derece önem taşımaktadır. Kutsal ibadet duygusu ile tasarlanan yapılarda ibadet rahat ve konforlu bir alanda yapılabilmelidir. Bu açıdan, camilerde termal konfor ve işleyiş büyük bir önem taşımaktadır.

Camilerin iklime bağlı tasarım özellikleri iç mekânda konfor koşullarını ve yapının ısıl performansını etkilemektedir (Abdou ve diğ., 2005). Bu nedenle, cami yapısının enerji verimliliği büyük ölçüde, bir sistem olarak birlikte çalışan duvarlar, çatı ve pencereler gibi yapı bileşenlerinin genel ısıl performansına bağlıdır (Al-Homoud ve diğ., 2009). Özellikle enerji verimliliği açısından caminin ısıtma ve soğutma yükü önem taşımaktadır, çünkü ısıl performansı zayıf olan bir camide konfor koşullarını sağlamak için daha fazla enerji tüketilir. Bu doğrultuda yapılan bir çalışmada (Al-Homoud ve diğ., 2009), Suudi Arabistan'ın Damman şehrinde, sıcak nemli iklim bölgesinde yer alan üç cami yapısı için iç mekan konfor koşulları ve bu koşulların tüketilen enerji seviyeleriyle olan ilişkisi araştırılmıştır. İncelenen camilerden yalnızca birinin ısı yalıtım katmanına sahip olduğu belirtilmiştir. Sonuç olarak, Yalıtımsız iki caminin, daha yüksek düzeyde enerji tüketimleri ve termal konfor açısından memnuniyetsizlikleri rapor edilmiştir. 2020 yılında yapılan farklı bir çalışmada (Shohan & Gadi, 2020), bir cami yapısının termal konfor koşulları simüle edilmiş, konforsuz koşulların ısı kazancı ve ısı kaybına bağlı olarak ortaya çıktığı ve bu koşulların temel olarak cami yapı kabuğunun yetersizliğinden kaynaklandığı belirtilmiştir.

Dünyada kullanılan enerjinin büyük bir bölümünün mevcut binalarda ısıtma ve soğutma amaçlı kullanıldığı bilinmektedir (US Department of Energy, 2012). Benzer bir yüksek enerji kullanımının, Müslümanların günlük ve haftalık ibadetler için bir araya geldikleri cami yapıları için de gerçekleştiği belirtilebilir (Al-Homoud ve diğ., 2005). Bu açıdan anıtsal ve kültürel mimari mirasının önemli temsilcilerinden olan camilerin enerji verimliliği açısından araştırılması değerli bir çalışmadır.

Camilerin işletilmesi ve bakımıyla ilgilenenlerin yanı sıra tasarımcılar ve mühendisler için değerli çalışmalar yapılabilecek bu alanda, literatürde camilerin temel tasarımı ve enerji performansı hakkında yeterli araştırma bulunmamaktadır. Aynı zamanda, mevcut araştırmalar içerisinde cami yapılarını ele alan çalışmalar ağırlıklı olarak sıcak nemli ve yarı kurak iklimlerde ele alınmaktadır. Bu çalışmada, Türk-İslam kültürünün önemli öğeleri olan camilerin envanterini oluşturmakla birlikte, ılımlı-kuru iklim bölgesinde yer alan Konya' daki Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait cami yapıları enerji verimliliği açısından araştırılmaktadır. Bu açıdan, enerji verimliliği ve camiler kapsamında yapılan çalışmalara katkıda bulunmak ve yüzyıllar önce inşa edilmiş anıtsal mimari mirasın önemli öğeleri olan yapıların günümüzdeki enerji ihtiyacını araştırarak, bu yapıların enerji verimliliği açısından sahip olduğu değeri göstermek hedeflenmektedir.

2. MATERYAL ve YÖNTEM

Bilimsel araştırma projesi (BAP) kapsamında hazırlanan bu çalışmada, analizleri yapılan Selçuklu dönemi Camilerinden İplikçi Camii ve Osmanlı Camilerinden Şerafeddin Camii ele alınmaktadır. Çalışmada, öncelikle literatürde tarama tekniği kullanılarak Konya ili ve Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait camiler ile ilgili bilgiler toplanmıştır. Camilerin yerinde uçan göz (drone) ile görüntülemesi gerçekleştirilmiş, fotoğraflar ile özellikleri belgelenmiştir. Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden alınan elektronik ortamdaki çizimleri renklendirilerek yerinde tespitlere dayalı mevcut durumu, yakın çevresiyle olan ilişkileri çizimler üzerine işlenmiştir. Literatür taraması, çizimler ve görseller doğrultusunda plan kesit, cephe, üst örtü öğeleri açıklanarak tipolojik analizler yapılmıştır. Ayrıca, yapım tekniği ve malzeme özellikleri açıklanmıştır. Mimari özellikleri belgelenen camiler, DesignBuilder simülasyon programında modellenerek, camilerin ısıtma-soğutma ve toplam enerji yükleri analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda bir değerlendirmede bulunulmuştur.

- **Konya İli**

Konya ve çevresi Neolitik döneme kadar uzanan izleri bünyesinde barındıran en eski yerleşim yerlerinden biridir. Tarihi boyunca mimari bir merkez olan Konya, İslam öncesi medeniyetlerin bıraktığı mirasın yanı sıra Selçukluların başkenti, Osmanlı'nın önemli eyalet merkezlerinden biri olması sebebiyle birçok tarihi ve kültürel mirasa da sahiptir (Baykara, 2002). Kentin, sosyo-kültürel açıdan önemli bir merkez niteliği kazanmasında, dini, siyasi ve ticari işlevlerin, tarihsel dönemlere göre değişen veya biriken ağırlıklarının önemli bir rolü vardır. Anadolu'nun doğusu ve batısı arasında köprü oluşturan konumu, yörede devamlı, değişen ve gelişen bir kültür sürecini de beraberinde getirmiştir (Çağlar, 2018). Anadoluda Türk-İslam kültür ve sanatının en önemli ana merkezlerinden biri olan Anadolu Selçuklu ve Osmanlı yapıtlarını ev sahipliği yapan şehir çalışma alanı olarak seçilmiştir.

İç Anadolu Bölgesinde yer alan Konya ili Türkiye'nin ılımlı-kuru iklim bölgesinde yer almaktadır. Enerji verimliliği açısından, Ilımlı-kuru iklim bölgelerinde ısıtmanın istendiği dönem ön plana çıkmaktadır. Yapı yönlendirilişi güneşten maksimum yararlanacak şekilde güneye doğru olmalıdır. Yapı formu ısıtmanın istendiği dönemde rüzgâra kapalı olacak şekilde, kareye yakın kompakt formdur. Yapı kabuğu iç mekânda konfor koşullarını sağlayacak optik ve termofiziksel özelliklere sahip olmalıdır. Cephedeki açıklıklar gerekli ısı kontrolünü sağlayacak büyüklükte olmalıdır.

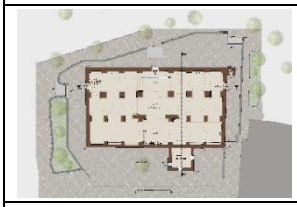
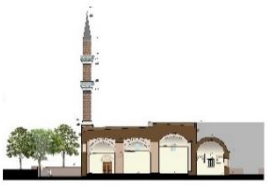
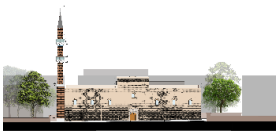
3. BULGULAR

Bu bölümde Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Camilerinin, İplikçi Camii ve Şerafeddin Camii, mimari özellikleri ve simülasyon sonuçlarına göre enerji yükleri açıklanmaktadır.

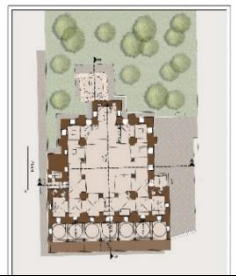
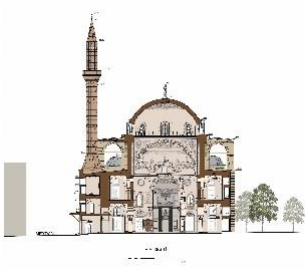
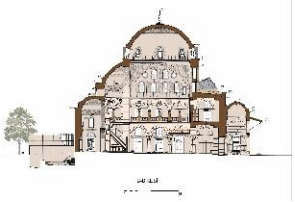
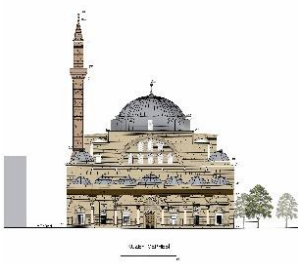
3. 1. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Camilerinin Mimari Özellikleri

İplikçi Camii'nin mimari özellikleri Tablo 1'de ve Şerafeddin Camii'nin mimari özellikleri Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 1. İplikçi Camii Mimari Özellikleri (Çelebi & Arpacıoğlu, 2023)

<table>
<tr><td colspan="4">Tasarım Tipolojisi</td></tr>
<tr><td rowspan="4"> </td><td>Yapıldığı Dönem</td><td colspan="2">13.yy., Selçuklu Dönemi</td></tr>
<tr><td>Plan Şeması</td><td colspan="2">Dikdörtgen plan, Dış düz; iç kubbe</td></tr>
<tr><td>Mekan Organizasyonu</td><td colspan="2">İki mekânlı</td></tr>
<tr><td>Cami Alanı Toplam m2</td><td colspan="2">794.5 m^2</td></tr>
<tr><td colspan="4">Yapım Teknikleri ve Malzeme Özellikleri</td></tr>
<tr><td rowspan="15">

  </td><td rowspan="5">DUVAR</td><td>Örgü Tekniği</td><td>Kagir</td></tr>
<tr><td>Malzeme</td><td>Beden duvarlarının tamamı tuğla</td></tr>
<tr><td>Boyut (hxd)</td><td>750 x 95</td></tr>
<tr><td>Doluluk-Boşluk</td><td>Batı ve doğu cephelerinin üst ve orta kısmında birer aydınlatma penceresi, güney cephesinde mihrabın sağında ve solunda birer pencere ve üst kotta, cephenin ortasında bir aydınlatma penceresi. Pencere oranları kare ve 1/2 oranı şeklindedir.
Giriş kapısı kuzey cephesindedir. Kapının sağında ve solunda birer pencere yer almaktadır.</td></tr>
<tr><td>Malzeme</td><td>Ahşap kaplama</td></tr>
<tr><td>DÖŞEME</td><td>Örgü Tekniği</td><td>Kagir</td></tr>
<tr><td rowspan="4">ÖRTÜ</td><td>Malzeme</td><td>Tuğla</td></tr>
<tr><td>Doluluk-Boşluk</td><td>Açıklık mevcut değildir.</td></tr>
<tr><td>Boyut (Çap/Kalınlık)</td><td>700/55</td></tr>
<tr><td rowspan="2">MİNARE</td><td>Örgü Tekniği</td><td>Kagir</td></tr>
<tr><td>Malzeme</td><td>Tuğla</td></tr>
<tr><td rowspan="2">TEKİL TAŞIYICI</td><td>Form</td><td>Paye</td></tr>
<tr><td>Malzeme</td><td>Taş</td></tr>
</table>

Tablo 2. Şerafeddin Camii Mimari Özellikleri (Çelebi & Arpacıoğlu, 2023)

<table>
<tr><td colspan="4">Tasarım Tipolojisi</td></tr>
<tr><td rowspan="4"> </td><td>Yapıldığı Dönem</td><td colspan="2">17. yy. Osmanlı Dönemi</td></tr>
<tr><td>Plan Şeması</td><td colspan="2">Kare plan, üst örtü kubbeli</td></tr>
<tr><td>Mekan Organizasyonu</td><td colspan="2">İki mekânlı</td></tr>
<tr><td>Cami Alanı Toplam m^2</td><td colspan="2">714,47 m^2</td></tr>
<tr><td colspan="4">Yapım Teknikleri ve Malzeme Özellikleri</td></tr>
<tr><td rowspan="15">

  </td><td rowspan="3">DUVAR</td><td>Örgü Tekniği</td><td>Kagir</td></tr>
<tr><td>Malzeme</td><td>Beden duvarları giriş cephesi ve yan cephe duvarları kesme taş, GB cephesi taş örgü, GD cephesi ve KB cephesi duvarı sivri kemer yüzeyinde bir sıra kesme taş ve üç sıra tuğla örgü.</td></tr>
<tr><td>Doluluk-Boşluk</td><td>Doğu, batı ve güney cephelerinde dört sıra pencere, kuzeyde, camiden son cemaat yerine açılan altı adet pencere; son cemaat yerinde mihrabiye pencere.Pencere oranları 1/2 şeklindedir. Kuzey, doğu ve batıda üç kapısı vardır.</td></tr>
<tr><td>DÖŞEME</td><td>Malzeme</td><td>Ahşap kaplama</td></tr>
<tr><td rowspan="4">ÖRTÜ</td><td>Örgü Tekniği</td><td>Kagir</td></tr>
<tr><td>Malzeme</td><td>Tuğla</td></tr>
<tr><td>Doluluk-Boşluk</td><td>Açıklık mevcuttur.</td></tr>
<tr><td>Boyut (Çap/Kalınlık)</td><td>ana kubbe: 1160 x 67 yarım kubbe: 325 x 57 son cemaat yeri: 329 x 35</td></tr>
<tr><td rowspan="2">MİNARE</td><td>Örgü Tekniği</td><td>Kagir</td></tr>
<tr><td>Malzeme</td><td>Kesme taş</td></tr>
<tr><td rowspan="2">TEKİL TAŞIYICI</td><td>Form</td><td>Sütun, Dikme, Paye</td></tr>
<tr><td>Malzeme</td><td>Kesme taş, mermer</td></tr>
</table>

Bu bölümde, Tablo 1 ve Tablo 2'de yer alan bilgilere ek olarak camilerin oryantasyonu, çevreleriyle ilişkileri ve kubbeye geçiş özellikleri ele alınmaktadır. Cami yapılarının yönlendirilişi diğer yapı türlerinden farklı özellik göstermektedir ve yön kıbledir. Konya'da yer alan camilerin kıblesi, yani yönlendirilişi güney yönündedir.

Şekil 1. İplikçi Camii ve Şerafeddin Camii Drone Görüntüleri (Yazarlara ait görseller, 2019)

İplikçi Camii çok ayaklı ve enine sahınlı olarak inşa edilmiştir. Alaaddin Tepesi'nin doğusunda Kürkçü Mahallesi'nde yer almaktadır. Yeni cadde oluşturulurken yol kotunun altında kalmıştır. Yapı nizamı ayrıktır ve yapı girişi sokaktandır. Beden duvarlarındaki payeler ve mihraba paralel üç bölüm oluşturacak şekilde tekil kesme taş örgüye sahip duvar payeleri birbirine tuğla sivri kemerler ile bağlanmaktadır. Kemerler üzerinde yükselen örtü sistemi çapraz tonozdur. Ana giriş kapısı ve mihrap aksında bulunan ana sahındaki iki bölüm eliptik kubbe, mihrabın önündeki daha geniş ve kare planlı bölüm ise kubbe ile örtülüdür. Beden duvarları ile birlikte tuğla olarak inşa edilmiş olan örtü sisteminde, kubbeye geçiş elemanları eğrisel üçgendir.

Şerafeddin Camii, Alaeddin tepesinin doğusunda yer almaktadır. Yapı nizamı ayrıktır ve yapı girişi sokaktandır. Cami merkezi kubbeli plan şemasına göre inşa edilmiştir. Kubbeyi dört büyük, altı küçük fil ayağı tutmakta, kubbe güneyde bir yarım kubbe ile desteklenmektedir. Örtü sistemi ile yapıya yükseklik kazandırıldığı dikkat çekmektedir. Harim, dört büyük ayağa oturan kare kaide üzerine yerleştirilmiş 11.10 m çapında kubbe ile örtülüdür. Kubbede yarım daire kemerli sekiz pencere bulunur. Kubbe geçişi pandantif ile sağlanmıştır. Merkezi kubbenin dışında kalan, harimin kuzeyinde yer alan bölümler ile doğu ve batı sahınlarının kuzeyindeki tek bölümlerin üzeri çapraz tonozla örtülüdür. Güneydeki yarım kubbe geçişinde ise tromp görülmektedir. Yarım kubbe ile örtülü olan mihrap nişinde örtüye geçiş elemanı olarak düzlem üçgen kuşak uygulanmıştır. Tüm örtü sistemi sıvalı ve kalem işi ile bezemelidir. Dış cephede örtü sistemi ana kubbe ile algılanmaktadır (Toktaş, 2016).

3. 2. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Camilerinin Enerji Analizleri

Anadolu Selçuklu Dönemi, İplikçi Camii ve Osmanlı Dönemi Şerafeddin Camii yapıları DesignBuilder simülasyon programı kullanılarak modellenmiştir. Design Builder yapı tasarımını enerji, karbon, aydınlatma ve konfor açılarından performans ölçmek ve kontrol etmek için geliştirilmiş EnergyPlus tabanlı bir yazılım aracıdır (Zhang, 2014). Design Builder

simülasyon programında öncelikle yapının konumuna ilişkin bilgiler girilmektedir. EnergyPlus programı ile aynı benzetim motorunu kullanan DesignBuilder, ANSI/ASHRAE 140 2004 standardıyla uyumlu olarak "Enerji Hesabı için Uluslarası Hava Verileri (International Weather for Energy Calculation / IWEC)" adında bir dosya içermektedir ve simülasyon yaparken, belirlenen tasarım günü için güneşin konumu, sıcaklık, basınç ve nem verileri için, IWEC kaynağından alınan bilgilerden yararlanmaktadır (Kirişçi & Arslan, 2022). Design Builder programında tüm şehirlere ait iklimsel veriler bulunmamaktadır. Bu açıdan çalışmada, Meteonorm yazılımı aracılığıyla bölgedeki meteoroloji istasyonlarından sağlanan veriler Design Builder yazılımına tanımlanmıştır ve iklim verileri için tipik yıl metodu kullanılmıştır.

Design Builder programında yapının fonksiyon özellikleri tanımlanmalıdır. Programda hazır olarak bir cami fonksiyonu bulunmamaktadır. Cami yapısının günlük ve haftalık çalışma saatleri, kullanıcı yoğunluğu gibi özellikleri programda tarafımızca tanımlanmıştır. Günlük namaz vakitleri ve cuma namaz vakitlerindeki kullanıcı yoğunlukları sisteme tanımlanarak insanlara bağlı ısı kazançları hesaba katılmıştır. Kullanıcılar ve kullanım saatleri göz önünde bulundurularak, karakteristik bir özelliğe sahip cami yapılarına özgü modeller geliştirilmiştir. Yapıların konforda kalması için ASHRAE standartları göz önünde bulundurularak konfor aralığı tanımlanmış ve bu doğrultuda tasarımsal ısıtma-soğutma yükü hesaplanmıştır. Sıcaklıkların konfor aralıklarının altında veya üstünde olduğu durumlarda ısıtma-soğutma sistemleri çalışmaya başlamaktadır.

Camilere ait metrekare başına ısıtma, soğutma ve harcanan toplam enerji yükleri Tablo 3'te gösterilmektedir. Design Builder simülasyon programında yapılan hesaplamalarda metrekare başına toplam enerji yükü ısıtma, soğutma ve aydınlatma yüklerinin toplamını ifade etmektedir.

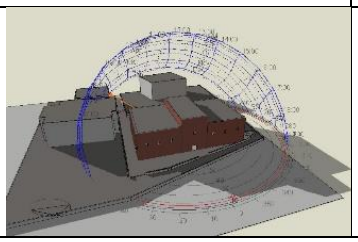
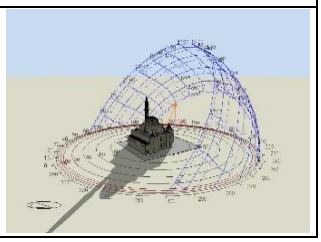
Farklı dönemlerde inşa edilen İplikçi Camii (13.yy.) ve Şerafeddin Camii (17.yy.) arasındaki en belirgin fark örtü tasarımı, kubbeye geçiş tekniğidir. Anadolu Selçuklu'dan Osmanlı'ya geçişte yapım tekniklerinde gelişme gözlemlenmektedir. Örtü açısından, kubbeye geçişte tekniğin gelişmesi yapıya yükseklik kazandıracak bir faktördür. Dolayısıyla, Şerafeddin Camii'nin yüksekliği ve hacmi İplikçi Camii'ne göre daha fazladır. Kullanılan yapı malzemeleri açısından İplikçi Camii'nde tuğla, Şerafeddin Camii'nde taş kullanılmıştır. Taş ve tuğla ısıl performans açısından yapıların ısıtma ve soğutma yüklerine katkı sağlayabilecek niteliktedir. İplikçi Camii duvar kalınlığı 95 cm, Şerafeddin Camii duvar kalınlığı 150 cm'dir. Bu açıdan, duvar kalınlıkları da göz önünde bulundurulduğunda, incelenen camilerde kullanılan yapı malzemelerinin binaların enerji yükünü azaltabilecek nitelikte olduğu belirtilebilir. Yapı malzemesinin özelliği, duvar kalınlığı gibi faktörlere bağlı olarak bir duvarın ısıl geçirgenlik özelliği değişim göstermektedir.

Enerji analizleri yapılan İplikçi Camii ve Şerafeddin Camii yapılarının inşa edildiği dönemler açısından zamansal farklılıkları, kullanılan taş malzemenin türü ve taş ve tuğla malzemelerin farklı ısıl iletkenlik değerlerine sahip olması, duvar kalınlıkları arasındaki farklar ısıl geçirgenlik özelliğini belirleyen faktörlerdir. Yapı kabuğu saydam bileşenlerinin özellikleri de ısıl geçirgenlik açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, yapı kabuğu ısıl geçirgenlik özellikleri cami yapılarının enerji yükünü etkileyen parametreler olarak değerlendirilmelidir.

Cephe açıklıkları ele alındığında, doğrudan güneş ışınımı kazancı sağlamak veya doğal havalandırma sağlamak açısından yönlere bağlı açıklıklar önem taşımaktadır. Aynı

zamanda, açıklıkların ısı kayıplarına yol açabileceği de belirtilmelidir. Tablo 3'te verilen yönlere bağlı cephe açıklık oranlarına göre, Şerafeddin Camii'nin çok yönlü ve daha yüksek oranda açıklıklara sahip olduğu görülmektedir. Bu oranların camilerin enerji yükü üzerinde etkili olacağı belirtilmelidir. Bir cami yapısının enerji yükünü etkileyen parametreler, incelenen cami yapılarında özellikle kabuk tasarımı, üst örtü özellikleri, duvar kalınlıkları, cephe açıklıkları ve yapıların boyutu olmak üzere, camilerin enerji yükleri arasında farklılık oluşturmaktadır. Aynı zamanda, anıtsal cami yapılarında hacim faktörü göz önünde bulundurulmalıdır. Sonuç olarak, incelenen cami yapılarının enerji yükleri ele alındığında, enerji verimliliği açısından değerli sonuçların elde edildiği belirtilmelidir.

Tablo 3. İplikçi ve Şerafeddin Camilerinin Enerji Analizleri

Cami İsmi/ Yapıldığı Dönem		**İplikçi Cami** 13.yy. Selçuklu Dönemi	**Şerafeddin Camii** 17. yy. Osmanlı Dönemi
Cami Alanı Toplam m²		794,5 m²	714.47 m²
Cami Yüksekliği (h)		13.14 m	24.14 m
Malzeme		Tuğla	Taş
Duvar Kalınlığı		95 cm	150 cm
Örtü Malzemesi		Tuğla	Tuğla
Örtü Kalınlığı		55 cm	67; 57; 35 cm
Pencere-Duvar Oranı (%)	**Güney**	1.62	7.27
	Kuzey	1.80	6.25
	Doğu	0.76	6.81
	Batı	0.77	11.74
m² Başına Soğutma Yükü kWh		11.02	36.00
m² Başına Isıtma Yükü kWh		185.07	215.52
m² Başına Harcanan Enerji (ısıtma-soğutma-aydınlatma) kWh		202.90	257.93
Toplam Enerji Yükü kWh		161190.73	184286.20
Cami Enerji Modellemesi			

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, Türk-İslam kültür ve sanatının en önemli ana merkezlerinden biri olan ve sosyo-kültürel işleve sahip anıtsal yapıların yer aldığı Konya şehrinde, Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerine ait anıtsal cami yapıları enerji verimliliği açısından araştırılmıştır. Dini ve kültürel mirasın önemli öğeleri olan anıtsal camiler medeniyetimiz şehir morfolojisinin oluşmasını sağlamakta ve tasarım özellikleriyle ayrı bir tipoloji oluşturmaktadır. Bu açıdan, bu anıtsal mimari yapıların envanterinin çıkarılması ve mevcut durumlarının tespitinin yapılması ve bu yapıların enerji verimliliği açısından ele alınması önem arz etmektedir.

Çalışmada 13.yy. Anadolu Selçuklu Döneminde inşa edilmiş İplikçi Camii ve 17.yy. Osmanlı Döneminde inşa edilmiş Şerafeddin Camii ele alınmıştır. Camilerin mimari tasarım özellikleri açıklanarak aradaki farklılıklar gösterilmiştir. Aynı zamanda enerji analizleri yapılarak tablo şeklinde sunulmuştur. İplikçi Camii'nin m^2 başına harcanan enerji miktarı 202,90 kWh, Şerafeddin Camii'nin m^2 başına harcanan enerji miktarı 257.93 kWh'dir. Enerji ihtiyaçları arasındaki fark tasarım özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Yapı bileşenlerinin özellikleri ve yapıların hacimleri doğrultusunda, cami yapılarının enerji ihtiyaçlarının makul düzeyde olduğu belirtilmelidir. Aynı zamanda, Design Builder simülasyon programının m^2 başına enerji yükü hesaplamasının anıtsal cami gibi hacmin önemli bir faktör olduğu yapılar için yeterli olmadığı ve hacimle ilişkili analiz sonuçlarının gerekliliği belirlenmiştir.

Sonuç olarak, incelenen camilerin m^2 başına harcanan enerji yükleri ele alındığında, enerji verimliliği açısından İplikçi ve Şerafeddin Camileri için olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde inşa edilen camilerin analizleri doğrultusunda, anıtsal mimari mirasın önemli öğeleri olan cami yapılarının, geleneksel tasarım özellikleri ve yapım teknikleri ile enerji verimli yapılar olduğu söylenebilir. Anıtsal cami yapıları ve enerji verimliliği alanında yapılan çalışmaların yetersiz olması göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmanın ileride yapılacak araştırmalar için potansiyel araştırma kapsamları oluşturacağı öngörülmektedir. Kültürel ve dini mirasın belgelenerek korunması ve enerji verimliliği açısından analiz edilmesi, bu alanda yapılacak çalışmalara öncü olmakla birlikte, minimum enerji ihtiyacı ile konfor koşullarının sağlanacağı ve kültürel bir mimari öğe olarak tasarlanacak camilere yol göstermek açısından büyük bir önem taşımaktadır.

NOT: Bu çalışma, "Anıtsal Mimari Mirasının Konfor Parametreleri ve Enerji Verimliliği Bakımından Araştırılması, Selçuklu-Osmanlı Dönemi" başlıklı Doç. Dr. Ümit ARPACIOĞLU'nun yürütücülüğünde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi (BAP)'nden türetilmiştir.

KAYNAKLAR

Abdou, A., Al-Homoud, M., & Budaiwi, I., 2005. "Mosque Energy Performance, Part I: Energy Audit and Use Trends Based on the Analysis of Utility Billing Data". Journal of King Abdulaziz University-Engineering Sciences, *16*(1), 155–173. https://doi.org/10.4197/ENG.16-1.10

Al-Homoud, M., Abdou, A., & Budaiwi, I., 2005. "Mosque Energy Performance, Part II: Monitoring of Energy End Use in a Hot-Humid Climate". *Journal of King Abdulaziz University-Engineering Sciences*, *16*(1), 175–191. https://doi.org/10.4197/ENG.16-1.11

Al-Homoud, M. S., Abdou, A. A., & Budaiwi, I. M., 2008. "Assessment of monitored energy use and thermal comfort conditions in mosques in hot-humid climates". Energy and Buildings, *41*(6), 607–614.

https://doi.org/10.1016/J.ENBUILD.2008.12.005

Azmi, N. A., & Kandar, M. Z., 2019. "Factors contributing in the design of environmentally sustainable mosques". Undefined, *23*, 27–37. https://doi.org/10.1016/J.JOBE.2019.01.024

Baykara, T., 2002. "Konya", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 26, s. 182-187.

Çağlar, S., 2018. Kamusal Yapıların Toplumsal Bellekteki Yeri: Konya Kent Merkezi Örneği (Alaeddin Mevlana Aksı) (Yayınlanmamıış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Kirişçi, H. B., & Arslan, H. D., 2022. "Bir Eğitim Yapısının DesignBuilder Programı ile Enerji Etkinlik Analizi". Ege Eğitim Teknolojileri Dergisi, 6(1), 1–16. https://doi.org/10.47480/ISIBTED.979368

Shohan, A. A. A., & Gadi, M. B., 2020. "Evaluation of Thermal and Energy Performance in Mosque Buildings for Current Situation (Simulation Study) in Mountainous Climate of Abha City". Sustainability 2020, Vol. 12, Page 4014, 12(10), 4014. https://doi.org/10.3390/SU12104014

Toktaş, G., 2016. Konya'daki Klasik Dönem Osmanlı Camileri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Us Department Of Energy, 2012. American Energy Outlook, 2012. US Energy Information Administration, Department of Energy.

Zhang, L., 2014. "Simulation Analysis of Built Environment Based on Design Builder Software". Applied Mechanics and Materials, 580–583, 3134–3137. https://doi.org/10.4028/WWW.SCIENTIFIC.NET/AMM.580-583.3134

PUBLIC RESPONSIBILITIES of PRIVATE BUILDINGS: THE SOFT BUILDING EDGE AS a NEW DESIGN APPROACH

Hale Gönül

Mimar Sinan Fine Arts University, Architecture Faculty, Architecture Department, İstanbul, Turkey
hale.gonul@msgsu.edu.tr

ABSTRACT

Public space is a vital component in the rendering of the urban realm as an inclusive and hospitable environment. Nevertheless, an extensive part the urban area is constituted by private buildings. Therefore, designers increasingly have been offering public spaces in the building-city interfaces, transforming the interface into a soft edge. The new design approach, highly relevant in contemporary architecture, emerges out of the responsibility of the architect towards the urban environment. This paper aims to delve into this new design approach to explore the design strategies employed for achieving cohesive and inclusive building-city interfaces. The strategies examined within the paper are; mixed-use program (hybrids), urban plaza (on edge, in mass), passage/arcade, publicly accessible roof, activated façade (space instead of surface), permeable ground floor (visual and/or functional connection) and shared facilities. They are illustrated and discussed with recent architectural projects within the paper. By studying the design strategies, the research seeks to demonstrate the acknowledged role and responsibility of the architect in the urban context within the scope of contemporary architecture.

Keywords: Inclusive Design, Soft Edge, Hybrid Urban Spaces, Contemporary Architecture, Building İnterfaces

1. INTRODUCTION

Urban public spaces are highly crucial in terms of constituting an urban identity and sense of belonging. This peculiar characteristic of urban space in terms of place-making is strongly significant for an inclusive city, especially in culturally diverse societies. Nevertheless, a substantial part of the urban realm consists of private spaces. The private and semi-private buildings, such as housing, offices, schools, corporate buildings, transportation facilities, industrial structures, etc. are usually muted and introverted, which render the urban surrounding dull, hence exclusivist. Yet, it is the liveliness of urban areas that determines the quality as well as the safety of urban spaces. Jan Gehl indicates the building-street interface as a significant aspect decisive in the sought-after liveliness of the urban realm. Therefore, the relation of public and private spaces emerges as a decisive element in the rendering of the urban space. To address the aforementioned urban context, contemporary architectural projects have been increasingly offering public spaces on their urban interfaces. Furthermore, private spaces are transforming into hybrid urban spaces, which harbor both private and public areas, as well as transition spaces between them. The soft edges offering public spaces and activities guarantee a more vivid urban space, therefore lead to a more integrated society. As the designer is the actor responsible for the vital connection between the building and the urban area, various design strategies addressing the soft edges are observed within the scope of contemporary architecture.

2. THE PUBLIC SPACE AS A SOFT EDGE

There has been an increased interest recently in the rendering of public spaces worldwide, subsequent to the attention paid to place-making since the second half of the 20th century. Although the concept of public space is "as old as the city itself" (Madanipour, 2019, p. 38), the meaning attached to the concept is usually diverse and oftentimes ambiguous. Nevertheless, there is a consensus on the common quality of public space, that it is unconditionally inclusive, therefore is open and accessible to all.

The emergence of public space, in the first place, is thought to be bound to three functions, summarized as "trade, religious ceremonies and, above all, the exercise of democracy" (Fera, 2012, p. 6). Its role in the promotion of equality and democracy is especially important for the global cities with culturally, ethnically and economically diverse populations, as public space offers a place to integrate people of various backgrounds (Schmidt, 2008 as cited in Németh & Schmidt, 2011, p. 5). By offering social cohesion, it helps to create social inclusion and belonging, rendering people part of a place or society (Festas, 2012).

Although public spaces are so crucial in the life of the urban realm, the majority of the urban space is constituted by buildings. What emerges as an important aspect here is the interfaces of the buildings and the city, or the building edge. "Soft edges," which mean, open and active interfaces between the city and the building can perform as exchange zones between the public and private realms and therefore act as a place of connection rather than separation, ensuring a lively and safe urban realm (Gehl, 2010, p. 75-77 and 99). The edge, then, is as a mediator offering a soft transition between the public and private areas (Genise, 2015, p. 59).

To address the decisive building-city interface, privately owned public spaces (POPs) have been increasing as a design policy in the urban areas. POPs are outdoor areas of private buildings that act as transition zones between public and private realms, connecting to the urban fabric; in this aspect they contribute to the quality of life in the cityscape (Lee, 2021, p. 28). The role of the public space in improving the quality of urban life is especially vital in dense urban areas (Cho et al., 2016, p. 1-2), so, not surprisingly, the first introduction of POPs was by the Department of City Planning of New York City in the 1961 Zoning Resolution[1]. Now, they are a strategy set by local administrations to provide more and better public spaces in especially dense urban fabrics; and they operate in terms of cooperation rather than privatization.

The maintenance of the public character is so crucial that some POPs which have lost their public aspect, are revitalized. One such project is undertaken by Snøhetta in 550 Madison, aka the AT&T Building, the famous postmodern monument of Philip Johnson (Figure 1). Over years, the rear public space was partly enclosed, and the arcade openings of the plaza were covered with dark windows, which hindered visibility and accessibility of public areas (URL 1). Snøhetta seeks to increase the porosity of the building mass and to re-open and revitalize the space with new interventions, which will also operate as a passage. Michelle Delk (as cited in Harrouk, 2020), Partner and Director of Landscape Architecture at

[1] For more information about New York City and POPs, refer to (Kayden et al., 2000).

Snøhetta, states that they need to "recognize that they [privately-owned public spaces] are part of a network that contribute to the livelihood of the city". Restoring the public space means restoring the urban life; and the architects acknowledge the role of the designer in this process.

Figure 1. 550 Madison Garden and Revitalization by Snøhetta (URL 1)

3. THE RESPONSIBILITY OF THE ARCHITECT

Herzog (2006, s. 18) contends the architecture profession is too obsessed with the building that it fails to consider the urban spaces around them during the design process. His argument is acknowledged by the overabundance of representative, incommunicative façades in contemporary architecture or the occasional reckless disregard shown for the urban context. On the other hand, the Architects' Council of Europe (ACE) depicts the responsibility of the architect in providing a better urban environment and confirms strong community ties and inclusive cities are bound to better architectural designs (Zammit, 2014, p.5). The Council defines responsible design as "quality-oriented and geared at the production of sustainable, accessible, environments"; which means acknowledging the impact design can have on socio-cultural and environmental aspects of cities (Zammit, 2014, p. 6 and 12). ACE also draws attention to the connection between buildings and urban spaces and claims that it is one of the responsibilities of the architectural profession to built structures connected to the urban fabric (Zammit, 2014, p. 19). In a similar vein, the Leipzig Charter, released in 2007, also confirms that architects are primal actors in the production of high-quality public spaces and that the interaction between the profession of architecture and urban planning should be enhanced for high-standard public spaces (URL 2, p. 3). With this consciousness, architects, today, employ various design strategies to integrate public spaces and functions within their designs.

4. DESIGN STRATEGIES

In contemporary architecture, certain design strategies emerge as prevalent approaches related to the urban responsibilities involved in the design of private buildings. These strategies help to obtain soft edges, which invigorate the city and aid to weave the building with the urban surrounding, thus providing inclusive spaces for the public. The most

prevalent design strategies can be summarized as, mixed-use program (hybrids), urban plaza (on edge, in mass), passage/arcade, publicly accessible roof, activated façade (space instead of surface), permeable ground floor (visual and/or functional connection) and shared facilities. Usually, various of these design strategies are employed simultaneously within one building.

4. 1. Mixed-use Program (hybrids)

Mixed-use buildings are not new to architecture, though they have been on the rise in our century. Musiatowicz (2014, p. 13) propounds hybrid buildings, which appeared at the end of nineteenth century, are slightly different from mixed-use ones that within them the programs not only co-exist but also interrelate. The motivation for hybrids is both financial, because such buildings allow for maximization of built area in a plot as well as income, and social as they help revitalize city centers (Fenton, 1985, p. 5). In fact, mixed use city-scapes have been part of the solution of compact cities, that are pedestrian-friendly and lively since Jane Jacobs advocated a vibrant and walkable city opposing the zoning of modern architecture, and foresaw a city of diverse functions. In due course, "the topographic hybrid", as Mozas (2014, p. 34) names it, which is modeled as the "continuation of the existing natural landscape" has become widespread in the 1960s. Such hybrids penetrate into the realm of urban planning and one of the characteristics for them is their "interrelationships with the surrounding public space" (Mozas, 2014, p. 41). In Mozas's words:

"*The ideal hybrid feeds off the union of public and private spheres. The intimacy of private life and the sociability of public life find anchors for development in the hybrid building.*" (Mozas, 2014, p. 39).

In a similar vein, Holl (2014, p. 8) indicates the role of hybrids in shaping public space. He claims that pedestrian oriented urbanity becomes possible with porous hybrids, that are "social condensers" for the public (Holl, 2014, p. 8). Furthermore, Musiatowicz (2014) argues that the evolution of hybrids and increasing relevance of public space occurred concurrently in urban areas due to the ever-changing urban life requiring these forms. This view is acknowledged by the vast number of mixed-used structures offering public spaces. Although, for these projects, mixing offices, residences and retail spaces are very common, our century also witnesses unexpected programs merging within a single building. Tschumi (1996, p. 205) defines the case as "transprogramming," meaning "combining two programs, regardless of their incompatibilities, together with their respective spatial configurations" and gives the reference of "planetarium+rollercoaster"[2]. One such innovative case is the CopenHill by BIG, weaving together the energy plant and a recreational facility. This project is especially noteworthy as it revitalizes an area that would otherwise be desolated due to its industrial function. Another notable case is the changing nature of the city halls, which have traditionally been monumental buildings, representing power and infusing awe to crowds, establishing whatsoever any interaction to the urban surrounding (URL 3). However, Henning Larsen seeks to reverse this definition, by designing an administrative building, the Goyang City Hall, that doubles as a cultural space and a public garden, that brings citizens together and weave the landscape. Louis Becker, the global design principal at Henning Larsen Architects, proposes that the design of new city halls should "obliterate

[2] With this concept, Tschumi (1996, p. 257) intends to disrupt the relation between form and function, or generate disjunction as he names it, and links the concept to multiplicity and fragmentation.

the building/street boundary" and "care for the community with multi-functionality" for a democratic design (URL 4).

4. 2. Urban Plaza (on edge, in mass)

In contemporary practice, most large-scale projects involve an urban open space, either on their edge, or at different levels through the building mass. Most of the time, an urban open plaza is all that it gets to relate to the surrounding urban fabric.

Musiatowicz (2014) announces the public plaza as one of the tools by which structures, especially hybrids connect to the public space. He writes:

"...,many hybrids engage with the public realm either by pulling some part of the surface of the city over or onto the building, or by distributing it vertically through the building as a series of elevated plazas, gardens or arcades. Public space and landscape become hybridized with other programmatic elements of the building. ..." (Musiatowicz, 2014, p. 19).

The Pompidou Centre can be designated as a pioneer in terms of offering a public space in the building-city interface. The project is noteworthy not only for the innovative high-tech façade and structure, but also for the sloping plaza in front. In a similar vein, our century witnesses many buildings that set back from the street to allow for a public space on the urban interface; like the Forum UZH by Herzog & de Meuron; where the building stands back to allow for a public plaza in front so that "the city extends into the university" (URL-5).

Image 1. Axel Towers by Lundgaard & Tranberg Architects; (photo by: Author, 2019)

On the other hand, as suggested by Musiatowicz's words, plazas shaped within the building masses appear more often than expected. They sometimes acquire different names in accord with the concept, like the Valley project by MVRDV; where the so-called green valley, which locates on the 4th and 5th floors of the complex, is open to the public and accessed by a footpath from the street. Sometimes the valley concept is used as a space binding all the functions and fragments of the structure. One such instance is the Sliced Porosity Block (Raffles City Chengdu) by Steven Holl. There is a large urban plaza, consisting of 3 valleys, influenced by a poem by Du Fu, binding the buildings around. Another noteworthy case is Ewha Womans University by Dominique Perrault, where the so-called "campus valley" creates a new topography. Some projects bind the upper level plaza with the ground floor surrounding plazas, like the "O" by MVRDV, which has a public terrace accessed by a public

stairway from the plaza. Not only big complexes, but also smaller scaled projects harbor elevated plazas, or courts in their masses, one such example is the Axel Towers by Lundgaard&Tranberg Architects (Image 1), that accommodates an elevated courtyard, which the architects consider as a "city garden" (Kvist, as cited in Stoughton, 2018).

4. 3. Passage/Arcade

Geist (1989, p. 3) defines an arcade as "a pedestrian thoroughfare with a beginning and end, bordered and covered by a building which gives its own function". The type became highly popular in the 19th century due to land speculation as well as changing means of urban trade led by capitalist organization and industrial development. According to Geist (1989, p.11 and 16), one of the motivations that necessitated the existence of arcades was the desire to create public space within a private property. It can be argued the architectural typology is exploited today with the same motivation as many large-scale urban projects offer an arcade or passage that acts as a shortcut between two streets. These shortcuts may offer functions, as in Landsbankinn by C.F. Møller, where a sheltered passage floor is served by public functions, becoming a shortcut in the city. The unusual formation of the passage renders it a modern interpretation of the traditional building typology. Other times, arcades may just function as passageways, as in CO:WK Office Building by C.F. Møller, which offers a passage through the ground floor of the building, that is surrounded by open and transparent façades to enhance visual connection (Figure 2).

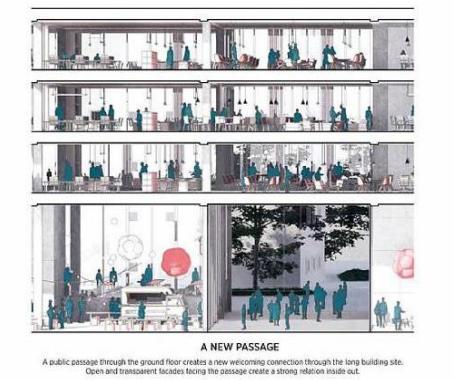

Figure 2. CO:WK Office Building by C.F. Møller Architects (URL 6)

Although the term originally refers to a covered public space, the arcades in contemporary projects undertake different spatial characteristics and often blur the line between an arcade, a passage, or even an urban plaza. Pixel by MVRDV and BIG, a complex of apartments, shops, offices, and amenities, are organized around a central plaza, a continuous pedestrian public space, which doubles as a passage, connecting the two streets bordering the building. This approach is adopted in many mix-used developments, similarly, Frederiks Plads by C.F. Møller, also pushes the buildings to the edge of the lot to offer a passage in the middle. Other passages can be quite revolutionary, disrupting the traditional meaning of the word, like the floating pedestrian and bicycle promenade of Maersk Tower by C.F. Møller. Arcades do not only locate through buildings, but also in front

of them especially in smaller scaled buildings, like the Frederiksbjerg School by Henning Larsen, which shelters an arcade with outdoor furniture in front of the entrance.

4. 4. Publicly Accessible Roof

Urban rooftops have been emerging as new public spaces. In the urban realm, rooftops are underused spaces despite the fact that they pose a solution in terms of community and sustainability, especially in dense urban areas. Local administrative policies and civic networks aim to utilize rooftops (Cutieru, 2021), which the ECRN (European Creative Rooftop Network) describes as "cultural breeding grounds" (URL 7). Some municipalities, such as Copenhagen, even dictates the employment of green roofs for the newly designed buildings since 2010 (Baykal, n.d., p. 6).

One of the groundbreaking examples of utilizing the rooftop as a public space is Yokohama Terminal by FOA. The project is a pioneer in its form, constituting a continuous urban fabric by folding surfaces and blurring the boundaries between a wall and a roof. A public roof is one of the easiest ways to continue the urban fabric without any interruption, like in the Ewha Womans University, where the roof continues as an extension of the plaza in front. A similar approach is adopted by Snøhetta in Oslo Opera House. The public roof can sometimes be quite functional, like the green roof of Town Hall Eystur Kommuna by Henning Larsen, which doubles as a bridge, linking two sides of the river (Image 2).

Image 2. Town Hall Eysturkommuna by Henning Larsen; photo by: Nic Lehoux, 2018 (URL 8)

The rooftops are still great public spaces even when they are not directly the continuation of the urban realm, or even not noticed from street level. A prominent example is the Salling DK Rooftop Aarhus by Henning Larsen, that offers an urban space above the city's busiest pedestrian street, where obtaining a 2,000 m2 outdoor space would otherwise be unimaginable (URL-9).

Plenty of other projects blur the distinction of the façade and the roof, and the folding surface turns into a public space. One such project is the Shanghai Grand Opera House by Snøhetta, where the roof is accessible by stairs leading to the plaza in front of the building; so the roof and façade turns into a large-scale outdoor meeting place for the public. This project, with many others, stand between a utilized rooftop and an activated façade.

4. 5. Activated Façade (space instead of surface)

As early as 1999, Alex Wall has indicated the new design strategy of programming the larger urban surface as part of the landscape, in his article "Programming the Urban Surface". He argued that the surface transforms into an active and dynamic field supporting activities in an uninterrupted urban field (Wall, 1999, p. 233). This approach is commonly witnessed within contemporary design. In most building complexes, the distinction between the wall and the roof blurs and they together form a continuation of the urban landscape. Such is the case in the sports and student center of University of South Australia (UniSA Pridham Hall) by Snøhetta, where on two edges, the roof folds into the façade to harbor stairs, which function as public amphitheaters. Another similar design is monitored in Landsbankinn by C.F. Møller. While it is a structure for an Icelandic bank, the building seeks to interact with the city and act as a public landmark. The building mass offers two rooftop gardens, one of which is accessible by the façade that doubles as public stairs facing the square in front.

Image 3. playground at BLOX/DAC (photo by: Author, 2019)

Sometimes the façade itself is loaded with an additional function, as in BLOX/DAC; where there is installed a terraced playground on the façade facing the public plaza in front (Image 3). The feature lets the community to interact with the building devoid of the function of the building. A similar approach is encountered in a different building from the same city, the CopenHill, that offers a climbing wall on its entrance façade. Another strategy for activating the edge is to include stairs or benches beside the façade, like in Frederiksbjerg School by Henning Larsen, where there is a staircase used as seating area, that helps to merge the school with the surrounding.

4. 6. Permeable Ground Floor (visual and/or functional connection)

The permeability of the ground floor, both in terms of visual and functional connection, is a determinant of the relation that the mass establishes with the surrounding. The visual and functional connections are usually what encourage people to interact with the building or just linger around the façade, as it is one of the main factors contributing to the establishment of human scale. Gehl (2010, p. 232) purports that deploying public activities on ground floor is also an important tool in establishing human scale; that is even more vital in large-scale or high-rise buildings, especially in dense urban areas. Richard Sennett, also, emphasizes the importance of building edges. Discussing the "open city" concept inaugurated by Jane Jacobs, he presents three ways on how an open city can be designed

and announces one of them as the "ambiguous edges" (Sennett, n.d., p. 8). He uses the analogies boundary/wall versus border/membrane to illustrate the difference between a well-defined protected edge and a porous-interactive one. He, no doubt, advocates for the latter, which helps connect different parts of the urban realm (Sennett, n.d., p. 9-10).

Deploying transparent materials and installing public functions, thus attaining visual and functional connections, is usually the most common strategy employed for establishing a permeable ground floor. While a transparent façade can be considered as a must for retail or cultural functions, a porous ground floor is also encountered in housing projects where, conventionally, it is least expected. For instance, the 8 House by BIG has a restaurant and commercial spaces on ground floor, while Valley Project by MVRDV offers retail and cultural spaces through the ground floor of the complex.

Nevertheless, with its groundbreaking design, the façade renovation of Storefront for Art and Architecture by Steven Holl demonstrates a façade does not have to be transparent obligatorily to connect with the urban area (Image 4). When the panels constituting the façade of the project are opened, the border between inside and outside blurs and the surface doubles as an exhibition space, also offering glimpses of the exhibition inside.

Image 4. The Storefront for Art and Architecture Façade by Steven Holl; photo by Artandarch, 26 May 2011 (CC BY-SA 3.0) (URL 10)

Occasionally, plazas and permeable ground floors collaborate to increase cohesion within the public through the building. In the Forum UZH by Herzog & de Meuron, there is a plinth below the urban plaza, where exist the public facilities, so the transparency and functional use of the ground floor link the education function to the surrounding neighborhood. Architects describe the project as:

"*There is a flowing transition between inside and outside. The below-ground plinth interacts with the surrounding urban spaces – entrances on all sides and facilities open to the public seamlessly link the education and research center with the neighborhood*" (URL 5).

4. 7. Shared Facilities

Architectural openness is one of the approaches that designers adopt in order to communicate with the local context. To cultivate the urban surrounding and to interact with the public, projects occasionally offer certain shared facilities for the local community. This design approach, which allows different communities to benefit from the same amenity in different hours, is mostly observed in educational buildings. Thus, in the Frederiksbjerg School by Henning Larsen, the playing fields, sports hall, terraces and even the classrooms are open to the public outside school hours while the building shares the playgrounds and

outside spaces with the neighboring houses. Another such case is the UniSA Pridham Hall by Snøhetta, where the building is accessible not only to students but also to the surrounding community.

4. CONCLUSION AND EVALUATION

As a democratic, inclusive and cohesive ground for all citizens and playing a crucial role in generating a sense of belonging, public space has been gaining an increasing importance in the cityscape. Notwithstanding that, the majority of the urban sphere consists of private buildings, which can render the urban realm dull and exclusivist. In this case, the building-city interfaces emerge as highly decisive elements in the character and quality of the urban surrounding. The profession of architecture, therefore, plays an important role in the rendering of the urban sphere; and it becomes the responsibility of the architect to consider the urban connections that the building establishes with its surrounding to enhance inclusive public spaces. For this reason, architects have been paying more and more attention to the building edge, seeking to obtain soft edges, which enliven the urban realm and aid to weave the building with the urban surrounding, hence providing vivid spaces for the public.

Within this scope, architects, today, embrace certain design strategies for achieving architectural openness and for installing public spaces and facilities on the edges of private buildings. These strategies can be summarized as adopting a mixed-use program or devising hybrids, creating an urban plaza on the edge or in the mass, installing a passage/arcade, introducing a publicly accessible roof, employing an activated façade that acts as a space rather than a surface, organizing permeable ground floors that create visual and/or functional connection with the surrounding, and integrating shared facilities. The architectural approaches are usually employed simultaneously within one project. As inferred from the buildings discussed, it can be argued that the design strategies are in effect on a global scale and subsequently, the soft building edge appears as a prevalent design concept. These design approaches demonstrate the determination of contemporary architects in fulfilling their responsibilities towards the urban and public context. Then such a responsibility is acknowledged not only by international councils and charters but also by the designers themselves.

The ever-changing urban life will definitely entail new kind of spaces in the future, so that new and/or additional design strategies will emerge to transform the urban realm, which will, eventually induce further studies on the subject.

REFERENCES

Baykal, A. (n.d.). “Green Roofs Copenhagen”, The Technical and Environmental Administration in City of Copenhagen, https://en.klimatilpasning.dk/media/704006/1017_sJ43Q6DDyY.pdf.

Cho, I. S., Heng, C. K. & Trivic, Z., 2016. “Re-Framing Urban Space: Urban Design for Emerging Hybrid and High-Density Conditions”, Routledge.

Cutieru, A., 2021, April 05. “A New Layer of Public Space: The Case for Activating Urban Rooftops”. ArchDaily. https://www.archdaily.com/959562/a-new-layer-of-public-space-the-case-for-activating-urban-rooftops.

Gehl, J., 2010. “Cities for People”. Island Press.

Geist, J.F., 1989. “Arcades: The History of a Building Type”. The MIT Press.

Fenton, J., 1985. Hybrid Buildings. *In Pamphlet Architecture, no.11: Hybrid Buildings.* Princeton Architectural Press.

Fera, G., 2012. “Urban space, a True European Heritage”. Futuropa, (3), 6-7.

Festas, M. J., 2012. “Public Space”, Futuropa, (3), 3.

Genise, F., 2015, “Life in betwen buildings: Soft places in the thresholds between public and private domain”, Urbanistica Informazioni, Special issue, Urban Happiness and Public Space 3rd Biennal of Public Space (261), M. Sepe (Ed.), 56-59.

Harrouk, C., 2020, January 09. “New York City Grants Approval for Snøhetta's 550 Madison Garden”. ArchDaily. https://www.archdaily.com/931600/new-york-city-grants-approval-for-snohettas-550-madison-garden.

Herzog, L. A., 2006. “Return to the Center: Culture, Public Space and City-Building in a Global Era”. University of Texas Press.

Holl, S., 2014. “Prologue”. In A. Fernández Per, J. Mozas, J. Arpa (Eds.), This is Hybrid, An Analysis of Mixed-use Buildings (pp. 6-9). a+t architecture publishers.

Kayden, J. S.,2000. “New York City Department of City Planning & Municipal Art Society of New York”. (2000). Privately owned public space: The New York City experience. John Wiley and Sons.

Lee, D., 2022. “Public Space in Transition: Co-production and Co-management of Privately Owned Public Space in Seoul and Berlin”. [transcript] Urban Studies Verlag.

Madanipour, A., 2019. “Rethinking public space: between rhetoric and reality”. Urban Design International, *24*(1), 38–46.

Mozas, J., 2014. “This is Hybrid”. In A. Fernández Per, J. Mozas, J. Arpa (Eds.), This is Hybrid, An Analysis of Mixed-use Buildings (pp. 20-41). a+t architecture publishers.

Musiatowicz, M., 2014. “Hybrid Vigour and the Art of Mixing”. In A. Fernández Per, J. Mozas, J. Arpa (Eds.), This is Hybrid, An Analysis of Mixed-use Buildings (pp. 12-19). a+t architecture publishers.

Németh, J. & Schmidt, S., 2011. “The Privatization of Public Space: Modeling and Measuring Publicness”. Environment and Planning B: Planning and Design, *38*, 5-23.

Sennett, R. (n.d). “The Open City”. https://newformalism.aaschool.ac.uk/wp-content/uploads/2019/02/The-Open-City.pdf.

Stoughton, J., 2018, April 27. “Sky Cities: Copenhagen's Circular Axel Tower Reinterpret Traditional Urban Form”. The Architect's Newspaper. https://www.archpaper.com/2018/04/axel-towers/

Tschumi, B., 1996. “Abstract Mediation and Strategy”. In Architecture and Disjunction (pp. 191-206). The MIT Press.

Tschumi, B., 1996. “Six Concepts”. In Architecture and Disjunction (pp. 227-259). The MIT Press.

Wall, A., 1999. “Programming the Urban Surface”. In J. Corner (Ed.), Recovering Landscape, Essays in Contemporary Landscape Architecture (pp. 233-249). Princeton Architectural Press.

Zammit, A., 2014. “The Role of the Architectural Profession in Delivering Responsible Design”. ACE: Architects’ Council of Europe. https://www.ace-cae.eu/uploads/tx_jidocumentsview/ACE_URBA_ISSUES_2014_EN_FORMAT_A5_HORIZ_PANORAMIQUE_WEB_01.pdf.

URL 1: https://snohetta.com/project/487-550-madison-garden-and-revitalization (Last accessed: 15.12.2022)

URL 2: https://territorialagenda.eu/wp-content/uploads/leipzig_charter_2007.pdf (Last accessed: 17.12.2022)

URL 3: https://www.instagram.com/p/CeORMRPMZq6/ (Last accessed: 15.12.2022)

URL 4: https://henninglarsen.com/en/news/archive/2017/11/11-a-modern-civic-centre-is-a-peoples-house/ (Last accessed: 13.12.2022)

URL 5: https://www.herzogdemeuron.com/index/projects/complete-works/476-500/494-forum-uzh.html (Last accessed: 13.12.2022)

URL 6: https://www.cfmoller.com/p/COWK-i3660.html (Last accessed: 28.03.2023)

URL 7: https://ecrn.city (Last accessed: 15.12.2022)

URL 8: https://www.archdaily.com/899699/town-hall-eysturkommuna-henning-larsen/5b68e0f6f197cc823200005a-town-hall-eysturkommuna-henning-larsen-photo (Last accessed: 28.03.2023)

URL 9: https://henninglarsen.com/en/projects/1400-1499/rdk-salling-rooftop-aarhus?root=12523 (Last accessed: 16.12.2022)

URL 10: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Storefront_for_Art_and_Architecture.jpg (Last accessed: 28.03.2023)

MODERN MİMARLIKTA ÇEVRESEL DUYARLILIK: BİR REFLEKS VE ELEŞTİREL SORGULAMA ARACI OLARAK HABİTAT KAVRAMI

ENVIRONMENTAL SENSITIVITY in MODERN ARCHITECTURE: THE CONCEPT of HABITAT AS a REFLEX and CRITICAL INQUIRY TOOL

İmran Gümüş[1,2], Çiğdem Polatoğlu[3]

[1] Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, Ph.D. Program in Architectural Design, İstanbul, Turkey

[2] Bursa Technical University, Faculty of Architecture and Design, Department of Architecture, Bursa, Turkey

[2] imran.gumus@btu.edu.tr

[3] Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, İstanbul, Turkey

[3]baytin@yildiz.edu.tr

ÖZET

Çalışma modern mimarlıkta çevresel duyarlılığın gelişiminde öncü rol üstlenen, modern mimarlık ilkelerini eleştirel bakışla sorgulayarak CIAM kongrelerinde paradigma kaymasına yol açan habitat kavramına odaklanmaktadır. 1928 yılında Helene de Mandrot sponsorluğunda kurulan CIAM, modern mimarlığın farklı coğrafyalarda uygulanmasında ve geliştirilmesinde öncü rol üstlenmiştir. 1933 yılında İşlevsel Şehir teması altında gerçekleşen toplantıda Atina Sözleşmesi tüm üyeler tarafından kabul görmüş; kentler konut, rekreasyon, çalışma ve ulaşım olarak kategorilere ayrılmıştır. "The Core of the City" temasında toplanan VIII. Kongrede (1951) çekirdek fikri ile topluluk duygusu ve insan ilişkileri gündeme gelmiştir. 1953'te Fransa'nın Aix-en-Provence'de gerçekleştirilen IX. CIAM Kongresi sonrasında Doorn Manifestosu olarak bilinen Habitat Bildirisi (1954) Ekip 10'in kurucu belgelerinden biri olarak görülmüştür. Ekip 10 üyelerinden Alison ve Peter Smithson'un Golden Lane ve Robin Hood Garden projeleri modern mimarlıkta çevresel ve sosyo-kültürel duyarlılığın ele alındığı habitat temasını temsil etmesi açısından önem taşımaktadır. Bu projeler aracılığıyla insanı merkeze alan ve modern mimarlık ilkelerinin yeniden gözden geçirilmesini teşvik eden habitat yaklaşımının mekansal yansımaları ve modern mimarlıkta sunduğu çok boyutlu mekansal olanaklar sorgulanmıştır. Habitat yaklaşımı konut ve konut çevresinin içinde bulunduğu toplumun ve coğrafyanın bir parçası olarak görülmesine olanak sağlayarak, modern mimarlıkta unutulan çok boyutlu bütünsel yaklaşımın bir hatırlatıcısı ve modern mimarlığın eleştirel sorgulayıcısı görevini üstlendiği görülmektedir.

Anahtar kelimeler: CIAM, Habitat, Modern Mimarlık, Çevre.

ABSTRACT

The study focuses on the concept of habitat, which played a pioneering role in the development of environmental sensitivity in modern architecture and led to a paradigm shift in CIAM congresses by critically questioning the principles of modern architecture. Founded in 1928 under the sponsorship of Helene de Mandrot, CIAM played a pioneering role in the implementation and development of modern architecture in different geographies. In 1933, at the meeting held under the theme of Functional City, the Athens Convention was accepted by all members; cities were categorized as housing, recreation, work and transportation. In the VIIIth Congress (1951) held under the theme "The Core of the City", the idea of the core, the sense of community and human relations came to the fore. After the IXth CIAM

Congress in Aix-en-Provence, France in 1953, the Habitat Declaration (1954), known as the Doorn Manifesto, was seen as one of the founding documents of Team 10.

Team 10 members Alison and Peter Smithson's Golden Lane and Robin Hood Gardens projects are important in terms of representing the habitat theme in modern architecture, which addresses environmental and socio-cultural sensitivity. Through these projects, the spatial reflections of the habitat approach, which puts the human at the center and encourages a reconsideration of the principles of modern architecture, and the multidimensional spatial possibilities it offers in modern architecture are questioned. The habitat approach allows the dwelling and its surroundings to be seen as a part of the society and geography in which it is located, serving as a reminder of the forgotten multidimensional holistic approach in modern architecture and as a critical interrogator of modern architecture.

Keywords: CIAM, Habitat, Modern Architecture, Environment.

1. GİRİŞ

Habitat kavramının sözlük tanımlarında “bir bitki veya hayvanın doğal veya normal olarak yaşadığı ve büyüdüğü yer veya ortam; bir kişi veya grubun tipik ikamet yeri; bir hayvan veya bitkinin genellikle içinde yaşadığı doğal ortam; yaşam alanı, bir organizmanın evini yaptığı yer” ifadeleri yer almaktadır [url1,2,3]. Habitat, latince "habitātus" kelimesinden gelmektedir ve "yerleşmiş olmak" anlamını taşımaktadır. “Doğal ev; doğal çevre, doğal bölge” de habitatın eş anlamlısı olarak kullanılabilmektedir. Habitat kavramı daha önce kabul edilen kategorilere alternatif olarak mimarlık ve kentsel araştırma literatürüne de katılmıştır. Ekoloji kelimesi, ev veya hane anlamına gelen Yunanca “oikos” kelimesinden türetilmiş olup (oikos-oecology- ecology) canlılar ile çevreleri arasındaki ilişkilerin incelenmesini konu eden bilim alanıdır. Habitat kavramı mimarları tekil, yalıtılmış kentsel işlevler, sektörel, işlevselci bir odaklanmadan ziyade, konut içi alan ve çevresi arasındaki ilişkilere, yerel/ kültürel kimliklere, bölgesel farklılıklara odaklanmaya teşvik etmiştir. İngilizce "dweling", Fransızca logis veya habitation, italyanca arbitare, etcetera yakın anlamlara sahip olsalar da birbirilerinin yerine kullanılmamıştır. Habitat insanın daha geniş bir kültürel çevre içerisinde değerlendirilmesine olanak sağlayarak mimarlık disiplininin sosyoloji, psikoloji, biyoloji ve coğrafya gibi disiplinlerle diyalog kurmasına yol açmıştır.

Habitat terimi sosyoloji, beşeri coğrafya, politika, ekonomi gibi çeşitli bilgi alanlarını kapsamaktadır. *Habitation*, Fransızca’da “oturma; ev, konut, barınak” ev ve konut anlamına gelse de aynı zamanda ailenin yaşadığı gündelik mekanları da içermektedir. Habitation bu nedenle hem bireysel hem de kolektif alanların ticari, sağlık, eğitim, sosyal, idari gibi tüm uzantılarını içerdiği kabul edilmiştir. *Habiter* (fr.- oturmak/ yaşamak), özel konut alanının iç mekanı ile sınırlı kalmayıp çevresine, sosyal hayata uzanan gündelik pratiklerin içine yerleşmiştir. Bölünmez bir bütünü ifade eden habitat, parçalarından veya bileşenlerinden biri çıkarıldığında karakterini kaybetmekte ve bütünlüğü yok olmaktadır. Habitat kavramı mimarlık disiplini açısından en ilkel ve en fütüristik konulardan biridir. Antik insan yerleşimlerinden farklı gezegenlerde yaşam ortamları yaratma vizyonuna kadar çok geniş bir spektrumda kullanılan habitat kavramı çağlar boyunca sosyal, kültürel ve teknolojik gelişmelere göre revizyona uğrayarak insan yerleşimlerinin çevre ile olan diyaloğuna göre şekil almakta ve yeniden tanımlanmaktadır.

2. HABİTAT KAVRAMININ MİMARLIK KURAMINA ETKİLERİ

Habitat kavramının literatürde ilk kullanımına Carl Linnaeus tarafından 1735 yılında yazılan Systema Naturae isimli kitapta rastlanmaktadır (Marchi, 2020). Habitat kavramı mimarlık literatüründe başlangıçta kırsal, bilinçsiz, ilkel olan ile ilişkilendirilmiştir. Aldo Van Eyck'ın Dogon kültürüne duyduğu ilgi ve buna dayalı yaptığı analizler habitat kavramının anlaşılmasında önem taşımaktadır. Ayrıca Aldo Van Eyck tasarımlarında habitatı performatif bir anlayış olarak yorumlamıştır. Habitatı ekolojik bir sistem olmanın ötesinde birden fazla sistemden ortaya çıkan ve farklı sistemleri birleştiren bir kavram olarak yorumlayan Gonggrijp (1969) ise farklı dönemleri ve zaman dilimlerini tek bir görüntüde birleştirerek kendine özgü olarak ürettiği tarih ötesi haritalar ile habitata yeni bir boyut kazandırmıştır. 17.yy Hollanda kentlerini 20.yy'ın modern altyapısıyla birleştirildiği haritaları buna örnektir (Van den Heuvel, vd., 2020).

Habitat kavramının kuramsal temellerinin oluşturulmasında etkili olan yayın organlarından biri olan Habitat Dergisi, Brezilya'nın en önemli dergilerinden biri olarak 1950-1953 yılları arasında yayınlanmıştır. Lina Bo Bardi ve eşi Pietro Bardi tarafından kurulan dergi, sanat ve mimarinin, yerel ve modernizmin birlikte sunulduğu Brezilya'nın en etkili mimarlık dergilerinden biri olmuştur. Lina Bo Bardi'ye göre mimarlık toplumsal olarak sanatsal bir işleve sahipti ve kentlerin gündelik yaşamını, sakinlerin tutum ve zihniyetlerini dönüştürmenin bir aracıydı. Bu nedenle dergi mimari incelemenin ötesinde toplumun kültürel ortamının şekillenmesinde de katalizör görevi görmüştür. Derginin ilk sayılarında modern mimarinin kurucu isimlerinin projeleri ile yerel yapılar dönüşümlü olarak yer almaktadır. Çok disiplinli olma ilkesi sayesinde, farklı dönemleri, disiplinleri, değer sistemlerini ön yargılardan ve dogmatik düşüncelerden arınmış bir şekilde birleştiren dergi, mimarlığın sınırlarını sorgulamaya olanak tanıyan araç setlerini barındırmaktadır.

Habitat kavramının mimarlık literatüründe etkin kullanımlarından belki de en önemlisi 9.CIAM Kongresi sonrasında yayımlanan Doorn Manifestosu, diğer adıyla Habitat Bildirisi (1954) aracılığıyla olmuştur. Bu manifesto, mimarların çalışmalarını ekolojik alana müdahale olarak gören ve çok boyutlu düşünmeyi teşvik eden bir belge niteliğinde olup mimarlık literatüründe habitat kavramının kazandırılmasında önemli bir rol oynamıştır. CIAM'da tartışılan habitat kavramı hücre-beden ilişkisine biyolojik ve ilişkisel olarak yaklaşmaktadır. Bu konuda Buber da "Paths in Utopia" (1950) eserinde benzer şekilde hücre dokusunun yenilenmesi yoluyla toplumun içeriden yenilenmesini önermiştir. CIAM'ın Atina Bildirgesi'nde (1933) önerdiği dört işlev doktrinine eleştirel bir yaklaşım olan habitat kavramı, konutların yeni zamansal özelliklere adaptasyonu, uyarlanabilirliği ve dönüştürülebilirliğini sorgulamaktadır. Konutlar arasındaki ilişkilere ve konutun içinde bulunduğu sistem ile ilişkisine odaklanan bu kavram, insan bilimlerinden destek alarak çevrenin insanileştirilmesini ve deneyim yoğunluğunun arttırılmasını da önemli görmektedir.

3. CIAM KONGRELERİNDE HABİTAT TARTIŞMALARI VE PARADİGMA KAYMASI

1947-1953 yılları arasında altı yıl süren tartışmaların sonrasında habitat, farklı kültürlerdeki konut sistemlerine referans veren bir kavram olarak kullanılmıştır. Ekip 10'un aktif yer aldığı CIAM kongrelerinde kırsal habitat üzerine detaylı incelemeler yapılmıştır. Alison & Peter Smithson, Aldo van Eyck ve John Voelcker da kırsal habitatı odağına alan yaklaşımlara destek vermiştir. İkinci nesil CIAM mimarları, VII.CIAM Kongresi'nden X. CIAM Kongresi'ne kadar metropole eleştirel yaklaşarak, şehir hayatına ve konut planlamasına yeni

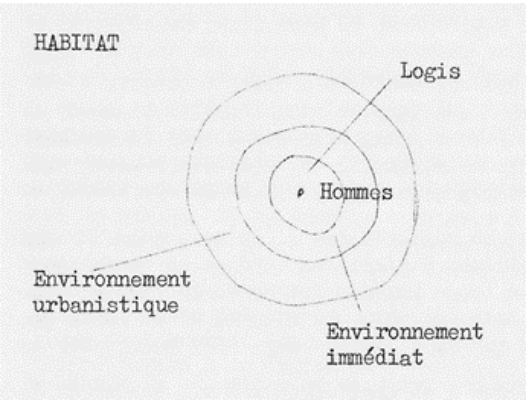
yaklaşımların formüle edilmesi için "habitat "kavramını kullanmıştır. İngiltere'de gerçekleştirilen ve teması "The Heart of the City" olan VIII. CIAM (Hoddeson, İngiltere, 1951) toplantısında bağlam fikri ortaya atılarak bir yerin özel ve yerel tarihinin araştırılmasını kapsayan "çekirdek (the core)" terimi kullanılmıştır. Bu kongrede Atina Şartı'nın dört maddesine beşinci madde olarak çekirdek eklenmiştir. Yaşam alanlarının insancıllaştırılmasını öneren bu kavram kongrenin teması olan "şehrin kalbi" olarak belirtilmiştir.

Bu kongrede çekirdek kavramı "toplulukları topluluk yapan unsurun" şehrin kalbi ya da çekirdeği" olduğu vurgulanmıştır. Whyte'ın "Modernism and the spirit of the city" kitabının Volker M. Welter tarafından yazılan "From locus genii to heart of the city" bölümünde 8.CIAM Kongresi'nde tartışılan çekirdek kavramına ilişkin şu ifadeler yer almaktadır:

"Büyük şehir, yerleşim bölgesi, küçük kasabalar ve taşra köyleri ... her birinin kendi kalbi, çekirdeği ya da Özü olmalıdır. Çekirdek, sivil saygınlığın merkezi değildir: Çekirdek, insanların toplanma yeridir ... Pazar yeri mi? Katedral meydanı? Belediye binası? Ortak alan? Kavşak mı? Bir yerlerde, planlanmış olsun ya da olmasın, kolektif duyguların ifadesi için fiziksel bir ortam sağlayan bir yer vardır." (Tyrwhitt, CIAM 8, 1951, s. 103)

Jaap Bakema 1951 yılında çekirdek fikrini (moment of core) insanlar ve şeyler arasındaki saf bir sistem *('moment of the core as a pure system of 'relationship between man and things'*) olarak tasvir etmiştir. Bu tanım ile sosyal ilişkilerin mimari ve kentsel alana eklenmesi ile habitat yaklaşımının zemini hazırlanmıştır.

Georges Candilis'in ürettiği habitat şeması Ekip 10'un habitat kavramı üzerine düşünce geliştirdiği ilk şema olarak kabul edilmektedir. Georges Candilis habitat kavramının diyagramını hommes, logis, environment urbanisique, environment immediat kavramlarını kullanarak çizmiştir. Bu şema daha sonra Jaqueline Tgrwhitt'in İngilizce yazdığı notlarda yer almıştır. Bu notlarda logis Fransızca olarak kalmış, environment immediat "çevre", environment urbanisique "sosyal ambiyans" olarak çevrilmiştir.

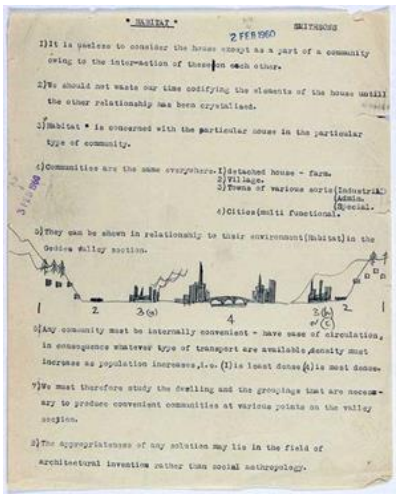

Şekil 1. Georges Candilis'in Sigtuna, İsveç'teki 1952 CIAM toplantısı için hazırladığı habitat diyagramı (CIAM Arşivi, gta/ETH, Zürih)

Candilis'e göre habitat kavramsal ve anlamsal olarak hem belirli özel konut pratiğini hem de kültürel, iklimsel ve bölgesel olarak çevreyi ifade ederek, farklı insan ihtiyaçları ve bağlamları arasında sürekli bir diyalog kurulmasını sağlamaktadır. Habitat en geniş anlamıyla insanlığın içinde yaşadığı çevrenin tüm unsurlarını kapsamalıydı. Habitat şeması özel konutlar ve kentsel alanlar arasındaki karşılıklı ilişkiyi vurgularken aynı zamanda ekolojik yaşam alanını da ifade etmektedir.

3.1. IV. CIAM Kongresi ve Habitat Bildirisi (Doorn Manifestosu)

IV.CIAM Kongresi, habitatın kavramsal açılımlarının tartışılması açısından oldukça önemlidir. Bu kongre ile birlikte yeni nesil CIAM üyelerinin farklı kültürlerden referanslar getirmeleriyle CIAM kurucu üyelerinin etkisinden farklı alternatif bakışların geliştirilmesi sağlanmıştır. Dubrovnikte düzenlenen 10.CIAM Kongresi'ne kadar geçen süre içerisinde habitata daha hümanist bir yaklaşım geliştirilmesi ana gündem maddesi olmuştur. Hollandalı ve İngiliz CIAM gruplarının bazı üyeleri ile 1954'de Doorn'da gerçekleştirilen kongre şehirciliğin dört işlevine meydan okunmuştur. Peter Smithson'un önerisiyle Patrick Geddes'in vadi kesitinden esinlenerek oluşturulan yeni bir metodolojinin benimsenmesiyle bütünsel bir yaklaşım geliştirilmiştir. Geddes'ın kesitinden ilham alınarak oluşturulan birliktelik (ilişkilendirme) ölçeğinde izole binalar, köyler, kasabalar ve şehirler kesitte yer almıştır. Doorn Manifestosu ile vurgulanan ölçekler arası ilişki, CIAM içerisinde paradigma değişimine yol açmıştır.

"HABITAT" 2 FEB 1960 SKETCHBOOK

1)It is useless to consider the house except as a part of a community owing to the inter-action of these on each other.

2)We should not waste our time codifying the elements of the house until the other relationship has been crystalised.

3)Habitat " is concerned with the particular house in the particular type of community.

4)Communities are the same everywhere.1)detached house - farm.
2)Village.
3)Towns of various sorts(Industrial
(Admin.
(Special.
4)Cities(multi functional.

5)They can be shown in relationship to their environment(Habitat)in the Geddes valley section.

6)Any community must be internally convenient - have ease of circulation, in consequence whatever type of transport are available,density must increase as population increases,i.e. (1)is least dense (4)is most dense.

7)We must therefore study the dwelling and the groupings that are necessary to produce convenient communities at various points on the valley section.

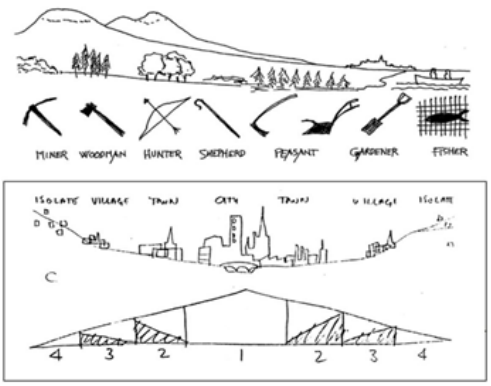
8)The appropriateness of any solution may lie in the field of architectural invention rather than social anthropology.

Şekil 2. Doorn Manifestosu, 1954. (http://www.team10online.org/)

IV. CIAM Kongresi'nde habitat kavramı tartışılmış ve modernite kavramı sorgulanmıştır. Modernitenin Avrupa ülkeleri dışında ve Afrika'ya nasıl tercüme edilebileceği, savaş sonrası bu bölgelerde kentlerin yeniden işlevsel biçimde nasıl kurulabileceği üzerine tartışmalar yapılmıştır. Bu kongrede tartışılan habitat kavramının tanımı ilk olarak CIAM'ın Fransız bölümünde Kuzey Afrika'da çalışan ve Le Corbusier ile yakın diyalogları olan Vladimir Bodiansky tarafından yapılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası Dünya çapında artan nüfusun

konut ihtiyacına yönelik olarak "en büyük sayı için" (for the greatest number) sloganıyla "doğan, yaşayan ve ölen hücreler (konutlar) sistemi" olarak tanımlanmıştır. Bodiansky'e göre habitat barınak değil, sosyal olarak örgütlenmiş bir bedenin hücresi olarak tarif edilmiştir (Bodiansky, 1953; aktaran Dainese, 2019). Bu tanıma göre hücreler (konutlar) ölse de beden (konutlar sistemi) bir nesilden daha uzun süre dayanmalı ve varlığını sürdürmelidir.

Evrim geçiren bir kavram olan habitat her çağda ve her yerel koşulda teknik bilgiyi, estetik anlayışı, ekonomik kaynakları en iyi şekilde kullanmayı ve ideal sonuca yaklaşan konutlar yaratmak için bir bakış sağlamaktadır. Bodiansky'e (1953) e göre bir yaşam alanı bireyin temel ihtiyaçlarını (bedensel, mekansal, fizyolojik, ruhsal ve duygusal) karşılamalıdır. Bu nedenle Habitat Bildirisi kitlesel üretime de karşı bir duruşu temsil etmektedir. Mimarlıkta kitlesel üretim kavramı, seri üretim, benzer formlar tüm insanların mekansal ve fizyolojik ihtiyaçlarının aynı şekilde karşılanabileceği varsayamına dayanan, ortalama insana göre yapılan tasarımları ifade etmektedir. Oluşturulan standartlar fizyolojik ihtiyaçlara yanıt verse de duygusal ve ruhsal gereksinimler söz konusu olduğunda standartlar ya da ortalama insan düşüncesi yeterli olmamaktadır. Mekan üreticileri bedensel ihtiyaçları standartlarla karşılamak ile insanların ruhsal ve duygusal ihtiyaçlarını özgürce giderebileceği formlar yaratmak arasında bir diyalog kurmalıdır. Bu noktada sosyal olarak örgütlenmiş ve bir bedene entegre edilmiş hücreler sistemi olarak habitat kavramı üzerine düşünmenin ve bu sürecin mekansal hiyerarşisini ve zamansal döngüsünü kurgulamanın günümüz konut pratikleri için önemli olduğu düşünülmektedir.

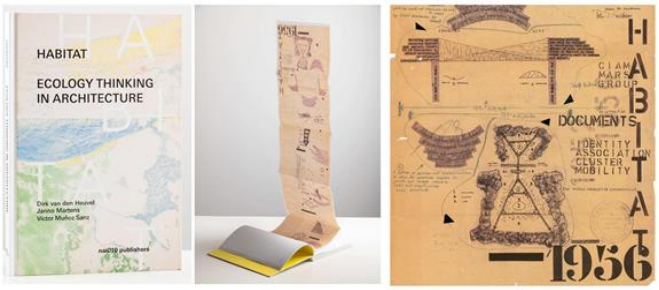

Şekil 3. Geddes'ın Vadi Kesiti (üst) ve vadi kesitini yorumlayan Alison & Peter Smithson'un tarafından oluşturulan Birliktelik Ölçeği (alt)

Habitat bildirisinin ilham aldığı konulardan biri İskoç biyolog Patrick Geddes tarafından üretilen vadi kesiti olmuştur. Vadi kesiti diyagramı insan uygarlığının kırsal yerleşimlerden modern metropole doğru gelişmesini tasvir etmektedir. Ekip 10 bu diyagramı genel ve rasyonalist formüller yerine değişen coğrafi koşullar ile ilişkili olarak farklı bağlamları, yoğunlukları ve karmaşıklıkları anlamak ve analiz etmek için bir araç olarak kullanmıştır. Tekil konutlardan başlayarak mezra, köy, kasaba ve şehirlere uzanan bir yay çizen Vadi Kesiti, "birliktelik ölçeği"nin de oluşturulmasında kullanılmıştır.

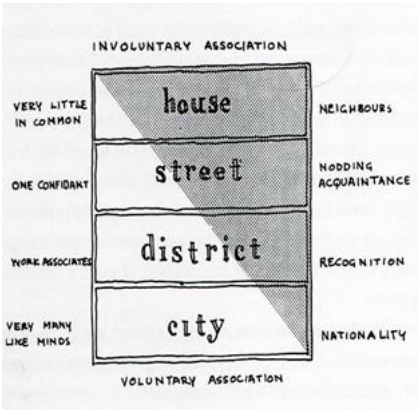
3.2. X. CIAM Konferansı (1956), Alison & Peter Smithson, Dubrovnik Scroll

Dubrovnik Scroll, X. CIAM Kongresi için hazırlanmış bir belge olup, Alison & Peter Smithson tarafından özellikle 1952-1956 yılları arasında habitat kavramı üzerine geliştirdikleri düşüncelerin özetini içeren bir belge niteliğindedir. Bu belgede kimlik (identity), birliktelik (association), küme (cluster) ve hareketlilik (mobility) kavramları ön plana çıkmaktadır.

Şekil 4. Habitat: Ecology Thinking in Architecture içinde Dubrovnik Scroll'un yeniden üretilmiş hali (Habitat: Ecology Thinking in Architecture, 2020)

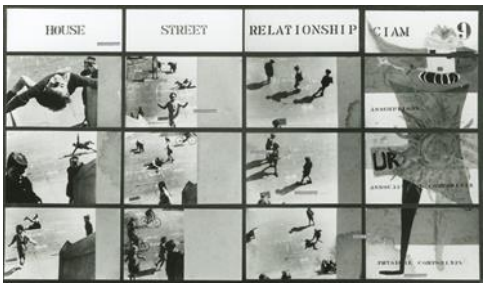
Alison ve Peter Smithson bu tartışmalar ışığında "insan birlikteliği kalıpları" (patterns of human association) ve Kentsel Yeniden Kimliklendirme Izgarası'nı (Urban Reidentification Grid) geliştirmişlerdir. Sergilenen paftada yer alan bilgiler içerisinde, havada konut sokakları aracılığıyla kademeli bir şehir yaratma düşüncesine, ilişkilendirme (birliktelikler) ölçeği ile ekolojik sorunlara çözüm bulma arayışı yer almaktadır. Her birliktelik biçimi için doğal bir habitat modeli olabileceğini söyleyen mimarlar küme (cluster) kavramına dikkat çekmiştir.

Şekil 5. Alison and Peter Smithson, İnsan İlişkileri Diyagramı (Diagram of Human Association), CIAM 10, 1951. (Van den Heuvel, 2000)

Konut, sokak, semt ve şehir aslında bir araya gelerek kümeyi oluşturmaktadır. Paftada yer alan bir diğer diyagram olan *Yeniden kimliklendirme Izgarası (The Urban Re-Identification*

Grid) da bir topluluğu oluşturan çağrışımsal unsurların hiyerarşisini ifade etmektedir. Ev, sokak, mahalle ve şehir çeşitli çağrışım düzeylerini ifade etmektedir. Bu birimler fikir olarak ele alınmalı ve mimar bu birliktelikler biçimine göre tasarımlarını yönlendirmelidir.

Şekil 6. Kentsel Yeniden Kimliklendirme Izgarası, Alison & Peter Smithson, 1953 (URL 4)

Birliktelikler ölçeğinin Atina Tüzüğü'nün yerini alması gerektiğini savunan Alison & Peter Smithson insan birlikteliklerini tarihinin önemine de dikkat çekmektedir. Her topluluk kendi özel çevresi içerisinde ele alınmalıdır. Ailenin faaliyetlerini yansıtan konutun temel bir programı olmalıdır. Evin dışı ilk temas noktasıdır. Gündelik kamusal aktiviteler sokakta gerçekleştirilir. Sokağın dışında insanlar, topluma kimlik kazandıran daha geniş kapsamlı faaliyetlerle doğrudan temas halinde bulunabilir. Bu bölge ölçeğini tanımlamaktadır. Bölgeler de kent ölçeğinde birbirleriyle bağlantılı olarak, nihai topluluğa kimlik kazandıran daha zengin ölçekte faaliyetlere ihtiyaç duymaktadır.

4. ALISON & PETER SMITHSON PROJELERİNDE ELEŞTİREL BİR ARAÇ OLARAK HABİTAT

Alison & Peter Smithson Londra'daki işçi sınıfı mahallesi Bethnal Green'in İngiliz yerel dilini ve kimliğini Golden Lane Projesi (1952-1953) üzerinden tartışmışlardır. II. Dünya Savaşı sonrası Londra'da bombalanan bir alanın yeniden inşası için açılan Golden Lane konut yarışmasında yüksek yoğunluklu bir konut yerleşiminin şehir hayatının zengin ve tatmin edici yaşam tarzını yansıtmasını amaçlamıştır. Yarışmanın bu beklentisine Alison & Peter Smithson tasarladıkları yüksek yoğunluklu konut birimlerinin açıldığı koridorlara gökyüzü sokakları adını vererek karşılık vermiştir. Projede sokak düşüncesi sadece işlevsel olarak ele alınmamış aynı zamanda sosyal rolü de yorumlanmıştır. Mahrem ev alanının dış dünya ile ilk temas noktası olarak konumlandırılan sokaklar, gökyüzü sokakları (streets-in-the-sky / (street-in-the-air) olarak yorumlanmış ve daha sonra birliktelikler hiyerarşisi (hierarchies of associations) olarak adlandırdıkları çağdaş kimlik sorununu ele almak için kullanılmıştır. Gökyüzü sokakları kendi kimliğini oluşturan, sosyal aktivitelere olanak sağlayan ve sosyal bütünlük oluşturan, bireysel ve kolektif kullanımlara imkan sağlayan mekanlardır. Le Corbusier'in brüt betonu kullanarak bireysel ve kolektif alanları birlikte kurguladığı konut yapısı Unité d'Habitation (1945) brütalizmin en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Alison & Peter Smithson, Golden Lane Projesi ile Le Corbusier'in bu yapısını yeniden yorumlayarak yayaların kullandığı sokak fikrini zeminden kaldırarak havada asılı bir konuma getirmiştir.

Sosyal konut projesi olarak 1966-1972 yılları arasında inşa edilen Robin Hood Gardens ikinci brütalizm olarak adlandırılan dönemin kuramsal düşüncelerini yansıtan örneklerden biridir. On ve yedi katlı iki kütlenin baktığı bahçe, konut sakinlerinin şehrin gürültüsünden uzaklaşmasına imkan sağlayarak ortak kullanımlar için elverişli bir kamusal alan görevi üstlenmektedir. Projede sokaklar konut birimlerinin açıldığı mekanlar olarak yorumlanmıştır. Komşularla teması teşvik etmek amacıyla tasarlanan mekanlar koridor olmanın ötesinde işlevlendirildiği için güverte (street deck) olarak adlandırılmıştır.

Şekil 7. Golden Lane plan (sol), sokak güvertesi fotomontajı (sağ), Peter Smithson (1953) (Smithson Family Archive)

Güverte adı verilen koridorlar ve konut bloklarının açıldığı yeşil alan insanların çevreleriyle ve birbirleriyle temas edebileceği sosyal alanlar sunmaktadır. Proje, "planın biçimsel okunabilirliği, yapının kendini net biçimde sergilemesi, malzemelerin bulundukları gibi kullanılması" olarak sıralanan yeni brütalizmin ilkelerini açıkça taşımaktadır. Geleneksel işçi sınıfı yaşamının yapısını modern bir biçimde geri kazandırılması olarak yorumlanan projede (Banham, 1955) kamusal ve özel alan arasındaki ayrımlar bulanıklaştırılmış; güverte olarak isimlendirilen gökyüzü sokakları fikriyle yükseltilmiş yaya yolları yaya erişimini kolaylaştırmıştır. Sokak güverteleri ulaşım güzergahları olmanın yanı sıra sosyal alanlar olarak da işlevlendirilmiştir.

Şekil 8. Robin Hood Gardens proje görselleri (URL 5)

Konut birimleri çoğunlukla üç veya dört yatak odalı dairelerden oluşmaktadır. Konutlara güverte olarak tanımlanan mekanlardan giriş sağlanmaktadır. Gökyüzü sokakları giriş holleri tarafından görülebilmekte; mutfak ve yatak odaları bahçeye açılmakta, oturma odaları ve dördüncü yatak odaları ise dış sokakları izlemektedir. Toplamda 214 konut birimini ve 689 sakini barındıran konut yerleşimi yeşil alanı çevreleyen iki blok halinde yapılmış ve konutların açıldığı bahçe eski alanın molozlarından oluşturulan anıtsal bir höyük

olarak tasarlanmıştır. Oluşturulan bu topoğrafya, arazi sanatı hareketinden de etkilenerek çocukların oyun oynaması ve dinlenmesi için kamusal bir alan sunmaktadır. Alison & Peter Smithson Robin Hood Gardens ile estetik biçim ve sosyal ilişkileri iç içe geçirmeyi; insanı eviyle, toplumuyla içinde bulunduğu kentle yeniden özdeşleştirmeyi hedeflemiştir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

CIAM Kongrelerinde kentsel temel işlevler olarak belirlenen barınma, çalışma, boş zaman ve dolaşımın mekanik bir düzen çağrıştırmasına eleştiri olarak habitat kavramı, mimarlara yeni bileşenlerin keşfedilmesini teşvik etmiştir. Kentin sosyal ve karmaşık yapısı, değişime ve dönüşüme açık olması, organik düzeni, insanı merkeze alan habitat kavramı aracılığıyla mimarları daha soyut kavramlar üzerine düşünmeye itmiştir.

8.CIAM Kongresi ile İnsanların toplanma, karşılaşma, paylaşım yaptıkları kolektif bir alan olarak tanımlanan çekirdek kavramı, Candilis'in habitat şemasında insan-konut-fiziksel çevre- sosyal ambiyans ilişkileri şeklinde yer almıştır. Konut ve konut çevrelerinin insanların bedensel, mekansal, fizyolojik, ruhsal ve duygusal ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanması gündeme gelmiştir. 1953 tarihinde düzenlenen 9.CIAM Kongresi ile birlikte, daha sonra Ekip 10'a dönüşecek olan grubun üyeleri ile birlikte Smithson'ların Le Corbusier'in şehri işlevsel bölgelere ayırma fikrine eleştiri geliştirdikleri görülmektedir.

1954 yılında yayınlanan Habitat Bildirisi mimarların çalışmalarını ekolojik alana müdahale olarak ele alarak çok boyutlu düşünmeyi teşvik etmektedir. Patrick Geddes'ın coğrafyanın olanaklarına göre değişen meslek grupları analizini içeren vadi kesitinden (1909) ilham alan Smithson'ların *ilişkilendirme ölçeği*, *insan birlikteliği kalıpları (patterns of human association)* ve kentsel ölçekte konut- sokak- insan ilişkilerini ele aldıkları *yeniden kimliklendirme ızgarası(re-identification grid)*, insanı fiziksel çevresi ve sosyal ilişkileriyle, yaşam ortamı (habitatı) içerisinde bir bütün olarak ele alınması gerektiğine yönelik düşüncelerdir. Alison & Peter Smithson tarafından geliştirilen projelerde habitat kavramını eleştirel bir sorgulama aracı olarak kullandıklarını söylemek mümkündür. Kenneth Frampton da Alison & Peter Smithson'ın çalışmalarını proto-ekolojik olarak nitelendirmektedir. Steiner'a (2011) göre de Alison & Peter Smithson'ın iklime duyarlı brütalist çalışmaları habitat kavramı ile ilişkili olup, ekolojiye olan duyarlılıkları ile de ön plana çıkmaktadır. Yeni brütalizm akımının temsilcisi olan mimarlara göre sosyal ve iklimsel koşulları, yaşam biçimi mimariye doğrudan yön vermektedir. Malzemelerin "bulunduğu gibi" (as found) kendi dokuları değiştirilmeden olduğu gibi yansıtılması ve kullanılması, yerel bağlamın dikkate alınarak çevreyle ilişkilerin kurgulanması, kolektif eylemleri teşvik edilmesi, iklime duyarlı mekansal stratejilerin geliştirilmesi Alison & Peter Smithson mimarlığında öne çıkan unsurlardır.

Alison & Peter Smithson, geliştirdikleri düşünme pratiklerinde mimarlığın ev- sokak- mahalle ve kent arasındaki ilişkisinin sağlanmasında büyük bir role sahip olduğunu düşünmüşlerdir. İnsan birlikteliği kalıpları ile mimarlar kullanıcıyı kentsel mekanın yapılandırılmasında temel bir yapıtaşı olarak konumlandırmıştır. Kimlik (identity), ilişkilendirme kalıpları (patterns of association), hareketlilik (mobility), küme (cluster) kavramları mimarların habitat temasını projelerine yansıtmada önemli olarak gördükleri kavramlardır.

Binalar formları ve örgütlenme biçimleriyle yaşam tarzı üzerinde belirleyici olabilmektedir. Alison & Peter Smithson da binalar ve kentsel komplekslerin tasarlanmasında habitat

kavramı aracılığıyla bir dizi fikri üretmişlerdir. Mimarların küme fikri toplumun örgütlenme biçimini ifade ederken aynı zamanda yeni bir mimari dil ve yaşam tarzını da ifade etmektedir.

Habitat odaklı bakışlarıyla mimarlar konutu belirli bir yerde konumlanan mevcut bir topluluğun parçası olarak ele almışlardır. Mimarlık ise bu topluluğun yaşam standartlarını, kalıplarını yansıtmaya ve geliştirmeye çalışmalıdır. Golden Lane projesinde her üç katta bir yarattıkları gökyüzü sokakları fikri sosyal konutlar için sosyalleşme, karşılaşma mekanı olarak işleyen, sosyal ilişkileri teşvik eden mekansal kurguya sahiptir. İkinci dünya savaşı sonrası bombalanan Golden Lane bölgesinin yeniden geliştirilmesi için önerdikleri bu proje ile mimarlar yüksek yoğunluklu yaşam alanlarında mutlaka düşük yaşam standardı anlamına gelmediğini, zengin ve tatmin edici bir yaşamın devam edebileceğini ve mevcuttaki tüm alanların yıkılması gerekmediğini ifade etmeye çalışmışlardır. Robin Hood Gardens projelerinde de güverte (deck) olarak adlandırılan sokaklar aynı zamanda konut sakinlerinin dış dünya ile ilişki kurduğu geçiş alanlarıdır. Yaratılan güverteler komşular arasında yeni ilişki biçimleri tanımlayan mekanlardır. Habitat Bildirisi mimarların çalışmalarını ekolojik alana müdahale olarak ele alarak çok boyutlu düşünmeyi teşvik eden bir belge niteliğinde olup modern mimarlığın ilkelerinin yeniden düşünülmesine, insan ve çevre ilişkisinin gündeme getirilmesine yol açmıştır.

KAYNAKLAR

Bakema, J.,1952, "Relationship between Men and Things," in: Ernesto Nathan Rogers, Josep Lluís Sert, and Jaqueline Tyrwhitt (eds.): "The Heart of the City: Towards the humanization of Urban life". New York: Pellegrini and Cudahy, 67—69.

Bodiansky, V., 1953, For a charter of habitat. CIAM 9. Aix-en-Provence 19-25 Juillet 1953. Contribution de L'Architecture d'aujourd'hui a la Charte de l'habitat. Paris.

Bodiansky V, Candilis G, Kennedy B, Mas P, Woods S, 1953, Contribution to the study of habitat. CIAM 9. Aix-en-Provence, 19-25 Juillet 1953. Contribution de L'Architecture d'aujourd'hui a la Charte de l'habitat. Paris.

Bodiansky, V., 1953, Notes on the Subject of a Habitat Charter. Annals of Public and Cooperative Economics, 24: 289-294. https://doi.org/10.1111/j.1467-8292.1953.tb00686.x

Buber, M. & Hull, R. C. F., 1950, "Paths in Utopia". Philosophy 25 (95):366-367.

Dainese, E., 2019, "From the Charter of Athens to the 'Habitat': CIAM 9 and the African grids", The Journal of Architecture, 24:3, 301-324, DOI: 10.1080/13602365.2019.1606025

Leonardo Zuccaro Marchi, 2020, Between habiter and habitat. CIAM and the Sigtuna meeting of 1952, In Dirk Van den Heuvel (ed), "Habitat: Ecology Thinking in Architecture", Rotterdam, Nai010publishers, pp. 26-33. ISBN:978-94-6208-556-5.

Marchi, L. Z. ,2020, Fragmenting ciam's 'thinking tool'. Towards a new humanist epistemological grid. TERRITORIO, (2020/92).

Mould, O., 2016, "Brutalism Redux: Relational Monumentality and the Urban Politics of Brutalist Architecture", Antipode, 49:3, pp. 701-20.

R. Banham,1955, "New Brutalism", Architectural Review, Londra, s. 355-361.

Steiner, H., 2011, “Life at the Threshold.” October, vol. 136, pp. 133–55.

Tyrwhitt J, Sert J L, Rogers N, 1952, The heart of the city: towards the humanisation of urban life. Humphries, London.

van den Heuvel, D., 2005., Dubrovnik scroll and valley section grid, 1955-56: Alison and Peter Smithson. In M. Risselada, & D. van den Heuvel (Eds.), TEAM 10: 1953-1981, in search of a Utopia of the present (pp. 50-51). NAi Publishers.

van den Heuvel, D., Martens, J., & Muñoz Sanz, V. (Eds.), 2020, Habitat: Ecology Thinking in Architecture. nai010 publishers.

van den Heuvel, D., 2000, ‘The Diagrams of Team 10’, Daidalos no.74, 40-51.

URL 1: Merriam Webster Sözlüğü (son erişim tarihi: 25.03.2023)

URL 2: Cambridge Sözlüğü (Son erişim tarihi: 25.03.2023)

URL 3: National Geographic Sözlüğü (Son erişim tarihi: 25.03.2023)

URL 4: http://schatkamer.nai.nl/en/projects/stedelijke-heridentificatie (Son erişim tarihi: 25.03.2023)

URL 5: https://www.urbipedia.org/hoja/Robin_Hood_Gardens (Son erişim tarihi: 25.03.2023)

TARİHİ SÜREÇTE SELİMİYE CAMİ ÇEVRESİNİN KENTSEL PEYZAJ TASARIM BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

THE EVALUATION of the SELİMİYE MOSQUE ENVIRONMENT in the CONTEXT of URBAN LANDSCAPE DESIGN FROM the HISTORICAL PERSPECTIVE

Nilay Mısırlı[1], Elif Ebru Şişman[2]

[1] Trakya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Edirne, Türkiye
nilaymisirli@trakya.edu.tr
[2]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye
esisman@nku.edu.tr

ÖZET

Edirne, özellikle Osmanlı'nın dini yapıları ve sivil mimarisinin devamlılığını, tarihi kentlerde sorumluluk bilinciyle korumaktadır. Eski Cami, Üç Şerefeli Cami ve Selimiye Cami'nin oluşturduğu, kentte altın üçgen olarak bilinen tarihi alan, yerli ve yabancı turistler için bir çekim merkezidir. Kentin en büyük imaj öğesi Selimiye Cami, mimari tasarımı, bulunduğu konum ve ziyaretçi yoğunluğu ile dikkat çeken anıtsal mimarlık örneğidir. Edirne'ye ait tarihi haritalar incelendiğinde cami çevresinde okul binası, konut, hamam, han gibi yapıların olduğu görülmektedir. 1950'li yıllarda anıtsal yapının görünürlüğünün artması nedeniyle çevresinin yeşil alana dönüştürülmesi düşüncesi doğmuştur. 1970'li yıllarda ise değişim tamamlanmıştır. 2010 yılında "Edirne Belediyesi Selimiye Cami Çevresi Kentsel Tasarımı Ulusal Mimari Proje Yarışması" düzenlenmiş fakat uygulama gerçekleşmemiştir. 2011 yılından itibaren "Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi" UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almaktadır. UNESCO kapsamında Selimiye Cami koruma altına alınırken, çevresindeki tarihi ve tescilli yapılar ile peyzaj alanları için koruma zonları ve yönetim alan sınırları belirlenmiştir. 2015 yılında Selimiye Cami bahçesinde başlayan "Yemiş Kapanı Hanı Kurtarma Kazısı" ile peyzaj alanları içerisinde değişimler yaşanmıştır. Uluslararası statüde korunan ve geleceğe aktarılması noktasında önem taşıyan Selimiye Cami'nin sadece yapı ölçeğinde değil çevresindeki peyzaj alanları ile bir bütün oluşturarak, tarihi kente ve anıtsal esere olan sorumluluk bilinci çerçevesinde korunması gerekmektedir. "Selimiye Camii Çevresi Kentsel Tasarım ve Peyzaj Projesi" hazırlanarak, 2022 yılında uygulaması gerçekleşmiştir. Sokak yayalaştırması, arkeolojik kalıntı sergi alanı, yeme-içme mekanları, oturma alanları, yapısal ve bitkisel düzenlemelerin gerçekleştirildiği proje kapsamında çevre yeni halini almıştır. Çalışmada, alanın tarihi süreçteki değişimlerin ortaya konulması ve 2022 yılında yapılan uygulamanın değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda; yaklaşık yüz yıllık süreci kapsayan tarihi haritalar ile alanın değişim süreçleri ortaya konmuş, uygulanan son proje, literatür araştırmaları ve yerinde gözleme dayanarak peyzaj tasarım ilkeleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, alanın tarihi süreç içerisinde konut ve kamu yapılarından oluştuğu daha sonra peyzaj alanlarının oluşturulduğu tespit edilmiştir. Yapılan son uygulama ile; Selimiye Cami'nin görünürlüğünün arttığı, tarihi çevreyle uyumlu yapısal malzeme seçiminin ve düzenlemelerin gerçekleştirildiği görülürken, bazı donatı elemanlarının, çevre ile uyumlu olmadığı ve seçimlerinin yanlış olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Selimiye Camii, UNESCO, Kentsel Tasarım, Peyzaj Tasarımı

ABSTRACT

Edirne preserves the continuity of Ottoman religious buildings and civil architecture in historical cities with a sense of responsibility. The historical area, known as the Golden Triangle in the city, formed by

the Eski Mosque, Üç Şerefeli Mosque and Selimiye Mosque, is a center of attraction for domestic and foreign tourists. Selimiye Mosque, the biggest visual image of the city, is an example of monumental architecture that draws attention with its architectural design, location and visitor density. When the historical maps of Edirne are examined, it is seen that there are structures such as school building, houses, Turkish bath and khan around the mosque. In the 1950s, due to the increase in the visibility of the monumental building, the idea of transforming its surroundings into a green area was born. In the 1970s, it was completed. In 2010, "Edirne Municipality Urban Design of Selimiye Mosque Environment National Architectural Project Competition" was held, but the implementation was not realized. Since 2011, "Edirne Selimiye Mosque and Complex" has been on the UNESCO world heritage list. While Selimiye Mosque was taken under protection within the scope of UNESCO, protection zones and management area boundaries were determined for the historical and registered structures and landscape areas around it. With the "Yemiş Kapanı Khan Rescue Excavation", which started in the garden of Selimiye Mosque in 2015, changes were experienced in the landscape areas. The Selimiye Mosque, which is protected in international status and is important to carry into the future, needs to be protected not only by the building but also by the surrounding landscape areas within the framework of the awareness of responsibility for the historical city and monument. “Urban Design and Landscape Project for Selimiye Mosque Surroundings” was prepared and applied in 2022. Within the scope of the project, where pedestrianization of the street, archaeological remains exhibition area, eating and drinking areas, sitting areas, structural and plant arrangements were carried out, the environment has taken its new form. The study is aimed to reveal the changes in the historical process of the area and to evaluate the application made in 2022. In this context, the change processes of the area have been revealed with historical maps covering a period of about a century, and the last project implemented has been evaluated with landscape design principles based on literature research and survey. As a result of the study, in the historical process, it was determined that the area consisted of houses and public buildings and then landscape areas were created. With the last application, while it is seen that the visibility of Selimiye Mosque has increased, the selection of structural materials and arrangements that are compatible with the historical environment, it has been determined that some of the urban furniture are not compatible with the environment and their selections are wrong.

Keywords: Selimiye Mosque, UNESCO, Urban Design, Landscape Design

1. GİRİŞ

Uluslararası koruma statülerinden birisi olan UNESCO Dünya Miras Listesinde ülkemizden 17’si kültürel, 2’si karma olmak üzere 19 adet varlığımız yer almaktadır. Bütün insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen evrensel değerlere sahip kültürel ve doğal sitleri dünyaya tanıtmak, toplumda söz konusu evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci yaratmak ve çeşitli sebeplerle bozulan, yok olan değerlerin yaşatılması için gerekli işbirliğinin sağlanması amacı ile UNESCO’nun Paris’te toplanan 17. Genel Konferansında sorunun uluslararası bir sözleşme kapsamında ele alınmasına karar verilmiş ve 16 Kasım 1972’de “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme” kabul edilmiştir. Türkiye sözleşmeyi 1982 yılında imzalamış ve 1983 yılında Resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Demirel, 2005).

Selimiye Camii Külliyesi ilk kez, 1976 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından anıtsal mimarlık örneği olarak tescillenmiş, 2003 yılında ise tescili devam ettirilmiştir. 1988 yılında Edirne Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nca 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında kentsel sit alanı içinde yer almış, plan 2007 yılında revize edilmiştir. 2011 yılında ise UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almaya hak kazanmıştır (T.C. Edirne Belediye Başkanlığı, 2015). Selimiye Camii ve çevresinin tarihi

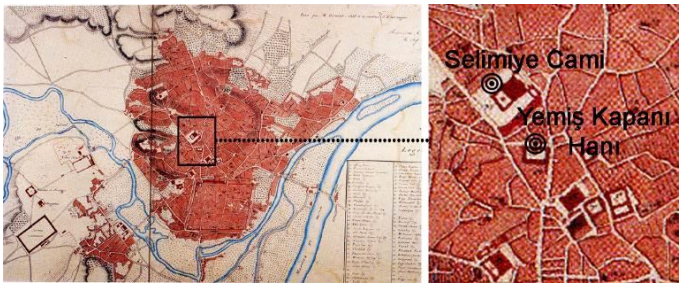
ve kültürel potansiyelinin devamlılığının sağlanması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına imkan verecek şekilde korunması son derece önemlidir.

Geçmişten günümüze kadar aktarılan birçok bilgide eserin çevresi ile birlikte korunması gerektiğinin vurgusu yapılmaktadır. Bu noktada Selimiye Cami ve çevresi yıllar içinde çeşitli değişimlere uğramıştır. Bu değişimlerin ele alındığı çalışmada kentin tarihine ve anıtsal esere olan sorumluluk bilinci çerçevesinde korunması için değerlendirmeler yapılmıştır.

2. TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE SELİMİYE CAMİ ÇEVRESİ

Sultan II. Selim tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan Selimiye Cami'nin inşasına 1568 yılında başlanmış, 1575 yıllında tamamlanmıştır (Kuban, 2007). Selimiye Cami'nin inşasından sonra, Edirne'nin bilinen ilk haritası 1854 Osmont Planı incelendiğinde Cami ve çevresinde Yemiş Kapanı Hanı bulunduğu görülmektedir. Arasta ve Yemiş Kapanı Hanı paralelinde ve Eski Cami'ye ulaşan ise yol aksları bulunmaktadır (

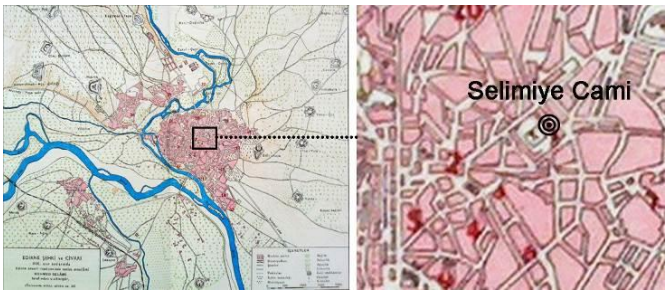
Şekil **4**).

Şekil 4.1854 Osmont Planı (Yerolympos, 1993)

Osmont Planı sonrası, 1889 Mehmed Selami haritasında, cami çevresinde aynı yol akslarının devam ettiği görülürken, çevresinde net bir değişimin yaşanmadığı görülmektedir (

Şekil **5**).

Şekil 5.1889 Mehmed Selami Haritası (Darkot, 1965)

Sultan II. Abdülhamid'in koleksiyonundan ve İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi arşivlerinden derlenen fotoğraflar arasında yer alan 1800'lü yılların sonlarına ait bir fotoğrafta ise cami çevresinde arasta, sıbyan mektebi, darülhadis medresesi ve Yemiş Kapanı Hanı olduğu söylenmektedir. Ayrıca fotoğraf, cami çevresinin yoğun yapılaşmış bir doku ile çevrili olduğunu göstermektedir (

Şekil **6**).

Şekil 6. 1800'lü yıllarda Edirne (İslam İşbirliği Teşkilatı, 2015)

1918 tarihli diğer bir haritada ise cami çevresinde ilkokul binası, Yemiş Kapanı Hanı, Havucular Hanı, Mezit Bey Hamamı gibi yapıların yer aldığı görülmektedir (

Şekil **7**a). 1900'lü yıllarda çekilen fotoğraf, harita üzerinde yer alan ilkokul binası ile Yemiş Kapanı Hanı'nın varlığını ispatlamaktadır (

Şekil **7**b).

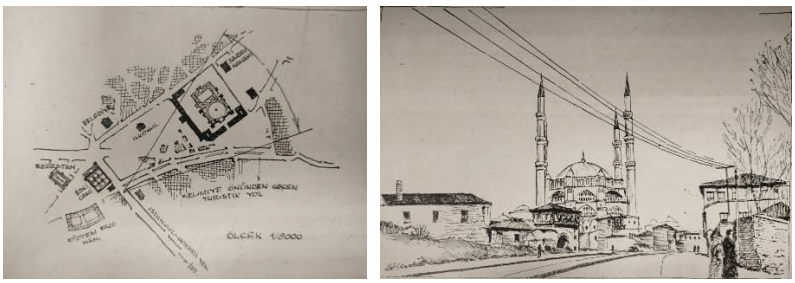
Şekil 7.(a) 1918 Haritası (İslam İşbirliği Teşkilatı, 2015), (b)1900'lü yıllarda Selimiye Cami bahçesi (Edirne Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2022)

1930'lu yıllarda Arif, Edirne için planlanan projede abidevi yapıların etraflarının açılacağını ve Selimiye Camisi'nin bulunduğu alanın öneminin artacağını belirtmektedir. Belediye önündeki boş arsanın en basit bir şekilde çimenlik halinde düzenlenerek kısmen de bir çocuk bahçesi yapılacağını söylemektedir. Selimiye Cami bahçesindeki okul binasının yıkılarak mahalle içinde uygun bir yerde ve modern bir tarzda yapılmasını temenni ettiğini belirtmektedir. Edirne'nin ilk imar planı ise 1940 yılında Prof. Ernest Egli (Alman) tarafından

yapılmıştır. Bu planda anıtsal eserlerin etrafı yeşil alana dönüştürülmüştür. Plan kente giren dört ana yolun Selimiye Cami etrafı açılarak bu noktada birleştirilmesi, anıtsal eserlerin insan unsurundan uzaklaştırılması düşüncesi ile oluşturulmuştur (Onur, 1990).

Özdeş'in 1951 yılı "Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü" notlarında Selimiye ile Eski Cami arasında kalan alanın basit bir şekilde park olarak düzenlenmesi gerektiğini söylemektedir. Ayrıca Selimiye'nin görünürlüğünü bozan harap evlerin kaldırılması gerektiğini belirtmektedir (

Şekil **8**).

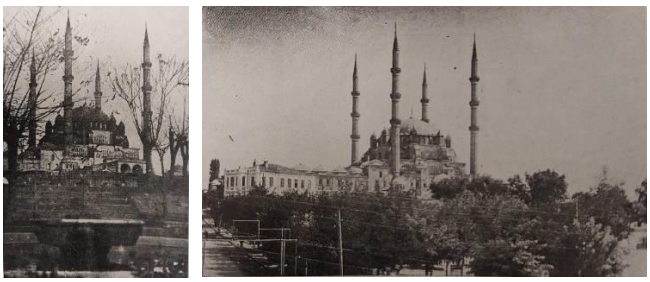
Şekil 8.Özdeş'in Selimiye Cami çevresi önerisi (Özdeş, 1951)

Özdeş, o yıllarda cami önünde yer alan park için, bakımsız olduğunu, daha sakin, iddiasız ve kullanışlı olması gerektiğini, bu şekilde kullanıma sunulmasını söylemektedir (Özdeş, 1951) (

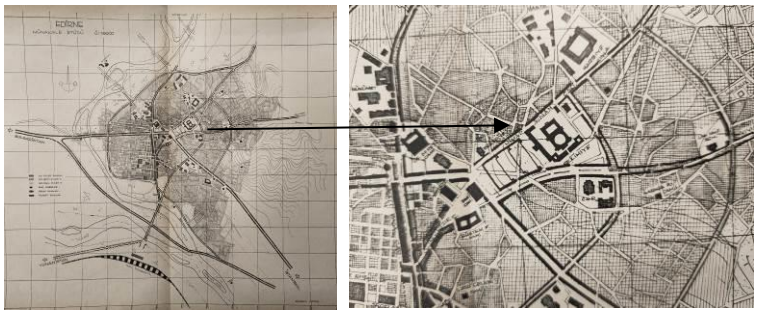
Şekil **9**a). Eski Cami minaresinden çekilen fotoğrafa bakıldığında bahçe içerisinde Özdeşin planlarda yer verdiği ilkokul binası görülmekte ayrıca bahçe içerisindeki ağaç yoğunluğu göze çarpmaktadır (

Şekil **9**b). Ayrıca Özdeş'in Edirne için hazırladığı öneri plan üzerinde Selimiye Cami bahçesi için kademeli bir düzenleme getirdiği görülmektedir (

Şekil **10**).

Şekil 9. (a)Selimiye Cami bahçesi, (b) Eski Cami minaresinden bahçeye genel bakış (Özdeş, 1951)

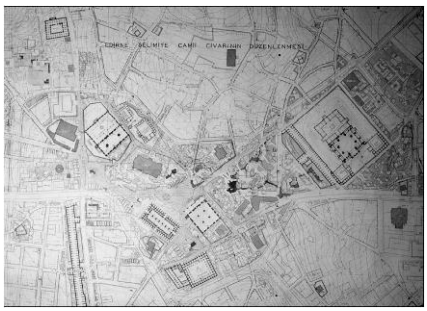

Şekil 10.Özdeş'in öneri Edirne imar planı (Özdeş, 1951)

1967 yılında, İller Bankası tarafından "Selimiye Camii Civarının Tanzimi Yarışması" isimli kentsel tasarım yarışması düzenlenmiştir. Yarışmada Yurdanur Sepkin, Halis Pektaş ve Öner Olcay'dan oluşan ekip birincilik ödülü almıştır (Yanaşık, 2017). Ödüle layık görülen proje, Selimiye, Üç Şerefeli ve Eski Cami üçgenini bir turistik gezi alanı olarak kurgulamıştır. Kıyık Caddesini de Rüstem Paşa Hanı güneyinden geçirerek oldukça geniş bir alanda yayalaştırma önerisinde bulunmuştur (

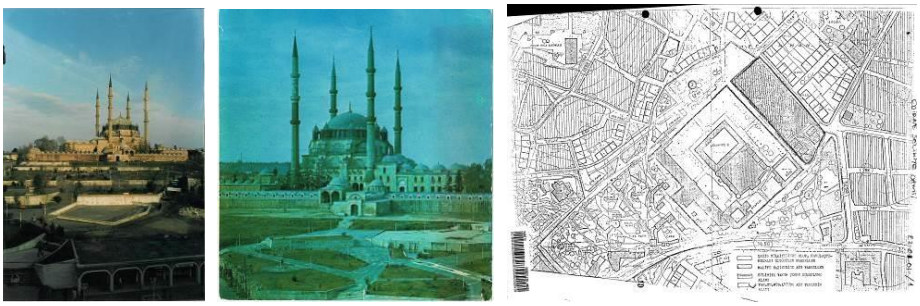
Şekil **11**), (Erten, 2016).

1968'den sonraki dönemdeki kent planlamasında tarihi sit, tarihi doku, tarihi ve doğal değeri olan eser ve külliyelerin çevresi ile bir bütün olarak ele alınmalarında bilinçli bir düzeye ulaşıldığı ve bu yönde kararlar alındığı belirtilmektedir (Çevre Sorunları Özel İhtisas Komisyonu, 1976). 1970'li yıllarında başında bahçenin düzenlenmeye başladığı bilinmektedir. Edirne 1973 yılı İl Yıllığında da bahçenin düzenlemesi bitirilip, içerisinde yer alan havuzlara su verildiği zaman çok güzel bir gezi ve dinlenme yeri olacağı belirtilmektedir (Edirne İl Yıllığı Komitesi, 1973). Selimiye Cami'nin, 1982-1985 yılları arasında yapılan onarım raporunda "Selimiye Cami çevre tanzimi önceki yıllarda mahalli Belediye tarafından açılan proje konkur neticesine göre yine aynı Belediye tarafından düzenlenmektedir" bilgisi yer almaktadır (Çetin, 1985).

Şekil 11. 1967 Selimiye Cami Civarının Tanzimi Yarışması Birincilik Ödülü Kazanan Projesi

(Erten, 2016)

Şekil 12. (a,b) 1985 yılı Selimiye Cami bahçesi, (c) 2001 yılı Selimiye Cami çevresi vaziyet planı (Edirne Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2022)

Bu bilgiler doğrultusunda ve 1985 yılına ait fotoğraflarda, bahçenin Özdeş ve Yurdanur ile ekibi tarafından önerilen projelerde olduğu gibi kademeli bir düzenleme yapıldığı görülmektedir. Alan içerisinde ara bağlantı yolları çeşitlenmiş, istinat duvarlarına yer verilmiş, düşey sirkülasyon merdivenler ile sağlanmıştır. Alanın güneybatı girişinde süs havuzuna ve çeşitli noktalarda geniş sert zeminlere yer verilmiştir. Mezit Bey Hamamı yanı, Talat Paşa Bulvarı paralelinde oluşan kot farkı ticaret birimlerine yer verilmesi ile çözülmüştür (

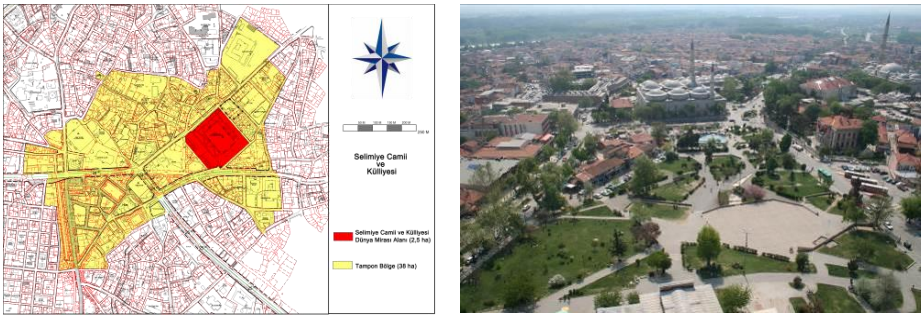
Şekil **12**a,b). Edirne Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde yer alan 2001 yılı tarihli vaziyet planında, bahçe içerisinde yapılan dönüşümleri okumak mümkündür. Ayrıca, Mezit Bey Hamamı ve Havlucular Hanı'nın varlığını sürdürdüğü görülmektedir (

Şekil **12**c).

3. UNESCO KORUMA ALANI ve GELİŞİM SÜRECİ

2010 yılında Edirne Belediyesi tarafından "Selimiye Cami Çevresi Kentsel Tasarımı Ulusal Mimari Proje Yarışması" düzenlenmiş fakat yarışma sonucunda herhangi bir uygulama gerçekleşmemiştir (Mimarlar Odası Yayın Komitesi, 2012).

"Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi" 2006 yılında ön çalışmaları başlayan UNESCO Dünya Miras Listesinde 2011 yılı itibari ile yer almıştır. "İnsan Yaratıcılığının İfadesi Bir Başyapıt Olmak" ve "İnsanlık Tarihinin bir veya birden fazla anlamlı dönemini temsil eden yapı tipinin ya da mimari veya teknolojik peyzaj topluluğunun değerli bir örneğini sunması" kriterleri kapsamında listede yer alması uygun bulunmuştur. Şekil 10 a'da Selimiye Cami UNESCO sınırı ve cami ile korunması gerektiği düşünülen tampon bölge görülmektedir. Selimiye Cami bahçesi bu tampon bölge içerisinde yer almaktadır (Şekil 13 b).

Şekil 13.(a) Selimiye Cami ve çevresi tampon bölgeleri (T.C. Edirne Belediye Başkanlığı, 2015), (b) 2006 yılı Selimiye Cami bahçesi (Edirne Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2022)

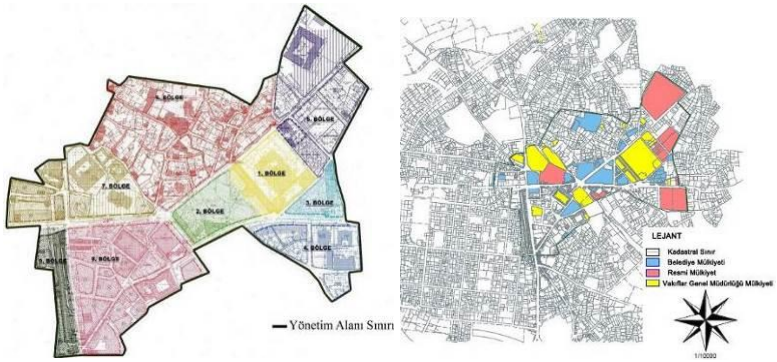
UNESCO kapsamında Selimiye Cami koruma altına alınırken, çevresindeki tarihi ve tescilli yapılar ile peyzaj alanları için koruma zonları ve yönetim alan sınırları belirlenmiştir (

Şekil **14**a). Bu kapsamda alan 9 zona ayrılmıştır. Selimiye Cami bahçesi 2. ve 3. bölgenin tamamı ile 5. ve 6. bölgelerin kısmi alanlarında yer almaktadır. Bu alanların mülkiyet sınırları, Belediye, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Resmi mülkiyet dahilindedir (

Şekil **14**b).

2014-2016 yılları arasında 1937 yılında yıkılmış olan Yemiş Kapanı Hanı için kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir (

Şekil **15**). 2021 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kültür Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Edirne Belediyesi arasında "Yemiş Kapanı Hanı'nın Koruma ve Konservasyonuna Ait İşbirliği Protokolü" imzalanmıştır (T.C. Edirne Belediye Başkanlığı, 2021).

Şekil 14.(a) Selimiye Cami ve çevresi koruma zonları ve yönetim alan sınırları, (b) mülkiyet sınırları (T.C. Edirne Belediye Başkanlığı, 2015)

Şekil 15.Yemiş Kapanı Hanı Kurtarma Kazısı (Mısırlı, 2015)

Daha sonra Edirne Belediyesi tarafından hazırlanan ve Koruma Kurulu tarafından onaylanan, "Selimiye Camii Çevresi Kentsel Tasarım ve Peyzaj Projesi", Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ortak protokolü ile 2021 yılında yapımına başlandı. Projenin yapımı 2022 yılında tamamlanarak, kullanıma açıldı (

Şekil **16**).

Şekil 16. Selimiye Cami Çevresi Kentsel Tasarım ve Peyzaj Projesi (Edirne Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, 2022)

4. ALANIN MECUT DURUMUNUN KENTSEL PEYZAJ TASARIM BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Yapısal Peyzaj Değerlendirmesi: Proje kapsamında, Eski Cami ile Saray Hamamı arasında kalan kuzeydoğu-güneybatı yönünde gelişen aks trafiğe kapatılmıştır. Sokak yayalaştırmasının gerçekleştirildiği aks üzerinde yer alan Belediye otoparkı kaldırılarak yerine satış birimleri yerleştirilmiştir. Daha önce kurtarma kazısı gerçekleştirilen Yemiş Kapanı Hanı, içerisinde yer alan gezinti yolları ile arkeolojik kalıntı sergi alanı olarak düzenlenmiştir. Selimiye Cami'nin kuzeydoğu yönünde yer alan Osmanlı Mezar Taşları Sergi Alanı tekrar düzenlenmiş, çevresine satış birimleri dahil edilmiştir. Yaya aksı boyunca ve Arasta çevresinde oturma birimlerine yer verilmiştir

Şekil 17).

Şekil 17. Selimiye Cami çevresi (Edirne Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü'den yazar tarafından düzenlenmiştir, 2022)

Proje alanında satış birimleri, oturma bankları, aydınlatmalar, çöp kutuları, yer-yön levhaları gibi kentsel donatılar kullanılmıştır. Satış birimlerinde ahşap malzeme kullanımı ile saydam yüzeylerden oluşturulmuştur. Oturma birimlerinde beton ayaklar üzerinde ahşap oturma yüzeyleri kullanılmıştır. Bazı alanlarda eğimli yüzeylerde kullanılan oturma birimlerinin teknik olarak hatalı ve ergonomik olmadığı gözlemlenmektedir. Alanda alçak, yüksek ve zemin aydınlatması olmak üzere üç farklı çeşit armatür kullanılmıştır. Zemin aydınlatmaları, yer döşemesi ile hem zemin olmadığı için kullanıcıların takılmasına neden olmaktadır. Ahşap ve metal malzemelerden yapılmış çift taraflı çöp kutularına, farklı dillerin bir arada kullanıldığı yer-yön levhalarına ilgili alanlarda yer verilmiştir (Şekil 15).

Alan içerisinde döşeme malzemesi olarak; traverten küptaş, çakıl taş dolgulu travers, mermer ve andezit kullanılmıştır. Yaya aksları üzerinde kılavuz çizgilerine yer verilmiştir (Şekil 16).

4.2. Bitkisel Peyzaj Değerlendirmesi: Peyzaj alanlarında ağaççık olarak *Cercis siliquastrum, Lagerstroemia indica* kullanılmış, *Berberis thunbergii, Carpobrotus edulis, Cotoneaster salicifolia, Festuca glauca, Lavandula vera, Photinia serratifolia, Viburnum*

tinus gibi bitkiler öbekler halinde düzenlenmiştir. Şevler ise *Mesembryanthemum nodiflorum ve Hedera helix ile* sardırılarak, yeşil duvarlar elde edilmiştir (Şekil 17).

Şekil 15. Alan içerisinde kullanılan kentsel donatı elemanları (Mısırlı, 2022)

Şekil 16. Alan içerisinde kullanılan yapısal malzemeler (Mısırlı, 2022)

Şekil 17. Alan içerisinde yer alan bitkisel düzenlemeler (Mısırlı, 2022)

4.3. Tarihsel Yapı ve Kent Kimliği Bağlamında Değerlendirilmesi: Taşınmaz kültür varlıkları ve onlarla bütünleşen doğal ve kültürel peyzaj öğeleri hem geçmişin izlerini yasıtmakta hem de kentin kimliğini oluşturmaktadır. Selimiye Cami, Edirne kentinin bellek ve kimlik yansımasının merkezinde yer almaktadır. Mevcut halinde Cami'nin görsel ve tarihsel özellikleri ile bütünleşmeyen düzensiz peyzaj alanları, görsel kirlilik yaratan araç park alanları, ziyaretçiler için yetersiz dolaşım alanlarının yer aldığı görülmektedir. Gerçekleştirilen yeni tasarım, çevre algısını kuvvetlendirmesi nedeniyle tarihi yapının görünürlüğünü arttırmaktadır. Dokuyla uyumlu malzeme kullanımı da tarihsel dokunun devamlılığı niteliğindedir. Yerel halkın ya da ziyaretçilerin hem yapı hem de çevreleyen peyzaj alanlarında geçirdikleri zamanın artması, alanın deneyimlenmesi ve görsel hafızanın

güçlendirilmesi, algının, bellekte edinilen yerin ve kimliğe yansımanın artmasına neden olmaktadır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Mimar Sinan'ın başyapıtı olan Selimiye Cami inşa edildiği dönemden günümüze kadar özgün değerlerini koruyarak tarihe tanıklık etmektedir. Kentin merkezinde yer alan Selimiye Cami'nin inşa edildiği yıllarda çevresinde birçok yapının bulunduğu bilinmektedir. Çevresinde eğitim binaları, konutlar ve tarihinin önemli anıt eserlerini barındırmıştır. Çeşitli düzenlemelerin gerçekleştirildiği anıt çevresinde, tarihi eserlerin ortaya çıkartılması için çevrelerinin yeşil alanlar ile tampon bölgeler oluşturulması düşüncesi ön plana çıkmıştır. 1970'li yıllarda gerçekleştirilen köklü bir düzenleme ile anıt çevresinde geniş yeşil alan oluşturulmuştur. Bu alanın hem Selimiye'yi ön plana çıkartacağı hem de kentli için sosyal bir alan yaratacağı söylenmiştir. 2010 yılında Selimiye Cami çevresi için kentsel peyzaj tasarım projesi yarışması düzenlense de, yarışma sonucunda herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. 2011 yılında ise "Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi" UNESCO Dünya Miras Listesinde yer almıştır. Cami ve çevresi için çalışmalar sürerken 2014-2016 yılları arasında kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir. Sonucunda "Yemiş Kapanı Hanı" temel ve duvar izleri bulunmuştur. Bahçe bu kazı esnasında değişime uğramıştır. UNESCO Dünya Miras Listesinde yer aldıktan sonra eserin çevresi ile korunması gerektiği vurgulanmıştır. Cami çevresinde tampon bölge oluşturulmuş, çeşitli zonlara ayrılmıştır. 2022 yılı itibari ile yeni bir düzenlemeye geçilmiştir.

2022 yılında gerçekleştirilen kentsel ve peyzaj tasarım projesi ile Selimiye Cami çevresi yeni görünümüne kavuşmuştur. Tarihi doku ile uyumlu ve Selimiye'yi daha da ön plana çıkaran projede olumlu ve olumsuz ögeler bir arada yer almaktadır. Trafiğe açık ve otoparkların yer aldığı Mimar Sinan Caddesi yayalaştırılmıştır. Bu caddenin yayalaştırılması, anıt eserin egzoz gazlarından etkilenme derecesini düşürmeye yardımcı olabileceği gibi, yayalar için de rahat ve güvenli bir dolaşım alanı yaratmıştır. Dönüşüm öncesinde özel işletmeye ait bir kafenin ve oturma alanlarının yer aldığı bölüm kaldırılmış, yerine serbest oturma alanları getirilmiştir. Bu oturma birimlerinin bütününde olmamakla birlikte eğimli alanlara yerleştirilenlerin yanlış konumlandırıldığı görülmektedir. Bu oturma birimleri kullanıcılar için hem güvenlik hem de ergonomik açıdan olumsuzluklar yaratmaktadır. Ayrıca yeme-içme alanları için tanımlı alanlarda mekanlar oluşturulmuş, satış birimlerine yer verilmiştir. Döşeme malzemeleri seçiminde tarihi çevreler ile uyumlu malzemeler seçilmiştir. Yürüyüş yolları üzerinde kullanılan kılavuz çizgileri ile herkes için tasarım kurallarının dikkate alındığını göstermektedir. Üç çeşit aydınlatmanın kullanıldığı alan içerisinde arkeolojik gezinti alanı, oturma alanlarının ve diğer gezinti yollarının bulunduğu alanlar aydınlatılmıştır. Metal malzeme ve yalın bir görünüme sahip armatürler proje ile uyum sağlasa da yenilenebilir enerji kaynakları ile entegre edilmiş ürünlerin kullanılması enerji korunumu için yardımcı olmaktadır. Zemine yerleştirilen armatürler, döşemeden yüksekte olduğu için ciddi bir güvenlik açığı oluşturmaktadır.

Mimar Sinan heykeli çevresi özellikle fotoğraf çekim noktası olarak sık kullanılmakta, zemin aydınlatmaları ise kullanıcılar için kaza riski oluşturmaktadır. Böylesi yoğun kullanılan alanlar için zeminde oluşan tehlikenin düşünülmemesi tasarım hatasıdır. 1950'lili yıllara ait fotoğraflarda bahçede yoğun bir ağaç dokusu gözükürken, 1985 yıllına ait fotoğraflarda bu ağaç yoğunluğunun kaybolduğu görülmektedir. Günümüzde ise Selimiye Cami'nin siluetini bozmaması için ağaççıkların seçildiği peyzaj alanlarında, Mimar Sinan Caddesi boyunca

oturma birimlerinin bulunduğu alanlar içerisinde çalılar kullanılmıştır. Peyzaj alanlarının sulanması için damlama sulama sisteminin yerleştirildiği görülmektedir. Ayrıca bu sistemin seçilmesi suyun korunumu için katkı sağlamaktadır.
2022 yılında gerçekleştirilen proje, çeşitli olumsuz yönler barındırsa da Selimiye Cami çevresi ve kent için yeni bir çehre oluşturmuştur. Tarihi çekirdekte yer alan bu bölgenin düzenlenmesi alanın çekiciliğini arttırmıştır. Selimiye Cami sadece yapı ölçeğinde değil çevresindeki peyzaj alanları ile bir bütün oluşturarak değerlendirilmesi, Edirne kentinin tarihine, anıtsal esere, kullanıcılara ve yeni nesillere daha güzel alanlar yaratma bilinci ve sorumluluğu çerçevesinde korunması gerekmektedir. Selimiye Cami ve çevresi ile diğer tüm anıt eserlerin çevreleri ile bir bütün halinde korunarak yaşatılması sorumluluğu tüm nesillere aktarılmalıdır.

KAYNAKLAR

Arif, B., 1931. “Edirnenin imarı”. Mimar Dergisi, 1(10), 317-318.

Çetin , E., 1985. “Edirne Selimiye Cami 1982-1985 Onarım Raporu”. Edirne : Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi.

Çevre Sorunları Özel İhtisas Komisyonu., 1976. “Çevre Sorunları Daimi Danışma Kurulu Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Hazırlıkları Tarihi Çevre Korunması Alt Komisyonu Raporu”. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müşteşarlığı.

Darkot, B., 1965. “Edirne, Coğrafi Giriş”. K. D. Atatürk içinde, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı (s. 1-12). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Demirel, Ö., 2005. “Doğa Koruma ve Milli Parklar”. Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Genel Yayın No: 219, s:424., Trabzon.

Edirne İl Yıllığı Komitesi., 1973. “Cumhuriyetin 50. Yılında Edirne”- 1973 İl Yıllığı. Edirne : Dizerkonca Matbaası.

Edirne Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi., 2022. “Selimiye Cami Fotoğraf Arşivi”.

Edirne Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü., 2022, 05 18. “Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı . Bakanlığımız Yapı İşleri Genel Müdürümüz Sayın Banu ASLAN Selimiye Camii Ve Meydan Projesi Kapsamında Sahada İncelemelerde Bulundular”: https://edirne.csb.gov.tr/bakanligimiz-yapi-isleri-genel-mudurumuz-sayin-banu-aslan-selimiye-camii-ve-meydan-projesi-kapsaminda-sahada-incelemelerde-bulundular-haber-271345 adresinden alındı

Erten, S., 2016. “Bir Kentsel Tasarım Yarışmasının Süreç Analizi: Edirne/Selimiye Örneği ve “Tarihi Merkezde Araç Yolu” Tartışması”. Planlama, 26(1), 20-31. doi:10.5505/planlama. 2016.53824

İslam İşbirliği Teşkilatı., 2015. “Tarihi Fotoğraflarla Edirne”. İstanbul: İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA).

Kuban, D., 2007. “Osmanlı Mimarisi. İstanbul”. YEM Yayın. İstanbul

Mimarlar Odası Yayın Komitesi., 2012. “Edirne Belediyesi Selimiye Cami Çevresi Kentsel Tasarımı Ulusal Mimari Proje Yarışması”. TMMOB Mimarlar Odası.

Mısırlı, N., 2015. Kişisel Fotoğraf Arşivi.

Mısırlı, N., 2022. Kişisel Fotoğraf Arşivi.

Onur , O., 1990. “Edirne Kent Planının Geçirdiği Evrelere Kısa Bir Bakış”. Mimarlık Dergisi*, 2*, 64-67.
Özdeş, G., 1951. “Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü”. İstanbul : İstanbul Matbaacılık.

T.C. Edirne Belediye Başkanlığı., 2015. “Edirne Selimiye Camii Külliyesi Yönetim Planı 2011-2015”. Edirne: T.C. Edirne Belediyesi.

T.C. Edirne Belediye Başkanlığı., 2021, 10 08. “Yemiş Kapanı Hanı Koruma ve Konservasyon Projeleri Onaylandı”. Edirne Belediyesi Resmi Web Sitesi: https://www.edirne.bel.tr/icerik/yemis-kapani-hani-koruma-ve-konservasyon-projeleri-onaylandi adresinden alındı

Yanaşık, E. (2017). “İller Bankası’nın Türkiye Planlama ve Kentleşme Tarihi İçindeki Yeri ve Önemi (1933-1980)”. Ankara: İller Bankası Anonim Şirketi.

Yerolympos, A., 1993. “A Contribution to the Topography of 19th Century Adrianople”. Tessaloniki: Balkan Studies 34.

SU YÖNETİM ETKİNLİĞİNİN ÇAĞDAŞ YAPI TEKNOLOJİLERİ İLE SAĞLANMASI

IMPROVING the EFFECTIVENESS of WATER MANAGEMENT WITH MODERN CONSTRUCTION TECHNOLOGIES

S. Duygu Kolbay

İstanbul Gedik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye

duygu.kolbay@gedik.edu.tr

ÖZET

Su kaynaklarının tükenişi, dünyanın küresel ölçekteki sorunlarının başında yer almaktadır. Yerleşme ve yapı ölçeğinde gerek yüzey sularının gerekse yeraltı suyunun yönetilebilmesi, mimarlık disiplinine bu alanda ayrıca sorumluluk yüklemektedir. Bu bildiride, taşınmaz kültür mirasımızdaki hidrolik yapılanma işleyişi üzerinden su yönetiminin önemine dikkat çekmek, ardından, güncel yapı teknolojilerinin bu amaçla ne derece etkin kullanılabildiğini ortaya koymak hedeflenmektedir. Uygarlığın temelinde su ekseninde gelişim gösteren kurallar bulunur. Doğal peyzajın kültürel peyzaja dönüşüm sürecinde suyun denetim biçimi üslup aracılığıyla çeşitlenerek karakteristik kentsel dokuyu tanımlar. Coğrafi sınırlarımız içerisindeki kentsel arkeolojik katmanlaşmadaki çeşitlilik, suyun toplanma, biriktirilme ve dağıtılma yöntemleri üzerinden ele alındığında, kadim hidrolik donanım elemanlarının fayda değerleri anlam kazanmaktadır. Kanal, galeri, kuyu ve sarnıçlar arasında oluşturulan su akış ağı ile su toplanmış, aynı zamanda, yapılar, taşkınlardan ve su tablası seviyesindeki değişimlerden etkilenmeyen, tabiat ile bütünleşen mekanizmalar haline dönüştürülebilmiştir. 21.yy. da kaynakların tükenişi ve afet risk yönetimi arayışı, kökeni arkaik dönemlere dayanan bu uygulamaların modern mimari öze aktarımını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu noktada, çalışmanın amacı, kentin dönüşüm sürecinde göz ardı edilen su yönetim pratiğinden yola çıkarak, çağdaş yapım sistemlerine işleyişin uyarlanabilirliğini araştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Su Yönetimi, Kentsel Altyapı, Yapı Teknolojileri

ABSTRACT

The scarcity of water resources is one of the world's global global problems. Management of both surface water and groundwater on the settlement and buildings also imposes responsibility on the discipline of architecture. In this study, it is aimed to draw attention to the importance of water management through the hydraulic structuring functioning of cultural heritage, and then to demonstrate the effective use of current building technologies for this purpose. The basis of civilization is the rules that develop on the water. In the process of transformation of natural landscape into the cultural landscape, the form of water control system defines the characteristic urban lands. The ancient hydraulic equipment benefit is understood when the diversity in urban archaeological layer within our geographical boundaries is taken over the methods of collection, accumulation, and distribution of water. Water flowing between the channels, galleries, wells and cisterns was collected, but also transformed into mechanisms that are not affected by structures, floods and changes in water. In the 21st century, the depletion of resources and the search for disaster risk management make the transfer of these practices, which are originally based on archaic periods, to modern architectural essence. At this point, the aim of the study is to investigate the adaptability of the functioning to contemporary

construction systems based on the practice of water management that is ignored during the transformation process of the city.

Keywords: Water Management, Urban Infrastructure, Building Technologies

1. GİRİŞ

Su, tarih boyunca etkili bir toplum yapıcısı olmuştur. Suyun kullanımı ile bağlantılı olarak gelişen kurallar ve alışkanlıklar zamanla politikanın, kanunların ve alışkanlıkların temelini oluşturmuştur. Antikite döneminde, suya erişim olanaklarının kozmik koşullarla sınırlı tutulduğu görülür. Aristo ve çağdaşlarına göre "Oikoumene" yani yerleşilebilir bölgeler, yeryüzünün sadece çok küçük bir bölümünü kapsamaktaydı. Yerleşim alanlarının, suyun mevcudiyeti ile sınırlandırılıyor olma olgusu, modernite ile tersine çevrilmiştir. Diğer taraftan, hiçbir zaman bu kadar çok miktarda su insan kullanımına açılmamış olmasına rağmen, su kıtlığının bu denli önem arz ettiği de görülmemiştir (Robert, 2003, s.19). Bu noktada, ortaya çıkan su kıtlığı, tasarım ve planlama kararlarıyla doğrudan bağlantılıdır. Su kaynaklarından gerektiği şekilde faydalanılamamasına dayanan küresel su sorunu, mimarlık ve planlama disiplinlerinin başlıca sorumluluk alanında yer almaktadır.

Yapım gelenekleri ve yapı teknolojisi her daim su ve nem tesiriyle biçimlenmiştir. Malzeme seçimlerinde ürünlerin porozitesi ve suyun aşındırıcı etkisi göz önüne alınır. Detaylandırma çözümleri suyun tasfiyesine odaklıdır. Bu düzen, bizlere, yerel/geleneksel kültür mirasımızda hep var olan, güncel tasarım yaklaşımlarında aranan/aranması gereken değerler üzerinden sorumluluk alanı tanımlar.

2. SU KAYNAKLARI VE KAYNAK YÖNETİMİ

MÖ 6. yy. Filozofu Thales'e göre her şeyin kaynağı sudur (Wikander, 2000, s:341). Sonraki dönem kuram altyapısı da suyun maddesel boyutunun izlerini taşır. Eflatun/Platon dört temel element fikrini savunur: su, hava, ateş ve toprak. Öğrencisi Aristo'ya göre, her öğeye "soğuk, nemli, sıcak ve kuru" niteliklerinden biri atfedilir (Violet, 2007, s.98). Buradan yola çıkarak, çok eski çağlardan beri maddenin içeriğinde bulunan suyun farkında olunduğu çıkarımına ulaşılabilir. Modern bilimin analitik verileri ile doğrulanabileceği üzere, yerküreyi oluşturan ana elementler hava, su ve topraktır. Hidrolojik döngüde su, sıvı ve gaz fazında, atmosfer ve kara katmanı arasında sürekli dolaşmaktadır. Denizlerin yüzeyinden buharlaşan su buharı, atmosfere doğru hareket eder. Atmosfer koşulları uygun olduğunda su buharı yoğuşur. Damlalara dönüşerek, deniz veya kara yüzeyine düşebilir veya bu süreçte yeniden buharlaşabilir. Su, kara yüzeyindeki boşluklarda veya buz ve kar şeklinde geçici olarak depolanarak hidrolojik döngüye dahil olur. Denizler, göller, nehirler ve akarsular yüzey suyu kaynaklarıdır (Fetter, 2004, s.6). Zemin katmanı ve atmosfer basıncı arasında meydana gelen basınç farklılıkları suyun hidrolik döngüdeki yerini tanımlar. Yeraltı su seviyesi/su tablası hattı atmosfer basıncı ile su basıncının denge konumudur. Su tablasının üstünde kalan katman doymamış bölge olarak nitelendirilir. Yüzey suları yer çekimi etkisiyle, alt katmanlara süzülür (Erguvanlı, 1973, s.30). Dolayısıyla, kaynak potansiyeli açısından baktığımızda yeryüzündeki sular okyanuslar ve denizler, göller, akarsular, bataklıklar, yeraltı suları ve buzullardan oluşan farklı yüzey formlarında bulunmaktadır.

Hidrolik döngü, kaynak sularının yeraltı suyu, yüzey suları olmak üzere iki ana sınıfa ayrıldığını göstermektedir. Bu kaynaklar haricinde, çağdaş teknolojinin arıtma olanakları sayesinde atık su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı mümkün olmakta, geri dönüşüm sonrasında filtre edilen su, tarım sulama vs. amaçlarla kullanılabilmektedir. Gri su olarak adlandırılan, banyolar ve duşlar, lavabolar, çamaşırhane ve mutfak/bulaşık yıkamada oluşan atık suları bu bağlamda kullanım alanı oluşturmaktadır (Gross ve diğerleri, 2015, s.3).

Kaynak yönetimine dair bilinçli yaklaşımlar gerek yapısal kültür mirasımızda gerekse küresel dünyanın evrensel rol model oluşturacak yapı örneklerinde yakalanabilmektedir.

3. SU KÜLTÜRÜ VE GELENEKSEL YAPIM TEKNİKLERİ

Kent arkeolojisi, etkin su denetim altyapısına sahip, donanımlı uygarlıklara ait katmanlardan oluşur. Günümüze taşınan mimari kültür varlıkları zemini hidrolojik döngünün bir parçası, yapıyı da bu işleyiş ile uyumlu mekanizma olarak gören denge odaklı tasarım anlayışı mevcudiyetine işaret etmektedir. Coğrafi sınırlarımızdaki kentsel arkeolojik katmanlılıkta, tabiat ile uyuma yönelik geliştirilmiş üslup, yerleşme ve yapı kuruluşunda yüzey ve yeraltı suyu odaklı kararlar bütününü içerir. Su yönetim elemanları gerek yüzey suyu gerekse yeraltı suyu akış ağı üzerinde etkilidir. Kanal, galeri, kuyu ve sarnıçlar arasında oluşturulan bağlantı düzeneği ile su toplanmış, yapılar, taşkınlardan ve su tablasındaki değişimlerden etkilenmeyen, tabiat ile bütünleşen mekanizmalar haline dönüştürülebilmiştir. Bu sistem içinde, su yönetimine konu olan her türlü değer sınırlı tekil fonksiyonların ürünü değil, aksine, biri olmadan diğerlerinin varlığının anlamını yitirdiği kolektif bir yapısal düzenin parçasıdır.

3. 1. Kanal ve Galeriler

Kanal ve galeriler, yapı ve yerleşme düzeyinde hidrolik donanım bileşenleri arasındaki bağlantının esas bileşenleridir. Kanallar, suyu toplama ve dağıtma işlevlerine sahiptir. Yapının/yerleşmenin etrafını çevreleyen hareketli bir düzenek ile suyun bir noktada birikmesi engellenerek, suyun depolama hacmine yönlendirilmesi mümkün olmuştur. Yerleşimlerde duvarları delerek geçen kuyu kanalları komşu binanın drenaj sistemi ile bağlanarak suyu yol kenarındaki bir kanala ya da bir sarnıca ya da hemen her sokakta bulunan çeşme deposuna boşaltmışlardır (Arun, 2011, s.10). Suyun, depolama hacimlerine aktarılması veya deşarj amacıyla deniz, dere gibi hareketli su kaynağıyla birleştirilmesi yoluyla su döngüsünde süreklilik sağlanmıştır. Galeriler ile su toplama ve dağıtma işlevleri haricinde havalandırma yoluyla basıncın dengelenmesi de mümkün olmuştur. Bu yüzden galeriler, yapıları kısmen veya bir bütün olarak çevrelemekte, kısmen yapı oturum alanı dışına açılmaktadır. Havanın ve suyun zemin katmanlarındaki ilerleyişi zeminin geçirgenliğiyle orantılıdır. Bundan ötürü galeriler, çoğunlukla çakıl taşı, siltli-kumlu toprak veya taneli dolgu zemin profilinde uygulanmıştır (Feo, 2014, s.180). Galerilerin havalandırmadaki ve dolayısıyla su basıncındaki yönlendirici etkisiyle su tablasını besleyen kapiler sular yönetilmiştir.

3. 2. Kuyular

Su tablası kotu ile bağlantılı tek su yönetim elemanı kuyudur. Kuyunun su yönetim altyapısı içindeki ayrıcalıklı rolü, yeraltı suyu seviyesindeki farklılıkları dengelemesiyle bağlantılıdır.

Kuyudan zemine veya aksine zeminden kuyuya yönelen su hareketi basınç/denge kuralları etkisiyle gerçekleşmektedir. Suyun kaptajı ardından su seviyesinde meydana gelen alçalmaya "düşüm" denir. Su seviyesinin düşmesine bağlı olarak kuyu içerisindeki basınç azalır. Bununla beraber, civardaki su taşıyan formasyon başlangıçtaki basıncını korur. Bu basınç farkı sonucunda su formasyonun gözeneklerinden çıkarak kuyunun içerisine yönelir. Su taşıyan akifer, taşıdığı suyun tamamını birden kuyuya bırakmaz. Kuyu çukurundaki basınç farkından dolayı civardaki su kuyu içine sızar (Dinç, 1991, s.166). Kuyular diğer elemanlarla bütünlük içinde kullanılır. Birbiriyle bağlantılı kuyu, sarnıç, kanal ve galerilerin aynı yapı sınırları içerisinde farklı nitelikte formasyon içeriğindeki suyu yönetmede etkisi bulunmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Yavuz Sultan Selim Camii avlusunda yer alan sarnıç ile bağlantılı, kanal, galeri ve kuyu uygulamaları (Çekim tarihi: 2015).

3. 3. Sarnıçlar

Suyu depolamayı sağlayan, su seviyesindeki değişimleri dengeleyen bariyer niteliğinde “baza” sarnıçlar aracılığıyla kurgulanmıştır. Yeterli derinliğe ulaşan sarnıç, yeraltı suyu akiferi ile kesişiminden beslenir (Ortloff, 2009, s: 277). Sarnıçların zemin ile bağlantısı suyun depolanabilmesi açısından önemlidir. Zemin kaplamasının süzülmeye imkân verecek gözeneklilikte olması sayesinde su ve hava rahatlıkla galeriye dolar.

Alt başlıklar altında sınıflandırılan tüm bu elemanların korunması kültür varlıklarının sürdürülebilirliği bağlamında önemli olduğu kadar, hidrolik döngüde su akış ağının sürekliliği açısından da önem arz etmektedir.

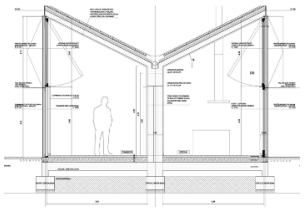
4. GÜNCEL SU YÖNETİM POLİTİKALARI VE ÇAĞDAŞ YAPI TEKNOLOJİLERİ

Kanal, galeri, kuyu ve sarnıçlar ile yüzey sularının ve yeraltı suyunun yönetilmesini sağlayan kadim altyapı, su kaynaklarından faydalanma konusunda kusursuz işleyen bir model oluşturmaktadır. Sanayi Devrimi sonrasında gelişen üretim teknolojileri ile, suyun isalesine yönelik yeni şebeke ağları kurulmuş, mevcut hidrolik donanımın sadece suyun teminine dair ihtiyaçların karşılığı olduğu algısı ile birçok anıtta su yönetim altyapısı devre dışı bırakılmıştır. Su kaynağı olarak yüzey ve yeraltı sularından faydalanmamak kaynak ve enerji korunumu açısından büyük bir kayıptır. Gerek ülkemizde gerekse dünyada kaynakların sürdürülebilirliği amacıyla uygulamanın güncel yapı sistemlerine uyarlanması ivedi bir ihtiyaçtır.

Sanayi devrimi sonrasında gelişen ürün yelpazesi içinde, suyun mekanik işleyişine uygun etkin su yönetim düzeni rahatlıkla kurulabilmektedir. Çatı ve duvar yüzeyleri, bağımsız düşey taşıyıcılı bileşenler ile bu amaca hizmet eden çözümler mevcuttur. Suyun düşey ve yatay sirkülasyonu toplama, depolama, dağıtma, kullanma ve hatta bazen kullanılan suyu tekrar toplayarak arıtma sistemine yönlendirme aşamalarından geçmektedir. Yeraltı suyu ve yüzey suyu kaynaklarına ek olarak gri su olarak adlandırılan arıtılmış suyun kullanıldığı uygulama örnekleri ekolojik sürdürülebilir işleyiş için model oluşturmaktadır. Suyu depolama amacıyla direkt su kaynağından faydalanılabildiği gibi, nem yakalayan düzeneklerin nemi suya dönüştürmesi yoluyla alternatif çözümlere dayalı işleyiş mümkün olabilmektedir.

4. 1. Suyun Çatıda Toplanması

Suyun çatıdan toplanması yağmur ve kar suyunu biriktirmek için etkili bir yoldur. Su çatı yüzeyinden bir gider aracılığıyla toplanabileceği gibi eğim, platform yüzeylerde suyu yönlendirmek için sıklıkla tercih edilen bir çözüm yolu oluşturmuştur. Yapı sistemleri içinde %5-30 arasında değişkenlik gösteren çatı eğimi suyu istenilen hedefe yönlendirmek için kullanılır. Eğim aracılığıyla su önce düşey kanallara, ardından çoğunlukla yer altında bulunan sarnıçlara yönlendirir. Oldukça basite indirgenmiş bir örnekte, İspanya kırsalında bulunan yapıda kelebek çatının getirisi form sadece cepheyi zenginleştirmez aynı zamanda mahya seviyesinde suyun toplanacağı oluğu tanımlar (Şekil 2 a, b). Çatının eğimli olmaması halinde sıkça kullanılan çözüm yöntemlerinden biri çatı döşemesinde suyu düşeyde altyapıya aktarma amacıyla bir boşluk bırakılmasına dayanır (Şekil 2 c). Rain Harvest Home (2021), ahşap iskelet yapı tasarımında yağmur suyu hasadının yapılabileceğini örneklemektedir. Yapıda, yağmur suyunu arıtıp, depolamaya yarayan yer üst/alt seviyesindeki rezervuar sistemi bu amaca hizmet etmektedir. Yerinde su arıtma sisteminin yerçekimi ile beslendiği, arıtılmış su sağlayan beş sarnıçtan meydana geldiği görülür. Kimyasal içermeyen siyah su arıtma altyapısıyla atık sular yerinde arıtmaktadır. Ayrıca, arıtılan suyun gri su niteliğiyle yeniden kullanılmasını veya biyo-tarım bahçelerini sulamaya yardımcı olan kanal işleyişi kurulmuştur (URL 1). Her iki örnekte de rahatlıkla görüldüğü üzere, yağışların beslediği yüzey suyu kaynaklarının yönetimi açısından kusursuz bir işleyiş düzeni çatı aracılığıyla elde edilebilmektedir.

Şekil 2. Çatının eğimli veya düz oluşuna bağlı olarak geliştirilebilen çözümleri
a, b- İspanya Kırsalındaki konutta eğim ile suyun yönlendirilişi (URL 2),
c- Meksika'da düz eğimli konut çatısında boşluk kurgusunda suyun toplanması (URL 1)

Aynı yaklaşımın geniş açıklık geçen strüktürlere de uyarlanabildiği görülür. Expo Brezilya Pavyonunda (2020), merkez meydanda yer alan havuz, 18,5m yüksekliğinde ve 48m genişliğinde asma germe yapı ile çevrilidir. Yapı tasarımının temel zorluklardan biri, merkezi

boşluktaki boru tesisatının yapının ana taşıyıcısıyla uyumudur. Yaklaşım olarak kanalların su perdesine yerleştirilmesiyle mimari konsepti bozmadan sistemin düzgün çalışması sağlanmıştır. Yer altı denge tankları biçimindeki sarnıçlarda yağmur suyu depolanmıştır. Yağmur suyunun, buharlaşma ile kayıplarını dengelemek için hidrolik sisteme pompalanmasıyla düzenek çalışmaktadır. Ayrıca, enerji ve su tüketimini izlemek ve kontrol etmek için projenin her aşamasında filtre, geri yıkama suyundan, yoğuşma suyuna kadar suyun kullanımı sürekli olarak takip edilmektedir. Bu ölçekte bir yapıda, en temiz kaynak tüketim yöntemlerinden biri sergilenerek, inşası ve işletilmesinde su kaynaklarına yönelik sürdürülebilir arayışlar yansıtılmıştır (URL 4).

Birim ünite niteliğindeki strüktürlerde de çatıda boşluk kurgusunda suyu yönlendirme arayışı okunaklıdır. Sürdürülebilir Eğitim Pavyonu (2011) bir gölün kıyısında, tuvalet ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılmıştır. Çatıda, lavabolara ve tuvalete borularla iletilen yağmur suyu toplanır ve depolanır. Lavabolardan çıkan atık sular, yapıya entegre edilmiş üç sazlıktan geçmektedir. Bu yataklarda su arıtılarak, doğrudan göle döndürülebilecek saflığa ulaştırmaktadır. Yapının çatısı, çelik bir çerçeve ile desteklenen geri dönüştürülmüş cam içeren cam takviyeli plastikten (GRP) yapılmıştır. Geçirgen bir kumaş örgü kaplama, yaprakları ve diğer kalıntıları dışarıda tutarken yağmur suyunun süzülmesine izin verir. Yapı biyokompozit ve kireç sıva kullanılarak inşa edilmiştir. Taşıyıcı ve kaplamalarda geri kazanılmış sert ağaç kereste kullanılmıştır (URL 3). Barınak yapısının çatısı hem suyu toplama hem de depolama işlevlerini sağlama amacıyla kullanılmıştır (Şekil 3 a-c).

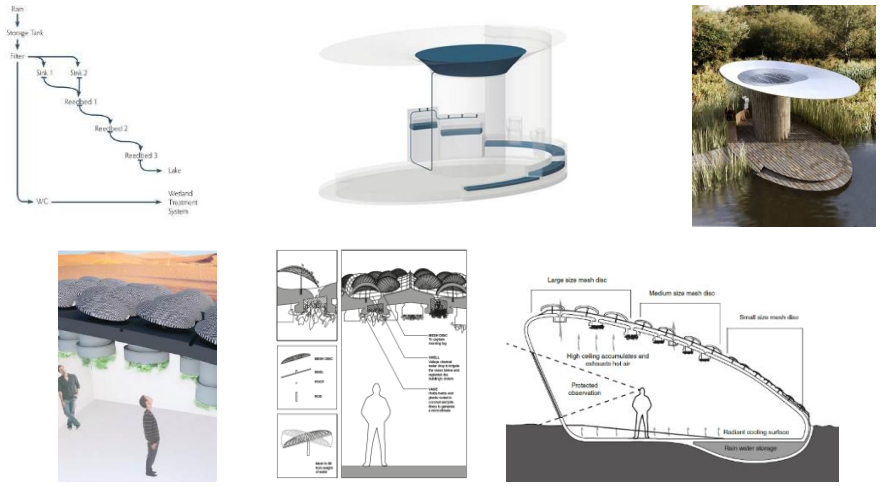
Su gibi nem de çatı eğimi araçlığıyla yönlendirilebilmektedir. Namib çöl böceklerinden esinlenerek tasarlanan Konut Tasarımı Projesinde (2013) su iklim bölgesine uyumlu olarak depolanmaktadır. Çöl ikliminde yağmur ve sis canlıların suya ulaşabilmeleri için tek şanslarıdır. Sislenme vücut yüzeylerini kullanarak su toplama stratejisi oluşturma davranışıdır. Yapıda ise, kabuk su tutma kapasitesine sahiptir. Bağıntılı disklerin bir araya gelmesinden oluşan çatı gündüz sisine doğru konumlandırılmıştır. Sisi yakalayan diskler pivotlara oturmakta ve yeterli miktarda su topladığında eğilmektedir (Yedekçi, 2015, s.140) (Şekil 3.d-f). Örneklerde görüldüğü üzere, çatılar su ve nemin istenilen hacme yönlendirilmesi açısından önem arz eden yapı elemanlarıdır.

4. 2. Suyun Cephede Toplanması

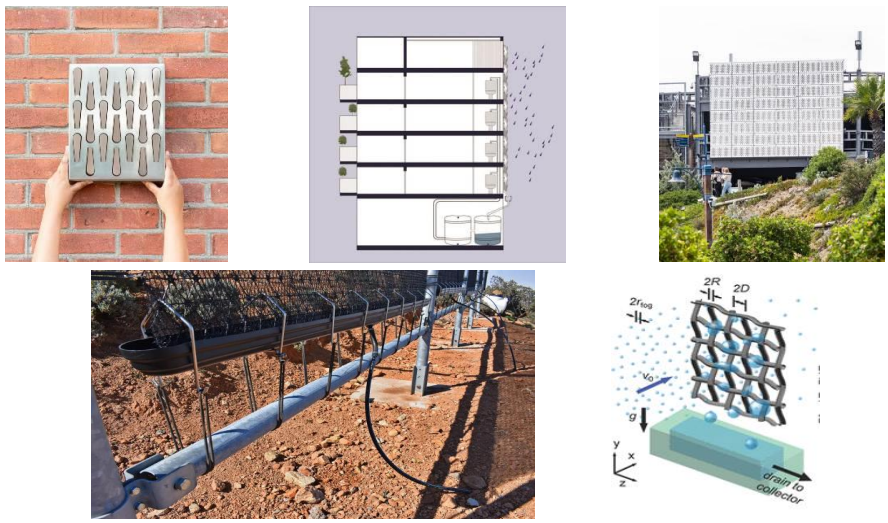
Suyun cephede toplanması, yapı kabuğunun bütünde yüzey olarak değerlendirilmesine dayanmaktadır. Yapı malzemesi ve yapı ürün seçenekleri açısından paneller ve panolar şeklinde iki ayrı tipoloji ile karşılaşılmaktadır. “Aquatecture”, düşey depolama arayışının önemli olduğu kentsel ortamlarda yağmur suyunu toplamak için tasarlanmış bir paneldir. Teknoloji ile entegre edildiğinde yoğuşma ile atmosferdeki nemi toplayabilir. “Aquatecture”, binalara bir cephe paneli olarak kurulabilir ve yüzey biçimi gözenekleri kabuğu su depolamaya uygun hale getirir. Paneller ile şehirlerin çeşitli noktalarında su toplama istasyonları oluşturulabilmektedir (URL-5) (Şekil 4 a-c).

Yine, çatıdaki işleyişte olduğu gibi suyun veya nemin farklı çözümlerle yakalanabildiği görülür. Sis, özellikle kurak iklimlerde, kullanılmayan büyük bir içme suyu kaynağını temsil eder. Bu amaçla kullanılan kafesler, genel sis toplama düzeneği için birleşik bir hidrodinamik modellerdir. İki sınırlayıcı yüzey toplanan damlacıkların yeniden sürüklenmesini ve ağ açıklıklarının tıkanmasını yönetir. Yüzeylerin porozite özelliklerinin uygun şekilde ayarlanması, tel yarıçaplarının azaltılması ve tel aralığının optimize edilmesi, sistemin

verimli bir şekilde su depolamasını sağlar (Park ve diğerleri, 2013, s.13269). Sis hasat duvarı ile çitin metrekaresi başına 17 galon üretebilmektedir (URL 6) (Şekil 4 d-e). Yüzey alanı ile elde edilebilecek su miktarına oranı göz önüne alındığında, cephelerin de su toplamak için fırsat oluşturduğu çıkarımına ulaşılır.

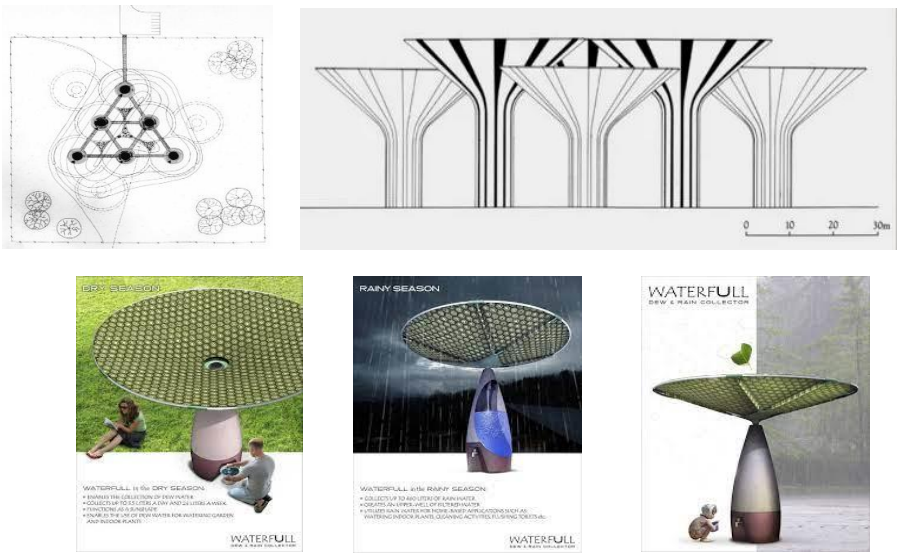
Şekil 3. Çatı yüzeyinden su nemin toplanış biçimleri
a-b-c Sürdürülebilir Eğitim Pavyonu çatısında uygulanan su yönetim çözümü (URL 3)
d-e-f Namib Çölü Geçici Konut Tasarımı Projesi nem toplama çözümü (Mazzoleni, 2013, s.179)

Şekil 4. Duvarlarda pano ve panellerle su-nem yönetimi
a-c Yağmur suyu toplamak için kullanılan “Aquatecture” panelleri (URL 5); d- Morocco’daki nem yakalayıcı kafes panolar (URL 6); e-Kafesin nem toplama prensibi (Park, 2013)

4. 3. Suyun Düşey Taşıyıcı Elemanlarda Toplanması

Düşey taşıyıcı elemanların su tablası kotuna bağlanmasıyla yeraltı suyu kaptajı yapılabildiği gibi yine yağmur suyunun biriktirilmesi için çatı ve duvar uygulamalarına benzer bir işleyişin sağlanabildiği görülür. Sütun niteliğinde bağımsız bileşenler veya su kulesi olarak adlandırılan düşey sarnıçlar şeklinde kullanım şeklinde tipolojik bir ayrım oluşturmaktadır. Dünyanın farklı alanlarında benzer nitelikte arayışlar dikkat çeker. İlk uygulamalardan biri, 1978'de Aga Han ödülünü alan Kuveyt Su Kuleleri yerel değerlerin modern arayışlarla bütünleştirilmesine örnek teşkil eder. Proje, depolama kapasitesi 100.000 metreküpten fazla olan 33 kuleden oluşmaktadır. Betonarme strüktürün dış haznesi 32m çapta, 38.5m yüksekliktedir. Kulelerin mantar şeklindeki su depoları ardgerme olarak üretilmiştir. Halka tendonu tanka ankrajlarla bağlanmıştır. Başlangıçta, kanallar ve tendonlar kalıba zemin seviyesinde yerleştirilip, ardından gövde üzerine vinç ile kaldırılmıştır (URL 7) (Şekil 5 a-b). Kuleler, işlevi ve modernizmi temsil etmesi, suyu çağrıştıran mavi beyaz çizgili görüntüsüyle kent imgelemine dönüşmüştür. Bir diğer örnek, yine Ortadoğu'da İsrail de yer alan Waterfull yapısı, sundurma işlevinde düşey kuyudur. 3m çapındaki düşey strüktür ile toplama kumaşı kullanılarak kurak mevsimde günde 3,5 litreye kadar su toplanabilmektedir. Yağışlı mevsimde 460 litreye kadar su depolanabilir. Su hazneye girerken bir filtreden geçer. Haznenin tabanında bulunan musluk, depolanan suyun kullanımı için çeşme alanı oluşturur (URL 8) (Şekil 5 c-e).

Şekil 5. Düşey taşıyıcı elemanlarla suyun yönetimi
a-b Kuveyt Su Kuleleri projesi (URL 9); c-e Waterfull su depoları (URL 8)

Su kuleleri çok katlı düşey sarnıçlar kurma prensibine göre düzenlenmektedir. Kent planlama kararlarında dağıtımın kolay yapılabilmesi kulenin konumunu önemli hale getirmektedir. Himalaya Su Kulesi kentin yüksek rakımlarında su depolama amacıyla çözümlenmiş bir gökdelendir. Kulenin tabanında kök ile özdeşleştirilebilen borular yer

almakta, bileşenlerin dönmesine ve esnemesine bağlı olarak suyun toplanması ve biriktirilmesi sağlanmaktadır. Ağaç kökünden esinlenilen nitelikleriyle bu borular yüksek kapasitede su depolayacak şekilde genişleyebilmektedir. Binanın üst kısmı ise kar tabakasının üst noktası olarak görülmekte ve donmuş sudan faydalanmak için kullanılmaktadır. Dört masif gövde, çelik silindir strüktürleri taşımakta, buzlar için depolama yüzeyi oluşturmaktadır. Bu iki bölümün arasında, bir mekanik sistem suyun donmasını sağlamakta, daha sonra uygun iklim koşullarında suyu arıtmakta ve dağılımını düzenlemektedir. Yapının, toprak altı seviyesinde su tüpleriyle çevrili bir ulaşım sistemi bulunmakta, eğrisel kanallarla temiz suyun aşağıdaki kent ve kasabalara dağıtılmasını sağlamaktadır (Yedekçi, 2015, s.203). Tüm bu tasarım kararları kadim yeraltı sarnıçlarının zemin üst seviyesinde çok katlı olarak uygulanabilirliğini yansıtan nitelikli arayışlar içermektedir.

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRMELER

XXI. yy. da su kaynaklarının tükenişi, yerel ve geleneksel kültür mirasımızda hep var olan, güncel tasarım yaklaşımlarında aranan ve aranması gereken su yönetim stratejilerini kaçınılmaz kılmaktadır. Tarihi kentsel altyapılarda mevcut kanal, galeri, sarnıç ve kuyulara dayalı işleyiş düzenlerine bakıldığında suyu taşınma, depolanma, tahliye eylemlerinin bütünleşik bir sistem içinde çözüldüğü görülür. Etkin su yönetimi ile yapılar, taşkınlardan ve su tablasındaki değişimlerden etkilenmeyen mekanizmalar haline dönüştürülmüştür. Dolayısıyla tüm bu elemanların korunması ve kentsel altyapıya eklemlenen yeni yapı kuruluşlarıyla desteklenmesi hidrolik döngüde su akış ağının sürekliliği açısından önem arz etmektedir. Hidrolik döngü içerisinde su, maddenin fazları arasındaki geçişlerle yeryüzü katmanları arasında hareket etmektedir. Dolayısıyla, kaynak potansiyeli açısından baktığımızda yeryüzündeki sular okyanuslar ve denizler, göller, akarsular, bataklıklar, yeraltı suları ve buzullardan oluşan farklı yüzey formlarında bulunmaktadır. Ayrıca, güncel yapım olanakları, faz değiştiren nemin depolanmasını, atık suların arıtılabilmesini mümkün kılmakta, bu düzen yeni kaynak türleri tanımlamaktadır. Su kaynaklarının yönetimi;

- Doğrudan su kaynağından faydalanma,
- Nemin suya dönüştürülmesi,
- Kullanılan suyun arıtılması yoluyla mümkün olabilmektedir.

Kaynakların etkin kullanımı arayışında farklı uygulama yöntemleri bulunmaktadır. Çatı ve duvar yüzeyleri, bağımsız düşey taşıyıcılı bileşenler ile bu amaca hizmet eden uygulamalar yapılabilmektedir. Suyun düşey ve yatay sirkülasyonu toplama, depolama, dağıtma, kullanma ve hatta bazen kullanılan suyu tekrar toplayarak arıtma sistemine yönlendirme aşamalarından geçmektedir. Yeraltı suyu ve yüzey suyu kaynaklarına ek olarak gri su olarak adlandırılan arıtılmış suyun kullanıldığı sistemler ekolojik sürdürülebilir işleyiş için model oluşturmaktadır. Çağdaş yapı teknolojilerine dayalı işleyişin suya dair ihtiyaçlara azımsanmayacak düzeyde karşılık oluşturduğu görülmektedir. Bu uygulamaların yapı sistemlerine uyarlanması ve tüm yapı kuruluşlarında yönetmelik ve yönergelerle zorunlu kılınması etkin su yönetimi sağlanmasında mutlak bir ihtiyaçtır.

KAYNAKLAR

Arun, G., 2011. “Yapı Ustalarından Depreme Karşı Tasarım”. Mimarlık Dergisi, 26: 8-16.

Dinç, İ., 1991. "Su Kuyularının Abideleri Koruma Fonksiyonları. 1:163-166, İstanbul: TAÇ Vakfı Yıllığı.

Erguvanlı, K.& Yüzer, E., 1973. "Yeraltısuları Jeolojisi". İstanbul: İTÜ Yayınları.

Feo, G., Antoniou,G., Mays, L.,& Dragoni, W., 2014. "Historical Development of Wastewater" Management. Engineering Hydrology. Boca Raton: CRC Press.

Fetter, C. W., 2004. "Uygulamalı Hidrojeoloji". (Çeviren: Afşin, M.). Ankara: Gazi Kitapevi.

Gross, A., Maimon, A., Alfiya, Y. & Friedler, E., 2015. "Greywater Reuse". Boca Raton: CRC Press.

Mazzoleni, I., 2013. "Architecture Follows Nature-Biomimetic Principles for Innovative Design". Boca Raton: CRC Press.

Ortloff, C.R., 2009. "Water Engineering in the Ancient World". Oxford: Oxford University Press.

Park, K.C., Chhatre, S., Srinivasan, S., Cohen, R., & McKinley, G. 2013. "Optimal Design of Permeable Fiber Network Structures for Fog Harvesting. Langmuir" 2013, 29, 43, 13269–13277.

Robert, J., 2003. "Suyun Ekonomi-Politiği". Ankara: Ütopya Yayınları.

Violet,L.P., 2007. "Water Engineering in Ancient Civilizations 5,000 Years of History". Boca Raton: CRC Press.

Wikander, O., 2000. "Handbook of Ancient Water Technology". Leiden: Brill NV.

Yedekçi, G. 2015. "Doğayla Tasarlamak Biyomimikri ve Geleceğin Mimarlığı". İstanbul: Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi.

URL 1: https://www.arkitera.com/haber/kullandigi-suyun-%100unu-yagmur-suyu-hasadiyla-toplayan-ev/ (Son erişim tarihi: 01.12.2022)

URL 2: https://architizer.com/blog/inspiration/collections/rainwater-collection/

URL 3: https://worldlandscapearchitect.com/sustainable-education-pavilion-frla/
(Son erişim tarihi:: 01.12.2022)

URL 4: https://www.mepmiddleeast.com/projects/expo-2020-brazil-pavilion-brings-rivers-and-landscapes-to-life (Son erişim tarihi: 01.12.2022)

URL 5: https://www.gp-award.com/es/produkte/aquatecture (Son erişim tarihi: 01.12.2022)

URL 6: https://inhabitat.com/worlds-largest-fog-harvester-produces-water-from-thin-air-in-the-moroccan-desert/ (Son erişim tarihi: 01.12.2022)

URL 7: https://structurae.net/en/products-services/kuwaits-secret-landmarks-are-water-towers
(Son erişim tarihi: 01.12.2022)

URL-8: https://www.designboom.com/project/waterfull-dew-and-rain-collector/
(Son erişim tarihi: 01.12.2022)

URL-9: https://the.akdn/en/en/how-we-work/our-agencies/aga-khan-trust-culture/akaa/water-towers
(Son erişim Tarihi: 22.03.2023)

MEKÂN ÜRETİM SÜREÇLERİNDE KOLEKTİF PRATİKLER

COLLECTIVE PRACTICES in SPACE PRODUCTION PROCESSES

Hidaye Çakmakcı [1], Ferhat Hacıalibeyoğlu[2]

[1] Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bina Bilgisi Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye
[1] hidayecakmakci@gmail.com
[2] Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İzmir, Türkiye
[2] f.hacialibeyoglu@deu.edu.tr

ÖZET

Kentlerde; kişilerin anıları, deneyimleri, kente dair algıları kentsel belleğin oluşmasını sağlar. Nitelikli mimari yapılar da kentsel belleğin oluşmasında etkili faktörlerden biridir. Günümüzde ise birbirini tekrar eden, benzer plan kurgusuna ve dış cepheye sahip yapıların hızla arttığı görülmektedir. Birbirinin aynısı olmaya başlayan bu yapılar kentsel hafıza oluşturmamakla birlikte, eski yapıların yerini almasıyla var olan kentsel belleğin de silinmesine neden olmaktadır. Oysa mimarlık pratiğinin kent belleğine, şehre, topluma, ulusal kimliğe, tarihsel mirasa karşı sorumlulukları vardır. Yapılar yalnızca ticari amaçlar doğrultusunda üretilmeye devam ettikçe, var olan nitelikli yapılar korunamadıkça, bu sorumluluklar yerine getirilemeyecek; böylelikle de toplumun yapılı çevreyi oluşturan mimarlığa karşı algısı olumsuz yönde değişecektir. Çalışma bağlamında; yapının farklı duygu ve duyulara hitap edebilmesi, kullacının yapıyla diyalog halinde olması, yapının kimliğinin olması nitelik düzeyini artıran yaklaşımlar olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımlar, 1950-1980 yılları arasında; modernizm eleştirisi sonucunda ortaya çıkan mimarlık-sanat sentezi ile dönemin yapılarına kazandırılmış, mimar ve sanatçılar arasında kurulan güçlü bağlar sonucunda nitelikli birçok örnek ortaya konulmuştur. Bu dönemde gerçekleşen üretimler, kamusal alanda farklı yapı tipolojilerinde ve çoğu sivil mimarlık örneklerinde karşılık bulmuştur. Bu örneklerin irdelenmesi; mekân üretim süreçlerinde iş birliği sonucunda ortaya konan ürünlerinin mekâna, kullanıcıya, kent belleğine katkısının araştırılması ve yaklaşımları-yöntemleri üzerinden ortaya konulması bakımından önem taşımaktadır. Çalışma kapsamında; bu dönemdeki nitelikli yapı üretim sürecindeki iş birliği ortamının örnekleri kolektif üretim yöntemleri bağlamında değerlendirilecektir. Kolektif üretim; farklı disiplinlerin bir arada olduğu birlikte düşünme ve üretme yöntemi olarak tanımlanabilir. Mimarlık disiplininin temel konusu olan mekân ve onu var eden bileşenler de mimarlık ve farklı sanat dallarının iş birliğine konu olarak, kolektif bir düşünme ve üretme yaklaşımlarıyla kavranabilmektedir. Mekân üretim süreçlerinde mimar ve sanatçının bir arada olduğu, eş zamanlı üretimler *doğrudan iş birliği* olarak tariflenmiş; sanatçının sonradan dâhil olduğu, mimarın ve sanatçının bir arada olmadan sonuç üründe farklı disiplinlerin bulunduğu üretimler ise *dolaylı iş birliği* olarak tariflenmiştir. Doğrudan iş birliği olan üretimlerde; mimar ve sanatçının iletişim halinde olması sonucu, sanat eserleri yapıyla bütünleşik ve mimari bir öge olarak yer almaktadır. Dolaylı iş birliğinde ise; mimar, sanatçı ile bir araya gelmeden sanat eseri mekâna konumlandırılır, böylelikle mekân somut düzlemde kolektiflik sunar ya da mimar farklı disiplinleri zihinsel kolektiflikle bir araya getirdiği tasarımlar ortaya koyar. Doğrudan ve dolaylı iş birliği örnekleri, farklı disiplinlerin bir arada olmasıyla yapıya özgünlük kazandırırken aynı zamanda kent kimliğine katkı sağlamakta ve kullanıcıda aidiyet hissi oluşturmaktadır. Örneklerin irdelenmesi; günümüz mimarlığının sorgulanması ve toplumdaki mimarlık algısının iyileştirilmesi, standartlaşmış yapıların yerlerini nitelikli yapılara bırakmanın yöntemi olarak kolektif üretim pratiklerinin araştırılması bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mimarlık ve Sorumluluk, Kent Belleği, Mimarlık ve Sanat, Kolektif Üretim.

ABSTRACT

In cities; people's memories, experiences, perceptions of the city provide the formation of urban memory. Qualified architectural structures are also one of the effective factors in the formation of urban memory. Today, it is seen that the buildings that repeat each other and have similar plan setup and exterior facades are increasing rapidly. These buildings, which are starting to be identical to each other, do not create an urban memory, but they also cause the existing urban memory to be erased by replacing the old buildings. However, the practice of architecture has responsibilities towards the city memory, city, society, national identity and historical heritage. As long as the buildings continue to be produced only for commercial purposes, these responsibilities will not be fulfilled unless the existing qualified structures are preserved; thus, the perception of the society towards the architecture that constitutes the built environment will change in a negative way. In the context of the study; the building's ability to appeal to different emotions and senses, the user's being in dialogue with the building, and the building's identity are considered as approaches that increase the level of quality. These approaches, between the years 1950-1980; With the synthesis of architecture and art that emerged as a result of the criticism of modernism, it was brought to the buildings of the period, and many qualified examples were put forward as a result of the strong bonds established between architects and artists. The productions realized in this period found a response in different building typologies in the public sphere and in most civil architecture examples. Examination of these examples; it is important in terms of researching the contribution of the products, which are revealed as a result of cooperation in the space production processes, to the space, the user and the urban memory, and revealing them through their approaches-methods. Scope of work; the examples of the cooperation environment in the qualified building production process in this period will be evaluated in the context of collective production methods. collective production; it can be defined as a method of thinking and producing together in which different disciplines come together. Space, which is the main subject of the discipline of architecture, and the components that create it can also be comprehended as a subject of cooperation between architecture and different branches of art, with a collective thinking and production approach. Simultaneous productions in which the architect and the artist are together in the space production processes are defined as *direct cooperation*; on the other hand, productions in which the artist was later included and the architect and the artist were not together and different disciplines were included in the final product were described as *indirect cooperation*. In productions with direct cooperation; as a result of the communication between the architect and the artist, works of art are integrated with the building and take place as an architectural element. In indirect cooperation; the work of art is positioned in the space before the architect comes together with the artist, thus the space presents collectivity on a concrete level or the architect presents designs in which different disciplines are brought together with mental collectivity. Examples of direct and indirect cooperation, while bringing originality to the building with the combination of different disciplines, also contribute to the urban identity and create a sense of belonging in the user. Examination of the examples; Questioning today's architecture and improving the perception of architecture in society are important in terms of investigating collective production practices as a method of replacing standardized buildings with qualified ones.

Keywords: Architecture and Responsibility, Urban Memory, Architecture and Art, Collective Production.

1. GİRİŞ

Bellek, köklenebileceği ve bağlanabileceği somut olana, “mekân”a ihtiyaç duyar. Kent, bu anlamdaki en önemli bellek mekânıdır (Ekenyazıcı Güney & Tulum, 2018). Kentsel belleği oluşturan unsurlar; kişilerin mekânlardaki anıları, deneyimleri ve algılarıdır. Bu mekânlar aynı zamanda kent kimliğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla nitelikli mekânlar, hem kent kimliğini belirlemekte hem de kentsel belleğin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Kentsel bellekte karşılık bulan mekânsal ögelerin, kentlerdeki nitelikli mimari yapılar olduğu göz önüne alınırsa; günümüz mimarlık pratiğinde, yapılı çevreyi oluşturan yapıların büyük

ölçüde kent kimliğine olumlu anlamdaki katkıları tartışma konusudur. Hız ve seri üretim olgularına bağlı olarak yapılı çevrede var olabilen nitelikli mimari yapıların sayıca azlığı bu durumun temel nedeni olarak ifade edilebilir. Tekil ölçekte nitelikli üretimlerin varlığı örnek teşkil ederek genelin nitelik düzeyini olumlu anlamda etkileyebilmektedir. Mimarlık kültürünün tesis edilebilmesi ve mimarlığın toplumsal algıdaki durumunun yapılı çevreyi oluşturan üretimleri aracılığıyla iyileştirilmesi önem kazanmaktadır.

Bu anlamda mimarlık pratiği; mimarlık kültürünün oluşması, toplumdaki mimarlık algısının durumu ve kent kimliğine etkileri bağlamında sorgulamaları ve eleştirel yaklaşımları beraberinde getirmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası mekân üretim süreçlerinde mimarlık ve sanat ilişkisi etkili olmaya başlamış ve disiplinlerarası bir sentez üretimin oluşturduğu mekânlar nitelikli sonuçlarla karşılık bulmuştur. Mimarlık ve sanat sentezi olarak anılan disiplinlerarası yaklaşım; mimarlık ve sanatın ayrılmaması gerektiğini savunurken, mimarlık ve sanatı aynı mekânda buluşturmayı hedefleyen bir fikir olarak ortaya çıkmış ve ilgi görmüştür. Modernist mimarlar, sanatın salt bezeme olmayıp mimari tasarım sürecinin entegre bir parçası olarak görmeye başlamışlardır (Kan Ülkü, 2019). Yanı sıra mekân üretim süreçlerinde mimarlık ve sanat ilişkisi üzerine tartışmalar Uluslararası Modern Mimarlık Kongresi'nin (CIAM) 1947'de Bridgwater'da yapılan toplantısında gündeme gelmiştir. Üç alt başlıkta toplanarak sunulan bir çalışmayla ilgili olarak; mimar-sanatçı ilişkisini irdeleyen üçüncü alt başlıkta; mimar ve sanatçı birlikteliğinin gerçekten mümkün olup olamayacağını, böyle bir çalışma olursa nasıl şekillenmesi gerektiğiyle ilgili tartışma açıldığından, mimar, ressam ve heykeltraşın, tasarımın ilk aşamalarından itibaren birlikte mi çalışması gerektiğini ve bunun mimarinin sembolik ve duygulara hitap eden yanına katkısının olup olamayacağı gibi soruların yanıtlarının arandığından bahsedilmektedir (Erkol, 2009). Süreç ve yöntem anlamında mimarlık-sanat iş birliği bağlamında tartışmalar paralelinde zamanla, disiplinlerarası bu yaklaşımın mekânsal üretimleri somut olarak karşılık bulmaya başlamıştır. Özellikle 1950-1980 aralığında Dünya'da ve Türkiye'de mimar ve sanatçılar arasında kurulan güçlü bağlar sonucunda nitelikli birçok örnek ortaya konularak, bu dönemde gerçekleşen üretimler kamusal alanda farklı yapı tipolojilerinde ve çoğu sivil mimarlık örneklerinde karşılık bulmuştur.

Bu çerçevede örneklerin irdelenmesi; günümüz yapılarında göz ardı edilen kullanıcının duygularına, duyularına ve algılarına hitap etmesinin bu örneklerde karşılık bulması, yapının diğerlerinden farklı/özgün olması, bununla birlikte kolektif üretimin kente, kent belleğine katkısının araştırılması ve yaklaşımları-yöntemleri üzerinden ortaya konulması bakımından önem taşımaktadır. Mimar ve sanatçı iş birliği yöntemlerinin sınıflandırılması, kolektif üretim bağlamında mekân üretim süreçlerinin ve sonuç ürünlerin değerlendirilmesi çalışmanın yöntemini içermektedir. Geçmişteki iş birliği örneklerinin tarihsel bellekteki yerinin araştırılması, bu yapıların korunmasının önemi, günümüz mimarlığının sorumluluklarının hatırlatılması, kolektif üretimin nitelikli mekân üretiminde katkılarının araştırılması ve böylelikle standartlaşmış yapıların yerlerini nitelikli yapılara bırakmanın yollarının tartışılması çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

2. KOLEKTİF ÜRETİM YÖNTEMLERİ

Kolektif üretim; farklı disiplinlerin bir arada olduğu birlikte düşünme ve üretme yöntemi olarak tanımlanabilir. Farklı zamanlarda, farklı biçimlerde, farklı aktörlerle olmasına göre değişkenlik gösteren kolektif üretim yöntemleri; Horacio Torrent tarafından dört farklı tipte

tanımlanmaktadır. İlki; ortak bir alanın paylaşılmasıdır, sonradan eklemlenme olarak tariflenir ve güçlü olmayan bir ilişkiyi ifade etmektedir. İkinci tip; yapıların cephelerinde yer alan duvar resimleridir ve mimarlığın tuval olarak kullanıldığından bahsetmiştir. Üçüncü tip; sanatın süsleme olarak eklemlenmesidir, burada da güçlü bir ilişkiden bahsetmek zordur. Fakat dördüncü tipte; mekânın ve sanat ürününün birbirine bağlanması, adeta yapışması söz konusudur. Bu yüzden Torrent bu tipi, mimarlık ve sanat birlikteliğinin en başarılı hâli olarak değerlendirmektedir (Torrent 2010: 9).

Kolektif üretim pratikleri, çalışma bağlamında iki ayrı başlıkta değerlendirilmiştir. Bunlardan ilki; mimar ve sanatçının sürecin başında bir araya geldiği doğrudan iş birliği yöntemidir. Mimari projenin en başında mimar ve sanatçı diyaloğu sonucunda mekânın konumuna, aydınlatmasına, ışığına, işlevine göre tasarlanan, yapının bağlamından ayrı düşünülemeyen, yapısal ya da mekânsal olarak nitelik kazanmış, mekânla bütünleşmiş sanat eserleri üretilir. Tasarım sürecinin başlangıcından itibaren, sanatçı ve mimardan oluşan, birlikte çalışan bir ekibin söz konusu olması İzgi tarafından mimarlık ve sanat birlikteliği yaklaşımlarından ikincisini oluşturmaktadır (Çiftçi ve Tulum, 2021). Bir diğer başlık ise; dolaylı iş birliği yöntemidir. Bu yöntemde; farklı aktörlerin bir arada olmalarının yerine, mekân kolektiflik sunmaktadır. Mekânın kolektiflik sunması üç farklı yöntemle gerçekleşebilmektedir. İlki; mimarın tasarımı tamamlandıktan sonra, sanatçının eserini sonradan mekâna konumlandırma yöntemidir. Sonradan mekâna eklemlenen eser, yapıyla bütünlük oluşturamama riski taşımaktadır. Tekeli; sanat eserinin yapıyla bütünlük oluşturamadığında, sanatın mimaride dekoratif bir öge olarak kalacağını belirtmiştir (Can, 2018). İkinci yöntem; İzgi'nin mimarlık ve sanat birlikteliği yaklaşımlarında belirttiği; tasarımcının hem mimar hem de sanatçı olduğu yöntemdir (Çiftçi & Tulum, 2021). Mimarın yapısındaki farklı disiplinler zihinsel kolektiflikle bir araya gelmektedir. Son yöntem ise; mimarın diğer disiplinlerle ortak kavramsal alt yapılara sahip olması, disiplinlerin birbirlerinden ilham alarak tasarım yapması olarak tanımlanan, çoğunlukla dans, moda, müzik disiplinleriyle kurduğu anolojik kolektifliktir.

2. 1. Doğrudan İş Birliği

Doğrudan iş birliği; mimar ve farklı sanat dallarından aktörlerin tasarımın başında iş birliği içinde oldukları, sanat eserinin mekân ile ilişki kuran, yapısal kurguya dâhil edildiği iş birliği yöntemidir. Döneme ait nitelikli yapılar arasından; çalışma kapsamında seçilmiş farklı yapı tiplojilerinden dört örnek irdelenecektir. Bunlardan ilki; on sanatçının projeye dâhil olduğu; mozaik, heykel, resim, yazı ve özel tasarımların yer aldığı Brüksel Expo'58 Türkiye Pavyonu'dur. Yapı, 1956 yılında Dış İşleri Bakanlığı tarafından açılan yarışma sonucunda, birinciliği elde eden Utarit İzgi, Muhlis Türkmen, İlhan Türegün ve Hamdi Şensoy tarafından tasarlanmıştır (Bancı, 2009). On sanatçı içinden Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun eseri olan mozaik, pavyonda mimari ile bütünleşen, mekânları birbirinden ayıran aynı zamanda birbirine bağlayan bir sanat duvarı olarak olarak kullanılan bir yapı elemanına dönüşmüştür. Mozaik duvar; zaman içinde tarihsel, mekânsal, ulusal ve uluslararası bir bağlayıcılık da üstlenmiştir (Yasa Yaman, 2011) (Resim 1). Mozaik duvar hakkında Utarit İzgi; 'O binada sanat yapıtlarını, özellikle Bedri'nin katkılarını kaldır, neredeyse bina kalmıyor. Yani sadece bir sanat eserinin bir duvara asılması değil sorun. Sanatla birlikte mimarinin aynı anda ele alınması ve mimari elemanlardan kimilerinin sanatsal yapı taşıması çok önemli' diyerek, sanat-mimarlık iş birliğinde sanatın yapıya sağladığı katkıyı ifade etmiştir (Madran, 2000; aktaran Bancı, 2009). Heykeltraş İlhan Koman'ın, pilonu da yapının tasarımında önemli bir

sanat-mimarlık ilişkisini üstlenmiştir. Metal heykel, yapının fuar içindeki konumunu vurgulama amacıyla yerleştirilmiştir (Kan Ülkü, 2019) (Resim 1).

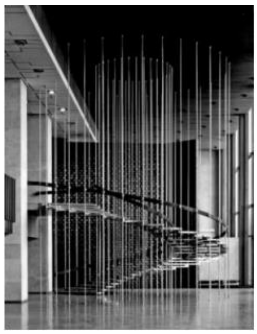
Resim 1. Brüksel Expo'58 Türkiye Pavyonu maketi ve İlhan Koman'ın "Pylon"u (URL 1)

Mimarlık sanat bir aradalığında ikinci örnek; Atatürk Kültür Merkezi'dir. Seramik sanatçısı Sadi Diren, Türkiye'de inşa edilen kültür yapıları içinde ayrı bir öneme sahip olan Taksim Atatürk Kültür Merkezi için yapının mimarı ile önemli bir iş birliğine imza atmıştır (Dinçer Kırca & Üstündağ, 2020). AKM'nin kaba inşaat henüz tamamlanıp, ince işlere geçildiği sırada Diren, projeye dâhil edilmiştir (Derviş ve Karakuş, 2012). Binanın içinde uzun, beyaz seramik duvar, giriş holünde duvarın arkasında farklı bir mekânı tanımlamayı amaçlayan ayırıcı bir öge gibi çalışmaktadır. (Resim 2). Bu duvara ek olarak, iki kat yüksekliğindeki siyah renkli seramik duvar ise spiral merdivene hem arka fon oluşturmakta hem de beyaz duvar ile ziyaretçileri yönlendirme ve yeni mekân tanımlama işlevi görmektedir. (Resim 3). Yavuz, beyaz duvarın dışarıdaki bölümünün bir kapı görevinde olduğunu, gelenleri binanın giriş kapısına yönlendirdiğini ve yatay eksen boyunca bir landmark gibi davrandığını belirtmiştir (Yavuz, 2020).

Resim 2. Sadi Diren'in seramik duvarı (URL 2)

İstanbul Manifaturacılar Çarşısı, sanat eserlerinin projenin ilk aşamalarında düşünüldüğü bir diğer örnektir. Yapının mimarlarından Doğan Tekeli, bu konu hakkında daha önce düşündüklerini ve bazı sanat çalışmalarının dâhil edilmesinin aslen kendi fikri olduğunu belirtmiştir. Mimarlar; özellikle seçtikleri sekiz nokta için yarışma düzenlemişlerdir. Sırasıyla; Füreya Koral, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Eren Eyüboğlu, Kuzgun Acar, Ali Teoman Germaner, Yavuz Görev, Sadi Diren eserleri yer almaktadır. (Resim 4). Heykeltraş Kuzgun Acar tarafından tasarlanan rölyef, binanın sembolü olmuş ve onunla birlikte algılanır hâle gelmiştir (Yavuz, 2020).

Resim 3. Ana giriş holü (URL 3)

Resim 4. İMÇ sanat eserleri (URL 4)

Doğrudan iş birliği yönteminin bir üretim yapısında da uygulanabileceğinin önemli sembollerinden biri olan Vakko Fabrikası binası, mimari tasarım sürecine entegre olamayan sanat eserlerinin sonradan eklenen bir süsleme olduğunu ve kolektif bir pratik oluşturamayacağını belirten Haluk Baysal tarafından; 1969 yılında, 14 sanatçı ile iş birliği içinde tasarlanmıştır (Bozdoğan, 2008). Fabrikaya Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun beton rölyef çiti yanından geçirilerek girilmekte ve eser yoldan geçen araçlar tarafından da algılanacak biçimdedir, böylelikle kentsel imgeye de katkı sağlamaktadır (Resim 5). Jale Yılmabaşar'ın tasarımı seramik panolar binada çalışanları ve ziyaretçileri karşılamaktadır. Tüm bu eserler yapının kat planı ve vaziyet planında yer alması, sanat eserlerinin mimari bir öge olarak tasarımla bir bütün düşünüldüğünün ispatıdır.

2. 2. Dolaylı İş Birliği

Dolaylı iş birliği; kendi içinde farklı yöntemler barındırır. Bunlardan ilki; Torrent'in ifade ettiği gibi mimarinin tuval olarak kullanıldığı örneklerdir. Mimar ve sanatçı bir araya gelmeden sanat eseri mekâna konumlandırılır, böylelikle mekân, somut düzlemde kolektiflik sunar. İzmir Umurbey mahallesindeki altı yıldır sanat ve zanaat arasındaki iş birliği doğrudan kolektiflik örneği olsa da, mimari ve sanat arasında, sanat eserlerinin yapının dış cephesinde kendine yer bulması sebebiyle dolaylı kolektif olarak değerlendirilmektedir. Umurbey bölgesi eski adıyla Darağaç; atıl endüstriyel yapılar, depolar, işlevinin yitirmiş

fabrikalar, 19.yy ve 20.yy'dan kalma 2 katlı konutlar ile heterojen ve karmaşık bir dokudadır (Pasin, Varinlioğlu & Kılınç, 2020)

Resim 5. Vakko Fabrikası Girişi (Dinçer Kırca & Dinç Üstündağ, 2020).

Darağaç, kolektif sanatçıları öncülüğünde bölge bozulmadan, yeniden yorumlamaya başlanmıştır. Sanatçılar yerleştirme ve performanslarında mahallenin bu dokusunu düzeltmeye çalışıp yeni bir fon oluşturmak yerine, bu bozulmuşluğu olumlayarak yeniden yorumlayan, eleştirel bir yaklaşım izlemişlerdir ve böylelikle bölgeye özgü olma niteliği kazanmışlardır. Darağaç; mahalleye gidip gelen, orada yaşayan ve üreten sanatçılar arasında yoğun diyaloglar ve tartışma ortamlarıyla gelişip olgunlaşmış sergiler bütünüdür. Genel olarak resim, fotoğraf, heykel, yerleştirme, video ve performans gibi alanlarda disiplinlerarası işler sergilenmekte ya da ev sahipliği yapılmaktadır. Sanatçılar ve zanaatkarların birlikte üretim yaptığı Darağaç'ta düzenlenen sergiler, interaktif mekânsal keşif sunarken; kent için de deneysel mekân örneği oluşturmaktadır (Pasin, Varinlioğlu & Kılınç, 2020).

Resim 6. Darağaç (URL 5)

İkinci yöntem; mimarın farklı sanat dallarını yapıda zihinsel kolektiflikle bütünleştirdiği, mekânın kolektiflik sunduğu tek aktör çoğul düşünme yöntemidir. Örneğin; Le Cylindre Sonore Avusturyalı mimar ve akademisyen Bernhard Leitner, mimarinin yanı sıra medya sanatı, yerleştirme sanatı ve görsel sanat alanlarında da çalışmaktadır. Leitner'in Paris'te Parc de le Villette'de konumlanmış "Le Cylindre Sonore" çalışması bir ses-mekândır. Mekâna yayılan ses, duvar dibinde açılmış dar boşlukta akan suyun sesi ile birleşmektedir. Böylece, doğanın sesi mekânın akustiğine karışarak, doğa ile insan ürünü bir araya gelmiş ve uyumsuzluğun bütünlüğünü ortaya çıkartmıştır (Ölgen & Öztürk, 2019) (Resim 7).

Resim 7. Le Cylindre Sonore (URL 6)

Bir diğer kolektif yöntemse; analojik kolektifliktir. Bu kolektif yöntemde; farklı disiplinlerin ortak kavramsal alt yapılarının olması ve birbirinden ilham alması söz konusudur. Örneğin; Roma'da, Antik Yunan'da Dor ve İyon giysileri açıkça mimari yapılara benzetilerek tasarlanmıştır (Resim 8). İnsan bedeni bir kolon gibi ele alınmış ve mimari düzenlerde görülen tasarım anlayışı bu giysilerin tasarımında da kullanılmıştır (Güldür & Bayram, 2016). Analojik kolektifliğe başka bir örnek de; İsviçreli tasarımcı Jan Jenrik Hansen'in müzik verilerini sayısal ortamda aktarıp görselleştirmesi ve müzikten elde ettiği formları tasarımlarına aktarmasıdır. 2012 yılında hayata geçirdiği projesi, geleneksel Bahreyn ezgilerine sahip müziğin ritmik unsurları baz alınarak tasarlanmıştır (Resim 9) (Ölgen & Öztürk, 2019).

Resim 8. Partenon Tapınağı ve Antik Yunan Kıyafeti (Güldür ve Bayram, 2016)

Resim 8. Jan Jenrik Hansen Unesco Binası (Ölgen ve Öztürk, 2019)

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kent belleğinde yer edinen, kullanıcının duygu ve duyularına hitap eden örnekler zamanla kentli hafızasından silinmeye, yerini bağlamından uzak, aidiyet oluşturamayan yapılara bırakmaya başlamıştır. Yapılı çevrenin biçimlenmesinde etkin rol sahibi olan mimar, yaklaşımı sonucu ortaya çıkan durumların sorumlusu olmaktadır. Bu bağlamda mimara karşı artan negatif algının iyileştirilmesi; nitelikli yapı üretimi sonucu mümkündür. Nitelikli yapılar, mimarlık ediminin gerçekleştiği süreç içerisinde kent belleğine, şehre, topluma, ulusal kimliğe, tarihsel mirasa karşı sorumluluklarının yerine getirilmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Nitelikli yapıların çoğunluklu üretildiği dönem olarak 1950-1980 aralığı ve günümüz örnekleri irdelendiğinde mimar ve sanatçı iş birliğine dayalı üretimlerin olduğu ve farklı yapı tipolojilerinde uygulandığı görülmüştür. Mimar ve sanatçının bir arada olduğu kolektif üretimlerde, mimarinin sanat eserine alan sunması ya da mimarın farklı disiplinleri yapısında bir araya getirmesinin deneysel mekânların çoğalmasına, kentlinin sanata dâhil olmasına, toplum belleğinde sanatın yer almasına, yapıların kent imgesine dönüşmesine imkân sunduğu görülmüştür. Geçmişteki örneklere referansla, günümüz yapılarının birçoğunda sanat eserlerinin yerini amacı olmayan süslemelerin aldığı, sanat eserlerinin yer aldığı karşılama mekânı olan giriş hollerinin minimum metrekarelerdeki alanlara dönüştüğü, benzer şekilde girişlerdeki panoların yerini bezemelerin aldığı, sanatçıların aydınlatma, mobilya gibi tasarımlarının yerini fabrikasyon ürünlerin aldığı, apartman isimlerinin sanatçı tarafından yazıldığı örneklerinin artık kalmadığı, kamusal alanların/ mekanların gelip geçilen yerlere dönüştüğü görülmektedir. Zamanla plan, dış cephe ve ortak alanların aynılaşmaya başladığı yapılar ve hızla gelip geçilen bu alanlar kullanıcıda aidiyet oluşturmazken, kent belleğine ve topluma katkısının olmadığı açıktır.

Kent silüetinde mimarlığın getirdiği sorumluluklar doğrultusunda; nitelikli, kent hafızasına katkı sağlayacak, tarihsel, ulusal kimlik oluşturacak ve kentlinin kente dahil olabileceği mekanların artması için mekansal pratiklerin kolektif üretim bağlamında yeniden düşünülmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

KAYNAKLAR

Bancı, S. 2009. Turkish Pavilion in the Brussels Expo'58: A study on architectural modernization in Turkey during the 1950s (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Bozdoğan S. 2008. " Haluk Baysal-Melih Birsel kitabı: Modern mimarlığımızın ustalarına gecikmiş bir ithaf". Mimarlık Dergisi, (340).

Can, Ö. C. 2018. Ankara'da kamusal alanlardaki seramik duvar panoları mimarlık, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi.

Çiftçi, A. & Tulum, H. 2021. "Mimarlık ve sanat birlikteliğinde bir kadın sanatçı: Sühendağ Uluğ". TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi ,0 (23) , 77-98.

Derviş, P. & Karakuş, G. 2012. The record of the interview with Sadi Diren by Pelin Derviş and Gökhan Karakuş. [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=bPhil0oCXvA

Dinçer Kırca, A. & Dinç Üstündağ, D. 2020. "Mimari bağlamı değişen seramik panoların incelenmesi". Journal of Arts, 3(4), 291-312.

Ekenyazıcı Güney, E. & Tulum, H. 2018. "Kentsel bellekte mimarlık ve sanat ilişkisinin rolü". B. Cem Arabacıoğlu, P. Arabacıoğlu, (Ed.), Tasarım ve Bellek Temalı Ulusal Tasarım Sempozyumu Bildiri Kitabı içinde (104-112). Trabzon: UTG.

Erkol, İ. 2009. Utarit İzgi ve Türkiye'de modern mimarlık (Yayınlanmamış) üksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi.

Güldür, M. M. & Bayram, S. 2016. "Disiplinler arası etkileşim üzerine bir çalışma: Moda ve mimari". The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences , 2 (2) , 59-74.

Kan Ülkü, G. 2019. "Mimarlık ve sanat işbirliği: Brüksel EXPO'58 Türkiye Pavyonu". IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, 5, 497-546.

Ölgen, B. & Öztürk, Ö. B. 2019. Tasarım ve Müzik İlişkisinin Mekândaki İzdüşümü . Sanat ve Tasarım Dergisi , (24) , 301-319 .

Pasin, B., Varinlioğlu, G. & Kılınç, K. 2020. "Alternatif bir kentsel tamirat pratiği olarak Darağaç". Ege Mimarlık Dergisi, 2020-4 (108), 78-85

Torrent, H. 2010. On modern architecture and synthesis of the arts: Dilemmas, approaches, vicissitudes. Docomomo Journal, 42, 6-13.

Yasa Yaman, Z. 2011. " "Siyasi/estetik gösterge" olarak kamusal alanda anıt ve heykel". Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, 28(1), 69 - 98.

Yavuz, E. 2020. "II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de mimarlık-sanat diyaloğu".Odtü Yayıncılık.

URL 1: https://lcivelekoglu.blogspot.com/2013/10/tarihten-bugune-dusen-notlar-19-ekim.html (Son erişim tarihi: 20.09.2022)

URL 2: https://artsandculture.google.com/asset/atat%C3%BCrk-k%C3%BClt%C3%BCr-merkezi-giri%C5%9Findeki-seramik-duvar-tasar%C4%B1m-sadi-diren-1977/CgHZu7gi5_an4w?hl=tr (Son erişim tarihi: 20.09.2022)

URL 3: https://saltonline.org/tr/406/modernin-icrasi-ataturk-kultur-merkezi-1946-1977 (Son erişim tarihi: 21.09.2022)

URL 4: http://www.leblebitozu.com/istanbul-manifaturacilar-carsisi-ve-icindeki-sanat-eserleri/ (Son erişim tarihi: 23.09.2022)

URL 5 https://www.daragac.com/daragac-bu-arada/ (Son erişim tarihi: 13.12.2022)

URL 6: https://www.archdaily.com/168152/ad-classics-le-cylindre-sonore-bernhard-leitner (Son erişim tarihi: 13.12.2022)

KENTTE ZAMANIN KUŞATMASINA GÜNCEL BİR YAKLAŞIM: 'REHBER HARİTA' KAPSAMINDA ÜSKÜDAR HARİTASI

A CONTEMPORARY APPROACH to TIME SIEGE in the CITY: THE MAP OF ÜSKÜDAR WITHIN the SCOPE of 'GUIDE MAP'

Kübra Sağlam[1], Kübra Bıyuk Öksüz[2]

[1] Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Trabzon, Türkiye
[1] kubrasaglam@ktu.edu.tr
[2] İstanbul Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Istanbul, Türkiye
[2] kubrabiyuk@istanbul.edu.tr

ÖZET

Kent; şifreleri çözülen, değişkenleri arasında savrulunan, yer yer meydan okunan yer yer ise akışa dahil olunan bir deneyimler alanıdır. Bu kapsamda kenti tanıyabilmek ya da kentte gezinmeyi daha anlamlı, referanslı kılabilmek adına o kentin öne çıkan coğrafi, kültürel ve mimari değerleri nitelikli şekillerde bir araya getirilerek kılavuzlar, rehberler ve gezi rotaları oluşturulur. Eski tarihlerden beri bir kentin temsilinde mimari kimlik oldukça önemlidir ve yalnızca bu kimliğe odaklanılan rehberler de oluşturulabilir. Bu rehberler aslında bir kentin temsilinin oluşturulması, o kentin tanıtımının yapılması, kimliğinin sunulması için bir kent sorumluluğu olarak ele alınabilir. Bu kapsamda çalışma bir kent sorumluluğu olarak rehberlere odaklanmaktadır.

Kent, zamana ve onun hızlı değiştirme sürecine farklı şekillerde cevap verebilmektedir. İçerisinde bulunulan zamana göre, kendiliğinden evrilerek ya da zoraki yaklaşımlarla planlı/plansız şekillerde değişmektedir. Zamanın etkisi ile kentin geçirdiği tüm bu evrilme süreçleri, evrimleşme halleri, kentteki olumlu/olumsuz tüm değişiklikler zamanın kenti kuşatması olarak tanımlanabilir. Bu kapsamda çalışma, John Urry'nin 'turist bakışı' teorisine dayanarak kentte zamanın kuşatmasını; turistin bakışı ve turiste bakış olarak iki farklı yaklaşımla ele almaktadır.

'Bir kentten zamanın kuşatmasını çıkarırsak elimizde hangi sabitlikler ve akışkanlıklar kalır?' sorusuna cevap arayan bu çalışmada Jane Taylor'ın 1998'de yayımlanan Imperial Istanbul A Traveller's Guide adlı rehberi ele alınmıştır. Rehber içerisinde çeşitli kentlerin farklı bölgelerine yönelik odaklar oluşturulmuştur. Bu odaklardan çalışmada tartışmak amacıyla iki yazarın ortak deneyim alanı olması sebebi ile Üsküdar ele alınmıştır, bu semtte ise turistlerin yoğunlaştığı alan çalışma alanı olarak seçilmiştir. Seçilen alan önce yürüme eylemi ile deneyimlenerek alandan veriler toplanmıştır. Elde edilen verilerle turistin bakışı, turiste bakış katmanları keşfedilmiştir ve sonuçta bu katmanların olduğu güncel bir rehber harita önerisi sunulmuştur. Böylelikle zamanın kuşattığı kentlerde 'turist bakış'ına hizmet edecek haritanın mümkün olabilecek potansiyeli ortaya konmuştur. Sonuçta, bu çalışma bir sorumluluk olarak kentin sabitliklerine ve akışkanlıklarına yönelik bir açıklama getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Zaman kuşatması, Kent rehberi, Turist bakışı, Harita.

1. GİRİŞ

Kent, bireyin bilinçli ya da bilinçsiz her eylemine imkân veren bir eylem alanı olduğundan birey ve kent ilişkisinde bir sorumluluktan söz edilebilir. Sorumluluk, Cambridge sözlüğünde uğraşmanın iş ya da görev olması olarak tanımlanır. TDK'ya göre ise sorumluluk, kişinin

kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesidir. Bu iki tanımlama, sorumluluk kavramının davranış ve görev odaklı farklı iki yönünü ortaya koymaktadır. Kente karşı sorumluluk da tam olarak böyle bir denge üzerine kuruludur. Öte yandan kente ve kentin kültür birikimine karşı suç sayılabilecek eylemler ile ilgili sorumluluktan da söz edilebilir (Köseoğlu, Sönmez; 2022). Bu noktada kentin kültürel değerleri ve birikimi kente karşı sorumluluğun kapsamına girebilmektedir. Kentlilik bilincinin başlıca koşulları, bireylerin yaşadıkları kent ile anlamlı ve güçlü bağlar kurabilmeleri ve sahip çıkmalarıdır (Kurt, 2011).

Kentli olma bilinci beraberinde kente karşı sorumlu olma duygusunu getirir. Çünkü kente ait hisseden birey bu aidiyetin gönüllü sorumluluğunu davranışlarına ve görüşlerine yansıtır. Kent, kentlinin davranışını sorumluluk olarak bilişsel boyutta yönlendirdiği gibi yönelim ya da rotasyon olarak fiziksel boyutta da yönlendirebilir. Fiziksel yönlendirme kent için birer değer haline gelen kültürel, tarihi, doğal ve yapısal varlıkların etrafında şekillenebilir. Bu değerler kapsamında yönlendirici rotalar ya da yönlenmek üzere uğrak noktaları sunan kent rehberlerinden bahsedilebilir. Ancak kentleşme ve kapitalist gelişme; tüketimi, insanların bencilliğini ve rant beklentilerini tetiklemekte ayrıca kentlilerin kente ve kentin değerlerine yabancılaşmasını sebep olmakta sonuç olarak insanların birbirleriyle ve yaşam ortamlarıyla olan ilişkileri olumsuz etkilenmektedir (Keleş, 2005). Bu kapsamda tüketim odaklı kapitalizm etkisinde kent ve kentteki tüm değerlerin sürekli bir kuşatma halinde değiştiğini söylemek mümkündür. Tüketim odaklı kentlinin ve tüketilen kentin ilişkisi kent kimliğinin tanımlanmasında önemli rol oynayan ve bu değişim halini yansıtan kent rehberleri üzerinden ele alınabilir.

Çalışmanın başlangıç noktası ‘Bir kentten zamanın kuşatmasını çıkarırsak elimizde hangi sabitlikler ve akışkanlıklar kalır?” sorusuna yanıt bulmaktır. Çalışmada zaman kuşatması, özellikle turist bakışı ve ürettiği pratikler üzerinden açılmıştır. Çalışmada amaç, sabitlikler ve zamansal akışların tüketim odaklı bugünün kuşatanları üzerinden okunmasıdır. Kuşatma, Jane Taylor’un rehber kitabı altlığında ve bugünde zamanın kuşatması üzerinden hem anlatısal hem görsel temsilleri içerecek biçimde nasıl bir rehbere dönüşebileceğini tartışmaktadır. Bir kenti veya kentin bir kısmını anlamak için üretilen rehber kitapların zamanın kuşatması içindeki gerçekçi anlatılarının izi aranmıştır. Çalışma kapsamında Taylor’un Üsküdar temsilleri çıkış noktası olarak kabul edilmiştir. Ortaya çıkarılması planlanan zamansal altlıklar için yürüyüş eylemi yöntem olarak kullanılmıştır, gözlem yolu ile edinilen bilgiler ilişkilendirilmiştir.

2. KENTTE ZAMANIN KUŞATMASI

Kent, kentlinin ihtiyaçları ve içerisinde bulunulan zamanın gelişmeleri ve gerekliliklerine göre sürekli bir evrilme halindedir. Fiziksel ya da bilişsel olarak çeşitlenebilecek her türlü karşılıklı ilişkiler bağlamında kent, yaşanılan zamanın içselleşerek kentin her alanında karşılık bulmasına dayalı olarak katmansal bir yapıdadır. Zaman denilen olgunun kentin her detayına nüfuz edebilecek akışkanlıkta olması ve kentliyi yaptırımlara maruz bırakması sebebi ile zamanın kuşatma etkisine sahip olduğundan söz edilebilir. Zaman ve kent bağlamında zamanın kenti kuşatması tüketim paralelinde irdelenmekte ve bu tüketimin kent imgelerine yansıması ‘turist bakışı’ ile takip edilmektedir. Bu kapsamda çalışmada birbirini etkileyerek takip eden dört farklı kuşatma halinden söz edilmektedir. Bunlar; zamanın kente sızması, tüketimde artış, tüketimin turizme yansıması ve turizm etkisiyle rehberlerin değişimi şeklindedir.

- *Zamanın kente sızması*

Giddens (1986), sosyal eylemi ve strüktürleri uzamsal-zamansal bir düzen ile ifade eder. Sosyal pratikler zaman ve mekana içkindir, birey kendi yerini kendisi inşa eder. Bu bağlamda birey-zaman-mekan üçgeninde bireyin pratiklerinin ve ihtiyaçlarının mekanda ve amandaki karşılığı sosyal bir düzeni tanımlamaktadır. Bu düzenin karşılıklı bir denge içerdiği görüldüğü takdirde zamanın kuşatmasını ifade etmek mümkün olabilir. İhtiyaçlar zamanın gerekliliğini tanımlarken, zamanın akışkanlığı da ihtiyaçları çeşitlendirmektedir. Bu sebeple zamanın engel olunamaz akışkanlığı bir bakıma mekânın ve ihtiyaçların sınırlarını belirleyebilecek bir kuşatma halindedir. Ryan'a (2005) göre sosyal değişim, sosyal hareketlilik, yaşam seyri ve yaşam döngüsü, kariyer, yayılma, planlama, anlatı, biyografi ve toplu hafıza teorilerinde zaman örtüktür. Sosyal teorilerde içkin bir şekilde yer alan zaman faktörü, mekanın ve bireyin olduğu her yere sızan ve orayı kuşatan bir akışkanlıktadır denebilir. Zaman kuşatması türlü fenomenleri ile kenti etkiler ve iz bırakır. Kimi kuşatmaların geçici, kimilerinin ise kalıcı olduğu söylenebilir.

Githa Hariharan, (2004) Times of Siege aldı kitapta kentteki heykel, anıt, kalıntı gibi simgesel sabitlikler etkisini yitirip, hareket ve hareketle ile ilgili olan kalıcı olmaya devam edecektir, demektedir. Donmuş bir kültürün aksine her zaman hareket eden, değişen ve adapte olan bir kent ve kültür vardır. Bu evrilme halleri tüm kent için geçerliliğini korumaktadır. Zaman, kenti tüm bileşenlerine yönelik olarak değiştirir ve bu bileşenleri yeni ihtiyaçların ve problemlerin çözümüne uygun olabilecek şekilde ilerleyen süreçlere taşır. Zaman, bir süreç olarak kalıcılığı ve sabitliği değil, değişkenliği ve akışkanlığı vurgulamaya daha yakındır.

- *Tüketimde artış*

Paranın, bilginin, emeğin, kültürün ve insanların uluslararası hareketine olanak sağlayan bir süreç olarak küreselleşme, kentsel boyutta bir pazarlamayı meydana getirir. Bu süreçte yaşanan ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişme, hizmet sektörünün güç kazanması, işletmelerin uluslararası boyut kazanması, bilginin ve sermayenin dünya çapında dolaşımının artması gibi nedenlerle kentler de yaşanan bu düzende en fazla kârı elde etmek için çaba harcamaya ve rekabete girmeye başlamıştır. Rekabet için kullanılan güçlü bir araç da kentlerin pazarlanmasıdır (Altıparmak, 2016). İstanbul özelinde bunun en güçlü araçları ise temelde mimari kültürdür.

Camiler, hanlar, kervansaraylar ve sivil mimarlığın en güzel örnekleri, artık insanlık aleminin ortak sahipliğinde ve koruması altındadır; bu nedenle de, bu ortak kültür değerlerinin ortak çabalarla korunup geliştirilebileceği kabul edilmektedir; fakat küreselleşme sağladığı teknolojik olanaklar ve kolaylıklar yanında, değer dizgelerinde önemli sarsıntılara, çürümelere yol açar (Keleş, 2005). Baudrillard (1997), tüketim toplumunu açarken bireyin motivasyonlarından birinin nesnelerin türdeşleştirici etkisi olduğunu, edinmek istenilen seviyeye hızlıca ulaştırdığını savunur. Baudrillard (1997), postmodern toplumda tüketimin, nesnelerin yanı sıra fikirlerin ve görüngülerin de tüketilmesini de kapsadığını ifade eder. Nesnelerin statüyü ifade edebilir nitelikte olması nesneyi bir fikrin ya da düşüncenin simgesine konumuna yerleştirdiğinden fikirlerin de tüketilebilir olmasına kanalize etmektedir.

- *Tüketimin turizme yansıması*

Turizm, modem öznenin (insanın) kuruluş hikayesidir; keşifler ve bilim çağıyla birlikte bir yayılma hikayesiyle başlar; zamanla doğayı, insanı ve diğer kültürleri kontrol etmeye ve kolonileştirmeye dönüşür (Kaplan, 2001). Bu bağlamda turizm hem güçlü bir etkileşim aracı hem de güçlü bir dönüşüm silahıdır. Tüketimin kentte yarattığı etkilerden biri de turizm ve turist üzerinedir. Kentin turizm değerleri tüketilebilir bir nesne olarak anlık duygulara hizmet eder hale gelmiştir. Bu değerler bilgi öğrenmek amacıyla değil popülariteye katkı sağlamak amacıyla ziyaret edilir, ele alınır ve etiketlenir olmuştur. Baudrillard (2010), turist eylemini geçip gitmiş zamanla kurulan ilişki olarak tanımlar. Bu ilişkide, turistin özne bakışı yerelin geleneksel ürünlerini/eylemlerini tüketmek ister. Turizm aracılığıyla kazanç sağlamak isteyen satıcı özne ise turistin talep ettiği, kullanımda (güncel yaşamda kullanılmasa da) olmasa bile onu bulup neredeyse sadece turist için tekrar üretir. Kimi zaman kapitalist düzenin kendine içkin olan 'çokluk' halinin devamı gibi, turistin talep ettiğinden fazla tüketmeye dayalı ürün/deneyim üretilir. Turist, tüketirken bu anlamsızlaşan çokluk içinde gezip görme deneyimi zorlaşabilir.

Sözgelimi, Walter Benjamin (2016) teknolojik olanakların yaşamın içine dahil olmasını bir deneyim yoksullaşması olarak görür. Benjamin bunu sanat eseri üzerinden açar ve teknik olanakların geliştirdiği üretme ve kopyalama ediminin, sanat eserinin her birinin kendine has olan aurasını yok ettiğini savunur. Farklı eserlerin aynı aurayı taşıması ise özne ile iletişiminde deneyim yoksullaşması oluşturur. Deneyim yoksullaşmasını kentsel ölçekten ele alırsak, bir mekânın bağlamından farksız olarak aynı deneyimi sunmaya çalışması örnek gösterilebilir. Bu durumun özellikle turist talebi üzerinden oluştuğu konuşulabilir. Örneğin; turist her gittiği yerde, kahve zincirinden aldığı kahveyi içmek istemesi, turistik deneyimde olsa bile tanışıklık ihtiyacı duyması gibi nedenler kahve dükkanlarının aynılaşmasına ve şehir ve yerel bağlam değişse de alınan deneyimin aynılaşmasına yani yoksullaşmasına neden olmaktadır. Deneyim yoksullaşmasına kentsel ölçekte farklı bir bakış ise şu şekilde ele alınabilir: turizm odağını oluşturan yapısal/doğal olguların içeriği daraltılmış hedef ya da amaçlara hizmet etmek üzere hızlıca tüketilir olmasıdır. Bir örnek olarak bir yapının iç mekanları deneyimlenmeden yalnızca dışarıdan fotoğraf çekilmesi ile turizm odaklı ziyaret amacının gerçekleştirilmiş kabul edilmesi verilebilir.

- *Turizm etkisiyle rehberlerin değişimi*

Rehber kitaplar, bir yerin tanıtılmasında ve o yerin bilgisinin aktarılmasında önemli kaynaklardır. Turistik destinasyonlar için hem işlevsel hem de sembolik hedeflere hizmet ederler; turistler için ise seyahatin bilgi aracı olarak görev görürler (Zillinger, 2006). MacCannel (1999), rehber kitapların belirle cazibe merkezlerini anlattığını, cazibenin ise manzara, turist ve işaretleyici arasındaki bir ilişki olduğunu söyler; rehber kitaplarını da işaretleyici olarak görür. Rehberler, turistlerin beklentisini etkiler ve onların eylemlerini ne görmek istediklerine nasıl hareket etmek istediklerine bağlı olarak yönlendirir. Rehberlerin niteliği, içerisinde anlattıkları, sunum şekli, görsel ve yazınsal ifade araçları da turistlerin seçimlerini etkilemektedir. Bu bağlamda modern dönemin değişen ve gelişen sunum imkanları, rehberlerin ifadelerini etkilemektedir. Bir etkileşim aracı olan rehberlerin zamanın getirdiği şartlardan etkilenerek, tüketilmesi olağan bir evrilme halidir. Bu kapsamda modern zamanın tüketim objelerinden bir olarak rehberlerden söz etmek mümkün olabilmektedir.

Tüketim sosyolojisi maddi nesneler kadar hizmetleri ele almalıdır diyen Urry(1999), 'turist bakışı'nı tanımlarken turistin hayal kurma ya da fantezi amacıyla bakmak üzere 'yerler'i seçtiğini ifade eder. Bu bakış film, gazete, TV, dergiler, kayıtlar aracılığıyla oluşturulur. Yerin deneyimlenmesi ve anlaşılması bu kaynaklardan gelen verili kategoriler ile gerçekleştirilir ve yerden gelen göstergeler bu kategoriler yardımıyla yorumlanarak sürdürülebilir. Urry'nin düşünceleri kapsamında rehberlerin de göstergelerle dolu ve verili kategoriler sunan birer araç olduğu söylenebilir. Rehberlerin hazır kategoriler sunması ve turistin deneyimden gelen yorumlarını bu kategorilere eklemesi, rehberlerin değişimine örnek olarak gösterilebilir. Günümüzde ise, turiste yönelik hizmetlerin de bu kategorilere eklemlenmesi rehberlerin bugününü oluşturmaktadır. Turistlerin, hizmetlerin evrilme ve eklemlenme hali rehberlerin biçimini, içeriğini değiştirip, yoğunlaştırmaktadır.

Yüz yüze iletişimde öne çıkan bakış biçimi sahici, modern medya metinlerinin bakış biçimi ise kurmacadır; modern medya metinlerinde bakışın gerçekleştirilmesinde araya bir araç veya aracı girdirildiği için birebir, yüz yüze, dinamik iletişim ve bakış biçimleri imkânsızlaşmaktadır ve bu durum, bütün medya metinlerine ve "gerçekçi" görsel sanatlara, teşhirci ve kontrol etme eylemini meşrulaştıncı ve kolaylaştırıcı bir boyut katar (Kaplan, 2001). Turist bakışı etkisi üretilen görsel ya da yazılı ürünün tüketilmesinin önünü açmaktadır. Bu kapsamda rehberler ve içerisindeki görseller de aynı tehdit ve baskı altında değişip dönüşmektedir. Turist bakışının bu baskıcı sızıntı hali de zamanın gerekliliklerinin zoraki bir yansıması olması sebebiyle zamanın kuşatması olarak ele alınabilir.

3. TURİST BAKIŞI VE ÇALIŞMA İZLEĞİ

Turizm ve seyahat anlayışı, zamana ve mekana bakış, algılayış; zaman ve mekanla kurulan ilişki, iletişim ve etkileşim biçimlerinin, dolayısıyla zamanı ve mekanı kültürel, zihinsel, toplumsal, siyasal ve ekonomik olarak örgütleyiş biçim ve yöntemlerinin bir yansıması veya ürünüdür. Bir toplumun veya kültürün turizm veya seyahat anlayışını incelemek, o toplumun ve kültürün zaman ve mekan idrakinin, dolayısıyla Tanrı, insan ve doğa anlayışının nasıl bir görünüme sahip olduğu konusunda önemli ipuçları verir (Kaplan, 2001). Bu noktada turizm ve turist bakışının bir kente yönelik çıkarımlar yapılması noktasında önemli bir kapsama sahip olduğu söylenebilir. Ele alınan malzemenin bir rehber olması tam olarak böyle bir anlayıştan kaynaklanmaktadır.

John Uryy'e ait bir tanımlama olan "turist bakışı" sadece tüketme, gezme-görme, haz alma, hoşça ve boşça vakit geçirme pratiği değil, aynı zamanda, turistin eleştiri yetisini ve faaliyetini iptal eden, "çarpık" veya "çarpıtılmış bir bakış pratiği"dir. Turist bakışı temelinde kapitalizmin getirdiği hızlı tüketimin modern hayata yansımış halidir. Bu yansıma turist tavrına yansımakla birlikte mutlaka turistlerin ilgi alanındaki rehberlere ve buradaki temsillere de yansımıştır. Çalışmada turist bakışı, alanda turistin kendi bakışından ve turiste olan bakış üzerinden açılmaktadır. İkisi de turizm açısından farklı anlamlar oluşturmaktadır. Turiste olan bakış, 'turist ilişkili hizmetleri' (Urry, 2018) üretmektedir.

- *Yöntem*

Çalışmanın yöntemi; alan deneyimi ile verilerin elde edilmesi ve verilerin çözümlenmesi olarak iki adımda gerçekleştirilmektedir.

Alan deneyim ve verilerin elde edilmesi: Veri toplama aracı olarak alanda yürüyüş eylemini kapsamaktadır. Taylor'un turistler için rehber niteliği taşıyan kitabındaki Üsküdar izleğine göre Urry'nin 'turist bakışı' fikri eşliğinde yürüyüşler yapılmıştır. Yürüyüş anında alandan fotoğraflar ve videolar alınmıştır, gözlemler yapılarak ilişkiler keşfedilmiştir. Yürüyüşlerin odak noktası alanı deneyimleyen turistlerdir. gözlemler ve tespitler turistlerin eylemlerine yöneliktir.

Verilerin çözümlenmesi: Yürüyüş anında/sonrasında 'turist bakışı' eşliğinde alanın katmansal çözümlemeleri ve görsel araçlarla sunulması olarak biçimlenmiştir. Yürüme eylemi ile kentteki 'turist bakışı' temelinde örgütlenmiş zaman kuşatması irdelenmiştir. Turist bakışı ile odaklanılan yalnızca turistin kente bakışı değil, turist aracılığıyla elde edilmek istenen ekonomik istencin yansımalarıdır.

Bu noktada turistin bakışı ve turiste bakış şeklinde iki katman türetilmiştir. Turiste bakış turist ilişkili hizmetleri kapsamaktadır. Bu katmanlar çalışmada alandan elde edilen görsellerin yaratıcı ilişlerini ortaya çıkarması için 'rehber harita'da bir araya getirilmiştir (Şekil 2).

- *Malzeme: Imperial Istanbul A Traveller's Guide*

Çalışma kapsamında Jane Taylor'ın 1998'de yayımlanan Imperial Istanbul A Traveller's Guide adlı kitabı ele alınacaktır. Kitabın Giriş bölümünden ifadelerle içerik şu şekilde özetlenebilir: Kitabın yazıldığı dönemde, Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarının kentte aynı anda görülebilen kelimeleri, sanat ve mimari, siyaset, entrika ve din imgelerinin her biri sınırsız renk ve çeşitlilikte bir potpuri, doğu ve batı, Avrupa ve Asya'nın bir karışımını sunar. Bu durum yazarı büyüleyip bu kitabı yazma kararı aldırmıştır. Yazar bu kitap için, her dönemin en büyük anıtlarına sırayla ve onları çevreleyen insanlar ve olaylar bağlamında bakarak, imparatorlukların hikayelerinin merkezinde yer alan dört şehirde, dünyanın tanıdığı en büyük iki imparatorluğun bir resmini yavaş yavaş oluşturan, o zaman sahip olmayı dilediğim yazılı kılavuzu sağlama girişimidir, der. Kitap bölümleri İstanbul, İznik, Bursa ve Edirne'ye ayrılmıştır. Bu kentlerde öne çıkan ve odak oluşturan çeşitli tarihi ve mimari yapılardan söz edilmektedir.

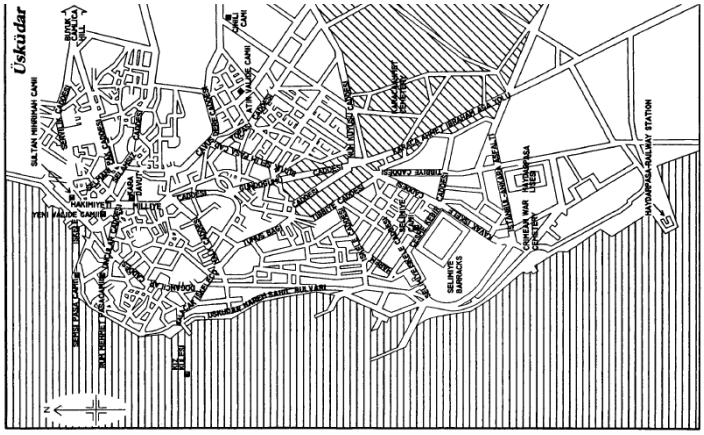
Bu çalışmada tartışmak amacıyla her iki yazarın da ortak deneyim alanı olduğu için rehber bölümlerinden Üsküdar seçilmiştir. Rehberde Üsküdar semtinde bulunan toplamda dokuz farklı mimari/coğrafi yapı yer almaktadır. Bu yapılar sırasıyla Kız kulesi, Mihrimah Sultan Camii, Yeni Valide Cami, Şemsi Paşa Camii, Rum Mehmet Paşa Camii, Atik Valide Camii, Çinili Camii, Sapak 1: Karaca Ahmet Mezarlığı, Sapak 2: Selimiye Kışlası, Selimiye Camii ve Kırım Savaşı Mezarlığı, Sapak 3: Büyük Çamlıca Tepesi şeklinde verilmiştir. Birbirine yakın yapılar tek bir rota içerisindeki farklı duraklar niteliğinde tek tek anlatılmış; bu rotadan daha uzakta kalan ve görmek için ona ayrılmış özel vakte ihtiyaç duyan yapılar ise sapak adı altında anlatılmıştır (Şekil 1).

- *Bulgular: Üsküdar ve Turizm İlişkisi*

Üsküdar, İstanbul'un Anadolu Yakası'nda boğaza açılan konumu ile merkezi bir alan oluşturma niteliği taşır. İlçe, geçmiş yüzyıllardan beri yerleşim yeri olarak kullanılmasından dolayı yapı katmanlılığı ile dikkat çekicidir. Hem konumu hem de taşıdığı tarihi değer ile turistler için ilgi çekici odaklardan biridir. Çalışma kapsamındaki yürüyüşler, turist potansiyelinin ve turist ilişkili hizmetlerin daha yoğun görüldüğü Mihrimah Sultan Camii ile

Kız Kulesi mevkileri arasında ve onu besleyen yollar üzerinde yapılmıştır. Yapılan yürüyüşlerde, Üsküdar'ın özellikle sahil kesiminin yerli ve yabancı turist ile etkileşimde olduğu, iç bölgelere gidildikçe turistin ve etkisinin azaldığı anlaşılmaktadır.

Alandan gelen deneyime dayalı veriler ve bu verilerden elde edilen bulgular (kavramlar, ilişkiler, anlamlar) ile zamanın kuşatması çözümlenmeye başlamıştır. Zamanın kuşatması üretilen rehber harita üzerinden derinleştirerek değerlendirmeye açılacaktır.

Şekil 1: Jane Taylor'un Üsküdar Rehberi (Tylor, 1998)

4. KENTTE ZAMANSAL KUŞATMALARIN KEŞFİ: Imperial Istanbul A Traveller's Guide ve Bugün

Çalışma kapsamında zamansal kuşatma, Urry'nin 'turist bakışı' yaklaşımı ile oluşturulan 'turist bakışı: abidevi yapıların olduğu rehber haritası' katmanı ve 'turiste bakış: örgütlü örgütsüz hizmetlerin gerçekleştirildiği bugün' katmanı ile irdelenmiştir. Şekil 2'de görüldüğü biçimde zamansal etkileri barındıran rehber harita kurgulanmıştır. Rehber harita, bir turistin belirtilen aksta kendisi için üretilmiş bugünün zamansallığındaki organizasyonları içermektedir.

- *Turist bakışı: abidevi yapıların olduğu rehber haritası*

Taylor'un üretmiş olduğu rehber, Üsküdar'a dair tarihi yapıların bir arada verildiği bir temsildir. Bu temsilde Taylor, turist bakışını, Üsküdar'ın tarihi yapılarını görmek ve deneyimlemek üzerinden açmaktadır. Bu temsile göre turist, yer ile kurduğu turistik ilişkide yalnızca yerin abidevi yapılarını takip etmelidir. Ancak Taylor'un rehberinin zamansızlık doğurduğu söylenebilir. Yani, Taylor'un rehberindeki yapıların bugün de aynı şekilde haritada işaretlenmesi mümkündür. Bugüne dair deneyimlerin, ancak zamanın kuşatmalarının çözümlenmesi ile anlaşılabileceği savunulabilir.

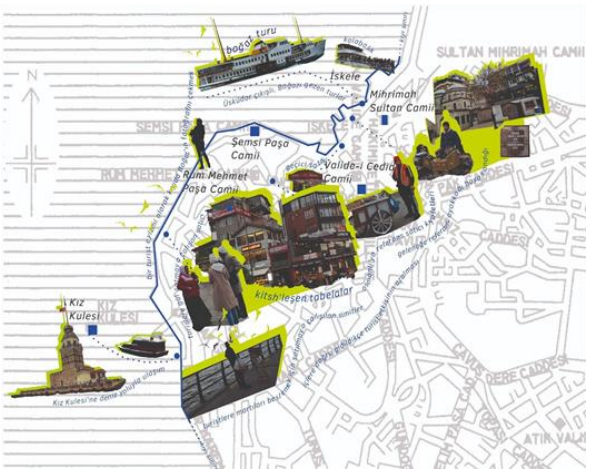
Turist erişmek istediği statüye, edinmek istediği görgüye turizm aracılığıyla herkes tarafından tüketilen araç/nesneler ile ulaşır. Örneğin abidevi bir yapı önünde fotoğraf

çektirmek; yöreye ait yöre insanı tarafından kullanılmayan, ama herkes tarafından yerli ürün olarak tanımlanan nesneye sahip olmak turistin bu amacına hizmet edebilecek eylemlerdir. Bu eylemlerin, alanda gözlenen temel turist bakışı olduğu anlaşılmıştır.

Bu sebeplerle Taylor'un rehberinde yer verdiği harita, barındırdığı sabitliklerle bugünün rehber haritasının altlığını oluşturabilecek niteliktedir. Zamanın kuşatması Taylor'ın rehberindeki abidevi yapıların sabitliğine ve görünürlüğüne yeni bir katman olarak örgütlü/örgütsüz eylemleri eklemiştir

- *Turiste bakış: örgütlü örgütsüz hizmetlerin gerçekleştirildiği bugün katmanı*

Zamansal kuşatmaların anlaşılması için, deneyimden elde edilen veriler çalışma için üretilmiş rehber haritada bir araya getirilmiştir (Şekil 2). Rehber harita ile zamansal kuşatmaların görünür olduğu gerçekçi turist-yer ilişkisinin temsil edilmesi hedeflenmiştir. Yürüyüş sırasındaki turist-yer ilişkilerinde turist ilişkili hizmetlerin örgütlü ve örgütsüz şekilde yapılandığı görülmüştür. Çalışma kapsamında özellikle örgütsüz olarak gelişmiş eklere, yapılara ve deneyimlere odaklanılmıştır. Yürüme eyleminde, incelenen alandaki turist bakışını açmak için iki odaklı bir bakış sürdürülmüştür. İlk bakışta, turistik cazibe alanı yaratan kişiler, eylemler, mekanlar; ikinci bakışta ise turistlerin bu alanı nasıl deneyimledikleri hakkında gözlem yapılmıştır. Bu iki odağın kimi noktalarda paralel kimi noktalarda ise çakıştığı anlaşılmıştır.

Şekil 2: Turist İlişkili Örgütlü ve Örgütsüz Hizmetlerin Üsküdar Rehber Haritası

Örgütlü organizasyonlar planlı, programlı ve amaçlı bir işleyişe sahip ya da bilgilendirici, yönlendirici yapılar ve sistemler olarak açıklanabilir. Bakanlık veya yerel yönetimler düzeyinde işleyen, turistlerin ilgi ve deneyimine sunulan işler örnek olarak verilebilir. Alanda, yürüyüşler sırasında rastlanan örgütlü işlere örnekler şunlardır: Üsküdar Belediyesi Turist Bilgilendirme Ofisi, Boğaz Turları, tarihi yapıların herkesçe ulaşılabilir ve gezilebilir olması şeklindedir. Örgütsüz organizasyonların ise belli tarifler içerisinde tanımlanamayacağı anlaşılmıştır. Örgütsüz organizasyonlar herhangi üst kararlardan bağımsız olarak gelişen

ve öbekleşen işlerdir. Örgütsüz organizasyonlarda, satıcı veya üretici üretmiş olduğu ürün/iş/eylem ile turistin ilgisini çekmeye çalışarak, bu ilgiyi ekonomik kazanca dönüştürür. Bunu yaparken de bolca tarihsel ögelere referans, kitsch ögeler kullandığı görülmektedir. Alandan örgütsüz organizasyonlara örnekler şunlardır: Tarihi referanslı satıcılar (Osmanlı'ya referan veren kıyafeti ile kestaneci; geleneksel ayakkabı boya sandığı ile boyacı; Ottoman, Kız Kulesi gibi referanslar ile dikkat çekmeye çalışan restoranlar), gündelik eylemleri turist için dönüştüren satıcılar (alışılmış olarak doymak için satın alınan simitin, martılara simit atmak deneyimi üzerinden satılması; turistlere gül satan ve peşlerinden dolaşarak satışı arttırmaya çalışan satıcılar gibi) farklı durumları yaratıcı eylemlere dönüştürerek turistin ilgisini çekmeye çalışmaktadırlar.

Alanda gelişen örgütlü organizasyonların, turistlerin geneline hitap ettiği anlaşılmaktadır. Örgütsüz organizasyonların ise turistlerin çoğunluğunda ilgi uyandırmadığı gözlenmiştir. Turistlerin örgütlü ve örgütsüz organizasyonların yanında abidevi eserlerin ve Boğaz'ın fotoğrafını çekerek yer ile turist deneyimine girdiği anlaşılmıştır. Bu noktada turistin bakışı ve turiste bakışın birbiriyle sürekli ilişki halinde olan iki katman olduğu anlaşılmıştır.

5. SONUÇ

Çalışma yürütülürken benimsenen kent sorumluluğu ile kentteki turist bakışı üzerinden türemiş olan zamansal kuşatmaların görünürlüğüne odaklanılmıştır. Kuşatma hallerini sorgulamak çalışmanın teorik bakışla kent sorumluluğu yönüne, kent rehberi örneğinde nesneye odaklanmak ise malzeme odaklı kent sorumluluğu yönüne işaret etmiştir.

Urry'nin 'turist bakışı', turistin alanda bakışı ve alanda turiste bakış olarak iki şekilde ele alınmıştır. Taylor'ın rehber haritası gibi yalnızca abidevi yapılara odaklanan turistin bakışı katmanı ve zamansal kuşatmanın getirdiği örgütlü/örgütsüz hizmetlerin eklemlendiği turiste bakış katmanı çakıştırılarak günümüz rehberlerine öneri sunulmuştur. Alandan gözlemler aracılığıyla elde edilen veriler, klasik rehber haritaların alanın yalnızca öne çıkan bilgilerini içerdiğini göstermektedir. Oysa turistik alanlar, turiste bakış nedeniyle çok sayıda gündelik ve sıradışı eylemler üretmektedir. Çalışmada üretilen rehber harita ile klasikleşmiş yalın rehber haritalarının olaysızlığına eleştiri getirilmiştir. Zamansal kuşatma altında katmanlı hal üretilmiştir. Bu katmanlılık zamanın etkisi ile rehberlerin değişme hallerini açıklayarak zamansal kuşatmanın rehberlere nasıl sızabileceğini göstermektedir.

Turiste bakış üzerinden okunan alanda örgütsüz eylemlerin kimi noktalarda yaratıcı kimi noktalarda ise kitsch sayılabilecek potansiyellerinin olabileceği anlaşılmıştır. Örgütsüz eylemlerin turist bakışındaki karşılığının tekil olmadığı söylenebilir. Turistlerin bu örgütsüz eylemleri kimi zaman ilginç bulduğu kimi zaman ise ilgilenmediği görülebilir.

Kentte zamanın kuşatmasını rehberler üzerinden okuyan çalışma sonuç olarak, turiste bakış ve turistin bakışının zamansal kuşatmaya maruz kaldığını ve bunların günümüzde çeşitli potansiyellerde rehber haritalar üretilmesini mümkün kıldığını göstermektedir.

KAYNAKLAR

Altıparmak, B., 2016. Kent Pazarlamasında Kentlilik Bilincinin Geliştirilmesi. Middle Black Sea Journal of Communication Studies, 1(1), 18-28.

Baudrillard, J., 1997, Tüketim Toplumu, Çev: H. Deliçaylı, F. Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Baudrillard, J., 2010, Nesneler Sistemi, , çev. Oğuz Adanır, Aslı Favaro, Ankara, Doğubatı Yayınları.

Benjamin, W., 2016, Deneyim ve yoksulluk. Parıltılar. İstanbul: Belge Yayınları
.
Giddens, A., 1986, The Constitution of Society: An Outline of the Theory of Structuration. Reprint. Cambridge, UK: Polity Press.

Hariharan, G., 2004, In Times of Siege: A Novel. Vintage.

Kaplan, Y., 2001, Turist Bakışının Arkeolojisi, *Umran Dergisi*, 84, 45.

Keleş, R., 2005, Kent ve kültür üzerine. *Mülkiye Dergisi*. 29(246), 9-18.

Köseoğlu, F. G. & Özdemir Sönmez, N., 2022, Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Projesi Kente Karşı İşlenmiş Bir Suç Mudur? . İdealkent , 13 (37) , 1963-1980 . DOI: 10.31198/idealkent.1134298

Kurt, N., 2011, Kent hizmetlerinin geleceğinde kentsel sorumluluklar ve kent kültürünün geliştirilmesi stratejileri. Yönetim Bilimleri Dergisi, 9(2), 261-278.

Ryan, D., 2005, Time And Social Theory, Encyclopedia of Social Theory, editör: George Ritzer, Sage Publications, California, 2(2), 840.

Urry, J., 2009, Turist Bakışı (Çev. E. Tataroğlu ve İ. Yıldız). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Urry, J., 1999, Mekânları Tüketmek, (Çev, Rahmi G. Öğdül), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Taylor, J., 1998, Imperial Istanbul: A Traveler's Guide. Palgrave Macmillan.

Zillinger, M., 2006. The Importance of Guidebooks for the Choice of Tourist Sites: A Study of German Tourists in Sweden. Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism, 6(3), 229–247.

DİJİTAL ÇAĞIN GEREKLİLİKLERİ VE ŞEHRİN SORUMLULUKLARI ÜZERİNE: MAHALLE MEDENİYETİ

ON the NECESSITIES of the DIGITAL AGE and the RESPONSIBILITIES of the CITY: NEIGHBOURHOOD CIVILIZATION

Büşra Nur Bardakçı, Fatih Eren[2]

[1] Konya Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama A.B.D., Konya, Türkiye, bnbardakci@gmail.com
[2] Istanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul, Türkiye, feren@itu.edu.tr

ÖZET

Şehir bir bütünse, mahalleler bu bütünün parçalarıdır. Nasıl ki bölgesel strateji kurgusunda şehirler önemliyse, şehirlerin stratejik kurgusunda da mahallelerin önemli bir yeri vardır. Kentsel ölçekte mekânsal, sosyo-ekonomik ve idari örgütlenmenin gerçekleşebilmesi hücresel ölçekte mahallelerin iyi kurgulanmasına bağlıdır. Bir başka deyişle büyük resmin düzelmesi için parçaların iyileştirilmesi gerekir. Bu çalışmanın temel amacı, "Mahalle Medeniyeti" kavramıyla insanları tanıştırmak ve bu yeni kavramı literatüre kazandırmaktır. Medeniyet, şehir ve borç kelimeleri ile özdeşleşerek "şehre karşı borçlu olma hali" şeklinde tanımlanabilecek bir kavramdır. İnsanların şehre karşı borçlanmaları veya şehre olan borçlarını ödemeleri en rahat, mahalle ölçeğinde iyi tanımlanmış bir mekânsal, sosyo-ekonomik ve idari organizasyon içinde gerçekleşebilir. Bu çalışmada Mahalle Medeniyeti, dijital çağın insanında şehre karşı sorumluluk duygusunu ortaya çıkaracak mekânsal, sosyo-ekonomik ve idari dinamiklerin neler olduğunu sıralayan ve dijital çağda mahalli organizasyonun sorumluluk duygusu üzerine nasıl inşa edilebileceğinin ipuçlarını veren bir kavram olarak tanımlanmıştır. Mahalle, çalışmada geçmiş-bugün-gelecek perspektifinden ele alınmaktadır. Çalışma, Anadolu toprakları için geçmişte, bugünde ve gelecekte tanımlanmış temel mahalle karakteristiklerini ortaya koymayı ve bu karakteristiklerin dijital çağın insanında şehre karşı bir sorumluluk duygusu ortaya çıkarma potansiyeli taşıyıp taşımadıklarını sorgulamayı hedeflemektedir. Araştırmada veriler döküman analizi yöntemiyle toplanmış ve "şehre karşı sorumluluk duygusu" tematik koduyla içerik analizine tabii tutulmuştur. Bu doğrultuda çalışmada küresel bir bakışla şehre karşı sorumluluk duygusunun ne olduğu ve neleri kapsadığı teorik olarak anlatılmıştır. Anadolu toprakları için geçmişte, bugünde ve gelecekte tanımlanmış temel mahalle karakteristikleri somut ve soyut unsurlarıyla ortaya konmuştur. Ortaya konan bu karakteristiklerin insanlarda şehre karşı sorumluluk duygusu ortaya çıkarma potansiyeli taşıyıp taşımadıkları sorgulanmıştır. İnsanlarda şehre karşı sorumluluk duygusunu ortaya çıkaracak mekânsal, sosyo-ekonomik ve idari dinamiklerin neler olabileceği sıralanmış, dijital çağda Anadolu'da sorumluluk duygusu üzerine inşa edilmiş mahalli organizasyonun bir bütün olarak hangi unsurları içerebileceği "Mahalle Medeniyeti" kavramı üzerinden tartışılmıştır. Araştırma bulguları, mahalle medeniyetinin geçmiş-bugün-gelecek perspektifini aynı anda kullanan ve insan-mekân-zaman birlikteliğinin benzersiz bir ahengi üzerine temellenen bir kavram olduğunu ortaya koymaktadır. Dijital çağda mahalle organizasyonu sorumluluk duygusu üzerine inşa edilebilirse, merkezi ve yerel yönetimler üzerinde kümelenmiş yetki ve yükün azalması söz konusu olabilecektir. Bu durum, mahalli düzeyde sorumluluk duygusuyla örgütlenen toplulukların kentte proaktif hale gelmesini, kentsel sorunların çözümünde ve ihtiyaçların karşılanmasında başat aktörlere dönüşmesini beraberinde getirecektir.

Anahtar Kelimeler: Mahalle Medeniyeti, Sorumluluk, Şehir, Dijital Çağ, Akıllı Kent

ABSTRACT

If the city is a whole, the neighbourhoods are parts of this whole. Just as cities are important in the strategic construction of regions, neighbourhoods have an important place in the strategic construction of cities. The realization of spatial, socio-economic and administrative organization at the urban scale depends on the well-structured neighbourhoods at the cellular scale. In other words, parts need to be improved in order to improve the big picture. The main purpose of this study is to introduce people to the concept of "Neighbourhood Civilization" and to bring this new concept to the literature. Civilization is a concept that can be defined as “the state of being indebted to the city” by being identified with the word’s “city” and “debt”. People's debts to the city or to pay their debts to the city can most easily be realized in a well-defined spatial, socio-economic and administrative organization at the neighbourhood scale. In this study, Neighbourhood Civilization is defined as a concept that enumerates the spatial, socio-economic and administrative dynamics that reveals the sense of responsibility towards the city in the people of the digital age and gives clues on how the local organization can be built on the sense of responsibility in the digital age. The neighbourhood is discussed from the perspective of the past-present-future in the study. The study aims to reveal the basic neighbourhood characteristics defined for the Anatolian cities in the past, present and future and to question whether these characteristics have the potential to reveal a sense of responsibility towards the city in the people of the digital age. In the research, data were collected by document analysis method and subjected to content analysis with the thematic code of "sense of responsibility towards the city". In this direction, what the sense of responsibility towards the city is and what it covers are explained theoretically with a global perspective. The basic neighbourhood characteristics defined for the Anatolian cities in the past, present and future were first revealed with their tangible and intangible elements. It was questioned whether these characteristics have the potential to reveal a sense of responsibility towards the city in people. The spatial, socio-economic and administrative dynamics that reveal the sense of responsibility towards the city in people are listed, and the main elements of the local organization built on the sense of responsibility in Anatolia in the digital age are discussed over the concept of Neighbourhood Civilization. Research findings reveal that neighbourhood civilization is a concept that uses the past-present-future perspective at the same time and is based on a unique harmony of human-space-time coexistence. If the neighbourhood organization can be built on a sense of responsibility in the digital age, it will be possible to reduce the cumulative authority and burden on central and local governments. This will bring the communities organized with a sense of responsibility at the local level to become active in the city and to become the leading actors in solving urban problems and meeting human needs.

Keywords: Neighbourhood Civilization, Sense of Responsibility, Digital Age, Smart City.

1.GİRİŞ

Ev, sokağın bir cüz’ü, şehir millet topraklarının bir cüz’ü, millet de dünya nüfusunun bir cüz’ü sayılır.

Fârâbî (M.S. 942)

Geçmiş, bugün ve gelecekte aile hayatının, eğitimin, ticari ilişkilerin ve sosyal yaşamın nasıl oluşup devam ettiği en güzel şehirlerin mekânsal ve sosyo-ekonomik şekillenmeleri üzerinden tespit edilebilir. Şehirlerin yapısı, geçmişin kazanım ve kayıplarını gün yüzüne çıkarırken geleceğin gereklerini ortaya koyan kodlamaları da barındırmaktadır (Bardakçı, 2022). Şehirlerin canlı parçaları olan mahalleler aradan geçen zamanın devinimleri ile değişmektedir. Bu değişimin insan, mekân ve topluluklar üzerinde noktasal ya da bütüncül etkileri olabilmektedir. Mahalle, mekân ile gündelik hayatın birbiri ile bütünleşmesi ve birbirini biçimlendirmesinin bir örneğidir. Mahalle, bir mekânın biçimlenişi aynı zamanda bir hayat tarzının inşasıdır. Bundan dolayı mahalle, insan ilişkileri ile fiziksel mekân biçimlerinin

bütünleşik halidir. Mahalle kurma eylemi hem yeni mekânlar üretir hem de çok yönlü insan ilişkileri inşa eder. Alver (2010)'un ifadesiyle mahalle, mekân ve hayatın esrarengiz birlikteliğidir. Bu çalışma, Anadolu toprakları için geçmişte, bugünde ve gelecekte tanımlanmış temel mahalle karakteristiklerini ortaya koymayı ve bu karakteristiklerin dijital çağın insanında şehre karşı bir sorumluluk duygusu ortaya çıkarma potansiyeli taşıyıp taşımadıklarını sorgulamayı amaçlamaktadır. Çalışmada, dijital çağda insanlarda şehre karşı sorumluluk duygusunu ortaya çıkaracak mekânsal, sosyo-ekonomik ve idari dinamiklerin neler olabileceği sıralanmış, dijital çağda Anadolu'da sorumluluk duygusu üzerine inşa edilmiş mahalli organizasyonun bir bütün olarak hangi unsurları içerebileceği "Mahalle Medeniyeti" kavramı üzerinden tartışılmıştır. Araştırmada veriler dokuman analizi yöntemiyle toplanmış ve "şehre karşı sorumluluk duygusu" tematik koduyla içerik analizine tabii tutulmuştur.

2. MEDENİYET PERSPEKTİFİ

"Medeniyet" kelimesi Arapça kökenli "medine" kelimesinden gelmektedir. Kavram Latince "civitas", Türkçe "şehir" demektir. XI. yüzyıldan itibaren halk dilinde "şar' biçiminde telaffuz edilen şehir, Arapça'da en yaygın "medîne, belde ve mısr" terimleri ile anılmaktadır. Medine kelimesi Türkçe'ye ilk olarak Ârâmî dilinde "mahkeme yeri", sonrasında şehir anlamına gelen "medinta" kelimesinden geçmiştir. Medinta, İbrânî dilinde "bir yöneticinin nüfuz alanına giren yer" mânasında kullanılan bir kelimedir (Bozkurt ve Küçükaşcı, 2003). Arapça'da medine kelimesi ilk defa İslam Peygamberi Hz. Muhammed tarafından kullanılmıştır. Mekke'den hicret ederek "Tabat, Taibah ve Yesrib" diye anılan yere gelen ilk Müslümanlar, bu yere bugünkü ismi olan Medine ismini vermiştir (Hamidullah, 2007). Yesrib, kelime kökeni olarak "bozmak, zarar vermek, kötülemek, karıştırmak, başa kakmak" gibi anlamlara gelen "serb" kökünden türemiştir. Hicret sonrası Hz. Muhammed, şehre hoş ve güzel manalı bir ad vermek istemiştir (Müsned, IV, 285) çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de iyilikle anılan saygıdeğer olan şehirler övülmektedir (Neml/91). Bir şehrin saygınlığı ilk olarak isminden başlamaktadır.

Medine kelimesinin Arapça "müdûn" yahut "deyn" kökünden geldiği yönünde referanslar bulunmaktadır. İbn Manzûr, medine kelimesinin "şehre varmak, şehirde ikamet etmek ve şehre yerleşmek" gibi anlamlara gelen "müdûn" kökünden türediğini ve yeryüzünün yerleşmeye uygun ve kale yapılan yerine ise medine adının verildiğini kaydetmektedir (Bozkurt ve Küçükaşcı, 2003). Barkçin (2017) deyn kelimesini aynı zamanda "borç" kelimesi ile ilişkilendirir ve ekler "….şehir, çok farklı insanların birbirleriyle ortak yaşadığı mekândır. Kişiler birbirine bağımlıdır. Yükümlülük, sorumluluk kavramları ve dolayısıyla borç kelimesi de bu bağı ifade eder". Bu açıklama, medine kelimesinin borç ile olan ilişkisine işaret etmektedir. Grekçe'de şehir ve şehir devleti mânasındaki "polis", medîne kelimesi ile ifade edilirken, Eflâtun'un diyaloglarından birinin adı olan devlet ve yönetim anlamına gelen "politeia", "es-siyâsetü'l-medeniyye" ifadesi ile tanımlanmaktadır. Medeniyet kavramı, düşünce tarihi zeminini şehir hayatının sosyal, siyasal, entelektüel, kurumsal, teknik ve ekonomik alanlardaki tüm birikim, düzey ve fırsatlar ile sentezlenmesini idafe etmektedir (Kutluer, 2003). İslamiyetin gelişinden sonra ilk Müslümanlar, sıfırdan kurdukları yerleşim birimlerini "hıtta" olarak isimlendirmiştir. Başlangıçta askeri amaçla geçici olarak imar edilen bu birimler daha sonra birer dini, siyasi ve kültürel merkez halini almıştır. Bu birimlerin merkezinde cami, dârülimâre ve çarşı bulunmaktadır. Bu düzen zamanla İslam şehrinin geleneksel mahalle formuna dönüşmüştür (Küçükaşcı ve Yel, 2003). Mahalle kelimesi sözlük anlamı itibariyle "bir yere inmek, konmak, yerleşmek" anlamına gelen "hall (halel ve

hulûl)" kökeninden türetilmiştir (Devellioğlu, 1970). "Hall" kelimesinden türeyen "mahall" sözcüğü "konaklanan yer" manasına gelmektedir. Türkçe'de "şehrin bir semti" anlamındaki "mahalle" sözcüğü bu kökten gelmektedir (Bayartan, 2005).

3. MAHALLENİN DÜNÜ, BUGÜNÜ VE YARINI

3.1. Dünün Mahallesi: Anadolu'nun Geleneksel Mahalleleri

Anadolu'nun geleneksel mahalleleri somut ve soyut unsurlara bağlı olarak şekillenmiştir. Anadolu topraklarında İstanbul'un fethine kadarki süreçte, muhafaza ve kontrol için şehirler sur içine alınmıştır. Baykara (1985), surların üstünde, semtleri birbirinden ayıran ve mahallelere ismini veren kapılardan bahsetmektedir. Mahalle, hane sayısı ve kişi sayısı anlamında daima bilinçli olarak sınırlandırılılan bir birim olmuştur. Bu fiziki ve demografik kısıtlama, mahalle sakinlerinin tüm ihtiyaçlarına cevap verilmesini ve insanların birbiri ile olan sosyal etkileşimini mümkün kılmıştır. Anadolu'nun geleneksel mahalleleri genellikle 20 ila 40 civarı haneden oluşmaktadır. Bu hane sayısı yaklaşık 1000 kişiye karşılık gelmektedir. Bir mahallenin sakinleri arasında akrabalık ilişkileri yaygın olarak görülmektedir (Canartar, 2013). Mahalle içerisinde birbirlerine teyze, amca, abi, abla, yeğen diye seslenen komşular, bir süre sonra akraba olmasalar bile birbirlerini akraba kadar yakın görmeye başlamaktadır. Anadolu'da geleneksel mahalle yapısının en temel özelliği cadde ve sokakların kesişerek mahalle meydanına bağlanmasıdır. Bu meydana çıkan sokaklar bahçeli ve müstakil evler ile donanmıştır. Mahalledeki sokakların temel özelliği çıkmaz sokak olmasıdır. Geleneksel mahalle sisteminin iskeletini oluşturan çıkmaz sokaklar "planlı plansızlık" şeklinde tariflenmiştir. Anadolu'nun organik formdaki geleneksel mahalle tipolojisi, Avrupa'da tecrübe edilen ızgara sistemden farklıdır. Bu organik yapı Bayartan'a (2005) göre mescit, Ergenç'e (1984) göre bedesten odağında dairesel bir yapı ile şekillenmektedir. Bu ana odak kurgusu, mahalleyi oluşturan evler içerisinde de görülebilmektedir. Çoğunluğu ahşaptan yapılan Anadolu evlerinde bireysellikten uzak bir mimari tasarım vardır. Yöreden yöreye ismi değişen sofa, ailenin buluştuğu ve bir arada vakit geçirmesini sağlayan iç mekandır. Bireysellikten uzak yaşam şekli evlere, sokaklara, mahalleye ve son olarak şehre sirayet etmiştir. Mahalle ve sokakların inşası bir tasarım ürünü değil canlı organizma olan mahalle ve mahallelinin ihtiyacı üzerine şekillenen bir "planlanmış karmaşa" sistemidir. Sistemin dışarıdan temazsız şekilde bu denli düzen ve tertip içinde ilerlemesi çoğu kişiye şaşırtıcı gelmektedir. Turgut Cansever (2007)'e göre organik mahallenin arka planında, mahalle sakinlerinin kendilerini mahalleye karşı sorumlu hissetmeleri, bu hisle ve ince düşünüşlerle komşularının haklarını sürekli olarak gözetmeye çalışmaları, komşularını rahatsız edecek her tür girişimden azami ölçüde kaçınmaları yatmaktadır.

Anadolu şehirlerinin odağında, yolların ışınsal olarak kesiştiği noktada Cuma cami ve bedesten bulunmaktadır. Farklı mahallelerden insanlar bu odakta bir araya gelmektedir. Amaç, hem sosyal hayata dahil olmak hem de alış veriş yapmaktır. Her mahallede bir mescit ve mektep mutlaka bulunmaktadır. İlave olarak çeşme, ulu çınar, söğüt altı, kapı eşiği, kaldırım gibi mekânlar her mahallede bulunan ve mahalle hafızasında iz bırakan nirengi noktalarıdır. Sadaka taşı, vakıf eserleri ve mezarlıklar, daima mahallelinin hemen yanı başında bulunmakta ve mahalle sakinlerine ahireti hatırlatmaktadır. Anadolu'nun geleneksel mahallelerinde ölüm ile yaşam birlikte kurgulanmıştır. Her mahallenin içinde cami ve mescitlerin yanında aile kabristanları bulunmaktadır. İmarethane (aşevleri) ve bekar odaları, paylaşmanın, himaye etmenin ve misafir etmenin gereklerini yerine getiren, şehre

karşı duyulan sorumluluk duygusunun yansıması olan diğer mekanlardır. Mahalle bakkalı, sosyo-ekonomik açıdan hem mahallenin lokal alışveriş noktası hem de mahallenin hafızası durumundadır. Mahalle bakkalı, şehre karşı sorumluluk duygusuyla mahallede kimin neye ihtiyacı olduğunu bilmekte, veren el ile alan eli buluşturma ve gerektiğinde ihtiyaç sahiplerine "zimem (veresiye) defteri" üzerinden borç verme işlevi görmektedir. Şehre karşı sorumlu olma hali evde ve mahallede başlamakta, ahilik teşkilatı yoluyla çarşı ve bedestende devam etmektedir. Çarşı ve bedestendeki ustalar, yanlarında çalıştırdıkları çıraklardan neredeyse bir baba-oğul ilişkisi düzeyinde her anlamda sorumludur. Anadolunun geleneksel mahallelerinde, komşuya ve şehre karşı hissedilen sorumluluk duygusuyla insan ilişkilerininin ilmek ilmek işlenerek belirlendiği görülmektedir.

Anadolu şehirlerinde kent yöneticisi sadece şehrin güvenliğini sağlamadan sorumludur. Selçuklu döneminde "iğdiş", Osmanlı döneminde "kocabaşılar" idari olarak mahallenin güvenliğinden sorumludur. Şehir sakinleri kurdukları vakıflar aracılığıyla şehirdeki düzeni inşa etme ve sürdürülebilir kılma sorumluluğunu üstlenmiştir. Mahallenin zenginleri, mahallenin yoksullarından sorumlu iken mahallenin büyükleri mahallenin küçüklerinden sorumludur. Mahalleli, gösterdikler merhamet, hoşgörü ve hürmet ile mahallenin delilerinden (velilerinden) sorumludur. Özdemir (1998), Anadolunun geleneksel mahallesinde bir mesleği icra etmek isteyen esnafa, o mahallede aynı mesleği icra eden diğer esnafların kefil olması gerektiğinin altını çizmektedir. Sorumluluk duygusuyla bezenmiş bu kefalet, yeni gelen esnafın işini en iyi şekilde yapacağına dair güveni mahalle sakinlerine vermek anlamına gelmektedir. Alada (2008), sorumlu hissetme duygusunun ustanın yanına çırak verilirken, mahalleden kız istenirken, yeni bir iş yeri açılırken, borç alıp verirken, mahalleye yeni biri yerleşirken ya da mahalleden biri ihraç edilirken aynı şekilde devam ettiğini belirtmektedir.

3.2. Bugünün Mahallesi: Korunaklı Siteler ve Apartmanlar

Türkiye'nin bugünkü mahallelerinde bir mahalleden diğer bir mahalleye geçiş, farklı adacıklar arasındaki yolculuktan ziyade soyut bir kültürel çizgiye, renk ve ton farklılaşmasına karşılık gelmektedir. Bugünün mahalleleri birbiri ardına dizilen çok katlı, betondan yapılmış binalardan oluşmaktadır; yeşil alanların ve otoparkların varlığı sınırlıdır. Mahalle parçaları arasındaki geçiş, fiziksel aynılıklardan ötürü bilinçsel haritaya eklenememekte, daha ziyade dijital navigasyona eklenebilir bir özellik sergilemektedir. Klonlanmış gibi duran apartman yapıları arasında adres bulamama ve kaybolma ihtimali yüksektir. Bugünün mahallesinde, hafızada yer edecek ve lokasyon anlamında referans olarak gösterilecek köşe başı unsurları (çeşme, ulu çınar vb.) çok az bulunmaktadır. Sosyolojik açıdan insanlar arasında yüzeysel bağlar kuran çocuk oyun alanları, sosyal-kültürel donatılar, ticaret alanları ve parklar, bugünün mahallesinin yaygın unsurlarıdır. Bir bütün olarak herkesin kullanımına açık ve erişilebilir olan bu kamusal alanlar bugünün mahallesine "açık geçirgenlik" özelliği katmaktadır (Alver, 2010). Bugünün mahallesinde kamusal mekânlar açık ve geçirgen olma özelliğini devam ettirirken, yaşam alanlarında korunaklı ve geçirgen olmayan bir konut sistemine doğru ilerlenmektedir. Önce sesli diyafonlar, yüksek ve telli bahçe duvarları ile donatılan apartmanlar şimdilerde görüntülü-parmak izli sistemlerle girilebilen, güvenlik kulübeli korunaklı sitelere dönüşmektedir. Bugünün mahallesinde apartmanlar, ilk olarak mahalleden kendisini fiziksel anlamda soyutlayan yapılar olarak ortaya çıkmıştır. Şimdi ise apartman gruplarını bir araya getiren korunaklı siteler kendilerini şehirden fiziksel anlamda bir ölçüde soyutlamaktadır. Korunaklı sitelerde hemen hemen benzer sosyolojik statüdeki bireyler bir araya gelmekte, homejen ve

kapalı bir sosyo-ekonomik yapı üretmektedir. Korunaklı site içerisinde yaşayan insanların tüm ihtiyaçları (alışveriş merkezi, spor salonu, rekreasyon alanları, ibadet merkezi, hobi alanları, cafeler, kreşler, irili ufaklı perakendeci dükkanlar) aynı site içinde karşılanmaya çalışılmaktadır (Bardakçı, 2022). Gölçük (2007)'e göre bugünün mahallelerinde insanlara sunulan kentsel unsurlar ihtiyaçları karşılama mekanları olma yanında mutluluk ve eğlence için boş vakit geçirme mekanları olarak da görülmelidir. Karaarslan (2013), bu tür tüketim odaklı mekanların bugünün mahallesinde fiziksel ve sosyal paylaşım ve etkileşim imkanlarını kısıtladığını ileri sürmektedir. Altun (2010)'a göre korunaklı sitelerde insanlar suni bir sosyalleşme ortamına sahiptir. Güvenlik endişesiyle korunaklı bir fanusa alınan insanlar, toplumsal ve ruhsal açıdan gerilemeye başlamaktadır. Bu gerileme, korkmuş, çekingen, güvensiz, asosyal, aynı sitede yaşamayan kişileri ötekileştirmeye eğilimli bir insan profili üretmektedir. Wirth (1938)'in uzun yıllar önce, mahallede birincil ilişkilerin yerini biçimsel, geçici, kısa süreli, amaca yönelik, kapsayıcı nitelikler taşımayan ve tatmin edici olmayan ikincil ilişkilerin alması şeklinde dile getirdiği bir endişe bugünün mahallelerinde hayat bulmuş durumdadır.

Bugünün mahallelerinde sorumluluk duygusu, apartman ve site yönetim yönetmelikleri üzerinden hukuki bir zeminde sağlanmaya çalışılmaktadır. Apartman ve korunaklı site sakinlerinin oylarıyla seçilen yöneticiler, insanların uyması gereken kuralları hatırlatmakta ve bu durumun yasal takibini yapmaktadır. Apartman ve korunaklı siteler içindeki tüm işler, yöneticiler tarafından ücreti karşılığında hizmet alımı yöntemiyle yaptırılmaktadır. Bu işleyiş içinde apartman ve site sakinleri, sorumluluktan büyük ölçüde sıyrılmış ve tüm sorumluluğu yöneticilere ve hizmet alınan kişilere/şirketlere devretmiş durumdadır. Bir apartman ve site sakininin yaşam alanı içindeki en önemli sorumluluğu aidatını düzenli ödemek ve yönetmelikte tanımlı kuralların dışına çıkmamaktır. Hukuk kuralları ile insanlara hatırlatılan sorumluluklar, sadece apartman ve korunaklı site sınırları içinde geçerlidir, mahalleyi kapsamamaktadır. Apartmanından ve korunaklı sitesinden çıkan insanlar, doğrudan yerel yönetimlerce kentsel ölçekte tanımlanan yeni hukuk kuralları kapsamına girmektedir. Bugünün Türkiye şehirlerinde, insanları içinde yaşadıkları mahalleye karşı sorumlu hissetmelerine neden olacak bir hukuki ve yasal zemin neredeyse yoktur. Yine, bugünün Türkiye şehirlerinde insanları içinde yaşadıkları şehre karşı sorumlu hissetmelerine neden olacak hukuki ve yasal zemin zayıf şekilde tanımlanmıştır. Mevcut hukuki ve yasal zemin emlak vergisi ödeme, hırsızlık yapmama, kamu malına zarar vermeme gibi genel sınırlayıcılardan oluşmaktadır; belli bir lokasyondaki mahallede yaşayan sosyal topluluğa özel üretilmiş kaide ve kurallar manzumesi bu zeminde yer almamaktadır.

3.3. Yarının Mahallesi: Akıllı Mahalle

Akıllı mahalle, basitçe sensor ve kamera gibi teknoloji altyapısıyla donatılmış mahalleye karşılık gelmektedir. Akıllı mahallede veri dijital olarak toplanmakta, derin öğrenme ile analiz edilmektedir. Analiz sonuçları, yapay zeka kullanan algoritmalar yardımıyla uygulamaya dönük kentsel kararlara dönüşmektedir (Eren, 2022). Akıllı şehirler, hızla dijitalleşen yeni dünya düzeninde, kent sakinlerinin hayatını kolaylaştırmak, yaşam standartlarını iyileştirmek, ekonomide verimliliği arttırmak ve ekolojik korumayı sağlamak hedefiyle yola çıkmıştır. Teknolojinin kentsel hayata entegre edildiği akıllı şehirlerde geleneksel politikalar yerini akıllı stratejilere bırakmaktadır (Singh, 2015). Avrupa Birliği (AB) tarafından geliştirilen "Akıllı Kentler Çarkı (Smart Cities Wheel - SCW)", akıllı şehir girişimleri için sistematik bir metodoloji tariflemiştir (Cohen, 2014). Bu metodolojide 6 ana başlık bulunmaktadır: "Akıllı insanlar (Smart People), Akıllı yaşam (Smart Living), Akıllı yönetişim (Smart Governance),

Akıllı çevre (Smart Environment), Akıllı hareketlilik/ulaşım (Smart Mobility) ve Akıllı ekonomi (Smart Economy)". Elvan'a (2017) göre akıllı şehirler altı ayrı başlıkta ele alındığında mekanın dijitalleşmesi, sadece bilgi ve iletişim teknolojilerinin şehir ölçeğinde saha pratiğine dökülmesinin ötesine geçmekte ve kent sakinlerinin ihtiyaç, talep ve beklentilerini sürecin içine dahil eder hale gelmektedir.

Shekhar (2015), akıllı mahalleleri güvenlik ve refah ile ilgili çağdaş kentsel sorunlara cevap veren kentsel birimler olarak tanımlamıştır. Kentsel yoğunluk, dolu-boş dengesi, karma kullanım, sokak ve manzara tasarımları, trafik durultması, kamusal açık mekânlar, sosyo-ekonomik eşitlik ve erişebilirlik akıllı mahallelerin başlıca çalışma konularıdır. Gupta vd. (2018), bu konulara ilave olarak yeşil kentsel planlama, istihdam olanakları, BIT altyapısı, vatandaş ile ortak üretim, geri bildirim, uygun fiyatlı konut, eğitim tesisleri, sağlık olanakları, verimli hareketlilik, alışveriş merkezi, spor ve eğlence, toplu taşıma, kentsel yaşam kalitesi gibi konuları da akıllı mahallenin gündemine taşımıştır. Kontrolün ve denetimin yüksek olduğu akıllı mahallede insanların mahalleye karşı en büyük sorumluluğu belirlenmiş net kurallara uymaktır. İnsan-insan etkileşimi, akıllı mahallede yerini insan-teknolojik cihaz etkileşimine bırakmaktadır. Akıllı teknolojik cihazların sürekli gözetimi ve denetimi altında tutulan mahalle sakinleri, kural dışı hareket ettiklerinde akıllı mahalleden çıkarılma veya belli akıllı hizmetlerden mahrum bırakılma gibi cezalar ile karşılaşabilmektedir. İnsanın, aynı yerde yaşadığı ve çalıştığı insanlara karşı vicdani olmayan ama hukuki olan bir sorumluluğu bulunmaktadır. Akıllı mahalle bireyi ve son derece verimli işleyen bir kentsel düzeni esas almakta, mahalleye karşı sorumlu olma duygusunu besleyen topluluk dayanışmasını ve ruhunu inşa etme gayesi gütmemektedir. Geçmişin ve bugünün mahallesinde sıkça görülen yaşam kalitesi standardı farklılaşması akıllı mahallede büyük ölçüde ortadan kalkmaktadır. Akıllı mahalle, sakinlerine genel itibariyle benzer bir yaşam kalitesi vadetmektedir. Akıllı mahallede, düşkünün (bir nedenle zor durumda kalanın) yardımına insanlar değil sistem koşmaktadır. Akıllı mahalle, kısmen dışa kapalı ve zayıf geçirgen bir formda tasarlanmaktadır. Bu tasarım, insanları kendi mahallelerine karşı kurallara uyma anlamında güçlü sorumlu kılarken, şehrin diğer mahallelerine karşı kısmen kayıtsız ve sorumsuz bırakmaktadır.

4. MAHALLE MEDENİYETİ: Dijital Çağda Şehre Karşı Sorumluluk Duygusu Ortaya Çıkaracak Mahalli Organizasyonun Temelleri ve Dinamikleri

Mahalle, bu çalışmada geçmiş-bugün-gelecek perspektifinden ele alınmıştır. Çalışmada, Anadolu toprakları için geçmişte, bugünde ve gelecekte tanımlanmış temel mahalle karakteristikleri ortaya konmuştur. Bu karakteristiklerden yola çıkarak ve mahalle medeniyeti kavramının bakış açısını kullanarak, dijital çağın mahallelerinde insanda şehre karşı bir sorumluluk duygusu ortaya çıkaracak mekânsal, sosyo-ekonomik ve idari dinamiklerin neler olabileceği aşağıda sıralanmıştır. Mahalle medeniyeti, fiziksel, sosyo-ekonomik ve idari olmak üzere üç ana bileşen üzerine inşa edilmelidir. Dijital çağın mahallesi tasarlanırken bu üç bileşenle ilgili olarak hem birlikte hem de ayrı ayrı dikkatlice düşünülmelidir. Mahalle medeniyetinde birbirinden bağımsız ve tanımlı olan kentsel parçalar, eşdeğer olarak yan yana getirilir ve oluşan bütünlük fikri bir açık kompozisyon olarak şehirde tanımlanır. Bir başka ifade ile mahalle saydam ve geçirgen bir yapıya sahip olmalıdır. Bununla beraber mahallenin, fiziki ve demografik anlamda sınırları, hafıza yer eden nirengi noktaları ve mahalle sakinlerini buluşturan/kaynaştıran çıkar amacı gütmeyen mekanları olmalıdır. Mahallenin geçmiş, bugün ve gelecek arasında köprü kurma vazifesi vardır. Dijital çağın mahallesinde bu tarihsel köprünün nasıl kurulacağı, geçmişten bugüne

ve bugünden geleceğe ne aktarılmak isteneceği ayrıntılı olarak düşünülmelidir. Mahalle medeniyeti inşa etmek, insan, mekân ve zaman arasında bir ahenk yakalamakla ilgilidir. Dijital çağın mahallesi, insanın kendisini gerçekleştirme ve mekânı biçimlendirme özgürlüğünün önünü açmalıdır. Başka bir ifade ile insan, içinde bulunduğu kabın şeklini almaya zorlanmamalı, onun yerine içinde bulunduğu kaba kendi kültürel kodları üzerinden şekil vermeye devam etmelidir.

Mahalle medeniyetinde insan, aksiyona geçme noktasında bireysel bir varlık değildir. İnsan, ihtiyaçlarını dayanışma, yardımlaşma ve iş bölümü çerçevesinde giderir. Bir başka ifade ile insan karşılıklı paylaşıma dayalı toplumsal bir hayat oluşturma zorunluluğundadır. Bir mahallede yaşam süren herkes içinde bulundukları topluma ve mekâna karşı vicdanından gelen bir sorumluluk taşımalıdır. Mahalle medeniyetinde canlı sosyal ilişkilerin varlığı ve çeşitliliği önemlidir. Dijital çağın mahallesi, insan-mekan etkileşim dinamiğini devam ettirmenin yanında insan-insan etkileşim dinamiğini de devam ettiren bir organizasyona sahip olmalıdır. İnsanı, teknolojik cihazlar üzerinden sisteme karşı hukuki anlamda sorumlu kılmak yerine, insanı yaşayan sosyal ilişkiler üzerinden diğer insanlara karşı vicdani anlamda sorumlu kılmak esas olmalıdır. Bu sayede mahallede akıllı sistem bir gün çökse dahi insanlar mahalli bir topluluk olarak birbirlerine zarar vermeden hatta dayanışma içine girerek varlıklarını devam ettirebilir. Dijital çağın mahallesi, tüm yetki ve iş yükünü akıllı teknolojik sistemlere devretmemelidir. Bu durum, dijital sistemler-mahalle sakinleri arasında tek yönlü dikeyde kurulan ve ödül-ceza sistemine dayanan bir alt-üst ilişkisi ortaya çıkaracaktır. Mahalle, dikey, yatay ve asimetrik eksende kurulmuş pek çok sosyal ilişkiyi barındıran bir yapı ve işleyişte olmalıdır. Sosyal ilişkilerin varlığı, mahalle sakinlerinin birbirlerine karşı sorumluluk duygusu taşımalarının temel şartıdır. Mahalle medeniyetinde insanın çalışmaya, üretmeye ve insanlara faydalı olmaya devam etmesi istenir. Dijital çağın mahallesi, insanı irade ve akıl kullanımı anlamında pasivize etmemeli, kentsel düzeni devam ettirme adına itaate zorlamamalı, verimliliği maksimuma çıkarma kaygısıyla aşırı koşullanma ve yönlendirmeye maruz bırakmamalıdır. Bu durum, insanı mutsuzluğa ve edilgenliğe sevkeden bir yapıdır. İnsan, proaktif şekilde aklını ve iradesini özgür şekilde kullandığında, zorla değil içinden geldiği için belli davranışlar sergilediğinde ve hayat amacını gerçekleştirmesine izin verilen geniş bir sahada hareket etme imkânı yakaladığında mutluluğa ulaşır ve kendisi için anlamlı bir yaşama kavuşur. Dijital çağın mahallesi, yaşamı insan için anlamlı kıldığı gibi ölümü de insan için anlamlı kılmalıdır.

5. SONUÇ

Dijital çağın mahallesi, insanı kalabalıklar içinde yalnız hissettirmemeli, aşırı bireyselleşme ve mekanik sosyal ilişkiler kaynaklı bir ıssızlığa mahkûm etmemelidir. İnsan, yetkilerinin, işlerinin ve sorumluluklarının çoğunu akıllı teknolojik cihazlara ve sisteme devrettiğinde, işe yaramazlık duygusuyla başbaşa kalacaktır. Bu duygu insanı kendine, başkalarına ve sisteme zarar verme noktasına sevkedecek tehlikeli bir duygudur. Mahalle medeniyetinde, insanı ve şehri adım adım erdeme götürme ve değerli hissettirme esastır. Dijital çağın mahallesi, insana bu dünyada yaşama amacını sürekli hatırlatan, hayatın anlamını kaybettirmeyen sosyo-mekansal bir ortam sunmalıdır. Mahalle medeniyetinde insan dünyanın güzelliklerini önce farkeder sonra idrakeder. Bu farkındalık ve idrakle kendisini dünyadaki güzellikleri korumakla ve dünyaya insan eliyle üretilmiş yeni güzellikler katmakla sorumlu kılar. Dijital çağın mahallesi, tabiatın doğal güzelliğini önce gözler önüne sermeli, sonra tabii akışı devam ettirerek ve teknolojiden azami ölçüde yararlanarak kendi iç dinamiği ile yeni sanat, kültür ve medeniyet üretmeye devam etmelidir. Sonuç olarak bu çalışma,

mahalle medeniyetinin geçmiş-bugün-gelecek perspektifini aynı anda kullanan ve insan-mekân-zaman birlikteliğinin benzersiz bir ahengi üzerine temellenen bir kavram olduğunu ortaya koymaktadır. Dijital çağda mahalle organizasyonu sorumluluk duygusu üzerine inşa edilebilirse, merkezi ve yerel yönetimler üzerinde kümelenmiş yetki ve yükün azalması söz konusu olabilecektir. Bu durum, mahalli düzeyde sorumluluk duygusuyla örgütlenen toplulukların kentte proaktif hale gelmesini, kentsel sorunların çözümünde ve ihtiyaçların karşılanmasında başat aktörlere dönüşmesini beraberinde getirecektir.

NOT: Bu bildiri, Büşra Nur BARDAKÇI'nın Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü bünyesinde yürüttüğü ve Doç.Dr.Fatih EREN danışmanlığında tamamladığı "Mahalle olgusunu yeniden inşa etmek üzere akıllı bir yaklaşım denemesi" başlıklı yüksek lisans tezinden kısmen yararlanılarak hazırlanmıştır. Adı geçen tez çalışması, Konya Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından 201021021 nolu proje ile desteklenmiştir.

KAYNAKLAR

Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.4, s.285.

Alada, A. B., 2008, Osmanlı Şehrinde Mahalle, Sümer Kitabevi, İstanbul.

Altun, D., 2010, "Kapalı Konut Siteleri ve 'Mahalle' Kavramı", İdeal Kent Dergisi, C.1, S.2, s. 216-244.

Alver, K., 2010, "Mahalle: Mekân ve Hayatın Esrarlı Birlikteliği", İdeal Kent Dergisi, C.1, S.2, s.116-139.

Bardakçı, B.N. 2022, Mahalle Olgusunu Yeniden İnşa Etmek Üzere Akıllı Bir Yaklaşım Denemesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Konya.

Barkçin, S., 2017, "Medeniyet Aklı", s. 26, Mostar Yayınları, İstanbul.

Bayartan, M., 2005, "Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle". İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi, S. 13, 93-107.

Baykara, T., 1985, "Türkiye Selçukluları Devrinde Konya", Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Bozkurt, N. & Küçükaşcı, M.S., 2003, Medine, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara.

Canatar, M., 2013, "1009/1600 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'ne Göre Nefs-İ İstanbul'da Bulunan Mahalleler Ve Özelliklerine Dair Gözlemler", I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Osmanlı İstanbulu I, 283-310.
Cansever, T., 2007, "Kubbeyi Yere Koymamak", Timaş Yayınları, İstanbul.

Cohen B., 2014, Smart City Index Master Indicators Survey.

Devellioğlu, F., 1970, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, s. 860, Doğuş Matbaası, Ankara.

Elvan, L., 2017, "Akıllı Şehirler; Lüks Değil İhtiyaç", İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Dergisi, S.77, s. 6-9.

Eren, F., 2022. "Platform Şehirciliği: Büyük Veriye, Derin Öğrenmeye ve Akıllı Algoritmalara Dayalı Yeni Dijital Mekansal Planlama Yaklaşımı. İzmir Kentsel Araştırmalar ve Tartışmalar". (Eds.) Alkan Meşhur, H.F., Eren, F. & Öncel, H., Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Ergenç, Ö., 1984, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", Osmanlı Araştırmaları IV, s. 69-78, Enderun Kitapevi, İstanbul.

Gölçük, M., 2007, "Kentleşme Sürecinde Akrabalık ve Komşuluk Kültürü; Afyonkarahisar Örneği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Gupta, M., Kumar, H., Madaan, J., & Singh, M., 2018 "Smart neighbourhood: A TISM approach to reduce urban polarization for the sustainable development of smart cities", Journal of Science and Technology Policy Management, 9(2), 210-226.

Hamidullah, M., 2007," İlk İslam Devletleri", Beyan Yayınları, İstanbul.

Karaarslan, F., & Karaarslan Ö., 2013, "Modern Kent Mekânlarında Mahallenin Konumu: Modern Kent Mekânı Olarak Güvenlikli Siteler İle Mahallenin İşlevsel Kıyası", II. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı, s. 1185-1203.

Kutluer, İ., 2003, Medeniyet, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara.

Küçükaşcı, M.S., 2003, Emevîler Döneminde Medine (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) ,s.90-111, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Küçükaşçı, M., & Yel, A., 2003, Mahalle, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara.

Özdemir, R., 1998, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara", Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.

Shekhar, S., 2015, "Smart Neighbourhood: A way to sustainable development", XVI Annual Conference Proceedings, s. 773-789.

Singh, B., 2015, "Smart city-smart life, Dubai Expo 2020", Middle East Journal of Business, (10):49-52.

Wirth, L., 1938, Urbanism as a way of life, The American Journal of Sociology, (44), 1-24.

URL 1: https://İslamansiklopedisi.org.tr/Medine#1 (Son erişim tarihi: 10.12.2022).

URL 2: https://İslamansiklopedisi.org.tr/Medeniyet#1 (Son erişim tarihi: 10.12.2022).

URL 3: https://islamansiklopedisi.org.tr/mahalle (Son erişim tarihi: 10.12.2022)

CITY AS a KNOT
TOWARDS a SCENARIO-BUILDING for DISPLACED COMMUNITIES

Eleni Oureilidou[1], Konstantinos Ioannidis[2]

[1] Aristotle University of Thessaloniki, Faculty of Engineering, School of Architecture, Egnatia 137, Thessaloniki, Greece
[1] eloureil@gmail.com
[2] Aristotle University of Thessaloniki, Faculty of Engineering, School of Architecture, Egnatia 137, Thessaloniki, Greece
[2] kioannidis@arch.auth.gr

ABSTRACT

Arrival cities as interfaces of a multicultural everyday life become fundamental cells for the integration of migrants and refugees. In the context of this paper, a state of art in digital tools is presented to look for ways of cultural appropriation of urban landscapes based on a dialectic between landscape architecture, programming and technology. The structural question refers to how new technologies and urban media implementations facilitate the co-creation of urban landscape to also integrate arrival communities. In that sense, the literature review includes new technologies to examine the extent to which they would support the collective sensing of urban places. In addition, a scenario-building is involved to implement the values of urban media implementations such as narrativity, interactivity and participation in data collection. As a result, the proposed scenarios involve web-based forms of commoning and infrastructuring to expand the perspective of urban landscape beyond its revalorization and redevelopment for mere consumption purposes. They open towards new understandings of places based on the use of digital tools for the attribution of sets of associations and characteristics to certain geographical locales. Towards that direction, urban places would become unique and distinct spots that would bear diverse meanings for locals and arrival communities. These places are understood as "knots" of activities, behaviors and feelings to reveal a "city as a knot" and explain new concepts of transitional urban landscapes. In the end, the idea of the "city as a knot" would also support methodologies to make the "polis" an inclusive place to appear, narrate and remember.

Keywords: New Technologies, New Urban Media, Arrival Cities, Co-Creation, Scenario-Building

1. INTRODUCTION

Since 2014, the issue of migration has impacted the Mediterranean countries of Greece, Italy and Spain, unfolding into fluid dynamics and precarious landscapes. The policy changes that are applied respond to challenges of spatial capacity in the "arrival" urban landscapes. These policies raise issues of visibility and segregation from the landing of displaced people until their settlement (Saunders, 2010). In that sense, the "arrival" narrativity is mainly constructed from top-down based on the sub-narratives of "economization", "securitization" and "humanitarization" (Amelina, 2020). These concepts initiate policy changes to respond to the spatial capacity of "arrival" landscapes. In addition, the dominant stories formulate policies to cover issues of visibility and segregation from the landing of displaced people until their settlement (Amelina, 2017).

In that direction, the research objective aims to provide an understanding of the "arrival" landscape based on a scenario-building and the incorporation of new urban media implementations. These scenarios would reveal integrational characteristics of urban open spaces following a post-digital approach. More specifically, the research questions to what extent do new technologies expand the spatial capacity of central arrival districts, including the urban documentation, the indexing of urban places and tagging of urban experiences (Bratton, 2016). Based on that, the research hypothesizes that digital tools facilitate the "profiling", "networking" and "layering" of information, offering a spectrum of probes for communities to restore self-organized, communal domains in arrival cities.

In this occasion, the condition of arrival and displacement within city centers introduces emerging problematics in urban making. In many cases, the arriving of new populations, their perception and representation as "others", outline urban cohabitation and neighborhoods in city centers with threat and strangeness, constraining the maintenance of the social order (Martin, 2003; Simmel, 1950). Considering that, and the lack of investments from central administration bodies, the choices made by displaced populations are usually driven by circumstances. In the arrival countries of the Mediterranean, the unforeseen increase of foreign population affects mainly the city centers, questioning their spatial and administrative capacities to respond to cultural, economic and other challenges. Examples from the European context include the degraded sites of Medieval urban cores and centers of cities like Barcelona (Subirats & Rius, 2005), the former industrial and degrading central neighborhoods of Athens (Maloutas, Kandilis, Petrou, & Souliotis, 2013), and the port cities or entry points along the main Mediterranean routes, like the Greek islands at the eastern border with Turkey, the Spanish territories in north Africa, the Canaria Islands and the big ports in Italy and Malta in the south (UNHCR, 2018). The process of arrival takes roots in neighborhoods where the economic crisis questions the resilience of existing populations, in terms of their desire and capability for resettlement, their networks of cooperation and other concepts of neighborhood living (Sparks, Girling, & Loader, 2001).

Towards that direction, in the context of post-digital humanities, urban trends and scenarios are linked to terms like Urban Commons and Urban Informatics. The first is explained by (Bauwens & Ramos, 2018), (Frangos, Garvey, & Knezevic, 2017), (Kostakis & Stavroulakis, 2013), (Lang, 2014), (Lawton, 2018) and (Parker & Schmidt, 2017) and the second is explained by (Psyllidis, Bozzon, Bocconi, & Bolivar, 2015), (Graham, 2002), (Walravens, 2015); and (Thakuriah, Tilahun, & Zellner, 2017). These references establish an increasing demand of new technologies in urban movements and city making to enhance the communication of common aspirations and collective achievements, which become relevant in the arrival contexts. The new attributes of urban spaces through digital tools might expand spatial capacity, resiliency and adaptability under the condition of shifting demographics caused also by the arrival of new populations.

Hence, urban trends and digital tools are explained in the state of art as part of this research paper to present a "snapshot" of the emerging socio-ecological system. This is formulated by interplaying dynamics, like the cohabitation and negotiations between diverse communities, which here concern the displaced communities as "communities of concern" defined by UNHCR (UNHCR, 2008) and their potentials as "communities of practice" defined by (Estiri & Afzalan, 2017). More specifically, "communities of concern" include populations that are deprived of their "right to the city", their visibility and the right to

participate in decision-making process, including urban poor, migrants and refugees that consist of the "strangers" in the city (Simmel, 1950).

Subsequently, the research paper suggests the formulation of scenarios to build new civic infrastructures and claim the support of democratic and inclusive explorations of urban opportunities, introducing the concept of "city as a knot". These aspects of co-creation and equal participation to city-making are here also evaluated as parameters for the scenario-building. In the end, the digital tools offer different types of connectivity and enhanced forms of place-making to enable the "city as a knot" as an inclusive perspective of physical environment. This would consider the organizing frame to connect memories and sets of experiences between people, objects and other community groups. In that sense, people would establish shared activities and liminal interventions in physical spaces that exist in-between the private and public domain. Urban places would be turned into permeable localities, reflecting occasionally a communal attempt to re-structure a collective life or to reclaim common urban land.

2. STATE OF ART IN DIGITAL TOOLS

The capacity of urban open spaces as social and cultural spaces is challenged in the digital realm. According to (Bourdieu, 2005), social space refers to an invisible set of relationships which retranslates itself into the physical space. In that sense, digital communities often define their social spaces as social products and not as preexisting physical spaces (Lefebvre, 1992) in (De Souza E Silva, 2006). This condition of "a-geographia, the surveillance and control, and the simulations without end", make public spaces fail as loci of political and other activities (Borret, 2008). On the contrary, the interaction between the digital and physical layer through digital interfaces and location-based media leads to the development of a contemporary urban public. In that sense, a group of people become -temporarily- united around a common goal or practice (Waal, 2014). This social mediation and interaction is crucial in making new spaces "public" (Waal, 2014).

Through new media the notion of public is expanded to include a second meaning, that of "making public". City dwellers form a public, by making their lives and ideas accessible to others, and by creating public groups with each other. Platforms and software programs create the conditions for the creation of such spaces that exist between private and public domains, becoming "communal". In these community domains, people become involved in interpersonal networks, without being bounded to specific public or private locales (Lange & Waal, 2017). Furthermore, holistic urban analytics are based on the deployment of platforms to combine the content that is retrieved from crowdsensing platforms, such as social media platforms, as well as other crowdsourcing techniques, such as mobile phone data. In that sense, crowdsourcing web sites allow the community to vote on which are the best ideas or to submit new ideas for consideration by the community (Psyllidis et al., 2015). These web sites and the act of working with larger groups to obtain feedback online are usually combined with traditional data, like municipal records about spatial statistics and demographics, in order to provide insights about a specific urban situation form different angles (Psyllidis et al., 2015).

Towards that direction, social media operate in the boundary between the self and the outside world, providing an epistemological anchor to the information that is constantly changing to describe different objects and things (Offenhuber & schechtner, 2012). In that

context, the information retrieved from social media describes a space "in-between", formed by the paths and connections of the users, annotated with their thoughts and feelings.

In most cases, social media studies intend to capture the behavior of citizens and to measure social media traffic for the purpose of event-detection, urban area characterization, live-tracking and venue recommendation for city-scale events, city-scale and global-scale mobility patterns, and community detection (Yang, Hauff, Houben, & Bolivar, 2016). Different indicators are used for these purposes, such as the number of tweets and/or users showing activities in a region of interest, in a specific period of time (Yang et al., 2016). These indicators are based on the fact that the active population of a city is composed of people having different roles with respect to the urban environment. In addition, the partition of users based on their roles and attributed with different characteristics becomes crucial as it provides different urban analytics (Yang et al., 2016).

Towards that direction, applications and graphic representations of "real-time cities" are produced to reveal invisible trends and behaviors in the urban environment. In the highly-informationalized urban spaces, users contribute data with GPS devices or other Apps, in order to illuminate information patterns such as the "soft infrastructure" layer of the city (mobility patterns, transportation systems, a.o.). Examples include the MIT SENSEable City Lab, the Future Cities Laboratory from ETH, Queensland University of Technology's Urban Informatics Research Lab, which champion ubiquitous technologies and sensors as "citizen-centric" application of urban technology (Barns, 2016).

2. 1. Digital tools: topics and types of connectivity

Digital tools such as co-creation and online participation platforms are here evaluated to the extent, they would enable accessibility and participation. This would highlight the idea of citizen-centricity in innovation systems, social enterprises and co-creation platforms, as well as the notion of equal participation and inclusion. In that sense, the "ladder of participation" that has been introduced by Arnstein (1969) (Arnstein, 1969), would help to draw remarks on how people engage with urban politics and processes through participation, political agency and decision making in the post-digital context (Cardullo, Kitchin, & Di Feliciantonio, 2018). The digital typologies presented here integrate research and innovation processes in actual communities and settings based on the notion of co-creation. The aim is to allow new city models to emerge, which would suggest digital solutions for the mitigation of various problematics such as social exclusion and accessibility in public spaces, as for example it is happening in the case of arrival, as denoted in figure 1.

In the framework of "smart cities", the participation of people comes again in the forefront. Since the "smart" city system is optimized by a combination of sensors, human or not, which gather data, create information feedback and evolve urban models, little room is left for ordinary people to participate. Thus, in the smart urban system, participation is re-framed in the notions of "e-participation" and "co-creation". In addition, different digital tools tackle manipulation and the exclusion of citizens from the process of generating, analyzing, understanding and making decisions with data (Palencia-Arreola, 2019). Based on that, new technologies break down the barriers to participation providing technological improvements to public engagement and consultation (Carver, 2003).

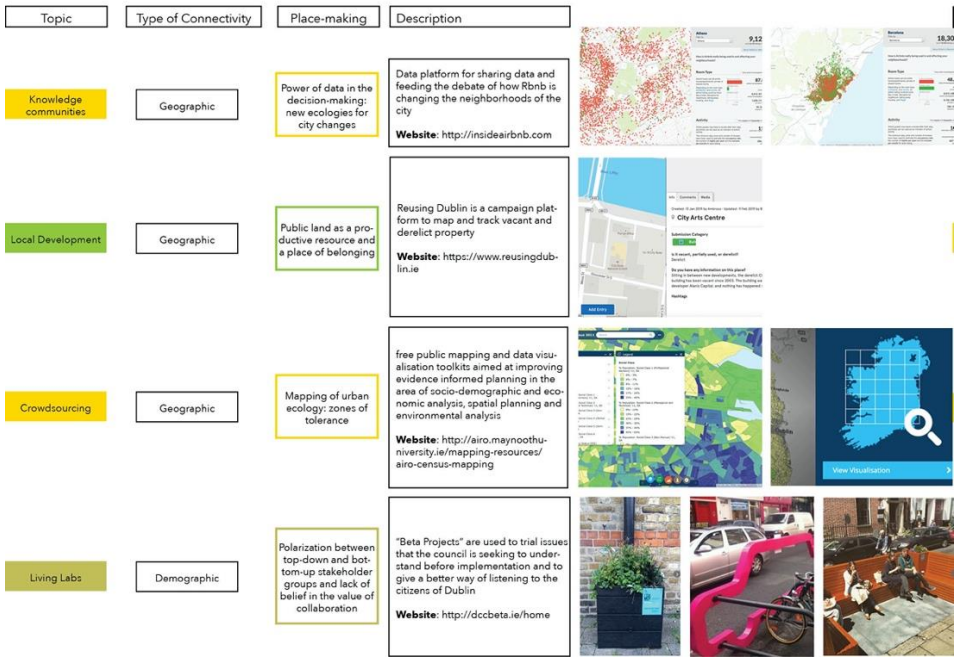

Figure 1. Examples of digital tools categorized by "type of connectivity" and "topic" (Source: by author)

3. RESUTLS: SCENARIO-BUILDING AS A THEORY OF CHANGE

In urban contexts, the large presence of displaced people impacts on social cohesion. This becomes more evident when communities from different ethnic or religious groups than their hosts arrive. In that context, an increasing interest on resources from immigration and ethnicity examines the impact of the (non)participation of arrival populations in urbanization processes. In addition, the identification and targeting to support displaced people is one of the main challenges. Once arrived at the city centers, communities might face marginalization, and might be pushed to periphery or become dispersed in different areas. Displaced people often remain invisible for a long time and therefore do not receive adequate assistance or support. As they are highly mobile and scattered in different areas within the cities, they cannot be considered a homogenous group.

Towards that direction, new technologies based on data collection assist the deeper understanding of the dynamic process of displacement to urban contexts. Based on that, the most significant impacts of displacement reflect an additional pressure on local markets and the social and administrative structures. Therefore, a scenario-building is presented here where the inputs are spatial parameters detected through tools offered by data science and data mining. The inputs refer to either morphological characteristics of an urban environment; or to urban resources configured through Urban Big Data, like transportation, housing, land-uses, environment, health, education, economic activities and social break-

down. Once the inputs are placed, a range of activities are imagined including broader communities, their goals and aspirations for immediate problem solving.

3. 1. Scenario 1: Migrants as messengers

The first scenario suggested here concerns migrants as messengers as important part of the social capital. Their ability to share information through diaspora networks is here fortified through the guaranteed provision to valid information and Peer-to Peer communication. This invites for providing personal often emotional testimonies from irregular migrants that would ensure emotional identification within the arrival community. The identification concerns potential migrants that would materialize through their emotional and personal accounts abstract risks. The expected outcomes of the information sharing concern change in perception and intention, leading also to change in behavior towards migration and resettlement to ultimately enhance the preparedness of the arrival community as denoted in figure 2.

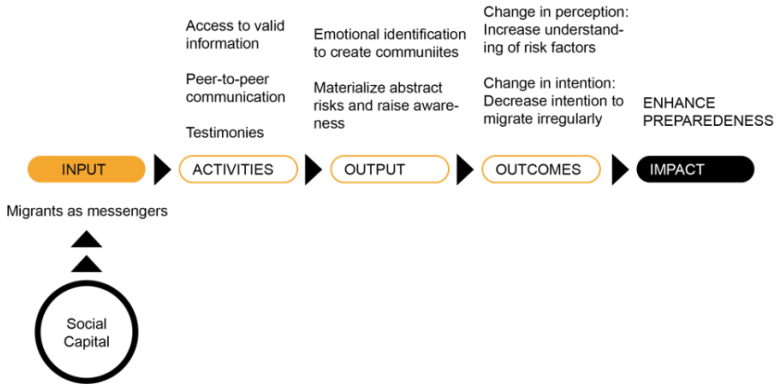

Figure 2. Scenario 1 (Source: by author)

3. 2. Scenario 2: Media interfaces to increase connectivity between urban nodes

This scenario considers social capital and urban morphology as primary inputs. Media interfaces would present data collected through crowdsourcing to cover thematic like the diversity of origins of city dwellers, beliefs and attitudes that formulate a sense that could be then attributed to a place. Activities are suggested to collect data labelled as “origins” and feel at “home” to identify unique spaces in the city. The collected data would provide a base for “conversation” and could be also applied to formulate maps of individual and collective relationships to places. The envisioned outcomes would reverse the spatial boundaries, increase connectivity between urban nodes and transform spaces based on the interaction of users and the physical manifestation of relationships which before had virtual presence.

3. 3. Scenario 3: Social sensing and media displays

This scenario considers the location of audio-based or media facades as social catalysts in public spaces. These would project information in the form of mapping including social

statements of displaced people and their perceptions of borders and limits of geographic mobility or movement in space. The activities suggested here concern the visibility of displaced subjectivities and their differentiation based on age, gender or other identities that they bear. A collage of voices is envisioned that would raise awareness about issues of social exclusion and stigmatization, defining a geography of testimonies and identification. The output of triangulation in the social space would support an enhanced mediated communication, as well as the physicalization of information in ways that make it perceivable by larger audience. The potential outcome includes alternative readings of displacement, an enhanced sense of social identify of place which accommodates the interaction among inhabitants. In addition, intercultural groups of cooperation would emerge, exhibiting a higher awareness of each other, with an increased sense of belonging, and augmented possibilities of transgressing social boundaries. In the end, the long-term impact of Scenario 2 is to build a sense of "home", defined not geographically, nationally, culturally or historically but mutually constructed from differences and similarities of anonymous users of public spaces.

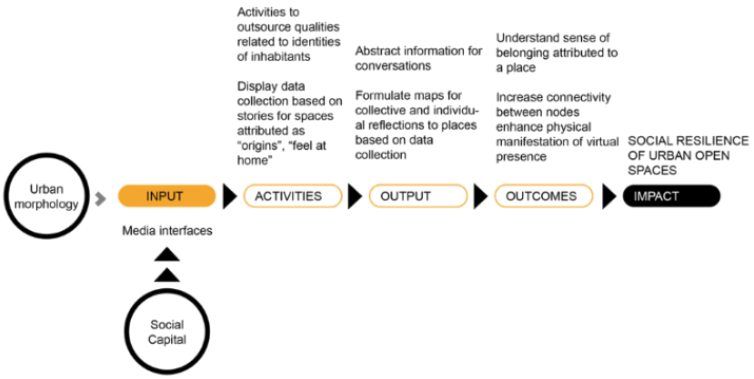

Figure 3. Scenario 2 (Source: by author)

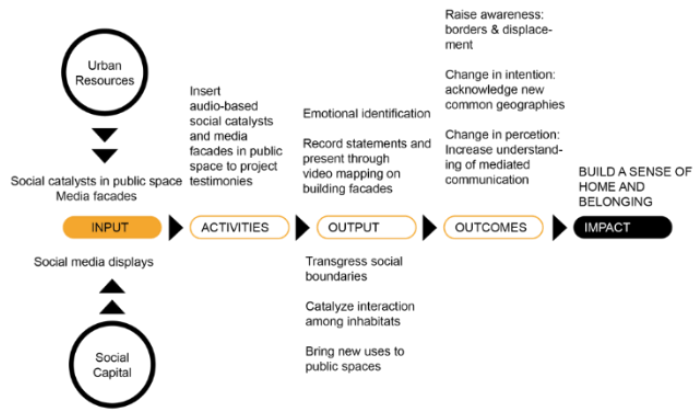

Figure 4. Scenario 3 (Source: by author)

4. CONCLUSION AND EVALUATION: CITY AS A KNOT

The idea of “city as a knot” inserts a scenario-building for the use of new technologies and urban media. These scenarios refer to a multiplicity of people to create proximities, demarking enclaves of belonging that lie beyond social differences. In the context of the “arrival” neighborhood, the establishment of new communal domains and urban interventions would become an important parameter in the attempt of displaced populations to establish new roots. Hence, the scenarios presented above would encourage marginalized populations to create meanings and a sense of place that would catalyze “a web of public respect and trust” as expressed by (Waal 2014) in the arrival context. More specifically, liminal domains would forge new place narratives to reflect a tribal or communal lifestyle representative of interchanges with other communities or with locals. In addition, the communal domains would institutionalize new recreational and economic activities, or alternative ways of urban living, extending from ethnic clubs and bars to community gardens, street markets, squatting and community dwelling (Borret 2008).

In addition, the idea of using computer science in solving urban issues would suggest that the private tech sector leverages tracking technologies to benefit communities of concern, like the arrival, more directly, extending away from commercial purposes alone (Inclezan & Prádanos, 2017). City as a knot could propose e-participation processes that would include refugees, bringing forward issues of concern for both, such as housing, job seeking, cultural assimilation, displacement and education. In addition, through the scenario building different resilient factors could be identified and benefit locals and refugees alike. In this context, the issue of accessibility to digital co-creation platforms becomes crucial for both communities of practice and communities of concern, in order to enact policy changes as equal political subjectivities.

REFERENCES

Amelina, A. 2017. "Transnationalizing Inequalities in Europe: Sociocultural Boundaries", Assemblages and Regimes of Intersection.

Amelina, A. 2020. "After the reflexive turn in migration studies: Towards the doing migration approach. Population", Space and Place, 27. https://doi.org/10.1002/psp.2368

Arnstein, S. 1969. "A ladder of Citizen Participation". Journal of American Planning Association, 216–224.

Barns, S. 2016. "Mine your data: open data, digital strategies and entrepreneurial governance by code". Urban Geography, 37(4), 554–571. https://doi.org/10.1080/02723638.2016.1139876

Bauwens, M., & Ramos, J. 2018. "Re-imagining the left through an ecology of the commons: towards a post-capitalist commons transition". Global Discourse, 8(2), 325–342. https://doi.org/10.1080/23269995.2018.1461442

Borret, K. 2008. "On Domains. The public, the private and the collective. 25 Years of Critical Reflection on Architecture". OASE, 75, 301–306.

Bourdieu, P. 2005. "The Social Structures of the Economy". Cambridge: Polity Press.

Bratton, B. H. 2016. "The Stack: On Software and Sovereignty" (1st ed.). The MIT Press.

Cardullo, P., Kitchin, R., & Di Feliciantonio, C. 2018. "Living labs and vacancy in the neoliberal city". Cities, 73, 44–50. https://doi.org/10.1016/j.cities.2017.10.008

Carver, S. 2003. "The Future of Participatory Approaches Using Geographic Information : developing a research agenda for the 21 st Century". Urisa, 15(August), 61–71.

De Souza E Silva, A. 2006. "From cyber to hybrid: Mobile technologies as interfaces of hybrid spaces". Space and Culture, 9(3), 261–278. https://doi.org/10.1177/1206331206289022

Estiri, H., & Afzalan, N. 2017. "Towards data-driven cities". https://doi.org/10.4324/9781315270838-25

Frangos, M., Garvey, T., & Knezevic, I. 2017. "Infrastructuring Place. Citizen-led Placemaking and the Commons". The Design Journal, 20, S3279–S3293. https://doi.org/10.1080/14606925.2017.1352832

Graham, S. 2002. "Bridging Urban Digital Divides? Urban Polarisation and Information and Communication Technologies (ICT"). Urban Studies, 39, 33–56. https://doi.org/10.1080/00420980220099050

Inclezan, D., & Prádanos, L. I. 2017. "Viewpoint: A critical view on smart cities and AI". Journal of Artificial Intelligence Research, 60(1), 681–686. https://doi.org/10.1613/jair.5660

Kostakis, V., & Stavroulakis, S. 2013. "The parody of the commons". TripleC, 11(2), 412–424. https://doi.org/10.31269/vol11iss2pp412-424

Lang, U. 2014. "The common life of yards". Urban Geography, 35(6), 852–869. https://doi.org/10.1080/02723638.2014.926621

Lange, M. De, & Waal, M. De. 2017." Chapter 4 Owning the City: New Media and Citizen Engagement in Urban Design". In Urban Land Use (pp. 87–110). https://doi.org/10.1201/9781315365794-5

Lawton, P. 2018. "Situating revanchism in the contemporary city". City, 22(5–6), 867–874. https://doi.org/10.1080/13604813.2018.1548821

Lefebvre, H. 1992. "The Production of Space". Wiley-Blackwell.

Maloutas, T., Kandilis, G., Petrou, M., & Souliotis, N. 2013. "The city centre of Athens as a political hazard (in Greek)". Retrieved from https://www.ekke.gr/services/publication/to-kentro-tis-athinas-os-politiko-diakiveuma

Martin, D. G. 2003. “Place-Framing” as Place-Making: Constituting a Neighborhood for Organizing and Activism. Annals of the Association of American Geographers, 93(3), 730–750. Retrieved from http://www.jstor.org/stable/1515505

Offenhuber, D., & Schechtner, K. 2012. Inscribing a Square: Urban Data as Public Space.

Palencia-Arreola, D.-H. 2019. "Arguments for and Field Experiments in Decmocratizing Digital Data Collection-The Case of Flocktracker". Massachusetts Institute of Technology.

Parker, P., & Schmidt, S. 2017. "Enabling urban commons". CoDesign, 13(3), 202–213. https://doi.org/10.1080/15710882.2017.1355000

Psyllidis, A., Bozzon, A., Bocconi, S., & Bolivar, C. 2015. "A Platform for Urban Analytics and Semantic Data Integration in City Planning". https://doi.org/10.1007/978-3-662-47386-3_2

Saunders, D. (2010). Arrival City: How the Largest Migration in History Is Reshaping Our World.
Simmel, G. 1950. T"he stranger". In The sociology of Georg Simmel. New York: Free Press.

Sparks, R., Girling, E., & Loader, I. 2001. "Fear and Everyday Urban Lives". Urban Studies, 38(5/6), 885–898. Retrieved from http://www.jstor.org/stable/43100428

Subirats, J., & Rius, J. 2005. "Del Chino al Raval Cultura y transformación social en la Barcelona central". Barcelona.

Thakuriah, P. (Vonu), Tilahun, N. Y., & Zellner, M. 2017. "Big data and urban informatics: Innovations and challenges to urban planning and knowledge discovery". In Springer Geography (pp. 11–45). https://doi.org/10.1007/978-3-319-40902-3_2

UNHCR. 2008. "A Community-Based Approach". UNHCR Operations, 15.

UNHCR. 2018. "UNHCR Europe Monthly Report (April 2018"). Retrieved from https://reliefweb.int/report/italy/unhcr-europe-monthly-report-april-2018

Waal, M. de. 2014. "The City as Interface: How New Media Are Changing the City". Retrieved from http://www.amazon.com/gp/product/946208050X/ref=as_li_qf_sp_asin_il_tl?ie=UTF8&camp=1789&creative=9325&creativeASIN=946208050X&linkCode=as2&tag=shareable08-20&linkId=JWFVZWPUJPKRXTVH

Walravens, N. 2015. "Mobile city applications for Brussels citizens: Smart City trends, challenges and a reality check". Telematics and Informatics, 32(2), 282–299. https://doi.org/10.1016/j.tele.2014.09.004

Yang, J., Hauff, C., Houben, G.-J., & Bolivar, C. 2016. "Diversity in Urban Social Media Analytics". https://doi.org/10.1007/978-3-319-38791-8_19

USER-PERCEPTION of LIVING HERITAGE in CONTEMPORARY CITY: SOCIAL, CONTEXTUAL and HISTORICAL RESPONSIBILITY

Vanja Spasenović

The University of Belgrade, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Belgrade, Serbia
v.spasenovic@arh.bg.ac.rs

ABSTRACT

Reseach within this paper examines the concept of visual responsibility of the contemporary city towards cultural heritage. The legacy of the 20th century, seen as living heritage, is specifically highlighted as problematic concerning the frequent failure to recognize architecture from this period as a member of cultural heritage. These built structures require complex conservation methodologies in order to adapt to contemporary building standards in pursuance of inclusion in the daily life of the city. Subject importance is recognized through the intensive interdisciplinary discussion about different methodologies of XX century heritage conservation, which results in new global initiatives, documents and movements. Contemporary initiatives predominantly focus on the restoration of technical and technological aspects of the objects, while less attention falls on the life of heritage in the everyday context, as well as the observer's contact with these spaces. Considering that the recognizability of the heritage from this period has already been marked as problematic in scientific circles, this paper examines the potential for the instrumentalization of perception of the built structure in user's everyday contact with its surroundings. If the users perceive the environment as architecturally, environmentally or historically significant, they identify with the analyzed space, which represents the first step in its potential preservation and conservation. The hypothesis within this paper is that the perception of heritage in the immediate environment, defined through the intensity and quality of the user's perception, has a significant role in understanding the way heritage lives in the modern city. In this way, special importance is given to the sociological, contextual and architectural determinants of space. Research result is the definition of methodology for the visual valorization of heritage in city context, as well as the impact of potential future interventions on its perceptual quality, defined in this paper as visual responsibility. The methodology will be set through a case study of New Belgrade, seen as a representative of modernist architecture of the 20th century that still lives in the contemporary context of the Serbia's capital.

Keywords: Cultural heritage, Spatial cognition, Identity, Visual interpretation, Emerging heritage.

1. INTRODUCTION

The globalization process poses a threat to preservation of the unique character of urban landscapes, therefore the urban city development in the modern-day is based on the ideas of (a) sustainability and (b) conservation of the overall place impression that makes a certain area unique and recognizable (Sandalack, 2022); these ideas reflect the value system and thinking of contemporary society. In this paper we will focus on the latter. It is extremely important to understand an urban place, how it lives and functions, before making any suggestions for its transformation. If the goal of development is to preserve place uniqueness, new development policies must be open to innovative techniques of analysis and valorization of space, so that future interventions are in accordance with contemporary tendencies, while at the same time preserving important heritage values.

A particular problem arises when analyzing heritage of the twentieth century, which in many conservation initiatives, policies and guidelines does not have a clear direction for conservation. The aim of this work is to create a method for the urban space analysis based on the visual experience of the observer, in order to clearly determine current position of recent-date heritage in the contemporary context from the perspective of space users. Research result is a model for examining the perceptual quality of the environment, which places special responsibility on the values and intangible characteristics embedded in heritage objects, defined as a model of visual responsibility.

This paper will define and research the concept of visual responsibility through the evaluation of (a) social, (b) contextual and (c) historical spatial cues. Research goal is to create a method for analyzing the visual perception of the observer and employ it in defining the connection and identification users form with the immediate environment. The premise of the work is that a proper quality assesment of urban landscape from the users standpoint can be done through the identification and valorization of visual (inter)relationships, formed between the objects in the targeted area of research. The research is divided into three segments; in the first part the basis for research is laid through the presentation of a significant development axis in the modern era: the preservation of the uniqueness and recognition of urban places. In this part, emerging heritage stands out as a particularly sensitive segment of the urban landscape. The second chapter defines the relationship between the user and space as important for the overall comprehension of place uniqueness, highlighting that understanding the values that people instill in the urban space are the most important for its preservation. In this way, the concept of visual responsibility is established, which is additionally explored in the third segment of the paper through a case study.

2. LIVING HERITAGE: DEFINITION AND CHALLENGES

Over the past 200 years, modern heritage conservation movement developed under the assumption that values rested mostly, if not entirely on its material form; in contrast to traditional practice, the values of the emerging heritage paradigm most often rest on intangible vessels, for which the existing conservation methods are of little assistance (Araoz, 2011: 59). Contemporary practices of preserving the uniqueness of territories within the framework of international organizations and institutions tend to establish a pattern of preservation that is applicable in different local contexts. There is a danger that the universal applicability of development policies and practices to different territories may lead to a reduction of local recognition and identity. Ashworth points out that the exchange of environmental conservation and revitalization techniques promotes the creation of *world heritage* (Ashworth, 1997). Recognized limitations require additional research and numerous case studies in order to validate different conservation methodologies as objective, but also inclusive of different contextual variables.

The term “living heritage” refers to all intangible characteristics of heritage objects that influence their understanding and interpretation, such as embedded cultural, visual, social, psychological, historical and contextual values. This phenomenon describes all the transformable, mobile and elusive characteristics of heritage. The sensitive aspect of protecting recent heritage is recognized through the work of numerous international organisations dedicated to research of new methodologies and improvment of preservation practice, such as Docomomo, ICOMOS and APT.

Recognizing that the 20th century heritage is massively unprotected promted the formation of new movements and initiatives, such as the Getty Conservation Institute (GCI), which launched the Conserving Modern Architecture Initiative in 2012 that aims to advance practise in the area of conservation through compressive research and implementation program including materials-based research that investigates innovative techniques to arrest decay in buildings, while sustaining them into the future (Gultekin, 2019). Their work is continued today and resulting in multiple policies and publications conserning the ever-developing methodological improvment, such as "The Twentieth-Century Historic Thematic Framework: A Tool for Assessing Heritage Places" published in 2021.

Debate about conservation challenges continues with recognizing the risk of predominately focusing on technological aspects of objects preservation, while neglecting the intangible values embeded in heritage. The value of cultural heritage does not derive from the profits and businesses it encourages, but rather from the values inherent in the wealth of heritage, which requires the establishment of a methodology of alternative valorization of the contemporary context. The contemporary city interprets heritage not only as a static legacy of the past, but also as a generator of new social, environmental and contextual changes. Heritage values are beginning to be assessed as much as its tangible features; the challenge is to recognize development strategies that are applicable in different contexts and enable adequate articulation of recognized values.

From the previous analysis, it was recognized that the trend in heritage research of the 20th century is development of a methodology for preserving intangible aspects of buildings and researching their impact on the observer. Recognition of these topics by a wider scientific audence defines the justification of the research within this paper for the formation of a new research model. Model's purpose is the valorization of visual aspect of heritage objects spatial cognition, defined as visual responsibility.

3. PRESERVING THE EPHEMERAL

When observing built structure, the observer forms a mental record of the composition which, depending on various factors, can manifest a clear mental map of the scene. Mental maps allow us to to subsequently remember the space and (re)imagine it. Many characteristics of the context, such as hierarchy, colors, textures or volumes deem the setting recognizable and different from other sites. In the process of cognitive perception of the built structure, we actually perceive the interrelationships between different physical elements, which help us create a mental image of the place. These relationships can be divided into two groups: (a) interrelationships that we remember based on the contrast in relation to the rest of the composition, and (b) interrelationships that we group according to perceived similarities. As part of his research, architect Kevin Lynch pointed out that the mental images formed by the observer are the result of a two-way process: when we look for intangible signs in the built structure, such as buildings, streets and landscapes, we simultaneously know that these signs carry values instilled by people who occupy and actively use that space (Lynch, 1960). Context elements contain information about the users who inhabit them, their activities, social relations and life. As this information changes, the appearance of the built structure transforms in parallel, whereby we can conclude that these values have an ephemeral character.

When we discuss values that heritage carries in the modern urban context, it is important to consider the relationship between users and space. People who live in a certain environment form strong perceptual connections to the context that carries a certain meaning for them. Objects that have high historical, social or ambient values create in the observer a sense of responsibility towards the preservation of these intangible characteristics of the urban space. The sense of responsibility towards the values instilled in these objects comes from the desire to maintain stability through the preservation of developmental and historical continuity. Prevailing sense of history embodied in a building or place gives roots to this sense of stability and security; as the rate of change in society increases, so does the value we place on the old (Sanoff, 2016: 44).

3.1. Concept of *Visual responsibility*: model definition

In the introductory section of the paper, we established the claim that the development trends of the modern city tend to preserve its authenticity. Place uniqueness rests on the conservation of the intangible artifacts – messages and values of history, society and culture, which shape the built space. It is our responsibility to preserve these values and adequately emphasize them, with the intention to convey a clear message to the observer. The way we observe an object in the environment also determines how we will interpret it. The concept of visual responsibility unifies spatial parameters that give the observer a sense of belonging and recognition, that is, they adequately emphasize the values embedded in the heritage object. In order to define the relevant parameters, we will start with the analysis of the townscape concept.

The concept of townscape – urban scene analisys was chosen for this paper because it includes in its research apparatus the built and immaterial structure that is woven into the landscape of the city. Townscape acknowledges and valorizes the impacts of economic, climatic, social and other urban flows that shape a distinct urban locale. The concept definition was given by the British architect Gordon Cullen: "One building is architecture, but two buildings is townscape. For as soon as two buildings are juxtaposed, the art of townscape is released." (Cullen, 1971). The concept of Townscape is still active and researched today through constant updates and improved analysis of (inter)relationships in the urban space (Sandalack, 2022). In order to illustrate the specific experiental meaning, the key characteristics of the urban space that build the townscape are defined (Figure 1). The illustrated table presents sensory spatial cues that the observer perceives and remembers while passing through a certain spatial zone. These marks are physical in nature, but they carry information about other, invisible spatial determinants that convey specific historical, ambient, functional or social context values. Through a sensory walk along the indicated path, the user observes these spatial elements and singles out visual benchmarks - an object or grouping that is considered valuable and unique. One of the problems of viewing space in this way is the sensitivity to different contexts, that is, potential for applicability of the model in diametrically opposite environments. With the aim of further objectifying the research, and at the same time not losing its value order, reinterpretation of the townscape notation system will focus on recognizing the interrelationships between physical elements. By focusing on the relationships of physical elements, the problem of physical element diversity is further reduced; their immaterial conditions come to the fore. This claim will be examined through a case study.

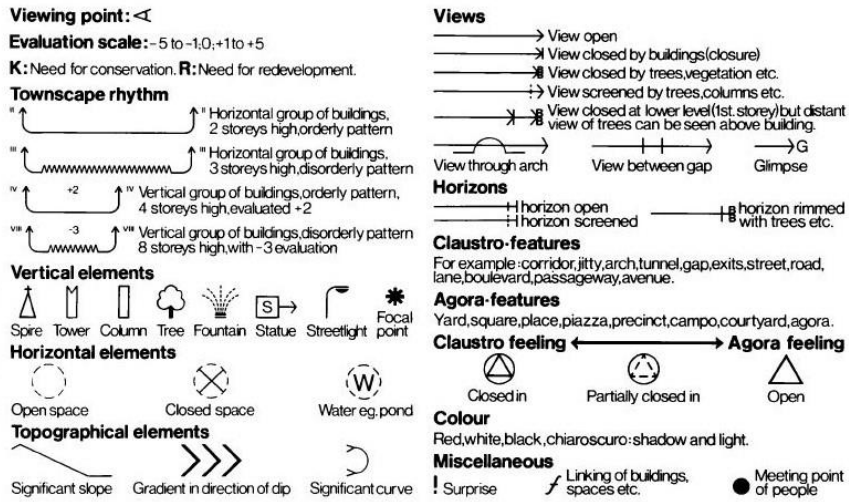

Figure 1. Townscape notation system (Sanoff, H. *Visual research methods in design*, 2016)

It can be concluded through the reinterpretation of the townscape notation system that the parameters defining visual responsibility are manifested through the following relationships in the urban space: (1) rhythm of object silhouettes, (2) hierarchy of physical volumes, (3) change of topography - dynamics of the landscape, (4) elevation plans - contact with the wider environment, and (5) contrasting physical elements (color, material, facade openings, etc.). These are the variables that will be used in the case study to further inspect the validity of the model, set through a theoretical overview.

4. CASE STUDY

Recognizing heritage from recent history as important and worthy of conservation is not only problematic from the perspective of the average observer, but also from the viewpoint of a wider scientific audience. Experts advocate for the formulation of innovative methods and preservation policies for a comprehensive recognition of emerging heritage. In this category, the rich legacy of the 20th century is particularly noteworthy. A large number of initiatives deal with the conversion and technical preservation of these buildings with the aim of bringing them closer to modern standards of construction. Insufficient research recognizes the preservation of intangible values embedded in heritage objects as a primary theme, despite the fact that these values are extremely important for protecting the identity and distinctiveness of a place from a historical, social and environmental perspective.

A special challenge in the emerging heritage analysis are buildings of the residential typology. In the perception of the observer, the housing category often represents the everyday urban landscape, which is not recognized as particularly valuable from the perspective of conservation - these values are mostly associated with objects of exceptional importance i.e. public typologies. The case study within this paper will analyze the protected

zone of residential typology in the capital of Serbia - New Belgrade. The residential blocks of New Belgrade were built in the second half of the twentieth century and have been designated by the „Institute for the Protection of Monuments of Belgrade“ as a zone of exceptional historical and/or architectural value. New Belgrade rests on modernist principles and illustrates the new social and architectural order through modern standards of construction, housing and infrastructure. The protected (central) zone includes residential blocks 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29 and 30 (URL 1). Within the framework of the case study we will analyze block 28. It has been selected for its liminal location, in addition to bordering with various typologies and buildings from different periods, from educational to modern business and commercial facilities.

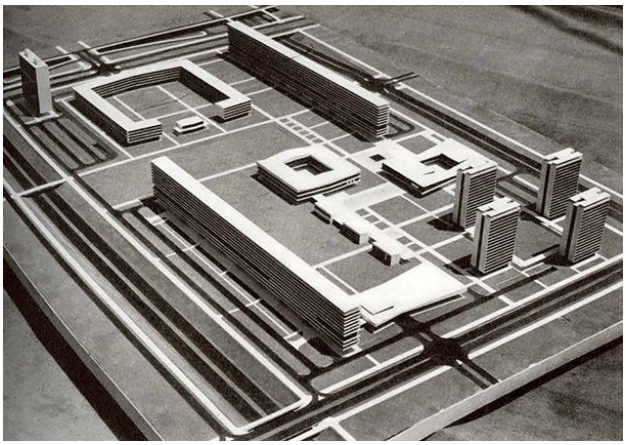

Image 1. Model of block 28 (Docomomo, URL 2)

The case study is conducted through the previously set five criteria for the valorization of visual responsibility: (1) rhythm of object silhouettes, (2) hierarchy of physical volumes, (3) change of topography - dynamics of the landscape, (4) elevation plans - contact with the wider environment, and (5) contrasting physical elements. The first criterion, the rhythm of the silhouette, illustrates the diametrically different dynamics of the urban front on the two sides of the street. Block 28 is characterized by a dynamic silhouette with an alternation of linear, uniform forms and high landmarks – residential towers. Opposite it is a front of office buildings, which build a dominantly homogenous line without exceptional notions. This distribution of elements creates two different impressions for users, where block 28 stands out as heterogeneous and contrasting, and the block of office buildings as a uniform, grouped stimulus. The hierarchy of volumes also supports this claim - the volumes that build a unique urban silhouette participate in the creation of contrast in favor of block 28, which with its continuous structure full of different visual attractors arouses the attention of the observer. The third criterion of analysis - the dynamics of topography, does not appear to be overly relevant in the selected case study. Since New Belgrade has a mostly uniform, leveled terrain morphology, not a single spatial attribute causes a greater intensity of perception in the observer. The analysis of the fourth spatial relationship - the elevation can actually be interpreted quite similarly (at the stimulus level) within the two zones of interest. Block 28, although it is rich in contrasts and forms a dynamic hierarchy of volumes, is

defined by a clear visual border - a barrier that is formed through the continuity of the street front. A similar situation occurs in the business zone across the street, within which a solid visual barrier is defined with very little perceptual porosity, making the plans solid and perceptually impervious. The contrasted physical elements represent another relationship that makes the perceptual experience more dynamic and intense in favor of block 28 - the characteristic facade openings located on the longitudinal residential building introduce a new rhythm into the perception of the facade, which in the contrasted stimulus introduces a new grouping through the dynamics of the openings that additionally make this area recognizable and striking (Figure 2).

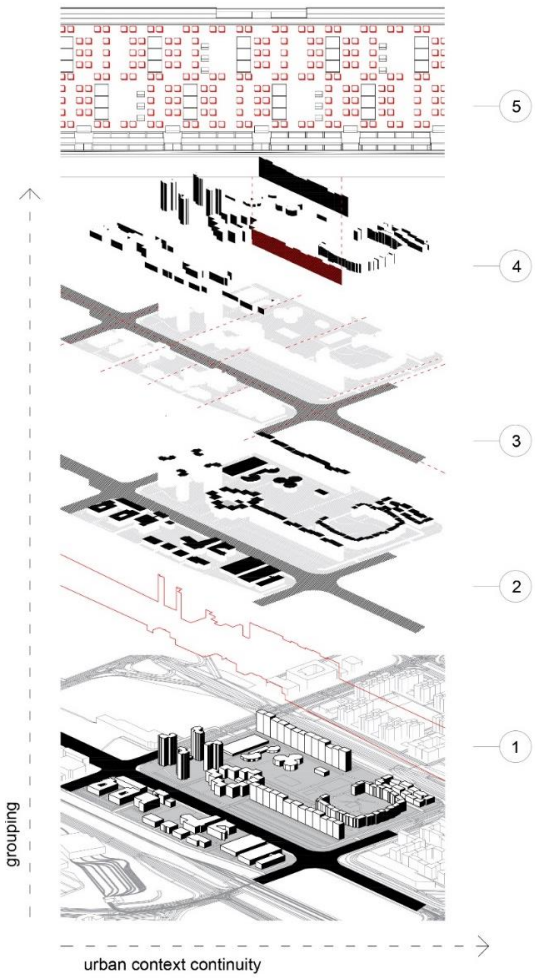

Figure 2. Axonometric preview of analysis: visual responsibility model in block 28
Vanja Spasenović, 2023)

5. DISCUSSION: The sixth condition – Visual continuity of immediate context

After the conducted research, it can be concluded that visual responsibility represents a duty to preserve intangible values embedded in heritage existing in contemporary urban environment, manifested through defined characteristics and relationships that we perceive in the analyzed place. The described values are merits of social and historical significance embedded in various contextual determinants. The newly formed model is based on the concept of townscape, due to its comprehensive treatment of various (im)material aspects of the urban context. The model of visual responsibility is a tool for analyzing the immediate context from the aspect of visual perception, which is conditioned by the physical environment.

The case study of New Belgrade confirms that the model of visual responsibility, defined through a scientific review of relevant theoretical foundations, is applicable in the physical context. All parameters lead to the common conclusion that the protected zone of block 28 stands out as perceptually significant in relation to the immediate context, which defines its wider recognition. Considering visual perception as the main parameter, although the two zones are from different time periods, typology and overall appearance, they create a continuous experience for the observer and enable a good balance of attention intensity in favor of block 28. In a hypotetical case that the opposite zone is visually more dominant, it may create an excessive contrasts with high intensity of perception and have a negative effect on the observer – perceptual fatigue, which makes it impossible to perceive the zone of interest as a pure stimulus. The way in which the immediate context of heritage objects develops greatly influences its understanding and wider recognition.

The new knowledge we acquire through the case study is the importance of the (visual) quality of the immediate context, which can be included as the sixth criterion of the analysis of spatial relationships in the model of visual responsibility. The contribution of this research in architectural theory and practice is the formation of a new tool for environmental analysis. This tool is meant to be used in architectural and urban planning process as a tool for valorization and critical review of the urban context from the aspect of visual perception - user experience.

Future research trajectory will focus on establishing a model of visual responsibility as an objective and widely applicable instrument for context analysis, with particular reference to emerging heritage. New case studies in different contexts can further confirm and affirm the relevance of the now six criteria of visual responsibility analysis. The challenge of future research, especially from the aspect of objectivity in the application of the defined method, is to understand how different groups of observers, depending on culture, gender and age, see heritage and instill unique values in these objects. Different stakeholders can assign diametrically opposite values and characteristics to the same urban area, which in some situations are even conflicting (Araoz, 2011). This diversification of values conditions future research, which must refer not only to the interrelationships that are formed in real space, but also to the relations that are conditioned through the observer. The rapid development of modern cities is based on the ideas of sustainability and preservation of uniqueness, which can be considered threatened under the influence of globalism and the formation of global culture. The model of visual responsibility deals precisely with the issue of preserving recognition and uniqueness through the analysis of the physical context, which makes the presented research relevant and current.

REFERENCES

Araoz, Gustavo., 2011, "Preserving heritage places under a new paradigm", *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, Vol. 1(1), 55–60.

Ashworth, G. J., 1997, “Is there a world heritage?” *Urban Age*, 4.

Cullen, Gordon.,1971, The Concise Townscape. London: Architectural Press.

Gultekin, E., 2019, Heritage and Preservation of Modern Architecture. Athens: National Technical University of Athens.

Lynch, K.,1960, The image of the city. Cambridge: M IT press.

Marsden, S., & Spearritt, P., 2021, The twentieth-century historic thematic framework: a tool for assessing heritage places (Los Angeles: Getty Conservation Institute); Sheridan Burke, ed. *Fibro House, Opera House conserving mid-twentieth century heritage.*

Milani, S., Schoonderbeek, M., 2010, Drawing Theory. An Introduction. *Footprint*, 1-8.

Sandalack, B., 2022, Townscape Analysis: A Comprehensive Methodology for Landscape and Urban Design. *Routledge Handbook of Urban Landscape Research*, 318-332.

Sanoff, H., 2016, Visual research methods in design. London: Routledge.

URL 1: https://beogradskonasledje.rs/opstina-novi-beograd?_rstr_nocache=rstr480639322f0add3e (Last Accessed: 03.12.2022)

URL 2: http://www.docomomo-serbia.org/atlas/blok-28-centralne-zone-novog-beograda/ (Last Accessed: 05.12.2022)

EXAMINING THE PEDESTRIAN MOVEMENTS in a COMMERCIAL PASSAGEWAY BUILDING: GRAND BEŞİKTAŞ BAZAAR

PASAJI OLAN BİR TİCARİ BİNADAKİ YAYA HAREKETLERİNİN İNCELENMESI: BÜYÜK BEŞİKTAŞ ÇARŞISI

Fauzi Wibowo[1], Alper Ünlü[2], Nevşet Gül Çanakçıoğlu[3]

[1] Özyeğin University, Graduate School of Sciences and Engineering, Department of Architecture, Istanbul, Turkey
[1] fauzi.wibowo@ozu.edu.tr
[2] Özyeğin University, Faculty of Architecture and Design, Department of Architecture, Istanbul, Turkey
[2] alper.unlu@ozyegin.edu.tr
[3]Özyeğin University, Faculty of Architecture and Design, Department of Architecture, Istanbul, Turkey
[3]gul.canakcioglu@ozyegin.edu.tr

ABSTRACT

Pedestrian movement and walkability may differ in terms of human density due to the morphological characteristics of the neighbourhoods. Time may also play a role in walkability in such a way that could differ in peak hours. In this context, this study that contributes to the human movement in a particular spatial configuration is concentrated on the plan-based syntax parameters and discusses the significance of isovist area, isovist perimeter, occlusivity, and circularity parameters in a commercial space. The aim of this research is to seek the relation between the pedestrians' activities related to visibility and integration values of Grand Beşiktaş Bazaar (GBB). The research hypothesizes that the activity of pedestrians would be dominated by the passing activity through the building. The research questions ask which specific modes of activity visitors dominantly adopt in GBB, how the integration and visibility values affect the pedestrians' behaviours, and whether the GBB is mostly used as a passageway compared to other modes of activities. The methodology of the study is based on observation data obtained through photo documentation and counting the number of visitors in specified gateways. Observation of activity modes shown in graph analyses, was conducted every 5-minutes time intervals at the peak time of the day. The analyses were performed through syntactic graphs using Syntax2D and quantitative outcomes of both observations and space syntax were statistically analysed. When the results of the study were considered, *occlusivity* value helped to support the information that the occluded areas intrigued the activity of hanging out of the shopkeepers both as a group and as an individual. However, statistical outcomes showed that *occlusivity* and *circularity* values conflicted with the total activity values. Indeed, it was expected that there would be more activities in visible and circular areas than in occluded ones. Surprisingly, it turned out that solely isovist area and isovist drift were statistically significant. To sum up, the building was found to be used as a passageway for pedestrians or visitors as an expected result. Thus, it can be concluded that the building can be defined as a *transitional building* for pedestrians.

Keywords: Space Syntax, Grand Beşiktaş Bazaar, Transitional Buildings, Passageway, Occlusivity

ÖZET

Kentsel alanlarda, mahallelerin morfolojik özelliklerinden dolayı insan yoğunluğu, yaya hareketi ve yürünebilirlik farklılık gösterebilmektedir. Zaman, yoğun saatlerde farklılık gösterebilecek şekilde yaya frekanslarında rol oynayabilir. Bu bağlamda, belirli bir mekansal konfigürasyonda insan hareketine katkı sağlayan bu çalışma, ağırlıklı olarak plan temelli mekânsal dizim parametrelerine odaklanmakta, eşgörüş alanı, eşgörüş çevresi, örtüklük ve merkezilik gibi sentaktik parametrelerin ticari bir mekandaki önemini tartışmaktadır. Bu araştırmanın amacı, İstanbul'un en kalabalık semtlerinden birinde yer alan Büyük Beşiktaş Çarşısı'nın (BBÇ), yayaların görünürlük ile ilgili davranışları ile bütünleşme değerleri arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Araştırmanın hipotezi, BBÇ binasını kullanan yayaların binanın içinden geçerek gitme davranışının baskın olduğu görüşüne dayanmaktadır. Araştırma soruları, yayaların BBÇ'de baskın olarak hangi belirli aktivite modlarını benimsediğini, bütünleşme, görünürlük değerlerinin yayaların davranışlarını nasıl etkilediğini ve BBÇ'nin diğer aktivite modlarına kıyasla daha çok yüksek frekanslarda bir geçit olarak kullanılıp kullanılmadığına odaklanmaktadır. Çalışmanın metodolojisi, fotoğraflı belgelendirme yoluyla elde edilen gözlem verilerine ve belirlenen gözlem noktalarındaki ziyaretçi sayılarının sayılmasına dayanmaktadır. Grafik analizlerinde gösterilen aktivite modlarının gözlemi, günün en yoğun saatlerinde, 5 dakikalık zaman aralıklarında yapılmıştır. Analizler, Syntax2D kullanılarak sentaktik grafikler aracılığıyla yapılmış ve gözlemlerin ve mekânsal dizim verilerinin (space syntax) nicel sonuçları, istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak, örtüklük (occlusivity) değeri, kapalı alanların hem grup hem de bireysel olarak esnafla vakit geçirmek aktivitesinin ilgisini çektiği bilgisini desteklemeye yardımcı olmuştur. Ancak istatistiksel sonuçlar, örtüklük (occlusivity) ve döngüsellik (circularity) değerlerinin toplam aktivite değerleriyle çeliştiğini, örtüklük ve döngüselliğin aktivite modları ile ilişkili olmadığını göstermiştir. Görülebilen (visible) döngüsel alanlarda, kapalı alanlardan daha fazla aktivite olması beklenirken, yalnızca eşgörüş alan (isovist area) ve eşgörüşsel sapmanın (drift) istatistiksel olarak anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır. Özetle, çalışmanın hipotezini destekleyen bir sonuç olarak BBÇ binasının yayalar için bir geçiş yolu olarak kullanıldığı tespit edilmiş olup, binanın yayalar için günümüzde alışveriş faaliyetinden çok ağırlıklı olarak bir ***geçiş binası*** olarak kullanıldığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Mekansal Dizim, Büyük Beşiktaş Çarşısı, Geçiş Binalar, Pasaj, Örtüklük

1. INTRODUCTION

It has been widely asserted that urban design should address the specific context in fractions and is indeed related with the layout of the street which affect the orientation, nature, and performance of any building improvements (Özbil, 2010). In the light of the pedestrian movements in urban areas, various studies have been introduced in the literature (Özbil, 2010; Özbil and Peponis, 2007). The character of the streets has been accounted (Aultman-Hall et al., 1997) with the information regarding the accessibility of neighbourhood towards pedestrians (Hess, 1997; Randall & Baetz, 2001). Özbil (2010) underlined the importance of distinguishing measures of street connectivity in design towards walkability in such a way that urban design should address specific context that can affect walking modes.

The emergence and spatial changes of shopping spaces have been extensively studied in literature. In this regard, it is asserted that the concept of trade initially comes from the ancient times to the present date about the activity of purchasing of goods and services, and the evolution of shopping spaces initiated from marketplaces and evolved into the complex spatial structures as shopping malls in time (Verdil, 2006). The necessity of humans is the reason behind the emergence of the shopping spaces, yet the invention of money resulted the trade activities insofar as the development of the trade evolving the trade centre so it can be suggested that the trade concept has continuously become a factor that constantly changes the spatial form. One of the main factors of shopping activity is

indeed consumerism whereas the initial shopping malls of 20th century adapted the feature of passages, which can be defined as shopping units arranged in line under a building unit altogether (Verdil, 2007).

It is noticed that various research has focused on the variety of shopping spaces and how the spatial characteristics have evolved. In the study of Verdil (2006), the evolution of shopping spaces throughout the history has been ordered as follows: marketplaces (shopping activity usually done in specific days or holidays), shops (shopping units), passages (closed area of shopping units for pedestrians), *hans* (trade centers), *bedestens* (closed shopping spaces in the Ottoman period), bazaars, and finally the shopping malls. Studies have focused on the importance of the Grand Bazaar in how the trade culture has been carried out (Erçetin et al., 2018); the complex flow of connection within the Grand Bazaar was researched and it was inferred that bazaar is able to adapt to changes in time (Wohl, 2015). Grand Bazaar consists of several 'bedestens' inside and throughout the time it kept changed in such a labyrinth type of circulation for pedestrians that connect a street to one another (Verdil, 2007). The alteration of commercial activity in Istanbul was also studied in relation to the economic changes from Ottoman period to Turkish Republic period. The commercial trends in the Grand Bazaar, which have changed depending on the economic model that has been effective since the 1980s in Turkey, are also among the researched topics (Tokatlı & Boyacı, 1999).

In the following phase, it is focused onto the studies that are mainly concentrated on the emergence of shopping malls in Turkey. The first shopping mall emerged in the late 1980s which started with Galleria in Istanbul (Verdil, 2006; Verdil, 2007). It was followed by many other shopping malls until the present time such as Özdilek, Sapphire, Kanyon, Profilo, Akmerkez, Metrocity, Nautilus, G-mall, Optimum, etc. which are mainly distributed all over Istanbul. Choosing shopping malls to spend free time has also become a largely preferred way of socializing in the daily routines of the inhabitants mainly in metropolitan cities in Turkey throughout time.

However, few research focused on commercial passageway buildings in terms of their spatial transformations on usage and how the trading activities changed in time. Therefore, this research aims to understand the relationship between pedestrians' behaviours and syntactical data of a commercial building called as Grand Besiktas Bazaar (GBB) located in Besiktas District, Istanbul. Since the GBB is in such an urban position that connects two public passages, the research focused on the attitudes of the pedestrians whether they use the inner route in the building that is functioning as a connection to two other urban streets. It is mainly intended to search the attitudes of the pedestrians to understand whether they use the building as a shopping setting or just a pedestrian passageway as a shortcut connection between two public spaces. The research questions are asked as follows: a) Which specific modes of activity do visitors dominantly adopt in GBB? b) How do the integration and visibility values affect the pedestrians' behaviours? Based on these research questions, it is hypothesized that the GBB is mostly used as a passageway and the pedestrians' passing activity would be dominant through the building transitionally rather than shopping activity (Figure 1).

2. THEORETICAL BACKGROUND ON PEDESTRIAN MOVEMENTS IN URBAN COMMERCIAL ENVIRONMENT

The main prevailing studies introduced the natural movement principles which can be emphasized as the connection between movement densities and urban grid structure (Hillier, 1996; 2007). *Multiplier effect* was introduced by Hillier (2007) in regard with the *movement economies* in which it is considered as the interrelationship between movement, grid structure, densities, and land uses. Hiller (1996; 2007) indicated that there are three main elements which are: an origin, a destination, and the series of spaces which pass along the way from one point to another. Regarding the pedestrian movement studies, the topics such as the spatial structure of street layouts with the pedestrian movement distribution as well as the urban form and street design (Özbil et al., 2015; Özbil & Peponis, 2007; Hillier and Iida, 2005; Hillier et al.,1987; Peponis et al., 1989; Penn et al., 1998; Hillier et al., 1993) were largely studied. There are also studies focusing on the importance of the street connectivity in a way that environmental factors have relations in the decision-making of pedestrian movements (Gehl et al., 2006; Badland & Schofeld, 2005; Ewing & Handy, 2009; Ewing et al., 2006).

The activity of walking, either exploratory or directed, is asserted that walking activity needs perceptual and cognitive connections which traverse through spaces (Özbil et al., 2015). There are also some factors that affect walking through some main concepts such as *land use*, *street connectivity* and *density*. High population density also has a connection with the walking attraction (Agrawal & Schimek, 2007). Studies also claimed that walking to shops seemed to be more active in such areas that have smaller size of blocks, shorter distances between convergences and direct routes (Handy, 1996). Regarding the correlations in the relationship between density of pedestrian movement and integration, studies have been confirmed thoroughly (Hillier et al., 1993; Read, 1999; Peponis et al., 1989; Peponis et al., 1997; Kubat et al., 2005). It is argued that in the light of walking attraction, streets that consist of more commercial areas have higher densities of walkability (Hillier et al., 1993). However, studies also inferred that the directional changes of pedestrians are also considered relatively associated with not only street connectivity but also cognitive factors of the users (Özbil et al., 2011).

Figure 1. GBB shown in the dense street network of Beşiktaş (Google, 2020)

3. DATASETS AND METHODS

The paper focuses on the behavioural and syntactic outcomes of a case study conducted in GBB. In the first part, the historical background of the building and the importance of its location is mentioned while in the second part, how the behavioural and syntactic dataset are revealed, which constitute the two datasets of the study.

3. 1. Grand Beşiktaş Bazaar as the Case Study Environment

When the history of GBB is considered briefly, the building is built in 1985 (Büyük Beşiktaş Çarşısı, 2010) which is known as the "Post Office Bazaar" due to the location of Turkish Post (PTT) on the basement floor. It is a semi-open building with an atrium, consists of parking lots on the rooftop and various type of shops distributed on the floors. Since one of the peculiar features 'bazaars' has been claimed that the importance of religion in the Ottoman Period carried out to the existing of mosques nearby the bazaars for the shopkeepers to be able to worship in the prayers time (Sayılı, 1998), the location of GBB can be considered in the same context that this building is also in the centre of the district; Köyiçi Neighbourhood. Beşiktaş is indeed in the heart of the European side of Istanbul that can be considered as a central location that connects two continents.

When the historical background of Beşiktaş is examined, the region has been a settlement where different ethnic groups have lived together and it has a broad range of residential and commercial buildings with significant educational institutions, historical and cultural touristic places, while the districts is currently facing with an urban sprawl (Aksu & Küçük, 2018; Eder & Öz, 2017). The centre of Beşiktaş, also known as "Çarşı" simply means *bazaar* where the GBB is located, considered as a gathering point of Beşiktaş Football Club fan groups (Eder & Öz, 2017). Since Beşiktaş consists of a mixed land-use pattern, this aspect of the district is stated to have an intriguing effect on 'walking' due to its dominant retail use (Cervero & Kockelman, 1997).

3. 2. Methodology of the Study

The methodology of the study consists of four steps. First, the CAD drawing of the ground floor was drawn by determining the number of gates, convex spaces, vantage points (See Figure 2). Second, the plan was analysed through Syntax2D to reveal the syntactic analyses (Figure 5 and Figure 6). Third, observational survey of pedestrians was conducted to reveal the behavioural modes. In the context of observations, the number of pedestrians were counted through video and photo documentations in every 5-minutes time intervals at the peak hours of the day (See Figure 2, Figure 3, and Figure 4). Lastly, statistical tests were conducted to search whether the behavioural data are statistically correlated with the syntactic data through SPSS.

As can be seen in Figure 2, there are eight different entrances to the building. Since the ground floor level is slightly elevated, G1 has access with a slight slope oriented towards an urban street, G2 and G3 have accesses with stairs facing the carpark route which also connect to a main street. G4 and G5 have accesses with stairs from a public square which also considered as pedestrian path. G6 has access with stairs from a street that connects to a public square. G7 and G8 are different than others, having accesses from passages.
As can be seen in Figure 2, the convex spaces shown in shade of blue colour signify the circulation zones in the shopping space. Although there are two gallery voids/atriums in the building, they have been accepted as unified with the other circulation zones since they do not prevent the visibility. The white zones represent the retail units. There are three circular

stairs connecting upper floor but not basement floor. Other stairs and elevators located in between atriums connect each level while other stairs right next to entrances of G3 and G4 solely connect to the basement floor.

The stairs are also represented in white since they prevent the visibility in the shopping centre. In Figure 2, the observation gateways are represented.

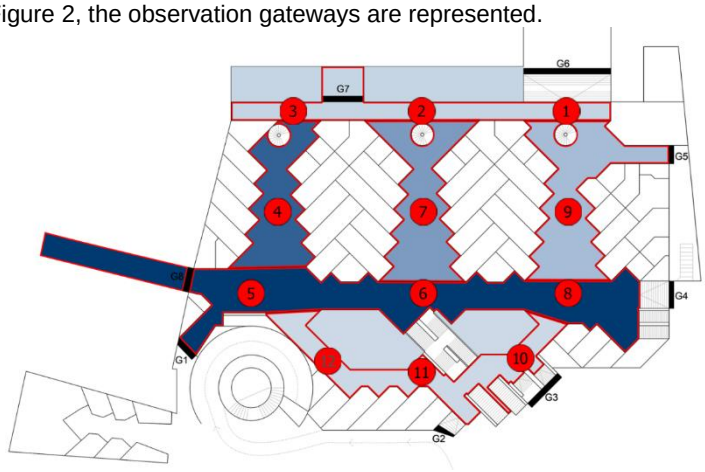

Figure 2. Gateways-Vantage Points (Syntax2D)

4. RESULTS

The results are classified into two parts: behavioural results and syntactic results. While the observational results revealed the behavioural frequencies of the pedestrians, the syntactic results revealed the integration, mean depth, isovist area, isovist perimeter, occlusivity, circularity and compactness values of the space.

4. 1. Behavioural Results

The activity modes were considered in three types: (1) walking, (2) hanging out as a group, and (3) hanging out as an individual. Hanging out activities were considered as the activities of the pedestrians. As shown in Figure 3 and Figure 4, the activities were observed in 12 gateways. When the behavioural results are evaluated, Gateways 1 and 8 seemed to be high in terms of walking activity compared to the others. It is likely because these gateways are facing towards the passage and urban streets next to the building which indeed create a flow of walking activity from one entrance to another as an exit. In gateways 2, 6, 9, and 12 the behavioural outcomes were revealed as zero. In fact, the observations were conducted in each gateway in different time respectively. Hence, since they have connections to other gateways that have high intensity of walking activity, it is assumed that the activity also necessarily takes place in gateways 2, 6, 9, and 12 as passing by. On the other hand, hanging out as group seemed to be high in gateway 7 and following by similar intensity in gateways 10 and 11. This result might be related with the fact that these gateways are facing the two atriums that can be attraction points of sight to open-air space. Lastly, the activity of hanging out as an individual seemed to be high in gateway 7 as well

and following by similar intensity in gateway 3. The reason behind this outcome is assumed to be the same as hanging out as group.

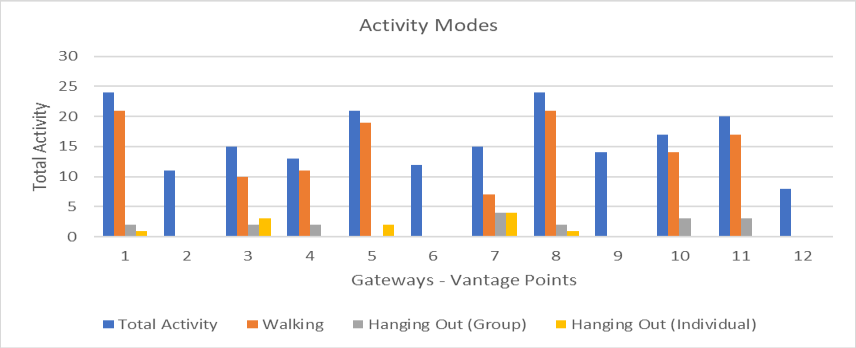

Figure 3. Activity Modes

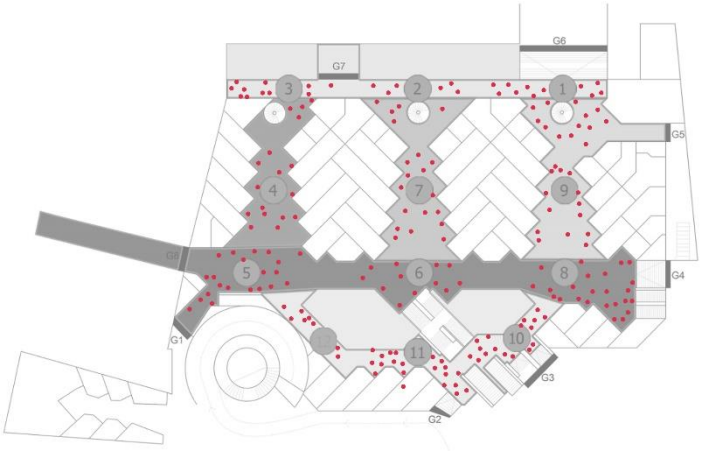

Figure 4. Behaviour Mapping of Total Activity Modes.

4. 2. Syntactical Results

The ground floor was analysed through syntax 2D to reveal the isovist parameters of the GBB. Figure 4, Figure 5, Figure 7, and Table 1 showed that gateway 6 is the highest and gateway 4 is the lowest in terms of isovist area. In Figure 5, occlusivity value showed that the upper part of the floor plan in the gateways numbered 1, 2, 3, and 11 have high intensity since they were obviously more occluded by other spaces compared to the other gateways. Regarding occluded areas, it was observed that there was mostly the hanging out activity. Furthermore, occluded areas were rather close to the open-air spaces. Hence, it seemed that the activities of hanging out were particularly active in terms of sitting, chatting, and smoking behaviours not only as a group activity but also individually.

Table 1. Interrelationship between Syntactic Values and Behaviour Values

Vantage Point & Gateway	Area	Perimeter	Drift	Occlusivity	Compactness	Circularity	Total Activity	Walking	Hanging Out (Group)	Hanging Out (Individual)
1	39.1	15.8	21.3	0.6002	2.469	64.23	24	21	2	1
2	75.6	30.6	11.2	0.4481	2.466	124.35	11	0	0	0
3	41.8	18.9	14.3	0.565	2.204	86.03	15	10	2	3
4	33.5	16.7	7.6	0.4191	2	83.92	13	11	2	0
5	76	31.1	14.7	0.384	2.438	127.84	21	19	0	2
6	78.8	29.1	2.3	0.4701	2.709	107.42	12	0	0	0
7	38.2	17.9	6.8	0.4314	2.133	83.97	15	7	4	4
8	62.8	25.8	13.8	0.4712	2.425	106.77	24	21	2	1
9	33.6	15.3	6.5	0.469	2.196	69.74	14	0	0	0
10	46.5	17.6	11.7	0.4381	2.64	66.82	17	14	3	0
11	40.1	14.5	15.2	0.6171	2.766	52.44	20	17	3	0
12	53.3	17.6	9.3	0.5446	3.024	58.31	8	0	0	0

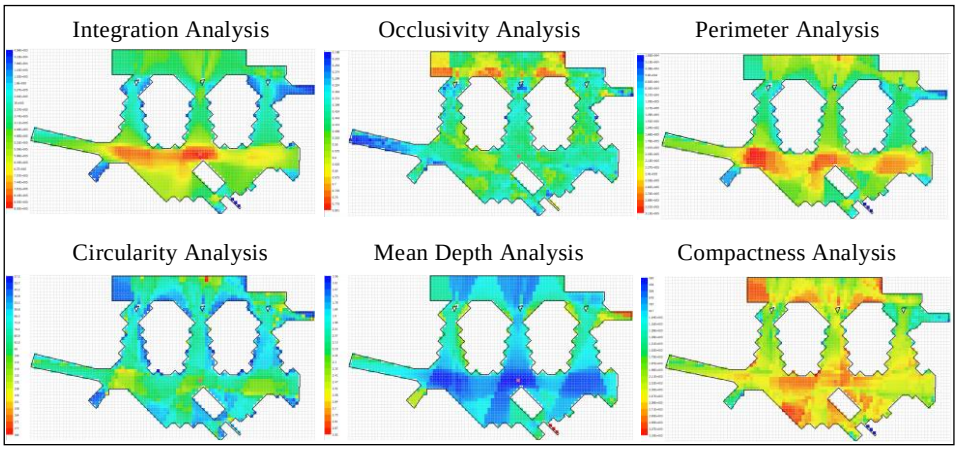

Figure 6. Isovist Measurands

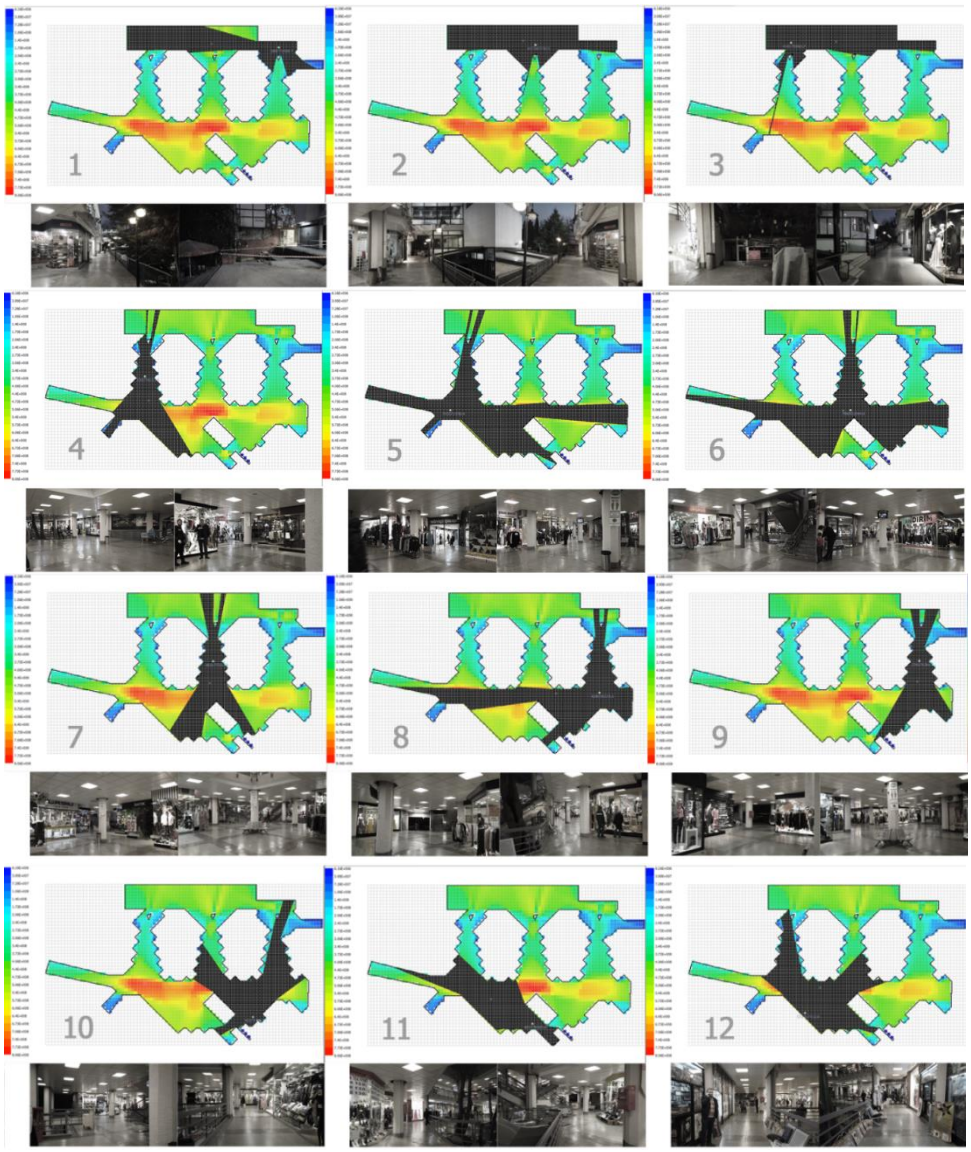

Figure 5. Isovist Area Analysis of Each Gateway and the Vantage Points

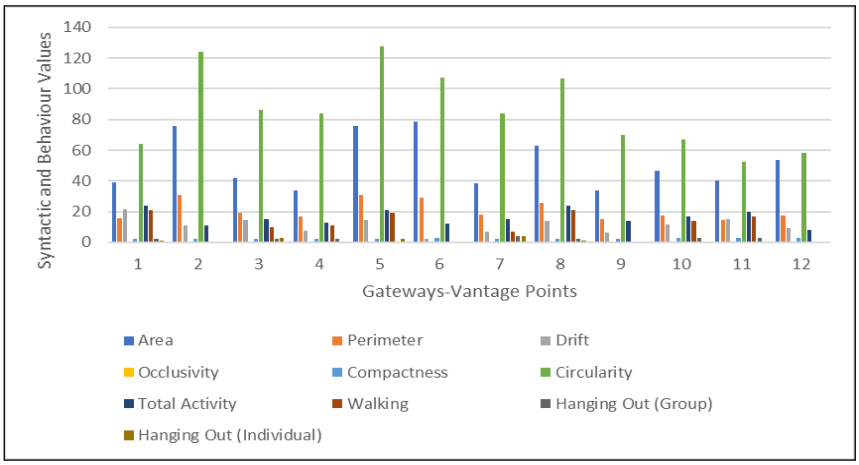

Figure 7. Interrelationship between Syntactic Values and Behaviour Values

4. 3. Statistical Results

Table 2 and Figure 8 shows the regression tests that are conducted between syntactical results and behavioural results obtained through SPSS and significant values ($p<0.05$) of Pearson correlation were found in the analyses. Each variable of activity modes was found and evaluated individually with isovist measurands to investigate the significant values. The significant values showed in the table that two out of the three activity modes of walking and hanging out as a group seem to be statistically significant. The correlations that were found as significant can be mentioned as follows: (1) the correlation between walking mode and *isovist drift* value were found statistically significant ($p=0.004<0.05$).

According to Lee et al. (2017) the higher intensity of drift value often defined as 'strength enticement' and 'visual pull' area. Drift, in space syntax, refers to the gradual changes that takes place in the spatial layout of a built environment over time. These changes can be caused by a variety of factors, including the actions and behaviours of the people, as well as changes in the way the space is used. Drift can have significant impact on the functionality of a space, as it can change the spatial relationships between different areas and alter the way of people move. This can affect the overall accessibility of the space, as well as its ability to support certain activities of functions.

Gateway 1 seems to be resulted as expected due to its high density of activity and the location opening towards the street. (2) The correlation of total activity and drift value found to be statistically significant ($p=0.008<0.05$), similarly as described in the previous correlation. (3) The correlation between hanging out as group and isovist area value found to be statistically significant ($p=0.04<0.05$), that can be supporting preceding studies that discuss wider spaces intrigue the activity of hanging out. Figure 8 illustrates the significant correlations between isovist measurands, graph measurands, and activity modes that revealed from regression tests.

Table 2. Multiple Regression Tests

ISOVIST MEASURANDS		SIGNIFICANCE VALUE	SIGNIFICANCE
Isovist Area	Total Activity	0.828	not significant
Isovist Perimeter		0.965	not significant
Isovist Drift		0.008	significant
Isovist Occlusivity		0.582	not significant
Isovist Compactness		0.717	not significant
Isovist Circularity		0.939	not significant

ISOVIST MEASURANDS		SIGNIFICANCE VALUE	SIGNIFICANCE
Isovist Area	Walking	0.669	not significant
Isovist Perimeter		0.786	not significant
Isovist Drift		0.004	significant
Isovist Occlusivity		0.622	not significant
Isovist Compactness		0.767	not significant
Isovist Circularity		0.908	not significant

ISOVIST MEASURANDS		SIGNIFICANCE VALUE	SIGNIFICANCE
Isovist Area	Hanging Out as Group	0.043	significant
Isovist Perimeter		0.072	not significant
Isovist Drift		0.443	not significant
Isovist Occlusivity		0.576	not significant
Isovist Compactness		0.400	not significant
Isovist Circularity		0.177	not significant

ISOVIST MEASURANDS		SIGNIFICANCE VALUE	SIGNIFICANCE
Isovist Area	Hanging Out as Individual	0.672	not significant
Isovist Perimeter		0.945	not significant
Isovist Drift		0.654	not significant
Isovist Occlusivity		0.766	not significant
Isovist Compactness		0.125	not significant
Isovist Circularity		0.558	not significant

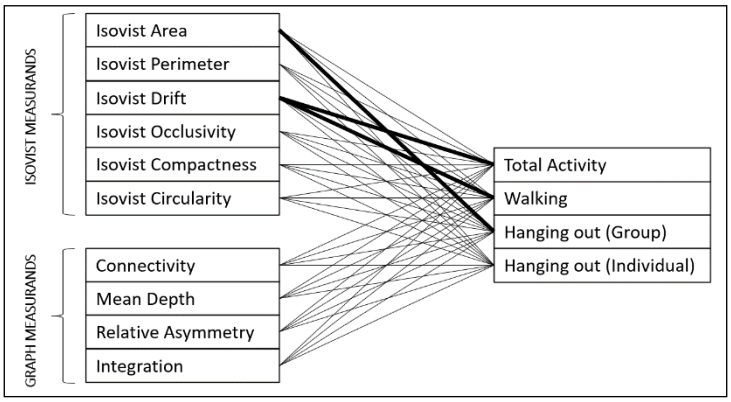

Figure 8. Significant Correlations Revealed from Regression Tests

In Figure 8, the correlations derived from regression analyses (Table 2) were illustrated. Forty correlations were established between the behavioural modes with the graph and isovist measurands of the GBB. Three of those were found to be significant in the level of 0.05 probability value and they are represented in bold lines. The first significant correlation showed that the isovist area of the setting is significantly correlated with hanging out activities in group due to the spaciousness of the setting. The second and the third significant correlations were found related to the isovist drift value showing that the total amount of activities and walking were found to be significantly correlated with the drift value. This result confirms the hypothesis of the study because the distances with the longest drift value of the spaces are usually on the route that opens to the street at both ends and it has been found that people move mostly on this route.

5. CONCLUSION

The outcomes obtained from the analyses provide many clues about the overall spatial configuration of Grand Beşiktaş Bazaar Building. Although the building is mainly built for the shopping activity, the mode of “passing by” due to the existence of connection to two different passages and other entrances oriented towards the urban streets dominated in

time. The data extracted from space syntax brought out evident information about how the isovist measurands are related to the pedestrian behaviours. The isovist analysis reinforced that the most used path is in the centre of the building. Occlusivity helped to support the information that occluded areas have intrigued the activity of hanging out both as a group and/or as an individual. Thus, it can be partially concluded that the building may be evaluated as a transitional building for pedestrians supporting their daily customs. However, according to the statistical results, some outcomes such as occlusivity and circularity values have conflicted with the total activity values. Surprisingly, the isovist area and isovist drift turned out to be statistically significant. This result might be due to the visibility level in the building that plays a vital role to lead the pedestrians moving along the spaces from one entrance to another that makes the building to facilitate as a transitional building or a passageway for the pedestrians.

REFERENCES

Agrawal, A. W., & Schimek, P., 2007, 'Extent and correlates of walking in the USA', Transportation Research D, 12(8), pp. 548–563.

Aksu, G. A., & Kucuk, N., 2018, 'Evaluation of urban topography–biotope–population density relations for Istanbul–Beşiktaş urban landscape using AHP', Environment, Development and Sustainability. doi:10.1007/s10668-018-0217-9.

Aultman-Hall, L., Roorda, M., & Baetz, B., 1997, 'Using GIS for Evaluation of Neighborhood Pedestrian Accessibility', Journal of Urban Planning and Development, 123, pp. 10-17.

Badland, H., & Schofield, G., 2005, 'Transport, urban design, and physical activity: An evidence-based update', Transportation Research D, 10(3), pp. 177-196.

Büyük Beşiktaş Çarşısı, 2010, 'Büyük Beşiktaş Çarşısı', retrieved January 10, 2022, from http://www.buyukbesiktascarsi.com/Carsimiz.php

Cervero, R., & Kockelman, K., 1997, 'Travel demand and the three Ds: Density, diversity, and design', Transportation Research D, 2(3), pp. 199–219.

Davis, L. S., & Benedikt, M. L., 1979, 'Computational models of space: Isovists and isovist fields', Computer Graphics and Image Processing, 11, pp. 49-72.

Ercetin, A., Kutlu, R., & Akbas, G., 2018, 'Grand Bazaar and Heart of Trade Sandal Bedesten', International Journal of Science, 9(2), pp. 1624-1629. doi: 10.21275/SR20220155306

Ewing, R., & Handy, S., 2009, 'Measuring the unmeasurable: Urban design qualities related to walkability', Journal of URBAN DESIGN, 14(1), pp. 65–84.

Ewing, R., Handy, S., Brownson, R.C., Clemente, O., & Winston, E., 2006, 'Identifying and measuring urban design qualities related to walkability', Journal of Physical Activity and Health, 3(1), pp. 223–240.

Eder, M., & Oz, O., 2017, 'Spatialities of contentious politics: The case of Istanbul's Beşiktaş neighborhood, çarşı footfall fandom and Gezi', Political Geography, 61, pp. 57–66. doi: 10.1016/j.polgeo.2017.06.008

Gehl, J., Kaefer, L. J., & Reigstad, S., 2006, 'Close Encounters with Buildings', Urban Design International, 11(1), pp. 29–47.

Google., 2020, . [Google Maps of Besiktas]. Retrieved November 14, 2020, from https://www.google.com/maps/place/Be%C5%9Fikta%C5%9F,+Sinanpa%C5%9Fa,+Be%C5%9Fikta%C5%9F%2F%C4%B0stanbul/@41.0432181,29.0041783,349m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x14cab7a02dde1ee7:0xc2a9388a2a080c63!8m2!3d41.0422066!4d29.0067037

Hess, P.M., 1997, 'Measures of connectivity', Places, 2(11), pp. 58–65.

Hillier, B., 2007, 'Space is the Machine: A Configurational Theory of Architecture', Cambridge University Press. (Original work published 1996)

Hillier, B., & Iida, S., 2005, 'Network effects and psychological effects: a theory of urban movement', Proceedings of the 5th International Space Syntax Symposium, 13–17 June 2005, Delft.

Hillier, B., Burdett, R., Peponis, J., & Penn, A., 1987, 'Creating Life: or Does Architecture Determine Anything?', Architecture and Behavior, 3(3), pp.233-250.

Hillier, B., Penn, A., Hanson, J., Grajewski, T., & Xu, J., 1993, 'Natural Movement or, configuration and attraction in urban pedestrian movement', Environment & Planning (B): Planning & Design, 20(1), pp.29-66.

Kubat, A. S., Ertekin, O., Eyuboglu, E., & Ozer, E., 2005, 'Movement Activity and Strategic Design Study for Istanbul's Historical Galata District, Proceedings of the 5th International Space Syntax Symposium, 13–17 June 2005. Delft: Techne Press, pp. 565–579.

Lee, J. H., Ostwald, M. J., & Lee, H., 2017, 'Measuring the spatial and social characteristics of the architectural plans of aged care facilities', Frontiers of Architectural Research, 6(4), pp. 431-441.

Ozbil, A. N., 2010, 'Walking to the Station: The Effects of Street Connectivity on Walkability and Access to Transit', PhD Thesis, College of Architecture, Georgia Institute of Technology.

Ozbil, A. & Peponis, J., 2007, 'Modeling Street Connectivity and Pedestrian Movement According to Standards GIS Street Network Representations', In: KUBAT, A., ERTEKIN, Ö., GÜNEY, YI., EYÜBOĞLU, E., (ed.) Proceeding of the 6th International Space Syntax Symposium, Istanbul, Turkey.

Ozbil, A., Yesiltepe, D., & Argin, G., 2015, 'Modeling walkability: The effects of street design, street-network configuration and land-use on pedestrian movement', ITU Journal of the Faculty of Architecture, 12 (3), pp.189-207.

Penn, A., Hillier, B., Banister, D., & Xu, J., 1998, 'Configurational Modeling of Urban Movement Networks', Environment & Planning (B): Planning & Design, 25, pp.59-84.

Peponis, J., Hadjinikolaou, E., Livieratos, C., & Fatouros, D.A., 1989, 'The Spatial Core of Urban Culture', Ekistics, 56, pp.43-55.

Peponis, J., Ross, C. and Rashid, M., 1997, 'The structure of urban space, movement and co-presence: The case of Atlanta', Geoforum, 28(3–4), pp. 341–358.

Read, S., 1999, 'Space syntax and the Dutch city', Environment and Planning (B): Planning and Design, 26, pp. 251–264.

Sayılı, A., 1988, 'The observatory in Islam: and its place in the general history of the observatory', Türk Tarih Kurumu, Ankara.
Syntax 2D Software, University of Michigan [Computer Software]., 2010,. Retrieved from https://taubmancollege.umich.edu

SPSS (Statistical Package for Social Sciences) software, IBM [Computer Software]., 2019, Retrieved from https://www.ibm.com/tr-tr/products/spss-statistics

Tokatli, N., & Boyaci, Y., 1999, 'The changing morphology of commercial activity in Istanbul', Cities, 16(3), pp. 181–193. doi:10.1016/s0264-2751(99)00015-3

Verdil, A., 2007, 'Mekan-Davranış İlişkisinin Dönüşümü: Alışveriş Merkezlerinin Mekansal Dizimi Yöntemiyle İncelenmesi', Master Thesis, Department of Architecture, Istanbul Technical University.

Verdil, F. T., 2006, . 'Alışveriş Mekanlarının Oluşumu/Kurgusu Üzerine Bir Değerlendirme', Master Thesis, Department of Architecture, Istanbul Technical University.

Wohl, S., 2015, 'The Grand Bazaar in Istanbul: The Emergent Unfolding of a Complex Adaptive System' International Journal of Islamic Architecture, 4(1), pp. 39–73. doi:10.1386/ijia.4.1.39_1

REUSE of EDİRNE BALLOON HANGAR BUILDING in the LIGHT of OTHER SIMILAR PRACTICES of the PERIOD

ULUSAL KİMLİK VE KÜLTÜREL MİRAS SORUMLULUĞU BAĞLAMINDA EDİRNE BALON HANGARININ YENİDEN KULLANIM ÖNERİSİ

Murat Seçkin Puyan[1], Gertrud Olsson[2], Kutalmış Samet Bayraktar[3]

[1]Trakya University, Faculty of Architecture, Department of Architecture
seckinpuyan@trakya.edu.tr
[2]University of Gothenburg, HDK-ValandCampusSteneby-Academy of Design and Crafts
gertrud.olsson@hdk.gu.se
[3]Trakya University, Faculty of Architecture, Department of Architecture
kutalmisbayraktar@trakya.edu.tr

ABSTRACT

Balloons, which have essential places in early aviation history, first served in civil aviation and later took charge of military purposes (e.g., Parseval, Schütte-Lanz, Zeppelin). In this study, we delve into the examples of balloon hangars (sheds) that are aeronautical architecture designed as off-duty spaces and spatial sheltering enclosures for the balloons. It is known that in aviation history, balloons expeditiously became prevalent in a short span of time by military urges. Yet, later, by reason of the alteration of military aviation doctrines, production rates decreased due to the cutback in their usage areas. Our study on the balloon hangars deals with the structural heritage of these air vehicles. It includes ideas on how to re-use the buildings through contemporary examples of historical aviation hangar alterations. The hangars are built with various materials and different techniques and serve as spatial protection for the balloons. Accordingly, Hangar Y (1879) in Paris Hangar (1917) were investigated around the hub of our research on Edirne Balloon Hangar (1912). The first of these is Hangar Y, built in France, the oldest surviving example of a balloon hangar in the world. The other is the Copenhagen Hangar, erected in Denmark. In this study, the history of Edirne Balloon Hangar is first investigated. Thus, equivalents to the other examples of hangars have been examined, including the value of belonging to a specific place. In addition, the historical context of the heritage has been considered. Edirne Balloon Hangar was constructed to shelter and park a lighter-than-air aeronautical vehicle, which is currently non-functional, disused, and abandoned. The Hangar is pivotal because the balloon was considered an advanced technology for the 1st Balkan War, where warplanes were used for the first time in Europe and myriad technologies could be tested on battlefields eve of World War I. The hangar was not designed as a makeshift set-up but constructed permanently. Edirne Balloon Hangar, the oldest combat balloon hangar in the world, also constitutes a significant early example of Turkish reinforced concrete construction history. To gain a new functionality for the Edirne Balloon Hangar, we have compared it with the examples above from France and Denmark. This architectural structure bears its conspicuous hallmark considering its historical responsibility. The paper discusses how to give a new function to the hangar.

Keywords: Balloon Hangar, Aviation, Military Architecture, Reuse, Alteration, Modernism

ÖZET

Tarihi binaları yeniden tasarlamanın karmaşık süreci, bu binaların tarihi değerlerini koruyarak geleceğe aktarmak için bugüne uyarlamayı içermektedir. Çalışmada Edirne Balon Hangarı (1912) kültürel miras açısından ele alınmaktadır. Tarihi bir balon hangarının yeniden kullanımı için öneriler hazırlarken, binaların ve yapıların sadece fiziksel nesneler değil, aynı zamanda çevreyle derindenbağlantılı sosyal

ve kültürel varlıklar olduğu fikrinden yola çıkarak, "aidiyet" kavramı üzerinde durulmuştur. Tarihi binaların içinde bulundukları toplulukların kültür ve dönemsel yaşam biçimleri de önem taşımaktadır.

Bu bağlamda beton malzeme (Edirne'de modaya uygun modernist beton malzeme ile inşa edilen ilk bina), şehrin dış mahallelerindeki coğrafi konum ve eski bir savaşta askeri hangar olarak kullanılan binanın kendisiyle ilgili olarak gözlem ve değerlendirmeler açıklanmıştır. Edirne balon hangarı için geçmiş-şimdi-gelecek sorularını tartışmak için benzer iki balon hangarı örneği üzerinde literatür taraması yapılmıştır. Bunlar, 1884'te Paris'te bulunan Hangar Y (çelik, cam, tuğladan yapılmış) ve 1917'de Danimarka'da yapılmış Kopenhag Hangarı (ahşap)'dır. Günümüzede Hangar Y, güncellenmiş bir turist ve sergi alanına dönüştürülürken, Kopenhag Hangarı bir binicilik okulu olarak kullanılmaktadır. Çalışma, şehrin sakinleri ve kültürel ihtiyaçları ile ilgili olarak, Edirne Balon Hangarı'nın gelecekteki yaşamı için sorumluluğa odaklanan bir tartışmayla sonlanmaktadır. Bu araştırmada, hangarla ilgili benzersiz özelliklerin ve zorlukların belirlenmesine yardımcı olmak ve benzer nireliktedeki tarihi yapıların yeniden kullanımlarına yönelik geliştirilecek kapsamlı tekliflerin hazırlanması için bilgi sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Balon Hangarı, Havacılık, Askeri Mimari, Yeniden Kullanım, Tadilat, Modernizm*

1. INTRODUCTION

Edirne Balloon Hangar is crucial in subjects such as Turkish military history, Balkan war heritage, and World aviation heritage, and an important example of Turkish early reinforced concrete structures (Zamacı, 2011: 205; Özgüven, Zencirkıran, Alkan, 2020: 289, 293, 296; Almaç, 2022: 193).

We have visited Edirne Regional Board for the Protection of Cultural Heritage to examine the present and future status of this building, which has architectural heritage features in many respects. We had the chance to peruse the register file about this structure from the institution's archive library. By the archive seeking, it has been inferred that the Edirne Regional Board for the Conservation of Cultural Heritage opposed the road project due to the predictions that there would be difficulties in the protection of the building due to the road project to the 1st Regional Directorate of the Highways. However, the correspondence showed us that both institutions could not understand the importance and sense of this architectural heritage. Our study both addresses the architectural history of the building and reveals a scientific-architectural responsibility by associating it with the examples of preservation and survival of similar structures worldwide.

2. THE STORY OF EDİRNE BALLOON HANGAR

For the Edirne Balloon Hangar research, one of the first reference guides is Kural's (1975) work titled *Kuruluş Yıllarında Türk Askerî Havacılığı Belgeleri (1909-1913)* [in English Turkish Military Aviation Documents in the Founding Years (1909-1913)]. In his opus (Kural, 1975: 109-120), the military discussions and decisions on establishing a balloon squad for the Edirne redoubt group are apparent. Published correspondences[1] commenced on April 10, 1910, according to the Gregorian Calendar [March[2] 28, 1326, according to the Rumî

[1]The publication is mainly based on the transliteration of military archives from Ottoman Turkish to Modern Turkish.

[2]Although March is also a month name for Rumî Calendar, Rumî Calendar's March did not superpose with Gregorian Calendar's one every year (Tarih çevirme kılavuzu, n.d.)

calendar (Ottoman Julian calendar)]. The contents of this first document are as follows itemizing and shortly:

- A balloon will be procured for Edirne Redoubt (it, literally, stated as “Edirne Kalesi” means "Edirne Fortress") and therefore purchased.
- In addition to the balloon, the required pieces of equipment will be provided to operate the balloon.
- One million-odd thousand kuruş (piaster) allocated in the bank will have been used for all these works. However, before the purchase-sale transaction, (other) balloon factories in Germany and France will also be visited to seek competitive discounts on the final price.
- It was supposed that the balloon would have been delivered to Edirne within three months as a condition for the purchase and sale transaction, which will have taken place under the responsibility of the Rider company in Augsburg, Germany.
- 5.It was also ordered that an officer (technician) from the factory be sent to assist with the installation of the balloon to be included in the contract.

In the same compilation work, no other correspondence document belonging to the 1910 Gregorian year was shown about the Edirne Balloon. The subsequent document correspondence date after April 10, 1910, belongs to the date of January 8, 1912, Gregorian calendar (according to the Rumi calendar, 26 Kanununuevvel 1327) (Kural, 1975: 110). In summary, the following information can be found:

- The document is confidential,
- This document is a response to another memorandum two days ago (indicated as “the response to the private memorandum with the date belonging to Kanunuevvel, 24 1327 and registered by the number of 6900”), which was not actually showed in the book,
- When would the ordered balloon be delivered,
- Preparations would be made vicinity of Edirne on due to its protection so that the balloon would not remain uncovering and vulnerable before it could reach.

Brigadier General Mahmud Bin Hüseyin, the Deputy Chief of General Staff, signed this second document about Edirne balloon. In another detail, it is seen that an internal correspondence/communication network was inspected with the expression “…*expeditiously to the branch of the redoubts region” and again with the date of “the 27th of Kannuevvel, 1327*.”

The third document published in the compilation work of Kural (1975: 110-111) has two different dates and again features the signature of Brigadier General (Mirlivâ) Mahmut Bin Hüseyin. The first of these dates is 7 Kanunusani 1327 according to the Rumi calendar and 20 January 1912 according to the Gregorian calendar. The second date is also readable as 9 Kanunusani 1327 according to the Rumi calendar and 22 January 1912 according to the Gregorian calendar. Another detail is that the 3rd document published is, in fact, an appendix of the previous date, with the statement “*An addendum to the memorandum dated 28 Kânunuevvel 327* (10 January 1912).” However, the predecessor document that should be before 3rd released document, which is presented to the reader and is an annex of another document, is not included in the compilation. The chief feature of the 3rd published document in terms of our research subject can be highlighted as follows:

It states that the projects of the building complex to be erected for the protection of the balloon, which is ordered for Edirne Redoubt (literally means "*Edirne Fortress*") by whom the authorities had signed the contract and made the payment programme, would be delivered to the inspectorate by the factory. Another notable result, which Fethi Kural had not transliterated in his sequential armed service correspondence compilation, yet which we might deduce from the content of the third correspondence paper, is the military-extraction debate on which sub-institution is responsible for the construction that planned to build. We can read this as it is published in his compilation (translating it in the closest form to English): "*Since the aforementioned plans were handed over to the inspectorate this time, a copy was sent to the 4th Corps Command, and (informing that) it is definitely not the duty of the Commission of Rampart Construction* (the original name *'İnşaatı İstihkamiye Komisyonu*') *to build such structures. The Corps Command will be strongly informed that the said commission is busy with the ongoing construction of the redoubt, that the redoubt(s) is (are) requested to be completed as soon as possible and that the said building complex should be built by the Corps Command and Stronghold Area Commands* (original name '*Kolordu Komutanlığı ve Müstahkem Mevki Komutanlıkları*') *until the arrival of the balloon* (to the place of duty). (Also) *the following memorandum was presented to the Chief of Staff* (original in Ottoman Turkish '*Erkan-ı Harbiye Dairesi'* equivalent name in Modern Turkish '*Genel Kurmay Başkanlığı*') *for the purpose of notifying the inspectorate in writing with an urgent memorandum if the situation was found suitable due to the season being unsuitable for construction*. […]" Succinctly, the text states that the construction of the hangar is not under the responsibility of the "*the Commission of Rampart Construction* (*İnşaat-ı İstihkâmiye Komisyonu*)," that is, the commission established for redoubt type fortress constructions, and assigns the responsibility to "*the Corps Command and Stronghold Area Commands* (*Kolordu Komutanlığı ve Müstahkem Mevki Komutanlıkları*)." Furthermore, the person undertaking the correspondence stated that the commission was utterly engaged in the ongoing construction of the fortress. It can also be apprehended that the commission dealing with the construction of the "*Edirne Fortress*" (more precisely, the redoubt groups) had adopted a hesitant approach to the implement a reinforced concrete structure by arguing the suitability of seasonal conditions for the Edirne Balloon Shed construction. This approach might be understandable, considering that the building is an early example of the reinforced concrete building technic, which is a novelty for the period.

In the sequential correspondence signed by the Commander of the Fourth Corps (General), "*Abuk Ahmet*," published as the fourth document in the opus (Kural, 1975: 110-111), three articles are briefly presented. Briefly, it can cite as follows:

- For the balloon, which is ordered from Germany and arriving shortly, as presented previously by a sketch to the Ministry, to earmark the area between the "*Projöktor* (Projector, Searchlight?) *Warehouse*" and "*Palahor Stream*" across the Edirne Central Hospital with the surrounding parts of the building due to its establishment and preparation, and to supply the material, and to gather the storage of the material over there and to begin the construction work quickly,
- Having many inconveniences in the wooden construction of the aforementioned hangar, as shown in the depiction sent to the Prime Ministry,
- To allow the hangar (as mentioned above) to be constructed as reinforced concrete until mid-May for the balloon that will arrive disassembled,
- In the research, we need to pay attention to calendars for the construction program of the hangar. Distracting calendar issue that is critical in terms of dates is that the

middle of May 1328 of the Rûmî calendar coincideswith 1912's end of May in the Gregorian calendar.

In the source (Kural, 1975: 112), the fifth document published about the Edirne Balloon is on March 8, 1328 (March 21, 1912) by the Rûmî calendar. The subject of this document briefly is the provision of the necessary conditions for the balloon to transport through Austria-Serbia and Zibifce (currently named as Žbevac) since it is estimated that the balloon in Augsburg, Germany, will not be able to get transmitted to the territory of Bulgaria. Ferik[3] Hüseyin Hüsnü Pasha is the only person with a title in the document besides his name. The document (6th) dated March 12 1328 according to the Rûmî calendar (and March 25, 1912 according to the Gregorian calendar,) is to inform "*to Monsieur Fris Proksiper*, *the Contractor of the Balloon Park*," owing to the arrival of the balloon via Zibifce (Žbevac) was obligatory and its arrival in Edirne on the certain decided date (Kural, 1975: 113). Thanks to this document, we understand that the contractor of the hangar construction is Frisch (Frisch) Proksiper. The one numbered 7, just like the 6th one, is signed by Hüseyin Hüsnü Pasha and as a response to Frisch (Frisch) Proksiper, it presents an objection against a dispute regarding the freight of the balloon's arrival to Edirne. By the eighth document, we discover that the business address of the contractor, Frisch (Frisch) Proksiper of the balloon park (hangar), is in the address located in the Voyvoda Han (Commercial Office Block), which is around the district of Arap Mosque, on the Bankalar Avenue, Number 19, Beyoğlu-İstanbul, as presently neighbourhood-street details. The document (8th) is themed on the supply and price of the chemicals required for the balloon. In the documents of Kural's transcription compilation study, it is the name mentioned that the person with the title of "Balloon Contractor" and whose surname is Proksiper, is also cited as "*the representative businessperson*" of Parseval Factory, İstanbul by some works (Çelik, 2004: 60; Yalçın, 2022: 91). Karacagil (2012: 81) states the full name of this company in the parts of his work: "*Parseval Luftfahrt Flugzeug Gesellschaft*."

3. EDIRNE BALLOON HANGAR TECHNICAL FEATURES AND ITS CURRENT STATE

Edirne Balloon Hangar, located in Edirne Central City County town, Kemerler Quarter, block 1163 and parcel number 126, is remained on a channelizing traffic island area that will be formed between the road curves (different angled curvatures) by the round-trip connections of the Pazarkule Junction project. The link is planned to provide the transition from the European Highway to the Pazarkule Connection Road, which is currently under construction. The balloon hangar, also recently shown by google maps, became visible in the online map web application as "*Osmanlı Balon Hangarı* [lit. means *Ottoman Balloon Hangar*]" upon the application of Kürşad Malkoç (Google Maps, n.d.). Link road construction activities are not visible on Google Maps, but are visible on Yandex Maps (Yandex Maps, n.d.). The building inventory is under the responsibility of the Edirne Regional Directorate of Highways (Özgüven, Meral, Alkan, 2014: 2). However, its ownership is seen in the Treasury of Finance of Türkiye (Almaç, 2022: 189).

The fact that fires cause disasters often have resulted in the prominence of construction practices with reinforced concrete technology resistant to fire in Türkiye (Karahan, 2015:

[3]Ferik is a military rank attached to the army unit. After the abolition of the Janissaries, one of the seven units that formed a corps in the Ottoman army was called Ferik. Ferik-i first (Ferik the superior): Lieutenant General. Ferîk-isanî (Ferik, the posterior): Major General (Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, n. d.).

67). As reflected in the archival research above, in deciding on the reinforced concrete technique for the construction of Edirne Balloon Hangar, likely the impulse to turn to this technique can be considered in the face of social pyrophobia when it might find thinkable the fact that even the Çırağan Palace was the victim of fire incident shortly before the construction date of the Edirne Balloon Hangar (Karahan, 2015: 68). The period was when insurance companies did not vouch for wooden structures.

The structure is located at a strategic front area where Edirne's defence group buildings are often located (Özgüven, Meral, Alkan, 2014:2). The hangar has an architectural grammar in the A-B-A formation symmetrically. The structure consists of a main space in the middle, which corresponds to the lexical meaning of the hangar (B part of the A-B-A grammar), where preserving the off-duty state of the balloon, as well as a space organization flanked ambidextrously (Aright &Aleft). The spatial organization of three various sections has been designed affording the task-function expected from the building. The space arises from stretching the far most points belonging the x and y axes of the total area factors out of the measures of 23.4 m x 30.2 m (Almaç, 2022: 190). The distance between the walls ($|y_{ABA} - 2y_A|$) of the middle main area is 9.8 m.In the form of the drop-vaulted top is covering the main part of the hangar.On the convex surface of the vault, the beams and girders create intersectional framing, in which the cover is joisted by seven beams (every 4 - 4.5 meters: Özgüven, Zencirkıran, Alkan, 2020: 293) and five longitudinal girders (x-axis) are strengthened aside from the bilateral springer lines.Theside span connected to the main body have a one-way sloping reinforced concreter of creating much smaller architectural volumes than the middle part due to the porchroof. Beams perpendicular to those in the long direction on the convexsurface of the one way inclined porchroof and in the long direction following the slopingface of the roof forms a structure cassette. The beams in the long direction contrubutes the strength of the carriersystemby holding on to the body walls falling between the window opening series of the building. The interior perspective, which proceeds with such scarves on the sidewings of the building, is in a form that creates a series of flying buttresses in an imagination where the top cover is removed. Such a series, which clings to the low vault in the middle, promises a very pleasant industrial building aesthetic. In the separts, the room organization has obviously been created. Presumably, the room screated here are to carry out the chemical and mechanical maintenance of the balloon and to be used as a warehouse for supplies.

The building is located in the Northeast-Southwest (let's say x-axis) direction (Almaç, 2022: 190). In the old photographs, it is seen that the entrance and exit of the balloon to the hangar is from the Southwest side (Şehbal, 1912: 149). In addition, in the archive photographs, it is seen that the Northeast façade has been closed (Kurter, 2009: 185; Özgüven, Zencirkıran, Alkan, 2020: 290). This suggests that theentrance and exit of the balloon could have been made from a single direction. The wall on the northeastern façade today was completely demolished up to the level of the vaults tirrupline, and then it was built with fire bricks up to the window opening level on the main walls of the vaulted structure. Bricklaying interventions to thebuilding are also frequently encountered in closing th ewindow openings.

The row of openings in the structure is seen at two different levels. There are body-level windows in the side spaces with a porch-roofed top cover. There are 4 windows in total on the x-axisfaçades of the sidespaces. These correspond to the sides of the main space openings. There are also openings in the y-axis direction at body level. On the northwest façade, thereare 5 windowsand 2 doors at body level. On the southeast façade, it is seen that one of the doors was closed while it is expected to be a symmetrical repetition of the

northwest façade. Therefore, it counts as 5 windowsand 1 door. The window openings are arranged in a place where the main part of the building will be below the attachment points of the side porchsloped roof and the stirrup. There are 7 windows on bothsides of the X-axis. Those on the northwest façade were built with perforated bricks. Three separate window groups that have not survived are identified from the archive photographs on the upperpart of the destroyed wall of the Northeast façade mentioned above. In addition, there are also openings at the body level.

The building is the oldest known reinforced concrete example in Edirne. It is known that Istanbul Sarayburnu Hangar (1910/1911) is the first of there inforced concrete buildings belonging to theMinistry of War (Karahan, 2018: 87). In that case, Edirne Balloon Hangar, which was started to be built at the beginning of 1912, is one of the leading structures for the Ministry of War. 1912 was the year when anothe rinnovation with cement binder came for Edirne. Karahan's (2018: 110-111) thesis study reveals the records of 20 cm x 75 cm x 30 cm pavement borders orders in 1912, the part facing the road with chamfers. Since the building is a hangar, it covers a huge opening with a low vault, evoking a sense of awe about the place. There inforced concrete vault system (Almaç, 2022: 193), which was seen to be comewidespread in Europe after the secondhalf of the 19th century, was designed in this structure as connected to a military balloon that needed a wide opening (Özgüven, Zencirkıran, Alkan, 2020: 296). It is not easy to understand that the structure used such a massive material and construction system for a collapsible balloon.

COPENHAGEN HANGAR and TECHNOLOGICAL MODERNISM

The Copenhagen Hangar (1917) was built five years after the Edirne Balloon Hangar. The conditions differ between Turkey and Norden, not least related to culture, climate, and geographical distance. At the same time, similarity around the concept of a military hangar is present, as is the belief in modernism. Thus, the balloons follow a modernistic thought-an architecture built with a function- and emphasize the substantial role – in our examples, of storing military balloons.

The Danish Hangar (*Ballonhangaren* in Danish) is placed in the district of Amager in central Copenhagen. The building measures 18 meters height to 15 meters wide and is 40 meters in length. The hangar aimed to store the military gigantic observation balloons. Therefore, the hangar is built as a container to store the balloons, so it accords with the principle of "*form follows function*." The American architect Louis Sullivan coined the statement in 1896 and gave the whole idea to describe modernism and the concept behind modern architecture. It was built almost entirely of timber as a barn with strict geometry. The Copenhagen Hangar is still well preserved.

As a background, the building structure served as a balloon hangar for twenty years until 1937, when airplanes took over as observers. Then the balloons were no longer needed. During World War II, German soldiers used the hangar for their own purposes, and after the war, allied refugees used the building to live in as dwellings. In 1961, the building was transferred to children and young people for horse riding training and has had the same purpose since then. The site and the building are a unique cultural heritage in the middle of central Copenhagen. In connection, there is the Balloon Park, i.e., a barracks camp from the 1880s built to accommodate artillery and balloon crews. Today, the park is a small residential area with a nature and recreation area for exercise, school classes and sunbathers.

In 2017, the Danish company “Realdania By &Byg” bought the Copenhagen Hangar and started the restoration. The riding club” Ride klubben Ride venner” is assured of being able to continue using the hangar. Realdania By &Byg has replaced unusable barns and stables on the property with a new riding hall, an outdoor riding track fold and a stone mill for collecting rainwater (Wiene, 2021: 5). As mentioned, the unique balloon hangar is well-built and intact after over a hundred years of use.

Back to the structure of the balloon hangar is built in a wooden frame system consisting of a vast open hall with original windows, a side building in heavy masonry, and the original monumental opening and gate. The balloons for which the hangar was designed had a circumference of 25 meters in diameter and 9 meters in length – similar in size to a blue whale (Wiene, 2021: 9). The balloon was towed into place and stored in the hangar on the common at Amager. When the balloon was used, it was filled with (extremely flammable) hydrogen.

THE EXAMPLE of HANGAR Y

Another proposal example that can provide a blueprint for the conservational future of Edirne Balloon Hangar is "Hangar Y" (*Divisare*, n.d.), the oldest surviving balloon hangar in the world, located in the southwest of Greater Paris. Hangar Y is a place that witnessed critical historical events, just like the Edirne Balloon Hangar (*History of the site - Hangar Y*, n.d.).

The defeat of France by the Germans in 1871 (*The Franco-Prussian War*) spurred the French to develop superior warfare technologies (Driver, 2002: 243; *Hangar Y Meudon – Historique*, n.d.). Accordingly, military engineer-captain Charles Renard[4] is known to have come to Chalais-Meudon in 1877 or earlier to try innovations in aerospace technologies (*Envols a Meudon - juillet 2006- festivals cerfs-volants et jardins du vent*, n.d.; *History of the place - Hangar Y*, n.d.; UNESCO World Heritage Centre, n.d.). The Chalais-Meudon region is known to have hosted aviation studies since the end of the 18th century after the French Revolution, and various ateliers have allowed these studies (Guttman, 2017; *Hangar Y Meudon – Historique*, n.d.). Chalais-Meudon is a vast landscape designed by the prominent 17th-century landscape architect André Le Nôtre (*Domaine national de Meudon*, n.d.) for the elite close to the Royal family about centennially before the French Revolution (*History of the place - Hangar Y*, n.d.).

In one sense, Hangar Y was built in 1879 with spolia materials in the area where it is located now (*History of the place - Hangar Y*. n.d.; *Hangar Y Meudon – Historique*, n.d). On the hub of Paris at the “*Palais du Champ de Mars*,” named explicitly on the map (*Exposition universelleinternationale de 1878*, n.d.; *Plan de l’expositionuniverselle de 1878 avec ses annexes*, n.d.) as “*the Grand Gallery of Machines*[5] *[Galerie des Machines (Section Françaises)]*,” which was created temporarily for the exhibition by the engineer (in some

[4] Although Charles Renard made his name known to the world with his balloonist studies, it is known that he also rendered gliding experiments in 1873 (Jarrett, 2002: 58). Probably, he might have likely carried out these works in the vicinity location of Chalais-Meudon, too.

[5] In the 1878 photographs of the gallery, it identically seems the metal elements that frame Hangar Y (*La Galerie des Machines de 1889*, 2017).

sources, he is titled as also the architect) Henri de Dion[6] for the Expo-1878 (then "*L'exposition Universelle*") (*Domaine national de Meudon*, n.d.; *History of theplace - Hangar Y*, n.d.; UNESCO World Heritage Centre, n.d.). Thus, the extracted components from the Gallery of Machines of Expo-1878 became the fundamental source[7] of Hangar Y, built one year later (*History of the place - Hangar Y*, n.d.; *La galerie des machines de 1889*, 2017). The building was reconstructed as a hangar (rebuilt from the beginning), and side wing areas emerged and extended depending on the structure's new function. Thus the new structure reached the new sizes of 70 m x 24 m x 26 m (*Divisare*, n.d.; UNESCO World HeritageCentre, n.d.). The name of the hangar was coined by the parcel name (*History of the place - Hangar Y. n.d.*; *Hangar Y Meudon – Historique*, n.d.), which coincided with the military city plans of that period, "the parcel Y."

Hangar Y, which stretches to the Northeast-Southwest axis, has an architectural grammar with a central nave, is frequent in hangar-type buildings and evokes awe-inspiringly sanctuary architecture. Considering the side parts shed by the lean-to roof and the central nave, the interior has a three-nave form. The old photographs of the building prove that the Northeast façade of the building was the front façade. The aeronautical items' entrances and exits happened from that Northeast side. The Southwest façade got utilized as the rear façade (*Envols a Meudon - juillet 2006- festivals cerfs-volants et jardins du vent*, n.d.). The building represents 19th-century industrial buildings admirably with its architectural form and material/technical features, which are impressive in the form of the structure (*History of theplace - Hangar Y*, n.d.). The Hangar Y shed light upon a definitive turning point within the metal design of the late 19th century. At this time, Henri De Dion designed the cross-section cultivated in two components for a pontoon frame vault, a method afterward taken up by Eiffel. Its volume discharged up to the edge is intriguing for aeronautical utilization (*Hangar Y Meudon – Historique*, n.d.).
The edifice is formed within the structural iron I-profile frame carcass. The edifice is formed b the structural iron I-profile frame carcass (*Envols a Meudon - juillet 2006- festivalscerfs-volants et jardinsduvent*, n.d.). Structural iron I-crosssectional profile frame elements rise on masonry footings rising from the ground. These are 15 pieces in one direction. It is possible to see from the old photographs that the transverse beams were formed under those masonry pad foundation footings (Hannem, T., n.d.).

In addition to the central nave, just like in the Edirne Balloon Hangar, the building has side naves were covered by lean-to sheds. However, they are flanked as side aisles (A-B-A structural grammar) because they do not have wall separations (*History of theplace - Hangar Y*, n.d.). These side sections also house the mezzanine floor, too. The rise of the mezzanines in the building without wall brackets has created galleries facing the middle of

the building under the lean-to top. Vertical circulation is provided to the mezzanines employing welded steel stairs, which are similar materials to I-flange beams, both the main structural element in the building and creating industrial aesthetics. The harmony between the building elements and the material texture of these stairs, which we realized after comparing the old and new photographs, has been read as an attitude that respects the

[6]The world-famous architect Gustave Eiffel is known that have taken lectures from Henri De Dion (*History of the place - Hangar Y*, n.d.).
[7]This is said mainly for the metal components of the building (*Divisare*, n.d.; *Domaine national de Meudon*, n.d.).

continuity of aesthetics. This additional application is right and left symmetrical *Envols a Meudon - juillet 2006- festivalscerfs-volants et jardinsduvent*, n.d.).

The body walls of the building were applied with exposed brick mesh. In the restoration of the Northeast façade of the building, it can be distinguished by looking at old photographs that the old identical façade is discarded for the application of tempered glass, which completely covers the façade through both the brick masonry body wall and the small float glass openings. It seems that the renovation strategy of the edifice was executed with a contemporary material application. The building's front façade (Northeast) is glassed; thus, its monumentality is revealed with transparency (Divisare, n.d.). Seeming that the material is attached with aluminum profiles in the tempered glass screen, which both determines the entrance and forms the transparent facade of the building. While creating the aluminum profiles, a naive oculus form was happened with the profiles at right angles to each other as part of the glass screen design. The arrangement evokes the "Rose Window[8]," which we frequently encounter in historical art movements which began during the Gothic Period (Hangar Y Meudon – Historique, n.d.). The junction of the I-flange beams, which are also the load-bearing structure of the building, with the aluminum profiled glasses is provided by a chrome-plated intermediate element between the iron surface and the glass screen, which both strengthens the thermal insulation and the transition from the transparent to the dark metal surface is provided by the aesthetic mediation of another metal with high reflective properties.

While the upper cover of the central part of the building was provided with a lead-coated gable roof, the wing parts were again supplied with a lead-plated single-sloped top. When we look at the front façade of the building, we can see that the top cover of the central part is provided by the continuity of the pseudo-four-centred arch. Looking at the top cover from the inside, we see panelling as a wood application. Structural iron I-profile frame elements, which form the main skeleton of the building, are gathered here in the form of iron bow barrel-type pitched roof iron trusses, bending in one direction to the other.
One of the most important revolutions in aviation history, the dirigible "La France," in which a controlled flight took place (9th of August 1884), where a man could return a flying machine from where it took off, was designed and preserved in Hangar Y (Renard & Krebs, 1884: 193-195; Kansu, Şenöz, Öztuna, 1971: 69; Coët & Chanetz, 2008: 1). Hangar Y was used for balloonist tasks until the end of World War I (1918), when the French and their allies were victorious (*History of theplace - Hangar Y*, n.d.). Three years after its service in the world war (1921), this monumental building began to be used as a cultural venue as the world's first aviation museum (*History of the place - Hangar Y*, n.d.). From 1936 until the German occupation in 1940, part of the museum was moved to another location in Paris 15. The museum, which was closed with the German occupation, could not function again until 1973. Hangar Y has been kept closed to the public since 1981. Redesigned as a cultural center, restoration began in 2018 (History of the place - Hangar Y, n.d.; De Sakutin, 2023). The museum, which opened for three days in October 2022 for the Paris+ fair, made its final opening in the Spring of 2023. With its new project, in a wide area up to the shore of Lake Chalais, both interior and exterior spaces, the Hangar Y has been re-designed to be used with its building content as a standard aviation museum also as a contemporary art exhibition area.

[8]We understand from an image (released by a piece of news) that this application was decided after the first stage of the design (Dahan, 2018).

Hangar Y is known to have entered the inventory of historical monuments in 1981 (*Envols a Meudon - juillet 2006- festivals cerfs-volants et jardins du vent*, n.d.). After the building was registered as a historical monument in 2000 (*Divisare*, n.d.), it applied to UNESCO World Heritage by the French Republic, Ministry of Territorial Planning and Environment and Ministry of Culture and Communication on the date 01.02.2002 (UNESCO World Heritage Centre, n.d.). It is seen that it is still included in the "UNESCO Tentative List" on the UNESCO website, even after twenty years. Since the states parties whose monuments are included in the "Tentative List" are encouraged by UNESCO to renew their applications every ten years (Fulton, Bourdin, De Marco, Denyer, 2020: 9, 55), then, after the re-use project of this French monument completed in 2023, therefore we think that it will apply again to be included in the UNESCO World Heritage list.

CONCLUSION

Aircraft technologies operating on the Lighther-than-Air principle, which started theoretically with Bartolomeu de Gusmão in the 8th century, turned into practice at the end of the 18th century with the efforts of the Montgolfier Brothers. In the last quarter of the 19th century, when Lighter-than-air aircraft began to be used in military tactical maneuvers such as Air Surveillance and Air Reconnaissance, this technology took off. Until the Hindenburg Disaster in 1937, ballooning increased its importance. After the Hindenburg disaster, it has become a technology on which not much investment has been made. Therefore, this technology has lost its popularity not only with technical improvements, but also with the side technologies accompanying its development. The most important of these is the architectural elements in which these aircraft are stored. Balloon hangars, which have a unique architectural grammar, are preserved in few numbers today. The Edirne balloon hangar, which we examined in our article, and discussed on its reuse, are the examples of Hangar Y, which is the oldest balloon hangar in the worldwhere on March 21, 2023, celebrated its official inauguration, and Copenhagen balloon hangar. When we look at it, Copenhagen is used as a balloon key as a horse farm,and theHangar Y is used as a museum activity from past to present. Edirne balloon hangar is very important comparing to both because it is not one of the first structures in our early Republican history to use reinforced concrete technology, and because it is the oldest combat balloon hangar in the world. It does not fit into the architectural responsibility for it to be endangered by remaining in a roadwork. With this study, we tried to show with examples from the world that it was used as a museum or as a recreation area. These structures are rare structures. Because, in this sense, the work of ballooning in the world has stopped. Therefore, balloon hangars, which are considered as almost prehistoric structures of aviation, should be protected as cultural heritage.

REFERENCES

Almaç, U., 2022, Balon (Zeplin) Hangarı. In İ. Türkoğlu (Ed.) & M. Akçaöz (Coord.)*Edirne: Risk Altındaki Mimari Miras*[*Edirne: Architectural Heritage at Risk*]. pp. 189- 193. KMKD – Association for the Protection of Cultural Heritage (online edition). Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1D8ThCip1dcUa5cgaposKD3FHYcD6-5sM/view (27.12.2022)

Bayraktar, K., 2021, Edirne Havacılık Müzesi [Edirne Aviation Museum]. *Edirne Tanıtım ve Turizm Derneği Dergisi*, 2, pp. 47-52. Retrieved from https://www.academia.edu/45596533/Edirne_Havac%C4%B1l%C4%B1k_M%C3%BCzesi_Edirne_A

viation_Museum_ (27.12.2022)

Coët, M-C., & Chanetz, B., 2008, Meudon, de L'Aérostation à L'Aérospatial [Meudon, fromBallooningtoAerospace.]. *La revuePourL'Histoiredu CNRS*, Retrieved from https://journals.openedition.org/histoire-cnrs/6292 (25.02.2023).

Çelik, A., 2004, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Hava Kuvvetleri* [*Turkish Air Force in the 2nd Constitutional Monarchy Period of Ottoman*]. (Unpublished Master's Degree Thesis). Konya, Türkiye: Selçuk University.

Dahan, E., 2018, November 5, Meudon : le Hangar Y Enfin de Retour [Meudon: Hangar Y finallyback] ! *Le Parisien*. Retrieved from https://www.leparisien.fr/hauts-de-seine-92/meudon-le-hangar-y-enfin-de-retour-05-11-2018-7935165.php (25.02.2023).

De Sakutin, S, 2023, March 17, Meudon, a formerairshipballoon workshop is transformedinto a culturalcenter. News in France. https://newsinfrance.com/in-meudon-a-former-airship-balloon-workshop-is-transformed-into-a-cultural-center/ (28.03.2023).

Divisare. (n.d.). Data Architectes – Hangar Y. Retrieved from https://divisare.com/projects/470318-data-architectes-maxime-delvaux-hangar-y (25.02.2023).

Domaine national de Meudon. (n.d.). Gouv.fr. Retrieved from https://www.pop.culture.gouv.fr/notice/merimee/PA00088117 (25.02.2023).

Driver, H., 2002, Putting the Aeroplane to Work. In P., Jarret (Ed.) *Pioneer Aircraft Early Aviation to 1914*. London: Putnam Aeronautical Books – Chrysalis Books.

Envols a Meudon -juillet 2006- festivalscerfs-volants et jardinsduvent. (n.d.). Wokipi-aerostation.com. Retrieved from https://www.wokipi-aerostation.com/Festival%20Meudon/hangar%20Y.html (25.02.2023).

Exposition universelleinternationale de 1878 ; plan général. (n.d.). ScannedMaps - CURIOSityDigitalCollections. Retrieved from https://curiosity.lib.harvard.edu/scanned-maps/catalog/44-990133621460203941 (25.02.2023).

Fulton, G.; Bourdin, G.; De Marco, L.; Denyer, S., 2020, *Guidance on DevelopingandRevising World HeritageTentativeLists*. Paris: ICOMOS. Retrieved from https://whc.unesco.org/en/documents/184566 (25.02.2023).

Google Maps. (n.d.). [OsmanlıBalonHangarı]. Retrieved Dec, 2022, from https://www.google.com/maps/place/Osmanl%C4%B1+Balon+Hangar%C4%B1/@41.7007412,26.5307032,19z/data=!4m15!1m8!3m7!1s0x14b32f94962f4421:0xb58e7ae315b7af20!2sOsmanl%C4%B1+Balon+Hangar%C4%B1!8m2!3d41.7007412!4d26.5312197!10e1!16s%2Fg%2F11scs9h_48!3m5!1s0x14b32f94962f4421:0xb58e7ae315b7af20!8m2!3d41.7007412!4d26.5312197!16s%2Fg%2F11scs9h_48 (25.02.2023)

Guttman, J., 2017, August 18, *First MilitaryAviator*. HistoryNet. https://www.historynet.com/first-military-aviator/ (25.02.2023)

Hangar Y Meudon - Historique. (n.d.). Wokipi-aerostation.com. Retrieved from https://www.wokipi-aerostation.com/HangarY_Meudon/Historique.html (25.02.2023).

Hangar Y. (n.d.-a). Erih.net. Retrieved from https://www.erih.net/i-want-to-go-there/site/hangar-y (25.02.2023).

Hangar Y. (n.d.-b). Groupe Culture et Patrimoine. Retrieved from

https://www.cultureetpatrimoine.com/catalogue/hangar-y-projet/ (25.02.2023).

Hannem, T. (n.d.). Glauque Land > Le Hangar Y. Glauqueland.com. Retrieved from http://www.glauqueland.com/hangary/ (25.02.2023).

History of the place - Hangar Y. (n.d.). Hangar-y.com. Retrieved from https://hangar-y.com/en/histoire-du-lieu/ (25.02.2023).

Jarrett, P. (2002). Th ePassive and Active Approaches. In P., Jarret (Ed.) *Pioneer Aircraft Early Aviationto 1914*. London: Putnam Aeronautical Books – ChrysalisBooks.

Kansu, Y., Şensöz, S. ve Öztuna, Y, 1971, *Havacılık Tarihinde Türkler – 1* [*Turks in Aviation History – 1*]. Ankara, Etimesgut: Hava Kuvvetleri Basım ve Neşriyat Müdürlüğü.

Karacagil, Ö. K., 2012, Balkan Savaşlarında Osmanlı Devleti'nde Havacılık Faaliyetleri [Aviation Activities in the Ottoman Empire During Balkan Wars]. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. 200, pp. 73-90. Retrieved from https://openaccess.dpu.edu.tr:8443/xmlui/bitstream/handle/20.500.12438/1269/karacag%C4%B1l_kursad.pdf(27.12.2022)

Karahan, O., 2015, Türkiye'de Betonarmenin Erken Kullanımı ve Gelişimi Sürecinde Hennebique Betonarme Sistemi [Hennebique Reinforced Concrete System in the Early Use and Development Process of Reinforced Concrete in Türkiye]. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, (14), 67-76. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/restorasyon/issue/48719/619902 (14.02.2023)

Karahan, O., 2018, *Türkiye'de Yapım Tekniği Olarak Betonarmenin Erken Kullanımı: Hennebique Betonarme Sistemi ve Koruma Değerleri* [Early Use of Reinforced Concrete as a Construction Technique in Türkiye: Hennebique Reinforced Concrete System and Its Protection Values]. (Unpublished Doctoral Dissertation). İstanbul: İstanbul Technical University.
Kline, S., 2002, Türk Havacılık Kronolojisi - A Chronicle of Turkish Aviation. İstanbul: Havaş Havaalanları Yer Hizmetleri A.Ş. adına Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri
Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı. (n. d.). Ferik. In *Kubbealtı Lugatı*. Access date: 27.12.2022, http://lugatim.com/s/ferik

Kural, F, 1975, *Kuruluş Yıllarında Türk Askerî Havacılığı Belgeleri(1909-1913)* [Turkish Military Aviation Documents in the Establishment Years (1909-1913)]. Ankara, Etimesgut: Havacılık Basım ve Neşriyat Müdürlüğü.

Kurter, A., 2009, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi Cilt I* [*Turkish Air Force History Vol. I*]. Ankara: Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Hava Basım ve Neşriyat Müdürlüğü.

La galeriedesmachines de 1889. (2017, February 25). Paristeampunk. http://paristeampunk.canalblog.com/archives/2017/02/25/34980558.html (25.02.2023).

Nowarra, H. J., 1988, *Deutsche Luftschiffe: Parseval, Schütte, Lanz, Zeppelin*[German Airships: Parseval, Schütte, Lanz, Zeppelin]. Eggolsheim, Germany: Podzun-Pallas-Verlag GmbH.

Özgüven, B.; Meral (Zencirkıran), A.; Alkan, S., 2014, *Zeplin Hangarı, Edirne* [*Zeppelin Hangar, Edirne*]. eDOCOMOMO – National Workgroup of Türkiye: Building / Settlement Publicity Form. Retrieved fromhttps://www.academia.edu/36731879/DOCOMOMO_Edirne_Balon_Hangar%C4%B1 (27.12.2022)

Özgüven, B.; Zencirkıran, A.; Alkan, S., 2020, Edirne Balon Hangarı [Edirne BalloonShed]. In İ. Alp & İ. Kelağa-Ahmet (Eds.) *Balkan Savaşları ve Edirne*, (Vol.II). Edirne: Trakya University Print Office. Retrieved from https://www.academia.edu/94548773/Edirne_Balon_Hangar%C4%B1_Balkan_Savaslar%C4%B1_ve

_Edirne 23.03.2023

Plan de l'exposition universelle de 1878 avec ses annexes. (n.d.). City Mapsand Urban Environments –CURIOSity Digital Collections. Retrieved fromhttps://curiosity.lib.harvard.edu/city-maps-and-urban-environments/catalog/67-990027978990203941 (25.02.2023).

Renard, C.; Krebs, A., 1884, L'aérostat Dirigeable Électrique [The Electrical Aerostat Airship]. *La Nature*, V.2, pp. 193,194,241,242,243,374,375,376. Retrieved from http://cnum.cnam.fr/CGI/gpage.cgi?p1=193&p3=4KY28.23%2F100%2F432%2F8%2F420 (25.02.2023).

Şehbal., 1912, 14 July, Edirne'de Askeri Keşif Balonunun İlk Tecrübe-i Saudiyesi. p. 149. Retrievedfromhttps://katalog.ibb.gov.tr/kutuphane3/sureli/02000_00056_1328R0501_44232.pdf (25.02.2023)

Tarih çevirme kılavuzu (Türk Tarih Kurumu, Convertor.). (n.d.). https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/. Access Date: December 27, 2022

UNESCO World Heritage Centre. (n.d.). *Hangar Y*. UNESCO World Heritage Centre. Retrieved from https://whc.unesco.org/en/tentativelists/1663/ (25.02.2023).

Uzun, T., 2008, *Geç Osmanlı - Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlık Pratiğinde Bilgi ve Yapım Teknolojileri Değişimi Erken Betonarme İstanbul Örnekleri: 1906-1930 [In the Late Ottoman - Early Republican Period Knowledge and Construction Technologies Changes in the Architectural Practice of Early Reinforced Concrete Istanbul Examples: 1906-1930*]. (Unpublished Doctoral Dissertation). İstanbul: Yıldız Technical University.

Wiene, I., 2021, Ballon hangaren [*Balloon Hangar*]. Copenhagen: Realdania By & Byg. (Online Edition) Retrieved from: https://www.realdaniabyogbygklubben.dk/media/fxpp1jf5/ballonhangaren-indhold-web.pdf (27.12.2022).

Yalçın, O., 2017,Türk Hava Gücü Kuruluşu, İlk Seferleri ve Yükselişi (1911 - 1950) [Turkish Air Force Establishment, First Flights and Its Rising (1911 - 1950)]. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yalçın, O., 2022, Balkan Savaşları (1912-1913) ve Savaşta Türk Hava Harekâtı. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi* / *Journal of Academic History and Studies*, 5(6), pp. 65-105. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2299623(27.12.2022).

Yandex Maps. (n.d.). [the location of Edirne Balloon Hangar – not credit yet]. Retrieved Dec, 2022, fromhttps://yandex.com.tr/harita/11509/edirne/?feedback=object%2Fadd&feedback-context=map.context&ll=26.531368%2C41.700639&z=19.19 (25.02.2023)

Zamacı, A., 2011, Birinci Balkan Harbi'nde Edirne Semalarında Bulgar Tayyare ve Balonları [Bulgarian Aircraft and Balloons on Edirne Air Area in the First Balkan War]. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2(1), 199-225. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/595824(27.12.2022).

AN EVALUATION on THE SPATIAL CHANGE of ÇORUM BİNEVLER HOUSING COOPERATIVE

Beyza Zihar[1], Prof. Dr. Alper Ünlü[2], Assist. Prof. Nevşet Gül Çanakçıoğlu[3]

[1] Ozyegin University, Graduate School of Engineering and Science, MSc in Architecture (Thesis) Program, Istanbul, Turkey
[1] beyza.zihar@ozu.edu.tr
[2] Ozyegin University, Faculty of Architecture and Design, Architecture Department, Istanbul, Turkey
[2] alper.unlu@ozyegin.edu.tr
[3] Ozyegin University, Faculty of Architecture and Design, Architecture Department, Istanbul, Turkey
[3] gul.canakcioglu@ozyegin.edu.tr

ÖZET

Behruz ve Altuğ Çinici tarafından tasarlanıp 1971 ve 1975 yılları arasında hayata geçirilen Çorum Binevler Yapı Kooperatifi, konut kooperatiflerinin önde gelen örneklerinden biridir. Bu çalışmada Binevler projesinde tasarlanan ve inşa edilen dokuz farklı tipolojiden K1 ve K2 tipi konutlar araştırmaya dahil edilmiştir. Kooperatif bünyesinde bulunan ve kullanıcılarının adaptasyon süreçleri doğrultusunda çeşitli değişimlere maruz kalan beş farklı konut, mekansal bağlamda meydana gelen değişikliklerin anlaşılması ve gerekçelerinin sorgulanması amacı ile seçilmiştir. Bu konutlar yerinde gözlemler, kullanıcıları ile yapılan görüşmeler, orijinal ve güncel planlar üzerinde yapılan işaretlemeler, fotoğraflar ve mekân dizimi yöntemi kapsamında Syntax 2D yazılımı kullanılarak erişilen çeşitli sentaktik parametreler ile incelenmiştir.

Konut kullanıcıları, adaptasyon sürecinde yaşadıkları yapılı çevreyi değiştirme ve kişiselleştirme eğiliminde olduklarından, mekansal unsurlarda gerçekleştirdikleri ekleme ve çıkarmalar sonucu konut planında değişimler gözlemlenmektedir. Bu çalışmada, değişikliklerin konutlarda en çok hangi mekânsal birimde meydana geldiğini ve araştırmaya dahil edilen mekanlarda yapılan değişikliklerin benzer olup olmadığını anlamak için kullanıcıların mekansal tercih davranışlarının incelenmesinin önemi vurgulanmıştır. Bu ölçümün yapılabilmesi için, araştırma kapsamına alınan beş konut ziyaret edilmiş ve kullanıcıları ile görüşmeler yapılmıştır. Katılımcıların konut kullanımları ile ilgili açıklamalarına ek olarak yapılan detaylı gözlemlerin ardından, konut sakinlerinin ekleme ve/veya çıkartma yapma eğilimlerinin nedenleri ve evlerdeki mekansal elemanlarda meydana gelen değişiklikler ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Araştırmada yöntem olarak gözlemler, konut sakinleri ile gerçekleştirilen görüşmeler ve orijinal planlarda yapılan işaretlemeler ile birlikte mekânsal dizim yöntemi uygulanmıştır. Michigan Üniversitesi tarafından geliştirilmiş olan Syntax 2D programı sayesinde araştırmaya konu olan K1 ve K2 konutlarını şekillendiren mekânsal birimler, bu birimlerin birbiri ile bağlantıları sentaktik olarak irdelenmiştir. Syntax 2D ile konutun orijinal planı ile adaptasyon sürecinin çıktısı olarak meydana gelen güncel planı arasındaki dinamikler buna göre yorumlanmıştır.

Araştırmada mekânsal dizim yöntemi kapsamında bütünleşme değeri, bağlantısallık, ortalama derinlik, kapsayıcılık ve merkezilik gibi mekân dizimi parametreleri göz önüne alınmıştır. Parametrelerin ortalama değerleri ve değişimleri de incelenmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler ışığında katılımcı grubun davranış kalıpları ile sentaktik parametrelerden elde edilen matematiksel veriler sentezlenmiş ve grafikler aracılığı ile yorumlanmıştır.

K1 ve K2 tipi konutlarının kendi grupları içinde benzer sentaktik değişimlere uğradıkları görülürken, bu değişikliklerin konut kullanıcılarının görüşmelerde bahsettiği davranış örüntüleri ile bağlantılı sonuçlar oluşturduğu da gözlemlenmiştir.

Keywords: Adaptasyon ve Uyum, Mekansal Değişim, Mekansal Dizilim, Toplu Konut

ABSTRACT

Çorum Binevler Cooperative, designed by Behruz and Altuğ Çinici and implemented between 1971-1975, is one of the leading examples of housing cooperatives. This research includes K1 and K2 type houses among nine typologies presented in the Binevler project. Five residences within Binevler are subject to various changes in line with the adaptation processes of their users. They are also selected to understand the changes in their spatial elements and the reasons behind them. These residents are examined with on-site observations, user interviews, markings on original and current plans, photographs, and various syntactic parameters accessed using Syntax 2D software.

Despite social, cultural, and economic preliminary studies that shaped the project's guidelines, users are tended to personalize the built environment they lived in during their adaptation process. The changes are observed in the housing plans as additions and subtractions that they made mainly in spatial elements. In this study, the importance of examination of behavior patterns of users is also emphasized to understand which spatial unit changes have occurred in housing and whether the changes made in spaces that they are similar or not in the research. To make this measurement, five selected living units for research are visited, and interviews are done with their users. After detailed observations, reasons for the tendency of the residents to add and/or remove changes in spatial elements are correlated with syntactic outcomes. In addition to observations, interviews with residents, and markings made in the original plans, space syntax is applied as a method in the research. Using the Syntax 2D program developed by the University of Michigan, spatial units that shape K1 and K2 typologies, connections, and locations of these units with each other are syntactically investigated. With Syntax 2D, dynamics between the original plan of housings and current plans that emerged as the output of the adaptation process are interpreted.

Space syntax parameters such as integration, connectivity, mean depth, occlusivity, and circularity are considered within the scope of space syntax. Mean values and variance changes are also examined. Considering the data that is obtained from interviews, a behavioral summary of participants and mathematical data are obtained from the syntactic parameters are synthesized and interpreted through the graphics. While it is observed that K1 and K2 type houses reflected similar syntactic changes within their groups, these changes are associated with behavioral patterns also mentioned by participants.

Keywords: Adaptation and Fitness, Spatial Change, Space Syntax, Housing

1. INTRODUCTION

Binevler housing, located in Çorum, is a cooperative project based on extensive preliminary research. In addition, it was designed with a detailed examination of the built physical environment and reflected the intense participation of the local community. It has become a vital building group that affects and directs the city's development. As a result of the preliminary studies, a project of housing structures in different typologies is designed to address the locals' needs and consider the people's socio-economic structure.

As one of the essential responsibilities of architectural designers, if the design is made considering the users' social and economic background and needs, it is possible to achieve

the success. Although these needs are considered in Binevler Cooperative, users are tended to personalize the physical environment they live in by changing and adding/removing spatial elements.

Despite the housing and the social, cultural, and economic preliminary studies that shape it, In the context of the user's lifestyle, cultural and social relations, many factors led to remark post-occupancy change of the spaces in the dwellings. In addition, since the residents are tended to personalize the physical environment they live in during their adaptation process, the changes in the spatial elements through additions and deletions are observed in these houses. To understand in which functional areas of the houses these changes are occurred the most regarded in the design of dwellings and whether these changes are made in the houses included in the research as they are similar or not. The behavioral patterns of the users are stated as an essential issue in this evaluation. Within the scope of this study, two typologies are selected from Binevler Cooperative. They are examined for spatial changes in personalization mainly made by users. In addition to the spatial additions and subtractions, the sampling group features are determined through one-to-one user interviews. The changes made in the plans are examined using the space syntax method. Original and current plans are analyzed with Syntax 2D, and some parameters offered by the program are compared. As a result, inferences are made by considering the socio-economic conditions of the user groups of dwellings.

2. THEORETICAL DISCUSSION

Buildings are not only physical protectors but also have a couple of social functions. They create the social structure of daily life activities by organizing functional space that we live in and move around, and buildings show society's social order as physical structures (Hillier,1996, p. 3). Especially dwellings are more complex spaces with many meanings about abstract issues such as their users' social structure, cultural phenomena, and lifestyle. Although the architectural designer develops the design, it is also affected by the lifestyles of its users, especially in the post-use periods. Therefore, it is essential to describe social structure quantitively to explain the spatial relationships that form the house. Understanding societies and their choices regarding design and getting a better understanding of social dynamics from spatial relations by getting numerical data, space syntax theory is developed by Hillier and Hanson (1984). Relations between the physical environment and societies have become intelligible with the space syntax method. In most societies, housings are dynamic structures that extend, divide, change, and then finally reshape in a circular trend ordered by the adapting and developing composition of the inhabitants; and so, 'fitting' of the functional units of the houses reflects sociality of the occupants (Hanson, 1998). Spatial syntax analysis, directed towards the design of the relationship between spaces and individuals rather than spaces, has been applied in many residential buildings up to the present (Çil, 2006).

3. CASE STUDY AREA - BINEVLER HOUSING COOPERATIVE

Binevler cooperative housing complex, located in Çorum, it is designed by Altuğ and Behruz Çinici between 1971-1975. Although the project is named Binevler, due to their analysis, Çinici architects decided that the housing design should match the needs of at least 3000 families. After preliminary studies, they have determined nine different housing design typologies (L1, L2, K1-2, T, Y2A, Y2B, V1, V2, Y1). Also shown as a social housing project,

the Binevler project aims to create a 'happy Anatolian man' in a pleasant environment who is open to production (Çinici, 1973). K1-2, which is included in the scope of this study, consists of two separate residences with gardens, which are entered from the opposite facades of a two-story building designed by taking advantage of the elevation difference (Figure 1).

Accordingly, k1 is the label given to the lower level of the building, and k2 is the label to the upper level (Figure 2). Since the K1-2 houses are in attached order, the plans of the two buildings next to each other are mirrors of each other, and they have wet areas that they resolved within the same installation wall.

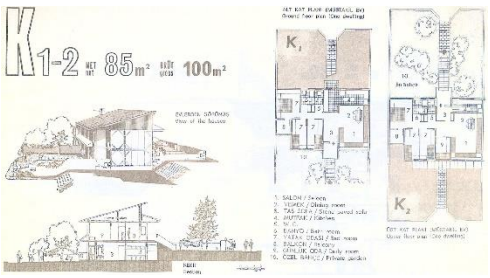

Figure 1. Binevler Cooperative K1 on the left and K2 on the right (Çinici,1973)

Figure 2. Plans of dwelling types; K2 on the left and K1 on the right.

4. METHODOLOGY

Binevler cooperative consists of nine various typologies of housings, in here K1 and K2 types are chosen for this study. A total of five residences, three of K2 and two of K1, are included in the scope of the research. The researchers observed selected residences in situ, marked the spatial changes on the original plans and interviewed residents about their behavioral patterns. During on-site observations, researchers took photographs then the current plans were revealed by marking the additions and deletions on the original plan.

Regarding the research's purpose, integration, connectivity, mean depth, occlusivity, and circularity are chosen as parameters. The original plans and current plans of the five selected houses are redrawn with wall and boundary layers by Syntax 2D. All elements below eye level are blocked while plans are being prepared for application. Each house's original and present plans are processed separately in Syntax 2D. After that, the software makes integration, circularity, mean depth, and occlusivity analyses without choosing grids.

The results of the analysis are tabulated to make comparisons through the visuals. The kitchen, hall, main bedroom, and living room are decided to analyze. In the original and modified plans, a grid was selected from the midpoint of each functional area. Numerical values were obtained to be compared for the kitchen, hall, living room, and bedroom.

Each selected grid's integration, connectivity, mean depth, occlusivity, and circularity values are tabulated for K1 and K2-type dwellings. The mean average of mathematical values is calculated separately for each house and parameter. The changes in the K1 houses and the K2 houses are compared. Then, all data from observations, user interviews, and syntactic analysis are combined, and the obtained results are discussed according to the hypotheses.

4. 1. Syntactic Parameters

Some specific parameters are used in this research within the scope of the space syntax method. Explaining these parameters is important to understand the method's general logic and interpret the analysis. The circularity value shows the centrality of the spaces by using the aspect ratio (Benedikt, 1979, as cited in Saygılı, 2019). The relations between the spaces that form the building are explained by the value of integration (Atam & Şalgamcıoğlu, 2022). Integration value gives solid clues about the design. A lower integration value can be interpreted as the form of the dwelling being linear (Ünlü, 1999). The connectivity value is the measurement that shows the number of neighboring spaces that are directly related to space (Hillier & Hanson, 1984). The higher integration and connection value indicates the more social the space, and reversely the mean depth value shows the minimum syntactic step that must be traversed to get from one location to another.

5. CASE STUDY

This study aims to understand better the changes in spatial elements regarding users' adaptation processes associated with the reached results as an outcome of the living culture of the sampling group. Therefore, five houses are selected from those K1-2 types to be examined in detail.

5. 1. Analysis and Observations

The resident of the first K2 house, participant one (H.M.A), was interviewed, and during the visit, the changes between the original and current plans were examined. Accordingly, a balcony and store to the house's entrance have been added and surrounded with PVC windows. They enlarged the kitchen through the salon. An additional bedroom has been created instead of a balcony. In addition, the wall between the two bedrooms has been

removed and turned into a living room. Lastly, they removed the wall at the hall and relocated the coal bunker in the garden (Figure 3).

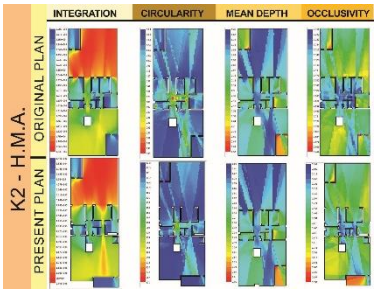

Figure 3. Syntax 2d analysis of the K2-1 dwelling

As it is shown in the left margin of the Syntax 2D analysis, color transitions from blue to red mean an increase in the numerical values of the parameters (Figure 4). For instance, in the integration analysis, the space that was initially divided into two and used as bedrooms nowadays its function is a living room. Accordingly, the color changes in the analysis of the integration and connectivity value of the area, which has become a more social space; if there is an increase, it means there is an occlusivity that the value decreases.

The resident of the second K2 house, participant two (A.B), has changed the location of the garden gate and the shape of the staircase and added a balcony but has not covered it with windows. She also added a bedroom instead of a balcony and created a living room by removing the wall between the existing bedrooms. Finally, they removed the wall located in the hall. The analysis shows that because of the changes that are made here, the integration value of the living room points out a more social space that its value is increased (Figure 4).

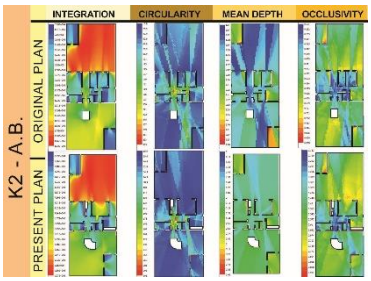

Figure 4. Syntax 2d analysis of the K2-2 dwelling

The third K2 resident whose house was examined is (M.K). In this residence, the original plan shows that the kitchen is expanded into the living room. They also used the balcony as a bedroom and removed the wall in the hall. Moreover, she removed the wall between the bedrooms and created a living room. They added a large and long coat rack to the entrance as a piece of furniture that mainly influenced the analysis. In addition, the occupant has rearranged the building in the garden to make pastries. It is seen from the color changes

in the analysis that the circularity value of the house has decreased, and the configuration has become more compact (Figure 5).

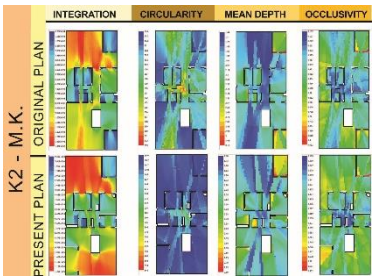

Figure 5. Syntax 2d analysis of the K2-3 dwelling

The resident of the first K1-type house visited was (R.O). Like K2 residents, he has also removed the wall between bedrooms, created a living room, and pushed the entrance door slightly forward. Pulling down the walls between the kitchen and the service yard, he enlarged the kitchen. The garden gate's location has been changed. Furthermore, the wall located in the hall has also been removed. Lastly, he divided the coal bunker into two pieces to use as a car park and storage (Figure 6).

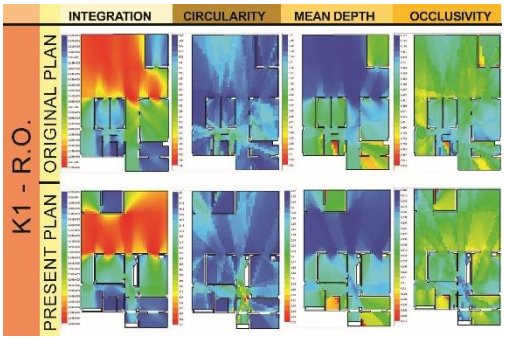

Figure 6. Syntax 2d analysis of the K1-1 dwelling

The second and last K1 dwelling belongs to participant five (S.A.). She divided some space in the service backyard and included it as a storage area in the house. (S.A.) also removed the wall between bedrooms and created a living room. The bedroom, toilets, and living room have separated by a door to create more personal space. The wall located in the hall is removed. Separating the more private side of the house, where the bedroom and toilet are located, from other sections with a door made these areas more occluded (Figure 7).

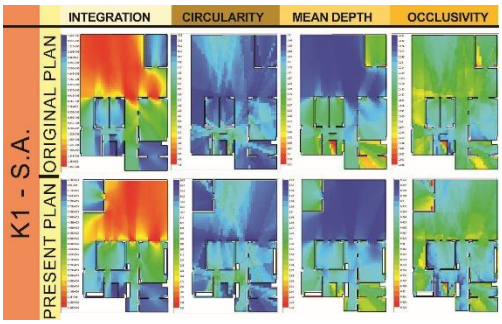

Figure 7. Syntax 2d analysis of the K1-2 dwelling

5. 2. Synthesis of Syntactic Data and Observations

Regarding the charts reached from Syntax 2D analysis, numerical values taken from selected grids are tabulated (Table 1) (Table 2). The mean average values processed in the table are observed separately for each parameter. The changes in the K1 and the K2 houses are compared.

5. 2. 1. Results of The Syntactic Analysis – K2 Types

Table 1. Results as Numerical Values of the Syntactic Analysis of All K2 Types' Original and Present

K2		INTEGRATION		CONNECTIVITY		MEAN DEPTH		OCCLUSIVITY		CIRCULARITY	
		ORIGINAL	PRESENT	ORIGINAL	PRESENT	ORIGINAL	PRESENT	ORIGINAL	PRESENT	ORIGINAL	PRESENT
H.M.A.	KITCHEN	1942123,64	2035454,99	819,00	862,00	1,99	1,95	0,48	0,49	59,61	60,53
	HALL	3545127,76	3171839,19	1152,00	1018,00	1,78	1,81	0,23	0,26	304,88	249,76
	BEDROOM	1104859,07	1132525,96	465,00	462,00	2,31	2,34	0,56	0,54	73,73	78,17
	LIVING ROOM	2423028,40	6121355,44	765,00	1754,00	1,93	1,71	0,29	0,42	96,46	59,01
	MEAN	**2253784,72**	**3115295,89**	**800,25**	**1024,00**	**2,00**	**1,95**	**0,39**	**0,43**	**133,42**	**111,87**
A.B.	KITCHEN	2014034,22	2036373,94	854,00	961,00	2,05	1,92	0,54	0,49	50,84	55,26
	HALL	3538306,79	2117097,95	1152,00	749,00	1,78	1,88	0,23	0,27	304,82	226,12
	BEDROOM	1104404,03	952148,41	465,00	424,00	2,31	2,31	0,56	0,56	72,73	71,26
	LIVING ROOM	2418835,89	4467184,25	765,00	1583,00	1,93	1,97	0,29	0,55	96,44	35,96
	MEAN	**2268895,23**	**2393201,14**	**809,00**	**929,25**	**2,02**	**2,02**	**0,41**	**0,47**	**131,21**	**97,15**
M.K.	KITCHEN	903730,58	1261393,10	510,00	692,00	2,16	2,04	0,38	0,57	82,30	47,17
	HALL	2177160,52	1427549,64	887,00	689,00	1,78	1,83	0,27	0,25	210,09	216,57
	BEDROOM	956302,76	883840,42	509,00	484,00	2,15	2,26	0,65	0,66	60,82	57,96
	LIVING ROOM	820311,41	1515537,36	354,00	706,00	2,18	2,08	0,38	0,46	57,52	47,20
	MEAN	**1214376,32**	**1272080,13**	**565,00**	**642,75**	**2,07**	**2,05**	**0,42**	**0,49**	**102,68**	**92,23**

According to the mean average mathematical values, it has been observed that all K2-type houses tended to be more integrated and connected. Likewise, all three houses have been shallower, reducing their average mean depth. In addition, the large cabinets added to the current plan, the changes in the center points, as well as the changes made in the elements such as the entrance door, coal bunker, and stairs due to the size of the gardens, had a significant impact on the whole analysis. All three houses became more occluded when looking at the mean values and increased their skewness values.

5. 2. 2. Results of The Syntactic Analysis – K1 Types

According to the mean values of the parameters, it is observed that the integration and connectivity values in both K1 houses tended to decrease, unlike the K2 houses. On the

other hand, mean depth, occlusivity, and circularity values are increased. Increasing connectivity and integration in K1 houses may be related to the location change of the coal bunkers in the gardens of both houses. Since the garden is a large area, changing the garden may cause the center of the house to shift. So, shifting the center point of the house caused the increase of both integration and occlusivity values.

Table 2. Results as Numerical Values of the Syntactic Analysis of All K1 Types' Original and Present

K1		INTEGRATION		CONNECTIVITY		MEAN DEPTH		OCCLUSIVITY		CIRCULARITY	
		ORIGINAL	PRESENT	ORIGINAL	PRESENT	ORIGINAL	PRESENT	ORIGINAL	PRESENT	ORIGINAL	PRESENT
R.O.	KITCHEN	256154,92	184260,15	225,00	207,00	2,08	2,42	0,38	0,55	102,83	57,79
	HALL	1812827,43	879122,76	852,00	544,00	1,66	1,78	0,39	0,30	125,58	200,48
	BEDROOM	853231,32	653202,53	460,00	423,00	1,99	2,07	0,61	0,61	62,51	50,88
	LIVING ROOM	780034,73	909769,15	351,00	546,00	2,00	1,99	0,39	0,45	56,99	52,82
	MEAN	**925562,10**	**656588,65**	**472,00**	**430,00**	**1,93**	**2,07**	**0,44**	**0,48**	**86,98**	**90,49**
S.A.	KITCHEN	256154,92	218464,51	225,00	219,00	2,08	2,23	0,38	0,49	102,83	64,33
	HALL	1812827,43	1195211,68	852,00	641,00	1,66	1,76	0,39	0,29	125,58	160,82
	BEDROOM	853231,32	487308,86	460,00	344,00	1,99	2,10	0,61	0,63	62,51	63,16
	LIVING ROOM	780034,73	1012454,95	351,00	525,00	2,00	1,88	0,39	0,38	56,99	86,30
	MEAN	**925562,10**	**728360,00**	**472,00**	**432,25**	**1,93**	**1,99**	**0,44**	**0,45**	**86,98**	**93,65**

Furthermore, the circularity value may also be affected by the changes in the garden. When all these results are compared with hypotheses, it has been observed that syntactic changes in all K1-type houses are similar. One of the hypotheses was that the place where the users made the most changes in the spatial organization was the most used space and that the integration and connectivity values would increase depending on the changes.

However, according to Syntax 2D, the hall area is the most integrated and connected space in K1-type houses. Nonetheless, according to the observation data, the area where spatial changes are most visible is not the hall.

5. 3. Sampling Group and Behavioral Summary

The reasons for some of the controversial syntactic results in K1 and K2-type houses may be related to the residential users' behavioral patterns and semantic issues. Accordingly, a semantic summary should be made to explain the underlying reasons for the changes in the residences in the light of interviews. The first participant (H.M.A.) is a 66-year-old electrician. As a K2 resident, he explained the reasons for changes as the need for more space inside and outside. So, they created an additional bedroom for his aged mother and a balcony for storage and as a function of the living room for summer. The second participant (A.B.) is a 45-year-old housewife. She also explained the need for more space for her four children and the pastries she made for both the production and storage phases. The third participant (M.A.), another K2 resident who is a 67-year-old housewife, explained that she needed a room for her disabled child and needed a larger kitchen as she likes cooking and doing pastries. So, she created a pastry atelier from the old coal bunker where both seasons, she mostly spends time in this space. The fourth participant (R.O.) is a 53-year-old retired K1 resident who explained that he needs more space for his grandchildren, who regularly visit him, and he needs more storage for himself and his wife. He also wanted to change the direction of the garden gate to increase the sense of privacy and create a safer playground for his grandchildren.

The fifth participant (S.A.) was a 65-year-old housewife and a K1 resident who wanted to allocate that area to keep areas such as bedrooms and bathrooms more private when she accepted many guests, and she solved the need for storage for kitchen supplies by adding the service balcony into the house. The fact wall between the two bedrooms is manipulated and turned into a living room due to the desire of families who have the daily habit of watching television and gathering and spending time together in the evenings. Creating a living room from two additional bedrooms is common in all participants' houses.

6. CONCLUSION AND EVALUATION

To summarize the research, the data about the social background of the sampling group and the behavioral pattern that emerged in the interviews are of great importance in this study. With the contribution of the markings on the maps and photographs, the synthesis of numerical results, interviews, and syntactic analysis raised some discussion questions.

One of the first discussion questions is what reasons may cause the significant differences in syntactic analysis between both typologies. For instance, K2-type houses on the upper floor can also see the garden on the ground floor. This situation increases the visibility value and causes the analysis area to enlarge. Also, in both typologies, the garden area constitutes a large part of the analysis. Changes in the garden may also cause the center to change; therefore, the occlusivity value, usually inversely correlated with integration, increases in an area where the integration value increases.

Considering these observations and analyses, according to the first hypothesis, syntactic changes can be observed in the spatial configurations of buildings between pre- and post-occupancy, showing similar results on all selected houses. The K1 and K2 type houses show similar syntactic changes with the houses in their typologies.

For instance, according to the mean average values, integration and connectivity have increased, and circularity and mean depth have decreased in all K2 dwellings. On the other hand, it has been observed that these two typologies do not show similar changes, and even some changes create contrast. For example, in contrast to the K2-type, mean average values show that integration and connectivity have decreased, and circularity and mean depth have increased in all K1 dwellings.

According to the second hypothesis, the changes will be primarily observed in most integrated and connected units of the houses. However, because of mappings, interviews, and photographs, syntactic analyses have shown that the hall area, which has the highest integration and connectivity value in both typologies, differs from where the most intense changes occur.

Then, according to the third hypothesis, after personalization, the most integrated and connected parts of the houses are the sections where the users spend most of their time. Occluded sections, however, have changed as units where users spend less time according to their behavior patterns. It has been revealed that the high integration and connectivity data is obtained because the analyzes coincide with the areas that users occupy the most. For instance, integration and connectivity have increased in the K1-type dwellings' living rooms, where (R.O.) and (S.A.) spend most of their time. Accordingly, it is observed that

these values have increased significantly in the living rooms of the first two selected K1-type houses.

The first participant (H.M.O.) and the second participant (M.A.) spend most of their time in the living room. Likewise, the values of these parameters increase in the kitchen, where the third participant (A.B.) spends the most time. Therefore, one of the primary responsibilities of an architectural design is to be associated with the social structure of the user. Otherwise, users start changing the original design that does not match their lifestyle during the adaptation process.

REFERENCES

Atam, B., & Şalgamcıoğlu, M. E., 2022, REDEFINING THE SPACE THROUGH PLAY: Interpreting Child's Experience in Primary Schools Through a Comparative Analysis of Interfacing Spaces. Proceedings 13th international space syntax symposium [Symposium]., Bergen, Norway.

Benedikt, M. L., 1979, To take hold of space: Isovists and isovist fields. Environment and Planning B: Planning and Design, 6(1), 47-65.

Çil, E.,2006, Bir Kent Okuma Aracı Olarak Mekân Dizim Analizinin Kuramsal Ve Yöntemsel Tartışması. Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Dergisi 1(4), İstanbul.

Çinici, B., & Çinici, A., 1973, ÇORUM: Orta Anadoluda Bir Toplu Konut Uygulaması İçin Ülke-Bölge-Kent Ölçeklerinde Çalışmalar. 1000 Evler Yapı Kooperatifi, Çorum.

Hanson, J., 1998, Decoding Houses and Homes. Cambridge, London: Cambridge University.

Hillier, B., 1996, Space is the Machine. London: Cambridge University.

Hillier, B.; Hanson, J., 1984, The Social Logic of Space. London: Cambridge University.

Saygılı, S., 2019, Alışveriş merkezlerindeki etkinlik arayüzlerinin mekansal potansiyellerinin semantik ve sentaktik olarak incelenmesi [Master's thesis]. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Mimari Tasarım Bilim Dalı.

Ünlü, A., 1999, “The Syntactic Analysis of Turkish Houses Between 17th And 19th Centuries”, Space Syntax Second International Symposium, Brasilia 41.01-12.

KULLANICI MEKÂN DİYALOĞUNDA OLASILIKLAR VE TAKTİKLER

POSSIBILITIES and TACTICS in USER SPACE DIALOGUE

Elif Sena Karaaslan[1], Ferhat Hacıalibeyoğlu[2]

[1] Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bina Bilgisi Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye
[1] elifsenakaraaslan@gmail.com
[2] Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İzmir, Türkiye
[2] f.hacialibeyoglu@deu.edu.tr

ÖZET

Güncel tasarım söylemleri kullanıcı davranışlarını gözeterek, kullanıcı-mekân etkileşimini vurgulayarak kullanıcıyla hareket etme düşüncesine temellenmektedir. Yerleşik üretme pratiğinde ise kullanıcının çevresiyle ilişkisi bireyin öznelliğinde değil daha çok uzmanlık bilgisi odağında, yukarıdan aşağı gelişen ve belirli normlara temellenen sınırlar üzerinden kurulmaktadır. Kullanıcı, katı sınırlarla çevrili sistemlerde sezgisel-deneyime dayalı bilgisini oluşturabileceği ortamı bulamayacak hale gelmekte; bu durum karşısında kullanıcı-mekân diyaloğunu temelden etkileyen eksiklikler doğmaktadır. Oysaki Stavrides'e göre (2016), bir sınır söz konusu olacaksa, mekân ancak onu kullanıcısının kimliğiyle çerçevelenmelidir. Schulz'un (1971) mekân ve yer diyalektiği üzerinden tanımladığı insanın kendi mikrokozmozunu yaratma arayışı ve Lefevbre'in (2003) kullanıcının deneyimlediği mekân ile tasarlanan mekân arasındaki ayrıma işaret eden soyut-somut mekân tanımlamaları, mekân olgusu üzerine kullanıcı davranışlarına dayalı etkileşim durumu açıklayan temel referanslar olarak bilinmektedir. Değinilen ikili durum birbirini etkilemekle birlikte farklılıklara dayalı gerilimlerle potansiyelleri ve olasılıkları da içinde barındırır. Kullanıcı deneyimi için oluşturulmuş mekânda kesişimler/uyum tahmin edilebilecek düzeydedir ve çoğunlukla bu düzey aşılamamaktadır. Ancak kişinin eylemlerinden etkilenen durumlarda kesişen ve deneyim ile çeşitlenen sayısız olasılık söz konusudur. İnsanın doğasındaki devinim olgusu ve sosyo-kültürel çözümlemelere temellendirilebileceğimiz ve özünde 'müdahale' kavramıyla ilintili bu durum; uygunlaştırma, dönüştürme, değiştirme vb. taktiklerle gündelik yaşamda görünür olmaktadır. Beden hareketlerine dayalı konfor-uygunluk arayışları, yeni işlev önerileri ve olasılıkların keşfi, geçici ve yeni ikameler önerme gibi karşılıklarla ortaya koyulan müdahaleler çeşitlendirilebilir. Bu çerçeveden ilerleyen çalışmanın esas amacını, deneyimlenen ve tasarlanan mekân arasında mimarın yerini sorgulayarak kullanıcı-mekân diyaloğunda mimarın etki ve sorumluluğunu tartışmaya açmak oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, gündelik yaşam kavramı ile ilintili olarak Michel de Certeau'nun 'taktik' ve 'strateji' ikiliği; diyaloğu kurma, yön verme etkisine sahip mimar için bir yol gösterici olarak ele alınmıştır. Bu yol üzerinde salt stratejik konumunda yapma eylemini gerçekleştiren mimarın kullanıcı deneyimlerini irdeleme sorumluluğunu üstlendiği takdirde taktiksel kullanıcı pratiklerinden elde ettiği bilgilerle yeni etkileşim alanlarına olanak sağlayarak salt yapma görevinden sıyrılabileceği görülmektedir. Bunu irdeleyebilmek için çalışmaya taktik-stateji ikiliğini kuramsal altyapısını oluşturarak başlamış ve yerleşik üretme pratiğinde stratejiyi kurgulayan erkler arasında yer alan mimarın ürettiği çevredeki sorumluluk eksikliğini kendi taktikleri ile dolduran kullanıcının öznel eylemleri incelenerek devam etmiştir. Bu noktada gözlem ve incelemeler yapılarak ilerlenmiştir. Son olarak; fiziksel mekân tasarımlarında kullanıcı ile daha fazla diyaloğa acil ihtiyaç duyulduğu vurgusuyla mimarın salt strateji ile hareket etme tavrından uzaklaşıp kullanıcıyı inceleyen, kullanıcı halini alan, kullanıcıdan elde ettiği verilerle hareket eden bir bileşke halini alması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak böylesi durumun; yerleşik pratikler ile mümkün olmadığı açıktır. Dolayısıyla; kullanıcı ihtiyaçlarına göre değişen, olası boşlukları en aza indigeyen daha kapsayıcı bir sürecin gerekliliği kaçınılmazdır.

Bu düşünce ile çalışma, kullanıcı-mekân diyaloğunu önemseyen katılımlı tasarım yaklaşımı bir alternatif süreç olarak ele alınabileceği düşüncesini tartışmaya açılarak sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kullanıcı – Mekan Diyaloğu, Gündelik Yaşam, Günlük Rutinler, Deneyim, Taktik, Strateji

ABSTRACT

Current design discourses are based on the idea of acting with the user by emphasizing the user-space interaction, taking into account the user behaviors. In the established practice of production, the relationship of the user with the environment is not built on the subjectivity of the individual, but rather on the boundaries of expert knowledge, developing from the top down and based on certain norms. The user becomes unable to find the environment where he can create his intuitive-experimental knowledge in systems surrounded by strict boundaries; In the face of this situation, deficiencies arise that fundamentally affect the user-space dialogue. However, according to Stavrides (2016), if there is to be a border, the space should only be framed by the identity of its user. On the other hand; Man's search to create his own microcosm, which Schulz (1971) defined through the dialectic of space and place, and Lefevbre's (2003) abstract-concrete space definitions that point to the distinction between the space experienced by the user and the designed space, are the basic concepts that explain the interaction situation based on user behaviors on the phenomenon of space known as references. Although the mentioned dual situation affects each other, it also includes potentials and possibilities with voltages based on differences. In the space created for the user experience, the intersections/harmony are at a predictable level and often this level cannot be exceeded. But in situations affected by one's actions, there are innumerable possibilities that intersect and vary with experience. This situation, which we can base on the phenomenon of movement in human nature and socio-cultural analyzes, is essentially related to the concept of 'intervention'; adapting, transforming, changing, etc. becomes visible in daily life with tactics. Interventions can be diversified with responses such as seeking comfort-fitness based on body movements, new function suggestions and exploration of possibilities, and suggesting temporary and new substitutes. The main purpose of the study, which proceeds from this framework, is to question the place of the architect between the experienced and the designed space, and to open the effect and responsibility of the architect in the user-space dialogue for discussion. In this direction, Michel de Certeau's 'tactic' and 'strategy' duality in relation to the concept of everyday life; It is considered as a guide for the architect who has the effect of establishing a dialogue and giving direction. If the architect, who performs the act of doing in a purely strategic position on this path, undertakes the responsibility of examining the user experiences, it is seen that he can get rid of the task of doing purely by enabling new interaction areas with the information he obtained from tactical user practices. The study started by creating the theoretical basis of the tactic-strategy duality and continued by examining the subjective actions of the user, who filled the lack of responsibility in the environment produced by the architect, who is among the powers that set up the strategy in the established practice of production. At this point, observations and examinations were made and progress was made. Finally; With the emphasis on the urgent need for more dialogue with the user in physical space designs, it was emphasized that the architect should move away from the attitude of acting with pure strategy and become a resultant that examines the user, becomes a user, and acts with the data obtained from the user. However, in such a situation; It is clear that this is not possible with established practices. Therefore; The necessity of a more inclusive process that is shaped and changed according to user needs and minimizes possible gaps is inevitable. With this thought, the study was concluded by discussing the idea that the participatory design approach, which cares about the user-space dialogue, can be considered as an alternative process.

Keywords: User-Space Dialogue, Everyday Life, Daily Routines, Experience, Tactics, Strategy

1. GİRİŞ

İnsan-çevre etkileşimine ilişkin gözlem ve çalışmalar, insanın yaşadığı mekânları kişiselleştirme eğiliminde olduğu konusunda birleşmektedir. Bu durum karşılıklı etkileşimdir. Fizik mekân; sahip olduğu doğal ya da insan kaynaklı yapılandırma aracılığıyla, bireye aidiyet duygusu verir ve bu duygu ile de insan yaşadığı yere karşı bireysel farkındalık oluşturur (Enachea ve Craciun, 2013). İnsanın yaşadığı mekânları kişiselleştirmesi, karşıtlıklar kurma yoluyla gerçekleşen yerin kimliği unsuru ile mekânın diğerlerinden farklılaşması sürecini başlatır. Kullanıcı, bir yer kimliğine ya da 'burası' noktasına ihtiyaç duyar hale gelir. 'Burası' noktası bahsedilen sürecin başlangıç noktasıdır. Bu nokta, yaşanan mekânı diğer mekânlardan ayırt ederek kişiyi 'burası benim yerim' şeklinde nitelendirilmeye iten noktadır. Bu noktada denilebilir ki; Schulz'un (1971) da mekân-yer diyalektiği ile vurguladığı gibi aidiyet kültürünün oluşması için öncelikle ait olunacak bir yere gereksinim vardır. Fiziksel mekâna dair bireyin aidiyetini oluşturan nitelikler ise; etki, duyu, duygu, algı, deneyim, eylem ve davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Altman ve Low, 1992). Bu oluşumlar sağlanamadığı takdirde yaşanan kentler, mahalleler, her gün geçilen sokaklar hafızalarda yer etmez hale gelir. Dolayısıyla mekânın bir numaralı kullanıcısı olan insanın mekâna dair aidiyet ve farkındalığı zamanla yok olan bir eksik halini alır. Bu eksiklikler bizi şöyle bir tanıma ulaştırabilir; Farkındalık sonucu edinilen edimlerin toplamı olan mekân; orada yaşayanların gerçekleştirmek ve tanımlamak istediği işlevlerle sürekli devinen, değişen bir yoğunluktur. Bu yoğunluğu sağlayan ve üreten aktör ise orada yaşayan toplumdur. Toplum yapısı içerisindeki her bir aktör, Lefebvre'in (1987) vurguladığı gibi her biri kendi hayatını üreterek bir ritim oluşturur. Kitlelerin tutumundaki bu ritim, Stavrides'in (2016) de belirttiği gibi zoraki yakınlık, yolların tesadüfi kesişmesi, bedenin zaman zaman hipnotize edici görünen refleksif hareketleri gibi eylemler ile bir davranış alanını oluşturur. 'Aktörler ağı' içerisinde davranış alanları çoklu kişisel özelliklerle çeşitlenerek çoğalır ve olasılıklar dizisini meydana getirir. 'Aktör' olarak nitelendirdiğimiz kullanıcı deneyimleri ile çeşitlenen bu olasılıklar daha çok 'gündelik yaşam pratikleri' olarak karşımıza çıkar.

2. GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ, OLASILIKLAR VE TAKTİKLER

> "…egemenlik alanında olanlar adı altında sınıflandırılan kullanıcılara özgü eylem modellerini gün ışığına çıkarmaktır. Günlük yaşam düzenbazlık yapmak, dolap çevirmek yani işini kendince yürütmek için binlerce yol yordam sunar insana…" (De Certeau, 2008: 44).

Gündelik hayat kavramı, Gündelik Hayatın Eleştirisi'nde Lefebvre (2012) tarafından uzmanlıkların faaliyetleri sonucunda yapılan tüm etkinliklerin dışında 'kalan şey' ve 'tortusal artık' kavramları ile tanımlanır. Daha açık ifadelerle Lefebvre'in gözünden gündelik hayat; tasarlamak, yönetmek gibi yüksek işlevli programların dışında kalan zamandır ve insanın hayatından bu uzmanlaşmış bilgiler çıkarıldığı takdirde geriye sadece 'cılız bir tortu' kalır. Ancak Lefebvre'in başlarda sunduğu bu olumsuz tavır zamanla yerini 'sıradan olanın zenginliği' ne bırakır. Lefebvre (1987), sıradan olanın hayatın önemsiz kalıntıları olmadığını, ciddiye alınması gereken bir zenginlik olduğunu vurgular. O'na gore, gündelik hayata içkin bu gizli zenginliğin serbest bırakılması ve keşfedilmemiş içeriğinin değerlendirilmek üzere ortaya çıkarılması nihai hedeftir (Lefebvre, 2015). Bu noktada bu hedef doğrultusunda uzmanların evreninden daha gerçek bir dünya oluşturmak için tortuların analiz edilmesini önerir. Lefebvre'ye ait tüm bu düşünceler, Michel De Certeau'nun gündelik yaşamdaki keşfinin başlandığı yerdir.

De Certeau da Lefebvre ile benzer soruları sorarak gündelik hayata içkin pratikleri nasıl keşfedebileceğimizi irdeler. Ancak Lefebvre'nin aksine De Certeau, gündelik hayata dair reçete sunmak için çabalamak yerine gündelik hayat pratiklerinin yarattığı olasılıkları ve potansiyelleri keşfetmekle ilgilenir. De Certau'nun kendi tabiriyle gündelik hayatta 'adı sanı bilinmeyen' 'sıradan insanın sıradan alışkanlık, tutum ve uygulamaları'na (De Certeau, 2008, s.53) sıradan insanın gözünden bakmaya çalışarak mevcut algıyı tersine çevirmeye çalışır. De Certeau, gündelik hayatta ön plana çıkan tanımları düzensiz-sınırsız aktiviteleri, sıradan insanın alanları üzerinden betimler ve bu yeni alanları 'strateji-taktik' kavramları ile inşa eder. Bu eylemi üzerine stratejileri ise şu ifadelerle anlatır;

> *"*Strateji, bir mülkiyet olarak çerçevesi çizilebilecek bir mekânın varlığını ön kabul olarak benimser. Bu mekân hedeflerden ya da tehditlerden oluşan dışarıdakiler kümesiyle kurmuş olduğu ilişkileri yönlendirebileceği bir üstür. "Stratejik" her tür ussallık öncelikle bir "çevre", "özel bir yer" yani özel bir erk ve istek mekânı ayırt etmekle başlar.*"* (De Certeau, 2008: 112).

'Sıradan insan', De Certeau (2008)'nün tanımıyla 'her yerde olan kişi'dir. Dolayısıyla; kullanıcının her yerde olduğu ve mekânın salt uzman bilgisi ile var olmadığı düşünüldüğünde sadece stratejik öngörülerle hareket etme eyleminin, kullanıcıyı gözardı eden bir tavır halini aldığını unutmamak gerekir. Bu bağlamda stratejiler, gündelik hayatta iktidarın kurguladığı düzenlemeler bütünü olarak tariflenebilir ve uzman bilgisinin sorumluluğunu içerir. Toplum üzerinde kritik sosyal konulara uzmanların ilgisindeki eksiklik ve yapılı çevrenin sosyal çevreyi etkilemekteki gücü düşünüldüğünde; büyük oranda mimarlara yüklenebilecek bu sorumluluk kentsel çevreye, sosyal değişime ve kent-toplum üst ölçeğinde kullanıcı-mekân diyaloğuna dayalı bir uzmanlık bilgisi gerektirmektedir. Ancak bu sorumluluk düzeyi göz ardı edildiğinde uzman bilgisiyle tasarlanmış mekânlar sınırları belli katı mekânlar halini almakta; kentin yazılı kuralları, yönetmelikler gibi pek çok erk unsurunun tariflediği sorumluluktan uzak salt stratejik unsurlar olarak görülmektedir. Bu noktada dikkat çekici olan; tüm yapma biçimlerine kullanıcının dâhil edilmemesi ve kullanıcıyı anlama sorumluluğundan kaçılıyor oluşudur. Bu sebeple mimarın yapılı çevrede bu stratejik etkiyi üstlenici doğası diyalog kurmadan önce kullanıcıyı anlamayı gerektirir çünkü bu sorumluluktan uzak olarak oluşturulan stratejik mekânın açtığı boşluk sıradan kullanıcının tavırları ile doldurulur. Bu tavır ancak mimarların sorumluluğu üstelenen tavırlarıyla gündelik hayat içerisinden bakıldığı takdirde anlaşılabilir. Ancak bu noktada gündelik hayat, strateji karşısında dikkat edilmesi gereken bir sorumluluk noktası doğurur; taktikler. Strateji- taktik kavramlarının ikili doğası düşünüldüğünde Certeau'nun bu yaklaşımında, 'taktikler' sıradan bireyin egemen olanın düzenlemelerine karşı duruş sergileyen, düzenlemeler içerisinde alternatifler, yeni hareket ve manevralar, düzenbazlıklar oluşturan eylemler olarak ele alınmaktadır. "Zayıf olanın" "güçlü olana" karşı başarıları, dolap, oyun ve dümen çevirme sanatı "avcılara" özel hileler, tuzaklar, el çabukluğu, çok biçimli simülasyonlar, mücadeleci oldukları kadar şairane, sevinçli, neşeli bulgular, hepsi taktiktir (De Certeau, 2008: 54-55). Deleuze ise (1987) 'bir taktiksel yaratıcı, haz için üreten değildir, o mutlaka ihtiyaç duyduğu şeyi yaratandır' der ve sıradan insanı her gün olan gündelik hayat içinden sorgular. De Certeau (1984) de bu konuda, sokağa kuş bakışı olarak değil sokağın içinden bir ölçekle bakmak gerektiğini vurgular. Rahmanalı 'ya (2007) göre, içeriden bakmak, toplumların ve kişilerin olagelen ve rutin düzen içinde öznenin kendi ile ilgili olan ve eksik kalan bir durumunu ortaya çıkarabildiği bir ortam olması dolayısıyla önem arz etmektedir. Dolayısıyla; değişimin sürekli olduğu bir toplum yapısı içinde bireylerin,

gündelik yaşamlarını nasıl kurguladığı ve mekânla ya da birbirleriyle nasıl etkileşim halde olduğunu gözlemlemek kullanıcının doğasına dair önemli tespitlere referans sağlar.

Bu bağlamda çalışmanın bu aşamadan sonraki kısmı, bu kavramsal çerçeve üzerinden strateji karşısında taktiklerin önemini vurgulamak amacıyla gündelik hayattaki kullanıcı taktikleri irdelenerek ilerleyecektir.

2. 1. Olasılıklar ve Taktikler; Bağlamlar, Pratik Yaşam Uygulamaları

Gerekli duyulan mekânsal niteliğe erişebilmek için kullanıcının kendi ihtiyaçları ve planları doğrultusunda oluşturduğu yaratıcı pratik çözümlerle gündelik hayatta da denk gelmek kaçınılmazdır. Günümüzde etrafımızdaki ve içinde bulunduğumuz mekânı oldukça steril hale getirme çabasındayız. Ancak kusursuz mekânın ötesinde başka şekilde, bilinçle veya bilinçsizce kurgulanmış bir yaşantının da varolduğunu kabul etmek gerekir. Önemli olan gündelik hayatta yer etmiş, eklemlenmiş bu pratikleri keşfetmek ve onları görebilmeyi başarmaktır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken nokta; ölçeğin farkına varabilmektir. Bu farkındalıkla çevreye baktığımızda kullanıcı hayatının değersiz olmadığını aksine çevre içerisinde aksiliklere çözüm ararken oluşmuş, etrafını ve kendisini şekillendiren hallerde ve eylemlerde kendi sorumluluğunu üstlenir halde olduğunu görürüz. Tasarladıklarının idrakinde bile olmadan, imkânlarını çerçevesinde nasıl taktikler geliştirdiklerinin farkına varırız. Bunları keşfetmeye çalışmak ise bütünün parçalarını anlamamızı sağlar. Stratejiye karşı bir eylem olarak oluşmuş bu tür taktikleri keşfetme sürecinde esas unsur iz sürmektir.

Şekil 1. İstanbul Bienali- Musibetler (Fotoğraf: Berber ve Taptık, 2012. Aktaran Sakal, 2015).

İstanbul özelinde kullanıcının gündelik hayattaki beklenmedik işlevlerini inceleyen 1. İstanbul Tasarım Bienali 'Musibet' (Şekil 1) isimli çalışma izlere verilebilecek en güzel örnektir. Çalışma musibet ve kullanıcının kentsel dağınıklığı olarak algılanan olumsuzluğun aslında bir nasihat olarak görülebileceği öngörüsü ile ilerler. Bu çerçevede çalışma, İstanbul örneğinde olduğu gibi gündelik hayatının içinde mekânları deneyimleyip taktiksel üretimlerin somut örneklerini bulmak, gözlemek, taktiklerlerin mekânlar ile girdikleri etkileşimleri incelemek amacıyla ilerlemiştir. Böylelikle taktik niteliği taşıyan örnekler fotoğraflar yoluyla gözlemciye yol göstermiş, strateji ile kurulan mekân ile diyaloğu aktarmaya çalışılmıştır. Üretilen pratiklerde, kullanıcı-mekân diyaloğunun ortaya çıktığı hallerde en dikkat çeken unsur, pratiklerin çoğunun kullanıcının plansız müdahaleleri ile halkın kendi insiyatifi ve yapma sorumluluğunu eline alan bir tavır ile ihtiyaçlarını karşılama çabasının sonucu ortaya

çıkmasıdır. Müdahalelerin ölçeği ise büyük oranda ihtiyacın amacına göre belirlenmektedir. Mahalleye dönüşebilen gecekondu alanlarından, yapının iç mekânına dâhil edilen yarı açık alanlara; sokak kaldırımlarının oturma ve yeme alanlarına dönüşümünden, geçici kullanılan birimlere kadar çeşitli ölçekte kullanıcı müdahalesi söz konusu olabilmektedir. Bu müdahalelerin temelinde stratejik sorumluluk ve ilgi eksikliğinden kaynaklanan ihtiyacın giderilmesi, şahsi-ticari fayda, alanın değişen ihtiyaçlara uyum sağlayabilmesi gibi tepkiler yatmaktadır.

Şekil 2, 3 ve 4. İzmir-Kemeraltı, Mikro ölçekli pratikler (Fotoğraf: Kişisel Arşiv).

Kullanıcı mekân diyaloğunda taktikler en çok gündelik hayatın sahnesi sokaklarda karşımıza çıkmaktadır. Sokak kimi zaman legal yollarla geliştirilen stratejilerle kimi zamanda tatiklerle oluşturulan illegal müdahalelere sahne olan bir mekân halini alır. Kullanıcının sokak üzerindeki müdahaleleri daha küçük ölçekli yapma sorumluluklarını tarifler. Bu bağlamda Kemeraltı Çarşısı sokakları, İzmir ölçeğinde farklı ihtiyaçlara sahip geçici veya kalıcı yoğun bir kullanıcı potansiyelini barındırmasıyla, mekânın yerleşik tasarım pratiği üzerindeki eksikliklerin kullanıcı eliyle doldurulmasının pek çok örneğini içeren sokaklardandır. Mikro ölçekli diyebileceğimiz bu müdahaleler aslında daha çok anlık ihtiyaçların üretim sürecine yansımasıdır. Kemeraltı çarşısı üzerinde yapılan gözlemlerden edinilen en uç örneklere ait görsellere yazı içerisinde yer verilmiştir. Bu mikro eylemlere, işlek bir mekânda anlık sergi ihtiyacı ile şardıvan işlevli yapı basamağının sergi amaçlı kullanılması (Şekil 2), depo amaçlı kullanılan straforların, sergi tezgâhı ve satış tezgâhı haline evrilmesi (Şekil 3), yapı yüzeylerinin geçici kullanımı (Şekil 4) gibi ihtiyacın giderilmesi, şahsi-ticari fayda, alternatif kullanım önerileri ve çeşitli konularda verilen birçok tepki örnek verilebilir.

Şekil 5 ve 6. İzmir, yapı cephe, çatı ve saçak müdahaleleri (Fotoğraf: Kişisel Arşiv).

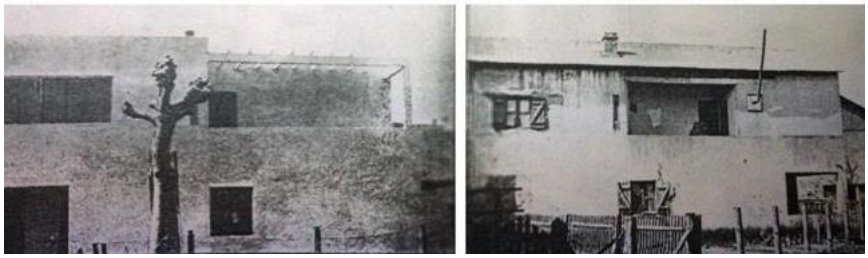
Gündelik hayatta anlık geçici müdahalelerin yanında makro ölçeklerde karşımıza çıkan taktiklerde dikkat çekmektedir. Bunlar daha çok yapı ölçeğinde müdahaleler olarak ortaya çıkar. Nesnenin yerini değiştirme, amacının dışında kullanılmasının ötesinde makro ölçekler ihtiyaç doğrultusunda mekânı büyütme, yapı öğesini kaldırma veya mekâna dâhil etme vb. gibi eylemlerdir. Belli stratejik bilgi üzerine inşa edilmiş ancak kullanıcı ihtiyacını göz ardı ettiği için esnek olmayan bir apartmanda güneşlenme ve ışık kontrolü gibi etkenlerle pencerelere kullanıcı tarafından eklenmiş elemanlar (Şekil 6) veya benzer şekilde korunma ve kontrol amaçlı kapatılmış çatılarla karşılaşabiliriz (Şekil 7 ve 8). Ya da tamamen zıt bir eylemle artık ihtiyaç duyulmayan bir öğenin kapatılmasına da şahit olabiliriz (Şekil 5).

Şekil 7 ve 8. İzmir, yapı ölçeğinde müdahaleler (Fotoğraf: Kişisel Arşiv)

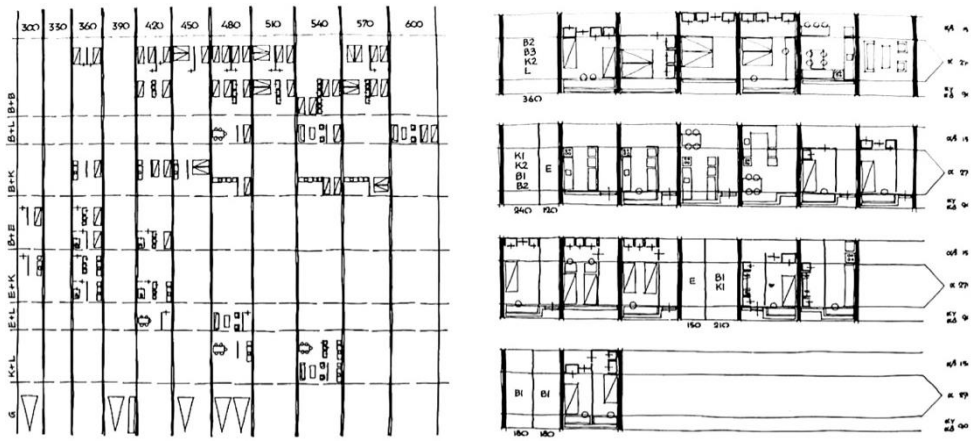
3. KULLANICI-MEKÂN DİYALOĞUNDA MİMARIN YERİ

Mekân düzeyinde strateji-taktik ikiliğini çokça hissettiğimiz duruma endüstri hayranlığı ile stratejik bir seri üretimle oluşturulmuş Le Corbusier'in Pessac Konutlarını örnek vermek yanlış olmayacaktır. Seri üretim ile işçiler için birbirinin tıpatıp aynısı olarak inşa edilen konutlardan öğrenmemiz gereken farklı kültür ve ihtiyaçlara sahip kullanıcının nasıl göz ardı edildiğidir. Seri üretim ile oluşturulan bu yapılar kullanıcının rastlantısal olarak bir şey keşfetme özgürlüğünü yok etmektedir. Ancak yapıya dair kullanıcı öncesi ve sonrası durumu incelendiğinde stratejik sorumluluktan doğan eksikliklerin kullanıcı taktikleri ile doldurulduğu çok net görülmektedir. Göz ardı edilen kullanıcı konutları zamanla farklılaştırmaya başlamıştır. İhtiyaçları ve istekleri düzeyinde yapıya eklemeler yapar veya yapıdan pek çok unsuru çıkarır (Şekil 9). Boudon'unda (1969) vurguladığı gibi bu konutlar tasarımın öngördüğü ve kullanıcı arasındaki çelişkili durumun açık bir örneğidir. Plan bazında Pessac Konutları üzerinden örnek verilen bu durum, kullanıcı mekân diyaloğunun şekil bulmuş halidir.

Şekil 9. Pessac Konutları, kullanıcı müdahalesi (Fotoğraf: Boudon,1969 aktaran Hacıalibeyoğlu,2013)

Pessac Konutları örneğinden de anlaşılacağı üzere, yerleşik yapma pratiklerinde mimar bilen ve yapan kişi niteliğiyle salt stratejik konumdadır. Ancak ölçeği ne olursa olsun tüm bu taktiksel eylemler mimarlara kullanıcı-mekân diyaloğunu anlayabilmek ve yapılı çevre yanında sosyal değişimi de inşa edebilme sorumluluğunu kavrayabilmek adına önemli sonuçlar sunar. Bu noktada mimarı sorumluluğu bu sonuçların iyi analiz edebilmektir. Bu sonuçlar iyi analiz edilebildiği takdirde mimar yerleşik mekân pratiklerindeki salt stratejik tavrından sıyrılmaya başlar. Durduğu pozisyonu değiştirerek kullanıcının taktiklerinden öğrenen, taktiksel bilgiyi analiz eden, uzmanlık alanına dâhil eden ve bilgiyi başka ortam ve role tekrar pratiğe sunan bir bileşke halini alır. Kullanıcıya dair deneyimi anlamaya çalışan, dinleyen, organize eden, öğrenen ve öğreten kişi rolü üstlenir. Ancak mimarın strateji-taktik ikiliğindeki konum değişimi yerleşik yapma pratiklerinde de değişimi zorunlu kılmaktadır. Bu düşünceden hareket edildiği takdirde; mimarın yapma eylemindeki rol değişimi, bilgi alanındaki çeşitliliği farketme sorumluluğu kullanıcı-mekân diyaloğunda tıpkı mimarın rolündeki çeşitlilik gibi yeni etkileşim ortamlarını var ettiği görülür. Dolayısıyla yeni kurgulanmış etkileşim ortamları da yeni üretme yöntemleri ve tartışılması gereken yeni sorular doğurur. "Kullanıcıların ihtiyaçlarının hızla değiştiği düşünüldüğünde, böyle karmaşık bir yapı içerisinde kullanıcıların birbirleriyle etkileşimi ve yeni mekânsallıkların üretimi nasıl gerçekleşir?" Sorulan soruyla bütünleşecek şekilde temel soru, aktörlerin ördüğü ağlarla şekillenen toplumsallığı öne çıkaracak şekilde demokratik bir mekânın mimar sorumluluğunda nasıl tasarlanacağına ilişkindir. Bu duruma dair sürecin çözümü, kullanıcının gereksinimlerini, taleplerini dikkate alan, olagelen geleneksel tasarı sürecini bu doğrultuda kırmaya çalışan ve bunun sorumluluğunu üstlenen bir tasarım süreci ile mümkündür. Güncel mimarlık yöntemlerinde bu ifadenin 'katılımlı tasarım' ile karşılandığı söylenebilir. Bu bağlamda çalışmayı bitirirken katılımlı tasarımın erken tanımlarını yapan Habreken'e ve onun kullanıcı ihtiyaçları ve dönüşümlerini göz önünde bulundurarak inşa edilen örnekleri incelemekte yarar vardır.

Şekil 10 ve 11. Habraken. Varyasyon, dolgu ve destek sistemleri (Fotoğraf: Habraken, 1976)

Katılımlı tasarım, Habraken'in (1982) görüşleriyle kullanıcının değiştirme ve etkileme gücünü ifade edebileceği tasarım metodu olarak ele alınır. Kullanıcının müdahale yoluyla bireysel tercihlerini ve ihtiyaçlarını gösterme biçimidir.

Ancak esas sorun bu noktada kullanıcı tepkisinin nasıl ele alındığı ve profesyonellerin hangi noktada durduğudur. Çözüm güçler dengesi kurmaktadır. Katılımlı tasarım sosyal kritik diyaloğ eksikliğini doldurma konusunda sorumluluğu önemli ölçüde mimara yüklemektedir. Habraken'e (1982) göre mimarlar, profesyonel olmayan güçlerin işleyebilecekleri çevreyi kurmaya çalışma ve her düzeyde değiştirip eklemeler yapabilecekleri mekânlar yaratma sorumluluğu ile hareket etmelidir. Habraken bu sorumluluktan hareketle kullanıcının ihtiyacından yola çıkarak kullanıcı ihtiyacını gözeten dolgu ve destek olarak isimlendirdiği sistemler (Şekil 10 ve 11) kurgular. Bilgiyi üreten kim olursa olsun, tasarlanan ürünün gelecek tasarılarının sürekliliğini ve farklılaşmasını sağlayacak olan kullanıcının bireysel etkileri büyük önem kazanmaktadır. Bu sistemler göstermektedir ki, kullanıcı ihtiyaçlarını öngören bir sistem oluşturmak mümkündür. Ancak, bu durumda mimarlık ürünü bitmiş bir üretim değil, kullanıcı ve doğa üzerinden devam eden bir bilgi üretim alanı olarak görülmelidir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Başa dönecek olursak; belirtilen amaç üzerinden kentsel ve sosyal açıdan mimarın sorumluluğunu sorgulayacak isek buna öncelikle mimarın yapma edimindeki yerinden başlamamız gerekmektedir. Kullanıcı-mekân diyaloğuna farklı ölçeklerden bakıldığında mekân yapma eyleminde uzman bilgisi ve kullanıcı özelinde sosyal konularda ilgi eksikliği göz çarpmaktadır. Bu eksiklik mekânsallaşma pratiklerinin birçoğunda kullanıcı müdahalesinin göz ardı edilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yıllarda olagelen geleneksel tasarım pratiklerinde kullanıcının mekân ile olan ilişkisinin göz ardı edildiği, uzman olarak inşa eylemini gerçekleştiren mimarların gerekli sorumlulukları yüklenmekte geri planda kaldığı görülmektedir. Ancak bireyin mekâna dair farkındalık ve aidiyetini yeri kişiselleştirdiğinde kurgulayabilir olduğu günümüzde pek çok tasarımcı tarafından vurgulanan bir yaklaşımdır. Bu noktada 'Böyle karmaşık bir yapı içerisinde insanların birbirleriyle olan etkileşimi ve yeni mekânsallıkların üretimi nasıl gerçekleşir?' sorusu önem kazanmaktadır ve 'Bu noktada mimarın sorumluluğu nedir ve nasıl hareket etmelidir?' düşüncesi tartışma açılması gereken bir konudur. Bu sorularla hareket edildiği takdirde mimar için bir yol haritası çizmek daha kolay hale gelmektedir. Çalışma önermesi olarakta bahsedildiği gibi, bu yol üzerinde strateji-taktik ikiliğinde strateji konumunda bilme ve yapma eylemini üstlenmiş mimar kullanıcı deneyimlerini irdeleme sorumluluğunu üstlendiği takdirde mimar salt yapma görevinden sıyrılabilecektir. Bu farkındalık ona yeni roller ve ortamlar sunabilecek, kullanıcı-mekân diyaloğunda yeni etkileşim mekânlarını oluşturabilecektir. Kullanıcıya ancak bu farkındalık ile bakıldığı takdirde kullanıcı-mekân diyaloğunda mimarın yeri ve önemi anlaşılabilecektir. Dolayısıyla mimar kullanıcı deneyimine ölçek farkındalığıyla gündelik hayat içerisinden bakabildiği takdirde pratikleri kolayca okuyabilecek, bilgileri analiz edbilecek ve yeni kullancıyı odağa alabilecek tasarım yaklaşımlarına da ortam sağlayabilecektir. Bu noktada çalışma bulgularına tekrar değinilecek olursa bahsedilen deneyime dair pratiklerin belirgin amaçlarının bir ihtiyacın giderilmesi, şahsi-ticari fayda, alternatif kullanım önerileri ve çeşitli konularda verilen tepkiler olduğu görülmektedir. Bu gündelik eylemlerin kapsayıcı mekânlaşma kararlarıyla uyum sorunu gibi olumsuz yanların yanında esnek çözümler getirmesi, kullanıcının doğrudan etkisi gibi mekâna da yaşanabilir olma olasılığı kattığının göz ardı edilemeyecek gerçeklikte olduğu görülmektedir. Dönüşüm ve başkalaşma hızlandıkça gittikçe artan kentsel aidiyet ve farkındalık eksikliği ise kent ve kentli hafızasını korunmasını bir hayli zor bir duruma sokmaktadır. Dolayısıyla bu değişime ayak uydurabilmek için bir kabul gerekir. Bu ilk kabule güncel bir örnek olarak Mimar Aravena'nın Elemental'i örnek verilebilir. Aravena yukarıda

da 'strateji-taktik' kelimeleri ile anlatılmaya çalışıldığı gibi ikilik arasında kullanıcının ve mimarın konumunu iyi analiz eden, mimarın daha sosyal bir mekân tasarımı için alması gereken sorumluluğu üstlenen bir mimardır. Kullanıcını deneyime sunduğu bitmemiş tasarımı sayesinde kullanıcıdan yeni bilgiler öğrenir ve öğrendiği bilgilerle yeni ortamlar oluşturarak aynı zamanda kullanıcıya ihtiyaçlarını kolayca tasarlayabilmeleri için yeni ortamlar sunar. Böylece katı, esnek olmayan tasarımlardan sıyrılarak, kullanıcıya daha kolay adepte olabilen, daha değişken bir tasarım süreci ve yöntemine ortam sağlamış olur. Aravena'nın da uygulamaya çalıştığı gibi aynı zamanda bir kullanıcı da olan mimarların strateji ve taktik ikiliğinde gündelik hayatın izlerini sürmek ve kullanıcı-mekân diyaloğunda izlerin mekân üzerindeki dönüşümünü keşfetmek esas amaç olmalıdır. Tüm bu incelemeler göstermektedir ki; mekânlar üzerindeki katılığın esas uygulayıcısı erkler olarak görülmektedir. Mimarın görev ve sorumlulukları tam da bu noktada devreye girmektedir. Mimarın oluşturduğu stratejik yapma eylemi kullanıcının taktiksel yaklaşım sürecindeki değişimi ve dönüşümü önceler nitelikte olmalıdır. Mekândan ve tasarımcıdan beklenen mekânın fiziksel boyutunda doğal veya yapay süreçler aracılığıyla, kullanıcının değişen ve dönüşen eylemlerine karşı dinamik bir halde olmasıdır. Dolayısıyla kullanıcının deneyimlediği mekân ve mimar tarafından tasarlanan mekân ayrımları ile ele alınan mekânsal pratiklerin toplumsal ilişkilerden türediği göz ardı edilmemelidir. Tüm çalışma mimarlık-kent yani kullanıcı-mekân arasındaki diyaloğun kopmaya yüz tutmuş bir kent sorunu olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla fiziksel mekân tasarımlarında kullanıcı ile daha fazla diyaloğa acil ihtiyaç duyulduğu vurgusuyla sosyal değişimi teşvik etmekteki sorumluluğu ile kullanıcıdan elde edilen verilerle hareket edilmeli, geleneksel tasarım yaklaşımlarına alternatif bir model düşünülmelidir. Bu noktada denilebilir ki; katılımcı mimarlık yaklaşımları yaşanan mekân ve tasarlanan mekân arasında bir bağ kurucu görevindedir. Kullanıcıyı önemseyen, kullanıcının süreç içerisindeki konumunu değerlendiren modelde mimar bilgi üretim yolundaki katkısı ile önem kazanmaktadır. Mimar ise süreçte kullanıcı izlerini süren, taktikleri okuyan bir bileşke konumundadır.

KAYNAKLAR

Altman, I., Low, A., 1992, Place Attachment, Plenum, New York.

Bilgin, N., ve Göregenli, M., 1996, Kentsel katılım ve çoğulculuk, Kentte birlikte yaşamak üstüne. Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları, İstanbul.

De Certeau, M., 2008, The Practice of Everyday Life.University of California Press, Berkeley.

Deleuze, G., 1987, 'Yaratma Eylemi Nedir?', İki Konferans, İstanbul: Norgunk, Çev.Ulus Baker.

Gürel, M. Ö., 1982, Mimarlık ve gündelik yaşam ilişkisi üzerine. TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Dosya: 27, s: 1-6.

Habraken, N. J., 1982, Uyarlanabilirlik, Değişim ve Kullanıcı Katılımı İçin Tasarım. Mimarlık Dergisi, 194(8-9), Çeviren: Müren Özçay.

Lefebvre, H., 1987, The Everyday and Everydayness, Yale French Studies, sayı 73.

Rahmanalı, Z. Z., 2007, Öznenin Ortaya Çıkışı: Mimarlık ile Kullanıcı Diyaloğu. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Sanoff, H., 2000, Community Participation Methods in Design and Planning, John Wiley&Sons, New York.

Sargın, G. A., 2003, Popüler Kültürü Üretmek: Seçkinci Kültürden Gündelik Hayata, Arredamento Mimarlık.

Schulz, C., 1971, Existence, Space & Architecture, Studio Vista, Londra.

Stavrides, S., 2016, Kentsel Heterotopya: Özgürleşme Mekânı Olarak Eşikler Kentine Doğru, Çev. Ali Karatay, Sel Yayıncılık, İstanbul.

SOSYAL KONUT OLGUSUNUN ÖZNE TEMELLİ DENEYİMLER ÜZERİNDEN İRDELENMESİ: MEXICALI VE İZMİT YENİLİKÇİ YERLEŞKELER ÖRNEĞİ

EXAMINING the SOCIAL HOUSING PHENOMENON THROUGH SUBJECT-BASED EXPERIENCES: THE CASE of MEXICALI and IZMIT INNOVATIVE SETTLEMENTS

Çağla Yağmur Bingöl[1], Ferhat Hacıalibeyoğlu[2]

[1] Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bina Bilgisi Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye
[1]caglayagmur.bingol@ogr.deu.edu.tr
[2] Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İzmir, Türkiye
[2] f.hacialibeyoglu@deu.edu.tr

ÖZET

Tüm canlılar için ortak ve en temel gereksinim olan barınma; salt fiziksel mekân gereksiniminden öte ilişkilerle, tercihlerle, davranışlarla ve sosyo-kültürel özelliklerle kavranabilen çok boyutlu, çok bileşenli bir olgu olarak bilinmektedir. Sosyal konut ise toplulukların kitlesel barınma gereksinimlerini karşılamak amacıyla, kâr amacı olmadan düşük maliyetli ve hızlı üretime dayalı çözümler üretmek için devlet sorumluluğunda gerçekleştirilen bir model olarak tanımlanabilir. Geçmişte göç hareketiyle artan konut sorununa yönelik ortaya konulan salt fiziksel mekân odaklı hızlı üretim düşüncesi kullanıcılara evrensel normlara dayandırılan tek tip yaşam alanları sunmuştur. Bu durum kullanıcıların yaşam biçimlerini yaşadıkları alanlara yansıtamamalarına sebep olmuş, toplumun yaşadığı alan ile kurduğu bağı zayıflatarak yer, aidiyet, kültür ve özne temelli kavramların sorgulanmasını tetiklemiştir. Öte yandan kullanıcının da sorumluluk almasıyla birlikte katılımcı ve kullanıcı odaklı alternatif yöntemlerin bağımsız deneyimler olarak ortaya konulduğu bilinmektedir. Bu yaklaşım ile birlikte çalışma kapsamında kullanıcıyı merkeze alan, mimarlıktaki sorumluluk anlayışının önemli bir göstergesi olan, benzer dönemlerde ve benzer yöntemler kullanılarak oluşturulmuş, biri Meksika'da Mexicali Projesi diğeri Türkiye'de İzmit Yenilikçi Yerleşkeler Projesi olmak üzere iki örnek seçilerek irdelenmiştir. Christopher Alexander'ın oluşturduğu "Pattern Language" teorisine temellenen bu iki deneyim, katılımcı tasarımın uygulanmasında gerçekleşen süreçler ve bu süreçlerin farklılaşmasına etki ettiği tespit edilen kültür, ölçek, siyasi yapı ve projenin uygulanma şekli gibi etkenler bağlamında irdelenerek; benzer alt metinlerden yola çıkılarak planlanmış iki örneğin farklı bölgelerdeki gelişimlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu incelemelerde kültürel ve kişisel faktörlerin yapılar üzerine etkileri, siyasi değişimlerin süreç üzerindeki etkisi, projelerin ölçeğinin projenin gelişimi üzerine etkisi ve projenin uygulanma şeklinin topluluğun ihtiyaçları üzerine etkisi araştırılmış ve tablo haline getirilmiştir. Bu iki deneyim; katılım sürecinin gelişimi ve kullanılan yöntemler üzerinden vaka analizi yapılarak incelenmiştir. Sonuç olarak, katılımcı tasarımdaki başlangıç hedefi ve sonuç ürün arasında bulunan ve katılımcı tasarımın gelişiminde önemli yere sahip olan süreç üzerine bir irdeleme yapılmıştır. Katılımcı sürecin ilk hedefleri, kültür, siyaset, projenin ölçeği ve projenin uygulanma şekli gibi etkenler sonucunda nasıl değiştiği ve sürecin sonucunun kent, kullanıcı üzerinde nasıl değişimlere yol açtığı ortaya konulmuştur. Çalışma bugün halen gündemde olan sosyal konut olgusuna ilişkin yol gösterici olabilecek yaklaşım ve yöntemlere dair içerikleri ortaya koyarak üretim ve tartışma alanına katkı koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Katılımcı Tasarım, Sosyal Konut, Tasarım ve Toplum İlişkisi, Mimarlık ve Toplum

ABSTRACT

Housing, which is a common and basic need for all living beings, is known as a multidimensional, multicomponent phenomenon that can be comprehended with relationships, preferences, behaviors and socio-cultural characteristics beyond the need for physical space. Social housing, on the other hand, can be defined as a model realized under the responsibility of the state to produce solutions based on low-cost and rapid production without the aim of profit in order to meet the mass housing needs of communities. In the past, the idea of rapid production focused solely on physical space, which was put forward to address the increasing housing problem, offered users uniform living spaces based on universal norms. This has led to the inability of users to reflect their lifestyles to the spaces they live in, weakening the bond that society has established with the space they live in and triggering the questioning of place, belonging, culture and subject-based concepts. On the other hand, it is known that participatory and user-oriented alternative methods are put forward as independent experiences with the user taking responsibility. With this approach, two examples, one of which is the Mexicali Project in Mexico and the other is the İzmit Innovative Settlements Project in Turkey, have been selected and examined within the scope of the study, which put the user at the center, which is an important indicator of the understanding of responsibility in architecture, created in similar periods and using similar methods. Based on the "Pattern Language" theory created by Christopher Alexander, these two experiences are examined in the context of the processes that take place in the implementation of participatory design and the factors such as culture, scale, political structure and the way the project is implemented, which are determined to affect the differentiation of these processes; It is aimed to reveal the development of two examples planned based on similar subtexts in different regions. The impact of cultural and personal factors on the structures, the impact of political changes on the process, the impact of the scale of the projects on the development of the project and the impact of the way the project is implemented on the needs of the community are explored and tabulated. These two experiences were analyzed through case studies of the development of the participation process and the methods used. As a result, the process between the initial goal and the final product in participatory design, which has an important place in the development of participatory design, is analyzed. The initial goals of the participatory process, how it changes as a result of factors such as culture, politics, the scale of the project and the way the project is implemented, and how the result of the process leads to changes on the city and the user are revealed. The study aims to contribute to the field of production and discussion by revealing the content of approaches and methods that can guide the social housing phenomenon, which is still on the agenda today.

Keywords: Participatory Design, Social Housing, Design and Society, Architecture and Society

1. GİRİŞ

1960'lar ve 1970'ler modernizme yönelik eleştirilerin yoğun olduğu bir dönemdir. Bunun sebebi, modernizmin ilk dönemlerinde özgürleşme anlayışının vurgulaması ve ilham kaynağı olmasına rağmen ilerleyen dönemlerde mimarlar tarafından oluşturulan işlevsel üretimin egemen olduğu ucuz yapıların üretilmesine odaklanılmasıyla birlikte birbirinin aynısı beton blokların inşa edilmeye başlanmasıdır (Saraçgil, 2022). Bununla birlikte toplumun yaşadığı yerin gelişiminde söz sahibi olmaması, bulunduğu yere karşı olan sorumluluk duygusunun azalmasına neden olur. Kullanıcının sorumluluk almadığı ve sürece dahil edilmediği durumlar aidiyet duygusunu etkilemekte ve kirlilikle başlayan süreç, vandalizme ve daha olumsuz durumlara kadar ilerleyebilmektedir (Day ve Parnell, 2003). Karar mekanizmalarının üstten bakan otoriter yapısı ve fiziksel gereksinimler dışında kalan anlam ve kimlik oluşumu gibi ihtiyaçların yok sayılması da bu eleştirilerin oluşumuna katkı sağlamaktadır (Ersoy, 2010). 60'lı yılların başında kullanıcının ve mimarın sorumlulukları profesyoneller tarafından tartışılmaya başlamış ve "katılım" terimi 60'ların sonuna doğru tartışmaların yoğunlaşması ve siyasileşmesiyle birlikte kullanılmıştır. Aynı zamanda, bu

dönemde yapılan *The Oregon Experiment* (Alexander ve diğerleri 1975), *A Pattern Language* (Alexander ve diğerleri 1977) ve *The Timeless Way of Building* (Alexander 1979) isimli çalışmalar, içinde modernizme yönelik eleştiriler barındırmaktadır. Yine bu dönemde *Architecture Without Architects* (Rudofsky 1964), *House, Form and Culture* (Rapoport 1969) ve *The Meaning of the Built Environment* (Rapoport 1982) çalışmaları, içindeki modernizm eleştirileriyle birlikte, geleneksel ve yerel mimari ile ilgili aktarımlar yapmaktadır (Dawes ve Ostwald, 2017).

Bununla birlikte Alexander (1964), yaşam biçimi, kültür ve davranışlar gözetilerek oluşan geleneksel yapıların bir tasarımı etkileyen tüm "güçleri" uyumlu bir dengeye getirdiğinden bahsetmektedir. Geleneksel yapılar toplumun kültürünün ve değişen koşullara zamanla adaptasyonun ürünüdür. Buna karşılık, çağdaş mimari, kurallardan ve soyut kavramlardan oluşur ve "güçlerin" dengesiz olduğu bir sonuç yaratır. Alexander, bu dengesizliğin sebebinin, çağdaş mimari ve geleneksel tasarımda birbirlerinden farklı süreçlerin kullanılması olduğunu iddia etmektedir (Alexander, 1964). Alexander'ın farklılık olarak belirttiği durum, mekânı kavrama biçimi, onu var eden fiziksel gereksinimlerin dışındaki anlam, kimlik gibi değerlerin gözetilmesi, önemsenmesi ve süreçte yer alabilmesi durumu olarak belirginleşmektedir. Bu da toplum, mekân, sosyal, kültürel ögeleri vb. öne çıkarmaktadır. Katılım kavramı da bu süreçte tartışılan ve belirginleşen bir kavram olmaktadır. Böylece 1960'lar ve 1970'lerde katılım kavramı birçok düzeyde, farklı yöntemlerle ve bağlamlarda tartışılır (Bozkurt, 2019). Türkiye'deki mimarlık camiasına bakıldığında ise meslekte değişen dinamiklerin gündeme geldiği görülmektedir. Bu süreçte birçok tartışma yapılmasıyla 1960'ların sosyalist eğilimlere sahip genç mimarların, mesleğin meşruiyetini, sorumluluklarını sorgulamasına ve mesleki alanlarını yeniden değerlendirmesi sağlanır (Bozkurt, 2019).

Bu çalışmada, 1970'lerdeki mimarın ve kullanıcının sorumluluklarını içeren gelişimler üzerinden, Christopher Alexander'ın *Pattern Language* kitabını referans alarak başlattığı Mexicali Projesi ve Tuncay Çavdar'ın Christopher Alexander'ın oluşturduğu *Pattern Language* teorisine benzer bir yöntem kullanarak geliştirdiği İzmit Yenilikçi Yerleşkeler Projesi üzerinden, mimarlık ve sorumluluk temasıyla birlikte katılımcı tasarım süreçlerinin gelişiminin incelenmesi amaçlanmaktadır. Tuncay Çavdar'ın *Pattern Language* teorisini kullanma biçimleri ve benzer referanslarla ortaya çıkan benzer dönemlerde başlanan bu iki projenin başlangıç, gelişim ve sonuç süreçleri incelenmektedir. Mimarın sorumluluk duygusuyla başlattığı bu sürecin kullanıcı üzerine etkileri, süreç içindeki sosyal ve kültürel faktörlerin sürecin gelişimine etkisi tartışılmaktadır. Alexander'ın kendi oluşturduğu *Pattern Language* teorisini kullanma şekli ve bu teoriyi geliştirerek bir grafik haline getiren Tuncay Çavdar'ın İzmit örneğindeki kullanımları sürecin gelişiminin nasıl olduğu yönünde incelemektedir.

2. SOSYAL KONUTLARDA KATILIMCI YAKLAŞIMLAR

Habraken inşa etmeyi "bir güç ortaya koymak, bir çevreyi değiştirmek" olarak tanımlamaktadır. Bu durumda, sürekli gelişen ve yaşayan bir çevre oluşturmanın kullanıcıların sürece katılarak güçlerini ortaya koymasıyla sağlanabileceğinden bahsetmektedir (Habraken, 1983). Rapoport (1990) ise, insan-çevre araştırmalarında tasarımcıların ve kullanıcıların çevreye verdikleri tepkilerde çok farklı olduğu anlayışından bahsetmekte ve bu durumda ayırt edici olan mimar veya eleştirmenlerin düşüncesinden çok kullanıcının düşüncesi olduğunu belirtmektedir (Sani, Ulucay ve Ulucay, 2011). Yapılan

tanımlardan da görüldüğü üzere kullanıcılar yaşadıkları mekân üzerinde sorumluluk duymakta ve ilgilenmek istemektedir. Bu nedenle mekân, cinsiyet, yaş, sınıf ve kültür bakımından farklı olan insanlar tarafından yanlarında getirdikleri geçmişlerin de etkisiyle farklı şekilde algılanan ve böylece ortaya çıkacak farklı mekânsal gereklilik ve anlamları tanımalarına yardımcı olan alanlar olarak nitelendirilmektedir (Archer, 2005). Örneğin Rapoport (2004) çevresel kalite gibi kavramları gözlemci perspektifinden değil kültürün içinden hareketle onların üstünde durdukları şekilde ilerlemek gerektiğinden bahsetmektedir. Araştırmacıların ve tasarımcıların kültürün dışında olduğunu ve bu nedenle dışarıdan bir bakış açısıyla hareket edebileceklerini belirtmektedir. Fakat pratikte olması gerekenin içeriden ve dışarıdan bakış açısının birlikte olmasıdır (Rapoport, 2004). Katılım ise, bireyin varlığı ile ortaya çıkan ve onun fikri ve tepkisi ile dışa vurulan bir olgudur. Birey fikri ve düşüncesi yardımı ile tepki oluşturarak katılımın tetikleyicisi ve en doğal halini üretmektedir (Hacıalibeyoğlu, 2013). Bu da katılımın bireyin fikirlerinden oluşan bir tartışma zemini ile var olduğu ve dışarıdan gelen bakış açısıyla gelişebileceğinin bir göstergesi olmaktadır.

Kullanıcı katılımı üzerine yapılan tanımlamaların aksine birçok yer kullanıcının etkisi dışında oluşturulmaktadır. Özellikle ilk yapılan sosyal konutlar kentlerdeki sağlıksız koşullardan dolayı oluşan salgın hastalıkların işçilerin üretimlerini etkilemesini engellemek amacıyla inşa edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında inşa edilen konutlarda ise oluşan büyük tahribatların onarılması amaçlanmıştır. Bu nedenle sosyal konutlarda niteliğin değil niceliğin önemli olduğu uzun bir süreç yaşanmıştır. Bu durum kullanıcının kendisini ait hissetmediği mekanlarda yaşamını geçirmesine ve bu alanlara aidiyet duymadığı için değer ve ilgi göstermemesine sebep olmaktadır. Yerleşik/süregelen proje süreci bu durumun sürdürülmesine zemin hazırlamakta ve süreç kullanıcı olmadan, teknik grupların, yönetimlerin ve girişimcilerin karar mekanizmasında yer almasıyla gerçekleşmektedir (Day ve Parnell, 2003). Katılım projeleri ise bölgenin kimliğine yönelik olarak yapılan araştırmalar ve kullanıcılar ile kurulan etkileşimler sonucu planlanır. Böylece bölgeye ve projeye uygun olarak tasarlanan farklı katılım süreçleri kullanılmaktadır. Örneğin Alexander, kazanç odaklı ve yapım hızı düşünülerek yapılan, birbirinin aynısı olan toplu konutlardaki katı tasarım süreçlerine tepki olarak kullanıcı ihtiyaçlarına yönelik sistematik bir yöntem geliştirmiştir. Bu süreç kullanıcının aktif katılım yaptığı, mimarın ise tasarım ve süreç konusunda yardımcı olduğu bir üretim sürecidir. Bu süreçteki amaç, "bir topluluğun sahip olduğu imajı yok etmeden, bireysel ifadeyi kanalize edecek ve "aktif" deneyimleri teşvik edecek fiziksel ve örgütsel bir çerçeve oluşturmaktır" (Engel, 1982). Turner (1972)'a göre, kullanıcıların evlerinin tasarımındaki büyük kararlarda, inşa ve yönetiminde katkıda bulunmaları, sürecin ve sonuç ürünün bireysel ve toplumsal olarak mutluluğu arttırmaktadır (Blundell Jones, Petrescu ve Till, 2005). Aynı zamanda kullanıcılar katılımcı tasarım sonrasında da tasarlanan alanların bakımı ve yönetimi konusunda ilgili olmakta ve bu süreçte edindikleri bilgileri kullanım sonrasındaki herhangi bir sorunda kullanmaktadır (Francis, 1983). Bu durumda görüldüğü üzere mimarın kullanıcıya ve kullanıcının yaşadıkları alanlara sorumlu olarak geliştirdiği katılım kavramı kullanıcının da yaşadığı alana olan aidiyet duygusunu güçlendirmektedir.

Christopher Alexander oluşturduğu *"Pattern Language"* ile tasarım için yol gösterici 253 model detaylandırmıştır. Her modelin, çevremizde meydana gelen bir sorunu tanımladığından ve daha sonra bu sorunun çözümünün özünü kullanabileceğiniz şekilde tanımayacağından bahsetmektedir (Alexander ve diğerleri, 1977). Modeller farklı ölçeklerden oluşmakta ve çözümler yerel koşullara uyarlanarak büyük tasarımlarda

kullanılabilmektedir (Dawes ve Ostwald, 2017). Ayrıca, Alexander her topumun kendine has *desen dili* olacağından aynı zamanda her bireyin kendi zihnine özgü benzersiz bir dili olacağını ve böylece bir toplumda insan sayısı kadar *desen dili* olacağını belirtmektedir (Alexander ve diğerleri, 1977). Böylece dünyanın birçok yerinde bu süreç ilgi çekmiştir ve bu süreçten yola çıkarak hazırlanmış örnekler planlanmıştır. Alexander'ın kendisi tarafından planlanan Mexicali Projesi bu örneklerden biridir. Aynı dönemde Christopher Alexander'ın fikirleri Türkiye tartışmalarında da yer almaktadır. Dar gelirliler için olan barınma uygulamalarının yetersizliği gibi sorunlar üzerinde durulmakta ve bu süreçte Christopher Alexander'ın *"Pattern Language"* teorisi "İzmit Yenilikçi Yerleşkeler" projesinde kullanılmaktadır (Bozkurt, 2019).

Bu kapsamda sosyal konut olgusunda kullanıcı odaklı bir referans olma özellikleriyle her iki yaklaşım; süreçleri ve sonuçları bağlamında farklı coğrafyalarda gerçekleşen özgül deneyimler olarak önem kazanmaktadır.

2. 1. Mexicali Projesi-Christopher Alexander

Baja California Eyaleti'ndeki Mexicali, Meksika'nın kuzeybatı ABD sınırında yer almaktadır. Alan çöl iklimine sahiptir. Bu alanda sınır boyunca hızla artan nüfus, çöl iklimine uygun, depreme dayanıklı evler için alternatif çözüm ihtiyacını doğurmuştur. Bunun üzerine Baja California hükûmeti tarafından Çevre Yapısı Merkezi (CES) ve Berkeley'deki California Üniversitesi'nden şehrin eteklerinde bulunan Coloma Orizaba bölgesinde uygulama yapmaları istenmiştir (Ruesjas, 1997). Bunun sonucunda, 1975 yılında Meksika hükûmeti, Mexicali yakınlarında 30 aile için konut inşa etmek amacıyla Christopher Alexander ile sözleşme yapmıştır (Alexander, 1985). Projede öncelikli amaç tasarım, yapı malzemeleri üretimi ve konut inşaatını içeren süreç boyunca son kullanıcılar ile mimari üretim arasındaki sistematik kopukluğu ortadan kaldırmaktır. Aynı zamanda tasarımın kişiselleştirilmesiyle gerçekleştirilen geleneksel konut üretimdeki iyileştirilme çabasını göstermektedir (Hailey, 2005). Süreç içinde Alexander'a birçok yetki verilmesi Alexander ve ekibinin mimar-inşaatçı (architect-builder) rolüne bürünmesine neden olmuştur (Alexander, 1985). Bununla ilgili olarak Alexander (1985), projenin kalitesinin ve tüm ailelere gösterilen ilginin, ortak araziye gösterilen özenin, bu kadar çok yetkinin ve sorumluluğun kendilerine verilmesinden kaynaklandığını belirtir.

Alexander (1985), evin, yaşayan bir canlı organizma olduğunu bu nedenle sürecin en küçük ayrıntılara kadar inilerek planlanmasıyla ihtiyaçlar ve işlevlere yönelik olacağından bahsetmektedir. Fakat toplu konut üretiminde bu süreç görülmemektedir çünkü standart bir üretim modeli kullanılmakta ve evler hakkında hiçbir şey bilmeyen, hiçbir hissi olmayan işçiler tarafından inşa edilmektedir (Alexander, 1985). Mexicali Projesi'nde ise proje tasarımları yapılırken Alexander, *"Pattern Language"* kitabının kullanımıyla, kullanıcıyı konutlarının tasarımına dahil ederek katılımcı tasarım sürecini başlatmıştır. Süreç içinde kullanıcılardan konut ile ilgili beklentilerini mimar ve birkaç öğrencinin bulunduğu uzmanlık bilgisine sahip olan gruba tarif etmeleri ve çizmeleri istenmiştir. Aynı zamanda ortak alan konusunda tartışılmaya başlanmıştır. Ortak alan kullanıcıların yaşam biçimlerine, ailedeki çocuk sayısına, yaptıkları işe vb. yönelik olarak gelişmektedir. Örneğin, çok çocuklu aileler veya kendi işini kuracak kullanıcılar kamusal alana daha yakın olmak isterken tek çocuklu aileler kamusal alandan uzakta daha izole ve sessiz olmak istemektedir. Meksika'da kültürel olarak çok çocuklu ailenin fazla olması nedeniyle ortak alanın bir kısmı daralacak şekilde planlanmıştır. Böylece daha geniş ve büyük kısmın daha kamusal olması daralan kısmın

ise daha az aktiviteye ve dolayısıyla biraz daha huzur ve sessizliğe sahip olması sağlanmıştır (Alexander, 1985). Daha sonra, kullanıcılar 150 metrekarelik ortak arazinin içinde oluşturulan kümelerden kendilerine en uygun yeri seçmiştir (Şekil 1). Örneğin berber olan bir kullanıcı alan seçerken berber dükkânı açma olasılığını düşünerek kamusal alana yakın bir konumu tercih etmiştir. Sessizlik arayan bir aile ana yoldan uzakta bir alan seçmiştir. On çocuklu bir aile ise büyük bir arsa seçmiştir (Alexander, 1985).

Şekil 1. Katılımcıların yaşam şekillerine uygun konut planı ve inşası. (Alexander, 1985)

İnşa sürecinde ise kullanıcılar Alexander ve ekibinin halihazırda geliştirmiş olduğu, tekrarlanabilir, düşük maliyetli bir inşaat sistemini kullanmıştır. Aynı zamanda Alexander, "adım adım inşa etme" fikrini uygulamıştır. Bunun için bina inşasına yönelik adım adım talimatlar vermiştir. Kullanıcı bu talimatlar çerçevesinde zemine tebeşirle çizilmiş planı takip ederek yaşayacağı konutun inşasına katılmıştır (URL 1). Sonuç olarak, süreç ilk 5 müstakil ev tamamlandıktan sonra Meksika hükûmetinin sözleşmeyi yenilememesi nedeniyle kısa ömürlü olmuştur (Hailey 2005). 30 konut inşası hedefi gerçekleştirilememiştir. Bunun sebebi, hükûmeti yetkilileri tarafında projenin detaylarının bağlamından koparılarak incelenmesi ve süreçteki bazı unsurların eski üretim süreci ile karşılaştırıldığında "hata" olarak kabul edilmesidir. Bu konuda Alexander (1985), yeni bir üretim süreci oluşturulması nedeniyle bazı kaçınılmaz ciddi uygulama sorunlarının da olabileceğinden bahsetmektedir. Fakat bu problemlerin zamanla çözülebileceğini asıl zorluğun kişilerin dünya görüşünü değiştirmek olduğunu belirtmektedir.

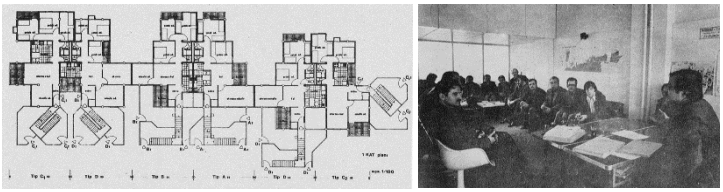
2. 2. İzmit Yenilikçi Yerleşkeler Projesi- Tuncay Çavdar

İzmit Türkiye'de bulunan önemli sanayi kentlerindendir. Sanayinin gelişmiş olması bu kente olan göçü arttırmış ve kent çeperinde gecekondu oluşumu başlamıştır. 1973 yılında İzmit Belediyesi tarafından konut sorununa çözüme yönelik planlar oluşturulmuş ve 1974 yılında 741 hektarlık kamulaştırılmış arazide ucuz konut üretimi planlanmıştır (Çavdar, 1978). Çünkü 1960'lara gelindiğinde ilgi donanım ve biçimden insan ihtiyaçlarının dikkate alınmasına ve bu konuda sorumluluk alınmasına kaydırılmıştır (Jerrard, Newport, ve Truem, 1999). Tuncay Çavdar da Yenilikçi Yerleşkeler Projesi ile imalat sanayi işçisi 30.000 aileye uygun fiyatlı konut sağlamayı amaçlamıştır. Bu üretimde politik bir tercih olarak konutu halk ile tartışmak ve oluşturmak amaçlanmış fakat düşey hiyerarşiden kaynaklanan sorunlar nedeniyle süreç tamamlanamamıştır (Çavdar, 1978). Projenin 1974 yılında gerçekleştirilen ilk aşamasında 1000 olası kullanıcı ile sosyal araştırma yapılmıştır. Daha sonra seçilmiş iş yerlerinde sosyal ve ekonomik konularda bilgi toplamak amacıyla anket yapılmıştır. Anket süresince sorulan sorularda "mevcuttaki mekân örgütlenme biçiminin toplumu nasıl ve ne denli parçalayıp yabancılaştırdığını araştırmak" amaçlanmaktadır (Çavdar, 1978). Aynı zamanda, potansiyel kullanıcılardan ekonomik olanakları, konut gereksinimleri, yaşam

tercihleri, hane halkı bilgileri, mekân kullanma alışkanlıkları, mekân ile ilgili yabancılaşmalar üzerinden toplumsal, ekonomik, teknik bağlam çerçevesi ve sorunlar hakkında bilgiler edinilmektedir (Bozkurt, 2019). Bunun nedeni bu özelliklerin onların mekânsal tercihlerindeki belirleyiciler olacağı düşüncesidir**.**

Bu süreçte yapılan çalışmalarla projenin tasarım tipolojilerinin gelişmesini sağlayacak sosyal, kültürel ve ekonomik etkenlere yönelik kalıplar tespit edilmiştir. Aynı zamanda kullanıcıdan elde edilen bilgiler yoluyla planlanan, oluşturulması öngörülen yapı tipolojileri gelecekteki değişimlere ve kullanıcıların dinamik yapısına uyum sağlayacak kullanımlara izin verecek esneklikte yapı teknolojileri kullanılarak oluşturulmuştur (Çavdar, 1978). Kullanılan yapım sistemi katlar arasındaki işleyişin bağımsız olmasını sağladığı için düşey olarak da plan serbestliğine izin vermiştir. Bu da kullanıcının farklı ihtiyaçlarına yönelik olarak kendi alanlarını düzenleyebileceği bir ortam oluşturmuştur. Örnek olarak, kullanıcıların yaşam biçimleri değişimine ayak uyduran esnek misafir odası çözümleri, gerektiğinde sayısını arttırılabilecek esnek yatak odası çözümleri, özel toplantılarda genişletilebilecek çok amaçlı oda çözümleri verilebilir (Çavdar, 1978).

Ayrıca bu süreçte yapım sistemleri ile birlikte kullanıcılar ile olan iletişim de oldukça önemli olmaktadır. Bu aşama ile ilgili Francis (1983), mimarın yapabileceklerinin sınırlarını kullanıcıya net olarak anlatabilmesi gerektiğini belirtmektedir. Örnek olarak da kullanıcıların mahallenin, evlerin güzel gözükmesinden çok ekonomik, iş, sağlık gibi sorunlara getirilen çözümlerle ilgilendiklerinden bahsetmektedir. Bu nedenle özellikle düşük gelirli kullanıcı için bu süreçteki işlevsel ihtiyaçların öneminin büyük olduğunu ve mimarın yapabilecekleri hakkında doğru bilgi vermesi gerektiğini açıklamaktadır (Francis, 1983). Örneğin, İzmit Yenilikçi Yerleşkeler Projesi'nde beyaz yakalılar, yabancılaşmanın etkisiyle, kalıplaşmış, tek düze mekân çözümlemelerine yönelmiş, mavi yakalı emekçiler ise işlevsel tercihlerde bulunmuştur (Çavdar, 1978). Mimar, görüşmelerden elde ettiği ailenin toplumdaki yeri, hareketleri, kullanım tercihleri, konut donatım yükü, yaşam tarzları gibi bilgileri önceden oluşturulan tutanaklara kaydetmiştir. Gözlem tutanağında ise, kullanım alışkanlıkları, göreli yoksunluk, donatım yükü ve donatım göstergeleri verileri işlenmiştir. Bunun sonucunda süreç için gereksinim ve kısıtlamalar belirlenmiştir ve temel konut planları bu verilere uygun olarak tasarlanmıştır (Şekil 2). Daha sonra verilen kararların gösterilmesi amacıyla ön konut tasarımları yapılmıştır (Çavdar, 1978).

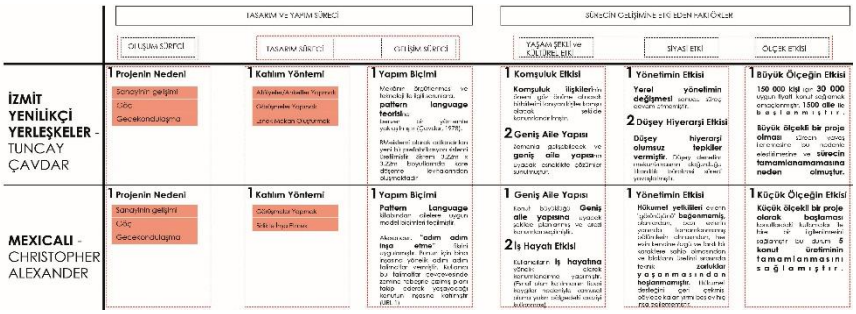

Şekil 2. Esnek konut tiplerinin birinci kat planları/Görüşmeler. (Çavdar, 1978)

Sonuç olarak ise, projenin ölçeği nedeniyle bazı kullanıcılar sürece uyum sağlayamamış ve siyasi sebeplerden dolayı projeden beklenen sonuç elde edilememiştir. Fakat Tuncay Çavdar'ın bu konudaki düşüncesi negatif değildir. Çavdar (1982) bu konudan, "7 seneyi içeren bu çalışmalar gerek teknolojik, gerek ekonomik ve gerek sosyal örgütlenme yönünden gelişen bu çalışmalar, neticede bana ve birlikte olduğumuz arkadaşlara, hatta bu

şehirde yaşamayı tasarlayan kullanıcılara, böyle bir yerde tasarımın ve örgütlenmenin ancak katılımsal olabileceği inancını getirdi" şeklinde bahsetmekte ve sürecin gelecek için bir birikim oluşturduğuna değinmektedir (Çavdar, 1982).

Tablo 1. Yenilikçi Yerleşkeler ve Mexicali Projesi Tablosu (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

3. SONUÇ

Yüzyıllardır süregelen barınma ihtiyacı sonucu oluşan mekânsal birimler zamanla gelişmekte ve tüm dünyaya yayılmaktadır. Yerleşmenin en küçük birimlerinden olan konut sahip olduğu sosyal, ekonomik, kültürel vb. özellikler sayesinde çevrenin ve kendi gelişimine katkıda bulunmaktadır. Lewin'in (2001) de değindiği gibi insanlar ortak paydada buluşup oluşturdukları topluluklar ile tasarladıkları konutlarla kendi kimliklerini yansıtmakta ve kendi oluşturdukları semboller ile kendilerini temsil etmekte ve bu semboller evreninde yaşamaktadır. Bu makalede incelenen iki örnek de benzer süreçlerden geçmiştir. İki projenin de başlama sebebi köyden kente taşınan göçmenlere yönelik ekonomik barınma alanları tasarlamaktır. Çünkü Friedmann'ın (2002) da belirttiği gibi göçmenler göçtükleri bölgede sadece yeni beceriler değil, aynı zamanda yeni bir çalışma disiplini, yeni bir yaşam ritmi, yeni bir zaman anlayışı ve sonuç olarak yeni bir kültür öğrenmek zorunda kalmaktadır. Bununla birlikte yaşadıkları kültürel ve ekonomik problemlerin etkisiyle plansız büyümeye de sebep olan gecekondulaşma artmasına neden olurlar. Bu durum katılım projeleri için de başlangıç noktasıdır. Örneğin, Mexicali Projesi'nde ailedeki çocuk sayısına yönelik olarak arazi konumlarının seçilmesi veya berber olan bir kullanıcının ticari kaygıları nedeniyle kamusal alana yakın bir konumdaki araziyi tercih etmesi kullanıcının ihtiyaçlarına yönelik tasarımın göstergesidir. İzmit Yenilikçi Yerleşkeler Projesi'nin ise kullanıcının kültürlerine yönelik değişimleri yapabilecek şekilde tasarlanması veya birbirlerini tanıyan kişilerin komşu olacak şekilde konumlandırılması buna örnektir. Kültürün etkisinin önemi Mexicali Projesi'nde sürecin bitiminden sonra Ruesjas'ın (1997) yaptığı çalışmalarda görülebilir. Meksika'nın kültürünün önemli mekanlarından olan mutfakların tasarımı geleneksel kapalı mutfak tasarımından farklı olarak daha çok kuzey kültüründe kullanılan açık mutfak tasarımı yapılmıştır. Alexander, ailelerin mutfakların yerlerini ve tarzlarını kendilerinin seçtiklerini fakat evde yaşadıkça geleneksel mutfak tasarımına ulaşamadıklarını fark ettiklerini belirtmiştir (Alexander, 1985). Bu nedenle konut sakinleri yeni alanlar inşa ederek yapıyı kendilerine daha uygun hale getirmeye çalışmıştır (Ruesjas, 1997). Yeni bir süreç olmasının da etkisiyle konutların bazı bölümleri proje sürecinde kullanıcıya uygun olarak tasarlanamamış olsa da konutu kendi kültürlerine adaptasyon süreci kullanıcı tarafından devam ettirilmiştir.

Proje gelişiminde bir diğer önemli etken ölçektir. Projelerin gelişim süreçlerinde iki örnek de *Pattern Language* teorisinden yararlanmıştır fakat ölçeğin de etkisiyle farklı katılım yollarını tercih etmiştir. Örneğin, Mexicali Projesi'nin beş konuttan oluşması kullanıcının inşa sürecine dahil edebilmesi konusunda yarar sağlamıştır. Aynı zamanda Alexander'ın mimar-inşaatçının tasarım ve inşa alanında tam sorumluluk alabilmesi için en fazla yirmi evi kontrol edebileceğine inanması da etkendir (Alexander, 1985). Fakat İzmit Yenilikçi Yerleşkeler Projesi'ne bakıldığında, Alexander'ın düşüncelerinden farklı bir süreç izlendiği görülmektedir. Projenin büyük ölçekli olması sürecin gelişiminin yavaş ilerlemesine ve bu yavaşlığın zamanla sorun olarak algılanmasına neden olmuştur. Sonuç olarak, 5 aileden oluşan Mexicali Projesi ile ilk yıl 1500 aile ile başlanan İzmit Yenilikçi Yerleşkeler Projesi arasındaki ölçek farkı süreçlerin farklı ilerlemesinin önemli bir parçasıdır. Aynı zamanda İzmit Yenilikçi Yerleşkeler Projesi'nin tamamlanamamasının sebeplerindendir.

Önemli bir ekonomik kaynak olması nedeniyle birçok ülkede siyasi ortam da inşaat sektörüyle doğrudan ilişkilidir. Aynı zamanda barınma hakkının en temel insan haklarından olması da ülkelerin bu konuya olan yaklaşımlarını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle yukarıdan aşağı olarak gerçekleşen üretim sistemindeki birçok basamak yıllardır süregelen kalıplaşmış çözümlere sahiptir. Fakat katılım süreciyle birlikte yatay olarak gelişen sistemin ortaya çıkması düşey sistemin bu süreci kabullenmemelerine veya doğru bulmamalarına sebep olmaktadır. Bu durum iki projede de zamanla katılım sürecine karşı negatif düşüncelerin oluşmasına ve sürecin devam etmemesine yönelik aksiyonlar alınmasına neden olmuştur. Mexicali Projesi'nde süreçteki birçok yetki Alexander ve ekibine verildiği için eleştiriler proje sonrasında yoğunluk kazanmış fakat İzmit Yenilikçi Yerleşkeler Projesi'nde denetim mekanizmalarının baskısı proje boyunca sürmüştür.

Sonuç olarak katılımcı tasarım mimarın sorumluluk alanını salt fiziksel bir yapı üretmek yerine fiziksel gerçekliğin ötesindeki davranışsal, bireysel ve toplumsal gerçekleri görebileceği şekilde genişletmektedir. Özellikle sosyal konut alanında kullanıcıya ait değerleri farkına vararak, değerleri algılayarak onları sürece dahil edebilmek ve bunların karşılıklarını mekanı üreterek görmeye çalışmak, süreci standartlara indirgemeden sonuca ulaşmaya çalışmak ve genelgeçer yaklaşımlarla kavramadan yaşamsal noktalara dokunabilmek mimarın bu süreçteki temel sorumluluklarıdır.

KAYNAKLAR

Alexander, C., 1964, Notes on the Synthesis of Form. Cambridge: Harvard University Press.

Alexander, C., Ishikawa, S., Silverstein, M., Jacobson, M., King, I., ve Angel, S., 1977, A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction. New York: Oxford University Press.

Alexander, C., Davis, H., Martinez, J., Corner, D., 1985, The Production of Houses. New York: Oxford University Press.

Archer, J., 2005, Social Theory of Space: Architecture and the Production of Self, Culture, and Society. Journal of the Society of Architectural Historians, *64*(4), 430–433. 5 Haziran 2022, JSTOR veritabanı.

Bayazıt, N., 2004, Investigating Design: A Review of Forty Years of Design Research. Design Issues, JSTOR veritabanı, 20(1), 16–29. 5 Haziran 2022.

Blundell Jones, P., Petrescu, D. ve Till, J. (Ed.)., 2005, Architecture and participation. New York: Spon Press.

Bozkurt, E., 2019, The Changing Dynamics of the Architectural Profession in Turkey, 1960s-1970s: The Rise of Participatory Design and the Experimental Case of İzmit New Settlements Project, (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Bilkent Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çavdar, T, 1978, Toplum Bilinçlenmesinde Araç Olarak Katılımsal Tasarım: İzmit Yenilikçi Yerleşmeler Projesi. Mimarlık, 1, 154. http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/342/4935.pdf

Çavdar, T., 1982, Bir Katılımsal Tasarım Uygulamasının Ardından. Mimarlık, 175. 10 Mart 2022, http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/442/6392.pdf

Dawes, M. J. ve Ostwald, M. J., 2017, Christopher Alexander's A Pattern Language: Analysing, Mapping and Classifying the Critical Response. Pollack Periodica. 4(17), 1-14. 5 Haziran 2022, Researchgate veritabanı.

Day, C. ve Parnell, R., 2003, Consensus Design: Socially Inclusive Process. Oxford: Architectural Press.

Engel, J. K., 1982, Elements for Adaptation and Change-Design for Creative Conflict, (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Massachusetts Institute of Technology, Massachusetts.

Ersoy, Z., 2010, Mimari Tasarımda "Kullanıcı Odaklı" Süreçler. (351). 1 Haziran 2022, http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=365&RecID=2288

Francis, M., 1983, Community Design. JAE, 37(1), 14–19. 5 Haziran 2022, JSTOR veritabanı.

Friedmann, J., 2002., Placemaking as Project? Habitus and Migration in Transnational Cities. In J. Hiller, ve H. Rooksby (Eds.), Habitus: a sense of place. Burlington: Ashgate.

Habraken, N. J., 1983, Uyarlanabilirlik,Değişim ve Kullanıcı Katılımı İçin Tasarım. Mimarlık, Çev. Müren Özçay. 194-195. 10 Mart 2022, http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/494/7256.pdf

Habraken, J., 1990, Towards a New Professional Role. In H. Sanoff (Ed.), Participatory Design, Theory & Techniques, 77-82, USA: Bookmasters Inc.

Hacıalibeyoğlu, F., 2013, Mimari Tasarım Sürecinde Kullanıcı Katılımı Üzerine Bir Model Önerisi, (Yayımlanmış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Hailey, C., 2005, Re-viewing the builder's yard as a place for design visualization. Association of Community Design Annual Conference, 1-17. 5 Haziran 2022, http://plaza.ufl.edu/clhailey/pdf/Hailey_BuildersYard_ACD.pdf

Jerrard, B., Newport, R. ve Trueman, M., 1999, Managing New Product Innovation. London, Philadelphia: Taylor & Francis.

Lewin, F. A., 2001, The Meaning of Home Among Elderly Immigrants: Directions for Future Research and Theoretical Development. Housing Studies, 16(3), 353-370, 12 Kasım 2022.

Rapoport, A., 1990, The Meaning of the Built Environment: a Non-Verbal Communication Approach. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Tucson University of Arizona/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Arizona.

Rapoport, A., 2004, Kültür Mimarlık Tasarım. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi.

Ruesjas, A. L., 1997, The Mexicali Experimental Project: An Analysis of Its Changes. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). McGill University/Fen Bilimleri Enstitüsü, Montreal.

Sani, R. M., Ulucay, B. ve Ulucay, P., 2011, The Significance of User Participation in Architectural Design: The Case of Nicosia Social Housing Complex. Archnet-IJAR, International Journal of Architectural Research, Researchgate veritabanı, 5(3), 25-39. 10 Mart 2022.

Saraçgil, M. E., 2022, Mimarinin Kullanıcıya Yaklaşımının İzninden Katılımcı Tasarım Üzerine Bir Okuma. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

URL-1: https://www.livingneighborhoods.org/ht-0/mexicali.htm (Son erişim: 01.08.2022)

KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASINDA ORTAK SORUMLULUK DÜŞÜNCESİNE GENÇ PROFESYONELLERİN GÖZÜNDEN BAKMAK

Gülce Güleycan[1*], Okyay Bayazit[1],

[1] Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye

[*] gulce.okyay@msgsu.edu.tr

ÖZET

Kültürel mirasın korunarak sürdürülmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması, mimarlık mesleğinin, icra edildiği çevrelere, ilgili topluluklara ve esas olarak tüm insanlığa karşı taşıdığı sorumluluğun en belirgin yansımalarından biridir. Gerek geçmiş ve günümüz gerekse geleceğin dünyasına duyulan bu zaman üstü sorumluluk, koruma disiplininin üzerine temellendiği önemli yapı taşlarından biri olmuştur. Bugün gelinen noktada, kültürel mirasın korunmasına duyulan sorumluluk yalnızca uzman ve uygulayıcılara atfedilen bir vasıf değil, tüm toplum tarafından paylaşılan ortak bir duygu, hatta bir gereksinim olarak kabul edilmektedir.

Bahsi geçen yeni ve kapsayıcı perspektifin sunduğu olanaklar çerçevesinde, mimarlık mesleğinin ve buna bağlı olarak koruma uzmanlığının konumlanma meselesi de oldukça dikkat çekici bir hal almaktadır. Çalışma, bu doğrultuda, çağdaş koruma diskurunda yaygın biçimde dile getirilmeye başlanan ortak sorumluluk düşüncesinin, bu sorumluluğun potansiyel üstlenicilerindeki karşılığının irdelenmesini amaçlamaktadır. Çalışmanın odak grubu olarak belirlenen koruma eğitimi almakta olan genç profesyonellerin konuya ilişkin bakış açılarının ortaya konulması ve kültürel mirasın korunmasına duyulan sorumluluk bağlamında kendilerini ve diğer aktörleri hangi noktada konumlandırdıklarının incelenmesi, araştırmanın diğer öncelikli hedefleri arasındadır. Benzer biçimde, yapılan irdelemelerin, mesleki eğitimin içeriğinin ortak sorumluluk inşası bağlamında geliştirilmesi ve iyileştirilmesi bakımından yapılandırıcı bir geribildirim oluşturması arzu edilmektedir.

Araştırma sonucunda edinilen bulguların ilgili literatür dahilinde tartışmaya açılması ve yetişen genç profesyonellerin kültürel mirasın korunmasında ortak sorumluluk düşüncesine ilişkin algısının karşılaştırmalı olarak incelenmesi bu bağlamda oldukça önemlidir. Korumanın müştereklesen, çoğullaşan ve tüm topluma yayılan bir süreğenlik kazanması ancak bu düşüncenin farklı boyutları ve veçheleriyle anlaşılmasıyla mümkün olacaktır. Çalışma, bu yönüyle, yer, anlam ve gelecek inşa eden bir mekanizma olarak korumaya ilişkin seçim ve kararlarımızın, aynı zamanda temel bir insan hakkı olan kültürel mirasın biçimlenmesi ve sürdürülmesinde oynadığı role dair ilgi çekici açılımlar sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Ortak Sorumluluk, Genç Profesyoneller

1. GİRİŞ

Sorumluluk, kültürel mirasın korunması düşüncesinin beslendiği önemli temel kaynaklardan biri ve bir bilim dalı olarak koruma disiplininin oluşturucu çerçevesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Giderek genişleyen anlam sahası ile sorumluluk, aynı zamanda her kullanımda yeniden tanımlanan, çok yönlü bir kavramdır ve farklı durumlarda farklı anlamlar ya da görünümler kazanabilir (Martin, 2007, 21-28). Bununla birlikte, kökensel izleri 18. yüzyılın

sonlarına dek takip edilebilen, önceleri devletin ve yönetimde görev alan kişilerin halka karşı yükümlülüğü, 20. yüzyıldan itibaren ise özgür irade ve determinizm vurgusu ile biçimlenen sorumluluk düşüncesini, temelde, aynı koruma gibi modern bir kurgu olarak betimlemek mümkün görünmektedir (Williams, 2023). Bu perspektiften değerlendirildiğinde, korumanın sorumluluk düşüncesi ile kurduğu paralellik ve anlamsal bir aradalık daha da belirgin hale gelmektedir.

Her ne kadar Marie-Theres Albert (2022, 436) değişen sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin ve bunların miras üzerindeki etkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan sorumluluğun, en temelde kişisel bir görev olduğunu ve yalnızca bireyler mirası korumaya istekli ve muktedir olduğunda uzun vadeli bir korumadan söz edilebileceğini savunsa da; bu sorumluluk aynı zamanda paylaşılan, ortak bir vasıf olarak görülebilir. Bununla birlikte, bilhassa topluluklar arası çatışmaların aşılması ve mirasın toplumsal uzlaşı yönünde araçsallaştırılmasına yönelik arayış çerçevesinde anlam kazanan bu ortaklaşma eğilimi, bazı önemli sorgulamaları da beraberinde getirmektedir. Bu eksende, kültürel mirasa karşı duyulan sorumluluktan çağdaş koruma diskurunda da yaygın biçimde kendisine yer bulmaya başlayan ortak sorumluluk düşüncesine geçişte; müşterekleşme ve paylaşım yönündeki ihtiyacın irdelenmesi ve ilgili referans çerçevesinin somutlanması önemlidir.

Nollkaemper (2018, 531); ortak bir sorumluluk tasvirinin sıkıntılı yanlarına hukuki çerçeveden baktığı çalışmasında, sorumluluğun dağıtılmasında üç adımdan bahsetmekte ve bunları; müşterekleşmenin kabulü, sürece katılım sağlayan aktörler arası rol paylaşımı ve sorumluluk ilkelerinin oluşturulması olarak sıralamaktadır. Nollkaemper'ın ortaya koyduğu sadeleştirilmiş modelin oluşturucu izleğinin koruma alanına taşınması, bu bildiriye konu olan araştırmanın tartışma sahalarını da belirginleştirmektedir. Bu bağlamda, ortak sorumluluk prensibinin somut bir işlevsellik ve uygulanabilirlik kazanmasında öncelikli meselelerden ilki, korumanın ortak bir sorumluluk olduğunun kabulüdür. Söz konusu kabul, eşzamanlı olarak koruma süreçlerindeki rol paylaşımlarını da yeniden biçimlendirmekte ve -mümkün olan en geniş kullanımıyla- mirasla ilişkili toplulukları faal birer aktör konumuna taşıması bakımından belirleyicilik arz etmektedir. Macdonald ve North (2020, 123-124), geleneksel olarak nitelenebilecek rollerin değiştiğini, birleştiğini ve bazen de güncel zorluklara yanıt vererek ve yeni açılımlar sağlayarak daha sürdürülebilir biçimde tersine döndüğünü ifade ederlerken bir yandan da mirasın değerinin ve bağlantılılığının korunması açısından mevcut sıkıntıların dikkate alınması ve korumada sorumluluk paylaşımı gerekliliğini önemle vurgulamaktadırlar. Koruma uzmanlığının konumlanma meselesine de ışık tutan bu gereklilik ile bağlantılı biçimde, ilgili sürecin son aşaması ise sorumluluğun getirdiği eylem sahalarının ve üstlenme dağılımındaki olası farklılıkların belirlenmesi ve ilkesel düzenlemelerin bu yönde biçimlenmesi olarak ifade edilebilir.

Yukarıda ana hatlarıyla belirlenen güncel izlek dahilinde, ortak sorumluluk düşüncesinin genelgeçer kullanımlarının ötesine geçerek oluşturucu alt unsurlarıyla birlikte, detaylıca mercek altına alınması gerektiğini öne sürmek hatalı olmaz. Bu gereksinimle bağlantılı olarak, araştırma kapsamında ortak sorumluluk düşüncesinin, bu sorumluluğun potansiyel üstlenicilerindeki karşılığının irdelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın örneklem grubu olarak belirlenen koruma eğitimi almakta olan genç profesyoneller, alanda dolaysız, somut ve geleceğe dönük bir görev üstlenmeleri bakımından belirleyicidir. Bu nedenle, söz konusu aktörlerin ortak sorumluluğu algılayışındaki kavram ilişkisinin haritalanması, kendilerine ve diğer aktörlere atfettikleri sorumluluk ile bu sorumluluğun düzeyi, dağılımı ve koruma

süreçlerindeki rol bölüşümüne ilişkin algının irdelenmesi, çalışmanın temel hedef kurgusunu oluşturmaktadır.

2. YÖNTEM

Çalışmanın giriş bölümünde de ifade edildiği üzere; araştırmanın odak grubu, lisans eğitimini ilgili disiplinlerde tamamlamış ve kültürel mirasın korunması ile bağlantılı alanlarda lisansüstü eğitimi almakta olan genç profesyoneller olarak belirlenmiştir. Bu sınırlama, üniversitelerin dört yıllık bölümlerinden ve iki yıllık yüksekokullardan mezun meslek profesyonellerini araştırma dışı bırakmaktadır. Bu ayrımın sebebi, esas olarak sorumluluk düşüncesinin ortaklaşmasındaki kavramsal derinleşme ihtiyacı üzerinden temellenmekte ve bu nedenle, araştırma, mesleki yeterlilik kazanmasına ek olarak koruma alanında uzmanlaşmakta olan profesyonellere yönelmektedir. Farklı hedef gruplar için yaygınlaştırılabilecek ve derinlemesine görüşmeler yardımıyla zenginleştirilebilecek bu çalışma, hayata geçirilmesindeki süre kısıtı da göz önünde bulundurularak koruma disiplininin görece içre kaynaklarından birine yönelik bir pilot araştırma olarak tasarlanmıştır.

Çalışmanın hedef kitlesini oluşturan profesyoneller ise; uluslararası literatürde genç *(young)* ya da yetişen, yetişmekte olan *(emerging)* gibi nitemlerle isimlendirilmektedir. Bu kullanımdaki yetişme, yetkinlik kazanma, kendini geliştirme gibi çağrışımlar araştırmanın içeriğiyle yakından ilintili bulunmuştur. Dilimizdeki yaygın terminolojik kullanımıyla "genç profesyonel" olarak tabir edilen bu kesim için yaş kabul aralığı ise; genellikle 21'den başlamakta ve bitiş sınırı, 30 ile 40 arasında çeşitli noktalarda konumlanmaktadır. Örneğin, UNESCO tarafından başlatılan "Genç Profesyoneller Programı" açısından bu sınır 32 olarak belirlenmiştir (URL-1, 2022). Dünya Sağlık Örgütü'nün (URL-2, 2022) aynı isimli programında son başvuru yaşı 35 olarak ifade edilirken; Kanada Standartlar Konseyi (2019) tarafından yayımlanan Genç Profesyoneller Standardizasyon Çerçevesi'ne göre kabul aralığı 21-39 yaş olarak çizilmiştir. Literatürdeki değişken veriler karşılığında araştırma kendi kabulünü esas alma yoluna gitmiş ve "genç profesyonel" olarak kabul edilen katılımcılar için yaş aralığının, yetişmekte olma durumuna ağırlık verecek biçimde 21-40 olarak belirlenmesi uygun görülmüştür.

Araştırma kurgusu, katılımcıların sorumluluk/ortak sorumluluk düşüncesine ilişkin algılarını belirlemeye yönelik açık ve kapalı uçlu sorular ile sıfır ile beş arasında kademelenen bir likert ölçeği vasıtasıyla görüş bildirdiği bir anket çalışması ile biçimlenmiştir. Söz konusu anket yoluyla edinilen verilerin toplanmasında çevrimiçi kanallar tercih edilmiştir. Araştırmaya toplam 77 genç profesyonel katılım sağlamıştır. Katılımcıların neredeyse tamamına yakınının (%84) lisans eğitimini mimarlık alanında tamamladığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, az sayıda olmakla birlikte şehir ve bölge planlama, inşaat mühendisliği, arkeoloji ve sanat tarihi disiplinlerinden katılımcılar da mevcuttur. Katılımcıların yine oldukça önemli bir çoğunluğu mimarlık anabilim dalına bağlı kültürel miras ve korumayla ilişkili yüksek lisans ve doktora programlarında lisansüstü eğitimlerine devam etmektedir. Benzer biçimde, katılımcılar arasında şehir ve bölge planlama anabilim dallarına bağlı koruma programlarında eğitim alan ve multidisipliner çalışmalar yürüten kimseler de yer almaktadır. Katılımcıları, yaş aralıkları 21-30 ve 31-40 olacak biçimde kabaca iki grupta toplamak gerekirse; yaklaşık beşte üçünün ilk, beşte ikisinin ise ikinci grupta yer aldığını ifade etmek mümkündür. Katılımcılar arasındaki dağılımda, benzer bir oranla yüksek lisans öğrencileri ağırlık kazanmaktadır. Katılımcıların araştırma kapsamında sunmuş olduğu veriler, sistemli

bir biçimde analiz edilerek kültürel mirasın korunmasında ortak sorumluluk düşüncesine genç profesyonellerin bakış açısı irdelemeye açılmıştır.

3. GENÇ PROFESYONELLERİN GÖZÜNDEN ORTAK SORUMLULUK

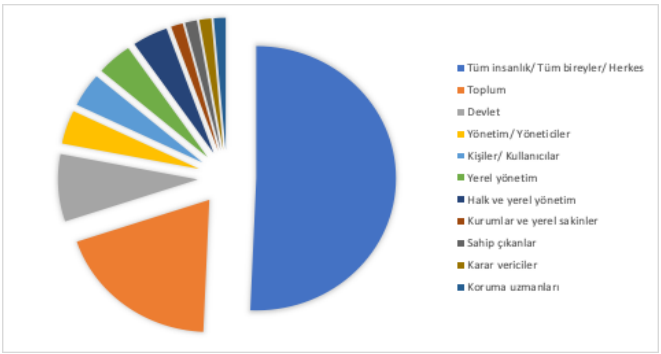
Araştırma kapsamında katılımcılara öncelikle sorumluluk/ortak sorumluluk fikrinin kendilerinde çağrıştırdığı ilk üç kavram sorulmuştur. Ortak sorumluluk düşüncesinin bağlamsallaştığı kavramlar ağına ve geri plandaki bağlantılılığa ilişkin görü sağlamayı amaçlayan bu soruya yanıt olarak katılımcıların sıraladığı unsurlar oldukça çeşitlidir (Şekil 1). Profesyoneller, toplamda 99 adet farklı kavram dile getirmişlerdir. Bunlardan 68 tanesinin yalnızca bir kez ifade edilmiş olduğu görülmektedir.

En sık tekrarlanan kavramlar arasında ilk sırayı, belirgin bir farkla “bilinç” almıştır. Bunu izleyen ve alanla doğrudan ilişkili “koruma” ve “miras” kavramlarının ardından ise “aidiyet”, “iş birliği”, “katılım”, “paylaşım”, “sahiplenme”, “farkındalık”, “görev” ve “değer” gibi anahtar hususların dile getirildiği görülmektedir.

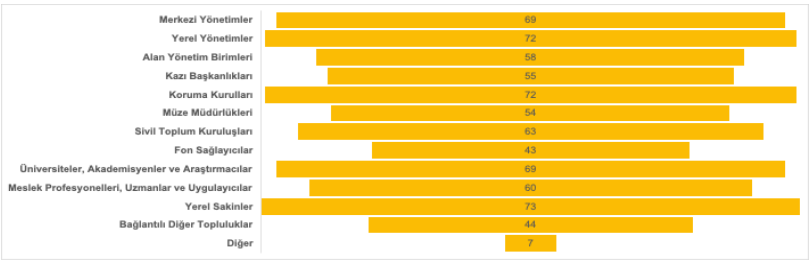
Şekil 1. Katılımcıların sorumluluk/ortak sorumluluk ile ilgili kavram haritası (Okyay Bayazit, 2022)

Çalışma dahilinde katılımcılara yöneltilen ikinci soru, kültürel mirasın korunmasının sorumluluğunun kimde olduğudur. Açık uçlu bu soru karşısında 38 katılımcı, benzer anlamlar taşıyan “tüm insanlık”, “tüm bireyler”, “herkes” cevaplarını vermişlerdir. Bu 38 kişilik grup içerisinde bir katılımcı “yolu kesişen herkesin”, bir diğer katılımcı ise “aidiyet duyan herkesin” sorumluluk sahibi olduğu görüşündedir. 14 katılımcı da kısmi bir benzerlikle bu soruya “toplum” cevabını vermiştir. Şekil 2’den de takip edilebileceği üzere, birden çok kez verilen diğer cevaplar “devlet”, “yönetim/yöneticiler”, “kişiler/kullanıcılar”, “yerel yönetim”, “halk ve yerel yönetim” olarak sıralanmaktadır. “Kurumlar ve yerel sakinler”, “sahip çıkanlar”, “karar vericiler” ve “koruma uzmanları” ise yalnızca birer katılımcı tarafından dile getirilmiş diğer aktör gruplarıdır.

Şekil 2. Katılımcıların kültürel mirasın kimin sorumluluğunda olduğuna dair görüşleri (Okyay Bayazit, 2022)

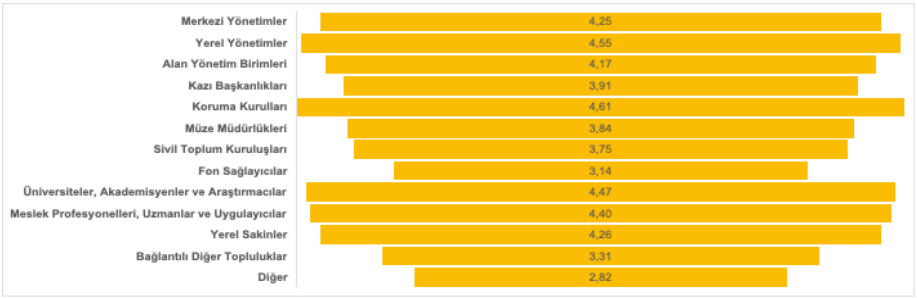
İkinci soruyla bağlantılı, ancak bu sefer kapalı uçlu olarak yönlendirilen ve birden çok seçenek belirtme imkânı olan üçüncü soru ile,katılımcıların verilen aktör gruplarından hangilerinin kültürel mirasın korunmasında sorumluluk sahibi olduğunu düşündükleri sorgulanmıştır. Burada ilk sırayı, %95 (73 kişi) ile yerel sakinlerin aldığı görülmektedir. Yine çok yakın bir oran ile ikinci sırada yerel yönetimler ve koruma kurulları bulunmaktadır. Sorumluluk üstleniciler arasında üçüncü sırada merkezi yönetim ile üniversiteler, akademisyenler ve araştırmacılar ifade edilmiş olup diğer aktör gruplarının ise en azı %55 (43 kişi) ile fon sağlayıcılar olmak üzere, aralarında çeşitli derecelerde sıralandığı görülmektedir (Şekil 3). Bunlara ek olarak, mülk sahipleri, çocuklar gibi aktörler ile çeşitli kurum ve kuruluşlar da anket çalışmasında doğrudan yer almamakla birlikte; katılımcılar tarafından dile getirilen unsurlar olarak %6'lık bir dilimle "diğer" başlığı altında varlık kazanmaktadır.

Şekil 3. Aktörlere atfedilen sorumluluk (Okyay Bayazit, 2022)

Çalışma kapsamında daha sonra ilgili aktör gruplarının kültürel mirasın korunmasında taşıdıkları düşünülen sorumluluk bakımından 0 (hiç), 1 (en düşük) ve 5 (en yüksek) olmak üzere derecelendirilmeleri istenilmiştir. Bu soru karşısında sıralamanın değiştiği görülmekte; atfedilen sorumluğun derecesi bağlamında ilk sırayı 5 üzerinden 4.61 ortalama değer ile koruma kurullarının aldığı, sonrasında yerel yönetimler ile üniversiteler, akademisyenler ve araştırmacıların geldiği görülmektedir.

Daha çok kullanıcı tarafından sorumluluk sahibi olarak değerlendirilen yerel sakinler ise atfedilen sorumluluğun derecelendirmesi ekseninde, 5 üzerinden 4.26 ortalama değer ile meslek profesyonelleri, uzman ve uygulayıcıların ardından beşinci sırada yer almıştır (Şekil 4). Diğer aktörlere ilişkin edinilen verilerin çoğunlukla bir önceki soruyla uyum arz ettiği gözlenmektedir.

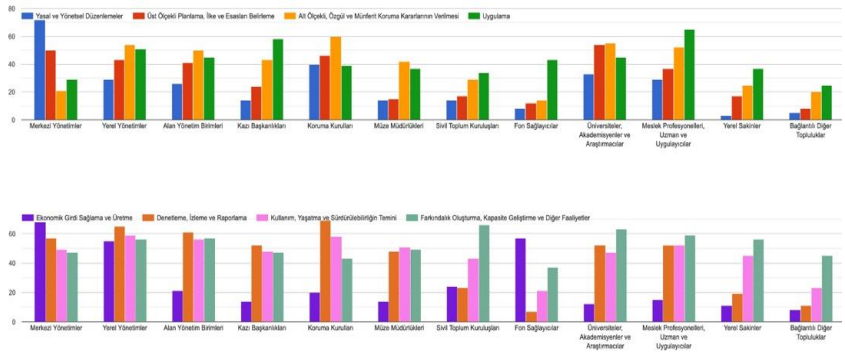
Şekil 4. Aktörlere atfedilen sorumluluğun derecelendirilmesi (Okyay Bayazit, 2022)

Araştırmanın bir sonraki aşaması, aktörlere atfedilen sorumluluğun korumanın farklı süreç ve veçheleriyle ilişkilendirilmesidir. Bu doğrultuda, katılımcılardan ilgili aktör gruplarını kültürel mirasın korunmasında üstlenmeleri gerektiğini düşündükleri rol ve eylem alanları ile ilişkilendirmeleri istenilmiştir. Bu kapsamda belirlenen seçenekler ise sırasıyla yasal ve yönetsel düzenlemeler; üst ölçekli planlama, ilke ve esasları belirleme; görece alt ölçekli, özgül ve münferit koruma kararlarının verilmesi; uygulama; ekonomik girdi sağlama ve üretme; denetleme, izleme ve raporlama; kullanım, yaşatma ve sürdürülebilirliğin temini ile farkındalık oluşturma, kapasite geliştirme ve diğer faaliyetlerdir.

Bu aşamada hem aktörler arası atfedilen sorumluluk dağılımının hem de korumanın bütüncül bir perspektifle konu edindiği farklı aşamaların aktörler için farklı sorumluluklar anlamına geldiğini ifade etmek mümkündür (Şekil 5). Her biri başlı başına birer araştırma konusu oluşturabilecek bu değerlendirmelere bildiri kapsamında kısaca yer verilebilmektedir. Örneğin, katılımcılarca en çok sorumluluk atfedilen koruma kurullarına yönelik cevaplar irdelendiğinde ilginç bulgular açığa çıkmaktadır. Katılımcılar, kurulların denetleme, izleme ve raporlama; alt ölçekli, özgül ve münferit koruma kararlarının verilmesi ile kullanım, yaşatma ve sürdürülebilirliğin temini açısından daha belirgin görevler üstlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Buna karşılık, ekonomik girdi sağlama ve üretme konusundaki sorumluluklarının oldukça geri planda kaldığı anlaşılmaktadır. Söz gelimi, yerel sakinler açısından bakıldığında ise; yasal ve yönetsel düzenlemeler ekseninde bu gruba atfedilen sorumluluk yok denecek kadar azdır. Üst ölçekli planlama, ilke ve esasları belirleme ve denetleme, izleme ve raporlama açısından da katılımcıların yerel sakinlere atfettikleri sorumluluk düşük kalmıştır. Bu kimselere atfedilen en yüksek sorumluluğun farkındalık oluşturma, kapasite geliştirme ve diğer faaliyetler ile kullanım, yaşatma ve sürdürülebilirliğin temini hususunda olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışma kapsamında katılımcılara son olarak varsa eklemek istedikleri görüş ve yorumları sorulmuştur. Bu bölümde en dikkat çekici yorumlar miras eğitimine yöneliktir. Miras eğitiminin önemi; bazı genç profesyonellerce dile getirilen kültürel mirasın korunmasının

çocukluk yaşlarından itibaren alınan eğitimin oluşturduğu farkındalık, sorumluluk ve hassasiyet duyguları ile süreklilik arz edebileceği ve çocuklara koruma bilinci aşılanması gerekliliği gibi görüşlerde görünürlük kazanmaktadır. Bu bölümde ifade edilen koruma bilincinin, farkındalığın ve dayanışmanın artması, her grubun üzerine düşen görevi yapması gibi hususlar da vurgulanmaya değerdir.

Şekil 5. Aktörlere atfedilen sorumluluğun rol ve eylemler açısından dağılımı (Okyay Bayazit, 2022)

4. DEĞERLENDİRME ve TARTIŞMALAR

Kültürel mirasın korunmasında ortak sorumluluk düşüncesine öncelikle disiplinin kendi sınırları dahilinde ışık tutmayı hedefleyen araştırma, görece kısıtlı olanaklarına rağmen konuya ilişkin ilgi çekici açılımlara sahiptir. Bu bağlamda ilk olarak, koruma disiplininde yaygın ve genelgeçer bir kullanım içeren sorumluluk/ortak sorumluluk düşüncesinin bağlantılandığı kavramlardan dem vurmak gerekmektedir. Örneğin, katılımcılarca sorumluluk düşüncesinin en çok bilinç kavramıyla birlikte anıldığı görülmektedir. Buna bağlı olarak, sorumluluğun belirli bir bilinçlilik halinin sonucunda açığa çıktığının düşünüldüğü yorumunu yapmak mümkündür. Başka bir deyişle, kişilerin bir konuda sorumluluk üstlenmesi, onların söz konusu hususa ilişkin sahip oldukları bilinç düzeyiyle ilişkilendirilmektedir. Araştırmanın öz bağlamı ve katılımcıların mesleki arka planları doğrultusunda, bu sorumluluğun miras ve korumayla da bağlantılanmış olması şaşırtıcı değildir. Katılımcılarca dile getirilen aidiyet ve sahiplenme ile katılım, iş birliği, paylaşım gibi diğer anahtar kavramlar ise sorumluluğun ortaklaşmasına referans vermeleri bağlamında değerlidir. Bununla birlikte, edinilen veriler yordamıyla ulaşılan belki de en önemli çıkarım, sorumluluk kavramının pek çok katılımcı için farklı anlamlara gelebileceğidir. Katılımcılarca sorumluluk ile ilişkilendirilen kavram sayısı ve bu kavramların önemli bir kısmının yalnızca bir katılımcı tarafından dile getirilmiş olması bu bağlamda oldukça dikkat çekicidir.

Paylaşılan bir sorumluluk olarak kültürel mirasın korunması düşüncesi ise katılımcılarca önemli ölçüde benimsenmiş görünmektedir. Bununla birlikte, söz konusu müştereklesme sınırının, tüm insanlık/bireyler ya da toplum gibi çeşitli ölçekler nezdinde farklılaşabildiği anlaşılmaktadır. Bu farklılaşmanın geri planındaki ölçeksel ayrışmanın katılımcılar açısından ne denli belirgin olduğu tartışmalı olmakla birlikte; en temelde benzer bir ortaklaşmaya işaret ettiği düşünülebilir. Bu savı destekler biçimde, koruma alanındaki

sorumluluğu, yalnızca devlete ya da belirli bir aktör grubuna atfeden profesyonellerin sayıca az olduğu görülmektedir.

Sorumluluktaki ortaklaşmanın aktörlerine yönelik veriler ise konunun farklı boyutlarını açığa çıkarmaktadır. Örneğin, araştırma verilerine göre yerel sakinler, yerel yönetimler ve koruma kurullarının, genç profesyoneller tarafından taşıdıkları sorumluluk bağlamında öncelendiği anlaşılmaktadır. Merkezi yönetim ile üniversiteler, akademisyenler ve araştırmacılar yine bu bağlamda öne çıkan aktörler olmuştur. Bu anlamda, katılımcıların sorumluluk değerlendirmesi yaparken yerellik ve doğrudan bağlantılılık haline ek olarak karar alma, kural koyma, denetleme gibi yetkilere sahip kurumsal yapıları önemsediği yorumunu yapmak mümkündür. Profesyoneller tarafından üniversiteler, akademisyenler ve araştırmacıların sorumluluğuna yapılan vurgu ise büyük ölçüde doğru ve evrensel geçerliliğe sahip bilginin üretimi ve aktarımı esası ile ilişkilendirilebilmektedir.

Öte taraftan, katılımcıların atfedilen sorumluluğun derecelendirilmesi ile ilgili verdiği yanıtlar konuya ilişkin farklı değerlendirmeleri olanaklı kılmaktadır. Söz gelimi, profesyonellerin sorumluluğun derecelendirilmesi bağlamında ilk sırayı koruma kurullarına vermesi oldukça ilgi çekicidir. Bu sonuç, sıralamada üçüncü sırayı alan üniversiteler, akademisyenler ve araştırmacılar ile birlikte değerlendirildiğinde, sorumluluğun atfedilmesinde uzmanlık bilgisinin öncelendiğinin göstergesi olarak yorumlanabilir. Meslek profesyonelleri, uzman ve uygulayıcıların, bu grubun hemen ardından dördüncü olarak değerlendirilmesi de bu iddiayı desteklemektedir. Bir önceki soruda ön plana çıkan yerellik ve doğrudanlık vurgusunun ise, sorumluluğun derecelendirilmesi bağlamında daha çok idari olarak ve kurumsal yapılar vasıtasıyla varlık gösterdiğini; yerel sakinlerin sorumluluk düzeyinin daha geri planda kaldığını ifade etmek mümkündür.

Bu eksende, yerle doğrudan bağlantılı kimselerin sahip olduğu sorumluluğun daha çok katılımcı tarafından dile getirilmekle birlikte; sorumluluğun derecelendirilmesi ve nicelik kazanması söz konusu olduğunda ibrenin çoğunlukla uzmanlık bilgisi ile idari ve kurumsal yapılardan yana döndüğü yorumunu yapmak hatalı olmayacaktır.

Aktörlere atfedilen sorumluluk bağlamında üstlenilebilecek rol ve eylemlere ilişkin sorudan edinilen veriler ise ortak sorumluluğun tüm aktörler açısından tek ve yeknesak bir vasıf oluşturamayacağını en net biçimde ifade eden kısım olmuştur. Söz gelimi, sorumluluğu en yüksek olarak derecelendirilen koruma kurullarına ait bu değerlendirmenin, denetleme izleme ve raporlama için tutarlılık arz ederken ekonomik girdi sağlama açısından geçerli olamayacağı anlaşılmaktadır. Bu kanıyı destekler biçimde, bazı rol ve eylemler ise büyük ölçüde belirli aktörlerin sorumluğu olarak görülmektedir. Örneğin, yasal ve yönetsel düzenlemeler hususunda merkezi yönetim; ekonomik girdi sağlama ve üretme konusunda yine merkezi yönetime ek olarak, yerel yönetim ve fon sağlayıcılar ön plana çıkmaktadır. Üst ölçekli planlama, ilke ve esasları belirleme büyük ölçüde merkezi ve yerel kurumsal yapılara bırakılırken sivil toplum kuruluşlarından farkındalık oluşturma, kapasite geliştirme ve diğer faaliyetlerde etkin olmalarının beklendiğini dile getirmek olanaklıdır. Tersinir bir bakış açısıyla yorumlandığında; sivil toplum kuruluşlarının ve yerel sakinlerin özellikle yasal ve yönetsel düzenlemeler konusunda belirginleşen geri plandalığı da önemli bir tartışma konusu haline gelmektedir. Diğer pek çok süreçte yüksek sorumluluk atfedilen yerel yönetimlerin dahi bu alandaki etkinliği kısıtlı kalmıştır.

Katılımcılarca dile getirilen katılım, paylaşım, iş birliği gibi anahtar kavramlarla kısmen çelişen bu durum, ortaklaşmanın sınırlılığına dikkat çekmektedir.

Üniversiteler, akademisyenler ve araştırmacılar ile meslek profesyonelleri, uzman ve uygulayıcıların ise ekonomik girdi sağlama hariç neredeyse tüm alanlarda belirli düzeyde sorumluluk üstlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda, uzmanlık bilgisinin katılımcılarca bir kez daha öncelendiğini ifade etmek olanaklıdır. Başka bir deyişle, kuramsal düzlemde paylaşılan bir esas olarak kabul edilen ortak sorumluluk, özellikle oldukça hassas bir konu olan kültürel mirasın korunması hususunda pratikte ya da uygulamada her daim aynı kesinlikte karşılık kazanamamaktadır.

Son olarak, araştırmaya katılan profesyonellerin kültürel mirasa karşı duyulan sorumluluk ile miras eğitimi arasında kurdukları bağ ve bu yöndeki vurguları oldukça dikkate değerdir. Katılımcıların sorumluluk düşüncesini ilişkilendirdiği 99 kavram arasında yer almayan eğitim, daha çok konuyla en çok ilişki kurulan terim olan bilince ulaşmada anahtar konumda olarak görülmektedir.

5. SONSÖZ YERİNE

Sorumluluğun, yaşamla, ilk ve öncelikli olarak da insan yaşamıyla ilintili olmasıyla bağlantılı biçimde; insanın var olma sorumluluğu, bir bakıma sonluluk halinin verdiği geçiciliğin getirdiği bir yükümlülük, nesli tükenmekte olan bir şeyi koruma talebidir (Mantatov ve Mantatova, 2015, 1056-1059). Bu söylem rahatlıkla insanlık onurunu var eden kültürel yaratımlar, temsiller, ifadeler ve önceki uygarlıkların miras bıraktığı tüm üretimler için genişletilebilir. Bu anlamda, sorumluluk düşüncesinin kültürel mirasla kurduğu ilişki oldukça derin ve ayrılmaz bir bütünsellik içerisindedir.

Bu bütünsellik çerçevesinde, kültürel mirasın korunmasında ortak sorumluluk düşüncesini odağına alan araştırmanın ulaştığı bazı sonuçları bir kez daha vurgulamakta yarar vardır. Sorumluluk/ortak sorumluluk düşüncesi, aynı disiplinde yetişmekte olan genç profesyoneller nezdinde dahi oldukça geniş bir kavram haritasına sahiptir. Bu bağlamda, kültürel mirasın korunmasında sorumluluk, ilgili literatürde yaygın karşılık bulan ve üzerinde uzlaşıldığı varsayılabilecek bir husus olmakla birlikte, bu sorumluluğun ne anlama geldiği daha detaylıca irdelenmeli, kuramsal içeriğine yönelik çalışmalar zenginleştirilmelidir.

Sorumluluk düşüncesinin katmanlarına inildikçe, oluşturucu dinamiklerin karmaşıklaştığı; bilhassa kültürel mirasın korunmasına yönelik süreçlerin gerektirdiği hassasiyet dahilinde, ortaklaşan sorumluluğun farklı ihtiyaçları beraberinde getirdiği anlaşılmaktadır. Görev paylaşımı ve sorumluluk ilkelerinin oluşturulmasına yönelik gereksinimler bu bağlamda belirginlik kazanmaktadır. Zira kültürel mirasa karşı duyulan sorumluluk ortaklaştığında dahi, tüm aktörler için aynı, genelgeçer ve yeknesak bir vasıf oluşturmaktan uzaktır. Bu durum, çalışmanın giriş bölümünde yer verilen, sorumluluğun çeşitli durumlarda farklı anlamlar kazanabildiği görüşüyle de önemli ölçüde örtüşmektedir.

Ortak sorumluluğun her konuda ve aşamada tüm aktörlerce eşit sorumluluk üstlenilmesi anlamına gelmediği araştırmanın ışık tuttuğu önemli sonuçlardan bir diğeridir. Aynı biçimde, literatürde yükselen katılımcı, iş birlikçi, kapsayıcı söylemlerin uygulamanın her boyutunda benzer kuvvetle karşılık kazanamadığını öne sürmek de hatalı olmayacaktır. Bu çerçevede, kültürel mirasın korunmasında ortak sorumluluk düşüncesi; üzerine detaylıca çalışılması,

tartışılması ve irdelemelerin farklı grupların bakış açısıyla derinleştirilmesi gerekli bir konu başlığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu derinleşme, özellikle koruma pratiği içerisinde ortak sorumluluk düşüncesine yönelik çerçevenin somutlanması ve bu doğrultuda, mesleki eğitimin içeriğinin geliştirilmesi yönünde yarar sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Albert, M.T., 2022, Shared responsibility - A Guiding principle of the World Heritage Convention - perception - implementation - future, 50 Years World Heritage Convention: Shared Responsibility – Conflict & Reconciliation, pp. 427,438. Switzerland: Springer.

The Standards Council of Canada, 2019, Young Professionals Standardization Framework.

Macdonald, S. T. and North, M. A., 2020, Sharing responsibility for heritage places in a changing world, Shared Cultures, Shared Heritage, Shared Responsibility, pp. 120-136, Historic Environment, Australia ICOMOS.

Mantatov, V. and Mantatova, L., 2015, Philosophical Underpinnings of Environmental Ethics: Theory of Responsibility by Hans Jonas Procedia - Social and Behavioral Sciences 214, pp. 1055 – 1061.

Martin, D., 2007, Responsibility: A philosophical perspective, responsibility and dependable systems, pp. 21-42. London: Springer.

Nollkaemper, A., 2018, The duality of shared responsibility, Contemporary Politics, 24:5, pp. 524-544, DOI: 10.1080/13569775.2018.1452107.

Williams, G., 2023, Responsibility, The Internet Encyclopedia of Philosophy, ISSN 2161-0002, https://iep.utm.edu/.

URL 1: https://careers.unesco.org/content/Young-Professional-Programme (Erişim tarihi: 27.11.2022)

URL 2: https://www.who.int/careers/young-professionals-programme (Erişim tarihi: 27.11.2022)

Z KUŞAĞI MİMARLIK ÖĞRENCİLERİNİN BARINDIKLARI YURTLARDA KONFOR KOŞULLARINA İLİŞKİN İHTİYAÇLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

NEEDS and SOLUTION SUGGESTIONS of GENERATION Z ARCHITECTURE STUDENTS REGARDING the COMFORT CONDITIONS in the DORMITORIES THEY are ACCOMMODATED

Hajrije Popova[1], İrem Nur Taş[1], Filiz Şenkal Sezer[1]

[1]Bursa Uludağ Üniversitesi, MimarlıkFakültesi, Mimarlık Bölümü, Bursa, Türkiye
[1] 502212021@ogr.uludag.edu.tr
[2]Bursa Uludağ Üniversitesi, MimarlıkFakültesi, Mimarlık Bölümü, Bursa, Türkiye
[2]502212010@ogr.uludag.edu.tr
[3] Bursa Uludağ Üniversitesi, MimarlıkFakültesi, Mimarlık Bölümü, Bursa, Türkiye
[3] filizs@uludag.edu.tr

ÖZET

İnsanlar aynı zaman aralıklarında doğmalarına ve aynı tarihsel olaylara tanık olmalarına göre kuşaklara ayrılır. Bu bağlamda insan temelli bir disiplin olan mimarlık alanında yapılan çalışmalarda da kuşakların bilinmesi bireylerin tutum, davranış ve beklentilerini belirlemek açısından önemlidir. Her kuşağın farklı karakteristik özelliklere ve ihtiyaçlara sahip olmasından dolayı, bu durum kuşakların içerisinde bulundukları mekanlara da yansımaktadır. Tasarıma kullanıcıyı dahil etmek mimarin önemli sorumluluklarından biridir. İhtiyaçlara eksiksiz şekilde cevap veren mekanlar tasarlama ve kullanım sonrası memnuniyetin sağlanmasında, kullanıcı görüşlerinden faydalanmak mimari sorumluluklarımız arasında yer almalıdır. Bu mekanlardan biri olan ve bu çalışma kapsamında incelenecek olan öğrenci yurtlarının barınma ihtiyacını karşılamanın yanı sıra ihtiyaç duyulan konfor koşullarını da sağlaması gerekmektedir. Konfor insan ihtiyaç ve gereksinimleriyle ilişkilidir ve farklı kuşaklara gore farklılık göstermektedir. Konfor koşullarının sağlanmaması yaşadığımız çevrenin kalitesini ve insan sağlığını fizyolojik ve psikolojik olarak olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın başlangıç noktasını öğrenci yurtlarında öğrenci ihtiyaçlarına yönelik gerekli konfor koşullarının tam olarak karşılanmadığı düşüncesi oluşturmuştur. Bu hipotezden yola çıkarak, bu çalışmada Z kuşağı mimarlık öğrencilerinin barındıkları yurtlardaki konfor koşullarına yönelik ihtiyaçlarını tespit etmek ve ortaya çıkan sorunlara yönelik çözüm önerileri sunmak amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında öncelikle Z kuşağı ve öğrenci yurtlarındaki konfor koşullarına yönelik literatür taraması yapılmıştır. Literatür çalışması sonucunda ısıl konfor, işitsel konfor, görsel konfor, iç hava kalitesi, güvenlik,erişim,mahremiyet gibi öncelikli konfor parametreleri belirlenmiştir. Bu parametrelere yönelik olarak öğrenci yurtları konfor koşulların değerlendirilmesi amacıyla yarı yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmıştır. Bu bağlamda mimarlık fakültesinde okuyan 18-28 yaş aralığındaki öğrencilerle görüşmeler yapılmıştır. Verilen cevapların analizinde betimsel analiz ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Birbiriyle ilişkili sorular biraraya getirilerek konfor ihtiyacını belirleyecek temalar oluşturulmuştur. Bu temalar kapsamında verilen cevaplar kod olarak belirlenmiş ve bu kodlar şekiller halinde sunulmuştur. Daha sonar öğrenci yurtlarındaki mevcut konfor koşulları ve ihtiyaç duyulan konfor gereksinimleri, oluşturulan şekillerdeki veriler baz alınarak yorumlanmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda Z kuşağı öğrencilerinin barındıkları yurtların konfor koşullarına ilişkin ihtiyaçları ortaya konmaya çalışılmıştır. Öncelikli olarak kişisel mahremiyeti sağlayacak özel alan ihtiyacı, işitsel konfor, çalışma alanlarına ilişkin ergonomic ve görsel ihtiyaçlar, sosyal alan eksikliğinin öne çıktığı görülmüştür. Çalışmanın sonunda öğrenci yurtlarında sağlanması gereken konfor koşulları hakkında önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Z Kuşağı, Konfor Şartları, Öğrenci Turtları, Mimari Sorumluluk

ABSTRACT

People are divided into generations according to the fact that they are born at the same time intervals and witness the same historical events. In this context, in the studies carried out in the field of architecture, which is a human-based discipline, it is important to know the generations in order to determine the attitudes, behaviors and expectations of individuals. Since each generation has different characteristics and needs, it is also reflected in the places in which these generations are located. The student dormitories, which are one of these places and will be examined within the scope of this study, must meet the comfort conditions needed as well as meet the housing needs. Comfort is related to human needs and requirements and differs according to different generations. Failure to provide comfort conditions adversely affects the quality of the environment we live in and human health physiologically and psychologically. In this context, the starting point of this study was the idea that the necessary comfort conditions for student needs were not fully met in student dormitories. Based on this hypothesis, in this study, it is aimed to determine the needs of Generation Z architecture students for the comfort conditions in the dormitories where they are accommodated and to offer solutions to the problems that arise. Within the scope of the study, first, a literature review was conducted for the comfort conditions in Generation Z and student dormitories. As a result of the literature study, priority comfort parameters such as thermal comfort, auditory comfort, visual comfort, indoor air quality, security, access and privacy were determined. For these parameters, a semi-structured interview form was prepared to evaluate the comfort conditions of student dormitories. In this context, interviews were conducted with students between the ages of 18-28 studying at the Faculty of Architecture. In the analysis of the answers given, descriptive analysis and content analysis method were used. By bringing together interrelated questions, themes are created that will determine the need for comfort. The answers given within the scope of these themes are determined as codes and these codes are presented in tables. Then, the current comfort conditions in the student dormitories and the comfort requirements needed were interpreted based on the data in the tables created. In line with the results obtained, the needs of Generation Z students regarding the comfort conditions of the dormitories where they live were tried to be revealed. First of all, it was seen that the need for private space to provide personal privacy, auditory comfort, ergonomic and visual needs for working areas, and lack of social space came to the fore. At the end of the study, suggestions were made about the comfort conditions that should be provided in the student dormitories.

Keywords: Generation Z, Comfort Conditions, Student Dormitories, Architectural Resonsibility

1.GİRİŞ

Barınma, insan için en temel ihtiyaçlardan biri olan güvenlik duygusunu sağlamak amacıyla korunaklı bir yer olmalıdır. Zamanla gelişen inşa yöntemleri ve artan ihtiyaçlarla birlikte daha kompleks bir haledönüşmüştür. Barınma konut dışında otel, pansiyon, yurt gibi geçici kullanılanmekanlarda da gerçekleşmektedir. Bu mekanların tasarlanmasında mimarın kullanıcı konforunu ön planda tutacak şekilde tasarımlar yapması önemli bir sorumluluktur. Bu mekanlarda yaşayan kullanıcıların da içinde bulundukları ortama aidiyet hissetme ve sorumlu olma hali içinde bulunmaları kaçınılmazdır. Sixsmith yaptığı bir çalışmada eve anlam katabilecek bir dizi ölçüt belirlemiştir. Bu ölçütler birbirini etkilemekte ancak birbiri ile yarışmamaktadır. Bu çalışmada mutluluk, ait olma ve sorumluluk öne çıkan kavramlar arasındadır. Öğrenci yurtlarında da bu sürecin evlerle benzer olduğu düşünülmektedir. Daha anlamlı ve kaliteli öğrenci yurtlarının inşa edilmesinde sorumluluk kavramı diğer kavramlarla ilişkilidir (Sixsmith, 1986).

Geçici barınma mekanlarından biri olan öğrenci yurtları, öğrencilerin öğrenim süresi boyunca barındığı tesislerdir. Üniversite sayısındaki artışa bağlı olarak öğrenci yurtlarına

duyulan ihtiyaç da artmaktadır. Yurtlar öğrencilerin okul dışında günün büyük bir kısmını geçirdiği mekanlar olarak barınma ihtiyacını karşılamanın yanı sıra konfor koşullarını da yeterli düzeyde karşılamalıdır. Konfor koşullarının sağlanmaması yaşadığımız çevrenin kalitesini ve insan sağlığını olumsuz etkilemektedir. Tasarlanan öğrenci yurt binalarının iklimsel, işitsel ve görsel konfor koşullarını ve öğrencilerin fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarını tam olarak karşılaması önemli bir gerekliliktir. Bu durum öğrencilerin sosyal ve akademik başarısı üzerinde etkili olmaktadır. Bu çalışmanın başlangıç noktasını, günümüzde inşa edilen ve kullanıma sunulan öğrenci yurtlarının tasarımında öğrenci ihtiyaçlarına yönelik gerekli konfor koşullarının tam olarak karşılanamadığı düşüncesi oluşturmuştur. Bu çalışmanın amacı Z kuşağı mimarlık öğrencilerinin barındığı yurtlarda ihtiyaç duyulan konfor koşullarını tespit etmek ve ortaya çıkan sorunlara yönelik çözüm önerileri sunmaktır.

2. LİTERATÜR ANALİZİ

Bu bölümde konfor koşullarına ilişkin işitsel konfor, ısıl konfor, görsel konfor, iç hava kalitesi, ulaşılabilirlik, erişim, ergonomi, sosyallik, mahremiyet, güvenlik parametreleri ele alınmıştır ve öğrenci yurtlarında bu parametreler bağlamında yapılmış olan çalışmalar incelenmiştir.

Literatürde öğrencilerin barındığı yurtlardaki konfor koşullarını ele alan çalışmalar incelendiğinde; Topraklı'nın 2019 yılında yayınlanan "Post Occupancy Evaluation Study for University Students' User Satisfaction of Dormitories" adlı çalışmasında alan çalışması kapsamında bir özel öğrenci yurdunun kullanım sonrası değerlendirme yapıldığı görülmektedir. Hassanain'in 2007 yılında yayınlanan "Post-Occupancy Indoor Environmental Quality Evaluation of Student Housing Facilities" adlı çalışmasında öğrenci yurtlarındaki iç ortam kalitesinin kullanım sonrası değerlendirmesi yapılmıştır. Devamında, Kocaman, Sezer ve Çetinkol'un 2017 yılında yayınlanan "User satisfaction of indoor environmental quality in student dormitories" adlı çalışmada ise birden fazla yurt incelenmesi sonucunda öğrencilerinin konfor kriterlerin belirlenmesi ve gelecekte inşa edilecek yurtların bu kriterlere gore iyileştirilmelerine odaklanılmıştır.

Literatürde Z kuşağı dönem aralığı tarihsel olarak tartışılan bir konudur. Bu çalışma kapsamında "Z Kuşağının Yer Yapma Pratikleri: Yurt Odaları Örneği" adlı yüksek lisans tez çalışması referans alınarak Z kuşağı dönem aralığı 1995 ile 2012 yılları olarak Kabul edilmiştir. Bu tez çalışmasında Z kuşağının sahip olduğu özelliklerin barındığı mekanlar üzerindeki etkisi ortaya koymaya çalışılmıştır. Yerli ve yabancı literatürde yurt konfor koşulları ile ilgili birçok çalışma mevcut olmasına rağmen Z kuşağıı htiyaçlarına ilişkin konfor koşullarını inceleyen çalışmalar yok diyecek kadar azdır. Çalışkan'a göre Z kuşak öğrencilerinin en belirgin özellikleri mahremiyet, teknoloji ve kişisel alan ihtiyacıdır. Bu bağlamda Z kuşağı mimarlık öğrencilerinin de sahip olduğu özellikler yurt konfor ihtiyaçlarını parallel olarak etkileyeceği düşünülmüştür. Sonuç olarak literature taramasından elde edilen verilere dayanarak Z kuşağı mimarlık öğrencilerinin ortak ihtiyaçlarının belirlenmesi ve çözüm önerileri sunulması amacıyla birden fazla yurt üzerinde alan çalışması yapılmasının gerekli olduğu belirlenmiştir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada literature ve gözlem verilerine dayanarak bir görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formunun uygulanacağı örneklem olarak Türkiye'nin dördüncü büyük ili olan Bursa'da yer alan bir devlet üniversitesine ait mimarlık fakültesi seçilmiştir. Görüşmeler bu

fakültenin mimarlık bölümünde öğrenim gören ve barınma ihtiyacını yurtlarda karşılayan öğrenci grubu ile gerçekleştirilmiştir. Öncelikle rastlantısal olarak fakültede bulunan öğrencilere yurtta kalıp kalmadıkları sorulmuştur.

Buna gore cevap veren 120 kişinin 28'I yurtta kaldıklarını belirtmiş ve görüşmeye katılmıştır. Görüşme, 18-28 yaş aralığındaki bu öğrencilerle yüzyüze yapılmıştır. Görüşmede verilen cevapları kolay analiz edebilmek amacıyla görüşme sürecinde katılımcıların izniyle ses kaydı alınmıştır. Görüşme sonrasında ses kayıtları yazılı olarak dijital ortama aktarılmıştır. Soruların açık uçlu olmasından dolayı cevapların analizi için nitel bir yöntem olan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Birbiriyle ilişkili sorular biraraya getirilerek temalar oluşturulmuştur. Bu tema kapsamında sorulan sorulara verilen cevaplar grafikler halinde yüzdelik dilimlerle sunulmuştur. Sonraki aşamada öğrenci yurtlarındaki mevcut konfor koşulları ve ihtiyaç duyulan konfor gereksinimleri, oluşturulan şekillerdeki veriler baz alınarak yorumlanmıştır. Çalışmanın sonunda öğrenci yurtlarında sağlanması gereken konfor koşulları hakkında örnekler verilerek önerilerde bulunulmuştur.

4. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde görüşmeler sonucu elde edilen bulgular açıklanmaktadır.

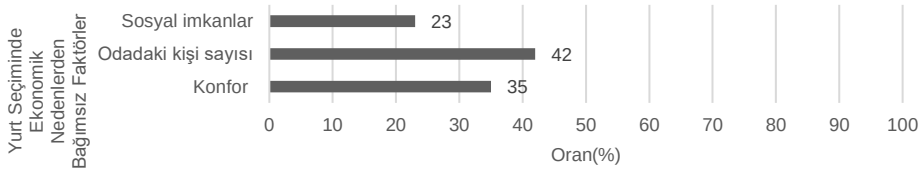
4.1. Katılımcı ve Yurt Özellikleri

Katılımcı ve yurt profil özellikleri; yaş, cinsiyet, yurt tipi, yurt konumu ve odada kalan kişi sayısı verileri ele alınarak incelenmiştir. Görüşmeye katılan öğrencilerin yaklaşık %28, 57'si 18-20 yaşaralığında, %60, 71'i 21-24 yaş aralığında ve %10, 71'i 25-27 yaşaralığındadır. Cinsiyete göre dağılıma bakıldığında %60 kadın ve %40 erkektir. Katılımcıların kaldıkları yurt tiplerine bakıldığında yaklaşık %57'sinin devlet yurdunda, %43'ünün özel yurtta kaldığı görülmüştür. Katılımcıların %56'sı kampüs içerisinde, %17'si kampüse yakın yerleşim yerinde, % 27'si kampüse daha uzak yerleşim yerlerinde barınmaktadır. Katılımcıların kaldıkları odalardaki kişi sayısı dağılımına bakıldığında %60'ının dört kişilik odalarda, %13,33'ünün tek kişilik odalarda, %10'unun iki kişilik, ve diğer %10'unun üç kişilik odalarda, %6,77' sinin ise beş kişilik odalarda kaldığı tespit edilmiştir.

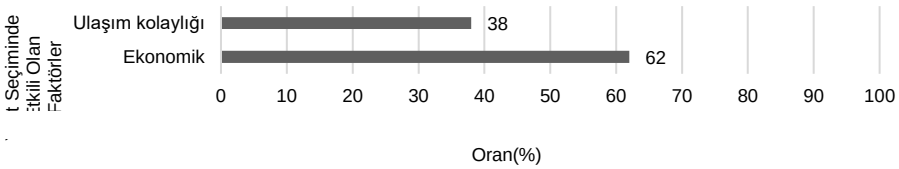
4.2. Yurt Seçme Nedenleri

Öğrencilerin yurt seçiminde gözönünde bulundurduğu kriterlerin, onların ihtiyaçları ve yurt konfor koşullarına ilişkin beklentileri ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışma kapsamında yurt konfor koşullarının değerlendirilmesinde katılımcılara kaldıkları yurdu seçme nedenleri sorulmuştur. Konfora ilişkin algıda ekonomik nedenler kısıtlayıcı görüldüğü için öğrencilerden ayrıca ekonomik nedenlerden bağımsız olarak da tercih nedenlerini sunmaları istenmiştir. Bu konu hakkında Şekil 1 ve Şekil 2'deki bulgulara ulaşılmıştır.

Şekil1'de görüldüğü üzere katılımcıların yurt tercih etme nedenlerinde en fazla ekonomik faktörün etkili olduğu, ulaşım kolaylığının ise en önemli ikincil faktör olduğu görülmektedir. Ekonomik nedenlerden bağımsız olarak yapılan tercihlerde ise odadaki kişi sayısı en önemli faktör olarak öne çıkmaktadır. Diğer önemli faktörler ise konfor ve sosya limkanlardır (Şekil 2).

Şekil1. Yurt Seçiminde Etkili Olan Faktörler

Şekil 2. Yurt Seçiminde Ekonomik Nedenlerden Bağımsız Faktörler

4.3 Yurtlarda Erişim ve Ulaşılabilirlik

Öğrencilerin yurt konfor koşullarına ilişkin tutumlarında yurdun hizmetlerine erişim ve ulaşılabilirlik durumları önemli bir faktördür. Katılımcılara kaldıkları yurt içindeki ve yakınındaki hizmetlere erişimle ile ilgili sorular yöneltilmiştir ve Şekil 3'teki bulgulara ulaşılmıştır.

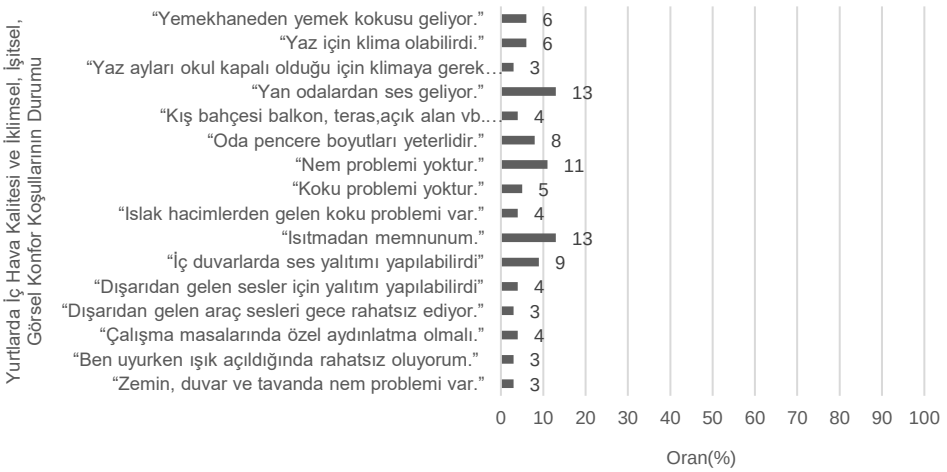
Şekil 3. Yurt Hizmetlerine ve Temel Ihtiyaçlara Ulaşılabilirlik

Şekil 3' te görüldüğü üzere katılımcıların çoğu yurt çevresindeki hizmetlere ve toplu taşıma araçlarına erişimde sıkıntı yaşamamaktadır. Aynı durum yurt içi mekanlar arası sirkülasyon için de geçerlidir. Ancak katlar arası ulaşımda kullanılan düşey sirkülasyon elemanlarının yetersiz kaldığı söylenebilir. Düşey sirkülasyon engelli bireyler için daha büyük bir öneme sahiptir. Bu konuda yurtlarda engellilere yönelik rampa ve asansör uygulamaları çoğunlukla mevcuttur. Katılımcılar, zemin kata kolay erişilebilir oda ve sosyal mekan tasarımı

önerisinde bulunmuştur. Bu durum katılımcıların kapsayıcı tasarım ilkelerini göz önünde bulundurduğu olarak yorumlanabilir.

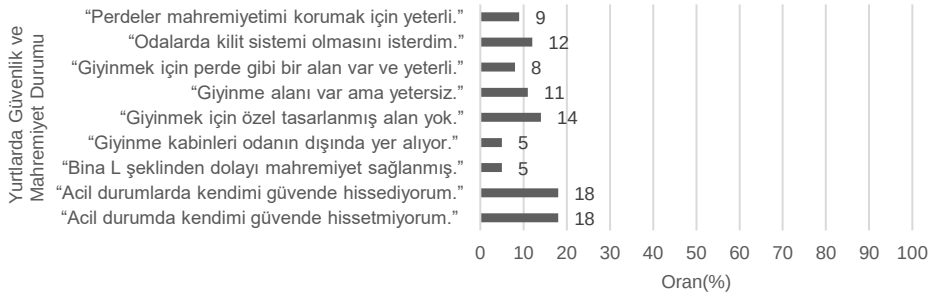
4.4 Yurt Yapısal Konfor Şartları

Öğrencilerin yurt konfor koşullarına ilişkin ihtiyaçlarının karşılanmasında ısıl konfor, iç hava kalitesi, işitsel konfor, görsel konfor, güvenlik, mahremiyet, psiko-sosyal faaliyet durumu gibi parametreler büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle yurda ait yapısal konfor koşulları bu parametrelere göre ele alınmış veŞekil 4, Şekil 5 ve Şekil 6'da yeralan bulgulara ulaşılmıştır.

Şekil 4. Yurtlarda İç Hava Kalitesi ve İklimsel, İşitsel, Görsel Konfor Koşullarının Durumu

Şekil 4'te görüldüğü üzere katılımcıların çoğunun kış aylarında ısıtmadan memnun oldukları tespit edilmiştir. Yurtlarda yaz aylarında soğutma için kullanılması beklenen mekanik teçhizatlar büyük oranda yoktur. Bu duruma ilişkin olarak öğrencilerin klima ihtiyaçları olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. İç hava kalitesi ile ilgili görüşler değerlendirildiğinde yemekhane ve ıslak hacimlerden gelen koku problem öne çıkmaktadır. Nem problem ile ilgili herhangi bir olumsuzluk belirtilmemiştir. İşitsel konfor parametreleri bakımından yurtlarda odalararası ses geçişi ve dışardan gelen gürültü problem öne çıkmaktadır. Katılımcılar bu sorunun nedeninin duvarlarda yeterli ses yalıtımı uygulaması yapılmamasından kaynaklandığını düşünmektedir. Görsel konfor, doğal havalandırma ve doğal aydınlatma açısından pencere boyutları yeterli bulunmaktadır. Yapay aydınlatma söz konusu olduğunda çalışma alanlarında özel aydınlatmalara ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir. Ayrıca katılımcılar bireysel ihtiyaca göre aydınlatma seviyesinin belirlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Şekil 5. Yurtlarda Güvenlik ve Mahremiyet Durumu

Şekil 6. Yurtların Psiko-Sosyal Faaliyet Durumu

Şekil 5'te görüldüğü üzere acil durumlara ilişkin güvenlik önlemlerinin yeterli olduğu düşünülmektedir. Ancak güvende hissetme algısında bazı fikir ayrılıkları söz konusudur. Yangın, deprem vb. Gibi doğal afetler karşısında acil durum eylem planları hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir. Mahremiyet kavramı dış mahremiyet ve iç mahremiyet olarak iki başlık altında değerlendirilmiştir. Dış mahremiyet ile ilgili herhangi bir olumsuz değerlendirme yapılmamıştır. Oda içi mahremiyetin sağlanmasında ise özel giyinme alanlarının çoğunlukla var olduğu fakat bazı yurtlarda uygulamanın yetersiz kaldığı ifadee dilmiştir.

Şekil 6'da yurtlara ilişkin psiko-sosyal faaliyet alanları incelenmiştir. Pek çok yurtta spor salonu, TV odası, konferans salonu ve kantin gibi sosyal alanlar mevcuttur. Açık alanlarda ise spor sahaları ve oturma alanları bulunmaktadır. Ancak açık alanlarda en belirgin problemin yeşil alan eksikliği olduğu ifade edilmiştir. Psikolojik ihtiyaçların karşılanmasına yönelik danışmanlık hizmetleri ihtiyaç duyulan hizmetler arasındadır.

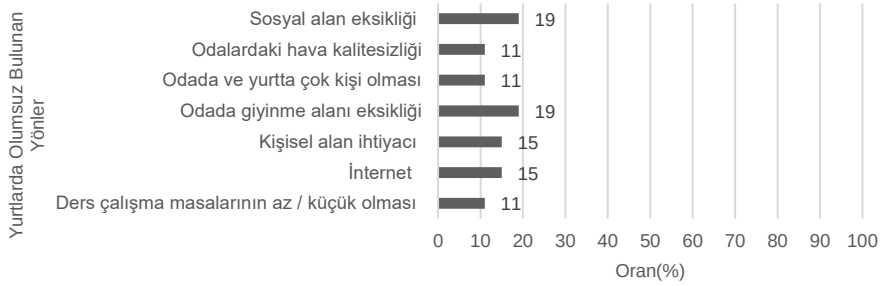
4.5. Yurtlarda Genel Memnuniyet Durumu

Mevcut yurtların öne çıkan avantaj ve dezavajantajlarının tespiti için görüşme sonunda katılımcılara iki adet açık uçlu soru sorulmuştur. Şekil7'de barındıkları yurdun olumlu buldukları yönler, Şekil 8'de ise olumsuz olarak ifade ettikleri noktalar yer almaktadır.

Şekil 7. Yurtlarda Olumlu Bulunan Yönler

Bu kapsamda yurtlarda en olumlu bulunan özellikler yatma birimleri ile çalışma alanlarının ayrı konumlarda olması, yurdun konumu ve kış aylarında ısınma sorunu olmamasıdır (Şekil 7).

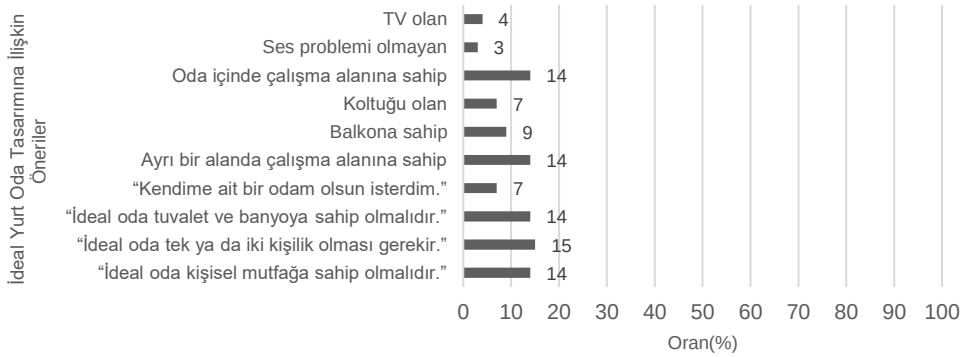

Şekil 8. Yurtlarda Olumsuz Bulunan Yönler

Şekil 8'de görüldüğü üzere yurtlarda özel giyinme alanı, kişisel alan, sosyal alan, internet, çalışma masası ve iç ortam hava kalitesi en çok ihtiyaç duyulan faktörler olarak öne çıkmaktadır.

4.6 Oda Tasarım Kriterleri

Bu çalışmada son olarak Z kuşağı mimarlık öğrencilerinin ideal yurt odası beklenti ve önerilerine yer verilmiştir. Gelecekte yapılacak öğrenci yurtlarında gerekli konfor koşullarının sağlanması için katılımcılara ideal oda tasarım fikirleri sorulmuştur (Şekil 9).

Şekil 9. İdeal Yurt Oda Tasarımına İlişkin Öneriler

Bu bağlamda ideal yurt odası en fazla bir veya iki kişilik, ses problem olmayan, içerisinde kişisel mutfak, tuvalet, banyo, ayrı çalışma alanı, TV, koltuk ve balkon bulunan yeterli metre kareye sahip bir mekan olarak tariflenmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, Z kuşağı mimarlık öğrencilerinin barındıkları yurtların yapısal konfor koşullarına yönelik ihtiyaçlarını tespit etmek ve çözüm önerileri sunmak amacıyla yapılan çalışmada elde edilen veriler sunulmaktadır. Z kuşağı mimarlık öğrencileri için en önemli unsurlardan biri olan kişisel alan ihtiyacının karşılanması yurt tercih nedenlerinin başında gelmektedir. Öğrencilerin genellikle tek veya iki kişilik odalarda kalmayı tercih etmek istemeler ibu durumunun en belirgin göstergesidir. Ayrıca kişisel alan ihtiyacının sağlanmasının mahremiyet kavramı ile ilişkili olduğu görülmüştür. Yurtlarda dış mahremiyetin sağlanmasında plan şemasının, yurdun konumu ve çevresinin, peyzajın ve yapı kabuğundaki şeffaf yüzeylerde alınacak önlemlerin etkili olduğu düşünülmektedir. İç mahremiyette ise odada kalan kişi sayısı,oda planı ve özel giyinme alanı tasarımı öne çıkmaktadır.

Z kuşağı mimarlık öğrencileri için diğer önemli bir unsur teknolojidir. Yurtlarda en fazla ihtiyaç duyulan faktörlerden birinin internet olması, öğrencilerin sosyal ve akademik hayatında teknolojinin önemini bir defa daha vurgulamaktadır. Bununla birlikte öğrenciler fiziki olarak da sosyalleşmeye gereksinim duymaktadırlar. Bu bağlamda yurtlardayetersiz bulunan açıkalan aktivite ve oturma alanlarıtasarımda daha fazla dikkate alınmalıdır. İç mekanların tasarımı söz konusu olduğunda katlar arası ulaşımda kullanılan düşey

sirkülasyon elemanlarının yetersiz kaldığı söylenebilir. Bu sorunlara yönelik yeterli sayıda düşey sirkülasyon elemanı sağlanması ve düzenli olarak bakımı yapılması önerilmektedir.

İç mekân konfor parametrelerine ilişkin sorunlar göz önüne alındığında, işitsel konforun yeterli ölçüde sağlanması için uygun yalıtım önlemlerininalınmasının gerekliliği açıkça ortadadır. Kış mevsiminde mevcut ısıtma sistemleriyle yeterli ısıl konfor şartları sağlanabilmektedir. Yaz mevsiminde ise klima ihtiyacı; iklim, öğrencilerin yurtta kalma süresi ve binanın konumu ile ilgili olmaktadır. İç mekan hava kalitesinin iyileştirilmesinde koku problemine neden olabilecekyemekhane vb. gibi birimlerin üst katta konumlandırılması, ıslak hacimlerde yeterli havalandırmanın sağlanmasıönem taşımaktadır. Görsel konfor koşullarının sağlanmasında mimari tasarım aşamasında doğal aydınlatmadan yeterli ölçüde faydalanılacak pencere alanları oluşturulmalıdır. Bireysel çalışma için kişiye özel ayarlanabilir aydınlatma sistemleri önerilmektedir. Yapay aydınlatma konusunda uzman kişiler tarafından gerekli hesaplamalar yapılarak armatür seçimi yapılmalı ve aydınlatma projesine uygun şekilde yerleştirilmelidir.

Öğrenci yurtları her ne kadar kısa süreli barınma mekanları olarak görülse de öğrencilerinöğrenim süreleri boyunca vakitlerinin büyük bir kısmını geçirdikleri mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelecekte inşa edilecek öğrenci yurtlarının bu çalışmada ortaya konan ihtiyaçlara göre tasarlanmasının, Z kuşağıkadar gelecek kuşaklardaki diğer öğrenciler için de sosyal ve akademik başarılarının yükselmesinde olumlu rol oynayacağı düşünülmektedir. Günümüzde mimarın sorumluluğu sadece o günün koşullarına değil, içinde bulunulan zaman ve teknolojiye bağlı olarak değişen, dönüşen ve yeni oluşabilecek çevresel, sosyo-kültürel, ekonomik ve psikolojik ihtiyaçlara cevap veren mekanları tasarlamak olmalıdır. Bu durumun sağlanmasında mimarlarınsorumluluk bilinci yüksek bireyler olması önem taşımaktadır. Bu çalışmanın gelecektegerçekleştirilecek tasarımlarda bu bakış açısıyla, çevre ve sorumluluk bilincine sahip şekilde yaklaşılması konusunda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Aktaş, E., 2017. Yurtlarda Kullanıcı Gereksinimleri ve Mersin Kız Öğrenci Yurdu Örneğinde İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi)

Çalışkan, A., 2020. Z Kuşağının Yer Yapma Pratikleri: Yurt Odaları Örneği. (Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi)

Hassanain, M. A., 2007. *Post-Occupancy Indoor Environmental Quality Evaluation of Student Housing Facilities*, Architectural Engineering and Design Management, 3, 249256. doi: http://dx.doi.org/10.1080/17452007.2007.9684646

Kara, Ö., 2009. Yükseköğretimde barınma sorunu Türkiye'de öğrenci yurtları ve dünyadan örnekler.

Kocaman, G. Y., Sezer, F. S., & Cetinkol, T., 2017. User satisfaction of indoor environmental quality in student dormitories. European Journal of Sustainable Development, 6(1), 11-11.

Mohr, K. A., & Mohr, E. S., 2017. Understanding Generation Z students to promote a contemporary learning environment. Journal on Empowering Teaching Excellence, 1(1), 9.

Sixsmith, J., 1986. The Meaning of Home: An Exploratory Study of Environmental Experience. Journal of Environmental Psychology. Vol. 6. ss. 281-298.

Türk Dil Kurumu. Güncel Türkçe Sözlük. https://sozluk.gov.tr/ (Erişim tarihi: 12.01.2023)

THE ROLE of the GOLDEN HORN and ITS SURROUNDINGS in the PRODUCTION of MASONRY BUILDING MATERIALS in ISTANBUL FROM the LATE OTTOMAN to the EARLY REPUBLIC

Yeşim Erdal[1], Deniz Mazlum[2],

[1] Istanbul Technical University, Faculty of Architecture, Restoration Programme, Istanbul, Türkiye
[1] erdal16@itu.edu.tr
[2] Istanbul Technical University, Faculty of Architecture, Restoration Programme, Istanbul, Türkiye
[2] mazlum@itu.edu.tr

ABSTRACT

In the 19th century, the increase in the number of masonry structures in Istanbul caused an increased demand for brick and stone. Golden Horn and its surroundings became one of the regions where new and large-capacity brick factories and quarries were opened in this period.

In fact, Hasköy, which has a coast to the Golden Horn, was one of Istanbul's crucial brick production centers before the 19th century as well. However, especially with the Tanzimat edict, both the construction of large-capacity masonry public buildings and the adoption of the policy of expanding the masonry houses against Istanbul fires made it inevitable to establish new brick workshops in different parts of the city. During this period, while the number of workshops on the shores of the Golden Horn increased, new facilities began to be opened around the Kağıthane and Alibeyköy streams that flow into the Golden Horn. In the second half of the 19th century, the Golden Horn and its surroundings also became an essential region for stone extraction as well as brick production. The fact that the area has rich limestone deposits caused to assume a new role in meeting the limestone and lime needs of the city.

Although the Golden Horn Valley is defined as an industrial urban heritage site today, the 19th century architectural heritage associated with the production of masonry building materials has only very partially survived. Considering that one of the most fundamental responsibilities of the conservation discipline is to preserve the “identity and spirit of the place”, this study deals with the role of the Golden Horn and its surroundings in the supply of masonry building materials as its under-studied identity feature.

The study which is produced from the PhD thesis "The Factors Affecting the Selection of Wood and Masonry Construction Systems in the 19th Century Istanbul" in the Restoration Programme, Istanbul Technical University, is based on literature and archival research.

Keywords: Golden Horn, Masonry Construction System, Brick, Limestone.

1. INTRODUCTION

The Golden Horn, which is an indentation of the Bosphorus towards the Thrace lands, is an example of a *ria* (sea-infested valley) starting between Sarayburnu and Galata (Eyice, 1997) (Figure 1). The fact that the Golden Horn is a natural inner harbor due to its location led it to use as a shipyard region after the 15th century.

The area, where there were small-scale workshops as well as shipyards until the 19th century, turned into an industrial zone with the Ottoman industrial move in the middle of the 19th century. The Golden Horn, where a wide variety of production lines come together with structures such as *Feshane-i Âmire*, *Cibali Tobacco Factory*, *Unkapanı Flour Factory* on its southern coast; and shipyard structures, *Lengerhane-i Âmire*, *Kasımpaşa Flour Factory*, *Sütlüce Slaughterhouse*, *Silahtarağa/Silahdarağa Power Plant* on its northern coast, preserved the identity of the industrial urban landscape for many years after the foundation of the Turkish Republic.

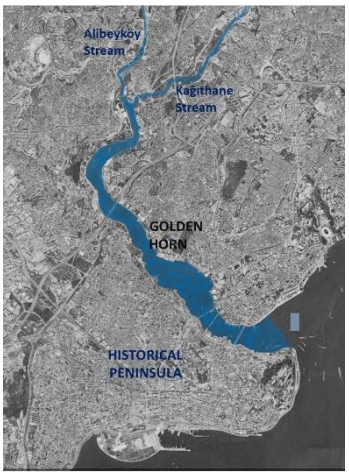

Figure 1. The location of the Golden Horn (URL 1)

In the 19th century, one of the industrial production branches in the Golden Horn was the production of masonry building materials. In fact, it is known that the *Karaağaç* region was one of the significant brick production centers for many years during the Ottoman period. However, in the last century of the Empire, due to the policy of popularizing the masonry construction technique against the great Istanbul fires, the demand for masonry construction materials increased and traditional brick production methods began to change. In this period, industrial production of brick became possible with new machinery and kiln technologies. New workshops were opened in the vicinity of *Alibeyköy* and *Kağıthane* streams, which are connected to the Golden Horn. On the other hand, the production of lime, another essential building material for both wooden and masonry structures, also became widespread in the region. As a result, at the end of the 19th century, Golden Horn and the surroundings of the Alibeyköy and Kağıthane streams turned into a large-scale production landscape of masonry building materials.

In the academic studies carried out to date, data on brick production in the Golden Horn have been frequently discussed, but the role of the Golden Horn in the production of masonry building materials has not been examined with a holistic approach. In this study, it is aimed to reveal the importance of the Golden Horn as a production landscape of masonry building materials and to remind the heritage values that have been forgotten or about to be forgotten.

In this direction, the data obtained from Republic of Türkiye Presidential State Archives' documents, historical maps and photographs are examined under two headings: "Brick Production" and "Limestone Extraction and Lime Production".

2. BRICK PRODUCTION

The alluvial soil required for brick production is generally found on the valley floors and the ridges close to the valley floors (Haznedaroğlu, 1945). Golden Horn Valley is a region that has become fertile in terms of brick production with the accumulation of alluvial soil carried by *Alibeyköy* and *Kağıthane* streams on the coasts. The area called "Harmanlar" beyond *Sütlüce* in the Golden Horn was one of Istanbul's main brick production centers during the Ottoman period. According to archival documents dating to the 18th century, there were fourteen brick kilns in the region at that time (BOA.A.{DVNSMHM.115.2818). Until about the middle of the 19th century, this number remained the same due to the *gedik* system practiced among the artisan guilds and it was impossible to operate new workshops in various regions of Istanbul, even if the chief architect gave permission (BOA.A.{DVNSMHM.115.2818).

In the archival documents dating to the 18th century, the problems such as the insufficient firing of the brick and the inability to produce in standard sizes are frequently encountered in the brick workshops in the Golden Horn (BOA.A.DVNSMHM.d.130.1380; BOA.AE.SMST.III.235.18611). In a decision of the Divan-ı Hümayûn dating 1768, it is stated that the buildings were damaged due to the faulty bricks produced by the brick fields in Hasköy (BOA.AE.SMST.III.235.18611). The problem of not making bricks of good quality in the workshops in the Golden Horn continued until the middle of the 19th century. According to an edict of 1835, the brick manufacturers who could not produce hard bricks would be punished severely. In the same document, it is also ordered to stamp the bricks eight hours after they were taken out of the mold so that low-quality bricks would be easily determined in which workshop they were made (BOA.C.İKTS.9.28). From another decision dated 1855, it is understood that the hardness control of the bricks is among the responsibilities of *Meclis-i Vâlâ* (BOA.A.MKT.NZD.137.91).

After the declaration of the Tanzimat Edict, the state's policy to popularize the masonry houses against Istanbul fires accelerated the opening of new workshops in different regions of Istanbul, and the use of machinery became widespread with the newly opened factories. Büyükdere Brick Factory is one of the first examples starting mass production with machines in 1841. Although the quality soil required for brick production was abundant in the vicinity of the factory in Büyükdere, the fact that it is far from the nearest port and using railroad for the transportation of bricks increased the production cost (Ubunicini, 1998).

New brick factories opened both around Büyükdere and in the regions such as Tatavla and Kadıköy after the 1840s. Furthermore, the number of brick factories in the Golden Horn increased by spreading towards the vicinity of Kağıthane and Alibeyköy streams as well.

In the second half of the 19th century, in the brick factories established in the Golden Horn, machines and kilns, which had been patented in Europe, were used. For example, the Kamondo Brick Factory, which was opened in the Karaağaç region of the Golden Horn in 1873, was granted a nine-year concession to produce with the Hoffman kiln, which received a patent in 1858 (BOA.MKT.MHM.466.12; BOA.ŞD.2872.6).

Another factory that started mass production in this period is the *Şahbaz Agiya Mahdumları* Brick Factory in Sütlüce in 1882 (Köksal, 2017). Among the other private-owned factories established in the 1880s are *Özbalçık* Brick Factory, *Rekor* Fire and Field Brick Factory, Simon Brick Factory, Serkis Fire Brick Factory, Demirsöz Field Brick Factory, Kâşif Brick Factory and Sarrafoğlu Pipe and Brick Factory (Haznedaroğlu, 1945). There were also two state-owned factories in Sütlüce and Çobançeşme (Kaya, 2017).

At the beginning of the 20th century, one of the developments that increased the number of brick factories throughout Istanbul was enactment of *Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkati* (temporary industry incentive law) in 1913. However, it could not be determined whether there was any brick factory established by taking advantage of this law in the Golden Horn. After the outbreak of World War I, many brick factories had to suspend their activities (Ökçün, 1997). After the foundation of the Turkish Republic, the brick industry was revived with the Industry Law of 1927.

According to the inventory prepared by Haznedaroğlu based entirely on fieldwork in the 1940s, there were a total of 17 brick factories in the Golden Horn. Among these, Arslan Brick Factory, Çelik Brick Factory, Sarrafoğlu Brick Factory and Demirsöz Brick Factory could produce a wide variety of brick types (Table 1). However, Arslan Brick Factory, producing adobe bricks, tiles, hollow bricks, and fire bricks throughout all months of the year with 100 horsepower machines brought from Germany, operating with a total of 12 kilns, employing 200 workers, was the leader in terms of production capacity. According to Haznedaroğlu, the first domestic fire brick was produced in Aslan Brick Factory. He also states that the hollow brick was produced for the first time in the facility owned by Hasan Bey in the Golden Horn (Haznedaroğlu, 1945). The names of the brick factories in Haznedaroğlu's work are also found in the newspaper advertisements of the period (Figure 2). Among these, the location of the Arslan Brick Factory, which Haznedaroğlu described as the largest brick factory in the Golden Horn, is seen in an aerial photograph dated 1966. It is understood that the factory on Silahtarağa Road, almost opposite the Silahtarağa Power Plant, is a facility including several large production buildings (Figure 3). The only remnant of the Arslan brick factory is an isolated brick chimney (Figure 4).

Figure 2. Advertisements of some brick factories in the Golden Horn in the 1940s' newspapers (Cumhuriyet newspaper dated 28.06.1946, Cumhuriyet newspaper dated 31.10.1947, Vatan newspaper dated 04.08.1942).

The activities of the brick factories and other industrial facilities in the Golden Horn were finished because of the Golden Horn coastal arrangement project carried out by the Istanbul metropolitan municipality in the 1980s. However, on a later map, it is noteworthy that many brick fields are around the Alibeyköy stream (Figure 5). It seems that one of the essential livelihoods of the Golden Horn and its surroundings has been brick-making for a long time.

Table.1 Some of the private-owned brick factories in the Golden Horn (Haznedaroğlu, 1945).

Factory Name	**Factory Owner**	**Inauguration date**	**Types of bricks produced**	**Number of workers**
Haznedarzade Veli Brick Factory	Veli Haznedaroğulları	1917	field brick	60
Arslan Brick and Tile Factory	Sabri Özarslan	1918	field brick, hollow brick, fire brick	200
Özbalçık Brick Factory	Şaban Özbalçık	1880	field brick	30
Kâşif Brick Factory	Kâşif Öztoprak	1890	field brick	35
Rekor Fire and Field Brick Factory	Nazif Yağcı	1885	field brick, fire brick	closed in 1943
Çelik Ateş Brick Factory	Sabri Çelikbaş	1915	field brick, hollow brick, fire brick	90
Simon Brick Factory	Simon Mihailidis	1880	field brick	30
Abdullah Kahya Brick Factory	Abdullah Kurucu ve oğulları	1910	field brick	40
Serkis Fire Brick Factory	Serkis Kavafyan	1880	fire brick	40
Demirsöz Field Brick Factory	Hikmet Demirsöz	1880	field brick, hollow brick	70
Not specified	Hasan Bey			closed in 1938
Sarrafoğlu Pipe and Brick Factory	Andon Sarrafoğlu	1880	field brick, hollow brick	80

Figure 3.The location of the Arslan Brick Factory in the 1966 aerial photograph (Archive of Türkiye Air Force Command).

Figure 4. The chimney that has survived from the Arslan Brick Factory in Silahtarağa (by Y. Erdal, 13.12.2022).

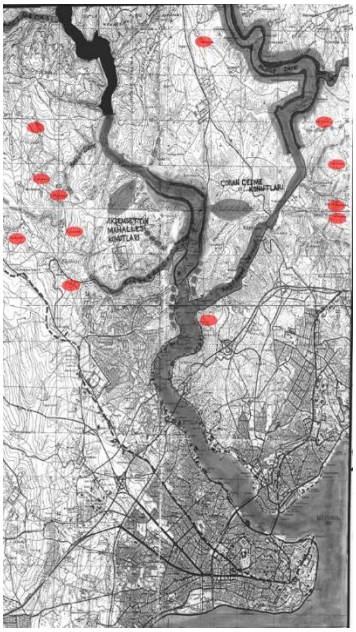

Figure 5. Brick fields around Alibeyköy and Kağıthane Stream in the map included in a study prepared in the 1990s (Özdemir, 2007).

3. LIMESTONE EXTRACTION AND LIME PRODUCTION

Istanbul and its surroundings have rich limestone quarries. Dark gray-blue Devonian limestone (black stone) from both sides of the Bosphorus and the shores of Marmara; *küfeki* stone from the quarries between Davutpaşa, Bakırköy and Safraköy; white or yellowish limestone, known as Sarıyer stone, from the region between Sarıyer and Kilyos are extracted (Sayar and Erguvanlı, 1955). During the Ottoman period, blackstone and limestone were accepted as the most basic stone types used in buildings (BOA.C.BLD.72.3576) (Ergin, 1995) (Ali Talat Bey, 1922). Moreover, they were among the products introduced by the Ottoman Empire, which participated in the first international World Expo held in London in 1851 (Önsoy, 1983).

In the archival research carried out within the scope of this study, no data was found that there were limestone quarries and lime kilns around the Golden Horn valley until the 19th century. During this period, limestone was extracted from some settlements in the Bosphorus (BOA.C.BLD.111.5542). The most significant factor limiting the activities of the limestone quarries and lime kilns in the Bosphorus was starting of coal using for lime burning around the middle of the 19th century. Coal was preferred instead of bush because the production cost could be reduced by using coal, which had a lower tax rate than bush. However, air pollution caused by coal became a crucial problem in the Bosphorus in a short time. In a document dated 1853, the coal used by the lime kilns around *Kuleli* Hospital threatened the health of the people living in the houses on the beach and the patients

treated at the hospital. Therefore, it was ordered to prohibit the use of coal in lime kilns (BOA.A.MKT.MVL.65.29). However, upon the demands of lime producers to continue using coal, citing that it is less costly, the use of coal was prohibited just for the fields from Dersaadet to the *Selvâ* Burnu (today near Yalıköy in Beykoz) of the Bosphorus (BOA.İ.MVL.406.17628). This development accelerated the opening of new limestone quarries around the Golden Horn Valley as well as in different parts of Istanbul.

Until 1864, a total of 19 stone quarries, 14 of which belonged to the Austrian Croats, began to operate in the field extending from *Kağıthane* stream to the Golden Horn (BOA.HR.210.12169). However, it was decided to close the quarries because they caused pollution in the Golden Horn and disturbed the residents of *Kağıthane Kasr-ı Hümayûnu. (*BOA.HR.210.12169; BOA.BEO.542.40611).

Opened by Ahmed Ağa from *Vidos* Village, one of the stone quarries in the region started its activities in 1858 on the land of Silahdarağa Farm, belonging to the *Adile Sultan* Foundation. Although other regional quarries were closed in 1864, the one in Silahdarağa was actively operated until 1880, when it was assigned to a Croatian entrepreneur (BOA.BEO.542.40611). Several years after the death of the foreign entrepreneur in 1890, the quarry land was rented by the Rıhtım Company and was rearranged into a large facility (Figure 6). The new facility was designed as a neighbourhood where 700-800 workers could live and work all day and night, and barracks were built for the workers to stay. In addition, it was deemed necessary to build a police station to ensure security in the region (BOA.DH.MKT.1945.91).

It is understood from the archival documents dated to the later 19th century that there were smaller-scale quarries actively operating around Alibeyköy stream and meeting the need

for black stone, necessary for the construction of many buildings in Alibeyköy in the same years (BOA.BEO.542.40611).

Figure 6. A view from *Silahdarağa* Quarry (Istanbul University Central Library, Yıldız Palace Abdulhamid II. Photo Albums Collection No: 91542/14).

In a map dated 1913, the Silahdarağa quarry spread over a large area is seen (Figure 7). Another map dated later shows a cement factory at the bottom of this facility (Köksal, 2005).

In this study, no data about when the quarries were closed, both in Silahtarağa and near Alibeyköy stream, could be obtained. However, a large amount of immigration to Istanbul after 1950 caused the stone quarries to operate far away from the settlements in the upper parts of the Alibeyköy stream. Cebeci stone quarry close to Alibeyköy Dam, one of the largest quarries in Istanbul, has continued its activities until a few years ago.

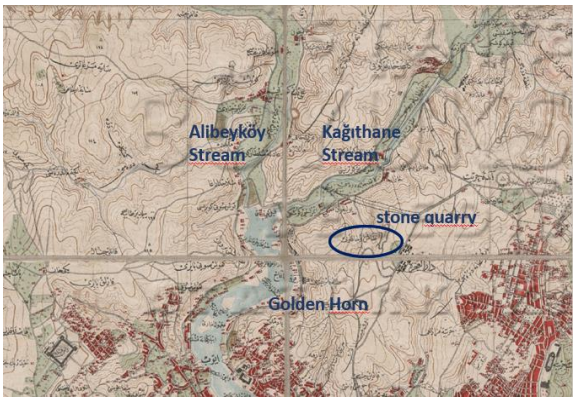

Figure 7. The Golden Horn Map dating 1911-1912 by Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye [General War Department] (Istanbul Metropolitan Municipality Atatürk Library Archive)

4. CONCLUSION AND EVALUATION

The industrial buildings located on the southern and northern shores of the Golden Horn continued their activities until the 1980s. Due to the environmental pollution caused by industrial activities that lasted for many years, it was decided to prepare a coastal rearrangement project for the Golden Horn in 1984. The primary purpose of the project was to improve environmental conditions by demolitions (Dinler and Güçhan, 2016). Within the scope of the project that caused the region's industrial heritage to be lost to a large extent; a total of 622 factories were destroyed in three years (URL-2). In the region's rapid transformation, it has not been possible to preserve the architectural heritage related to stone and brick production. However, efforts to clean the Golden Horn water and renew its ecosystem couldn't reach to success exactly within the project. Municipal governments that came in the following years accepted the rehabilitation of the Golden Horn as one of their main responsibilities and developed policies in this direction.

According to *Washington Charter*, *"Historic towns should be protected against natural disasters and nuisances such as pollution and vibrations in order to safeguard the heritage and for the security and well- being of the residents*". In the *Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas,* same principle is repeated, and it's stated that change is necessary to "*improve the quality of air, water and soil; foster the spread and accessibility of green spaces; and to avoid undue pressure on natural resources".*

However, it is stated that the speed of change should be controlled and excessive changes should be avoided.

One of the problems in renewal projects both in the Golden Horn and in many historical urban areas of Istanbul is the speed of change. It is not possible for the elected municipal governments to try to solve the urban problems within the five-year term of the power. The oppressive approach of local governments in order to reach their targets in line with their responsibilities, causes irreversible changes in the urban pattern and the deprivation of the right of inheritance of future generations.

Within the scope of the Golden Horn coastal rearrangement project, many factories were demolished, and new green spaces were created instead. Ironically, the only structure that wasn't demolished in the newly green area along the coast is the chimney of the Arslan Brick Factory (Figure 8). This situation brings to mind the question: Is the desire to protect a brick chimney in the project, where 622 factories have been demolished, a reflection of neglected urban conservation responsibility?

Figure 8. Aerial photo after the Golden Horn coastal rearrangement project was completed (Mavi Haliç).

REFERENCES

Ali Talat, 1925, Kargir İnşaat, Haydarpaşa Demiryolları Matbaası, Istanbul.

Çiftçi, A., Yergün, U., 2010, Brick as a construction material in the modernization process of Ottoman

Architecture, Advanced Materials Research, 133-134, 107-112. https://www.scientific.net/AMR.133-134.107 (Last access:10.10.2022).

Dinler, M.; Şahin Güçhan, N., 2016. Fener ve Balat'ın dönüşümü üzerine: üç vizyon/ üç dönem / üç ayrı "koruma" anlayışı, TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi (14), 223-245. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubaked/issue/57267/810025 (Last access:13.12.2022).

Ergin, O. N., 1995. Mecelle-i Umûr-ı Belediyye. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, Istanbul.

Eyice, S., 1997, "Haliç", TDV İslam Ansiklopedisi, vol.15. p. 264-280, TDV yayınları, Ankara.

Haznedaroğlu, H., 1945, "Istanbul ve civarında Tuğlacılık, (Master Thesis). Istanbul University, Istanbul.

Kaya, Ş., 2017, XIX. Yüzyılda İstanbul'da Tuğla Üretimi ve Çobançeşme Tuğla Fabrikası, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 50 (5), Sayı: 50, 165-188.

Köksal, T. G., 2005, İstanbul'daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri. (PhD thesis). Istanbul Technical University, Istanbul.

Mavi Haliç, No publication date is stated. It was prepared by Istanbul Metropolitan Municipality during the office of Mayor Ali Müfit Gürtuna (1998-2004). https://www.iski.gov.tr/web/assets/SayfalarDocs/e-kutuphane/kultur/docs/Mavi_Halic.pdf (Last access:13.12.2022).

Ökçün, G., 1997, Osmanlı Sanayii: 1913-1915 Yılları Sanayii İstatistikleri. Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara.

Önsoy, R., 1983. Osmanlı İmparatorluğu'nun katıldığı ilk uluslararası sergiler ve sergi-i umumi-i Osmani (1863 İstanbul sergisi). Belleten, 47, 195-236. doi:10.37879/belleten.1983.195.

Sayar M., Erguvanlı, K., 1955. Türkiye Mermerleri ve İnşaat Taşları. İstanbul Teknik Üniversitesi Maden Yayınları, İstanbul.

Tok, A., 2015, İmparatorluğun Son Döneminde İstanbul'da Tuğla Üretimi ve Ticareti (1839-1914), *Osmanlı İstanbulu III*, III. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri, 25-26 Mayıs 2015 İstanbul, (Ed. Feridun M. Emecen, A. Akyıldız, E.S. Gürkan), İstanbul, p. 769-778.

Ubicini, H. A., 1998, Osmanlı'da Modernleşme Sancısı, (trans. Aydın, C.), Istanbul: Timaş.

URL 1 https://earth.google.com/ (Last Accessed: 10.12.2022).

URL 2 https://www.hurriyet.com.tr/gundem/farkli-zamanlarda-halice-cok-kafa-yormak-zorunda-kalan-uc-kisi-anlatiyor-39274919 (Last Accessed: 10.12.2022)

Republic of Türkiye Presidential State Archives (BOA) Documents

BOA. A.} DVNSMHM.115. 2818

BOA. A.DVNSMHM. d.130.1380

BOA. AE. SMST. III.235.18611

BOA. A. MKT. MVL.65.29

BOA. A. MKT. NZD.137.91

BOA. BEO.542.40611

BOA. BEO.542.40611

BOA. BEO. 542.40611

BOA. C. BLD.72.3576

BOA. C. BLD.111.5542

BOA. C.İ KTS.9.28

BOA. DH. MKT.1945.91

BOA. HR.210.12169

BOA. İ.MVL.406.17628

BOA. MKT. MHM.466.12

BOA. ŞD.2872.6

DESIGNER'S RESPONSIBILITIES for INCLUSIVE URBAN SQUARES: RAMADAN CEMIL SQUARE, KYRENIA-NORTH CYPRUS

Assist. Prof. Dr. Gizem Güvenbaş[1], Prof. Dr. Mukaddes Polay[2],

[1] Rauf Denktaş University, Faculty of Architecture and Engineering, Department of Architecture, Nicosia, North Cyprus
[1] gizem.guvenbas@rdu.edu.tr
[2] Eastern Mediterranean University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Famagusta, North Cyprus
[2] mukaddes.polay@emu.edu.tr

ABSTRACT

Urban Squares are a kind of public open spaces which offer various opportunities to their users like gathering and socializing. Improper design decisions made by designers create physical barriers to the accessibility, participation and activities of disabled people.

Urban squares should be democratic and responsive to all users. Inclusive urban squares allow user differences and promote a sense of attachment to their users. In order to sustain inclusive urban squares, initially, the basic needs of the users should be determined. Design professionals like architects, urban designers and planners, play an important role in creating inclusive urban squares and they have to take responsibility to develop responsive projects for all users.

Ramadan Cemil Square is a significant commercial square at the heart of Kyrenia City Center. The Square was previously not satisfied in terms of physical quality and there were usage problems. Accordingly, an improvement project was adapted by the Kyrenia Municipality. The project was implemented as an attempt to make Ramadan Cemil Square more accessible and usable to all user groups. In this study, it is aimed to examine the responsibility level of the Ramadan Cemil Square Project, regarding the creation of inclusive squares. Site observations and interview survey methods were used to collect data for this research. The research revealed that the designers considered the need of disabled people while creating the project. However, the implemented project was insufficient for sustaining an inclusive urban square. Accessibility and usability problems still exist in Ramadan Cemil Square and its close surrounding. As a result; within the content of this study, some recommendations will be given to improve all users' inclusiveness and usage.

Keywords: Designer's Responsibility, Inclusive Design, Disabled People, Urban Square, Ramadan Cemil Square

ÖZET

Kent meydanları, kullanıcılarına toplanmak ve sosyalleşmek gibi çeşitli olanaklar sunan kamusal açık alanlardır. Tasarımcılar tarafından alınan yetersiz tasarım kararları, fiziksel engellere neden olup engelli kişilerin kent meydanlarındaki aktivitelere erişilebilirliği ve katılımını engellemektedir.

Kent meydanları tüm kullanıcıları için demokratik kullanım sağlamalıdır. Kapsayıcı kent meydanları, kullanıcı farklılıklarına izin vererek, kullanıcıların aidiyet duygusunu pekiştirmektedirler. Kapsayıcı kent meydanlarının sürdürülebilir olabilmesi için öncelikle kullanıcı temel ihtiyaçlarının belirlenmesi gerekmektedir. Mimarlar, şehir tasarımcıları ve planlamacılar gibi tasarım profesyonellerinin kapsayıcı kentsel meydanlarının oluşumunda önemli bir rol üstlenip, sorumluluk almaları gerekmektedir.

Ramadan Cemil Meydanı, Girne Şehir Merkezi'nde yer alan önemli bir ticari meydandır. Meydanın fiziksel kalitesinin bozulması ve kullanım sorunlarına yol açması sebebi ile Girne Belediyesi iyileştirme projesi geliştirmiştir. Proje, Ramadan Cemil Meydanı'nı tüm kullanıcı grupları için daha erişilebilir ve kullanılabilir hale getirme girişimi olarak hayata geçirilmiştir. Bu çalışmada, Ramadan Cemil Meydanı Projesi'nin kapsayıcı meydanlar oluşturma konusundaki sorumluluk düzeyinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu araştırma için veri toplamak amacı ile gözlem ve görüşme yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma, tasarımcıların projeyi oluştururken engellilerin bazı ihtiyaçlarını dikkate aldıklarını ortaya koymuştur. Fakat, uygulanan projenin, kapsayıcı kent meydanının sağlanmasında yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. Ramadan Cemil Meydanı ve yakın çevresinde erişilebilirlik ve kullanılabilirlik sorunlarının halen devam ettiği gözlemlenmektedir. Sonuç olarak; bu çalışmada, tüm kullanıcıların erişilebilirliğini ve kullanımını iyileştirmek için bazı önerilere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tasarımcının Sorumluluğu, Kapsayıcı Tasarım, Engelli, Kentsel Meydan, Ramadan Cemil Meydanı

1. INTRODUCTION

Disablist nature of urban design impedes full accessibility and participation of disabled people in urban spaces. Improperly designed urban spaces are fulfilled with numerous barriers for disabled users and these barriers create borders and demarcation between able-bodied and disabled user groups. The designer's ignorant and/or insensitive approach to the needs of disabled users, plays an active role in the formation of an environment full of barriers. Inclusive/Universal design is a user-centered design approach that refers to the design of a barrier-free built environment providing maximal use for the broadest spectrum of society. Since inclusive/universal design allows each people to participate in activities of contemporary city life, it offers a democratic and responsive environment for all users including disabled segments of the community. In order to provide highly inclusive urban squares; designers have to take responsibility to create inclusive urban environments through inclusive design solutions which are more functional for disabled users as well.

The aim of this research is to examine the responsibility level of the Ramadan Cemil Square Rehabilitation Project in Kyrenia City. Accordingly; this research reveals the role of the designers like architects, urban designers and planners who were involved in the formation of the rehabilitation project, to create an inclusive environment. Ramadan Cemil Square is located in Kyrenia City Center. Kyrenia is one of the important coastal settlements of North Cyprus which is the third largest island of the Mediterranean after Sicily and Sardinia. Kyrenia Town Centre is located at the back of the historic area and the harbor. Ramadan Cemil Square is the starting point of the town center and it is a commercial mix-used square that is almost used by all visitors of the town center. In 2005, the urban square was designed by Kyrenia Municipality. In that project, the main aim was to upgrade the quality of the urban square, especially for pedestrians.

In order to achieve the aim of a study; qualitative research methods- interview survey with the local authority and structured observations were used to collect data about the responsibility level of the Ramadan Cemil Square Rehabilitation Project. The designer's knowledge and awareness of disabled people's needs for this project were evaluated.

The paper proceeds in the following ways. Initially, it concentrated on a literature review about architectural barriers and disabled people's exclusion in urban squares and also the

roles and responsibilities of designers for inclusive urban squares were explained. Then, a case study was given with a description of the selected site, the sample group, and the research methodology. Following that, the findings of the research were put forward. In the final section, it was aimed to put a contribution to the increase awareness of designers to take responsibility for creating inclusive urban environments.

2. ARCHITECTURAL BARRIERS AND DISABLED PEOPLE'S EXCLUSION IN URBAN SQUARE

Accessibility problems of disabled people are mostly related to the inappropriate and insensitive design decisions of the professionals who are responsible for the production of the architectural project. Accordingly; disabled people are mainly confronted by an environment that is designed by architects, planners and/or designers who have limited disability awareness and little knowledge of their basic requirements.

Goldsmith (1997) explains that the basic problem depends on the architect's design decisions which revolve around their two priorities. The first one includes producing aesthetically stunning projects and the second one is aimed to display their technical cleverness. In this sense; Evcil (2010) stated that the attitudes of the designers have to be concerned with the significant position that produced architectural/physical barriers in urban open spaces since the designers' priority is beauty and aesthetics instead of the context of their work.

Multiple barriers hinder disabled people to access and benefit from the public life facilities of urban squares and lead to exclusion of disabled people from society. Architectural (physical) barriers which are produced by improper design decisions of the designers may include high curbs and/or lack of dropped curbs, steeps without gradients or ramps, uneven paving slabs, rough of cobbled surfaces, slippery surfaces, narrow pavements, poorly placed street furniture, congested pavements, steps without adjacent ramps, dropped curbs on roads not adjacent to each other, difficult chamber on pavement, deep gutters along the roadside, impeding crossings, busy roads, lack of resting places on slopes or ramps, handrails not provided on ramps, insufficient designated road-crossing places, drains near to dropped curbs, cars parked adjacent to dropped kerbs, raised manholes, poor pathway maintenance (Ungar,2008; Barış and Uslu, 2009,p.803). In addition to these; inaccessible building entrances, public transportation facilities, and inaccessible toilets are among the significant physical barriers that limit the function of individuals in an urban environment (Barış and Uslu, 2009). All those barriers have to be removed by designers with the adaptation of inclusive/universal design requirements to their projects.

3. INCLUSIVE URBAN SQUARES: THE ROLE & RESPONSIBILITIES OF DESIGNERS

Inclusive urban squares allow user differences and promote a sense of attachment to its users. In order to sustain inclusive urban squares, initially, the basic needs of the users should be determined. Professionals; like architects, urban designers and planners, play an important role in creating inclusive urban squares. Besides, they have to take responsibility to develop responsive projects for all users. To create an inclusive urban square, designers should be aware of the possible architectural barriers that limit disabled people's usage.

Therefore, the designer should be adequately equipped with existing barriers and take responsibility for their removal.

Designers' mostly state that focusing on accessibility in the built environment provisions may reduce environmental aesthetics. However, it can be discussed that creating an inclusive environment is the role of designers and they have to consider about function as much as aesthetic. Accordingly; the ideal design approach must be to make the built environment accessible to all (Nusbaumer, 2018; Page and Thorsteinsson, 2018).

Creating inclusive squares necessitates providing design solutions which do not produce barriers for disabled users. Designers have to take action for making notable arrangements with available practice codes, standards and design specifications. In order to create inclusive urban squares, designers must consider significant provisions to upgrade the quality of entranceways, pedestrian routes and other open space facilities as such:

-Entranceways: The width, slope and surface covering material of entranceways must suit the usage of all people. The entranceway width has to be designed according to usage density. User's safety should be provided with the proper material selection against probable hazards. Suitable ramps have to be installed for the level differences at the entranceways.

-Pedestrian routes: An inclusive pedestrian realm could be achieved by considering the continuity of circulation ways, all pedestrian routes as sidewalks, pathways, curb ramps and pedestrian crossings must enable both able-bodied and disabled pedestrians to benefit from the urban square facilities. Clear, obstruction-free, continuous and wide pedestrian routes offer an inclusive environment. Sidewalk width, gradient, surface material and grids are significant design considerations that have to be intended to design with ideal measures.

-Open space facilities and services: Open space facilities and services include car parking, bus/transit stops, street furnishing elements as resting facilities, telephone booths, water fountains, Automatic Teller Machines (ATM), garbage bins, bollards and public toilets. Practicable design of open space facilities and services are welcomed by pedestrians and makes the urban square inclusive.

4. CASE STUDY

In the following part, the case study will be explained in terms of the sample site, sample group and methodology of the research**.**

4.1 Selected Site

Kyrenia is one of the important coastal settlements of Cyprus which is the third largest island in the Mediterranean Sea. The town lies at the foot of the northern slopes of the Kyrenia Range that faces to the Mediterranean Sea. The harbor and castle are significant elements of the city. The Medieval Castle was constructed around the small horseshoe shape of the little harbor which is situated on the Northern shore of the island. Kyrenia has always been considered the most attractive place in North Cyprus (Figure 1).

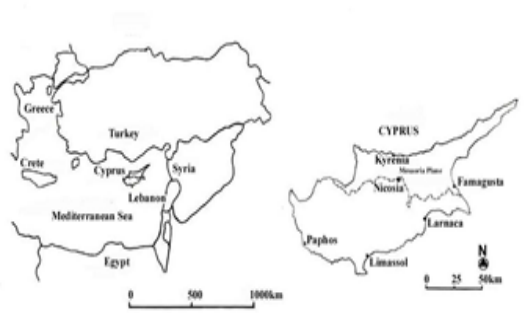

Figure 1. The location of Cyprus and Kyrenia City (author's archive)

After 2000, uncontrolled urban expansion negatively affected three dimensional quality and public life in urban open spaces. Ramadan Cemil Square is one of the significant urban open spaces which is located at the Kyrenia Town Center and the back bones of the historic harbor and medieval castle. It is a commercial urban square which is mostly used by passerbyes, since it's linked to the biggest car parking area-Baldöken Car Parking in the town centre. Almost all local people and tourists were started their pedestrian journey from the square for visiting Kyrenia Town Centre and harbour. In 2005, Ramadan Cemil square was redesigned by the Kyrenia Municipality's architects, urban designers and planners in the purpose of upgrading the urban square quality for all users, especially pedestrians.

Figure 2. Ramadan Cemil Square and Kyrenia Town Centre.

4.2 Sample Group

In this research, the main focus is the basic needs of able-bodied and physically disabled pedestrians in urban squares. Accordingly; Ramadan Cemil Square Project was evaluated by considering the needs of disable-bodied people; wheelchair/scooter users; people with walking devices such as canes, crutches and mobility frames; people with hand and arms deficiencies; pregnant women; elderly people; people with heavy loads, children under seven years old and people having mobility difficulties by chronic illnesses.

4.3 Method of the Study

The qualitative research was carried out through the interviews and structured observations. During the interviews, municipal staff who are among the members of design team - planners, architects or designers- of the project have been interviewed to get detailed information about the rehabilitation project of Ramadan Cemil Square. The municipal staff was expected to explain the following issues:

- Is there a disability service in the Municipality?
- Are there legal rules and standards that cover the needs of the disabled?
- Did they include the needs of the disabled in their projects?
- What arrangements were done for the disabled in the Ramadan Cemil Square Rehabilitation Project?

Structured observations on-site activities and physical traces, were used to gain a whole sense of participation in urban square activities, and contributed to the evaluation of responsibility level of the project. The observation forms were designed to document required data during each observation session and problematic features have been documented in the inventory forms and also photographs were taken to reveal barriers which still exist despite the implementation of the project.

5. FINDINGS

The findings of interviews and observations are given in the following lines.

5.1 Interview Findings

Interview findings showed that there is not any separate disability unit or service in Kyrenia Municipality. Designers follow the disability standards and rules which were defined in the manual of the Chamber of Turkish Cypriot Architects.

On the other hand; modifications for people with disabilities were also included in the scheme partially completed upgrades regarding rehabilitation of pedestrian areas: sidewalks, curb ramps, pedestrian crossings and car parking areas. The completed works included the following:

- Widening and repaving sidewalks by removing improperly placed gratings.
- Renewing a drainage system to prevent the accumulation of water on sidewalks.
- Designing curb ramps at pedestrian crossings, which do not have cut-through.
- Changing curb ramp gradient with suitable slopes.
- Designing ramps for some level differences.
- Installation of more car parking facilities by designating or adding parking places and access aisles for disabled users.
- Extending the curb into the parking lots designated for disabled users.
- Installation of informational signage for designated parking facilities.
- Placement of safety bollards to protect pedestrians from vehicle traffic.
- Installation of more resting elements and ATMs.

- Refurbishment of public toilets (Güvenbaş and Polay, 2021).

In 2016, the project had not been completely implemented. Some proposed ideas, such as a disabled lift that would provide accessibility between the main junction and urban center, were postponed because of budget limitations. Besides; current conditions related to mobility were reviewed and postponed improvement schemes were rearranged with the addition of new proposal for a transportation master plan. In this plan public transportation system was reviewed and rehabilitated by including arrangements on junctions at 27 points, bus stations, road directions, car parking zones, sidewalks and pedestrian crossings (Güvenbaş and Polay, 2021).

As of 2017, the revised town center improvement plan had not been adopted due to political and financial insufficiencies. The municipality is currently dealing with its development and seeks ways of putting the proposal into practice. The completed works of the rehabilitation project have been evaluated to examine the responsibility level of its designers for creating an inclusive environment.

5.2. Observation Findings

In total, 509 users' behavior were observed and systematically recorded to observation schedules. Observed user profile's details were given in table 1.

Table 1. Demographic profile of Observed Users in Ramadan Cemil Square (Güvenbaş, 2021).

GENDER	Male	294
	Female	215
MOBILITY SITUATION	Able bodied person	238
	Wheelchair/Scooter user	2
	People with walking deficiency	4
	People with hand and arm deficiency	1
	Pregnant women	3
	Parents with a pushchair	17
	People with heavy luggage	11
	Elderly people	215
	Children	16
	Other mobility deficiencies	2

During the observations, user was recorded with different activities such as: 238 users were walking or passing through; 87 users crossing the street, 11 users using car parking place, 16 users getting on/off taxi/bus, 29 users entering retails, 73 people were siting, 12 users with other activities as working, buying or selling something, etc. Determined architectural barriers which create an obstacle to the existing activity were detailed in the observation forms (Güvenbaş, 2021).

5.2.1 Architectural/Physical Barriers

Architectural/Physical barriers were examined under three sub-headings; building entranceways, pedestrian routes, open facilities and services.

-Entranceways: The observation results revealed that entranceways were mainly inaccessible, especially for people with disabilities. There isn't any suitable ramp design for the level differences and inadequate widths of entranceways prevented wheelchair and pushchair users to access the buildings. It was also clarified that the stepped entrance routes without handrails impeded ambulatory, elderly, and pregnant and people having other mobility deficiencies. The main ways to the building entrances have slippery surfaces, hence they caused safety problems and uncomfortable uses.

Figure 3. Entranceways without any ramp design are not accessible for disabled users.

-Pedestrian Routes: The lack of suitable ramp arrangements creates serious problems for people with disabilities. Weak maintenance of landscaping elements and improper street furniture lay-out creates an obstacle on pedestrian routes (Figure 4).

Figure 4. Obstacles like stairs and landscaping elements are problematic for the disabled people usage.

-Open Space facilities and services: As it is determined through observations, car parking, street furnishing elements, public toilets and signages are not suitable for the use of both able-bodied and disabled people. In addition to these; the absence of barrier-free toilet facilities are among the important architectural barriers (Figure 5).

Resting equipment were arranged in two different forms in the square; benches with back rests and benches without backrest. People with disabilities, especially elderly users were generally recorded while using benches with back rests. Benches without backrests provide inconvenient uses for the older person owing to their lower seat height from the ground to facilitate seating. ATMs are not designed suitable to standards, because the slot of mailbox

was not appropriately placed and the floor surface was covered with slippery material (Figure 6).

Figure 5. Public toilet which is located at the basement causes accessibility problem for disabled users.

Figure 6. ATMs are not available for disabled users.

According to the results, Ramadan Cemil Square is still fulfilled with numerous architectural/physical barriers which restrict access and use of both able-bodied and disabled people.

6. CONCLUSION AND EVALUATION

Ramadan Cemil Square is a significant commercial square at the heart of Kyrenia City Center. This research revealed that the square offers problematic usage for able-bodied and disabled people. Since the project is ongoing process, designers have to be aware of required measurements that promotes inclusion in the urban square and they need to take responsibility for the inclusive urban square project by reviewing the deficiencies of the current design. In order to provide more inclusive urban square, architectural barriers must be removed for upgrading the physical quality of the urban square. A number of recommendations were given for providing inclusive Ramadan Cemil Square:

- Buildings entranceways must be redesigned with the placement of suitable ramp, non-slippery and mate floor covering material.
- Pedestrian Routes' design have to be revised under the framework of comprehensive planning approaches. Comprehensive master plans have to be prepared under the themes of both Transportation and Pedestrian Master Plan. In those plans, designers must be considered more about pedestrian details including: buffer zones that separate pedestrians from motorist. This can be accomplished by providing wide sidewalks or sidewalk setbacks, such as planting strips. Besides; all shopping stalls, chairs and tables which were placed on the pedestrian zone, should be removed. Street trees and landscaping elements must be regularly placed within the boundaries of planting strips.

- Open space facilities and services should be upgraded with the installation of sufficient number of street furnishing elements, lighting elements, garbage bins, car parking facilities and they have to be suitably designed in terms of ergonomic measures. Public toilets must be located at the ground level and they must be completely redesigned to include inclusive access requirements. Bus stops have to be installed with the regular intervals.

As a conclusion, the outcome of this research is expected to provide the necessary framework to increase awareness of the project designers that can take more responsibilities for creating inclusive urban squares.

REFERENCES

Barış, M.E. & Uslu, A., 2009, Accessibility for the Disabled People to the Built Environment in Ankara, Turkey. African Journal of Architectural Research, 4 (9), 801-814.

Evcil, N., 2010, Designer's Attitudes Towards Disabled People and the Compliance of Public Open Places: The Case of Istanbul, *European Planning Studies*, 18 (11), 1863-1879.

Goldsmith, S., 1997, Designing for the Disabled: The New Paradigm. Oxford: Architectural Press

Güvenbaş, G., 2021, Post-occupancy Evaluation: A Diagnostic Tool to Establish and Sustain Inclusive Access in Urban Open Spaces, Case Study: Kyrenia Town Center. (Unpublished Ph.D. Thesis). Eastern Mediterranean University, Famagusta.

Güvenbaş, G. & Polay, M., 2021, Post-occupancy Evaluation: A Diagnostic Tool to Establish and Sustain Inclusive Access in Kyrenia Town Center, *Indoor and Built Environment Journal*, 30 (10), 1620-1643.

Nussbaumer, L., 2018, Inclusive Design: A Universal Need. New York: Fairchild Books.

Page, T. & Thorsteinsson, G., 2018, An Inclusive Design of Wheelchair Users in the Built *Environment, Journal of Engineering and Architecture*, 6 (1), 1-18.

ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITIES in URBAN WATERFRONT DEVELOPMENT, THROUGH the LENS of KYRENIA ANCIENT HARBOR CASE STUDY

GİRNE ANTİK LİMANI ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN KENTSEL KIYI GELİŞİMİNDE ÇEVRESEL SORUMLULUKLAR

Doğa Üzümcüoğlu[1], Mukaddes Polay[2]

[1] Rauf Denktas University, Faculty of Architecture and Engineering, Department of Architecture, Nicosia, North Cyprus
[1]doga.uzumcuoglu@rdu.edu.tr
[2] Eastern Mediterranean University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Famagusta, North Cyprus
[2] mukaddes.polay@emu.edu.tr

ABSTRACT

This study explores environmental responsibilities from the perspective of principles for developing urban waterfronts. Over the past few decades, Cyprus has faced many political, social, economic, and technological challenges. Because of this, these factors affect urban development and give the cities and waterfronts of Cyprus certain features and qualities. The Kyrenia Ancient Harbor is a notable example of urban design that reflects several historical styles, from ancient times to contemporary construction. Specifically, this study seeks to evaluate several urban waterfront issues related to environmental responsibilities along the waterfront of Kyrenia. An examination of urbanization and the responsibility of relevant authorities for the environment took place in the old harbor of Kyrenia. There is a need for cooperative ground in urban waterfront development to advance environmental responsibility. Inclusion is an essential component of comprehensive urban design. Several studies show that creative people, employers, employees, students, and tourists are all involved in developing urban waterfronts. They all bring their ideas to the table to enhance the urban environment. Urban waterfronts rely on physical, functional, social, economic, cultural, and political issues. Based on the findings of numerous investigations, an examination of the Kyrenia waterfront found that, in the future, the region would require innovative technology and ideas to enable creative individuals to become more productive by fostering the creative economy. The findings imply that political authorities are responsible for providing an appropriate ground for relevant stakeholders, such as entrepreneurs, NGOs, relevant governmental institutions, employees, and business representatives. Providing a cooperative and inclusive discussion ground for all relevant authorities during the development process is essential for achieving adequate, comprehensive, suitable, and sustainable transformation progress.

Keywords: Environmental Responsibilities, Urban Waterfront Development, Kyrenia Ancient Harbor

ÖZET

Bu çalışmanın esas amacı, kentsel kıyı geliştirme ilkeleri perspektifinden çevresel sorumlulukları incelemektir. Kıbrıs, son birkaç on yılda sayısız siyasi, kültürel, toplumsal, ekonomik ve teknolojik konularla karşı karşıya kaldı. Sonuç olarak, bu süreç kentsel gelişmeyi etkilemiş olup Kıbrıs'ın şehirleri ve kıyılarında belirli karakteristikler ve kentsel nitelikler üretmiştir. Girne Antik Limanı, antik çağlardan çağdaş yapılara kadar birçok tarihi stili yansıtan önemli bir kentsel tasarım örneğidir. Spesifik olarak,

bu çalışma Girne kıyısı boyunca çevresel sorumluluklara ilişkin çeşitli kentsel kıyı sorunlarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Araştırma, genel kentsel özelliklerin ve çevreye karşı sorumluluğun zaman içindeki evrimini incelemek için Girne Antik Liman bölgesine odaklanmıştır. Çevresel sorumluluğu ilerletmek için kentsel kıyı gelişiminde işbirliği zeminine ihtiyaç vardır. Kapsayıcılık, etraflı kentsel tasarımın önemli bir bileşenidir. Çok sayıda araştırma, yaratıcı bireyler, işverenler, çalışanlar, öğrenciler ve turistler de dâhil olmak üzere birçok katılımcının, kentsel kıyı geliştirme sürecine dâhil olduğunu ve uygun kentsel çevreyi zenginleştirmek için fikirleri ile önemli katkılarda bulunduklarını göstermektedir. Kentsel kıyılar; fiziksel, işlevsel, sosyal, ekonomik, kültürel ve politik konulara dayanmaktadır. Çok sayıda araştırmanın bulgularına dayanarak, Girne sahilinin bir incelemesi, gelecekte bölgenin yaratıcı ekonomiyi teşvik ederek yaratıcı bireylerin daha üretken olmasını sağlamak için yenilikçi teknoloji ve fikirlere ihtiyaç duyacağını ortaya koydu. Bulgular, siyasi yetkililerin girişimciler, STK'lar, ilgili devlet kurumları, çalışanlar ve iş temsilcileri gibi ilgili paydaşlara uygun bir zemin sağlamaktan sorumlu olduğunu göstermektedir. Geliştirme sürecinde tüm ilgili makamlar için işbirlikçi ve kapsayıcı tartışma zemini sağlamak; yeterli, kapsamlı, uygun ve sürdürülebilir dönüşüm sürecini oluşturmak için önemli bir unsurdur.

Anahtar kelimeler: Çevresel Sorumluluklar, Kentsel Kıyı Geliştirme, Girne Antik Limanı

1. INTRODUCTION

Waterfronts are one of the necessities of societies for transport, trade, entertainment, and tourism activities. Changes in waterfront development can be seen throughout history, parallel to technological, political, socio-cultural, and economic changes. Each period's unique conditions, designers, and ways of designing have affected waterfront design and given it its features. During the history of architecture and urban design, the development movement is one of the most influential periods for the government, local authorities, and all relevant stakeholders. The movement influenced and directed twentieth-century urban design approaches. Urban waterfront development was first established in America and then spread to other regions. In response to this movement, many designers from all over the world make designs for their own countries. Thus, the increasing necessity for land in urban areas has led many waterfront cities to look back at abandoned, industrially polluted waterfronts, earmarking them for renewal. The fact that waterfront locations are available has led to competition for redevelopment in some of the best places, particularly for land-based interests like apartment complexes and commercial shopping centers. Besides maritime concerns, there are also facilities for marinas, recreation, and water-based facilities.

The design and implementation process of urban waterfront development is an inclusive issue. Authorities and other groups that care about the environment need to be able to talk about their hopes, requests, complaints, and other ideas. The government plays a crucial role in making this a place where stakeholders can communicate effectively. The topic shows how the government, local authorities, and the private sector are taking on more and more responsibility for running and improving urban areas. As an island between East and West, Cyprus was also affected by the urban waterfront transformation movement. Specifically, during the last few decades, this movement began to flourish on the island. Various development approaches consider the environmental responsibilities of the central government, local authorities, and relevant stakeholders. Based on this, the study analyzes the selected urban waterfront development area in the Kyrenia Ancient Harbor area. This

area is significant for its unique architectural identity, history, cultural mosaic, and attractivity. Analyses take place according to the principles of environmental responsibility and the influence of the urban waterfront transformation movement.

Specifically, during the last few decades, this movement began to flourish on the island. Various development approaches consider the environmental responsibilities of the central government, local authorities, and relevant stakeholders. Based on this, the study analyzes the selected urban waterfront development area in the Kyrenia Ancient Harbor area. This area is significant for its unique architectural identity, history, cultural mosaic, and attractivity. Analyses follow according to the principles of environmental responsibility. During the evaluation process, the primary actors involved in the development of urban waterfronts, and their environmental responsibilities, were taken into account. The main parts of environmental responsibilities are reviewed, such as financial opportunities, the adequacy of environmental policy, landscaping and greening, the effectiveness of innovation, and current urban development trends like creative and sustainable environmental adequacy. Additionally, there was an examination of the influence of prominent actors.

A literature review and discussion follow to situate the findings within their theoretical context. This paper examines the environmental responsibilities of urban waterfront development's primary authorities.

The research aims to explore the environmental responsibilities of urban waterfront development projects using the Kyrenia Ancient Harbor as a case study.

The hypothesis for this article is: "Urban waterfront development projects that prioritize environmental responsibilities, such as conservation of natural resources and preservation of cultural heritage, lead to sustainable and resilient communities. Moreover, the collaborative planning process led to comprehensive strategies."

Based on the research hypotheses, the research questions are:

- What are the environmental responsibilities associated with urban waterfront development projects?
- How does the Kyrenia Ancient Harbor case study exemplify these environmental responsibilities?
- What are the potential environmental impacts of urban waterfront development projects, and how can they be mitigated or avoided?
- What are the key stakeholders participating in urban waterfront development projects, and what role do they play in ensuring environmental responsibilities are met?

2. THEORETHICAL FRAMEWORK

Urban waterfront developments can offer good yields on real estate and investment properties, socioeconomic transformation for inner-city communities, new visitor markets, employment opportunities, environmental improvement, cultural landscapes, city and regional promotion, infrastructure improvement, location branding, a sense of creativity, and

new creative districts (Üzümcüoğlu & Polay, 2022). Effective leadership is essential to the long-term viability of urban waterfront development projects and an efficient design development process. In addition, urban waterfront development projects necessitate continuing maintenance activities and help to create a sustainable and aesthetically pleasing environment.

Throughout history, many parties and groups have promised to carry out waterfront development projects and related steps. These groups addressed diverse socioeconomic, environmental, and governance concerns. In Halifax, Kingston, St. John's, Vancouver, and Victoria, Canada, urban planners, real estate developers, port authorities, and local civic groups participated in the process with a primary focus on socioeconomic factors (Hoyle, 1999; Papatheochari & Coccossis, 2019). It was primarily the responsibility of urban planners, developers, and port authorities to deal with governance issues in Canadian ports. Citizens contributed to the development of Naples, Italy's waterfront, which prioritizes environmental and economic concerns (Puyana Romero, Maffei, Brambilla, & Ciaburro, 2016). Collaborative platforms should exist between local authorities, governments, and decision-makers to ensure adequate waterfront development. In addition, it is essential to educate the local populace to enhance their awareness of emerging environmental challenges. Multiple studies and illustrative worldwide applications demonstrate that the primary task of authorities engaging in projects in waterfront areas is to create involved individuals who can influence the resolution of local issues. The purpose of this is to foster social solidarity (Üzümcüoğlu & Polay, 2022).

According to Theodora and Spanogianni (2022), efficient management is necessary to improve: an integrated coastal area planning and management strategy to ensure that the shorelines have long-term growth prospects within a sustainable framework; growth motivations and methods that are appropriate for local and regional economies; provide sustainable shoreline management principles and practices at all levels of government, including local, regional, and national levels; interconnections between policies, spatial strategies, sectorial strategies, and specialized strategies; at the local level, successful participatory planning and spatial institutional frameworks have taken place; Identifying coordinators and clarifying the responsibilities of stakeholders throughout the planning and management of shorelines; ensure that the necessary funds and monitoring methods exist; to improve the monitoring, evaluating, and dissemination of information; the organization of education and training for citizens; and enhancing existing regulatory arrangements by bringing them into compliance with EU regulations concerning ecosystem protection, construction management, and developing a strategic, gentle approach to urban planning. Moreover, the design of urban components, furnishings, and artwork that appeal to the aesthetic sensibilities of waterfront users is an essential environmental contribution to waterfronts. In this regard, the appropriate authorities should examine the public transportation nodes in conjunction with urban furniture such as buses, trams, phaetons, bicycles, and docks and develop district-specific symbol ideas within the framework of these designs. Moreover, the offered urban furniture and art must be of sufficient quality. It must be possible for people with and without impairments to move around safely and securely (Sealey, Andiroglu, Lamere, Sobczak, & Suraneni, 2021).

The environmental responsibilities in urban waterfront development projects refer to the obligations of developers, planners, and other stakeholders to protect and enhance the natural and cultural resources along the waterfront while promoting sustainable and resilient

development. Some examples of environmental responsibilities in urban waterfront development include:

- **Conservation of natural resources:** This involves protecting and preserving the natural resources of waterfront areas, including land, water, wildlife, and vegetation. It may entail minimizing land use changes, protecting habitats, and implementing sustainable water management practices (Doka, et al., 2022).

- **Preservation of cultural heritage:** This involves protecting and preserving the historical and cultural assets of waterfront areas, including buildings, artifacts, and sites of cultural significance. It may entail conducting archaeological studies, preserving historic buildings, and promoting cultural tourism (Üzümcüoğlu & Polay, 2022).
- **Mitigation of environmental impacts**: This involves identifying and minimizing the negative natural-environmental consequences of waterfront development projects, such as pollution, habitat loss, and erosion. It may entail implementing green infrastructure, such as rain gardens and bioswales, to manage storm water runoff and minimize the use of non-renewable resources (Hagerman, 2007).
- **Achieving sustainable development:** The process involves promoting economic, social, and environmentally sustainable and long-term health and well-being of waterfront communities. It may require promoting green transportation options such as biking and walking and promoting sustainable economic development opportunities (Üzümcüoğlu & Polay, 2022a).

Urban waterfront development projects have responsibilities to ensure their natural and cultural resources survive and thrive while promoting sustainable and resilient communities. Regional and local authorities are essential for advancing the aforementioned criteria. In addition, they are responsible for the control of the constantly expanding demand for land around shorelines and the equally strong impulses of private capital. Without a question, planning processes and practices are fundamentally environmental concerns.

3. FRAMEWORK TO ANALYSE THE ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITIES IN URBAN WATERFRONT DEVELOPMENTS

The design and execution of an environmentally sensitive waterfront development must involve numerous components. It is possible to eliminate dangers related to the transformation of waterfronts through the combination of these ideas.

Although there are risks involved with waterfront development, the benefits are substantial and essential. To eliminate these hazards and suit contemporary requirements, a set of established characteristics, including creativity, innovation, and welfare programs, is required (Üzümcüoğlu & Polay, 2022a).

This article addresses the environmentally conscious features of waterfront development. Consequently, it is essential to recognize that each of these facets contains vital facts pertinent to evaluating the performance of waterfront development projects and applications.

Figure 1 summarizes the main actors in the literature and assesses their roles in environmental responsibilities based on the article's primary aim.

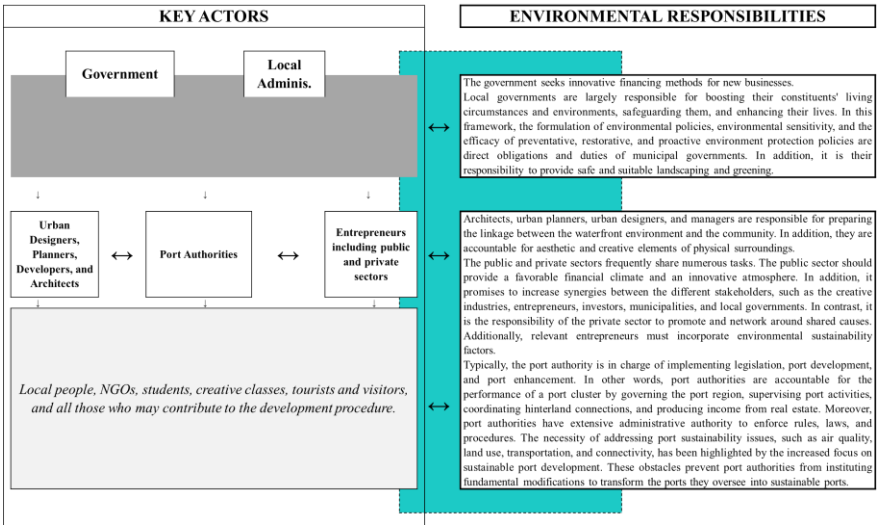

Figure 1. Key actors and their environmental responsibilities in urban waterfront development.

3. 1. An Overview on Kyrenia Ancient Harbor and Method of the Study

Kyrenia's strengths are its historical artifacts and their values, a municipality with a stable financial structure and constantly developing, innovative, and dynamic staff and senior management, its ports, its multicultural, international background and potential, its internationally recognized universities, its sea, its high international reputation, and its location in the Mediterranean (close to trading routes) (Fig.2). According to 2016 data, 12,719 individuals worked in hotels, restaurants, travel agencies, and casinos in the Kyrenia Region, where tourism is the primary economic sector (Kyrenia Municipality Council, 2018).

Even though the importance of hotel and casino tourism primarily relies on Kyrenia, promoting alternative and environmentally friendly tourism activities is essential. Tourism activities revolving around casinos and five-star hotels pose a significant threat to the economy in times of economic downturn. Kyrenia has an abundance of historical treasures. If upkeep and promotion increase, the Kyrenia, including the St. Hilarion and Bufavento castles, a sunken ship museum, a heritage harbor, and historical sites such as the Hz. Omer Tomb could attract more culture and history enthusiasts. In Kyrenia, where mountains meet the sea, several natural life tours like off-road adventures can help to diversify tourism. These tours will attract nature enthusiasts, introduce endemic species, and promote adrenaline sports like diving and parachuting.

The Kyrenia Mountain Range, which stretches along the waterfront, limits agricultural activity; despite the coastline to the north of the mountains serving agriculture purposes, more settlements and tourist facilities exist there (Fig.3).

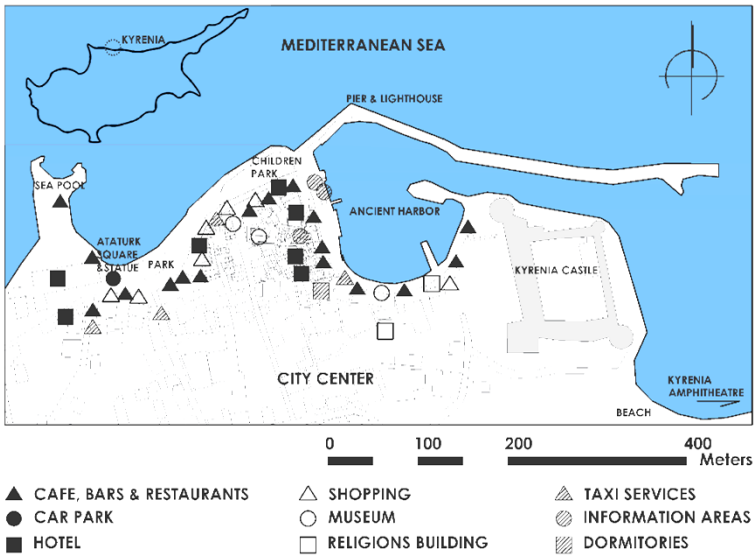

Figure 2. Kyrenia Ancient Harbor

General municipal difficulties include distorted construction and concreting; traffic; roads and walkways; infrastructure; lack of control; uncontrolled population expansion; failure to enforce laws; and case-specific problems related to the ancient port's poor physical condition. Users typically complain about the historical monuments, claiming that these locations are Kyrenia's favorites yet do not receive adequate care. People stated that these historic areas should receive restoration and be transformed into tourist attractions, primarily because the ancient port area is ignored.

Due to the influence of the Annan plan and the development of tourism activities in the region, fast urbanization and a commensurate increase in population took place since the beginning of the twenty-first century. In the past four decades, wealthy Turkish Cypriots, Turks from Turkey, and Europeans have purchased and lived in Kyrenia. As a result of the construction boom and the growth of the tourism and higher education industries, Kyrenia is home to numerous migrant workers from Turkey, Eastern Europe, Central Asia, and Pakistan, resulting in urban sprawl. Universities have a significant role in enhancing the city's cosmopolitan structure and defining social life (Kyrenia Municipality Council, 2018).

Regional strategic plans are developed and implemented as multi-layered plans that incorporate high-level administrative choices to enhance a particular geographic region. Regional Development Plans take place at the national level, and their resources distribute in this manner. The Kyrenia Municipality Regional Strategic Development Plan also consists of implementing strategic planning techniques and includes regional development plan components. However, this plan's leadership and resource planning were developed at the local government level, taking socioeconomic development into account and emphasizing regional development, much like regional development plans (Kyrenia Municipality Council, 2018).

The aerial view of the ancient harbor.

The view of the Venetian Castle with antique harbor.

Ataturk Square and its surrounding along the waterfront.

The view of the sea pool at the waterfront.

The view of buildings with different functions along the waterfront.

Figure 3. Views from Kyrenia's Ancient Harbor and its surrounding (Photo: Alaa Albarazi, June 2021)

3.2. Evaluation of the Sufficiency of Environmental Responsibilities in Kyrenia Ancient Harbor

A workshop titled "Kyrenia Congress" was organized in Kyrenia Municipality on December 12-13, 2014, to build a new vision of municipal management with a transparent, participatory, democratic understanding and a belief in common sense. In December 2015, the Girne Convention 2015 occurred. The committee members submitted ten reports during the congress, each containing criticism, ideas, and opinions on significant issues facing the municipality of Kyrenia. By assessing the convention's results, the Municipality of Kyrenia reviewed the participation of the people in municipal administration, polyphony, the environment, living things, natural beauty, and history, and it signed the Kyrenia Convention, which protects cultural values. The contract, similar to Jean-Jacques Rousseau's "social contract," enabled the inhabitants of Kyrenia to unify on a shared vision for the region and to take action to address the challenges (Kyrenia Municipality Council, 2018).

Additionally, the City Council Secretariat and other committees developed. The Girne Municipality Terminal building's secretariat coordinates the committee's efforts. Adopting a participatory understanding of Kyrenia Municipality, it seeks to strengthen the involvement of local and urban residents. However, the Girne City Convention's work failed for various reasons, and the committees declined to resume their work after a short period. Although the committee's work was limited, it did its best to propose solutions and proposals for significant challenges on various topics. Ensuring that the committees are motivated and continue their work in the future would greatly benefit the Municipality of Kyrenia.

It is feasible to briefly describe the committees, which include several studies in the Ancient Harbor Area of Kyrenia, as follows: Environment Committee, Zoning Committee, Schools and Education Committee, Economic Development Committee, Tourism and Promotion of Kyrenia Committee, Kyrenia Ancient Port and Its Surrounding Committee, City Security

Committee, Youth Committee, Traffic and Road Regulation Committee, Stray Animals Keeping Alive Committee, International Residents Committee.

Despite a relatively low level of environmental consciousness, virtually all participants are aware of recycling's technical definition and are willing to recycle if asked to separate their trash and gather metal, plastic, glass, and paper separately. The technical assistance and incentives offered by the European Union for the distribution of recycling operations in Northern Cyprus have contributed significantly to the growth of this awareness (Kyrenia Municipality Council, 2018).

The actors and stakeholders involved in the transformations are *Municipal Council* (as a leader), *Municipal Staff* (leader), *Central Government* (strategic partner*), Embassy of the Republic of Turkey* (strategic partner), *European Union Commission* (strategic partner), *Girne District Governorship* (partner), *Universities in the Region "GAU, Kyrenia"* (strategic partner), *Department of Antiquities* (partner), *Mukhtars* (strategic partner), *Vocational high schools* (partner and service recipient), *primary and secondary schools* (partner and service recipient), *people of the region* (strategic partner, supplier, service recipient), *media organizations* (partner), *Cyprus Turkish Chamber of Commerce* (partner), *Cyprus Turkish Chamber of Industry, Sports Clubs* (partner and service recipient), *Citizens* (partner and service recipient), *regional tradesmen* (partner), *brother cities* (partner), *tourists* (service), *non-governmental organizations* (partner), *accountancy* (partner), *Department of Primary health services* (partner), *Department of Ports* (strategic partner), *neighboring municipalities* (partner), and *Ministry of Interior and Local Governments* (partner) (Kyrenia Municipality Council, 2018).

Institutions such as the Republic of Turkey Aid Delegation and the European Union Commission (EU) will continue to assist in the region in the coming years. The majority of projects financed by such funders are infrastructure and investment initiatives. Due to the effectiveness of its qualified technical staff in project planning and monitoring, the region's municipalities can obtain substantial resources in this field. The infrastructure and investment-oriented initiatives outlined in this plan are possible with this assistance.

Currently, the municipality is working on developing the concept and exploring ways to implement it. In this study, it is aimed to clarify the environmental responsibilities of urban waterfront development following the completion of several improvements in the Kyrenia development project. The results turned out to be a significant contribution to the municipality's present and future advancement and continuous improvement strategies.

Based on the article's primary aim, Table 1 lists the significant actors and assesses their capacity to fulfill their environmental duties.

Table 1. Environmental responsibilities in Kyrenia Ancient Harbor and its environs.

KEY ACTORS	EVALUATION IN KYRENIA ANCIENT HARBOR AND ITS ENVIRONS
GOVERNMENT	*There is a lack of sufficient progress in this regard. There is a need for the extra effort to be put into developing a cooperative and comprehensive discussion area.*
LOCAL ADMINISTRATIONS	*Local governments have difficulty creating programs that allow them to put urban waterfront development projects on the site. Several events are necessary to increase awareness of environmental responsibilities, and preventative, restorative, and proactive environmental management policies should take place. In addition, landscaping and greening are essential for safe and attractive use by all users.*
URBAN DESIGNERS, PLANNERS, DEVELOPERS, AND ARCHITECTS	*Urban designers, planners, developers, and architects must ensure that people can safely navigate the area. Users of the city have difficulty gaining access to the waterfront. Additionally, inadequate parking options exist. In addition to aesthetic adjustments at the site, innovations are necessary to meet the current demands of urban waterfront development.*
ENTREPRENEURS INCLUDING PUBLIC AND PRIVATE SECTORS	*The public and private sectors need to pay extra attention to sharing various responsibilities at the site. A supportive financial environment and a creative environment ought to be provided by the public sector. Also, it is crucial to improve the synergies between the many groups involved, such as the creative industries, entrepreneurs, investors, cities, and local governments in Kyrenia. In addition, environmental sustainability issues are necessary to consider.*
PORT AUTHORITIES	*The Kyrenia port authorities need to pay more attention to following the law, developing the port, and making the port better. In other words, port authorities should take responsibility for the success of a port cluster by administering the port region, overseeing port activities, coordinating hinterland linkages, and generating real estate income.* *Additionally, port authorities face difficulties exercising administrative control to enforce rules, legislation, and procedures. Increasing attention has to be paid to sustainable port development, highlighting the importance of resolving port sustainability issues, including air quality, land use, modes, and connectivity. In Kyrenia Ancient Harbor and the surrounding area, these factors motivate port authorities to make fundamental changes to transform their ports into sustainable ones.*

4. CONCLUSION AND EVALUATION

The environmental responsibilities of the relevant authorities in Kyrenia Ancient Harbor and its immediate surroundings are assessed based on the literature review and the users' evaluations. It shows that, despite its positive nature, it has come to light that cleaning problems, lighting problems, and a scarcity of outdoor activities are among the reasons why most users are not fully satisfied. In addition, there was concern about the unsafe user profile that increases in dark areas at night. The location is difficult to reach, as described by the users. Pedestrians and cyclists complain about deteriorating sidewalks, while drivers complain about a shortage of parking spaces. According to observations, disabled individuals cannot access the facility without assistance. Also, it's crucial to improve the satisfaction of the people who use this place, which has the potential to attract various people. In addition to providing a safe environment, there should be an artistic, modern, and physically appropriate environment, which will increase the interaction between people and water and provide a foundation for the collaboration of various classes in this region, which has enormous potential for all visitors. Kyrenia Ancient Harbor is an influential cultural and historical site in Cyprus, and its development has various substantial options. Here are some notable proposals:

- **Preservation and Restoration:** The primary purpose should be to preserve and restore the existing structures, artifacts, and the natural environment around the harbor. It is possible to achieve this through regular maintenance, conservation efforts, and the use of suitable materials and techniques.
- **Tourism Infrastructure:** The Kyrenia Ancient Harbor has the potential to become a great tourist attraction in Cyprus. There is a need to develop tourism infrastructure, such as visitor centers, information kiosks, restaurants, and

souvenir shops. Tour guides and audio guides can assist visitors in gaining a more immersive experience.

- **Cultural and Educational Activities:** Visitors should welcome to use the harbor for cultural and educational activities. It can include exhibitions, workshops, and lectures on the region's history, culture, and natural environment. It will help promote a better understanding and appreciation of the harbor and its significance.
- **Marine Conservation:** The Kyrenia Ancient Harbor is also a valuable marine ecosystem. Protecting and conserving marine life is possible by using measures such as underwater cameras, artificial reefs, and the establishment of marine protected areas can help. It will enhance the biodiversity of the harbor and promote sustainable tourism.
- **Transportation and Accessibility:** Improving transportation and accessibility to the harbor is crucial for its development. It is possible to achieve this objective by developing roads, parking areas, and public transportation. Using electric vehicles and bicycles can help to reduce carbon emissions and promote sustainable tourism.

Overall, the development of the Kyrenia Ancient Harbor should aim to balance the preservation of its historical and cultural significance with promoting sustainable tourism and conserving its natural environment. The study demonstrates that political authorities are responsible for providing an appropriate environment for relevant stakeholders, such as entrepreneurs, non-profit organizations, relevant governmental institutions, employees, and business representatives. To ensure adequate, comprehensive, suitable, and sustainable transformation progress, it is essential to provide relevant authorities with a collaborative and inclusive discussion platform during the development process. A variety of obstacles and difficulties exist in the urban environment today. All these challenges associated with urbanization should be addressed equitably, including adequate environmental conditions, aesthetics, sustainable environmental applications, networking, technology, and innovative achievements. Users other than the creative class must also take comprehensive development into account. This framework provides ideas for urban waterfront development to several people, including urban designers, city governments, entrepreneurs, and the creative class.

REFERENCES

Doka, S. E., Minns, C. K., Valere, B. G., Cooke, S. J., Portiss, R. J., Sciscione, T. F., & Rose, A., 2022. An Ecological Accounting System for Integrated Aquatic Planning and Habitat Banking with Case Study on the Toronto Waterfront, Ontario, Canada. Environmental Management, 69, 952–971.

Hagerman, C., 2007. Shaping neighborhoods and nature: Urban political ecologies of urban waterfront transformations in Portland, Oregon. Cities, 24(4), 285-297.

Hoyle, B. 1999. Scale and sustainability: The role of community groups in Canadian port-city waterfront change. Journal of Transport Geography, 7, 65-78.

Kyrenia Municipality Council., 2018. Kyrenia Region, Regional Strategic Development Plan 2019–2021. Kyrenia: Kyrenia Municipality Council.

Papatheochari, T., & Coccossis, H., 2019. Development of a waterfront regeneration tool to support local decision making in the context of integrated coastal zone management. Ocean & Coastal Management, 169, 284-295.

Puyana Romero, V., Maffei, L., Brambilla, G., & Ciaburro, G., 2016. Modelling the soundscape quality of urban waterfronts by artificial neural networks. Applied Acoustics, 111, 121-128.

Sealey, K., Andiroglu, E., Lamere, J., Sobczak, J., & Suraneni, P., 2021. Multifunctional Performance of Coastal Structures Based on South Florida Coastal Environs. Journal of Coastal Research, 37, 656-669.

Theodora, Y., & Spanogianni, E., 2022. Assessing coastal urban sprawl in the Athens' southern waterfront for reaching sustainability and resilience objectives. Ocean & Coastal Management, 222, 106090.

Üzümcüoğlu, D., & Polay, M., 2022 (a). The Assessment of Creative Waterfronts: A Case Study of the Kyrenia Waterfront. Sustainability, 14 (19), 11906.

Üzümcüoğlu, D., & Polay, M., 2022. Urban Waterfront Development, through the Lens of the Kyrenia Waterfront Case Study. Sustainability, 14 (15), 9469.

RESPONSIBILITY TO THE ENVIRONMENT in the USE of a HISTORICAL COASTAL CITY: PRIZREN

TARİHİ KIYI KENT ALAN KULLANIMINDA ÇEVREYE KARŞI SORUMLULUK: KIYI KENT PRİZREN

Gildis Tachir[1], Ena Radonçiq [2]

[1,2] Trakya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Edirne, Turkey
[1]gildistahir@trakyaçedu.tr
[2]enaradonciq@trakyaedu.tr

ÖZET

21. yüzyılda karşılaşılan çevre sorunları beraberinde sorumluluk kavramının irdelenmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Çevreyi düzenlemek ile yükümlü mimarlık mesleği sorumluluk kavramının bilinci ile yürütülmelidir. Bu çalışmada, kıyı kenti Prizren'in tarihi çarşısının yapılı çevresinin değişkenlerinin irdelenmesi çevre kullanımı ve bölgesel analizler yapılması, analiz ve değerlendirmeler sonucunda da ileriye dönük kent planlaması ve tasarım çalışmalarına altlık oluşturması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, alanda bölgelere ayırma ve harita okuma yöntemleri kullanılarak tarihi ve yeni yapılaşma alan kullanımlarının nitel ölçümler ve yüzdeler ile yapılaşmanın yoğunluğu tespit edilmiştir. Tarihi kıyı alan kullanımda yapılaşma alanlarının artığı görülmektedir. Çalışma alanında yapılı çevreye karşı sorumluluk eğiliminin belirlenmesi, tarihsel sürecin anlaşılması ve gelecek nesillere çevre değerlerinin korunarak sürdürülebilirliğinin aktarılması surecindeki çevre bilincini yansıtmaktadır. Bu durum mimarlık disiplinin sorumluluk kavramı ile olan ilişkisinin anlaşılmasında oldukça önemlidir.

Anahtar Kelime: Tarihi Kıyı Kent, Kıyı Kullanımı, Prizren

ABSTRACT

The environmental problems encountered in the 21st century have revealed the necessity of examining the concept of responsibility. The architectural discipline, which is responsible for arranging the environment, should be carried out with the awareness of the concept of responsibility. In this study, it is aimed to examine the variables of the built environment of the historical bazaar of the coastal city of Prizren, to make environmental use and regional analyzes, and to form a basis for the planning and design studies that are planned to be done forward urban planning as a result of the analyzes and evaluations. In line with this purpose, the density of historical and new construction uses was determined by using qualitative measurements and percentages, by using zoning and map reading methods in the area. It is seen that there is an increase in residential areas in the use of historical coastal areas. It reflects the environmental awareness in the process of determining the responsibility tendency towards the built environment in the study area, understanding the historical process and transferring the sustainability of the environmental values to future generations. This situation is very important in understanding the relationship between the architectural discipline and the concept of responsibility.

Keywords: Historic Coastal City, Coastal Line Uses, Prizren

INTRODUCTION

The concept of the coast has been the subject of study of researchers in different disciplines throughout history. The coast, which is the junction of water and land, is also known as a privileged area where the trade of the city is opened to the outside and shows the power of the cities that own it, as it is the location of the water source (Craig-Smith and Fagence, 1995). Most of the coastal cities where civilizations developed were built around the open sea and water. Being around the water element has always created potentials for cities. Coastal areas have been the intermediate and binding region connecting the city with water. It is an ecological cycle area that hosts the natural environment and a public space where the coastal areas flow, meet and coexist with the city. (Kılıçlar, 2019). Coastal areas are important elements in the development of the city and are considered as the most important factor in the formation of the new city structure in the organization of urban developments and they have the power to change the silhouette of cities with developments focused on functional, cultural, social and economic relations (Konvitz, 1997).

It is necessary to ensure protection in the development of coastal areas, which have an important role in the sustainability of the coastal city. Because coastal settlements are fragile and a factor that can develop quickly. Coastal areas are key factors in the controlled growth of coastal cities, preserving their originality and preventing the change of texture character (Shepherd and Burian, 2003).

With this importance, when the effect of the city-shore relation in the spatial context is investigated, coastal areas are a public space and one of the priority areas that their users will prefer. The close relationship between the city and the coast throughout history has become an important symbol of the city's outward growth potential with the opportunities provided by water in the process.

The relationship between the water-city and its environment, based on the flow of human and natural environment, has changed in the present day with the effect of different dynamics. Coastal areas, which are the intersection areas of two different combinations (water and land), have always been a center of attraction with the rich activities, vital original functions and diversity of use provided to the coastal city throughout history (Kılıç, 1999, Tachir 2021).

MATERIAL AND METHOD

The built environment analyzes were made the qualitative and percentage ratios of the building density of the coastal area were found by examining the historical process of the historical bazaar in Prizren. The coastal area was analyzed in two regions, the northern part of the river and the southern part of the river in the built environment analysis. Thus, it is aimed to determine the environmentally responsible attitude of the area with the same environmental values. For this purpose, building density, historical structure and material analyzes were made in both areas. In the analyzes made, the density of the building blocks was compared with the mathematical data on the map by transferring them in the table system. As a result of the comparisons, suggestions have been developed for the advancement of approaches to environmental responsibility in the region. It is believed that the increase in environmentally responsible approaches will reflect on the sustainable environment, society and economy.

LITERATURE REVIEW

The coastal city starts with the positioning of the original texture of the coastal areas, then the urban development is formed by the culture and traditions of the people settled in that area and develops, by ensuring the sustainability of the coast, and by protecting it throughout its history. In the history of civilizations, the value added by the water factor to the shaping of the coast is understood. Coastal areas have different rich uses such as living, commercial activities and leisure time. Coastal areas are special areas in terms of keeping different activities in one line (Oktay, Erdoğan, and Oktay, 2015). Coastal areas have a dynamic structure and the most important factor in their transitive formation is the phenomenon of water (Türkmen and Tekkanat, 2018). The flexible spaces provided by water are the factors that help in the design decisions of coastal space organizations (Uzun, 1990). According to the uniqueness and fluidity of the water, different types of settlements can be observed such as a seaside settlement, a settlement formed at the end of an island, at the extreme points of the peninsula or a settlement passing through the middle of the river can be mutually formed (Figure 1) (Morris, 1994).

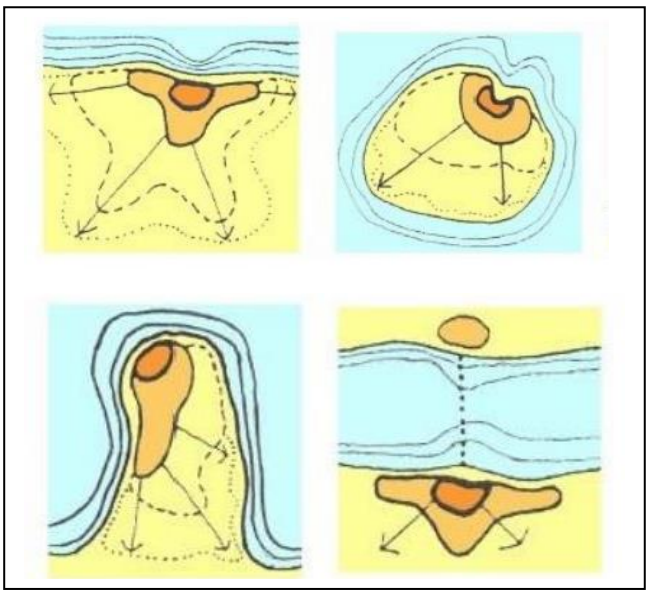

Figure 1. Growth Patterns of Various Waterfront Settlements (Morris, 1994)

"The size of the coastal city" is defined by their population and physical area covered. It creates a graphical expression plan describing the size of the city. The 'form' of the plan is defined by the 'texture' of the coastal city and the relationship between natural land and water. These concepts that make the city exist: size, form and texture vary with the "intensity" of use of space by people and structures (Spreiregen, 1965). The intensity of people and use of buildings is an indicator of the importance given to the environmental values of the city, but also reflects the responsibility to environmental values.

The formation of coastal cities develops within the historical process. The most important impact on the sustainability of development is the responsible approach to the environment. The positive development of the historical coastal city is to ensure the sustainability of the coastal area by preserving city (Bütüç, 2008). The historic coastal city plan changes inexorably over time, and what is important at this point is to adopt a responsible and protective attitude towards the environment.

In this context, where the coast and the settlement area are very important in the forming of the cities, the coastal city of Prizren and the coastal areas that form on both sides of the Lum Bardh river passing through the middle of the historical city has been discussed (CHWB-Cultural Heritage Without Borders-, 2008). It is determined the center of the city as the North region and the South region of the river as the working area on both sides of the settlement that runs through the middle of the river. It is aimed to examine the development and changes in the built environment of these two regions to the present day.

COASTAL CITY PRIZREN

The coastal city of Prizren is the second largest coastal city in the State of Kosovo, the youngest country in the Balkans. The city contains many architectural works by the many different states that ruled in the region since the Roman empire. This feature makes it the oldest and most historic coastal city in the country of Kosovo. The location coordinates of the coastal city of Prizren are defined as 42.13° North, 20.44° East. The coastal city is located in the southwest of Kosovo, north of the Gora region (Figure.2). There are also flat plain areas of the city with a generally rugged terrain. On its highest hill is the castle that served the Eastern Roman state and then the Ottoman Empire. The castle and its walls have survived to the present day.

Figure. 2. The City of Prizren on the map of Kosovo (URL 1)

What distinguishes the coastal city of Prizren from other cities is the the Lum Bardh river, which runs right through the middle of the city and led to the formation of the city (Figure 3). The city has developed throughout history and continues its existence as a coastal living

area and commercial zone until today with the opportunities provided by water. The river, which had a more intense current power in the 1960-70s, lost most of its water due to the channels opened and small power plants with the industrialization period in the 1990s. In summer, the water level is quite low while in winter, the levels rise due to heavy rainfall.

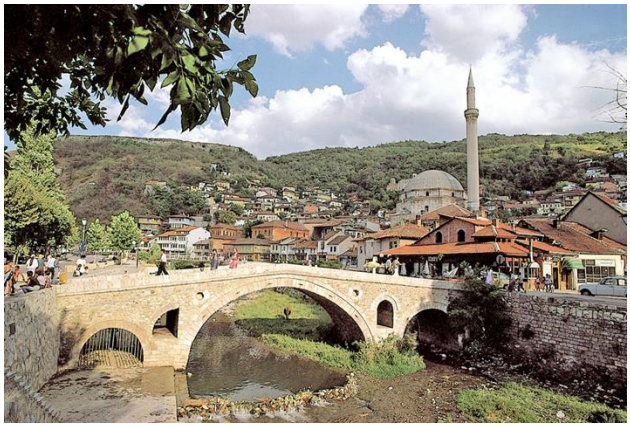

Figure 3. Prizren Bridge and LumeBardh River (URL 2)

The LumeBardh River, which runs right in the middle of the coastal city of Prizren, divides the city in two. On one side there is the Old City, which has a historical city texture, and on the other side there is the New City with the new urban texture. The Prizen bridge over the river connects both settlements. Thus, the coastal city texture is formed as a historical trade center connected by the bridge. With the potential uses provided by water, it is possible to say that the coastal area has a very active role in socio-economic and physical terms. In addition to the life and commercial activities of the Historical Bazaar, as tourism attractions there are canoe sports and the film festival, Doku fest which is also very well known. While the intense current formed in the mountains in the spring season renders the stream suitable for canoe sports, with the decrease of water levels in the summer months, the world-famous Short Film Festival Doku Fest is set up on the shore where the movies are watched (Figure.4).

Figure.4. Set on the right of the Prizren Doku Fest River (URL 3)

STRUCTURAL ENVIRONMENT ANALYSIS OF THE AREA

In line with the analysis of the built environment, the coastal city of Prizen has been divided into two regions called the northern and southern regions of the river and has been examined on maps from the conservation plan prepared by the Prizren Board (Figure.5). Building density, listed buildings and material structure analyzes of both regions were conducted. The analyses were examined and the responsible attitudes towards the environment in the development of the structures connected to the same environmental values over time were determined by supporting them with mathematical data. Recommendations for the sustainability of the environmentally responsible approach were developed on the basis of the qualitative results identified (Figure 5). The density of the built environment has been determined.

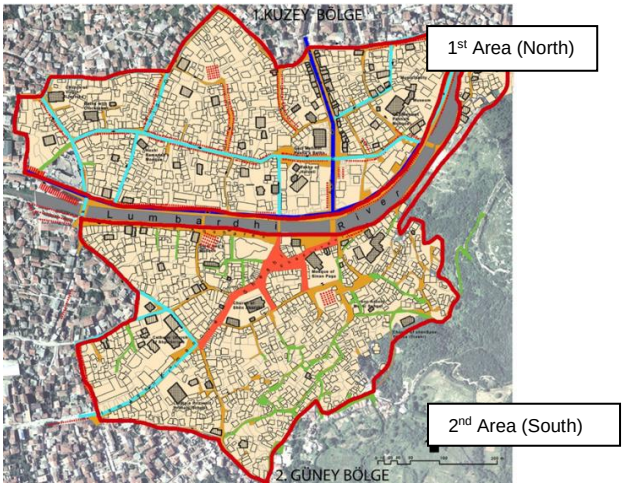

Figure.5. Study Area and Regions (Güleroy, et al., 2008)

BUILDING DENSITY AND PROPRIETARY STRUCTURE ANALYSIS

The registration of the Historical Bazaar and the areas have been separated by two regions within its borders and the building density environment analyzes were made and transferred to the tabulator systematics. In line with the holistic view, the density of the built environment of both separated regions was determined (Figure 6).

According to the analysis of listed building density, the 1st Area has a percentage of 11.24% while in the 2nd Area listed buildings represent 5.22% of the area. This data demonstrates that the listed building density is higher in the 1st Area (North) while the density is lower in the coastal areas.

According to the building density analysis, the 1st Area has a built area percentage of 88.76% and the 27.48% of the area is non-built space. The 2nd Area on the other hand has a built area density of 94.78%. It is safe to say there is less environmental responsibility in the 2nd Area (South). It was determined that the share of 4/3 was filled (Table 1).

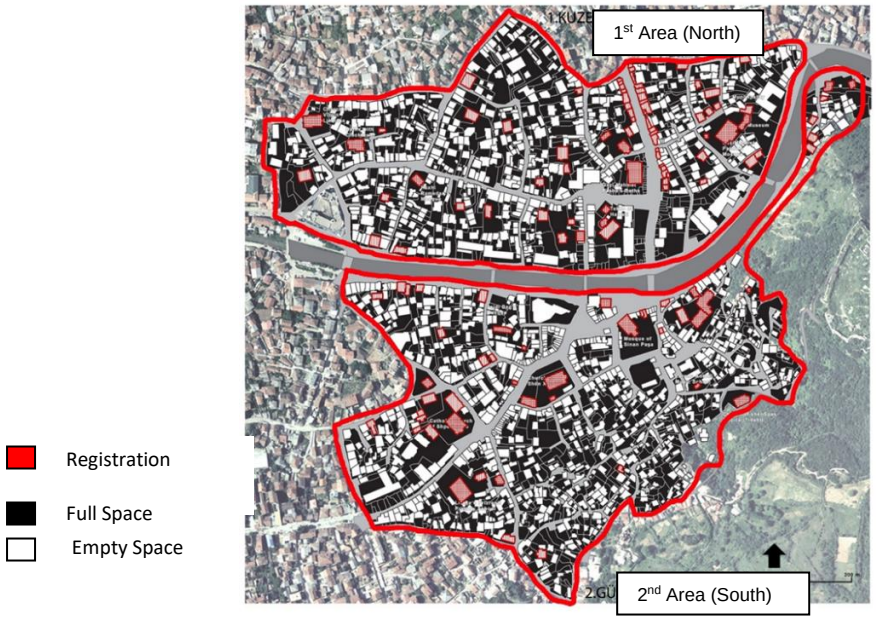

Figure 6. Building density and building analysis (Güleroy, et al., 2008)

Table 1. Building density and building analysis data of the Coastal City of Prizren

Area	Registration Structure	Full Space	Empty Space
1st Area (North)	%11,24	%88,76	%27,48
2nd Area (South)	% 5,22	%94,78	% 23,43

MATERIAL ANALYSIS

Building and structural analysis of the historical bazaar of Prizren was done and the material density in the building use of the city was examined. Using the data in the map of the Conservation Board, the density of different materials in the North and South regions was determined qualitatively such as reinforced concrete and the traditional materials like adobe and wood (Figure 7), and the systematic comparison of the 1st and 2nd areas is found in the table (Table. 2).

Considering the building material analysis, it is seen that the use of reinforced is very close to each other in both areas and it has been determined that more than half of the buildings in the areas are reinforced concrete. It is understood that the use of adobe and wood is very low in both areas. The fact that the use of traditional building materials like adobe and wood is low and that they are only found in listed buildings, shows a divergence from the environmentally responsible and protective approach.

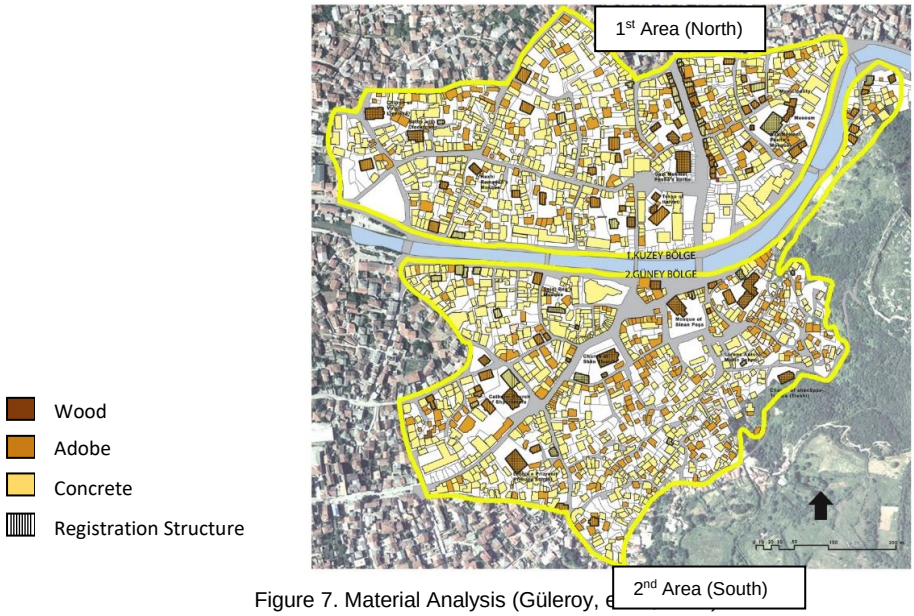

Figure 7. Material Analysis (Güleroy, e

Table 2. Material analysis data of Prizren Coastal City

Area	Reinforced concrete structure	Adobe structure	Wooden structure
1st Area (North)	%69,66	%30,34	%0
2nd Area (South)	%71,60	%28,27	% 0,13

EVALUATION FINDINGS AND DISCUSSION

When the area is examined, according to the building density analysis, in the 1st Area (North) 11.24% of the buildings are listed structures and 88.76% of the buildings are detected as new constructions. When the northern area is examined on the map in terms of occupancy and space, it is not recommended to organize the regions that are considered to be 27,48% green areas as recreational areas. It has been determined that there are 94.72% new constructions, while 5.22% of registered buildings are created in the other region, the South coast of the 2nd Zone. It is not recommended to organize the regions, which are considered as 23.43% green areas, as recreational areas. When examined in terms of materials, it was seen that 69.66% reinforced concrete new construction was dense in the northern area of the 1st North Region, 30.34% adobe structures and no wooden structures. In the South part, which is the 2nd South Region, 71.60% reinforced concrete structures, 28.27% mudbrick structures and 0.13% wooden structures were identified.

It is observed that both regions in the study area are protected areas and the city is developing rapidly along the coast dynamically. When the registered buildings in the 1st North Region of the study area are compared to 11.24% and 5.22% in the 2nd South Region, it is seen that the vernacular architects in the center's bazaar are decreasing day by day.

While it is determined that the reinforced concrete construction is 88.76% in the 1st North region and 94.72% in the Southern Region, it is prominent that the construction with a high rate loses its identity day by day. When we compare it in terms of adobe material, it is thought that while 30.34% in the 1st North Region, 28.27% mudbrick structures and 0.13% wooden structures were detected in the 2nd South Region, and the wooden structure is also present but has not survived to the present day.

RECOMMENDATIONS AND CONCLUSION

In order to ensure the healthy sustainability of coastal area plans, a responsible attitude towards the natural and built environment should be developed. In this context, as a result of the examinations of the study area areas, suggestions to be made in the development of the historical coastal area by preserving it:

- The structuring of coastal areas should be reduced by the approach of responsible built environment.
- With the approach of responsible attitude to the social environment, coastal areas should be evaluated in line with the public space and social interaction areas should be designed.
- Coastal areas and transportation axes should be planned according to pedestrian and vehicle use, with a responsible attitude towards people who are part of the environment.
- Flexible and variable space designs suitable for day and night use in coastal areas should be planned with a responsible attitude towards nature.
- Coastal areas should be evaluated in accordance with universal design principles.
- The historical coastal area and the bazaar area should be protected and integrated with the city. Not a partisan design approach, but a holistic and environmental approach should be adopted.
- In line with the environmentally responsible attitude, designs that bring modern and comfort principles together with the user should be planned.
- Integration of the responsible, protective and sustainable planning of the historical LumBardh River coastal city area of Prizren towards the natural and built environment into the city vision should be ensured.

In order to continue the urban development of the historical cities formed and existing on the coasts, the preservation of the historical texture should be prioritized and urban development should be responsible approaching in urban development by paying attention to its sustainability. Historical buildings should be re-evaluated and integrated with the coast. Considering the rate of construction in the city of Prizren, the density of new construction has increased. It is suggested that potential historical buildings be included in the city in a sustainable way, by keeping the new constructions constant. The ecological structure of the coastal areas and recreation areas should be examined and integrated with the city in a more effective way, and its sustainability should be integrated into the development and vision of the city.

REFERENCES

Bütüç, E., 2008, ''Kentsel Sitlerin Korunması Bağlamında Tarihi Yarımada ve Prizren Tarihi Bölgesinin Tarihsel Süreç İçinde İncelenmesi'', Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

CHWB Cultural Heritage Without Borders, 2008, Planı i Konservimit dhe Zhvillimit Te Zones Historike Te Prizrenit, Prizren. CHWB Cultural Heritage without Borders, 2010-11, Prizren Inyour Pocket, Prizren.

Craig-Smith S., Fagence M.,1995, Recreation and Tourism as a Catalyst for Urban Waterfront Redevelopment: An International Survey, Kindle Edition ,1995, ISBN-13978-0275945503.

Gülersoy, N.Z., Eyüpoğlu E., Koramaz K., T., Ahunbay, Z., Kabashı S., 2008, Planı Konservimit Dhe Zhuıllımıt te Zones Historike te Prizrenit, Report Final, Cultural Heritge without Borders, İstanbul Teknical University, sy:28-41.

Kılıç, A.,1999, "Kıyıdan Geri çekinme Süresinde Kent-Kıyı İlişkisi, Kentsel kıyı Tanımı ve bu Kavrama dayalı Kentsel Kıyı gelişime stratejileri: İstanbul Örneği" ,Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Kılıçlar A., 2019, "Çevrimkaya M. Turist Rehberlerinin Performanslarının Turist Memnuniyetine Etkileri", Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi, 2019; 4(2): 136-145.

Konvitz J.K.,1997, "Urban Development", The OECD Observer–Special Edition on Sustainable Development, Vol. 6 pp. 44-45.

Morris, A. E. J., 1994, History of urban form-before the ındustrial revolutions, Longman Scientific and Technical, New York.

Tachır G., 2021, "The Effect of Coastal and Settlement Relations on Coastal Area Use Change: City Of Abdera-Greece", Proceedings Book CEDESU 2021 2nd Internatıonal City and Ecology Congress Within The Framework of Sustainable Urban Development, December 2-3, 2021, Trabzon, Turkey, Editors Prof. Dr. Öner DEMİREL & Assoc. Prof. Dr. Ertan DÜZGÜNEŞ, ISBN: 978-625-7501-37-8.

Toksoz, E., 2012, ''Prizren'deki 19. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Kamu Yapılarının İncelenmesi ve Prizren Eski Posta ve Telgraf Binası İçin Koruma Önerisi'', Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2007, Prizren, İstanbul.

Türkmen, S. N., Tekkanat, S. S., 2018, "Tarih Boyunca Kent Formlarının Biçimlenişi Üzerine Bir İnceleme", Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5.Kentsel ve Çevresel Sorunlar ve Politikalar Kongresi, Yıl 2018, Cilt 10, Sayı 4, 107-124. Retrieved from http://aksarayiibd.aksaray.edu.tr/tr/pub/issue/42407/497483.

Shepherd, J. M., ve Burian, S. J., 2003, ''Detection of Urban-Induced Rainfall Anomalies in a Major Coastal City'', Earth Interactions, 7(4), 1-17.

Osi, B. E.,2019, ''Balkanlarda, Osmanlı Dönemi Kentsel Gelişme ve Prizren Kenti Örneği'', Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Mimarlık, Edirne.

Oktay, E.H. Erdoğan. R. ve Oktay, B., 2015, "Kent ve Su'', İnönü Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi, İzmir, İnönü University Journal of Art and Design ISSN: 1309-9876 E-ISSN: 1309-9884Cilt/Vol.5 Sayı/No.11 (2015): 119-125.

Uzun, O., 1990, "Kentsel Rekreasyon Alan Planlaması", Çukurova Üniversitesi ziraat Fakültesi Ders Kitabı, No: 48, 100 sayfa, Adana.

URL 1: https://www.turkiye-rehberi.net/harita/prizren-haritas%C4%B1 (Last Accessed: 24.05.22)

URL 2: https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Prizren-Kosova_01.jpg (Last Accessed: 23.05.22)

URL 3: https://prishtinainsight.com/finding-truth-in-film-dokufest (Last Accessed: 24.05.22)

RESPONSIBILITY for the SOKULLU MEHMED PASHA COMPLEX AS a CULTURAL HERITAGE

Emine Çoban Şahin[1], Selinay Kayhan[2]

[1] Trakya University, Faculty of Architecture, Department of Landscape Architecture, Edirne, Turkey
[1] eminecoban@trakya.edu.tr
[2]Trakya University, Faculty of Architecture, Department of Landscape Architecture, Edirne, Turkey
[2]selinaykayhan@trakya.edu.tr

ABSTRACT

Artifacts with certain criteria and universal values that provide information about the art, science and technical characteristics of the period remaining from different civilizations and social life, the preservation of which is thought to be useful to future generations, are called cultural heritage. Social complexes are important works that can be considered as concrete and immovable cultural heritage. For the Ottomans, the complexes played a significant role in the Turkification of the lands they conquered, in the construction and settlement of the areas where they were located, and in the symbolization of the power of the state. In addition, the contributions of the complexes in the formation of national identity are undeniable. The Sokullu Mehmed Pasha complex, which constitutes our field of study, was built by Sinan the architect. The complex which was built in 1569-1570 for worship, trade and education purposes consisting of a mosque, double bath, madrasah, ottoman elementary-primary school, caravanserai, imaret, bazaar, bridge and june. Today, the complex is not a complex but a collection of independent structures. We have a responsibility to the complex due to its contributions to the city identity and national identity, as well as the possible cultural heritage. In this context, the aim of the study is to contribute to the protection in a professional sense, to reveal the building community as a whole and with its originality, to examine the change of the buildings by considering them with their open areas, to offer suggestions about landscape restoration. Within the scope of the study, the processes of the complex from the date of construction to the present day, the change of the green areas will be discussed, and restoration suggestions will be presented for the green areas of the complex by being loyal to the protection of the historical environments. The results will be a recommendation for any intervention in the historical environment and green areas in question. In this context, literature and archive will be searched, plans will be examined according to years, and investigations will be made in the field. Recommendations will be developed within the scope of protection. Thus, it will be ensured that the complex has its identity and period features, and its contribution to the cultural values of the city and the usability of the buildings and the area will increase.

Keywords: Cultural Heritage, Protection, Responsibility to Cultural Heritage, Sokullu Mehmed Pasha Complex, Luleburgaz

1. INTRODUCTION

The rapidly increasing urbanization and unplanned growing cities cause many environmental and social problems every day; they cause irreparable damage to the areas that make up the history and culture of cities. These damages lead to the loss of the identity of the cities (Yurdugüzel and Özçetin 2015). The geographical features that make up the city, such as the level of culture, architecture, traditions, social life, come together in a very

dynamic way and mature over a long time and form the identity of the city(Suher, 1995).The basis of urban culture is urban culture.

Cities may lose their cultural values and therefore their identities with the changes they undergo over time (Gülervd. 2016; Öztürkvd. 2018). The preservation of the city's identity is possible with the preservation of cultural values (Alevkayalı and Uzun, 2020). This is the responsibility of individuals towards the city, history and humanity. According to Suher (1995), the protection of identity is possible by evaluating the protected items within the framework of the urban protection policy. The protection in question should be protected not individually but with the environment of the items. Historical circles constitute most of the protected areas. According to Ahunbay (2004), the ruins and settlements left over from past civilizations constitute the historical environment. With the protection of historical environments, it is aimed to save the historical environment from extinction and integrate it into today's life.

ICOMOS According to the (International Council on Monuments and Sites, International Council on Monuments and Sites), conservation is defined as all efforts related to ensuring, preserving, restoring and developing the protection of cultural heritage (1994). Şalikoğlu summarized the protection in the form of securing these cultural heritages to benefit from the works, monuments, and natural formations of historical and architectural value in the city in the future generations like those who live today (2012).According to Ahunbay (2004), outstanding structures and functional buildings that have survived from ancient times are worthy of protection as elements of world heritage. In addition, the items to be protected should be examined in two groups as movable and immovable cultural property. Immovable cultural property consists of monuments and sites. Immovable cultural property may be in the form of complexes formed by a single structure or a group of structures. Complexes are mostly a collection of buildings formed by the combination of several structures of different functions that develop around a mosque. Decembrary buildings are a collection of buildings that are formed by the combination of several structures of different functions that develop around a mosque.They are the areas where people socialize, where neighborhoods are formed, which significantly determine urban development (Çobanoğlu, 2002) .They are communities of buildings that have been deemed necessary to carry the traces of their period and to be passed on to future generations. The original repair Works carried out in order to protect these structures are called restoration (Ahunbay, 2004). In this context, restoration Works are a necessity of conservation. Within the scope of this study, restoration proposals have been developed for the protection of the Sokullu Mehmed Pasha Complex, which is a historical area as a social responsibility.

The purpose of the study: to reveal the development and change of the complex, to examine the characteristics of the open space, to present recommendations on its restoration as a necessity of conservation in order to contribute to the cultural heritage.

2. MATERIAL AND METHOD

Within this study, Sokullu Mehmed Pasha Complex was discussed as a material. The complex reflects the characteristics of its period due to its architectural, social and cultural characteristics, and constitutes the identity of th ecity, so its protection is a social responsibility. The complex is located in theLuleburgaz district of Kırklareli province. In order for the edict, patent, letter and other postal shipments to be sent to the Balkans from the

Ottoman palace in Istanbul to be delivered to their destination on time in a fast and safe environment, beratrange houses have been established at important ranges on the main road providing transportation from Istanbul to the Balkans.

In Luleburgaz on the main road, Mimar Sinan was given the said complex by Sokullu Mehmed Pasha, the grandvizier of the period, in 1569-1570 for the purposes of worship, trade and education, as well as for the purpose of creating a rangehouse. With the complex, an urban texture that will meet the needs of the period has also been tried to be created in Luleburgaz.

As a method, land scape restoration, which is an important step within the protection of historical environments and cultural heritages, has been tried to prepare. The two-stage method developed by Ahunbay (2004) was applied. In the first stage of the preparation stage; historical and archaeological studies, art history, research, technical research, and determined the legal status of the monument, which involves the preparation of a restoration project in the second stage, survey studies, photographs, documentation, analysis has been done and finally, recommendations for restoration have been developed.

3. FINDINGS

3. 1. The Preparation Stage of the Restoration Project

At the preparation stage, the field and resources were examined and general information was compiled. The information obtained has been collected under three headings. First of all, the history of the complex, design principles and building types of the buildings found were revealed. As the second stage, the restoration Works and features of the complex were explained; finally, information was given about its current condition and failures.

3.1.1. History of the Complex- Design Principles-BuildingTypologies

Luleburgaz Sokullu Mehmed Pasha Complex belongs to the group of geometric complexes, the symmetry, proportion, rhythm relationship with the material, technique and workmanship are remarkable. Arasta, which consists of 59 shops and a prayer dome, forms the backbone of the complex. There are mosque, madrasah and sibyan school in the south of Arastan, caravanserai, imaret and tabhane in the North (Figure 1). According to the design, the double bathhouse is on the east, the houses built for some staff and the fountainare on the west, and the bridge is on the stream at the farther point. The complex was built with an extremely functional and logical project. It has typical architectural features that are identified with Sinan (Müderrisoğlu, 2009).

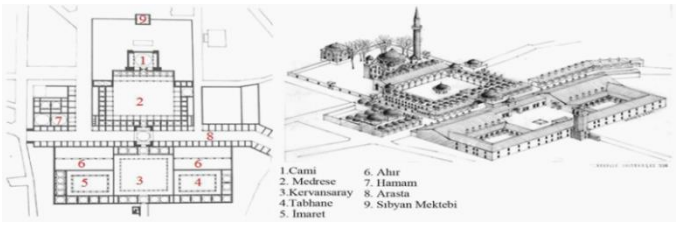

Figure1.The plan andperspectiveview of thecomplex (Necipoğlu, 2005)

Multiple materials were used in its construction, the main material is stone. In addition to stone, marble, brick, rubble, plaster, iron, lead, wood and stained-glass materials were used (Suat, 2011).

The mosque is in such a way that it coincides with the Siberian school in the south, the bazaar and the madrasah in the north. The courtyard of the mosque has three entrances (Kuran, 1986). The mosque is a rectangular building with 17.60 m X 15.82 m dimensions perpendicular to the axis of the mihrab, close to the square. The dome diameter is 12.35 meters, the height from the floor to the keystone is 18.26 meters (Aslanapa, 1986).Near the north wall of the mosque, there is narthex. The portico is five meters high, covered with 8 domes carried by 8 rows of columns and a vault. There is a second narthex below this section, the elevation of which is kept lower (Suat, 2011).

The madrasah has a U-plan and portico that opens to a courtyard with a fountain, which is used jointly with the mosque for the educational function of the complex. The courtyard has the integrity of the neighborhood in the east and west directions, and the doors to the arasta and caravanserai, which provide integrity with the prayer dome in the north. There are lecture rooms along the east, west and north walls that open to galleries with knees and porticos (Baltacı, stated by Sönmezer and Ögel from 1976, 2004).

Arasta (bazaar) consists of shops lined up on the right and left, separating the mosque-madrasah block and the caravanserai block. 5.30 X 4.55 mt. in its dimensions, it consists of 59 shops. The prayer dome, which is in the center of the arasta, is located at the intersection of the axis of the arasta and the axis of the mihrab (qibla). It is known as the prayer dome because the bazaar shopkeepers come together under this dome every morning and decouple their work with prayer (Cezar, stated by Sönmezer and Ögel from 1985, 2004).

The buildings located within the integrity of the caravanserai-tabhane-imaret have not reached our days. It is known that in the south there is a caravanserai structure leaning against the walls of arasta shops and extending towards the bath, and in the north there is a collection of rectangular buildings located between the current government building and a line Decaying along the zindan baba tomb. The Siberian school is located to the south of the mosque, it is covered with a large dome that sits on an octagonal pulley (Suat, 2011).

The hamam was built in the style of Turkish baths of the classical period. It consists of sections planned separately for men and women and arranged almost symmetrically to each other. It is not certain for what purpose the Zindan Baba Tomb was built. It is made of stone material and has 3 floors except the floor, with a dome roof (Suat, 2011).

The stone bridge, dated to 1569, has four eyes. The bridge, the actual length of which is not perceived today due to floods and embankments, is 92.60 meters long and 6.05 meters wide (Chechen, 1988). The other structures of the complex are waterways and cisterns, dwellings where mosque employees are thought to live (Suat, 2011).

The fountain located in the courtyard used by the mosque and the madrasah is shared, 2. It has a special place with its Baroque-style skirted roof, pencil works and Sultan Mahmuttugra, which is understood to have been added during the reign of Mahmut (Suat, 2011).

3.1.2. Restoration Works of the Complex to the Present Day

When the restoration works of the complex are investigated, the oldest restoration is understood from the epigraf on the entrance door of the mosque courtyard. The inscription mentions a repair made to the complex in 1839 during the period of Mahmud II.

It is learned from an archive document dated 1895 that a decree was issued that the mosque, madrasah and caravanserai were ruined and that expenses were incurred for the restoration works carried out in 1898 (Etyemez Çıplak, 2017).

According to Müderrisoğlu (2009), the caravanserai was transferred to the police station at the end of the19th century and the mosque which was occupied during World War I, was converted to a church and its minaret was damaged. According to the information obtained from the documents in the archive of the Ankara General Directorate of Foundations; after the establishment of the Republic of Turkey, the complex has had major interventions since 1930, it was restored by German engineers in 1949, and the madrasah rooms were restored in 1952 and 1968. The madrasah and shops were restored in 1975-76. The wall decorations of the mosque and the infants' school were renewed in 1983 (Etyemez Çıplak, 2017).

The bath was restored in 2014 and started to be used as a municipal council hall (URL 1). The fountain which was added to the complex during the period of Sultan Mahmud II was restoredin 2018 (URL 2). The restoration works of the infants' school were started by the General Directorate of Foundations in November 2020. Restoration still continues (URL 3).

When the restoration works are examined, it is seen that there are no professional restoration works for open areas except for the restoration of the fountain, where all of the works are throughout the structures.

3.1.3. Current Situation and Disruptions of the Complex

The complex has survived with great structural lossesto nowadays. Although the current boundaries of the complex are not understood very clearly, the mosque, madrasah, bath, arasta (bazaar), infants' school within the boundary formed by the structures, and the tombhave survived at a more distant point outside the boundaries (Figure 2).

The mosque is one of the best preserved structures that have preserved its solid, original character. Today, madrasah rooms are used as bookshelf, ablutions, gasilhane, waqf, Qur'an courses. The caravansary block, which occupies almost 1/3 of the complex, was destroyed by putting dynamite on its foundations in 1935. The bath was not demolished by chance. The dome of the men's dressing room was partially demolished and has survivedto the present day. It is used by private individuals in tradesmen such as eating and drinking places, buffets and offices (Müderrisoğlu, 2009).

Infants' schoolis used as Kızılay Derneği Luleburgaz Branch. It is currently under restoration. Only 32 of the 59 shops of Arasta (bazaar) have survived. Today, the Tomb of Zindan Baba is kept open to the reverence of a person believed to be lying on the ground floor. The stone bridge, which is also known by the name of Luleburgaz, is one of the symbols of the district and has lost the features of the period in which it was built (Müderrisoğlu, 2009).

Figure 2.The current boundary of the complex (prepared by authors from URL 4)

The structures within the integrity of the caravansary-tabhane-imaret have not survived tonowadays. However, opposite the government building, adjacent to the arasta wall, a small section that can be identified from the niches of the hearth and wall is in the form of ruins. Other structures that complement the complex include waterways and cisterns, sidewalks, dwellings where mosque employees are thought to reside, sidewalks, cisterns and waterways have not survived to nowadays (Suat, 2011).

3.2. Preparation of Restoration Project Stage

In the second stage, survey studies were carried out in the open-green areas of the area, and the existing map information and on-site examinations-measurements were compared. Photographs were taken in which the characteristics of the building group and open green areas could be understood from different angles, and the properties, materials, customs, and types of constructional and planting elements were analyzed. At this stage, it is explained under two headings. First, the survey of open green areas was issued. Building-green area-open area-road boundaries have been determined. At this stage, especially the qualities of open-green areas have been revealed.

3.2.1. Open Green Field Survey Studies

Nowadays, the historical boundary of the complex has completely disappeared. It is not possible to notice it in the field (Figure 3).

There is a public urban usage in a part of the historical area of the complex and in the area up to its boundary and the end of the building island. A part of the area is used as a ceremonial area, and the remaining large area is used as a parking lot. A closely area outside the area is used as a public building (tax office). Within this study, in addition to the historical border of the complex, the entire parcel was studiedtodesign together with the historical buildings and the social areas of the city (Figure 4).

Figure 3. The historical boundary of the complex (prepared by authors from URL 4)

Figure 4. The boundary of study area (prepared by the author - from URL 4)

The total study area is 11054 square meters. 5033 square meters of this area consists of buildings. Open spaces are 6021 square meters. Most of the open areas are covered with flooring. Approximately 2000 square meters consists of green areas.

3.2.2. Determination of Constructional and Planting Elements and Their Properties

Relay studies have been presentedto determine the constructional and planting elements and propertiesin the field and the current situation has been presentedin the field and the existing situation has been revealed (Figure 5).

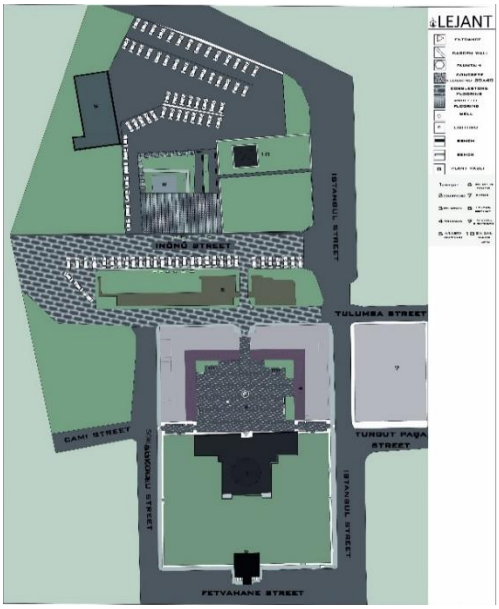

Figure 5. Constructional survey plan of the study area (prepared by authors.)

When the structural elements are analyzed, there are three different entrances to the mosque courtyard. The boundary element of the mosque is made of concrete material. The narthex of the mosque was closed with glass. The fountain in the middle of the courtyard where the portico galleries in the mosque and madrasah structure are opened is made of marble. The ten-sided, skirted wooden roof is in the baroque style. 2. It is understood from the epigraph on it that it was built during the period of Mahmud and from the tugra belonging to Sultan Mahmud Khan. Pencil work is subtle. There is a well near the fountain. In the courtyard, sandblasted concrete flooring (20x40) is used.

Locked cobblestone is used around the arastas, andesite and basalt are replaced in the ceremonial area, and asphalt flooring is used in all other areas. There are a total of 18 bicycle parking areas at 3 different points in the courtyard and a total of 20 seating units consisting of 3 meters and 1.5 meters. Between the ceremony area and the tomb, 8 different types of seating units are used. There are 12 lower lights in the courtyard of the mosque and 20 lower lights in the ceremony area.

When the planting elements are examined, it is seen that all areas except the backyard of the mosque are very weak in terms of plants (Figure 6).

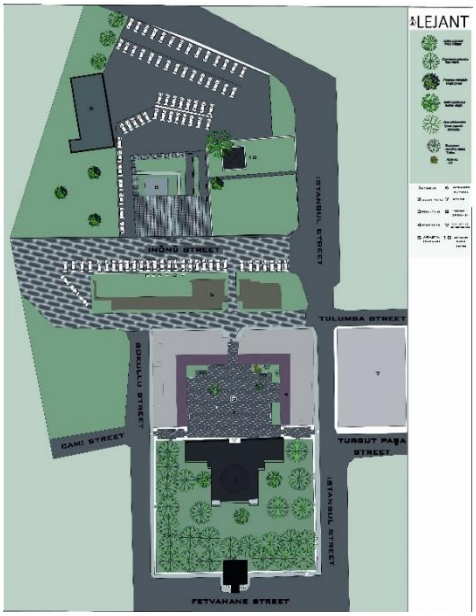

Figure 6. Planting elements survey plan of the study area (prepared by authors.)

The most common species in the study area is *Cupresusarizonica*. Especially in the backyard of the mosque, there are 23 *Cupresusarizonica*. In addition to these plants, there are 2 *Acer platanoides*, too. In the courtyard of the mosque and the madrasah, there are 1 *Cupresusarizonica*, 1 *Acer platanoides,* 3 *Rosa canini*, and 3 *Eunoymus japonica. Eunoymus japonica* is also used in the pots in the immediate vicinity of the arasta (bazaar). There are 4 *Platanus orientalis* which is frequently seen in historical areas, around the ceremony area, and 3*Platanus orientalis* between the tax office and the parking lot, too. Unlike all species, there is a very healthy and showy *Salix babylonica* in front of the tomb.

4. CONCLUSION AND EVALUATION

Sokullu Mehmed Pasha Complex is an important group of buildings and cultural heritage area that has the general characteristics of its periodand the Mimar Sinan complexes. It is a necessary and responsibility to protect it. With the restoration studies the responsibility for cultural heritage and necessary protection can be done In the restoration studies:

- The complex should be considered as a complex and protected with the original structures of the period in which it was built.
- The glass material used in the marthex of the mosque is not suitable with the original of the structure. Itshould be destroyed.
- The bath should be closed to commercial use, used in its original usage or converted into a museum. Although it has a useful use for the public, the infrants' school should be used a more original usage.

- The tax Office should be removed and the area where it is located should be used as an open area. If it is not to be removed, it should be used for some purposes (cultural center etc.) and support social life.
- Excavations should be done in the caravansary area, and there mains and foundation walls should be uncovered.
- Parking lots should be removed in the near the complex, areas where the public can socialize should be created so that the number of visitors of the area should be increased. As a suggestion, the areas where the parking lots are located should be solved in the form of a square and opened to the use of the public, and an important road from this area should be connected to the intersection.
- The well which is in the courtyard of the mosque and the madrasah should be re-functioned and used for irrigation purposes.
- Asphalt areas should be minimized as much as possible. Some materials that support the bottom water by transmitting rainwater with greater water permeability to the bottom water should be selected instead of basalt, granite or locked cobblestone. The flooring in the courtyard of the mosque was damaged in places. Floor covering repair should be done.
- Approximately 2000 meters of greenspace is quitescarce, it should be increased and plans and strategies should be developed for their maintenance.
- The seating units used in the complex do not correspond to the historical past of the complex. Therefore, seating units must be chosen correctly. The number should be increased. In the courtyard of the mosque, the seating units are located very close to the toilets. Therefore, the choice of location should be rethought.
- Bicycle parks in the central courtyard should be removed and positioned out of complex.
- Plant diversity and species should be increased, shadebearer should be preferred and positioned correctly within the area. *Salix babylonica* is of high visual quality and *Platanus orientalis* and *Rosa canini* which uses in historic sites can be used.

REFERENCES

Alevkayalı, A., Uzun A., 2020. ‘’Kent Kimliği Oluşmasında Üniversite Öğrencileri-Yerel Halk İlişkisi: Balıkesir Üniversitesi / Kenti Örneği’’, Yüzüncü Yıl University, Journal of SocialSciencesInstitute, num: 47 p: 281-302

Aslanapa, O., 1986. XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul: University Journal of Social Sciences Institute Press.

Baltacı, C., 1976. XV.- XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul: Marmara University Faculty of Theology Foundation Publications.

Cezar, M., 1985. Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi, İstanbul: Mimar Sinan University Press.

Çeçen, K., 1988. Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri, Ankara: T.C. Prime Ministry General Directorate of FoundationPress.

Etyemez Çıplak, L., 2017.Understanding The Construction Technique Of Mimar Sinan's Buildings: The Case Of Luleburgaz Sokullu Mehmed Paşa Mosque, Phd Thesis, METU, Institute of Science and Technology, Ankara

Güler, T., Şahnagil, S., Güler, H., 2016.. "Kent Kimliğinin Oluşturulmasında Kültürel Unsurların Önemi: Balıkesir Üzerine Bir İnceleme", Paradox Journal of Economics, Sociology and Politics:12,

Kuran, A., 1986. Mimar Sinan. Istanbul: Hürriyet VaqfPress.

Müderrisoğlu, M. F., 2009. Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi. Encyclopedia of Islam, 363-4.

Necipoğlu, G., 2005. The Age of Sinan Architectural Culture in the Ottoman Empire .Princeton: Princeton University Press.

Ozturk, S., Ayan, E. ve Isinkaralar O., (2018). "Kentsel İmgelerin Görsel Açıdan Değerlendirilmesi, Samsun Amisos Örneği", Turan Center for Strategic Studies, 10 (40), 428-431

Sönmezer,Ş. Ögel, S., 2004. Lüleburgaz Sokollu Mehmed Paşa Camii'nde oran-strüktür ilişkisi. ITU Magazine Series A: Architecture, Planning, Design,3(1), 75-79.

Suher, H., 1995. Kent Kimliğine Etkili Yasa Uygulamaları, Symposiumof Quality Quests in Architecture and Urban Environment, 3-12, İstanbul.

Şalikoğlu, B., 2012. Tarihi Peyzaj Restorasyonu: İstanbul'dan 2 Örnek, Master Thesis, Istanbul Technical University, Institute of Science and Technology, İstanbul.

Yurdugüzel, O. T., Özçetin, Z., 2015. Tarihi Çevre Koruma Uygulamalarına Eleştirel Bakış: Hamamönü Örneği. Proceedings of the Symposium on Strengthening and SafelyTransferring Historical Artifacts to the Future, 75- 82.

URL 1: https://www.birgun.net/haber/450-yillik-hamami-meclis-salonu-yaptilar-69137
(Last Accessed: 16.11.2022).

URL 2: https://www.trakyagezi.com/sokollu-camii-sadirvani-restore-edildi/
(Last Accessed: 16.11.2022).

URL 3: https://www.arkeolojikhaber.com/haber-luleburgaz-sibyan-mektebi-restore-ediliyor-28030/
(Last Accessed: 18.11.2022).

URL4:https://www.google.com/maps/place/Sokollu+Mehmet+Pa%C5%9Fa+Camii/@41.407826,27.3510839,2584m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x0:0xc42a7303209cace9!8m2!3d41.4078384!4d27.3510701 (Last Accessed: 01.12.2022).

EVALUATION of the DESIGN FACT in the HISTORICAL ENVIRONMENT in CONTEXT of SPACE - USER - QUALITY; EXAMPLE of TRABZON PAZARKAPI

TARİHİ ÇEVREDE TASARIM OLGUSUNUN MEKAN – KULLANICI - KALİTE BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ; TRABZON PAZARKAPI ÖRNEĞİ

Merve Tutkun

Karadeniz Technical University, Department of Architecture, Trabzon, Turkey
mervetutkun@ktu.edu.tr

ABSTRACT

With the changing lifestyle and its requirements, many historical buildings and historical environments lose their original function and need change in order to keep up with the times. Although sometimes the same function can be maintained, comfort conditions are expected to be provided. Although historical environments create defined points in the city, they cannot adequately respond to the needs of today's world in this sense. Historical environments, which are not sufficient on their own in terms of meeting the space capacity and providing a comfortable environment, are also faced with the necessity of new designs in these areas. In this context, concepts such as re-use, urban transformation, and rehabilitation are introduced in order to meet the expectations of today's comfort environment and today's needs of historical areas. The need for space and comfort, which forms the basis of the concept of design in the historical environment, that new designs can be a part of a whole together with the historical environment; historical environments are evaluated depending on today's conditions and adaptation conditions to new designs. This unity, which should be questioned in the spiral of identity, culture and user satisfaction, also reveals the necessity of measuring the quality of space in historical areas.

Pazarkapı Neighborhood, which has a direct relationship with these valleys by combining the coastal connections of the Zagnos and Tabakhane Valleys, which have an important place in the history of Trabzon, is one of the important locations of Trabzon that is evaluated within the scope of urban transformation. Both its relationship with the historical walls and historical buildings, its connection with the historical urban fabric of Trabzon, its archaeological qualities and its location in the city center and the new designs realized in this area, rehabilitation studies and intensive use inputs reveal the necessity of evaluating this area in the context of design in the historical environment in terms of space - user and quality. Within the scope of the paper, the urban transformation realized and being carried out in Trabzon Pazarkapı Neighborhood is evaluated in the context of space quality and user satisfaction by using morphological evaluations, on-site determinations and survey technique. As a result of the evaluation, it can be said that the urban transformation realized in Pazarkapı Neighborhood answers the problem of rehabilitation. However, it can be said that the lack of identity, especially in design, does not coincide with the objectives of the principles of urban transformation.

Keywords: Space, Quality, Design in Historic Environment

ÖZET

Değişen yaşam biçimi ve onun gerekleriyle birlikte birçok tarihi yapı ve tarihi çevre, özgün işlevini yitirmekte, çağa ayak uydurabilmek için değişime ihtiyaç duymaktadır. Bazen aynı işlev sürdürülebilse de, konfor koşullarının sağlanması beklenmektedir. Tarihi çevreler, kent içerisinde tanımlı noktalar oluşturmalarına rağmen, günümüz dünyasının ihtiyaçlarına bu anlamda yeterince cevap verememektedirler. Mekan kapasitesinin karşılanması ve konfor ortamının sağlanması bağlamında tek başına yeterli olamayan tarihi çevreler, bu alanlarda yeni tasarımların da gerekliliği ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu çerçevede, tarihi alanların günümüz konfor ortamına ve günümüz ihtiyaçlarına yönelik beklentilere cevap verebilmesi amacı ile yeniden kullanım, kentsel dönüşüm, sağlıklaştırma gibi kavramlar ortaya konulmaktadır. Tarihi çevrede tasarım olgusunun temelini oluşturan mekan ve konfor ihtiyacı, yeni tasarımların tarihi çevre ile birlikte bir bütünün parçası olabilmesi; tarihi çevrelerin ise günümüz koşullarına ve yeni tasarımlara adaptasyonu koşullarına bağlı olarak değerlendirilmektedir. Kimlik, kültür ve kullanıcı memnuniyeti sarmalında sorgulanması gereken bu birliktelik, tarihi alanlarda mekan kalitesinin ölçülmesinin gerekliliğini de ortaya çıkarmaktadır.

Trabzon tarihinde önemli bir yer tutan Zağnos ve Tabakhane Vadilerinin sahil bağlantılarını birleştirerek bu vadiler ile doğrudan ilişkisi bulunan Pazarkapı Mahallesi, Trabzon'un kentsel dönüşüm kapsamında değerlendirilen önemli lokasyonlarından bir tanesidir. Gerek tarihi surlar ve tarihi yapılar ile olan ilişkisi, Trabzon tarihi kent dokusu ile olan bağlantısı, arkeolojik nitelikleri ve kent merkezindeki konumu, gerekse bu alanda gerçekleştirilen yeni tasarımlar, sağlıklaştırma çalışmaları ve yoğun kullanım girdileri, bu alanın tarihi çevrede tasarım bağlamında mekan – kullanıcı ve kalite bağlamında değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bildiri kapsamında, Trabzon Pazarkapı Mahallesinde gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmekte olan kentsel dönüşüm, morfolojik değerlendirmeler, yerinde tespitler ve anket tekniği kullanılarak mekan kalitesi ve kullanıcı memnuniyeti bağlamında değerlendirilmektedir. Değerlendirme sonucunda, Pazarkapı Mahallesinde gerçekleştirilen kentsel dönüşümün, her ne kadar sağlıklaştırma sorunsalına cevap verse de, özellikle gerçekleştirilen tasarımdaki kimlik yoksunluğu sebebiyle kentsel dönüşümün ilkelerine bağlı ideal hedefler ile örtüşmediği söylenebilir.

Keywords: Mekan, Kalite, Tarihi Çevrede Tasarım

1. GİRİŞ

Kentlerin doğasına ve gelişimine ilişkin kavrayışımız, yerleşik düzene ilişkin bir devamlılık arayışı ile zaman içerisinde onu biçimlendiren toplumların, toplumsal çekirdek halinden, olgunluk evresindeki karmaşık biçimlerine, oradan da günümüzdeki fiziksel çözülmeye kadar bu biçimlenişin geçirdiği bütün dönüşümleri tanımlayabilmemizle ilişkilidir. Kent olarak tanımladığımız olgunun kökenlerini, köklerini irdelerken, onun sadece fiziksel kalıntılarına bakmakla yetinmek değil; onun işlevleri, amaçları, kullanılan mekanları, kaybolarak maddi iz bırakmamış olan unsurları, kimlik unsurları ve sosyokültürel değerleri ile ilişkilendirerek değerlendirme yapılması gerekmektedir (Lees, A., 2022; Mumford, L., Koca, G., & Tosun, T., 2007).

Kentin devingen yaşam döngüsü içerisinde, henüz gerçekleşmemiş potansiyellerini tüketebilmek için daha uzun zamanlara ihtiyaç duyması, kentin ontolojik bir gerçekliği olarak kendini göstermektedir. Zamana yayılan bu kontrolsüz değişim güdüsü ile sosyokültürel değerlerle yoğrulan yerleşik hayatın diğer bütün nitelikleri gözden çıkarılacağı için, bir zamanlar kent olarak tanımlanan şey, zaman içerisinde kimliksiz bir olguya indirgenecektir. Bu bağlamda, kentlerin korunacak ve korunmaya değer özelliklerinin, kentlere kimlik kazandıran ayırıcı niteliklerinin olması gerekmektedir. Bir kentin, kendine özgü bir yerleşim

olarak ortaya çıkmasına yol açan, onun biçimlenme koşullarını üreten, kent kimliğini oluşturan etmenlerin, kültürel, toplumsal ve ekonomik özellikler toplamı olarak düşünülmesi beklenmektedir (Mumford, L., Koca, G., & Tosun, T., 2007).

Günümüzün gitgide birbirine daha çok benzeyen kentlerinde, yerel farklılıkların ve değerlerin ortaya konulması açısından, korunmuş çevrelerin titizlikle ele alınması gerekmektedir. Kentsel korumanın esası, kentlerin hangi özelliklerinin ve neresinin korunacağıdır. Fiziksel ve kültürel mirasın sonraki nesillere aktarılması olarak ifade edilen koruma anlayışı aynı zamanda, günümüzün hızla değişen dünyasında, kişilerin ve toplumların kimliklerini belirleyen düşünsel ve duygusal etmenlerin ve bu anlamda yabancılaşmaya karşı tutunulacak değerlerin muhafazası bağlamında da ön plana çıkmaktadır. Kimlik ve kültür öğelerinin mekâna yansıyarak kullanıcı ile buluştuğu tarihi ve geleneksel alanlarda mekân kalitesinin değerlendirilmesi bu bağlamda, tarihi çevrelerin ve bu çevrelerde gerçekleştirilen yeni tasarımların sürdürülebilirliği anlamında temel bir problemi ortaya koymaktadır (Çubuk, M.,1995).

Değişen yaşam biçimi ve onun gerekleriyle birlikte birçok tarihi yapı ve tarihi çevre, özgün işlevini yitirmekte, çağa ayak uydurabilmek için değişime ihtiyaç duymaktadır. Bazen aynı işlev sürdürülebilse de, konfor koşullarının sağlanması beklenmektedir. Tarihi çevreler, kent içerisinde tanımlı noktalar oluşturmalarına rağmen, günümüz dünyasının ihtiyaçlarına bu anlamda yeterince cevap verememektedirler. Mekan kapasitesinin karşılanması ve konfor ortamının sağlanması bağlamında tek başına yeterli olamayan tarihi çevreler, bu alanlarda yeni tasarımların da gerekliliği ile karşı karşıya kalmaktadır. Tarihi çevrede tasarım olgusunun temelini oluşturan mekan ve konfor ihtiyacı, yeni tasarımların tarihi çevre ile birlikte bir bütünün parçası olabilmesi; tarihi çevrelerin ise günümüz koşullarına ve yeni tasarımlara adaptasyonu koşullarına bağlı olarak değerlendirilmektedir. Kimlik, kültür ve kullanıcı memnuniyeti sarmalında sorgulanması gereken bu birliktelik, tarihi alanlarda mekan kalitesinin ölçülmesinin gerekliliğini de ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede, tarihi alanların günümüz konfor ortamına ve günümüz ihtiyaçlarına yönelik beklentilere cevap verebilmesi amacı ile koruma, yeniden kullanım, kentsel dönüşüm, sağlıklaştırma, soylulaştırma, düzenleme, temizleme, boşlukları doldurarak geliştirme (infill çalışmaları) vb. kavramlar ortaya konulmaktadır. Belirtilen bu uygulamalardan kentsel yenileme, koruma, iyileştirme, canlandırma gibi kenti daha iyi bir duruma getirmek için yapılan çalışmalar kentsel dönüşüm adı altında gerçekleştirilmektedir (Çubuk, M.,1995; Mumford, L., Koca, G., & Tosun, T., 2007).

KENTSEL DÖNÜŞÜM

Küreselleşme sürecinin kentler üzerindeki bir yansıması olarak, yapılı çevreler üzerinde kendini gösteren bir değişim süreci görülmektedir. Bu değişim süreci, zaman zaman planlı bir gelişim şekli ile kendini gösterirken, zaman zaman da deprem, sel, yangın, ekonomik sebepler, yasa dışı yapılaşma, çarpık kentleşme, rant vb. sebeplerin de etkisi ile düzensiz ve kontrolsüz bir gelişimle kendini gerçekleştirmektedir.

Çeşitli gerekçelerle, plansız ve kontrolsüz bir yapılaşma şeklinde ortaya çıkan bu durumun, yaşayanların ve ilgili mekânı kullananların sosyal, ekonomik, sağlık ve toplumsal ortamlarının iyileştirilmesi amacı ile yapılı çevrede hızlı bir dönüşüm arayışına gidilmektedir. Kent ve kent parçaları üzerinde planlanan bu dönüşüm; uzun yıllardır çarpık kentleşme nedeni ile plansız ve programsız büyüyen kentlerin yapı stoklarını daha planlı hale getirerek

yeniden yapmak, yeniden kullanmak, sağlıklaştırmak, şehirleri yaşanılabilir kılmak, yeşil alanları ve sosyal donatı alanlarını bir düzene sokmak, şehri, doğa olaylarının olumsuz etkileri nedeniyle oluşabilecek büyük yıkımların etkisinden kurtarmak vb. için yapılan bir dönüşümdür. Dönüşüm, yenilenmeyi, kayıp ya da zarar görmüş dokunun iyileştirilmesini tanımladığı gibi, afet vb. etmenlerin tanımladığı risk faktörlerine karşı bir tedbiri de ifade etmektedir. Dönüşüm, kentlerde ekonomik faaliyetlerin yok olduğu alanların yeniden canlanması, büyümesi, işlevsiz halde olan toplumsal fonksiyonların yenilenmesi, mahrum bırakılmış toplumsal bölgelerin dahil edilmesi, tarihi dokunun ve kent kimliğinin yeniden canlandırılması, çevresel kalitenin artırılması, kaybolan ekolojik dengenin yeniden sağlanması olarak da tanımlanmaktadır (Kiraz, A. G., 2015; Yedekçi, G., 2015).

Literatürde birçok tanımı bulunan kentsel dönüşüm kavramının geniş tanımlamalardaki esas vurgusu; kente yönelik fiziksel, sosyal ve ekonomik müdahale biçimlerini içermesidir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde kentsel dönüşüm; kent içerisinde yaşam kalitesinin yükseltilmesi, zenginleştirilmesi olarak ifade edilmektedir (Couch, 1990; Ocakçı vd., 2017). Kentsel dönüşüm alanlarında kalite parametreleri değerlendirmesinde planlama ve tasarım önemli bir yer tutmaktadır. Kentsel dönüşüm projelerinin çıktılarında bu önemli noktalara dikkat edilmelidir. Bu bağlamda kentsel dönüşüm alanlarında mekansal kalitenin sağlanması gerekir.

Türkiye'deki kentsel dönüşüm uygulamalarında planlama ve tasarıma ilişkin problemlerden dolayı mekan kalitesinde beklenen üst düzey yakalanamamaktadır. Bu problemler; kentsel dönüşüm alanlarının mevcut çevre ile uyum içerinde olmaması (Gür ve Dostoğlu, 2016); proje alanında konutların tek tipleşmesi ve yerel kimliğin yok olması (Erdede ve Bektaş, 2014; Karaman, 2013); yeterli miktarda kamusal alan üretilememesi (Otoner ve Keskin, 2010) ve yoğunluk artmasına rağmen sosyal ve teknik altyapı standartlarının sağlanamaması gibi durumlardır.

Mekansal kalitenin sağlanmasında özellikle, konut karekteristiği ve tipolojisinin mevcut konut dokusuna veya dönüşüm alanının yakın çevresine uyum sağlaması gerekmektedir (Punter, 2003). Çoğu dönüşüm projesinde yerel mekansal planlar ölçeğine uygun şekilde düzenlenmeyip sadece temel işlev türü belirlenerek emsal ve yükseklik sınırlaması tanımlanmaktadır. Bu tanımlamaların çoğunda belirtilen yükseklikler ve emsal değerler dönüşüm alanının yakın çevresi ile uyumsuz olmaktadır (Özkan ve Türk, 2016). Ayrıca, özel ve kamusal alanların da dengeli dağılımı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda çevresel hakçalık kavramı önem taşımaktadır (Wang vd., 2014; akt:Ocakçı vd., 2017).

Kentsel dönüşümünde farklı müdahale biçimleri bulunmaktadır. Bunlar yenileme, yeniden geliştirme, sağlıklaştırma, temizleme, soylulaştırma, koruma, yeniden canlandırma, düzenleme, boşlukları doldurarak geliştirme (infilldevelopment), tazeleme-parlatma başlıkları altında toplanabilir. Tarihi çevre içerisinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm müdahalelerinde de bu başlıklar sıralanabilir.

5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun da tarihi çevre içinde kentsel dönüşüm uygulamalarına imkan veren bir kanundur. Bu kanun kapsamında; yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş, sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının tespiti yapılır. Bu bölgelerde, bölgenin gelişimine uygun olarak alanın yeniden inşa ve restore edilmesi, konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları

oluşturulması, afet risklerine karşı tedbirler alınması tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması amacıyla dönüşüm uygulamaları gerçekleştirilir. Tarihi kent merkezlerinde ve kentsel sit alanlarında yürütülecek yenileme çalışmalarında; yıpranan tarihi kent merkezlerinin yeniden özgün kimliğine kavuşturulması, köhneleşen tarihi kent merkezlerinin canlandırılarak yeni fonksiyonlar kazandırılması, tarihi ve kültürel dokuya uyum sağlayan sosyal donatı alanları oluşturulması ilkeleri gözetilmelidir (URL 1).

TARİHİ ÇEVREDE TASARIM VE KENTSEL KORUMA

Kent mekanlarının kalitesini olumlu yönde etkileyen en önemli ve özel bölgelerden biri tarihi çevrelerdir. “Avrupa Kültürel Mirasının Envanteri” evrağında Tarihi çevre; “Doğal yollarla veya insan tarafından meydana getirilen, bütünsel olarak ve bilimsel, artistik, etnografik, estetik, edebi ya da tarihsel etkenlerinden dolayı değerlendirilmesi ve korunması önerilen alanlardır”. Bu alanlar geçmişte mühim olayların geçtiği yerler ya da zamanının kültürel, sosyolojik, sanatsal özelliklerini barındıran kent mekanları da olabilir.” şeklinde tanımlanmaktadır (Çelik, 2004; Kuter, 2007; akt: Akten ve Sunar, 2022).

Tarihi çevreler bulundukları kentlerde genellikle vurgu ve düğüm noktaları oluştururlar. Zaman içerisinde yeni yapılaşmalarla ikinci planda bırakıldıklarında algılanmaları da zorlaşmaktadır. Halbuki, tarihi çevrelerin sürekliliği bu kentlerin tarihsel kimliğini belirler ve kent kimliğinin geçmişten geleceğe bir süreklilik olarak algılanmasını ve kavranmasını sağlar (Velioğlu,1992). Çağdaş toplumlarda günümüzün değişim hızına uyum sağlayarak çağın gerekliliklerini yerine getirmek ve yaşantının devamlılığını sağlamak da geçmişe sahip çıkarak korumak kadar önemli bir yaklaşımdır. Bu bağlamda yapılacak olan yeni mimari tasarımlar tarihi kentsel mekanların bütünlüğüne doğrudan etki etmektedir. Burada amaç; tarihi çevrelerde çağdaş mimari tasarımlar gerçekleştirilirken kültürel kimliğin ve kentsel bütünlüğün korunarak sürdürülebilir olmasıdır (Tan ve Arabacıoğlu, 2020).

Tarihi çevre koruma ve tarihi çevrede mimari tasarımlar konusu Venedik Tüzüğünden başlayarak ülkemizde de kabul görerek gerekli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Ancak gerek siyasi sebepler gerek artan inşaat sektörüne dayalı büyüme modeli gerekse kentleşme anlayışında yaşanan değişiklikler sonucu tarihi çevrelerdeki tahribata engel olunamamıştır. Bu doğrultuda, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 2017 yılında düzenlenen 681 sayılı Kentsel Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları ile ilgili İlke Kararı’nda sit alanının doku özelliklerine uyumlu olarak yoğunluk, kütle, konum, yükseklik, mimari özellikler, yapı malzemesi, renk vb. koşulların tanımlanması gerekliliği belirtilmiştir (Tan ve Arabacıoğlu, 2020).

Tüm bu anlatımlar bağlamında, tarihi çevrelerdeki tasarımlarda ele alınan temel tasarım kriterleri; yeni tasarımların çevreye baskın ve ezici olmaması, tarihi çevrenin özelliklerini ön plana çıkarması, ekolojik kültür sürekliliğini devam ettirmesi, tarihi çevrenin peyzaj boyutunu göz önünde bulundurması, çevresel değerlerden yararlanması, karşıt/zıt yaklaşım (çevrenin özelliklerine bağlı olarak), uyum/benzer yaklaşım (çevrenin özelliklerine bağlı olarak), çağı vurgulaması, mimari algılamayı bütünleştiren ve süreklilik sağlayan estetik ölçütler, çevrenin tarihi süreci, çevrede yaşayanların sosyal yaşantıları ve statüsü, uygun işlevi, çevrenin anlamsal boyutunu araştırması, tarihi birikimi, anıtsal değeri, çevre kimliği ve kişiliğine etkisi, yapı-çevre uyumunu yansıtması, kullanım değeri, dayanım değeri, belli dönemlere damga vurması, özgünlük değeri, mekânsal değeri, yerleşim formunu belirtmesi, örnek olması,

simgesel değeri, çağrışımlar yapması, farklılık/çeşitlilik yaratması şeklinde örneklenebilmektedir (Velioğlu,1992).

PAZARKAPI MAHALLESİ VE KENTSEL DÖNÜŞÜMÜ

Trabzon tarihinde önemli bir yer tutan ve aynı zamanda kentsel dönüşüm çalışmaları tamamlanarak, gecekondulardan arındırılan Zağnos ve Tabakhane Vadilerinin sahil bağlantılarını birleştirerek bu vadiler ile doğrudan ilişkisi bulunan Pazarkapı Mahallesi, Trabzon'un kentsel dönüşüm kapsamında değerlendirilen diğer önemli lokasyonlarından bir tanesidir.

Şekil 1. Tarihi Trabzon Kenti (Aşağı Hisar, Ortahisar, Yukarı Hisar), Tabakhane Vadisi ve Zağnos Vadisi komşuluğunda Pazarkapı Mahallesi

Pazarkapı Mahallesi sınırları içerisinde, Zağnos Vadisinin kuzeyinde kalan alan, 2015 yılına kadar konut ve ticaret amaçlı olarak kullanılmıştır. İçerisinde yer alan önemli tarihi yapıların yanında, yoğun ve düzensiz bir yapılaşmayı da içeren bu alan, Zağnos Vadisi ve Tabakhane Vadisi kentsel dönüşüm projelerinin devamında, Pazarkapı Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi ile temizlenip sağlıklaştırma çalışmaları yapılarak, ilgili alanın yeniden canlandırılması ve yeniden işlevlendirilmesi hedeflenmiştir. 2015-2017 yılları arasında gerçekleştirilen temizleme ve sağlıklaştırma çalışmalarının ardından, birinci etapta Belediye

Hizmet Binası yapımı 2017-2019 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. İkinci etapta, Ortahisar Kaymakamlığı, ticari yapılar ve konut yapıları uygulamaya konularak proje büyük oranda tamamlanmış ancak işlevlendirme ve canlandırma çalışmaları halen devam etmektedir. Yarımbıyıkoğlu Evi, Kundupoğlu Konağı, Sekiz Direkli Hamam vb. pek çok tarihi yapıyı da içerisinde barındıran Pazarkapı Mahallesi, Trabzon 1 No'lu Kentsel Sit Alanı ile de doğrudan ilişkilidir. Gerek tarihi Trabzon Surları ve tarihi yapılar ile olan ilişkisi, Trabzon tarihi kent dokusu ile olan bağlantısı, arkeolojik nitelikleri ve kent merkezindeki konumu, gerekse bu alanda gerçekleştirilen yeni tasarımlar, sağlıklaştırma çalışmaları ve yoğun kullanım girdileri, bu alanın tarihi çevrede tasarım bağlamında mekan-kullanıcı ve kalite bağlamında değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Tablo 4. 2002-2022 yılları arası morfolojik gelişime yönelik uydu görüntüleri (Google Earth'den yararlanılmıştır)

		
Pazarkapı, 2022.	Pazarkapı, 2020.	Pazarkapı, 2019.
		
Pazarkapı, 2018.	Pazarkapı, 2017.	Pazarkapı, 2016.
		
Pazarkapı, 2014.	Pazarkapı, 2010.	Pazarkapı, 2002.

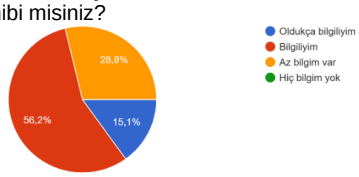
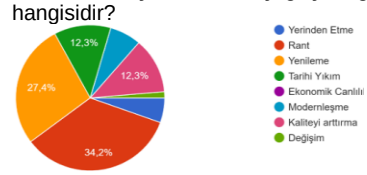
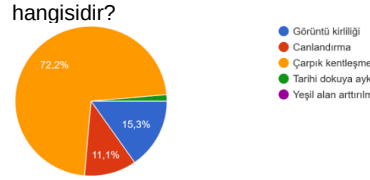
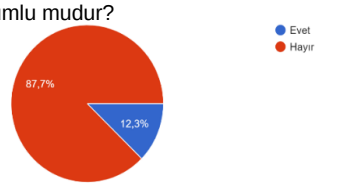
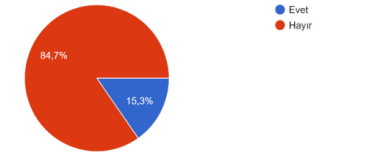
Resim 1. Pazarkapı kentsel dönüşüm alanının eski fotoğrafları (URL 2, URL 3)

Resim 2. Pazarkapı kentsel dönüşüm projesi sonrası durum (URL 4)

Bildiri kapsamında, Trabzon Pazarkapı Mahallesinde gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmekte olan kentsel dönüşüm; morfolojik değerlendirmeler, yerinde tespitler ve anket tekniği kullanılarak mekân kalitesi ve kullanıcı memnuniyeti bağlamında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, 2002 yılından 2022 yılına kadar kentsel gelişimi izlenip değerlendirilen alan, gerçekleştirilen kentsel dönüşüm uygulaması çerçevesinde, tarihi çevrede tasarım kriterleri ve alanın morfolojik gelişimi göz önünde bulundurularak, tasarım eğitimi almış grupla yapılan anket çalışması ile de sorgulanmıştır. Bu kapsamda 30 sorudan oluşan 73 adet anket çalışması tamamlanarak sonuçları değerlendirmeye alınmıştır. Ankete katılanların yaş aralıkları; %52.1 (38 kişi) 26-45 yaş arası; %39.7 (29 kişi) 18-25 yaş arası; %8.2 (6 kişi) 45-65 yaş arasındadır. Ankete katılanların %68.5'i (50 kişi) kadın; %31.5'i (23 kişi) ise erkektir. Katılımcıların eğitim durumları ise; %46.6 (34 kişi) lisans; %23.3 (17 kişi) yüksek lisans; %28.8 (21 kişi) doktora; %1.4 (1 kişi) yüksekokul olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların %46.6'sının (34 kişi) Trabzon'lu; %17.8'inin (13 kişi) Karadeniz Bölgesinden (Artvin, Rize, Giresun, Ordu, Samsun, Gümüşhane, Bayburt); %35.6'sının (26 kişi) diğer illerden olduğu görülmüştür. Katılımcıların %41.1'i (30 kişi) öğrenci; %39.7'si (29 kişi) akademisyen; %9.6'sı (7 kişi) özel sektör; %8.2'si (6 kişi) kamu personeli; %1.4'ü ise (1 kişi) çalışmıyor olarak mesleklerini belirtmiştir. Anket kapsamında sorulan demografik soruların ardından Tablo 2'deki sorular sorularak, aşağıdaki grafiklerde yer alan oranlarda cevaplar alınmıştır.

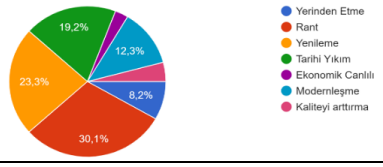
Tablo 5. Anket soruları ve yanıtları

<table>
<tr>
<td>Kentsel dönüşüm ve nedenleri hakkında bilgi sahibi misiniz?

</td>
<td>Kentsel dönüşümün sizde çağrıştırdığı anlam hangisidir?

</td>
</tr>
<tr>
<td>Trabzon'da gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projeleri hakkında bilgi sahibi misiniz?

</td>
<td>Trabzon'da gerçekleştirilen kentsel dönüşümlerin yapılma sebepleri ağırlıklı olarak hangisidir?

</td>
</tr>
<tr>
<td>Pazarkapı Mahallesinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm, alanın tarihi dokusuyla uyumlu mudur?

</td>
<td>Pazarkapı Mahallesinde gerçekleştirilen kentsel dönüşümle birlikte alanın tarihi ve kültürel değerleri ve karakteristik özellikleri korunmuş mudur?

</td>
</tr>
</table>

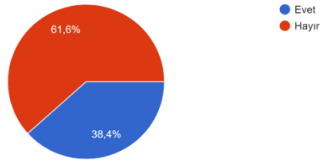
Pazarkapı Mahallesinde gerçekleştirilen kentsel dönüşümle birlikte alanın kimlik özellikleri korunmuş mudur?

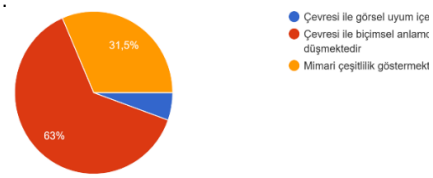
Trabzon Pazarkapı kentsel dönüşümünün sizde çağrıştırdığı anlam hangisidir?

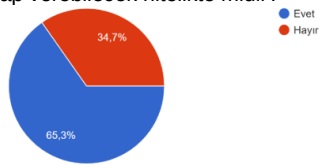
Pazarkapı Mahallesi kentsel dönüşüm alanında tasarlanan yeni yapılar, sizce çarpık kentleşmenin bir çözümü olarak değerlendirilebilir mi?

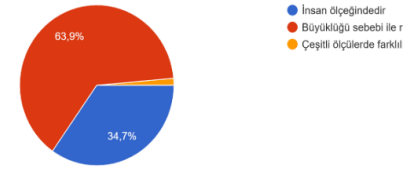
Pazarkapı Mahallesi kentsel dönüşüm alanında tarihi çevre içerisinde yer alan yeni yapılar mevcut çevre bağlamında değerlendirildiğinde.
.

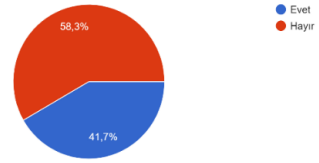
Pazarkapı Mahallesi kentsel dönüşüm alanı, günümüz konfor koşulları bağlamında değerlendirildiğinde, kullanıcı ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte midir?

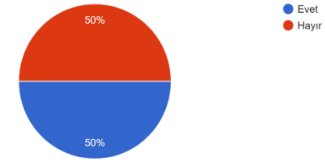
Pazarkapı Mahallesi kentsel dönüşüm alanında, tarihi çevre içerisinde yer alan yeni yapılar boyutsal olarak değerlendirildiğinde..

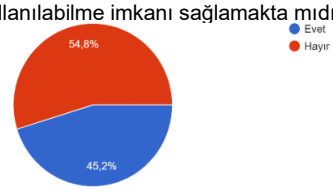
Trabzon Pazarkapı Mahallesi kentsel dönüşüm alanı bütün kullanıcılar (yaşlı, genç, çocuk, engelli) tarafından rahatlıkla kullanılabilen bir alan mıdır?

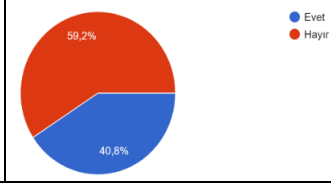
Pazarkapı Mahallesi kentsel dönüşüm alanı, kaybolmadan gezilebilecek, tanımlı mekânsal özelliklere sahip bir alan olarak nitelendirilebilir mi?

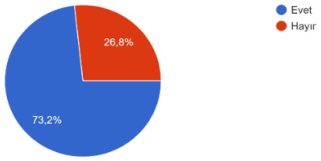
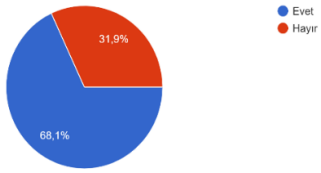
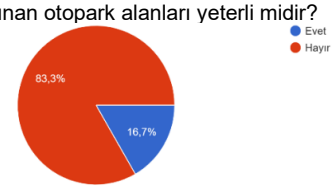
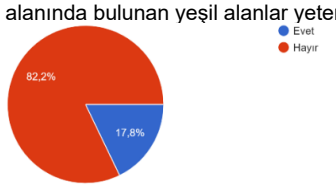
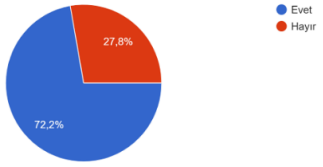
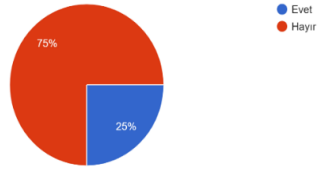
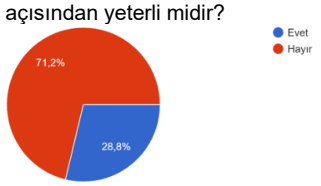

Pazarkapı Mahallesi kentsel dönüşüm alanı günün her saati güvenli bir şekilde kullanılabilme imkanı sağlamakta mıdır?

Pazarkapı Mahallesi kentsel dönüşüm alanı sosyal aktivitelere imkan sağlamakta mıdır?

Pazarkapı Mahallesi kentsel dönüşüm alanında karşılaşma noktaları, toplanma alanları mevcut mudur? 	Pazarkapı Mahallesi kentsel dönüşüm alanına ulaşım kolaylıkla sağlanabilmekte midir?
Pazarkapı Mahallesi kentsel dönüşüm alanında bulunan otopark alanları yeterli midir? 	Pazarkapı Mahallesi kentsel dönüşüm alanında bulunan yeşil alanlar yeterli midir?
Pazarkapı Mahallesi kentsel dönüşüm alanında yer alan mekanlara yürüyerek kolay erişim sağlanabilmekte midir? 	Pazarkapı kentsel dönüşüm alanı yürüyüş için ideal bir görsel çeşitliliğe imkan sağlamakta mıdır?
Pazarkapı Mahallesi kentsel dönüşüm alanında yer alan hizmet birimleri yeterli midir? 	Pazarkapı Mahallesi kentsel dönüşüm alanında bulunan kent mobilyaları (bank, aydınlatma elemanı vb.) kullanım ve kalite açısından yeterli midir?

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Anketlerden elde edilen sonuçlara göre; katılımcıların büyük bir oranda kentsel dönüşüm ve nedenleri hakkında bilgi sahibi olduğunu ve kentsel dönüşümlerin ağırlıklı olarak çarpık kentleşme sebebi ile yapıldığını düşündüğü; genel anlamı ile kentsel dönüşümün katılımcılarda rant ve yenileme olgularını çağrıştırdığı ancak Pazarkapı Mahallesi'nde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm özelinde aynı sorunun rant, tarihi yıkım ve yenileme olguları ile karşılık bulduğu görülmektedir. Katılımcılar, Pazarkapı Mahallesinde gerçekleştirilen kentsel dönüşümün, alanın tarihi dokusu ile uyumlu olmadığını ve aykırı düştüğünü, alanın tarihi ve kültürel değerleri, karakteristik özellikleri ve kimliğinin korunmadığını ancak mimari çeşitlilik sağlandığını düşünmektedir. Tarihi çevrede tasarlanan yeni yapıların, çarpık kentleşmenin bir çözümü olarak değil, farklı

gereksinmelerle yapıldığı düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Tarihi çevrede tasarım bağlamında yapılan irdelemede, yapıların her ne kadar günümüz konfor koşulları bağlamında olumlu olarak değerlendirildiği görülse de, biçimselliği ve formal yapısı nedenleri ile tarihi çevrede tasarım kriterlerine uymadığı düşünülmektedir. Kullanıcı ve mekan kalitesi bağlamında yapılan irdelemelerde, kentsel dönüşüm alanının mekan organizasyonu ve ulaşım girdileri bağlamında olumlu değerlendirildiği görülmekte iken, otopark, yeşil alan, kent mobilyaları ve hizmet birimleri bağlamındaki değerlendirmelerin olumsuz ağırlıkta olduğu görülmektedir. Sosyal aktivite imkanları, tanımlı mekanlar ve güvenlik ile ilgili değerlendirmelerin birbirine yakın oranlarda olumlu ve olumsuz olarak değerlendirildiği tespit edilmiştir. Genel anlamı ile katılımcılar, kentsel dönüşüm alanında kendilerini mutlu hissetmediklerini, alana aidiyet hissetmediklerini ifade etmektedir. Tüm bu morfolojik ve anket değerlendirmeleri bağlamında, Pazarkapı Mahallesinde gerçekleştirilen kentsel dönüşümün, her ne kadar sağlıklaştırma sorunsalına cevap verdiği görülse de, özellikle gerçekleştirilen tasarımdaki kimlik yoksunluğu sebebiyle kentsel dönüşüm ilkelerine bağlı ideal hedefler ile örtüşmemektedir denilebilir.

KAYNAKLAR

Akten, M., & Sunar, C. Tarihi Çevrelerin Kentsel Mekan Kalitesi Üzerine Etkisi: Gaziantep Bey Mahallesi Örneği. Turkish Journal of Forest Science, 6 (1), 1-20.

Couch, C. (1990). Urban renewal: theory and practice (p. 79). London: Macmillan.

Çubuk, M. (Ed.), 1995. 2. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulamalar Kolokyomu, İstanbul.

Erdede, S. B., & Bektaş, S., 2014. Ekolojik açıdan sürdürülebilir taşınmaz geliştirme ve yeşil bina sertifika sistemleri. Harita Teknolojileri Elektronik Dergisi, 6 (1), 1-12.

Gür, M., & Dostoğlu, N., 2016. Bursa Doğanbey Üzerinden Kentsel Dönüşümde Yaşam Kalitesinin Tartışılması. Megaron, 11(1).

Karaman, O., 2013. Urban Renewal in Istanbul: Reconfigured Spaces, Robotic Lives. International Journal of Urban and Regional Research, 37(2), 715-733.

Kiraz, A. G., 2015. A'dan Z'ye Kentsel Dönüşüm, 5. Baskı, Beta Basım, İstanbul.

Lees, A., 2022. Şehirlerin Tarihi (Bektaş Sünnetçi, T., Çev). İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Mumford, L., Koca, G., & Tosun, T., 2007. Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği. Ayrıntı.

Ocakçı, M., Türk, Ş. Ş., & Terzi, F., 2017. Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Planlama İlke ve Kriterleri (Planning Principles and Criteria in Urban Renewal Practices), Birsen Yayınevi, ISBN: 9789755116709.

Otaner, Z. F., & Keskin, A., 2010. Kentsel geliştirmede kamusal alanların kullanımı. İTÜDERGİSİ/a, 4(1).

Özkan, H. A., & Turk, S. S., 2016. Emergence, formation and outcomes of flexibility in Turkish planning practice. International Development Planning Review, 38(1), 25-54.

Punter, J. V., 2003. The Vancouver Experience: Planning and Urban Design.

Tan, B., & Arabacıoğlu, F. P., 2020. Tarihi Çevrede Mimari Tasarım: İstanbul Yenileme Alanları. Megaron, 15(2).

URL 1: https://webdosya.csb.gov.tr/db/yalova/haberler/kentsel-donusum--8230-21115-20190301104203.pdf (Son Erişim: 30.03.2023).

URL 2: https://www.emlaktasondakika.com/kentsel-donusum/pazarkapi-mahallesi-kentsel-donusum-projesi-ihaleye-cikti-134407.html (Son Erişim: 30.03.2023).

URL 3: https://www.yeniemlak.com/pazarkapi-kentsel-donusum-projesi-son-durum-4271-kentsel-donusum-haberleri (Son Erişim: 30.03.2023).

URL 4: https://www.trabzonortahisar.bel.tr/proje-detay.aspx?id=3 (Son Erişim: 30.03.2023).

Velioğlu, A., 1992. Tarihi Çevre İçinde Mimari Tasarım ve Süreci Üzerine Bir Araştırma. Karadeniz Teknik Üniversitesi, FBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon.

Wang, H., Shen, Q., Tang, B. S., Lu, C., Peng, Y., & Tang, L., 2014. A framework of decision-making factors and supporting information for facilitating sustainable site planning in urban renewal projects. Cities, 40, 44-55.

Yedekçi, G., 2015. Dünya'da ve Türkiye'de Uygulanmış Örnekleri ve Özgün Dönüşüm Modeli Önerisi İle Kentsel Dönüşüm. Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi.

CAMİ TASARIMINDA ESNEKLİK KURGUSUNA YÖNELİK BİR YAKLAŞIM ÖNERİSİ

A PROPOSAL for APPROACH to the FLEXIBILITY in MOSQUE DESIGN

Ahmet Gün[1*], Atakan Çavuş[1]

[1] İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
* ahmetgun@itu.edu.tr

ÖZET

Mimari yapıların zamanın kısıtlı bir alanında belirli bir kullanıcı grubu tarafından kullanılması öngörülerek "durağan" ve "bitmiş" bir tasarım ürünü yerine kullanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda değişebilen, gelişebilen ve kullanıcılarına farklı mekan kullanım senaryoları sunacak şekilde kurgulanmaları beklenmektedir. Esnek tasarım olarak tarifleyebileceğimiz bu yaklaşımın tasarım süreçlerinde kullanımı günümüzde gerek doğal nüfus artışı, gerek güncel yerleşim trendleri, gerekse de göç gibi etkenlerden dolayı gittikçe kompakt hale gelen şehirler için önem kazanmaktadır. Artan inşaat maliyetleri ve kullanıcıların pandemi, dijital yalnızlık gibi son dönemlerde karşılaştığı problemler ise kamusal mekanların kentliler için önemini daha da fazla arttırmıştır. Bu çerçevede çalışmada ülkemizde kamusal mekan üretiminde en başta yer alan donatılardan biri olan camilerin esnek mekan kurgusu çerçevesinde değerlendirilebilmesine yönelik bir inceleme yapılması hedeflenmektedir. Resmi verilere göre günümüzde sayıları 90.000'e yaklaşan camiler gerek kapalı hacimleri, gerekse de avlu ve dış bahçe gibi açık alanları ile kamusal alan kullanımı bakımından kentliler için büyük potansiyeller barındırmaktadır. Diğer taraftan bu mekanların kamusal açıdan verimli bir şekilde kullanılma durumları sınırlı kalmaktadır. Buna ek olarak bu mekanların kullanıcıların farklı zamanlardaki ihtiyaçlarının öngörülerek esnek bir kurgu ile tasarlanma durumlarının çoğunlukla gözardı edildiği dikkat çekmektedir.

Çalışma kapsamında yürütülen literatür taramasında bu konuyu kapsamlı bir şekilde ele alan çalışmaların eksik olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmada camilerin "esnek bir senaryo" öngörülerek değerlendirilmesi ve bu çerçevede tasarım kurgusunun geliştirilmesine yönelik farklı ölçekte gerçekleştirilecek tasarım stratejilerini içinde barındıran bir çerçeve önerisi sunulması hedeflenmektedir. Bu kapsam doğrultusunda çalışmada ilk olarak camilerde esnek mekan kullanımına dair tarihsel bir inceleme yapılmıştır. Çalışmanın bir sonraki aşamasında ise cami tasarımında esnek mekan kurgusunun geliştirilmesine yönelik bir çerçeve sunulmaktadır. Çalışmada tartışılan konuların ve sunulan önerilerin kent hayatımızda kamusal mekan kullanımında oldukça büyük öneme sahip camilerin kentliler açısından verimli ve etkili bir şekilde kullanımına ilişkin kuramsal ve pratik bir tartışmaya izlek oluşturacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Esnek Tasarım; Cami Mimarlığı; Mimari Tasarım.

ABSTRACT

It is expected that architectural structures will be used by a certain user group in a limited area of time, and instead of a "static" and "finished" design product, they are expected to be designed in a way that can change and develop in line with the needs of the users and offer different space usage scenarios to their users. The use of this approach, which we can describe as flexible design, in design processes is gaining importance for cities that are becoming increasingly compact due to factors such as natural population growth, current settlement trends and migration. Increasing construction costs and the problems that users have faced recently such as pandemics and digital loneliness have increased the

importance of public spaces for the citizens. In this context, it is aimed to make an examination on the evaluation of mosques, which is one of the most important equipment in the production of public spaces in our country, within the framework of flexible space setup. According to official data, the mosques, whose number is about 90,000 today, have great potential for the citizens in terms of both their closed volumes and open spaces such as courtyards and outer gardens, and the use of public spaces. On the other hand, the efficient use of these spaces in terms of public is limited. In addition, it is noteworthy that the fact that these spaces are designed with a flexible setup by anticipating the needs of the users at different times is mostly ignored.

In the literature review carried out within the scope of the study, it was determined that there is a lack of studies that comprehensively address this issue. In this study, it is aimed to evaluate the mosques by foreseeing a "flexible scenario" and to present a framework proposal that includes design strategies to be realized at different scales for the development of design fiction in this framework. In line with this scope, first of all, a historical examination was made on the use of flexible space in mosques. In the next stage of the study, a framework for the development of flexible space setup in mosque design is presented. It is thought that the topics discussed in the study and the suggestions presented will form the basis for a theoretical and practical discussion on the efficient and effective use of mosques, which are of great importance in the use of public spaces in our urban life.

Keywords: Flexible Design; Mosque Architecture; Architectural design.

1.GİRİŞ

Özel ve kamusal yapıların kullanımında zaman içerisinde fiziksel ve fonksiyonel açıdan bir takım değişikliklere ihtiyaç duyulmaktadır. Yaşam döngüsü içerisinde oluşan bu yeni ihtiyaçlara yanıt veremeyen yapılar ise kullanım niteliğini kaybetmektedir. Yenilenen teknoloji ve sosyal gereksinimlere yanıt veremeyen yapıların kullanım ömürleri kısalmakta ve yapı sisteminin yetersiz olması nedeniyle yenilenme ihtiyacı duymaktadır. Diğer taraftan nüfusun şehir merkezlerinde yoğunlaşması nedeniyle yapıların inşa edilmesi için ihtiyaç duyulan araziler tükenmektedir. Yapıların kullanım açısından statik bir yaklaşımla tasarlanması durumu kullanıcıların zaman içerisinde oluşan kültürel ve fonksiyonel ihtiyaçlarının karşılanamamasına yol açmaktadır. Bu durum kullanıcıların mekansal deneyim kalitesinin düşmesine neden olmaktadır.

Esnek tasarım yaklaşımı yapının ve kullanıcıların zaman içerisinde oluşan gereksinimlerine yanıt aramaktadır. Bu noktada esnek tasarıma ilişkin çözüm önerileri yapının zaman içerisinde niteliğini kaybederek kullanım dışı kalması durumuna karşı panzehir olarak düşünülmektedir (Cellucci ve DiSivo, 2015).

Literatürde esnek tasarıma yönelik birçok tanım bulunmakla beraber konuyu esnek konut üzerinden inceleyen Till ve Schneider (2005, s. 287), esnekliği kullanıcıların değişen ihtiyaçlarına gore adapte olabilen mekan olarak ele almakta ve esnekliği şu alt konular üzerinden tarif etmektedir:

- Kullanıcıların mekanda yaşamadan once farklı plan düzenleri seçebilmeleri ve zaman içerisinde oluşan ihtiyaçları doğrultusunda mekansal düzeni yeniden organize edebilmeleri,
- Nüfustaki değişimlere uyum sağlamak için veya mekanın farklı bir fonksiyonla kullanılabilmesi için zaman içerisinde yeni teknolojileri kullanabilme/adapte olabilme potansiyeli.

Yürütülen literatür incelemesinde esnekliğe dair araştırmaların ve geliştirilen çözüm önerilerinin yoğunlukla konut ve ofis yapılar üzerine odaklandığı gözlemlenmektedir (Habraken, 1972; Groak, 1992; Friedman, 2002; Schneider ve Till, 2007; Celluccive Di Sivo, 2015; De Paris ve Lopes, 2017; Estaji, 2017). Diğer taraftan kamusal mekanlar ile esnek tasarım ilişkisi üzerine yapılan çalışmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Bu kapsamda bu çalışmada günümüzde kullanılan en önemli kamusal mekanlarından biri olan camilerin esnek tasarım kurgusu ile geliştirilebilme durumuna ilişkin bir tartışma yürütülmesi hedeflenmektedir. Resmi verilere göre günümüzde sayıları 90.000'e yaklaşan camiler(Url-1) gerek kapalı hacimleri, gerekse de avlu ve dış bahçe gibi açık alanları ile kamusal alan kullanımı bakımından kentliler için büyük potansiyeller barındırmaktadır. Diğer taraftan bu mekanların kamusal açıdan verimli bir şekilde kullanılma durumları sınırlı kalmaktadır. Buna ek olarak bu mekanların kullanıcıların farklı zamanlardaki ihtiyaçlarının öngörülerek esnek bir kurgu ile tasarlanma durumlarının çoğunlukla gözardı edilmesi dikkat çekmektedir. Bu noktada çalışmada aşağıda yer alan araştırma sorularına yanıt aranması hedeflenmektedir:

- Camilerde bulunan mekanların (ibadet alanı / harim ve diğer mekanlar) farklı zaman dilimlerinde kullanıcı gruplarının kamusal mekan ihtiyaçlarına karşılık verebilecek şekilde kurgulanmasının yolları nelerdir?
- Cami mekanlarının kullanımında bir taraftan kullanıcılar sosyal ve fonksiyonel açıdan yeni gereksinimlere ihtiyaç duyarken diğer taraftan yapının zaman içerisinde teknik açıdan yeni durumlara adapte olması beklenmektedir. Esnek tasarıma yönelik farklı ölçeklerdeki çözüm önerileri bu ihtiyaçların karşılanması konusunda ne tür olanaklar sunmaktadır?

Yukarıdaki amaçlara yanıt olarak bu çalışmada sistematik bir literatür taraması yürütülmüş ve içerik analizi yapılmıştır. Çalışma kapsamında cami mekanlarının tasarımında esnek çözümlerin araştırılmasına yönelik kapsamlı bir çalışmanın yapılmamış olması dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda çalışmada gerek konut ve ofis mekanlarında geliştirilen esnek tasarım çözümleri gerekse de tarihsel süreçte cami mekanları için geliştirilen esnek tasarım önerilerinin incelenmiş ve bu çözüm önerilerinin günümüzdeki cami tasarımına adaptasyonu konusunda farklı ölçeklere ilişkin bir dizi tasarım önerisi sunulmaktadır. Çalışmanın kalan bölümleri şu şekilde ilerlemektedir: 2. Bölümde esnek tasarıma ilişkin kavramsal bir okuma yapılacak ve tarihsel arka plan incelenecektir.

Çalışmanın 3. Bölümünde ise camilerin tasarımında esneklik kurgusuna yönelik geçmiş ve günümüzdeki çözüm öneriler değerlendirilecek ve cami tasarımında esneklik kurgusuna yönelik bir dizi öneri sunulacaktır. Çalışmanın 4. Bölümünde ise cami tasarımında esnek tasarım çözümlerinin sağlayabileceği olanaklar, çalışma kapsamında çıkarılan dersler ortaya konulacak ve gelecekte yapılması yararlı olacak araştırma önerileri sunulacaktır.

2. ESNEK TASARIM

2.1 Kavramsal ve Tarihsel Çerçeve

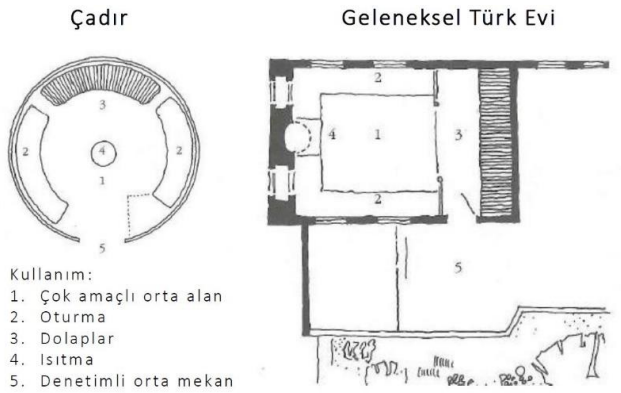
Estaji (2017)'ye göre insanların fiziksel çevreye adapte olmaları için aşağıda sıralanmakta olan üç esnek deriye sahip olmaları gerekir:

1) Beden yüzeyinin örtüsü olarak deri: damar çaplarını değiştirerek sıcaklığı kontrol edebilme ve ortama adapte olabilme esnekliği

2) Bedenin giyeceği olarak deri (kıyafet): sıcak ve soğukla mücadele etmek için kıyafet eklemek-çıkarmak;
3) Çevresel değişikliklere uyum sağlamak için koruyucu deri (mekan): Yaşam birimlerinde sıcak havalarda pencere açmak; ısıtmayı açmak; termal konfor.

Yukarıda bahsedilen durum fiziksel çevre koşullarına karşı hayatta kalabilmek için ihtiyaç duyulan esnekliğin en alt limitini oluşturmaktadır. Diğer taraftan insanların zaman içerisinde değişen sosyal, ekonomik ve kültürel ihtiyaçları için de yapılı çevrenin esnek bir karaktere sahip olması ve yeni düzenlemelere olanak sağlaması beklenmektedir.

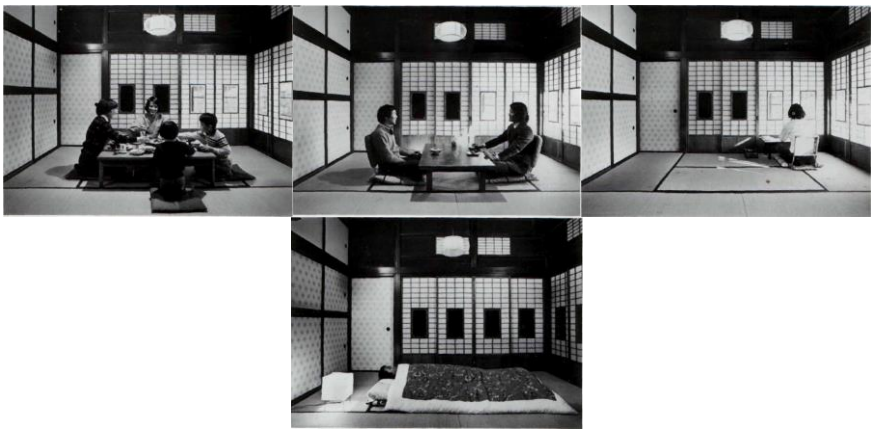
Esnek tasarıma dair günümüzde sıkça kullanılan “açık-mekan”, “esnek-mekan”, “açık-plan”, “çok-amaçlı kullanım” vb. kavramların modern dönemde kullanımı 20. yüzyılın başlarına denk gelse de bu unsurların mekan pratiklerinde kullanımı çok daha eski dönemlere dayanmaktadır. Örneğin geleneksel Türk evinde merkezi mekanın düzenlenmesi ve kullanımı açısından göçebe çadırı kullanımının izleri görülmektedir. Gerek göçebe çadırı gerekse de geleneksel Türk evinde bir mekanda birden çok eylem gerçekleşmekte (Özinal ve Erman, 2021) ve mekan bu çok eylemli kullanıma imkan sağlayabilecek esneklik altyapısına uygun olarak inşa edilmiştir. Çadırlarda deneyimlenen yüzlerce yıllık mekan kullanım deneyimi sistemin pratik bakımdan çok geliştirilmiş olması sayesinde Anadolu’daki ilk yerleşimlerde devam ettirilmiştir. Küçükerman ve Güner (1995) bu evlerin tutumlu olma ve mekanı değiştirerek kullanma karakterlerine sahip olduğunu ifade ederek: toprak üzeri doğruca serilen dokumalar; hafif yapılı ahşap kerevetler üzerine yerleştirilen minderler; katlanıp toplanabilen ahşap masalar; gece serilip gündüz toplanan yataklar sayesinde tek mekanın gün içerisindeki gerekli bütün işlevleri tek başına karşılama olanağını sağladığını ifade etmektedir. Bu yeni dönemde eski mekanda çok amaçlı kullanılan eşyaların bulunduğu alan yerleşik mekanda dolaplara dönüşür. "Çok yönlü kullanılma" alışkanlığı ve geleneği hiçbir farklılık göstermeden devam ettirilmiştir (Küçükerman ve Güner, 1995) (Şekil 1).

Şekil 1. Göçebe çadırı ile geleneksel Türk evindeki odaların çok amaçlı kullanımı (Küçükerman, 1995).

Geleneksel Japon evinde de benzer şekilde fonksiyonel esnekliğe dair mekânsal unsurlar geliştirilmiştir. Çok amaçlı ve çok kullanımlı Japon evinde hareket edebilen mobilya

elemanlarının kullanımı sayesinde tek bir mekan gündüzleri ailenin toplanacağı bir kahvaltı mekanı, akşamları misafirlerin ağırlandığı bir misafir odası, gün içerisinde bir çalışma mekanı ve geceleri ise bir uyuma alanına dönüşebilmektedir (Rian, 2011) (Şekil 2).

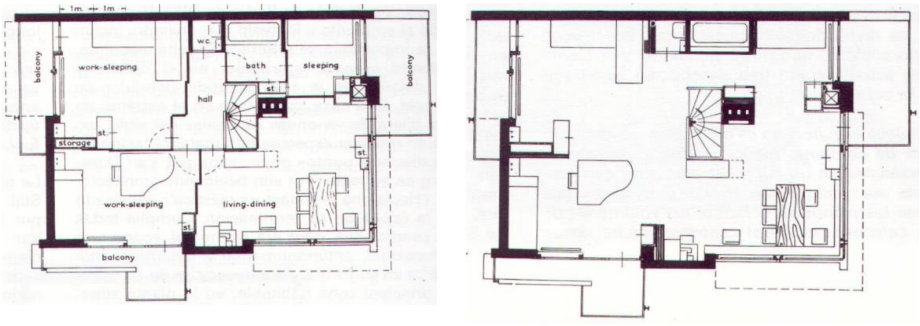

Şekil 2. Geleneksel Japon evlerinde esnek kullanım: (I) Aile için toplanma/yemek yememekanı; (II) Misafirlerin ağırlandığı toplantı/sohbet mekanı; (III) Gün içerisinde çalışma mekanı; (IV) Geceleri dinlenme/uyuma mekanı (Yagi, 1986, s.43).

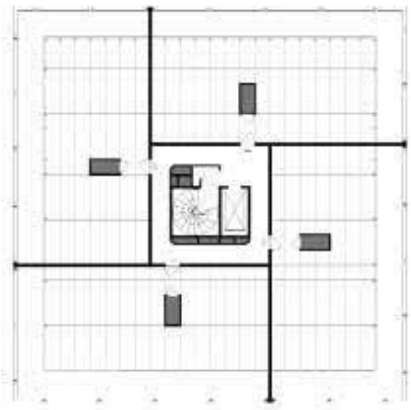
Diğer taraftan 20. yüzyılın başında görülen afetler, 1. Dünya Savaşı ve sonrasında şehirlerde gözlemlenen hızlı nüfus artışları gibi kritik durumlara vernaküler mimarlığın aynı hızda yanıt verememesi yeni arayışları da beraberinde getirmiştir. Avrupa'da modern mimaride en hızlı gelişmelerin kaydedildiği bu dönemde inşaat teknolojilerindeki gelişme ve konaklama kültüründeki değişmeler yeni durumları ortaya çıkarmıştır (Estaji, 2017). Yeni dönemde kullanıcılar evlerinin günün farklı zamanlarında farklı eylemleri gerçekleştirmelerine olanak sağlayacak açık-uçlu düzenlemeleri tercih etmeye başlamıştır. Fonksiyonel esneklik olarak kavramlaştırabileceğimiz bu yaklaşıma en önemli örneklerinden biri Gerrit Rietveld'in tasarlamış olduğu ve 1924 yılında kullanılmaya başlanan Schröder House'dur. 3 çocuğa sahip dul bir anne olan Truus Schröder, Rietveld'den o güne kadar yaygın olmayan bir mekan düzeni talep etmiştir. Bunun sonucunda yapı gündüzleri açık plana sahip geniş bir yaşam alanı olarak kullanılırken akşamları kayan bölme duvarlar gibi elemanların kullanımıyla üç ayrı yatak odasına dönüştürmektedir (India Block, 2018) (Şekil 3).

1960'larda insanlara kendi evlerini düzenleme hakkı sunulmasının ardından Habraken 1972'de kullanıcılara kendi kat planlarını düzenleme ve control etme olanağı sağlayan "Destek ve Dolgu Teorisi"ni (*Support and Infill Theory*) geliştirmiştir (Habraken, 1972). Bu yeni durum önceki çok amaçlı mekanlara kıyasla açık planlı mekanlarda yüksek özerklik olanağı sağlamaktadır (De Paris ve Lopes, 2018). Tamamlanmamış plan düzenindeki temel mantık insanların oda sayısı, plan düzeni ve fonksiyonuna karar verme gibi konularda kullanıcılara karar verme hakkının tanınmasıdır. Fransa'daki *Monterreau-Surville, Les FreresArsene-Henry* yapısı içsel bölümleme yapılmadan geliştirilen "boş" plan önerilerinin önemli örneklerinden birisidir. Yapıda sadece merkezi servis birimi sabitlenmiş ve diğer

kısımlar spekülatif ofis olarak boş bırakılmıştır. İçsel bölümleme için 90 cm'lik modüler bölümlemeler yapılmış; bu bölümü kiralayanlar köşeli gridler üzerinde kolaylıkla plan kurabilmişlerdir (Schneider veTill, 2005). Planda gözlemlenen modüler system dış cephenin düzenlenmesine doğru uzatılmış ve dış cephede yer alan panellerin düzeni içsel düzene göre şekillenmiştir. Bu yaklaşım mimarın estetik kontrolü de kullanıcıya vermesine yönelik nadir örnekler arasında gösterilmektedir (Schneider ve Till, 2005) (Şekil 4).

Şekil 3. Schröder House, kat planları. Solda yer alan plan kayar panellerin kapatılarak mekanın üç ayrı uyuma-çalışma odasına bölünmesini gösterirken; sağda yer alan plan panellerin açılmasıyla oluşan açık yaşam alanını göstermektedir (URL 2).

Şekil 4. Montereau-Surville (1971): İçsel bölümleme öncesi "boş" plan (Schneider ve Till, 2005)

Günümüzde esnek tasarım geliştirme konusunda birçok strateji bulunmaktadır. Bu stratejilerden bir bölümü binanın yaşam ömrü boyunca esnek bir şekilde büyüyebilmesine/genişleyebilmesine olanak sağlamak gibi inşaat öncesi aşama eylemlerini kapsarken; bir bölümü binadaki bölücü duvarlar ve tesisatların esnek mekan kurgusunda nasıl kullanılabileceğine ilişkin hem kullanım öncesi hem de kullanım sırası eylemleri bünyesinde barındırmaktadır. Aşağıdaki tabloda esnek tasarım konusunda farklı yaklaşımlar ve bunları hayata geçirmek için ihtiyaç duyulan stratejiler sunulmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Esnek tasarımda farklı yaklaşımlar ve stratejiler (Cellucci ve DiSivo, 2015, s. 847-851'deki verilere dayalı olarak hazırlanmıştır).

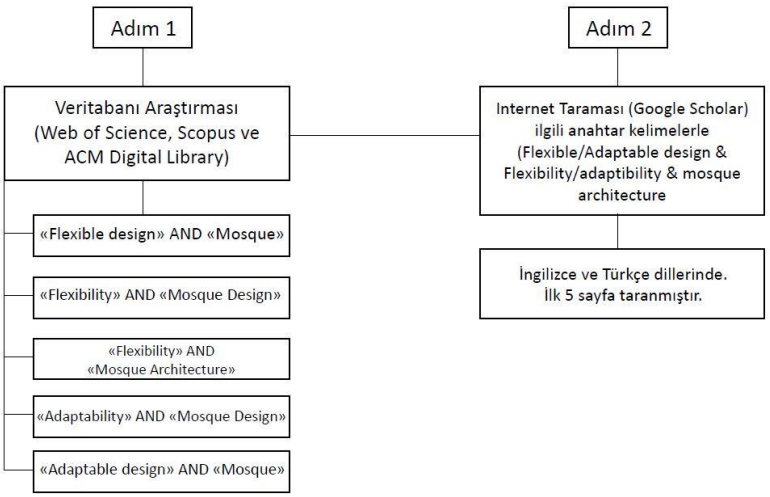
Yaklaşım Türü	Strateji	Ek Açıklama
Sabitlenmiş yüzey alanında mekansal esneklik	Çoklu Erişim	Yapı için en az iki erişim noktası planlayarak yapıdaki bölümlenme durumunda kullanımı kolaylaştırma
	Mahrem ihtiyaç ve sosyal ihtiyaçların düzenlenmesi	Çalışma, yatak odası ve banyo gibi mahrem durumlarla ortak alanlar (salon vb.): Işık, ısıtma, ekipman ve hareketli duvarların modifikasyonunda gerekli konfor durumunun sağlanması
	Tanımlanmamış Çevresel Elemanlar	Fiziksel değişikliğe gerek kalmaksızın kullanıma yönelik adaptasyon sağlamak amacıyla herhangi bir sabit fonksiyonel hiyerarşi atanmamasıyla veya mekanı evrensel konteynır olarak düşünerek; adapte edilebilir yaşam birimleri, kayan duvarlar ve mobilyalarla organize edilmesi
	Mobil Ekipmanların Kullanımı	Özellikle küçük alanlarla etkili/herhangi bir bolünmeyapmaksızın mobilya elemanların, ekipmanlı duvarların veya prefabrike modüler içsel parçaların yer değiştirmesi
Gelişimsel (Evolutionary) mekansal esneklik	Mevcuttaki Destek Elemanları Kapsamı İçerisinde Yüzey Alanını Arttırma	Varolan strüktür üzerinde yer alan yarı açık/açık mekanların (balkon, teras vb.) kapatılarak iç mekan kullanımına dahil edilmesi
	Strüktür Alanını Genişleterek Yüzey Alanını Arttırma ve Mekan Hacmini Büyütme	Mekanın açık alan üzerinde büyütülmesi (kademeli büyüme)
	Yaşam Ünitelerinin Eklenmesiyle İçeride Yer Alan Yüzey Alanlarını Arttırma	Mekanın gelecekteki ihtiyaçlara yönelik ek bölünmelere imkan tanıyacak büyüklükte kurgulanması
İnşaat teknolojilerine ilişkin teknolojik esneklik	Bina Çerçevesinde Adapte Edilebilme	Prefabrike/parçalı prefabrike/alanda birleştirilebilir aydınlatma elemanlarını içeren kit veya sistemin kullanımı yoluyla döşeme/tesisat/bölümlemelerin yerini değiştirme/güncelleme/ yerini kaldırma, Mobil cephe kullanımı, taşıyıcı olmayan duvar kullanımıyla bina iskeletini genişletme imkanı sağlama
	Bölücü elemanlar için demonte edilebilir bağlantı elemanları kullanma	
	Strüktürel düzenlilik ve adapte edilebilir zemin alanı	
Yapı alt-sistemlerin ve tesisatlarının kolay bakımlarına ilişki teknolojik esneklik	Konut Otomasyon Sistemlerinin Entegrasyonu	Gelecekteki ihtiyaç duyulacak esneklikler için tesisat düzenlemelerinde boru hatlarına dışarıdan rahatlıkla erişilebilme
	Tesisat ve Ekipmanların Çokluğu	

Mimarlıkta esneklik uygulamalarına dair kavramsal ve tarihsel arkaplanı incelemenin amaçlandığı bu bölümde esnek mekan kullanımına dair araştırmaların ve mekânsal pratiklerin çoğunlukla konut ve ofis yapılarına odaklandığı gözlemlenmektedir. Diğer

taraftan kamusal mekanlarda gerek kullanıcıların mekan kullanım alışkanlıklarında gözlemlenen değişiklikler, gerek nüfus artışı gibi doğal nedenler, gerekse de zaman içerisinde gelişen teknolojilere adapte olabilme ihtiyacı gibi gerekçelerden dolayı esnek tasarım çözümlerinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmanın bir sonraki aşamasında toplumsal bağlamda bir cem etme (toplanma) mekanları olarak en önemli kamusal mekanlardan biri olan camiler için esnek tasarım çözümlerine dair bir inceleme yapılacaktır.

2.2. Literatür Taraması

Çalışma kapsamında cami tasarımı ve esnek tasarım arakesitinde önceden yapılan çalışmaları incelemek amacıyla sistematik bir literatür taraması yapılmıştır. Yürütülen tarama çalışması Web of Science, Scopus ve ACM Digital Library gibi kapsamlı veritabanları üzerinden yürütülmüştür. Bu veritabanlarında anahtar kelimeler olarak “esnek tasarım” (flexibledesign) ve “adapte olabilen tasarım” (adaptabledesign) ve bu kavramların türevleri (adaptability, flexibility vb.) ile “cami”, “cami mimarlığı”, “cami tasarımı” kavramları ikili olarak eşlenerek tarama işlemi gerçekleştirilmiştir. Yürütülen tarama çalışmasında Scopusveritabanında toplam 39 Araştırma metnine, Web of Scienceveritabanında 24 araştırma metnine ve ACM Digital Library veritabanında ise toplam 113 araştırma metnine erişim sağlanmıştır (Şekil 5).

Şekil 5. Cami mimarlığı ve esnek tasarım arakesitindeki çalışmalar için yapılan literatür taramasının ana hatları.

İlgili metinler özetleri üzerinden incelenmiştir. Yapılan incelemenin sonucunda çalışmaların önemli bir çoğunluğunun kapsam dışı olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmalar arasında sadece 2 tanesinin esnekliğe ilişkin konulara doğrudan değindiği belirlenmiştir. Fakat bu çalışmalarda da cami mekanlarının esnek kullanımına dair güncel meseleler ile süreci irdelemek tercih edilmemiş süreç dolaylı olarak ele alınmıştır. Bu çalışmaların ilkinde Dweinyanti ve diğ. (2016), Endonezya’da inşa edilen kampüs camilerine odaklanmıştır. Bu

camiler esneklik çerçevesi altında form açısından esneklik (1), mekanların büyüyebilme/genişleyebilme durumu (2), binanın yenilenmesinde esneme durumu (3) açılarından ele alınmış ve bir dizi kampüs camisi için geliştirilen çözüm önerileri analiz edilmiştir. İkinci metinde ise camiler fonksiyonları üzerinden değerlendirmeye tabi tutulmuş ve bu çerçevede cami fonksiyonlarının çeşitlendirilmesini gösteren bulgulara dayalı bir dizi tavsiye sunulmaktadır (Asif ve diğ., 2021). Çalışmada sunulan altı anahtar kelimeden biri fonksiyonel esneklik (functionalflexibility) olmasına rağmen esneklik meselesine çalışmada sadece iki kez değinilmiş ve derinlikli bir katkı sunulmamıştır.

Yürütülen sistematik literatür taramasında cami tasarımında esneklik konusunu kapsamlı bir şekilde ele alan ve bu mekanların tasarımında esnek mekan kurgusunun geliştirilmesine yönelik bir çerçeve sunan kapsamlı bir çalışmanın bulunmadığı dikkat çekmektedir. Bu noktada bu çalışma literatürde var olan bu boşluğun doldurulması konusunda katkı sunmayı hedeflemektedir.

3. CAMİ TASARIMINDA ESNEKLİK

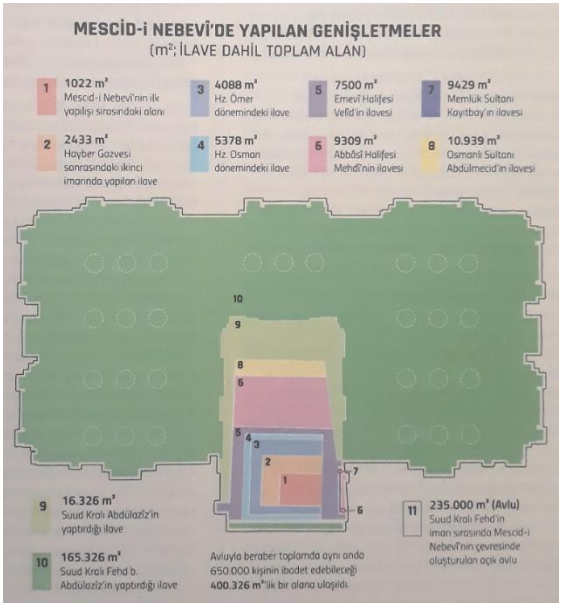
İslamiyetin yayıldığı topraklarda ilk günden itibaren en önemli kamusal mekanlardan biri olan camiler salt bir ibadet alanı (harim) olarak teşekkül etmemiş aynı zamanda kamusal hayatın çekirdeğini oluşturmuştur. Bu noktada talebelerin eğitim gördükleri medreseler, ihtiyaç sahiplerine yemek dağıtılan aşhaneler, hastalığa yakalananların tedavi edildiği şifahaneler, ruhsal açmaza girenlerin bakımının yapıldığı tabhane gibi yapılar camilere entegre edilmiştir.

Resmi verilere göre günümüzde sayıları 90.000'e yaklaşan camiler gerek kapalı hacimleri, gerekse de avlu ve dış bahçe gibi açık alanları ile kamusal alan kullanımı bakımından kentliler için büyük potansiyeller barındırmaktadır. Diğer taraftan bu mekanların kullanıcıların farklı zamanlardaki ihtiyaçlarının öngörülerek esnek bir kurgu ile tasarlanma durumlarının çoğunlukla göz ardı edilmesi dikkat çekmektedir. İslami düşüncede hayattan izole olarak sürdürülen bir ruhban sınıfının oluşumunun yasaklanmış olup camiler toplumdan uzaklaşıp salt ibadet etmek için izole olunan mekanlar olarak görülmemektedir. Tarihsel süreçte bu mekanlar toplanarak ibadet etme durumunun yanı sıra toplumsal gelişimin izlerinin okunduğu mekanlar olmuştur. Günümüzde camilerdeki tasarım ve fonksiyonel karakterinin belirlenmesi için farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Taijuddin Rasdi (2010) günümüz camilerinin tasarlanması ve fonksiyonlarının belirlenmesi için rehber oluşturan iki ana eylem spektrumu önermektedir:

1) Entellektüel gelişim
2) İslam kardeşliğinin kuvvetlendirilmesi

Cami mekanlarının boyutları ve fonksiyonel gereksinimleri şehirlerdeki nüfus artışına ve nüfus niteliğine paralel olarak gelişim göstermektedir. Cuma günleri Müslüman erkekler namazlarını şehrin büyük camiinde eda ederler ve o toplumdaki erkek, kadın ve çocukların sayısı caminin büyüklüğünü; toplumsal açıdan gereksinim duyulan donatılar ise fonksiyonel çeşitliliği belirlemektedir. Tarihsel süreçte camiler nüfustaki artış durumuna duyarlı bir ilk tasarımla ele alınmış ve "büyümeye/genişlemeye esnek bir karakter" üzerinden inşa edilmiştir. Özellikle erken İslam Dönemi yapılarında örgütlenmiş bir cephenin ve dışa açılan kapıların ayrıntıdan uzak tasarımları bu tasarım anlayışının tezahürü olarak yorumlanabilir (Grabar, 1988). Modern dönemde örneklerine nadiren rastlanılan bu anlayış birçok İslam

Şehrinin büyük camilerinde vücut bulmuştur. İslam tarihindeki önemli cami prototiplerinden olan Mescid-i Nebevi, Kurtuba Ulu Camii, Amr İbni'l As gibi camilerde bu yaklaşım benimsenmiştir (Şekil 6) (Grabar, 1988).

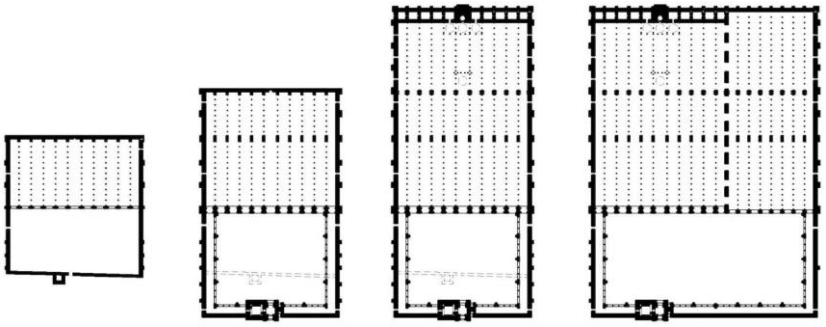
Şekil 6. Mescid-i Nebevî'de başlangıçtan bugüne kadar gerçekleştirilen genişletme/ekleme çalışmalarını gösteren plan diyagramı.

Eklemeli camiler arasında en önemli eserlerden biri de Kurtuba Camiidir. Zaman içerisinde nüfusun artması sonucu yapının genişletilmesine ihtiyaç duyulmuş ve yapılması sonrasındaki 200 yıl içerisinde asli tasarım unsurları muhafaza edilerek üç farklı dönemde genişletilerek büyütülmüştür (Şekil 7).

Külliye komplekslerine ait yapıların günümüzde fonksiyonel açıdan yeni kullanımlarla değerlendirildiği gözlemlenmektedir. Özellikle medrese, tekke ve asitane gibi yapılar Cumhuriyet dönemindeki düzenlemelerle işlevsiz kalırken bu yapıların birçoğu günümüzde vakıf, dernek ve eğitim faaliyetleri amacıyla yeniden kullanılmaktadır. Bu durum fonksiyonel açıdan esneklik ve adapte-edilerek yeniden kullanım açısından örnek olarak gösterilebilir. Günümüzde Valide-i Atik ve Süleymaniye Külliyelerinde yer alan bazı yapıların Üniversite eğitimi amacıyla kullanımı bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Diğer taraftan Türkiye dışındaki topraklara gidildiğinde cami fonksiyonunun kültürel kapsamda çok amaçlı kullanıldığı durumlar da görülmektedir. Tarafımızca yapılan bir ziyarette Paris Ulu Camisinde karşılaşılan durum oldukça ilginçtir. Bir köşede insanlar namaz kılarken, bir köşede halka şeklindeki talebe grupları Kur'an-ı Kerim ve Hadis dersleri yapmakta, diğer bir bölümde birkaç kişi Kur'an ve Hadis kitaplarını başlarının altına destek

koyarak dinlenme ihtiyaçlarını karşılarken, başka bir köşede bir kişi tenha bir bölgeye çekilerek tefekkür etmektedir. Bu sahnelere haftanın farklı günlerinde avluda düzenlenen etkinlikler de eklemlendiğinde dikkat çekici yeni sahnelerle karşılaşılabilmektedir.

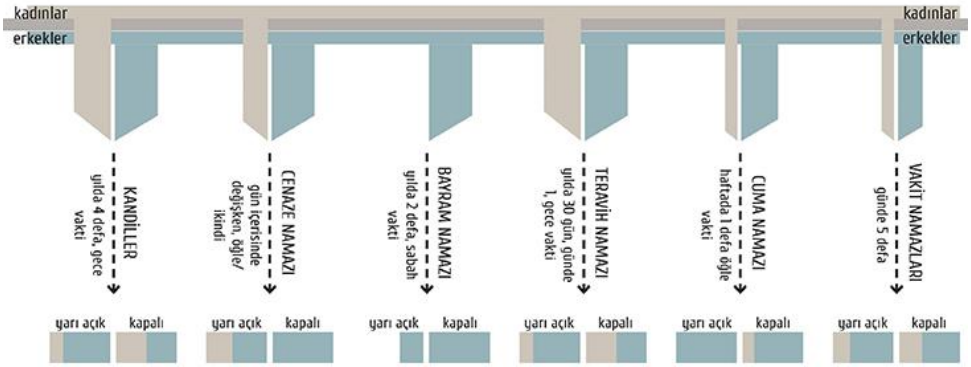
Şekil 7. Kurtuba Camii'nin 4 farklı dönemde eklenerek büyümesini gösteren plan şeması (URL 3).

Benzer bir durumla Hollanda, Fransa ve Belçika gibi Batı Avrupa ülkelerindeki camilerde de karşılaşılmaktadır. Çeşitli tüzel kişilikler (Dernek, Vakıf vb.) halinde organize olarak inşa edilme veya mevcut bir yapının kiralanarak camiye çevrilme yoluyla kurulan bu yapılarda zamana dayalı olarak mekanın esnek kullanımına şahit olunur. Hafta içerisinde ikindi saatlerine kadar namaz vakitleri dışında genç-yaşlı her kesimden gelen insanlar "lokal" denilen yerlerde tanışır/toplanır/sohbet ederek artık vakitlerini değerlendirirler. Akşam vakti ile yatsı vakti arasında lokale entegre olarak teşekkül eden ve sadece birkaç sıra ve bir tahta ile sınıf işlevine dönüştürülen bir "eğitim mekanı" hafta içerisinde farklı yaş gruplarına Kur'an ve Hadis derslerinin verildiği bir mekan olur.

Aynı mekana entegre olan "sosyal alan" ise akşamları gençlerin masa tenisi oynadıkları, bir şeyler tüketerek maç vb. izledikleri, bilgisayar vb. oyunlar oynadıkları bir mekan olur. Aynı "sosyal mekan" kandil, Cuma gecesi gibi akşamlarda ise dışarıdan davet edilen hatiplerin dini, sosyolojik ve bilimsel sohbetler düzenlenen bir "toplantı salonuna", Pazar sabahları cemaate kahvaltı ikramlarının sunulduğu bir "yeme mekanına", belirli günlerde de kadınların "toplantı yapma alanlarına" ve "kermes alanları"na dönüşür. Camiler aynı zamanda ülke hasreti çeken gurbetçiler için bir taraftan "hasret giderme" mekanı olurken diğer taraftan yabancı toplumda karşılaştıkları yeni unsurlara karşın birer "hafıza/kimlik koruma merkezi" işlevi görürler. İlgili eylem listesini genişletmek mümkün. Bu durum "günümüzde de" Camilerin farklı kültür havzalarında esnek kullanılabilme potansiyelini ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan ülkemizde camilerin zamansal ve fonksiyonel açıdan esnek kullanılmaması dikkat çekmektedir. Cami birimlerinin "genellikle" belirli bir kullanıcı grubu tarafından (orta yaş/yaşlı – erkek) kullanıldığı ve ağırlıklı olarak belirli eylemleri (ibadet, kıraathanede vakit geçirme vb.) gerçekleştirmek için kullanılması dikkat çekmektedir. Namaz aralarındaki uzun vakitlerde camiler genellikle namaz kılan birkaç kişi dışında boş ve sessiz mekanlara dönüşürler. Haftanın önemli bir kısmında bu mekanlar fonksiyonel açıdan eğitim, ilim, toplantı vb. düzenleme gibi eylemlere dönüşemeyip fonksiyonel açıdan "statik" bir karaktere

bürünürler. Yılmaz (2019) cami tasarım yarışması[1] için hazırlamış olduğu diyagramda yıl içerisindeki farklı zamanlarda kadın ve erkek cemaatin yarı açık ve kapalı mekanları kullanma yoğunluğunu analiz etmiştir (Şekil 8). Bu diyagrama göre teravih namazları ve kandillerde kadın ve erkeklerin kapalı mekan kullanımında bir homojenlik gözlenirken; yarı açık mekanların daha çok erkekler tarafından kullanıldığı dikkat çekmektedir. Diğer taraftan vakit namazlarında ve Cuma namazlarında erkeklerin yoğun kullanımı gözlemlenirken; özellikle Cuma namazlarında yarı açık mekanların tamamının erkekler tarafından kullanıldığı ifade edilmektedir.

Şekil 8. Camilerde kullanıcı yoğunluğunun zamana göre dağılımı (Yılmaz, 2019).

4. CAMİ TASARIMINDA ESNEKLİK KURGUSUNA YÖNELİK ÖNERİLER

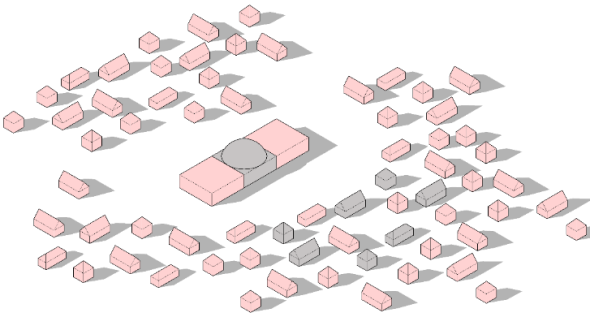
Camilerdeki değişim ve gelişim ihtiyacı şehirlerin durumu ile benzerlikler göstermektedir. Nasıl ki bir şehir doğal nüfus artışı, göç ve teknolojik yenilenme gibi durumlar karşısında büyümeye, gelişmeye ve yeni donatı alanları ile desteklenmeye ihtiyaç duyuyorsa camiler de buna paralel olarak esnek bir şekilde büyümeye/genişlemeye ve fonksiyonel açıdan çeşitliliğe gereksinim duyarlar. Çalışmanın bu aşamasında cami tasarımında farklı ölçeklerde esneklik kurgusunun geliştirilmesine dair öneriler sunulacaktır. Bu noktada vermiş olduğumuz şehirleşme örneğine dayanarak şehir ölçeğindeki esneklik kurgusunun ele alınması ile başlanması yararlı olacaktır[2].

Camilerde yer seçimi camilerin yukarıdaki gereksinimlere yönelik esnek bir şekilde büyümesi ve zaman içerisinde fonksiyonel açıdan ihtiyaçlara esnek bir kurguda yanıt verebilmesi açısından büyük öneme sahiptir. Bu noktada bazı kararların tasarım ölçeğine gelmeden plan ölçeğinde verilmesi büyük önem taşımaktadır. Camiler için yer seçerken plan ölçeğinde nüfus projeksiyonlarının iyi bir şekilde hesaplanması ve mevcut halkın gelecek zamanlarda cami mekanına dair donatılar konusunda oluşabilecek ihtiyaçlarının öngörülmesi gerekmektedir. Bu noktada Kurtuba Camii örneğinde olduğu gibi (Şekil 7)-

[1]Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 2019 yılında düzenlenen "Cami Tasarımı Fikir Yarışması"

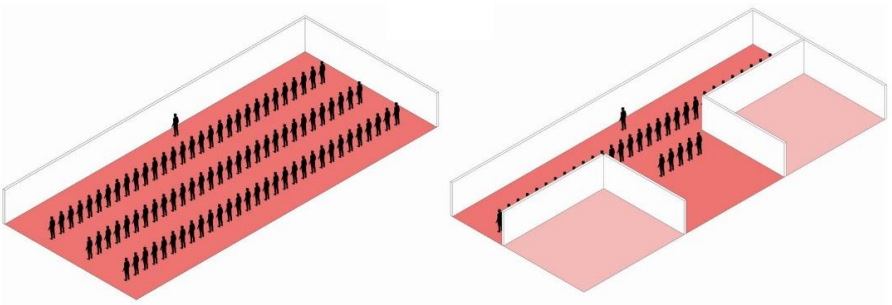
[2] Çalışmanın bu aşamasında sunulan önerilerin bir bölümü çalışmanın ikinci yazarı tarafından şu anda basım aşamasında olan “Cami Tasarımını Yeniden Düşünmek & Düşlemek” başlıklı kitapta sunulmuştur.

camilerin ihtiyaç duyulduğunda bir ya da birkaç yönde büyüyebilmesine olanak sağlayacak bir arazinin seçilmesi gerekmektedir. Bu genişleme operasyonunun gerçekleştirilmesi durumunda camilerin açık ve yarı açık kamusal alanlarının bütünsel karakterinin bozulmaması ve büyüme durumunda oluşabilecek yeni donatı alanlarının da bu büyümeye paralel bir şekilde geliştirilmesi önerilmektedir. Aşağıda yer alan şekilde caminin yerleşim alanı ile paralel büyüme ilişkisi anlatılmaktadır (Şekil 9). Diyagrama göre gri kütleler ilk yerleşim birimleri ve cami kütlesini temsil ederken; pembe kütleler yeni yapılaşma alanları ve buna paralel olarak büyüme gereksinimi duyan cami kütlesini temsil etmektedir.

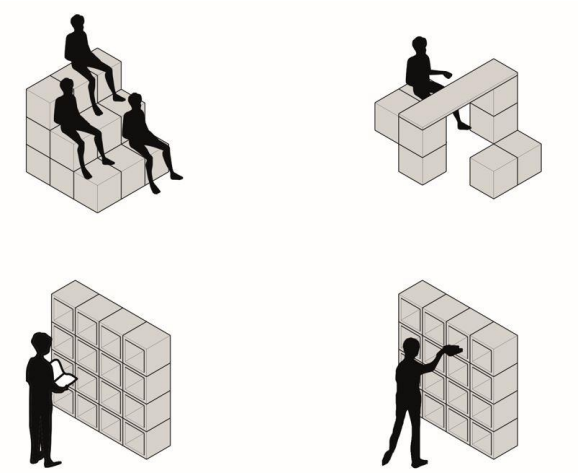
Şekil 9. Caminin yerleşim alanı ile paralel büyüme ilişkisi (Çavuş, 2023).

Camilerin fonksiyonel açıdan esnek bir kurgu öngörülerek tasarlanmaları farklı kullanıcı gruplarının ihtiyaçlarının karşılanması bakımından önem taşımaktadır. Bu noktada cami mekanında okuma yapma, dinlenme, çalışma, gruplar halinde toplantılar düzenleme gibi mekana uygun karaktere sahip eylemler gerçekleştirilebilir. Cemaat yoğunluğunun az olduğu zaman dilimlerinde cami iç mekanının çeşitli bölücü elemanların (menteşeli bölücü elemanlar, kayar panel sistemi, katlanır panel sistemi, döner panel sistemi, taşınabilir bölücü sistemler vb.) kullanımı ile alt-hacimlere bölünmesi ve bu yeni mekanlarda yukarıda sıralanan eylemlerin gerçekleştirilmesi sağlanabilir (Şekil 10). Yapılan bu mekânsal zonlama işlemi ile ısıtma, aydınlatma ve havalandırma gibi enerji gerektiren sistemler kademeli olarak çalıştırılıp kullanılmayan alanlarda enerji sarfiyatının önüne geçilerek tasarruf sağlanabilir (Çavuş, 2023).

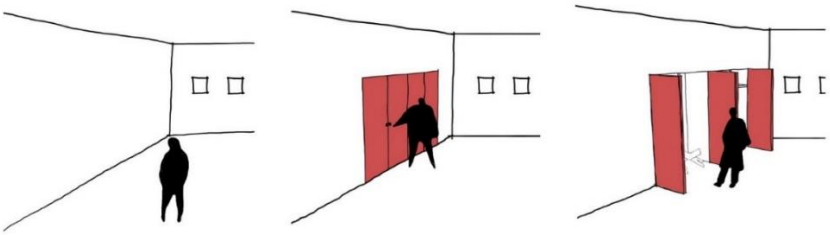
Şekil 10. Yoğun vakitlerde harim kullanımı ve yoğun olmayan vakitlerde mekanın bölümlenmesiyle harim kullanımı (Çavuş, 2023).

Cami mekanlarında esneklik çözümleri için ürün ölçeğinde önerilerin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Camilerdeki kapalı ve açık mekanlarda modüler mobilya kullanımıyla aynı mobilya elemanının farklı amaçlarla kullanımı gerçekleştirilebilir. Şekil 11'de birbirine bağlanabilen beş tarafı kapalı küp modüllerin basit bir bağlantı detayıyla farklı bir şekilde organize olması ve farklı amaçlara hizmet eden (kitaplık, depolama, oturma/servis birimleri vb.) birer ürüne dönüşmesi temsil edilmektedir. Bu noktada ilgili modüllerin seçiminde malzeme, kolay biraraya gelebilecek bağlantı detayı seçimi ve boyutların uygun seçimi gibi karar konularına da dikkat edilmelidir.

Şekil 11. Modüler mobilya kullanımıyla farklı eylemlerin gerçekleştirilmesine imkan sağlanması (Çavuş, 2023).

Mekanların verimli kullanılabilmesi açısından mekanda var olan fakat farklı zamanlarda kullanılmayan modüler mobilya elemanları ve diğer iç mekan unsurlarının uygun bir şekilde depolanması mekanın farklı kullanım durumlarındaki verimi açısından yararlı olacaktır. Bu noktada alanda kullanılmayan ögelerin depolanması ve yeniden kullanılması için rahat erişebilen gömme dolapların kullanılması mekânsal esneklik ve ferahlık açısından faydalı olabilir (Şekil 12).

Şekil 12. Mekanların esnek ve ferah kullanılması için kullanılmayan mobilyaların depolandığı/erişim sağlandığı gömme dolap kullanım senaryosu (Çavuş, 2023).

Cami tasarımında esneklik önerilerini arttırmak mümkün görünmektedir. Bu çalışmada esneklik konusunda göz önünde tutulması yararlı olacak temel seviyede öneriler sunulmaktadır. Bu noktada camiler için geliştirecek senaryoya, kullanıcı profiline, kullanıcıların ihtiyaç duydukları/duyacakları eylem/fonksiyonlara paralel olarak esneklik çözümlerinin de uyumlu bir şekilde geliştirilmesi faydalı olacaktır.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Neoliberal kentleşme pratikleri kamusal mekanlarda da etkisini göstermekte ve gün geçtikçe kentlerde inşa edilen/sahip olduğumuz kamusal mekanların oranı azalmaktadır. Diğer taraftan artan nüfus, göç ve çalışma mekanlarına yakınlık gibi etkenler kentlerde kompakt bir düzeni zorunlu tutmaktadır. Bu kapsamda kamusal mekanların önemi giderek artarken buna paralel olarak elimizde var olan mekanların farklı zaman dilimlerinde verimli bir şekilde kullanılmaları hayati önem taşımaktadır. Esnek tasarım çözümlerinin var olan/üretilecek mekanlarda kullanılması mekan verimliliğin kilit unsurlarından biridir. Bu çalışmada ülkemizde en çok üretilen kamusal mekan tipolojilerinden biri olan camiler için zamansal ve buna paralel olarak fonksiyonel açıdan esnek tasarım önerileri sunulmuştur. Cami mekanlarının bu öneriler doğrultusunda kompaktlaşan kentsel dokudaki kamusal mekânsal gereksinimleri belirli ölçüde karşılayacağı düşünülmektedir. Özellikle bireysel veya toplu olarak çalışma, üretme gibi cami dokusu ile uyumlu etkinlikler yürütüleceği gibi kapalı, yarı açık ve açık mekanların modüler karaktere sahip mobilya kullanımları ile çok-eylemli kullanılmaları mekanın verimli kullanılması bakımından katkı sağlayacaktır.

De Paris ve Lopes (2018), günümüzde esnek tasarım önerilerinin geliştirilmesindeki en önemli eksikliklerden birinin kültürel unsurların yetersiz bir şekilde araştırılması olduğunu ifade etmektedir. Cami mekanlarının tasarımında bu durum kendini göstermekte ve günümüzde tasarlanan birçok cami bulunduğu bağlamın sosyo-kültürel karakterine uygun bir şekilde entegre olamamaktadır. Bu çalışmada cami mekanlarının kullanılmasında esneklik önerileri sınırlı tutulmuştur. Çünkü bu tür önerilerin geliştirilmesi zaman ve zemin (kültürel, fiziksel ve sosyal bağlam) açısından senaryoların tartışılmasına paralel bir şekilde geliştirilmelidir. Örneğin bir Üniversite Kampüsünde yer alacak cami ile çarşıda yer alan camii veya orta ölçekteki bir Anadolu semtinde yer alacak cami ile metropol atmosferinde var olan caminin gerek kullanıcısı gerekse de kullanıcılarının hayat ritmine paralel olarak ihtiyaç duydukları fonksiyonlar ve buna bağlı olarak geliştirilecek esnek mekan önerileri farklılık gösterecektir. Bu noktada cami tasarımı sürecinde müellifin o bölgedeki yerel aktörlerle (kadın, erkek, çocuk, genç vb.) bir araya gelerek caminin kullanım senaryosunu ve zamana dayalı olarak gelecek dönemdeki ihtiyaçlarını proaktif bir tutumla tartışması yararlı olacaktır. Katılımcı bir yaklaşımla üretilecek bu senaryoda ayrıca caminin belki de kısa-orta-uzun vadede olabilecek ihtiyaçların caminin var olduğu bağlamsal koşulların gelişim projeksiyonuna dayalı olarak tartışılması gerekmektedir.

Çalışma kapsamında literatürde var olan fonksiyonel esnekliğe yönelik kuramsal ve pratik zemine dayanılarak bir dizi öneri sunulmaktadır. Çalışma bu açıdan cami mekanları için esnek tasarım önerilerinin geliştirilmesi konusunda literatürde yürütülen ilk çalışma olması bakımından temel bir boşluğu tarif etmektedir. Diğer taraftan cami mekanlarının esnek bir kurgu ile geliştirilmesine yönelik deneysel çalışmaların ve uzun vadeye yayılan araştırmaların yürütülmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada çalışma kapsamında sunulan öneriler ve üretilecek senaryoya dayalı olarak geliştirilecek diğer esnek tasarım

önerilerinin yerinde uygulanması ve bu uygulamaların etkisinin kullanım sonrası değerlendirme (*post-occupancy evaluation*) benzeri yöntemlerle verimlilik, mekansal konfor ve kullanıcı memnuniyeti gibi kriterler çerçevesinde ölçülmesine yönelik çalışmalara gereksinim duyulmaktadır. Buna ek olarak bu çalışma kapsamında değinilmeyen fakat cami mekanlarının uzun dönemde kullanılması ve zamansal gereksinimlere karşılık verebilmesi amacıyla malzeme, teknoloji ve uygulama yöntemlerinde esnekliğe ilişkin çözüm önerilerinin araştırma projesi hassasiyetiyle geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKLAR

Asif, N., Utaberta, N., Ismail, S., & Shaharil, M. I., 2021. THE STUDY ON THE FUNCTIONAL ASPECTS OF MOSQUE INSTITUTION. *Journal of Islamic Architecture*, *6*(4), 229-236.

Block, I., 2018. Rietveld Schröder House. Erişim adresi: https://www.dezeen.com/2018/08/29/stijn-poelstra-photographs-mondrian-rietveld-schroder-house-architecture/, (Erişim Tarihi: 15.12.2022)

Çavuş, A., 2023. Esnek Tasarım, Cami Tasarımını Yeniden Düşünmek & Düşlemek, ed. A. Gün, İTÜ Yayınevi (*Basım Aşamasında*).

Cellucci, C., & Di Sivo, M., 2015. The flexible housing: criteria and strategies for implementation of the flexibility. *Journal of Civil Engineering and Architecture*, *9* (7), 845-852.

De Paris, S. R., & Lopes, C. N. L., 2018. Housing flexibility problem: Review of recent limitations and solutions. *Frontiers of Architectural Research*, *7*(1), 80-91.

Dewiyanti, D., WidjajaMartokusumo, B. F., & Budi, B. S., 2016. The Notion of Campus Mosques Design: A Description of the Mosques Presence at the Higher Education Institutions.

Estaji, H., 2017. A review of flexibility and adaptability in housing design. *International Journal of Contemporary Architecture*, *4*(2), 37-49.

Friedman, A., 2002. The Adaptable House: Designing Homes for Change. London: McGraw Hill Professional.

Friedman, A., *The Adaptable House: Designing Homes for Change*. 2002: McGraw-Hill.

Grabar, O., 1988. İslam Sanatının Oluşumu, Hürriyet Vakfı Yayınları.

Groák, S., 1992. The Idea of Building: Thought and Action in the Design And Production of Buildings. London: E&FN Spon.

Habraken, N J., 1972. *Supports: an alternative to mass housing*, Architectural Press London.

Küçükerman, Ö., & Güner, Ş., 1995. *Anadolu mirasında Türkevleri* (Vol. 117, No. 9). TC Kültür Bakanlığı, Yayımlar Dairesi Başkanlığı.

M. T. H. M. Rasdi, 2010. *Rethinking Islamic Architecture*. Strategic Information and Research Development Centre.

Özinal, D., & Erman, O., 2021. Housing flexibility in terms of changes, opportunities, and sustainability of goals and values. *Journal of Design for Resilience in Architecture and Planning*, *2*(2), 187-205.

Rian, I. M., 2011. Multicultural Flexible Housing: Addressing the Need and Scope of Flexible Housing in Cosmopolitan Indian Cities. In *5th International Conference & Workshop On Built Environment In Developing Countries, Penang.*

Schneider, Tatjana and Till, Jeremy *Flexible housing*. 2007: Taylor & Francis.

Temel İslam Ansiklopedisi, 2019. Mescid-I Nebevi maddesi. Cilt: , sf. İSAM İslam Araştırmaları Merkezi.

Till, J., & Schneider, T., 2005. Flexible housing: the means to the end. *ARQ: architectural research quarterly*, *9* (3-4), 287-296.

URL 1: https://www.kamuajans.com/hangi-ilde-kac-cami-var-2021-yili-cami-sayilari (Erişim Tarihi: 23.12.2022)

URL2: https://plansofarchitecture.tumblr.com/post/101062587184/gerrit-rietveld-schro-der- house-1924-1925. Erişimtarihi: 12.12.2022.

URL 3:https://www.archnet.org/collections/838?media_content_id=2095

Yagi, K., 1982. A Japanese touch for your home. Kodansha International.

Yılmaz, A., 2019. Cami Tasarımı Fikir Yarışması: Mimari Açıklama Raporu. Erişim adresi: https://www.arkitera.com/proje/3-odul-2-kategori-cami-tasarimi-fikir-yarismasi/ (Erişim Tarihi: 15.10.2021)

TARİHİ, KÜLTÜREL VE DOĞAL MİRASIN ARASINA YERLEŞEN ANONİM BİR SPOR KOMPLEKSİ: TBF BASKETBOL GELİŞİM MERKEZİ PROJESİ (BGM)

AN ANONYMOUS SPORTS COMPLEX NESTLED AMONG THE HISTORICAL, CULTURAL AND NATURAL HERITAGE: TBF BASKETBALL DEVELOPMENT CENTER PROJECT (BGM)

Ece Ünübol Gençer[1]

[1] Teğet Mimarlık, İstanbul, Türkiye
[1] eun@teget.com

ÖZET

TBF Basketbol Gelişim Merkezi, Haliç'te Anemas zindanları ile başlayıp Marmara Denizi'nde Yedikule ile sonlanan tarihi savunma hattı üzerinde konumlanmaktadır. Hemen komşu arazisinde geçmişi 18. yüzyıla dayanan Balıklı Rum Hastanesi yer almaktadır. Bugün sur dışı hatta, BGM'nin karşısında yer alan bostanlar ise 1960'lı yıllara kadar proje arazini de kapsayacak şekilde yaygın görülmektedir. Aynı tarihlerde modernleşme ve makineleşme ile sayısı giderek artan testere çatılı fabrikaların bostanların yerini alması ile beraber bölgenin fiziki çehresi dönüşmeye başlamıştır. Yapımına 1979 yılında başlanan ve 10 sene sonra tamamlanan Abdi İpekçi Spor Salonu, eskiden bostan olan arazide fabrika yapılarının ortasına yerleşmiştir. Yaklaşık 30 sene boyunca hizmet veren bu salonun yerine, TBF Basketbol Gelişim Merkezi (BGM) projesinin yapılması planlanmaktadır. Bu defa söz konusu spor yapısı ise kapsamlı bir spor kompleksidir.

Teğet Mimarlık, yapının bu önemli tarihi, kültürel ve doğal mirasın arasına, şehir hafızasına ve fiziki çehresine yabancılaşmadan yerleşmesini hedeflemektedir. Bildiri kapsamında söz konusu hedeflerin ve mesleki sorumlulukların gerçekleştirilmesine yönelik kurulan bağlamsal ilişkiler, alınan referanslar ve uygulama yöntemleri paylaşılmaktadır. Projenin tarihsel ve mekansal dönüşüm içindeki yeri, plan örüntüsü, kademelenen çatıları ve bir spor yapısı olarak şehir ve şehirli ile kurduğu ilişki ele alınmaktadır. Bildiride bahsi geçen proje, yapılı çevrenin güçlü karakterinden, malzeme, renk ve dokularından, en önemlisi de yapı tipolojilerinden referans almaktadır. Sıva boya yüzeylerin üzerine oturan testere çatılar, derin saçaklar ve açıklık oranlarıyla BGM işlevsellikten ödün vermeden içine yerleştiği bağlama sadık kalmaktadır. Kademeli bir şekilde dökülen çatılarında Sinan camilerinin, plan örüntülerinde İstanbul ve Bursa'daki irili ufaklı hanların izlerini takip etmektedir. Bildiride gelenek ile modernizm arasında bir tercih yapmaktan kaçınan projenin anonim mimarisi ve kullanıcı odaklı programı vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Spor Kompleksi, Şehir Hafızası, Miras, Mimar Sinan, Anonimlik

ABSTRACT

TBF Basketball Development Center is located on the historical line of defense which starts with Anemas Dungeons in Haliç and ends with Yedikule Fortress on Marmara Sea. At the adjacent site, Balıklı Greek Hospital dating back to the 18th Century is situated. Today, on the outer line of the historical walls, across the BDC, Yedikule Gardens, which was once widespread, had covered the project site until the 1960s. At the same time, in the era of modernism and mechanization, physical expression of the area started to transform along with the increasing number of saw-tooth factories

replacing the gardens. Abdi İpekçi Spor Salonu of which construction had started in 1979 and completed after 10 years, situated on an area, which was once a garden, in the middle of factories. It is now being planned to realize TBF Basketball Development Center (BDC) project, in place of a pre-mentioned basketball hall that served for approximately 30 years.

Teğet Architecture aims that the building settles in between these significant historical, cultural and natural heritage, without alienating the memory and physical expression of the city. In the scope of this paper, contextual relations, references and implementation methods, all engaged to realize the aforementioned purposes and professional responsibilities are shared. The position of the project in a historical and spatial transformation, its plan configuration, cascading roofs and its relationship as a sports complex with the city and inhabitants was discussed. The project on this paper has references from strong characteristics of the build environment, materials, colors, textures and most importantly building typologies. Without any compromises, BDC with saw-tooth roofs on plaster façades, deep eaves and opening proportions, is loyal to the context in which it settles. It follows the traces of the mosques of Mimar Sinan for its gradually cascading roofs; different scaled hans in İstanbul and Bursa for its plan configuration. The anonymous architecture and user-focused program of the project which avoids preferring between the tradition and the modernity is emphasized in this paper.

Keywords: Sport Complex, Urban Memory, Heritage, Mimar Sinan, Anonymity

1. GİRİŞ

Tarih boyunca gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası olan sporun; taşıdığı sosyo-politik anlamın, kültürel gelişmişliğin ve teknik yetkinliğin mekansal ifadesi olan spor yapıları önemli bir kentsel unsur olmuştur. Antik Yunan'da kent peyzajının parçası olan hipodrom ve stadyumda; Roma İmparatorluğu'nda simgesellik ve işlevselliğin temsili Amphitheatrum Flavium'da (Kolezyum) modern spor yapısının temelleri atılmıştır. Zaman içerisinde cephesi, programı ve sembolik anlamı değişime uğrayan arketipik yapının strüktürel çerçevesi büyük oranda aynı kalmıştır. Ortaçağ ve rönesans dönemlerinde saray bahçeleri ve kent meydanları, aydınlanma çağında stadyum-meydanlar sportif faaliyetler için kullanılmış; 1800'lerden sonra inşai faaliyetlerde modernizasyonla birlikte bugün kullanılan spor tesisleri gündelik hayata girmiştir (Faroldi, 2020).

20. yüzyılın ilk yarısından sonra hızla yükselen nüfus, konut sayısı ve otomobilleşme şehirleri periferiye doğru genişletmiş; önceleri odak noktasında olan spor yapıları bu dönemde bir eksen kayması yaşamıştır (Williamson, 2013). Yeni türeyen trafik probleminin ve sıkışık yapılaşmanın karşısında bir anti-mekan olarak yükselen çeperdeki yeni yerleşim alanları, mega-ikonik yapılar ile tanımlanmaya başlanmıştır. Büyük alanlara yayılan sahalar ve sportif alanlar, elektro-mekanik ve altyapısal sistemler, yüksek hacimli kullanıcı sayısı gibi temel ihtiyaçların etrafında devleşen spor yapıları bu sınıfa kolaylıkla dahil olmuştur. Şehirlerin globalleşme yarışına girdiği, yapılı çevrenin kapitalist politikalar tarafından domine edildiği ve ideolojilerin tüketim kültürü etrafında kurulduğu 1980'lerden sonra seyirciler müşterilere, spor yapıları ise büyük birer vitrine dönüşmüştür (Sklair, 2017). İşlevsel ve fiziksel olarak kendine yetebilen dolayısıyla dış dünyayı kolaylıkla yadsıyan gösterişli tasarım objeleri, şehirlerin bu dönemde geçirdiği yersizleşme ve aynılaşma sürecinin mekansal karşılıkları haline gelmiştir (Allegri, 2020). Yüksek teknoloji ürünü malzemelerle kaplanan masif cepheler iç ve dış arasındaki kopuşun maddi arayüzleri olmuştur.

Öte yandan spor yapılarının içe dönük karakterleri ve büyük hacimleri farklı kütlelerle ilişkilenmelerini zorlaştırmıştır. Olimpiyatlar gibi sembolik etkinlikler için üretilmiş çok sayıda mega-ikon, şehirdeki muhtelif alanlara dağılırken, bir arada kalmayı başarabilen benzer programdaki yapı grupları periferideki büyük ölçekli tema parklara evrilmiştir. Her iki durumda da bulunduğu yere kendi kurallarını dikte eden ve dış dünyadan soyutlanan spor yapıları mekansal bir süreklilik kurmayı başaramamıştır (Cea, 2020).

Ortaya çıkan yeni bütün, antropolog Marc Auge'nin yersiz mekanlar tanımı ile paralellik göstermektedir. Dışlayıcı bir işlevsellikle kurulan, anlamdan ve tecrübeden yoksun mekanlar, biçim ve söylemleri ile şehirlerdeki yabancılaşmanın ortağı haline gelmiştir (Auge, 2021).

Bu çalışmada özellikle yakın dönem örneklerinde ikonlaşma eğiliminde olan ve çevresinden soyutlanmayı neredeyse tercih eden bir arketipi, şehir hafızasına ve fiziki çehresine yabancılaşmadan yeniden inşa etmenin yöntemleri, örüntüyü bir yerleşim stratejisi olarak kullanan TBF Basketbol Gelişim Merkezi projesi üzerinden araştırılmaktadır. Bu kapsamda, yaklaşık iki bin yıllık bir hikaye ile başlayan proje sürecinin tarihi ve mimari referansları, tasarım stratejileri ve mekansal çıktıları paylaşılmaktadır. Bir spor yapısının; başta İstanbul Kara Surları, Balıklı Rum Hastanesi ve 19. yüzyıldan bu yana bölgeye hakim olan endüstri yapıları olmak üzere, önemli ortak miras varlıklarının arasına, tipoloji-işlev ve geleneksel-modern ikiliklerinin üstesinden gelerek anonim bir şekilde yerleşebileceğine işaret edilmektedir. Mimarlık ve sorumluluk ilişkisi, fiziki çehreden referans alan yaklaşım ve oluşturulan yapılaşma modeli ile kurulmakta; proje sürecinin doğal bir uzantısı olan bu çalışmanın benzer bağlamdaki tasarım problemlerine teorik ve pratik örnek oluşturması hedeflenmektedir.

2. SURÖNÜNÜN TARİHSEL VE MEKANSAL DÖNÜŞÜMÜ

BGM, Haliç'te Anemas zindanları ile başlayıp Marmara Denizi'nde Yedikule ile sonlanan tarihi savunma hattı üzerinde konumlanmaktadır. Burası aynı zamanda yaklaşık 1500 yıl boyunca şehrin batı sınırındaki bir arka kapıyı teşkil etmiştir. Bu süre zarfında şehirden dışlanan faaliyetler ve mekanlar surların çizdiği sınırın ardında yer almıştır (Erkal, 2020). 19. ve 20. yüzyıllarda yaşanan dönüşümler bölgenin karakterini hızlı bir şekilde değiştirmiş; kontrolsüz büyüme sonucunda sur içi ve sur dışı bölgeler birbirine karışmış, yerleşik dokular çözülmüş ve sınırlar giderek bulanıklaşmıştır.

2. 1. Arka Kapı

Theodosius Surları olarak da bilinen tarihi İstanbul surları günümüze kadar ulaşmış en uzun ömürlü savunma hattıdır. Şehrin çeperlerini belirleyen izler, stratejik ve topografik veriler doğrultusunda oluşturulmuştur. Yapılış biçimi, dayanıklılığı ve estetiği ile surlar, simgesel ve fiziksel varlığını yüzyıllar boyunca sürdürmüştür (Kuban, 2010).Yedikule bölgesinin fiziksel karakterini tayin etmiş, dolaylı olarak buradaki işlevleri de belirlemiş, iç-dış ilişkisi kullanım şekillerine tesir etmiştir. Zindanlar, salgın ve akıl hastaneleri, mezbahalar, tabakhaneler ve dericiler, gündelik hayattan, dolayısıyla şehirden uzak tutulan faaliyetler ve mekanlar dışarıda tutulmuştur (Erkal, 2020). BGM'nin doğu yönündeki komşusu, geçmişi 18. yüzyıla dayanan Balıklı Rum Hastanesi dışlanan bu gruba dahildir.

Balıklı Rum Hastanesi ilk kurulduğu dönemde ayazma yakınında yer almakta ve veba hastalarının tedavisinde kullanılmaktadır. 1753 yılında tek bir ahşap yapı olarak surönünde inşa edilen hastane, 1800'lü yıllarda bugünkü yerine taşınmış, yüzyıl başından itibaren eklemlenerek büyümüş ve kampüsleşmiştir (Yıldırım, 2018). Başından büyük bir deprem ve birden çok yangın geçmesine rağmen, gösterdiği esneklik ve direnç sebebi ile ayakta kalabilen hastane; avlular, meydanlar ve organik bir ulaşım ağı etrafında örgütlenmiştir. Farklı programları kapsayan irili ufaklı yapılar okunaklı bir gridin üzerinde zamanla bir araya gelmiştir.

Resim 1. İstanbul Haritası, Yedikule Bölgesi, Seyyid Lokman, Hünernâme, (Kuban, 2010)

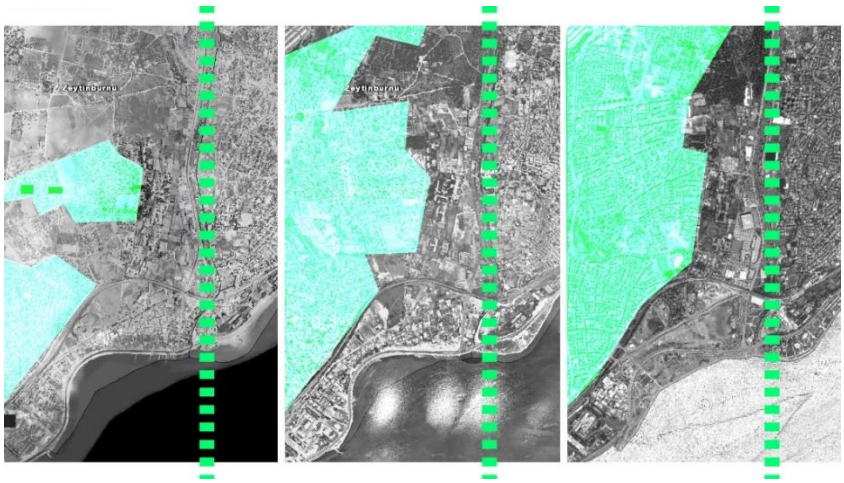
Şekil 1. Kazlıçeşme'nin Havadan Fotoğrafı, 1950'ler (URL 1 & URL 2)

Bölgenin bir diğer yerleşik pratiği olan hayvan yetiştiriciliği ve kesim işleri, yaydıkları nahoş kokular ve kirlilik sebebi ile yüzyıllar boyu surönü bölgede yapılmıştır. Politik sebeplerle dışlansalar da coğrafi oluşumlardan faydalanan üreticiler, güneyde yer alan Marmara Denizi ile sur boyu devam eden bostanlardan istifade etmiştir. Ancak19. yüzyılda şehrin genelinde başlayan sanayileşme hamleleri eşzamanlı olarak Yedikule sürönü bölgesinin de karakterini

değiştirmiş; demiryolunun gelişi ile birlikte iç-dış ilişkisi nispeten çözülmüş, surönündeki tarım ve hayvancılık temelli üretim azalmış, küçük üretim atölyelerinin yerlerini, testere çatılı ve geniş hacimli fabrikalar almaya başlamıştır. (Erkal, 2020). Kıyı yolu ve imar faaliyetleri ile birlikte bölgede yapılaşmanın arttığı 1950-60 yıllarına ait fotoğraflarda, Kazlıçeşme'nin denize yakın kısmında birbirine benzer gri kırma çatıları, sarı boyalı cepheleri ve ritmik dikdörtgen pencereleri ile fabrika yapıları görülmektedir (Tuna, 2019).

Aynı tarihlerde, surlara paralel seyreden 10. Yıl Caddesi'nin, başında ve sonunda ilk testere çatılı fabrikalar yerlerini almıştır. Geçmişte BGM arazi sınırları içinde olduğu görülen ve Şekil 1'de işaretlenen testere çatılı fabrika, bugün aynı yapı izi ve kütlesi ile birlikte projede, A Milli Takımlar binası olarak yer almaktadır.

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra nüfusta yaşanan artış, şehrin batıya doğru genişlemesine ve bölgenin karakterinin hızlı bir şekilde değişmesine sebep olmuştur. 1950'lerde yapımına başlanan ve tarihi yarımadanın suriçi dokusunu bölen Vatan ve Millet Caddeleri gibi geniş araç yolları, hızlı ve plansız imar faaliyetleri, kent nüfusunda, dolayısıyla konut stoğunda bir patlamaya neden olmuştur. Cumhuriyetin ilk yarısına kadar fiziki ve işlevsel bir sınır teşkil eden kara surları, ikinci yarıdan itibaren tarihi bir referans çizgisine dönüşmüştür.

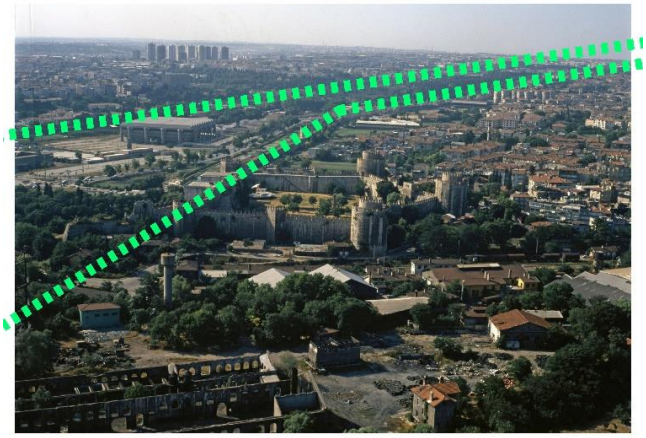
Şekil 2. Zeytinburnu Hava Fotoğrafları: 1966, 1982 ve 2006 seneleri (İstanbul Şehir Haritası URL 3)

2. 2. Arka Bahçe

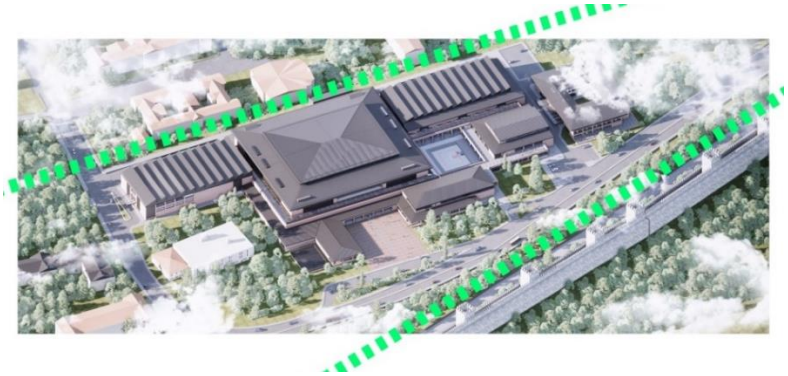
1975 yılında açılan İstanbul Zeytinburnu Spor Salonu Yarışması proje arazisi için, giderek büyüyen konut dokusu ile tarihi kara surları arasında kalan bölge seçilmiştir. Yarışma şartnamesinde, tarihi kara surları ve Balıklı Rum Hastanesi arasında yer alan arsa konumunun önemi vurgulanmış, doğal ve tarihi doku ile bağdaşma şerhi düşülmüştür. Öte yandan, alanının yetersizliği, güçlükle sığdırılan 12.500 kişilik kapasite hedefi ve olgunlaşmamış strüktürel çözümler tartışmalara sebep olmuş; birincilik ödülü alan proje dahil olmak üzere, bir basketbol sahası etrafında örgütlenen tekil yapılar, iri kütleleri ile

bağlamdan kopuk resmedilmiştir (Sönmez, 1975). Ragıp Buluç, Ziya Tanalı ve Ercan Yener tarafından tasarlanan, yapımına 1979 yılında başlanan ve 10 sene sonra tamamlanan Abdi İpekçi Spor Salonu, söz konusu tartışmalar arasında, yakın geçmişte bostan olan sur önü bölgede, testere çatılı fabrikaların ortasına yerleşmiştir.

Salonun hizmet verdiği yaklaşık 30 sene boyunca, kıyı çizgisi dahil olmak üzere etrafını saran doğal ve yapılı çevrenin hızla dönüştüğü, fakat buna rağmen, kuzeyde mezarlıkla başlayan, doğuda Balıklı Rum Hastanesi ve okullarla devam eden, güneyde tren istasyonu ve park ile denize ulaşan kamusal bir yarığın varlığını ısrarla sürdürdüğü; zaman içinde açılan arka kapının arka bahçeye dönüştüğü görülmektedir.

Şekil 3. Tarihi Surlar ve Abdi İpekçi Spor Salonu'nun Havadan Görünümü (Salt Araştırma Arşivi)

Şekil 4. BGM Havadan Görünümü (Teğet Mimarlık)

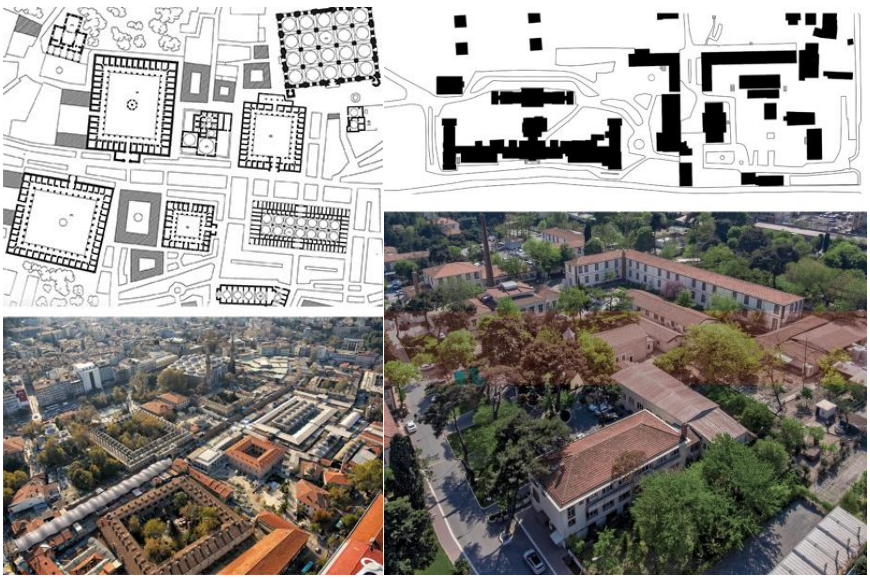
2017 yılında Abdi İpekçi Spor Salonu'nun statik açıdan zayıfladığı ve işletmesel ihtiyaçlara cevap veremediği gerekçeleriyle yıkılmasına karar verilmiştir. Aynı yıl ilk eskizleri yapılmaya başlanan BGM projesi ile bahsi geçen tarihsel referanslar, mekansal pratikler ve izler, kara

surları, arka kapı ve nihayetinde dönüştüğü bahçe bir bütün olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, tasarım problemini kapsamlı bir şekilde ele alan Teğet Mimarlık, yapılan araştırmalar ve ön çalışmala rsonunda işlev ve tipoloji sıkışmışlığının üstesinden gelebilecek, farklı ölçeklerde pek çok yapının ve programın yer aldığı bir örüntü önermiştir.

Uzun bir projelendirme sürecinin ardından inşaatına 2022 yılında başlanan BGM; tarihi, kültürel ve doğal mirasın arasına, şehir hafızasına ve fiziki çehresine yabancılaşmadan yerleşmeye çalışmakta; yapılı çevrenin güçlü karakterinden, malzeme, renk ve dokularından, en önemlisi de yapı tipolojilerinden referans almaktadır. Sıva boya yüzeylerin üzerine oturan testere çatılar, derin saçaklar ve açıklık oranlarıyla işlevsellikten ödün vermeyen, geleneksel ve modern ikiliği arasında tercih yapmayan anonim bir mimari ile içine yerleştiği bağlama sadık kalmayı hedeflemektedir.

3. ÖRÜNTÜ

21. yüzyılın ikinci yarısından bu yana özellikle spor yapıları üzerinden gerçekleşen ikon mimar – ikon bina eşleşmesi, BGM proje sürecinde ters yüz edilmiştir. Yakın çevrenin tarihsel ve fiziksel izlerini süren çalışmada, yer ve aidiyet hissi, kendinden menkul gözüken programın önüne koyulmuştur. İkonlaşmanın ve ayrıksılaşmanın yerine tercih edilen anonimlik, tarih ve mekan ile kurulan bir diyalog üzerinde geliştirilmiştir. Yapıyı metalaştırmayan ve onu şehrin ayrılmaz bir parçası olarak gören bu mimari üretim şekli, toplumsal hafıza karşısında duyulan sorumluluğun doğal bir uzantısı olarak kabul edilmektedir.

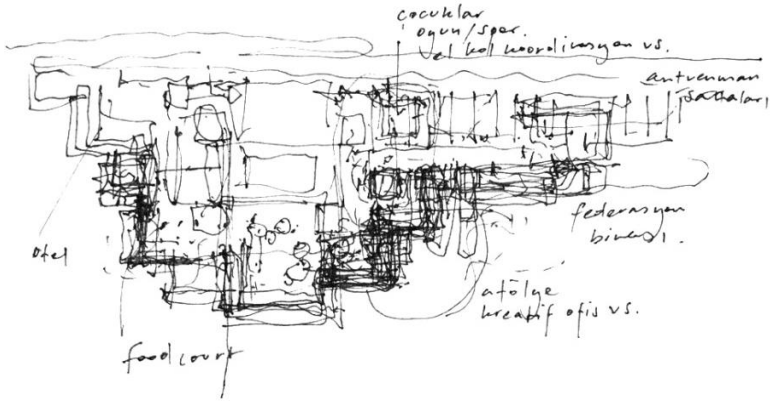

Şekil 5. Bursa Çarşısı ve Balıklı Rum Hastanesi (Kuban, 2010& Teğet Mimarlık & URL 4 & URL 5)

3. 1. Kent Morfolojisi ve Anonimlik

Rasyonel bir geometrik düzende planlı olarak büyüyen Avrupa şehirlerden farklı olarak, sayısız tarihi ve kültürel katmanın üst üste bindiği İstanbul'un kent morfolojisi organik ve anonim bir bütünlük üzerinden okunmaktadır. Öyle ki bu anonimlik kent dokusuna hakim olacak bir yapıyı imkansız kılmakta; büyük yapılar inşa edilir edilmez, etrafları olanca hızıyla sarılmaktadır (Kuban, 2016). Doğan Kuban'ın, yapılarıyla olduğundan daha fazla sokaklarıyla tanımladığı bu Osmanlı kentinin izleri, İstanbul ve Bursa'nın tarihi merkezlerindeki örüntülerde görülmektedir.

Bugünkü yapı izini yıllar içinde alan, pek çok dönemin bir arada okunduğu, avlu ve sokaklar etrafında organik bir şekilde örgütlenen, BGM'nin batı yönündeki komşusu Balıklı Rum Hastanesi benzer bir anonim dile sahiptir.

Şekil 6. BGM Örüntü Eskizi (Teğet Mimarlık)

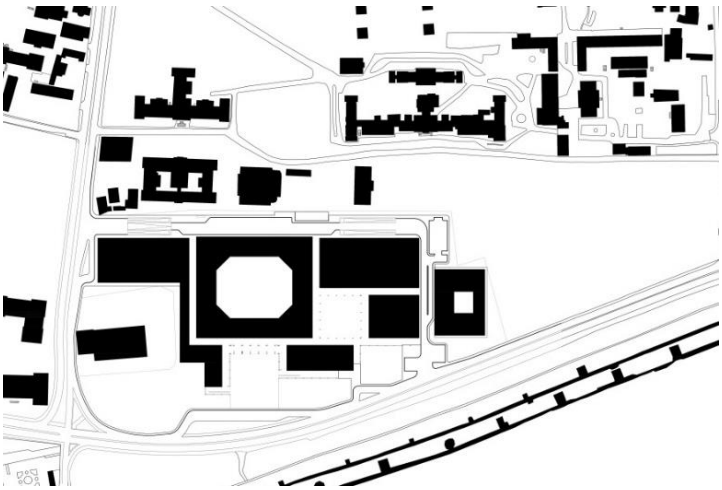
BGM'nin en önemli ilham kaynaklarından biri, irili ufaklı yapılar arasında kıvrılan bu sokak örüntüleri ile onlara takılan avlu ve meydan dizileridir. Tıpkı bu yapı gruplarının odağında cami, han ya da hastane gibi ana bir mekanın olması gibi, BGM yerleşiminin odağında da ana salon yer almaktadır. Bu odak etrafındaki mekanlar, üstlendikleri çeşitli işlevlerle kıvrılan bir iç sokak üzerine dizilmektedir. Sıkı plan örüntüsü, zamanla keşfedilen, kendisini yavaşça açan bir yerleşim doğurmaktadır. Kütleler arasında kıvrılan sokak, zemin ve birinci kat kotunda bir spor yapısına, yüksek tavanlı bir yeme içme alanına, konser verilen bir avluya uğramakta; spor, kültür, ticaret programları kompleksin belirgin örüntüsü içinde dinamik ama dengeli bir şekilde dağılmaktadır. Bu yerleşim stratejisi ile kentsel dokunun devamlılığı sağlanırken, doğal olarak şehrin anonim bir parçası haline gelen proje, çevresine yabancılaşmadan, ona sahip çıkmayı başarmaktadır.

Resim 2. BGM Avlu ve İç Sokak (Teğet Mimarlık)

3. 2. Yer ve Aidiyet Hissi

Bir yerin varlığından söz edilebilmesi için farklı ölçeklerdeki kent dokularının bir birikimler dizisi olarak ve katmanlı bir bütünlük içinde ele alınması gerekmektedir (Conzen, 1966). Aynı zamanda, toplumsal hafızayı oluşturan mekansal ve fiziksel bileşenlerin sürekliliği yer ve aidiyet hissini artırmaktadır (Williamson, 2013). Bu yaklaşım doğrultusunda, BGM arazi sınırlarının, dolayısıyla tek bir zamanın içine sıkışıp kalmayı reddederek, yerleştiği bağlamda büyüyüp kök salmayı amaçlamıştır. Balıklı Rum Hastanesi'nin oluşturduğu doğu–batı gridine tutunan farklı işlevdeki kütleler ile zaman zaman açıldıkları meydanlar, yeşil alanlar ve avlular, proje alanını saran anlatının sürekliliğini sağlamaktadır.

Şekil 7. BGM ve Yakın Çevre Vaziyet Planı (Teğet Mimarlık)

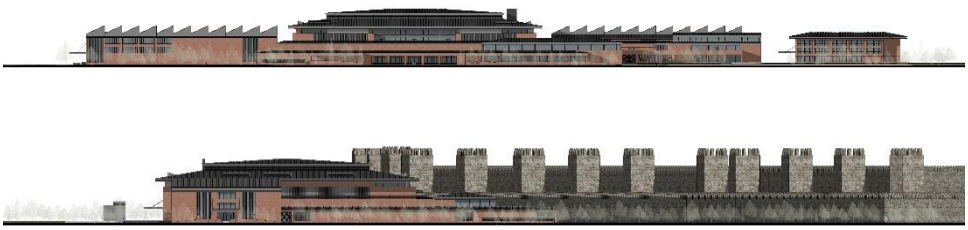
4. KABUK

4. 1. Yekpare Bir Yüzey

Yapının şehir ile temas ettiği bir diğer arayüz onun kütlesi ve etrafını saran kabuktur (Rossi, 1982). Mekansal kurgunun formal ya da informal gelişimi ile şekillenen, oturduğu bağlamın dinamiklerinden ve referanslarından beslenen kabuk, üç boyutlu bir örüntü üretme potansiyeline sahiptir. Topkapı Sarayı'nın birbirine eklemlenen parçalı yapısında söz konusu hacimsel bütünlük okunabilmektedir. Sarayı meydana getiren farklı yüksekliklerdeki taş duvarlar ile üzerlerinde yükselen çatılar, kubbeler ve bacalar birbirine karışırken, birlikte tek bir bütün teşkil etmektedirler. Bu sayede, tarihi yarımadanın ucunda bir tepe gibi hafifçe yükselen saray, topografyanın doğal bir uzantısı gibi görünmektedir.

BGM ise, hemen karşısında, ağır kütlesi ve mutlak geometrisiyle Marmara Denizi'ne doğru seyreden tarihi surlara mütevazı bir şekilde eşlik etmektedir. Aralarına aldıkları sokaklar, meydanlar ve yeşil alanlar ile ileri geri oynayan kütleler ve bunların üzerlerini örten, alçaklı yüksekli çatılar uzun cadde silüetinin ağırlığını kırmaktadır. Bu esnada araziye yayılan ve parçalanan yapı, sıvalı yekpare bir yüzey ile bir arada tutulmaktadır. Hedeflenen aşinalık meydana gelen anonim dil üzerinden gerçekleştirilmektedir.

Dolayısıyla, 30.000 metrekare zemine oturan ve yedi ayrı kütleden oluşan bu büyük kompleks yerleştiği fiziki çehreye aykırı durmadan, onun bir parçası olmayı başarabilmektedir.

Şekil 8. BGM Doğu ve Güney Silüetleri (Teğet Mimarlık)

4. 2. Üç Boyutlu Örüntü

Sinan'ın işlevi ön planda tutan mimarisi, sade ve okunaklı bir geometriye sahiptir. Bunun bir örneği olan Süleymaniye Camisi'nin piramidal kompozisyonu, bütüncül bir mekan üzerinde yükselen büyük bir kubbe ile onu destekleyen strüktürel altyapıdan meydana gelmektedir (Kuban, 2016). İşlevsellik ve estetiği bir araya getiren irili ufaklı kubbelerin bu dinamizmi, ağır yapıyı yavaşça yere indirerek insan ölçeğine getirmektedir. Öte yandan tamamen farklı bir zamanda ve coğrafyada, binayı yere yaklaştırmanın yollarını araştıran Wright, zemine paralel uzanan yatay yüzeyler ile bir dizi deneyler yapmıştır (FLW, 2005). Prairie House serisindeki yapılar, zarif ancak güçlü bir şekilde yere tutunurken çevrelerini saran peyzajın arasında kaybolmaktadır.

Resim 3. Frederick C. Robie House & Süleymaniye Camisi (URL 6 & Cansever, 2005)

Wright'ın yatay çizgiler üzerinde yavaşça yükselen geniş saçakları ya da Sinan'ın modüler bir şemaya oturan irili ufaklı kubbeleri gibi BGM'nin kademeli bir şekilde dökülen çatıları hem dış cepheye zengin ve sakin bir hareket kazandırmakta hem de yerle kurduğu ilişkiyi güçlendirmektedir.

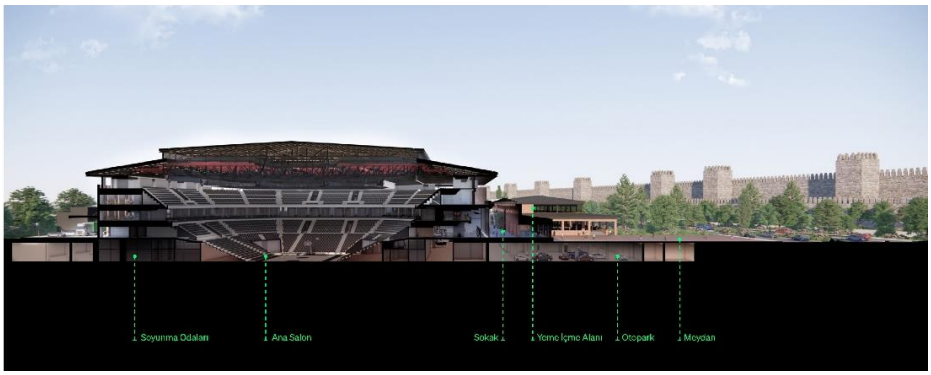
Kütlelerin içlerine saklanan salon ve atrium gibi yüksek tavanlı hacimler, çeperlerini saran portiko dizileri veya daha alçak çatı grupları vasıtasıyla ölçeklendirilmektedir. 10.000 kişilik dev salonun ağırlığı bu üç boyutlu ilişkiler ağı içinde erimektedir. Korunaklı iç sokak ve ikinci bir zemin katmanı olan portiko üst kotu kademelenen kütleler arasında biçimsel ve işlevsel bir geçiş yaratırken, hem iç hem de dış cepheler dengeli bir ifade kazanmaktadır.

Şekil 9. BGM Giriş Meydanı (Teğet Mimarlık)

Öte yandan, günümüzde giderek karmaşıklaşan doğaları ve irileşen hacimleri ile spor yapıları büyük ölçekli teknik nesneler olarak kabul edilmektedir (Faroldi, 2020). Geniş açıklık geçen dev strüktürleri, binlerce kişinin konforunu sağlayacak elektro-mekanik sistemleri, küçük bir köyün ihtiyacını karşılayacak altyapı çözümleri hem modern ihtiyaçların hem de teknolojik olanakların ışığında, bugün multidisipliner yeni bir tasarım problemi doğurmuştur. Surların karşısında mütevazı şekilde seyretme iddasındaki BGM projesinde, söz konusu problemin çözümü üç boyutlu örüntü içinde aranmıştır. Dev strüktürler, teknik ekipmanlar ve sistemler için gerekli hacimler, surların karşısında kademeli olarak yükselen çatılar

dizisinin içine sığdırılmış; gün ışığı, taze hava ve temiz enerji kompleksin gündelik hayatına dahil edilmiştir.

Şekil 10. BGM Ana Salon ve Meydan Kesiti (Teğet Mimarlık)

5. İŞLEV-TİPOLOJİ İKİLİĞİ

5. 1. Spor Yapılarının Şehirdeki Yeri

1990'lı yıllara kadar tek bir işlevin etrafında inşa edilen spor yapıları, 2000'lerden sonra sosyal bir aktivatör olma trendine girmiştir. Özellikle sağlık, rekreasyon, turizm ve spor programları üzerinden bağlayıcı bir rol oynama ve dış dünya ile iletişim kurma hali, bina tasarımlarında yeni parametler ve beklentileri beraberinde getirmiştir (Faroldi, 2020). Öte yandan içe dönük tekil binaların, şehir ve toplum arasındaki ilişkiyi güçlendirmekte yetersiz kalacağı, dolayısıyla basketbol arenası gibi kendinden menkul spor yapılarının ancak bir ilişkiler ağının parçası olarak ele alındığında başarılı sayılabileceği belirtilmiştir (Hinch & Higham, 2004). İncelenen örnekler doğrultusunda, söz konusu tespitin, teknik gereklilik ve ihtiyaçlar kadar, mekansal ve kültürel hassasiyetler dikkate alındığı ölçüde geçerli olduğu görülmüştür. Aksi takdirde Arefi'nin ve Relph'in altını çizdiği gibi, yer ve aidiyet hissinin tepetaklak geldiği, anlamın ve ilişki zemininin kaybolduğu, şehirdeki büyük lokmaları işgal eden disney-leşmiş tematik mekanların türemesi muhtemel bulunmaktadır (Arefi, 1999 & Relph, 1976).

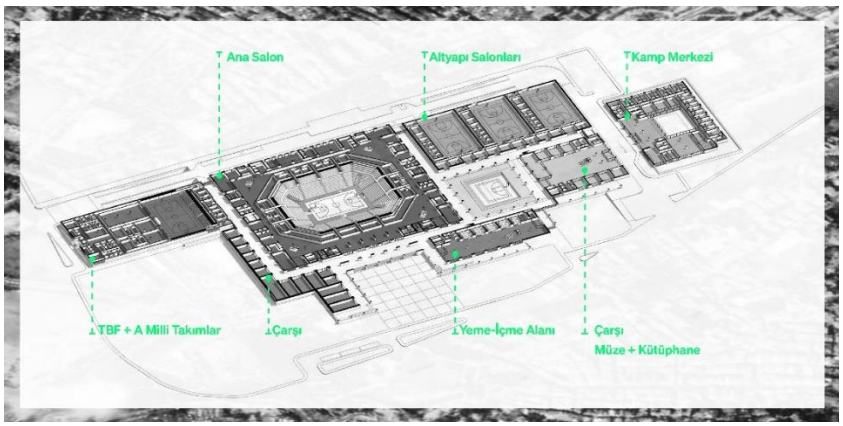

Resim 4. Bursa Timsah Arena & Puskás Aréna (URL 7 & URL 8)

5. 2. BGM'nin Şehir/Şehirli ile Kurduğu İlişki

Üstlendikleri programların teknik ve işlevsel ihtiyaçlarının ağırlığı altında, kentsel ve kültürel bağlama yabancılaşan, yersizleşen spor yapılarının aksine, BGM projesinde tipoloji üstü, dolayısıyla işlevler ve stiller üstü bir yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşım, Rossi'nin Architecture of the City kitabında sıkça örnek verdiği Padua kentindeki Palazzo Della Ragione yapısında da görülmektedir. Tek bir işlev ve döneme sıkışmayan yapılar, bir dizi deneyim ve hafızadan meydana gelen şehrinkalıcı bir parçası olabilmekte, içinde yaşayanlarla birlikte canlığını sürdürebilmektedir (Rossi, 1982). Aralarında neredeyse 80 yıl olan, aynı izin üzerinde yükselen biri fabrika diğeri ise basketbol salonu olan iki testere çatılı yapının arasında kurulan ilişki bu sürekliliği destekler niteliktedir. BGM'nin bugün üstlendiği işlevlerin ötesinde, gelecekte dolaylı olarak karşı karşıya kalacağı deneyimlere de hazırlıklı olması amaçlanmaktadır.

Öte yandan, Teğet Mimarlık'ın geliştirdiği kapsamlı program ile oluşan mekansal örüntü arasında birbirini besleyen bir ilişki bulunmaktadır. Gündelik hayat deneyimini ve yapının şehirle kurduğu bağı güçlendirecek şekilde; sportif programlar, ticari ve kültürel programlar ile dengelenmektedir. Bu anlamda, burası yalnız bir spor yapısı olmakla kalmayıp, sonsuz sayıda senaryosu ve her yaşa uygun alternatifleri ile bir yerleşkeye, bir basketbol köyüne dönüşmektedir. Şehir hafızasına işlenmiş fiziksel çehrenin sürekliliğinin sağlandığı, dolayısıyla ziyaretçilerin aşinalık ve aidiyet hissi duyduğu bu mekanlardaki kullanım rutinleri sıklaştıkça, spor ve gündelik hayat birbiri içine sızma imkanı bulmaktadır.

Şekil 11. BGM Program Yerleşimi (Teğet Mimarlık)

Basketbolun sahadan sokağa ve meydanlara doğru genişlediği kapsamlı bir program ve mekan kurgusu içinde oyuncular, amatör sporcular, teknik ve idari personel konaklama imkanı bulmakta; sportif çalışmalarını sürdürebilmektedir. Yurt içinden ve dışından profesyoneller burada yıl boyu devam edecek seminerlere, konferanslara, toplantı ve atölye çalışmalarına katılabilmekte; çocuğunu maça getiren bir aile tüm gününü, altyapı turnuvalarına katılan bir genç bütün bir haftasını burada geçirebilmektedir. BGM, söz konusu programları, ikonize edilmemiş bir mekanlar bütünü içine toplamaktadır. Şehrin tarihi ve kültürel birikimininin sürekliliği üzerinden, etraflıca düşünülmüş mekansal çözümler

ile her yaştan ve çevreden kullanıcının spora dair farkındalığının ve katılımının artacağı yeni bir zemin oluşturmaktadır.

Şekil 12. BGM Çarşı & A Milli Takımlar Antrenman Salonu (Teğet Mimarlık)

6. SONUÇ

Bu çalışmada bir spor yapısının şehir hafızasına ve fiziki çehresine yabancılaşmadan nasıl yerleşebileceğinin cevapları aranmaktadır. Spor yapıları üzerine yapılan akademik okumalar ve incelenen güncel örneklerde karşılaşılan indirgemeci ve kayıtsız yaklaşım, araştırma sorusunun geçerliliğini doğrulamıştır. İşlev ve tipoloji ikiliği içine sıkışan yapıların şehrin kalıcı bir parçası olamama; biçimsel kaygılarla ve son model malzemelerle yapılan mimari üretimlerin ise hızla ilerleyen teknolojik gelişmeler altında ezilme ve eskime tehlikesi bulunmaktadır. Bu kapsamda, teknik ve işlevsel ihtiyaçların gölgesinde artan yabancılaşma ve yersizleşme eğilimlerinin üstesinden gelebilecek; şehre ve şehirliye olan sorumluluğunun farkında mimari bir model araştırılmaktadır. Söz konusu problemin, fiziki çehrenin kendisinden türeyen mekansal bir örüntü ile çözülebileceği önerilmekte; bu öneri, Teğet Mimarlık tarafından tasarlanan, inşaatı 2022 yılında başlayan ve halen devam eden BGM projesi üzerinden örneklenmektedir.

Çalışmada, tipolojiler üstü bir yaklaşım benimseyen, içine yerleştiği bağlamdan; mekanlardan, pratiklerden, tarihsellikten beslenen ve anonim bir dil geliştiren BGM'nin referansları, tasarım stratejileri ve mekansal çıktıları paylaşılmaktadır. BGM projesi bir spor kompleksi olmakla beraber, belki de daha önemli olarak, şehrin hem geçmiş hem de güncel karakterinin ayrılmaz bir parçası olan tarihi, kültürel ve doğal varlıkların arasına yerleşen bir yapılar bütünü olarak ele alınmaktadır. İkonlaşma ya da monotonlaşma aralığından sıyrılmayı başarmış anonim bir mimarinin uygulanabilirliği işaret edilmektedir. Çalışmanın, gelecekte karşılaşılacak benzer tasarım problemlerinin cevapları için zemin hazırlaması; yalnız spor yapıları değil tüm tipolojiler için teorik ve pratik bir örnek oluşturması hedeflenmektedir.

KAYNAKLAR

Allegri, D., 2020, "Contemporary Project and Technological Innovation. Architecture, engineering, design", E. Faroldi (Ed.), *Sport Architecture. Design Construction Management of Sport Infrastructure*, 25–37, LetteraVentidue Edizioni, Siracusa

Arefi, M., 1999, Non-place and Placelessness as Narratives of Loss: Rethinking the Notion of Place, Journal of Urban Design, 4(2), 179–193

Augé, M., 2021, Yer-Değiller. Bir Üst-Modernite Antropolojisine Giriş, Ö.K. Buhari (Çev.) İnsan Yayınlarıı, İstanbul

Cea, D., 2020, "The Total Stadium. Architecture between urban landscape, hybridisation and utopia", E. Faroldi (Ed.), *Sport Architecture. Design Construction Management of Sport Infrastructure*, 95–103, LetteraVentidue Edizioni, Siracusa

Conzen, M. R. G., 1966, "Historical Townscapes in Britain: A Problem in Applied Geography", *Northern Geographical Essays in Honour of G.H.J. Daysh* , J. W. House (Ed.), 56-78, Oriel Press, Newcastle

Erkal, N., 2020, "Şehrin Boğazı: Yedikule Salhaneleri ve Surönünün Ekolojisi", A. Bartu Candan, C. Kafadar, S. Kafadar, Ç. Kafesçioğlu (Eds.), *Şehrin Doğası: Tarihsel ve Güncel Tartışmalar Işığında İstanbul'da Toprak, Yeşil* (basım aşamasında)

Faroldi, E., 2020, "Sport Architecture. Design Construction Management", E. Faroldi (Ed.), *Sport Architecture. Design Construction Management of Sport Infrastructure*, 9–17, LetteraVentidue Edizioni, Siracusa

Faroldi, E., 2020, "Sport Infrastructure. Origin, evolution, transformation", E. Faroldi (Ed.), *Sport Architecture. Design Construction Management of Sport Infrastructure*, 117–130, LetteraVentidue Edizioni, Siracusa

Hinch, T., & Higham, J., 2004, Sport Tourism Development, Channel View Publications, Buffalo

Kuban, D. 2010, İstanbul – Bir Kent Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Kuban, D., 2016, Osmanlı Mimarisi, YEM Yayın, İstanbul

Lynch, K., 2011, Kent İmgesi, İ. Başaran (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Relph, E., 1976, Place and Placelessness, Pion Limited, Lonra

Rossi, A., 1982, Architecture of the City, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England

Sklair, L., 2017, The Icon Project: Architecture, Cities and Capitalist Globalization, Oxford University, New York

Sönmez, A., 1975, Spor Salonu Yarışması Üzerine, Mimarlık Dergisi, 6, 27-28

Tuna, I., 2019, 1950-1960 Yılları Arasında İstanbul'da Kentleşme ve İmar Faaliyetlerine Genel Bakış, MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (20), 393-409

Williamson, G., 2013, Reading the Urban Form:An Urban Morphological Evaluation of Downtown Sports Facilities in London and Hamilton, Ontario (Yüksek Lisans Tezi). University of Waterloo/ Master of Arts in Planning, Ontario

Wright, F.L., 2005, An Autobiography, Pomegranate Communications, Warwick

Yıldırım, N., 2018, Balıklı Rum Hastanesi, Zeytinburnu Kültür Vadisi C.2, 664-682

URL 1:https://pbs.twimg.com/media/EqQZEYUW8AA-e36?format=jpg&name=large (Erişim Tarihi 26.03.2023)

URL 2:http://www.eskiistanbul.net/4761/yedikule-ve-cevresi-havadan-gorunumu-1949 (Erişim Tarihi 26.03.2023)

URL 3:https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/ (Erişim tarihi 13.12.2022)

URL 4:https://www.dergibursa.com.tr/bursa-carsilari/ (Erişim Tarihi 26.03.2023)

URL 5:https://beyondthewalls.ist/place/balikli-rum-vakfi-hastanesi (Erişim Tarihi 26.03.2023)

URL 6:https://divisare.com/projects/397206-frank-lloyd-wright-davide-adamo-robie-house#lg=1&slide=2 (Erişim tarihi 14.12.2022)

URL 7:https://www.haberturk.com/bursa-stadyumu-nda-akillara-durgunluk-veren-hirsizlik-2507747-spor (Erişim Tarihi 26.03.2023)

URL 8:https://www.metalocus.es/en/news/a-concrete-building-a-metal-envelope-puskas-arena-stadium-kozti (Erişim Tarihi 26.03.2023)

EXAMINING THE TRASFORMATION OF THE HISTORICAL LAYER OF AĞAÇPAZARI AVENUE IN EDIRNE

EDİRNE'DE AĞAÇPAZARI CADDESİ'NİN TARİHİ KATMANININ TRASFORMASYONUNUN İNCELENMESİ

Saygın Alkan[1]

[1] Trakya University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Edirne
sayginalkan@trakya.edu.tr

ABSTRACT

Edirne is a historical city that has hosted different civilizations and has many historical layers. For this reason, there are historical researches on many regions of Edirne. But there are still regions where the historical layers of Edirne have not been studied. In this article, an unexplored historical region is examined with written and recently discovered visual sources.

According to the visual sources obtained, the history of the Ağaç Pazarı Street in the Çavuş Bey neighborhood of Edirne dates back to the fourteenth century. Due to the obtained historical maps, the city morphology, architectural structure, architectural material and structure of the region can be examined.

Unfortunately, when comparing the urban and architectural texture of the region in the nineteenth century and today radical differences were found. It has been discovered that the historical texture and cultural-historical heritage have been greatly deteriorated.

In this article, the preservation of the historical heritage in the field of study is examined from the upper scale to the lower scale. Beside the protected and transformed urban axes, the cultural architectural heritage was examined in three stages and twenty separate points were identified.

It has been discovered that cultural heritage in the study area is greatly deteriorated and conservation of remaining cultural heritage becomes one of the primary responsibilities.

Keywords: Ağaç Pazarı Avenue, Cultural and Historical Heritage, Urban Conservation, Architectural Conversation, Historical Layers

ÖZET

Edirne, farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış ve birçok tarihi katmana sahip olan tarihi bir şehirdir. Bu nedenle Edirne'nin birçok bölgesi üzerinde tarihi araştırmalar yapılmıştır. Ancak halen Edirne'nin tarihi katmanları incelenmemiş bölgeleri bulunmaktadır. Bu bildiride yazılı ve son zamanlarda keşfedilen görsel kaynaklarla henüz incelenmemiş tarihi bir bölge ele alınmıştır. Elde edilen görsel kanyaklara göre Edirne'nin Çavuş Bey mahallesinde bulunan Ağaç Pazarı Sokağı'nın tarihi on dördüncü yüzyıla kadar uzanmaktadır. Elde edilen tarihi haritalar sayesinde bölgenin kent morfolojisi, mimari yapısı, mimari malzeme ve strüktürleri incelenebilmektedir.

Ne yazık ki, bölgenin on dokuzuncu yüzyıldaki kentsel ve mimari dokusuyla günümüz arasında karşılaştırma yapıldığında köklü farklılıklar ortaya çıkmıştır. Tarihi dokunun ve kültürel mirasın büyük ölçüde bozulduğu keşfedilmiştir. Bu bildiride çalışma alanındaki tarihi mirasın üst ölçekten alt ölçeğe kadar korunması incelenmektedir. Korunan ve dönüştürülen kentsel aksların yanı sıra kültürel mimari miras üç aşamada incelenmiş ve yirmi ayrı nokta belirlenmiştir. Çalışma alanındaki kültürel mirasın büyük ölçüde bozulduğu ve kalan kültürel mirasın korunmasının birincil sorumluluklardan biri haline geldiği keşfedilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ağaç Pazarı Caddesi, Kültürel ve Tarihi Miras, Kentsel Koruma, Mimari Söyleşi, Tarihi Katmanlar

DETERMINATION of the LOCATION and HISTORY of the AĞAÇ PAZARI STREET

Ağaç Pazarı Street is located within the boundaries of the Çavuş Bey neighbourhood today. It is located as the northern neighbouring region of the Historical Kaleiçi District, the oldest residential area of Edirne dating back to the Roman Empire. It forms a part of the ancient Edirne settlement. In order to understand the importance of the Ağaç Pazarı street and its historical value, it is necessary to consider it from the development process of the Kaleiçi region and in the context of its relationship with the Kaleiçi region.

Edirne, Kaleiçi Region, became under the rule of the Roman Empire of the Thrace Region in A.C. 46. Then it was established by the decision of the Roman Emperor Hadrian's to build a Castrum; the military city, in A.C. 127 (Mansel, 1993). During this period, the four sides of the Kaleiçi region were surrounded by military walls. There are four corner towers, twelve total towers and nine gates. The city had a Roman Empire military city planning scheme. (Osman, 2013). The strategic location is an important region in terms of being on the military highway 'Via Militaria' that connects Istanbul to Belgrade and Central Europe.

Until the beginning of the fourteenth century, the settlement in Edirne was still limited with Kaleiçi Region. In the second century, an area of 50 hectares was zoned in Castrum, while by the fourteenth century, an area of 100 hectares was zoned and the inner of the castrum were filled in with settlements (Eyice, 1993). One of the reasons the city has not grown much that; The city passed to the Byzantine Empire after the Roman Empire. The city has witnessed the stagnation and decline period of the Byzantine Empire. The settlement texture in the Çavuş Bey neighbourhood, which is study field, is still not formed in the fourteenth century.

With the conquest of Edirne by Murat I in 1361, city became under the rule of the Ottoman Empire. The city witnessed the rise of the Ottoman Empire and rapid settlement activities have occurred in the city. For the first time in this period, settlement areas were formed outside the military walls in Kaleiçi Region. (Peremeci, 1939).

Since the 15th century, Edirne has become a city with large areas such as the ''Eski İmaret'', the ''Orta İmaret'', the ''Yeni Imaret'', the ''Beylerbeyi İmareti'', the ''Mezitbey İmareti'', the ''Darüssiye Imareti'' and the ''Muradiye Imareti''. The first settlements were established by the river. The Old Imaret (Yıldırım) was established at the end of the fourteenth century, the Orta Imaret (Gazi Mihal) was established in the first half of the fifteenth century, and the

Yeni Imaret (II. Beyazid Imaret) was established at the end of the fifteenth century. The city has begun to expand and take its present form in this century (Kazancıgil, 1995).

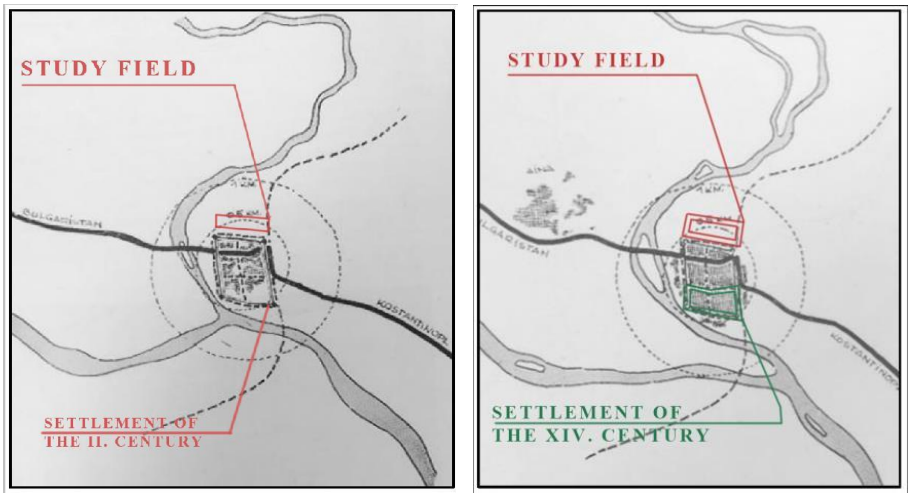

Figure 1. 50 Hectare Settlement in II. Century and 100 Hectare Settlement in VIX. Century in Kaleiçi Region and it's context with Study of field. (Özdeş, G., 1951)

When the fifteenth century map is examined, it is seen that the zoning area in Edirne has increased to 250 hectares, and residential areas have started to be seen in the north, east and south-east of the castle for the first time on this map. The study field: Çavuş Bey Mahallesi and Ağaç Pazarı Street has started to form in the expansion area.

When the seventeenth century map is examined, a radical development is observed in Edirne. The zoning area has increased to 850 hectares. On this map, the study area remained completely within the boundaries of the settlement. It is proved that there is a historical value of the field of study. The study area also belongs to Saraçhane district, which is one of the ancient districts of Edirne in the eighteenth century. It is known that Saraçhane district started to be established around Saraçhane Bridge that connecting the city to the old palace (Saray-ı Cedid) in the fifteenth century (Kazancıgil, 1995).

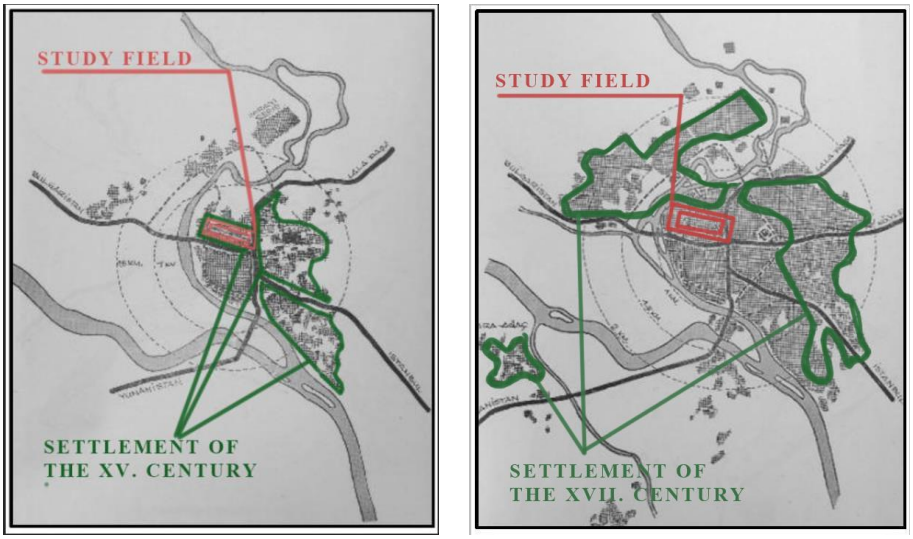

Figure 2. Settlement in Edirne in the fourteenth and fifteenth Centuries and It's Context with the Field of Study (Özdeş, G., 1951)

TRANSFORMATION of the HISTORICAL TEXTURE

After discovering the formation and development of the region in history, the transformation was studied on two different scales: urban scale and architectural scale. While the changes of transportation axes on the urban scale were taken into consideration, the changes of building styles, materials and structure were compared in the architectural scale.

The Transformation of the Historical Transportation Axis

By the nineteenth century, consistent map drawings were made for Edirne Province for the first time. Maps with the chronological order are 1854 Osmont Plan, 1903 Baadeker Map, 1903 Raymond Plan, 1905 Dilaver Bey Planı (Project) 1918 Edirne Map, Rıfat Osman Map (after 1918) and the Pervititch map whose date is not known for sure. Based on the Pervititch maps of Istanbul, it is estimated that it was made between 1875 and 1945.

These maps are divided into two in terms of display style. In the Osmont, Baadeker, Dilaver Bey and 1918 Maps; transportation axes, zoning structure and important structures are shown. Because of the 1903 Raymond Plan and Pervititch Maps are fire insurance map, there are building structure and building materials are shown beside the transportation axes. In addition, there are green zones and cemetery areas are shown in these maps. These factors make these maps more detailed.

When the Pervititch map examined there is Devecihan on the North side, Londra Asfaltı Avenue on the South side and starting and ending points of the Ağaç Pazarı Street located

on the east side. Especially in Istanbul Pervititch map Street names change frequently by year but in the Edirne Pervititch map Street and buildings name remained same with today. This situation constitutes an advantage in terms of determining the transportation axis.

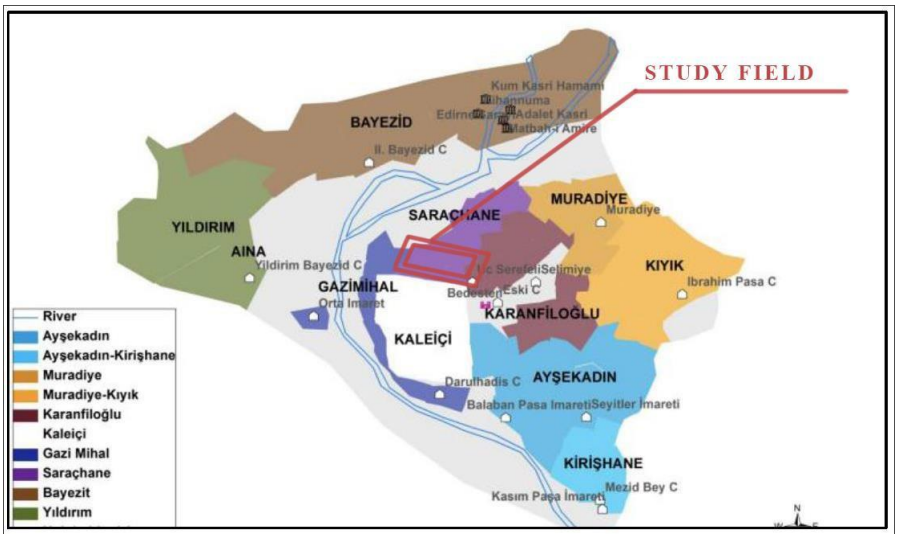

Figure 3**.** Edirne Districts in the eighteenth Century and Saraçhane District That Contains Ağaç Pazarı Avenue in its boundaries (Uğur, Y. 2014)

When the present satellite images are overlapped with the Edirne Pervititch Map, Ağaç Pazarı Street, Mumcular Street, area that have parcel number 79-101-102 decoupled within two axis, Hükümet Street, Devecihan is successfully intersects. But Edirne Vocational-Technical Anatolian High school and Tütünsüz Baba Tomb cannot be intersected truly. Area that has parcel number 96's boundaries are pushed back with today.

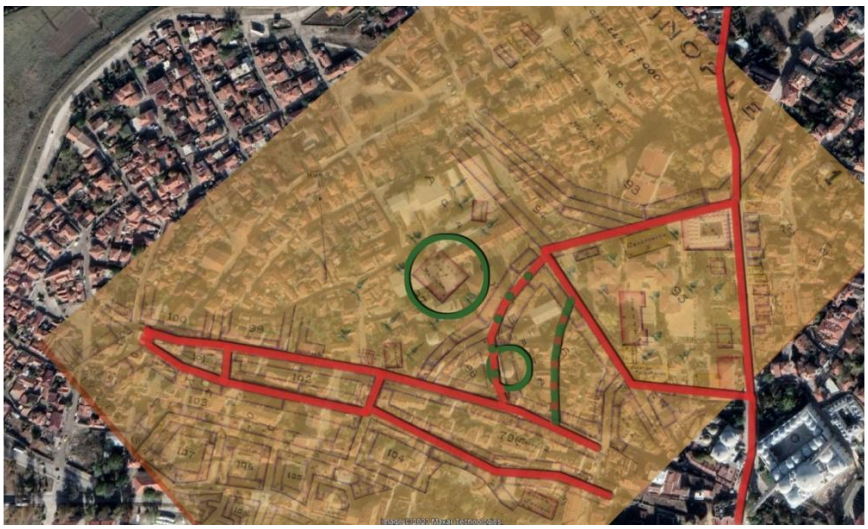

Figure 4. Transparent Overlap of the Pervititch Map with a Modern Satellite Image, Region That Contains Ağaç Pazarı Avenue (Red Lines: Intersecting Zones Green Lines: Moved Zone with Same Form

Figure 5.Transparent Overlap of the Pervititch Map with a Modern Satellite Image, Similar and Different Axis of The Ağaç Pazarı Avenue (Red Lines: Intersecting Zones, Green Lines; Un-intersecting Zones and Intersecting Parcel No 79,101 and 102

Conserved Historic Texture in Ağaç Pazarı Avenue

The protected historical texture was photographed with a technical excursion on the study area. The protected historical texture is categorized into three separate classes.

The first class; On the Pervititch Map, the settlement texture is determined as mud brick containing assets with preserved structural integrity. Four different points have been identified.

The second class; It is determined as historical buildings made with original construction materials other than mud brick and historical buildings that have preserved the integrity of the structure. Eight different structures have been identified.

The Third Class; Historical buildings remainings that cannot save its integrity and built without mud brick material but still has authentic material. Seven different structural elements have been identified.

In total, 20 historical buildings and elements belonging to three classes have been identified. On the Google Earth map, the buildings identified in the first class are indicated in red, the structures identified in second class are indicated in purple, and the building elements identified in third class are indicated in purple.

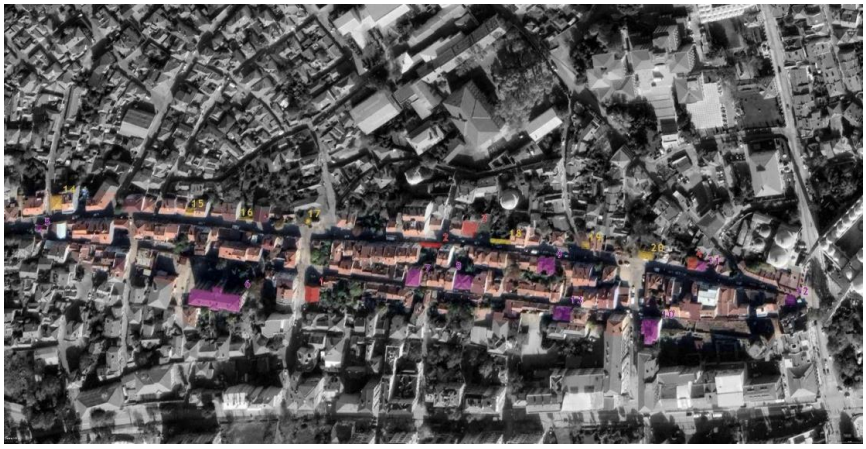

Image 1. Twenty Buildings and It's Elements That Containing Historical Values on the Ağaç Pazarı Avenue and Mumcular Street

Image 2. West Side of Ağaç Pazarı and Mumcular Street and Historical Points on Closer View

Image 3: Central Side of Ağaç Pazarı and Mumcular Street and Historical Points on Closer View

Image 4. East Side of Ağaç Pazarı and Mumcular Street and Historical Points on Closer View

Twenty points of historical value located on the Ağaç Pazarı and Mumcular Street have been identified. It was photographed on site, divided into three classes. Twenty spots are;

Spot 1: It is located at the point Ağaç Pazarı and Mumcular Street. Built with the wooden frame system upon semi-basement masonry. Adobe was used as the filling material and building has historical value.

Image 5: Spot 1, located at the Junction of Ağaç Pazarı and Mumcular Street

Spot 2: It is located on the Ağaç Pazarı Avenue. The upper floor has been demolished. The walls of the semi- basement and the other ruins of the building remained. The windows are filled with unqualified stones. Mudbrick used as filling material.

Image 6: Spot 2, located on Ağaç Pazarı Avenue

Spot 3: It is located on Ağaç Pazarı Avenue. The ground floor was established with a masonry system with threshing bricks. The attic is made with a gable roof. Mudbrick and threshed brick were used as mixed filling materials.

Image 7: Spot 3, located on Ağaç Pazarı Avenue

Spot 4: It is located on the Ağaç Pazarı Avenue. Has a single floor over a semi-basement. Made with a masonry system. Has a danger of collapse and mudbrick has been used as a filling material.

Image 8: Spot 4 on the Ağaç Pazarı Avenue

Spot 5: Historical Fountain is located at the intersection of Ağaç Pazarı and Mumcular Street in a triangular form to the west. Has four facades and made with a masonry system.

Image 9: Historical fountain on the spot 5.

Spot 6: It is located on the south side between two streets. There is a four-floor historical masonry building at this point with the name of '' Edirne İlim Yayma Cemiyeti''

Image 10: Historical four-floor masonry Building on Spot 6

Spot 7: It is located in the north center of the Mumcular street. Has two floors with the wooden frame system. It is a traditional historical residence. Made with baghdadi plaster and lath.

Image 11: Spot 7 on the Mumcular Street

Spot 8: It is located in the north center of the street. It is a two-floor wooden frame building. It is the second building of Street with traditional and historical value

Image 12: Traditional House on the Spot 8

Spot 9: Located on the Ağaç Pazarı Avenues. Traditional house that was built with wooden frame system upon semi masonry floor. Filled with threshing brick.

Image 13: Traditional House on The Spot 9

Spot 10: The building is located on the west side of Mumcular Street and its located 80 meters away from Roman Empire Castrum. Has two floors with masonry system and has a historical value.

Image 14: Historical Building on The Spot 10

Spot 11: Located on the North-west side of Ağaç Pazarı Avenue. Traditional house that is painted in yellow. Built with wooden frame system and filled with thresh brick.

Image 15: Spot 11 on The Ağaç Pazarı Avenue
.

Spot 12: Located in the intersection between Ağaç Pazarı Avenue and Mumcular Street. Historical tomb with masonry system.

Image 16: Historical tomb on the spot 12.

Spot 13: Historical gate that built with masonry system and located on the Mumcular Street. It has stone round arch on the double wing wooden door. There are fine decorative cornices and figures on the facade and has a neo-classical architectural style.

Image 17: Neo-Classical Gate on The Mumcular Street

Spot 14: Building that located on the Ağaç Pazarı Avenue. Has two floors built with masonry system and filled with historical thresh brick. That can be seen under plasters of building.

Image 18: Building with masonry system and thresh brick as filling material on the Ağaç Pazarı Avenue

Spot 15: Building is located on the Ağaç Pazarı Avenue and has one floor. It is visible that under plaster there is thresh brick used as filling material.

Image 19: Spot 15 on the Ağaç Pazarı Avenue

Spot 16: The wall with built historical and natural rough-cut stones on the Ağaç Pazarı Avenues.

Image 20: Spot 16 On the Ağaç Pazarı Avenue

Spot 17: There is abandoned garden on the Ağaç Pazarı Avenue. It is assumed there are rough cut massive stones taken from Roman Empire Castrum. Abandoned garden is located 200 meters away from castrum.

Image 21: Spot 17 on the Ağaç Pazarı Avenue

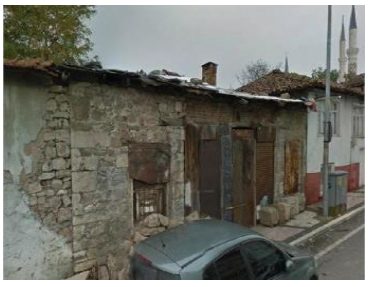
Spot 18: There is historic wall filled with rough cut natural stones on the north side of Ağaç Pazarı Avenue

Image 22: Spot 18 on the Ağaç Pazarı Avenue

Spot 19: There is a historical tomb-has triangle façade and built with natural stone that adjacent with ordinary unqualified buildings on the Ağaç Pazarı Ağaç Pazarı Avenue

Image 23: Spot 19 On The Ağaç Pazarı Avenue

Spot 20: There is historical building located at the intersection point of Ağaç Pazarı Avenues and Hilmi Atakan Street. Historical Building has one floor and built with masonry system. It has fine cut natural-historical stones in the corners and the rough-cut stones in middle side. Two types of filling material used in building. Limestone and thresh brick partly used. Building has wooden frame gable roof.

Image 24: Spot 20 on the Ağaç Pazarı Avenue

2.3. The Disappeared Historical and Natural Settlement Texture

There are lots of differences in the layers when the Ağaç Pazarı Avenue's Pervititch map and today's satellite image are compared. First of all, the settlement layer is located in the adjacent layout and creates internal gardens in Pervititch Map. In present, however, the settlement is scattered and fragmented and the inner gardens have disappeared. The inner gardens have also become disconnected from each other and are scattered in different directions.

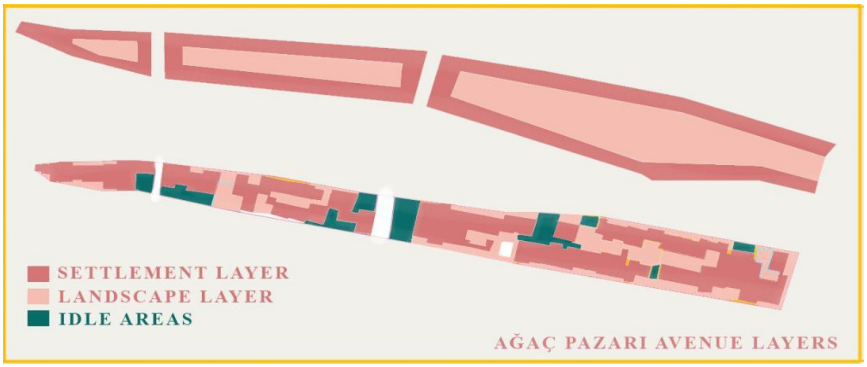

Figure 4. Layers Positioning In Pervititch Map and Presence

There also difference between distribution of layers. In Pervititch map there is 11.500 square meters settlement area and 6.500 square meters placed as green zone. That refers to %64 Settlement area and %36 green zone area on the region. Today's 13.750 square meters 4.250 square meters placed as green zone and that refers to % 76 Settlement area and %24 green zone area in the region. Also the settlement texture in presence is almost hasn't got historical value. Only 20 points has got historical value on the 145 buildings.

Figure 5. Distribution of Layers in Pervititch Maps and Presence

4. CONCLUSION AND EVALUATION

When historical maps that contains Ağaç Pazarı Avenue are examined, it is seen that the field of study has been appeared and formed since the fifteenth century. Therefore, it can be said that it is certain that the area has historical value. By the nineteenth century, the field of study is clearly considerable, measurable, and comparable with satellite maps.

When the region is examined from the upper scale, it is seen that the transportation axes are usually protected, and just small changes occur. Some roads have appeared to strengthen the transport axis with continuing on its direction and have divided the parcels on its way. In contrary some parcels were merged due to the disappearance of some minor roads.

Three parcels have been preserved in the Ağaç Pazarı avenue, but the settlement texture has transformed. In past there were adjacent buildings with inner gardens, in present there are scattered structures and gardens today. While the number of buildings has increased, the number of green areas has decreased. On the other hand, buildings have undergone a transformation that does not contain historical value.

Unfortunately, it is seen that there is a very small amount of mudbrick-made traditional houses with historical value on the street is remained. Beside that it is also obvious that inner garden tradition has expired. It is humankind's responsibility to preserve that assets, values, traditions and keep them alive in future for our next generations.

REFERENCES

Mansel, A.M.,1993, İlk Çağda Edirne, TTK Yayınları, Ankara

Osman, R., 2013, Edirne Rehnüması, Edirne Valiliği, Edirne

Eyice, S., 1993, Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devre Ait Eserler TTK Yayınları, Ankara

Özdeş, G., 1951, Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul

Peremeci, O.N., 1936, Edirne Tarihi, Bellek Yayınları, İstanbul

Kazancıgil, R., 1995, Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi, TDK Yayınları, Edirne

Gökbilgin, M.,2007, *15. ve 16. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası,* İşaret Yayınları, İstanbul:
.

Uğur, Y., 2014, *The Historical İnteraction of the City With İts Mahalles: Ottoman Edirne in the Late Seventeenth and early Eighteenth Centuries,* sf. 104. Bogazici University, Doctoral Thesis